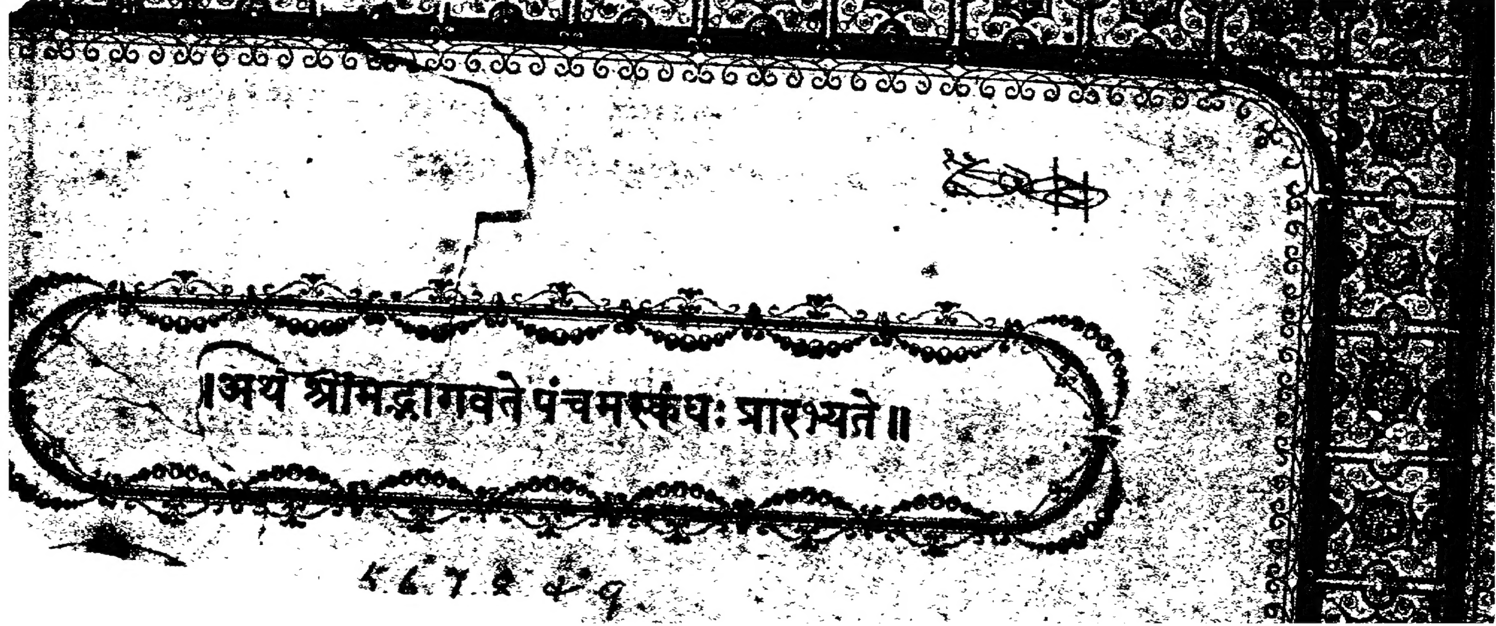

॥अथ श्रीमद्भागवते पंचमस्कंधः प्रारभ्यते॥

[illegible]प्रियव्रतपुरःसरः ॥ ४ ॥ भुवाद्वीपा[illegible]
[illegible]पालनं[illegible] ॥ तत्तु प्रथमेऽध्याये [illegible]विना[illegible]
निबोध नृपसत्तम ॥ ७ ॥ यो नारदादात्मविद्यामधिगम्य पुनर्महीं ॥ भु

राजोवाच प्रियव्रतो भागवत आत्मारामः कथं मुने ॥ गृहेऽरमत यन्मूलः कर्मबंधः पराभवः ॥ १ ॥ ननूनं मुक्तसंगानां तादृशानां द्विजर्षभ ॥ गृहेष्वभिनिवेशोऽयं पुंसां भवितुमर्हति ॥ २ ॥ महतां खलु विप्रर्षे उत्तमश्लोकपादयोः ॥ छायानिर्वृतचित्तानां न कुटुंबे स्पृहापतिः ॥ ३ ॥ संशयोऽयं महान् ब्रह्मन् दारागारसुतादिषु ॥ सक्तस्य यत्सिद्धिरभूत्कृष्णे च मतिरच्युता ॥ ४ ॥

[illegible]विभज्य पुत्रेभ्य ऐश्वरं समगात्पदमिति पूर्वस्कंधांते उक्तं प्रियव्रतस्य प्रथममात्मवि[illegible]
[illegible]म; ततः सर्वसंगत्यागेन मोक्ष इत्युक्तं तत्र विस्मितः पृच्छति प्रियव्रतो भागवतः अत एवात्मारामः गृहे कथमरमत ननु रमतां को
[illegible]णां बंधः पराभवश्च स्वरूपतिरस्कारो यन्मूलो भवति यद्गृहं मूलं कारणं यस्य ॥ १ ॥ गृहेषु रतिश्च तत्राभिनिवेशात्स्या
[illegible]षणां न संभव[illegible] २ ॥ गृहासक्तिर्हि कुटुंबादिस्पृहया भवति सा च तेषां नास्तीत्याह महतामिति
[illegible]मोक्षः श्रीकृ

अंगीकृत्यपरिहरति बाढमभिनिवेशादिकंनास्तीतिसत्यमेव तथाऽपि विघ्नवशेनतेषांप्रवृत्तिःपूर्वाभ्यासबलेनपुनर्निवृत्तिश्चसंगच्छतइत्याह
भगवतःश्रीमच्चरणारविंदमकरंदरूपोयोरसस्तस्मिन्नावेशितंचेतोयैस्तेऽपिकेनचिदंतरायेणविघ्नेनविहताअपिस्वांशिवतमांपदवींमार्गंनहि
त्यजंतिनत्यजंति काम् भागवताएवपरमहंसास्तेषांदयितस्यप्रियस्यश्रीवासुदेवस्यकथांनत्यजंति ॥५॥ प्रियव्रतस्यब्रह्मादैवांनरायरूपावभू
वेतिप्रसंगमाह यर्हीत्यादिनाविमुक्तसंगःप्रकृतिभजस्वेत्यंतेन यर्हिवावहयदाहिवावेति प्रसित्थ्यादौहइतिच सःस्वपित्रामनुनाअवनितल
परिपालनायोपामंत्रितोनियुक्तोनैवाभ्यनंदन्नैच्छत् अथहतदैवभगवानादिदेवोब्रह्मास्वभवनादवततारेत्यन्वयः उपामंत्रणेहेतुः आम्ना

श्रीशुकउवाच बाढमुक्तंभगवतउत्तमश्लोकस्यश्रीमच्चरणारविंदमकरंदरसआवेशितचेतसोभागवतपर
महंसदयितकथांकिंचिदंतरायविहताःस्वांशिवतमांपदवींनप्रायेणहिन्वंति॥५॥यर्हिवावहराजन्सराजपुत्रः
प्रियव्रतःपरमभागवतोनारदस्यचरणोपसेवयांऽजसाऽवगतपरमार्थसतत्त्वोब्रह्मसत्रेणदीक्षिष्यमाणोऽव
नितलपरिपालनायाम्नातप्रवरगुणगणैकांतभाजनतयास्वपित्रोपामंत्रितोभगवतिवासुदेवएवाव्यवधान
समाधियोगेनसमावेशितसकलकारकक्रियाकलापोनैवाभ्यनंदद्यद्यपितदप्रत्याम्नातव्यंतदधिकरणआत्म
नोऽन्यस्मादसतोऽपिपराभवमन्वीक्षमाणः॥ ६ ॥ अथहभगवानादिदेवएतस्यगुणविसर्गस्यपरिबृंहणानु
ध्यानव्यवसितसकलजगदभिप्रायआत्मयोनिरखिलनिगमनिजगणपरिवेष्टितःस्वभवनादवततार॥ ७॥

ताःशास्त्रांशास्तेषोक्ताःयेप्रवराःश्रेष्ठागुणास्तेषांगणस्यैकांतभाजनतयानियताश्रयत्वेन अनिच्छायांहेतुः परमार्थसतत्त्वमात्मयाथात्म्यम
नाधियोगेनचित्तैकाग्र्येण
स्येयंतथाऽपितदधिकरणे
गुणसृष्टेःपरिबृंहणसमृद्धि
अखिलैर्निगमैर्मूर्तिमद्भिर्वे

...पतरमु...

वभासयन्नुपससर्पेत्यन्वयः अमरपरिवृढैर्देवेन्द्रादिभिः ॥८॥ हंसयाने
हंणेनपूजयासहोपतस्थेतुष्टाव प्रियव्रतंतदामंदरद्रोण्यांनारदःउपदिशति भ्यांमनुप्रियव्रताभ्यांसहनारदः कृतांजलिःसन्सहसैवाभ्युत्थाया
रुषोब्रह्माऽपितंप्रियव्रतमितिहोवाचेत्यन्वयः तेननारदेनोपनीतमर्हणंयस्यसः मनुश्चतंनेतुमागतोऽस्तीतिज्ञातव्यम् ॥९॥ हेभारतभगवानादिपु
सूक्तवाकेनयथोचितवाक्येनअतिशयेनउदितावर्णितागुण
गणाः अवताराः सुजयाःसर्वोत्कर्षाश्चयस्य ॥१०॥ प्रवृत्तिनिष्ठंमद्वाक्यंप्रतिकूलंमत्वामय्यसूयांकरिष्यतीतिशंकमानोनाहमेवंवदामिकिं

सतत्रतत्रगगनतलउडुपतिरिवविमानावलिभिरनुपथममरपरिवृढैरभिपूज्यमानःपथिपथिचवरूथशःसि
द्धगंधर्वसाध्यचारणमुनिगणैरुपगीयमानोगंधमादनद्रोणीमवभासयन्नुपससर्प॥८॥तत्रहवाएनंदेवर्षिर्हं
सयानेनपितरंभगवंतंहिरण्यगर्भमुपलभमानः सहसैवोत्थायार्हणेनसहपितापुत्राभ्यामवहितांजलिरुपत
स्थे॥९॥ भगवानपिभारततदुपनीतार्हणःसूक्तवाकेनातितरामुदितगुणगणावतारसुजयःप्रियव्रतमादिपु
रुषस्तंसदयहासावलोकइतिहोवाच॥१०॥ श्रीभगवानुवाच निबोधतातेदमृतंब्रवीमिमाऽसूयितुंदेवम
र्हस्यप्रमेयम्॥ वयंभवस्तेततएषमहर्षिर्वहामसर्वेविवशायस्यदिष्टम् ॥११॥ नतस्यकश्चित्तपसाविद्यया
वानयोगवीर्येणमनीषयावा॥ नैवार्थधर्मैःपरतःस्वतोवाकृतंविहंतुंतनुभृद्विभूयात्॥१२॥ भवायनाशाय
चकर्मकर्तुंशोकायमोहायसदाभयाय ॥ सुखायदुःखायचदेहयोगमव्यक्तदिष्टंजनताऽगधत्ते॥१३॥

तुमन्मुखेनहरिरेवत्वामाज्ञापयतीतिवदन्प्रवृत्तिनिवृत्तिरहस्यमाह निबोधेतिनवभिः ऋतंसत्यम् अप्रमेयंदेवमसूयितुंदोषारोपेणद्रष्टुंनार्ह
सि तेतववततःतातःएषः त्वद्गुरुश्चमहर्षिः दिष्टमादिष्टमाज्ञां विवशाअस्वतंत्राःसंतोवहामः ॥ ११ ॥ विवशत्वमेवाहचतुर्भिः नेति तस्यकृ
तंतेननिर्मितं तनुभृज्जीवः तपआदिभिः [illegible]तुमन्यथाकर्तुंनविभूयात्प्रभुर्नभवेत् मनीषयासामादिबुद्धिबलेन परतः बलवदाश्रयात् ॥१२॥
तत्रदेहयोगेतावत्पारतंत्र्यंप्रसिद्धमित्याह भवायेति भवोजन्म भवाद्यर्थमव्यक्तेनेश्वरेणदिष्टंदत्तंदेहयोगं जनताजीवसमूहःसदाधत्ते नत्व
न्यथाकर्तुंशक्नोति अंगहेप्रियव्रत ॥ १३ ॥

कर्मकरणेऽपिपारतंत्र्यमाह यद्वाचीति यस्यवाचिवेदलक्षणायांतंत्यांदामन्याम् गुणाःसत्वादयःतत्पूर्वकाणिचयानिकर्माणितन्निबंधनैर्दा मभिर्ब्राह्मणादिशब्दैःसुदुस्तरैःसुदृढैःहेवत्सवयंसर्वेसुयोजितानिबद्धाःसंतस्तस्मैईश्वरायबलिंवहामः तदिच्छयाकर्मकुर्मः नसिनासिका यांप्रोताबद्धाःसंतश्चतुष्पदोबलीवर्दायथाद्विपदेपुरुषाय ॥ १४॥ भोगेषुपारतंत्र्यमाह ईशाईश्वरेणअभिसृष्टंदत्तमेव अंगहेप्रियव्रत अव रुंध्महेस्वीकुर्मः यथास्वामिनादत्तमेवकणिशादिबलीवर्दाभक्षयंतिनस्वेच्छयातद्वत् नचैववैषम्यमीश्वरस्य यतोगुणकर्मसंगान्नाथोयद्यद्दे वतिर्यगादिलक्षणंदेहमयुंक्तयोजितवान् तत्तदास्थायस्वीकृत्य यथांऽधाःचक्षुष्मताछायामातपंवानीयमानाःसंतः ॥ १५॥ नन्वेतत्सर्वमवि दुषएवनंत्वात्मविदइत्याशंक्याह मुक्तोऽपीति यावत्प्रारब्धंकर्मतावत् यथास्वप्नेअनुभूतं प्रतियातनिद्रः गतनिद्रःअभिमानशून्यएवानुस्म

यद्वाचितंत्यांगुणकर्मदामभिःसुदुस्तरैर्वत्सवयंसुयोजिताः॥ सर्वेवहामोबलिमीश्वरायप्रोतानसीवद्विपदेच तुष्पदः॥ १४॥ ईशाभिसृष्टंह्यवरुंध्महेऽगदुःखंसुखंवागुणकर्मसंगात्॥ आस्थायतत्तद्यदयुंक्तनाथश्चक्षुष्म तांऽधाइवनीयमानाः ॥ १५ ॥ मुक्तोपितावद्बिभृयात्स्वदेहमारब्धमश्नन्नभिमानशून्यः ॥ यथाऽनुभूतंप्रति यातनिद्रःकिंत्वन्यदेहायगुणान्नवंक्ते॥ १६॥ भयंप्रमत्तस्यवनेष्वपिस्याद्यतःसआस्तेसहषट्सपत्नः ॥ जितें द्रियस्यात्मरतेर्बुधस्यगृहाश्रमःकिंनुकरोत्यवद्यम्॥ १७॥ यःषट्सपत्नान्विजिगीषमाणोगृहेषुनिर्विश्ययते तपूर्वम्॥ अत्येतिदुर्गाश्रितऊर्जितारीन्क्षीणेषुकामंविचरेद्विपश्चित् ॥ १८ ॥

रति तर्हिभोगवासनयापुनर्जन्मभवेत्तत्राह किंतुदेहांतरारंभकानगुणान्कर्माणिवासनाश्चनवंक्तेनसंभजते ॥ १६ ॥ ननुगृहेवर्तमानस्य भोगान्भुंजानस्यकुतोऽभिमानाभावोमोक्षोवा अतस्तत्त्यागेनवनवासएवयुक्तस्तत्राह भयंसंसारःस्यादेव प्रमत्तस्यअजितेंद्रियस्य वने ष्वितिसंगभियावनाद्वनांतरंगच्छतोप्यस्मात्तनसारेणबलेनसः शत्रवोमनोबुद्धींद्रियाणिचयस्यसनथाभूतएववनेष्वपि यतआस्तेबुधत्वेन तनैवयुद्धावनावर।मेताानरस्त्ताषन्न तिपक्षायेन भोगातिशयमाहकरोत्येव ॥ १७ ॥ ननुगृहेवसतःपुरुषस्यरागादयःसंभवंतिनतुवनइ विवेकइव अतएवविषयासक्त्याआत्मानमनवबुध्यमानइवबुभुजे तत्रप्रमोदःपतिदृष्ट्वाहर्षः ततःप्रेमसरणन्स्नेहोत्कंठाभोगः भोगोप्यविषयकामग योपिस्वभाव [illegible] भावप्रकाशनं ततोव्रीडयाप्रमुषिताःसंकुचिताहासावलोकाःतनोरुचिरक्ष्वेल्यादयःपरिहासवाक्यादीनितः २९

...र्तयति ॥

...दंतथाकरिष्यामीतिअवनतकंधरःसन्जगाह ॥२०॥ मनुनासंतुष्टेनउ

पकल्पितापूजायस्यप्रियव्रतस्ययोग ... नाशात्कुटिलमीक्षणंसंभवतितत्तुनास्तीत्याह अविषमंयथातथातयोरभिस

मीक्षमाणयोःसतोः आत्मनःसम्यगवस्थानं अवाङ्मनसंवाङ्मनसयोरविषयंक्षयंनिवासंजगाम पाठांतरे अवाग्वाचामगोचरंकथंचि

त्वंत्वब्जनाभांघ्रिसरोजकोशदुर्गाश्रितोनिर्जितषट्सपत्नः ॥ भुंक्ष्वेहभोगान्पुरुषातिदिष्टान्विमुक्तसंगःप्रकृतिं भजस्व ॥ १९ ॥ श्रीशुकउवाच इतिसमभिहितोमहाभागवतोभगवतस्त्रिभुवनगुरोरनुशासनमात्मनो लघुतयाऽवनतशिरोधरोबाढमितिसबहुमानमुवाह ॥ २० ॥ भगवानपिमनुनायथावदुपकल्पितापचितिःप्रियव्रतनारदयोरविषममभिसमीक्षमाणयोरात्मसमवस्थानमवाङ्मनसंक्षयमव्यवहृतंप्रवर्तयन्नगमत् ॥ २१ ॥ मनुरपिपरेणैवंप्रतिसंधितमनोरथःसुरर्षिवरानुमतेनात्मजमखिलधरामंडलस्थितिगुप्तयेआस्थाप्यस्वयमतिविषमविषयविषजलाशयाशायाउपरराम ॥ २२ ॥ इतिहवावसजगतीपतिरीश्वरेच्छयाऽधिनिवेशितकर्माधिकारोऽखिलजगद्बंधध्वंसनपरानुभावस्यभगवतआदिपुरुषस्यांघ्रियुगलानवरतध्यानानुभावेनपरिरंधितकषायाशयोऽवदातोऽपिमानवर्धनोमहतांमहीतलमनुशशास ॥ २३ ॥

न्मनसःक्षयंविषयमतः अव्यवहृतंव्यवहारशून्यंब्रह्मनिरन्तंप्रवर्तयन् व्यवहाराद्विषण्णःसन्व्यवहारातीतंस्वरूपंचिंतयन्नंतर्हितइत्यर्थः ॥ ॥२१॥ पुत्रंराज्येऽभिषिच्यवनंयास्यामीत्येवंयोमनोरथःसःपरेणब्रह्मणैवप्रतिसंधितःसंपादितोयस्यसः नारदस्यानुमतेनराज्येस्थापयित्वा अतिविषमोदुस्तरोयोविषयविषजलाशयोगृहंतस्यआशादिक्प्रवृत्तिवासनाभोगेच्छावातस्याः उपरतोऽभूत् ॥ २२ ॥ यत्पृष्टंगृहेकथ मरमतत्तत्रोक्तमुत्तरमुपसंहरति इतिहवावइत्थमेवहिअधिनिवेशितःप्रापितःकर्माधिकारोयस्य अखिलस्यजगतोबंधध्वंसनः परोऽनुभावोयस्यतस्ययदंघ्रियुगलंतस्यानवरतंध्यानंतदनुभावेनपरिरंधितकषायोदग्धरागादिमलआशयोयस्य अतःअवदातःशुद्धोऽपिमहतांब्रह्मादीनामाज्ञापालनेनमानवर्धनः ॥ २३ ॥

उइत्रिविस्मये हइतिप्रसिद्धौ वावेतिनिश्चये आत्मनःसमानैःशीलादिभिरुदारान्महतोदशपुत्रानूजनयामास॥२४॥ तानाह आग्नीध्रःइध्म जिह्वःयज्ञबाहुः महावीरः हिरण्यरेताःघृतपृष्ठःसवनः मेधातिथिःवीतिहोत्रः कविश्चेतिअग्नीनांनामानियेषांते ॥ २५॥अर्भभावाद्बाल्यादार भ्य॥२६॥तस्मिन्पारमहंस्याश्रमेश्रीमच्चरणारविंदयोरविरतस्मरणेनाविगलितःअखंडितोयःपरमोभक्तियोगस्तस्यानुभावेनविशोधितांतः करणेप्रतीतोयोभगवांन्तस्मिन्नात्मनःत्वंपदार्थस्यतादात्म्यं अविशेषेणविशेषोदेहाद्युपाधिः तदपोहेनप्रापुः॥२७॥२८॥उपशमाश्रयेषुसत्सु दशकोटिभिरेकमर्बुदंएतादृशानिवर्षाणामेकादशार्बुदानिजगतींबुभुजइत्यन्वयः राज्ञोधर्मपालनंविषयभोगप्रभावैर्भाव्यंतत्रानायासेनैव

अथंचदुहितरंप्रजापतेर्विश्वकर्मणउपयेमेबर्हिष्मतींनामतस्यामुहवावआत्मजानात्मसमानशीलगुणकर्म रूपवीर्योदारान्दशभावयांबभूवकन्यांचयवीयसीमूर्जस्वतींनाम॥२४॥ आग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबाहुमहावीर हिरण्यरेतोघृतपृष्ठसवनमेधातिथिवीतिहोत्रकवयइतिसर्वएवाग्निनामानः॥२५॥एतेषांकविर्महावीरःसव नइतित्रयआसन्ऊर्ध्वरेतसस्तआत्मविद्यायामर्भभावादारभ्यकृतपरिचयाःपारमहंस्यमेवाश्रममभजन् ॥ ॥२६॥तस्मिन्नुहवाउपशमशीलाःपरमर्षयःसकलजीवनिकायावासस्यभगवतोवासुदेवस्यभीतानांशर णभूतस्यश्रीमच्चरणारविंदाविरतस्मरणाविगलितपरमभक्तियोगानुभावेनपरिभावितांतर्हृदयाधिगतेभ गवतिसर्वेषांभूतानामात्मभूतेप्रत्यगात्मन्येवात्मनस्तादात्म्यमविशेषेणसमीयुः ॥ २७ ॥ अन्यस्यामपिजा यायांत्रयःपुत्राआसन्उत्तमस्तामसोरैवतइतिमन्वंतराधिपतयः॥२८॥एवमुपशमायनेषुस्वतनयेष्वथजग तीपतिर्जगतीमर्बुदान्येकादशपरिवत्सराणामव्याहताखिलपुरुषकारसारसंभृतदोर्दंडयुगलापीडितमौर्वी गुणस्तनितविरमितधर्मप्रतिपक्षोबर्हिष्मत्याश्चानुदिनमेधमानप्रमोदप्रसरणयौषिण्यव्रीडाप्रमुषितहासा वलोकरुचिरक्ष्वेल्यादिभिःपराभूयमानविवेकइवानवबुद्ध्यमानइवमहामनाबुभुजे॥२९॥धर्मपालनमाहअव्या हताअखिलाःपुरुषकाराःपौरुषाणियस्मात्तेनसारेणबलेनसंभृतौपूर्णौदोर्दंडौतयोर्युगलंतेनापीडितआकृष्टोमौर्वीगुणस्तस्यस्तनितंटंकारः तेनैवयुद्धंविनाविरमितानिरस्ताधर्मप्रतिपक्षायेन भोगातिशयमाह बर्हिष्मत्याः स्वभार्यायाःअनुदिनमेधमानैःप्रमोदादिभिः पराभूयमान विवेकइव अतएवविषयासक्त्याआत्मानमनवबुध्यमानइवबुभुजे तत्रप्रमोदःपतिदृष्ट्वाहर्षः ततःप्रसरणमभ्युत्थानादिलीला ततोयौषिण्यं योषित्स्वभावकृतशृंगारानुभावप्रकाशनं ततोव्रीडयाप्रमुषिताःसंकुचिताहासावलोकाःततोरुचिरक्ष्वेल्यादयःपरिहासवाक्यादीनितैः २९

(म)नावातिशयमाह यावद्वसुधातलंलोकालोकपर्यंतमवभासयतिमेरुंप्रदक्षिणीकुर्वन्नादित्यःतस्मिन्नर्द्धेनैवोपलक्षितंप्रतपतिप्रकाशयति
अर्धेनचावच्छादयतितमसाआवृणोति तदाद्वितीयःपतंगःसूर्यइवपर्यक्रामत् नचेदमसंभावितं यतोभगवदुपासनेनोपचितःअतिपुरुषःपु
रुषानतिक्रांतःप्रभावोयस्य ॥ ३० ॥ येवैउहअतिप्रसिद्धास्तस्यरथचक्रायकृताःपरिखाताःगर्ताःयतःयैरेवकृतास्ते ॥ ३१ ॥ तानाह तेषां
परिमाणंभृण्वितिशेषः पूर्वस्ययद्विस्तारमानंउत्तरस्ततोद्विगुणेनविस्तारमानेनेत्येवंसिंधुभ्योबहिःसमंततःउपक्लृप्ताःरचिताः ॥ ३२ ॥ यथा

यावदवभासयतिसुरगिरिमनुपरिक्रमन्भगवानादित्योवसुधातलमर्धेनैवप्रतपत्यर्धेनावच्छादयतितदाहि
ःभगवदुपासनोपचितातिपुरुषप्रभावस्तदनभिनंदन्समजवेनरथेनज्योतिर्मयेनरजनीमपिदिनंकरिष्यामी
तिसप्तकृत्वस्तरणिमनुपर्यक्रामत्द्वितीयइवपतंगः॥३०॥येवाउहतद्रथचरणनेमिकृतपरिखातास्तेसप्तसिंध
वआसन्यतएवकृताःसप्तभुवोद्वीपाः॥३१॥जंबूप्लक्षशाल्मलिकुशक्रौंचशाकपुष्करसंज्ञास्तेषांपरिमाणंपूर्व
स्मात्पूर्वस्मात्उत्तरउत्तरोयथासंख्यंद्विगुणमानेनवहिःसमंततउपक्लृप्ताः॥३२॥क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतो
दक्षीरोददधिमंडोदशुद्धोदाःसप्तजलधयःसप्तद्वीपपरिखाइवाभ्यंतरद्वीपसमानाएकैकश्येनयथापूर्वंसप्तस्व
पिवहिर्द्वीपेषुपृथक्परितउपकल्पितास्तेषुजंबूवादिषुवर्हिष्मतीपतिरनुव्रतानात्मजानाग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबाहु
हिरण्यरेतोघृतपृष्ठमेधातिथिवीतिहोत्रसंज्ञान्यथासंख्येनएकैकस्मिन्नेकमेवाधिपतिंविदधे॥३३॥दुहितरं
चोर्जस्वतींनामोशनसेप्रायच्छद्यस्यामासीद्देवयानीनामकाव्यसुता॥३४॥नैवंविधःपुरुषकारउरुक्रमस्यपुं
सांतदंघ्रिरजसाजितषड्गुणानाम्॥चित्रंविदूरविगतःसकृदाददीतयन्नामधेयमधुनासजहातिबंधम्॥३५॥

सिंधुभ्योबहिरेकैकशोद्वीपाःएवंद्वीपानामपिबहिःसिंधवइत्याह क्षारोदेति दधिमंडोमथितंदधि एतेसप्तजलधयःसप्तद्वीपानांपरिखाइवा
भ्यंतरैःसंवेष्टितायेद्वीपाःतैःसमानाविस्तारतः बहिर्नीतःपृथक्असंकीर्णतया ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अहोआश्चर्यंराज्ञःसामर्थ्यमितिपरीक्षिद
भिप्रायज्ञोभगवान्बादरायणिराह नैवमिति जिताःषड्गुणाः इंद्रियाणिषडूर्मयोवायैस्तेषामेवंविधःपुरुषकारइतिनाचित्रंनासंभावितं यतो
विदूरविगतःअंत्यजोपि यस्योरुक्रमस्यनामसकृदुच्चारयेद्यःसअधुनातत्क्षणमेवबंधंसंसारम् तन्वमितिपाठेऽप्ययमेवार्थः पाठांतरेतत्त्वं
चांडालत्वंजहाति शुद्धोभवतीत्यर्थः ॥ ३५ ॥

वस्यपराक्रममुपसंहरन्निवृत्तिक्रममाह सएवमिति देवर्षिचरणयोरनुशयनमुपसत्तिः तदनुपतितोयोगुणविसर्गोराज्यादिप्रपंचः तत्संसर्गे
णआत्मनिमनसिनिर्वेदोयस्य ॥ ३६ ॥ तमाह मयाअसाध्वनुष्ठितंयद्यतोऽभिनिवेशितः तत्तत अलमलंविषयैः विनोदमृगंमर्कटम्॥ ३७॥
परदेवतायाःहरेःप्रसादेनाधिगतःप्राप्तोयआत्मप्रत्यव[illegible]र्शोविवेकस्तेननारदस्यपदवीं तदुपदिष्टमार्गमेवपुनरनुससारेत्यन्वयः किंकृत्वा अ
नुगतेभ्यःपुत्रेभ्यइमांपृथ्वींविभज्य भुक्तोभोगो [illegible]ःतांभार्यां महाविभूतिः साम्राज्यसंपत्तत्सहितांमहिषीं मृतशरीरमिवपरित्यज्य तत्र

सएवमपरिमितबलपराक्रमएकदातुदेवर्षिचरणानुशयनानुपतितगुणविसर्गसंसर्गेणानिर्वृतमिवात्मानंम
न्यमानआत्मनिर्वेदइदमाह॥ ३६॥ अहोअसाध्वनुष्ठितंयदभिनिवेशितोऽहमिंद्रियैरविद्यारचितविषमविष
यांधकूपेतदलमलममुष्यावनितायाविनोदमृगंमांधिग्धिगितिगर्हयांचकार ॥ ३७॥ परदेवतायाःप्रसादा
धिगतात्मप्रत्यवमर्शेनानुप्रवृत्तेभ्यःपुत्रेभ्यइमांयथादायंविभज्यभुक्तभोगांचमहिषींमृतकमिवसहमहावि
भूतिमपहायस्वयंनिहितनिर्वेदोहृदिगृहीतहरिविहारानुभावोभगवतोनारदस्यपदवींपुनरेवानुससार॥ ३८॥
तस्यहवाएतेश्लोकाः॥ प्रियव्रतकृतंकर्मकोनुकुर्याद्विनेश्वरम्॥ योनेमिनिम्नैरकरोच्छायांघ्नन्सप्तवारिधीन्॥
॥ ३९ ॥ भूसंस्थानंकृतंयेनसरिद्गिरिवनादिभिः॥ सीमाचभूतनिर्वृत्यैद्वीपेद्वीपेविभागशः॥ ४०॥ भौमंदिव्यं
मानुषंचमहित्वंकर्मयोगजम्॥ यश्चक्रेनिरयौपम्यंपुरुषानुजनप्रियः ॥ ४१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुरा
णेपंचमस्कंधेभुवनकोशेप्रियव्रतविजयेप्रथमोऽध्यायः॥ १ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

हेतुः हृदिनिहितोनिर्वेदोयेन हृदीत्यस्योत्तरत्राप्यन्वयः हृदिगृहीतोनिश्चितोहरिविहारस्तेनानुभावः त्यागसामर्थ्यंयस्य ॥ ३८ ॥ तस्यम
हिमोपनिबंधनश्लोकाःपूर्वसिद्धाःकथ्यंते यथावेदेतदप्येषश्लोकोभवतीति कोनुकोनामकुर्यात् छायांघ्नन् तमोनिरस्यन् ॥ ३९ ॥ भूसं
स्थानंद्वीपैःकृतं सरिद्गिरिवनादिभिःसीमाचयेनकृता भूतानांनिर्वृत्त्यैसुखायअविवादाय ॥ ४० ॥ भौमंपातालजंदिव्यंस्वर्गजंमानुषंमर्त्य
लोकजं महित्वंवैभवंयोनिरयतुल्यंमेने पुरुषानुजनाविष्णुभक्तास्तएवप्रियायस्येति॥ ४१ ॥ इतिपंचमेटीकायांप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयेप्रोक्तमाग्नीध्रचरित्रंस्त्रैणसंमतं ॥ पत्न्यांहिपूर्वचित्त्यांयोनाभिमुख्यानजीजनत् ॥१ ॥ अस्मिन्वंशेप्रसिद्धोऽयमाग्नीध्रःस्त्रैणपुंगवः॥ वि
हसन्निवतस्येदंचरितंमुनिरब्रवीत् ॥ २ ॥ जंबुद्वीपमोकोयासांताःप्रजाःपुत्रवत्पालयामास धर्मावेक्षमाणः धर्ममवेक्षमाणइत्यर्थः ॥ १ ॥
पितृलोककामः पुत्रकामः सुरवराणांवनितास्तासामाक्रीडाचलोमंदरः तस्यद्रोण्यामाभृतानिसंपादितानिपरिचर्योपकरणानिपुष्पादी
नियेन ॥ २ ॥ तदुपलभ्यज्ञात्वाब्रह्मा अभियापयामास संभोगार्थंप्रस्थापयामास ॥३ ॥ साचतदाश्रमोपवनमुपबभ्रामेत्यन्वयः रमणी

श्रीशुकउवाच एवंपितरिसंप्रवृत्तेतदनुशासनेवर्तमानआग्नीध्रोजंबुद्वीपौकसःप्रजाऔरसवद्धर्मावेक्षमाणःपर्यगोपायत् ॥ १ ॥ सचकदाचित्पितृलोककामःसुरवरवनिताक्रीडाचलद्रोण्यांभगवंतंविश्वसृजांपतिमाभृतपरिचर्योपकरणआत्मैकाग्र्येणतपस्वीआराधयांबभूव ॥ २ ॥ तदुपलभ्यभगवानादिपुरुषःसदसिगायंतींपूर्वचित्तिनामाप्सरसमभियापयामास ॥ ३ ॥ साचतदाश्रमोपवनमतिरमणीयंविविधनिबिडविटपिविटपनिकरसंश्लिष्टपुरटलतारूढस्थलविहंगममिथुनैःप्रोच्यमानश्रुतिभिःप्रतिबोध्यमानसलिलकुक्कुटकारंडवकलहंसादिभिर्विचित्रमुपकूजितामलजलाशयकमलाकरमुपबभ्राम ॥ ४ ॥ तस्याःसुललितगमनपदविन्यासगतिविलासायाश्चानुपदंखणखणायमानरुचिरचरणाभरणस्वनमुपाकर्ण्यनरदेवकुमारःसमाधियोगेनामीलितनयननलिनमुकुलयुगलमीषद्विकचय्यव्यचष्ट ॥ ५ ॥

यत्वमेवाह विविधाश्चनिबिडाश्चयेविटपिनस्तेषांविटपाःतेषांनिकरास्तैःसंश्लिष्टाःपुरटलताःस्वर्णवल्ल्यः तास्वारूढाः स्थलविहंगामयूरा
दयस्तेषां मिथुनैःप्रोच्यमानाभिःश्रुतिभिः उच्चार्यमाणैः षड्जादिस्वरैः प्रतिबोध्यमानायेसलिलकुक्कुटादयस्तैर्विचित्रंयथातथोपकूजिता
नादिताअमलाजलाशयास्तेषुकमलानितेषामाकरमुपवनं ॥ ४ ॥ सुललितेगमनेयेपदविन्यासास्तैर्गतौविलासोयस्याः चकारस्तस्याश्चे
त्येकवाक्यत्वाय खणखणेतिध्वनिंकुर्वतोरुचिरस्य चरणाभरणस्यस्वनं आमीलितेनयनेएवनलिनमुकुले तयोःयुगलमीषद्विकचय्य

तामेवदेवींमकरध्वजस्यवशमुपनीतःसन् जडवदितिहवक्ष्यमाणान्दशश्लोकानुवाच जाड्यानुकरणंचवैदग्ध्येनतद्वशीकारार्थं दिविजानां देवानांमनुजानांचयानिमनांसिनयनानिचतेषामाह्लादद्दुघैर्गत्यादिभिः नृणांमनसिकामस्यविवरंप्रवेशद्वारंविदधतीं गतिश्चविहारश्चक्रीडाविनययुक्तोऽवलोकश्चसुस्वराण्यक्षराणिचअवयवाश्चनेत्रादयस्तैः ॥ ६ ॥ निजमुखाद्विगलितममृतमिवस्वादु आसवइवमादकंचयत्सहासंभाषणंतस्मिन् आमोदोनिःश्वासगंधस्तेनमदांधायेमधुकरनिकरास्तैरुपरोधःआवरणं तेनभयात्द्रुतःशीघ्रोयःपदविन्यासस्तेनवल्गुस्पंदनंकिंचिच्चलनं स्तनकलशयोःकबरभारेरशनायांचयस्यास्तां तस्याअवलोकनेनविद्दतावसरस्यदत्तावकाशस्य ॥ ७ ॥ कात्वंशैलेगि

तांमेक्ष्यविदूरेमधुकरीमिवसुमनसउपजिघ्रतींदिविजमनुजमनोनयनाह्लादद्दुघैर्गतिविहारविनयावलोकसुस्वराक्षरावयवैर्मनसिनृणांकुसुमायुधस्यविदधतींविवरम् ॥ ६॥ निजमुखविगलितामृतासवसहासभापणामोदमदांधमधुकरनिकरोपरोधनद्रुतपदविन्यासेनवल्गुस्पंदनस्तनकलशकबरभाररशनांदेवींतदवलोकनेनविवृतावसरस्यभगवतोमकरध्वजस्यवशमुपनीतोजडवदितिहोवाच ॥ ७॥ कात्वंचिकीर्पसिचकिंमुनिवर्यशैलमायाऽसिकाऽपिभगवत्परदेवतायाः॥ विज्ये बिभर्पिधनुषीसुहृदात्मनोऽर्थेकिंवामृगान्मृगयसेविपिनेप्रमत्तान् ॥ ८ ॥ बाणाविमौभगवतःशतपत्रपत्रौशांतावपुंखरुचिरावतितिग्मदंतौ ॥ कस्मैयुयुंक्षसिवनेविचरन्नविद्मःक्षेमायनोजडधियांतवविक्रमोऽस्तु ॥ ९ ॥

रावस्मिन्किंचिकीर्पसि मुनिवर्येत्यादिपुंस्त्वेनसंबोधनादिजाड्यानुकरणार्थं हेमुनिवर्य नूनंभगवतःपरदेवताभूतस्यमायाऽसि भ्रुवांवालक्ष्यआह हेसुहृत्सखेविज्येनिर्गुणेधनुषीबिभर्षिकिमात्मनोऽर्थेतवैताभ्यांकिंकार्यमस्ति किंवाप्रमत्तान् अजितेंद्रियान्मृगतुल्यानस्मदादीन्मृगयसे तान्वशीकर्तुंधनुषीधारयसीत्यर्थः ॥ ८ ॥ कटाक्षावालक्ष्याह बाणाविमौशतपत्रेनेत्रकमलेतेएवपत्राणिपिच्छानिययोःशांतौविभ्रमेणमंथरौ पुंखाभ्यांविनाऽपिरुचिरौ पत्रतयाकल्पितनेत्राभ्यांपरभागस्यपुंखस्थानीयस्याभावात् अतितिग्मौतीक्ष्णौदंतौययोस्तौकस्मैप्रयोक्तुमिच्छसीतिनविद्मः अतोभयादेतावत्प्रार्थयामहेतवायंविक्रमोऽस्माकंक्षेमायास्तु ॥ ९ ॥

गच्छतोभ्रमरानालक्ष्याह शिष्याइति अजस्रंसंततंयुष्मच्छिखातोविलुलिताविगलिताःसुमनसामभितोवृष्टीःगलि
द्वितीयेप्रोक्तमार्गीभ्रजंतीत्यर्थः शुद्धत्वेनोपमावेदशाखाइवेति॥१०॥नूपुरस्वनमाकर्ण्याह वाचमिति तुभ्यंतवचरणगतपंजरयोःनूपुरयोस्तित्ति
रसंज्ञिर्मितर्गतरत्नानांकेवलंवाचंश्रृणुमः कथंभूताम् अरूपाअदृष्टवक्तृकामुखराअतिप्रकटाचतांचतांच पीतंपरिधानवस्त्रंनितंबकांतित्वेनप्र
कल्प्याह कदंबकुसुमस्यरुचिर्दीप्तिः अंकविटंकाविवेचनितंबस्यसुंदरमंडलेकलब्धा पाठांतरे अंगेतिसंबोधनं मेखलामालक्ष्याह यस्याम

शिष्याइमेभगवतःपरितःपठंतिगायंतिसामसरहस्यमजस्रमीशम्॥ युष्मच्छिखाविलुलिताःसुमनोभिवृष्टीःसर्वेभजंत्यृषिगणाइववेदशाखाः॥ १०॥ वाचंपरंचरणपंजरतित्तिरीणांब्रह्मन्नरूपमुखरांश्रृणवामतुभ्यम्॥ लब्धाकदंबरुचिरंकविटंकबिंबेयस्यामलातपरिधिःक्वचवल्कलंते॥ ११॥ किंसंभृतंरुचिरयोर्द्विजश्रृंगयोस्तेमध्येकृशोवहसियत्रदृशिःश्रितामे॥ पंकोरुणःसुरभिरात्मविषाणईदृक्येनाश्रमंसुभगमेसुरभीकरोषि॥ १२॥ लोकंप्रदर्शयसुहृत्तमतावकंमेयत्रत्यइत्थमुरसाऽवयवावपूर्वौ॥ अस्मद्विधस्यमनउन्नयनौबिभर्तिवक्रद्भुतंसरसरासमुधादिवक्त्रे॥ १३॥

लातपरिधिर्वर्तते वस्त्रंनितंबकांतित्वेनप्रकल्प्यवस्त्रमदृष्ट्वैवपृच्छति क्वचतेवल्कलमिति॥ ११॥ स्तनावालक्ष्याह श्रृंगयोःस्तनयोः किंसंभृतंकिंपूर्णमस्ति मनोहरंकिंचिदस्तीत्येतावत्तुजानामि यतोमध्येऽकृशोऽपित्वं कृच्छ्रेणवहसि धारयसि यत्रचमेदृशिर्दृष्टिः श्रितासंलग्नास्ति अन्यथेदंद्वयंनघटतेइतिभावः स्तनगतंकुंकुममालक्ष्याह पंकोऽरुणआत्मनस्तवविषाणेईदृक् अत्यपूर्वःकुतइत्यतआह येनपंकेन आश्रमंसुरभीकरोषिसुगंधियुक्तंकरोषीति॥ १२॥ लोकंस्थानं यत्रत्योजनःउरसाइत्थमपूर्वावयवौबिभर्ति मनसउन्नयनौ क्षोभकौ पाठांतरेइत्थंभूतलक्षणेतृतीया वक्रेचवद्भुतंबिभर्ति किंतदाह रसोमधुरालापःरासोविलासस्ताभ्यांसहितासुधाअधरामृतमादिशब्दात्स्मितनर्मादि॥ १३॥

कायातवलोकेआत्मनोदेहस्यवृत्तिराहारः अंगहेसखे अदनाच्चर्वणात् हविरितितत्संबंधीगंधोवाति आगच्छति इतितांबूलाभिप्रायं अद नाद्धविरंगभातीतिपाठेममतावद्भोजनात् बहिर्भूतैववृत्तिर्भातीत्यर्थः यतस्त्वंविष्णोःकलाऽसि विष्णुश्चनाश्नाति अनश्नन्नन्योअभिचाकशी तीतिश्रुतेः विष्णोःकलाऽसीत्यत्रहेतुः तवचकर्णौविष्णोरिवानिमिषोन्मकरौ अनिमिषौरत्ननेत्रत्वेननिमेषशून्यौ उल्लसंतौमकरौतदा कारेकुंडलेययोस्तौ किंचतवमुखंसरइत्सरइव तदेवाह उद्विग्नंचंचलंमीनयुगलमिवनेत्रद्वयंयस्मिन् द्विजाःदंताःतेषांपंक्त्याशोचिःशोभा यस्मिन् सरसितुद्विजाराजहंसाः आसन्नोभृंगनिकरइवकेशस्तोमःपरिमललुब्धभृंगस्तोमोवायस्मिन् ॥ १४ ॥ पतंगःकंदुकः भ्रमतःभ्रम

कायात्मवृत्तिरदनाद्धविरंगवातिविष्णोःकलास्यनिमिषोन्मकरौचकर्णौ ॥ उद्विग्नमीनयुगलंद्विजपंक्तिशो चिरासन्नभृंगनिकरंसरइन्मुखंते॥१४॥योऽसौत्वयाकरसरोजहतःपतंगोदिक्षुभ्रमन्भ्रमतएजयतेऽक्षिणी मे ॥ मुक्तंनतेस्मरसिवक्रजटावरूथंकष्टोऽनिलोहरतिलंपटएषनीवीम् ॥ १५ ॥ रूपंतपोधनतपश्चरतांतपोघ्नं त्वेतत्तुकेनतपसाभवतोपलब्धम् ॥ चर्तुंतपोर्हसिमयासहमित्रमह्यंकिंवाप्रसीदतिसवैभवभावनोमे॥१६॥ नत्वांत्यजामिदयितंद्विजदेवदत्तंयस्मिन्मनोदृगपिनोनवियातिलग्नं॥ मांचारुशृंग्यर्हसिनेतुमनुव्रतंतेचित्तं यतःप्रतिसरंतुशिवाःसचिव्यः॥१७॥ श्रीशुकउवाच इतिललनाऽनुयातिविशारदोग्राम्यवैदग्ध्यया परिभाषयातांविबुधवधूंविबुधमतिरधिसभाजयामास ॥ १८ ॥

च्चित्तस्यमे अक्षिणीएजयते चंचलतांनयति वक्रकेशसमूहंमुक्तबंधनंनस्मरसि नसंभालयसिकिं कष्टःधूर्तोनीवींहरति एतन्नस्मरसिकिं ॥१५॥उपलब्धंप्राप्तं मह्यंमम हेमित्रमयासहतपश्चर्तुमर्हसि किंच सवैभवभावनः संसृतिविस्तारकोब्रह्मामेप्रसीदति त्वांभार्याकल्पयतीत्य. र्थः ॥१६॥ द्विजंदेवेनब्रह्मणादत्तं दृक्मनश्चलग्नंसन्नापयाति हेचारुशृंगि यतस्तेचित्तंतत्रमांत्वदर्शीनंनेतुमर्हसि सचिव्यस्तवसख्योऽपिशि वाअनुकूलाःसत्यः मांप्रतिसरंतु अनुवर्ततां यद्वा एतावत्पर्यंतंमयाःसचिव्यःसख्यः शिवाः फेरवः ताःप्रतिसरंतुनिर्यांतु यद्वा वनवासेस हचर्योहरिण्यः शिवाःप्रतिसरंतु प्रदक्षिणंगच्छंतु ॥ १७ ॥ ग्राम्येषुवैदग्ध्यंयस्याः ॥ १८ ॥

बुध्यादीनांद्वंद्वैक्यं ॥१९॥ सृत्वाप्रसृय उपतस्थेअभजत् ॥ २० ॥ औत्पत्तिकेनैवस्वभावेनसंहननं दृढांगत्वं ॥२१॥ कामानांभोगैःअधि अधिकंमन्यमानः श्रुतिभिः वेदोक्तैःकर्मभिः अवारुंधप्राप मादयंतेमोदंते ॥ २२ ॥ इतिएवंभूताः संज्ञायासांताः परिणीतवंतः ॥ २३ ॥ इतिपंचमस्कंधेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॥छ॥ तृतीयेचरितंनाभेःपरंमंगलमीर्यते ॥ यस्ययज्ञेप्रतीतःसन्पुत्रोऽभूदृषभोहरिः॥१॥

साचततस्तस्यवीरयूथपतेर्बुद्धिशीलरूपवयःश्रियौदार्येणपराक्षिप्तमनास्तेनसहायुतायुतपरिवत्सरोपलक्ष णंकालंजंबूद्वीपपतिनाभौमस्वर्गभोगान्बुभुजे ॥ १९ ॥ तस्यामुहवाआत्मजान्राजवरआग्नीध्रोनाभिकिंपु रुषहरिवर्षेलावृतरम्यकहिरण्मयकुरुभद्राश्वकेतुमालसंज्ञान्नवपुत्रानजनयत् ॥ सासूत्वाऽथसुतान्नवानुव त्सरंगृहएवापहायपूर्वचित्तिर्भूयएवाजंदेवमुपतस्थे ॥ २० ॥ आग्नीध्रसुतास्तेमातुरनुग्रहादौत्पत्तिकेनैवसंहन नबलोपेताःपित्राविभक्ताआत्मतुल्यनामानियथाभागंजंबूद्वीपवर्षाणिबुभुजुः ॥ २१ ॥ आग्नीध्रोराजाऽतृप्तः कामानामप्सरसमेवानुदिनमधिमन्यमानस्तस्याःसलोकतांश्रुतिभिरवारुंधयत्रपितरोमादयंते ॥ २२ ॥ सं परेतेपितरिभ्रातरोमेरुदुहितॄर्मेरुदेवींप्रतिरूपामुग्रदंष्ट्रींलतांरम्यांश्यामांनारींभद्रांदेववीतिमितिसंज्ञानवोद वहन् ॥ २३ ॥ इ० भा० पं० आग्नीध्रवर्णनोनामद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

श्रीशुकउवाच नाभिरपत्यकामोऽप्रजयामेरुदेव्याभगवंतंयज्ञपुरुषमवहितात्माऽयजत ॥ १ ॥ तस्यहवा वश्रद्धयाविशुद्धभावेनयजतःप्रवर्ग्येषुप्रचरत्सुद्रव्यदेशकालमंत्रर्त्विग्दक्षिणाविधानयोगोपपत्त्यादुरधिग मोऽपिभगवान्भागवतवात्सल्यतयासुप्रतीकआत्मानमपराजितंनिजजनाभिप्रेतार्थविधित्सयागृहीतहृ दयोहृदयंगमंमनोनयनानंदनावयवाभिराममाविश्चकार ॥ २ ॥

नाभिराग्नीध्रसुतः अपुत्रयामेरुदेव्याभार्ययासह ॥ १ ॥ प्रवर्ग्यसंज्ञकेषुकर्मसुक्रियमाणेषुद्रव्यादयःसप्त येयोगाउपायास्तेषामुपपत्त्या संपत्त्यादुरधिगमोदुष्प्रापोऽपिभागवतेषुकृपालुतयासुप्रतीकःशोभनावयवःसन्नात्मानमाविश्चकार अपराजितंस्वतंत्रं निजभक्तानांयेऽ भिप्रेतार्थास्तेषांविधित्सयागृहीतमाकृष्टंहृदयंचित्तंयस्यहृदयंगमंसुखकरं यतःमनोनयनान्यानंदयंतियेऽवयवास्तैरभिरामंसुंदरं ॥ २ ॥

अथहेत्यादिनिपातबाहुल्यंवाक्यालंकाराय आविष्कृतंभुजानांयुगलद्वयंचतुष्टयंयेन हिरण्मयंतेजोमयं पुरुषेषुविशिष्यतइतितथापुरु षोत्तममित्यर्थः अर्हणेनार्घ्येणसहोपतस्थुः अभजन्नित्यन्वयः विलसत् श्रीवत्सएवललामंचिह्नंयस्य दरवरः शंखः वनरुहंपद्मं अलूरि चक्रम् अमृतमणिःकौस्तुभः एवमादिभिःउपलक्षितम् ॥ ३ ॥ स्फुटकिरणायेप्रवरामणयः तन्मयानियानिमुकुटादीन्यंगानांभूषणानितै विभूषितं बहुमानेदृष्टांतः अधनाइवोत्तमधनं निधिम् ॥ ४ ॥ अर्हसीत्यादिनानिगदेनस्तुवंति हेअर्हत्तम परिपूर्णोऽपित्वमनुपथानांभृत्या नामस्माकमर्हणंमुहुः स्वयमेवस्वीकर्तुमर्हसि नतुवयंस्तोतुंशक्ताइत्याहुः नमोनमइत्येतदेवास्माकंसद्भिरुपशिक्षितम् त्वद्रूपस्यदुर्ज्ञेयत्वात्

अथहतमाविष्कृतभुजयुगलद्वयंहिरण्मयंपुरुषविशेषंकपिशकौशेयांबरधरमुरसिविलसच्छ्रीवत्सललामं दरवरवनरुहवनमालाऽच्छूर्यमृतमणिगदादिभिरुपलक्षितम् ॥ ३ ॥ स्फुटकिरणप्रवरमुकुटकुंडलकटककटि सूत्रहारकेयूरनूपुराद्यंगभूषणविभूषितमृत्विक्सदस्यगृहपतयोऽधनाइवोत्तमधनमुपलभ्यसबहुमानमर्ह णेनावनतशीर्षाणउपतस्थुः ॥ ४ ॥ ऋषयऊचुः अर्हसिमुहुरर्हत्तमार्हणमस्माकमनुपथानांनमोनम इत्येतावत्सदुपशिक्षितंकोऽर्हतिपुमान्प्रकृतिगुणव्यतिकरमतिरनीशईश्वरस्यपरस्यप्रकृतिपुरुषयोरर्वाक्त नाभिर्नामरूपाकृतिभीरूपनिरूपणं ॥ ५ ॥ सकलजननिकायवृजिननिरसनशिवतमप्रवरगुणगणैकदेशक थनादृते ॥ ६ ॥ परिजनानुरागविरचितशबलसंशब्दसलिलसितकिसलयतुलसिकादूर्वांकुरैरपिसंभृतया सपर्ययाकिलपरमपरितुष्यसि ॥ ७ ॥

तदेवाहुः कोऽर्हतीति प्रकृतिगुणानांव्यतिकरःप्रपंचस्तस्मिन्नेवमतिर्यस्य अतए वानीशःप्रकृतिपुरुषयोःपरस्यअतएवईश्वरस्य अर्वाक्नाभिस्त्वामस्पृशंतीभिः प्रपंचांतर्गताभिःनामचरूपंचआकृतिश्चआकारस्ताभिस्त वस्वरूपनिरूपणंकर्तुंकोनामपुमानर्हति ॥ ५ ॥ सद्येतन्मात्रमेवार्हतिनाधिकमित्याहुः सकलजननिकायस्यवृजिनंनिरस्यंतीतितथा शिवत माःप्रवराश्चयेगुणगणास्तेषामेकदेशस्तस्यकथनाद्विनाअधिकंनार्हति ॥ ६ ॥ वाङ्मनसाऽगोचरोऽपित्वंभक्तानांसुखाराध्यएवेत्याहुः हेपर म परिजनैरनुरागेणविरचितायेशबलसंशब्दाः गद्गदाक्षरस्तुतयः सलिलंचसिताःकिसलयाश्चशुद्धपल्लवाः शिलेतिपाठेशिलंकुशादिमंज

[illegible] परितुष्यसि ॥ ७ ॥

थेतिप्रकारांतरं अन्यथातु अनयाइज्यया यागेनापिउरुभारभरया अनेकांगसमृद्धयाऽपि भवतःसमुपचितमपेक्षितंप्रयोजनंनैवप्राप्नुमः॥८॥ अत्रहेतुः आत्मनःस्वतएव अनुसवनंसर्वदा अंजसासाक्षात् वोभूयमानाअतिशयेनभवंतोयेऽशेषाःपुरुषार्थास्तेस्वरूपंयस्य रमानंदस्य नचैवंसत्यपियागानर्थक्यमित्याहुः किंत्विति सकामानामस्माकमेवैतदुपपद्यतेननतवेत्यर्थः ॥९॥ स्वोपयोगमेवप्रदर्शयंति त येति परमेभ्योऽपिपरमपुरुषप्रकर्षयुक्तयाकरुणयाउपकल्पयिष्यन्संपादयिष्यन् चकारात्कामितंच नापचितःअनपचितअपूजितए

अथानयाऽपिनभवतइज्ययोरुभारभरयासमुचितमर्थमिहोपलभामहे॥८॥ आत्मनएवानुसवनमंजसावोभूयमानाशेषपुरुषार्थस्वरूपस्यकिंतुनाथाशिषआशासानानामेतदभिसंराधनमात्रंभवितुमर्हति॥९॥तद्यथाबालिशानांस्वयमात्मनःश्रेयःपरमविदुषांपरमपरमपुरुषप्रकर्षकरुणयास्वमहिमानंचापवर्गाख्यमुपकल्पयिष्यन्स्वयंनापचितएवेतरवदिहोपलक्षितः॥१०॥अथायमेववरोह्यर्हत्तमयर्हिबर्हिषिराजर्षेर्वरदर्षभोभगवान्निजपुरुषेक्षणविषयआसीत्॥११॥असंगनिशितज्ञानानलविधूताशेषमलानांभवत्स्वभावानामात्मारामाणांमुनीनामनवरतपरिगुणितगुणगणपरममंगलायनगुणगणकथनोऽसि ॥ १२॥ अथकथंचित्स्खलनक्षुत्पतनजृंभणदुरवस्थानादिषुविवशानांनःस्मरणायज्वरमरणदशायामपिसकलकश्मलनिरसनानितवगुणकृतनामधेयानिवचनगोचराणिभवंतु॥ १३॥

वपूजाऽनपेक्षत्वात् स्वयमेवोपलक्षितःदृष्टोऽसि इतरवत्सापेक्षवत्॥१०॥यद्यपित्वंवरान्दातुमाविर्भूतोऽसितथाऽपिहेअर्हत्तमराजर्षेर्बर्हिषियज्ञे निजपुरुषाणांत्वद्भक्तानामस्माकमीक्षणविषयोभवान् यर्हियदाआसीत् तदाऽयमेववरःसंजातः॥११॥दर्शनस्यदुर्लभतामाहुः असंगेनवैराग्येणनिशितंयज्ज्ञानंसएवानलस्तेनविधूताअशेषामलायेषां अतोभवतइवस्वभावोयेषां तानवाह आत्मारामाणांमेवंभूतानांमुनीनामपिपरममंगलायनंगुणगणकथनमेवनतुदर्शनंयस्य अतस्तैरनवरतंपरिगुणिताअभ्यस्तागुणगणायस्येतिसंबोधनं ॥ १२॥ दर्शनेनैवकृतार्थाअपिपरमेकंप्रार्थयंते अथेति स्मरणायविवशानांत्वांस्मर्तुमशक्तानांनः ॥ १३ ॥

अन्यच्च प्रार्थनीयमस्तीत्याहुः किंचेति आशिषामैहिकानांस्वर्गापवर्गयोरपीश्वरंत्वामुपधावति प्रजायामेवपुरुषार्थइतिप्रत्ययोऽस्य अधनोयथाफलीकरणंतुषकणादिकमाशासानोधनदमुपधावति ॥ १४ ॥ इदंचनातिचित्रमित्याहुः इहसंसारेतेऽपराजितयामायया अनवसितपद्व्याऽलक्षितमार्गयाअपराजितःकोवनकोऽपि अतस्तयाऽनावृतमतिःकः अतएवविषयएवविषंतस्यरयावेगास्तैरनावृताप्रकृतिर्यस्यसः कःयद्यनुपासितमहच्चरणः अतस्त्वन्माययामोहितस्यैवमाशंसाघटतइत्यर्थः ॥ १५ ॥ अदभ्रकर्तः हेवहुकार्यकारिन् अल्पीयसेकार्यायत्वंयस्मादिहसमाहूतोसि तत्रप्रजायामर्थेधीर्येषांमंदानांतेषांनोयद्देवहेलनमवज्ञानं तत् सर्वान्प्रतितवसाम्येनहेतुनाप्रतिबोढुमर्हसि ॥ १६॥ इतिनिगदेनगद्यात्मकस्तोत्रेण वर्षधरोभारतवर्षपतिर्नाभिःतेनाभिवादितायेऋत्विजस्तैरभिवंदितौचरणौयस्य ॥ १७ ॥ असुलभत्वेहेतुः ममाहमेवाभिरूपःसदृशः कैवल्यात् अद्वितीयत्वात् द्विजेषुदेवाइवब्राह्मणास्तेषांकुलं ॥ १८ ॥ आग्नीध्रीयेनाभौ ॥ १९ ॥ पतिर्नाभिः ॥ २० ॥

किंचायंराजर्षिरपत्यकामःप्रजांभवादृशीमाशासानईश्वरमाशिषांस्वर्गापवर्गयोरपिभगवंतमुपधावतिप्रजायामर्थप्रत्ययोधनदमिवाधनःफलीकरणं॥ १४ ॥ कोवाइहतेऽपराजितोऽपराजितयामाययाऽनवसितपद्व्याऽनावृतमतिर्विषयविषरयानावृतप्रकृतिरनुपासितमहच्चरणः॥ १५॥ यदुहवावतवपुनरदभ्रकर्तरिहसमाहूतस्तत्रार्थधियांमंदानांनस्तद्यद्देवहेलनंदेवदेवार्हसिसाम्येनसर्वान्प्रतिवोढुमविदुषां ॥ १६॥ इतिनिगदेनाभिष्टूयमानोभगवाननिमिषर्षभोवर्षधराभिवादिताभिवंदितचरणःसदयमिदमाह॥ १७ ॥ श्रीभगवानुवाच अहोवताहमृषयोभगवद्भिरवितथगीर्भिर्वरमसुलभमभियाचितोयदमुष्यआत्मजोमयासदृशोभूयादितिममाहमेवाभिरूपःकैवल्याद्थापिब्रह्मवादोनमृषाभवितुमर्हतिममैवहिमुखंयत्द्विजदेवकुलं॥ १८ ॥ ततआग्नीध्रीयेंऽशकलयाऽवतरिष्यामिआत्मतुल्यमनुपलभमानः ॥ १९॥ इतिनिशामयंत्यामेरुदेव्याःपतिमभिधायांतर्दधेभगवान्॥ २० ॥

हे विष्णुदत्ततस्यावरोधायने अंतःपुरे मेरुदेव्यांशुक्लयाशुद्धसत्त्वमूर्त्याऽवततार केषांधर्मान् वातरशनानां दिग्वाससां पाषंडिव्यावृत्त्यर्थमा
ह श्रमणानांतपस्विनां ऋषीणांज्ञानिनां ऊर्ध्वमंथिनांनैष्ठिकब्रह्मचारिणां ॥ २१ ॥ इतिपंचमेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥छ॥
चतुर्थादित्रिभिःप्रोक्तमृषभस्येहितंमहत् ॥ लोकार्थंयेनसत्कर्मनैष्कर्म्यंचनिदर्शितं ॥ १ ॥ चतुर्थेशतपुत्रस्यराज्यंतस्योपवर्ण्यते यस्यरा
ज्येजनःसर्वःसंतोषामृतनिर्वृतः ॥२॥ अभिव्यज्यमानानिभगवल्लक्षणानिपादतलादिषुवज्रांकुशादीनियस्य महाविभूतिःसर्वसंपत्तिःसा

बर्हिपितास्मिन्नेवविष्णुदत्तभगवान्परमर्षिभिःप्रसादितोनाभेःप्रियचिकीर्षयातदवरोधायनेमेरुदेव्यांधर्मा
न्दर्शयितुकामोवातरशनानांश्रमणानामृषीणामूर्ध्वमंथिनांशुक्लयातनुवाऽवततार॥२१॥इतिश्रीभा०म०
पंचमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः॥ ३॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच अथतमुत्पत्त्यैवाभिव्यज्यमानभगवल्लक्षणं
साम्योपशमवैराग्यैश्वर्यमहाविभूतिभिरनुदिनमेधमानानुभावंप्रकृतयःप्रजाब्राह्मणादेवताश्चावनितल
समवनायातितरांजगृधुः॥१॥तस्यहवाइत्थंवर्ष्मणावरीयसाबृहच्छ्लोकेनचओजसाबलेनश्रियायशसावी
र्यशौर्याभ्यांचपिताऋषभइतीदंनामचकार ॥ २ ॥ तस्यहींद्रःस्पर्द्धमानोभगवान्वर्षेनववर्षतदवधार्यभग
वानृषभदेवोयोगेश्वरःप्रहस्यात्मयोगमाययास्ववर्षमजनाभंनामाभ्यवर्षत् ॥ ३॥ नाभिस्तुयथाऽभिलपि
तंसुप्रजस्त्वमवरुध्यातिप्रमोदभरविह्वलोगद्गदाक्षरयागिरास्वैरंगृहीतनरलोकसधर्मंभगवंतंपुराणपुरुषंमा
याविलसितमतिर्वत्सताततेतिसानुरागमुपलालयन्परांनिर्वृतिमुपगतः॥ ४॥

म्यादिभिःसहवर्द्धमानप्रभावं प्रकृतयोऽमात्यादयःजगृधुःअभिकांक्षंतिस्म ॥ १ ॥ वर्ष्मणादेहेन तस्यविशेषणद्वयं वरीयसाश्रेष्ठतमेन बृ
हंतःश्लोकाःपद्यानिकवीनांयस्मिन्तेनच ओजस्तेजः वीर्यंप्रभावःशौर्यमुत्साहः एतैर्गुणैरतिश्रेष्ठत्वादृषभःश्रेष्ठइतिनामचकार ॥ २ ॥
तस्यवर्षेमंडले ॥ ३ ॥ अवरुध्यप्राप्य स्वैरमिच्छयागृहीतोनरलोकसमानधर्मोमनुष्याकारोयेनतं अतएवमाययास्वपुत्रइतिविलसिता
मतियेस्य ॥ ४ ॥

आपौरप्रकृतिपौरान्प्रकृतींश्चाभिव्याप्य विदितोनुरागोयस्मिन् कथंभूतोनाभिः जनपदः जनाःपौरादयः पदंप्रमाणंयस्यसः आत्मजंधर्म मर्यादारक्षणार्थमभिषिच्य ब्राह्मणानामुत्संगेनिधायविशालायांबदरिकाश्रमेप्रसन्नंपरानुद्वेजकंनिपुणंचतीव्रंतेनउपासीनःसेवमानः का लेनतन्महिमानंजीवन्मुक्तिमवाप॥५॥नाभेःतपसिद्धंकर्म अनुतदनंतरंकोनुपुमानाचरेत् नकोपीत्यर्थः ॥६॥ मंगलैर्दक्षिणाभिः पूजिताःसं

विदितानुरागमापौरप्रकृतिजनपदोराजानाभिरात्मजंसमयसेतुरक्षायामभिषिच्यब्राह्मणेषूपनिधायसहमे रुदेव्याविशालायांप्रसन्ननिपुणेनतपसासमाधियोगेननरनारायणाख्यंभगवंतंवासुदेवमुपासीनःकाले नतन्महिमानमवाप॥ ५॥ यस्यहपांडवेयश्लोकावुदाहरंति॥ कोनुतत्कर्मराजर्षेर्नाभेरन्वाचरेत्पुमान्॥ अ पत्यतामगाद्यस्यहरिःशुद्धेनकर्मणा ॥ ६॥ ब्रह्मण्योऽन्यःकुतोनाभेर्विप्रामंगलपूजिताः ॥ यस्यबर्हिषियज्ञे शंदर्शयामासुरोजसा॥ ७ ॥ अथहभगवानृषभदेवःस्ववर्षंकर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शितगुरुकुलवासो लब्धवरैर्गुरुभिरनुज्ञातोगृहमेधिनांधर्माननुशिक्षमाणोजयंत्यामिंद्रदत्तायामुभयलक्षणंकर्मसमाम्नाया म्नातमभियुंजन्नात्मजानामात्मसमानानांशतंजनयामास ॥ ८॥ येषांखलुमहायोगीभरतोज्येष्ठःश्रेष्ठगुण आसीत्येनेदंवर्षंभारतमितिव्यपदिशंति॥ ९॥ तमनुकुशावर्तइलावर्तोब्रह्मावर्तोमलयःकेतुर्भद्रसेनइंद्रस्पृ कृविदर्भःकीकटइतिनवनवतिप्रधानाः ॥ १०॥ कविर्हरिरंतरिक्षःप्रबुद्धःपिप्पलायनः॥ आविर्होत्रोथद्रुमि लश्चमसःकरभाजनः॥इतिभागवतधर्मदर्शनानवमहाभागवतास्तेषांसुचरितंभगवन्महिमोपबृंहितंवसुदे वनारदसंवादमुपशमायनमुपरिष्टाद्वर्णयिष्यामः॥ ११ ॥ यवीयांसएकाशीतिर्जायंतेयाःपितुरादेशकराम हाशालीनामहाश्रोत्रियायज्ञशीलाःकर्मविशुद्धाब्राह्मणाबभूवुः॥ १२॥

तः ओजसामंत्रबलेन॥७॥अन्येषांयहणा यप्रदर्शितोगुरुकुलवासोयेन अनुशिक्षमाणःअनुशिक्षयन् उभयविधिश्रुतिस्मृतिलक्षणंकर्मविधिमभियुंजन् अनुतिष्ठन्जयंत्यांभार्याया मात्मजानांशतंजनयामास ॥८॥ ९॥ तंभरतमनुकुशावर्तादयोनवपुत्राः नवतेःप्रधानाज्येष्ठाः ॥ १० ॥ तदनंतरंकविप्रमुखानव भागवत धर्मप्रदर्शकाः वसुदेवनारदयोःसंवादोयस्मिन उपरिष्टात्एकादशस्कंधे ॥ ११ ॥ महाशालीनाअतिविनीताः ॥ १२ ॥

केवलःशुद्धः विपरीतवदनीश्वरवत् कर्माणिकुर्वन् नियमयत् नियमितवान् पाठांतरेनितरामरमयत् कर्मकरणेहेतुः अनुगतमुत्सन्नंध
र्मंस्वयमाचरणेनातद्विदामुपशिक्षयन् कथंधर्मादीनामवरोधनसंग्रहेण आनंदोभोगः अमृतंमोक्षः ॥ १३॥ शीर्षिण्यःश्रेष्ठः तेनाचरितंतत्त
दनुवर्ततेयतः॥१४॥ सकलोधर्मोयस्मिंस्तत् ब्राह्मंगुह्यंवेदरहस्यंयद्यपिस्वेनैवविदितंतथाऽपिब्राह्मणानुपृष्ट्वैवकरोतीत्यर्थः ॥१५॥ द्रव्यादि
भिरुपचितैर्यज्ञैरिष्टवान् तत्रवयोयौवनं युवैवधर्ममन्विच्छेदितिवचनात् विविधोद्देशाःनानादेवतोद्देशाः यथोपदेशंयथाविधि ॥१६॥ अ

भगवानृषभसंज्ञआत्मतंत्रःस्वयंनित्यनिवृत्तानर्थपरंपरःकेवलानंदानुभवईश्वरएवविपरीतवत्कर्माण्यार
भमाणःकालेनानुगतंधर्ममाचरणेनोपशिक्षयन्नतद्विदांसम उपशांतोमैत्रःकारुणिकोधर्मार्थयशःप्रजानं
दामृतावरोधेनगृहेषुलोकंनियमयत् ॥ १३ ॥ यद्यच्छीर्षण्याचरितंतत्तदनुवर्ततेलोकः ॥ १४ ॥ यद्यपिस्ववि
दितंसकलधर्मंब्राह्मंगुह्यंब्राह्मणैर्दर्शितमार्गेणसामादिभिरुपायैर्जनतामनुशशास ॥ १५ ॥ द्रव्यदेशकाल
वयःश्रद्धर्त्विग्विविधोद्देशोपचितैःसर्वैरपिक्रतुभिर्यथोपदेशंशतकृत्वइयाज ॥ १६ ॥ भगवतर्षभेणपरिर
क्ष्यमाणएतस्मिन्वर्षेनकश्चनपुरुषोवांछत्यविद्यमानमिवात्मनोऽन्यस्मात्कथंचनकिमपिकर्हिचिदवेक्षतेभर्त
र्यनुसवनंविजृंभितस्नेहातिशयमंतरेण ॥१७॥ सकदाचिदटमानोभगवानृषभोब्रह्मावर्तगतोब्रह्मर्षिप्रवरस
भायांप्रजानांनिशामयंतीनामात्मजानवहितात्मनःप्रश्रयप्रणयभरसुयंत्रितानप्युपशिक्षयन्नितिहोवाच
॥१८॥ इ० भा० म० पं० ऋषभदेवानुचरितेचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ ॥छ॥ ऋषभउवाच नायंदेहोदेहभा
जांनृलोकेकष्टान्कामानर्हतेविड्भुजांये ॥ तपोदिव्यंपुत्रकायेनसत्त्वंशुद्ध्येद्यस्माद्ब्रह्मसौख्यंत्वनंतं ॥ १ ॥

न्यस्मात्सकाशादात्मनःकश्चिदपिकिमपिकथंचनापिनवांच्छति इच्छानुदयेदृष्टांतः अविद्यमानंखपुष्पादिकमिवनचान्यदीयमवेक्षतेऽपी
त्यर्थः भर्तरिऋषभदेवेप्रतिक्षणमुल्लसितस्नेहोद्रेकंविनाऽन्यन्नवांच्छति ॥१७॥ अवहितात्मनःसंयतचित्तानपिप्रजानुशासनार्थमुपशिक्षय
न्नितिहवक्ष्यमाणमुवाच ॥ १८ ॥ इ० पं० चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥छ॥ पंचमेमोक्षधर्मोपदेशैःपुत्रानुशासनं ॥ उक्तंपारमहंस्यंचत
स्यद्वंद्वतितिक्षया ॥१॥ विड्भुजामपियेसंतितान्कष्टान्दुःखदान्कामान्विषयान्नार्हतेतद्योग्योऽयंमनुष्यदेहोनभवति दिव्यमुत्कृष्टं येनत
पसायस्मात् शुद्धात्सत्वादनंतंब्रह्मसुखंभवति ॥ १ ॥

मोक्षबंधयोर्निदानमाह महत्सेवामिति तमसः संसारस्यद्वारंयोषितांयेसंगिनस्तेषांसंगं महतांलक्षणमाह सार्द्धेन महांतइति साधवः सदा चाराः ॥२॥ मयिईशेकृतंसौहृदमेवअर्थःपुरुषार्थोयेषां वाशब्देनान्यनिरपेक्षस्यैवास्यलक्षणत्वंदर्शयति देहंबिभर्तीतिदेहंभरा विषयवा र्तैवनधर्मविषयायेषुतेषुजनेषुजायादियुक्तेषुगृहेषुचरातिर्मित्रंधनंवा पाठांतरेजायादिप्रदेषुयावदर्थाश्चयावदर्थमेवार्थोयेषामितिमध्यम पदलोपीसमासः देहनिर्वाहाधिकस्पृहाशून्याइत्यर्थः ॥३॥ कामान्नार्हतीतियदुक्तंतदुपपादयति नूनमिति यद्यदाइंद्रियप्रीतये आपृणो तिव्याप्रियते तदाप्रमत्तःसन्विकर्मपापंनूनंकुरुते यतोविकर्मणःप्राचीनादयंक्लेशदोदेहोजातः तस्यैवपुनःकरणंसाधुनमन्ये ॥ ४ ॥ देहा

महत्सेवांद्वारमाहुर्विमुक्तेस्तमोद्वारंयोषितांसंगिसंगं ॥ महांतस्तेसमचित्ताःप्रशांताविमन्यवःसुहृदःसाधवो ये ॥ २ ॥ येवामयीशेकृतसौहृदार्थाजनेषुदेहंभरवार्तिकेषु ॥ गृहेषुजायात्मजरातिमत्सुनप्रीतियुक्तायावद र्थाश्चलोके ॥ ३ ॥ नूनंप्रमत्तःकुरुतेविकर्मयदिंद्रियप्रीतयआपृणोति ॥ नसाधुमन्येयतआत्मनोऽयमस न्नपिक्लेशदआसदेहः ॥ ४ ॥ पराभवस्तावदबोधजातोयावन्नजिज्ञासतआत्मतत्त्वं ॥ यावत्क्रियास्तावदि दंमनोवैकर्मात्मकंयेनशरीरबंधः ॥ ५ ॥ एवंमनःकर्मवशंप्रयुंक्तेअविद्ययात्मन्युपधीयमाने ॥ प्रीतिर्नयाव न्मयिवासुदेवेनमुच्यतेदेहयोगेनतावत् ॥ ६ ॥ यदानपश्यत्ययथागुणेहांस्वार्थेप्रमत्तःसहसाविपश्चित् ॥ गत स्मृतिर्विंदतितत्रतापानासाद्यमैथुन्यमगारमज्ञः ॥ ७ ॥

देर्नश्वरत्वात्क्रियानयमनर्थइत्याशंक्याह पराभवोदेहादिनास्वरूपाभिभवःअज्ञानकृतस्तावद्भवति तत्रहेतुः यावत्क्रियाःस्युः तावदिदंम नोहिकर्मस्वभावमेवस्यात् येनकर्मात्मकेनमनसा ॥ ५ ॥ उक्तमुपसंहरति एवंपूर्वकृतंकर्मकर्तृभूतं मनःकर्मभूतंवशंप्रयुंक्ते पुनःकर्मनि ष्ठंकरोतीति जीवन्मुक्तकर्मव्यावृत्त्यर्थमाह अविद्ययेति अविद्ययाआत्मनिउपधीयमाने आच्छाद्यमानेसति एवंमनःकर्तृपुरुषंकर्मवशं प्रयुंक्ते ॥ ६ ॥ नकेवलंदेहयोगमात्रमनर्थांतरंचेत्याह यदाऽगुणानामिंद्रियाणामीहांचेष्टामयथामिथ्याआत्मीयानभवतीतिविपश्चित्वि वेकीसन्नपश्यति नुपश्यतीतिपाठेअयथा आत्मीयत्वेनेत्यर्थः तत्रतदासहसागतस्मृतिः स्वरूपस्मृतिशून्यःसन्अज्ञोमूढः मैथुनसुखप्रधा नंगृहंप्राप्यतापान्विंदति ॥ ७ ॥

नुयथोपयोगंस्त्रियामिथुनीभूयसुखमात्रमनुभवतः कुतस्तापाःस्युस्तत्राह पुंसइति प्रत्येकंतयोरेकैकोहृदयग्रंथिरस्त्येव एवंमिथःस्थूलग्रंथिं हृदययोर्ग्रंथिदुर्भेदंवदंति कुतइत्यतआह अतः अस्मान्मिथुनीभावात् प्रत्येकंहृदयग्रंथिनातुदेहेंद्रियमात्रेऽहंममेतिमोहः अस्मात्तु गृहादिभिर्विषयभूतैर्महान्मोहोभवेदित्यर्थः ॥८॥ कदातर्हितस्यनिवृत्तिरतआह यदाऽस्यजनस्यकर्मभिरनुबद्धोदृढोमनोरूपोहृदयग्रंथिः शिथिलोभवेत्तदाऽस्मान्मिथुनीभावान्निवर्तते ततश्चहेतुमहंकारंत्यक्त्वामुक्तःसन्परंपदंयाति ॥ ९ ॥ हेतुमतिहायेत्युक्तंतत्रपंचविंशतिसाधनान्याह चतुर्भिः हंसेमयिगुरौभक्तिःसेवाअनुवृत्तिस्तत्परता विगततृष्णयासर्वलोकांतरेऽपिव्यसनावगत्यादुःखानुसंधानेन ईहानिवृ

पुंसःस्त्रियामिथुनीभावमेतंतयोर्मिथोहृदयग्रंथिमाहुः॥ अतोगृहक्षेत्रसुताप्तवित्तैर्जनस्यमोहोऽयमहंममेति ॥८॥ यदामनोहृदयग्रंथिरस्यकर्मानुबद्धोदृढआश्लथेत ॥ तदाजनःसंपरिवर्ततेऽस्मान्मुक्तःपरंयात्यतिहाय हेतुं॥ ९॥ हंसेगुरौमयिभक्त्याऽनुवृत्त्यावितृष्णयाद्वंद्वतितिक्षयाच ॥ सर्वत्रजंतोर्व्यसनावगत्याजिज्ञासयातपसेहानिवृत्त्या॥ १०॥ मत्कर्मभिर्मत्कथयाचनित्यंमद्देवसंगाद्गुणकीर्तनान्मे ॥ निर्वैरसाम्योपशमेनपुत्रजिहासयादेहगेहात्मबुद्धेः॥ ११॥ अध्यात्मयोगेनविविक्तसेवयाप्राणेंद्रियात्माभिजयेनसध्र्यक् ॥ सच्छ्रद्धयाब्रह्मचर्येणशश्वदसंप्रमादेनयमेनवाचां ॥ १२ ॥ सर्वत्रमद्भावविचक्षणेनज्ञानेनविज्ञानविराजितेन ॥ योगेनधृत्युद्यमसत्त्वयुक्तोलिंगंव्यपोहेत्कुशलोऽहमाख्यं ॥ १३ ॥ कर्माशयंहृदयग्रंथिबंधमविद्ययासादितमप्रमत्तः॥ अनेनयोगेनयथोपदेशंसम्यग्व्यपोह्योपरमेतयोगात्॥ १४॥

त्त्या काम्यकर्मत्यागेन ॥ १० ॥ मदर्थैः कर्मभिःअहमेवदेवोयेषांतैःसंगात् हेपुत्राः देहगेहयोरात्मबुद्धेः अहंममेतिबुद्धेः ॥११॥ अध्यात्मयोगेनअध्यात्मशास्त्राभ्यासेन सध्र्यक्सम्यक् इतिसर्वत्रसंबंधः असंप्रमादेनकर्तव्यस्यापरित्यागेन ॥ १२॥ सर्वत्रमद्भावोमद्भावना तत्रविचक्षणेननिपुणेनविज्ञानविराजितेन अनुभवपर्यंतेनज्ञानेन योगेनसमाधिना धृत्युद्यमसत्त्वयुक्तःधैर्यप्रयत्नविवेकैर्युक्तःसन्नहंकाराख्यमुपाधिंव्यपोहेत् निरस्येत् ॥१३॥ ततःसाधनादुपरमेदित्याह कर्माण्याशेरतेयस्मिन् योगेनउपायेनयद्यपिफलेसिद्धेसाधनोपरमःसिद्धएवतथाऽपिप्रियावद्देहपातंतदभ्यासशंकावारणायोक्तं ॥ १४ ॥

किंच पुत्रान्पितॄशिष्यान्वागुरुः नृपश्चप्रजाएवमनुशिक्षयेत् ममलोकंयःकामयते यद्वा मदनुग्रहएवार्थोयस्य विमन्युःशिक्षितस्याक रणेऽपिकोपशून्यःअतज्ज्ञान् तत्त्वमविदुषः श्रेयोबुध्याकर्मसुमूढान् अन्यथोपदेशेप्रत्यवायमाह मनुजः काम्यकर्मसुपुरुषंयोजयन् गर्ते संसारकूपेपातयतितंसमनुजःकमर्थंपुरुषार्थंलभेत नकमपीत्यर्थः ॥ १५ ॥ नयोजयेदित्येतदुपपादयति लोकइतित्रिभिःनष्टदृष्टित्वेहेतुः यइति निकाममतिशयेनकामोयस्य ॥ १६ ॥ तमीदृशंकुबुद्धिंदृष्ट्वातंत्रैवकस्तंप्रवर्तयेन्नकोपि उत्पथेनगच्छंतमंधंयथातेनैवगच्छेतिकः ब्रूयात् ॥ १७ ॥ समुपेतःसंप्राप्तोमृत्युःसंसारोयेनतं ततोभक्तिमार्गोपदेशेनयोनमोचयेत् सगुर्वादिर्नभवतीत्यर्थः यद्वा यस्तंमोचयितुंन

पुत्रांश्चशिष्यांश्चनृपोगुरुर्वामल्लोककामोमदनुग्रहार्थः ॥ इत्थंविमन्युरनुशिष्यादतज्ज्ञान्नयोजयेत्कर्मसुकर्म मूढान् ॥ कंयोजयन्मनुजोऽर्थंलभेत निपातयन्नष्टदृशंहिगर्ते ॥ १५ ॥ लोकःस्वयंश्रेयसिनष्टदृष्टिर्योऽर्थान्समी हेत निकामकामः ॥ अन्योऽन्यवैरःसुखलेशहेतोरनंतदुःखंचनवेदमूढः ॥ १६ ॥ कस्तंस्वयंतदभिज्ञोविपश्चिद विद्यायामंतरेवर्तमानं ॥ दृष्ट्वापुनस्तंसघृणःकुबुद्धिंप्रयोजयेदुत्पथगंयथांधं ॥ १७ ॥ गुरुर्नसस्यात्स्वजनोनस स्यात्पितानसस्याज्जननीनसास्यात् ॥ दैवंनतत्स्यान्नपतिश्चसस्यान्नमोचयेद्यःसमुपेतमृत्युं ॥ १८ ॥ इदंश रीरंममदुर्विभाव्यंतत्त्वंहिमेत्हृदयंयत्रधर्मः ॥ पृष्ठेकृतोमेयदधर्मआरादतोहिमामृषभंप्राहुरार्याः ॥ १९ ॥

शक्नुयात् अतस्तस्यगुर्वादिर्नस्यादितिनिषेधः ततश्चपितानस्यादितिपुत्रे यत्नोयत्नोनकार्यइत्यर्थः दैवंदेवतानस्यादितिपूजानग्राह्येत्यर्थः एवमन्यदपिद्रष्टव्यं ॥ १८ ॥ एवंमोक्षधर्मानुपदिश्यभ्रातृशुश्रूषणलक्षणंधर्मंस्पर्द्धादिनिवृत्तयेतेषांजन्मकथनपूर्वकमाह द्वाभ्यां इदंमनुष्या कारंशरीरंममदुर्विभाव्यमवितर्क्यमदिच्छाविलसितंनत्वहंप्राकृतोमनुष्यइत्यर्थः मेहृदयंतुतत्त्वं किंतद्धृदयंयत्रधर्मः तत्शुद्धंसत्त्वमित्यर्थः कुतःयद्यस्मान्मयाऽधर्मोदूरादेवपृष्ठेकृतः उत्सारितः अतएवमामृषभंश्रेष्ठंप्राहुः ॥ १९ ॥

भवंतश्चहृदयेनशुद्धसत्त्वमयेनजाताः तस्मान्मत्सरंहित्वामहत्तमंसनाभंसोदरंभजध्वं ननुत्वत्पुत्रत्वात् त्वांवयंभजेम राजपुत्रत्वात्प्रजाश्च पालयामेतिचेदतआह तदेवमेशुश्रूषणंप्रजानांचपालनं भरतानुवृत्त्यैवसर्वंकृतंस्यादितिभावः॥२०॥इदानींब्राह्मणाश्चसेव्याइत्याशयेनतेषांसर्वेभ्यःश्रैष्ठ्यमाहपंचभिः भूतेषुचेतनाचेतनेषु विरोहंतीतिवीरुधः स्थावराःउत्उच्चैः अतिशयेनोत्तमाः तेभ्योपियेसरीसृपाः सर्पंतीतिजंगमाः तेउद्उत्तमाइतिसर्वत्रानुषंगः तेष्वपिसबोधानिष्ठास्थितिर्येषांपश्वादीनांतेकीटकादिभ्यः ततःतेष्वपिमनुष्याः ततोऽपिप्रमथाःभूतप्रेतादयः ततोऽपिगंधर्वाः ततःसिद्धाः ततोऽन्येविबुधानुगाः किन्नरादयः॥२१॥तेभ्योऽसुराः देवासुरेभ्यःसंधिरार्षः देवाश्चमघवत्प्रधानाः दे

तस्माद्भवंतोहृदयेनजाताःसर्वेमहीयांसममुंसनाभं॥ अक्लिष्टबुद्ध्याभरतंभजध्वंशुश्रूषणंतद्भरणंप्रजानां॥
॥ २० ॥भूतेषुवीरुद्भ्यउदुत्तमायेसरीसृपास्तेषुसबोधनिष्ठाः॥ ततोमनुष्याःप्रमथास्ततोऽपिगंधर्वसिद्धाविबुधानुगाये॥ २१ ॥देवासुरेभ्योमघवत्प्रधानादक्षादयोब्रह्मसुतास्तुतेषां॥ भवःपरःसोऽथविरिंचवीर्यःसमत्परोऽहंद्विजदेवदेवः॥ २२ ॥नब्राह्मणैस्तुलयेभूतमन्यत्पश्यामिविप्राःकिमतःपरंतु॥ यस्मिन्नृभिःप्रहुतंश्रद्धयाऽहमश्नामिकामंनतथाऽग्निहोत्रे॥ २३ ॥धृताननूरुशतीमेपुराणीयेनेहसत्त्वंपरमंपवित्रं॥ शमोदमःसत्यमनुग्रहश्चतपस्तितिक्षाऽनुभवश्चयत्र ॥ २४॥ मत्तोप्यनंतात्परतःपरस्मात्स्वर्गापवर्गाधिपतेर्नकिंचित्॥ येषांकिमुस्याद्इतरेणतेषामकिंचनानांमयिभक्तिभाजां॥ २५॥

वेभ्यइंद्रःश्रेष्ठइत्यर्थः ततोऽपिब्रह्मसुतादक्षादयः तेषांमध्येभवः परःश्रेष्ठः सभवः विरिंचवीर्यः विरिंचोवीर्यंशक्तिःकारणंयस्यसविरिंचवीर्यः अतस्तज्जनकत्वाद्विरिंचस्ततःपरइत्यर्थः सविरिंचोमत्परःअहंपरोयस्य द्विजदेवाब्राह्मणाएवदेवाःपूज्यायस्यसोहं ॥ २२ ॥ ब्राह्मणैरन्यद्भूतंनतुलये समंनपश्यामि अतोब्राह्मणात्परंतुभूतंकिंपश्यामि नकिंचित् विप्राइति [illegible] वादधिकंकुतस्स्यमित्यर्थः तत्रहेतूनाह सार्द्धाभ्यां यस्मिन्ब्राह्मणे श्रद्धयाप्रकर्षेणहुतमन्नादि कामंयथेष्टमहमश्नामि ॥ २३ ॥ मेतनूर्मूर्तिर्वेदाख्यायेनब्राह्मणेनइहलोकेधृता यत्रचब्राह्मणेसत्त्वादयोऽष्टौगुणाःसंतिततःपरंकिंपश्यामीत्यन्वयः ॥ २४ ॥ निस्पृहत्वमाह मत्तोऽपियेषांनकिंचित्प्रार्थनीयमस्ति तेषामितरेणराज्यादिनाकिमुस्यान्नकिमपि ॥ २५ ॥

तदेवंब्राह्मणसंमानंविधायेदानींसर्वभूतसंमानंविधत्ते हेसुताःसर्वाणिजंगमानिस्थावराणिचभूतानिमदधिष्ठानतयावोयुष्माभिः संमान नीयानि पदेपदेक्षणेक्षणे विविक्तापूतामत्सरादिरहितादृष्टिर्येषांतैः तदेवममार्हणं ॥ २६ ॥ सर्वकर्मणामीश्वरार्पणंविधत्ते मनोवचोदृशाम न्येषांचकरणानामीहितस्यव्यापारस्यमेपरिवर्हणमाराधनमेवसाक्षात्कृतंफलं येनपरिवर्हणेनविना कालपाशाद्विमोक्तुंनईशेत् नसमर्थो

सर्वाणिमद्धिष्ण्यतयाभवद्भिश्चराणिभूतानिसुताध्रुवाणि ॥ संभावितव्यानिपदेपदेवोविविक्तदृग्भिस्तदुहार्हणंमे ॥ २६ ॥ मनोवचोदृक्करणेहितस्यसाक्षात्कृतंमेपरिवर्हणंहि ॥ विनापुमान्येनमहाविमोहात्कृतांतपाशान्नविमोक्तुमीशेत् ॥ २७॥ श्रीशुकउवाच एवमनुशास्यात्मजान्स्वयमनुशिष्टानपिलोकानुशासनार्थंमहानुभावःपरमसुहृद्भगवानृषभापदेशउपशमशीलानामुपरतकर्मणांमहामुनीनांभक्तिज्ञानवैराग्यलक्षणंपारमहंस्यधर्ममुपशिक्षमाणःस्वतनयशतज्येष्ठंपरमभागवतंभगवज्जनपरायणंभरतंधरणिपालनायाभिषिच्यस्वयंभवनएवोर्वरितशरीरमात्रपरिग्रहउन्मत्तइवगगनपरिधानःप्रकीर्णकेशआत्मन्यारोपिताहवनीयोब्रह्मावर्तात्प्रवव्राज ॥ २८ ॥ जडांधमूकबधिरपिशाचोन्मादकवदवधूतवेषोऽभिभाष्यमाणोऽपिजनानांगृहीतमौनव्रतस्तूष्णींबभूव ॥ २९ ॥

।रि
दं.
भवेत् ॥ २७ ॥ स्वतएवसुशिक्षितानपिलोकानुशासनार्थमनुशास्यमुनीनांपारमहंस्यधर्ममुपशिक्षयिष्यन्भरतमभिषिच्य ऋषभइत्यपदेशोनामयस्य भगवान्ब्रह्मावर्तात्स्वदेशात्प्रवव्राजेत्यन्वयः उर्वरितोऽवशिष्टःशरीरमात्रपरिग्रहोयस्य ॥ २८ ॥ अभिभाष्यमाणोऽपिजनानांमध्येजडादिवद्वर्तमानः तूष्णींबभूव अवधूतस्यंववेषोयस्य ॥ २९ ॥

तत्रपुरादिष्वनुपथंमार्गेमार्गेअवनिचरापसदैर्दुर्जनैस्तर्जनादिभिः परिभूयमानोऽपितदविगणयन्नेवेकचरएकाकीपृथिवींपरिबभ्रामेत्यन्व यः तत्रपुरंपत्तनं ग्रामाहट्टवंतः आकरःखनिः खेटः कृषीवलग्रामः वाटःपुष्पादिवाटिका शिबिरंसेनायावासस्थानं व्रजोगवांस्थानं घोषोगोपानां सार्थोयात्रिकजनसंघातः आश्रमाः ऋषीणां तर्जनं भयजननं ताडनंप्रहारः अवमेहनमुपरिमूत्रणं ष्ठीवनंफूत्कृत्यश्लेष्मप्रक्षेपः ग्राव्णांशकृतोरजसश्चप्रक्षेपः पूतिवातोऽधोवायुः दुरुक्तंश पः एतैःअगणनेदृष्टांतःमक्षिकाभिरिवेति तत्रहेतुःअसतिमिथ्याभूतेसंस्थानेसंनिवेशेदेहइत्युपलक्षणमाकारोयस्यसदित्यपदेशमात्रंयस्तस्मिन्निरभिमानत्वात् केनहेतुना उभयोःसदसतोर्योऽनुभवः तत्स्वरूपे

तत्रतत्रपुरग्रामाकरखेटवाटशिबिरव्रजघोषसार्थगिरिवनाश्रमादिष्वनुपथमवनिचरापसदैःपरिभूयमानोमक्षिकाभिरिववनगजस्तर्जनताडनावमेहनष्ठीवनग्रावशकृद्रजःप्रक्षेपपूतिवातदुरुक्तैस्तदविगणयन्नेवासत्संस्थानएतस्मिन्देहोपलक्षणेसदपदेशउभयानुभवस्वरूपेणस्वमहिमावस्थानेनासमारोपिताहंममाभिमानत्वादविखंडितमनाःपृथिवीमेकचरःपरिबभ्राम॥ ३० ॥ अतिसुकुमारकरचरणोरःस्थलविपुलबाहुंसगलवदनाद्यवयवविन्यासःप्रकृतिसुंदरस्वभावहाससुमुखोनवनलिनदलायमानशिशिरतारारुणायतनयनरुचिरःसदृशसुभगकपोलकर्णकंठनासोविगूढस्मितवदनमहोत्सवेनपुरवनितानांमनसिकुसुमशरासनमुपदधानःपरागवलंबमानकुटिलजटिलकपिशकेशभूरिभारोऽवधूतमलिननिजशरीरेणग्रहगृहीत इवादृश्यत॥ ३१ ॥

णयत्स्वमहिम्न्यवस्थानंतेन अतएवाखंडितंमनोयस्यसः परिबभ्राम॥३०॥सचतदाग्रहगृहीतइवादृश्यत तत्र हेतुः पराक्पुरतोऽवलंबमानाश्चतेकुटिलाश्चतेजटिलाश्चकपिशाश्चकेशाः तेषांभूरिभारोयस्यसः अवधूतमनादृतमतएवमलिनंनिजशरीरंतेन कथंभूतोऽप्येवमदृश्यत अतिसुकुमाराणिकरचरणोरःस्थलानि तथाविपुलाबाह्वादयः तएवावयवाः तेषांविन्यासः [illegible] शोयस्यसः तथाप्रकृत्यैवसुंदरः स्वभावसिद्धोहासःतेनशोभनंमुखंयस्य तथानवनलिनदलवत् आचरतोयेशिशिरतारेतापहारिकनीनिके अरुणेआयतेनयनेताभ्यांरुचिरःतथासदृशाअन्यूनाधिकाः सुभगाश्च कपोलकर्णकंठनासिकायस्यतस्य विगूढस्मितंयद्वदनं तस्यमहोत्सवेनविभ्रमेण पुरांगनानांमनसिकाममुद्दीपयन् एवंभूतोऽपितथाऽदृश्यतेत्यन्वयः ॥ ३१ ॥

यर्हियदालोकंजभियोगस्यप्रतिपक्षमाचक्षाणः पश्यन्बभूव तस्यप्रतिक्रियाकरणंकर्मचनिंदितमित्याचक्षाणःतदाआजगरंव्रतमास्थितः संन् शयानएवाश्नातिस्मेत्यन्वयः आजगरंव्रतंनामएकत्रैवस्थित्वाप्रारब्धकर्मोपभोगः अवमेहति मूत्रयति हदतिपुरीषमुत्सृजति उच्चरितेपुरीषेचेष्टमानोविलुंठन् तेनैवादिग्धाआलिप्ताउद्देशादेहप्रदेशायस्यसः ॥ ३२ ॥ बीभत्समिवाशंक्याह तस्येति पुरीषस्यसुरभिणागंधेनसौगंध्यंयस्यसवायुः ॥ ३३ ॥ एवंगवादिचर्ययापानादिकरोतिस्म तदेवाह व्रजन्नित्यादिना काकमृगगवामिवान्यदपिचरितंवृत्तिर्यस्य ॥ ३४ ॥

यर्हिवावसभगवान्लोकमिमंयोगस्याद्धाप्रतीपमिवाचक्षाणस्तत्प्रतिक्रियाकर्मबीभत्सितमितिव्रतमाजगरमास्थितःशयानएवाश्नातिपिबतिखादत्यवमेहतिहदतिस्मचेष्टमानउच्चरितआदिग्धोद्देशः॥ ३२ ॥ तस्यह्यःपुरीषसुरभिसौगंध्यवायुस्तंदेशंदशयोजनंसमंतात्सुरभिंचकार॥३३॥ एवंगोमृगकाकचर्ययाव्रजंस्तिष्ठन्नासीनःशयानःकाकगोमृगचरितःपिबतिखादत्यवमेहतिस्म ॥ ३४ ॥ इतिनानायोगचर्याचरणोभगवान्कैवल्यपतिर्ऋषभोऽविरतपरममहानंदानुभवआत्मनिसर्वेषांभूतानामात्मभूतेभगवतिवासुदेवआत्मनोऽव्यवधानानंतरोदरभावेनसिद्धसमस्तार्थपरिपूर्णोयोगैश्वर्याणिवैहायसमनोजवांतर्धानपरकायप्रवेशदूरग्रहणादीनियदृच्छयोपगतानिनांजसानृपहृदयेनाभ्यनंदत्॥३५॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेऋषभदेवानुचरितेपंचमोऽध्यायः॥ ५ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

॥ ३४ ॥ नानायोगचर्याआचरतीतितथा लोकयात्रापरिहारायगोगिभिरेवंवर्तितव्यमितिप्रदर्शनायतथाकृतवान् वस्तुतस्तुभगवान्यतः अविरतःपरममहान् उत्तरोत्तरशतगुणत्वेनोक्तोयआनंदः तदनुभवस्वरूपः किंच वासुदेवेआत्मनोऽव्यवधानेनअभेदेन नविद्यते अन्येषामिव अंतरामध्ये उदरस्यदेहोपाधेर्भावस्तेन नित्यनिवृत्तोपाधित्वेनेत्यर्थः स्वतएवसिद्धैः समस्तैरर्थैः फलैःपरिपूर्णत्वाद्योगैश्वर्याणिनाभ्यनंदत् वैहायसंखेचरत्वं मनोजवंमनसइवदेहस्यवेगं दूरग्रहणं दूरदर्शनं हेनृप हृदयेनमनसा ॥ ३५ ॥ इतिपंचमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

ठलीनाभिमानस्यदेहत्यागक्रमाभिधा॥ यदहंतद्वाभिय:पश्यन्न
वः:हेभगवन् योगेनसमीरितमुद्दीपितंयज्ज्ञानं तेनावभर्जितानि
पुनःक्लेशदानिभवितुंनार्हंति अतःकिमितिनाभ्यनंददित्यर्थः ॥ १
मनसोविश्वासंनसंगच्छंते नसम्यक्प्रामुवंति शठःकिरातोयथा
किरातोवणिक् व्यवहर्तरियथा अस्मिन्वाव्यवहर्ताविश्वासंनय
भात्यस्यविश्वासात् चिराच्चीर्णंबहुकालसंचितंतपः चस्कंद

राजोवाच ननूनंभगवआत्मारामाणांयोग
निभवितुमर्हंतियदृच्छयोपगतानि॥ १॥
वस्थानस्यशठकिरातइवसंगच्छं ॥ २ ॥
भाच्चिराच्चीर्णंचस्कंदतपऐश्वरं॥ ३
येवपुंश्चली॥ ४॥ कामोमन्युर्मदोलो
अथैवमखिललोकपाललामोविल
सांपरायविधिमनुशिक्षयन्स्वकलेवरं
तानुवृत्तिरुपरराम॥ ६॥

रिप्रभृ

यस्तेषांचछिद्रमवकाशंददाति यथाकृतविश्वा
गिनंभ्रंशयतीत्यर्थः ॥४॥ अरीन्कथयन्नुपसंहर
त॥ ५ ॥ प्रासंगिकंसमाप्यप्रस्तुतमाह अथेति
देहाभिमानंजहौ विलक्षणैरनेकप्रकारैरवधूत
वव्यावृत्त्यर्थमाह अनर्थांतरभावेन अभेदन

नपश्यति ॥ १ ॥ योगैश्वर्याणिनाभ्यनंददित्युक्तंतत्रपृच्छति नेतिभ
धानिकर्मबीजानिरागादीनियैः तेषांयदृच्छयाप्राप्तानियोगैश्वर्याणि
अंगीकृत्यपरिहरति सत्यमिति एकेबुद्धिमंतोऽनवस्थानस्यचंचलस्य
तेष्वपिमृगेषु शठेकिरातेयथामृगाइतिसमन्वयंतंवा पाठांतरेशठोवंचकः
तीत्यर्थःपाक्षिकोदोषोवर्जनीयइत्युपदेष्टुंनाभ्यनंददितिभावः॥२॥ यद्विश्रं
स्राव ऐश्वर्यंविष्णोर्मोहिनीरूपदर्शनेन यद्वा ईश्वराणांसमर्थानामपिसोभ

नमीरितज्ञानावभर्जितकर्मबीजानामैश्वर्याणिपुनःक्लेशदा
ऋषिरुवाच सत्यमुक्तंकिंत्विहवाएकेनमनसोऽद्धाविश्रंभमन
यथाचोक्तं ॥ नकुर्यात्कर्हिचित्सख्यंमनसित्यनवस्थिते॥ यद्विश्रं
॥ नित्यंददातिकामस्यच्छिद्रंतमनुयेऽरयः ॥ योगिनःकृतमैत्रस्यपत्युर्जा
भःशोकमोहभयादयः॥ कर्मबंधश्चयन्मूलःस्वीकुर्यात्कोनुतद्बुधः॥५॥
क्षणैर्जडवदवधूतवेषभाषाचरितैरविलक्षितभगवत्प्रभावोयोगिनां
जिहासुरात्मन्यात्मानमसंव्यवहितमनर्थांतरभावेनान्वीक्षमाणउपर

नांतपः ॥ ३॥ तत्रहेतुः नित्यमिति कृतविश्वासोयोयोगीतदीयंमनः कामस्यतमनुयेऽर
स्यपत्युःपुंश्चलीजायाजाराणामवकाशंदत्वापतिंघातयति तथामनोऽपिकामादिभिर्यो
ति कामइति यन्मूलः यन्निमित्तोभवति तन्मनः कोनुबुधःस्वीकुर्यात् स्वाधीन मितमन्ये
अखिलानांलोकपालानांललामोमंडनभूतोऽपिउपरताबाधिताऽनुवृत्तिर्यस्मात्सउपरराम
पादिभिर्नविलक्षितोभगवत्प्रभावोयस्मिन् सांपरायविधिंदेहत्यागप्रकारं आधाराधेयभा
उपासनाव्यावृत्त्यर्थमाह असंव्यवहितं ॥ ६॥

मनसांस्वयंत्यक्तेऽप्यभिमानेकेनापिसंस्कारेणदेहःप्रचलति यथाकुलालचक्रं सोऽयमभिमानाभासः तेनसचजीवन्मुक्तानामविद्यावास
नयाभवतीतिततोविशेषमाह योगमायावासनयेति ॥ ७॥ कोंकादीन्देशान्गतःसन् कयापिवासनयाआस्येकृतःअश्मकवलोयेन अैसंवी
तोनग्नः ॥८॥ समीरवेगेनविधूतानांकंपितानांवेणूनांसंघर्षणेनजातउग्रोदावानलःआलेलिहानःसर्वतोग्रसन् ॥९॥ अवधूतवेषेणऋषभदे
वस्तत्रगतइत्येतस्यसूचकमाह यस्यकिलाश्रमातीतमनुचरितंतद्देशवासिभ्यउपाकर्ण्य अर्हन्नितिनामयस्यसराजा स्वयंतत्रउपशिक्ष्यशि

तस्यहवाएवंमुक्तलिंगस्यभगवतऋषभस्ययोगमायावासनयादेहइमांजगतीमभिमानाभासेनचंक्रममा
णः ॥ ७ ॥ कोंकवेंककुटकान्दक्षिणकर्णाटकान्देशान्यदृच्छयोपगतःकुटकाचलोपवनआस्यकृताश्मकव
लउन्मादइवमुक्तमूर्धजोऽसंवीतएवविचचार ॥ ८ ॥ अथसमीरवेगविधूतवेणुविकर्षणजातोग्रदावानलस्त
द्वनमालेलिहानःसहतेनददाह ॥ ९ ॥ यस्यकिलानुचरितमुपाकर्ण्यकोंकवेंककुटकानांराजाऽर्हन्नामोपशि
क्ष्यकलावधर्मउत्कृष्यमाणेभवितव्येनविमोहितःस्वधर्मपथमकुतोभयमपहायकुपथपाषंडमसमंजसंनि
जमनीषयामंदःप्रवर्तयिष्यते ॥ १० ॥ येनहवावकलौमनुजापसदादेवमायामोहिताःस्वविधिनियोगशौच
चारित्रविहीनादेवहेलनान्यपव्रतानिनिजेच्छयागृह्णानाअस्नानानाचमनाशौचकेशोल्लुंचनादीनिकलिना
ऽधर्मबहुलेनोपहतधियोब्रह्मब्राह्मणयज्ञपुरुषलोकविदूषकाःप्रायेणभविष्यंति ॥ ११ ॥ तेचह्यर्वाक्तनयानि
जलोकयात्रयाऽंधपरंपरयाश्वस्तास्तमस्यंधेस्वयमेवप्रपतिष्यंति ॥ १२ ॥

क्षित्वाकुपथश्चासौपाषंडश्चतंनिजमनीषयासंप्रवर्तयिष्यतइत्यन्वयः तत्रहेतुःकलावित्यादि भवितव्येनप्राणिपूर्वसंचितपापफलेन॥ १०॥
येनप्रवर्तकेनमनुजेष्वपसदानिकृष्टाः स्वविधिनानियोगोयस्मिन् शौचचारित्रेनद्विहीनाः देवावज्ञारूपाण्यस्नानादीनिकुव्रतानिगृह्णानाः
वेदादीनांविदूषकाभविष्यंति ॥ ११ ॥ तत्फलंचांधंतमःप्राप्स्यंतीत्याह तेचेति अर्वाक्तनयाअवेदमूलया निजलोकयात्रयास्वेच्छाक
तप्रवृत्त्याआश्वस्ताःकृतविश्वासाः ॥ १२ ॥

नुनर्ह्यनर्थकारीकिमर्थोऽयमृषभावतारस्तत्राह अयमिति रजोव्याप्तानांजनानांमोक्षमार्गोपशिक्षणार्थः तस्यकैवल्योपशिक्षणस्यानु रूपान् ॥१३॥ अधिकंपुण्यंयस्मिन् एतद्भारतंवर्षं ऋषभाद्यवतारयुक्तानिकर्माणि ॥१४॥ प्रियव्रतस्यवंशः अवदातः शुद्धः यत्रवंशे य स्मात् अकर्मामोक्षस्तस्यहेतुंधर्मंचचार ॥१५॥ अपरःकोनुयोगीअस्यकाष्ठांदिशमप्यनुगच्छेत् योयोगीयेनऋषभेणअसत्तयाअवस्तु त्वेनउदस्तानिरस्तायोगमायाःसिद्धीर्वांछति कथंभूताःकृतःप्रयत्नोयासु तदर्थंप्रयत्नंचकरोतीत्यर्थः यद्वा कथंभूताउदस्ताःकृतप्रयत्नाः

अयमवतारोरजसोपप्लुतकैवल्योपशिक्षणार्थः॥ तस्यानुगुणान्श्लोकान्गायंति॥ १३॥ अहोभुवःसप्तस मुद्रवत्याद्वीपेषुवर्षेष्वधिपुण्यमेतत्॥ गायंतियत्रत्यजनामुरारेःकर्माणिभद्राण्यवतारवंति॥ १४॥ अहोनुवं शोयशसाऽवदातःप्रैयव्रतोयत्रपुमान्पुराणः॥ कृतावतारःपुरुषःसआद्यश्चचारधर्मंयदकर्महेतुं॥ १५॥ कोन्वस्यकाष्ठामपरोनुगच्छेन्मनोरथेनाप्यभवस्ययोगी॥ योयोगमायाःस्पृहयत्युदस्ताह्यसत्तयायेनकृत प्रयत्नाः॥ १६॥ इतिहस्मसकलवेदलोकदेवब्राह्मणगवांपरमगुरोर्भगवतऋषभाख्यस्यविशुद्धाचरितेरि तंपुंसांसमस्तदुश्चरिताभिहरणं॥ परममहामंगलायनमिदमनुश्रद्धयोपचितयाऽनुशृणोत्याश्रावयतिवाऽ वहितोभगवतितस्मिन्वासुदेवएकांततोभक्तिरनयोरपिसमनुवर्तते॥ १७॥ यस्यामेवकवयआत्मानमवि रतंविविधवृजिनसंसारपरितापोपतप्यमानमनुसवनंस्नापयंतस्तयैवपरयानिर्वृत्त्याह्यपवर्गमात्यंतिकंपर मपुरुषार्थमपिस्वयमासादितंनोएवाद्रियंतेभगवदीयत्वेनैवपरिसमाप्तसर्वार्थाः॥ १८॥

सेवितुमुद्यताअपीत्यर्थः ॥ १६ ॥ विशुद्धाचरितेयत्ईरितंकथितंतत्समस्तंदुश्चरितमभितोहरतीतितथा परममहामंगलानामयनंच अव हितःसन् अनयोरपिश्रोतृश्रावयित्रोरविशेषेणभक्तिःसम्यक्अनुवृत्ताभवतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ भक्तेःपरमपुरुषार्थत्वमाह यस्यांभक्तावेव नतुयोगादिषुअनुसवनमविरतमात्मानंस्नापयंतः स्वयमासादितमप्रार्थितंभगवतास्वयमेवदीयमानमपि अनादरहेतुः भगवदीयत्वेनैवप रितःसमाप्ताः सम्यक्प्राप्ताः सर्वेपुरुषार्थायैस्ते ॥ १८ ॥

ननुभगवतोऽतिसुलभत्वदर्शनान्मोक्षस्यचातिदुर्लभत्वादियमस्तुतिरेवेत्याशंक्याह हेराजन् भवतांपांडवानांयदूनांचपतिःपालकःगुरुः उपदेष्टादैवमुपास्यः प्रियः सुहृत् कुलस्यपतिः नियंता किंबहुना क्वचकदाचित्दौत्यादिषुवःपांडवानांकिंकरोऽपिआज्ञानुवर्ती अस्तु नामैवंतथाऽप्यन्येषांनित्यंभजतामपिमुक्तिंददाति नतुकदाचिदपिसप्रेमभक्तियोगं ॥ १९ ॥ वर्णितमृषभावतारंनमस्करोति. नित्यमनुभूतं यन्निजंरूपंसएवलाभःतेननिवृत्तातृष्णायस्यसः अतद्वचनयादेहाद्यर्थमनोरथेन श्रेयसिविषयेचिरंसुप्तावुद्धिर्यस्यतस्यजनस्य करुणया

राजन्पतिर्गुरुरलंभवतांयदूनांदैवंप्रियःकुलपतिःक्वचकिंकरोवः॥ अस्त्वेवमंगभगवान्भजतांमुकुंदोमुक्तिं ददातिकर्हिचित्स्मनभक्तियोगं॥१९॥ नित्यानुभूतनिजलाभनिवृत्ततृष्णःश्रेयस्यतद्रचनयाचिरसुप्तबुद्धेः॥ लोकस्ययःकरुणयाभयमात्मलोकमाख्यान्नमोभगवतेऋषभायतस्मै॥२०॥ इतिश्रीभागवतेम०पंच० ऋषभदेवानुचरितेषष्ठोऽध्यायः॥६॥ ॥श्री॥ श्रीशुकउवाच भरतस्तुमहाभागवतोयदाभगवताऽवनितलपरिपालनायसंचिंतितस्तदनुशासनपरःपंचजनींविश्वरूपदुहितरमुपयेमे ॥ १ ॥ तस्यामुहवाआत्मजान्कार्त्स्न्येनानुरूपानात्मनःपंचजनयामासभूतादिरिवभूतसूक्ष्माणि ॥ २ ॥ सुमतिंराष्ट्रभृतंसुदर्शनमावरणंधूम्रकेतुमिति॥ अजनाभंनामैतद्वर्षंभारतमितियतआरभ्यव्यपदिशंति ॥३॥ सबहुविन्महीपतिः पितृपितामहवदुरुवत्सलतयास्वेस्वेकर्मणिवर्तमानाःप्रजाःस्वधर्ममनुवर्तमानःपर्यपालयत्॥ ४ ॥

निर्भयमात्मस्वरूपंयआख्यातवान्तस्मैनमः ॥ २० ॥ इतिपंचमस्कंधेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥श्री॥ अध्यायानांत्रयेणैवमृषभाख्यानमीरितं अष्टभिर्भरताख्यानमतःप्रस्तूयतेऽमृतं ॥ १ ॥ सप्तमेभरतोराज्येचिरंयज्ञैर्हरिंयजन् आरब्धकर्मनिर्वाणेहरिक्षेत्रेऽभजद्धरिं ॥ २ ॥ संचिंतितः संकल्पेनैवराज्यादौनियुक्तः ॥ १ ॥ आत्मनोऽनुरूपान् भूतादिरहंकारइव भूतसूक्ष्माणीति संततिदृष्टांतः ॥ २ ॥ भारतमितिस्वनाम्नाख्यापकत्वेनधर्माद्यतिशयःसूचितः ॥ ३ ॥ बहुवित्सर्वज्ञः ॥ ४ ॥

यज्ञाअयूपाःक्रतवःसयूपाःतद्रूपं उच्चावचैर्महद्भिरल्पैश्चक्रतुभिः कर्मभिः श्रद्धयाईजेच तानेवाह आहृताःस्वाधिकारेणात्मसात्कृतायेअग्निहोत्रादयः तेषांप्रकृतिविकृतिभिः अग्निहोत्रादयोद्विविधाः सकलांगयुक्ताःप्रकृतयः विकलांगाविकृतयइति तर्हिविधैरपीष्टवानित्यर्थः अनुसवनमित्यंतंवाचातुर्होत्रविधिनेत्यंतंवागद्यं ॥ ५ ॥ किंच संप्रचरत्सुप्रवर्तमानेषुनानायागेषुविरचिताअनुष्ठिताअंगक्रियायेषांतेषुयदपूर्वंतद्वासुदेवएवभावयमानः चिंतयन् सयजमानोयज्ञभाजोयेदेवाः सूर्यादयस्तान्पुरुषस्यवासुदेवस्यावयवेषुचक्षुरादिष्वभ्यध्यायत् ननुपृथक्त्वेनेत्यन्वयः अपूर्वेपक्षद्वयंमीमांसकानां तदानीमेवसूक्ष्मत्वेनोत्पन्नंफलमेवापूर्वंकालांतरफलोत्पादिकाकर्मशक्तिर्वेति तदुक्तं यागादेवफलंतद्धिशक्तिद्वारेणसिध्यति सूक्ष्मंशक्त्यात्मकंवाऽपिफलमेवोपजायतइति तदेवाह क्रियाफलंधर्माख्यमितिच ननुयद्यंगंदेवताः कर्मप्रधानमितिमतं तर्हिकर्तृनिष्ठमपूर्वंस्यात् तदुक्तं कर्मभ्यःप्रागयोग्यस्यकर्मणःपुरुषस्यवा योग्यताशास्त्रगम्यायापरासाऽपूर्व

ईजेचभगवंतंयज्ञक्रतुरूपंक्रतुभिरुच्चावचैःश्रद्धयाहृताग्निहोत्रदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यपशुसोमानांप्रकृतिविकृतिभिरनुसवनंचातुर्होत्रविधिना॥५॥संप्रचरत्सुनानायागेषुविरचितांगक्रियेष्वपूर्वंयत्तत्क्रियाफलंधर्माख्यंपरेब्रह्मणियज्ञपुरुषेसर्वदेवतालिंगानांमंत्राणामर्थनियामकतयासाक्षात्कर्तरिपरदेवतायांभगवतिवासुदेवएवभावयमानआत्मनैपुणमृदितकषायोहविष्वध्वर्युभिर्गृह्यमाणेषुसयजमानोयज्ञभाजोदेवास्तान्पुरुषावयवेष्वभ्यध्यायत्॥६॥

मिष्यतइति अथदेवताप्रधानंकर्मतुदेवताराधनार्थंतदादेवताप्रसादरूपत्वादपूर्वस्यदेवताश्रयत्वमेवयुक्तंप्रोक्षणाद्यपूर्वस्येवव्रीह्याद्याश्रयत्वं कुतोवावासुदेवाश्रयमपूर्वंभावयति उच्यते यदिकर्तृनिष्ठमपूर्वं तर्हिवासुदेवस्यांतर्यामिणःप्रवर्तकत्वेनमुख्यकर्तृत्वात्तदाश्रयमेवापूर्वंनतुतत्प्रयोज्ययजमानाश्रयं शास्त्रफलंप्रयोक्तरीतिन्यायात् अन्यथाऋत्विजामप्यपूर्वाश्रयत्वंस्यात् तदेवाह साक्षात्कर्तरीति देवताश्रयत्वेऽपिवासुदेवाश्रयत्वमेवेत्याह परदेवतायामिति परदेवतात्वेहेतुः सर्वदेवतालिंगानांतत्तद्देवताप्रकाशकानांमंत्राणांयेऽर्थाइंद्रादिदेवतास्तेषांनियामकतयातस्यैवप्रसादनीयत्वात् फलदातृत्वाच्चयुक्तमेवापूर्वाश्रयत्वमित्यर्थः एवंभावन्नेवात्मनोनैपुणंकौशलंतेनमृदिताःक्षीणाःकषायाःरागादयोयस्य अध्वर्युभिरितिबहुवचनंनानाकर्माभिप्रायेण ॥ ६ ॥

एवंभूतयाकर्मविशुध्द्याविशुद्धसत्त्वस्य भक्तिरजायतेत्यन्वयः · कअंतर्हृदयेयआकाशःसएवशरीरमभिव्यक्तिस्थानंयस्यतस्मिन्ब्रह्मणि कीदृशेमहापुरुषरूपस्योपलक्षणमाकारोयस्य तस्मिन् किंचश्रीवत्सादिभिरुपलक्षिते निजपुरुषाणांनारदादीनांहृदिलिखितवन्निश्चल तयास्थितेनउक्तेनपुरुषरूपेण आत्मनिस्वमनसि विरोचमाने कीदृशीभक्तिः अत्यंतातिशयेनएधमानोरयोवेगः प्रकर्षोयस्याः ॥ ७॥ एव मनुवृत्त्यावर्षाणामयुतानितेषांसहस्रंतत्पर्यंतकालेऽवसितोनिश्चितः कर्मनिर्वाणावसरः राज्यभोगादृष्टसमाप्तिसमयोयेनसः अधिकृत्य

एवंकर्मविशुद्ध्याविशुद्धसत्त्वस्यांतर्हृदयाकाशशरीरेब्रह्मणिभगवतिवासुदेवेमहापुरुषरूपोपलक्षणेश्रीवत्सकौस्तुभवनमालाऽरिदरगदादिभिरुपलक्षितेनिजपुरुषहृल्लिखितेनात्मनिपुरुषरूपेणविरोचमानउच्चैस्तरांभक्तिरनुदिनमेधमानरयाऽजायत ॥ ७॥ एवंवर्षायुतसहस्रपर्यंतावसितकर्मनिर्वाणावसरोऽधिभुज्यमानंस्वतनयेभ्योरिक्थंपितृपैतामहंयथादायंविभज्यस्वयंसकलसंपन्निकेतात्स्वनिकेतात्पुलहाश्रमंप्रवव्राज ॥ ८॥ यत्रहवावभगवान्हरिरद्यापितत्रत्यानांनिजजनानांवात्सल्येनसंनिधाप्यतइच्छारूपेण ॥ ८॥ यत्राश्रमपदान्युभयतोनाभिभिर्दृषच्चक्रैश्चक्रनदीनामसरित्प्रवरासर्वतःपवित्रीकरोति ॥ ९॥ तस्मिन्वावकिलसएकलःपुलहाश्रमोपवनेविविधकुसुमकिसलयतुलसिकाऽम्बुभिःकंदमूलफलोपहारैश्चसमीहमानोभगवतआराधनंविविक्तउपरतविषयाभिलाषउपभृतोपशमःपरांनिर्वृतिमवाप ॥ १० ॥

भुज्यमानंरिक्थंधनं यथाविभागंविभज्यसकलसंपदांनिकेतात्आश्रयात् स्वगृहात्पुलहाश्रमंहरिक्षेत्रंप्रवव्राज यत्रक्षेत्रेविद्याधरकुंडेवात्सल्यंकर्तुं तेनसन्निहितःक्रियते भक्तानामपेक्षितेनरूपेणसन्निधिर्भगवतीत्यर्थः ॥ ८ ॥ आश्रमस्थानानिउभयतउपर्यधश्चनाभियेषांतैर्दृषच्चक्रैः शिलामध्यगतैश्चक्रैः चक्रनदीगंडकीसरितांश्रेष्ठा पवित्रीकरोति ॥ ९ ॥ एकलःएकः आराधनंसमीहमानः कुर्वाणः विविक्तः शुद्धः अतएवउपरतोविषयाभिलाषोयस्य उपभृतःसंवृद्धः उपशमोयस्य ॥ १० ॥

प्रवर्धमानानुरागस्यभरेणयत्द्रुतंद्रवीभूतंतद्हृदयंतस्मिन्शैथिल्यमपुंर्यमोयस्य आत्मनिदेहेउद्भिद्यमानंरोमपुलककुलंरोमांचवृंदंयस्य कका
रःसमासांतःऔत्कंठ्यात्प्रवृत्तेनप्रणयबाष्पेणनिरुद्धोऽवलोकोऽ[illegible] ऐः तेनयनेयस्यसः एवंवर्तमानस्तामपिभगवत्सपर्यांनसस्मारेत्यन्वयः
तत्रहेतुः निजरमणस्यस्वप्रीतिदातुर्येअरुणेचरणारविंदेतयोरनुध्यानंच तेनपरिचितः समृद्धोभक्तियोगः तेनपरिप्लुतः सर्वतोव्याप्तः. परमआ
ह्लादः परमानंदोयस्मिन् गंभीरहृदयह्रदेतस्मिन्नवगाढानिमग्नाधिषणायस्य ॥ ११ ॥ धृतानिभगवद्व्रतानियेनसभगवंतंसूर्यमंडलेऽभ्युप
तिष्ठन्नेतदुहोवाचेत्यन्वयः कीदृशःएण्याहरिण्याअजिनमैणेयंतदेववासस्तेनअनुसवनाभिषेकेणार्द्राः कपिशाश्चयाः कुटिलाजटास्तासां

तयेत्थमविरतपुरुषपरिचर्ययाभगवतिप्रवर्धमानानुरागभरद्रुतहृदयशैथिल्यःप्रहर्षवेगेनात्मन्युद्भिद्यमान
रोमपुलककुलकऔत्कंठ्यप्रवृत्तप्रणयबाष्पनिरुद्धावलोकनयनएवंनिजरमणारुणचरणारविंदानुध्यानप
रिचितभक्तियोगेनपरिप्लुतपरमाह्लादगंभीरहृदयह्रदावगाढधिषणस्तामपिक्रियमाणांभगवत्सपर्यांनस
स्मार॥ ११ ॥इत्थंधृतभगवद्व्रतऐणेयाजिनवाससाऽनुसवनाभिषेकार्द्रकपिशकुटिलजटाकलापेनचविरो
चमानःसूर्यर्चाभगवंतंहिरण्मयंपुरुषमुज्जिहानेसूर्यमंडलेऽभ्युपतिष्ठन्नेतदुहोवाच ॥ १२ ॥ परोरजःसवितु
र्जातवेदोदेवस्यभर्गोमनसेदंजजान॥ सुरेतसादःपुनराविश्यचष्टेहंसंगृध्राणंनृषद्रिंगिरामिमः॥ १३ ॥ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभरतचरित्रेभगवत्परिचर्यायांसप्तमोऽध्यायः॥ ७॥ ॥छ॥ ॥छ॥

कलापेनचविरोचमानः सूर्यप्रकाशिकयाऋचाहिरण्मयं ध्येयःसदासवितृमंडलमध्यवर्तीत्यादिनोक्तं उज्जिहानेउद्गच्छतिसति सकारांत
पाठेसन्नंतात्पचाद्यच् अर्थस्तुसएव ॥ १२ ॥ परोरजःरजसःप्रकृतेःपरं शुद्धंसत्त्वात्मकं सवितुर्देवस्यसूर्यस्य भर्गःस्वरूप[illegible] जातवेदो
धनंकर्मफलंयस्मात्तत्कर्मफलदमित्यर्थः अत्रहेतुः यन्मनसैवेदंविश्वंजजानससर्ज पुनश्चअदःसृष्टंविश्वमंतर्यामिरूपेणप्रविश्यगृध्राणंका
क्षंतंहंसंजीवंसुरेतसाचिच्छक्त्याविचष्टेपश्यति पालयतीत्यर्थः नृषुसीदतिउपाधितयातिष्ठतीतिनृषत्बुद्धिः तस्यांरिंगिरिंगणंगतिरार्तीति
नृषद्रिंगिरां वाछंदसीत्यमिपूर्वरूपत्वाभावः तद्भर्गः इमःशरणंव्रजामः ॥ १३ ॥ इतिपंचमस्कंधेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥छ॥

अष्टमेभजतोविष्णुंतस्यकर्मांतरायतः । [illegible]श्चाप्रसक्तस्यजातमेणत्वमीर्यते ॥ १ ॥ कृपयापिकृतःसंगःपतनायैवयोगिनः इतिप्रदर्शयन्ना
हभरतंस्यैणपोषणं ॥ २ ॥ नैयमिकंनित्यंनैमित्तिकविधिप्राप्तं आवश्यकमर्थप्राप्तंमूत्रोत्सर्गादिकृतमभिषेकादिकंयेनब्रह्माक्षरंप्रणवंजप
न् उदकांतनद्यास्तीरजलाशयाभ्याशंनद्याःसमीपे पेपीयमाने अत्यासक्त्यापीयमानेसति तावदेवतत्क्षणमेव अविदूरेणसन्निधौमृगप
तेःसिंहस्यउन्नादोमहान्नादउद्गतः ॥ १ ॥ प्रकृत्यास्वभावतएवविक्लवाव्याकुलासुतरांतुहरिभयस्याभिनिवेशेनव्यग्रंव्याकुलंहृदयंयस्याः
पारिप्लवदृष्टिःपरिभ्रांतनेत्रा नगतातृषातृट्यस्याः उच्चक्रामनदीमुल्लंघितवती ॥ २ ॥ अंतर्वत्न्याःगर्भिण्याउरुभयेनस्थानाद्विचलितोयोने

श्रीशुकउवाच एकदातुमहानद्यांकृताभिषेकनैयमिकावश्यकोब्रह्माक्षरमभिगृणानोमुहूर्तत्रयमुदकांतउ
पविवेशतत्रनदांराजन्हरिणीपिपासयाजलाशयाभ्याशमेकैवोपजगामतयापेपीयमानउदकेतावदेवावि
दूरेणनदतोमृगपतेरुन्नादोलोकभयंकरउदपतत् ॥ १ ॥ तमुपश्रुत्यसामृगवधूःप्रकृतिविक्लवाचकितनिरीक्ष
णासुतरामपिहरिभयाभिनिवेशव्यग्रहृदयापारिप्लवदृष्टिरगततृषाभयात्सहसैवोच्चक्राम ॥ २ ॥ तस्याउत्पतं
त्याअंतर्वत्न्याउरुभयावगलितोयोनिनिर्गतोगर्भःस्रोतसिनिपपात ॥ तत्प्रसवोत्सर्पणभयखेदातुरास्वगणे
नवियुज्यमानाकस्यांचिद्दर्यांकृष्णसारसतीनिपपातअथचममार ॥ ३ ॥ तंत्वेणकुणकंकृपणंस्रोतसाऽनूह्य
मानमभिवीक्ष्यापविद्धंबंधुरिवानुकंपयाराजर्षिर्भरतआदायमृतमातरमित्याश्रमपदमनयत् ॥ ४ ॥ तस्यह
वाएणकुणकउच्चैरतस्मिन्कृतनिजाभिमानस्याहरहस्तत्पोषणपालनलालनप्रीणनानुध्यानेनात्मनियमाः
सहयमाःपुरुषपरिचर्यादयएकैकशःकतिपयेनाहर्गणेनवियुज्यमानाःकिलसर्वएवोदवसन् ॥ ५ ॥

र्निर्गतःसन् स्रोतसिप्रवाहेनिपतितःतत्प्रसवोगर्भपातः उत्सर्पणमुल्लंघनंभयंचएतैःखेदेनातुरापीडिता दर्यांगिरिगुहायांहरिणवधूःपपात अ
थानंतरंमृताच ॥ ३ ॥ एणकुणकंहरिणबालकं अपविद्धंबंधुभिस्त्यक्तमितिएतैःकृपणत्वादिहेतुभिर्याऽनुकंपातयाअनयत् ॥ ४ ॥ कृतो
निजःस्वीयइत्यभिमानोयेन पोषणंतृणादिना पालनंवृकादिभ्योरक्षणं लालनंचुंबनादिना प्रीणनंकंडूयनादिना एतैर्यदनुध्यानमासक्ति
स्तेनआत्मनोनियमाःस्नानादयः यमाअहिंसादयःतत्सहिताईश्वरपरिचर्यादयश्च प्रत्यहमेकैकशोवियुज्यमानाःसंतःकतिपयेनाहर्गणेन
सर्वेउत्सन्नावभूवुः ॥ ५ ॥

आसक्तिंप्रपंचयति अहोइत्यादिनाइतिकृतानुषंगइत्येतत्पर्यंतेन ईश्वररथचरणः कालचक्रं तस्यपरिभ्रमणवेगेनस्वगणादिभ्योविभ्रंशि तः माइतिमांचशरणंप्रापितः मामेवमातापित्रादिबुद्ध्याउपेयायप्राप्तः यौथिकान्यूथसंघातिनःअनसूयुनाएतन्निमित्तंममस्वार्थोभ्रश्य तीतिदोषदृष्टिमकुर्वता ॥ ६ ॥ तदेवाह नूनंहीति ॥ ७ ॥ इतिएवंकृतोऽनुषंगःआसक्तिर्येन मृगजहुनामृगापत्येनसहस्नेहेनानुबद्धंहृदयंयेन ॥ ८ ॥ स्नेहानुबंधमेवप्रपंचयति कुशकुसुमेत्यादिनास्वधयतीत्यंतेन सालावृकाःश्वानः यदाभयंशंकमानोभवतितदातेनसहवनंसमाविशति ॥ ९ ॥ अतिशयितः प्रणयभरोयस्यतद्धृदयंयस्यसः ॥ १० ॥ वर्षपतिर्भरतः प्रकृतिस्थेनस्वस्थेनस्तात्भूयात् ॥ ११ ॥ अन्यदाअदर्शनेसकरुणंयथाभवत्येवमनुशोचन् इतिहोवाचेत्यन्वयः अतितर्पणअत्यौत्सुक्येनहरिणकुणकविरहेणविह्वलेहृदयेसंतापोयस्य कश्मलंमोहंप्रापितःसन् ॥ १२ ॥

अहोबतायंहरिणकुणकःकृपणईश्वररथचरणपरिभ्रमणरयेणस्वगणसुहृद्बंधुभ्यःपरिवर्जितःशरणंचमोप सादितोमामेवमातापितरौभ्रातृज्ञातीन्यौथिकांश्चैवोपेयायनान्यंकंचनवेदमय्यतिविस्रब्धश्चअतएवम यामत्परायणस्यपोषणपालनप्रीणनलालनमनुसूयुनाऽनुष्ठेयंशरण्योपेक्षादोषविदुषा ॥ ६ ॥ नूनंह्यार्याः साधवउपशमनशीलाःकृपणसुहृदएवंविधार्थेस्वार्थानपिगुरुतरानुपेक्षंते ॥ ७ ॥ इतिकृतानुषंगआसनश यनाटनस्नानाशनादिषुसहमृगजहुनास्नेहानुबद्धहृदयआसीत् ॥ ८ ॥ कुशकुसुमसमित्पलाशफलमूलोद कान्याहरिष्यमाणोवृकसालावृकादिभ्योभयमाशंसमानोयदासहहरिणकुणकेनवनंसमाविशति ॥ ९ ॥ त दापथिषुचमुग्धभावेनतत्रतत्रविपक्तमतिप्रणयभरहृदयःकार्पण्यात्स्कंधेनोद्वहतिएवमुत्संगेउरसिचाधा योपलालयन्मुदंपरमामवाप ॥ १० ॥ क्रियायांनिवर्त्यमानायामंतरालेपृत्थायोत्थाययदैनमभिचक्षीतत र्हिवाववर्षपतिःप्रकृतिस्थेनमनसातस्माआशिषआशास्तेस्वस्तिस्याद्वत्ससर्वतइति ॥ ११ ॥ अन्यदाभृ शमुद्विग्नमनानष्टद्रविणइवकृपणःसकरुणमतितर्षेणहरिणकुणकविरहविह्वलहृदयसंतापस्तमेवानुशोच न्किलकश्मलंमहदभिरंभितइतिहोवाच ॥ १२ ॥

अपींतिसंभावनार्थां वेतत्यनुकंपायां अहोइतिखेदे शठकिरातयोरिववंचनपराकूराचमतिर्यस्य अकृतसुकृतस्य निर्भाग्यस्यममतच्छाठ्या
दिंकमगेणयन्नचिंतयन्नागमिष्यतिकिं अपराधाचिंतनेहेतुः आत्मप्रत्ययेनस्वचित्तशुध्याकृतविश्वासःसन् सुजनोनयथागणयतितद्वत्
॥ १३ ॥ शष्पाणिकोमलतृणानि ॥ १४ ॥ नैकचरोयूथचरःसूकरादिः यद्वा एकएवचरतियः कूरस्वभावोव्याघ्रादिर्नभक्षयतिकिं ॥
॥ १५ ॥ सकललोकस्यक्षेमोयस्मात्सउदयोयस्य वेदत्रयीआत्मास्वरूपंयस्यसः सूर्येनिम्लोचतिअस्तंयातिमृगवध्वान्यासोनिक्षेपभू

अपिवतसवैकृपणएणवालकोमृतहरिणीसुतअहोममानार्यस्यशठकिरातमतेरकृतसुकृतस्यकृतविस्रंभ
आत्मंप्रत्ययेनंतदविगणयन्सुजनइवागमिष्यतिकिम्॥१३॥अपिक्षेमेणास्मिन्नाश्रमोपवनेशष्पाणिचरं
तंदेवगुप्तंद्रक्ष्यामि ॥ १४॥ अपिचनवृकःसालावृकोऽन्यतमोवानैकचरएकचरोवाभक्षयति॥१५॥ निम्लो
चतिहभगवान्सकलजगत्क्षेमोदयस्त्रय्यात्माऽद्यापिममनमृगवधून्यासआगच्छति॥ १६॥ अपिस्विदकृत
सुकृतंमागत्यमांसुखयिष्यतिहरिणराजकुमारोविविधरुचिरदर्शनीयनिजमृगदारकविनोदैरसंतोषंस्वाना
मपनुदन् ॥ १७ ॥ क्ष्वेलिकायांमांमृषासमाधिनाआमीलितदृशंप्रेमसंरंभेणचकितचकितआवृत्यपृषद
परुषविषाणाग्रेणलुठति ॥ १८ ॥ आसादितहविषिबर्हिषिदूषितेमयोपालब्धोभीतभीतःसपद्युपरतरासऋ
षिकुमारवदवहितकरणकलापआस्ते॥ १९॥

तः॥ १६ ॥ हरिणएवराजकुमारः आगत्यमामपिस्वित्सुखयिष्यतील्व यः किंकुर्वन् विविधैरुचिरैर्दर्शनीयैर्निजैर्मृगदारकविनोदैः स्वी
यानांखेदमपनुदन् ॥ १७ ॥ संभवतिचैतदित्याह क्ष्वेलिकायांक्रीडायांमृषायःसमाधिस्तेनामीलितेदृशौयेनतंमांप्रेमसंरंभेणप्रणयकोपे
न पृषत् जलबिंदुः तद्वदपरुषेणमृदुनाविषाणाग्रेण लुठतिसंघट्टयति ॥ १९ ॥ आसादितंहविर्यस्मिन्बर्हिषिदर्भे दंताकर्षणादिनाचाप
लेनदूषितेसति दूषित्वेतिपाठेबर्हिषिविषयेदूषणंकृत्वेत्यर्थः मयाऽधिक्षिप्तःसन्तत्क्षणमेवोपरतक्रीडोनिश्चलआस्ते॥ १९ ॥

इतिबहुधाप्रलप्योत्थायवहिर्निर्गत्यतत्खुरखातभूभागोपलंभसंभ्रांतहृदयआह किंवेति अरेअहोअनयाक्षित्यांकिंवातपआचरितंतप स्विन्यासभाग्ययायद्यस्मादियंसविनयस्यकृष्णसारतनयस्य तनुतराः सुभगाश्चशिवतमाश्चाखराश्चखुरायेषु तेषांपदानांतत्रतत्रांकि तानांपंक्तिभिः द्रविणं मृगस्तेनरहितस्य अतएवातुरस्यदुःखितस्यममद्रविणमार्गंसूचयंतीसती स्वात्मानंचताभिःकृतमंडनंद्विजानांयज्ञभूमिकरोति यस्मिन्देशेमृगःकृष्णस्तस्मिन्धर्मान्निबोधतेतिस्मृतेः ॥ २० ॥ तावदुदितेचंद्रेमृगंदृष्ट्वास्यमृगत्वंसंभावयन्नाह अपिस्विदिति ॥

किंवाअरेआचरितंतपस्तपस्विन्याऽनयायदियमवनिःसविनयकृष्णसारतनयतनुतरसुभगशिवतमाखरखुरपदपंक्तिभिर्द्रविणविधुरातुरस्यकृपणस्यममद्रविणपदवींसूचयंत्यात्मानंचसर्वतःकृतकौतुकंद्विजानांस्वर्गापवर्गकामानांदेवयजनंकरोति॥ २०॥अपिस्विदसौभगवानुडुपतिरेनंमृगपतिभयान्मृतमातरंमृगबालकंस्वाश्रमपरिभ्रष्टमनुकंपयाकृपणजनवत्सलःपरिपाति॥ २१ ॥ किंवात्मजविश्लेषज्वरदवदहनशिखाभिरुपतप्यमानहृदयस्थलनलिनीकंमामुपसृतमृगीतनयंशिशिरशांतानुरागगुणितनिजवदनसलिलामृतमयगभस्तिभिःस्वधयतीतिच॥ २२॥

॥२१॥ चंद्ररश्मिस्पर्शसुखंप्राप्याह किंवेतिसंभावनायामात्मजवि[illegible] सएव दवदहनःतस्यज्वालाभिरुपतप्यमानाहृदयरूपास्थलनलिनीयस्य जलस्थंपद्मंतापंसोढुंक्षममितिस्थलग्रहणं उपसृतोमृगीतनयोयेनतं मांचंद्रःस्वधयतिशांतिंगमयति कैः शिशिरंचतच्छांतंचमय्यनुरागेणगुणितंच आवर्तितंपुनःपुनःस्रवद्यद्वदनसलिलं तदेवामृतमयागभस्तयःतैः लोकेहिमंत्रवादिनोवदनसलिलैस्तापंशमयंतीतिप्रसिद्धं उपसृत्यमृगीतनयइतिपाठ मनोरथांतरमेतत् उपसृत्यमृगीतनयः किंवा मांस्वधयिष्यतीति शेषंसमानम् ॥ २२ ॥

मृगदारकवदाभासमानेनभगवदाराधनलक्षणात्कर्मणश्वविभ्रंशितः प्रारब्धकर्मत्वेहेतुः कथमितरथेति साक्षात्स्वपुत्रवत्कथमासंगःस्या
त् पूर्वंपरित्यक्तादुस्त्यजाऔरसायेन अंतरायेणविहतंयोगारंभणंयस्य आत्मानमविगणयतःआत्मचिंतामकुर्वतः तावदेवतीव्रवेगःकालो
मृत्युसमयश्चापद्यत ॥ २३ ॥ लोकंदेहंमृगेणसहितंविसृज्य प्राकृतइवमृगशरीरमवाप कथंभूतःकलेवरंमृतमनुनमृतानविनष्टापूर्वजन्मा
नुस्मृतिर्यस्य ॥ २४ ॥ आहस्वचित्ते ॥ २५ ॥ अहोकष्टंधीराणांमार्गाद्भ्रष्टोऽहं भ्रंशमेवाह यद्यतः विमुक्ताः समस्ताःसंगायेन विविक्तं

एवमघटमानमनोरथाकुलहृदयोमृगदारकाभासेनस्वारब्धकर्मणायोगारंभणतोविभ्रंशितःसयोगताप
सोभगवदाराधनलक्षणाच्चकथमितरथाजात्यंतरएणकुणकआसंगःसाक्षान्निःश्रेयसप्रतिपक्षतयाप्राक्प
रित्यक्तंदुस्त्यजहृदयाभिजातस्यतस्यैवमंतरायविहतयोगारंभणस्यराजर्षेर्भरतस्यतावन्मृगार्भकपोषणपा
लनप्रीणनलालनानुषंगेणाविगणयतआत्मानमहिरिवाखुबिलंदुरतिक्रमःकालःकरालरभसआपद्यत ॥
॥ २३॥ तदानीमपिपार्श्ववर्तिनमात्मजमिवानुशोचंतमभिवीक्ष्यमाणोमृगएवाभिनिवेशितमनाविसृज्य
लोकमिमंसहमृगेणकलेवरंमृतमनुनमृतजन्मानुस्मृतिरितरवन्मृगशरीरमवाप॥ २४॥तत्रापिहवाआत्मनो
मृगत्वकारणंभगवदाराधनसमीहानुभावनानुस्मृत्यभृशमनुतप्यमानआह ॥ २५ ॥ अहोकष्टंभ्रष्टोऽहमा
त्मवतामनुपथाद्यद्विमुक्तसमस्तसंगस्यविविक्तपुण्यारण्यशरणस्यात्मवतआत्मनिसर्वेषामात्मनांभगवति
वासुदेवेतदनुश्रवणमननसंकीर्तनाराधनानुस्मरणाभियोगेनाशून्यसकलयामेनममावेशितंसमाहितंका
र्त्स्न्येनमनस्तत्तुपुनर्ममाबुधस्याराऩ्मृगसुतमनुपरिसुस्राव ॥ २६ ॥ इत्येवंनिगूढनिर्वेदोविसृज्यमृगीमातरं
पुनर्भगवत्क्षेत्रमुपशमशीलमुनिगणदयितंशालग्रामंपुलस्त्यपुलहाश्रमंकालंजरात्प्रत्याजगाम ॥ २७॥

पुण्यारण्यंशरणंयस्य आत्मवतोधीरस्यममनः सर्वेषांभूतानामात्मनिवासुदेवे समावेशितंचनिश्चलंसत् आरात्दूरादेवसुस्रावगलितं निः
स्तंकेनसमावेशितं तस्यानुश्रवणादिष्वभियोगेन अभिनिवेशेन अशून्याःसकलायामायस्मिन् तेनकालेन ॥ २६॥ निगूढोऽनाविष्कृतो
निर्वेदोयेन शालवृक्षोपलक्षितंग्रामं कालंजरायत्रहरिणोजातःतस्मात्प्रवेतात ॥ २७ ॥

आत्मैवसहचरोयस्य एकाकी प्रतीक्षमाणस्यैवप्रपंचःमृगत्वनिमित्तेति तीर्थोदकेनक्लिन्नमार्द्रमर्धोदकस्थमित्यर्थः ॥ २८ ॥ इतिपंचमे टीकायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ नवमेजडविप्रत्वेतस्यरागाद्यभावतः ॥ भद्रकालीपशुत्वेऽपिनिर्विकारत्वमीर्यते ॥०१ ॥ पितुःप्राप्तात्मविज्ञानोभरतोमृगतांगतः॥प्रारब्धकर्मवेगेनतदंतेजडविप्रतां ॥ २॥ आंगिरसगोत्रजानांप्रवरस्यश्रेष्ठस्यशमादियुक्तस्यत्यागोऽत्रातिथ्यादिभ्योऽन्नदानादि विद्याकर्मविद्या आत्मज्ञानंदेहादिव्यतिरिक्तभोक्तात्मज्ञानं ॥ आनंदोधर्मसंपत्तिजः आत्मनास

तस्मिन्नपिकालंप्रतीक्षमाणःसंगाच्चभृशमुद्विग्नआत्मसहचरःशुष्कपर्णतृणवीरुधावर्तमानोमृगत्वनिमित्तावसानमेवगणयन्मृगशरीरंतीर्थोदकक्लिन्नमुत्ससर्ज॥ २८॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभरतचरितेअष्टमोऽध्यायः॥ ८॥ ॥छ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच अथकस्यचिद्द्विजवरस्यांगिरःप्रवरस्यशमदमतपःस्वाध्यायाध्ययनत्यागसंतोषतितिक्षाप्रश्रयविद्याऽनसूयात्मज्ञानानंदयुक्तस्यात्मसदृशश्रुतशीलाचाररूपौदार्यगुणाःनवसोदर्याअंगजाबभूवुः मिथुनंचयवीयस्यांभार्यायां ॥ १ ॥ यस्तुतत्रपुमांस्तंपरमभागवतंराजर्षिप्रवरंभरतमुत्सृष्टमृगशरीरंचरमशरीरेणविप्रत्वंगतमाहुः ॥ २ ॥ तत्रापिस्वजनसंगाच्चभृशमुद्विजमानोभगवतःकर्मबंधविध्वंसनश्रवणस्मरणगुणविवरणचरणारविंदयुगलंमनसाविदधदात्मनःप्रतिघातमाशंकमानोभगवदनुग्रहेणानुस्मृतस्वपूर्वजन्मावलिरात्मानमुन्मत्तजडांधबधिरस्वरूपेणदर्शयामासलोकस्य॥ ३॥

दृशाःश्रुतादयोगुणायेषांतेसमानोदरानवपुत्राबभूवुः यवीयस्यांकनिष्ठायांचमिथुनंस्त्रीपुरुषयुग्मं ॥ १ ॥ उत्सृष्टंमृगशरीरंयेनतं शुचीनांश्रीमतांगेहेयोगभ्रष्टोऽभिजायतइतिस्मृतेः ॥ २ ॥ तत्रापिचान्यसंगादात्मनोभ्रंशमाशंकमानश्चात्मानमुन्मत्तादिरूपेणदर्शयामासेत्यन्वयः किंकुर्वन् कर्मबंधविध्वंसनंश्रवणंस्मरणंगुणानांविवरणंकथनंच यस्यतद्भगवतश्चरणारविंदयुगलंमनसाविशेषेणधारयन् प्रतिघातशंकायांहेतुः अनुस्मृतास्वीयपूर्वजन्मनामावलिः परंपरायेनसः ॥ ३ ॥

पुत्रस्नेहेऽनुबद्धंमनोयस्य जडस्यगार्हस्थ्यानधिकारात्समावर्तनातान्संस्कारान्विदधानस्तमुपनीयउपनीतस्यपुनःशौचादान् तस्यानभिप्रे
तानपिशिक्षितवान् तंत्रहेतुःअनुशिष्टेनहिभाव्यंपितुःसकाशात्पुत्रेणेति ॥ ४ ॥ सोऽपिचपितुःशिक्षानिर्बंधनिवृत्तये असध्रीचीनमस
मीचीनमिवकरोतिस्म उपाकरणवेदव्रताद्यनंतरंश्रावणादिमासेषुवेदानध्यापयिष्यन्नादौतावत्व्याहृतिभिःसह प्रणवशिरःसहितांत्रिपदीं
चैत्रादिचतुरोमासान्धीयानमप्यसमवेतरूपंयथाभवत्येवंग्राहयासास तावताऽपिकालेनस्वरानुपूर्व्यादियुक्तंव्याहृत्यादिनस्यनागतमि

तस्यापिहवाआत्मजस्यविप्रःपुत्रस्नेहानुबद्धमनाआसमावर्तनात्संस्कारान्यथोपदेशंविदधानउपनीतस्यच
पुनःशौचाचमनादीन्कर्मनियमाननभिप्रेतानपिसमशिक्षयत्अनुशिष्टेनहिभाव्यंपितुःपुत्रेणेति॥४॥सचा
पितदुहपितृसन्निधावेवासध्रीचीनमिवस्मकरोतिछंदांस्यध्यापयिष्यन्सहव्याहृतिभिःसप्रणवशिरस्त्रिपदीं
सावित्रींग्रैष्मवासंतिकान्मासानधीयानमप्यसमवेतरूपंग्राहयामास॥५॥एवंस्वतनुजआत्मन्यनुरागावे
शितचित्तःशौचाध्ययनव्रतनियमगुर्वनलशुश्रूषणाद्यौपकुर्वाणककर्माण्यनभियुक्तान्यपिसमनुशिष्टेन
भाव्यमित्यसदाग्रहःपुत्रमनुशास्यस्वयंतावदनधिगतमनोरथःकालेनाप्रमत्तेनस्वयंगृहएवप्रमत्तउपसंहृ
तः॥६॥अथयवीयसीद्विजसतीस्वगर्भजातंमिथुनंसपत्न्याउपन्यस्यस्वयमनुसंस्थयापतिलोकमगात्पितर्यु
परतेभ्रातरएनमतत्प्रभावविदस्त्रय्यांविद्यायामेवपर्यवसितमतयोनपरविद्यायांजडमतिरितिभ्रातुरनुशा
सननिर्बंधान्न्यवृत्सत॥७॥

त्यर्थः ॥ ५ ॥ आत्म तिस्वतनुजेअनुरागेणावेशितंचित्तंयेन शौचादीनियान्यौपकुर्वाण
कस्यब्रह्मचर्यव्रतःकर्माणि तेनानभियुक्तानिअनादृतान्यपि तंपुत्रंप्रत्यनुशास्यापिअप्राप्तपुत्रपांडित्यमनोरथः स्वयंकालेनोपसं
हृतः मृतइत्यर्थः अनुशासननिर्बंधेपुनस्तमेवहेतुमाह अनुशिष्टेनभाव्यमित्यसन्नयोग्यआग्रहोयस्य ॥ ६ ॥ सपत्न्यैसमर्प्य अनुसंस्थया
अनुमरणेन सतम्यंतपाठेप्ययमेवार्थः न्यवृत्सत निवर्तितुमैच्छन् निवृत्ताइत्यर्थः ॥ ७ ॥

यदाऽभिभाष्यमाणस्तदातदनुरूपाणिभाषते मूल्यमंतरेणबलाद्यत्कर्मकार्यतेसाविष्टिः वेतनंमूल्यं विष्ट्यादिभिरुपसादितमन्नमभ्यवहरतिपरंभुंक्तेकेवलं नत्विंद्रियप्रीतये ॥ ८ ॥ अत्रहेतुद्वयमाह नित्यंसदानिवृत्तंनिमित्तंयस्मात् उत्पादकशून्यः स्वसिद्धः अभिव्यंजकशून्यः विशुद्धः केवलोयोऽनुभवः सएवानंदरूपःस्वात्मा तस्यलाभः एवंभूतोऽहमितिज्ञानंतस्याधिगमः प्राप्तिरस्तियस्य द्वंद्वानिसन्मानावमानादीनि तद्धेतुकयोःसुखदुःखयोरकृतदेहाभिमानः तस्मान्नेंद्रियप्रीतिनिमित्तमभ्यवहरतीत्यन्वयः ॥ ९ ॥ अतएवशीतोष्णादिष्वनावृतांगःविचचारेत्यन्वयः कीदृशः पीनःपुष्टःसंहननांगः संहन्यंतेनिबिडीभवंतिस्म अंगानियस्य कठिनावयवइत्यर्थः स्थंडिलसंवेशनं भू

सचप्राकृतैर्द्विपदपशुभिरुन्मत्तजडबधिरेत्यभिभाष्यमाणोयदातदनुरूपाणिप्रभाषतेकर्माणिसचकार्यमाणःपरेच्छयाकरोतिविष्टितोवेतनतोवायाञ्चयायदृच्छयावोपसादितमल्पंबहुमिष्टंकदन्नंवाऽभ्यवहरतिपरंनेंद्रियप्रीतिनिमित्तं ॥ ८ ॥ नित्यनिवृत्तनिमित्तस्वसिद्धविशुद्धानुभवानंदस्वात्मलाभाधिगमःसुखदुःखयोर्द्वंद्वनिमित्तयोरसंभावितदेहाभिमानः ॥ ९ ॥ शीतोष्णवातवर्षेषुवृषइवानावृतांगःपीनःसंहननांगःस्थंडिलसंवेशनानुन्मर्दनामज्जनरजसामहामणिरिवानभिव्यक्तब्रह्मवर्चसःकुपटावृतकटिरुपवीतेनोरुमषिणाद्विजातिरितिब्रह्मबंधुरितिसंज्ञयाअतज्ज्ञजनावमतोविचचार ॥ १० ॥ यदातुपरतआहारंकर्मवेतनतईहमानःस्वभ्रातृभिरपिकेदारकर्मणिनिरूपितस्तदपिकरोतिकिंतुनसमविषमन्यूनमधिकमितिवेदकणपिण्याकफलीकरणकुल्माषस्थालीपुरीषादीन्यप्यमृतवदभ्यवहरति ॥ ११ ॥

मिशयनं अनुन्मर्दनंमर्दनाभावः अमज्जनंस्नानाभावः तैर्यद्रजःतैनाप्रकटंब्रह्मवर्चसंब्राह्मंतेजोयस्य यथामहामणिरनभिव्यक्ततेजाभवति कुत्सितेनपटेनावृताकटिर्यस्य उरुमषिणाअतिमलिनेनगतरवत स्तंनजानंतियेतैर्जनैरवमतःसन् ॥ १० ॥ यदातुपरेभ्यःकर्ममूल्येनाहारमपेक्षमाणोभवति तदाकेदारकर्मणिशालिक्षेत्रेकर्दमविलोडनादौआहारप्रलोभनेननियुक्तःसन्करोति किंतुअत्रकर्दमस्यप्रक्षेपेक्षेत्रंसमंभवेत् इतःउद्धरणेविषमंस्यादित्यादिनवेद भ्रातृभिर्दत्तान्कणादीनप्यमृतवद्भुंक्ते कणाश्चूर्णतंडुलाः पिण्याकंतैलयंत्रोद्धृततिलकिट्टम् फलीकरणंतुषाः कुल्माषाःकीटदष्टामाषाःस्थालीपुरीषंस्थालीलग्नंदग्धान्नम् ॥ ११ ॥

तस्यरागादिराहित्यमलौल्यंचैवमीरितं ॥ अथान्यच्चरितंप्राहचित्रंमत्यावसंभमः॥वृषलपतिःशूद्रसामंतश्चोरराजः आलभत आलब्धुमवृ त्तः ॥१२॥ दैवाद्बंधनविमुक्तस्यपशोः तमसाव्याप्तायांनिशितत्रापिनिशीथसमये अर्द्धरात्रावसरे आकस्मिकोदैवनिर्मितःविधिःप्रकार स्तेनवीरासनेन ऊर्ध्वावस्थानेन ॥१३॥ अवमृश्यज्ञात्वा ॥१४॥ पणयः चोराः अहतेननूतनेन उपस्कृतमलंकृतं वैशससंस्थयाहिंसावि

अथकदाचित्कश्चिद्वृपलपतिर्भद्रकाल्यैपुरुषपशुमालभतापत्यकामः॥ १२ ॥ तस्यहदैवमुक्तस्यपशोःपदवीं तदनुचराःपरिधावंतोनिशिनिशीथसमयेतमसावृतायामनधिगतपशवआकस्मिकेनविधिनाकेदारान् वीरासनेनमृगवराहादिभ्यःसंरक्षमाणमंगिरःप्रवरसुतमपश्यन्॥ १३॥ अथतएनमनवद्यलक्षणमवमृश्य भर्तृकर्मनिष्पत्तिमन्यमानावध्वारशनयाचंडिकागृहमुपनिन्युर्मुदाविकसितवदनाः॥ १४ ॥ अथपणयस्तं स्वविधिनाऽभिषिच्याहतवाससाच्छाद्यभूषणालेपस्रक्तिलकादिभिरुपस्कृतंभुक्तवंतंधूपदीपमाल्यलाज किसलयांकुरफलोपहारोपेतयावैशससंस्थयामहतागीतस्तुतिमृदंगपणवघोषेणचपुरुषपशुंभद्रकाल्याःपु रतउपवेशयामासुः॥ १५॥ अथवृपलराजपणिःपुरुषपशोरसृगासवेनदेवींभद्रकालींयक्ष्यमाणस्तदभिमं त्रितमसिमतिकरालंनिशितमुपाददे ॥ १६॥ इतितेषांवृपलानांरजस्तमःप्रकृतीनांधनमदरजउत्सिक्तमन सांभगवत्कलावीरकुलंकदर्थीकृत्योत्पथेनस्वैरंविहरतांहिंसाविहाराणांकर्मातिदारुणंयद्ब्रह्मभूतस्यसाक्षा द्ब्रह्मर्षिसुतस्यनिर्वैरस्यसर्वभूतसुहृदःसूनायामप्यननुमतमालंभनंतदुपलभ्यब्रह्मतेजसाअतिदुर्विषहेणद दह्यमानेनवपुपासहसोच्चचाटसैवदेवीभद्रकाली॥ १७॥

धानेनगीतादिघोषेणसह ॥१५॥ वृपलराजस्यपणिः पुरोहितत्वेनवर्तमानश्चोरः तदभिमंत्रितंभद्रकालीमंत्राभिमंत्रितं ॥१६॥ धनमदए वरजःतेनोत्सिक्तंत्यक्तमर्यादंमनोयेषां भगवत्कलायुक्तंवीराणांब्राह्मणानांकुलंतुच्छीकृत्ययथेच्छंवर्तमानानांयत्कर्मतदुपलभ्यदेवीउच्च चाट प्रतिमांत्यक्त्वाबहिर्निर्गता कथंभूतमालंभनं सूनायामपिआपत्कालेऽनुज्ञातायामपिहिंसायामननुज्ञातं भद्रकालीत्यंतंगद्यं ॥१७॥

अमर्षोपराधासहनं रोषश्चवपुषोदाहनं तयोरावेशस्तस्यरभसेनवेगेन विलसितउत्तंभितोभ्रुकुटिलक्षणोविटपःशाखा कुटिलादंष्ट्राश्चअ रुणानीक्षणानितेषांचआटोपः संभ्रमस्तेनातिभयानकंवदनंयस्याः इदंतुजगद्धंतुमुद्यतेव महांतमट्टहासंसनादंहासं ततःस्थानादुत्पत्य वि वृक्णानिछिन्नानिशीर्षाणियेषांगणेनपरिवारेणसहशिरांसिएवकंदुकानितैर्लीलयाचिक्रीडच ॥ १८ ॥ ननुकथंदेव्याराधकानामेवं विपरीतंफलंतत्राह एवमेवेति महत्सुअभिचाररूपोऽतिक्रमःअपराधः ॥ १९ ॥ नन्वसंभावितमिदमेवंयन्मरणेऽप्यव्याकुलत्वंमारकेषुच

भृशममर्षरोषावेशरभसविलसितभ्रुकुटिविटपकुटिलदंष्ट्रारुणेक्षणाटोपातिभयानकवदनाहंतुकामेवेदंम हाट्टहासमतिसंरंभेणविमुंचंतीतत उत्पत्यपापीयसांदुष्टानांतेनैवासिनाविवृक्णशीर्ष्णांगलात्स्रवंतमसृगा सवमत्युष्णंसहगणेननिपीयातिपानमदविह्वलोच्चैस्तरांस्वपार्षदैःसहजगौननर्तचविजहारचशिरःकंदुक लीलया ॥ १८ ॥ एवमेवखलुमहदभिचारातिक्रमःकार्त्स्न्येनात्मनेफलति ॥ १९ ॥ नवाएतद्विष्णुदत्तमहदद्भुतं यदसंभ्रमःस्वशिरश्छेदनआपतितेऽपिविमुक्तदेहाद्यात्मभावसुदृढहृदयग्रंथीनांसर्वसत्त्वसुहृदात्मनांनिर्वैरा णांसाक्षाद्भगवताअनिमिषारिवरायुधेनाप्रमत्तेनतैस्तैर्भावैःपरिरक्ष्यमाणानांतत्पादमूलमकुतश्चिद्भयमुप सृतानांभागवतपरमहंसानाम् ॥ २० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेजडभरतचरितंनामनव मोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

क्रोधाभावइत्यादि तत्राह नवाइति विमुक्तोदेहाद्यात्मभावलक्षणःसुदृढोहृ दयग्रंथिर्यैःसर्वसत्वानांसुहृदःआत्मानश्चयेतेषां नचतेषांदेहाद्यभिमानसद्भावेऽपिमरणादिभयमस्तीत्याह साक्षाद्भगवताऽभितोरक्ष्यमा णानां केनअनिमिषःकालः सएवअरिचक्रंतेनवरायुधेनतैस्तैर्भावैश्चअंतर्यामितयाप्रवर्त्यमानैर्भद्रकाल्यादिरूपैः नकुतश्चिदपिभयंयस्मि न् भागवतानांभगवदुपासकानां परमहंसानां ॥ २० ॥ इतिपंचमस्कंधेटीकायांनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

दशमेक्षिपताराज्ञाशिबिकांस्वांवहन्मुनिः॥स्वदुर्वादानुवादेनविज्ञायाशुप्रसादितः ॥ १ ॥ एवंभूताविकारित्वमज्ञसर्वज्ञयोःसमं॥ इतिसर्वज्ञ
तासिरेध्यैरहूगणकथेरणं ॥ २ ॥ रहूगणोनामसिंधुसौवीरदेशयोःराजातत्त्वजिज्ञासुः कपिलाश्रमंयदागच्छतिस्मतदायद्वृत्तंतदाह अथे
ति इक्षुमत्यानद्यास्तीरेतेषांशिबिकावाहानांकुलस्यनाथेन एषगौरिवखरइवचभारंवोढुंसमर्थइतिधियापूर्वंयेकेचनविष्ट्याबलाद्गृहीता
स्तैःसह प्रसभंबलात् गृहीतःसन् अतदर्होऽपिसमहानुभावः शिबिकामुवाहेत्यन्वयः ॥ १ ॥ हिंसापरिहारार्थमिषुमात्रप्रदेशावलोकस्या

श्रीशुकउवाच अथसिंधुसौवीरपतेरहूगणस्यव्रजतइक्षुमत्यास्तटेतत्कुलपतिनाशिबिकावाहपुरुषान्वेष
णसमयेदैवेनोपसादितःसद्विजवरउपलब्धएषपीवायुवासंहननांगोगोखरवद्धुरंवोढुमलमितिपूर्वविष्टिगृही
तैःसहगृहीतःप्रसभमतदर्हउवाहशिबिकांसहमहानुभावः॥१॥यदाहिद्विजवरस्येषुमात्रावलोकानुगतेर्नस
माहितापुरुषगतिस्तदाविषमगतांशिबिकांरहूगणउपधार्यपुरुषानधिवहतआहहेवोढारःसाध्वतिक्रमतकि
मितिविषममुह्यतेयानमिति ॥ २ ॥ अथतईश्वरवचःसोपालंभमुपाकर्ण्योपायतुरीयाच्छंकितमनसस्तंवि
ज्ञापयांबभूवुः॥ ३॥ नवयंनरदेवप्रमत्ताभवन्नियमानुपथाःसाध्वेववहामःअयमधुनैवनियुक्तोऽपिनद्रुतं
व्रजतिनानेनसहवोढुमुहवयंपारयामइति॥४॥सांसर्गिकोदोषएवनूनमेकस्यापिसर्वेषांसांसर्गिकाणांभवि
तुमर्हतीतिनिश्चित्यनिशम्यकृपणवचोराजारहूगणउपासितवृद्धोऽपिनिसर्गेणबलात्कृतईषदुत्थितमन्युरवि
स्पष्टब्रह्मतेजसंजातवेदसमिवरजसावृतमतिराह ॥ ५ ॥

नुपश्चाद्यागतिस्तस्याहेतुभूतायाःपुरुषाणांगतिर्नसम्य
गाहिताएकरूपानाभूत् ॥ २ ॥ सोपालंभंसाक्षेपं सामदानभेददंडेषुउपायेषुचतुर्थाच्छंकितचित्ताः ॥ ३ ॥ भवन्नियमानुपथाः त्वदाज्ञा
नुवर्तिनः नपारयामःनशक्नुमः ॥ ४ ॥ कृपणानांवचोनिशम्य सांसर्गिकःसंसर्गनिमित्तः एकस्यापिदोषः सर्वेषामेवभवितुमर्हतीतिनि
श्चित्यरहूगणआहेत्यन्वयः कथंभूतः उपासितावृद्धायेनसोऽपिस्वभावेनबलात्परवशःकृतःसन् कथंभूतंप्रत्याह नस्पष्टंब्रह्मतेजोयस्मिन्
भस्मनाच्छन्नमग्निमिवस्थितम् ॥ ५ ॥

भ्रातरितिसंबोधनमाक्षेपाभिप्रायं व्यक्तंनिश्चितमुरुअधिकंपरिश्रांतोऽसीत्यादीनिविपरीतार्थानिषड्वाक्यानि ऊहिवान्प्रापितवान् तत्रापि सुचिरं जरसाचवृद्धत्वेन संघट्टिनःसहचराः बहुयथाभवत्येवंविप्रलब्धोऽपिवक्रोक्त्याउपहसितोऽपितूष्णीमुवाहेत्यन्वयः तूष्णींभावेहेतुः अविद्ययारचिताद्रव्यादयोयस्मिन् स्वचरमकलेवरेनाध्यारोपितोमिथ्याप्रत्ययोयेनतत्रद्रव्याणिमहाभूतानिगुणाइंद्रियाणिकर्माणिपुण्यपापानि आशयोंऽतःकरणं यतःब्रह्मभूतः ॥ ६ ॥ मामनादृत्यभर्तुःस्वामिनोममशासनमाज्ञामतिक्रामसि चिकित्सांशास्ति दंडपाणिर्य

अहोकष्टंभ्रातर्व्यक्तमुरुपरिश्रांतोदीर्घमध्वानमेकएवऊहिवान्सुचिरंनातिपीवानसंहननांगोजरसाचोपद्रुतोभवान्सखेनोएवापरएतेसंघट्टिनइतिबहुविप्रलब्धोऽप्यविद्ययाविहितद्रव्यगुणकर्माशयस्वचरमकलेवरेऽवस्तुनिसंस्थानविशेषेऽहंममेत्यनध्यारोपितमिथ्याप्रत्ययोब्रह्मभूतस्तूष्णींशिबिकांपूर्ववदुवाह॥६॥ अथ पुनःस्वशिबिकायांविषमगतायांप्रकुपितउवाचरहूगणःकिमिदमरेत्वंजीवन्मृतोमांकदर्थीकृत्यभर्तृशासनमतिचरसिप्रमत्तस्यचतेकरोमिचिकित्सांदंडपाणिरिवजनतायायथाप्रकृतिंस्वांभजिष्यसइति॥७॥ एवंबहुबद्धमपिभाषमाणंनरदेवाभिमानंरजसातमसाऽनुविद्धेनमदेनतिरस्कृताशेषभगवत्प्रियनिकेतंपंडितमानिनंसभगवान्ब्राह्मणोब्रह्मभूतःसर्वभूतसुहृदात्मायोगेश्वरचर्यायामतिव्युत्पन्नमतिःस्मयमानइवविगतस्मयइदमाह॥८॥

मोयथाजनसमूहस्यशास्तिकरोति यथास्वांप्रकृतिमप्रमत्ततां ॥७॥ अवद्धमनन्वितं नरदेवोऽहमित्यभिमानोयस्यतं अनुविद्धेनसंगुणितेनतिरस्कृतः अशेषः संपूर्णोभगवतः प्रियोनिकेतआश्रयोयेनतं यद्वाऽशेषाणांभगवत्प्रियाणांनिकेतः सर्वेषांभूतानांसुहृच्चआत्माचयोगेश्वराणांचर्या जडादिवत्आचरणं तस्यांचात्यंतंव्युत्पन्नापरिचितामतिर्यस्यसतं स्मयमानः हसन्निवेतिमुखप्रसत्तिर्द्योत्यते विगतस्मयः गतगर्वः ॥ ८ ॥

तत्रवक्रोक्त्यायदुक्तंत्वंनश्रांतः नचदीर्घमध्वानमागतइतितत्रोत्तरमाह त्वयायदुदितमुक्तंश्रमादिनास्तीतितद्व्यक्तंस्फुटंतत्तथैव अविप्रलब्ध विप्रलंभोनभवति तदेवाह हेवीर यदिभारोनामकश्चित्स्यात्सचभर्तुर्वोढुर्देहस्ययदिस्यात्सचमेयदिप्रसक्तःस्यात्तर्हीदानींभाराभावाद्विप्रलं भःस्यान्नत्वेतदस्तिभारस्यवोढुश्चानिरूप्यत्वान्ममचतत्संबंधाभावात् तथागंतुरधिगम्यंप्राप्यमध्वावायदिस्यात् अद्धेतिपाठेसाक्षात्परमार्थ तः तच्चमेयदिस्यादित्यादियोज्यं यत्त्वयोक्तंनातिपीवेतितत्राह चेतनमुद्दिश्यत्वंपीवेतिप्रवादोविदांविदुषांनभवतिकिंतुमूर्खाणांयतोऽयंप्रवा दोराशौभूतसंघेदेहेएवनत्वात्मनि देहएवपीनोनाहमित्यर्थः ॥९॥ एतत्प्रपंचयति स्थौल्यमिति कलिःकलहः अहंकारेणमदश्चदेहेनसहतद भिमानेनजातस्यहिभवंतिममतुनिरभिमानस्यनसंति यद्वादेहेजातेयोजातस्तस्यैवतानिममतुतत्रनजातस्यनसंति ॥ १० ॥ यच्चोक्तंजीव न्मृतोऽसीतितत्राप्याह जीवन्मृतत्वंनकेवलंमम किंतुविकृतस्यसर्वपरिणामिनोदृष्टं यद्यस्माद्विकृतंप्रतिक्षणमाद्यंतवत् यदुक्तंभर्तृशासन

ब्राह्मणउवाच त्वयोदितंव्यक्तमविप्रलब्धंभर्तुःसमेस्याद्यदिवीरभारः॥ गंतुर्यदिस्यादधिगम्यमध्वापीवेति राशौनविदांप्रवादः॥ ९ ॥ स्थौल्यंकार्श्यंव्याधयआधयश्चक्षुत्तृड्भयंकलिरिच्छाजराच ॥ निद्रारतिर्मन्युरहं मदःशुचोदेहेनजातस्यहिमेनसंति ॥ १० ॥ जीवन्मृतत्वंनियमेनराजन्नाद्यंतवद्यद्विकृतस्यदृष्टं॥ स्वस्वाम्यभा वोध्रुवईड्ययत्रतर्ह्युच्यतेऽसौविधिकृत्ययोगः॥ ११॥ विशेषबुद्धेर्विवरंमनाक्चपश्यामियन्नव्यवहारतोऽन्य त्॥ कईश्वरस्तत्रकिमीशितव्यंतथापिराजन्करवामकिंते॥ १२॥ उन्मत्तमत्तजडवत्स्वसंस्थांगतस्यमेवीरचि कित्सितेन ॥ अर्थःकियान्भवताशिक्षितेनस्तब्धप्रमत्तस्यचपिष्टपेषः॥ १३॥

मतिचरसीतितत्राह स्वंचस्वाम्यं चतयोर्भावःसत्ता हेईड्य यत्रपक्षेध्रुवःयदिव्यवस्थितःस्यादित्यर्थः तर्हिविधिर्नियोगःकृत्यंकर्मतयोर्योगोध्रुवउच्यतेउचितोभवति उचस मवायेइतिधातुः यदितुतवराज्यभ्रंशोममचराज्यंस्यात्तदासर्वमेतद्विपरीतंस्यादित्यर्थः ॥ ११ ॥ ननुयावद्राजाऽहंतावत्त्वस्वामीभवाम्ये वेतिचेत्तत्राह विशेषोराजभृत्यादिभेदस्तंबुद्धेर्विवरमवकाशंव्यवहारादन्यन्नपश्यामिमनाक्ईषदपि अथापितवायमभिमानश्चेत्तर्हिब्रूहि किंतेकरवामेति ॥ १२ ॥ यत्तूक्तंप्रमत्तस्यतेचिकित्सांकरोमियथास्वाप्रकृतिंभजिष्यसइतितत्राह उन्मत्तादिवद्वर्तमानस्य वस्तुतःस्वसं स्थांब्रह्मभावंगतस्यभवताकृतेनचिकित्सितेनदंडेनशिक्षितेनवाकियानर्थः मुक्तस्यार्थानर्थयोरसंभवात् यदिपुनरहंनमुक्तःकिंतुप्रमत्तः स्तब्धएवतथाऽपिममशिक्षादिकंपिष्टपेषणवद्व्यर्थमित्यर्थः नहिजडस्वभावःशिक्षयाऽपिपटूकर्तुंशक्यतइति ॥ १२ ॥

अनुवादरूपयापरिभाषयाभाषणेनतंप्रत्युत्तरंदत्वाउपरतमनात्म्येदेहात्मत्वेनिमित्तमविद्यायस्य आरब्धफलंकर्मक्षपयन् ॥ १४ ॥ हेपांडवे यसम्यक्श्रद्धातयैवतत्त्वजिज्ञासायांप्राप्तोऽधिकारीयेन यथादर्शपूर्णमासाधिकृतस्यैवगोदोहनेनपशुकामस्यापःप्रणयेदितिगुणफल संबंधेऽप्यधिकारः एवंसात्विकश्रद्धायामधिकृतस्यैवास्यामधिकारइत्यर्थः बहुयोगग्रंथसंमतंद्विजस्यतद्वचःश्रुत्वा विगतोनृपदेवोऽधिरा जइतिगर्वोयस्य ॥ १५ ॥ द्विजानांमध्येकतमः यतःसूत्रमुपवीतंबिभर्षि यद्वादत्तात्रेयादीनांमध्येकतमोऽवधूतः इहापिकस्माद्धेतोःप्रा

श्रीशुकउवाच एतावदनुवादपरिभाषयाप्रत्युदीर्यमुनिवरउपशमशीलउपरतानात्म्यनिमित्तउपभोगे नकर्मारब्धंव्यपनयन्राजयानमपितथोवाह ॥ १४ ॥ सचापिपांडवेयसिंधुसौवीरपतिस्तत्त्वजिज्ञासायांसम्य क्श्रद्धयाऽधिकृताधिकारस्तत्हृदयग्रंथिमोचनंद्विजवचआश्रुत्यबहुयोगग्रंथसंमतंत्वरयाऽवरुह्यशिरसा पादमूलमुपसृतःक्षमापयन्विगतनृपदेवस्मयउवाच ॥ १५ ॥ कस्त्वंनिगूढश्चरसिद्विजानांबिभर्षिसूत्रंकत मोऽवधूतः ॥ कस्यासिकुत्रत्यइहापिकस्मात्क्षेमायनश्चेदसिनोतशुक्लः ॥ १६ ॥ नाहंविशंकेसुरराजवज्रा न्नत्र्यक्षशूलान्नयमस्यदंडात् ॥ नाग्न्यर्कसोमानिलवित्तपास्त्राच्छंकेभृशंब्रह्मकुलावमानात् ॥ १७ ॥ तद्ब्रूह्यसं गोजडवन्निगूढविज्ञानवीर्योविचरस्यपारः ॥ वचांसियोगग्रथितानिसाधोननःक्षमंतेमनसाऽपिभेत्तुं ॥ ॥ १८ ॥ अहंचयोगेश्वरमात्मतत्त्वविदांमुनीनांपरमंगुरुंवै ॥ प्रष्टुंप्रवृत्तःकिमिहारणंतत्साक्षाद्धरिंज्ञानकला वतीर्णं ॥ १९ ॥

प्तः नोऽस्माकंक्षेमायचेत्यात्तः तर्हिशुक्लः कपिलोमुनिर्नभवसिकि उतोतावतर्के ॥ १६ ॥ किमनयाचि तयाशिविकांतावद्वहामीतिचेदतआह नाहमिति वित्तपःकुबेरः ॥ १७ ॥ यस्माद्भृशंशंकेतस्मात्कस्त्वमित्यादिप्रश्नानामुत्तरंब्रूहि निगूढं पिहितंविज्ञानरूपंवीर्यंप्रभावोयेन अपारःअनंतमहिमा तत्रहेतुः नोमनसाऽपिभेत्तुंनक्षमंनशक्यं किंभेत्तुमित्यपेक्षायामाह तेवचांसि वि यद्वा मनसायुक्ताः सूक्ष्मदृष्टयोऽपिभेत्तुंनशक्नुवंतीत्यर्थः ॥ १८ ॥ स्वस्यज्ञानार्थितांदर्शयति अहंचेति इहसंसारे यत्अरणंशरणंतं त्किमितिप्रष्टुंप्रवृत्तोऽस्मि ज्ञानशक्त्याऽवतीर्णंकपिलं ॥ १९ ॥

सएवभवान्किंस्विदेवंविचरतिगृहाविष्टःकथंविचक्षीत पश्येत् ॥ २० ॥ एवंतत्स्वरूपंपृष्टातदुक्तोत्तराण्याक्षिपति तत्रयदुक्तंभवतश्रमोवा स्तीत्ति तत्राह दृष्टइति आत्मनोमेअनुमन्येअनुमिमे अनुमानंचैवं भवान्भारवाहनादिनाश्रांतः कर्तृत्वात् यःकर्तासश्राम्यति यथाऽहंयुद्धा दिकर्ताइति नन्विदंव्यवहारमात्रंनतुसत्यं तदुक्तंव्यवहारतोऽन्यन्नपश्यामेतितत्राह यथेति व्यवहारमार्गःप्रपंचः समूलःसप्रमाणकएवदृ ष्टः यथाययथावत् असताघटादिनाउदकानयनादेरभावात् एवंप्रयोगःप्रपंचःसत्यः अर्थक्रियाकारित्वात् यःपुनरसत्यः नासावर्थक्रिया कारी यथामिथ्याघटादिरिति ॥ २१ ॥ यदुक्तमुपाधिधर्माःस्थौल्यादयोमेनवस्तुतःसंतीति औपाधिकत्वेऽपिसत्यत्वंकिंनस्यादित्याह

सवैभवाँल्लोकनिरीक्षणार्थमव्यक्तलिंगोविचरत्यपिस्वित् ॥ योगेश्वराणांगतिमंधबुद्धिःकथंविचक्षीतगृहा नुबंधः ॥ २० ॥ दृष्टःश्रमःकर्मतआत्मनोमेभर्तुर्गंतुर्भवतश्चानुमन्ये ॥ यथाऽसतोदानयनाद्यभावात्समूलदृष्टो व्यवहारमार्गः ॥ २१ ॥ स्थाल्यग्नितापात्पयसोऽभितापस्तत्तापतस्तंडुलगर्भरंधिः ॥ देहेंद्रियास्वाशयसन्निक र्षात्तत्संसृतिःपुरुषस्यानुरोधात् ॥ २२ ॥ शास्ताऽभिगोप्तानृपतिःप्रजानांयःकिंकरोवैनपिनष्टिपिष्टम् ॥ स्वध र्ममाराधनमच्युतस्ययदीहमानोनिजहात्यघौघम् ॥ २३ ॥

स्थाल्याअग्निनातापात्तन्मध्यवर्तिनःक्षीरस्यतापः तस्यतापात्तंडुलानांबहिर्भागस्यततस्तद्गर्भस्यचरंधिः पाकः नचात्रकिंचिन्मिथ्याएवंदे हादिभिःसन्निकर्षात्संबंधात्तन्निमित्तासंसृतिःपुरुषस्यभवति असवःप्राणाः आशयोमनःअनुरोधादुपाधिधर्मानुवृत्तेन तथाहिनिदाघा दिनादेहेतत्तेइंद्रियाणांतापः ततःप्राणस्यततोमनसइत्येवंयथायथमूह्यं ॥ २२ ॥ यदुक्तंस्वस्वाम्यभावोऽध्रुवइतितत्राह शास्तेति अध्रुवत्वे ऽपियदायोनृपतिः सप्रजानांशास्तागोप्ताच यच्चोक्तं स्तब्धादेःशिक्षापिष्टपेषइतितत्राह योऽच्युतस्यकिंकरः सपिष्टंनपिनष्टिनिष्फलंनक रोति स्तब्धत्वाद्यनपगमेऽपिशास्तुरीश्वराज्ञासंपादनेनैवसफलत्वात्तदाह स्वधर्मरूपमच्युतस्याराधनंकुर्वन्यस्मादघौघंनिजहाति ॥ २३ ॥

यस्मादेवंममत्वदुक्तंविपरीतंप्रतिभाति तत्तस्मात् नरदेहाभिमानमदेनतुच्छीकृताःतिरस्कृताः सत्तमाभवादृशायेन तस्यमेमैत्रीदृशंस्नेहयुक्तांदृष्टिंकृपीष्टकरोतु सतामवज्ञारूपंपापंयथातरिष्यामि ॥ २४ ॥ ननुममावज्ञाकृतविकाराभावात्कुतःपापंतत्राह नेति यद्यपितवविक्रियानास्ति विश्वस्यसुहृत्त्वात्सौसखाचतस्यअतः सर्वत्रसाम्येनस्वदेहेविगताभिमानस्यतथाऽपिमहतामवमानान्मादृशोविनंक्ष्यति अदूरात्क्षिप्रं शूलपाणिरिवातिसमर्थोऽपीत्यर्थः ॥ २५ ॥ इतिपंचमेटीकायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥छ॥ ॥ छ ॥
एकादशेतुसंपृष्टोरहूगणमहीभृता॥उपादिशत्परंज्ञानंसयोगीतिनिगद्यते ॥ १ ॥ अकोविदःअविद्वानपित्वं कोविदानांवादाउद्गृहणिकास्तुल्यान्वादानेववदसि अथोअतःअत्यंतंविदुषांमध्येश्रेष्ठोनभवसि कुतः हियस्मात् यंस्वामिभृत्यादिलौकिकव्यवहारंत्वंसत्यमात्थ एतंसूर

तन्मेभवान्नरदेवाभिमानमदेनतुच्छीकृतसत्तमस्य ॥ कृपीष्टमैत्रीदृशमार्तबंधोयथातरेसदवध्यानमंहः ॥ ॥ २४ ॥ नविक्रियाविश्वसुहृत्सखस्यसाम्येनवीताभिमतेस्तवापि ॥ महद्विमानात्स्वकृताद्धिमादृङ्नंक्ष्यत्यदूरादपिशूलपाणिः॥ २५॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेदशमोऽध्यायः॥ १० ॥ ॥छ॥
ब्राह्मणउवाच अकोविदःकोविदवादवादान्वदस्यथोनातिविदांवरिष्ठः॥ नसूरयोहिव्यवहारमेतंतत्त्वावमर्शेनसहामनंति॥ १ ॥ तथैवराजन्नुरुगार्हमेधवितानविद्योरुविजृंभितेषु ॥ नवेदवादेषुहितत्त्ववादःप्रायेणशुद्धोनुचकास्तिसाधुः ॥ २ ॥ नतस्यतत्त्वग्रहणायसाक्षाद्वरीयसीरपिवाचःसमासन् ॥ स्वप्नेनिरुक्त्यागृहमेधिसौख्यंनयस्यहेयानुमितंस्वयंस्यात् ॥ ३ ॥

यस्तत्त्वविचारेणसहनवदंति किंत्वविचारसुंदरंवदंति अतोनसत्यः ॥ १ ॥ वैदिकोऽपिकर्मव्यवहारोनसत्यइत्याह तथैवेति उरवोगार्हाःगृहसंबंधिनोमेधायज्ञास्तेषांवितानोविस्तारः तद्विषयासुविद्यासुउरुअधिकंविजृंभितेषुविलसितेषुवेदवादेषुनतत्त्ववादः नुनिश्चितंनचकास्तिनप्रकाशते तथाचश्रुतिः नेहनानास्तिकिंचनेत्यादि शुद्धोहिंसादिशून्यःसाधुःरागादिशून्यश्च प्रायेणेति ईश्वरार्पितकर्मणांपरमार्थफलत्वाभिप्रायेणोक्तं ॥ २ ॥ ननुश्रुतवेदांतस्यापिपुंसःकर्मसुप्रवृत्तेःकथमसत्यता तत्राह नेति साक्षाद्यथावत्तत्त्वज्ञानायवरीयस्योऽपिवेदांतवाचस्तस्यनसम्यगासन्बभूवुः स्वप्नेयानिरुक्तिस्तयास्वप्नदृष्टांतेनदृश्यत्वादिहेतुना स्वयमेवहेयत्वेनानुमितंयस्यनस्यात् ॥ ३ ॥

एवंप्रपंचस्यसत्यत्वंतदुक्तंनिराकृत्यसंसारस्यापितदुक्तांसत्यतांनिराकर्तुंतस्यमनोनिमित्ततामाह यावदित्यादिनायावत्समाप्ति मनोनामर
जआदिभिर्गुणैरनुरुद्धंवशीकृतंभवतितावत्तन्मनोनिरंकुशंसत्पुरुषस्यकुशलंधर्ममितरमधर्मंवाआतनोति कैःचेतोभिः ज्ञानेंद्रियैः आकूति
भिःकर्मेंद्रियैश्च ॥४॥ ततश्चधर्माधर्मवासनायुक्तंतदेवानेकदेहादिवैचित्र्यंकरोतीत्याह सइति पुंस्त्वमात्मशब्दविशेषणत्वेन तन्मनइत्यर्थः
वासनायुक्तआत्मोपाधित्वादात्मा अतोविषयैरुपरक्तोऽनुविद्धः अतोगुणप्रवाहः गुणैरितस्ततश्चाल्यमानः अतएवविकृतःकामादिपरि
णामवान् षोडशात्मापोडशकलासुभूतेंद्रियरूपासुमुख्यः पृथक्नामभिःसहपृथक्रूपभेदंदेवतिर्यगादिरूपंबिभ्रत् अंतर्बहिष्ट्वमुत्कृष्टत्वंनि
कृष्टत्वंच्चपुरैस्तैरेवदेहैःहेतुभूतैस्तनोति नामभिरित्यत्ररेफलोपेदीर्घाभावआर्षः ॥५॥ फलंचतदनुरूपंकरोतीत्याह दुःखंसुखंव्यतिरिक्तंचमो

यावन्मनोरजसापूरुषस्यसत्वेनवातमसावाऽनुरुद्धं॥ चेतोभिराकूतिभिरातनोतिनिरंकुशंकुशलंचेतरंवा॥
॥४॥ सवासनात्माविषयोपरक्तोगुणप्रवाहोविकृतःषोडशात्मा ॥ बिभ्रत्पृथङ्नामभिरूपभेदमंतर्बहिष्ट्वंच
पुरैस्तनोति॥५॥ दुःखंसुखंव्यतिरिक्तंचतीव्रंकालोपपन्नंफलमाव्यनक्ति ॥ आलिंग्यमायारचितांतरात्मा
स्वदेहिनंसंसृतिचक्रकूटः ॥६॥ तावानयंव्यवहारःसदाविःक्षेत्रज्ञसाक्ष्योभवतिस्थूलसूक्ष्मः ॥ तस्मान्मनो
लिंगमदोवदंतिगुणागुणत्वस्यपरावरस्य॥७॥ गुणानुरक्तंव्यसनायजंतोःक्षेमायनैर्गुण्यमथोमनःस्यात्॥
यथाप्रदीपोघृतवर्तिमश्नन्शिखाःसधूमाभजतिह्यन्यदास्वं ॥८॥

हंतीव्रंदुर्निवारंकालप्राप्तं फलंसर्वतोभिव्यनक्तिसृजति ननुजडःकथंसृजतितत्राह स्वदेहिनमालिंग्य आलिंगनेकारणमाह माययार
चितःअंतरात्माजीवोपाधिः उपाधितामाह संसृतिचक्रेकूटयतिछलयतीतितथा यथायामकूटकइति ॥६॥ एवमयंमनोनिबंधनःसंसारो
जीवेफलतीत्याह तावानिति आविःप्रकाशमानः सदाक्षेत्रज्ञस्यसाक्ष्यः दृश्योभवति स्थूलसूक्ष्मःजाग्रत्स्वप्नस्वरूपः मनसःसंसारहेतुत्व
मुपसंहरन् मोक्षस्यापितदेवकारणमित्याह तस्मादिति अदोमनः लिंगकारणं गुणत्वंगुणाभिमानत्वंतद्राहित्यंतदेवपरमवरंचतस्य ॥ ७॥
कथमेकमेवविलक्षणयोःकारणमवस्थाभेदादित्याह गुणेति नैर्गुण्यंनिर्गुणं अथोइतिकात्स्नर्येनदृष्टांतेनस्फुटयति यथेति अन्यदातुघृत
क्षये स्वंपदंशुक्लभास्वररूपंमहाभूतात्मत्वंवा ॥ ८ ॥

अन्यत्र अन्यदावृत्तीर्दर्शयति एकादशवृत्तयः आसन् आकूतयः क्रियाकाराः पंच धियश्चज्ञानाकाराः पंचअभिमानश्चेति ॥९॥ हेवीर भूमीः विषयान् विषयानेवाह गंधादयः पंचज्ञानेंद्रियद्वाराधीवृत्तीनांविषयाः आकृतिः रूपं श्रवः शब्दः विसर्गादयः पंचकर्मेंद्रियद्वाराकर्माकारवृत्तीनांविषयाः रतिः संभोगः अर्तिर्गतिः ॥१०॥ पुरस्याभिमानविषयत्वप्रकारमाह एकादशंपुरं स्वीक्रियतइतिस्वीकरणं अयमर्थः शरीरमभिमानस्यनज्ञेयतयागंधादिवद्विषयः नापिकार्यतयाविसर्गादिवत् किंतुममेतिभोगायतनत्वेनस्वीकार्यतयाविषयइति एकेतुविवेकिनामेवपुरंममत्वाभिमानविषयः नतुमूढानामतोमूढदृष्ट्याअहमहंकारंद्वादशंवृत्त्यंतरमाहुः तस्यचपुरमेवशय्यासंज्ञंद्वादशंविषयमाहुः तत्रहिजीवोऽहंकारेणशेते यतःपुरीशयनात्पुरुषइत्युच्यते तासांवृत्तीनामवांतरभेदरानंत्यमाह द्रव्याणिविषयाः स्वभावःपरिणामहेतुः आ

पदंतथागुणकर्मानुबद्धंवृत्तीर्मनःश्रयतेऽन्यत्रतत्त्वं ॥ एकादशासन्मनसोहिवृत्तयआकूतयःपंचधियोऽभिमानः ॥ ९ ॥ मात्राणिकर्माणिपुरंचतासांवदंतिहैकादशवीरभूमीः ॥ गंधाकृतिःस्पर्शरसश्रवांसिविसर्गरत्यर्त्यभिजल्पशिल्पाः ॥ १० ॥ एकादशंस्वीकरणंममेतिशय्यामहंद्वादशमेकआहुः ॥ द्रव्यस्वभावाशयकर्मकालैरेकादशामीमनसोविकाराः ॥ सहस्रशःशतशःकोटिशश्चक्षेत्रज्ञतोनमिथोनस्वतःस्युः ॥ ११ ॥ क्षेत्रज्ञएतामनसोविभूतीर्जीवस्यमायारचितस्यनित्याः ॥ आविर्हिताःक्वापितिरोहिताश्चशुद्धोविचष्टेह्यविशुद्धकर्तुः ॥ १२ ॥

शयःसंस्कारः कर्मअदृष्टं कालःक्षोभकः तैर्निमित्तभूतैः प्रथमशतशःततःसहस्रशःततःकोटिशःस्युःनतुमिथःस्युः नचस्वतः किंतुक्षेत्रज्ञतःपरमेश्वरात् तस्यचानंतशक्तित्वात् अनंताःस्युरित्यर्थः यद्वातासांमिथ्यात्वमनेनोच्यते कोटिशोभवंत्यतस्ताःक्षेत्रज्ञतएवस्युः तत्सत्तयैवसत्तांलभेरन्नतुमिथोनचस्वतइति यद्वा क्षेत्रज्ञोजीवस्तस्मान्नस्युः तस्याविकारित्वात् नमिथःइतरेतराश्रयत्वापत्तेःनस्वतः आत्माश्रयत्वापत्तेःअतोमिथ्याभूताएव ॥ ११ ॥ तदेवंश्लोकत्रयेणगुणकर्मानुरुद्धंमनोवृत्तीःश्रयतइतियदुक्तंतत्प्रपंचितं अन्यदातत्त्वंश्रयतइतियदुक्तंतदेवतत्त्वमाह क्षेत्रज्ञइति जीवस्यजीवोपाधेःअविशुद्धकर्तुर्मनसः नित्याः प्रवाहरूपेणाविच्छिन्नाः जाग्रत्स्वप्नयोराविर्भूताःपश्यति क्वापिसुषुप्तौतिरोभूताःपश्यति अवस्थात्रयसाक्षी क्षेत्रज्ञआत्मतत्त्वमित्यर्थः ॥१२॥

क्षेत्रज्ञोद्विविधः त्वंपदार्थोजीवः तत्पदार्थईश्वरश्च तत्राद्योनिरूपितः इदानींतत्राप्यमीश्वरंनिरूपयति क्षेत्रज्ञआत्माव्यापापुराणो जगत्का
रणभूतःपुरुषःपूर्णःसाक्षादपरोक्षः सचस्वयंज्योतिः नतुज्ञानस्यविषयत्वेनाश्रयत्वेनवापरोऽक्षःअजः जन्मादिशून्यः परेषांब्रह्मादीनामपि
ईशः नारंजीवसमूहः सअयनंयस्यनियंतुः भगवानैश्वर्यादिषड्गुणवान् वासुदेवःसर्वभूतानामाश्रयः स्वाधीनयामाययाआत्मनिजीवे अ
वधीयमानःअवस्थाप्यमानः कर्मकर्तरिप्रयोगः तन्नियंतृत्वेनवर्तमानइत्यर्थः ॥१३॥ एतत्सदृष्टांतमाह यथेति आत्मस्वरूपेणप्राणरूपेण
ईशेन्नियमयति इदंविश्वं॥ १४ ॥तदेवमात्मनःशुद्धत्वं संसारस्यचमिथ्यात्वंप्रदर्श्येदानींतन्निवृत्तिमाह तनुभृत्देही वयुनोदयेनज्ञानोत्प
त्त्या यावन्मायांविधूयात्मतत्त्वंनवेदतावदिहभ्रमति ॥१५॥ यावच्चविषयानुरक्तंमनएवानर्थहेतुरितिनवेदनावन्निर्वेदाभावात्परिभ्रमत्येवे

क्षेत्रज्ञआत्मापुरुषःपुराणःसाक्षात्स्वयंज्योतिरजःपरेशः॥ नारायणोभगवान्वासुदेवःस्वमाययात्मन्यवधी
यमानः॥ १३॥ यथाऽनिलःस्थावरजंगमानामात्मस्वरूपेणनिविष्टईशेत्॥ एवंपरोभगवान्वासुदेवःक्षेत्रज्ञ
आत्मेदमनुप्रविष्टः॥ १४ ॥ नयावदेतांतनुभृन्नरेंद्रविधूयमायांवयुनोदयेन॥ विमुक्तसंगोजितषट्सपत्नो
वेदात्मतत्त्वंभ्रमतीहतावत्॥१५॥ नयावदेतन्मनआत्मलिंगंसंसारतापावपनंजनस्य ॥ यच्छोकमोहामय
रागलोभवैरानुबंधंममतांविधत्ते॥ १६ ॥भ्रातृव्यमेनंतददभ्रवीर्यमुपेक्षयाऽध्येधितमप्रमत्तः ॥ गुरोर्हरेश्च
रणोपासनास्त्रोजहिव्यलीकंस्वयमात्ममोषं॥ १७॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेरहूगणसंवादे
एकादशोऽध्यायः॥ ११॥ ॥छ॥ ॥छ॥ रहूगणउवाच नमोनमःकारणविग्रहायस्वरूप
तुच्छीकृतविग्रहाय॥ नमोऽवधूतद्विजबंधुलिंगनिगूढनित्यानुभवायतुभ्यं॥ १॥

त्याह नेति आत्मनोलिंगमुपाधिभूतंमनः संसारतापानामावपनंक्षेत्रंयावन्नवेदनावद्भ्रमतीत्यनुषंगः तापावपनत्वेहेतुः यन्मनः शोकाद्यनु
बंधंममतांचविधत्ते ॥ १६ ॥ तत्तस्मात्भ्रातृव्यंशत्रुमध्येधितंसंप्रवृद्धं स्वयंव्यलीकंमिथ्याभूतंतथाप्यात्मानंमुष्णातीतितथातं गुरुरेवहरि
स्तस्यचरणोपासनमेवास्त्रंयस्य तथाभूतःसन् जहिघातय ॥१७॥ इतिपंचमस्कंधेटीकायामेकादशोऽध्यायः ॥११॥ ॥छ॥
द्वादशेपुनरापृष्टःसंदेहेनमहीभृता॥ सयोगीसर्वसंदेहानपानुददितीर्यते ॥१॥ कारणमीश्वरः तस्यैवलोकसंरक्षणार्थोविग्रहोयस्य स्वरूपेण
परमानंदप्रकाशेनतुच्छीकृतोविग्रहोयेन हेअवधूतयोगेश्वर॰द्विजबंधोर्लिंगेनवेषेणनिगूढोनित्यानुभवोयेनतस्मैनमः ॥ १ ॥

विशेषतःप्रष्टुं तद्वाक्यमभिनंदति ज्वरएवामयोरोगस्तेनार्तस्य यथासत्स्वादुअगदमौषधंयथाचनिदाघेनदग्धस्य संतप्तस्यहिमांभः शीतल
मुदकंगंगोदकंवा तथाहेब्रह्मन्कुत्सितेदेहे योमानःअहंकारः सएवाहिः तेनविशेषेणदष्टादृष्टिर्विवेकलक्षणायस्य तस्यमेतवेदंवचः अमृत
तुल्यमौषधं ॥ २ ॥ ममसंशयविषयमर्थंपश्चात्प्रक्ष्यामि अधुनातावत्त्वदुक्तंवचःअध्यात्मयोगेनग्रथितंदुर्बोधंसुबोधंयथाभवतिएवं
व्याख्याहि कौतूहलयुक्तंचेतोयस्यतस्यमम ॥ ३ ॥ त्वयोदितंव्यक्तमविप्रलब्धमित्यादिनाभारवाहनादिक्रियाचतत्फलंचश्रमादिप्रत्यक्षा
दिभिर्दृश्यमानंसत् अबाधितमपिव्यवहारमात्रमूलं यद्वासतःअबाधितव्यवहारस्यमूलंकारणमपि नह्यंजसातत्त्वविमर्शनायक्षममितिभ

ज्वरामयार्तस्ययथागदंसन्निदाघदग्धस्ययथाहिमांभः॥ कुदेहमानाहिविदष्टदृष्टेर्ब्रह्मन्वचस्तेऽमृतमौषधंमे॥
॥२॥ तस्माद्भवंतंममसंशयार्थंप्रक्ष्यामिपश्चादधुनासुबोधं ॥ अध्यात्मयोगग्रथितंतवोक्तमाख्याहिकौतूह
लचेतसोमे ॥ ३ ॥ यदाहयोगेश्वरदृश्यमानंक्रियाफलंसद्व्यवहारमूलं ॥ नह्यंजसातत्त्वविमर्शनायभवान
मुष्मिन्भ्रमतेमनोमे॥ ४॥ ब्राह्मणउवाच अयंजनोनामचलन्पृथिव्यांयःपार्थिवःपार्थिवकस्यहेतोः॥
तस्यापिचांघ्र्योरधिगुल्फजंघाजानूरुमध्योरशिरोधरांसाः॥ ५॥ अंसेऽधिदार्वीशिबिकाचयस्यांसौवीररा
जेत्यपदेशआस्ते॥यस्मिन्भवान्रूढनिजाभिमानोराजाऽस्मिसिंधुष्वितिदुर्मदांधः॥६॥ शोच्यानिमांस्त्वम
धिकष्टदीनान्विष्ट्यानिगृह्णन्निरनुग्रहोऽसि॥जनस्यगोप्ताऽस्मिविकत्थमानोनशोभसेवृद्धसभासुधृष्टः॥७॥

वान्यदाह अमुष्मिन्नर्थेममनोभ्रमति॥४॥ अबाधितत्वमसिद्धमित्याह हेपार्थिव यःपार्थिवोविकारःसएवकस्यहेतोः कस्माच्चित्कारणा
त्पृथिव्यांचलन्नयंभारवाहकादिर्जनोनामप्रसिद्धः यस्तुनचलतिसपाषाणादिरित्येतावानेवभेदः तस्यचजडत्वान्नभारःश्रमश्च किंचभवेदे
वं यदिश्रमस्याश्रयोनिरूप्येतनत्वेतदस्ति अवयवव्यतिरेकेणश्रमास्पदस्यावयविनोऽनिरूपणादित्याशयेनाह तस्यापिपृथ्वीविकारस्या
पि अंघ्र्योःअधिउपर्युपरिगुल्फादयः उरसः सलोपआर्षः॥ ५ ॥ शिबिकायामप्यवयवीनास्तित्वय्यपिनास्तितदाह सौवीरराजेत्यपदे
शोनाममात्रंयस्यसपार्थिवोविकारआस्ते राजेतिसंधिरार्षः यस्मिन्भवान्निरूढात्माभिमानः सिंधुषुराजाऽस्मीतिदुर्मदेनांधःसन् ॥६॥शो
च्यान्विष्ट्यानिगृह्णन्निष्कृपोवर्तसेऽतोमिथ्यैवगोप्ताऽस्मीतिश्लाघमानोमहतांसभासुनशोभसे यतोधृष्टः ॥ ७ ॥

नचोत्तरोत्तरावयवभारःपूर्वपूर्वावयवानांभवेदितिवाच्यं तेषामप्यनिरूपणादित्याशयेनाह यदेति निष्ठानाशप्रभवमुत्प[illegible]
क्षितेरम्यस्यविकारस्याभावात् नाममात्रादन्यत्व्यवहारस्यमूलंकारणमर्थक्रिययासदित्यनुमेयंनिरूप्यतां तथाचश्रुतिः वाचारंभणंवि
कारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमिति ॥८॥ तर्हिक्षितेःसत्यतास्यात्तत्राह एवंक्षितिशब्दस्यापिवृत्तंवर्तनमर्थविनैवनिरुक्तं यद्वाक्षितिशब्द
स्यवृत्तंयस्मिन्तदपिमिथ्यात्वेननिरुक्तमित्यर्थः कुतः असत्सुसूक्ष्मेषुपरमाणुषुस्वकारणभूतेषुनिधानात्लयात् अतःपरमाणुव्यतिरेकेण
क्षितिर्नास्तीत्यर्थः परमाणवस्तर्हिसत्याःस्युस्तत्राह तेमनसाकार्यानुपपत्त्यावादिभिःकल्पिताः कल्पनाबीजमाह येषांसमूहेनविशेषः
कृतः तेषांसमूहः पृथ्वीबुद्ध्यालंबनमित्यर्थः अवयविनोनिरस्तत्वात्समूहग्रहणं तथापिसत्याःस्युः न अविद्ययाप्रपंचस्यभगवन्मायावि

यदाक्षिताविव चराचरस्यविदामनिष्ठांप्रभवंचनित्यं॥ तन्नामतोऽन्यद्व्यवहारमूलंनिरूप्यतांसक्रिययाऽनुमेयं॥८॥ एवंनिरुक्तंक्षितिशब्दवृत्तमसन्निधानात्परमाणवोये॥ अविद्ययामनसाकल्पितास्तेयेषांसमूहेनकृतोविशेषः॥९॥ एवंकृशंस्थूलमणुर्बृहद्यदसच्चसज्जीवमजीवमन्यत्॥ द्रव्यस्वभावाशयकालकर्मनाम्नाऽजयावेहिकृतंद्वितीयं॥१०॥ ज्ञानंविशुद्धंपरमार्थमेकमनंतरंत्वबहिर्ब्रह्मसत्यं॥ प्रत्यक्प्रशांतंभगवच्छब्दसंज्ञंयद्वासुदेवंकवयोवदंति॥११॥ रहूगणैतत्तपसानयातिनचेज्ययानिर्वपणाद्गृहाद्वा॥ नछंदसानैवजलाग्निसूर्यैर्विनामहत्पादरजोऽभिषेकं॥१२

लक्षितत्वादज्ञानेनकल्पिताः ॥९॥ एवंअन्यदपिकृशत्वादिधर्मकंबुद्ध्याप्रतीतंद्वितीयंद्वैतंद्रव्यादिनाम्नाउपलक्षितयाऽजयामाययाकृतमवे
हि तत्रकृशंह्रस्वं स्थूलंतत्प्रतियोगि अणुबृहतोःपृथगुपादानात् असत्कारणं सत्कार्यं जीवंचेतनमजीवंजडं ॥ १० ॥ तर्हिकिंसत्यंतदाह
ज्ञानंसत्यं व्यावहारिकसत्यत्वंव्यावर्तयति परमार्थं वृत्तिज्ञानव्यवच्छेदार्थानिषट्विशेषणानि विशुद्धं तत्त्वाविषयकं एकंतत्तुनानारूपं
अनंतरंत्वबहिः बाह्याभ्यंतरशून्यं तत्तुविपरीतं ब्रह्मपरिपूर्णं तत्तुपरिच्छिन्नं प्रत्यक् तत्तुविषयाकारं प्रशांतंनिर्विकारं तदेवस्वरूपज्ञानंस
त्यमित्युक्तं कीदृशंतत् ऐश्वर्यादिषड्गुणत्वेनभगवच्छब्दःसंज्ञायस्य यच्चज्ञानंवासुदेवंवदंति ॥ ११ ॥ एतत्प्राप्तिस्तुमहत्सेवांविनानभवती
त्याह हेरहूगण एतत्ज्ञानंतपसापुरुषोनयाति इज्ययावैदिककर्मणा निर्वपणात् अन्नादिसंविभागेन गृहाद्वातन्निमित्तपरोपकारेण छंद
सावेदाभ्यासेन जलाग्न्यादिभिरुपासितैः ॥ १२ ॥

महत्सेवायास्तत्प्राप्त्युपायतामाह यत्रयेषुमहत्सु ग्राम्यकथानांविघातोयस्मात् ॥ १३ ॥ विषयसंगस्तुयोगभ्रंशकइतिवदन्कस्त्वंनिगूढश्च रसीतिप्रश्नस्योत्तरमाह अहमितिद्वाभ्यां विमुक्तोदृष्टश्रुताभ्यांसंगनिमित्तोबंधोयेन हृतोऽर्थःप्रयोजनंयस्य ॥ १४ ॥ श्रीकृष्णार्चनंभ्रष्टम प्युद्धरतीत्याह सेति जनसंगात्विशंकमानः अविवृतःअप्रकटः ॥ १५ ॥ असंगैर्महद्भिर्यःसुसंगस्तेनजातंज्ञानमेवासिःखड्गस्तेनच्छिन्नमो हःसन् अध्वनः संसारमार्गस्यअतिशयितंश्रेष्ठंपारंहरियाति यद्वापारमतिअतिक्रम्यहरियाति अतिरतिक्रमणेचतिकर्मप्रवचनीयत्वाद्द्विती या तस्यहरेरीहानांकथनस्मृतिभ्यांलब्धास्मृतिर्येनसः ॥ १६ ॥ इतिपंचमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

यत्रोत्तमश्लोकगुणानुवादःप्रस्तूयतेग्राम्यकथाविघातः ॥ निषेव्यमाणोऽनुदिनंमुमुक्षोर्मतिंसतींयच्छति वासुदेवे ॥१३॥ अहंपुराभरतोनामराजाविमुक्तदृष्टश्रुतसंगबंधः ॥ आराधनंभगवतईहमानोमृगोऽभवंमृ गसंगाद्धतार्थः ॥ १४ ॥ सामांस्मृतिर्मृगदेहेऽपिवीरकृष्णार्चनप्रभवानोजहाति ॥ अथोअहंजनसंगादसंगो विशंकमानोऽविवृतश्चरामि ॥ १५ ॥ तस्मान्नरोऽसंगसुसंगजातज्ञानासिनेहैवविवृक्णमोहः ॥ हरिंतदीहा कथनस्मृतिभ्यांलब्धस्मृतिर्यात्यतिपारमध्वनः ॥ १६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेब्राह्मणरहू गणसंवादेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥छ॥ ब्राह्मणउवाच दुरत्ययेऽध्वन्यजयानिवेशितोरजस्तमःस त्वविभक्तकर्मदृक् ॥ सएषसाऽर्थोर्थपरःपरिभ्रमन्भवाटवींयातिनशर्मविंदति ॥ १ ॥ यस्यामिमेषण्नरदेव दस्यवःसार्थंविलुंपंतिकुनायकंबलात् ॥ गोमायवोयत्रहरंतिसार्थिकंप्रमत्तमाविश्ययथोरणंवृकाः ॥ २ ॥

त्रयोदशेविरक्तायदथातत्त्वनिरूपणं ॥ इतिवैराग्यदार्ढ्यायभवाटव्युपवर्ण्यते ॥ १ ॥ अध्वनःपारमित्युक्तं तदेवाध्वानंप्रसिद्धमार्गरूपके णवैराग्यायप्रपंचयति दुरत्ययेदुस्तरेअध्वनिप्रवृत्तिमार्गे रजस्तमःसत्वैर्विभक्तानिकर्माणिकार्यतयापश्यतीतितथा सएषप्रसिद्धःसार्थो जीवसमूहः अर्थपरः सुखार्थःसन् यथावणिक्सार्थोऽर्थार्जनायगच्छन्नटवींयातितद्वत् ॥ १ ॥ अस्याध्यायस्यव्याख्यानरूपउत्तराध्या योऽस्ति तथाऽपिसुखप्रतिपत्तयेकिंचित्किंचिद्व्याख्यायते ॥ यस्यांभवाटव्यामिमेइंद्रियनामानःषट्दस्यवःचोराः कुत्सितोनायकःसारथि र्बुद्धिर्यस्यतंसार्थंविलुंपंति तस्यधर्म्यंधनमुपभोगेनमुष्णंतीत्यर्थः गोमायवः सृगालतुल्यादारापत्यादयः त्वंमेभर्तापितेत्येवंप्रविश्य प्रमत्तं सार्थिकंसार्थेस्थितंहरंति इतस्ततआकर्षंतिउरणंमेषं ॥ २ ॥

वीरुधोलतातृणानिचगुल्मानिचलतादिजालानिप्रभूतैरेतैर्गह्वरैर्दुष्प्रवेशेक्षेत्रेकठोरैस्तीव्रैर्दंशैर्मक्षिकाविशेषैर्मशकैश्चयथ। कश्चित्तु गुल्म
वति एवंकामकर्मादिभिर्गह्वरैर्गृहाश्रमेवर्तमानोदुर्जनैरुपद्रुतोभवतीत्यर्थः गंधर्वपुरवदघटमानमेवदेहादिकंप्रकर्षेणसत्यमेवेदमितिप्रश्यति
क्वचित्क्वचित्कापिकापिआशुरयःअतिवेगउल्मुकाकारोग्रहः पिशाचः तत्तुल्यंसुवर्णमुपादेयत्वेनप्रपश्यतीत्यर्थः॥३॥ निवासादिष्वात्मा
स्वभावोयस्याःसाबुद्धिर्यस्यसःततस्ततोधावतीत्युभयत्रतावानेवार्थः वात्याचक्रवातः तस्यामुत्थितःपांसुस्तेनधूम्रादिशः रजस्वलेरजोव्या
प्ते अक्षिणीयस्यसयथानजानाति तथावात्येवभ्रमयंतीयास्त्रीतस्यामुद्गतैरागादिभिः अप्रकाशमानादिक्देवताः कर्मसाक्षीभूतानजाना
तीत्यर्थः॥ ४ ॥ अदृश्यानांझिल्लीनांभृंगारिकासंज्ञानांकीटविशेषाणांस्वनैः कर्णयोः शूलोव्यथायस्य उलूकाघूकास्तेषांवाग्भिर्व्यथि

प्रभूतवीरुत्तृणगुल्मगह्वरेकठोरदंशैर्मशकैरुपद्रुतः॥ क्वचित्तुगंधर्वपुरंप्रपश्यतिक्वचित्क्वचिच्चाशुरयोल्मुकग्र
हं॥३॥निवासतोयद्रविणात्मबुद्धिस्ततस्ततोधावतिभोअटव्यां॥ क्वचिच्चवात्योत्थितपांसुधूम्रादिशोनजाना
तिरजस्वलाक्षः॥ ४॥ अदृश्यझिल्लीस्वनकर्णशूलउलूकवाग्भिर्व्यथितांतरात्मा॥ अपुण्यवृक्षांश्रयतेक्षुधाऽ
र्दितोमरीचितोयान्यभिधावतिक्वचित् ॥५॥ क्वचिद्वितोयाःसरितोऽभियातिपरस्परंचालपतेनिरंधः॥ आ
साद्यदावंक्वचिदग्नितप्तोनिर्विद्यतेक्वचयक्षैर्हृतासुः ॥ ६॥ शूरैर्हृतस्वःक्वचनिर्विण्णचेताःशोचन्विमुह्यन्नुप
यातिकश्मलं॥ क्वचिच्चगंधर्वपुरंप्रविष्टःप्रमोदतेनिर्वृतवन्मुहूर्तं॥ ७॥ चलन्क्वचित्कंटकशर्कराऽघ्रिर्नगारुरु
क्षुर्विमनाइवास्ते॥ पदेपदेऽभ्यंतरवह्निनाऽर्दितःकौटुंबिकःक्रुध्यतिवैजनाय॥ ८ ॥

तोंऽतरात्मामनोयस्य अत्रचपरोक्षमप्रियवक्तारोझिल्लीतुल्याः प्रत्यक्षमप्रियवक्तारोघूकतुल्याः येषांछायापिपापहेतुः तेअपुण्यवृक्षाः
तत्तुल्यानधार्मिकान्सेवते मरीचितोयानीतिनिष्फलत्वेनविज्ञातानपिविषयान् ॥ ५ ॥ वितोयासुसरित्सुपतितस्यगात्रभंगात्सद्योदुःखं
भवति नचोदकलाभः तद्वदिहचपरत्रचदुःखदान्पाखंडानभियाति आलपतेदायादादिभ्योऽन्नादिवांच्छति उभयत्रापिसएवार्थः दा
वंदावाग्नितुल्यंदुःखदंगृहंप्राप्यशोकाग्निनातप्तोनिर्विद्यतेविषीदति तत्रचयक्षराक्षसतुल्यैराजभिः हृतमसुवत्प्रेष्ठंधनंयस्यसनिर्विद्यते॥६॥
अन्यैश्चशूरैर्हृतंस्वंवित्तंयस्य निर्विषण्णंविषण्णंचेतोयस्यकश्मलंमूर्छां गंधर्वपुरमिवमनोरथोपगतपितृपुत्रादिसमाजंप्रविष्टःसन्॥७॥ कं
टकादिविद्धांघ्रिरिव विघ्नैरभिभूतःसन्नगतुल्यंमहत्कर्मारोढुंकर्तुमिच्छुर्विमनाइवआस्ते पदेपदेक्षणेक्षणे अभ्यंतरेणवह्निनाजाठरेण॥ ८ ॥

अजगराहिनानिद्रारूपेणगिलितोनवेत्ति विपिनेत्यक्तःशवइवदंदशूकैर्हिंस्रैर्दुर्जनैर्दष्टःपीडितः अंधोलुप्तविवेकः अंधकूपेमोहेपतितः तमि
[illegible]ःखेशेतेर्लीयते ॥ ९ ॥ क्षुद्ररसान्परयोषादीन् विचिन्वन्गवेषयन् तन्मक्षिकाभिर्योषादिस्वामिभिः विमानःअवज्ञातःताडितःसन्व्य
[illegible]नोभवति यदिकथंचित्तत्रातिक्लेशेनप्रतिलब्धमानः प्राप्तयोषादिर्भवति तदाबलादन्येऽपहरंतितान्यदाऽभियुंक्तेतदाततोऽप्यन्येहरंति ॥
[illegible] १० ॥ यत्किंचित्अत्यल्पमपिमिथोव्यवहरन् क्रियादिनागृह्णन् वित्तशाठ्यात्धनवंचनात् ॥ ११ ॥ शय्यादिहीनः आस्यतेऽस्मिन्नि
[illegible] सनंकंबलादि स्थीयतेऽत्रेतिस्थानंगृहं विहरंत्यनेनेतिविहारोयानादि याचमानोऽपि यदापरस्मादप्राप्तकामस्तदापरकीयेवस्तुनिदृष्टि

क्वचिन्निगीर्णोऽजगराहिनाजनोनावैतिकिंचिद्विपिनेऽपविद्धः॥दष्टःस्मशेतेक्वचदंदशूकैरंधोऽधकूपेपतितस्त
मिस्रे॥९॥कर्हिस्मचित्क्षुद्ररसान्विचिन्वंस्तन्मक्षिकाभिर्व्यथितोविमानः॥तत्रातिकृच्छ्रंप्रतिलब्धमानोबला
द्विलुंपंत्यथतंततोऽन्ये॥१०॥क्वचिच्चशीतातपवातवर्षप्रतिक्रियांकर्तुमनीशआस्ते॥क्वचिन्मिथोविपणन्यच्च
किंचिद्विद्वेषमृच्छत्युतवित्तशाठ्यात्॥११॥क्वचित्क्वचित्क्षीणधनस्तुतस्मिन्शय्यासनस्थानविहारहीनः॥या
चन्परादप्रतिलब्धकामःपारक्यदृष्टिर्लभतेऽवमानं॥१२॥अन्योन्यवित्तव्यतिषंगवृद्धवैरानुबंधोविवहन्मि
थश्च॥अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृच्छ्रवित्तबाधोपसर्गैर्विहरन्विपन्नः॥१३॥तांस्तान्विपन्नान्सहितत्रतत्रविहाय
जातंपरिगृह्यसार्थः॥आवर्ततेऽद्यापिनकश्चिदत्रवीराध्वनःपारमुपैतियोगं॥१४॥मनस्विनोनिर्जितदिग्ग
जेंद्राममेतिसर्वेभुविबद्धवैराः॥मृधेशयीरन्नतुतद्व्रजंतियन्न्यस्तदंडोगतवैरोऽभियाति॥१५॥

[illegible]भिलाषोयस्यसोऽवमानंप्राप्नोति ॥ १२ ॥ एवमन्योऽन्यंवित्तव्यतिषंगेणधनविनिमयेनवृद्धोवैरानुबंधोयस्यतथाविधोपि परस्परंवि
वहन्विवाहादिसंबंधंकुर्वन् उरुभिःकृच्छ्रैःश्रमैर्वित्तबाधैःउपसर्गैश्चद्वेषादिभिर्विपन्नः मृतप्रायोभवति ॥ १३ ॥ दुरत्ययत्वमध्वनोदर्शयति
तांस्तान्विपन्नान्मृतान्विहायजातंजातंपरिगृह्यविहरन्यतःप्रस्थितःतंप्रतिनावर्तते हेवीरअध्वनःपारंयोयोगस्तंचनोपैति अत्रसार्थेकश्चिदपि
समर्थोऽपि ॥ १४॥ तदेवाह मनस्विनःशूराः निर्जितादिग्गजेंद्रायैः ममेयंभूर्ममेयमितिभुविनिमित्तभूतायांबद्धवैरैयैः न्यस्तदंडः संन्यासी
यद्विष्णोःपदमभियाति तत्तुनव्रजंति ॥ १५ ॥

सुकु[illegible]
सिंहावलोकनेनपुनर्भवाटवीमेवानुवर्तयति प्रसज्जति आसक्तिकरोति कीदृशः लतानांभुजाःशाखास्तद्वत् सुकुमा
श्रयःसन् तदाश्रयाअव्यक्तपदाअस्फुटाक्षराः कलभाषिणोये द्विजाःपक्षिणः तत्तुल्येषुस्त्रीसंगप्रसक्तेष्वासक्तेषुस्पृहायस्य तादृशोभूत्वाह
रिचक्रंसिंहसमूहः तत्तुल्यात्कालचक्रनिमित्ताज्जन्ममरणादेः त्रसन् तत्परिहारायकैश्चित्प्रलोभितोवकादिवद्वंचकैःक्षुद्रैःक्रूरैश्चपाखंडैः स
हसख्यंकरोति तेपुप्रविशति ॥ १६ ॥ तैर्वंचितस्तत्रफलाभावंज्ञात्वाहंसानांब्राह्मणानांकुलंपुनःप्रविशन् तेषांशीलंप्रायश्चित्तपूर्वकंपुनरुप
नयनाद्याचारमरोचयन्अप्रियंपश्यन् वानरतुल्यान्भ्रष्टाचारान्शूद्रप्रायानुपैति तज्जातिरासेनवानरजातिक्रीडयास्त्रियामिथुनीभूयपर

प्रसज्जतिक्वापिलताभुजाश्रयस्तदाश्रयाव्यक्तपदद्विजस्पृहः॥क्वचित्कदाचिद्धरिचक्रतस्त्रसन्सख्यंविधत्तेवक
कंकगृध्रैः॥१६॥तैर्वंचितोहंसकुलंसमाविशन्नरोचयंछीलमुपैतिवानरान् ॥ तज्जातिरासेनसुनिर्वृतेंद्रियः
परस्परोद्वीक्षणविस्मृतावधिः ॥ १७॥ द्रुमेपुरंस्यन्सुतदारवत्सलोव्यवायदीनोविवशःस्वबंधने॥ क्वचित्प्रमा
दाद्गिरिकंदरेपतन्वल्लींगृहीत्वागजभीतआस्थितः ॥ १८ ॥ अतःकथंचित्सविमुक्तआपदःपुनश्चसार्थंप्रविश
त्यरिंदम॥ अध्वन्यमुष्मिन्नजयानिवेशितोभ्रमञ्जनोऽद्यापिनवेदकश्चन॥१९॥रहूगणत्वमपित्ध्यध्वनोऽस्य
संन्यस्तदंडःकृतभूतमैत्रः॥ असज्जितात्माहरिसेवयाशितज्ञानासिमादायतरातिपारं॥ २० ॥ राजोवाच
अहोनृजन्माखिलजन्मशोभनंकिंजन्मभिस्त्वपरैरप्यमुष्मिन् ॥ नयद्धृषीकेशयशःकृतात्मनांमहात्मनांवःप्र
चुरःसमागमः ॥ २१ ॥

स्परमुखोद्वीक्षणेनविस्मृतोजीवितावधिर्येन ॥१७॥ द्रुमवत्केवलदृष्टार्थेषुगृहेषु व्यवायदीनः सुरतेच्छयाकृप
णः एवंस्वस्ययद्बंधनंप्राप्तंतस्मिन्विवशःपरिहर्तुमशक्तः पाठांतरेनुवनेसंसारेचरन्नित्यर्थः गिरिकंदरवदतिभयानके रोगादिदुःखेपतन्कंद
रस्थगजतुल्यान्मृत्योर्भीतःसन् वल्लीतुल्यंप्राचीनंकर्मावलंब्यावस्थितोभवति ॥१८॥ सार्थंप्रविशति यथापूर्वंप्रवृत्तिमार्गेरमते ॥ १९ ॥
त्वमपिअध्वनिनिवेशितइत्यनुषंगः अतोऽस्याध्वनःपारमतितर असज्जितात्माविषयेष्वनभिनिवेशितचित्तःसन् हरिसेवयाशितंतीक्ष्णीकृ
तं ॥ २० ॥ अखिलजन्मसुशोभनंनृजन्मैव नपरंश्रेष्ठंयेभ्योदेवादिजन्मभ्यः तैरपिकिममुष्मिन्स्वर्गेऽपिजन्मभिःकिं नकिंचिद्यत् येषु
जन्मसुयत्रस्वर्गेवा वोमहात्मनांसमागमःप्रचुरोनभवति हृषीकेशस्ययशसाकृतः शोधितआत्मायैस्तेषां ॥ २१ ॥

ततमुपासितैः त्वत्पदाब्जरेणुभिर्हतमंहोयस्यतस्याधोक्षजेनिर्मलाभक्तिर्भवतीतिनैवाद्भुतं यस्यतवमुहूर्तमात्रभवात्समागममात्रादपिदु
र्तर्कैणबद्धमूलोऽपिममअविवेकोनष्टः ॥ २२ ॥ ब्रह्मविदः केनरूपेणविचरंतीत्यज्ञानात्सर्वान्नमस्यति नमइति येवटवोक्रीडारतत्वादश्रद्धे
यधौरेयास्तानप्यभिव्याप्यसर्वेभ्योनमइत्यर्थः स्वदृष्टांतेनराज्ञांमहदवज्ञांसंभाव्याह राज्ञांशिवमस्त्विति ॥२३॥ उत्तरामातायस्यहेउत्त
रामातःविगणयतः नगणयतः अवमंतर्यपिपरमकरुणाकरत्वेनासिंधुपतयेआत्मतत्त्वमुपदिश्य निभृताः शांताः करणानामूर्मयोयस्मिन्स
आशयोयस्य ॥ २४ ॥ सुजनात्तस्मात्सम्यगवगतंपरमात्मसतत्त्वंयेनतथाभूतःसन् तदानीमेवदेहेआत्ममतिंचविससर्ज हेनृपभगवदाश्रि

नत्यद्भुतंत्वच्चरणाब्जरेणुभिर्हतांहसोभक्तिरधोक्षजेऽमला ॥ मौहूर्तिकाद्यस्यसमागमाच्चमेदुस्तर्कमूलोऽपह
तोऽविवेकः॥ २२॥ नमोमहद्भ्योस्तुनमःशिशुभ्योनमोयुवभ्योनमआवटुभ्यः॥ येब्राह्मणागामवधूतलिंगा
श्चरंतितेभ्यःशिवमस्तुराज्ञां ॥ २३ ॥ श्रीशुकउवाच इत्येवमुत्तरामातःसवैब्रह्मर्षिसुतःसिंधुपतयआ
त्मसतत्त्वंविगणयतःपरानुभावःपरमकारुणिकतयोपदिश्यरहूगणेनसकरुणमभिवंदितचरणआपूर्णार्ण
वइवनिभृतकरणोर्म्याशयोधरणिमिमांविचचार ॥ २४ ॥ सौवीरपतिरपिसुजनसमवगतपरमात्मसतत्त्व
आत्मन्यविद्याऽध्यारोपितांदेहात्ममतिंविससर्जएवंहिनृपभगवदाश्रिताश्रितानुभावः॥ २५॥ राजोवाच
योहवाइहबहुविदामहाभागवतत्वयाऽभिहितःपारोक्ष्येणवचसाजीवलोकभवाध्वासत्वार्यमनीषिकया
कल्पितविषयोनांजसाऽव्युत्पन्नलोकसमधिगमअथतदेवैनद्दुरवगमंसमवेतानुकल्पेननिर्दिश्यतामिति ॥
॥ २६॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥ ॥छ॥ ॥छ॥

तोभरतः तदाश्रितोरहूगणोयः तस्यानुभावः सद्योदेहाहंकारत्यागः ॥२५॥ पारोक्ष्येणवणिक्सार्थरूपकेण आर्याणांविवेकिनांमनीषयै
वदस्युस्थानीयानींद्रियाणि गोमायुस्थानीयान्यपत्यादीनीत्येवंकल्पितविषयःअव्युत्पन्नस्यतुलोकस्यजनस्य सम्यक्अधिगमोनभवंति
अथअतः तदेतदेवभवाध्वरूपंसमवेतानुकल्पेन प्रस्तुतेतत्तदनुरूपार्थोपकल्पनेन ॥२६॥ इतिपंचमस्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः॥१३॥

चतुर्दशेभवारण्यरूपकव्याकृतिःकृता॥ प्रस्तुतेतस्यगोमायुमशकाद्यर्थकल्पनं ॥ १ ॥ यःपरीक्षितापृष्टः सःश्रीशुकउवाच महेतिस्मृतोक्तिः
दुर्रत्ययेऽध्वन्यजयानिवेशितइतियदुक्तंतदेवनिवेशनप्रकारकथनेनप्रपंचयति यएषप्रसिद्धोजीवलोकः अयंविष्णोर्मायया असुगमेऽध्व
न्यापतितोभवाटवींगतःसन्हरिरूपस्यगुरोश्चरणारविंदेयेमधुकराः सेवकास्तेषामनुपदवींतैरनुष्ठितंभक्तिमार्गमद्यापिनावरुंधेनसंप्राप्नोती
त्यन्वयः मायायाःस्वकार्यद्वारेणसंसारमार्गपातहेतुत्वमाह देहात्ममानिनांसत्वादिगुणविशेषैर्विकल्पितानिविभक्तानियानिकुशलाकुश
लविमिश्रकर्माणितैर्विनिर्मिताभिर्विविधदेहावलीभिर्वियोगसंयोगादिर्योऽनादिः संसारः तदनुभवस्यद्वारभूतेन तस्मिन्संसाररूपेदुर्गमार्गवद

सहोवाच यएषदेहात्ममानिनांसत्वादिगुणविशेषविकल्पितकुशलाकुशलसमवहारविनिर्मितविविधदे
हावलिभिर्वियोगसंयोगाद्यनादिसंसारानुभवस्यद्वारभूतेनषडिंद्रियवर्गेणतस्मिन्दुर्गाध्ववदसुगमेऽध्वन्या
पतितईश्वरस्यभगवतोविष्णोर्वशवर्तिन्यामाययाजीवलोकोऽयंयथावणिक्सार्थोऽर्थपरःस्वदेहनिष्पादित
कर्मानुभवःश्मशानवदशिवतमायांसंसाराटव्यांगतोनाद्यापिविफलबहुप्रतियोगेहस्तत्तापोपशमनींहरि
गुरुचरणारविंदमधुकरानुपदवीमवरुंधे ॥ यस्यामुहवाएतेषडिंद्रियनामानःकर्मणादस्यवएवते ॥ १ ॥ त
द्यथापुरुषस्यधनंयत्किंचित्साक्षाद्धर्मौपयिकंबहुकृच्छ्राधिगतंसाक्षात्परमपुरुषाराधनलक्षणोयोऽसौधर्मस्तं
तुसांपरायउदाहरंति ॥ तद्धर्म्यंधनंदर्शनस्पर्शनश्रवणास्वादनावघ्राणसंकल्पव्यवसायगृहग्राम्योपभोगेन
कुनाथस्याजितात्मनोयथासार्थस्यतथाऽजितात्मनोविलुंपंति ॥ २ ॥ अथचयत्रकौटुंबिकादारापत्यादयोना
म्नाकर्मणावृकसृगालाएवअनिच्छतोऽपिकदर्यस्यकुटुंबिनउरणकवत्संरक्ष्यमाणंमिषतोऽपहरंति ॥ ३ ॥

सुगमेऽध्वन्यापतितः यथावणिजांसार्थःसमूहःअर्थार्जनपरः स्वदेहनिष्पादितानांकर्मणांफलद्वारेणानुभवोयस्य विफलाश्चबहुप्रतियो
गाःबहुविघ्नाश्चईहाश्चेष्टायस्यसःतस्यांसंसाराटव्यांयेतापास्तेषामुपशमनींनाशनीं यस्यामित्यादिव्याचष्टे यस्यांभवाटव्यां ॥ १ ॥ दस्यु
तुल्यंतेषांकर्मदर्शयति तद्यथेति धर्मौपयिकंधर्मकारणं तमेवस्याभिप्रेतंधर्ममाह साक्षादिति तंतुसांपरायेपरलोकार्थमुदाहरंति तद्धर्म्यंध
र्मार्हंधनं दर्शनाद्याःपंचज्ञानेंद्रियाणांवृत्तयः संकल्पव्यवसायावंतः[illegible]रणस्य एतैर्गृहे योग्राम्यउपभोगःतेनकुनाथस्यकुबुद्धेरजितात्मनो
विलुंपंति यथाचोराः कुपालकस्यानवहितात्मनः सार्थस्यधनंहरंतितद्वत् ॥ २ ॥ गोमायवोयत्रेत्येतद्व्याचष्टे अथचेत्यर्थांतरोपन्यासे क
र्मणानेतुवृकाःसृगालाश्च कदर्यस्यातिलुब्धस्य ॥ ३ ॥

प्रभूतवीरुत्तृणगुल्मगह्वरंइत्येतद्व्याचष्टे यथाहीति नदग्धानिबीजानियस्मिन् यद्यस्माद्योऽयमावसथआश्रमः एषकामानांकरंडः यथाक
पूरभाजनेकर्पूरक्षयेऽपिपरिमलोनक्षीयते एवमत्रवासनानामक्षीणत्वान्नकर्माण्युत्सीदंतीत्यर्थः॥४॥ दंशमशकतुल्यैरपसदैर्नीचैः शलभा
दिभिश्चउपरुध्यमानः पीड्यमानोबहिःप्राणोवित्तंयस्यतथाविधोऽप्यस्मिन्नध्वनिपरिभ्रमन् अविद्यादिभिरुपरक्तेनमनसागंधर्वपुरतुल्यम
घटमानंनरलोकंसत्यतयामिथ्यादृष्टिरनुपश्यति॥५॥प्रपश्यतीतिप्रशब्दसूचितमर्थांतरंदर्शयति तत्रचगंधर्वपुरेक्वचिदातपोदकंमृगतृष्णाज
लंतत्तुल्यान्विषयानुपधावतीति ॥६॥ क्वचित्क्वचिच्चाशुरयोल्मुकग्रहमित्येतद्व्याचष्टे क्वचिच्चाशेषाणांदोषाणांनिपदनंस्थानंपुरीषविशेष

यथाह्यनुवत्सरंकृष्यमाणमप्यदग्धबीजंक्षेत्रंपुनरेवावपनकालेगुल्मतृणवीरुद्भिर्गह्वरमिवभवति॥एवमेव गृहाश्रमःकर्मक्षेत्रंयस्मिन्नहिकर्माण्युत्सीदंतियदयंकामकरंडएषआवसथः॥ ४॥ तत्रगतोदंशमशकसमापसदैर्मनुजैःशलभशकुंततस्करमूषकादिभिरुपरुध्यमानोबहिःप्राणःक्वचित्परिवर्तमानोऽस्मिन्नध्वन्यविद्याकामकर्मभिरुपरक्तमनसाऽनुपपन्नार्थंनरलोकंगंधर्वनगरमुपपन्नमितिमिथ्यादृष्टिरनुपश्यति ॥ ५॥ क्वचिदातपोदकनिभान्विषयानुपधावतिपानभोजनव्यवायादिव्यसनलोलुपः ॥ ६ ॥ क्वचिच्चाशेषदोषनिपदनंपुरीषविशेषंतद्वर्णगुणनिर्मितमतिःसुवर्णमुपादित्सत्यग्निकामकातरइवोल्मुकपिशाचं॥ ७॥ अथकदाचिन्निवासपानीयद्रविणाद्यनेकात्मोपजीवनाभिनिवेशएतस्यांसंसाराटव्यामितस्ततःपरिधावति॥ ८॥ क्वचिच्चवात्यौपम्ययाप्रमदयारोहमारोपितस्तत्कालरजसारजनीभूतइवासाधुमर्यादोरजस्वलाक्षोऽपिदिग्देवताअतिरजस्वलमतिर्नविजानाति॥ ९॥

मग्नेर्विष्ठातस्यपुरीषस्येवलोहितोवर्णोयस्यरजोगुणस्यतेननिर्मितातद्विषयामतिर्यस्यसः सुवर्णमुपादातुमिच्छति अग्निकामेनकातरः परवशः उल्मुकसदृशंपिशाचमिवशीतातुरोह्यरण्येऽग्निवज्ज्वाज्वल्यमानंततस्ततोधावंतमुल्मुकपिशाचमग्निबुद्ध्याऽनुधावतिनतुतंप्राप्नोति कथंचित्प्राप्तश्चेत्तर्हितेनभक्षितःसन्म्रियते एवंसुवर्णमनुधावन्नपीत्यर्थः॥ ७ ॥ निवासतोयद्रविणेत्येतद्व्याचष्टेअथेति निवासादिष्वनेकेष्वात्मनःउपजीव्येषुअभिनिवेशोयस्य ॥ ८ ॥ क्वचिच्चवात्योविवेके तद्व्याचष्टे क्वचिच्चेति आरोहमंकं तस्मिन्कालेयद्रजः रागस्तेनस्वदृष्ट्यावरकेण रजन्यांरात्रौभूताइव क्वस्वपाठे रजनीभूतस्तमोमयंइवातीव्ररजसाछन्नमतिः अतएवरजोव्याप्तचक्षुरिव दिक्षुस्थितामर्यादाऽतिक्रमसाक्षिभूतादेवतानजानाति ॥ ९ ॥

अनुपादेयमेवोपादेयतयागृह्णातीतिप्रक्रमसाजात्यादुत्तरश्लोकचतुर्थपादंप्रथमंव्याचष्टे क्वचित्सकृदिति क्वचिदातपोदकानि ॥ [illegible]
थ्यो विषयेपुलंपटत्वमुक्तं निवासतोयेत्यत्रतदर्जनप्रयासउक्तः अत्रतुबाधितेष्वपिपुनःप्रवृत्तिरुच्यतेइत्यपौनरुक्त्यं स्वयमेवसकृदवगतं
विषयाणांवैतथ्यंविफलत्वंयेन पराभिध्यानेनदेहाभिनिवेशेनविभ्रंशितास्मृतिर्यस्य तयैवविभ्रंशितयास्मृत्यास्मृतिभ्रंशादेवेत्यर्थः ॥१०॥
अदृश्यझिल्लीस्वनेत्येतद्व्याचष्टे क्वचिदुलूकेति अतिपरुषोरभसउत्साहस्तेनाटोपःसंभ्रमोयथाभवत्येवं रिपूणांराजकुलस्यचनिर्भर्त्सितेन
अतिव्यथितंकर्णमूलंहृदयंचयस्य ॥११॥ अपुण्यवृक्षानित्येतद्व्याचष्टे सयदेति दुग्धमुपभुक्तंपूर्वसुकृतंयेन तदाकारस्करोविषतिदुःनल
मुखाः येऽपुण्यद्रुमास्तथाविधालताश्च विषोदपानाश्चविषकूपाः तत्तुल्यान्दृष्टादृष्टप्रयोजनशून्यधनान्॥१२॥क्वचिद्वितोयाःसरितइत्येत

क्वचित्सकृदवगतविषयवैतथ्यःस्वयंपराभिध्यानेनविभ्रंशितस्मृतिस्तयैवमरीचितोयप्रायांस्तानेवाभिधावति ॥ १० ॥ क्वचिदुलूकझिल्लीस्वनवदतिपरुषरभसाटोपंप्रत्यक्षंपरोक्षंवारिपुराजकुलनिर्भर्त्सितेनातिव्यथि[illegible]मूलहृदयः ॥ ११ ॥ सयदादुग्धपूर्वसुकृतस्तदाकारस्करकाकतुंडाद्यपुण्यद्रुमलताविषोदपानवदुभयार्थशून्यद्रविणाञ्जीवन्मृतान्स्वयंजीवन्म्रियमाणउपधावति ॥ १२ ॥ एकदाऽसत्प्रसंगान्निकृतमतिर्व्युदकस्रोतःस्खलनवदुभयतोऽपिदुःखदंपाखंडमभियाति ॥ १३ ॥ यदातुपरबाधयांऽधआत्मनेनोपनमतितदाहिपितृपुत्रबर्हिष्मतःपितृपुत्रान्वाखलुभक्षयति ॥ १४ ॥ क्वचिदासाद्यगृहंदाववत्प्रियार्थविधुरमसुखोदर्कशोकाग्निनादह्यमानोभृशंनिर्वेदमुपगच्छति ॥ १५ ॥ क्वचित्कालविषमितराजकुलरक्षसाऽपहृतप्रियतमधनासुःप्रमृतकइवविगतजीवलक्षणआस्ते ॥ १६ ॥

द्व्याचष्टे एकदाक्वचिदसतांप्रसंगान्निकृतावंचितामतिर्यस्यसः निरुदकनदीगर्तपातेयथासद्यःशिरःस्फुटति पश्चादपितद्वेदनाऽनुवर्तते एव
मिहपरत्रचदुःखदं ॥१३॥ परस्परंचालपतेनिरंधइत्येतद्व्याचष्टे यदात्विति अंधःअन्नंनोपनमतिनोपतिष्ठतिपितृपुत्राणांबर्हिः कुशः तद्वतः
पितुःपुत्राणांवाकुशादितृणमात्रमपियेपुपश्यति तान्भक्षयतिबाधतइत्यर्थः पितृपुत्रबर्हिष्ठानितितुपाठःसुगमः॥१४॥ आसाद्यदावमित्येत
द्व्याचष्टे क्वचिदासाद्येति ॥ १५॥ क्वचयक्षैर्हृतासुरित्येतद्व्याचष्टे क्वचित्कालेनविषमितंप्रतिकूलतांनीतं यद्राजकुलंतदेवरक्षः तेनअपहृताः
प्रियतमधनरूपाःअसवोयस्य विगतानिजीवलक्षणानिहर्षादीनियस्य शरीरेहतस्तइत्यप्यनेनैवव्याख्यातं ॥ १६ ॥

क्वचिच्चगंधर्वपुरंप्रविष्टइत्येतद्याचष्टे कदाचिन्मनोरथप्राप्तंपित्राद्यसदेवसदितिमत्वा पूर्वंगंधर्वपुरवदघटमानदर्शनमुक्तमिदानींतन्निमित्त सुखासक्तिरुच्यतइतिभेदः॥ १७ ॥ चलन्क्वचिदित्येतद्याचष्टे क्वचिद्गृहाश्रमे याःकर्मचोदनास्तासामतिभरोऽतिविस्तारः सएवगिरिस्तमा रुरुक्षन् तदंतंगंतुमिच्छन् ॥१८॥ पदेपदेऽभ्यंतरवह्निनेतिव्याचष्टे क्वचिच्चदुःसहेनेति ॥१९॥ क्वचिन्निगीर्णइत्येतद्याचष्टे सएवेति ॥२० ॥ दष्टःस्वशेतेइतिव्याचष्टे कदाचिदिति मानोगर्वएवदंष्ट्रापरपीडाकरत्वात् भग्नामानदंष्ट्रायस्य अतएवनलब्धोनिद्रायाःक्षणोऽपियेन ॥ ॥२१॥ कर्हिस्मचित् क्षुद्ररसानित्येतद्याचष्टे कर्हिस्मकाममधुलवानिति यदानिहतोभवति तदासद्यएवनिरयेपतति ॥ २२ ॥ प्रसंगात्सद्य

कदाचिन्मनोरथोपगतपितृपितामहाद्यसत्सदितिस्वप्ननिर्वृतिलक्षणमनुभवति ॥ १७॥ क्वचिद्गृहाश्रमकर्म चोदनाऽतिभरगिरिमारुरुक्षमाणोलोकव्यसनकर्षितमनाःकंटकशर्कराक्षेत्रंप्रविशन्निवसीदति ॥ १८ ॥ क्वचिच्चदुःसहेनकायाभ्यंतरवह्निनागृहीतसारःस्वकुटुंबायक्रुध्यति ॥ १९ ॥ सएवपुनर्निद्राऽजगरगृहीतोऽंधे तमसिमग्नःशून्यारण्यइवशेतेनान्यत्किंचनवेदशवइवापविद्धः ॥ २० ॥ कदाचिद्भग्नमानदंष्ट्रोदुर्जनदंदशू कैरलब्धनिद्राक्षणोव्यथितहृदयेनानुक्षीयमाणविज्ञानोंऽधकूपेंऽधवत्पतति ॥ २१ ॥ कर्हिस्मचित्काममधुल वान्विचिन्वन्यदापरदारपरद्रव्याण्यवरुंधानोराज्ञास्वामिभिर्वानिहतःपतत्यपारेनिरये॥ २२ ॥ अथचतस्मा दुभयथाऽपिहिकर्मास्मिन्नात्मनःसंसारावपनमुदाहरंति ॥ २३ ॥ मुक्तस्ततोयदिबंधाद्देवदत्तउपाच्छिनत्तित स्मादपिविष्णुमित्रइत्यनवस्थितिः ॥ २४ ॥ क्वचिच्चशीतवाताद्यनेकाधिदैविकभौतिकात्मीयानांदशानांप्र तिनिवारणअकल्पोदुरंतचिंतयाविपण्णआस्ते ॥ २५ ॥ क्वचिन्मिथोव्यवहरन्यत्किंचिद्धनमन्येभ्योवाका किणिकामात्रमपहरन्यत्किंचिद्वाविद्वेषमेतिवित्तशाठ्यात् ॥ २६ ॥

तस्यकर्मणःसंसारहेतुत्वंस्फुटयति अ थचेति यस्मादेवंतस्मात् अथअनंतरमेव उभयथाइहचपरत्रचंअस्मिन्प्रवृत्तिमार्गे संसारस्यावपनं जन्मक्षेत्रंकर्मोदाहरंति ॥ २३ ॥ तत्रा तिकृच्छ्रंप्रतिलब्धमानइत्येतद्याचष्टेमुक्तइति यदिबंधान्मुक्तोभवति तर्हिततःसकाशादन्योहरतितस्मादप्यन्यः नत्वसौभोक्तुंलभतइत्यर्थः ॥२४॥ क्वचिच्चशीतातपेत्येतद्याचष्टे क्वचिच्चेति शीतादयोऽनेकाअधिदैविकाद्यायादशाःदुःखावस्थास्तासां ॥२५॥ क्वचिन्मिथइत्येतद्या चष्टे क्वचिन्मिथोयत्किंचिद्धनंव्यवहरन् काकिणिकामात्रंविंशतिकपर्दकमात्रं ततोपिन्यूनंवायत्किंचिदपहरन्विद्वेषमेति ॥ २६ ॥

अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृच्छ्रवित्तबाधोपसर्गैरित्युक्तानुपसर्गान्प्रपंचयति अध्वन्यमुष्मिन्निमेउरुकृच्छ्रवित्तबाधादयःतथासुखदुःखादयश्च ॥ ॥२७॥ व्युत्क्रमैःपुनरुक्तैश्चनानापाठैरतःपरं ॥ दुर्गमोऽपिभवाब्ध्याऽयंसंप्रदायेनतार्यते ॥ १॥ तत्रप्रसज्जतिक्वापीत्यादिनासिंहावलोकन न्यायेनोक्तमर्थमपकृष्यक्रमेणव्याचष्टे क्वापिदेवमाययेति प्रस्कन्नमपगतंविवेकज्ञानंयस्य यस्यास्त्रियाविहारगृहंक्रीडागृहंतदारंभेआकु लंहृदयंयस्य अनेनप्रसज्जतीतिव्याख्यातं तदाश्रयेत्यादिव्याचष्टे तस्याआश्रयेऽवसक्ताः संलग्नाः सुताः दुहितरश्चकलत्रंचसैवस्त्री तेषां भाषितादिभिरपहृतंहृदयंयस्य प्रहिणोतिप्रक्षिपति ॥ २८ ॥ क्वचित्कदाचिद्धरिचक्रतस्त्रसन्नित्येतद्व्याचष्टे कदाचिदीश्वरस्येति परमाणु

अध्वन्यमुष्मिन्निमउपसर्गास्तथासुखदुःखरागद्वेषभयाभिमानप्रमादोन्मादशोकमोहलोभमात्सर्येर्ष्याऽव मानक्षुत्पिपासाधिव्याधिजन्मजरामरणादयः ॥ २७ ॥ क्वापिदेवमाययास्त्रियाभुजलतोपगूढःप्रस्कन्नवि वेकविज्ञानोयद्विहारगृहारंभाकुलहृदयस्तदाश्रयावसक्तसुतदुहितृकलत्रभाषितावलोकविचेष्टितापहृतह दयआत्मानमजितात्माऽपारेऽधेतमसिप्रहिणोति ॥ २८ ॥ कदाचिदीश्वरस्यभगवतोविष्णोश्चक्रात्परमा ण्वादिद्विपरार्द्धापवर्गोपलक्षणात्परिवर्तितेनवयसारंहसाहरतआब्रह्मतृणस्तंबादीनांभूतानामनिमिषतो मिषतांवित्रस्तहृदयस्तमेवेश्वरंकालचक्रनिजायुधंसाक्षाद्भगवंतंयज्ञपुरुषमनादृत्यपाखंडदेवताःकंकगृध्र वकवटप्रायाआर्यसमयपरिहृताःसांकेत्येनाभिधत्ते ॥ २९ ॥

रादिः द्विपरार्द्धअपवर्गोऽतःतदेवोपलक्षणंयस्यतस्मात् कालोपलक्षणादिति पृथक्पदत्वेनपाठेकालस्वरूपादित्यर्थः रंहसाशीघ्रेणपरिवर्तितेनपरिभ्रमणेनवयसाबाल्यादिक्रमेण ब्रह्माणमभिव्याप्यतृणस्तंबआदीनि भूतानि चक्रतःसकाशाद्वित्रस्तहृदयःसन् पाखंडदेवताआभिमुख्येनधत्तइत्यन्वयः अनिमिषतः निमेषमकुर्वतःअप्रमत्तादित्यर्थः मिषतां प्रतिकर्तुमशक्तानामित्यर्थः कर्मणिषष्ठ्यः कालचक्रंनित्यमायुधंयस्य सांकेत्येनमूलप्रमाणशून्येन पाखंडागमेन ॥ २९ ॥

तैर्वंचितइत्येतद्व्याचष्टे यदात्विति आत्मनावंचितैःउरुअधिकंवंचितःसन् तेषांब्राह्मणानांयच्छीलमुपनयनादितदरोचयंश्शूद्रवद्वर्तते निग मोक्ताचारेअशुद्धितः स्वस्यशुध्यभावात् यस्यशूद्रस्यकेवलंमिथुनीभावःकुटुंबभरणंचव्यापारोनाग्निहोत्रादेः ॥ ३० ॥ तज्जातिरासेने त्यादिव्याचष्टे तत्रापिनिरवरोधः प्रतिबाधरहितः स्वैरेणस्वेच्छयाक्रीडन्विस्मृतमृत्युकालःसन् ॥ ३१ ॥ द्रुमेपुरंस्यन्नित्येतद्व्याचष्टे क्वचिद्द्रु मवदिति व्यवायक्षणःमिथुनोत्सवोभवति ॥ ३२ ॥ क्वचित्प्रमादादित्येतद्व्याचष्टे एवमध्वनिमुखदुःखाद्यवरुंधानोगिरिकंदरप्रायेतमसिरो

यदापाखंडिभिरात्मवंचितैस्तैरुरुवंचितोब्रह्मकुलंसमावसंस्तेषांशीलमुपनयनादिश्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठानेन भगवतोयज्ञपुरुषस्यआराधनमेवतदरोचयंश्शूद्रकुलंभजतेनिगमाचारेऽशुद्धितोयस्यमिथुनीभावःकुटुंब भरणंयथावानरजातेः ॥ ३० ॥ तत्रापिनिरवरोधःस्वैरेणविहरन्नतिकृपणबुद्धिरन्योऽन्यमुखनिरीक्षणादि नाग्राम्यकर्मणैवविस्मृतकालावधिः ॥ ३१ ॥ क्वचित्द्रुमवदैहिकार्थेपुरंस्यन्यथावानरःसुतदारवत्सलोव्य वायक्षणः ॥ ३२ ॥ एवमध्वन्यवरुंधानोमृत्युगजभयात्तमसिगिरिकंदरप्राये ॥ ३३ ॥ क्वचिच्छीतवाताद्यने कदैविकभौतिकात्मीयानांदुःखानांप्रतिनिवारणेअकल्पोदुरंतविषयविषण्णआस्ते ॥ ३४ ॥ क्वचिन्मिथोव्य वहरन्यत्किंचिद्धनमुपयातिवित्तशाठ्येन ॥ ३५ ॥ क्वचित्क्षीणधनःशय्यासनाशनाद्युपभोगविहीनोयावद प्रतिलब्धमनोरथोपगतादानेऽवसितमतिस्ततस्ततोऽवमानादीनिजनादभिलभते ॥ ३६ ॥ एवंवित्तव्यतिषं गविवृद्धवैरानुबंधोऽपिपूर्ववासनयामिथउद्वहत्यथापवहति ॥ ३७ ॥

गाद्यापदिपततीतिशेषः ॥ ३३ ॥ क्वचिच्छीतवातेत्यादिपूर्वस्मादधिकोक्तिः रोगाद्यापदिपतितःसन्शीतादिभिः क्लिश्यन्नास्तइत्यर्थः ॥ ३४ तदेवंसिंहावलोकनन्यायेनोक्तमर्थंयथास्थानमपकृष्यव्याख्यायक्रमस्थमनुवर्तयितुंपूर्वोक्तमेवानुवदति क्वचिन्मिथइति वित्तशाठ्येनक दार्यात्किंचिद्धनमुपयाति ॥ २५ ॥ क्वचित्क्वचित्क्षीणधनस्त्वितिव्याचष्टे क्वचित्क्षीणधनइति अप्रतिलब्धंयन्मनोरथेनोपगतंवांछितंतस्या दानेस्वीकारेनिश्चितमतिःसन् ॥ ३६ ॥ अन्योऽन्यवित्तव्यतिषंगेनेत्येतद्व्याचष्टे एवंवित्तव्यतिषंगेति अपवहतित्यजति ॥ ३७ ॥

अध्वन्यमुष्मिन्नित्यादिव्याचष्टे एतस्मिन्निति आपन्नःआपदंप्राप्तः विपन्नोविनष्टोवायत्रयस्तमितरस्तत्रांविसृज्यनश्यमानः महमानःसा धुर्वेजितः साधुव्यतिरिक्तः ॥३८॥ अनावृत्तौहेतुमाह यदिदमिति ॥३९॥ मनस्विनइत्यादिव्याचष्टे यदपीति येवैराजर्षयस्तेऽपिनावरुंध तेंकिंतुपरंकेवलंमृधेशयीरन् प्रसज्जतीत्यादिगिरिकंदरइत्यंतमपकृष्यव्याख्यातंग्रंथमतिक्रम्य वल्लींगृहीत्वेत्यादिग्रंथंव्याचष्टे कर्मवल्लीमि ति एवमुपरिस्वर्गतोऽपिनरलोकसार्थमेवोपयाति॥४०॥ तदेवंभरतोक्तिव्याख्यायतच्चरितसंग्रहश्लोकानाह तस्येदंकर्मश्लोकैरुपगायंति

एतस्मिन्संसाराध्वनिनानाक्लेशोपसर्गबाधितःआपन्नविपन्नोयस्तमुहवावेतरस्तत्रविसृज्यजातंजातमुपा दायशोचन्मुह्यन्बिभ्यन्विवदन्क्रंदन्संहृष्यन्गायन्नह्यमानःसाधुवर्जितोनैवावर्ततेऽद्यापियतआरब्धएष नरलोकसार्थःयमध्वनःपारमुपदिशंति॥ ३८ ॥ यदिदंयोगानुशासनंनवाएतदवरुंधतेयन्न्यस्तदंडामुनयउ पशमशीलाउपरतात्मानःसमवगच्छंति ॥ ३९ ॥ यदपिदिगिभजयिनोयज्विनोयेवैराजर्षयःकिंतुपरंमृधे शयीरन्अस्यामेवममेयमितिकृतवैरानुबंधायांविसृज्यस्वयमुपसंहृताःकर्मवल्लीमवलंब्यततआपदःकथं चिन्नरकाद्विमुक्तःपुनरप्येवंसंसाराध्वनिवर्तमानोनरलोकसार्थमुपयातिएवमुपरिगतोऽपि ॥ ४० ॥ तस्येद मुपगायंतिआर्षभस्येहराजर्षेर्मनसाऽपिमहात्मनः॥ नानुवर्त्मार्हतिनृपोमक्षिकेवगरुत्मतः ॥ ४१॥ योदुस्त्य जान्दारसुतान्सुहृद्राज्यंहृदिस्पृशः॥ जहौयुवैवमलवदुत्तमश्लोकलालसः ॥ ४२ ॥ योदुस्त्यजान्क्षितिसु तस्वजनार्थदारान्प्रार्थ्यांश्रियंसुरवरैःसदयावलोकां॥ नैच्छन्नृपस्तदुचितंमहतांमधुद्विट्सेवाऽनुरक्तमनसा मभवोऽपिफल्गुः॥ ४३॥

आर्षभस्यऋषभपुत्रस्य अन्योनृपः अनुवर्त्मनार्हतिवर्त्मानुगंतुंनशक्नोति ॥४१॥ तत्रहेतुमाह यइति सुहृद्राज्ययोर्द्वंद्वैक्यं योदुस्त्यजान्दारादीन्विष्ठामिवजहौ तस्यार्षभस्येतिसंबंधः दुस्त्यजत्वेहेतुः हृदिस्पृशः मनोज्ञान् त्यागेहेतुः उ त्तमश्लोकेलालसालंपटत्वंयस्य ॥४२॥ तस्यैवंविषयत्यागोनचित्रमि याह यएवंभूतोऽसौनृपः क्षित्यादीन्नैच्छदितियत्तदुचितं सदया वलोकांभरतस्यदयायथाभवतिएवमवलोकोयस्याःइतिपरिजनावलोकःश्रियामुपचर्यते यतः मधुद्विषः सेवायामनुरक्तंमनोयेषांतेषां महतामभवोमोक्षोऽपिफल्गुस्तुच्छएव ॥ ४३ ॥

तस्यसेवानुरागमेवाह यज्ञायेति यज्ञरूपायधर्मपतयेयज्ञादिफलदात्रे विधौनैपुण्यंयस्यतस्मैधर्मानुष्ठात्रे योगोऽष्टांगस्तस्मै सांख्यंज्ञानं तच्छिरः प्रधानंफलंयस्यतस्मैयोगायप्रकृतीश्वरायमायानियंत्रे अतएवनारंजीवसमूहः सअयनमाश्रयोयस्यसर्वजीवनियंत्रे एवंकर्मज्ञानदेवताकांडैः प्रतिपादितायहरयेनमइति उदारमुच्चैर्यःसम्यगुच्चारितवान् मृगत्वंमृगदेहमपिहास्यन्नुत्यक्ष्यन् यएवंभूतः तस्यतदुचितमिति वा तस्यानुवर्त्मनार्हतीतिवासंबंधः ॥४४॥ भरतचरितश्रवणादिफलमाह इदमिति भागवतैः सभाजिताः अवदाताः शुद्धाः गुणाः क

यज्ञायधर्मपतयेविधिनैपुणाययोगायसांख्यशिरसेप्रकृतीश्वराय॥ नारायणायहरयेनमइत्युदारंहास्यन्मृगत्वमपियःसमुदाजहार॥ ४४ ॥ इदंभागवतसभाजितावदातगुणकर्मणोराजर्षेर्भरतस्यानुचरितंस्वस्त्ययनमायुष्यंधन्यंयशस्यंस्वर्ग्यापवर्ग्यंवाऽनुश्रृणोत्याख्यास्यतिअभिनंदतिचसर्वाएवाशिषआत्मनआशास्तेन कांचनपरतइति॥ ४५ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभरतोपाख्यानेब्राह्मणरहूगणसंवादेचतुर्दशोऽध्यायः॥ १४॥ ॥छ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच भरतस्यात्मजःसुमतिर्नामाभिजितोयमुहवावकेचित्पाखंडिनऋषभपदवीमनुवर्तमानंचानार्याअवेदसमाम्नातांदेवतांस्वमनीषयापापीयस्याकलौकल्पयिष्यंति॥ १ ॥ तस्माद्वृद्धसेनायांदेवताजिन्नामपुत्रोऽभवत् ॥ २॥ अथासूर्यातत्तनयोदेवद्युम्नस्ततोधेनुमत्यांसुतःपरमेष्ठीतस्यसुवर्चलायांप्रतीहउपजातः॥ ३॥

र्माणिचयस्यतस्यभरतस्यानुचरितंयोऽनुश्रृणोतिआत्मनएवसकाशात्सर्वाआशिषआशास्ते स्वतएवप्राप्नोति नतुकाचिदपिपरस्मादपेक्षत इत्यर्थः॥ ४५॥ इतिपंचमेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः॥ १४॥ ॥छ॥ ॥छ॥ एवमष्टभिरध्यायैर्भरतस्योक्तमीरितं॥ ततः पंचदशेतस्यकीर्त्यंतेवंशजानृपाः ॥१॥ ऋषभपदवींजीवन्मुक्तमार्गमनुवर्तमानंयंदृष्ट्वेतिशेषः यद्वा यंसुमतिमवेदसमाम्नातांदेवतांकल्पयिष्यंति बुद्धोयंसाक्षादवतीर्णइतिमंस्यंतइत्यर्थः॥ १॥ २ ॥ तत्तनयः देवताजितःपुत्रः॥ ३॥

.अस्त्मविद्यांवहुभ्यआख्याय व्याख्यानेनैवस्वयंसंशुद्धोऽनुसस्मार अपरोक्षतयाऽनुभूतवान् प्रतिहर्ताप्रस्तो... ...नो ... विदु
णाःसूनवआसन् अजनिपातांजातौ ॥४॥ हृदयजःपुत्रःजगतोरिरक्षिषयारक्षितुमिच्छयागृहीतंसत्वंयेनतस्यविष्णोः...लांशःसन् ॥५॥
महापुरुषत्वमेवाह सवैइति धर्मस्तस्य द्विविधःअभिषिक्तत्वात्प्रजापालनादिरेकः गृहस्थत्वादिज्यादिश्चापरः द्विविधोऽपिभगवतिसर्वात्म
न्यर्पितःसन् परमार्थलक्षणः तेनपरिभावितासंस्कृताअतिशुद्धामतिर्यस्य अतएवोपरतमनात्म्यंदेहाद्यहंभावोयस्मिन् तस्मिन्नात्मनिचि

यआत्मविद्यामाख्यायस्वयंसंशुद्धोमहापुरुषमनुसस्मार प्रतीहात्सुवर्चलायांप्रतिहर्त्रादयस्त्रयआसन्निज्या
कोविदाःसूनवः प्रतिहर्तुःस्तुत्यामजभूमानौअजनिषातां ॥४॥ भूमक्रपिकुल्यायामुद्गीथःसुतःप्रस्तावोदेवकु
ल्यायांप्रस्तावान्नियुत्सायांहृदयजआसीद्विभुःविभोरत्यांचपृथुषेणस्तस्मान्नक्तआकूत्यांजज्ञे नक्ताद्द्रुतिपु
त्रोगयोराजर्षिप्रवरउदारश्रवाअजायतसाक्षाद्भगवतोविष्णोर्जगद्रिरक्षिषयागृहीतसत्वस्यकलात्मवत्त्वा
दिलक्षणेन महापुरुषतांप्राप्तः ॥५॥ सवैस्वधर्मेणप्रजापालनपोषणप्रीणनोपलालनानुशासनलक्षणेनचभग
वतिमहापुरुषेपरावरेब्रह्मणिसर्वात्मन्यर्पितपरमार्थलक्षणेनब्रह्मविच्चरणानुसेवयापादितभगवद्भजनेज्या
दिभक्तियोगेनचाभीक्ष्णशःपरिभावितातिशुद्धमतिरुपरतानात्म्येआत्मनिस्वयमुपलभ्यमानब्रह्मात्मानुभ
वोऽपिनिरभिमानएवावनिमजूगुपत् तस्येमांगाथांपांडवेयपुराविदउपगायंति ॥६॥ गयंनृपःकःप्रतियाति
कर्मभिर्यज्वाऽभिमानीवहुविद्धर्मगोप्ता ॥ समागतश्रीःसदसःपतिःसतांसत्सेवकोऽन्योभगवत्कलामृते ॥७॥

त्तेस्वयमेवोपलभ्यमानेब्रह्मण्यात्मानुभवोयस्य तादृशोऽपिनिरभिमानएवअवनिमजूगुपत्पालयामास ॥ ६ ॥ कर्मभिःगयंकःप्रतियाति
अनुकरोतिनकोपि अत्रहेतुः यज्ञादिरूपांभगवत्कलांगयमृतेऽन्यःकइत्यनुषंगः अभिमानीसर्वतोमानास्पदंमनस्वीतिवा समागतासंप्रा
प्ताश्रीर्येनयमितिवा सतांसदसः सभायाःपतिःसतांसेवकः यद्वा यज्वादिरूपोभगवत्कलामृतेगयंकोन्यः प्रतियातीत्यन्वयः ॥ ७ ॥

सतीःसत्यः सत्यआशिषोयासांताः दक्षकन्याः श्रद्धामैत्रीदयेत्याद्याः निराशिषोऽपियस्यप्रजानामाशिषः कामानधराद्दुदुहे तस्यगुणा एववत्सस्तेनस्तुनमूधोयस्याः पृथिव्याः यच्छब्दानांतंगयंकःप्रतियातीतिसंबंधः ॥ ८ ॥ छंदांसिवेदाः तद्विहितकर्माणिचदुदुहुः युधिप्रत्यंचिताः बाणैः प्रतिपूजितानृपाःयस्यबलिमाजन्हुः अर्पयामासुः धर्मेणपालनेनदक्षिणादिशिश्च यदाप्रत्यंचिताविप्राः तदापरेत्यलोकांतरे आशिषांधर्मफलानांषष्ठमंशमाजन्हुः पुण्यषड्भागमादत्तेयायेनपरिपालयन्निति स्मृतेः ॥ ९ ॥ उरुसोमर्पाथेबहुसोमपानेऽध्वरे मघो

यमभ्यषिंचन्परयामुदासतीःसत्याशिषोदक्षकन्याःसरिद्भिः ॥ यस्यप्रजानांदुदुहेधराशिषोनिराशिषोगुणवत्सस्नुतोधाः ॥ ८ ॥ छंदांस्यकामस्यचयस्यकामान्दुदूहुराजन्हुरथोबलिंनृपाः ॥ प्रत्यंचितायुधिधर्मेणविप्रायदाशिषांषष्ठमंशंपरेत्य ॥ ९ ॥ यस्याध्वरेभगवानध्वरात्मामघोनिमाद्यत्युरुसोमपीथे ॥ श्रद्धाविशुद्धाचलभक्तियोगसमर्पितेज्याफलमाजहार ॥ १० ॥ यत्प्रीणनाद्बर्हिषिदेवतिर्यङ्मनुष्यवीरुत्तृणमाविरिंच्यात् ॥ प्रीयेतसद्यःसहविश्वजीवःप्रीतःस्वयंप्रीतिमगाद्गयस्य ॥ ११ ॥ गयाद्गयंत्यांचित्ररथःसुगतिरवरोधनइतित्रयःपुत्रावभूवुःचित्ररथादूर्णायांसम्राडजनिष्ट ॥ १२ ॥ ततउत्कलायांमरीचिःमरीचेर्बिंदुमत्यांबिंदुमानुदपद्यततस्मात्सरघायांमधुनामाऽभवत् मधोःसुमनसिवीरव्रतःततोभोजायांमंथुप्रमंथूजज्ञातेमंथोःसत्यायांभौवनः ततोदूषणायांत्वष्टाऽजनिष्टत्वष्टुर्विरोचनायांविरजःविरजस्यशतजित्प्रवरंपुत्रशतंकन्याचविषूच्यांकिलजातं ॥ १३ ॥ तत्रायंश्लोकः ॥ प्रैयव्रतंवंशमिमंविरजश्चरमोद्भवः ॥ अकरोदत्यलंकीर्त्याविष्णुःसुरगणंयथा ॥ १४ ॥

निर्द्वंद्वमाद्यतिमदंप्राप्नुवतिसति श्रद्धयाविशुद्धोयोऽचलोभक्तियोगस्तेनसमर्पितमिज्याफलमाजहार अर्हणमिवप्रत्यक्षतःस्वीकृतवानित्यर्थः ॥ १० ॥ यस्यभगवतःप्रीणनाद्देवादीनांद्वैक्यं तत्सद्यःप्रीयेतप्रीतिंगच्छेत् सविश्वजीवःसर्वान्तर्यामीस्वयंप्रीतिरूपएवबर्हिषियज्ञेगयस्य हस्फुटं प्रीतिमगात्नतोऽस्मीतिप्रत्यक्षंप्रीतिमाविष्कृतवानित्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ सुमनसिस्त्रियां ॥ १३ ॥ कीर्त्याअतिशयेन अलमकरोत्भूषितवान् ॥ १४ ॥

पूर्वोक्तद्वीपादिसंख्यादिनानाविधरूपतः ॥ स्पष्टंप्रव
इतिपंचमेटीकायांपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
कुम्भीरख्यापंचाध्यायीततःपरं ॥ १ ॥ षोडशेऽधस्तथाचोर्ध्वपरितःसन्निवेशतः ॥ मेरोःस्थितिर्महीकंजकर्णिकाचोपवर्ण्यते ॥२॥ प्रियव्र
तचरित्रोक्तावुक्ताद्वीपादिकल्पना॥तद्विशेषविजिज्ञासुःकथांनपरिपृच्छति ॥ ३ ॥ उक्तइति किंपर्यंतमुक्तः तदाह यावदादित्यस्तपति य

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेप्रियव्रतवंशानुकीर्तनंनामपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥

राजोवाच उक्तस्त्वयाभूमंडलायामविशेषोयावदादित्यस्तपतियत्रचासौज्योतिषांगणैश्चंद्रमावासहदृश्य
ते ॥ १ ॥ तत्रापिप्रियव्रतरथचरणपरिखातैःसप्तभिःसप्तसिंधवउपक्लृप्ताःयतएतस्याःसप्तद्वीपविशेषविकल्प
स्त्वयाभगवन्खलुसूचितःएतदेवाखिलमहंमानतोलक्षणतश्चसर्वंविजिज्ञास्यामि ॥ २ ॥ भगवतोगुण
मयेस्थूलरूपआवेशितंमनोह्यगुणेऽपिसूक्ष्मतमआत्मज्योतिषिपरेब्रह्मणिभगवतिवासुदेवाख्येक्षममावे
शितुंतदुहैतद्गुरोऽर्हस्यनुवर्णयितुमिति ॥ ३ ॥ ऋषिरुवाच नवैमहाराजभगवतोमायागुणविभूतेः
काष्ठांमनसावचसावाऽधिगंतुमलंविबुधायुषाऽपिपुरुषस्तस्मात्प्राधान्येनैवभूगोलकविशेषंनामरूपमान
लक्षणतोव्याख्यास्यामः ॥ ४ ॥ योवाऽयंद्वीपःकुवलयकमलकोशाभ्यंतरकोशोनियुतयोजनविशालःसम
वर्तुलोयथापुष्करपत्रं ॥ ५ ॥

त्रचासौशुक्लकृष्णपक्षयोर्नक्षत्रगणैःसहचंद्रमावादृश्यतेनावत् ॥ १ ॥ यतःयेभ्यः सिंधुभ्यः
एतस्याः भुवः सूचितः संक्षेपतोदर्शितः ॥ २ ॥ जिज्ञासायाःफलमाह भगवन्निति ॥ ३ ॥ यामायागुणविभूतिः तस्याः काष्ठामंतंरूपं
संनिवेशः लक्षणंचिह्नं ॥ ४ ॥ कुवलयं भूमंडलंतदेवकमलंतस्यकोशाः सप्तद्वीपाः तेष्वभ्यंतरकोशः प्रथमोजंबुद्वीपः नियुतयोजनवि
शालःलक्षयोजनविस्तीर्णः ॥ ५ ॥

नवयोजनसहस्रमायामोयेषां आयामोऽत्रविस्तारः एतच्चभद्राश्वकेतुमालव्यतिरेकेणद्रष्टव्यं तयोश्चतुस्त्रिंशद्योजनसहस्रायामत्वात् केचित्तुनील निषधयोः संलग्नाग्रयोःसमुद्रप्रवेशमंगीकृत्यतयोरपिसंकुचितत्वेननवसहस्रायामत्वंसंपादयंति संनिवेशश्चवायुनोक्तः धनुर्वत्संस्थितेज्ञेयेद्वेवर्षेदक्षिणोत्तरे ॥ दीर्घाणितत्रचत्वारिचतुरस्रमिलावृतमिति ॥ ६ ॥ नाभ्यांमध्ये द्वीपस्यायामोलक्षयोजनप्रमाणं तावान्समुन्नाहउच्छ्रायोयस्य ॥ ७ ॥ मूलेषोडशयोजनसहस्रंविनतः तावतापोडशयोजनसहस्रमानेन चतुरशीतियोजनसहस्रमानेनचबहिर्दृश्यते एवंलक्षयोजनोन्नाहः उत्तरोत्तरेणेलावृतस्योत्तरोत्तरतःक्रमेणनीलादयस्त्रयोमर्यादागिरयः प्रागायताः पूर्वतोदीर्घाः क्षारोदावधि

यस्मिन्नववर्षाणिनवयोजनसहस्रायामान्यष्टभिर्मर्यादागिरिभिःसुविभक्तानिभवंति ॥ ६॥ एषांमध्येइलावृतंनामाभ्यंतरवर्षंयस्यनाभ्यामवस्थितःसर्वतःसौवर्णःकुलगिरिराजोमेरुर्द्वीपायामसमुन्नाहःकर्णिकाभूतःकुवलयकमलस्य ॥ ७ ॥ मूर्द्धनिद्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततोमूलेषोडशसहस्रंतावतांऽतर्भूम्यांप्रविष्टः उत्तरोत्तरेणेलावृतंनीलःश्वेतःशृंगवानितित्रयोरम्यकहिरण्मयकुरूणांवर्षाणांमर्यादागिरयःप्रागायताउभयतःक्षारोदावधयोद्विसहस्रपृथवएकैकशःपूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरउत्तरोदशांशाधिकांशेनदैर्घ्यएवह्रसंति॥८॥ एवंदक्षिणेनेलावृतंनिषधोहेमकूटोहिमालयइतिप्रागायतायथानीलादयअयुतयोजनोत्सेधाहरिवर्षकिंपुरुषभारतानांयथासंख्यं॥ ९ ॥ तथैवेलावृतमपरेणपूर्वेणचमाल्यवद्गंधमादनावानीलनिषधायतौद्विसहस्रंपप्रथुः॥ १० ॥ केतुमालभद्राश्वयोःसीमानंविदधाते॥ ११ ॥

येषांद्विसहस्रयोजनविस्तीर्णाः दशांशादीषदधिकोयोंऽशः तेनदैर्घ्यएवह्रसंति ननुच्चत्वेपृथुत्वेवा यथोक्तंविष्णुपुराणे लक्षप्रमाणौद्वौमध्येदशहीनास्तथाऽपरइति एतच्चस्थूलदृष्ट्यैवोक्तं तयोरपियथावन्मध्यमत्वाभावेनलक्षप्रमाणत्वाभावात् ॥८॥ अयुतयोजनउत्सेधः उच्छ्रायोयेषां अयंचोत्सेधोनीलादीनामपिद्रष्टव्यः नीलादिपृथुत्वंचैषामपिद्रष्टव्यं यथासंख्यंमर्यादागिरयइतिशेषः ॥ ९ ॥ आनीलनिषधायतौ उत्तरतोनीलपर्यंतंदक्षिणतोनिषधपर्यंतंच दीर्घौपप्रथुः विस्तीर्णौभवतः ॥ १० ॥ तावेवकेतुमालभद्राश्वयोर्वर्षयोः सीमानंकुर्वाते ॥ ११ ॥

नन्वेवंसतिपूर्वापररेखायामिलावृतवेष्टितोमेरुर्मध्ये ततःपूर्वापरतोगिरिद्वयंवर्षद्वयंच नातःकिंचिदस्ति दक्षिणोत्तररेखायांतुतथैवेलावृत वेष्टितोमध्येमेरुः उभयतस्त्रीणित्रीणिवर्षाणिगिरयश्च तत्कथंसर्वतोलक्षप्रमाणत्वंजंबुद्वीपस्य उच्यते मेरोःषोडशसहस्राणि सर्वतःस्थित त्वादिलावृतस्याष्टादश अन्येषांपण्णांचतुःपंचाशद्गिरीणांषण्णांद्वादशेत्येवंदक्षिणोत्तररेखायांतावल्लक्षं पूर्वापररेखायामपि समेरो रिलावृतस्यचतुस्त्रिंशत् गिर्योश्चत्वारिंशेषाणिद्विषष्टिसहस्राणिपूर्वापरवर्षयोरासमुद्रंदैर्घ्येद्रष्टव्यानि अतोनविरोधः अयुतंयोजनप्रमाणौ विस्तारोन्नाहौयेषां विस्तीर्णमूर्ध्नोमेरोरवष्टंभत्वात्पूर्वपश्चिमौगिरीदक्षिणोत्तरविस्तारौदक्षिणोत्तरौचपूर्वापरविस्तारौद्रष्टव्यौ सर्वतोदश

मंदरोमेरुमंदरःसुपार्श्वःकुमुदइतिअयुतयोजनविस्तारोन्नाहामेरोश्चतुर्दिशमवष्टंभगिरयउपक्लृप्ताः ॥१२॥ चतुर्ष्वेतेपुचूतजंबुकदंबन्यग्रोधाश्चत्वारःपादपप्रवराःपर्वतकेतवइवाधिसहस्रयोजनोन्नाहास्तावद्विटपवि ततयःशतयोजनपरिणाहाः ॥ १३ ॥ ह्रदाश्चत्वारःपयोमध्विक्षुरसमृष्टजलायदुपस्पर्शिनउपदेवगणायोगै श्वर्याणिस्वाभाविकानिभरतर्षभधारयंति॥ १४ ॥ देवोद्यानानिचभवंतिचत्वारिनंदनंचैत्ररथंवैभ्राजकंस र्वतोभद्रमिति॥ १५॥ येष्वमरपरिवृढाःसहसुरललनाललामयूथपतयउपदेवगणैरुपगीयमानमहिमानः किलविहरंति ॥ १६॥ मंदरोत्संगएकादशशतयोजनोत्तुंगदेवचूतशिरसोगिरिशिखरस्थूलानिफलान्यमृत कल्पानिपतंति॥ १७॥

योजनसहस्रविस्तारांगीकारेत्विलावृतलोपात्पूर्वेणेलावृतमुपप्लावयतीत्यादिविरोधःस्यात् ॥ १२ ॥ अधिसहस्रमेकादशशतानिउन्नाहोयेषांतावत्प्रमाणंविटपविततिर्येषां शतयोजनंपरिणाहोविस्तारोयेषां ॥ १३ ॥ यदुपस्पर्शिनः यत्से विनः ॥ १४ ॥ १५ ॥ ललामोभूषणंसुरललनानांभूषणभूताःश्रेष्ठाः स्त्रियस्तासांयूथस्यपतयः सहसंभूययेषुविहरंति ॥ १६ ॥ ए कादशशतयोजनमुत्तुंगोयोदेवचूतस्तस्य शिरसःसकाशात् फलप्रमाणमुक्तंवायुपुराणे अरत्नीनांशतान्यष्टावेकषष्ट्यधिकानिच॥ फलप्र माणमाख्यातमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिरिति ॥ १७ ॥

अतिमधुरश्चासौस्वतःसुरभिश्चसुगंधिश्च नचान्येषांगंधैरधिवासितः बहुलश्चारुणश्चरसः सएवउदमुदकंतेन ॥ १८ ॥ यदुपजोषणात् यस्यरसस्यसेवनात् ॥ १९ ॥ अनस्थिप्रायाणामतिसूक्ष्मबीजानां यत्रनिपततितत्श्चारभ्यात्मनोदक्षिणतः सर्वमिलावृतंव्याप्यवहती

तेषांविशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिसुगंधिबहुलारुणरसोदेनारुणोदानामनदीमंदरगिरिशिखरान्निपतंतीपूर्वेणेलावृतमुपप्लावयति॥ १८॥ यदुपजोषणाद्भवान्याअनुचरीणांपुण्यजनवधूनामवयवस्पर्शानुगंधवातोदशयोजनंसमंतादनुवासयति ॥ १९ ॥ एवंजंबूफलानामत्युच्चनिपातविशीर्णानामनस्थिप्रायाणामिभकायनिभानांरसेनजंबूनामनदीमेरुमंदरशिखरादयुतयोजनादवनितलेनिपतंतीदक्षिणेनात्मानंयावदिलावृतमुपस्यंदयति॥ २०॥ तावदुभयोरपिरोधसोर्यामृत्तिकातद्रसेनानुविध्यमानावाय्वर्कसंयोगविपाकेनसदाऽमरलोकाभरणंजांबूनदंनामसुवर्णंभवति॥ २१ ॥ यदुहवावविबुधादयःसहयुवतिभिर्मुकुटकटककटिसूत्राद्याभरणरूपेणखलुधारयंति॥ २२॥ यस्तुमहाकदंबःसुपार्श्वनिरूढोयास्तस्यकोटरेभ्योविनिःसृताःपंचायामपरिणाहाःपंचमधुधाराःसुपार्श्वशिखरात्पतंत्योऽपरेणात्मानमिलावृतमनुमोदयंति ॥ २३ ॥ याह्युपयुंजानानांमुखनिर्वासितोवायुःसमंताच्छतयोजनमनुवासयति॥ २४॥ एवंकुमुदनिरूढोयःशतवल्शोनामवटस्तस्यस्कंधेभ्योनीचीनाःपयोदधिमधुघृतगुडान्नाद्यंबरशय्यासनाभरणादयःसर्वएवकामदुघानदाःकुमुदाग्रात्पतंतस्तमुत्तरेणेलावृतमुपयोजयंति ॥ २५ ॥ यानुपजुषाणानांनकदाचिदपिप्रजानांवलीपलितक्लमस्वेददौर्गंध्यजरामयमृत्युशीतोष्णवैवर्ण्योपसर्गादयस्तापविशेषाभवंतियावज्जीवंसुखंनिरतिशयमेव॥ २६॥

त्यर्थः ॥ २० ॥ तावत्सर्वतः रोधसोस्तटयोः ॥ २१ ॥ २२ ॥ आयामोऽत्रव्यामः सचव्यामोवाह्वोःप्रकरयोस्ततयोस्तिर्यगंतरमित्युक्तलक्षणःपंचव्याममंपरिणाहःस्थौल्यंयासामित्यर्थः केचित्तुपंचव्यामपरिणाहाइत्येवपठंति॥२३ ॥ ॥ २४ ॥ नीचीनाअधोमुखाः ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥२७॥ चतुर्दिक्षुमेरुमूलाद्योजनसहस्रंत्यक्त्वाऽग्रेः परितः परिधयइवजठरदेवकूटादयस्तिष्ठंति अताऽष्टादशयोजनसहस्रं[illegible]प्रोक्तं वै
ष्णवादिपुराणेषुपरिमाणादियत्तुनः॥अन्यथावर्णितंतत्तुकल्पभेदाद्यपेक्षया द्विसहस्रंपृथुश्चतुंगौच ॥२८॥२९॥ यथादिशंप्राच्यादिदिक्षुय
थारूपमिंद्रादिवर्णातिक्रमेण तुरीयमानेनसार्धद्विसहस्रप्रमाणेन नामानिपुराणांतराज्ज्ञातव्यानि यथोक्तं मेरौनवपुराणिस्युर्मनोवत्य
मरावती॥तेजोवतीसंयमनीतथाकृष्णांगनापरा॥श्रद्धावतीगंधवतीतथाचान्यामहोदया॥यशोवतीचब्रह्मेंद्रवन्ह्यादीनांयथाक्रममिति॥३०
इतिपंचमेटीकायांषोडशोध्यायः॥१६॥ ततःसप्तदशेगंगागमनंतच्चतुर्दिशं॥इलावृतेचरुद्रेणसंकर्षणनिषेवणं॥१॥यज्ञलिंगस्यबलेर्यज्ञेलिं

कुरंगकुररकुसुंभवैकंकत्रिकूटशिशिरपतंगरुचकनिषधशिनीवासकपिलशंखवैदूर्यजारुधिहंसर्षभनागका
लंजरनारदादयोविंशतिगिरयोमेरोःकर्णिकायाइवकेसरभूतामूलदेशेपरितउपक्लृप्ताः॥ २७ ॥ जठरदेवकू
टौमेरुंपूर्वेणाष्टादशयोजनसहस्रमुदगायतौद्विसहस्रंपृथुतुंगौभवतः एवमपरेणपवनपारियात्रौदक्षिणेनकै
लासकरवीरौप्रागायतौएवमुत्तरतस्त्रिशृंगमकरौअष्टभिरेतैःपरिस्तृतोऽग्निरिवपरितश्चकास्तिकांचनगिरिः
॥२८॥मेरोर्मूर्द्धनिभगवतआत्मयोनेर्मध्यतउपक्लृप्तांपुरीमयुतयोजनसाहस्रींसमचतुरश्रांशातकौंभींवदंति
॥ २९ ॥ तामनुपरितोलोकपालानामष्टानांयथादिशंयथारूपंतुरीयभागेनपुरोऽष्टावुपक्लृप्ताः॥ ३० ॥ इति
श्रीभा०म० पंचमस्कंधेभुवनकोशवर्णनंनामषोडशोऽध्यायः॥१६॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच तत्रभग
वतःसाक्षाद्यज्ञलिंगस्यविष्णोर्विक्रमतोवामपादांगुष्ठनखनिर्भिन्नोर्ध्वांडकटाहविवरेणांतःप्रविष्टायाबाह्य
जलधारातच्चरणपंकजावनेजनारुणकिंजल्कोपरंजिताखिलजगदघमलापहोपस्पर्शनाऽमलासाक्षाद्भग
वत्पदीत्यनुपलक्षितवचोऽभिधीयमानाऽतिमहताकालेनयुगसहस्रोपलक्षणेनदिवोमूर्द्धन्यवततार॥ १ ॥

गंत्रिविक्रममूर्तिर्यस्यविक्रमतः दक्षिणेनपदाभुवंक्रांत्वावामपदमुत्क्षिपतः वामपादांगुष्ठनखेन निर्भिन्नमूर्ध्वमुपरिभागोयस्यांडकटाहस्य
तस्यविवरेणांतःप्रविष्टायाबाह्यजलधारासादिवोमूर्धन्यवततारेत्यन्वयः तस्ययच्चरणपंकजंतस्यावनेजनेनक्षालनेन अरुणंतद्गतंकुंकुमंतदेव
किंजल्कास्तैरुपरंजिताअतएवाखिलस्यजगतोऽघमलापहमुपस्पर्शनंयस्याःतथाऽप्यमलातन्मलसंगशून्यासाक्षाद्भगवत्पदीति यदनुपल
क्षितंजाह्नवीभागीरथीत्याद्युपलक्षणांतररहितंवचोनाम तेनाभिधीयमाना तस्मिन्समयेभगवत्पदीनामपश्चान्नामांतराणिजातानि॥१॥

कोऽसौ दिवो मूर्द्धानमाह य इति किं तद्विष्णुपदं तदाह यच्चेति वीरव्रतः दृढसंकल्पः अस्मत्कुलदेवताया हरेश्चरणारविंदोदकमिति हेतोः परमादरेण बिभर्तीत्यन्वयः कथंभूतः सन्प्रतिक्षणं वर्धमानेन भगवद्भक्तियोगेन दृढमत्यंतं क्लिद्यमानमंतर्हृदयं यस्य अतएव औत्कंठ्येन विवशमामीलितं यल्लोचनयुगलं तदेव कुड्मलं ताभ्यां विगलितममलं बाष्पं तस्य कलया सह अभिव्यज्यमानं रोमपुलकानां कुलं यस्य ॥२॥ ततः सप्तऋषयस्तस्या गंगायाः प्रभावाभिज्ञाः संतो यां जटाजूटैरुद्वहंतीत्यन्वयः एतावत्येव नातोऽधिकास्तीत्यभिप्रायवंतः तत्र हेतुः भगवति संततं भक्तियो

यत्तद्विष्णुपदमाहुः यत्र ह वाव वीरव्रत औत्तानपादिः परमभागवतोऽस्मत्कुलदेवताचरणारविंदोदकमिति यामनुसवनमुत्कृष्यमाणभगवद्भक्तियोगेन दृढं क्लिद्यमानांतर्हृदय औत्कंठ्यविवशामीलितलोचनयुगलकुड्मलाद्विगलितामलबाष्पकलयाऽभिव्यज्यमानरोमपुलकोऽधुनापि परमादरेण शिरसा बिभर्ति ॥ २ ॥ ततः सप्त ऋषयस्तत्प्रभावाभिज्ञा यां ननु तपस आत्यंतिकी सिद्धिरेतावती भगवति सर्वात्मनि वासुदेवेऽनुपरतभक्तियोगलाभेनैवोपेक्षितान्यार्थात्मगतयो मुक्तिमिवागतां मुमुक्षव इव सबहुमानमद्यापि जटाजूटैरुद्वहंति ॥ ३ ॥ ततोऽनेकसहस्रकोटिविमानानीकसंकुलदेवयानेनावतरंतींदुमंडलमावार्य ब्रह्मसदने निपतति ॥ ४ ॥ तत्र चतुर्द्धा भिद्यमाना चतुर्भिर्नामभिश्चतुर्दिशमभिस्पंदंती नदनदीपतिमेवाभिनिविशति ॥५॥ सीताऽलकनंदा चक्षुर्भद्रेति. सीता तु ब्रह्मसदनात्केसराचलादिगिरिशिखरेभ्योऽधोऽधः प्रस्रवंती गंधमादनमूर्द्धसु पतित्वाऽन्तरेण भद्राश्ववर्षं प्राच्यां दिशि क्षारसमुद्रमभिप्रविशति ॥ ६ ॥

गलाभेनैवोपेक्षिता अन्ये पुरुषार्था आत्मज्ञानं च यैः कामिव क इव धारयंति प्रत्यक्षं मुक्तिमिव तामागतां मुमुक्षवो जना इवेति ॥३॥ ततोऽनेकसहस्रकोटीनां विमानानामनीकैः संकुलेन देवयानेनाकाशमार्गेणावतरंती सप्तऋषिभ्योऽर्वागेव प्रायशः कर्मिणां गतिरिति ततोऽर्वागेव संकुलत्वमुक्तमावार्य आप्लाव्य मेरुमूर्द्धस्थे ब्रह्मसदने निपतति ॥४॥ अभिस्पंदंती अभितो गच्छंती ॥५॥ केसराचलानां मेरुसमानोच्छ्रायत्वात् प्रथमं तेषामादिशिखरेषु मुख्यशृंगेषु पतति ततस्तेभ्योऽधोऽधः प्रस्रवंती सती ॥६॥

माल्यवच्छिखरात्केतुमालाभिमुखंनिष्पतंती चक्षुःसंज्ञा ॥ ७ ॥ गिरिशिखरादिति कुमुदशिखरादुच्चलिता नीलशिखरं तत उच्चलिता श्वेत
शिखरंतदप्यतिहाय शृंगवतःशृंगादधःस्रवंती ॥ ८ ॥ अतिरभसतररंहसा अस्खलिततीव्रतरवेगेन ॥ ९ ॥ बहुशः बहुविधाः मेर्वादिगिरीणां
दुहितरः तत्प्रसूताः ॥ १० ॥ दिव्यभौमबिलभेदात्रिविधःस्वर्गः तत्रभौमस्वर्गस्यपदानिस्थानानिव्यपदिशंति ॥ ११ ॥ अयुतंपुरुषमानेन

एवंमाल्यवच्छिखरान्निःपतंतीततोऽनुपरतवेगाकेतुमालमभिचक्षुःप्रतीच्यांदिशिसरित्पतिंप्रविशति ॥ ७ ॥ भद्राचोत्तरतोमेरुशिरसोनिपतितागिरिशिखराद्गिरिशिखरमतिहायशृंगवतःशृंगादवस्यंदमानाउत्तरांस्तु कुरूनभितउदीच्यांदिशिजलधिमभिप्रविशति ॥ ८ ॥ तथैवालकनंदादक्षिणेनब्रह्मसदनाद्बहूनिगिरिकूटा न्यतिक्रम्यहेमकूटाद्धैमकूटान्यतिरभसतररंहसालुठयंतीभारतमभिवर्षंदक्षिणस्यांदिशिजलधिमभिप्रवि शति ॥ ९ ॥ यस्यांस्नानार्थंचागच्छतःपुंसःपदेपदेऽश्वमेधराजसूयादीनांफलंनदुर्लभमिति अन्येचनदानद्य श्ववर्षेवर्षेसंतिबहुशोमेर्वादिगिरिदुहितरःशतशः ॥ १० ॥ तत्रापिभारतमेववर्षंकर्मक्षेत्रमन्यान्यष्टवर्षाणि स्वर्गिणांपुण्यशेषोपभोगस्थानानिभौमानिस्वर्गपदानिव्यपदिशंति ॥ ११ ॥ एषुपुरुषाणामयुतंपुरुषायुर्व र्षाणांदेवकल्पानांनागायुतप्राणानांवज्रसंहननबलवयोमोदप्रमुदितमहासौरतमिथुनव्यवायापवर्गवर्ष धृतैकगर्भकलत्राणांतत्रतुत्रेतायुगसमःकालोवर्तते ॥ १२ ॥

आयुर्वर्षाणियेषां वज्रवत्दृढंसंहननंशरीरं तस्मिन्बलवयोमो
दास्तैःप्रमुदितानियानिमहासौरतानिमिथुनानितेषांव्यवायापवर्गेसंभोगावसानेएकवर्षशेषेआयुषिधृतएकोगर्भोयैः तादृशानिकलत्रा
णियेषां त्रेतायुगसमः विषयसुखोत्कर्षात् कृतयुगेहिसर्वेध्याननिष्ठाः द्वापारादौतुदुःखबहुलाः ॥ १२ ॥

यत्रह येषु हि वर्षेषु देवमतयः स्वैःस्वैः सेवकगणेषु मुख्यैः कृतमहोपचाराः संतः स्वैरं विहरंतीत्यन्वयः केषु स्थानेषु सर्वेषु ऋतुषु कुसुमस्तबकादीनां श्रिया समृद्ध्याऽत्यंतं नम्यमाना विटपास्तदाश्रिता लताश्च येषु तैर्विटपिभिरुपशुंभमानानि शोभमानानि रुचिराणि काननानि येषु तेष्वाश्रमायतनेषु वर्षगिरिद्रोणीषु च तथा अमलेषु जलाशयेषु विकचानि विकाशीनि यानि नवानि वनरुहाणि नीरजानि तेषामामोदेन मुदितै राजहंसादिभिर्मधुकरनिकराणां च आकृतिभिर्जातिविशेषैरुपकूजितेषु कामेन कलिलैः क्षुभितैर्विलासादिभिराकृष्टं मनो दृष्टिश्च येषां ते ॥ १३ ॥

यत्रह देवपतयः स्वैः स्वैर्गणनायकैर्विहितमहार्हणाः सर्वर्तुकुसुमस्तबकफलकिसलयश्रियानम्यमानविटपलताविटपिभिरुपशुंभमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषु तथा चामलजलाशयेषु विकचविविधनववनरुहामोदमुदितराजहंसजलकुक्कुटकारंडवसारसचक्रवाकादिभिर्मधुकरनिकराकृतिभिरुपकूजितेषु जलक्रीडादिभिर्विचित्रविनोदैः सुललितसुरसुंदरीणां कामकलिलविलासहासलीलाऽवलोकाकृष्टमनोदृष्टयः स्वैरं विहरंति ॥ १३ ॥ नवस्वपि वर्षेषु भगवान्नारायणो महापुरुषः पुरुषाणां तदनुग्रहायात्मतत्त्वव्यूहेनात्मनाऽद्यापि सन्निधीयते ॥ १४ ॥ इलावृते तु भगवान् भव एक एव पुमान्न ह्यन्यस्तत्रापरो निर्विशति भवान्याः शापनिमित्तज्ञो यत्प्रवेक्ष्यतः स्त्रीभावस्तत्पश्चाद्वक्ष्यामि ॥ १५ ॥ भवानीनाथैः स्त्रीगणार्बुदसहस्रैरवरुध्यमानो भगवतश्चतुर्मूर्तेर्महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः संकर्षणसंज्ञामात्मसमाधिरूपेण सन्निधाप्यैतदभिगृणन्भव उपाधावति ॥ १६ ॥

नवस्वपि वर्षेषु ये पुरुषास्तेषां तदनुग्रहाय सचासौ वक्ष्यमाणोऽनुग्रहस्तदर्थमात्मतत्त्वव्यूहेन स्वमूर्तिसमूहेन सन्निधीयते संनिहितो भवति ॥ १४ ॥ अपरः अर्वाचीनः पश्चान्नवमस्कंधे ॥ १५ ॥ भवानीनाथास्त्वामिर्नाथ्यंपांतैः स्त्रीगणानामर्बुदसहस्रैरवरुध्यमानः सर्वतः सेव्यमानः आत्मनः प्रकृतिं कारणमात्मनि समाधिर्ध्यानं यस्य तेन रूपेण एतद्वक्ष्यमाणं मंत्रादिकमभिगृणन् जपन् ॥ १६ ॥

सर्वेषांगुणानांसंख्यानंप्रकाशोयस्मात् स्वयंतुअव्यक्तायअप्रमेयाय ॥१७॥ हेभजन्यभजनाय त्वा त्वां परमेश्वरं [illegible] अरणंशर
णंपादपंकजंयस्य कृत्स्नस्यभगस्यऐश्वर्यादिषाड्गुण्यस्यपरमयनमाश्रयं भक्तेषुअलमत्यर्थंभावितंप्रकटितंभूतभावनंस्वरूपंयेन भवापहं
संसारहरं भक्तेषुइत्यनुषंगः भवंभावयतीतितथातं अर्थाद्भक्तेष्विति द्रष्टव्यं॥१८॥ ईश्वरत्वमुपपादयंस्तामसत्वेनप्रसक्तमनादरंवारयतिन
यस्येति निरीक्षमाणस्यापिदृष्टिर्मायागुणैर्विषयैश्चित्तवृत्तिभिःकरणैश्च अण्वपिईषदपिनाज्यतेनलिप्यते किमर्थंनिरीक्षमाणस्यईशेइश
नायनियमनाय ईशनमीट् संपदादित्वाद्भावेक्विप् अत्रैवैधर्म्येदृष्टांतः यथाअजितक्रोधवेगानांनोऽस्माकंदृष्टिरज्यतेनतथेति अतःआत्म

श्रीभगवानुवाच ॐनमोभगवतेमहापुरुषायसर्वगुणसंख्यानायानंतायाव्यक्तायनमइति ॥ १७ ॥ भ
जेभजन्यारणपादपंकजंभगस्यकृत्स्नस्यपरंपरायणं ॥ भक्तेष्वलंभावितभूतभावनंभवापहंत्वाभवभावमी
श्वरं ॥१८॥ नयस्यमायागुणचित्तवृत्तिभिर्निरीक्षतोह्यण्वपिदृष्टिरज्यते ॥ ईशेयथानोजितमन्युरंहसांकस्तं
नमन्येतजिगीषुरात्मनः॥ १९ ॥ असद्दृशोयःप्रतिभातिमाययाक्षीबेवमध्वासवताम्रलोचनः ॥ ननागव
ध्वोऽर्हणईशिरेह्रियायत्पादयोःस्पर्शनधर्षितेंद्रियाः ॥ २० ॥ यमाहुरस्यस्थितिजन्मसंयमंत्रिभिर्विहीनंय
मनंतमृषयः ॥ नवेदसिद्धार्थमिवक्वचित्स्थितंभूमंडलंमूर्द्धसहस्रधामसु ॥ २१ ॥

नइंद्रियाणिजिगीषुः जेतुमिच्छुर्मुमुक्षुः तंकोनमन्येतनाद्रियेत ॥१९॥ ननुमुगमध्वाभ्यांमत्तस्यकुतोदृष्टिर्नाज्यतेतत्राह असतीदृष्टिर्यस्य
तस्यस्वमाययाक्षीबामत्तइवयोभयंकरःप्रतिभाति मध्वासवाभ्यामाताम्रलोचनइवनागवधूविमोहनेनतथाप्रतिभानंयुक्तमित्याह नेति
पादार्चनेयस्यपादयोःस्पर्शनेन धर्षितंमोहितमिंद्रियंमनोयासांताः ह्रियालज्जयाभुजाद्यर्हणेनईशिरेनशेकुः कस्तंनमन्येतेतिपूर्वेणैवान्व
यः ॥२०॥ अस्यविश्वस्यस्थितिजन्मसंयमहेतुंयमाहुः अतएवत्रिभिः [illegible]रित्यादिभिर्विहीनमनंतंचयमाहुः ऋषयोमंत्राः छंदोऽनुरोधेन
दीर्घपाठेऋकारोदेवमातालक्ष्मीः साचऋषयश्चेत्यर्थः अनंतत्वंदर्शयति मूर्द्धसहस्रमेवधामानिस्थानानितेषुक्वचिदेकदेशस्थितंभूमंडलं
योनवेद सिद्धार्थसर्षपमिव तस्मैनमइतिचतुर्थेनान्वयः ॥ २१ ॥

तत्रजन्महेतुत्वंमहदादिद्वारेणप्रपंचयति यस्यगुणनिमित्तोमहान्नामविग्रहआसीत् विज्ञानंसत्त्वंधिष्ण्यमाश्रयोयस्यसः तस्यचित्तरूपत्वे नसत्वप्रधानत्वात् सएवकिलाधिदैवोवासुदेवाभेदविवक्षया भगवानजोब्रह्मायत्संभवः यस्मात्ब्रह्मणःसंभूतः अहंरुद्रः त्रिवृतात्रिगुणेन स्वतेजसास्वविभूतिरूपेणाहंकारेणवैकारिकंदेवतावर्गंतामसंभूतवर्गमैंद्रियमिंद्रियवर्गंचसृजेसृजामि ॥२२॥ किंच एतेवयंमहदादयःसर्वे यस्यानुग्रहादिदंब्रह्मांडंसृजामः कथंभूताः यस्यमहात्मनोवशेस्थिताःसंतः यतः सूत्रेणक्रियाशक्त्यायंत्रिताः प्रोताः शकुंताःपक्षिणइव लौकिकेनसूत्रेण वयमित्युक्तं तानेवाह महानहंकारश्च वैकृतादयःपूर्वोक्तावर्गाश्च ॥२३॥ स्थितिलयहेतुत्वंदर्शयन्प्रणमति येननिर्मिता

यस्याद्यआसीद्गुणविग्रहोमहान्विज्ञानधिष्ण्योभगवानजःकिल ॥ यत्संभवोऽहंत्रिवृतास्वतेजसावैकारिकं तामसमैंद्रियंसृजे॥ २२ ॥ एतेवयंयस्यवशेमहात्मनःस्थिताःशकुंताइवसूत्रयंत्रिताः ॥ महानहंवैकृततामसेंद्रियाःसृजामसर्वेयदनुग्रहादिदं॥२३॥ यन्निर्मितांकर्ह्यपिकर्मपर्वणींमायांजनोऽयंगुणसर्गमोहितः॥न वेदनिस्तारणयोगमंजसातस्मैनमस्तेविलयोदयात्मने ॥ २४॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः॥ १७॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच तथाचभद्रश्रवा नामधर्मसुतस्तत्कुलपतयःपुरुषाभद्राश्ववर्षेसाक्षाद्भगवतोवासुदेवस्यप्रियांतनूंधर्ममयींहयशीर्षाभिधानीं परमेणसमाधिनासन्निधाप्यदमभिगृणंतउपधावंति॥ १ ॥

मेतांमायामेवायंजनोंऽजसावेदनतुतन्निस्तारणयोगमुपायंकर्हिचिदपिवेदेति स्थितिहेतुत्वंदर्शितं कीदृशींकर्माण्येवपर्वाणियंथयः तानिनयतिप्रापयतीतितथातां प्रलयहेतुत्वमाह विलीयतेऽस्मिन्निति विलयः उदेत्यस्मादितिउदयःविलयश्चोदयश्चात्मास्वरूपंयस्यतस्मैनमः ॥२४॥ इतिपंचमेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥छ॥ अष्टादशेततोमेरोःपूर्वादिक्रमतस्त्रिषु ॥ त्रिषुचोत्तरवर्षेषुसेव्यसेवकवर्णनं ॥ १॥ भद्रश्रवावर्षपतिः तस्यकुलपतयः सेवकमुख्याश्च ॥१ ॥

भद्रश्रवसऊचुरिति प्राणभृतउपदधातीतिवद्गणलक्षणयातद्योगाद्गणिषुलिंगसमवायन्यायेनबहुवचनं॥२॥ अयजनोमिषन्नपिपरयन्नपि घ्नंतंहिसंतंनपश्यतिनालोचयतीतिभगवद्विचेष्टितमेवतच्चविचित्रं अदर्शनेलिंगं पुत्रंबालंपितरंवृद्धंमृतंनिर्हृत्यदग्ध्वास्वयंतदुभयधनैर्जिजीविषतिजीवितुमिच्छति पाठांतरेतुछंदःसामंजस्यं किंधर्माद्यर्थंन यहियतः असत्तुच्छंविषयसुखंसेवितुंविकर्मपापमेवध्यायन् ॥ ३ ॥ नन्वविद्वान्नपश्यतिकिमत्रचित्रंतत्राह नश्वरंवदंतिस्मशास्त्रतः पश्यंतिचसमाधौ हेअज तथापिमाययामुह्यंति एतच्चतवकृत्यंचेष्टितंसुवि

भद्रश्रवसऊचुः ॐनमोभगवतेधर्मायात्मविशोधनायनमइति॥ २ ॥ अहोविचित्रंभगवद्विचेष्टितंघ्नंतं जनोऽयंहिमिषन्नपश्यति॥ध्यायन्नसद्यर्हिविकर्मसेवितुंनिर्हृत्यपुत्रंपितरंजिजीविषुः ॥ ३॥ वदंतिविश्वंक वयःस्मनश्वरंपश्यंतिचाध्यात्मविदोविपश्चितः॥ तथाऽपिमुह्यंतितवाजमाययासुविस्मितंकृत्यमजंनतोऽस्मितं॥ ४॥ विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्मतेह्यकर्तुरंगीकृतमप्यपावृतः॥युक्तंनचित्रंत्वयिकार्यकारणेसर्वात्मनिव्यतिरिक्तेचवस्तुतः ॥ ५ ॥ वेदान्युगांतेतमसातिरस्कृतान्रसातलाद्योनृतुरंगविग्रहः ॥ प्रत्याददेवैक वयेऽभियाचतेतस्मैनमस्तेऽवितथेहितायतइति॥ ६॥

स्मितमतिचित्रमतःशास्त्रादिश्रमंविहाय तंत्वामजंनतोऽस्मि ॥४॥ इदमपरंचित्रवत्प्रतीयमानमपित्वयिनचित्रमित्याह विश्वोद्भवादिकर्मअकर्तुरपि अपगताआवृत्आवरणंयस्मात्तादृशस्यापितेअंगीकृतं वेदेन त्वयितन्नचित्रं यतःमाययासर्वात्मनिकार्यस्यकारणेस्रष्टरिकर्मयुक्तं वस्तुतःसर्वव्यतिरिक्तेनिरुपाधावनावृतत्वमकर्तृत्वंचयुक्तं ॥ ॥५॥ परमेश्वरत्वेनस्तुत्वाप्रस्तुतावतारचरितमाह वेदानिति तमसादैत्यरूपेणतिरस्कृतान् अपनीतान्याचतुरंगश्चनृतुरंगौतद्रूपोविग्रहोयस्य कवयेब्रह्मणे तदर्थमवितथेहितायसत्यसंकल्पाय ॥ ६ ॥

उत्तरत्रप्रह्लादचरित्रेमहापुरुषस्यगुणानांभाजनः आश्रयः दैत्यदानवकुलस्यतीर्थीकरणंशीलमाचरितंचयस्य फलसंकल्पेनव्यवधान शून्यश्चासावनन्यश्चाव्यभिचारीयोभक्तियोगस्तेनउपास्तेसेवते॥७॥ तेजसामपितेजसे आविराविः अतिप्रकटोभव वीप्सावा कर्माशया न्कर्मवासनाः कर्माश्रयानितिपाठेरागादीन्रंधयनिर्दह भूयिष्ठाःभूयाः ॥ ८॥ विश्वस्यस्वस्तिप्रार्थनेखलस्यापिभवेत् तच्चसाधुपीडांविना नस्यात् अन्योऽन्यममंगलंध्यायतांचभूतानामन्योन्यघातंविनानभवेत्इत्याशंक्याह खलःप्रसीदतुक्रौर्यंत्यजतु भूतानिचमिथःशिवमे

हरिवर्षेचापिभगवान्नरहरिरूपेणास्तेतद्रूपग्रहणनिमित्तमुत्तरत्राभिधास्येतद्दयितंरूपंमहापुरुषगुणभाजनो महाभागवतोदैत्यदानवकुलतीर्थीकरणशीलाचरितःप्रह्लादोऽव्यवधानानन्यभक्तियोगेनसहतद्वर्षपुरुषैरु पास्तेइदंचोदाहरति ॥ ७॥ ॐनमोभगवतेनरसिंहायनमस्तेजस्तेजसेआविराविर्भववज्रनखवज्रदंष्ट्रकर्मा शयान्रंधयरंधयतमोग्रस ॐस्वाहाअभयमभयमात्मनिभूयिष्ठाॐक्ष्रौं ॥८॥ स्वस्त्यस्तुविश्वस्यखलःप्रसीद तांध्यायंतुभूतानिशिवंमिथोधिया ॥ मनश्चभद्रंभजतादधोऽक्षजआवेश्यतांनोमतिरप्यहैतुकी ॥ ९ ॥ माऽ गारदारात्मजवित्तबंधुषुसंगोयदिस्याद्भगवत्प्रियेषुनः ॥ यःप्राणवृत्त्यापरितुष्टआत्मवान्सिद्ध्यत्यदूरान्नत थेंद्रियप्रियः ॥ १० ॥ यत्संगलब्धंनिजवीर्यवैभवंतीर्थंमुहुःसंस्पृशतांहिमानसं ॥ हरत्यजोऽतःश्रुतिभिर्गतोऽ गजंकोवैनसेवेतमुकुंदविक्रमं ॥ ११ ॥

ध्यायंतु तेषांमनश्चभद्रमुपशमादिकंभजतु नोऽस्माकमपिमतिः अपिशब्दात्भूतानांचमतिः अहैतुकीनिष्कामासती ॥ ९॥ नःसंगःक्वापिमास्यात् यदिकथंचित्स्यात्तर्हिअगारादिषुमास्यात् किंतुभगव त्प्रियेष्वेव अगारादिसंगदोषमाह यइति इंद्रियप्रियोगृहाद्यासक्तः ॥१० ॥ भगवत्प्रियसंगेगुणमाह येषांभगवत्प्रियाणांसंगाल्लब्धंमुकुंद विक्रमं श्रुतिभिःश्रवणादिभिः संस्पृशतांसेवमानानांपुंसामंतर्गतोऽजोमानसंमलंहरति कथंभूतंविक्रमं निजमसाधारणंवीर्यवैभवंप्रभा वातिशयोयस्य तीर्थंतुगंगादि मुहुःसंस्पृशतामंगजंमलंकेवलंहरति तान्कोवैनसेवेतेत्यन्वयः॥ ११ ॥

मानसमलापगमफलमाह यस्येति अकिंचनानिष्कामाः मनःशुद्धौहरेर्भक्तिर्भवति ततश्चतत्प्रसादेसतिसर्वैर्देवाः सर्वैर्गुणैर्धर्मज्ञानादिभिः सहैतत्रसम्यगासते नित्यंवसंति गृहाद्यासक्तस्यतुहरिभक्त्यसंभवात्कुतोमहतांगुणाः ज्ञानवैराग्यादयोभवंति असतिविषयसुखेमनोरथे नवहिर्धावतः ॥१२॥ ननुहरिविमुखस्यगृहाद्यासक्तस्यापिलोकेमहत्त्वंदृश्यते सत्यंदृश्यतेतत्तूपहासास्पदमितिसहेतुकमाह हरिर्हीति य थाझषाणांमीनानामीप्सितंतोयमेवात्मातेनविनाजीवनाभावात् महानतिप्रसिद्धोऽपिगृहेयदिसज्जतेतदादंपतीनांमिथुनानांशूद्रादिष्वपिप्र सिद्धंवयसैवकेवलंयन्महत्त्वंतदेवतस्यभवति नतुज्ञानादिना मिथुनेषुस्त्रीभ्यः पुंसांमहत्त्वं बालमिथुनेभ्यश्चवृद्धमिथुनानांमहत्त्वंयथेत्यर्थः

यस्यास्तिभक्तिर्भगवत्यकिंचनासर्वैर्गुणैस्तत्रसमासतेसुराः ॥ हरावभक्तस्यकुतोमहद्गुणामनोरथेनासति धावतोबहिः ॥ १२ ॥ हरिर्हिसाक्षाद्भगवांश्छरीरिणामात्माझषाणामिवतोयमीप्सितं ॥ हित्वामहांस्तंयदि सज्जतेगृहेतदामहत्त्वंवयसादंपतीनां ॥१३॥ तस्माद्रजोरागविषादमन्युमानस्पृहाभयदैन्याधिमूलं ॥ हित्वा गृहंसंसृतिचक्रवालंनृसिंहपादंभजताकुतोभयमिति ॥१४॥ केतुमालेऽपिभगवान्कामदेवस्वरूपेणलक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षयाप्रजापतेर्दुहितॄणांपुत्राणांतद्वर्षपतीनांपुरुषायुषाऽहोरात्रपरिसंख्यानानांयासांगर्भामहापुरु षमहास्त्रतेजसोद्वेजितमनसांविध्वस्ताव्यसवःसंवत्सरांतेविनिपतंति ॥ १५ ॥

॥ १३ ॥ यस्मादेवंतस्मात्गृहंहित्वाऽकुतोभयंनृसिंहपादंभजतेत्यसुरानुपदिशति कीदृशंगृहं रजस्तृष्णारागोऽभिनिवेशः रजआदीनांमू लंकारणमतएवसंसृतीनांजन्ममरणादीनांचक्रवालंमंडलमविच्छेदोयस्मात् ॥१४॥ केतुमालेऽपिकामदेवस्वरूपेणआस्तइतिशेषः किमर्थ मास्तेअतआह लक्ष्म्याइति प्रजापतिः संवत्सरः संवत्सरोवैप्रजापतिरितिश्रुतेः तस्यदुहितरोरात्र्यभिमानिन्योदेवताः पुत्रादिवसाभिमा निनोदेवाः तेषांचप्रियचिकीर्षया पुरुषायुषावर्षशतेनयान्यहोरात्राणितैः परिसंख्यानंगणनायेषां षट्त्रिंशत्सहस्राणामित्यर्थः यासांदु हितॄणांमहापुरुषस्यमहास्त्रंचक्रंतस्यतेजसा ॥ १५ ॥

रमांरमयन्स्वीयानींद्रियाणिरमयते केनसाधनेनरमयन्तदाह अतीवसुललितयागत्यायोविलासस्तेनविलसितोरुचिरोहासलेशोमंदस्मितंतत्सहितोऽवलोकएवलीलातयाकिंचिदुत्तंभितमुत्तुंगितंसुंदरंयद्भ्रूमंडलंतेनसुभगंवदनारविंदंतस्यश्रिया ॥ १६ ॥ तद्भर्तृभिः दिवसाधिष्ठातृभिरुपेता ॥ १७ ॥ सर्वैर्गुणविशेषैः श्रेष्ठवस्तुभिर्विलक्षितोलक्षीकृतआत्मायस्य आकृतीनांक्रियाणांचित्तीनांज्ञानानांचेतसांसंकल्पाध्यवसायादीनांविशेषाणांतत्तद्विषयाणांषोडशकलाअंशाएकादशेंद्रियपंचविषयलक्षणायस्य छंदोमयायवेदोक्तकर्मप्राप्यायअन्नमयायअन्नोपष्टभ्यत्वात् अमृतमयायपरमानंदाविष्कारत्वात् सर्वमयायसर्वविषयत्वात् सहसेओजसेबलायतद्धेतुत्वात् ॥ १८ ॥ त्वत्कामे

अतीवसुललितगतिविलासविलसितरुचिरहासलेशावलोकलीलयाकिंचिदुत्तंभितसुंदरभ्रूमंडलसुभगवदनारविंदश्रियारमांरमयन्निंद्रियाणिरमयते ॥ १६ ॥ तद्भगवतोमायामयरूपंपरमसमाधियोगेनरमादेवीसंवत्सरस्यरात्रिषुप्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताऽहस्सुचतद्भर्तृभिरुपास्तेइदंचोदाहरति ॥ १७ ॥ ॐह्रांह्रींह्रूंओंनमोभगवतेहृषीकेशायसर्वगुणविशेषैर्विलक्षितात्मनेआकृतीनांचेतसांविशेषाणांचाधिपतयेषोडशकलायच्छंदोमयायान्नमयायामृतमयायसर्वमयायसहसेओजसेबलायकांतायकामायनमस्तेउभयत्रभूयात् ॥ ॥ १८ ॥ स्त्रियोव्रतैस्त्वाहृषिकेश्वरंस्वतोह्याराध्यलोकेपतिमाशासतेऽन्यं ॥ तासांनतेवैपरिपांत्यपत्यंप्रियंधनायूंषियतोऽस्वतंत्राः ॥ १९ ॥ सवैपतिःस्यादकुतोभयःस्वयंसमंततःपातिभयातुरंजनं ॥ सएकएवेतरथामिथोभयंनैवात्मलाभादधिमन्यतेपरं ॥ २० ॥

नैवत्वत्सेवकत्वादहंकृतार्थास्मि अन्यकामनयातुत्वामर्चंत्योनपरिपूर्णमनोरथाःस्युरित्याह स्त्रियइति स्वतएवहृषीकाणामीश्वरंपतिंसंतंत्वामाराध्ययाःस्त्रियोऽन्यंपतिंप्रार्थयंते पतिकामानांहिकामाराधनंव्रतेषुप्रसिद्धं तासामपत्यादीनितेपतयोनपातुंशक्ताः ॥ १९ ॥ अतस्त्वंपतयएवनभवंतीत्याह सवाइति सचैवंभूतःपतिः भवानेकएवनान्योयोभवानात्मलाभात्परमन्यदधिकंनमन्यतइतरथाऽन्याधीनसुखस्यनस्वतंत्रता स्वतंत्रनानात्वेचमंडलेश्वराणामिवमिथोभयंस्यादित्यर्थः ॥ २० ॥

किंच निष्कामभजनेऽप्रार्थिताएवसर्वेकामाभवंति सकामभजनेतुकामितमात्रमनित्यंचेत्याह याऽस्रातस्य [illegible] नूत्वद्दिह

स्योर्हणंपूजामेवकामयेत्नफलांतरं साअखिलेषुकामेषुलंपटा सर्वान्कामान्प्राप्नोतीत्यर्थः ईप्सितमप्सितोफलांतरमानुमपेक्षितःसन्

अर्चितश्चेत्तर्हि तदेवैकंरासिददासि किंच यद्यतः फलभोगानंतरं भग्नायाआयाचितोऽर्थोयस्याःसा प्रतप्यतेदुःखंप्राप्नोति तदेवरासिनतु

नित्यं ॥२१॥ ननुममार्हणेकुतःसर्वकामप्राप्तिः त्वमेवकामार्थिभिःसेव्यसे अतआह मत्प्राप्तयेब्रह्मादयस्तपस्तप्यंतेकुर्वंति कथंभूताः ऐंद्रि

येमुखेधीर्येषामलुक्समासः तथाऽपिभवत्पादपरायणादृते मांनविंदंति मत्कटाक्षविलसितविभूतिनलभंतइत्यर्थः यतःत्वय्येवहृदयंय

यातस्यतेपादसरोरुहार्हणंनिकामयेत्साऽखिलकामलंपटा ॥ तदेवरासीप्सितमीप्सितोऽर्चितोयद्भग्नयाञ्चा

भगवन्प्रतप्यते ॥ २१ ॥ मत्प्राप्तयेऽजेशसुरासुरादयस्तप्यंतउग्रंतपऐंद्रियेधियः ॥ ऋतेभवत्पादपरायणान्न

मांविंदंत्यहंत्वद्धृदयायतोऽजित ॥ २२ ॥ सत्वंममाप्यच्युतशीर्ष्णिवंदितंकरांबुजंयत्त्वदधायिसात्वतां ॥ बिभ

र्षिमालक्ष्मवरेण्यमाययाकईश्वरस्येहितमूहितुंविभुरिति ॥ २३ ॥ रम्यकेचभगवतःप्रियतमंमात्स्यमवताररू

पंतद्वर्षपुरुषस्यमनोःप्राक्प्रदर्शितंसइदानीमपिमहताभक्तियोगेनाराधयनीदंचोदाहरति ॥ २४ ॥ ॐनमो

भगवतेमुख्यतमायनमःसत्त्वायप्राणायौजसेसहसेबलायमहामत्स्यायनमइति ॥ २५ ॥ अंतर्बहिश्चाखिल

लोकपालकैरदृष्टरूपोविचरस्युरुस्वनः ॥ सईश्वरस्त्वंयइदंवशेनयन्नाम्नायथादारुमयींनरःस्त्रियं ॥ २६ ॥

स्याःसाऽहंत्वत्परतंत्रत्वात्त्वदनुवर्तिनमेवविलोकयामिनान्यमित्यर्थः ॥ २२ ॥ इदानींकृपांप्रार्थयते सत्वमिति यद्भजनंविनानकश्चित्पु

रुषार्थःसत्वं त्वदितित्वया यत्करांबुजंसात्वतांभक्तानांशीर्ष्णिअधायिकृपयान्यस्तंतन्ममापिशीर्ष्णिनिधेहीतिशेषः कथंभूतं वंदितंसर्व

कामवर्षित्वेनसद्भिस्तुतं नचमयितवानादरः यतः हेवरेण्य मांवक्षसिलक्ष्मबिभर्षि अहोचित्रमेतत् मयिकेवलमादरमात्रं भक्तेषुतुपरमाकृ

पाअतईश्वरस्यतवयन्माययाईहितंतत्कोवितर्कयितुंसमर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ सत्त्वायसत्त्वप्रधानायमुख्यतमायप्राणायसूत्रात्मने ॥ २५ ॥

उरुःस्वनोवेदात्मकोनादोयस्य यइदंविश्वंब्राह्मणादिनाम्नाविधिनिषेधालंबनभूतेनवशेऽनयत्नियमितवान् सत्वमीश्वरः तथाचश्रुतिः

तस्यवाकृतंतिर्नामानिदामानीति ॥ २६ ॥

नन्विंद्रादयोवशंनयंतिलोकपालत्वात्कुतोऽहंतत्राह यमिति मत्सरएवज्वरोयेषांतेयंहित्वाद्विपदः चतुष्पदः सरीसृपंजंगमं स्थाणुस्थावरंचयदत्रदृश्यतेतत्किंचिदपिपातुंनशक्ताः सत्वमेवप्राणरूपेणपालकईश्वरश्चेत्यर्थः तथाचश्रुतिः ताअहिंसंताहमुक्थमस्म्यहमुक्थमस्मीत्यादि ॥ २७ ॥ अवतारचरितमाह भवानिमांक्षोणींमयामनुनासहमत्स्यहितांधृत्वेत्यध्याहारः ऊर्मिमालावतिप्रलयार्णवे ओजसाक्रमतेविचरति यद्वापातुमित्यस्यानुषंगः क्षोणींपातुंक्रमते उत्सहतइत्यर्थः यतःअजः कीदृशीं ओषधीनां वीरुधांचनिधिमाश्रयभूतां तस्मैनमः जगतोयःप्राणगणस्तस्यात्मनेनियंत्रे ॥२८॥ तत्प्रियतमां तांप्रियतनुं ॥ २९ ॥ अकूपाराय कूर्माय सर्वः संपूर्णः सत्त्वगुणोविशेषणं

यंलोकपालाःकिलमत्सरज्वराहित्वायतंतोऽपिपृथक्समेत्यच ॥ पातुंनशेकुर्द्विपदश्चतुष्पदःसरीसृपंस्थाणुयदत्रदृश्यते ॥ २७ ॥ भवान्युगांतार्णवऊर्मिमालिनिक्षोणीमिमामोषधिवीरुधांनिधिं ॥ मयासहोरुक्रमतेजओजसातस्मैजगत्प्राणगणात्मनेनमइति ॥ २८ ॥ हिरण्मयेऽपिभगवान्निवसतिकूर्मतनुंबिभ्राणस्तस्यतत्प्रियतमांतनुमर्यमासहवर्षपुरुषैःपितृगणाधिपतिरुपधावति मंत्रमिमंचानुजपति ॥ २९ ॥ ॐनमोभगवतेअकूपारायसर्वसत्त्वगुणविशेषणायनोपलक्षितस्थानायनमोवर्ष्मणेभूम्नेनमोनमोऽवस्थानायनमस्ते ॥ ३० ॥ यद्रूपमेतन्निजमाययाऽर्पितमर्थस्वरूपंबहुरूपरूपितं ॥ संख्यानयस्यास्त्ययथोपलंभनात्तस्मैनमस्तेव्यपदेशरूपिणे ॥ ३१ ॥ जरायुजंस्वेदजमंडजोद्भिदंचराचरंदेवर्षिपितृभूतमैंद्रियं ॥ द्यौःखंक्षितिःशैलसरित्समुद्रद्वीपग्रहर्क्षेत्यभिधेयएकः ॥ ३२ ॥

यस्य नउपलक्षितंस्थानंयस्य वारिचरत्वात् वर्ष्मणेवर्षीयसे कालानवच्छिन्नाय भूम्नेसर्वगताय अवस्थानाय आधाराय ॥ ३० ॥ निजमाययाऽर्पितंप्रकाशितमेतदर्थस्वरूपंदृश्यं पृथिव्यादियस्यैवरूपं यतःपृथक्नास्ति कथंभूतं बहुभिः रूपैरूपितंनिरूपितं यस्यचसंख्यानास्ति कुतःअयथामिथ्यैवोपलंभनात् नाहमरीचिजलमतावदिति संख्यातुंशक्यते अव्यपदेशरूपिणेअनिरुक्तप्रपंचाकाराय ॥ ३१ ॥ बहुरूपत्वंदर्शयंस्तस्येश्वरादव्यतिरेकमाह जरायुजेति द्वीपग्रहर्क्षमित्यभिधेयस्त्वमेवैकः नत्वद्व्यतिरिक्तोऽस्ति सर्वंखल्विदंब्रह्मेत्यादिश्रुतेरित्यर्थः ॥ ३२ ॥

प्रपंचतामनूद्यतन्निरासेनप्रणमति यस्मिन्निति असंख्येयाअनंताविशेषायेषांतानिनामानिरूपाण्याकृत[illegible] [illegible]शेयस्मिनत्वयि कैविभिःकपिलादिभिरियंचतुर्विंशत्यादिसंख्याकल्पितासतीययातत्त्वदृशायेनतत्त्वज्ञानेनापनीयतेतस्मै स। [illegible]सिद्धांतरूपायनमः परमार्थरूपायेतिवा॥३३॥ एषाभूरुपधावतिहेत्यन्वयः ॥३४॥ मंत्रैस्तत्त्वेनलिंग्यतइतितथातस्मै यज्ञाअयूपाः [illegible]तवःसयूपाः तद्रूपायँ अतएवमहांतोध्वराअवयवभूतायस्य कर्मणाशुक्लायशुद्धाय यज्ञानुष्ठात्रेत्रियुगायकृतयुगेयज्ञाभावात् यद्वाक[illegible] [illegible]गेछन्नत्वात् ॥ ३५ ॥ कवयोविद्वांसःविपश्चितोनिपुणाः गुणेषुदेहेंद्रियादिषुमथ्नंतिविचिन्वंति मथ्नाविवेकसाधनेनमनसा क्रियार्थैःकर्म [illegible]तत्फलैश्चगूढमप्रका

यस्मिन्नसंख्येयविशेषनामरूपाकृतौकविभिःकल्पितेयं ॥ संख्याययातत्त्वदृशाऽपनीयते[illegible] मैनमःसांख्यनिदर्शनायतइति ॥ ३३ ॥ उत्तरेषुचकुरुषुभगवान्यज्ञपुरुषःकृतवराहरूपआस्तेतंतुदेवीहैषाभूःसहकुरुभिरस्खलितभक्तियोगेनोपधावतिइमांचपरमामुपनिषदमावर्त्तयति॥ ३४ ॥ ॐनमोभगवतेमंत्रतत्त्वलिंगाययज्ञक्रतवेमहाध्वरावयवायमहापुरुषायनमःकर्मशुक्लायत्रियुगायनमस्ते ॥ ३५ ॥ यस्यस्वरूपंकवयोविपश्चितोगुणेषुदारुष्विवजातवेदसं ॥ मथ्नंतिमथ्नामनसादिदृक्षवोगूढंक्रियार्थैर्नमईरितात्मने॥ ३६॥ द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशकर्तृभिर्मायागुणैर्वस्तुनिरीक्षितात्मने॥अन्वीक्षयांऽगातिशयात्मबुद्धिभिर्निरस्तमायाकृतयेनमोनमः ॥ ३७॥ करोतिविश्वस्थितिसंयमोदयंयस्येप्सितंनेप्सितमीक्षितुर्गुणैः ॥ मायायथाऽयोभ्रमतेतदाश्रयंग्राव्णोनमस्तेगुणकर्मसाक्षिणे ॥ ३८ ॥

शमानंदिदृक्षवः एवंमथनेईरितःप्रकटितः आत्मास्वरूपंयस्यतस्मैनमः ॥३६॥ मथनमेवदर्शयन्नाह द्रव्यंविषयः क्रियाइंद्रियव्यापारः हेतुर्देवता अयनंदेहः ईशःकालः कर्ता अहंकारः एतैर्मायायागुणैः कार्यैरुपलक्षणैः वस्तुत्वेननिरीक्षितोयआत्मातस्मै अन्वीक्षयाविचारेण अंगैर्यमनियमादिभिः अतिशयात्मानिश्चयवतीबुद्धिर्येषांतैः निरस्तामायानिमित्ताआकृतिर्यस्मात्तस्मै॥ ३७॥ तदेवंनिर्गुणरूपेणनत्वा परमेश्वररूपेणप्रणमति करोतीति यस्येक्षितुर्जीवार्थमीप्सितमत्यंतानिच्छायामीक्षणायोगात् स्वार्थंतुनेप्सितं विश्वस्थित्यादिस्वगुणैर्मायाकरोति तस्याजडत्वेपीश्वरसन्निधानात्प्रवृत्तिदृष्टांतनाह यथाअयोलोहं ग्राव्णोअयस्कांतान्निमित्तात्भ्रमते तदाश्रयंतदभिमुखंसत् गुणानांकर्मणांजीवादृष्टानांचसाक्षिणेतस्मैनेनमः ॥३८॥

उपरतानात्म्यायनिरहंकाराय ॥११॥ असक्तश्चासौ विविक्तश्च साक्षी च तस्मैनमः असक्तत्वं दर्शयति अस्य विश्वस्य सर्गादिषु कर्ताऽपि यो नबध्यते अहंकर्तेतिनमन्यते विविक्तत्वमाह देहगतोऽपिदैहिकैः क्षुत्पिपासादिभिर्योनहन्यतेनाभिभूयते साक्षित्वमाह यस्यद्रष्टुरपिसतो दृष्टिर्गुणैर्दृश्यैर्नविदूष्यतेनविक्रियते ॥१२॥ योगकौशलंनिरूपयन् योगंप्रार्थयते इदमितित्रिभिः हेयोगेश्वर हिरण्यगर्भाययोगनैपुणं जगाद इदमेवतत् किं जन्मप्रभृतिभक्त्या अंतकालेपुमांस्त्वयिमनोधारयेदितियत् कथंभूतःसन् उज्झितंदुष्कलेवरंतदभिमानोयेन ॥१३॥

ॐनमोभगवतेउपशमशीलायोपरतानात्म्यायनमोऽकिंचनवित्तायऋषिऋषभायनरनारायणायपरमहंसपरमगुरवेआत्मारामाधिपतयेनमोनमइति ॥११॥ गायतिचेदं कर्ताऽस्यसर्गादिषुयोनबध्यतेनहन्यतेदेहगतोऽपिदैहिकैः ॥ द्रष्टुर्नदृग्यस्यगुणैर्विदूष्यतेतस्मैनमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे ॥ १२ ॥ इदंहियोगेश्वरयोगनैपुणंहिरण्यगर्भोभगवान्जगादयत् ॥ यदंतकालेत्वयिनिर्गुणेमनोभक्त्यादधीतोज्झितदुष्कलेवरः ॥ १३ ॥ यथैहिकामुष्मिककामलंपटःसुतेषुदारेषुधनेषुचिंतयन् ॥ शंकेतविद्वान्कुकलेवरात्ययाद्यस्तस्ययत्नःश्रमएव केवलं ॥ १४ ॥ तन्नःप्रभोत्वंकुकलेवरार्पितांत्वन्माययाऽहंममतामधोक्षज ॥ भिंद्यामयेनाशुवयंसुदुर्भिदां विधेहियोगंत्वयिनःस्वभावजमिति ॥ १५ ॥ भारतेप्यस्मिन्वर्षेसरिच्छैलाःसंतिबहवः मलयोमंगलप्रस्थोमैनाकस्त्रिकूटऋषभःकूटकःकोल्लकःसह्योदेवगिरिऋष्यमूकःश्रीशैलोवेंकटःमहेंद्रोवारिधारोविंध्यःशुक्तिमानृक्षगिरिःपारियात्रोद्रोणश्चित्रकूटोगोवर्द्धनोरैवतकःककुभोनीलोगोकामुखइंद्रकीलःकामगिरिरितिचान्येचशतसहस्रशःशैलास्तेषांनितंबप्रभवानदानद्यश्चसंत्यसंख्याताः ॥ १६ ॥

अन्यथातस्यशास्त्राभ्यासादिश्रमोव्यर्थइत्याह ऐहिकामुष्मिककामेषुलंपटोमूर्खः सुतादिषुयोगक्षेमंचिंतयन् कुत्सितस्यकलेवरस्यात्ययात् मृत्योःशंकेत तथाविद्वानपिसन्यःशंकेततस्ययत्नःश्रमएव ॥१४॥ यस्माद्विदुषोऽपीयमेवदशा तत्तस्माद्धेप्रभोअधोक्षज त्वमेवनो योगंविधेहि कीदृशंत्वयिस्वभावजंसहजवासनारूपं येनयोगेनवयंत्वन्मायया नःकुकलेवरेअर्पितामहंममतांशीघ्रंभिंद्यामत्यजेम दुर्भिदामुपायांतरैःसर्वथात्यक्तुमशक्यां ॥ १५ ॥ इलावृतवदस्मिन्नपिवर्षेसरितःशैलाश्चसंति नितंबप्रभवाः तदभ्यःसंभूताः ॥१६॥

आत्मनाचदेहेनाप्युपस्पृशंति ॥ १७॥१८ ॥ लब्धंजन्मयैस्तैःपुरुषैः सात्विकादिस्वकृतेनकर्मणा दिव्यादि[illegible]आत्मनोविधीयंतेसाध्यं
ते हियस्मात् सर्वाएवगतयःकर्मानुसारेणसर्वेषांभवंति यस्यवर्णस्ययद्विधानंमोक्षप्रकारः संन्यासवनस्थत्वादितदनतिक्रमेणास्मिन्नेववर्षे
नृणामपवर्गश्चभवति एतच्चकर्मादिबहुसाधनसंभवाभिप्रायेणोक्तं नत्वन्यत्रापवर्गाभावेन तदुपर्यपिबादरायणसंभवादिति देवानामपि
मोक्षस्यसूचितत्वात् ॥ १९॥ अपवर्गस्वरूपमाह योऽसाविति अनात्म्येआत्मनिभवमात्म्यंरागादितद्रहिते अनिरुक्तेवाचामगोचरे अनि

एतासामपोभारत्यःप्रजानामभिरेवपुनंतीनामात्मनाचोपस्पृशंति ॥ १७॥ चंद्रवशाताम्रपर्णीअवटोदाकृत
मालावैहायसीकावेरीवेणीपयस्विनीशर्करावर्तातुंभभद्राकृष्णावेण्याभीमरथीगोदावरीनिर्विंध्यापयोष्णी
तापीरेवासुरसानर्मदाचर्मण्वतीसिंधुःअंधःशोणश्चनदौमहानदीवेदस्मृतीऋषिकुल्यात्रिसामाकौशिकीमं
दाकिनीयमुनासरस्वतीदृषद्वतीगोमतीसरयूरोधस्वतीसप्तवतीसुषोमाशतद्रूश्चंद्रभागामरुद्वृधावितस्ताअ
सिक्नीविश्वेतिमहानद्यः ॥ १८ ॥ अस्मिन्नेववर्षेपुरुषैर्लब्धजन्मभिःशुक्ललोहितकृष्णवर्णेनस्वारब्धेनकर्मणा
दिव्यमानुषनारकगतयोबह्व्यआत्मनआनुपूर्व्येणसर्वाह्येवसर्वेषांविधीयंतेयथावर्णविधानमपवर्गश्चापि
भवति ॥ १९॥ योऽसौभगवतिसर्वभूतात्मन्यनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेपरमात्मनिवासुदेवेऽनन्यनिमित्तभ
क्तियोगलक्षणोनानागतिनिमित्ताऽविद्याग्रंथिरंधनद्वारेणयदाहिमहापुरुषपुरुषप्रसंगः ॥ २० ॥ एतदेवहि
देवागायंति अहोअमीषांकिमकारिशोभनंप्रसन्नएषांस्विदुतस्वयंहरिः॥ यैर्जन्मलब्धंनृषुभारताजिरेमुकुंद
सेवौपयिकंस्पृहाहिनः॥ २१ ॥

लयने अनाधारे अनन्यनिमित्तोऽहेतुकोभक्तियोगएवलक्षणंस्वरूपंयस्य कथंभवति
नानागतीनांनिमित्तंयोऽविद्याग्रंथिः तस्यरंधनंछेदनंतद्वारेणमहापुरुषरूपाविष्णुभक्तास्तैःप्रकृष्टः संयोगोयदाभवतितदा ॥ २० ॥ एतदे
वमानुष्यमेवसर्वपुरुषार्थसाधनंगायंति अमीषामेभिः उतस्वित् अथवा स्वयमेवसाधनंविनैवहरिरेषांप्रसन्नोऽभूत् एवंभूतस्यपुण्यस्यदुष्क
रत्वात् भारताजिरे भारतांगने नःकेवलंस्पृहैव यत्रतन्मुकुंदसेवोपयोगिनृषुजन्मयैर्लब्धं॥२१॥

स्पृहामेवाह किमित्यादिसप्तभिः दुष्करैः क्रत्वादिभिर्नः फल्गुनातुच्छेनसुजयेनस्वर्गप्राप्त्याकिं नकिंचित्फलंकुतः यत्रनारायणपादपंकज स्मृतिर्नास्ति प्रत्युत अतिशयितानींद्रियाणामुत्सवात् भोगात्प्रमुष्टाऽभूत् ॥ २२ ॥ क्षणमल्पमेवायुर्येषां वरत्वेहेतुः मर्त्येनापिदेहेनक्षणेनै वकालेनकृतंकर्मसंन्यस्य हरेःपदंसम्यग्यांति ॥२३॥ अतःयत्रवैकुंठकथामृतनद्योनसंति तदाश्रयाः कथापगाश्रयामहांतोनृत्यायुत्सवायेषु ताहृशायज्ञेशस्यमखाश्चपूजाः सःसुरेशस्यब्रह्मणोऽपि लोकोनसेव्यतां॥२४॥अमुमुक्षून्नरान्निंदतिप्राप्ताइति ज्ञानंचतदर्थाः क्रियाश्चतद र्थानिद्रव्याणिचतेषांकलापेनसंभृतांपूर्णां अपुनर्मृतायमोक्षाय वनौकाइववनौकसः पक्षिणोयथालुब्धकान्मुक्ताअपि पुनर्यदितस्मि

किंदुष्करैर्नःक्रतुभिस्तपोव्रतैर्दानादिभिर्वाद्युजयेनफल्गुना ॥ नयत्रनारायणपादपंकजस्मृतिःप्रमुष्टाऽति शयेंद्रियोत्सवात् ॥ २२ ॥ कल्पायुषांस्थानजयात्पुनर्भवात्क्षणायुषांभारतभूजयोवरं ॥ क्षणेनमर्त्येनकृतंम नस्विनःसंन्यस्यसंयांत्यभयंपदंहरेः ॥ २३ ॥ नयत्रवैकुंठकथासुधापगानसाधवोभागवतास्तदाश्रयाः ॥ न यत्रयज्ञेशमखामहोत्सवाःसुरेशलोकोऽपिनवैससेव्यतां ॥ २४ ॥ प्राप्तानृजातिंत्विहयेचजंतवोज्ञानक्रिया द्रव्यकलापसंभृतां ॥ नवैयतेरन्नपुनर्भवायतेभूयोवनौकाइवयांतिबंधनं ॥ २५ ॥ यैःश्रद्धयाबर्हिषिभागशो हविर्निरुप्तमिष्टंविधिमंत्रवस्तुतः ॥ एकःपृथङ्नामभिराहुतोमुदागृह्णातिपूर्णःस्वयमाशिषांप्रभुः ॥ २६ ॥ स त्यंदिशत्यर्थितमर्थितोनृणांनैवार्थदोयत्पुनरर्थितायतः ॥ स्वयंविधत्तेभजतामनिच्छतामिच्छापिधानंनि जपादपल्लवं ॥ २७ ॥

न्नेवरक्षेप्रमत्ताविहरंतितर्हियथाबध्यंतेतद्वत्॥२५॥ अहोभारतवासिनांभाग्यमित्याहुः यैरिति अग्नयेजुष्टंनिर्वपामिइंद्रायजुष्टंनिर्वपामी त्येवंभागशोनिरुप्तंपृथक्कृतं कथंविधिनाप्रकारेणमंत्रेणच वस्तुतश्चरुपुरोडाशादिभेदेनइष्टंदेवतामुद्दिश्यत्यक्तंनिरुप्तंचमम्नेदमितित्यक्त त्यत्यागानंतरमश्नातीत्यर्थः पृथक्इंद्रादिनामभिराहुतः आहूतः आशिषांप्रभुः स्वयंपूर्णोऽपिहरिः॥ २६॥ तत्रापिनिष्कामाः कृतार्थाइत्या हुःसत्यमिति प्रार्थितःसन्नर्थिनंददातीतिसत्यं तथापिपरमार्थदोनभवत्येव यद्यस्माद्यतोदत्तानंतरंपुनरर्थिताभवति ननुनार्थितश्चेत्किमपि नदद्यादित्याशंक्याह अनिच्छतांनिष्कामानां तदुत्थानांपिधानमाच्छादकंसर्वकामपरिपूरकंनिजपादपल्लवंस्वयमेवसंपादयति ॥ २७॥

स्विष्टस्यसम्यग्यजनस्य सूक्तस्यप्रवचनस्यकृतस्यअन्यस्यापिकर्मणःस्वर्गसुखादुपभुक्तादवशेषितंयदिकिंचित्स्विष्टेनाजनाभेवर्षेनो
ऽस्माकंजन्मस्यात् कीदृशं स्मृतिमत् हरिरेवसेव्यइत्यनुसंधानयुक्तं यतःहरिः भजतांशंसुखंतनोति ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इति
पंचमेटीकायामेकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ विंशेप्लक्षादिषट्द्वीपस्थितिमाहसहार्णवैः ॥ लोकालोकस्थितिश्चांतेवेहि

यद्यत्रनःस्वर्गसुखावशेषितंस्विष्टस्यसूक्तस्यकृतस्यशोभनं ॥ तेनाजनाभेस्मृतिमज्जन्मनःस्याद्वर्षेहरिर्यद्भज
तांशंतनोति ॥ २८ ॥ श्रीशुकउवाच जंबुद्वीपस्यचराजन्नुपद्वीपानष्टौहैकउपदिशंतिसगरात्मजैरश्वान्वे
पणइमांमहींपरितोनिखनद्भिरुपकल्पितान् ॥ २९ ॥ तद्यथास्वर्णप्रस्थश्चंद्रशुक्लआवर्तनोरमणकोमंदरहरिणः
पांचजन्यःसिंहलोलंकेति ॥ ३० ॥ एवंतवभारतोत्तमजंबुद्वीपवर्षविभागोयथोपदेशमुपवर्णितइति ॥ ३१ ॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेजंबुद्वीपवर्णनोनामएकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ छ ॥
श्रीशुकउवाच अतःपरंप्लक्षादीनांप्रमाणलक्षणसंस्थानतोवर्षविभागउपवर्ण्यते ॥ १ ॥ जंबुद्वीपोऽयंया
वत्प्रमाणविस्तारस्तावताक्षारोदधिनापरिवेष्टितोयथामेरुर्जंब्वाख्येनलवणोदधिरपिततोद्विगुणविशालेन
प्लक्षाख्येनपरिक्षिप्तोयथापरिखाबाह्योपवनेनप्लक्षोजंबुप्रमाणोद्वीपाख्याकरोहिरण्मयउत्थितोयत्राग्निरु
पास्ते ॥ सप्तजिह्वस्तस्याधिपतिःप्रियव्रतात्मजइध्मजिह्वःस्वंद्वीपंसप्तवर्षाणिविभज्यसप्तवर्षनामभ्यआत्मजे
भ्यआकलय्यस्वयमात्मयोगेनोपरराम ॥ २ ॥ शिवंयवयसंसुभद्रंशांतंक्षेममममृतमभयमितिवर्षाणितेषु
गिरयोनद्यश्चसप्तैवाभिज्ञाताः ॥ ३ ॥

भागादिमानतः ॥ २ ॥ १ ॥ तावतालक्षविस्तारेणपरिक्षिप्तः परिवेष्टितःउपास्तेतिष्ठति आक
लय्य समर्प्य ॥ २ ॥ अभिज्ञाताःप्रसिद्धाः सप्तैवअन्येचपर्वतानद्यश्चसहस्रशःसंतीत्यर्थः मानसोत्तरस्यमंडलाकारत्वात्केरतेषुप्लक्षादिपंच
द्वीपेषुवर्षाद्रयस्तिर्यग्रेखाकाराउभयतोऽब्धिस्पृशंतइतिगम्यते अन्यथासप्तवर्षविभागासंभवात् वैष्णवेवर्षाणांपूर्वादिक्रमोक्तेश्च ॥ ३ ॥

जलोपस्पर्शनेनविधूतंरजस्तमश्चयेषां हंसादयोब्राह्मणादिस्थानीयाःवर्णाः विबुधोपमंसंदर्शनंक्रमस्वेदादिरहितंरूपं प्रजननमपत्योत्पाद
नंचयेषां ॥ ४ ॥ विगाताअपिद्वीपमंत्राव्याख्यायंते प्रत्नस्यपुराणपुरुषस्यविष्णोर्यद्रूपंतंसूर्यमीमहीति शरणंव्रजेम कथंभूतंसत्यादीनामा

मणिकूटोवज्रकूटइंद्रसेनोज्योतिष्मान्सुपर्णोहिरण्यष्ठीवोमेघमालइतिसेतुशैलाः॥ अरुणानृम्णांगिरसीसा
वित्रीसुप्रभाताऋतंभरासत्यंभराइतिमहानद्यः यासांजलोपस्पर्शनविधूतरजस्तमसोहंसपतंगोर्ध्वायनस
त्यांगसंज्ञाश्चत्वारोवर्णाःसहस्रायुषोविबुधोपमसंदर्शनप्रजननाःस्वर्गद्वारंत्रय्याविद्यया भगवंतंत्रयीमयंसू
र्यमात्मानंयजंते ॥ ४ ॥ प्रत्नस्यविष्णोरूपंचसत्यस्यर्तस्यब्रह्मण अमृतस्यचमृत्योश्चसूर्यमात्मानमीमही
ति॥ ५ ॥ प्लक्षादिषुपंचसुपुरुषाणामायुरिंद्रियमोजःसहोबलंबुद्धिर्विक्रमइतिचसर्वेषामौत्पत्तिकीसिद्धिर
विशेषेणवर्तते॥ ६ ॥ प्लक्षःस्वसमानेनेक्षुरसोदेनावृतोयथातथाद्वीपोऽपिशाल्मलोद्विगुणविशालःसमानेन
सुरोदेनावृतःपरिवृंक्ते ॥ ७ ॥ यत्रहवैशाल्मलीप्लक्षायामायस्यांवावकिलनिलयमाहुर्भगवतश्छंदःस्तुतःप
तत्रिराजस्यसाद्वीपहूतयेउपलक्ष्यते॥ ८ ॥ तद्द्वीपाधिपतिःप्रियव्रतात्मजोयज्ञबाहुःस्वसुतेभ्यःसप्तभ्यस्तन्ना
मानिसप्तवर्षाणिव्यभजत्सुरोचनंसौमनस्यंरमणकंदेववर्षंपारिभद्रमाप्यायनमविज्ञातमिति॥ ९॥ तेषुवर्षा
द्रयोनद्यश्चसप्तैवाभिज्ञाताःस्वरसःशतशृंगोवामदेवःकुंदोमुकुंदःपुष्पवर्षःसहस्रश्रुतिरितिअनुमतिःसिनीवा
लीसरस्वतीकुहूरजनीनंदाराकेति ॥ १० ॥ तद्वर्षपुरुषाःश्रुतधरवीर्यधरवसुंधरेषंधरसंज्ञाभगवंतंवेदमयंसो
ममात्मानंवेदेनयजंते॥ ११ ॥

त्मानमधिष्ठातारं तच्चसत्यमनुष्ठीयमानोधर्मःऋतंप्रमीयमाणोधर्मः ब्रह्म
णः तद्बोधकस्यवेदस्य अमृतस्यशुभफलस्य मृत्योः अशुभफलस्य ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ सुपर्णोऽसिगरुत्मान्त्रिवृत्तेशिरइत्यादिश्रुतेः छं
दोभिः स्वावयवैःश्रीविष्णुंस्तौतीतिछंदस्तुत् तस्यद्वीपस्यहूतयेव्यपदेशाय ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११॥

स्वगोभिः स्वरश्मिभिः अंधः अन्नं सोमो नो राजा आस्तु आभिमुख्येन भवतु क्वस्य पाठे लक्षिचक्षणा सं भ्याभावः ॥ १२ ॥ एवं सुरोदाद्बहिर्घृतोदेना
वृतः कुशद्वीप इत्यन्वयः स्वशष्पाणि स्वकोमलशिखास्तेषां रोचिषा ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ हे जातवेदः त्वं साक्षात्परस्य ब्रह्मणो हरहव्यवाड

स्वगोभिः पितृदेवेभ्यो विभजन् कृष्णशुक्लयोः ॥ प्रजानां सर्वासां राजांऽधः सोमो न आस्त्विति ॥ १२ ॥ एवं सुरो
दाद्बहिस्तद्द्विगुणः समानेनावृतो घृतोदेन यथापूर्वः कुशद्वीपो यस्मिन्कुशस्तंबो देवकृतस्तद्द्वीपाख्याकरो ज्वलन
इवापरः स्वशष्परोचिषा दिशो विराजयति ॥ १३ ॥ तद्द्वीपपतिः प्रैयव्रतो राजा हिरण्यरेता नाम स्वं द्वीपं सप्तभ्यः
स्वपुत्रेभ्यो यथाभागं विभज्य स्वयं तप आतिष्ठत ॥ १४ ॥ वसुवसुदानदृढरुचिनाभिगुप्तस्तुत्यव्रतविविक्त[illegible]
मदेवनामभ्यस्तेषां वर्षेषु सीमागिरयो नद्यश्चाभिज्ञाताः सप्तैव चक्रश्चतुःशृंगः कपिलश्चित्रकूटो देवानीक[illegible]र्ध्व
रोमा द्रविण इति ॥ १५ ॥ रसकुल्या मधुकुल्या मित्रविंदा श्रुतविंदा देवगर्भा घृतच्युता मंत्रमालेति यासां पयो
भिः कुशद्वीपौकसः कुशलकोविदाभियुक्तकुलकसंज्ञा भगवंतं जातवेदसरूपिणं कर्मकौशलेन यजंते ॥ १६ ॥
परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवेदोऽसि हव्यवाट् ॥ देवानां पुरुषांगानां यज्ञेन पुरुषं यजेति ॥ १७ ॥ तथा बहिः क्रौंचद्वी
पो द्विगुणः स्वमानेन क्षीरोदेन परित उपक्लृप्तः वृतो यथा कुशद्वीपो घृतोदेन यस्मिन् क्रौंचो नाम पर्वतराजो द्वीपना
मनिर्वर्तक आस्ते ॥ १८ ॥ योऽसौ गुहप्रहरणोन्मथितनितंबकुंजोऽपि क्षीरोदेनासिच्यमानो भगवता वरुणे
नाभिगुप्तो विभयो बभूव ॥ १९ ॥ तस्मिन्नपि प्रैयव्रतो घृतपृष्ठो नामाधिपतिः स्वद्वीपे वर्षाणि सप्त विभज्य तेषु पु
त्रनामसु सप्त रिक्थादान् वर्षपान्निवेश्य स्वयं भगवान् भगवतः परमकल्याणयशस आत्मभूतस्य हरेश्चरणार
विंदमुपजगाम ॥ २० ॥ आमो मधुरुहो मेघपृष्ठः सुधामा भ्राजिष्ठो लोहितार्णो वनस्पतिरिति घृतपृष्ठसुतास्ते
षां वर्षगिरयः सप्त सप्तैव नद्यश्चाभिख्याताः शुक्लो वर्धमानो भोजन उपबर्हिणो नंदो नंदनः सर्वतोभद्र इति ॥ २१ ॥

सि अतो देवानां यज्ञेन पुरुषं हरिमेव यज अंगानां नाम्ना दत्तमंगिने समर्पयेत्यर्थः ॥ १७ ॥ उपक्लृप्तो वेष्टितः यथा कुशद्वीपो घृतोदेनावृतः ॥ १८ ॥ गु
हस्य कार्तिकेयस्य प्रहरणेन आयुधेन उन्मथितानि नितंबाः कुंजानि च यस्य ॥ १९ ॥ स्वयं भगवान् ज्ञानी परमकल्याणं यशो यस्येति ॥ २० ॥ २१ ॥

आपोमयमम्मयं ॥ २२ ॥ हेआपः पुरुषवीर्याईश्वरात् लब्धसामर्थ्याः स्थाबथ अतएवभूर्भुवःस्वःत्रैलोक्यंपुनंत्यः ताः भवत्योनोऽस्माकंस्पृशतांस्पर्शनंकुर्वतां भुवः शरीराणि पुनंतु यतआत्मनास्वरूपेणैव अमीवघ्नीः पापहंत्र्यः ॥ २३॥ दध्नोमंडंरसःसएवोदकंयस्य यस्य

अभयाअमृतौघाआर्यकातीर्थवतीवृत्तिरूपवतीपवित्रवतीशुक्लेतियासामंभःपवित्रममलमुपयुंजानाःपुरुषऋषभद्रविणदेवकसंज्ञावर्षपुरुषाआपोमयंदेवमपांपूर्णेनांजलिनायजंते॥ २२ ॥ आपःपुरुषवीर्यास्थपुनंतीभूर्भुवःसुवः॥ तानःपुनीतामीवघ्नीःस्पृशतामात्मनाभुवइति॥ २३॥ एवंपुरस्तात्क्षीरोदात्परितःउपवेशितःशाकद्वीपोद्वात्रिंशल्लक्षयोजनायामःसमानेनचदधिमंडोदेनपरीतः यस्मिन्शाकोनाममहीरुहः स्वक्षेत्रव्यपदेशकोयस्यह्महासुरभिगंधस्तंद्वीपमनुवासयति॥ २४ ॥ तस्यापिप्रैयव्रतएवाधिपतिर्नाम्नामेधातिथिःसोऽपिविभज्यसप्तवर्षाणिपुत्रनामानितेषुस्वात्मजान्पुरोजवमनोजवपवमानधूम्रानीकचित्ररेफबहुरूपविश्वधारसंज्ञान्निधाप्याधिपतीन् स्वयंभगवत्यनंतेआवेशितमतिस्तपोवनंप्रविवेश॥ २५॥एतेषांवर्षमर्यादागिरयोनद्यश्चसप्तसप्तैवईशानउरुशृंगोबलभद्रःशतकेसरःसहस्रस्रोतोदेवपालोमहानसइति ॥ २६ ॥ अनघायुर्दाउभयस्पृष्टिरपराजितापंचपदीसहस्रस्रुतिर्निजधृतिरिति ॥ २७॥ तद्वर्षपुरुषाऋतसत्यव्रतदानव्रतानुव्रतनामानोभगवंतंवाय्वात्मकंप्राणायामविधुतरजस्तमसःपरमसमाधिनायजंत॥२८॥ अंतःप्रविश्यभूतानियोबिभर्त्यात्मकेतुभिः॥ अंतर्यामीश्वरःसाक्षात्पातुनोयद्वशेस्फुटं॥ २९॥

पर्णान्यंतःखरस्पर्शानिबहिर्मृदुस्पर्शानिसशाकोनामवृक्षः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ आत्मकेतुभिः प्राणादिवृत्तिभिः ॥ २९ ॥

ज्वलनशिखावदमलानांकनकपत्राणामयुतानामयुतानियस्यतत् देवानामहोरात्राभ्यामुत्तरदक्षिणाय[illegible]मित्यर्थः॥३०॥३१॥ब्रह्मरूपि
णंकमलासनमूर्तिं सकर्मकेन ब्रह्मसालोक्यादिसाधनेन॥३२॥ कर्ममयंकर्मफलरूपं ब्रह्मलिंग्यतेयस्मात् एकस्मिन्नेवपरमेश्वरेअंतोनिष्ठा
यस्यतदत एववस्तुतोऽद्वैतं॥३३॥ततःशुद्धोदात्परस्तात् लोकःसूर्याद्यालोकवान्देशः अलोकः तद्रहितस्तयोरंतरालेमध्ये तयोर्विभागार्थमि
त्यर्थः॥३४॥ ततःपरस्तादित्युक्तस्तदेव कियतांऽतरेणेत्यपेक्षायांतदंतर्वर्तिनीं भूमिमाह यावन्मानसोत्तरमेर्वोरंतरंसार्द्धसप्तलक्षोत्तरं सार्धको

एवमेवदधिमंडोदात्परतःपुष्करद्वीपस्ततोद्विगुणायामःसमंततउपकल्पितःसमानेनस्वादूदकेनसमुद्रेणबहि
रावृतोयस्मिन्बृहत्पुष्करंज्वलनशिखामलकनकपत्रायुतायुतंभगवतःकमलासनस्याध्यासनंपरिकल्पितं
तद्वीपमध्येमानसोत्तरनामैकएवार्वाचीनपराचीनवर्षयोर्मर्यादाचलोऽयुतयोजनोच्छ्रायायामोयत्रतुचत
स्रषुदिक्षुचत्वारिपुराणिलोकपालानामिंद्रादीनांयदुपरिष्टात्सूर्यरथस्यमेरुंपरिभ्रमतःसंवत्सरात्मकंचक्रंदे
वानामहोरात्राभ्यांपरिभ्रमति ॥ ३० ॥ एतद्वीपस्याप्यधिपतिःप्रैयव्रतोवीतिहोत्रोनामैतस्यात्मजौरमणक
धातकिनामानौवर्षपतीनियुज्यसस्वयंपूर्वजवद्भगवत्कर्मशीलइत्यास्ते ॥ ३१ ॥ तद्वर्षपुरुषाभगवंतंब्रह्मरूपि
णंसकर्मकेनकर्मणाराधयंतिइदंचोदाहरंति ॥ ३२ ॥ यत्तत्कर्ममयंलिंगंब्रह्मलिंगंजनोऽर्चयेत् ॥ एकांतमद्वयं
शांतंतस्मैभगवतेनमइति ॥ ३३ ॥ ऋषिरुवाच ततःपरस्ताल्लोकालोकनामाऽचलोलोकालोकयोरंत
रालेपरितउपक्षिप्तः ॥ ३४ ॥ यावन्मानसोत्तरमेर्वोरंतरंतावतीभूमिःकांचन्यन्यादर्शतलोपमायस्यांप्रहितः
पदार्थोनकथंचित्पुनःप्रत्युपलभ्यतेतस्मात्सर्वसत्त्वपरिह्रतासीत् ॥ ३५ ॥

टिपरिमितंतावतीभूःशुद्धोदात्परास्ति तत्रचप्राणिनोऽपिसंति ततःकांचनीभूमिरन्यास्तीत्यर्थः साचैकोनचत्वारिंशल्लक्षोत्तरकोट्यष्टकपरि
मिताज्ञेया एवंहिसतिमेरुलोकालोकयोरंतरंसार्द्धद्वादशकोटिपरिमितंवक्ष्यमाणमुपपन्नंभवति एतदेवशैवतंत्रेप्युक्तं कोटिद्वयंत्रिपंचाशल्ल
क्षाणिचततःपरं॥पंचाशच्चसहस्राणिसप्तद्वीपाससागरा॥ततोहेममयीभूमिर्दशकोट्योवरानने॥देवानांक्रीडनार्थायलोकालोकस्ततःपरमि
ति अत्रचदशकोटित्वंपूर्वोक्तभूम्यासहद्रष्टव्यं सर्वसत्त्वपरिह्रतेतिदेवव्यतिरेकेणेतिविज्ञेयं देवानांक्रीडनार्थायेत्युक्तत्वात् ॥ ३५॥

॥ ३६ ॥ लोकत्रयस्यांतेपरितोमर्यादारूपोविहितःयस्मात्प्रतिबंधकात् सूर्यआदिर्येषांध्रुवोपवर्गोऽतोयेषां आवितन्वानासमंतात्प्रकाशयंतःपरतोगंतुंनशक्नुवंति तावदुन्नहनमुत्सेधः तदनुरूपआयामश्चविस्तारोयस्य ध्रुवादप्युच्छ्रितत्वात्त्रिलोकीमर्यादाभूतइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ सोऽयंतुलोकालोकाचलः तुरीयभागः चतुर्थांऽशःसार्द्धद्वादशकोट्यः मेरोरेकतइतिद्रष्टव्यं ॥ ३८ ॥ आशासुदिक्षु येऽधिनिवेशिताः ते

लोकालोकइतिसमाख्यायदनेनाचलेनलोकालोकस्यांतर्वर्तिनाऽवस्थाप्यते॥ ३६॥ सलोकत्रयांतेपरितईश्वरेणविहितोयस्मात्सूर्यादीनांध्रुवापवर्गाणांज्योतिर्गणानांगभस्तयोऽर्वाचीनास्त्रींल्लोकानावितन्वानानकदाचित्पराचीनाभवितुमुत्सहंतेतावदुन्नहनायामः ॥ ३७ ॥ एतावाँल्लोकविन्यासोमानलक्षणसंस्थाभिर्विचिंतितःकविभिःसतुपंचाशत्कोटिगणितस्यभूगोलस्यतुरीयभागोऽयंलोकालोकाचलः॥ ३८ ॥ तदुपरिष्टाच्चतसृष्वाशास्वात्मयोनिनाऽखिलजद्गुरुणाऽधिनिवेशितायेद्विरदपतयऋषभःपुष्करचूडोवामनोऽपराजितइतिसकललोकस्थितिहेतवः॥ ३९ ॥ तेषांस्वविभूतीनांविविधवीर्योपबृंहणायभगवान्परममहापुरुषोमहाविभूतिपतिरंतर्याम्यात्मनोविशुद्धसत्त्वंधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याद्यष्टमहासिद्ध्युपलक्षणंविष्वक्सेनादिभिःस्वपार्षदप्रवरैःपरिवारितोनिजवरायुधोपशोभितैर्निजभुजदंडैःसंधारयमाणस्तस्मिन्गिरिवरेसमंतात्सकललोकस्वस्तयआस्ते॥ ४० ॥

आसते ॥ ३९ ॥ तेषांदिग्गजानांस्वविभूतीनांस्वांशभूतानांमहेंद्रादीनांचविविधवीर्योपबृंहणायसकललोकस्वस्तयेचभगवान्तस्मिन्नास्तेइत्यन्वयः किंकुर्वन् आत्मनःस्वस्ययद्विशुद्धंसत्त्वंतत्संधारयमाणः आविष्कुर्वन् कीदृशं धर्मज्ञानादीन्यष्टमहासिद्धयश्चोपलक्षणंयस्यतत् दोर्दंडैरुपलक्षितःसन्महाविभूतेःपरमैश्वर्यस्यपतित्वादेकयैवमूर्त्यासमंतादास्ते ॥ ४० ॥

नन्वंतर्यामिणांऽतस्थेनैवसर्वंकर्तुंशक्यंकिंतस्यबहिःसमंतादवस्थानेनेत्याशंक्यतस्यार्थंस्वयमेवव्याचष्टे आत्मनोयोगमाययाविरचितायाविविधलोकयात्रातस्यागोपीथायरक्षणायएषभगवानेवंभूतः आकल्पंवेषंगतः लीलयाप्राप्तइतिसमंतादास्तइत्यस्यार्थः ॥ ४१॥ अलोकपरिमाणंचमेरोरेकतःसार्द्धद्वादशकोट्यः ततोलोकालोकात् अलोकाद्वापरस्तात् विशुद्धां द्विजपुत्रानयनेऽर्जुनस्यश्रीकृष्णेनप्रदर्शितां ॥ ४२ ॥ विस्तारेणोक्तंब्रह्मांडमानंसर्वतोऽपिनिरूपयति अंडमध्यगतः किंतन्मध्यंतदाह द्यावाभूम्योःपूर्वोत्तरकपालयोर्यदंतरंमध्यस्था

आकल्पमेवंवेषंगतएषभगवानात्मयोगमाययाविरचितविविधलोकयात्रागोपीथायेति ॥ ४१ ॥ योऽतर्विस्तारएतेनह्यलोकपरिमाणंचव्याख्यातंयद्बहिर्लोकालोकाचलात् ततःपरस्ताद्योगेश्वरगतिंविशुद्धामुदाहरंति ॥ ४२ ॥ अंडमध्यगतःसूर्योद्यावाभूम्योर्यदंतरं ॥ सूर्यांडगोलयोर्मध्येकोट्यःस्युःपंचविंशतिः ॥ ४३ ॥ मृतेंऽडएषएतस्मिन्यदभूत्ततोमार्तंडइतिव्यपदेशःहिरण्यगर्भइतियद्धिरण्यांडसमुद्भवः ॥ ४४ ॥ सूर्येणहिविभज्यंतेदिशःखंद्यौर्महीभिदा॥स्वर्गापवर्गौनरकारसौकांसिचसर्वशः ॥ ४५॥ देवतिर्यङ्मनुष्याणांसरीसृपसवीरुधां॥सर्वजीवनिकायानांसूर्यआत्मादृगीश्वरः ॥ ४६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभुवनकोशवर्णनेसमुद्रद्वीपवर्षसन्निवेशपरिमाणलक्षणोविंशतितमोऽध्यायः॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

नं सर्वतः पंचविंशतिकोट्यः ॥ ४३ ॥ अंडमध्यावस्थानेकारणंतन्नाम निर्वचनेनाह मृतेअचेतनेएषः सूर्योविराजरूपेणयस्मात्प्रविष्टः ॥ ॥ ४४ ॥ किंचसूर्येणैवविभज्यंतेदिशःखमंतरिक्षं भिदाअन्योऽपिविभागः स्वर्गापवर्गौभोगमोक्षदेशौ रसौकांसिअतलादीनि ॥ ४५॥ उपासनार्थमाह देवादीनांसूर्यआत्मादृगीश्वरःनेत्राधिष्ठाताच ॥ ४६ ॥ इतिपंचमेटीकायांविंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥ ॥छ॥ ॥छ॥

एवमध्यायविंशत्याभूमर्यादानिरूपिता ॥ अतःपरंद्युमर्यादापालनंत्रिभिरुच्यते ॥ १॥ एकविंशेरवेःकालचक्रेणभ्रमतोऽन्वहं॥स्वगत्याराशिसंचारैर्लोकयात्रानिरूप्यते ॥२॥ एतावान्विस्तारेणकोट्यःपंचाशत उत्सेधेनपंचविंशतिः ॥ १ ॥ द्विदलयोर्मध्येयथैकस्यमानेनापरस्यमानमुपदिश्यते तद्वत् तेअंतरेणतयोर्मध्ये तदुभयसंधितंताभ्यामुभयतः संलग्नं॥२॥ उदगयनादिसंज्ञाभिर्मंदक्षिप्रसमगतिभिर्यथाकालमारोहणादिस्थानेष्वारोहणाद्यभिपद्यमानोमकरादिष्वहोरात्राणिदीर्घह्रस्वसमानानिविधत्ते ॥ ३ ॥ तत्प्रपंचयति यदेति अत्यंतवैष

श्रीशुकउवाच एतावानेवभूवलयस्यसन्निवेशःप्रमाणलक्षणतोव्याख्यातःएतेनहिदिवोमंडलमानंतद्विदउपदिशंति॥ १ ॥ यथाद्विदलयोर्निष्पावादीनांतेअंतरेणांतरिक्षंतदुभयसंधितं ॥ २ ॥ तन्मध्यगतोभगवांस्तपतांपतिस्तपनआतपेनत्रिलोकींप्रतपत्यवभासयतिआत्मभासा सएषउदगयनदक्षिणायनवैपुवतसंज्ञाभिर्मांद्यशैघ्र्यसमानाभिर्गतिभिरारोहणावरोहणसमानस्थानेषुयथासवनमभिपद्यमानोमकरादिषुत्रिष्वहोरात्राणिदीर्घह्रस्वसमानानिविधत्ते॥३॥यदामेषतुलयोर्वर्ततेतदाऽहोरात्राणिसमानानिभवंतियदावृषभादिषुपंचसुचराशिषुचरतितदाऽहान्येववर्द्धंतेह्रसतिचमासिमास्येकैकाघटिकारात्रिषु ॥ ४॥ यदावृश्चिकादिषुपंचसुवर्ततेतदाऽहोरात्राणिविपर्ययाणिभवंति ॥ ५॥ यावद्दक्षिणायनमहानिवर्द्धंतेयावदुदगयनंरात्रयः॥ ६॥

म्याभावात्समानानीत्युक्तं सर्वथासाम्यंत्वेकस्यैवाहोरात्रस्य यद्यपिवृषभमिथुनयोरेवाह्नांवृद्धिः कर्कटादिषुह्रासः तथाऽपिरात्र्यपेक्षयाअधिकत्वाद्वर्द्धंतइत्युक्तं एवंरात्रिवृद्धावपिदिनापेक्षयाह्रसंतीत्युक्तं एकैकेति स्थूलदृष्ट्योक्तं वृद्धिह्रासयोःप्रतिमासवैषम्यात् ॥ ४ ॥ विपर्ययाणीति अहान्यूनानिरात्रयोऽधिकाइत्यर्थः ॥ ५ ॥ तद्वृद्धिह्रासकालमाह यावदिति ॥ ६ ॥

एवंमंदादिगतिभिः नवकोटयइति मेरोरुभयतोमानसोत्तरस्यांतर्विस्तारेणपंचदशलक्षाधिककोटित्रयपरिमितेनेदंपरिमंडलमानमून्नेयं ए
वंपंचदशभिर्घटिकाभिरित्यादिष्वपित्रैराशिकगणितेनतत्तन्मानमुन्नेयं अत्रापेक्षितोविशेषःपुराणांतरादवगंतव्यः तत्रारोहणादिस्थाना
निवायुपुराणेदर्शितानि सर्वग्रहाणांत्रीण्येवस्थानानिद्विजसत्तमाः॥स्थानंजरद्गवंमध्यंतथैरावतमुत्तरं॥वैश्वानरंदक्षिणतोनिर्दिष्टमिहतत्त्वत
इति॥तदेवमध्यमोत्तरदक्षिणमार्गत्रयंप्रत्येकंवीथीत्रयेणत्रिधाभिद्यते त्रिभिस्त्रिभिरश्विन्यादिनक्षत्रैः नागवीथीगजवीथीऐरावतीचेत्युत्तर
मार्गेवीथीत्रयं आर्षभीगोवीथीजरद्गवीचेतिवैषुवतेमध्यममार्गेवीथीत्रयं अजवीथीमृगवीथीवैश्वानरीचेतिदक्षिणमार्गेवीथीत्रयं तदप्यु
क्तंतत्रैव अश्विनीकृत्तिकायाम्यानागवीथीतिशब्दिता॥रोहिण्यार्द्रामृगशिरोगजवीथ्यभिधीयते॥पुष्याश्लेषातथादित्यावीथीचैरावतीस्मृ
ता॥एतास्तुवीथयस्तिस्र उत्तरोमार्गउच्यते॥तथाद्वेचापिफाल्गुन्यौमघाचैवार्षभीमता॥हस्तश्चित्रातथास्वातीगोवीथीतितुशब्दिता॥ज्येष्ठावि
शाखाऽनुराधावीथीजारद्गवीमता॥एतास्तुवीथयस्तिस्रोमध्यमोमार्गउच्यते॥मूलाषाढोत्तराषाढाअजवीथ्यभिशब्दिता॥श्रवणंचधनिष्ठाच

एवंनवकोटयएकपंचाशल्लक्षाणियोजनानांमानसोत्तरगिरिपरिवर्तनस्योपदिशंतितस्मिन्नैंद्रींपुरींपूर्वस्मा
न्मेरोर्देवधानींनामदक्षिणतोयाम्यांसंयमनींनामपश्चाद्वारुणींनिम्लोचनींनामउत्तरतःसौम्यांविभावरींना
मतासूदयमध्याह्नास्तमयनिशीथानीतिभूतानांप्रवृत्तिनिमित्तानिसमयविशेषेणमेरोश्चतुर्दिशं॥ ७॥

मार्गीशतभिषस्तथा॥वैश्वानरीभाद्रपदेरेवतीचैवकीर्तिता॥एतास्तुवीथयस्तिस्रोदक्षिणोमार्गउच्यतइति॥याम्याभरणी आदित्याअदितिदेव
ताका पुनर्वसुः मार्गीमृगवीथी एवंस्थितेउत्तरायणेध्रुवेणयुगाक्षकोटिनिबद्धवायुपाशद्वयाकर्षणेरथस्यारोहणं तथाभ्यंतरमंडलप्रवेशो
गतिमांद्यंचेतिदिनवृद्धिःरात्रिह्रासश्च दक्षिणायनेचपाशप्रेरणादवरोहणेबहिर्मंडलप्रवेशोगतिशैघ्र्यंचेत्यहोरात्रयोर्विपर्ययः वैषुवतेतु पा
शसाम्यात्समावस्थानेमध्यमंडलप्रवेशोगतिसाम्यंचेत्यहोरात्रयोःसाम्यमिति॥तथाचपुराणांतरं आकृष्येतेयदातौतुध्रुवेणसमधिष्ठितौ ॥
तदाभ्यंतरतःसूर्योभ्रमतेमंडलानितु॥ध्रुवेणमुच्यमानेनपुनारश्मियुगेनतु ॥तथैववाह्यतःसूर्योभ्रमतेमंडलानिचेति तदेतदुक्तं यदामेषतुलयो
रित्यादिना उदयास्तादिकंवक्तुमाह तस्मिन्मानसोत्तरेमेरोःपूर्वतऐंद्रींपुरीमुपदिशंतीत्यनुषंगःतासुपुरीषुउदयादीन्युपदिशंति चतुर्दिशमि
त्युक्तेयेमेरोर्दक्षिणेदेशेतेषामैंद्रीमारभ्यपूर्वादयः येपश्चिमेतेषांयाम्यामारभ्य येउत्तरेतेषांवारुणीमारभ्य येपूर्वेतेषांसौम्यामारभ्य ॥ ७ ॥

तत्रत्यानांमेरुस्थानां सव्येनेति नक्षत्राभिमुखतयास्वगत्यामेरुंवामतःकुर्वन्नपि प्रदक्षिणावर्तप्रवहाख्यवायुभ्राम्यमाणज्योतिश्चक्रवशा त्सत्यहंदक्षिणतःकरोति अतश्चक्रगतिवशादतिदूरतोभूसंलग्नस्येवदर्शनमुदयः आकाशमारूढस्येवदर्शनंमध्याह्नः भूमिप्रविष्टस्येवादर्शनम स्तमयः ततोऽतीवदूरगमनेनिशीथइति समुद्रतीरस्थदृष्ट्याच अद्भ्योवाएषप्रातरुदेत्यपःसायंप्रविशतीतिश्रुतिव्यवहारोनवस्तुतः तदुक्तंवैष्ण वे उदयास्तमयेचैवसर्वकालंतुसंमुखे॥दिशास्वशेषासुतथामैत्रेयविदिशासुच॥यैर्यत्रदृश्यतेभास्वान्सतेषामुदयःस्मृतः॥तिरोभावंचयत्रैतित त्रैवास्तमनंरवेः॥नैवास्तमनमर्कस्यनोदयःसर्वदासतः॥उदयास्तमनाख्यंहिदर्शनादर्शनंरवेः॥शक्रादीनांपुरेतिष्ठन्स्पृशत्येषपुरत्रयं॥विकर्णौ

तत्रत्यानांदिवसमध्यंगतएवसदादित्यस्तपतिसव्येनाचलंदक्षिणेनकरोति ॥८॥ यत्रोदेतितस्यहसमानसूत्रनिपातेनिम्लोचतियत्रक्वचनस्यंदनाभितपतितस्यहैषसमानसूत्रनिपातेप्रस्वापयतितत्रगतंनपश्यंतियेतंसमनुपश्येरन् ॥ ९ ॥ यदाचैंद्र्याःपुर्याःप्रचलतेपंचदशघटिकाभिर्याम्यांसपादकोटिद्वयंयोजनानांसार्द्धद्वादशलक्षाणिसाधिकानिचोपयाति ॥ १० ॥ एवंततोवारुणींसौम्यामैंद्रींचपुनस्तथाऽन्येचग्रहाःसोमादयोनक्षत्रैःसहज्योतिश्चक्रेसमभ्युद्यंतिसहवानिम्लोचंति ॥ ११ ॥ एवंमुहूर्तेनचतुस्त्रिंशल्लक्षयोजनान्यष्टशताधिकानिसौरोरथस्त्रयीमयोऽसौचतसृषुपरिवर्ततेपुरीषु ॥ १२ ॥

द्वौविकर्णस्थस्त्रीन्कोणान्द्वेपुरेतथेति॥अतएवतत्रैवोक्तं तस्माद्दि श्युत्तरस्यांवैदिवारात्रिःसदैवहि॥सर्वेषांद्वीपवर्षाणांमेरोरुत्तरतःस्थितिरिति ॥ यतोयत्रयःपश्यतिसैवतस्यप्राची तस्यचवामतोमेरुस्तिष्ठतीति ॥८॥ यथोक्तमुदयास्तमनाद्यनियमंदर्शयति यत्रोदेतीत्यादिना स्यंदनस्वेदोद्गमेन प्रस्वापयतिनिशीथंकरोति येतंसमनुपश्येरन् प्रस्वापसमानसूत्रस्थाः ॥ ९ ॥ साधिकानि पंचविंशतिसहस्राधिकानि ॥ १० ॥ सहवासहैव यद्यपिवस्तुतःसूर्यस्यापिनक्षत्रैःसहैवोदयास्तमयौ तथाऽपितत्साहित्यादर्शनात्सोमादीनामेवतत्साहित्यमुक्तं ॥११॥ त्रयीमयइत्याद्युपासनार्थं ॥ १२ ॥

द्वादशमासाअरायस्य षट्ऋतवोनेमयोयस्य त्रीणिचातुर्मास्यानिनाभयोयस्य कृतइतरभागोयस्य मानसोत्तरगिरौ[illegible]परिवायु
बद्धभूमाविनिद्रष्टव्यं चक्रंवानावद्दुच्छ्रितमितिमंतव्यं अन्यथाऽयुतमात्रोच्छ्रायत्वान्मानसोत्तरस्यमेरोश्चतुरशीत्युच्छ्रायत्वादक्षस्य साम्या
नुपपत्तेः ॥ १३ ॥ तस्मिन्नक्षेचक्रप्रांतकृतमूलः निबद्धपूर्वभागः प्रथमाक्षोमेरुमानसोत्तरायतः सार्द्धसप्तलक्षाधिकसार्द्धकोटिप्रमाणः
तस्यतुर्यमानेनसार्द्धसप्तत्रिंशत्सहस्राधिकैकोनचत्वारिंशल्लक्षमानेनध्रुवेकृतः वायुपाशेननिबद्धः उपरिभागोयस्य ॥ १४ ॥ नीडउपवे

**यस्यैकंचक्रंद्वादशारंषण्नेमित्रिणाभिसंवत्सरात्मकंसमामनंतितस्याक्षोमेरोर्मूर्द्धनिकृतेतरभागोयत्रप्रोतं
रविरथचक्रंतैलयंत्रचक्रवद्भ्रमन्मानसोत्तरगिरौपरिभ्रमति ॥ १३ ॥ तस्मिन्नक्षेकृतमूलोद्वितीयोऽक्षस्तुर्य
मानेनसंमितस्तैलयंत्राक्षवद्ध्रुवेकृतोपरिभागः ॥ १४ ॥ रथनीडस्तुषट्त्रिंशल्लक्षयोजनायतस्तत्तुरीयभाग
विशालस्तावानरविरथयुगोयत्रहयाश्छंदोनामानःसप्तारुणयोजितावहंतिदेवमादित्यं ॥ १५ ॥ पुरस्तात्स
वितुररुणःपश्चाच्चनियुक्तःसौत्येकर्मणिकिलास्ते ॥ १६ ॥ तथावालखिल्याऋषयोऽंगुष्ठपर्वमात्राःषष्टिसह
स्राणिपुरतःसूर्यंसूक्तवाकायनियुक्ताःसंस्तुवंति ॥ १७ ॥ तथान्येचऋषयोगंधर्वाप्सरसोनागाग्रामण्योया
तुधानादेवाइत्येकैकशोगणाःसप्तचतुर्दशमासिमासिभगवंतंसूर्यमात्मानंनानानामानंपृथङ्नानानामा
नःपृथक्कर्मभिर्द्वंद्वशउपासते ॥ १८ ॥**

शस्थानं गायत्र्यादिछंदोनामानः अरुणेनयोजिताःसंतोदेवंवहंति ॥ १५ ॥
पुरस्तात्स्थितोऽपिपश्चात्प्रत्यङ्मुखआस्ते यद्वा यत्सूर्यस्यपुरस्तात्तस्यैवपश्चिमत्वात्पश्चादित्युक्तं अश्वस्थानंचवायुनोक्तं सप्ताश्वरूपछं
दांसिवहंतंवामनोरविं॥चक्रपक्षनिबद्धानिचक्रेचाक्षःसमाहितइति ॥ १६ ॥ सूक्तवाकाय सुभाषिताय ॥ १७ ॥ एकैकशश्चतुर्दशद्वंद्वशः
सप्तगणाःसंतोमासिमास्युपासतइत्यन्वयः ॥ १८ ॥

गव्यूतिः क्रोशद्वयं सगव्यूत्युत्तरंयथाभवतितथा ॥ १९ ॥ इतिपंचमेटीकायामेकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
द्वाविंशेसोमशुक्रादेःस्थानमाहोत्तरोत्तरं॥तत्तद्गत्यनुसारेणइष्टानिष्टेतथानृणां ॥ १ ॥ राशीनामभिमुखमप्रदक्षिणंचउपवर्णितं सव्येनचल
न्दक्षिणेनकरोतीतिवदता अमुष्यवयंकथमनुमीमहि एतत्कथंज्ञास्यामोविरुद्धत्वादित्यर्थः ॥ १ ॥ चक्रवशात्स्वतश्चगतिद्वयमविरुद्धमि

लक्षोत्तरंसार्द्धनवकोटियोजनपरिमंडलंभूवलयस्यक्षणेनसगव्यूत्युत्तरंद्विसहस्रयोजनानिसभुंक्ते ॥ १९ ॥
इतिश्रीभा० म० पंचमस्कंधेज्योतिश्चक्रसूर्यरथमंडलवर्णनंनामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥
राजोवाच यदेतद्भगवतआदित्यस्यमेरुंध्रुवंचप्रदक्षिणेनपरिक्रामतोराशीनामभिमुखंचप्रचलितंचा
प्रदक्षिणंभगवतोपवर्णितममुष्यवयंकथमनुमीमहीति ॥ १ ॥ सहोवाच यथाकुलालचक्रेणभ्रमतासह
भ्रमतांतदाश्रयाणांपिपीलिकादीनांगतिरन्यैवप्रदेशांतरेष्वप्युपलभ्यमानत्वात् ॥ एवंनक्षत्रराशिभिरुपल
क्षितेनकालचक्रेणध्रुवंमेरुंचप्रदक्षिणेनपरिधावतासहपरिधावमानानांतदाश्रयाणांसूर्यादीनांग्रहाणांग
तिरन्यैवनक्षत्रांतरेराश्यंतरेचोपलभ्यमानत्वात् ॥ २ ॥ सएषभगवानादिपुरुषएवसाक्षान्नारायणोलोका
नांस्वस्तयआत्मानंत्रयीमयंकर्मविशुद्धिनिमित्तंकविभिरपिचवेदेनविजिज्ञास्यमानोद्वादशधाविभज्यषट्
सुवसंतादिषुऋतुषुयथोपजोषमृतुगुणान्विदधाति ॥ ३ ॥ तमेतमिहपुरुषास्त्रय्याविद्ययावर्णाश्रमाचारानुप
थाउच्चावचैःकर्मभिराम्नातैर्योगवितानैश्चश्रद्धयायजंतोऽजसाश्रेयःसमधिगच्छंति ॥ ४ ॥

तिपरिहारार्थः ॥ २ ॥ तत्तत्कालनियमेनकर्मणांविशुद्धेः साद्गुण्यस्यनिमित्तभूतमात्मानंविभज्य विजिज्ञास्यमानः वितर्क्यमाणः यथो
पजोषंयथाकर्म भोगमृतुगुणान्शीतोष्णादीन् ॥ ३ ॥ वर्णाश्रमानुचारानुवर्तिनःपुरुषास्त्रय्याआम्नातैः कर्मभिरिंद्रादिरूपं योगवितानैश्च
ध्यानादिभिरंतर्यामिरूपंपूजयंतः ॥ ४ ॥

सएवस्वगत्यामासादिव्यवहारकारणमित्याह सएपलोकानामात्मा द्यावापृथिव्योरंतरेणमध्येयन्नभोवलयं [illegible] कालच
कंतद्गतः राशिभिर्मेपादिभिः संज्ञायेपां चैत्रादिसंज्ञास्तुचांद्रमासानां मासमाह पक्षद्वयंमासइतिचांद्रेणमानेनसपादंमहानक्षत्रद्वयंसौरेण
दिवानक्तंचअहोरात्रमितिपित्र्येणपष्ठमंशंगशिद्वयं ॥५॥६॥ मंडलाभ्यांसहभुंजीत सहसहिसूर्यः यदाशुक्लप्रतिपदिसंक्रांतिर्भवति तदासौ
रचांद्रयोर्मासयोर्युगपदुपक्रमोभवति ससंवत्सरः ततःसौरमानेनवर्पेपट्दिनानिवर्द्धंते चांद्रमानेनपट्क्षंतीतिद्वादशदिनव्यवधानादुभयो

अथसएपआत्मालोकानांद्यावापृथिव्योरंतरेणनभोवलयस्यकालचक्रगतोद्वादशमासान्भुंक्ते राशिसंज्ञा
न्संवत्सरावयवान्मासःपक्षद्वयंदिवानक्तंचेतिसपादर्क्षद्वयमुपदिशंतियावतापष्ठमंशंभुंजीतसवैऋतुरित्युप
दिश्यतेसंवत्सरावयवः ॥ ५ ॥ अथचयावताऽर्द्धेननभोवीथ्यांप्रचरतितंकालमयनमाचक्षते ॥ ६ ॥ अथच
यावन्नभोमंडलंसहद्यावापृथिव्योर्मंडलाभ्यांकार्त्स्न्येनसहभुंजीत तंकालंसंवत्सरंपरिवत्सरमिडावत्सरमनु
वत्सरंवत्सरमितिभानोर्मांद्यशैघ्र्यसमगतिभिःसमामनंति ॥ ७ ॥ एवंचंद्रमाअर्कगभस्तिभ्यउपरिष्टाल्लक्षयो
जनतउपलभ्यमानोऽर्कस्यसंवत्सरभुक्तिंपक्षाभ्यांमासभुक्तिंसपादर्क्षाभ्यांदिनेनैवपक्षभुक्तिमग्रचारीद्रुत
तरगमनोभुंक्ते ॥ ८ ॥ अथवापूर्यमाणाभिश्चकलाभिरमराणांक्षीयमाणाभिश्चकलाभिःपितॄणामहोरात्रा
णिपूर्वपक्षापरपक्षाभ्यांवितन्वानःसर्वजीवनिवहप्राणोजीवश्चएकमेकंनक्षत्रंत्रिंशतामुहूर्तैर्भुंक्ते ॥ ९ ॥
यएपपोडशकलःपुरुषोभगवान्मनोमयोऽन्नमयोऽमृतमयोदेवपितृमनुष्यभूतपशुपक्षिसरीसृपवीरुधांप्रा
णाप्यायनशीलत्वात्सर्वमयइतिवर्णयंति ॥ १० ॥

रयपश्चाद्द्वावोभवति एवंपंचवर्पाणिगच्छंतितन्मध्येद्वौमल
मासौभवतः ततःपुनःपष्ठःसंवत्सरोभवति तदेवमवांतरभेदेनसंवत्सरादि चक्रंसमामनंति ॥ ७ ॥ सोमादीनामपिस्थानंकार्यंचाह एवंचंद्र
माइति अर्कगभस्तिभ्यःमंडलरूपेभ्यःसपादर्क्षाभ्यांसपाददिनद्वयेन॥८॥ सर्वेपांजीवनिवहानांप्राणःअन्नमयत्वादमृतमयत्वाच्च अतएव
जीवहेतुत्वाज्जीवश्च ॥ ९ ॥ तदेवाह यएपइति ॥ १० ॥

दक्षिणेनैव ननुतेषांपृथगन्यागतिरस्तीत्यर्थः कालायने कालचक्रे उत्तराषाढाश्रवणसंधावभिजिन्नक्षत्रंफलविशेषेणपृथक्कल्पितंतेनसह तथाचश्रुतिः अभिजिन्नामनक्षत्रमुपरिष्टादषाढानामधस्ताच्छ्रोणायाइति ॥ ११ ॥ पुरतःसूर्येणभोक्ष्यमाणेनक्षत्रेपश्चाद्भुंक्ते सहैवभुज्यमानेचारेणक्रमस्थनक्षत्रात्यतिक्रमेणवृष्टेर्विष्टंभः स्तंभनंयस्मात्ग्रहात्तमुपशमयतीतितथा॥१२॥ बुधोव्याख्यातः पुरतःपश्चात्सहैववाच

ततउपरिष्टात्रिलक्षयोजनतोनक्षत्राणिमेरुंदक्षिणेनैवकालायनईश्वरयोजितानिसहाभिजिताऽष्टाविंशतिः ॥११॥ततउपरिष्टादुशनाद्विलक्षयोजनतउपलभ्यतेपुरतःपश्चात्सहैववाऽर्कस्यशैघ्र्यमांद्यसाम्याभिर्गतिभिरर्कवच्चरति लोकानांनित्यदाऽनुकूलएवप्रायेणवर्षयन्चारेणानुमीयतेसवृष्टिविष्टंभग्रहोपशमनः ॥ १२ ॥ उशनसाबुधोव्याख्यातःततउपरिष्टाद्विलक्षयोजनतोबुधःसोमसुतउपलभ्यमानःप्रायेणशुभकृद्यदाऽर्काद्व्यतिरिच्येततदाऽतिवातार्भ्रप्रायानावृष्ट्यादिभयमाशंसते ॥ १३ ॥ अतऊर्ध्वमंगारकोऽपियोजनलक्षद्वितयउपलभ्यमानस्त्रिभिस्त्रिभिःपक्षैरेकैकशोराशीन्द्वादशानुभुंक्तेयदिनवक्रेणाभिवर्ततेप्रायेणाशुभग्रहोऽघशंसः ॥ १४ ॥ ततउपरिष्टाद्द्विलक्षयोजनांतरगतोभगवान्बृहस्पतिरेकैकस्मिन्राशौपरिवत्सरंचरति ॥ यदिनवक्रःस्यात्प्रायेणानुकूलोब्राह्मणकुलस्य ॥ १५ ॥ ततउपरिष्टाद्योजनलक्षद्वयात्प्रतीयमानःशनैश्चरएकैकस्मिन्राशौत्रिंशन्मासान्विलंबमानःसर्वानेवानुपर्येतितावद्भिरनुवत्सरैःप्रायेणहिसर्वेषामशांतिकरः ॥ ॥ १६ ॥ ततउत्तरस्माद्दृषयएकादशलक्षयोजनांतरउपलक्ष्यंते ॥ यएवलोकानांशमनुभावयंतोभगवतोविष्णोर्यत्परमंपदंप्रदक्षिणंप्रक्रमंति ॥ १७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेज्योतिश्चक्रवर्णनंद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

रतीति किंचिद्विशेषंचाह ततइत्यादिना आशंसते सूचयति ॥ १३ ॥ अघशंसःदुःखसूचकः यदिनवक्रेणाभिवर्तते तर्हित्रिभिस्त्रिभिःपक्षैः ॥ १४ ॥ यदिनवक्रःस्यात्तर्हिपरिवत्सरं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ इतिपंचमेटीकायांद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥

त्रयोविंशेध्रुवस्थानंज्योतिश्चक्राश्रयंततः ॥शिशुमारस्वरूपेणहरेश्चस्थितिरुच्यते ॥१॥ यत्तत्प्रसिद्धंविष्णोःपदं यत्रध्रुवउपास्तेतिष्ठतीत्यन्वयः समकालमेवयुंज्यतइतितथा तैर्नक्षत्ररूपैः ॥१॥ मेढीस्तंभेबद्धाधान्याक्रमणपशवोबलीवर्दाः ॥ २ ॥ कर्मसारथिःसहायोयेषां ॥ ३॥

श्रीशुकउवाच अथतस्मात्परतस्त्रयोदशलक्षयोजनांतरतोयत्तद्विष्णोःपरमंपदमभिवदंतियत्रहमहाभागवतोध्रुवऔत्तानपादिरग्निनेंद्रेणप्रजापतिनाकश्यपेनधर्मेणचसमकालयुग्भिःसबहुमानंदक्षिणतःक्रियमाणइदानीमपिकल्पजीविनामाजीव्यउपास्ते तस्येहानुभावउपवर्णितः ॥ १ ॥ सहिसर्वेषांज्योतिर्गणानांग्रहनक्षत्रादीनामनिमिषेणाव्यक्तरंहसाभगवताकालेनभ्राम्यमाणानांस्थाणुरिवावष्टंभईश्वरेणविहितःशश्वदवभासते यथामेढीस्तंभआक्रमणपशवःसंयोजितास्त्रिभिस्त्रिभिःसवनैर्यथास्थानंमंडलानिचरंति ॥ २ ॥ एवंभगणाग्रहादयएतस्मिन्नंतर्बहिर्योगेनकालचक्रआयोजिताध्रुवमेवावलंब्यवायुनोदीर्यमाणाआकल्पांतंपरिचक्रमंतिनभसियथामेघाःश्येनादयोवायुवशाःकर्मसारथयःपरिवर्ततेएवंज्योतिर्गणाःप्रकृतिपुरुषसंयोगानुगृहीताःकर्मनिर्मितगतयोभुविनपतंति ॥ ३ ॥ केचनैतज्ज्योतिरनीकंशिशुमारसंस्थानेनभगवतोवासुदेवस्ययोगधारणायामनुवर्णयंति ॥ ४ ॥ यस्यपुच्छाग्रेऽवाक्शिरसःकुंडलीभूतदेहस्यध्रुवउपकल्पितः तस्यलांगूलेप्रजापतिरग्निरिंद्रोधर्मइतिपुच्छमूलेधाताविधाताचकट्यांसप्तर्षयः तस्यदक्षिणावर्तकुंडलीभूतशरीरस्ययान्युदगयनानिदक्षिणपार्श्वेतुनक्षत्राण्युपकल्पयंति दक्षिणायनानितुसव्येयथाशिशुमारस्यकुंडलाभोगसन्निवेशस्यपार्श्वयोरुभयोरप्यवयवाःसमसंख्याभवंतिपृष्ठेत्वजवीथीआकाशगंगाचोदरतः ॥ ५ ॥

ईश्वराधारत्वात्पतनशंकैवनास्तीतिवक्तुंमतांतरमाह केचनेति ज्योतिरनीकं ज्योतिश्चक्रं योगधारणायांस्थितमितिशेषः ॥ ४ ॥ लांगूलेअग्रादधोभागे उदगयनानिअभिजिदादीनिपुनर्वस्वंतानिचतुर्दशदक्षिणपार्श्वे दक्षिणायनानिपुष्यादीन्युत्तराषाढांतानिचतुर्दशवामपार्श्वे ॥ ५ ॥

तदेवस्थानविशेषेणविभज्यदर्शयति पुनर्वसुपुष्याविल्यादिना पुनर्वसुरुदगयनांत्यंनक्षत्रं पुष्योदक्षिणायनस्याद्यं आर्द्राश्लेषेतयोर्निरतं रं अभिजिदुत्तराषाढेउत्तरदक्षिणायनयोराद्यंतनक्षत्रे श्रवणपूर्वाषाढेधनिष्ठामूलंचतयोरप्युत्तरपूर्वमघादीनियान्यनुराधांतानि दक्षिणायनान्यष्टानिवामपार्श्ववंक्रिषुवामपार्श्वास्थिषु मृगशीर्षादीनिप्रातिलोम्येनपूर्वाभाद्रपदांतानि यान्युदगयननक्षत्राण्यष्टानिदक्षिण

पुनर्वसुपुष्यौदक्षिणवामयोःश्रोण्योरार्द्राश्लेषेचदक्षिणवामयोःपश्चिमयोःपादयोरभिजिदुत्तराषाढेदक्षिणवामयोर्नासिकयोर्यथासंख्यंश्रवणपूर्वाषाढेदक्षिणवामयोर्लोचनयोः धनिष्ठामूलंचदक्षिणवामयोःकर्णयोः मघादीन्यष्टनक्षत्राणिदक्षिणायनानिवामपार्श्ववंक्रिषुयुंजीततथैवमृगशीर्षादीन्युदगयनानिदक्षिणपार्श्ववंक्रिषुप्रातिलोम्येनप्रयुंजीतशतभिषाज्येष्ठेस्कंधयोर्दक्षिणवामयोर्न्यसेत् ॥ ६ ॥ उत्तराहनावगस्तिरधराहनौयमः मुखेषुचांगारकः शनैश्चरउपस्थेबृहस्पतिःककुदिवक्षस्यादित्योहृदयेनारायणोमनसिचंद्रोनाभ्यामुशनास्तनयोरश्विनौबुधःप्राणापानयोराहुर्गलेकेतवःसर्वांगेषुरोमसुसर्वेतारागणाः॥ ७॥ एतदुहैवभगवतोविष्णोःसर्वदेवतामयंरूपमहरहःसंध्यायांप्रयतोवाग्यतोनिरीक्षमाणउपतिष्ठेतनमोज्योतिर्लोकायकालायनायानिमिषांपतयेमहापुरुषायधीमहीति ग्रहर्क्षतारामयमाधिदैविकंपापापहंमंत्रकृतांत्रिकालं॥ नमस्यतःस्मरतोवात्रिकालंनश्येततत्कालजमाशुपापं॥ ८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेशिशुमारसंस्थानंनामत्रयोविंशतितमोऽध्यायः॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

पार्श्वे शतभिषक्ज्येष्ठे उत्तरदक्षिणायनयोर्येऽवशिष्टेतेस्कंधयोः ॥ ६ ॥ यमोनक्षत्ररूपः तथानारायणोऽश्विनौचककुदिगलपृष्ठशृंगे ॥ ७ ॥ ज्योतिषांलोकायाश्रयायकालायनायकालचक्ररूपायनमोधीमहीतिमंत्रेणोपतिष्ठेतमंत्रकृतांपूर्वोक्तंमंत्रंजपतां ॥ ८ ॥ इतिपंचमेटीकायांत्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

एवंत्रिभिर्ध्रुमर्यादापालनंवर्णिततंतथा ॥ अधोभुवनमर्यादापालनं भिरुच्यते॥१॥ चतुर्विंशेरवेरर्वाक्स्वर्भान्वादिस्थितिःक्रमात् ॥अतला
दिबिलस्वर्गमर्यादाःसप्तवर्णिताः ॥ २ ॥ सूर्यमारभ्यध्रुवांतंसंनिवेशंनिरूप्येदानींसूर्यादधस्तान्निरूपयति अधस्तादिति स्वर्भानुःराहुः अ
लभंत लेभे सिंहिकायाःपुत्रः ॥ १ ॥ ग्रहणंवक्तुमाह यददः प्रतप स्तरणेर्मंडलं अमृतपानेमध्यप्रवेशेनतयोर्व्यवधानंकरोतीतितथा· अ
तएवैताभ्यांसूचितत्वाद्वैरमनुबध्नातीतितथा ॥ २ ॥ भागवतंचक्रंपरिवर्तमानंपरिभ्रमत् अभिअभिमुखंमुहूर्तमवस्थितःसन्नइति एवमंतरा

श्रीशुकउवाच अधस्तात्सवितुर्योजनायुतेस्वर्भानुर्नक्षत्रवच्चरतीत्येके योऽसावमरत्वंग्रहत्वंवाऽलभतभ
गवदनुकंपयास्वयमसुरापसदःसैंहिकेयोह्यतदर्हः तस्यतातजन्मकर्माणिचोपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥ १ ॥ यददस्त
रणेर्मंडलंप्रतपतस्तद्विस्तरतोयोजनायुतमाचक्षतेद्वादशसहस्रंसोमस्यत्रयोदशसहस्रंराहोर्यःपर्वणितद्व्यव
धानकृद्वैरानुबंधःसूर्यचंद्रमसावभिधावति ॥ २ ॥ तन्निशम्योभयत्रापिभगवतारक्षणायप्रयुक्तंसुदर्शनंना
मभागवतंदयितमस्त्रंतत्तेजसादुर्विषहंमुहुःपरिवर्तमानमभ्यवस्थितोमुहूर्तमुद्विजमानश्चकितहृदयआरादे
वनिवर्ततेतदुपरागमितिवदंतिलोकाः ॥ ३ ॥ ततोऽधस्तात्सिद्धचारणविद्याधराणांसदनानितावन्मात्रएव
॥ ४ ॥ ततोऽधस्ताद्यक्षरक्षःपिशाचप्रेतभूतगणानांविहाराजिरमंतरिक्षंयावद्वायुःप्रवातियावन्मेघाउपल
भ्यंते ॥ ५ ॥ ततोऽधस्ताच्छतयोजनांतरइयंपृथिवीयावद्धंसभासश्येनसुपर्णादयःपतत्रिप्रवराउत्पतंतीति ॥
॥ ६ ॥ उपवर्णितंभूमेर्यथासंनिवेशावस्थानमवनेरप्यधस्तात्सप्तभूविवराःएकैकशोयोजनायुतांतरेणाया
मविस्तारेणोपक्लृप्ताःअतलंवितलंसुतलंतलातलंमहातलंरसातलंपातालमिति ॥ ७ ॥

तदवस्थानमुपरागंवदंति तत्रचक्रजुवक्रस्थितिभ्यामर्द्धयासर्वयासौ नतुयासोऽस्तिदूरांतरत्वात् ॥ ३ ॥ तावन्मात्रे योजनायुते ॥ ४ ॥
अंतरिक्षं ग्रहहीनं तस्यावधिमाह यावद्वायुःप्रवातीति तीव्रोवाति तस्याप्यवधिमाह यावन्मेघाः ॥ ५ ॥ पृथिव्याउपरिभूर्लोकावधिमा
ह यावद्धंसादयः पार्थिवाविकाराः ॥ ६ ॥ योजनायुतांतरेणप्रत्येकमुच्छ्रिताः आयामोयःकटाहस्य तावद्विस्तारेण ॥ ७ ॥

कथंभूतेषु अधिकःकामभो
सामान्येनविवराणिवर्णयति एतेष्वित्यादिना अथातलइत्यंतःप्राक्तनेनग्रंथेन एतेषुदैत्यादयोनिवसंतीन्वयः
गश्चऐश्वर्यानंदश्चविभूतिश्चसंपत्तिःतैः सुसमृद्धाभवनादयोयेषु कथंभूताः नित्यप्रमुदिताअनुरक्ता. कलत्रादयोयेषां नप्रतिहतःकामोये
षां मायाविनोदोयेषां ॥ ८ ॥ किंच हेमहाराजयेषुमयेननिर्मिताः पुरश्चचकासतीत्यन्वयः कथंभूताः नानायेमणिप्रवरास्तेषांप्रवेकाः
मुख्याः तैर्विरचितैर्विचित्रैर्भवनादिभिः तथाविवरेश्वराणांगृहोत्तमैश्चसमलंकृताः कीदृशैःगृहोत्तमैः नागाश्चअसुराश्च मिथुनभूताःपारा
वतादयश्चतैराकीर्णाः कृत्रिमाभूमयोयेषुतैः पाठांतरेनानास्वनत्वंमिथुनविशेषणं ॥९॥ उद्यानानिचअतितराममरलोकश्रियमतिशयिता

१५॥

एतेषुहिबिलस्वर्गेषुस्वर्गादप्यधिककामभोगैश्वर्यानंदविभूतिभिःसुसमृद्धभवनोद्यानाक्रीडविहारेषु दैत्यदा
नवकाद्रवेयानित्यप्रमुदितानुरक्तकलत्रापत्यबंधुसुहृदनुचरागृहपतयईश्वरादप्यप्रतिहतकामामायाविनो
दानिवसंति ॥८॥ येषुमहाराजमयेनमायाविनाविनिर्मिताःपुरोनानामणिप्रवरप्रवेकविरचितविचित्रभव
नप्राकारगोपुरसभाचैत्यचत्वरायतनादिभिर्नागासुरमिथुनपारावतशुकसारिकाकीर्णकृत्रिमभूमिभिर्वि
वरेश्वरगृहोत्तमैःसमलंकृताश्चकासति ॥ ९ ॥ उद्यानानिचातितरांमनइंद्रियानंदिभिःकुसुमफलस्तबकसुभ
गकिसलयावनतरुचिरविटपविटपिनांलतांऽगालिंगितानांश्रीभिःसमिथुनविविधविहंगमजलाशयाना
ममलजलपूर्णानांझषकुलोल्लंघनक्षुभितनीरनीरजकुमुदकुवलयकह्लारनीलोत्पललोहितशतपत्रादिवनेषु
कृतनिकेतनानामेकविहाराकुलमधुरविविधस्वनादिभिरिंद्रियोत्सवैरमरलोकश्रियमतिशयितानि ॥१०॥

लतानामंगै
नियेषुचकासतीत्यन्वयः काभिःश्रीभिः केषां कुसुमफलस्तबकाश्चसुभगकिसलयानिचतैरवनतारुचिराविटपायेषांविटपिनां
रालिंगितानांश्रीभिःतथासमिथुनाश्चक्रवाकादिमिथुनसहितायेविविधाविहंगाः स्तैर्युक्तानांजलाशयानांचश्रीभिःकीदृशानाममलैर्जलैः
पूर्णानां पुनरपिकैरतिशयितानि झषकुलोल्लंघनेनक्षुभितंयज्जलाशयानांनीरंतस्मिन्यानिनीरजादीनितेषांवनेषुकृतंनिकेतनंयैस्तेषामर्था
त्पक्षिणामेकोऽखंडोयोविहारस्तेनाकुलाश्चतेमधुराश्चविविधस्वनादयः तैर्येइंद्रियोत्सवास्तैश्चयथा समिथुनेत्यादेरुत्तरेणैवसंबंधः मनइं
द्रियादिभिरितिस्वनादीनांविशेषणं तत्रनीरजंसामान्येनकमलं लोहितंशतपत्रंतद्विशेषः ॥ [illegible] ॥

अहोरात्रादिभिर्यद्भयंतन्नोपलक्ष्यते सूर्याद्यभवात् ॥ ११ ॥ १२ ॥ क्लमःश्रमः ग्लानिरनुत्साहः ॥ १३ ॥ कल्याणानांमंगलरूपाणां ॥ १४ ॥ यस्मिन्भगवत्तेजसिप्रविष्टेपुंसवनानिगर्भाः आचतुर्थाद्भवेत्स्रावःपातःपंचमषष्ठयोरितिस्रावपातौज्ञेयौ ॥ १५॥ सवर्णैरताःस्वैरिण्यः कामिन्यस्त्वसवर्णेऽपि तत्राप्यतिचंचलाःपुंश्चल्यः विलायनंबिलायतनं साधयित्वासंभोगसमर्थंकृत्वा स्वेयेअसाधारणाविलासाः

यत्रहवावनभयमहोरात्रादिभिःकालविभागैरुपलक्ष्यते ॥ ११ ॥ यत्रहिमहाहिप्रवरशिरोमणयःसर्वंतमः प्रबाधंते॥ १२ ॥ नवाएतेषुवसतांदिव्यौषधिरसरसायनान्नपानस्नानादिभिराधयोव्याधयोवलीपलितजरादयश्चदेहवैवर्ण्यदौर्गंध्यस्वेदक्लमग्लानिरितिवयोवस्थाश्चभवंति ॥ १३ ॥ नहितेषांकल्याणानांप्रभवति कुतश्चनमृत्युर्विनाभगवत्तेजश्चक्रापदेशात् ॥ १४ ॥ यस्मिन्प्रविष्टेऽसुरवधूनांप्रायःपुंसवनानिभयादेवस्रवंतिपतंति ॥ १५ ॥ अथातलेमयपुत्रोऽसुरोवलोनिवसतियेनहवाइहसृष्टाःषण्णवतिर्मायाःकाश्चनाद्यापिमायाविनोधारयंतियस्यचजृंभमाणस्यमुखतस्त्रयःस्त्रीगणाउदपद्यंतस्वैरिण्यःकामिन्यःपुंश्चल्यइतियावैविलायनंप्रविष्टंपुरुषंरसेनहाटकाख्येनसाधयित्वास्वविलासावलोकनानुरागस्मितसंलापोपगूहनादिभिःस्वैरंकिलरमयंतियस्मिन्नुपयुक्तेपुरुषईश्वरोऽहंसिद्धोऽहमितिअयुतमहागजबलःआत्मानमभिमन्यमानःकत्थतेमदांधइव ॥ १६ ॥ ततोऽधस्ताद्वितलेहरोभगवान्हाटकेश्वरःस्वपार्षदभूतगणावृतःप्रजापतिसर्गोपबृंहणायभवोभवान्यासहमिथुनीभूतआस्ते यतःप्रवृत्तासरित्प्रवराहाटकीनामभवयोर्वीर्येणयत्रचित्रभानुर्मातरिश्वनासमिध्यमानओजसापिबति ॥ तन्निष्ठ्यूतंहाटकाख्यंसुवर्णंभूषणेनासुरेंद्रावरोधेषुपुरुषाःसहपुरुषीभिर्धारयंति ॥ १७॥

तत्पूर्वकोऽवलोकस्तेनानुरागयुक्तंस्मितं तेनसंलापउपगूहनंचतदादिभिः यस्मिन्रसेउपयुक्तेसेविते ॥ १६॥ भवयोर्भवस्यभवान्याश्च चित्रभानुरग्निस्तेननिष्ठ्यूतंफूत्कृत्यत्यक्तं असुरेंद्राणामवरोधेषुअंतःपुरेषु पुरुषीभिःस्त्रीभिः ॥ १७ ॥

सुतलेबलिरधुनाऽप्यास्तइत्यन्वयः कथंभूतः महेंद्रस्यप्रियंकर्तुमिच्छताप्रथमंपराक्षिप्तमपहृतंलोकत्रयंयस्यसः पुनर्भगवतोऽनुकंपयैवत
त्रप्रवेशितःसन्कीदृशनयोऽदितेःसकाशाद्भूत्वाबटुवामनरूपेणलब्धकायस्तेन ॥१८॥ केचित्तस्यसुतलराज्यंभूमिदानफलंमन्यंतेतन्निराक
रोति नोएवैतदिति यद्बिलनिलयेऽविवरस्थाने ऐश्वर्यमेतत् भूमिदानस्यसाक्षात्कारःफलंनभवत्येव कुतइत्यपेक्षायामेवंभूतस्यदानस्यसा
क्षादपवर्गहेतुत्वादित्याह यत्तत्प्रसिद्धंदानंतस्यतदेवाह भगवत्यशेषजीवनिकायानांजीवभूतश्चासावात्मभूतश्चसर्वजीवनियंताचासावा
त्मारामश्चेत्यर्थः तस्मिन्संप्रतिपादितस्य ॥१९॥ किंच यस्यनामक्षुतादिषुचविवशोऽपिसकृदपिगृणन्कर्मबंधंविधुनोति कथंभूतं यस्यप्रति

ततोऽधस्तात्सुतलउदारश्रवाःपुण्यश्लोकोविरोचनात्मजोबलिर्भगवतामहेंद्रस्यप्रियंचिकीर्षमाणेनादिते
र्लब्धकायोभूत्वाबटुवामनरूपेणपराक्षिप्तस्वलोकत्रयोभगवदनुकंपयैवपुनःप्रवेशितइंद्रादिष्वविद्यमानया
सुसमृद्धयाश्रियाऽभिजुष्टःस्वधर्मेणाराधयंस्तमेवभगवंतमाराधनीयमपगतसाध्वसआस्तेऽधुनापि॥१८॥
नोएवैतत्साक्षात्कारोभूमिदानस्ययत्तद्भगवत्यशेषजीवनिकायानांजीवभूतात्मभूतेपरमात्मनिवासुदेवेती
र्थतमेसर्वजीवनियंतर्यात्मारामेपात्रउपपन्नेपरयाश्रद्धयापरमादरसमाहितमनसासंप्रतिपादितस्यसाक्षा
दपवर्गद्वारस्ययद्बिलनिलयैश्वर्यं॥१९॥ यस्यहवावक्षुतपतनप्रस्खलनादिषुविवशःसकृन्नामाभिगृणन्पुरु
षःकर्मबंधनमंजसाविधुनोतियस्यहैवप्रतिबाधनंमुमुक्षवोऽन्यथैवोपलभंते ॥ २० ॥ तद्भगवतामात्मवतां
सर्वेषामात्मन्यात्मदआत्मतमेच ॥ २१ ॥ नवैभगवान्नूनममुष्यानुजग्राह यदुतपुनरात्मानुस्मृतिमोषणं
मायामयभोगैश्वर्यमेवातनुतेति॥ २२॥

बाधनंत्विहमुमुक्षवोऽन्यथैवोपलभंते यन्निवृत्त्यर्थंयोगसांख्यादिक्लेशाननुभवंतीत्यर्थः तंकर्मबंधंत्यजति ॥२०॥ तत्तस्मिन्भगवतांभक्ता
नांज्ञानिनांचयथायथमात्मदे ज्ञानदेहदेआत्मनमेच समर्पितस्यभूमिदानस्यनतत्फलमितिपूर्वेणैवसंबंधः॥२१॥ किंच नेदंभगवदनुकंपा
फलंमपिकिंत्वेकांतभक्तस्यतस्यांतरायमात्रमित्याह नेति भगवान् अमुष्यअमुंनैवानुगृहीतवान् तत्रहेतुः यदुतेति आत्मनईश्वरस्यानुस्मृ
तिंमुष्णातीतितथा तदुक्तं वासुदेवेमनोयस्यजपहोमार्चनादिषु ॥तस्यांतरायोमैत्रेयदेवेंद्रत्वादिकंफलमिति ॥ २२॥

तस्यैकांतभक्तिसप्रपंचामाह यत्तदितिप्रसिद्धमितिवक्ष्यमाणमुवाचहेत्यन्वयः कथंभूतः अनधिगतः अन्यउपायोयेन तेनभगवतायाज्ञा
छलेनापहृतं स्वशरीरमात्रावशेषितंलोकत्रयंयस्य सम्यक्प्रतिमुक्तोबद्धः अपविद्धःप्रक्षिप्तोऽपिसन् ॥२३॥ बतेतिखेदे भगवान्विद्वानपि
योऽसाविंद्रःयस्यैकांतेनबृहस्पतिः सचिवःसहायः यतोमंत्रार्थेत्वतः सोऽपिपुरुषार्थेषु नूनंननिष्णातः ननिपुणः यतउपेंद्रेणद्वारभूतेन तमुपें
द्रंविहायात्मानंमांलोकत्रयमयाचत तंमंत्रप्रदंबृहस्पतिमतिहायेतिवा तस्मिन्प्रसन्नेसएववरणीयोनलोकत्रयंयतस्तदतितुच्छमित्याह अ
तिगंभीरमनंतंवयोयस्यतस्यकालस्ययन्मन्वंतरं तेनपरिवर्तंविपर्यस्तंलोकत्रयमिदंकियत् ॥२४॥ प्रकृतस्त्वेकएवार्थेनिष्णातइत्याह य

यत्तद्भगवताऽनधिगतान्योपायेनयाञ्चाछलेनापहृतस्वशरीरावशेषितलोकत्रयोवरुणपाशैश्चसंप्रतिमुक्तो
गिरिदर्यांचापविद्धइतिहोवाच॥ २३ ॥ नूनंबतायंभगवानर्थेपुननिष्णातोयोऽसाविंद्रोयस्यसचिवोमंत्रा
यत्तएकांततोबृहस्पतिस्तमतिहायस्वयमुपेंद्रेणात्मानमयाचतआत्मनश्चाशिषोनोएवतद्दास्यमतिगंभीरव
यसःकालस्यमन्वंतरपरिवर्तंकियल्लोकत्रयमिदं॥ २४ ॥ यस्यानुदास्यमेवास्मत्पितामहःकिलववेनतुस्वपि
त्र्यंयदुताकुतोभयंपदंदीयमानंभगवतःपरमितिभगवतोपरतेखलुस्वपितरि॥ २५ ॥ तस्यमहानुभावस्या
नुपथममृजितकषायःकोवाऽस्मद्विधःपरिहीणभगवदनुग्रहउपजिगमिषतीति॥ २६॥ अथतस्यानुचरितमु
त्तरस्मांद्विस्तरिष्यतेयस्यभगवान्स्वयमखिलजगद्गुरुर्नारायणोद्वारिगदापाणिरवतिष्ठतेनिजजनानुकंपित
हृदयोयेनांगुष्ठेनपदादशकंधरोयोजनायुतायुतंदिग्विजयउच्चाटितः॥ २७॥

स्यानुदास्यमिति स्वपितरिउपरतेसतिस्वपित्र्यंपदंभगवतादीयमानमपिभगवतः खलुपरमन्यदितिकृत्वानतुजग्राहेत्यर्थः ॥२५॥ ननुत्वम
तिवीरःकुतस्तमेवबहुमन्यसे तत्राह तस्यानुपथमनुवर्त्म अमृजिताअक्षीणाःकषायारागादयोयस्य परिहीणोभगवदनुग्रहोयस्य सको
वाउपगंतुमिच्छतीति ॥ २६ ॥ अथशुकोक्तिः नन्वेवंभूतश्चेद्बलिस्तर्हितस्यैवचरितंविस्तरेणकथ्यतांतत्राह तस्यबलेरनुचरितमुपरिष्टादष्ट
मेविस्तरिष्यते यस्यद्वार्यवतिष्ठते निजजनेष्वनुकंपितंकृतानुकंपंहृदयंयस्य द्वारपालकर्मदर्शयति येनश्रीनारायणेनबलेर्द्वारिविशानूदश
कंधरउच्चाटितः केनपदातत्राप्यंगुष्ठेनैव ॥ २७ ॥

यथाहारणास्वभक्तोबलिःसुतलेनिहितः सुखमास्ते एवंमहादेवभक्तोऽपिमयस्तलातलेसुखमास्तइत्याह ततइति लब्धंपदंस्थानंयेन महीयतेपूज्यते ॥२८॥ नकशिरसामनेकफणानांगणोऽस्ति एतत्प्रपंचयति कुहकेति महाभोगवंतोमहाकायाः पुरुषवाहात्हरेर्वाहनात्॥२९॥ विबुधप्रत्यनीकाः देवशत्रवः सकलेष्वपिलोकेष्वनुभावोयस्यतस्यैवतेजसादर्शनेनप्रतिहतोबलावलेपोवीर्यमदोयेषां बिलेशयाःसर्पाइव इंद्रदूत्याप्रयुक्ताभिर्मंत्ररूपाभिर्वाग्भिः एवंहिवैदिकमाख्यानं पणिभिरसुरैर्निगूढागामन्वेष्टुंसरमांदेवशुनीमिंद्रेणप्रहितांसंधिमिच्छंतः

ततोऽधस्तात्तलातलेमयोनामदानवेंद्रस्त्रिपुराधिपतिर्भगवतापुरारिणात्रिलोकीशंचिकीर्षुणानिर्दग्धस्वपुरत्रयस्तत्प्रसादाल्लब्धपदोमायाविनामाचार्योमहादेवेनपरिरक्षितोविगतसुदर्शनभयोमहीयते ॥ २८ ॥ ततोऽधस्तान्महातलेकाद्रवेयाणांसर्पाणांनैकशिरसांक्रोधवशोनामगणःकुहकतक्षककालियसुषेणादिप्रधानामहाभोगवंतःपतत्रिराजाधिपतेःपुरुषवाहादनवरतमुद्विजमानाःस्वकलत्रापत्यसुहृत्कुटुंबसंगेनक्वचित्प्रमत्ताविहरंति ॥ २९ ॥ ततोऽधस्ताद्रसातलेदैतेयादानवाःपणयोनामनिवातकवचाःकालेयाहिरण्यपुरवासिनइतिविबुधप्रत्यनीकाउत्पत्त्यामहौजसोमहासाहसिनोभगवतःसकललोकानुभावस्यहरेरेवतेजसाप्रतिहतबलावलेपाबिलेशयाइववसंति येवैसरमयेंद्रदूत्यावाग्भिर्मंत्रवर्णाभिरिंद्राद्बिभ्यति ॥ ३० ॥ ततोऽधस्तात्पातालेनागलोकपतयोवासुकिप्रमुखाःशंखकुलिकमहाशंखश्वेतधनंजयधृतराष्ट्रशंखचूडकंबलाश्वतरदेवदत्तादयोमहाभोगिनोमहामर्षानिवसंतितेषामुहवैपंचसप्तदशशतसहस्रशीर्षाणांफणासुविरचितामहामणयोरोचिष्णवःपातालविवरतिमिरनिकरंस्वरोचिषाविधमंति ॥ ३१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेचतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ . ॥छ॥

पणयःप्राहुः किमिच्छंतीसरमेत्यादिसाचसंधिमनिच्छंतींद्रस्तुतिपूर्वकंतान्प्रतिपरुषमाह हताइंद्रेणपणयःशयध्वमित्यादि तेचतच्छ्रुत्वाबिभ्यतीति ॥ ३० ॥ महाभोगिनः महाफणामहानमर्षःक्रोधोयेषां पंचादिसंख्यानिशीर्षाणियेषां शीर्ष्णामितिवक्तव्येशीर्षाणामित्यार्षः ॥ ॥ ३१ ॥ इतिपंचमेटीकायांचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

पंचविंशेततोऽधस्तादाहशेषस्यसंस्थितिं ॥ संजिहीर्षोरिदंकालेयचरुद्रसमुद्भवः ॥१॥ तस्यपातालस्य कोऽसावनंतः सात्वतीयाःसात्वततं
त्रनिष्ठाः चतुर्व्यूहोपासनेयंसंकर्षणमित्याचक्षते तथाख्यानेहेतुः द्रष्टृदृश्ययोः सम्यक्कर्षणमेकीकरणंयेनतत् कुतः अहमित्यभिमानोलक्ष
णंचिह्नमधिष्ठातुर्यस्य अहंकाराधिष्ठानेनदृग्दृश्यसंकर्षणात्संकर्षणइत्यर्थः ॥१ ॥ अनंतत्वमाह यस्येदमिति यच्छब्दानांसएषभगवाननं
तइत्युत्तरेणान्वयः ॥२॥ तामसत्वमाह यस्येदंविश्वमुपसंहर्तुमिच्छतः अमर्षेणविरचितेरुचिरीकृतेकुटिलीकृतेभ्रमंत्यौभ्रुवौतयोर्मध्यं उत्तं

तस्यमूलदेशेत्रिंशद्योजनसहस्रांतरआस्तेयावैकलाभगवतस्तामसीसमाख्याताऽनंतइति

श्रीशुकउवाच

सात्वतीयाद्रष्टृदृश्ययोःसंकर्षणमहमित्यभिमानलक्षणंसंकर्षणमित्याचक्षते ॥ १ ॥ यस्येदंक्षितिमंडलंभग
वतोऽनंतमूर्तेःसहस्रशिरसएकस्मिन्नेवशीर्षणिध्रियमाणंसिद्धार्थइवलक्ष्यते ॥ २ ॥ यस्यहवाइदंकालेनोप
संजिहीर्षतोऽमर्षविरचितरुचिरभ्रमद्भ्रुवोरंतरेणसांकर्षणोनामरुद्रएकादशव्यूहस्त्र्यक्षस्त्रिशिखंशूलमुत्तंभ
यन्नुदतिष्ठत् ॥ ३ ॥ यस्यांघ्रिकमलयुगलारुणविशदनखमणिखंडमंडलेष्वहिपतयःसहसात्वतर्षभैःएकांत
भक्तियोगेनावनमंतः स्ववदनानिपरिस्फुरत्कुंडलप्रभामंडलमंडितगंडस्थलान्यतिमनोहराणिप्रमुदितमन
सःखलुविलोकयंति ॥ ४ ॥ यस्यैवहिनागराजकुमार्यआशिषआशासानाश्चारुंगवलयविलसितविशद
विपुलधवलसुभगरुचिरभुजरजतस्तंभेष्वगुरुचंदनकुंकुमपंकानुलेपेनावलिंपमानास्तदभिमर्शनोन्मथित
हृदयमकरध्वजावेशरुचिरललितस्मितास्तदनुरागमदमुदितमदविघूर्णितारुणकरुणाऽवलोकनयनवद
नारविंदंसव्रीडंकिलविलोकयंति ॥ ५ ॥

भयन्नुन्नमयन् ॥ ३ ॥ सुभगत्वमाह यस्यांघ्रिकमलयुगलेऽरुणावि
शदानखाएवमणयः तेषांखंडःसमूहः तस्यमंडलेषुपरिस्फुरतांकुंडलानांप्रभयामंडितानिगंडस्थलानियेषुतानि ॥ ४ ॥ चारुणीअंगवल
ये विलसिताश्चतेविशदाश्चविपुलाश्चधवलाश्चसुभगाश्चरुचिराश्चभुजाएवरजतस्तंभास्तेषुअगुरुचंदनकुंकुमानांपंकएवानुलेपःतेनावलिं
पमानाः तेषामभिमर्शनेनोन्मथितेहृदयेमकरध्वजस्यावेशेनरुचिरंचललितंचस्मितंयासांताः तस्यानुरागेणमदेनचमुदितंचतन्मदेनविघू
र्णितेप्रचलितेचआईषदरुणेकरुणाऽवलोकयुक्तेनयनेयस्मिन् तद्वदनारविंदंविलोकयंति ॥ ५ ॥

अमर्षोऽसहनं रोषः क्रोधः उपसंहृतस्तयोर्वेगोयेन ॥ ६ ॥ उपासनार्थमाह सुरादिभिर्ध्यायमानः चिंत्यमानः अनवरतमदेनमुदितश्चासौ
विकृतविह्वललोचनश्चमुललितेनमुखरिकाऽमृतेनस्वपार्षदान्विबुधयूथपानांपतींश्चाप्यायमानः हर्षयन् नीलेवाससीयस्य एकमेवकुंड
लंयस्य हलस्यककुदिपृष्ठेकृतःन्यस्तःसुभगश्चसुंदरश्चभुजोयेन उदारालीलायस्यसः नपरिम्लानोरागःकांतिर्यस्याः तस्याःनवतुलसिका
याआमोदमध्वासवेनसुरभिमधुरसेनमाद्यतांमधुकराणां येव्राताः तेषांमधुरगीतेनश्रीर्यस्याः तांवनमालां कक्षांवरत्राम् ॥ ७ ॥ संश्लोक
यामास वर्णयामास ॥ ८ ॥ अस्यजगतउत्पत्त्यादिहेतवोगुणायस्येक्षयाकल्याः स्वस्वकार्यसमर्थाआसन् यस्यतुरूपंध्रुवमनंतमकृतमना

सएवभगवाननंतोऽनंतगुणार्णवआदिदेवउपसंहृतामर्षरोषवेगोलोकानांस्वस्तयआस्ते ॥ ६ ॥ ध्यायमा
नःसुरासुरोरगसिद्धगंधर्वविद्याधरमुनिगणैरनवरतमदमुदितविकृतविह्वललोचनःसुललितमुखरिकामृतेनाप्या
यमानःस्वपार्षदविबुधयूथपतीनपरिम्लानरागनवतुलसिकामोदमध्वासवेनमाद्यन्मधुकरव्रातमधुरगीत
श्रियंवैजयंतींस्वांवनमालांनीलवासाएककुंडलोहलककुदिकृतसुभगसुंदरभुजोभगवान्माहेंद्रोवारणेंद्रइव
कांचनींकक्षामुदारलीलोबिभर्ति॥ ७॥यएषएवमनुश्रुतोध्यायमानोमुमुक्षूणामनादिकालकर्मवासनाग्रथि
तमविद्यामयंहृदयग्रंथिंसत्वरजस्तमोमयमंतर्हृदयंगतआशुनिर्भिनत्तितस्यानुभावान्भगवान्स्वायंभुवो
नारदःसहतुंबुरुणासभायांब्रह्मणःसंश्लोकयामास॥८॥उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्यकल्पाःसत्वाद्याप्रकृति
गुणायदीक्षयासन्॥यद्रूपंध्रुवमकृतंयदेकमात्मन्नानाधात्कथमुहवेदतस्यवर्त्म॥९॥मूर्तिंनःपुरुकृपयाबभार
सत्वंसंशुद्धंसदसदिदंविभातियत्र ॥ यल्लीलांमृगपतिराददेऽनवद्यामादातुंस्वजनमनांस्युदारवीर्यः॥१०॥

दि तत्रहेतुः यदेकमेवसत् आत्मनआत्मनिनानाकार्यप्रपंचमधात् तस्यब्रह्मरूपस्ययद्वर्त्मतत्त्वंजनःकथमुहवेद नैववेदेत्यर्थः ॥ ९॥ तर्हिकथं
मुमुक्षुभिःसेव्यनेतत्राह मूर्तिमिति यत्रेदंसदसद्विभातिसः नोऽस्माकंभक्तानांबहुकृपया संशुद्धंसत्त्वंमूर्तिंबभार स्वजनानांमनांस्यादातुंव
शीकर्तुं कृतांयस्यलीलांमृगपतिःसिंहः आददेअशिक्षत् यतः उदाराणिवीर्याणियस्य तस्मादन्यंमुमुक्षुःकमाश्रयेदित्युत्तरेणान्वयः यद्वाक
पयेत्यत्रहेतुः यद्यस्मात्स्वजनानांमनांस्यादातुं लीलामाददे मृगपतिरिवोदारवीर्यः यद्वामृग्यंतइतिमृगाः कामप्रदाः तेषांपतिर्मुख्यः॥१०॥

किंच आस्तांतस्यकृपयावपुर्धारणंतद्भजनंवा तन्नामौदार्यमेवातिचित्रमित्याह यस्यनामयदिपतितोमहापातक्यपिअनुकीर्तयेत्तर्हिसशु ध्येदिति किमुवक्तव्यं यतोऽसावेवनृणामशेषमंहःसद्योहंति कथमनुकीर्तयेत् अन्यतःश्रुतंवाअकस्माद्वाआर्तोवासन्प्रलंभनाद्वापरिहासात् तस्मात्क्षेपादन्यं ॥११॥ गिर्यादिसहितंभूगोलं सत्वानिप्राणिनः सहस्रजिह्वोऽपिकोगणयेत् ॥१२॥ दुरंतंवीर्यंबलंयस्य उरवोगुणाःअनु भावश्चयस्यसचसच रसायाःभूमेर्मूलेस्थितः तिष्ठतिआत्मतंत्रः आत्माधारः ॥१३॥ उक्तस्यलोकविभागस्योपयोगंवदन्नुपसंहरति एता ह्येवेहकामान्कामयमानैर्नृभिरुपगंतव्याइत्यन्वयः ॥१४॥ तस्यप्रपंचः एतावत्यः विपाकगतयः फलभूतागतयः ताःव्याचख्ये व्याख्या

यन्नामश्रुतमनुकीर्तयेदकस्मादार्तोवायदिपतितःप्रलंभनाद्वा॥ हंत्यंहःसपदिनृणामशेषमन्यंकंशेषाद्भगव तआश्रयेन्मुमुक्षुः॥११॥ मूर्द्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नोभूगोलंसगिरिसरित्समुद्रसत्वं॥आनंत्यादनिमितवि क्रमस्यभूम्नःकोवीर्याण्यधिगणयेत्सहस्रजिह्वः॥१२॥ एवंप्रभावोभगवाननंतोदुरंतवीर्योरुगुणानुभावः॥ मूलेरसायाःस्थितआत्मतंत्रोयोलीलयाक्ष्मांस्थितयेबिभर्ति॥१३॥एताह्येवेहनृभिरुपगंतव्यागतयोयथाक र्मविनिर्मिताः॥ यथोपदेशमनुवर्णिताःकामान्कामयमानैः॥१४॥ एतावतीर्हिराजन्पुंसःप्रवृत्तिलक्षणस्य धर्मस्यविपाकगतयउच्चावचाविसदृशायथाप्रश्नंव्याचख्येकिमन्यत्कथयामइति॥१५॥ इतिश्रीभागवते महापुराणेपंचमस्कंधेभूविवरविध्युपवर्णनंनामपंचविंशतितमोऽध्यायः॥२५॥ ॥छ॥ ॥छ॥ राजोवाच महर्षएतद्वैचित्र्यंलोकस्यकथमिति ऋषिरुवाच त्रिगुणत्वात्कर्तुःश्रद्धयाकर्मगतयः पृथग्विधाःसर्वाएवसर्वस्यतारतम्येनभवंति॥१॥

तवानस्मि ॥१५॥ इतिपंचमेटीकायांपंचविंशतितमोऽध्यायः ॥२५॥ ॥छ॥ षड्विंशेतुततोऽधस्तान्नरकस्थितिरुच्यते॥ पा पिनोयत्रदह्यंतेयमदूतैर्यथायथं ॥१॥ पुंसोगतयउच्चावचाविसदृशाइतिभोगवैचित्र्यमुक्तंतदेतत्कुतइतिपृच्छति महर्षइति कर्मणःसमा नत्वेऽपिश्रद्धावैचित्र्यात्फलवैचित्र्यमितिपरिहरति त्रिगुणत्वादिति सात्विक्याश्रद्धयाकर्तुःसुखित्वंराजस्यासुखित्वंदुःखित्वंचतामस्यादुः खित्वंमूढत्वंच तत्रापितासांश्रद्धानांतारतम्यात्सुखादितारतम्यंसर्वेषामित्यर्थः ॥१॥

प्रतिषिद्धंप्रतिषेधःसएवलक्षणंप्रमाणंयस्यअधर्मस्यकर्तुः श्रद्धावैसादृश्यंतमसस्तारतम्यात्तत्रापिकारणंदर्शयन्नाह अनाद्यविद्याकृतानां कामानांस्रुतयोनरकाः तासां अथेदानींताः प्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामइत्यन्वयः ॥ २ ॥ किंभूमावेवदेशविशेषाः त्रिलोक्याःब्रह्मांडाद्ब

अथेदानींप्रतिषिद्धलक्षणस्याधर्मस्यतथैवकर्तुःश्रद्धयावैसादृश्यात्कर्मफलंविसदृशंभवति यात्त्यनाद्यविद्याकृतकामानांतत्परिणामलक्षणाःसृतयःसहस्रशःप्रवृत्तास्तासांप्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः ॥ २ ॥ राजोवाच नरकानामभगवन्किंदेशविशेषाअथवाबहिस्त्रिलोक्याआहोस्विदंतरालइति ॥ ३ ॥ ऋषिरुवाच अंतरालएवत्रिजगत्यास्तुदिशिदक्षिणस्यामधस्ताद्भूमेरुपरिष्टाच्चजलाद्यस्यामग्निष्वात्तादयःपितृगणादिशिस्वानांगोत्राणांपरमेणसमाधिना ॥ सत्याएवाशिषआशासानानिवसंति ॥ ४ ॥ यत्रहवावभगवान्पितृराजोवैवस्वतःस्वविषयंप्रापितेषुस्वपुरुषैर्जंतुषुसंपरेतेषुयथाकर्मावद्यंदोषमेवानुल्लंघितभगवच्छासनःसगणोदमंधारयति ॥ ५ ॥ तत्रहैकेनरकानेकविंशतिंगणयंति॥ अथतांस्तेराजन्नामरूपलक्षणतोऽनुक्रमिष्यामः तामिस्रोंऽधतामिस्रोरौरवोमहारौरवःकुंभीपाकःकालसूत्रमसिपत्रवनंसूकरमंधकूपः कृमिभोजनःसंदंशस्तप्तसूर्मिर्वज्रकंटकशाल्मलीवैतरणीपूयोदःप्राणरोधोविशसनंलालाभक्षःसारमेयादनमवीचिरयःपानमितिकिंच क्षारकर्दमोरक्षोगणभोजनःशूलप्रोतोदंदशूकःअवटनिरोधनःपर्यावर्तनःसूचीमुखमित्यष्टाविंशतिनरकाविविधयातनाभूमयः ॥ ६ ॥ तत्रयस्तुपरवित्तापत्यकलत्राण्यपहरतिसहिकालपाशबद्धोयमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रेनरकेबलान्निपात्यतेअनशनानुदपानदंडताडनसंतर्जनादिभिर्यातनाभिःयात्यमानोजंतुर्यत्रकश्मलमासादितएकदैवमूर्छामुपयातितामिस्रप्राये ॥ ७ ॥

हिर्वा आवरणेषुमध्येअंतरालेवाभूमिव्यतिरिक्ते ॥ ३ ॥४॥ कर्मदोषमनतिक्रम्यदोषमेवदमंपापफलंदंडंकरोति नउल्लंघितंभगवच्छासनं येन ॥ ५ ॥ मतांतरेणाष्टाविंशतिमाह किंचेति ॥ ६ ॥ पापभेदेनचतत्तन्नरकयातनाभेदंप्रपंचयति यस्त्वित्यादिना यात्यमानःपीड्यमानः एकदैव तदैव॥ ७ ॥

पुरुषंपतिंवंचयित्वा ॥ ८ ॥ एतत्शरीरमहमिति इदंधनादिममेतिमत्वास्वयंचकुटुंबमेवपुष्णाति तेनाशुभेन ॥ ९ ॥ रुरवोभूत्वेतिकर्माण्ये

एवमेवांधतामिस्रेयस्तुवंचयित्वापुरुषंदारादीनुपयुंक्तेयत्रशरीरीनिपात्यमानोयातनास्थोवेदनयानष्टमति नष्टदृष्टिश्चभवतियथावनस्पतिर्वृश्च्यमानमूलस्तस्मादंधतामिस्रंतमुपदिशंति॥८॥ यस्त्विहवाएतदहमिति ममेदमितिभूतद्रोहेणकेवलंस्वकुटुंबमेवानुदिनंप्रपुष्णातिसतदिहविहायस्वयमेवतदशुभेनरौरवेनिपतति॥ ॥ ९ ॥ येत्विहयथैवामुनाविहिंसिताजंतवःपरत्रयमयातनामुपगतंतएवरुरवोभूत्वातथातमेवविहिंसंतित स्माद्रौरवमित्याहुः रुरुरितिसर्पादतिक्रूरसत्वापदेशः ॥ १० ॥ एवमेवमहारौरवायत्रनिपतितंपुरुषंक्रव्या दानामरुरवस्तंक्रव्येणघातयंतियःकेवलंदेहंभरः ॥ ११ ॥ यस्त्विहवाउग्रःपशून्पक्षिणोवाप्राणतउपरंधय तितमपकरुणंपुरुषादैरपिविगर्हितममुत्रयमानुचराःकुंभीपाकेतप्ततैलेउपरंधयंति॥ १२ ॥ यस्त्विहपितृवि प्रब्रह्मध्रुक्सकालसूत्रसंज्ञकेनरकेअयुतयोजनपरिमंडलेताम्रमयेतप्तखलेउपर्यधस्तादग्न्यर्काभ्यामतितप्य मानेऽभिनिवेशितःक्षुत्पिपासाभ्यांचदह्यमानांतर्बहिःशरीरआस्तेशेतेचेष्टतेअवतिष्ठतिपरिधावतिचयावं तिपशुरोमाणितावद्वर्षसहस्राणि॥ १३ ॥ यस्त्विहवैनिजवेदपथादनापद्यपगतःपाखंडंचोपगतस्तमसिपत्र वनंप्रवेश्यकशयाप्रहरंतितत्रहासावितस्ततोधावमानउभयतोधारैस्तालवनासिपत्रैश्छिद्यमानसर्वांगोहा हतोऽस्मीतिपरमयावेदनयामूर्छितःपदेपदेनिपततिस्वधर्महापाखंडानुगतंफलंभुंक्ते॥ १४ ॥

वतथापरिणामंप्राप्येत्यर्थः अतिक्रूरस्यभारश्रृंगाख्यस्य सत्वस्यापदेशः संज्ञायस्य ॥ १० ॥ क्रव्येणनिमित्तेनमांसार्थमित्यर्थः ॥ ११ ॥ प्राणतः सजीवानउपरंधयतिपचति अपकरुणंनिष्कृपं ॥ १२ ॥ खलेसमदेशे ॥ १३ ॥ स्वधर्महा धर्मत्यागी ॥ १४ ॥

स्वनयन्रुदन्कश्मलंमोहमुपगतोभवति अदृष्टदोषास्तेनोपरुद्धाःसंतोयथाकश्मलमुपगताःतद्वत् ॥ १५ ॥ ईश्वरेणोपकल्पितामनुष्य रक्तपानादिलक्षणावृत्तिर्येषां मत्कुणादीनांनविविक्ताविज्ञातापरव्यथायैरविवेकिभिस्तेषां पुरुषेणब्राह्मणादिभावेनविधिनिषेधपूर्वकक ल्पितावृत्तिर्यस्यविविक्तापरव्यथायेन विवेकिनाअभिद्रुग्धाः हिंसिताः विहतानिद्रारूपानिर्वृतिर्यस्य नलब्धमवस्थानंयेन सतमसिपरि

यस्त्विहवैराजाराजपुरुषोवाअदंड्येदंडंप्रणयतिब्राह्मणेवाशरीरदंडंसपापीयान्नरकेऽमुत्रसूकरमुखेनिपत तितत्रातिबलैर्विनिष्पिष्यमाणावयवोयथैवेहेक्षुखंडआर्तस्वरेणस्वनयन्क्वचिन्मूर्छितःकश्मलमुपगतःयथै वेहादृष्टदोषाउपरुद्धाः॥ १५॥ यस्त्विहवैभूतानामीश्वरकल्पितवृत्तीनामविविक्तपरव्यथानांस्वयंपुरुषोपक ल्पितवृत्तिर्विविक्तपरव्यथोव्यथामाचरतिसपरत्रांधकूपेतदभिद्रोहेणनिपततितत्रहासौतैर्जंतुभिःपशुमृग पक्षिसरीसृपैर्मशकयूकामत्कुणमक्षिकादिभिर्येकेचाभिद्रुग्धास्तैःसर्वतोऽभिद्रुह्यमाणस्तमसिविहतनिद्रा निर्वृतिरलब्धावस्थानःपरिक्रामतियथाकुशरीरेजीवः॥ १६॥ यस्त्विहवाअसंविभज्याश्नातियत्किंचनोपन तमनिर्मितपंचयज्ञोवायससंस्तुतःसपरत्रकृमिभोजनेनरकाधमेनिपततितत्रशतसहस्रयोजनेकृमिकुंडेकृ मिभूतःस्वयंकृमिभिरेवभक्ष्यमाणःकृमिभोजनोयावत्तदप्रत्ताप्रहुतादोऽनिर्वेशमात्मानंयातयते॥ १७॥ य स्त्विहवैस्तेयेनबलाद्वाहिरण्यरत्नादीनिब्राह्मणस्यवाऽपहरतिअन्यस्यवाऽनापदिपुरुषस्तममुत्रराजन्यमपुरु षाअयस्मयैरग्निपिंडैःसंदंशैस्त्वचिनिष्कुषंति॥ १८॥ यस्त्विहवाअगम्यांस्त्रियमगम्यंवापुरुषंयोषिदभिगच्छ तितावमुत्रकशयाताडयंतस्तिग्मयासूर्म्यालोहमय्यापुरुषमालिंगयंतिस्त्रियंचपुरुषरूपयासूर्म्या॥ १९॥

क्रामति ॥ १६ ॥ यत्किंचनभक्षादिकमुपनतंप्राप्तंतदसंविभज्यननिर्मिताः पंचयज्ञायेन अतएववायसैः संस्तुतः समत्वेनवर्णितः कृमि भोजनः कृमीनेवभुंजानः यावत्तत् यावंतियोजनानितत्कृमिकुंडंतावंतिवर्षाणियावद्वातत्पातकमित्यर्थः अप्रत्तमसंविभक्तं अप्रहुतंवाऽ त्तीतितथासः अनिर्वेशमकृतप्रायश्चित्तं ॥ १७ ॥ निष्कुषंति छिंदंति ॥ १८ ॥ तिग्मयातप्तया सूर्म्याप्रतिमया ॥ १९ ॥

सर्वाभिगमः पश्वाद्युपगंता ॥ २० ॥ अपाखंडाः सत्कुलीनाःसंतः द्वितीयांतपाठेसेतुविशेषणं नदीविशिनष्टि विण्मूत्रेति ॥ २१ ॥ पशुचर्यांस्वेच्छाचारं ॥ २२ ॥ अतीर्थेविहितादन्यत्र विध्यंतीतिप्राणनिरोधोदर्शितः ॥ २३ ॥ निरयपतयोयमपुरुषाः ॥ २४ ॥ लालाभ

यस्त्विहवैसर्वाभिगमस्तममुत्रनिरयेवर्तमानंवज्रकंटकशाल्मलीमारोप्यनिष्कर्षंति ॥ येत्विहवैराजन्याराजपुरुषावाअपाखंडाःधर्मसेतून्भिंदंतितेसंपरेत्यवैतरण्यांनिपतंतिभिन्नमर्यादास्तस्यांनिरयपरिखाभूतायांनद्यांयादोगणैरितस्ततोभक्ष्यमाणाआत्मनानवियुज्यमानाश्चासुभिरुह्यमानाःस्वाघेनकर्मपाकमनुस्मरंतउपतप्यंतेविण्मूत्रपूयशोणितकेशनखास्थिमेदोमांसवसावाहिन्यामुपतप्यंते ॥ २१ ॥ येत्विहवैवृषलीपतयोनष्टशौचाचारनियमास्त्यक्तलज्जाःपशुचर्यांचरंतितेचापिप्रेत्यपूयविण्मूत्रश्लेष्ममलापूर्णार्णवेनिपतंतितदेवातिबीभत्सितमश्नंति ॥ २२ ॥ येत्विहवैश्वगर्दभपतयोब्राह्मणादयोमृगयाविहाराअतीर्थेचमृगान्निघ्नंतितानपिसंपरेतांल्लक्ष्यभूतान्यमपुरुषाइषुभिर्विध्यंति ॥ २३ ॥ येत्विहवैदांभिकादंभयज्ञेषुपशून्विशसंतितानमुष्मिँल्लोकेवैशसेनरकेपतितान्निरयपतयोयातयित्वाविशसंति ॥ २४ ॥ यस्त्विहवैसवर्णांभार्यांद्विजोरेतःपाययति काममोहितस्तंपापकृतममुत्ररेतःकुल्यायांपातयित्वारेतःसंपाययंति ॥ २५ ॥ येत्विहवैदस्यवोग्निदागरदाग्रामान्सार्थान्वाविलुंपंतिराजानोराजभटावातांश्चापिहिपरेत्ययमदूतावज्रदंष्ट्राःश्वानःसप्तशतानिविंशतिश्चसरभसंखादंति ॥ २६ ॥ यस्त्विहवाअनृतंवदतिसाक्ष्येद्रव्यविनिमयेदानेवाकथंचित्सवैप्रेत्यनरकेऽवीचिमत्यधःशिरानिरवकाशेयोजनशतोच्छ्रायाद्गिरिमूर्ध्नःसंपात्यतेयत्रजलमिवस्थलमश्मपृष्ठमवभासतेतदवीचिमत्तिलशोविशीर्यमाणशरीरोनम्रियमाणःपुनरारोपितोनिपतति ॥ २७ ॥

क्षमाह यस्त्विति रेतःपानंकारयंति ॥ २५ ॥ यमदूतायेश्वानः सरभसं ससंभ्रमं ॥ २६ ॥ द्रव्यविनिमयेक्रयादौ निरवकाशेनिरालंबे अवीचिशब्दार्थमाह यत्रेति वीचिस्तरंगः तद्रहितत्वादवीचिः ॥ २७ ॥

योविप्रस्तत्कलत्रंवासुरांपिबति अन्योऽपिवाव्रतस्थःसन्राजन्योवैश्योवासोमपीथःकृतसोमपानइत्यन्वयःनयोः सोमस्थानेफलचमसविधानात् सोमपाननिषेधाच्च तथाचश्रुतिःन्यग्रोधस्त्रिभिराहत्यताःसंपिष्यदधन्युपमृज्यतमस्मैभक्षंसंप्रयच्छेन्नसोममिति ॥ २८ ॥ सपूर्वमपिमृतकएवसन्मत्वा ॥२९॥ पुरुषस्यमेधेर्नाहिंसयाभैरवादीन्यजंते याश्चस्त्रियःकामरूपाः रक्षोगणाभूत्वायथेहतेपुरुषादाःसंतःपूर्वमनृत्यंततद्वत् ॥ ३० ॥ वैश्रंभकैः विश्वासोपायैः उपविश्रंभय्य विश्वास्य ॥ ३१ ॥ बिलेशयान् मूषकान् ॥ ३२ ॥ सगरेण सविषेण ॥ ३३ ॥ अतिथयोऽज्ञातपूर्वाःतान् पापेनवक्रीकृतेन ॥ ३४ ॥

यस्त्विहवैविप्रोराजन्योवैश्योवासोमपीथस्तत्कलत्रंवासुरांव्रतस्थोऽपिवापिबतिप्रमादतस्तेषांनिरयभीतानामुरसिपदाक्रम्यास्येवह्निनाद्रवमाणंकार्ष्णायसंनिषिंचंति ॥ २८॥ अथचयस्त्विहवाआत्मसंभावनेनस्वयमधमोजन्मतपोविद्याचारवर्णाश्रमवतोवरीयसोनबहुमन्येतसमृतकएवमृत्वाक्षारकर्दमेनिरयेऽवाक्शिरानिपातितोदुरंतायातनाह्यश्नुते ॥ २९ ॥ येत्विहवैपुरुषाःपुरुषमेधेनयजंतेयाश्चस्त्रियोनृपशून्खादंतितांश्चतेपशवइवनिहतायमसदनेयातयंतोरक्षोगणाःसौनिकाइवस्वधितिनाऽवदायासृक्पिबंतिनृत्यंतिचगायंतिचहृष्यमाणायथेहपुरुषादाः ॥ ३० ॥ येत्विहवाअनागसोऽरण्येग्रामेवावैश्रंभिकैरुपसृतानुपविश्रंभय्यजिजीविषून्शूलसूत्रादिषूपप्रोतान्क्रीडनकतयायातयंतितेऽपिचप्रेत्ययमयातनासुशूलादिषुप्रोतात्मानःक्षुत्तृड्भ्यांवाऽभिहताःकंकवटादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मतुंडैराहन्यमानाआत्मशमलंस्मरंति ॥ ३१ ॥ येत्विहवैभूतान्युद्वेजयंतिनराउल्बणस्वभावायथादंदशूकास्तेऽपिप्रेत्यनरकेदंदशूकाख्येनिपतंतियत्रनृपदंदशूकाःपंचमुखाःसप्तमुखाउपसृत्यग्रसंतियथाबिलेशयान् ॥ ३२ ॥ येत्विहवाअंधावटकुशूलगुहादिषुभूतानिनिरुंधंतितथाऽमुत्रतेष्वेवोपवेश्यसगरेणवह्निनाधूमेननिरुंधंति ॥ ३३ ॥ यस्त्विहवाअतिथीनभ्यागतान्वागृहपतिरसकृदुपगतमन्युर्दिधक्षुरिवपापेनचक्षुषानिरीक्षतेतस्यचाऽपिनिरयेपापदृष्टेरक्षिणीवज्रतुंडागृध्राःकंककाकवटादयःप्रसह्योरुबलादुत्पाटयंति ॥ ३४ ॥

आढ्याभिमतिःधनगर्वितः अहंकृतिःश्रेष्ठोऽहमितिमानी तिर्यक्प्रेक्षणंयस्य सर्वतःगुर्वादेरपिधनंचोरयिष्यंतीतिविशंकमानः परिशुष्यमा माणंहृदयंवदनंचयस्य अनवगतःअप्राप्तः तस्यार्थस्योत्पादनादिभिः शमलंगृह्णातितथा परिवयंति सूत्रप्रोतान्कुर्वंति॥३५॥इतरत्रस्वर्गा दौ इहमर्त्यलोके पुनर्भवेपुनर्जन्मनिमित्तं उभयोर्धर्माधर्मयोः शेषाभ्यां आदावेवद्वितीयस्कंधेवैश्वानरंयातीत्यादिना उपगेयमुपनिषदं

यस्त्विहवाआढ्याभिमतिरहंकृतिस्तिर्यक्प्रेक्षणःसर्वतोऽभिविशंकीअर्थव्ययनाशचिंतयापरिशुष्यमाणहृदयवदनोनिर्वृत्तिमनवगतोग्रहइवार्थमभिरक्षतिसचापिप्रेत्यतदुत्पादनोत्कर्षणशमलग्रहःसूचीमुखेनरके निपततियत्रहवित्तग्रहंपापपुरुषंधर्मपुरुषावायकाइवसर्वतोऽगेषुसूत्रैःपरिवयंति॥ ३५॥एवंविधानरका यमालयेसंतिशतशःसहस्रशस्तेषुसर्वेषुचसर्वएवाधर्मवर्तिनोयेके[illegible]होदिताअनुदिताश्चावनिपतेपर्याये णविशंतितथैवधर्मानुवर्तिनइतरत्रइहतुपुनर्भवेतउभयशेषाभ्य[illegible]ंति निवृत्तिलक्षणमार्गआदावेव व्याख्यातःएतावानेवांडकोशोयश्चतुर्दशधापुराणेषुविकल्पितउपगीयतेयत्तद्भगवतोनारायणस्यसाक्षा न्महापुरुषस्यस्थविष्ठंरूपमात्ममायागुणमयमनुवर्णितमादृतःपठतिशृणोतिश्रावयतिसउपगेयंभगवतःप रमात्मनोऽग्राह्यमपिश्रद्धाभक्तिविशुद्धबुद्धिर्वेद॥ ३६॥ श्रुत्वास्थूलंतथासूक्ष्मंरूपंभगवतोयतिः॥स्थूलेनि र्जितमात्मानंशनैःसूक्ष्मंधियानयेदिति॥३७॥ भूद्वीपवर्षसरिदद्रिनभःसमुद्रपातालदिङ्नरकभागणलोकसं स्था॥गीतामयातवनृपाद्भुतमीश्वरस्यस्थूलंवपुःसकलजीवनिकायधाम॥३८॥ इतिश्रीभागवतेमहा पुराणेपारमहंस्यांसंहितायांपंचमस्कंधेनरकानुवर्णनोनामषड्विंशतितमोऽध्यायः॥ २६॥ ॥ छ॥

श्रद्धाभक्तिभ्यांविशुद्धाबुद्धिर्यस्य ॥ ३६ ॥ यथावच्छ्रुत्वा ॥ ३७ ॥ कथंभूतासंस्था सकलानांजीवनिकायानांधामआश्रयभूतंवपुरिति ॥ ३८ ॥ पंचमस्कंधसंबंधिपदभावार्थदीपनैः॥ प्रीयतांपरमानंदनृहरिर्बालभाषितैः॥१॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेश्रीधरस्वामिविरचितायांपंचमस्कंधटीकायांषड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

योविप्रस्तत्कलत्रंवासुरांपिबति अन्योऽपिवाव्रतस्थःसन्राजन्योवैश्योवासोमपीथःकृतसोमपानइत्यन्वयःतयोः सोमस्थानेफलचमसविधानात् सोमपाननिषेधाच्च तथाचश्रुतिःन्यग्रोधस्त्रिभिराहृत्यताःसंपिष्यदधन्युपमृज्यतमस्मैभक्षंसंप्रयच्छेन्नसोममिति ॥ २८ ॥ सपूर्वमपिस्तब्धएवसन्मत्वा ॥ २९॥ पुरुषस्यमेधेनहिंसयाभैरवादीन्यजंते याश्चस्त्रियःकामरूपाः रक्षोगणाभूत्वायथेहतेपुरुषादाःसंतःपूर्वमन्

यस्त्विहवैविप्रोराजन्योवैश्योवासोमपीथस्तत्कलत्रंवासुरांव्रतस्थोऽपिवापिबतिप्रमादतस्तेषांनिरयंनीतानामुरसिपदाक्रम्यास्येवह्निनाद्रवमाणंकार्ष्णायसंनिषिंचंति॥ २८॥ अथचयस्त्विहवाआत्मसंभावनेनस्वयमधमोजन्मतपोविद्याचारवर्णाश्रमवतोवरीयसोनबहुमन्येतसमृतकएवमृत्वाक्षारकर्दमेनिरयेऽवाक्शिरानिपातितोदुरंतायातनाह्यश्नुते॥ २९ ॥ येत्विहवैपुरुषाःपुरुषमेधेनयजंतेयाश्चस्त्रियोनृपशून्खादंतितांश्चतेपशवइवनिहतायमसदनेयातयंतोरक्षोगणाःसौनिकाइवस्वधितिनाऽवदायासृक्पिबंतिनृत्यंतिचगायंतिचहृष्यमाणायथेहपुरुषादाः॥ ३० ॥ येत्विहवाअनागसोऽरण्येग्रामेवावैश्रंभिकैरुपसृतानुपविश्रंभय्यजिजीविषून्शूलसूत्रादिषूपप्रोतान्क्रीडनकतयायातयंतितेऽपिचप्रेत्ययमयातनासुशूलादिषुप्रोतात्मानःक्षुत्तृड्भ्यांवाऽभिहताःकंकवटादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मतुंडैराहन्यमानाआत्मशमलंस्मरंति॥ ३१ ॥ येत्विहवैभूतान्युद्वेजयंतिनराउल्बणस्वभावायथादंदशूकास्तेऽपिप्रेत्यनरकेदंदशूकाख्येनिपतंतियत्रनृपदंदशूकाःपंचमुखाःसप्तमुखाउपसृत्यग्रसंतियथाबिलेशयान्॥ ३२॥ येत्विहवाअंधावटकुशूलगुहादिषुभूतानिनिरुंधंतितथाऽमुत्रतेष्वेवोपवेश्यसगरेणवह्निनाधूमेननिरुंधंति॥ ३३ ॥ यस्त्विहवाअतिथीनभ्यागतान्वागृहपतिरसकृदुपगतमन्युर्दिधक्षुरिवपापेनचक्षुषानिरीक्षतेतस्यवाऽपिनिरयेपापदृष्टेरक्षिणीवज्रतुंडागृध्राःकंककाकवटादयःप्रसह्योरुबलादुत्पाटयंति॥ ३४॥

त्यंततद्वत् ॥ ३० ॥ वैश्रंभकैः विश्वासोपायैः उपविश्रंभय्य विश्वास्य ॥ ॥ ३१ ॥ बिलेशयान् मूषकान् ॥ ३२ ॥ सगरेण सविषेण ॥ ३३ ॥ अतिथयोऽज्ञातपूर्वाःतान् पापेनवक्रीकृतेन ॥ ३४ ॥

अस्थ्याभिमतिः धनगर्वितः अहंकृतिः श्रेष्ठोऽहमितिमानी तिर्यक्प्रेक्षणंयस्य सर्वतःगुर्वादेरपिधनंचोरयिष्यंतीतिविशंकमानः परिशुष्यमा
माणंहृदयंवदनंचयस्य अनवगतःअप्राप्तः तस्यार्थस्योत्पादनादिभिः शमलंगृह्णातितथा परिवयंति सूत्रप्रोतान्कुर्वंति॥३५॥इतरत्रस्वर्गा
दौ इहमर्त्यलोके पुनर्भवेपुनर्जन्मनिमित्तं उभयोर्धर्माधर्मयोः शेषाभ्यां आदावेवद्वितीयस्कंधेवैश्वानरंयातीत्यादिना उपगेयमुपनिषदं

यस्त्विहवाआढ्याभिमतिरहंकृतिस्तिर्यक्प्रेक्षणःसर्वतोऽभिविशंकीअर्थव्ययनाशचिंतयापरिशुष्यमाणहृ
दयवदनोनिर्वृत्तिमनवगतोग्रहइवार्थमभिरक्षतिसचापिप्रेत्यतदुत्पादनोत्कर्षणशमलग्रहःसूचीमुखेनरके
निपततियत्रहवित्तग्रहंपापपुरुषंधर्मपुरुषावायकाइवसर्वतोऽगेषुसूत्रैःपरिवयंति॥ ३५॥ एवंविधानरका
यमालयेसंतिशतशःसहस्रशस्तेषुसर्वेषुचसर्वएवाधर्मवर्तिनोयेके[illegible]होदिताअनुदिताश्चावनिपतेपर्याये
णविशंतितथैवधर्मानुवर्तिनइतरत्रइहतुपुनर्भवेतउभयशेषाभ्य[illegible]ंति निवृत्तिलक्षणमार्गआदावेव
व्याख्यातःएतावानेवांडकोशोयश्चतुर्दशधापुराणेषुविकल्पितउपगीयतेयत्तद्भगवतोनारायणस्यसाक्षा
न्महापुरुषस्यस्थविष्ठंरूपमात्ममायागुणमयमनुवर्णितमादृतःपठतिशृणोतिश्रावयतिसउपगेयंभगवतःप
रमात्मनोऽग्राह्यमपिश्रद्धाभक्तिविशुद्धबुद्धिर्वेद॥ ३६॥ श्रुत्वास्थूलंतथासूक्ष्मंरूपंभगवतोयतिः॥स्थूलेनि
र्जितमात्मानंशनैःसूक्ष्मंधियानयेदिति॥३७॥ भूद्वीपवर्षसरिदद्रिनभःसमुद्रपातालदिङ्नरकभागणलोकसं
स्था॥ गीतामयातवनृपाद्भुतमीश्वरस्यस्थूलंवपुःसकलजीवनिकायधाम॥ ३८॥ इतिश्रीभागवतेमहा
पुराणेपारमहंस्यांसंहितायांपंचमस्कंधेनरकानुवर्णनोनामषड्विंशतितमोऽध्यायः॥ २६॥ ॥ छ॥

श्रद्धाभक्तिभ्यांविशुद्धाबुद्धिर्यस्य ॥ ३६ ॥ यथावच्छ्रुत्वा ॥ ३७ ॥ कथंभूतासंस्था सकलानांजीवनिकायानांधामआश्रयभूतंवपुरिति
॥ ३८ ॥ पंचमस्कंधसंबंधिपदभावार्थदीपनैः॥ प्रीयतांपरमानंदनृहरिर्बालभाषितैः॥१॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेश्रीधरस्वामिविरचिता
यांपंचमस्कंधटीकायांषड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पंचमस्कंधः समाप्तः ॥

॥ अथ श्रीमद्भागवते षष्ठस्कंधः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः पुण्यारण्येनृसिंहैकनामसिंहोविराजते॥ यन्नादतःपलायंतेमहाकल्मषकुंजराः ॥ १॥ विसर्गसंभवान्जीवान्स्वमर्यादासुसंस्थितान् ॥ विष्णुःपात्यखिलैरूपैरित्येवंपंचमेस्थितम् ॥२॥ अध्यायैकोनविंशत्याषष्ठेपोषणमुच्यते ॥ अतिलंघितमर्यादभक्तरक्षणलक्षणम् ॥ ३ ॥ अजामिलोमनुष्येषुमहापापोयथावितः ॥ विश्वरूपादिघातीचयथादेवेषुवासवः ॥४॥ अजामिलस्यभक्तत्वंविष्णुदूतैर्निरूपितम् ॥ संकेतभगवन्नामपुत्रस्नेहानुषंगजम् ॥५॥ इंद्रोपिभगवद्भक्तःसख्येनोपेंद्रसेवकः॥ तदधीनसुरैश्वर्यशत्रुनिर्जयजीवितः ॥६॥ तत्रादौत्रिभिरध्यायैरजामिलकथोच्यते ॥ विश्वरूपकथाषड्भिरिंद्रदोषोक्तयेततः॥७॥ इंद्रस्यैवतुदोषोक्त्यैवृत्राख्यानंततोऽष्टभिः ॥ द्वाभ्यांचमरुदाख्यानमेवंप्रकरणक्रमः ॥ ८ ॥ तत्रादौप्रथमेविष्णोर्दूतैःपार्तकिमोचने॥ तत्पापख्यापनायोक्तंयाम्यैर्धर्मादिलक्षणम् ॥ ९ ॥ अथ

श्रीगणेशायनमः राजोवाच निवृत्तिमार्गःकथितआदौभगवतायथा॥ क्रमयोगोपलब्धेनब्रह्मणायदसंसृतिः॥ १ ॥ प्रवृत्तिलक्षणश्चैवत्रैगुण्यविषयोमुने ॥ योऽसावलीनप्रकृतेर्गुणसर्गःपुनःपुनः॥ २ ॥ अधर्मलक्षणानानानरकाश्चानुवर्णिताः॥ मन्वंतरश्चव्याख्यातआद्यःस्वायंभुवोयतः॥ ३ ॥ प्रियव्रतोत्तानपदोर्वंशस्तच्चरितानिच॥ द्वीपवर्षसमुद्राद्रिनद्युद्यानवनस्पतीन् ॥ ४ ॥ धरामंडलसंस्थानंभागलक्षणमानतः॥ ज्योतिषांविवराणांचयथेदमसृजद्विभुः॥ ५ ॥ अधुनेहमहाभागयथैवनरकान्नरः॥ नानोग्रयातनान्नेयात्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि॥ ६ ॥

षष्ठस्कंधोव्याख्यायते पूर्वोक्तानुवादपूर्वकंनिरंतरोक्तनरकपरिहारोपायंपृच्छति निवृत्तिमार्गइतिषड्भिः आदौद्वितीयस्कंधेवैश्वानरंयातीत्यादिनाभगवतात्वयायथायथावत्यत्येनमार्गेणयोगोऽचिरादिप्राप्तिः तेनोपलब्धोब्रह्मातेनसहासंसृतिर्मोक्षोभवति ब्रह्मणासहतेसर्वेसंप्राप्तेप्रतिसंचरे ॥ परस्यांतेकृतात्मानःप्रविशंतिपरंपदमितिवचनात् ॥ १ ॥ त्रैगुण्यंस्वर्गादिसुखं तदेवविषयःप्राप्यंयस्य नलीनाप्रकृतिर्यस्यतस्यपुंसः पुनःपुनर्गुणसर्गः भोगार्थदेहारंभरूपोयोमार्गः सचकथितःतृतीये दक्षिणेनपथाऽर्यम्णःपितृलोकंव्रजंतितइत्यादिना ॥ २ ॥ अनुवर्णिताः निरंतराध्याये व्याख्यातश्चतुर्थस्यादौ यतः यस्मिन् ॥३ ॥ द्वीपादीन् भागतोलक्षणतोमानतश्च धरामंडलस्यसंस्थानंज्योतिषांविवराणांचइदंसंस्थानंविभुर्यथाऽसृजत्तथाव्याख्यातमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ नानाउग्रायातनायेषुतान् नरकान् यथायेनोपायेन इयात्नगच्छेत् तन्मेऽधुनाव्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥

तत्र तावन्मन्वाद्युक्तप्रायश्चित्तं विना नरकादुर्निवारा इत्याह नचेदिति द्वाभ्याम् मनउक्तिपाणिभिर्मनोवाक्कायैः कृतस्यांहसस्तैरेवइहैवापचितिं प्रायश्चित्तं नकुर्याच्चेत्सर्हि पुरुषः प्रेत्य मृत्वा नरकान्ध्रुवमुपैति मेमयायेभवतः कीर्तिताः तिग्मा दारुणा यातना येषु तान् ॥ ७ ॥ यस्मादेवं तस्मात्पापस्य प्रायश्चित्ते यतेत कदा मृत्योः पुरैव तत्रापि अविपद्यता अम्रियमाणेनात्मना देहेन यद्वा अविपत् विपत्तिरहितो यावत् यतात्मना संयतेन मनसा तत्रापि आशु अन्यथा अतीवचिरकाले तु द्विगुणं व्रतमर्हतीति द्वैगुण्यापत्तेः तत्र च पापस्य महत्त्वमल्पत्वं चावेक्ष्य तदनुरूपे प्रायश्चित्ते यतेत रुजां रोगाणां निदानविद्यथा वैद्यः तदनुरूपं चिकित्सेत तद्वत् ॥ ८ ॥ अत्र चोदयति द्वाभ्याम् दृष्टं राजदंडादि श्रुतं नरकपातादि ताभ्यामात्मनः पापमहितं जानन्नपि भूयः प्रायश्चित्तानंतरं करोति अथो अतः कारणात् द्वादशाब्दादिकं कथं प्रायश्चित्तं तेन सम्

श्रीशुकउवाच— नचेदिहैवापचितिं यथांऽहसः कृतस्य कुर्यान्मनउक्तिपाणिभिः॥ ध्रुवं सवै प्रेत्य नरकानुपैति येकीर्तिता मे भवतस्तिग्मयातनाः॥७॥ तस्मात्पुरैवाश्विह पापनिष्कृतौ यतेत मृत्योरविपद्यतात्मना॥ दोषस्य दृष्ट्वा गुरुलाघवं यथा भिषक्चिकित्सेत रुजां निदानवित्॥८॥ राजोवाच दृष्टश्रुताभ्यां यत्पापं जानन्नप्यात्मनोऽहितम्॥ करोति भूयो विवशः प्रायश्चित्तमथो कथम्॥९॥ क्वचिन्निवर्ततेऽभद्रात्क्वचिच्चरति तत्पुनः॥ प्रायश्चित्तमतोऽपार्थं मन्ये कुंजरशौचवत्॥१०॥ श्रीशुकउवाच कर्मणा कर्मनिर्हारो नह्यात्यंतिक इष्यते॥ अविद्वदधिकारित्वात्प्रायश्चित्तं विमर्शनम्॥ ११ ॥ नाश्नतः पथ्यमेवान्नं व्याधयोऽभिभवंति हि॥ एवं नियमकृद्राजन्शनैः क्षेमाय कल्पते॥ १२ ॥

लस्य दोषस्यानिवृत्तेः निवृत्तौ वा पुनश्च पापप्ररोहायोगादिति भावः॥९॥ किंच क्वचित् कदाचिदभद्रात् पापान्निवर्तते क्वचित्तदेव पुनराचरति यथा कुंजरः स्नातोऽपि रजोभिरात्मानं मलिनीकरोति तथा पापस्य पुनर्दुर्निवारत्वेन नरकपातस्यावश्यंभावित्वात् प्रायश्चित्तं व्यर्थमिति ॥ १० ॥ परिहरति कर्मणा कृच्छ्रादिप्रायश्चित्तेन कर्मणः पापस्य निर्हारो नाशः आत्यंतिकः समूलो नहीष्यते अविद्वानधिकारी यस्मिन् तस्य भावस्तत्त्वं तस्मात् अतोऽविद्याया नाशाभावान्नष्टेऽपि तस्मिन्पापे तत्संस्कारेण पापांतरस्य पुनःपुनः प्ररोहो भवत्येव किंतर्हि मुख्य प्रायश्चित्तं तदाह प्रायश्चित्तं तु विमर्शनं ज्ञानम्॥ ११॥ तत्तु नित्यमप्रमत्तः शनैर्लभते नान्यइति सदृष्टांतमाह नेति पथ्यमेवान्नमश्नतः पुरुषान् यथा व्याधयो नबाधंते तथा नियमादिकर्ता क्षेमाय तत्त्वज्ञानाय समर्थो भवति॥१२

एतदेवविशदयतिद्वाभ्याम् तपसाऐकाग्र्येण मनसश्चेंद्रियाणांचऐकाग्र्यंपरमंतपइतिस्मृतेः ब्रह्मचर्येणाष्टांगेन तदुक्तम् स्मरणंकीर्तनंकेलिः प्रेक्षणंगुह्यभाषणम् संकल्पोऽध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेवच ॥एतन्मैथुनमष्टांगंप्रवदंतिमनीषिणः विपरीतंब्रह्मचर्यमेतदेवाष्टलक्षणमिति शमोमनसोनियमनम् दमोबाह्येंद्रियाणाम् त्यागोदानम् यमोऽहिंसादिः नियमोजपादिः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अस्यातिदुष्करत्वान्मुख्यमेवा न्यत्प्रायश्चित्तमाह केचिदिति अत्रैनैवंभूताभक्तिप्रधानाविरलाइतिदर्शयति केवलयातपआदिनिरपेक्षयावासुदेवपरायणाइतिनाधिकारि विशेषणमेतत् किंत्वन्येषां अश्रद्धयातत्राप्रवृत्तेरर्थात्तेष्वेवपर्यवसनादनुवादमात्रम् ॥ १५ ॥एतच्चज्ञानमार्गादपिश्रेष्ठमित्याह नतथापूये

तपसाब्रह्मचर्येणशमेनचदमेनच ॥ त्यागेनसत्यशौचाभ्यांयमेननियमेनच ॥ १३ ॥ देवाहगबुद्धिजंधीराधर्मज्ञाःश्रद्धयान्विताः ॥ क्षिपंत्यघंमहदपिवेणुगुल्ममिवानलः ॥ १४ ॥ केचित्केवलयाभक्त्यावासुदेवपरायणाः ॥ अघंधुन्वंतिकार्त्स्न्येननीहारमिवभास्करः ॥ १५ ॥ नतथाह्यघवान्राजन्पूयेततपआदिभिः ॥ यथाकृष्णार्पितप्राणस्तत्पूरुषनिषेवया ॥ १६ ॥ सध्रीचीनोह्ययंलोकेपंथाःक्षेमोकुतोभयः ॥ सुशीलाःसाधवोयत्रनारायणपरायणाः ॥ १७ ॥ प्रायश्चित्तानिचीर्णानिनारायणपराङ्मुखम् ॥ ननिःपुनंतिराजेंद्रसुराकुंभमिवापगाः ॥ १८ ॥ सकृन्मनःकृष्णपदारविंदयोर्निवेशितंतद्गुणरागियैरिह ॥ नतेयमंपाशभृतश्चतद्भटान्स्वप्नेपिपश्यंतिहिचीर्णनिष्कृताः ॥ १९ ॥ अत्रचोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ दूतानांविष्णुयमयोःसंवादस्तंनिबोधमे ॥ २० ॥

तथाशुध्येत् तत्पुरुषनिषेवयाकृष्णेऽर्पिताःप्राणायेन ॥ १६ ॥ तत्रहेतुः सध्रीचीनःसमीचीनः अयंपंथाःभक्तिमार्गः यतः क्षेमः क्षेमत्वेहेतुः नकुतश्चिद्विघ्नादेर्भयंयस्मिन् तदेवाह सुशीलाः कृपालवः साधवोनिष्कामाः यत्रधर्मनिष्ठाअतोनज्ञानमार्गइवासहायतानिमित्तंभयं नापिकर्ममार्गवन्मत्सरादियुक्तेभ्योभयमितिभावः भक्तेरन्यनिरपेक्षत्वमुक्तम् ॥ १७ ॥ कृच्छ्रादीनितुभक्तिविमानशोधयंतीत्याह प्रायश्चित्तानीति महतामप्यशोधकत्वेदृष्टांतमाह सुराकुंभमिवापगाइति ॥ १८ ॥ भक्तिःस्वल्पाऽपिपुनात्येवेत्याह सकृदिति तस्यगुणेषुरागमात्रमस्तिनतुज्ञानंयस्यतन्मनः तावतैवचीर्णनिष्कृतंप्रायश्चित्तंयैः ॥ १९ ॥ इममर्थमितिहासेनोपपादयति अत्रचेति मेमत्तः ॥ २० ॥

कान्यकुब्जेपुरेदास्याःपतिः नाम्नाअजामिलः ॥ २१ ॥ बंदीग्रहेणअक्षैश्चद्यूतेनकैतवैर्वंचनादिभिश्च वृत्तिजीविकांबिभ्रत्पुष्णन् यातयामासपीडयामास ॥ २२ ॥ आयुषः संबंधीमहान्कालोऽत्यगात् सक्रियानित्यपेक्षायामाह अष्टाशीत्यासंख्यययायुक्ताः समाःसंवत्सराः ॥ २३ ॥ प्रवयसः प्रवृद्धस्य ॥ २४ ॥ बद्धंहृदयंयेन जरठोवृद्धः ॥ २५ ॥ २६ ॥ एतच्चनंदुपलालनादिश्रीनारायणनामोच्चारमाहात्म्ये

कान्यकुब्जेद्विजःकश्चिद्दासीपतिरजामिलः ॥ नाम्नानष्टसदाचारोदास्याःसंसर्गदूषितः ॥ २१ ॥ बंद्यक्षकैतवैश्चौर्यैर्गर्हितांवृत्तिमास्थितः ॥ बिभ्रत्कुटुंबमशुचिर्यातयामासदेहिनः ॥ २२ ॥ एवंनिवसतस्तस्यलालयानस्यतत्सुतान् ॥ कालोऽत्यगान्महान्राजन्नष्टाशीत्यायुषःसमाः ॥ २३ ॥ तस्यप्रवयसःपुत्रादशतेषांतुयोऽवमः ॥ बालोनारायणोनाम्नापित्रोश्चदयितोभृशम् ॥ २४ ॥ सबद्धहृदयस्तस्मिन्नर्भकेकलभाषिणि ॥ निरीक्षमाणस्तल्लीलांमुमुदेजरठोभृशम् ॥ २५ ॥ भुंजानःप्रपिबन्खादन्बालकस्नेहयंत्रितः ॥ भोजयन्पाययन्मूढोनवेदागतमंतकम् ॥ २६ ॥ सएवंवर्तमानोऽज्ञोमृत्युकालउपस्थिते ॥ मतिंचकारतनयेबालेनारायणाह्वये ॥ २७ ॥ सपाशहस्तांस्त्रीन्दृष्ट्वापुरुषान्भृशदारुणान् ॥ वक्रतुंडानूर्ध्वरोमानात्मानंनेतुमागतान् ॥ २८ ॥ दूरेक्रीडनकासक्तंपुत्रंनारायणाह्वयम् ॥ प्लावितेनस्वरेणोच्चैराजुहावाकुलेंद्रियः ॥ २९ ॥ निशम्यम्रियमाणस्यब्रुवतोहरिकीर्तनं [illegible]र्तुर्नाममहाराजपार्षदाःसहसाऽपतन् ॥ ३० ॥ विकर्षतोंऽतर्हृदयाद्दासीपतिमजामिलम् ॥ यमप्रेष्यान्विष्णुदूतावारयामासुरोजसा ॥ ३१ ॥ ऊचुर्निषेधितास्तांस्तेवैवस्वतपुरःसराः ॥ केयूयंप्रतिषेद्धारोधर्मराजस्यशासनम् ॥ ३२ ॥ कस्यवाकुतआयाताःकस्मादस्यनिषेधथ ॥ किंदेवाउपदेवावायूयंकिंसिद्धसत्तमाः ॥ ३३ ॥ सर्वेपद्मपलाशाक्षाःपीतकौशेयवाससः ॥ किरीटिनःकुंडलिनोलसत्पुष्करमालिनः ॥ ३४ ॥

नभक्तिरेवाभूदितिसिद्धांतोपयोगित्वेनापिद्रष्टव्यम् ॥ २७ ॥ वक्राणितुंडानिमुखानियेषाम् ऊर्ध्वाणिरोमाणियेषांतान् ॥ २८ ॥ प्लावितेनप्लुतत्वंनीतेन ॥ २९ ॥ हरिकीर्तनंनिशम्यआपतन् यतस्तद्भर्तुर्नाम ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पुरःसराभृत्याः ॥ ३२ ॥ अस्यनयनंनिषेधथ ॥ ३३ ॥ वयंयुष्मान्नजानीमइतिनकोपःकार्यः यतोऽलौकिकाद्भुतरूपायूयमित्याहुः सर्वइतिसार्धाभ्याम् लसंत्यः पुष्करमालाः संतियेषाम् ॥ ३४ ॥

नूनंनवंवयोयेषाम् निषंगइषुधिः धनुर्निषंगादिभिः श्रीःशोभायेषांते ॥ ३५ ॥ विगतंतिमिरमालोकश्चान्यस्यप्रकाशोयासु तथाभूतादि
शःकुर्वंतःभवतामेतदनुचितमित्याहुः किमर्थमिति ॥ ३६ ॥ अहोदंड्यादंड्यादिज्ञानशून्याएते घोराएवास्मद्विया धर्मराजस्यकिंकराइ
त्यमृतंवदंतीतिविस्मयेन प्रहस्यतान्प्रत्यूचुः मेघस्येवनिर्ह्रादोध्वनिर्यस्यास्तया ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ कथंस्वित्केनप्रकारेणस्थानंविषयः का
रिणः कर्मिणः कृणामिति नराएवनपश्वादयः तेष्वपिकतिचिदेवेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ वेदेनप्रणिहितोविहितोधर्मः वेदप्रमाणकइत्यर्थः अने
नयोवेदप्रमाणकःसधर्मःयोधर्मःसवेदप्रमाणकइतिस्वरूपंप्रमाणंचोक्तम् यथाहजैमिनिः चोदनालक्षणोऽर्थोधर्मइति व्याख्यातंचभट्टैः

सर्वेचनूत्नवयसःसर्वेचारुचतुर्भुजाः॥ धनुर्निषंगासिगदाशंखचक्रांबुजश्रियः॥ ३५॥ दिशोवितिमिरालो
काःकुर्वंतःस्वेनरोचिषा॥ किमर्थंधर्मपालस्यकिंकरान्नोनिषेधथ॥ ३६॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तेयम
दूतैस्तैर्वासुदेवोक्तकारिणः॥ तान्प्रत्यूचुःप्रहस्येदंमेघनिर्ह्रादयागिरा॥ ३७॥ विष्णुदूताऊचुः यूयंवैधर्म
राजस्ययदिनिर्देशकारिणः॥ ब्रूतधर्मस्यनस्तत्त्वंयच्चधर्मस्यलक्षणम्॥ ३८ ॥ कथंस्विद्ध्रियतेदंडःकिंवास्य
स्थानमीप्सितम्॥ दंड्याःकिंकारिणःसर्वेआहोस्वित्कतिचिन्नृणाम्॥ ३९॥ यमदूताऊचुः वेदप्रणि
हितोधर्मोह्यधर्मस्तद्विपर्ययः॥ वेदोनारायणःसाक्षात्स्वयंभूरितिशुश्रुम॥ ४०॥ येनस्वधाम्न्यमीभावारजः
सत्त्वतमोमयाः॥ गुणनामक्रियारूपैर्विभाव्यंतेयथातथम्॥ ४१॥

द्वयमेकेनसूत्रेणश्रुत्यर्थाभ्यांनिरूप्यतइति अपृष्टस्याप्यधर्मस्यस्वरूपंलक्षणंचदंडस्थानकथनायाहुः तद्विपर्ययः योवेदनिषिद्धः सोऽध
र्मःनिषेधश्चतस्मिन्प्रमाणमित्यर्थः वेदस्यप्रामाण्येहेतुः वेदोनारायणादुद्भूतःसएवसाक्षादित्युपचारःस्वयंभूरितिचनिःश्वासमात्रेणस्वयमेव
भवतीति तथाचश्रुतिः अस्यमहतोभूतस्यनिःश्वसितमेतद्यदृग्वेदइति ॥ ४० ॥ कोसौनारायणस्तत्राहुः येनस्वधाम्निस्वस्वरूपेअमीभावाः
प्राणिनःगुणाः शांतत्वादयः नामानिब्राह्मणइत्यादीनि क्रियाश्चाध्ययनाद्याः रूपाणिवर्णाश्रमादयः तैर्विभाव्यंतेविविच्यंते य
थातथंयथावत्सनारायणः ॥ ४१ ॥

तथाप्यधर्मोऽनेनकृतइतिकुतोज्ञायतेतत्राहुः सूर्यइति अहनीअहश्चरात्रिश्च कमुदकं कुःपृथ्वी देहस्यजीवस्य यथाहुःआदित्यचंद्रावनि लोऽनलश्चद्यौर्भूमिरापोहृदयंयमश्च अहश्चरात्रिश्चउभेचसंध्येधर्मश्चजानातिनरस्यवृत्तमिति ॥४२॥स्थानमाहुः एतैर्निमित्तभूतैर्विज्ञातः दंड्यानाहुःसर्वइति ॥ ४३ ॥ विपरीतानिअभद्राण्यपिकर्मिणांसंभवंति यतस्तेषांगुणसंगोऽस्ति यदिकश्चिदकर्तास्यात्तर्हितस्याभद्राणि नस्युःनत्वेतदस्तीत्याहुःनहिदेहवानकर्मकृदस्तीति अतःसर्वेकर्मिणः कर्मिणांचपापस्यावश्यंभावित्वात्तेसर्वेदंडमर्हंतीत्यर्थः॥४४॥ कथं स्विद्ध्रियतेदंड इत्यस्योत्तरं येनेति धर्मोवेतिदृष्टांतः अधर्मानुसारेणदंडोधर्मानुसारेणसुखवदित्यर्थः॥४५॥नकेवलंसूर्यादयएवज्ञापकाःकिं

सूर्योऽग्निःखंमरुद्गावःसोमःसंध्याऽहनीदिशः॥ कंकुःकालोधर्मइतिह्येतेदैह्यस्यसाक्षिणः॥ ४२ ॥ एतैरधर्मो विज्ञातःस्थानंदंडस्ययुज्यते॥ सर्वेकर्मानुरोधेनदंडमर्हंतिकारिणः॥ ४३॥ संभवंतिहिभद्राणिविपरीतानि चानघाः॥ कारिणांगुणसंगोऽस्तिदेहवान्नह्यकर्मकृत्॥ ४४ ॥ येनयावान्यथाधर्मोऽधर्मोवेहसमीहितः॥ सएवतत्फलंभुंक्तेतथातावदमुत्रवै॥ ४५ ॥ यथेहदेवप्रवरास्त्रैविध्यमुपलभ्यते॥ भूतेषुगुणवैचित्र्यात्तथा ऽन्यत्रानुमीयते ॥ ४६ ॥ वर्तमानोऽन्ययोःकालोगुणाभिज्ञापकोयथा॥ एवंजन्मान्ययोरेतद्धर्माधर्मनि दर्शनम्॥ ४७॥ मनसैवपुरेदेवःपूर्वरूपंविपश्यति॥ अनुमीमांसतेपूर्वंमनसाभगवानजः॥ ४८॥

त्वर्थापत्तिरपीत्याहुः यथेति हेदेवप्रवराः इहजन्मनिशांतघोरमूढत्वेनवासुखदुःखमिश्रत्वेनवा धार्मिकत्वादिनात्रैविध्यंभूतेषुयथोपलभ्य ते तथाऽन्यत्रजन्मांतरेऽनुमीयते त्रैविध्यान्यथाऽनुपपत्त्याकल्प्यते ॥ ४६ ॥ वर्तमानजन्मनापूर्वापरजन्मधर्माधर्मज्ञानंभवतीतिसदृष्टांत माहुः वर्तमानोवसंतादिकालःअन्ययोर्भूतभविष्ययोः वसंतयोः येगुणाः पुष्पफलादयःतेषामभिज्ञापकोयथा एवमेतज्जन्मअन्ययोर्भू तभाविजन्मनोःधर्माधर्मौनिदर्शयतीतितथा॥४७॥अयंचधर्माधर्मज्ञानप्रकारोऽन्येषां धर्मराजस्तुमनसैवसर्वंपश्यतीत्याहुःपुरेसंयमिन्या म् स्थितएवदेवोयमःदेहेस्थितोऽतर्यामीवा जीवस्यपूर्वरूपंधर्माधर्मादियुक्तंविशेषेणपश्यति अनुअनंतरम्पूर्वरूपंमीमांसते यद्यस्यानुरूपं तत्विचारयति यतोऽसौभगवानजः ॥ ४८ ॥

जीवस्तुईश्वरेणउपस्थापितंवर्तमानंदेहंपश्यति नतुपूर्वमपरंचेत्याहुः यथेति अज्ञः अविद्योपाधिर्जीवस्तु व्यक्तमेवप्राचीनकर्माभिव्यक्तंव र्तमानमेवदेहाद्युपास्ते अहमितिमन्यते पूर्वमपरंवानवेद अत्रहेतुः नष्टाजन्मनास्मृतिर्यस्य अत्रदृष्टांतः तमसानिद्रयायुक्तोयथास्वप्नेऽभि व्यक्तमेवदेहाद्युपास्ते नतुजाग्रद्देहादिपूर्वंस्वप्नादिगतंवातद्वदित्यर्थः॥४९॥एवंभूतस्यजीवस्यसंसारंप्रपंचयतिपंचभिःश्लोकैः पंचभिःकर्मे द्रियैःस्वार्थानुपादानादीन् पंचशब्दादीन्वेद पंचभिर्ज्ञानेंद्रियैः षोडशेनमनसासहसप्तदशः षोडशोपाध्यंतर्गतोऽपिस्वयंत्वेकएव सर्वेंद्रिय विषयप्रतिसंधानात् त्रीन्ज्ञानकर्मेंद्रियमनोविषयान्प्राप्नोति ॥ ५०॥ तदेतल्लिंगशरीरंशक्तित्रयंगुणत्रयकार्यं महदनादि पुंसिजीवेअन्व

यथाऽज्ञस्तमसायुक्तउपास्तेव्यक्तमेवहि॥ नवेदपूर्वमपरंनष्टजन्मस्मृतिस्तथा ॥ ४९ ॥ पंचभिःकुरुतेस्वार्थान्पंचवेदाथपंचभिः॥ एकस्तुषोडशेनत्रीन्स्वयंसप्तदशोऽश्नुते॥५० ॥ तदेतत्षोडशकलंलिंगंशक्तित्रयंमहत्॥ धत्तेऽनुसंसृतिंपुंसिहर्षशोकभयार्तिदाम्॥ ५१ ॥ देह्यज्ञोजितषड्वर्गोनेच्छन्कर्माणिकार्यते॥ कोशकारइवात्मानंकर्मणाच्छाद्यमुह्यति॥ ५२ ॥ नहिकश्चित्क्षणमपिजातुतिष्ठत्यकर्मकृत्॥ कार्यतेह्यवशःकर्मगुणैःस्वाभाविकैर्बलात्॥ ५३ ॥ लब्ध्वानिमित्तमव्यक्तंव्यक्ताव्यक्तंभवत्युत॥ यथायोनियथाबीजंस्वभावेनबलीयसा॥ ५४ ॥ एषप्रकृतिसंगेनपुरुषस्यविपर्ययः॥ आसीत्सएवनचिरादीशसंगाद्विलीयते॥ ५५ ॥ अयंहिश्रुतसंपन्नःशीलवृत्तगुणालयः॥ धृतव्रतोमृदुर्दांतःसत्यवान्मंत्रविच्छुचिः॥ ५६ ॥

नुसंसृतिंधत्ते ॥ ५१ ॥ नेच्छन्अनिच्छन्नपिअनेनैवकर्माणिकार्यतेकोशकारः कीटविशेषः मुह्यतिनिर्गमोपायंनजानाति॥५२॥ कार्यत इत्यत्रानुभवंप्रमाणयति नहीति गुणैर्गुणकार्यैरागादिभिः स्वाभाविकैः पूर्वकर्मसंस्कारोद्भूतैः॥५३॥कर्मवशेनचतदनुरूपोदेहोभवतीत्याह लब्ध्वेति अव्यक्तमदृष्टंनिमित्तंलब्ध्वाव्यक्ताव्यक्तंतदनुरूपंस्थूलंसूक्ष्मंचशरीरंभवति यथायोनिमातृसदृशंयथाबीजंपितृसदृशं स्वभावो वासना शुक्रशोणितयोरेकत्वेपिकर्मवासनयामातृपितृसदृशोदेहोभवतीत्यर्थः॥५४॥संसारचक्रमुपसंहरंतोमुक्तिप्रकारमाहुः एषइति ई शसंगात्परमेश्वरभजनात्॥५५॥तदेवंसामान्यतोधर्मादिनिर्णयमुक्त्वाप्रस्तुतस्याजामिलस्याधर्मंप्रपंचयंतोदंड्यत्वमाहुः अयंहीति यावद ध्यायसमाप्ति तत्रद्वाभ्याम् तत्पूर्ववृत्तांतानुवादोऽन्यायातिरेकप्रदर्शनार्थः शीलंसुस्वभावःवृत्तंसदाचारःगुणाःक्षमादयःतेषामालयः॥५६

निरहंकृतः निरहंकारः ॥ ५७ ॥ आवृत्तः वनात्परावृत्तः ॥ ५८ ॥ भुजिष्ययाभोगस्त्रियादास्या मैरेयंमधुपैष्टींसुरांपीत्वा मदेनाघूर्णिते भ्रांतेनेत्रेयस्याः ॥ ५९ ॥ विशेषेणश्लथंतीनीवीयस्याः तयासहव्यपेतंस्वाचाराद्भ्रष्टम् ॥ ६० ॥ कामेनकामोद्दीपकेनतदंगरागेणहरिद्रादिनांलिप्तेन ॥ ६१ ॥ सत्वंधैर्यं श्रुतंज्ञानम् तद्बलेनस्तंभयन्नपि मदेनकंपितंमनः समाधातुंनियमितुंशक्तोनाभूत् ॥ ६२ ॥ तद्दर्शनमेव

गुर्वग्न्यतिथिवृद्धानांशुश्रूषुर्निरहंकृतः ॥ सर्वभूतसुहृत्साधुर्मितवागनसूयकः ॥ ५७ ॥ एकदाऽसौवनंयातः पितृसंदेशकृद्द्विजः ॥ आदायततआवृत्तःफलपुष्पसमित्कुशान् ॥ ५८ ॥ ददर्शकामिनंकंचिच्छूद्रंसहभुजिष्यया ॥ पीत्वाचमधुमैरेयंमदाघूर्णितनेत्रया ॥ ५९ ॥ मत्तयाविश्लथन्नीव्याव्यपेतंनिरपत्रपम् ॥ क्रीडंतमनुगायंतंहसंतमनयांऽतिके ॥ ६० ॥ दृष्ट्वातांकामलिप्तेनबाहुनापरिरंभितां ॥ जगामहृच्छयवशंसहसैवविमोहितः ॥ ६१ ॥ स्तंभयन्नात्मनात्मानंयावत्सत्वंयथाश्रुतं ॥ नशशाकसमाधातुंमनोमदनवेपितं ॥ ६२ ॥ तन्निमित्तस्मरव्याजग्रहग्रस्तोविचेतनः ॥ तामेवमनसाध्यायन्स्वधर्माद्विरराम ह ॥ ६३ ॥ तामेवतोषयामासपित्र्येणार्थेनयावता ॥ ग्राम्यैर्मनोरमैःकामैःप्रसीदेतयथातथा ॥ ६४ ॥ विप्रांस्वभार्यामप्रौढांकुलेमहतिलंभितां ॥ विससर्जाचिरात्पापःस्वैरिण्याऽपांगविद्धधीः ॥ ६५ ॥ यतस्ततश्चोपनिन्येन्यायतोऽन्यायतोधनं बभारास्याःकुटुंबिन्याःकुटुंबंमंदधीरयं ॥ ६६ ॥ यदसौशास्त्रमुल्लंघ्यस्वैरचार्यार्यगर्हितः ॥ अवर्ततचिरंकालमघायुरशुचिर्मलात् ॥ ६७ ॥ ततएनंदंडपाणेःसकाशंकृतकिल्बिषम् ॥ नेष्यामोऽकृतनिर्वेशंयत्रदंडेनशुध्यति ॥ ६८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअजामिलोपाख्यानेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥

श्रीशुकउवाच एवंतेभगवद्दूतायमदूताभिभाषितं ॥ उपधार्याथतान्राजन्प्रत्याहुर्नयकोविदाः ॥ १ ॥

निमित्तंयस्यस्मरव्याजग्रहस्य तेनग्रस्तः विचेतनोगतस्मृतिः ॥ ६३ ॥ यावतासमग्रेण ॥ ६४ ॥ लंभितांपरिणीताम् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ अघरूपमायुर्यस्य मलमेवतदीयमन्नादिकमत्तीतिमलात् ॥ ६७ ॥ अकृतनिर्वेशमकृतप्रायश्चित्तम् अस्यैवचहितार्थेनेष्यामइत्याहुः यत्रेति ॥ ६८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

द्वितीयेवैष्णवैर्याम्यान्नाममाहात्म्यमद्भुतम्॥श्रावयित्वाद्विजोविष्णोर्लोकंनीतइतीर्यते ॥ १॥ नयकोविदाः न्यायनिपुणाः ॥१॥ धर्मदृशां सभामधर्मःस्पृशति तदाहुः यत्रसभायांयैः धर्मदृग्भिः तेषांतांसभाम् ॥ २ ॥ पितरः पितृवत्पालकाः शास्तारः अनुशिक्षकाः वैषम्यम दंड्यदंडनम् ॥ ३ ॥ एतत्प्रवर्तितमधर्ममन्योऽपिकरिष्यतीतिमहत्कष्टमभूदित्याहुः यद्यदिति श्रेयान्श्रेष्ठः ॥४ ॥ विश्वस्तघातादपीत्याहुः यस्येतिद्वाभ्याम् निर्वृतोनिश्चिंतः ॥ ५ ॥ विश्वासेननितरामर्पितआत्मायेनतं विश्रंभणीयः विश्वसनीयः सघृणश्चेत् ॥ ६ ॥ नन्वस्यपा

विष्णुदूताऊचुः अहोकष्टंधर्मदृशामधर्मःस्पृशतेसभां ॥ यत्रादंड्येष्वपापेषुदंडोयैर्ध्रियतेवृथा ॥ २ ॥प्रजानांपितरोयेचशास्तारःसाधवःसमाः ॥ यदिस्यात्तेषुवैषम्यंकंयांतिशरणंप्रजाः ॥३॥यद्यदाचरतिश्रेयानितरस्तत्तदीहते ॥ सयत्प्रमाणंकुरुतेलोकस्तदनुवर्तते ॥ ४ ॥ यस्यांकेशिरआधायलोकःस्वपितिनिर्वृतः॥स्वयंधर्ममधर्मंवानहिवेदयथापशुः ॥ ५ ॥ सकथंन्यर्पितात्मानंकृतमैत्रमचेतनं ॥ विश्रंभणीयोभूतानांसघृणोद्रोग्धुमर्हति ॥ ६ ॥ अयंहिकृतनिर्वेशोजन्मकोट्यंहसामपि ॥ यद्व्याजहारविवशोनामस्वस्त्ययनंहरेः ॥ ७॥ एतेनैवह्यघोनोऽस्यकृतंस्यादघनिष्कृतं ॥

पिनोदंडेकिमर्थमाक्रोशःक्रियतेतत्राहुः अयंहीति यद्यस्मात्विवशोपिहरेर्नामव्याजहारउच्चारितवान् नकेवलंप्रायश्चित्तमात्रंहरेर्नाम अपितुस्वस्त्ययनंमोक्षसाधनमपीति सकृदुच्चरितंयेनहरिरित्यक्षरद्वयं॥बद्धःपरिकरस्तेनमोक्षायगमनंप्रतीतिस्मृतेः ॥ ७ ॥ ननुकर्मसाद्गुण्यकरंहरेर्नामेतियुक्तं यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु॥न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतमित्यादिवचनात् स्वातंत्र्येणंत्वघनिवर्तकंहरेर्नामकथंस्यात्तत्राहुः एतेनैवेति अघोनः अघवतः मघवच्छब्दवत्रूपं यत् आइतिच्छेदः आईषत् आभासमात्रंचतुरक्षरंयन्नामजगाद एतेनैवकेवलेनचतुरक्षरमित्यनेनाधिक्यंचदर्शितं

अ० २

॥ ५ ॥

कथंजगाद नारायण आय आगच्छ इत्येवंविक्रोशरूपेणपुत्राह्वानेन अयंभावः कर्मांगत्वेऽपिहरिनाम्नः खादिरत्वादिवत्संयोगपृथक्त्वेनसर्वप्रायश्चित्तार्थत्वंयुक्तमेव तथाहि अवशेनापियन्नाम्निकीर्तितेसर्वपातकैः पुमान्विमुच्यतेसद्यःसिंहत्रस्तैर्मृगैरिवेत्यादिभिः पुराणे तावत्सहस्रशोनाम्नःस्वातंत्र्यमवगम्यते नचैतेऽर्थवादाइतिशंकनीयं विधिशेषत्वाभावात् नचविध्यश्रवणादन्यशेषताकल्पनीया यदाऽग्नेयोष्टाकपालोभवतीत्यादिवदप्राप्तत्वेनविधिकल्पनोपपत्तेः मंत्रेषुच मर्त्याअमर्त्यस्यतेभूरिनाममनामहे विप्रासोजातवेदसः आस्यजानंतोनामचिद्विवक्तनेत्यादिषुनाम्नस्तपोदानादिसर्वधर्माधिक्यमवगम्यते उपपादितंचमंत्रार्थवादानामपिस्वार्थेप्रामाण्यंदेवताऽधिकरणे तस्मात्श्रीनारायणनामाभासमात्रेणैवसर्वाघनिष्कृतंकृतंस्यादिति॥८॥ननुकामकृतानांबहूनांमहापातकानांसहस्रशआवर्तितानांद्वादशा

यदानारायणायेतिजगादचतुरक्षरं॥ ८॥स्तेनःसुरापोमित्रध्रुक्ब्रह्महागुरुतल्पगः॥ स्त्रीराजपितृगोहंतायेचपातकिनोऽपरे॥ ९ ॥ सर्वेषामप्यघवतामिदमेवसुनिष्कृतं॥ नामव्याहरणंविष्णोर्यतस्तद्विषयामतिः॥ ॥ १० ॥ ननिष्कृतैरुदितैर्ब्रह्मवादिभिस्तथाविशुद्ध्यत्यघवान्व्रतादिभिः॥यथाहरेर्नामपदैरुदाहृतैस्तदुत्तमश्लोकगुणोपलंभकं॥ ११ ॥ नैकांतिकंतद्धिकृतेऽपिनिष्कृतंमनःपुनर्धावतिचेदसत्पथे॥ तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतांहरेर्गुणानुवादःखलुसत्वभावनः॥ १२॥

ब्दकोटिभिरप्यनिवर्त्यानांकथमिदमेकमेवप्रायश्चित्तंस्यात्तत्राहुः स्तेनइतिद्वाभ्याम् ॥ ९ ॥ सुनिष्कृतंश्रेष्ठंप्रायश्चित्तमिदमेव तत्रहेतुः यतोनामव्याहरणात् तद्विषयानामोच्चारकपुरुषविषया मदीयोऽयंमयासर्वतोरक्षणीयइतिविष्णोर्मतिर्भवति ॥ १० ॥ श्रेष्ठत्वमेवोपपादयंति नेतिद्वाभ्याम् ब्रह्मवादिभिर्मन्वादिभिरुक्तैर्व्रतादिभिर्निष्कृतैः तथानशुध्यति उदाहृतैरुच्चारितैर्यथानामपदैरित्यनेननमामीत्यादिक्रियायोगोऽपिनापेक्षितइतिदर्शितम् किंच तन्नामपदोच्चारणमुत्तमश्लोकस्य गुणानांचोपलंभकंज्ञापकंभवति नतुकृच्छ्रचांद्रायणादिवत्पापनिवृत्तिमात्रोपक्षीणमित्यर्थः ॥ ११ ॥ नैकांतिकंनात्यंतशोधकंतन्निष्कृतम् यस्मिन्कृतेपिअसत्पथेपापमार्गेमनोधावतिचेत्कर्मणां पापानांनिर्हारमात्यंतिकंनाशमिच्छतांहरेर्गुणानुवादएवप्रायश्चित्तम् यतोऽसौखलुसत्वभावनः चित्तशोधकः ॥ १२ ॥

अथतस्मादेनंमाअपमार्गेणनयत कृतमशेषाणामघानांनिष्कृतंयेन यद्यस्मात्समग्रहीत्संपूर्णमुच्चारितवान् नामैकदेशेनाप्यलमितिभावः म्रियमाणइत्यनेनपुनःपापांतरासंभवउक्तः नतुतत्कालमेवविवक्षितंतदानींकृच्छ्रादिविधिवन्नामोच्चारणविधेरप्यसंभवात् नचविधिविनाकाकतालीयनामोच्चारणंपापापहमितिप्रमाणमस्ति ॥ १३ ॥ नन्वयंपुत्रनामाग्रहीत् नतुभगवन्नामतत्राहुः सांकेत्यंपुत्रादौसंकेतितम् पारिहास्यंपरिहासेनकृतम् स्तोभंगीतालापपूरणार्थंकृतं हेलनंकिंविष्णुनाइतिसावज्ञमपिचवैकुंठनामोच्चारणम् ॥ १४ ॥ ननुनायं संकल्पपूर्वकंवैकुंठनामाग्रहीत् किंतुपुत्रस्नेहपरवशःसन् तत्राहुः पतितइति अवशेनापियोहरिरित्याह सयातनांनार्हति पुमानित्यनेन नात्रवर्णाश्रमादिनियमइत्युक्तम् अवशत्वमेवाह पतितः प्रासादादिभ्यः स्खलितोमार्गेभग्नः भग्नगात्रः संदष्टः सर्पादिभिः तप्तोज्वरादिना आहतोदंडादिना ॥ १५ ॥ ननुमहतःपापस्यमहदेवप्रायश्चित्तंयुक्तं नत्वल्पंनामग्रहणमात्रं पापतारतम्येनकृच्छ्रादितारतम्यवत् त

अथैनंमाऽपनयतकृताशेषाघनिष्कृतं॥यदसौभगवन्नामम्रियमाणःसमग्रहीत्॥१३॥सांकेत्यंपारिहास्यंवा स्तोभंहेलनमेववा॥वैकुंठनामग्रहणमशेषाघहरंविदुः॥१४॥पतितःस्खलितोभग्नःसंदष्टस्तप्तआहतः॥ हरिरित्यवशेनाहपुमान्नार्हतियातनां॥१५॥गुरूणांचलघूनांचगुरूणिचलघूनिच॥प्रायश्चित्तानिपापानांज्ञात्वोक्तानिमहर्षिभिः॥१६॥तैस्तान्यघानिपूयंतेतपोदानजपादिभिः॥नाधर्मजंतद्धृदयंतदपीशांघ्रिसेवया॥१७॥

त्राहुर्द्वाभ्याम् गुरूणांपापानांगुरूणिप्रायश्चित्तानिलघूनांचलघूनिचतारतम्यंज्ञात्वामन्वादिभिरुक्तानि अतस्तत्रतथैवव्यवस्था हरिनाम्नस्तुनेयंव्यवस्थोक्ता विष्णोःस्मरणमात्रेणमुच्यतेसर्वपातकैरितिवचनात् नचसुराबिंदुपानेमहापातकत्वस्मरणवन्नाम्नस्तत्प्रायश्चित्तत्वस्मरणस्यायमतिभारः ॥ १६ ॥ किंच तैस्तपोदानादिभिस्तान्यघान्येवपूयंतेनश्यंति अधर्माज्जातंमलिनंतुतस्यपापकर्तुर्हृदयम् यद्वातेषामघानांहृदयंसूक्ष्मंरूपंसंस्काराख्यंनशुध्यति तदपीशांघ्रिसेवयाकीर्तनादिनाशुध्यतीत्यर्थः अयंभावःमहांत्यपिपापानिसकृदुच्चारितेनैवनाम्नानश्यंति सकृत्प्रवर्तितेनदीपेनचगाढध्वांतानि तदावृत्त्यातुपापांतरस्यानुत्पत्तिः दीपधारणइवतमोंऽतरस्य ततश्चवासनाक्षयाद्धृदयशुद्धिः एतदर्थमेवतत्रतत्रावृत्तिविधानम् पापक्षयश्चभवतिस्मरतांतमहर्निशमित्यादिषु तदेवात्राप्युक्तं गुणानुवादःखलुसत्वभावनः तदपीशांघ्रिसेवयेतिच अतोस्यहरिनाम्नैवसर्वपापक्षयः वासनाक्षयस्तुमहापुरुषदर्शनादिभिरिति ॥ १७ ॥

तथाऽपिपापप्रायश्चित्तमिदमितिज्ञात्वानोच्चारितमितिचेत्तत्राहुः अज्ञानादिति बालकेनाज्ञानादपिप्रक्षिप्तोऽग्निर्यथाकाष्ठराशिदहतितद्व त्॥१८॥नन्विदमपिपर्षदनुपदिष्टंश्रद्धाहीनंचकथंप्रायश्चित्तंस्यात्तत्राहुःयथेति अगदमौषधं वीर्यवत्तममितिवक्तव्येवीर्यतममित्युक्तं यदृ च्छयाश्रद्धादिहीनमुपयुक्तंभक्षितम् पर्षन्मुखादजानतोऽपिस्वगुणमारोग्यंकुर्यात् मंत्रोऽपिनामात्मकस्तथास्वकार्यंकुर्यादेव नहिवस्तुश क्तिःश्रद्धादिकमपेक्षतेइत्यर्थः तदुक्तंविष्णुधर्मेषु हरिर्हरतिपापानिदुष्टचित्तैरपिस्मृतः अनिच्छयाऽपिसंस्पृष्टोदहत्येवहिपावकः॥१९॥तंवि

अज्ञानादथवाज्ञानादुत्तमश्लोकनामयत्॥संकीर्तितमघंपुंसोदहेदेधोयथाऽनलः॥१८॥यथाऽगदंवीर्यतममुपयुक्तंयदृच्छया॥अजानतोऽप्यात्मगुणंकुर्यान्मंत्रोऽप्युदाहृतः॥१९॥ श्रीशुकउवाच तएवंसुविनिर्णीयधर्मंभागवतंनृप॥तंयाम्यपाशान्निर्मुच्यविप्रंमृत्योरमूमुचन्॥२०॥इतिप्रत्युदितायाम्यादूतायात्वायमांतिके॥ यमराज्ञेयथासर्वमाचचक्षुररिंदम॥२१॥द्विजःपाशाद्विनिर्मुक्तोगतभीःप्रकृतिंगतः॥ ववंदेशिरसाविष्णोःकिंकरान्दर्शनोत्सवः॥२२॥ तंविवक्षुमभिप्रेत्यमहापुरुषकिंकराः॥ सहसापश्यतस्तस्यतत्रांतर्दधिरेऽनघ॥२३॥ अजामिलोप्यथाकर्ण्यदूतानांयमकृष्णयोः॥ धर्मंभागवतंशुद्धंत्रैविद्यंचगुणाश्रयं॥२४॥ भक्तिमान्भगवत्याशुमाहात्म्यश्रवणाद्धरेः॥ अनुतापोमहानासीत्स्मरतोऽशुभमात्मनः॥२५॥ अहोमेपरमंकष्टमभूदविजितात्मनः॥ येनविप्लावितंब्रह्मवृषल्यांजायतात्मना॥२६॥ धिङ्मांविगर्हितंसद्भिर्दुष्कृतंकुलकज्जलं॥ हित्वाबालांसतींयोऽहंसुरापामसतीमगां॥२७॥ वृद्धावनाथौपितरौनान्यबंधूतपस्विनौ॥ अहोमयाऽधुनात्यक्तावकृतज्ञेननीचवत्॥२८॥

प्रममूमुचन्मोचयामासुः॥२०॥प्रत्युदिताः निराकृताःसंतः यात्वागत्वा यमराजाययथावत्कथयामासुः॥२१॥ दर्शनेनोत्सवोयस्य॥२२॥ विवक्षुंवक्तुमिच्छंतंज्ञात्वा॥२२॥ त्रैविद्यंवेदत्रयप्रतिपाद्यम् गुणाश्रयं यमदूतानांधर्मंकृष्णदूतानांचभागवतंभगवत्प्रणीतंशुद्धंनिर्गुणंधर्ममाकर्ण्यइतियोज्यम् भक्तिमानासीदित्युत्तरस्यानुषंगः॥२४॥२५॥ अनुतापंप्रपंचयति अहोइतिचतुर्भिः येनआत्मनामयावृषल्यांपुत्रतयाजायमानेनब्रह्मब्राह्मणजातिः विप्लावितंनाशितं॥२६॥दुष्कृतंदोषकर्तारं कुलस्यकज्जलंकलंकं॥२७॥नास्त्यन्योबंधुः पुत्रादिर्ययोः तपस्विनौसंततौ अधुनातत्क्षणमेव॥२८॥

॥ २९ ॥ इदानींतस्यविमर्शपूर्वकंमोक्षक्रममाह किमिदमित्यष्टभिः साक्षात्प्रत्यक्षमिहजाग्रत्येवदृष्टम् ॥ ३० ॥ येमांव्यमोचयन्तेचक्रगताः ॥ ३१ ॥ यद्यप्यहमस्मिन्जन्मनिदुर्भगःपापीयान् अथापिजन्मांतरेनूनंपुण्यवानित्याह विबुधोत्तमदर्शनइतिनिमित्तसप्तमी तेषांदर्शनार्थं पूर्वेणमंगलेनमहतापुण्येनभवितव्यम् येनदर्शनेन ॥ ३२ ॥ अन्यथापूर्वपुण्यंविना कथंभूतवैकुंठनाम गृह्यतेवशीक्रियतेअनेनेतिग्रहणं

सोऽहंव्यक्तंपतिष्यामिनरकेभृशदारुणे ॥ धर्मघ्नाःकामिनोयत्रविंदंतियमयातनाः ॥ २९ ॥ किमिदंस्वप्नआहोस्वित्साक्षाद्दृष्टमिहाद्भुतम् ॥ क्वयाताअद्यतेयेमांव्यकर्षन्पाशपाणयः ॥ ३० ॥ अथतेक्वगताःसिद्धाश्चत्वारश्चारुदर्शनाः ॥ व्यमोचयन्नीयमानंबध्वापाशैरधोभुवः ॥ ३१ ॥ अथापिमेदुर्भगस्यविबुधोत्तमदर्शने ॥ भवितव्यंमंगलेनयेनात्मामेप्रसीदति ॥ ३२ ॥ अन्यथाम्रियमाणस्यनाशुचेर्वृषलीपतेः ॥ वैकुंठनामग्रहणंजिह्वावक्तुमिहार्हति ॥ ३३ ॥ क्वचाहंकितवःपापोब्रह्मघ्नोनिरपत्रपः ॥ क्वचनारायणेत्येतद्भगवन्नाममंगलं ॥ ३४ ॥ सोऽहंतथायतिष्यामियतचित्तेंद्रियानिलः ॥ यथानुभूयआत्मानमंधेतमसिमज्जये ॥ ३५ ॥ विमुच्यतमिमंबंधमविद्याकामकर्मजं ॥ सर्वभूतसुहृच्छांतोमैत्रःकरुणआत्मवान् ॥ ३६ ॥ मोचयेग्रस्तमात्मानंयोषिन्मय्यात्ममायया ॥ विक्रीडितोययैवाहंक्रीडामृगइवाधमः ॥ ३७ ॥ ममाहमितिदेहादौहित्वाऽमिथ्याऽर्थधीर्मतिं ॥ धास्येमनोभगवतिशुद्धंतत्कीर्तनादिभिः ॥ ३८ ॥ इतिजातसुनिर्वेदःक्षणसंगेनसाधुषु ॥ गंगाद्वारमुपेयायमुक्तसर्वानुबंधनः ॥ ३९ ॥ श्रीशुकउवाच सतस्मिन्देवसदनआसीनोयोगमाश्रितः ॥ प्रत्याहृतेंद्रियग्रामोयुयोजमनआत्मनि ॥ ४० ॥ ततोगुणेभ्यआत्मानंवियुज्यात्मसमाधिना ॥ युयोजभगवद्धाम्निब्रह्मण्यनुभवात्मनि ॥ ४१ ॥

॥ ३३ ॥ ब्रह्मघ्नःविप्रत्वनाशकः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अमिथ्याभूतेऽर्थेधीर्यस्य तथाभूतःसन् देहादौममाहमितिमतिंहित्वाधास्ये ॥ ३८ ॥ मुक्तंसर्वमनुबंधनंपुत्रादिस्नेहोयेनसः ॥ ३९ ॥ प्रत्याहृतइंद्रियग्रामोयेन ॥ ४० ॥ गुणेभ्योदेहेंद्रियादिभ्यःआत्मानंवियुज्यविशोध्य आत्मसमाधिना चित्तैकाग्र्येण भगवतोधाम्निस्वरूपे ॥ ४१ ॥

तस्मिन्भगवद्धाम्नि उपरतानिश्चलाधीर्यस्य सः तस्मिन्कालेअद्राक्षीदितिवा पुरःपुरतः ततश्चप्रागुपलब्धानेवतानुपलभ्यप्रत्यभिज्ञायववं दे ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ उपसंहरति एवमितिद्वाभ्यां विप्लाविताः सर्वेधर्मायेन हतंव्रतंस्वदारनियमादियस्य ॥ ४५ ॥ कर्मनिबंधस्य पापमूलस्यकृंतनंछेदकमतःपरंनास्ति कस्मात्परं तीर्थपदास्यानुकीर्तनात् तत्रहेतुः यत्यतोऽनुकीर्तनात् ततोऽनुकीर्तनादन्यथा प्राय श्चित्तांतरैः रजस्तमोभ्यांकलिलंमलिनमेवतिष्ठतियत् तन्मनःकर्मसुपुनःनसज्जते ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ नचेक्षितोभवति॥४८॥ म्रियमाणःअ

यत्युपारतधीस्तस्मिन्नद्राक्षीत्पुरुषान्पुरः ॥ उपलभ्योपलब्धान्प्राग्ववंदेशिरसाद्विजः ॥ ४२ ॥ हित्वाकलेवरं तीर्थेगंगायांदर्शनादनु ॥ सद्यःस्वरूपंजगृहेभगवत्पार्श्ववर्तिनां ॥ ४३ ॥ साकंविहायसाविप्रोमहापुरुषकिंकरैः॥हैमंविमानमारुह्ययथौयत्रश्रियःपतिः ॥ ४४॥एवंसविप्लावितसर्वधर्मादास्याःपतिःपतितोगर्ह्यकर्मणा ॥ निपात्यमानोनिरयेहतव्रतःसद्योविमुक्तोभगवन्नामगृह्णन् ॥ ४५॥ नातःपरंकर्मनिबंधकृंतनंमुमुक्षतांतीर्थपदानुकीर्तनात्॥ नयत्पुनःकर्मसुसज्जतेमनोरजस्तमोभ्यांकलिलंततोऽन्यथा ॥४६॥ यएवंपरमंगुह्यमितिहासमघापहं ॥ शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तोयश्चभक्त्यानुकीर्तयेत् ॥ ४७ ॥ नवैसनरकंयातिनेक्षितोयमकिंकरैः ॥ यद्यप्यमंगलोमर्त्योविष्णुलोकेमहीयते ॥ ४८ ॥ म्रियमाणोहरेर्नामगृणन्पुत्रोपचारितं ॥ अजामिलोऽप्यगाद्धामकिंपुनःश्रद्धयागृणन् ॥ ४९ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअजामिलोपाख्यानेद्वितीयोऽध्यायः॥ २ ॥ ॥ ॥ राजोवाच निशम्यदेवःस्वभटोपवर्णितं प्रत्याहकिंतान्प्रतिधर्मराजः॥ एवंहताज्ञोविहतान्मुरारेर्नैदेशिकैर्यस्यवशेजनोऽयं ॥ १ ॥

वशत्वेनश्रद्धाविहीनोऽपि ॥ ४८ ॥ इतिश्रीभागवतेषष्ठस्कंधेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तृतीयेतुयमेनापिवैष्णवोत्कर्षवर्णनैः ॥ सांत्वयित्वास्वदूतांस्तेवैष्णवैःकिंकरीकृताः॥ १ ॥विष्णुदूतैर्निर्णीतंशास्त्रार्थंयममुखेनद्रढयितुंतृतीयाध्यायारंभः तत्रयदुक्तंयमराज्ञेतथासर्वमाचचक्षुरिति ततःकिंतत्रवृत्तमितिपृच्छति निशम्येति मुरारेर्नैदेशिकैःकिंकरैरेवंविहतान् अतएवहताआज्ञायस्य यस्यवशवर्तीअयंजनःसोऽपितान्प्रतिकिमाह ॥ १ ॥

अत्याश्चर्यमेतदित्याह यमस्येति हेऋषेयमस्यदंडभंगः कुतश्चनकस्माच्चिदपिश्रुतपूर्वोनासीत् एतत्एतस्मिन्नर्थे यद्वानश्रुतपूर्वः एतत्यमदूतनिराकरणंचासीत् अतःसर्वस्यापिलोकस्यसंशयोवर्तते तंत्वत्तोऽन्योनच्छिनत्तीतिमेनिश्चितमतः कथयेतिशेषः ॥ २ ॥ भगवतः पुरुषैः प्रतिहतउद्यमोयेषांते याम्याः पुरुषाः ॥ ३॥ कतिसंतीत्याक्षेपोक्तिः त्रैविध्यंत्रिविधं स्वार्थेष्यञ् यद्वात्रैविध्यंयथाभवतितथाकर्मकुर्वतः तदर्थेचकर्मफलस्याभिव्यक्तिहेतवः कतिसंतीति ॥ ४ ॥ संतुबहवःकोबाधस्तत्राहुः यदीति मृत्युर्दुःखममृतंसुखं तेषांविप्रतिपत्तौते उभेकस्यस्यातांनकस्यापि परस्परविरोधेनोभयोरपिप्रतिबंधात् ऐकमत्येतुकस्यवानस्यातां एकःसुखंकर्तुमिच्छति दुःखंचान्यः ऐकम

यमस्यदेवस्यनदंडभंगःकुतश्चनर्षेश्रुतपूर्वआसीत् ॥ एतन्मुनेवृश्चतिलोकसंशयंनहित्वदन्योइतिमेविनिश्चितम् ॥ २ ॥ श्रीशुकउवाच भगवत्पुरुषैराजन्याम्याःप्रतिहतोद्यमाः ॥ पतिंविज्ञापयामासुर्यमंसंयमिनीपतिम् ॥ ३ ॥ यमदूताऊचुः कतिसंतीहशास्तारोजीवलोकस्यवैप्रभो ॥ त्रैविध्यंकुर्वतःकर्मफलाभिव्यक्तिहेतवः ॥ ४ ॥ यदिस्युर्बहवोलोकेशास्तारोदंडधारिणः ॥ कस्यस्यातांनवाकस्यमृत्युश्चामृतमेववा ॥ ५ ॥ किंतुशास्तृबहुत्वेस्याद्बहूनामिहकर्मिणाम् ॥ शास्तृत्वमुपचारोहियथामंडलवर्तिनाम् ॥ ६ ॥ अतस्त्वमेकोभूतानांसेश्वराणामधीश्वरः ॥ शास्तादंडधरोनृणांशुभाशुभविवेचनः ॥ ७ ॥ तस्यतेविहतोदंडोनलोकेवर्ततेऽधुना ॥ चतुर्भिरद्भुतैःसिद्धैराज्ञातेविप्रलंभिता ॥ ८ ॥ नीयमानंतवादेशादस्माभिर्यातनागृहान् ॥ व्यमोचयन्पातकिनंछित्वापाशान्प्रसह्यते ॥ ९ ॥

त्येचतयोःपरस्परकार्यानुमोदनेनोभयोरपिप्राप्नेकस्यवातेउभेअपिनस्यातामित्यर्थः ॥ ५ ॥ ननुबहूनांकर्मिणांव्यवस्थयाबहवःशास्तारोभवंतु तथासतिनायंदोषःस्यात्तत्राहुः बहूनांकर्मिणांव्यवस्थयाशास्त्रबहुत्वे शास्तृत्वंस्यात् घटेत् किंतुतदायत्तसर्वशास्तरिमुख्यंशास्तृत्वं तदेकदेशेउपचारमात्रमेवस्यात् यथाचक्रवर्तिनएवमुख्यंशास्तृत्वं मंडलवर्तिनामुपचारमात्रं निरंकुशत्वाभावात् ॥ ६ ॥ यस्मादेवंशास्तृबहुत्वंनघटते अतस्त्वमेकएवशास्ता शुभाशुभेविविनक्तीतितथा ॥ ७ ॥ विप्रलंभिता वंचिता लंघितेत्यर्थः ॥ ८ ॥ तदेवाहुः नीयमानमिति ॥ ९ ॥

तेत्वत्तः यदिनोऽस्माकंक्षमंहितंमन्यसे अन्यथाअज्ञानतस्तदवज्ञानेतवाप्यनर्थःस्यात् अतक्यौंहितेषांप्रभावः यतोनारायणायेतिकेवल
मभिहितेमाभयंकुर्वितिवदंतः शीघ्रमागताः॥ १० ॥ संयमतीतितथा ॥ ११ मत्तोऽन्योजगतस्तस्थुषश्चपरोऽधीश्वरोऽस्ति अहंतुजंगमाना
मेवतत्रापिनृणामेव तत्रापि पापिनामेवतत्किंकरःसन् ईश्वरः सतुसर्वेश्वरः कोऽसौ यत्रयस्मिन् विश्वमोतंप्रोतंचऊर्ध्वतिर्यक्तंतुषुपंटवत्
यस्यत्वंशेभ्योविष्णुब्रह्मरुद्रेभ्योअस्य स्थित्यादयोभवंति यस्यचवशेलोकोवर्तते नसिनासिकायांप्रोतबलीवर्दवत् ॥ १२ ॥ एतत्प्रपंचयति
ब्राह्मणादिनामभिर्वाचिनिजायांतंत्यांदामन्यांजनान्योबध्नाति दामभिर्गाः बलीवर्दानिव तइमेजीवाः नामकर्मभिर्निबंधैर्बद्धाः यस्मै

तांस्तेवेदितुमिच्छामोयदिनोमन्यसेक्षमम् ॥ नारायणेत्यभिहितेमाभैरित्याययुर्द्रुतं॥ १० ॥ श्रीशुक
उवाच इतिदेवःसआपृष्टः प्रजासंयमनोयमः॥ प्रीतः स्वदूतान्प्रत्याहस्मरन्पादांबुजंहरेः॥ ११ ॥ यम
उवाच परोमदन्योजगतस्तस्थुषश्चओतंप्रोतंपटवद्यत्रविश्वं ॥ यदंशतोऽस्यस्थितिजन्मनाशानस्योत
वद्यस्यवशेचलोकः॥ १२ ॥ योनामभिर्वाचिजनान्निजायांबध्नातितंत्यामिवदामभिर्गाः॥ यस्मैबलिंतइमे
नामकर्मनिबंधबद्धाश्चकितावहंति ॥ १३॥अहंमहेंद्रोनिर्ऋतिःप्रचेताःसोमोऽग्निरीशःपवनोऽर्कोविरिंचः॥
आदित्यविश्वेवसवोऽथसाध्यामरुद्गणारुद्रगणाःससिद्धाः ॥ १४ ॥अन्येचयेविश्वसृजोऽमरेशाभृग्वादयो
ऽस्पृष्टरजस्तमस्काः॥यस्येहितंनविदुः स्पृष्टमायाःसत्त्वप्रधानाअपिकिंततोन्ये॥ १५॥ यंवैनगोभिर्मनसाऽ
सुभिर्वाहृदागिरावाऽसुभृतोविचक्षते ॥ आत्मानमंतर्हृदिसंतमात्मनांचक्षुर्यथैवाकृतयस्ततःपरं ॥ १६॥

बलिंवहंति यदधीनाः कर्मकुर्वंतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ यस्यचलीलादुर्विभाव्येत्याह अहमितिद्वाभ्याम् ॥ १४ ॥ नस्पृष्टंरजस्तमश्चयैः ईहित
मभिप्रेतंचेष्टितंवानविदुः स्पृष्टमायाः माययास्पृष्टाः ततस्तेभ्योऽन्येनविदुरितिकिंपुनर्वक्तव्यम् ॥ १५ ॥ तन्माययाविमोहितत्वान्नजानं
तीत्युक्तमविषयत्वाच्चतस्येत्याह यमिति गोभिरिंद्रियैर्हृदाचित्तेननविचक्षतेनपश्यंति यद्वाचाऽनभ्युदितंयन्मनोनमनुतइत्यादिश्रुतेः आत्म
नांजीवानामात्मानंद्रष्टारमाकृतयोरूपाणिचक्षुर्यथाकर्मभूतंनजानंति ततःपरमाकृतीनांप्रकाशकम् नहिप्रमाताप्रमाणस्यविषयइति
भावः एवंभूतःपरमेश्वरोमदन्योऽस्तीतिपूर्वेणैवसंबंधः ॥ १६ ॥

भवत्वेवंभूतोऽन्यःपरमेश्वरः येपुनरस्मान्निर्भर्त्स्यपापिनंरक्षितवंतःतेकेतानाह तस्येतिद्वाभ्याम् तस्यैवरूपं गुणाःप्रभावादयः स्वभावः भक्तवात्सल्यादिर्येषांते ॥ १७ ॥ विष्णोर्भूतानिभृत्याः दुर्दर्शानिद्रष्टुमप्यशक्यानि लिंगानिरूपाणियेषांतानि तद्भक्तिमतः विष्णुभक्तान् परेभ्यः शत्रुभ्यःसर्वतः अग्न्यादिभ्यश्चरक्षंति ॥ १८ ॥ ननुविष्णुभक्ताश्चेत् कथमधर्मपक्षपातंकृतवंतस्तत्राह धर्ममिति ऋषयोभृग्वादयः ॥ १९ ॥ ननुकेचिन्नजानंति तस्य सत्त्वेकिंप्रमाणंतत्राह स्वयंभूरिति कुमारः सनत्कुमारःवयमित्यात्मानमेवबहुमन्यमानोनिर्दिशति ॥ २० ॥ हेभटाः ॥ २१ ॥ तमेवधर्ममाह एतावानिति ॥ २२ ॥ नचात्रप्रमाणंवक्तव्यंदृष्टत्वादित्याह नामोच्चारणेति येनैवकेवलेन सकृदुच्चारितेन ॥ २३ ॥ ननुनामाभासेनकथंसर्वपापक्षयःस्यात् श्रद्धाभक्त्यावृत्त्यादेरपिविधानात् तथाहिसायंप्रातर्गृणन्भक्त्यादुःख

तस्यात्मतंत्रस्यहरेरधीशितुःपरस्यमायाऽधिपतेर्महात्मनः ॥ प्रायेणदूताइहवैमनोहराश्चरंतितद्रूपगुणस्वभावाः ॥ १७ ॥ भूतानिविष्णोःसुरपूजितानिदुर्दर्शलिंगानिमहाद्भुतानि ॥ रक्षंतितद्भक्तिमतःपरेभ्योमत्तश्चमर्त्यानथसर्वतश्च ॥ १८ ॥ धर्मंतुसाक्षाद्भगवत्प्रणीतंनवैविदुर्ऋषयोनापिदेवाः ॥ नसिद्धमुख्याअसुरामनुष्याःकुतश्चविद्याधरचारणादयः ॥ १९ ॥ स्वयंभूर्नारदःशंभुःकुमारःकपिलोमनुः ॥ प्रह्लादोजनकोभीष्मोबलिर्वैयासकिर्वयम् ॥ २० ॥ द्वादशैतेविजानीमोधर्मंभागवतंभटाः ॥ गुह्यंविशुद्धंदुर्बोधंयंज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥ २१ ॥ एतावानेवलोकेऽस्मिन्पुंसांधर्मःपरःस्मृतः ॥ भक्तियोगोभगवतितन्नामग्रहणादिभिः ॥ २२ ॥ नामोच्चारणमाहात्म्यंहरेःपश्यतपुत्रकाः ॥ अजामिलोऽपियेनैवमृत्युपाशादमुच्यत ॥ २३ ॥ एतावताऽलमघनिर्हरणायपुंसांसंकीर्तनंभगवतोगुणकर्मनाम्नाम् ॥

यामाद्विमुच्यतइति अनुदिनमिदमादरेणशृण्वन्निति श्रवणंकीर्तनंध्यानंहरेरद्भुतकर्मणः॥ जन्मकर्मगुणानांचतदर्थेऽखिलचेष्टितमित्याद्यस्मिन्नेवपुराणेतत्रतत्रपठ्यते पुराणांतरेच पापक्षयश्चभवतिस्मरतांतमहर्निशमिति॥अत्रैवच तस्मात्संकीर्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसाम्॥ महतामपिकौरव्यविध्यैकांतिकनिष्कृतमित्यादिनासम्यक्कीर्तनादेवमन्यते किंच तथासतिकिमितिमन्वादयोद्वादशाब्दादीनिस्मरेयुः तस्मादिदमनुपपन्नमिवतत्राह एतावतेति भगवतोगुणानां कर्मणांचनाम्नांच सम्यक्कीर्तनमितियत् एतावतापुंसामघनिर्हरणायपापक्षयमात्रायअलमुपयोगोनास्ति अलंशब्दोऽत्रवारणे यथाहामरसिंहः अलंभूषणपर्याप्तिशक्तिवारणवाचकमिति उपयोगाभावमेवाह

अजामिलोमहापातक्यपिनारायणेतिविकुश्यनतुसम्यक्कीर्तयित्वा तच्चपुत्रंविकुश्यनतुहरिम् अघवान् अशुचिरपिम्रियमाणोऽस्वस्थचित्तोऽपिमुक्तिमवाप नत्वघनिर्हरणमात्रमतोनामाभासेनापिसर्वपापक्षयइत्येवतत्त्वमावृत्तिश्रद्धादिविधयस्तुपापवासनाक्षयार्थाइत्युक्तमेव हरेर्गुणानुवादःखलुसत्वभावनइत्यत्र ॥ २४ ॥ यत्तूक्तंव्यर्थंतर्हिद्वादशाब्दादिस्मरणमितित्राह प्रायेणेति महाजनोमन्वादिः अयंभावः यथामृतसंजीवनौषधिमजानंतोवैद्यारोगनिर्हरणायत्रिकटुकनिंबादीनिस्मरंति तथास्वयंभूशंभुप्रमुखद्वादशव्यतिरेकेणायंमहाजनोऽतिगुह्यमिदंज्ञात्वाद्वादशाब्दादिकंस्मरतीति किंच माययादेव्याअलंविमोहितमतिरयंजनः मधुमधुरंयथाभवत्येवं पुष्पितायांपुष्पस्थानीयैरर्थवादैर्मनोहरायांत्रय्यांजडीकृताअभिनिविष्टामतिर्यस्य अतोमहत्येवकर्मणिश्रद्धयायुज्यमानोनाल्पेप्रवर्तते दृश्यतेहिप्राक्

विकुश्यपुत्रमघवान्यदजामिलोऽपिनारायणेतिम्रियमाणइयायमुक्तिम् ॥ २४ ॥ प्रायेणवेदतदिदंनमहाजनोऽयंदेव्याविमोहितमतिर्बतमाययाऽलम् ॥ त्रय्यांजडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायांवैतानिकेमहतिकर्मणि युज्यमानः॥ २५ ॥ एवंविमृश्यसुधियोभगवत्यनंतेसर्वात्मनाविदधतेखलुभावयोगम् ॥ तेमेनदंडमर्हंत्यथयद्यमीषांस्यात्पातकंतदपिहंत्युरुगायवादः॥ २६ ॥ तेदेवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथायेसाधवःसमदृशोभगवत्प्रपन्नाः॥ तान्नोपसीदतहरेर्गदयाऽभिगुप्तान्नैषांवयंनचवयःप्रभवामदंडे॥ २७॥

तस्यलोकस्यमहतिमंत्रादौश्रद्धाअल्पेचाश्रद्धा तस्मादस्यग्राहकोनास्तीतितैर्नोक्तम् यद्वास्वाधीनःसिंहोऽस्त्येतावताश्वसृगालादिनिवारणायतंयथानप्रयुज्यंतेतथाऽतितुच्छत्वात्पापस्यनतन्निरसनायपरममंगलंहरेर्नामस्मरंति यद्वानाममाहात्म्यज्ञानेसर्वमुक्तिप्रसंगादित्येषादिक् ग्रंथविस्तरभयात्तुनातिप्रपंच्यते ॥ २५ ॥ भावयोगंभक्तियोगम् अमीषांपातकंनस्यादेव यदिस्यादुरुगायस्यवादः कीर्तनं ॥ २६ ॥ तदेवंधर्मतत्त्वंनिर्णीय भृत्याननुशास्ति तइति येभगवंतंप्रपन्नाः तेदेवैःसिद्धैश्चपरिगीतपवित्रगाथाः वर्णितपवित्रकथाः अतस्तान्नोपसीदत तत्समीपमपिनगच्छत वयः कालोपिनप्रभवति ॥ २७ ॥

केतर्हिदंडार्थमानेयाइत्यत्राह तानितिद्वाभ्यां असतःदुष्टान् तानेवाह मुकुंदपादारविंदयोर्योमकरंदरूपोरसस्तस्माद्विमुखान् कथंभूतात् निष्किंचनैरजस्रंजुष्टात् तेषांज्ञापकमाह निरयवर्त्मनिस्वधर्मशून्येगृहेबद्धातृष्णायैस्तान् ॥ २८ ॥ किंच जिव्हेत्यादि यद्येषांजिह्वेत्याद्यन्वयः नकृतंविष्णुकृत्यंभगवद्व्रतंयैः ॥ २९ ॥ भगवंतंक्षमापयति तदिति अयंभावः नःस्वपुरुषैरस्मदीयत्वेनस्थितैः स्वीयैरेवपुरुषैर्यद्यस्मादसत् अन्याय्यंकृतम् तत्तस्मात्स्वयमेवक्षम्यतां सहताम् स्वानांस्वीयानांभक्तानांनः अस्माकंनविदुषांअज्ञानामहोगरीयसितस्मिन्क्षां

तानानयध्वमसतोविमुखान्मुकुंदपादारविंदमकरंदरसादजस्रम् ॥ निष्किंचनैःपरमहंसकुलैरसङ्गैर्जुष्टाद्गृहे निरयवर्त्मनिबद्धतृष्णान् ॥ २८ ॥ जिव्हानवक्तिभगवद्गुणनामधेयंचेतश्चनस्मरतितच्चरणारविंदम् ॥ कृष्णायन्नोनमतियच्छिरएकदाऽपितानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् ॥ २९ ॥ तत्क्षम्यतांसभगवान्पुरुषः पुराणोनारायणःस्वपुरुषैर्यदसत्कृतंनः ॥ स्वानामहोनविदुषांरचितांजलीनांक्षांतिर्गरीयसिनमःपुरुषायभूम्ने ॥ ३० ॥ तस्मात्संकीर्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसाम् ॥ महतामपिकौरव्यविद्ध्यैकांतिकंनिष्कृतम् ॥ ३१ ॥ शृण्वतांगृणतांवीर्याण्युद्दामानिहरेर्मुहुः ॥ यथासुजातयाभक्त्याशुद्ध्येन्नात्माव्रतादिभिः ॥ ३२ ॥ कृष्णांघ्रिपद्ममधुलिट्नपुनर्विसृष्टमायागुणेषुरमतेवृजिनावहेषु ॥ अन्यस्तुकामहतआत्मरजःप्रमार्ष्टुमीहेतकर्मयतएवरजःपुनःस्यात् ॥ ३३ ॥

तिर्युक्तैव महइतिपाठेस्वीयानांमाहात्म्यमविदुषांनः क्षमांकरोत्वित्यर्थः ॥ ३० ॥ तस्मादित्यादिशुकोक्तिः जगतोऽपिमंगलंरूपम् ॥ ३१ ॥ एकांतिकत्वमेवाह शृण्वतामिति व्रतादिभिस्तथानशुध्येत् ॥ ३२ ॥ एतदुपपादयति कृष्णांघ्रिपद्मयोर्मधुलेढिआस्वादयतीतितथा मधुलिहतीतिमधुलिट् अतितुच्छत्वेनविसृष्टायेमायागुणाः विषयास्तेषुपुनर्नरमते अन्यस्तुतन्मध्वास्वादरहितः अतएवकामाभिभूतःसन्नात्मनोरजः पापंप्रमार्ष्टुमपि कर्मैवप्रायश्चित्तरूपमीहेत यतःकर्मणःपुनरपिरजः पापंस्यादेव कुंजरशौचवत् सत्वशोधकत्वाभावात् ॥ ३३ ॥

नैवविस्मितधियोबभूवुः किंतुसत्यमुक्तमित्येवमेनिरे ततःप्रभृतिप्रतिशंकमानाः अस्मानेवैषहन्यादितिशंकांवहंतः तंद्रष्टुमपिबिभ्यतिस्म पाठांतरेतुविस्मितधियोजाताः तेचततःप्रभृतिबिभ्यतिस्मेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ कुंभसंभवोऽगस्त्योमलयेपर्वतेआसीनोऽव्ययोहरिमर्चयन् पुनः पुनःविश्वासार्थंहरेःपादौस्पृशन्नित्यर्थः ॥ ३५ ॥ इतिश्रीभागवतेषष्ठस्कंधेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ९ ॥

चतुर्थादित्रिभिर्विश्वरूपजन्मविवक्षया ॥ प्रचेतःसुतदक्षस्यवंशस्तावत्प्रतन्यते ॥ १॥ चतुर्थेतुप्रजासृष्ट्यैदक्षेणाराधनंहरेः ॥तपसाहंसगुह्य

इत्थंस्वभर्तृगदितंभगवन्महित्वंसंस्मृत्यविस्मितधियोयमकिंकरास्ते ॥ नैवाच्युताश्रयजनंप्रतिशंकमानाद्रष्टुंचबिभ्यतिततःप्रभृतिस्मराजन्॥३४॥ इतिहासमिमंगुह्यंभगवान्कुंभसंभवः॥कथयामासमलयआसीनोहरिमर्चयन्॥ ३५ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेतृतीयोऽध्यायः॥ ३॥ राजोवाच देवासुरनृणांसर्गोनागानांमृगपक्षिणाम् ॥ सामासिकस्त्वयाप्रोक्तोयस्तुस्वायंभुवेंऽतरे ॥ १ ॥तस्यैवव्यासमिच्छामिज्ञातुंतेभगवन्यथा ॥ अनुसर्गंययाशक्त्याससर्जभगवान्परः ॥ २ ॥ सूतउवाच इतिसंप्रश्नमाकर्ण्यराजर्षेर्बादरायणिः ॥प्रतिनंद्यमहायोगीजगादमुनिसत्तमः॥ ३॥ श्रीशुकउवाच यदाप्रचेतसःपुत्रादशप्राचीनबर्हिषः ॥ अंतःसमुद्रादुन्मग्नाददृशुर्गांद्रुमैर्वृताम् ॥ ४॥ द्रुमेभ्यःक्रुध्यमानास्तेतपोदीपितमन्यवः ॥ मुखतोवायुमग्निंचससृजुस्तद्दिधक्षया॥५॥ताभ्यांनिर्दह्यमानांस्तानुपलभ्यकुरूद्वह॥ राजोवाच महान्सोमोमन्युंप्रशमयन्निव ॥ ६ ॥

स्यस्तोत्रेणचनिरूप्यते ॥ २ ॥प्रसक्तानुप्रसक्तेनस्वायंभुवसुतान्वये ॥नामप्रभावमाकर्ण्यवंशव्यासंबुभुत्सते ॥३॥ देवासुरेतिद्वाभ्याम् सामासिकःसंक्षिप्तोयःप्रोक्तस्तृतीयस्कंधे ॥ १ ॥ व्यासंविस्तारम् तेत्वत्तःययाशक्त्यायथाससर्ज तांशक्तितत्प्रकारंचज्ञातुमिच्छामि अनुसर्गमनुवृत्तंसर्गं ॥ २ ॥ ३॥ दक्षादिरूपेणससर्जेतिवक्तुंदक्षजन्मप्रकारमाह यदेति प्राचीनबर्हिषः पुत्रायदासमुद्रमध्यादुन्मग्नानिर्गताः तदा गांपृथ्वींद्रुमैर्वृतांददृशुः ॥ ४ ॥ नारदोपदेशतःप्राचीनबर्हिषोनिवृत्त्याअराजकेसति कृष्याद्यभावात् तपसादीपितोमन्युर्येषांते तेषांद्रुमाणांदग्धुमिच्छया ॥ ५ ॥ताभ्यांवाय्वग्निभ्यांदह्यमानांस्तान्द्रुमान् वनस्पतीनांराजासोमउवाच ॥ ६ ॥

माद्रुमेभ्यइतिनवभिः हेमहाभागाः विवर्धयिषवः विशेषेणवर्धयितुमिच्छवः ॥ ७ ॥ प्रजापतीनांतद्भक्ष्यभोज्यदाहोऽनुचितइत्याह अहोइतित्रिभिः ऊर्जंभक्ष्यमिषमन्नम् ॥ ८ ॥ अचराः फलाद्याः अपदाः तृणाद्याः अहस्ताः पश्वाद्याः चतुष्पदोमेषाद्याः॥ ९ ॥ १० ॥अतःआतिष्ठतआश्रयत सतांमार्गमुपशमंपित्रादिभिर्जुष्टम् ॥ ११ ॥ प्रजानांप्रजापतिरेवबंधुरतस्तज्जीविकानाशोनकर्तव्यइतिदृष्टांतपंच

माद्रुमेभ्योमहाभागादीनेभ्योद्रोग्धुमर्हथ ॥ विवर्धयिषवोयूयंप्रजानांपतयःस्मृताः॥७॥ अहोप्रजापतिपतिर्भगवान्हरिरव्ययः॥ वनस्पतीनोषधीश्चससर्जोर्जमिषंविभुः॥८॥ अन्नंचराणामचराह्यपदः पादचारिणाम्॥ अहस्ताहस्तयुक्तानांद्विपदांचचतुष्पदः॥ ९॥ यूयंचपित्राऽन्वादिष्टादेवदेवेनचानघाः॥प्रजासर्गायहिकथंवृक्षान्निर्दग्धुमर्हथ ॥ १० ॥ आतिष्ठतसतांमार्गंकोपंयच्छतदीपितम्॥ पित्रापितामहेनापिजुष्टंवःप्रपितामहैः॥ ११ ॥तोकानांपितरौबंधुर्दृशःपक्ष्मस्त्रियाःपतिः॥ पतिःप्रजानांभिक्षूणांगृह्यज्ञानांबुधः सुहृत् ॥ १२॥ अंतर्देहेषुभूतानामात्मास्तेहरिरीश्वरः॥ सर्वंतद्धिष्ण्यमीक्षध्वमेवंवस्तोषितोह्यसौ॥ १३॥ यःसमुत्पतितंदेहआकाशान्मन्युमुल्बणं ॥ आत्मजिज्ञासयायच्छेत्सगुणानतिवर्तते ॥ १४ ॥ अलंदग्धैर्द्रुमैर्दीनैःखिलानांशिवमस्तुवः॥वार्क्षीह्येषावराकन्यापत्नीत्वेप्रतिगृह्यताम्॥ १५॥इत्यामंत्र्यवरारोहांकन्यामाप्सरसींनृप॥सोमोराजाययौदत्वातेधर्मेणोपयेमिरे॥१६॥तेभ्यस्तस्यांसमभवद्दक्षःप्राचेतसःकिल॥यस्यप्रजाविसर्गेणलोकाआपूरितास्त्रयः॥ १७॥

केनाह तोकानांबालानांमातापितरौ अज्ञानांज्ञानदोबुधएवसुहृत् ॥ १२ ॥ ईश्वराधिष्ठानत्वाच्चभूतद्रोहोनयुक्तइत्याह अंतर्देहेष्विति वोयुष्माभिः ॥ १३ ॥ आकाशाद्देहेसमुत्पतितमाकस्मिकमित्यर्थः आत्मविचारेणनियच्छेत् ॥ १४ ॥ खिलानांशेषाणांवोयुष्माकंच शिवमस्तु वृक्षरक्षणार्थंतदीयांकन्यांददाति वार्क्षींवृक्षैःपालिता ॥ १५ ॥ आमंत्र्यसांत्वयित्वा आप्सरसींअप्सरसःप्रम्लोचायाःसुताम्॥ १६ ॥ १७।

दुहितृवत्सलइतितस्यकन्यावंशएवेत्युक्तम् ममनत्तः ॥ १८ ॥ प्रजापतिर्दक्षः ॥ १९ ॥ अबृंहितमसंवृद्धम् विंध्यस्यपादान् सन्निहितप र्वतान् ॥ २० २१ ॥ हंसगुह्याख्येनस्तोत्रेण कस्यदक्षस्य ॥ २२ ॥ परायसर्वोत्तमायनमोदधेनमनंकरोमि परत्वेहेतुः अवितथाअनु भूतिश्चिच्छक्तिर्यस्य अतोगुणत्रयाभासोजीवोबिंबमित्तंमायाचतयोर्बंधवेनियंत्रे एवमपिगुणेषुतत्त्वबुद्धिर्येषांतैर्जीवैरदृष्टंधामस्वरूपंयस्य तत्रहेतुः निवृत्तंमानंयस्मात् पाठांतरेनिरस्तमानमवधिश्चयस्मात् तर्हिकथंतस्यसिद्धिरतआह स्वयंभुवेस्वप्रकाशाय ॥२३॥ अदृष्टधामत्वं दर्शयन्नाह नेति पुरुषसखाजीवः अस्मिन्पुरेदेहे वसन्नपिअत्रैवसंवसतः सख्युर्यस्य सख्यकरणंप्रवर्तकादिकंनावेतिनजानातितस्मै कुतः

यथाससर्जभूतानिदक्षोदुहितृवत्सलः ॥ रेतसामनसाचैवतन्ममावहितःशृणु ॥ १८ ॥ मनसैवासृजत्पूर्वंप्रजापतिरिमाःप्रजाः ॥ देवासुरमनुष्यादीन्नभस्थलजलौकसः ॥ १९ ॥ तमबृंहितमालोक्यप्रजासर्गंप्रजापतिः ॥ विंध्यपादानुपव्रज्यसोऽचरद्दुष्करंतपः ॥ २० ॥ तत्राघमर्षणंनामतीर्थंपापहरंपरम् ॥ उपस्पृश्यानुसवनंतपसाऽतोषयद्धरिं ॥ २१ ॥ अस्तौषीद्धंसगुह्येनभगवंतमधोक्षजं ॥ तुभ्यंतदभिधास्यामिकस्यातुष्यद्यतोहरिः ॥ २२ ॥ प्रजापतिरुवाच नमःपरायावितथानुभूतयेगुणत्रयाभासनिमित्तबंधवे ॥ अदृष्टधाम्नेगुणतत्त्वबुद्धिभिर्निवृत्तमानायदधेस्वयंभुवे ॥ २३ ॥ नयस्यसख्यंपुरुषोऽवैतिसख्युःसखावसन्संवसतःपुरेऽस्मिन् ॥ गुणोयथागुणिनोव्यक्तदृष्टेस्तस्मैमहेशायनमस्करोमि ॥ २४ ॥ देहोऽसवोऽक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यंचविदुःपरंयत् ॥ सर्वंपुमान्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंतमीडे ॥ २५ ॥

व्यक्तद्रष्टेः प्रपंचद्रष्टुः नहिद्रष्टादृश्योभवतीति प्रथमांतपाठेव्यक्तेप्रपंचएवदृष्टिर्यस्यसः गुणोविषयोगुणिनोविषयिणइंद्रियादेः सख्यं प्रकाशकत्वंयथानवेत्तितद्वत् ॥ २४॥ ननुगुणोजडत्वान्नजानाति जीवस्तुचेतनःकिमितिनजानाति अतआह देहइति देहाश्चासवश्चप्राणाअक्षाणींद्रियाणिमनवश्चअंतःकरणानिभूतानिचमात्राश्चतन्मात्राणिआत्मानंस्वरूपंदृश्यमन्यमिंद्रियवर्गं तयोःपरंदेवतावर्गंचनविदुः पुमान्जीवस्तुसर्वमेतत्रयंवेद गुणांश्चतन्मूलभूतान्वेद तज्ज्ञोऽपिसन् यंसर्वज्ञंनवेद तमनंतमीडेस्तौमि ॥ २५ ॥

अदृष्टधामत्वमुक्त्वास्वप्रकाशत्वमाह यदामनसउपरामः समाधिर्नतुसुषुप्ताविवलयः नचजागृत्स्वप्नयोरिवविक्षेप.तदाह नामरूपेरूप्ये तेथेनतत्तथातस्यउपरामेहेतुः दृष्टंदर्शनंस्मृतिश्च तयोःसंप्रमोषान्नाशात् तदायः केवलेनस्वरूपज्ञानेनप्रतीयतेतस्मैहंसायशुद्धाय शुचिशुद्धं मनःसद्मप्रतीतिस्थानंयस्यतस्मैनमः ॥ २६ ॥ एवंभूतः केषांप्रतीयतइत्यपेक्षायामाह मनीषिणइतिद्वाभ्याम् विवेकिनोयंनिष्कर्षंतिवि विच्यध्यायंति सनिर्वाणसुखानुभूतिर्ममप्रसीदतामितिद्वयोरन्वयः एवंनिष्कर्षतांप्रतीयतइतिभावः किमितिनिष्कर्षंतिस्वशक्तिभिर्गूढमप्र काशमानम् कतिभिर्नवभिः पुनश्चत्रिवृद्भिः त्रिगुणाभिः सप्तविंशत्युपाधिभिर्गूढमष्टाविंशंनिष्कर्षंतीत्यर्थः यद्वा नवभिः प्रकृतिपुरुषमह दहंकारपंचतन्मात्ररूपाभिः त्रिवृद्भिःत्रिगुणात्मिकाभिः चकारात्षोडशविकाररूपाभिश्च कथंभूतंनिष्कर्षंति मनीषयांऽतर्हृदिसंनिवेशितं निश्चलीकृतंपांचदश्यंपंचदशसामिधेनीमंत्रैःप्रकाश्यं अलौकिकंवन्हिमिवाहंकारास्पदादात्मनोऽन्यंपरमात्मानंनिष्कर्षंतीत्यर्थः ॥२७॥

यदोपरामोमनसोनामरूपरूपस्यदृष्टस्मृतिसंप्रमोषात् ॥ यईयतेकेवलयास्वसंस्थयाहंसायतस्मैशुचिसद्म नेनमः ॥ २६ ॥ मनीषिणोंऽतर्हृदिसंनिवेशितंस्वशक्तिभिर्नवभिश्चत्रिवृद्भिः ॥ वन्हिंयथादारुणिपांचदश्यंम नीषयानिष्कर्षंतिगूढं ॥ २७ ॥ सवैममाशेषविशेषमायानिषेधनिर्वाणसुखानुभूतिः ॥ ससर्वनामासचवि श्वरूपः प्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः ॥ २८ ॥ यद्यन्निरुक्तंवचसानिरूपितंधियाऽक्षभिर्वामनसावोतयस्य ॥ माभूत्स्वरूपंगुणरूपबृंहितंसवैगुणापायविसर्गलक्षणः ॥ २९ ॥

अशेषाविशेषायस्यास्तस्यामायायाः निषेधेननिर्वाणसुखेअनुभूतिर्यस्य अप्रसक्तनिषेधासंभवात्प्रसक्तिमाह सएवसर्वनामासएवविश्व रूपइति तद्रूपत्वेपिवास्तवत्वाभावान्निषेधःसंभवतीत्याह अनिरुक्ताआत्मनिशक्तिर्मायायस्यसः ॥ २८ ॥ ननुयदिकेवलयास्वसंस्थयाप्रती यतेतर्हिसर्वनामत्वंविश्वरूपत्वंचानुपपन्नं वागाद्यगोचरत्वादित्याशंक्यसर्वैर्नामभिर्वाच्यंप्रत्यक्षादिदृश्यंचतस्यस्वरूपंवस्तुतोमाभूत्तथा पिमाययाघटतइतिश्लोकत्रयेणोपपादयन्नमस्करोति यद्यदिति यद्यद्वचसानिरुक्तमभिहितंधियानिरूपितंव्यवसितमक्षभिर्वाइंद्रियैर्नि रूपितंगृहीतमुतअपिमनसाऽपिनिरूपितंसंकल्पितंयस्यस्वप्रकाशत्वंतस्यतत्स्वरूपंमाभूत् स्वरूपत्वाभावेहेतुः हियस्मात्तद्गुणानामेवंरूपं पाठांतरेगुणैर्वर्धितं सतुगुणव्यतिरिक्तः यतोगुणानामपायविसर्गाभ्यांप्रलयोत्पत्तिभ्यां लक्ष्यतइतितथा चेतनाधिष्ठानंविनातयोरसंभवा त्यद्वा यस्यस्वरूपंमाभून्नभवति तस्मैनमइतितृतीयेनान्वयः ॥ २९ ॥

तदेवंवस्तुतोगुणस्वरूपत्वाभावमंगीकृत्यअनिरुक्तात्मशक्तिरित्यनेनद्योतितंमाययासर्ववाच्यत्वेनविश्वरूपत्वमाह यस्मिन्नधिकरणेयतो पादानात् येन करणेनयस्यसंबंधि यस्मैसंप्रदानाय यदीप्सिततमंयःकर्ताकुरुतेस्वतंत्रःकार्यतेचान्येनप्रयोज्यकर्त्रा तद्ब्रह्मेतिप्रत्येकंसंबंधः अत्रचसप्तभिर्यच्छब्दैः सप्तविभक्त्यर्थादर्शिताः यथेतिच क्रियाकारकसंबंधप्रकारवाचिनामव्ययानामर्थाः कुरुतेकार्यतेचेतिस्वार्थपरा र्थक्रियाऽन्वयश्चसर्वेषांदर्शितःचशब्देनभावकर्मादिविहितप्रत्ययार्थाःसंगृहीताः तद्ब्रह्मैवेतिकुतस्तत्राह तद्धेतुस्तेषांकारणम् तत्कुतःसर्वेभ्यः प्राक्प्रसिद्धं ननुब्रह्मादयस्तद्धेतवःश्रूयंते अवरेचदृश्यंते तत्कथंब्रह्मैवतद्धेतुस्तत्राह परेषामवरेषांचहेतूनांपरमंकारणम् ननुसर्वकारणत्वे तस्यकिंनामसहकारिभवेत् तदानीमन्यस्याभावात्सत्यं निरपेक्षमेवतत्कारणमित्याह अनन्यत् विजातीयशून्यम् एकंसजातीयशून्यंचत स्मैनमइत्युत्तरेणान्वयः ॥ ३० ॥नन्वेवंचेद्विश्वस्यहेतुस्तर्हिनकदाचिदनीदृशंजगदितिवदंतोमीमांसकाःकुतोऽत्रविवदंते तैश्चान्येस्वभाववा

यस्मिन्यतोयेनचयस्ययस्मैयद्योयथाकुरुतेकार्यतेच ॥ परावरेषांपरमंप्राक्प्रसिद्धंतद्ब्रह्मतद्धेतुरनन्यदेकं ॥ ३० ॥यच्छक्तयोवदतांवादिनांवैविवादसंवादभुवोभवंति ॥ कुर्वंतिचैषांमुहुरात्ममोहंतस्मैनमोऽनंतगु णायभूम्ने ॥ ३१ ॥ अस्तीतिनास्तीतिचवस्तुनिष्ठयोरेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः ॥ अवेक्षितंकिंचनयोगसां ख्ययोः समंपरंह्यनुकूलंबृहत्तत् ॥ ३२ ॥

दिनःसंवदंते तेचतेचतत्त्वविद्भिर्बोधिताअपिकुतःपुनःपुनर्मुह्यंति तत्राह यस्यमायाविद्यायाःशक्तयोविवादस्य क्वचित्संवादस्य भुवः स्थानानिभवंतितस्मैनमः ॥ ३१ ॥ ननुकिंतद्ब्रह्मयस्यशक्तयोविवादादिभुवोभवंतितत्राह अस्तीति योगउपासनाशास्त्रम् तत्रहिविराट् रूपेणोपासनायांपातालपादादिकमस्तीत्युपास्यत्वेनविधीयते नास्तीतिसांख्यंज्ञानशास्त्रम् तत्रह्यपाणिपादः अचक्षुरश्रोत्रमितिचपादा दिनास्तीतिनिषिध्यते तयोर्योगसांख्ययोर्यत्किंचित्सममनुवर्तमानमवेक्षितंप्रतीतंतद्बृहत् ब्रह्म विवादास्पदंब्रह्मेत्यर्थः विवादंस्फुटयंति भि न्नौअस्तिनास्तीत्येवंभूतौविरुद्धौधर्मौययोः तयोर्भिन्नविषयत्वेऽपिविरोधोनस्यादित्येकस्थयोरित्युक्तमेकविषययोः कुतः वस्तुनिष्ठयोः पादादिविधिप्रतिषेधयोरेकवस्तुनिष्ठत्वात् समत्वेहेतुः परम् हियतः विधिप्रतिषेधयोरविषयस्तयोःपादादिविषयत्वात् तथातर्हिअवि षयस्यसद्भावेकिंप्रमाणं तदाह अनुकूलमधिष्ठानंविना पादादिकल्पनाऽयोगात् अवधिंविनातन्निषेधायोगाच्च तयोरुपपादकत्वेनसिद्ध मित्यर्थः तस्मैनमइतिपूर्वस्यानुषंगः ॥ ३२ ॥

ननूदासीनस्यसमस्यनमस्कारेकोलाभस्तत्राह यइति पादमूलंभजतामनुग्रहार्थंप्राकृतनामरूपरहितोऽपिजन्मभिरवतारैर्विशुद्धोर्जित सत्त्वानिरूपाणिकर्मभिर्नामानिचयोभेजे तत्कुतः भगवानचिंत्यैश्वर्यः समस्त्वंप्रसीदतु ॥ ६३ ॥ ननुत्वादृशाःसकामागणेशादीन्प्रार्थयंते त्वंतुतान्विहायकिमितिभगवंतमेवप्रार्थयसे तत्राह प्राकृतैरर्वाचीनैर्ज्ञानपथैरुपासनामार्गैर्यथाशयंतत्तद्वासनाऽनुसारेण योदेहगतोऽत र्यामीतत्तद्देवतारूपेणविविधोभाति यथावायुःपार्थिवंचंपकादिगंधभेदमाश्रित्य नानागंधवान् विभाति रेणुगुणंधूसरत्वादिकमाश्रित्य नानारूपवान्प्रतीयते तद्वत्तस्यैवतत्तद्देवतारूपेणफलदातृत्वात् सईश्वरएवममनोरथंसत्यंकरोतु किमंतर्गतबहुभिर्देवताऽतैरित्यर्थःतदुक्तं

योऽनुग्रहार्थंभजतांपादमूलमनामरूपोभगवाननंतः॥ नामानिरूपाणिचजन्मकर्मभिर्भेजेसमत्त्वंपरमःप्र सीदतु॥३३॥यःप्राकृतैर्ज्ञानपथैर्जनानांयथाशयंदेहगतोविभाति॥ यथानिलःपार्थिवमाश्रितोगुणंसईश्व रोमेकुरुतान्मनोरथं॥ ३४॥ श्रीशुकउवाच इतिस्तुतःसंस्तुवतःसतस्मिन्नघमर्षणे ॥ आविरासीत्कु रुश्रेष्ठभगवान्भक्तवत्सलः॥ ३५॥ कृतपादःसुपर्णांसेप्रलंबाष्टमहाभुजः ॥ चक्रशंखासिचर्मेषुधनुःपाश गदाधरः॥३६॥पीतवासाघनश्यामःप्रसन्नवदनेक्षणः॥ वनमालानिवीतांगोलसच्छ्रीवत्सकौस्तुभः॥३७॥ महाकिरीटकटकःस्फुरन्मकरकुंडलः॥ कांच्यंगुलीयवलयनूपुरांगदभूषितः॥ ३८॥ त्रैलोक्यमोहनंरूपंबिभ्र त्त्रिभुवनेश्वरः॥ वृतोनारदनंदाद्यैःपार्षदैःसुरयूथपैः॥ ३९॥ स्तूयमानोऽनुगायद्भिःसिद्धगंधर्वचारणैः॥ रूपं तन्महदाश्चर्यंविचक्ष्यगतसाध्वसः ॥ ४० ॥

गीतासु योयोयांयांतनुंभक्तःश्रद्धयाऽर्चितुमिच्छति॥तस्यतस्याचलांश्रद्धांतामेवविदधाम्यहं॥सतयाश्रद्धयायुक्तस्तस्याराधनमीहते॥ल भतेचततःकामान्मयैवविहितान्हितानिति ॥ येयथामांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहमितिचेति ॥ ३४ ॥ संस्तुवतोदक्षस्यसभगवान्प्रत्य क्षोऽभूत् ॥ ३५ ॥ तंवर्णयतिसार्धैश्चतुर्भिः सुपर्णस्यांसेस्कंधेकृतौपादौयेन प्रलंबाअष्टौमहांतोभुजायस्य चक्राद्यष्टायुधधरः ॥ ३६ ॥ प्रसन्नंवदनमीक्षणेयस्य वनमालयानिवीतंकंठादिपादांतव्याप्तमंगंयस्य लसंतौश्रीवत्सकौस्तुभौयस्य ॥ ३७ ॥ महांतिकिरीटकटकानि यस्य स्फुरंतीमकरकुंडलेयस्य कांच्यादिभिर्विभूषितः वलयमत्रपादभूषणंद्रष्टव्यं कटकस्योक्तत्वात् ॥ ३८ ॥ त्रैलोक्यमोहनंश्रीपुरुषो त्तमाख्यम् सुरयूथपैर्लोकपालैः ॥ ३९ ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ आपूरितानिमनोद्वाराणिइंद्रियाणितैर्यथाऽद्रिदिन्योनद्योनिर्झरैरापूर्यंते तथामहानंदपूर्णत्वेनाद्वत्तिकत्वाद्वागादीनां नकिंचिद्व
क्तुंशक्तोऽभूदित्यर्थः यद्यसौनावोचत् तथाऽपिचित्तज्ञइदंवक्ष्यमाणमाह ॥ ४२ ॥ भावंभक्तिंगतः प्राप्तः ॥ ४३ ॥ यत्यतस्तेतपः अ
स्यविश्वस्यउद्बृंहणंवृद्धिकरमतस्तेऽहंप्रीतःमत्तपसोलोकसमृद्ध्यर्थत्वेत्वत्प्रीतेःकिंकारणं तत्राह ममेति भूतानांविभूतयः समृद्धंयोभूया
सुरितियत् एषएवममकामःअतोमत्कामपूरणादेवाहंप्रीतोऽस्मीत्यर्थः ॥ ४४ ॥ भूतिविस्तारप्रयत्नश्चतवोचितएवेत्याह ब्रह्मेति भवंतः
प्रजापतयः भूतेरुद्भवस्यहेतवः ॥ ४५ ॥ विश्ववृद्ध्यर्थेनत्वत्तपसाऽहंप्रीतइत्युक्तं तदेवतपःस्तुवन्प्रसंगादन्यान्यपिलोकवृद्धिकराणिवि

नमामदंडवद्भूमौप्रहृष्टात्माप्रजापतिः॥ नकिंचनोच्चारयितुमशकत्तीव्रयामुदा ॥ ४१॥ आपूरितमनोद्वारै
र्हृदिन्यइवनिर्झरैः॥तंतथाऽवनतंभक्तंप्रजाकामंप्रजापतिं॥चित्तज्ञःसर्वभूतानामिदमाहजनार्दनः॥४२॥
श्रीभगवानुवाच प्राचेतसमहाभागसंसिद्धस्तपसाभवान्॥यच्छ्रद्धयामत्परयामयिभावंपरंगतः॥४३॥
प्रीतोऽहंतेप्रजानाथयत्तेऽस्योद्बृंहणंतपः॥ममैषकामोभूतानांयद्भूयासुर्विभूतयः॥४४॥ब्रह्माभवोभवंतश्चम
नवोविबुधेश्वराः॥विभूतयोममत्येताभूतानांभूतिहेतवः॥४५॥तपोमेहृदयंब्रह्मन्तनुर्विद्याक्रियाकृतिः॥अं
गानिक्रतवोजाताधर्मआत्माऽसवःसुराः॥४६॥अहमेवासमेवाग्रेनान्यत्किंचांतरंबहिः॥संज्ञानमात्रमव्य
क्तंप्रसुप्तमिवविश्वतः॥४७॥मय्यनंतगुणेऽनंतेगुणतोगुणविग्रहः॥यदासीत्तत एवाद्यःस्वयंभूःसमभूदजः४८

द्यादीनिस्तौति तपोयमनियमादिसहितंध्यानंमेहृदयम् विद्यासांगमंत्रजपः ध्यानंतनोतीतितनुर्देहः क्रियाध्यानादिविषयःपुंव्यापा
रोभावनाशब्दवाच्यस्तेनहिध्यानादिकमाक्रियतइत्याकृतिः जाताःसुनिष्पन्नाः क्रतवोंगानिशिरोवा एतद्यत्यवर्ग्यः ग्रीवाउपसदश्चक्षुषी
आज्यभागावित्यादिश्रुतेः धर्मःक्रत्वाद्यपूर्वःआत्मामनः हृदयाश्रयत्वात् सुरायज्ञभुजस्तएवअसवः प्राणाःसंतर्पणीयत्वात् ॥ ४६ ॥तप
सःसंतानवृद्धिहेतुत्वंदर्शयितुंद्वितीयतृतीयोक्तमितिहासमाह चतुर्भिः अहमेवेतिवस्त्वंतरव्यावृत्तिः आसमेवेतिक्रियांऽतरव्यावृत्तिःआंतरं
ग्राहकंबहिर्ग्राह्यम् संज्ञानमात्रंचैतन्यमात्रम् अव्यक्तमिंद्रियवृत्तिभिरनभिव्यक्तम् अतएवप्रसुप्तमिव विश्वतःसर्वत्र॥ ४७ ॥ गुणतोमा
यातःगुणमयोविग्रहोब्रह्मांडम् ततः तदेवअजः अयोनिजः ॥ ४८ ॥

खिलमसमर्थमिव ॥ ४९ ॥ मेमयातपतपेत्यभिहितःसन् येनतपसा ॥ ५० ॥ संततिवृद्ध्युपायमाह एषेति अंगहेदक्ष पंचजनाख्यस्यप्रजापतेः ॥५१ ॥ मिथुनस्ययोर्व्यवायोरतिःसएवधर्मोयस्यसत्वम् तथाभूतायांतस्याम् ॥ ५२ ॥ माययानिमित्तभूतयास्त्रियासह मिथुनीभूयभविष्यंतिपुत्रादिरूपेणोत्पत्स्यंते ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ इतिषष्ठेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ७ ॥ पंचमेनारदेनाथवाचःकूटैस्तुनाशितान् ॥ सुतानाकर्ण्यदक्षोऽमुंशशापेतिनिरूप्यते ॥ १॥१ ॥ अपृथग्धर्मशीलाएकाचारस्वभावाः ॥ २॥तत्रप्रतीच्यांदिशिसिंधोर्नद्याः

सवैयदामहादेवोममवीर्योपबृंहितः॥मेनेखिलमिवात्मानमुद्यतःसर्गकर्मणि॥४९॥अथमेऽभिहितोदेवस्तपोतप्यतदारुणं ॥ नवविश्वसृजोयुष्मान्येनादावसृजद्विभुः ॥ ५० ॥ एषापंचजनस्यांगदुहितावैप्रजापतेः ॥असिक्नीनामपत्नीत्वेप्रजेशप्रतिगृह्यतां॥५१ ॥ मिथुनव्यवायधर्मस्त्वंप्रजासर्गमिमंपुनः ॥ मिथुनव्यवायधर्मिण्यांभूरिशोभावयिष्यसि ॥५२॥त्वत्तोऽधस्तात्प्रजाःसर्वामिथुनीभूयमायया॥मदीययाभविष्यंतिहरिष्यंतिचमेबलिं॥५३॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वामिषतस्तस्यभगवान्विश्वभावनः ॥ स्वप्नोपलब्धार्थइवतत्रैवांतर्दधेहरिः॥५४॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः॥४॥ ॥७॥

श्रीशुकउवाच तस्यांसपांचजन्यांवैविष्णुमायोपबृंहितः ॥ हर्यश्वसंज्ञानयुतंपुत्रानजनयद्विभुः॥ १ ॥ अपृथक्धर्मशीलास्तेसर्वेदाक्षायणानृप॥ पित्राप्रोक्ताःप्रजासर्गेप्रतीचींप्रययुर्दिशं॥ २ ॥ तत्रनारायणसरस्तीर्थंसिंधुसमुद्रयोः॥संगमोयत्रसुमहन्मुनिसिद्धनिषेवितं॥ ३ ॥ तदुपस्पर्शनादेवविनिर्धूतमलाशयाः॥धर्मेपारमहंस्येचप्रोत्पन्नमतयोऽप्युत ॥ ४ ॥ तेपिरेतपएवोग्रंपित्रादेशनयंत्रिताः ॥ प्रजाविवृद्धयेयत्तान्देवर्षिस्तान्ददर्शह॥५॥ उवाचचाथहर्यश्वाःकथंस्रक्ष्यथवैप्रजाः॥ अदृष्ट्वांतंभुवोयूयंबालिशावतपालकाः॥ ६॥

समुद्रस्यचयत्रसंगमः तत्रस्थंनारायणसरोनामतीर्थंप्रययुरित्यन्वयः सुमहत् अतिविस्तीर्णम् ॥३ ॥ विनिर्धूतोमलोरागादिर्यस्मात्सआशयोयेषाम् ॥ ४ ॥ तान्शुद्धसत्वानपिपित्रादेशजाड्येनप्रजाविवृद्धयेयत्तानुयुक्तान्ददर्श ॥ ५ ॥ अहोमोक्षमार्गाधिकारिणः संत्यंते प्रवृत्तिनिष्ठैःकर्मभिर्नश्येरन्नितिकृपया तान्निगूढार्थैर्वाक्यैरुपदिशतिस्म तदाह उवाचेतिचतुर्भिःपालकाः संतोऽपिबालिशाअज्ञाःयूयंकथंप्रजाःस्रक्ष्यथ बालकाइतिपाठेबालिशत्वेहेतुः॥ ६ ॥

एकएवपुरुषोयस्मिन् तद्राष्ट्रं[illegible]त्यनुषंगः बिलंचेत्यादिद्वितीयांतानामविज्ञायकथंसर्गंकरिष्यथेतितृतीयेनान्वयः ॥ ७ ॥ पंचपंचानां पंचविंशतेरद्भुतंगृहम् क्षौरपव्यंक्षुरैःपविभिःवज्रैश्चनिर्मितमिवातितीक्ष्णं दृढंचेत्यर्थःस्वयंस्वतंत्रं भ्रमिभ्रमणस्वभावम् ॥ ८ ॥ विपश्चितः सर्वज्ञस्यस्वपितुरादेशमात्मनोनुरूपमविद्वांसोऽजानंतः पूर्वोक्तंचैकपुरुषंराष्ट्रमित्याद्यविज्ञाय अहोकथंसर्गंकरिष्यथेत्यन्वयः ॥ ९ ॥ वाचःकूटं परोक्षवादेनार्थांतरमिवप्रतीयमानंवचनम् औत्पत्तिकीसहजामनीषाविचारशक्तिर्यस्यास्तयाधियास्वयमेवविमम्रशुः विचारितवंतः ॥ १०॥ नारदोक्तदशवाक्यानांतैर्विमृश्यनिर्णीतानर्थानाह दशभिः अदृष्ट्वांतंभुवइत्यत्रभूशब्दार्थमाह भूरिति क्षेत्रंतच्चात्रजीवसंज्ञं

तथैकपुरुषंराष्ट्रंबिलंचादृष्टनिर्गमं ॥ बहुरूपांस्त्रियंचापिपुमांसंपुंश्चलीपतिम्॥ ७॥नदीमुभयतोवाहांपंचपंचाद्भुतंगृहं॥ क्वचिद्धंसंचित्रकथंक्षौरपव्यंस्वयंभ्रमि ॥ ८ ॥ कथंस्वपितुरादेशमविद्वांसोविपश्चितः॥ अनुरूपमविज्ञायअहोसर्गंकरिष्यथ॥ ९॥ श्रीशुकउवाच तन्निशम्याथहर्यश्वाऔत्पत्तिकमनीषया ॥ वाचःकूटंतुदेवर्षेःस्वयंविमम्रशुर्धिया॥ १०॥ भूःक्षेत्रंजीवसंज्ञंयदनादिनिजबंधनं ॥ अदृष्ट्वातस्यनिर्वाणंकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥ ११ ॥ एकएवेश्वरस्तुर्योभगवान्स्वाश्रयःपरः ॥ तमदृष्ट्वाऽभवंपुंसःकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥ १२ ॥ पुमान्नैवेतियद्गत्वाबिलस्वर्गगतोयथा॥प्रत्यग्धामाऽविदइहकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥ १३॥ नानारूपात्मनोबुद्धिःस्वैरिणीवगुणान्विता॥ तन्निष्ठामगतस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥ १४ ॥

लिंगशरीरं यत्निजबंधनमात्मनोबंधकारणंजन्महेतुः अंतःशब्दार्थमाह तस्यजीवसंज्ञितस्यलिंगशरीरस्यनिर्वाणंनाशमदृष्ट्वाअसद्भिर्मोक्षानुपयोगिभिःकर्मभिःकिंभवेन्नकिमपि ॥ ११॥ एकपुरुषमित्यस्यार्थमाह एकएवेति तुर्यःसर्वसाक्षीस्वाश्रयः स्वाधारः अभवंनित्यमुक्तम् असद्भिरीश्वरासमर्पितैःकर्मभिः ॥ १२ ॥ बिलंचादृष्टनिर्गममित्यस्यार्थमाह पुमान् यद्गत्वाप्राप्यबिलस्वर्गंपातालंगतइव नैवेतिनावर्तते तत्प्रत्यक्धामज्योतिरूपंब्रह्म अविदः अविदुषः असद्भिरनीश्वरस्वर्गादिसाधनैःकर्मभिः ॥ १३ ॥ बहुरूपांस्त्रियमित्यस्यार्थमाह नानारूपेति स्वैरिणीपुंश्चलीव विमोहकैः रजआदिगुणैरन्विता तन्निष्ठां तस्याअवसानंविवेकमगतस्यअप्राप्तस्य असद्भिरशांतैः ॥ १४॥

पुमांसंपुंश्चलीपतिमित्यस्यार्थमाह तस्याःसंगेन भ्रंशितमैश्वर्यंस्वातंत्र्यंयस्य कुत्सिताभार्यायस्य तद्वत्तस्यागतीः सुखदुःखलक्षणाःसं सरंतंगच्छंतंजीवमबुधस्य अजानतः असद्भिर्बुध्यविवेकप्राप्तेः ॥ १५ ॥ नदीमुभयतोवाहामित्यस्यार्थमाह सृष्ट्यप्ययौकरोतीत्युभ यतःप्रवाहोदर्शितः वेलाकूलंप्रवाहपतितानांनिर्गमस्थानंतपोविद्यादि तस्यांतेसमीपेवेगितां निर्गमप्रतिबंधायक्रोधाहंकारादिभिःकृतवे गाम् मत्तस्यतद्वेगेनविवशस्य अतएवतांतथाभूतामविज्ञस्य अविचारयतः असद्भिर्मायिकैःयद्वा वेलाकूलंसमुद्रस्यव्यवहारस्थानं तस्य समीपेसमुद्रवृद्धिऱ्हासाभ्यांयथाउभयतोंऽतर्बहिःकृतवेगानदीभवति एवंसमुद्रतुल्यस्य आत्मनोव्यवहारस्थानेदेहेजन्ममरणादिभिःकृत वेगामित्यर्थःवेगिनीमितिपाठे वेगवतीम्॥१६॥पंचपंचेत्यस्यार्थमाह पंचविंशतितत्त्वानांपुरुषोंऽतर्यामी अद्भुतदर्पणमाश्चर्यरूपआश्रयः अध्यात्मंकार्यकारणसंघाताधिष्ठातारंतमबुधस्य असद्भिः मिथ्यास्वातंत्र्यकृतैः ॥ १७ ॥ क्वचिद्धंसमित्यस्यार्थमाह ऐश्वरमीश्वरप्रतिपा

तत्संगभ्रंशितैश्वर्यंसंसरंतंकुभार्यवत् ॥ तद्गतीरबुधस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥१५॥सृष्ट्यप्ययकरींमायांवे लाकूलांतवेगितां॥ मत्तस्यतामविज्ञस्यकिमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १६॥ पंचविंशतितत्त्वानांपुरुषोऽद्भुतदर्प णं॥ अध्यात्ममबुधस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १७ ॥ ऐश्वरंशास्त्रमुत्सृज्य बंधमोक्षानुदर्शनं॥ विविक्तप दमज्ञायकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥ १८॥ कालचक्रंभ्रमिस्तीक्ष्णंसर्वंनिष्कर्षयज्जगत्॥ स्वतंत्रमबुधस्येहकिम सत्कर्मभिर्भवेत्॥ १९॥ शास्त्रस्यपितुरादेशंयोनवेदनिवर्तकं॥ कथंतदनुरूपायगुणविश्रंभ्युपक्रमेत्॥२०॥

दकम् विविक्तंपदंचिज्जडरूपंवस्तुयेनेतिहंसपदव्याख्यानम् बंधमोक्षावनुदर्शयतीतितथा अनेनचित्राःकथायस्येतिव्याख्यातम् तदुत्सृ ज्यअनभ्यस्य अज्ञायअविदुषः असद्भिर्बहिर्मुखैः ॥ १८॥ क्षौरपव्यमित्यस्यार्थमाह कालचक्रमिति भ्रमिर्भ्रमणात्मकम् तीक्ष्णमितिनि ष्कर्षयदितिचक्षौरपव्यपदंव्याख्यातम् तदबुधस्यअतएवफलस्य नित्यबुध्याकाम्यकर्मानुष्ठानेवैगुण्यबाहुल्यादसद्भिः ॥ १९ ॥ स्वपितु रादेशमित्यस्यार्थमाह शास्त्रस्यस्वपितुर्द्वितीयजन्महेतोः तदनुरूपाय निवृत्त्यनुरूपायनिवर्तकमादेशंयोनवेद सकथंगुणविश्रंभीगुणमय प्रवृत्तिमार्गविश्वासवान्सन् उपक्रमेत् सृष्ट्यादौप्रवर्तेत मोक्षेशब्रह्मबुद्धीनांजीवमायांऽतरात्मनाम् शास्त्रकालोपदेशानामज्ञानेकिमु कर्मभिः इतिवाचःकूटसंग्रहश्लोकः ॥ २० ॥

इतिव्यवसिताः एवंनिश्चितवंतः एकचेतसः एकमत्ययुक्ताः तंनारदंप्रदक्षिणीकृत्यअपुनरावृत्तिमार्गंप्रययुः ॥ २१ ॥ निर्भातःसाक्षात्कृतो योहृषीकेशस्तस्यपदांबुजे अनुचरत् अन्वचरदित्यर्थः ॥ २२ ॥ नाशमदर्शनंस्वधर्मभ्रंशंवा शीलेनशालंतेशोभंतइतितथातेषां कोदक्षः सुप्रजस्त्वंसत्पुत्रवत्त्वम् शुचांशोकानांस्थानम् ॥ २३ ॥ अजेनब्रह्मणा सहस्रशः सहस्रसंख्यान् ॥ २४ ॥ २५ ॥ परमंब्रह्मप्रणवंव

इतिव्यवसिताराजन्हर्यश्वाएकचेतसः॥ प्रययुस्तंपरिक्रम्यपंथानमनिवर्तनं ॥ २१ ॥ स्वरब्रह्मणिनिर्भातहृषीकेशपदांबुजे॥ अखंडचित्तमावेश्यलोकाननुचरन्मुनिः॥ २२॥ नाशंनिशम्यपुत्राणांनारदाच्छीलशालिनां॥ अन्वतप्यतकःशोचन्सुप्रजस्त्वंशुचांपदं ॥ २३ ॥ सभूयःपांचजन्यायामजेनपरिसांत्वितः॥ पुत्रानजनयद्दक्षःसवलाश्वान्सहस्रशः ॥ २४ ॥ तेऽपिपित्रासमादिष्टाःप्रजासर्गेधृतव्रताः॥ नारायणसरोजग्मुर्यत्रसिद्धाःस्वपूर्वजाः॥ २५ ॥ तदुपस्पर्शनादेवविनिर्धूतमलाशयाः ॥ जपंतोब्रह्मपरमंतेपुस्तत्रमहत्तपः॥ ॥ २६ ॥ अब्भक्षाःकतिचिन्मासान्कतिचिद्वायुभोजनाः॥ आराधयन्मंत्रमिममभ्यस्यंतइडस्पतिम्॥ २७॥ ओंनमोनारायणायपुरुषायमहात्मने॥ विशुद्धसत्त्वधिष्ण्यायमहाहंसायधीमहि ॥ २८॥ इतितानपिराजेंद्रप्रतिसर्गधियोमुनिः॥ उपेत्यनारदःप्राहवाचःकूटानिपूर्ववत् ॥ २९ ॥ दाक्षायणाःसंश्रृणुतगदतोनिगमंमम॥ अन्विच्छतानुपदवींभ्रातॄणांभ्रातृवत्सलाः॥ ३०॥ भ्रातॄणांप्रायणंभ्रातायोऽनुतिष्ठतिधर्मवित्॥ सपुण्यबंधुःपुरुषोमरुद्भिःसहमोदते॥ ३१ ॥ एतावदुक्त्वाप्रययौनारदोऽमोघदर्शनः ॥ तेऽपिचान्वगमन्मार्गंभ्रातॄणामेवमारिष॥ ३२॥

क्ष्यमाणमंत्रंवा ॥ २६ ॥ इडस्पतिंवाचांमंत्राणांपतिंविष्णुमाराधयामासुः ॥ २७ ॥ विशुद्धसत्त्वाश्रयायपरमहंसायनमोधीमहि॥२८॥ प्रतिसर्गेधीर्येषांतान् वाचःकूटानिअदृष्ट्वांऽतंभुवइत्यादीनिपूर्वोक्तानिप्राह ॥ २९ ॥ हेदाक्षायणाःसंश्रृणुतेत्यादि पुनरन्यदपिप्राह निगममुपदेशम् अन्विच्छत अवलोकयत ॥ ३० ॥ प्रायणंप्रकृष्टमयनम् पुण्यमेवबंधुर्यस्य मरुद्भिर्भ्रातृवत्सलैर्देवैः ॥ ३१ ॥ अमोघंदर्शनंयस्य हेमारिषआर्य ॥ ३२ ॥

सध्रीचीनंसमीचीनं प्रतीचीनंप्रत्यग्वृत्तिलभ्यम् अनुपथंअनुगुणंपंथानम् पश्चिमायामिनीर्गतारात्रयइव ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ पुत्राणांपार महंस्यनिष्ठामुपश्रुत्यदक्षोपिप्रायशोविरक्तःस्यादितितदनुपहार्थं देवर्षिस्तत्पार्श्वंगतस्तदातमुपलभ्यदक्षआह ॥ ३५ ॥ साधोरिवलिंगंवे षोयस्यतेनत्वयानोऽस्मदीयानामर्भकाणामसाधुअकारिकृतं तदेवाह साधूनांस्वधर्मेप्रवृत्तानांभिक्षोर्योमार्गः सप्रदर्शितः ॥ ३६ ॥ ननु संन्यासिनोमार्गःसाधुरेव मोक्षहेतुत्वात्सत्यं ऋणत्रयापाकरणंविनातुमहाननर्थएवेत्याह ऋणैरिति जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋण वा जायतेब्रह्मचर्येणऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यः प्रजयापितृभ्यः एषवाअनृणोयःपुत्रीयज्वाब्रह्मचारीतिश्रुतेः ऋणैरमुक्तानां नमीमां

सध्रीचीनंप्रतीचीनंपरस्यानुपथंगताः ॥ नाद्यापितेनिवर्तंतेपश्चिमायामिनीरिव ॥ ३३ ॥ एतस्मिन्कालउत्पातान्बहून्पश्यन्प्रजापतिः॥ पूर्ववन्नारदकृतंपुत्रनाशमुपाशृणोत् ॥ ३४॥ चुक्रोधनारदायासौपुत्रशोकविमूर्छितः॥ देवर्षिमुपलभ्याहरोषाद्विस्फुरिताधरः ॥३५॥ दक्षउवाच अहोअसाधोसाधूनांसाधुलिंगेननस्त्वया॥ असाध्वकार्यर्भकाणांभिक्षोर्मार्गःप्रदर्शितः॥३६॥ ऋणैस्त्रिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणां॥ विघातःश्रेयसःपापलोकयोरुभयोःकृतः॥ ३७॥ एवंत्वंनिरनुक्रोशोबालानांमतिभिद्धरेः॥ पार्षदमध्येचरसियशोहानिरपत्रपः॥३८॥ननुभागवतानित्यंभूतानुग्रहकातराः॥ऋतेत्वांसौहृदघ्नंवैवैरंकरमवैरिणां॥३९॥

सितानिविचारितानिकर्माणियैः तेषांतावदृणविमोकोनास्ति तदुत्तरकालभावित्वाच्चपुत्रोत्पादनयज्ञानुष्ठानयोरभावेनपितृदेवर्षिऋणाद्विमुक्तिश्चनास्ति अतःहेपाप विषयभोगत्यागात् इहलोकेश्रेयसोविघातः कृतः मोक्षानधिकारित्वाच्च परलोकेपिश्रेयसोविघातःकृतइत्यर्थः तथाचमनुः ऋणानित्रीण्यपाकृत्यमनोमोक्षेनिवेशयेत् अनपाकृत्यमोक्षंतुसेवमानोव्रजत्यधइति॥ ३७॥बालानांमतिःपुत्रादिविषयांभिनत्तीतितथा एवंनिरनुक्रोशोनिर्घृणः हरेर्यशोनाशकःसन् तत्पार्षदानांमध्येकथंचरसि ॥ ३८ ॥ निर्लज्जत्वमेवाह नन्विति त्वामृतेभागवताः सर्वेभूतानुग्रहपरवशाः त्वंतुभूतविप्रियंकुर्वन् कथंनलज्जसइतिभावः ॥ ३९ ॥

ननुवैराग्यादुपशमः उपशमाच्चभूतस्नेहपाशच्छेदनंभवति नचविरक्तस्यऋणत्रयापाकरणमावश्यकं यदहरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेत् यदि वेतरथाब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेदित्यादिश्रुतेः अतोवैराग्योपदेशेनतेषांमयाऽनुग्रहएवकृतइति चेत्तत्राह नेतियद्यपित्वमेवंमन्यसेतथापिमृषा केवलिनाज्ञानंविनाऽवधूतवेषेणत्वयाइत्थंमतिचालनेकृतेऽपिपुंसांविरागोनैवस्यात् नचविरागंविनोपशमः नचतेनविनास्नेहपाशनिकृंतनमित्यर्थः ॥४०॥ इत्थंविरागोनस्यादित्यत्रहेतुमाह नानुभूयअननुभूयविषयाणांतीक्ष्णतां दुःखहेतुत्वंनजानाति तस्माद्विषयानुभवेन तीक्ष्णत्वज्ञानात् ॥ ४१॥ अतस्त्वयाऽस्माकमप्रियमेवकृतंतथाऽपिवयंनकुर्मइत्याह यदिति कर्मसंधानांकर्ममर्यादानाम् कर्तुमंधानामिति

नेत्थंपुंसांविरागःस्यात्त्वयाकेवलिनामृषा ॥ मन्यसेयद्युपशमंस्नेहपाशनिकृंतनम् ॥ ४० ॥ नानुभूयनजानातिपुमान्विषयतीक्ष्णताम् ॥ निर्विंद्येतस्वयंतस्मान्नतथाभिन्नधीःपरैः ॥ ४१ ॥ यन्नस्त्वंकर्मसंधानांसाधूनांगृहमेधिनाम् ॥ कृतवानसिदुर्मर्षंविप्रियंतवमर्षितम् ॥ ४२ ॥ तंतुकृंतनयन्नस्त्वमभद्रमचरःपुनः ॥ तस्माल्लोकेषुतेमूढनभवेद्भ्रमतःपदं ॥ ४३ ॥ श्रीशुकउवाच प्रतिजग्राहतद्बाढंनारदःसाधुसंमतः ॥ एतावान्साधुवादोहितितिक्षेतेश्वरःस्वयं ॥ ४४ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेदक्षनारदशापोनामपंचमोऽध्यायः॥ ५॥ ॥ ६॥ श्रीशुकउवाच ततःप्राचेतसोऽसिक्न्यामनुनीतःस्वयंभुवा ॥ षष्टिंसंजनयामासदुहितॄःपितृवत्सलाः ॥ १ ॥ दशधर्मायकायेंदोर्द्विषट्त्रिणवदत्तवान् ॥ भूतांगिरःकृशाश्वेभ्योद्वेद्वेतार्क्ष्यायचापराः॥ २॥

पाठेविप्रियंकर्तुमजानतामित्यर्थः दुःसहंयत्त्वंकृतवानसितन्मर्षितंसोढम् ॥ ४२ ॥ तथाऽपितवाभद्रंभविष्यत्येवेत्याह तंतुकृंतनसंतानच्छेदक यद्यस्मात्अभद्रंपुत्राणांस्थानभ्रंशम् अचरः तत्तस्मात्तवलोकेषुभ्रमतःपदंस्थानंनभवेदितिमृदुच्छलेनशापः ॥ ४३ ॥ बाढंतथेति स्वीकृतवान् ईश्वरोऽपिप्रतिशप्तुंसमर्थोऽपितितिक्षेतसहेतेतियत्एतावानेव ॥ ४४ ॥ इ० भा० ष० टीकायांपंचमोध्यायः ॥ ५ ॥ ६ ॥ षष्ठेदक्षेणसृष्टायांकन्याषष्ट्यांप्रकीर्तिताः पृथग्वंशायतोजातोविश्वरूपोदितेःसुतात् ॥ १ ॥ नारदात्पुत्राणांनाशमाशंकमानोदुहितॄर्जनयामास ॥ १ ॥ कायकश्यपाय द्विषट् द्विगुणाःषट्द्वादशयासुताः त्रयोदशेत्यर्थः इंदोःसोमाय त्रिणवसप्तविंशतिम् तार्क्ष्यायनामांतरं प्राप्तायकश्यपायैवअपराः अवशिष्टाश्चतस्रः ॥ २ ॥

सापत्यानामपत्यसहितानाम् मेमत्तः शृणु प्रसूतिप्रसवैः पुत्रपौत्रादिभिः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ततोदेवऋषभात् ॥ ५ ॥ यतः कीकटात्भुवोदुर्गाणिदुर्गाभिमानिनोदेवाः जामेयः जाम्याः पुत्रः स्वर्गः ततः स्वर्गात् नंदिःपुत्रोऽभवदिति ॥ ६ ॥ तत्सुतः साध्यानांसुतः ॥ ७॥ ८ ॥ ९ ॥

नामधेयान्यमूषांत्वंसापत्यानांचमेशृणु ॥ यासांप्रसूतिप्रसवैर्लोकाआपूरितास्त्रयः॥ ३ ॥ भानुर्लंबाककुन्नामिर्विश्वासाध्यामरुत्वती ॥ वसुर्मुहूर्तासंकल्पाधर्मपत्न्यःसुतांश्छृणु ॥ ४ ॥ भानोस्तुदेवऋषभइंद्रसेनस्ततोनृप ॥ विद्योतआसील्लंबायास्ततश्चस्तनयित्नवः ॥ ५ ॥ ककुभःसंकटस्तस्यकीकटस्तनयोयतः ॥ भुवोदुर्गाणिजामेयःस्वर्गोनंदिस्ततोऽभवत् ॥ ६ ॥ विश्वेदेवास्तुविश्वायाअप्रजांस्तान्प्रचक्षते ॥ साध्योगणस्तुसाध्यायाअर्थसिद्धिस्तुतत्सुतः॥ ७॥ मरुत्वांश्चजयंतश्चमरुत्वत्यांबभूवतुः ॥ जयंतोवासुदेवांशउपेंद्रइतियंविदुः॥ ८॥ मौहूर्तिकादेवगणामुहूर्तायाश्चजज्ञिरे ॥ येवैफलंप्रयच्छंतिभूतानांस्वस्वकालजं ॥ ९॥ संकल्पायाश्चसंकल्पःकामःसंकल्पजःस्मृतः॥ वसवोष्टौवसोःपुत्रास्तेषांनामानिमेशृणु ॥ १० ॥ द्रोणःप्राणोध्रुवोर्कोऽग्निर्दोषोवसुर्विभावसुः ॥ द्रोणस्याभिमतेःपत्न्याहर्षशोकभयादयः ॥ ११ ॥ प्राणस्योर्जस्वतीभार्यासहआयुःपुरोजवः ॥ ध्रुवस्यभार्याधरणिरसूतविविधाःपुरः ॥ १२ ॥ अर्कस्यवासनाभार्यापुत्रास्तर्षादयःस्मृताः ॥ अग्नेर्भार्यावसोर्धारापुत्राद्रविणकादयः॥ १३ ॥ स्कंदश्चकृत्तिकापुत्रोयेविशाखादयस्ततः ॥ दोषस्यशर्वरीपुत्रःशिशुमारोहरेःकला॥ १४॥ वसोरांगिरसीपुत्रोविश्वकर्माकृतीपतिः॥ ततोमनुश्चाक्षुषोभूद्विश्वेसाध्यामनोःसुताः॥ १५॥

वसोर्वंशस्यभूयस्त्वादंतेनिर्देशः मेमत्तः ॥ १० ॥ अभिमतिर्नामपत्नीतस्याहर्षादयःपुत्राः ॥ ११ ॥ सहश्चआयुश्चपुरोजवश्चपुत्राः पुरः पुराणि ॥ १२ ॥ १३ ॥ स्कंदश्चकृत्तिकासुतोऽग्नेःपुत्रः षाण्मातुरइति अग्निभूरितिचप्रसिद्धेः ततः स्कंदात् ॥ १४ ॥ आकृतीपतिःशिल्पाचार्यः ततोविश्वकर्मणः चाक्षुषोमनुरासीत् ॥ १५ ॥

विभावसोः उषानामभार्याअथआतपात् पंचयामोदिवसोजातः अतएवरात्रिस्त्रियामाप्रदोषप्रत्यूषयोर्दिवसस्यावयवत्वात् ॥ १६ ॥ भूतस्यद्वेभार्येतयोर्वंशमाह सरूपेति ॥ १७ ॥ महानित्येवमेकादशरूपस्यरुद्रस्यपार्षदाः प्रेतादयः अन्येअन्यस्यांजाताः ॥ १८ ॥ अंगिरसः स्वधासतीचेतिद्वेभार्येतयोर्वंशमाह प्रजापतेरिति स्वधानामपत्नीपितॄन्पुत्रत्वेऽकरोत् अथसतीचअथर्वांगिरसंनामवेदम् ॥ १९ ॥

विभावसोरसूतोषाव्युष्टंरोचिषमातपम् ॥ पंचयामोऽथभूतानियेनजाग्रतिकर्मसु ॥ १६ ॥ सरूपासूतभूतस्य भार्यारुद्रांश्चकोटिशः ॥ रैवतोऽजोभवोभीमोवामउग्रोवृषाकपिः ॥ १७ ॥ अजैकपादहिर्बुध्न्योबहुरूपोमहानिति ॥ रुद्रस्यपार्षदाश्चान्येघोराभूतविनायकाः ॥ १८ ॥ प्रजापतेरंगिरसःस्वधापत्नीपितॄनथ ॥ अथर्वांगिरसंवेदंपुत्रत्वेचाकरोत्सती ॥ १९ ॥ कृशाश्वोऽर्चिषिभार्यायांधूम्रकेशमजीजनत् ॥ धिषणायांवेदशिरादेवलंवयुनंमनुम् ॥ २० ॥ तार्क्ष्यस्यविनताकद्रूःपतंगीयामिनीइति ॥ पतंग्यसूतपतगान्यामिनीशलभानथ ॥ २१ ॥ सुपर्णाऽसूतगरुडंसाक्षाद्यज्ञेशवाहनम् ॥ सूर्यसूतमनुरुंचकद्रूर्नागाननेकशः ॥ २२ ॥ कृत्तिकादीनिनक्षत्राणींदोःपत्न्यस्तुभारत ॥ दक्षशापात्सोऽनपत्यस्तासुयक्ष्मग्रहार्दितः ॥ पुनःप्रसाद्यतंसोमःकलालेभेक्षयेदिताः ॥ २३ ॥ शृणुनामानिलोकानांमातॄणांशंकराणिच ॥ अथकश्यपपत्नीनांयत्प्रसूतमिदंजगत् ॥ ॥ २४ ॥ अदितिर्दितिर्दनुःकाष्ठाअरिष्टासुरसाइला ॥ मुनिःक्रोधवशाताम्रासुरभिःसरमातिमिः ॥ २५ ॥ तिमेर्यादोगणाआसन्श्वापदाःसरमासुताः ॥ सुरभेर्महिषागावोयेचान्येद्विशफानृप ॥ २६ ॥

कृशाश्वस्यअर्चिर्धिषणेतिद्वेभार्येतयोर्वंशमाह कृशाश्वइति ॥ २० ॥ २१ ॥ सुपर्णाविनताअनूरुमरुणम् ॥ २२ ॥ रोहिण्यामेवप्रेमातिशयेनान्यासामुपेक्षणात् कुपितस्यदक्षस्यशापात् यक्ष्मग्रहार्दितःक्षयरोगपीडितःसन् तास्वनपत्योऽभूत् तंदक्षंप्रसाद्यकेवलंकलाएवलेभे नत्वपत्यानि कथंभूताः क्षयेकृष्णपक्षेदिताःखंडिताःसतीः पाठांतरेक्षयेसतिपुनरेधितास्तेनैववर्धिताःसतीः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ अल्पत्वेनसुगमत्वाद्यथायथं व्युत्क्रमेणतासांवंशानाह तिमेरित्यादिना ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ सौरसाःसुरसायाःपुत्राः ॥ २८ ॥ प्राधानिकान् मुख्यानष्टादशशृणु ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ वैश्वानरः दनोःपुत्रः तस्यसुताः ॥ ३२ ॥ कःप्रजापतिः कश्यपउपयेमे दानवीपरिणयनेहेतुः ब्रह्मणाचोदितइति ॥ ३३ ॥ तयोः षष्टिसहस्राणिनिवातकवचाः पुत्राजा

ताम्रायाःश्येनगृध्राद्यामुनेरप्सरसांगणाः ॥ दंदशूकादयःसर्पाराजन्क्रोधवशात्मजाः ॥ २७ ॥ इलायाभूरुहाःसर्वेयातुधानाश्चसौरसाः ॥ अरिष्टायाश्चगंधर्वाःकाष्ठायाद्विशफेतराः ॥ २८ ॥ सुतादनोरेकषष्टिस्तेषांप्राधानिकान्शृणु ॥ द्विमूर्धाशंबरोऽरिष्टोहयग्रीवोविभावसुः ॥ २९ ॥ अयोमुखःशंकुशिराःस्वर्भानुःकपिलोऽरुणः ॥ पुलोमावृषपर्वाचएकचक्रोऽनुतापनः ॥ ३० ॥ धूमकेशोविरूपाक्षोविप्रचित्तिश्चदुर्जयः ॥ स्वर्भानोःसुप्रभांकन्यामुवाहनमुचिःकिल ॥ वृषपर्वणस्तुशर्मिष्ठांययातिर्नाहुषोबली ॥ ३१ ॥ वैश्वानरसुतायाश्चचतस्रश्चारुदर्शनाः ॥ उपदानवीहयशिरापुलोमाकालकातथा ॥ ३२ ॥ उपदानवींहिरण्याक्षःक्रतुर्हयशिरांनृप ॥ पुलोमांकालकांचद्वेवैश्वानरसुतेतुकः ॥ उपयेमेऽथभगवान्कश्यपोब्रह्मचोदितः ॥ ३३ ॥ पौलोमाःकालकेयाश्चदानवायुद्धशालिनः ॥ तयोःषष्टिसहस्राणियज्ञघ्नांस्तेपितुःपिता ॥ जघानस्वर्गतोराजन्नेकइंद्रप्रियंकरः ॥ ३४ ॥ विप्रचित्तिःसिंहिकायांशतंचैकमजीजनत् ॥ राहुज्येष्ठंकेतुशतंग्रहत्वंयउपागतः ॥ ३५ ॥ अथातःश्रूयतांवंशोयोऽदितेरनुपूर्वशः ॥ यत्रनारायणोदेवःस्वांशेनावतरद्विभुः ॥ ३६ ॥ विवस्वानर्यमापूषात्वष्टाऽथसविताभगः ॥ धाताविधातावरुणोमित्रःशक्रउरुक्रमः ॥ ३७ ॥ विवस्वतःश्राद्धदेवंसंज्ञासूयतवैमनुम् ॥ मिथुनंचमहाभागायमंदेवंयमींतथा ॥ सैवभूत्वाऽथवडवानासत्यौसुषुवेभुवि ॥ ३८ ॥ छायाशनैश्चरंलेभेसावर्णिंचमनुंततः ॥ कन्यांचतपतींयावैवव्रेसंवरणंपतिम् ॥ ३९ ॥

ताः तांश्चस्वर्गतःसन् तेपितामहोऽर्जुनोजघान ॥ ३४ ॥ राहुर्ज्येष्ठोयस्य ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ असूयतअजनयत् भुविवर्तमाना ॥ ३८ ॥ ततोविवस्वतः ॥ ३९ ॥

चर्षणयःकृताकृतज्ञानवंतःपश्यतिकर्मत्वेननिर्घम्बुके यत्रयेषुआत्मानुध्यानविशेषेणमानुषीजातिश्चोपकल्पिता तथाचश्रुतिः पुरुषत्वे चाविस्तरामात्माइति ॥ ४० ॥ कुपितंहसमितिशेषःविवृतद्विजःप्रकटितदंतःसन् ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ यद्यदाविमतेनअवज्ञातेनबृहस्पतिना परित्यक्ताः तदाद्विषतांशत्रूणांभागिनेयमपिविश्वरूपंपौरोहित्येवृतवंतः ॥ ४३ ॥ इतिषष्ठेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ सप्तमेवि

अर्यम्णोमातृकापत्नीतयोश्चर्षणयःसुताः ॥ यत्रवैमानुषीजातिर्ब्रह्मणाचोपकल्पिता ॥ ४० ॥ पूषाऽनपत्यः पिष्टादोभग्नदंतोऽभवत्पुरा ॥ योऽसौदक्षायकुपितंजहासविवृतद्विजः ॥ ४१ ॥ त्वष्टुर्दैत्यानुजाभार्यारचनाना मकन्यका ॥ संनिवेशस्तयोर्जज्ञेविश्वरूपश्चवीर्यवान् ॥ ४२ ॥ तंवव्रिरेसुरगणादौहित्रंद्विषतामपि ॥ विमते नपरित्यक्तागुरुणांगिरसेनयत् ॥ ४३ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥

राजोवाच कस्यहेतोःपरित्यक्ताआचार्येणात्मनःसुराः ॥ एतदाचक्ष्वभगवन्शिष्याणामक्रमंगुरौ ॥ १ ॥ श्रीशुकउवाच इंद्रस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोल्लंघितसत्पथः ॥ मरुद्भिर्वसुभीरुद्रैरादित्यैर्ऋभुभिर्नृप ॥ २ ॥ विश्वे देवैश्चसाध्यैश्चनासत्याभ्यांपरिश्रितः ॥ सिद्धचारणगंधर्वैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ ३ ॥ विद्याधराप्सरोभिश्च किन्नरैःपतगोरगैः ॥ निषेव्यमाणोमघवांस्तूयमानश्चभारत ॥ ४ ॥ उपगीयमानोललितमास्थानाध्यासना श्रितः ॥ पांडुरेणातपत्रेणचंद्रमंडलचारुणा ॥ ५ ॥ युक्तश्चान्यैःपारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः ॥ विराजमा नःपौलोम्यासहार्धासनयाभृशम् ॥ ६ ॥

श्वरूपोऽसौपौरोहित्येवृतःसुरैः ॥ गुरुणासंपरित्यक्तैःपौरोहित्यमथाकरोत् ॥ १ ॥ कस्यहेतोःकस्माद्धेतोः आत्मनःशिष्याःसुराःपरित्य क्ताः अक्रममपराधम् ॥ १ ॥ सइंद्रोयदा संप्राप्तंवाचस्पतिनाभ्यनंदतनादृतवान् तदासआंगिरसस्ततोनिर्गत्य तूर्णींस्वगृहमाययाविवे ष्टानामन्वयः अनादरेहेतुंमदंदर्शयितुंतंविशिनष्टि त्रिभुवनैश्वर्यमदेनोल्लंघितःसतांपंथायेनसः ॥ २ ॥ परिश्रितःपरिवृतः ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ आ स्थानंसभातस्मिन्नध्यासनंसिंहासनंतदास्थितः ॥ ५ ॥ पारमेष्ठ्यैर्महाराजचिह्नैः आसनस्यार्धेस्थितयापौलोम्यासहविराजमानःसन् ॥ ६ ॥

उत्थानादिनानाभ्यनंदत ॥ ७ ॥ नचोच्चचालआसनएवस्थितोऽपिकिंचिन्नचलितवान् ॥ ८ ॥ श्रीमदेनयाविक्रियातांविद्वान्जानन्॥ ९ ॥ प्रतिबुध्यअनुस्मृत्य ॥ १० ॥ ममकृतंकर्मअहोअसाधुयद्यस्मात् दभ्रबुद्धिनाअल्पमतिनामया काल्कृतः तिरस्कृतः॥ ११ ॥ विबुधानांसात्त्विकानांदेवानामीश्वरोप्यहम्॥ १२ ॥ननुसिंहासनस्थोराजाऽभ्युत्थानंनकुर्यादितिवृद्धावदंति तत्राहयइतिद्वाभ्याम् धिषणमासनं॥ १३॥

सयदापरमाचार्यंदेवानामात्मनश्चह ॥ नाभ्यनंदतसंप्राप्तंप्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ ७॥ वाचस्पतिंमुनिवरंसुरासुरनमस्कृतम्॥ नोच्चचालासनादिंद्रःपश्यन्नपिसभागतं ॥ ८ ॥ ततोनिर्गत्यसहसाकविरांगिरसःप्रभुः ॥ आययौस्वगृहंतूर्ष्णींविद्वांश्छ्रीमदविक्रियाम् ॥ ९॥ तर्ह्येवप्रतिबुध्येंद्रोगुरुहेलनमात्मनः॥ गर्हयामाससदसिस्वयमात्मानमात्मना॥ १०॥ अहोबतममासाधुकृतंवैदभ्रबुद्धिना॥ यन्मयैश्वर्यमत्तेनगुरुःसदसिकाल्कृतः॥ ११॥ कोगृध्येत्पंडितोलक्ष्मींत्रिविष्टपपतेरपि॥ ययाऽहमासुरंभावंनीतोद्यविबुधेश्वरः॥ १२॥ येपारमेष्ठ्यंधिषणमधितिष्ठन्नकंचन ॥ प्रत्युत्तिष्ठेदितिब्रूयुर्धर्मंतेनपरंविदुः॥ १३ ॥तेषांकुपथदेष्टॄणांपततांतमसित्यधः॥ येश्रद्दध्युर्वचस्तेवैमज्जंत्यश्मप्लवाइव ॥ १४॥ अथाहममराचार्यमगाधधिषणंद्विजम्॥ प्रसादयिष्येनिशठःशीर्ष्णातच्चरणंस्पृशन् ॥ १५॥ एवंचिंतयतस्तस्यमघोनोभगवान्गृहात्॥बृहस्पतिर्गतोऽदृष्टांगतिमध्यात्ममायया॥ १६॥ गुरोर्नाधिगतःसंज्ञांपरीक्षन्भगवान्स्वराट् ॥ध्यायन्धियासुरैर्युक्तःशर्मनालभतात्मनः ॥ १७ ॥ तच्छ्रुत्वैवासुराःसर्वेआश्रित्यौशनसंमतं ॥ देवान्प्रत्युद्यमंचक्रुर्दुर्मदाआततायिनः ॥ १८॥ तैर्विसृष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नांगोरुबाहवः॥ ब्रह्माणंशरणंजग्मुःसहेंद्रानतकंधराः॥ १९ ॥

कुपथंदिशंतिउपदिशंतीतिकुपथदेष्टारस्तेषांवचः अश्ममयःप्लवोयेषांतेयथामज्जंतंप्लवमनुमज्जंतितद्वत् ॥ १४ ॥ अगाधागंभीराधिषणायस्यतम् निशठःशाठ्यहीनःसन् ॥ १५ ॥ अधिकयाआत्ममायया ॥ १६ ॥ गुरोःसंज्ञां ज्ञानोपायंपरीक्षमाणोऽपिनाधिगतः अप्राप्तःसन् ॥ १७ ॥ आततायिनःउद्यतास्त्राः ॥ १८ ॥ निर्भिन्नान्यंगानिउत्तमांगानिशिरांसिऊरवोबाहवश्चयेषाम् ॥ १९ ॥

॥२०॥वोयुष्माकंकृतंकरणं[illegible] आह ब्रह्मिष्ठमिति नाभ्यनंदतनाभिनंदितवंतः॥२१॥ परेभ्यः शत्रुभ्योवःपराभवइतियत् अयंतस्य अनयस्यअन्याय्यस्यसंबंधीफलरूपआसीत् उक्तंच ब्राह्मणंकुलसंपन्नंभक्तंविष्णोर्महात्मनः॥आयांतंवीक्ष्यनोत्तिष्ठेत्सदुःखैःपरिभूयतइतिस्वयमेववैरिणोहंतारोयेषांतेभ्यः॥२२॥ गुरुतिरस्कारसत्कारावेवापचयोपचयकारणमित्यसुरदृष्टांतेनाह मघवन्निति द्विषतः शत्रून् काव्यंभार्गवंगुरुमेवासेव्योपचितान् उपचितत्वमेवाह आददीरन्गृह्णीयुः ॥ २३॥ अभेद्योमंत्रोयेषाम् अनुशिक्षितार्थाः शिष्याः यतः वि

तांस्तथाऽभ्यर्दितान्वीक्ष्यभगवानात्मभूरजः ॥ कृपयापरयादेवउवाचपरिसांत्वयन्॥ २० ॥ ब्रह्मोवाच अहोबतसुरश्रेष्ठात्यभद्रंवःकृतंमहत् ॥ ब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंदांतमैश्वर्यान्नाभ्यनंदत ॥ २१ ॥ तस्यायमनयस्यासीत्परेभ्योवःपराभवः॥ प्रक्षीणेभ्यःस्ववैरिभ्यःसमृद्धानांचयत्सुराः॥ २२ ॥ मघवन्द्विषतःपश्यप्रक्षीणान्गुर्वतिक्रमात्॥ संप्रत्युपचितान्भूयःकाव्यमाराध्यभक्तितः॥ आददीरन्निलयनंममापिभृगुदेवताः॥ २३॥ त्रिविष्टपंकिंगणयंत्यभेद्यमंत्राभृगूणामनुशिक्षितार्थाः ॥ नविप्रगोविंदगवीश्वराणांभवंत्यभद्राणिनरेश्वराणां॥ २४॥ तद्विश्वरूपंभजताशुविप्रंतपस्विनंत्वाष्ट्रमथात्मवंतं॥ सभाजितोऽर्थान्सविधास्यतेवोयदिक्षमिष्यध्वमुतास्यकर्म॥ २५ श्रीशुकउवाच तएवमुदिताराजन्ब्रह्मणाविगतज्वराः ॥ ऋषिंत्वाष्ट्रमुपव्रज्यपरिष्वज्येदमब्रुवन्॥ २६॥ देवाऊचुः वयंतेऽतिथयःप्राप्ताआश्रमंभद्रमस्तुते॥ कामःसंपाद्यतांतातपितॄणांसमयोचितः ॥ २७ ॥ पुत्राणांहिपरोधर्मःपितृशुश्रूषणंसतां ॥ अपिपुत्रवतांब्रह्मन्किमुतब्रह्मचारिणां ॥ २८ ॥ आचार्योब्रह्मणोमूर्तिःपितामूर्तिःप्रजापतेः ॥ भ्रातामरुत्पतेर्मूर्तिर्मातासाक्षात्क्षितेस्तनुः॥ ॥ २९ ॥ दयायाभगिनीमूर्तिर्धर्मस्यात्मातिथिःस्वयं ॥ अग्नेरभ्यागतोमूर्तिःसर्वभूतानिचात्मनः ॥ ३० ॥

प्रागोविंदोगावश्चेश्वराःअनुग्राहकायेषां तेषामेवअभद्राणिनभवंतिअन्येषांतुभवंति॥२४॥तत्तस्मात् अथअनंतरमेवभजत अस्यकर्मअसुरपक्षपातम् ॥२५॥ उदिताउक्ताः॥२६॥२७॥२८॥ अतिथीनांपितॄणांचप्रशंसार्थमाहुः आचार्यउपनीयवेदाध्यापकः ब्रह्मणोवेदस्यमूर्तिः ॥ २९ ॥ धर्मस्यात्मामूर्तिरतिथिःस्वयंसाक्षात् आत्मनः श्रीविष्णोः यद्वा आत्मनः स्वस्य सर्वभूतेष्वात्मदृष्टिःकर्तव्येत्यर्थः ॥ ३० ॥

परेभ्यः पराभवएवार्तिस्तां ॥३१॥ संदेशमाहुः त्वणीमहइति ॥ ३२ ॥ ननूपाध्यायत्वेकनिष्ठस्यममाभिवंदनंकरिष्यथतत्त्वगर्हितं तत्राहुः नेतिअर्थेषुप्रयोजननिमित्तंयविष्ठानामभिवादनंननिंदंति किंच छंदोभ्यः मंत्रेभ्योऽन्यत्रवयोज्यैष्ठ्यस्यकारणंनतुमंत्रेषु अतोऽस्मभ्यंमंत्र दातृत्वेनत्वमेवज्येष्ठोभविष्यसि यद्वा छंदोभ्योऽन्यत्र वेदान्विहायवयएवज्यैष्ठ्यस्यकारणंनभवति किंतुवेदाएवमुख्यंकारणं तत्साम्येतु वयः वेदज्ञत्वाच्चत्वमेवज्येष्ठइत्यर्थः॥३३॥३४॥ निंदितमपीदंयुष्मदाज्ञाभंगभयेनकरिष्यामीत्याहसार्धेन विगर्हितंपौरोहित्यंधर्मशीलैः

तस्मात्पितॄणामार्तानामार्तिंपरपराभवं ॥ तपसापनयंस्तातसंदेशंकर्तुमर्हसि॥ ३१ ॥ त्वणीमहेत्वोपाध्यायं ब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंगुरुम्॥ यथांऽजसाविजेष्यामःसपत्नांस्तवतेजसा॥३२॥ नगर्हयंतिह्यर्थेषुयविष्ठांघ्र्यभिवादनं॥ छंदोभ्योऽन्यत्रनब्रह्मन्वयोज्यैष्ठ्यस्यकारणं॥ ३३॥ ऋषिरुवाच अभ्यर्थितःसुरगणैःपौरोहित्येमहातपाः॥ सविश्वरूपस्तानाहप्रसन्नःश्लक्ष्णयागिरा॥ ३४ ॥ विश्वरूपउवाच विगर्हितंधर्मशीलैर्ब्रह्मवर्चउपव्ययं॥ कथंनुमद्विधोनाथालोकेशैरभियाचितं॥ प्रत्याख्यास्यतितच्छिष्यःसएवस्वार्थउच्यते॥३५॥ अकिंचनानांहिधनंशिलोंछनंतेनेहनिर्वर्तितसाधुसत्क्रियः॥ कथंविगर्ह्यंनुकरोम्यधीश्वराःपौरोधसंहृष्यतियेनदुर्मतिः॥३६॥ तथापिनप्रतिब्रूयांगुरुभिःप्रार्थितंकियत् ॥ भवतांप्रार्थितंसर्वंप्राणैरर्थैश्चसाधये॥ ३७॥ श्रीशुकउवाच तेभ्यएवंप्रतिश्रुत्यविश्वरूपोमहातपाः॥ पौरोहित्यंवृतश्चक्रेपरमेणसमाधिना॥ ३८ ॥

अधर्महेतुत्वात् किंच ब्रह्मवर्चउपव्ययं पूर्वसिद्धस्य ब्रह्मवर्चसःव्ययकरं प्रत्याख्यातुंचमादृशोनार्हतीत्याह कथंन्विति तेषांशिष्यः शिक्षणार्हः सएवप्रत्याख्यानाभावएवहिशिष्यस्यस्वार्थउच्यते ॥ ३५ ॥ ननुपौरोहित्येनधनलाभाद्धर्मःसिध्येत् अन्यथानिर्धनस्यकुतो धर्मः अतएवतेनलोकोहृष्यति तत्राह अकिंचनानांशिलोंछनंहिधनं क्षेत्रेस्वाम्युपेक्षितकणिशोपादानंशिलं हट्टादौपतितव्रीह्यादेरुपादानमुंछनं इहगृहाश्रमे तेनैवनिर्वर्तितासाधूनांसत्क्रियायेन ॥ ३६ ॥ कियदेतत्प्रार्थितमल्पमेव अभ्यधिकमपिकरिष्यामीत्याह भवतामिति ॥ ३७ ॥ समाधिनापरमोद्यमेन ॥ ३८ ॥

वैष्णव्याश्रीनाराणकवचात्मिकया ॥ ३९ ॥ असुरचमूर्दैत्यसेनाः ॥ ४० ॥ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ७॥ ॥
अष्टमेविश्वरूपस्तुवर्मनारायणात्मकम् ॥इद्रायप्राहयेनेंद्रोगुप्तोदैत्यानथाजयत् ॥१॥ त्रिलोक्याः संबंधिनींश्रियम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥मंत्राभ्यामष्टाक्षरद्वादशाक्षराभ्याम् कृतः स्वांगेषुकरयोश्चन्यासोयेन नारायणमयंवर्मसंनह्येत् बध्नीयात् ॥ ४ ॥ तत्राष्टाक्षरेणपादाद्यष्टांगेषुन्यासमाह पादयोरितिसार्धेन प्रणवसंपुटितमोंकाराद्येकैकमक्षरं विन्यसेत् विपर्ययंयथाभवत्येवंशिरआदिपादांतंवाविन्यसेत् उत्पत्ति

सुरद्विषांश्रियंगुप्तामौशनस्यापिविद्यया ॥ अग्छिद्यादान्महेंद्रायवैष्णव्याविद्ययाविभुः ॥ ३९ ॥ ययागुप्तः सहस्राक्षोजिग्येऽसुरचमूर्विभुः ॥ तांप्राहसमहेंद्रायविश्वरूपउदारधीः ॥ ४० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ राजोवाच ॥ ययागुप्तःसहस्राक्षःसवाहान्रिपुसैनिकान् ॥ क्रीडन्निवविनिर्जित्यत्रिलोक्याबुभुजेश्रियम् ॥ १ ॥ भगवंस्तन्ममाख्याहिवर्मनारायणात्मकं ॥ यथाततायिनःशत्रून्येनगुप्तोऽजयन्मृधे ॥ २ ॥ श्रीशुकउवाच वृतःपुरोहितस्त्वाष्ट्रोमहेंद्रायानुपृच्छते ॥ नारायणाख्यंवर्माहतदिहैकमनाःशृणु ॥ ३ ॥ विश्वरूपउवाच धौतांघ्रिपाणिराचम्यसपवित्रउदङ्मुखः ॥ कृतस्वांगकरन्यासोमंत्राभ्यांवाग्यतःशुचिः ॥ नारायणमयंवर्मसन्नह्येद्भयआगते ॥ ४ ॥ पादयोर्जानुनोरूर्वोरुदरेहृद्यथोरसि ॥ मुखेशिरस्यानुपूर्व्यादोंकारादीनिविन्यसेत् ॥ ओंनमोनारायणायेतिविपर्ययमथापिवा ॥ ५ ॥ करन्यासंततःकुर्याद्द्वादशाक्षरविद्यया ॥ प्रणवादियकारांतमंगुल्यंगुष्ठपर्वसु ॥ ६ ॥ न्यसेद्धृदयमोंकारंविकारमनुमूर्धनि ॥ षकारंतुभ्रुवोर्मध्येणकारंशिखयादिशेत् ॥ वेकारंनेत्रयोर्युंज्यान्नकारंसर्वसंधिषु ॥ ७ ॥ मकारमस्त्रमुद्दिश्यमंत्रमूर्तिर्भवेद्बुधः ॥ सविसर्गंफडंतंतत्सर्वदिक्षुविनिर्दिशेत् ॥ ॐविष्णवेनमइति ॥ ८

न्यासंसंहारन्यासंवाकुर्यादित्यर्थः ॥ ५ ॥ द्वादशाक्षरस्योद्धारः प्रणवादियकारांतमिति प्रणवसंपुटितमेकैकमक्षरंदक्षिणतर्जनीमारभ्यवामतर्जनीपर्यंतमंगुलिषु परिशिष्टमक्षरचतुष्टयमंगुष्ठयोराद्यंतपर्वसुन्यसेत् ॥ ६ ॥ मंत्रांतरन्यासमाह न्यसेदिति षकारणकारयोर्विश्लेषेणषडक्षराणि हृदयादिषुन्यसेत् ॥ ७ ॥ मकारमस्त्रमुद्दिश्यध्यात्वातन्मकारास्त्रं ॥ मःअस्त्रायफडित्येवंदिग्बंधेविनिर्दिशेत् ॥ ८ ॥

ध्येयमीश्वररूपमात्मानंध्यायेत् षट्शक्तिभिःऐश्वर्यादिभिर्भगशब्दवाच्याभिःविद्याचतेजश्चतपश्चमूर्तिर्यस्यतम् इमंवक्ष्यमाणंश्रीमन्ना रायणकवचाख्यम् ॥९॥ अष्टगुणः अणिमाद्यष्टैश्वर्ययुक्तः ॥१०॥ यादसांगणाएववरुणस्यपाशस्तस्मात् ॥११॥अटवीआजिमुखंसंग्रा मोपग्रहश्च आदिर्येषांतेषुसंकटस्थानेषु ॥ १२ ॥ असौप्रसिद्धोवराहोमामध्वनिरक्षतु यज्ञैरवयवरूपैः कल्प्यतेनिरूप्यतइतितथा उन्नी ताउद्धृताधरायेनसः अद्रिकूटेषुगिरिशिखरेषु रामोजामदग्न्यः ॥ १३॥ उग्रधर्मादभिचारादिलक्षणात् हासात् गर्वान्नरःअवतु दत्तोद

आत्मानंपरमंध्यायेद्ध्येयंषट्शक्तिभिर्युतम् ॥ विद्यातेजस्तपोमूर्त्तिमिमंमंत्रमुदाहरेत्॥ ९ ॥ ॐहरिर्विदध्या न्ममसर्वरक्षांन्यस्तांघ्रिपद्मःपतगेंद्रपृष्ठे ॥ दरारिचर्मासिगदेषुचापपाशान्दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः॥ १० ॥ जलेषुमांरक्षतुमत्स्यमूर्तिर्यादोगणेभ्योवरुणस्यपाशात् ॥ स्थलेषुमायावटुवामनोऽव्यात्त्रिविक्रमःखेऽवतु विश्वरूपः॥११॥दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषुप्रभुःपायान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः ॥ विमुंचतोयस्यमहाट्टहासंदि शोविनेदुर्न्यपतंश्चगर्भाः॥१२॥रक्षत्वसौमाऽध्वनियज्ञकल्पःस्वदंष्ट्रयोन्नीतधरोवराहः॥ रामोऽद्रिकूटेष्वथ विप्रवासेसलक्ष्मणोऽव्याद्भरताग्रजोस्मान्॥१३॥मामुग्रधर्मादखिलात्प्रमादान्नारायणःपातुनरश्चहासा त्॥दत्तस्त्वयोगादथयोगनाथःपायाद्गुणेशःकपिलःकर्मबंधात्॥ १४॥सनत्कुमारोऽवतुकामदेवाद्धयशीर्षा मांपथिदेवहेलनात्॥देवर्षिवर्यःपुरुषार्चनांतरात्कूर्मोहरिर्मांनिरयादशेषात्॥ १५॥ धन्वंतरिर्भगवान्पात्वप थ्याद्द्वंद्वाद्भयादृषभोनिर्जितात्मा॥यज्ञश्चलोकादवताज्जनांताद्बलोगणात्क्रोधवशादहींद्रः॥१६॥द्वैपायनोभ गवानप्रबोधाद्बुद्धस्तुपाखंडगणात्प्रमादात्॥कल्किःकलेःकालमलात्प्रपातुधर्मावनायोरुकृतावतारः॥१७॥

त्तात्रेयः अयोगात् योगभ्रंशात् ॥ १ ॥ पथियद्देवहेलनंनमस्कारमकृत्वागमनंतस्मात् पुरुषार्चनस्यांतरात् देवपूजाच्छिद्रात् द्वात्रिंश दपराधरूपान्नारदः॥१५॥लोकाज्जनापवादाद्यज्ञः जननिमित्तोयोंतउपघातस्तस्माद्बलभद्रअवतात् कृतांतादितिपाठेकृतांतात् काला द्रक्षतु क्रोधवशात् सर्पाणांगणात् अहींद्रःशेषः॥१६॥कालमलभूतात्कलेःकल्किःधर्मावनायधर्मरक्षणार्थमधिकस्वीकृतावतारः॥१७॥

दिनस्यषट्सुभागेषुक्रमेणप्रातरादिसंज्ञेषुरात्रेश्चप्रदोषादिसंज्ञेषुरक्षाप्रार्थनम् मांकेशवइतित्रिभिः आसंगवंसंगवमभिव्याप्य॥१८॥त्रिधा माब्रह्मादित्रिमूर्तिःश्रीमाधवः दोषेप्रदोषे अर्धरात्रे अर्धरात्रिपर्यंतेकालेनिशीथेचएकएवपद्मनाभोऽवतु॥१९॥अपररात्रेईशःश्रीवत्सधा मावतु प्रत्यूषईशः श्रीजनार्दनः श्रीदामोदरःप्रभाते श्रीविश्वेश्वरोऽनुसंध्यम् ॥२० ॥ युगांतानलवत् तिग्मातीक्ष्णानेमिर्यस्यतच्चक्रं भग वताप्रयुक्तंसत् अरिसैन्यंदंदग्धिअतिशयेनदहति तस्यायंस्वभावएवनतुतस्मात्प्रार्थनीयमित्यर्थः ॥ यद्वादंदग्धीतिलोट्मध्यमपुरुषः अ

मांकेशवोगदयाप्रातरव्याद्गोविंदआसंगवमात्तवेणुः॥नारायणःप्राह्णउदात्तशक्तिर्मध्यंदिनेविष्णुररींद्रपाणिः॥१८॥देवोऽपराह्णेमधुहोग्रधन्वासायंत्रिधामाऽवतुमाधवोमां ॥ दोषेहृषीकेशउतार्धरात्रेनिशीथएकोऽवतुपद्मनाभः॥ १९॥ श्रीवत्सधामाऽपररात्रईशःप्रत्यूषईशोऽसिधरोजनार्दनः॥ दामोदरोऽव्यादनुसंध्यंप्रभातेविश्वेश्वरोभगवान्कालमूर्तिः ॥ २० ॥ चक्रंयुगांतानलतिग्मनेमिभ्रमत्समंताद्भगवत्प्रयुक्तं॥ दंदग्धिदंदग्ध्यरिसैन्यमाशुकक्षंयथावातसखोहुताशः॥ २१॥गदेऽशनिस्पर्शनविस्फुलिंगेनिष्पिंढिनिष्पिंढ्यजितप्रियाऽसि॥कूष्मांडवैनायकयक्षरक्षोभूतग्रहांश्चूर्णयचूर्णयारीन्॥२२॥त्वंयातुधानप्रमथप्रेतमातृपिशाचविप्रग्रहघोरदृष्टीन्॥ दरेंद्रविद्रावयकृष्णपूरितोभीमस्वनोऽरेर्हृदयानिकंपयन्॥ २३॥ त्वंतिग्मधाराऽसिवरारिसैन्यमीशप्रयुक्तोममछिंधिछिंधि ॥ चक्षूंषिचर्मन्शतचंद्रछादयद्विषामघोनांहरपापचक्षुषां ॥॥ २४॥ यन्नोभयंग्रहेभ्योऽभूत्केतुभ्योनृभ्यएवच॥ सरीसृपेभ्योदंष्ट्रिभ्यस्तथाअंहोभ्यएववा॥ २५॥

त्वमेवंभूतंचक्रमितिस्वरूपमुक्त्वासंबोध्यप्रार्थ्यतेअतिशयेनदहेति कक्षंशुष्कतृणम्॥२१ ॥ अशनिवत्स्पर्शोयेषांतेविस्फुलिंगायस्यास्तस्याःसंबोधनंहेगदे त्वमजितस्यप्रियाऽसि अहमच्युतस्यदासःअतःकूष्मांडादीन्निष्पिंढिनिष्पिंढि संचूर्णयसंचूर्णय अरींश्चचूर्णयचूर्णय सर्वत्रवीप्साअतिशीघ्रत्वाय॥२२॥हेदरेंद्रपांचजन्य त्वंयातुधानादीन्विद्रावय विप्रग्रहाःब्रह्मराक्षसाःयेऽन्येचघोरदृष्टयस्तान्॥२३॥तिग्माधारायस्यहेतिग्मधार असिवरखड्गश्रेष्ठ त्वंममारिसैन्यंछिंधिछिंधि शतंचंद्राकाराणिमंडलानियस्मिन्हेशतचंद्रचर्मन् अघोनामघवतांद्विषांचक्षूंषिछादयपापचक्षुषांचउग्रदृष्टीनांचक्षूंषिहर ॥ २४ ॥ यत्येभ्योभयम् अंहोभ्यः पापेभ्यः ॥ २५॥

श्रेयःप्रतीपकाः इष्टव्याघातकाः ॥ २६ ॥ स्तोत्राणिबृहद्रथंतरादिसामानि तैःस्तोभ्यतेसंस्तूयतइतिस्तोत्रस्तोभः छंदोमयोवेदमूर्तिःसुप
र्णोऽसिगरुत्मानित्यादिश्रुतेःऐकपद्यपाठे स्तोभाःगीतिपूरकाक्षराणि स्तोत्रस्तोमेतिपाठेसामाधारभूतऋक्स्तोमः ॥२७ ॥नामानिचरूपा
णियानानिचवाहनानिआयुधानिचनोबुध्यादीन्पांतु पार्षदभूषणाःपार्षदमुख्याश्वपांतु ॥ २८ ॥ सच्चअसच्चमूर्तामूर्तंयत्तत्सर्वंजगत्
॥ २९ ॥ ऐकात्म्यस्यानुभावोऽनुध्यानंयेषांतेषांविकल्पोभेदस्तद्रहितोऽपि ॥ ३० ॥ सत्यमानेनसत्यभूतेनप्रमाणेन ॥३१ ॥ पुनरपिश्री

सर्वाण्येतानिभगवन्नामरूपास्त्रकीर्तनात् ॥ प्रयांतुसंक्षयंसद्योयेनःश्रेयःप्रतीपकाः ॥ २६ ॥गरुडोभगवान्
स्तोत्रस्तोभश्छंदोमयःप्रभुः ॥ रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्योविष्वक्सेनःस्वनामभिः ॥ २७ ॥ सर्वापद्भ्योहरेर्नामरूप
यानायुधानिनः ॥ बुद्धींद्रियमनःप्राणान्पांतुपार्षदभूषणाः ॥ २८ ॥यथाहिभगवानेववस्तुतःसदसच्चयत् ॥
सत्येनानेननःसर्वेयांतुनाशमुपद्रवाः ॥ २९ ॥ यथैकात्म्यानुभावानांविकल्परहितःस्वयम् ॥ भूषणायुधलिं
गाख्याधत्तेशक्तीःस्वमायया ॥ ३० ॥ तेनैवसत्यमानेनसर्वज्ञोभगवान्हरिः ॥ पातुसर्वैःस्वरूपैर्नःसदासर्वत्र
सर्वगः ॥ ३१ ॥॥ विदिक्षुदिक्षूर्ध्वमधःसमंतादंतर्बहिर्भगवान्नारसिंहः ॥ प्रहापयँल्लोकभयंस्वनेनस्वतेजसाग्र
स्तसमस्ततेजाः ॥ ३२ ॥ मघवन्निदमाख्यातंवर्मनारायणात्मकं ॥ विजेष्यस्यंजसायेनदंशितोऽसुरयूथपा
न् ॥ ३३ ॥ एतद्धारयमाणस्तुयंयंपश्यतिचक्षुषा ॥ पदावासंस्पृशेत्सद्यःसाध्वसात्सविमुच्यते ॥ ३४ ॥ नकुत
श्चिद्भयंतस्यविद्यांधारयतोभवेत् ॥ राजदस्युग्रहादिभ्योव्याघ्रादिभ्यश्चकर्हिचित् ॥ ३५ ॥ इमांविद्यांपुरा
कश्चित्कौशिकोधारयन्द्विजः ॥ योगधारणयास्वांगंजहौसमरुधन्वनि ॥ ३६ ॥

नृसिंहएवप्रार्थ्यते विदिक्ष्वितिपात्वित्यनुषंगः यद्वानारसिंहःप्रह्लादः स्वनेनश्रीनृसिंहनामगर्जनेन स्वतेजसास्वप्रभावेणग्रस्तानिसमस्ता
नि द्विग्गजविषशस्त्रजलवाय्वग्न्यादीनांतेजांसिप्रभावायेनसः ॥ ३२ ॥ दंशितःकवचितः ॥ ३३ ॥ सोऽपिसाध्वसाद्भयात् विमुच्यते ॥
॥ ३४ ॥ तस्यतुभयंनभवेदेव ॥ ३५ ॥ एतद्विद्याप्रभावमितिहासेनाह इमामितिसार्धैस्त्रिभिः मरुधन्वनिनिरुदकेदेशे अनेनविद्यायाः
क्षेत्रतीर्थानपेक्षत्वंदर्शितम् ॥ ३६ ॥

यत्रद्विजस्यक्षयोदेहत्यागस्तस्योपरि ॥ ३७ ॥ सद्यस्तत्क्षणादेवगगनात्न्यपतत् पाठांतरे अंगनाभिःसह वालखिल्योपदेशात् तस्या स्थीनिप्रास्यप्रक्षिप्य विस्मितःसन् स्वंधामगंधर्वलोकंज गाम ॥३८॥३९॥ अधिगतःप्राप्तःसन् ॥४०॥ इतिषष्ठेटीकायामष्टमोऽध्यायः॥८ नवमेविश्वरूपेतुहतेशक्रेणकोपतः ॥ त्वष्ट्राचोत्पादितेदैत्येनिर्जितैर्दैवैर्हरेस्तुतिः ॥ १ ॥ सोमस्यपीथंपानंयस्मिन् एवंसुरापीथम् अन्नमत्तीत्य न्नादम् अत्रविश्वरूपोवैत्वाष्ट्रःपुरोहितोदेवानामासीदि त्यादिश्रुतिरनुसंधेया ॥ १ ॥ तस्यासुरपक्षपातमाह सवाइतिद्वाभ्याम् प्रत्यक्षंप्रक

तस्योपरिविमानेनगंधर्वपतिरेकदा ॥ ययौ चित्ररथःस्त्रीभिर्वृतोयत्रद्विजक्षयः ॥ ३७॥ गगनान्न्यपतत्सद्यः सविमानोह्यवाक्शिराः ॥ सवालखिल्यवचनादस्थीन्यादायविस्मितः॥ प्रास्यप्राचीसरस्वत्यांस्नात्वाधाम स्वमन्वगात् ॥ ३८॥ श्रीशुकउवाच यइदंशृणुयात्कालेयोधारयतिचादृतः ॥ तंनमस्यंतिभूतानिमुच्यते सर्वतोभयात् ॥ ३९ ॥ एतांविद्यामधिगतोविश्वरूपाच्छतक्रतुः ॥ त्रैलोक्यलक्ष्मींबुभुजेविनिर्जित्यमृधेऽसु रान्॥३९॥ इतिश्रीभा०म०ष०नारायणवर्मनामाष्टमोऽध्यायः॥८॥ ॥६॥ श्रीशुकउवाच तस्यासन्वि श्वरूपस्यशिरांसित्रीणिभारत॥सोमपीथंसुरापीथमन्नादमितिशुश्रुम ॥१॥ सवैबर्हिषिदेवेभ्योभागंप्रत्यक्ष मुच्चकैः॥अवदद्यस्यपितरोदेवाःसप्रश्रयंनृप ॥२॥ सएवहिददौभागंपरोऽक्षमसुरान्प्रति ॥ यजमानोवहद्भा गंमातृस्नेहवशानुगः॥३॥ तद्देवहेलनंतस्यधर्मालीकंसुरेश्वरः ॥ आलक्ष्यतरसाभीतस्तच्छीर्षाण्यच्छिनद्रुषा ॥४॥सोमपीथंतुयत्तस्यशिरआसीत्कपिंजलः॥कलविंकःसुरापीथमन्नादंयत्सतित्तिरिः॥५॥ब्रह्महत्यामंज लिनाजग्राहयदपीश्वरः॥संवत्सरांततदघंभूतानांसविशुद्धये॥भूम्यंबुद्रुमयोषिद्भ्यश्चतुर्धाव्यभजद्धरिः॥६॥

टंयथाभवतितथासविनयंदेवेभ्योहविर्भागंइंद्रायेदमग्नयइदमित्युच्चैरवदत् अत्रहेतुः यस्यपितरोदेवाः सः ॥ २ ॥ असुरेभ्यस्तुपरोऽक्षंगुप्तं भागंददौ तदेवाह देवान्यजमानोऽसावसुरान्प्रतिभागमवहत् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ तांवारयितुंसमर्थस्तथापिजग्राह संवत्सरंतथैवस्थि त्वा संवत्सरांतेभूताक्रोशभीतःसन् भूतानांमध्येविशुद्धयेलोकापवादपरिहाराय सहरिरिंद्रोभूम्यादिभ्यस्तदघंविभज्यददौ ॥ ६ ॥

तुरीयंतुर्यंभागंखातस्यगर्तस्यपूरः पूरणं तेनवरेण यदिखातंपूरणंस्वतएवभविष्यतितर्हिगृहीष्यामीत्येवंभाषाबंधेनजग्राहेत्यर्थः ईरणमूषरम् अतएवोषरेऽध्ययनादिनिषिध्यते ॥ ७ ॥ छेदेसतिपुनर्विरोहःप्ररोहोभवत्वितिवरेण निर्यासरूपेणब्रह्महत्यायाअदृष्टत्वात् निर्यासोनभक्ष्यः ॥ ८ ॥ शश्वत्कामवरेणयावत्प्रसवंगर्भानुपघातेनैवसंभोगवरेण अतएवरजोदर्शनेतत्संगादिनकार्यम् ॥ ९ ॥द्रव्यभूयोवरेणयस्मिन्द्रव्येक्षीरादावापोमिश्राभवेयुः तस्यभूयस्त्वमाधिक्यंस्यादितिवरेण यद्वा स्वस्यैवनिर्झरोद्गमादिनाभूयस्त्ववरेण द्रवभूयइतिपाठेऽप्ययमेवार्थः यद्वा द्रवभूयस्त्वंसांसिद्धिकद्रवत्वंतेनवरेण अस्यविभागस्यविश्वरूपोवैत्वाष्ट्रइत्यस्यांश्रुतावुक्तेःतद्विभागफलमाह तत्पापंहरति निराकरोति कःक्षिपन् बुद्बुदादिजलाद्बहिःप्रक्षिपन्नित्यर्थः यद्वाक्षिपन्जलंपापंहरति आहरतिगृह्णातीत्यर्थः अयंचतस्मादापोनपरिच

भूमिस्तुरीयंजग्राहखातपूरवरेणवै ॥ ईरणंब्रह्महत्यायारूपंभूमौप्रदृश्यते ॥ ७ ॥ तुर्यंछेदविरोहेणवरेणजगृहुर्द्रुमाः ॥ तेषांनिर्यासरूपेणब्रह्महत्याप्रदृश्यते ॥ ८ ॥ शश्वत्कामवरेणांहस्तुरीयंजगृहुःस्त्रियः ॥ रजोरूपेणतास्वंहोमासिमासिप्रदृश्यते ॥ ९ ॥ द्रव्यभूयोवरेणापस्तुरीयंजगृहुर्मलं ॥ तासुबुद्बुदफेनाभ्यांदृष्टंतद्धरतिक्षिपन् ॥ ॥ १० ॥ हतपुत्रस्ततस्त्वष्टाजुहावेंद्रायशत्रवे ॥ इंद्रशत्रोविवर्धस्वमाचिरंजहिविद्विषम् ॥ ११ ॥ अथान्वाहार्यपचनादुत्थितोघोरदर्शनः ॥ कृतांतइवलोकानांयुगांतसमयेयथा ॥ १२ ॥ विष्वग्विवर्धमानंतमिषुमात्रंदिनेदिने ॥ दग्धशैलप्रतीकाशंसंध्याऽभ्रानीकवर्चसं ॥ १३ ॥ तप्तताम्रशिखाश्मश्रुंमध्याह्नार्कोग्रलोचनं ॥ १४ ॥

क्ष्याइत्यांदिश्रुत्यर्थउक्तः पाठांतरे हरिकिल्बिषमिंद्रपापम् ॥ १० ॥ इंद्रायइंद्रंहंतुम् शत्रवेशत्रूत्पत्त्यै तदाह इंद्रशत्रोविवर्धस्वेति अत्रचेंद्रशत्रुपदस्याद्युदात्तत्वात् बहुव्रीहौप्रकृत्यापूर्वपदमितिस्मृतेर्बहुव्रीहिलक्षणापत्त्याइंद्रएवतस्यशत्रुरभूत् तदुक्तंश्रुत्या यदब्रवीत्स्वाहेंद्रशत्रुर्वर्धस्वेतितस्मादस्येंद्रःशत्रुरभवदिति तथाचशिक्षायां मंत्रोहीनःस्वरतोवर्णतोवामिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह सवाग्वज्रोयजमानंहिनस्तियथेंद्रशत्रुःस्वरतोपराधादिति ॥ ११ ॥ अन्वाहार्यपचनाद्दक्षिणाग्नेः ॥ १२ ॥ तंवीक्ष्यविभ्रस्तालोकादशदिशोविदुद्रुवुरितिपंचमेनान्वयः कथंभूतं विष्वक्सर्वतः इषुविक्षेपमात्रंप्रतिदिनंवर्धमानं दग्धशैलप्रतीकाशंकृष्णवर्णम् संध्याऽभ्रानीकवत्तीव्रदीप्तियुक्तम् ॥ १३ ॥ तप्तताम्रवच्छिखाः श्मश्रूणिचयस्य मध्याह्नार्कवदुग्रेलोचनेयस्य ॥ १४ ॥

रोदसी आरोप्येत्यर्थः ॥ १५ ॥ दरीवत् गंभीरेण वक्त्रेण मुहुर्मुहुर्जृंभमाणमित्यन्वयः कथंभूतेन नभस्तलं पिबता ऋक्षाणि जिह्वया लिहता भुवनत्रयं ग्रसता ॥ १६ ॥ महता विस्तीर्णेन रौद्रा दंष्ट्रा यस्मिन् ॥ १७ ॥ [illegible] येनावृता इति त्वाष्ट्रो मूर्तिर्यस्य [illegible] प्राकृतः सहर्षो लोकानां दर्णो [illegible]त्वमिति ॥ १८ ॥ अग्रसत् भक्षितवान् ॥ १९ ॥ यस्तेजो येषां प्रत्यंचं अंतर्यामिणं त्रिभुवनस्य [illegible] व्यापकत्वात् क्वापि गमनासंभवात् तत्रैव स्थित्वा तुष्टुवुरित्यर्थः महाभये परित्राणमन्यतो न भवेदिति हरिमेव प्रपन्नाः सुराः शरणमातुराः ॥ ॥ २० ॥ वाय्वादीनि पंच महाभूतानि तैर्निर्मितास्त्रयो लोकास्तेषामधिपतयो ब्रह्मादयश्च ततोऽर्वाचीना वयं च सर्वे यस्मै अंतकाय कालाय उ

देदीप्यमाने त्रिशिखे शूल आरोप्य रोदसी ॥ नृत्यंतमुन्नदंतं च चालयंतं पदा महीम् ॥ १५ ॥ दरीगंभीरवक्त्रेण पिबता च नभस्तलम् ॥ लिहता जिह्वयर्क्षाणि ग्रसता भुवनत्रयम् ॥ १६ ॥ महता रौद्रदंष्ट्रेण जृंभमाणं मुहुर्मुहुः ॥ वित्रस्ता दुद्रुवुर्लोका वीक्ष्य सर्वे दिशो दश ॥ १७ ॥ येनावृता इमे लोकास्तमसा त्वाष्ट्रमूर्तिना ॥ स वै वृत्र इति प्रोक्तः पापः परमदारुणः ॥ १८ ॥ तं निजघ्नुरभिद्रुत्य सगणा विबुधर्षभाः ॥ स्वैः स्वैर्दिव्यास्त्रशस्त्रौघैः सोऽग्रसत्तानि कृत्स्नशः ॥ १९ ॥ ततस्ते विस्मिताः सर्वे विषण्णा ग्रस्ततेजसः ॥ प्रत्यंचमादिपुरुषमुपतस्थुः समाहिताः ॥ ॥ २० ॥ देवा ऊचुः वाय्वंबराग्न्यप्क्षितयस्त्रिलोका ब्रह्मादयो ये वयमुद्विजंतः ॥ हराम यस्मै बलिमंतकोऽसौ बिभेति यस्मादरणं ततो नः ॥ २१ ॥ अविस्मितं तं परिपूर्णकामं स्वेनैव लाभेन समं प्रशांतं ॥ विनोपसर्पत्यपरं हि बालिशः श्वलांगुलेनातितितर्ति सिंधुम् ॥ २२ ॥

द्विजंतः संतो बलिं हराम असावपि यस्माद्बिभेति ततः परमेश्वरादेव नोऽस्माकमरणं शरणं रक्षणमस्तु ॥ २१ ॥ तत एवेत्यवधारणे हेतुमाहुः अविस्मितं निरहंकारं कुतूहलशून्यं वा कुतः प्रशांतं रागादिशून्यं तच्च कुतः स्वेनैव लाभेन परिपूर्णकामं तच्च कुतः सममुपाधिपरिच्छेदशून्यं एवंभूतं परमेश्वरं विना अपरं यः शरणार्थमुपसर्पति स बालिशोऽज्ञः यतोऽसौ शुनो लांगुलेन पुच्छेन समुद्रं अतितितर्ति अतितर्तुमिच्छतीत्यर्थः यथा तेन समुद्रतरणं न भवति तथा परमेश्वराश्रयणं विना व्यसनार्णवतरणं न भवतीति भावः ॥ २२ ॥

महाभयेसएवरक्षकइतिदृष्टमित्याहुः यस्येतिद्वाभ्यां यस्यमहाशृंगेजगतींपृथ्वीमेवस्वनावंबध्वा मनुःसत्यव्रतोयथावत् दुर्गंसंकटंततार सएववारिचरोमत्स्यमूर्तिर्नोऽस्मानप्याश्रितान्सतः नूनंत्रातारक्षिष्यति ॥ २३ ॥ संयमांभसिप्रलयोदके उदीर्णैरुद्गतैः वातैर्येऊर्मयस्तेषां रवैःकरालेभयंकरे अरविंदान्नाभिकमलात् पतितप्रायः एकअसहायएव तस्माद्भयाद्येनततार सएवनःपारस्तारकोऽस्तु ॥ २४ ॥ किंचवयंभगवतैवसृष्टाःपालिताश्चबहुशः अतस्तमेवशरणंव्रजामेत्याहुः यएकइतित्रिभिः येनानुगृहीताःसंतोविश्वंसृजाम ननुयूयमेवस्रष्टारोनान्योयुष्माकमनुग्राहकोऽस्ति तस्यादर्शनात्तत्राहुः अस्मत्तःपुरः पूर्वमेवांतर्यामितयासमीहमानस्यापियस्यलिंगंरूपंनपश्यामः

यस्योरुशृंगेजगतींस्वनावंमनुर्यथाबद्ध्याततारदुर्गं ॥ सएवनस्त्वाष्ट्रभयाद्दुरंतात्त्राताश्रितान्वारिचरोऽपिनूनं ॥ २३ ॥ पुरास्वयंभूरपिसंयमांभस्युदीर्णवातोर्मिरवैःकराले ॥ एकोरविंदात्पतितस्ततारतस्माद्भयाद्येनसनोऽस्तुपारः ॥ २४ ॥ यएकईशोनिजमाययानःससर्जयेनानुसृजामविश्वं ॥ वयंनयस्यापिपुरःसमीहतःपश्यामलिंगंपृथगीशमानिनः ॥ २५ ॥ योनःसपत्नैर्भृशमर्द्यमानान्देवर्षितिर्यङ्नृषुनित्यएव ॥ कृतावतारस्तनुभिःस्वमाययाकृत्वात्मसात्पातियुगेयुगेच ॥ २६ ॥ तमेवदेवंवयमात्मदैवतंपरंप्रधानंपुरुषंविश्वमन्यं ॥ व्रजामसर्वेशरणंशरण्यंस्वानांसनोधास्यतिशंमहात्मा ॥ २७ ॥ श्रीशुकउवाच इतितेषांमहाराजसुराणामुपतिष्ठतां ॥ प्रतीच्यांदिश्यभूदाविःशंखचक्रगदाधरः ॥ २८ ॥ आत्मतुल्यैःषोडशभिर्विनाश्रीवत्सकौस्तुभौ ॥ पर्युपासितमुन्निद्रशरदंबुरुहेक्षणं ॥ २९ ॥

तत्रहेतुः पृथक्पृथगीशाइत्यभिमानिनः ॥ २५ ॥ देवादिषु उपेंद्रपरशुराममत्स्यरामादितनुभिःकृतावतारःसन् आत्मसात्कृत्वापातिच ॥ ॥ २६ ॥ आत्मभूतंदैवतं कुतः विश्वात्मकम् तथाऽपिविकारंवारयंति अन्यं विश्वात्मत्वेहेतुः परंकारणं नतुप्रधानं पुरुषश्चविश्वस्यकारणंतत्राहुः प्रधानंपुरुषंच तदात्मकोपिसएवेत्यर्थः सएवनःशंविधास्यति ॥ २७ ॥ प्रतीच्यांदिशिहृदिप्रथममाविरभूत् ॥ २८ ॥ पुनश्चतंपुरोदृष्ट्वाईक्षणाल्हादेनविवशाअवनीदंडवत्पतिताःसंतःशनैरुत्थायतुष्टुवुरित्यन्वयः कथंभूतंश्रीवत्सकौस्तुभौविना स्वतुल्यैःषोडशभिःसुनंदादिभिः परितः सेवितम् उन्निद्रशरदंबुरुहवदीक्षणेयस्यतम् ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ यज्ञोवीर्यंस्वर्गादिफलजननायसामर्थ्यंयस्य तस्मैनमः वयसेउततत्फलपरिच्छेदककालात्मनेपि तद्विघातकेषुदैत्येषुअस्त्रंप्रक्षिपंचक्रंयेन एवंभूतैः प्रभावैः सुपुरुहूतये शोभनबहुनाम्ने ॥ ३१ ॥ ननुममगुणातीतंरूपंविहायगुणोपाधिकंयज्ञवीर्यत्वादिकमितिवर्ण्यते तत्राहुः यत्तवगुणत्रयस्येशितुर्नियंतुस्त्रिगुणात्मकानांतिसृणांगतीनां परमंपदंनिर्गुणस्वरूपं तद्विसर्गस्यार्वाचीनः इदानींतनः हेधातः वेदितुंनार्हति अतःकेवलंतस्मैनमोऽस्तु ॥ ३२ ॥ मिताक्षराणिपद्यानिनमीयंतेहरेर्गुणाः॥इतिपद्यैरतुष्यंतःसद्योगद्येनतुष्टुवुः भक्त्युद्रेकेणब

दृष्ट्वातमवनौसर्वेईक्षणाल्हादविक्लवाः॥दंडवत्पतिताराजन्शनैरुत्थायतुष्टुवुः॥ ३० ॥ देवाऊचुः नमस्तेयज्ञवीर्यायवयसेउततेनमः॥ नमस्तेह्यस्तचक्रायनमःसुपुरुहूतये ॥ ३१ ॥ यत्तेगतीनांतिसृणामीशितुःपरमंपदं॥ नार्वाचीनोविसर्गस्यधातर्वेदितुमर्हति॥ ३२॥ ओंनमस्तेऽस्तुभगवन्नारायणवासुदेवादिपुरुषमहापुरुषमहानुभावपरममंगलपरमकल्याणपरमकारुणिककेवलजगदाधारलोकैकनाथसर्वेश्वरलक्ष्मीनाथपरमहंसपरिव्राजकैःपरमेणात्मयोगसमाधिनापरिभावितपरिस्फुटपारमहंस्यधर्मेणोद्घाटिततमःकपाटद्वारेचित्तेऽपावृतआत्मलोकेस्वयमुपलब्धनिजसुखानुभवोभवान् ॥ ३३ ॥ १ ॥ दुरवबोधइवतवायंविहारयोगोयदशरणोऽशरीरइदमनवेक्षितास्मत्समवायआत्मनैवाविक्रियमाणेनसगुणमगुणःसृजसिपासिहरसि॥ ३४॥ २॥

द्धासंबोधयंतोदुर्ज्ञेयत्वंप्रपंचयंतिभगवन्नित्यादि परमंमंगलंशुद्धोधर्मोयस्मिन् आत्मयोगेनाष्टांगेनयःसमाधिश्चित्तैकाग्र्यंतेनपरिभावितः सुशीलितः परिस्फुटोयःपारमहंस्यधर्मोभगवद्भजनं तेनउद्घाटितंतमोरूपंकपाटंयस्मिन् तद्द्वारभूतेचित्तेअपावृतेकपाटे आत्मलोकेप्रत्यग्रूपेस्वयमेवोपलब्धमभिव्यक्तंयन्निजसुखं तदनुभवरूपोभवान् ॥ ३३ ॥ १ ॥ ननुकेवलानुभवरूपत्वेममसृष्ट्यादिकर्तृत्वंकथंतत्राहुः दुरवबोधइवतवायंविहारयोगः यद्यस्मात् अशरणोनिराश्रयः इदंविश्वं अनवेक्षितोऽस्माकंसमवायोमेलनंसाहाय्यंयेनसः ॥ ३४ ॥ २॥

दुर्ज्ञेयांतरमाहुः अथतत्रेति यथेहदेहदत्तोगृहादिनिर्मायतत्रस्वकृतशुभाशुभयोःफलमुपादत्ते एवंभवान् ब्रह्मस्वरूपोजीवरूपेणगुणविसर्गेपतितःसन्नुपाददाति यद्वा समंजसमप्रच्युतंदर्शनंचिच्छक्तिर्यस्यसभवानुदास्ते उदासीनः साक्षितयावर्ततइति ॥ ३५ ॥ ३ ॥ तदेवं विरोधेनदुर्ज्ञेयत्वमुक्त्वातत्परिहारेणज्ञानप्रकारमाहुः नहीति विरुध्यतइतिविरोधउभयंनविरुद्धमित्यर्थः नह्यन्यदृष्टांतेनत्वयिविकल्पो युज्यते अतर्क्यैश्वर्यत्वादित्याहुः भगवतीति अपरिमितागुणगणायस्यतस्मिन्नीश्वरेस्वतंत्रेऽनवगाह्यमतर्क्यंमाहात्म्यंयस्यतस्मिन् विकल्पएवंवाएवंवेतिवितर्कः किमत्रयुक्तमितिविचारःइत्थमेवेति तत्रप्रमाणाभासास्तदनुग्राहकाः कुतर्काश्चार्वाचीनावस्तुस्वरूपासंस्पर्शि

अथतत्रभवान्किंदेवदत्तवदिहगुणविसर्गपतितःपारतंत्र्येणस्वकृतकुशलाकुशलंफलमुपाददातिआहोस्विदात्मारामउपशमशीलःसमंजसदर्शनउदास्तइतिहवावनविदामः ॥ ३५ ॥ ३ ॥ नहिविरोधउभयंभगवत्यपरिगणितगुणगणईश्वरेअनवगाह्यमाहात्म्येअर्वाचीनविकल्पवितर्कविचारप्रमाणाभासकुतर्कशास्त्रकलिलांतःकरणाश्रयदुरवग्रहवादिनांविवादानवसरेउपरतसमस्तमायामयेकेवलएवात्ममायामंतर्धायकोन्वर्थोदुर्घटइवभवतिस्वरूपद्वयाभावात् ॥ ३६ ॥ ४ ॥ समविषममतीनांमतमनुसरसियथारज्जुखंडःसर्पादिधियाम् ॥ ३७ ॥ ५ ॥

नोयेविकल्पादयस्तेयेषुशास्त्रेषुतैः कलिलंव्याकुलमंतःकरणमाश्रयोयस्यदुरवग्रहस्यतेनवादिनांविवादस्यानवसरेअगोचरे ननुश्रद्धामात्रमेतत् युक्तिरुच्यतांतत्राहुः उपरतोमायामयः संसारोयस्मिन् तस्मिन्केवलेऽप्यात्ममायांमध्येनिधाय कोन्वर्थःकर्तृत्वादिर्नसंभवति यदिवस्तुतःकर्तृत्वादिभवेत्तर्हिविरोधःस्यात् नतुतदस्तीत्याहुः स्वरूपद्वयाभावादिति ॥ ३६ ॥ ४ ॥ अनुग्रहनिग्रहादिकंतुतत्तन्मतिभेदेनत्वन्मायययात्वयिस्फुरतीत्याहुः समाविषमाचमतिर्येषांतेषांमतमभिप्रायं सर्पादिविषयाधीर्येषां यथारज्जुखंडस्तथातथाभाति यद्वा तमेवाविरोधंपुरुषमतिभेदेनदर्शयति समविषमेति ॥ ३७ ॥ ५ ॥

[illegible]रहत्यनिश्चितंपरमार्थमाहुः सएवहि[illegible]पेणप्रतीतः वस्तुस्वरूपः सद्रूपः सर्वेषांगुणानांविषयाणामाभासैः प्रकाशैरुप लक्षितःननुतैर्जीवएवोपलक्ष्यतेनसर्वप्रत्यगात्मत्वात् सर्वजीवांतर्यामित्वाज्जडतादात्म्याध्यासेनजीवस्यापिजडप्रायत्वात् नतेन[illegible]प्रकाशइतिभावः पर्यवशेषितः नेतिनेतीत्यादिश्रुतिभिः ॥ ३८ ॥ ६ ॥ अतस्त्वद्भक्तिरेवपरमपुरुषार्थइत्याहुः अथहेतिपर्यावर्तइत्यंतेन यस्मादेवंभूतस्त्वंपरमेश्वरः अथहवावअतएवहि हेमधुमथनपरमभागवताएतेत्वत्पादांभोजानुसेवांकथंमुहुर्मुहुर्विसृजंतीत्यन्वयः हियस्मात्स्वार्थेपुरुषार्थेकुशलाः निपुणाः अतएवआत्मात्वमेवप्रियः सुहृच्चयेषांतेसाधवोरागादिशून्याः तत्रहेतुः तवमहिमैवामृतरससमुद्रस्त

सएवहिपुनःसर्ववस्तुनिवस्तुस्वरूपःसर्वेश्वरःसकलजगत्कारणकारणभूतःसर्वप्रत्यगात्मत्वात्सर्वगुणाभासोपलक्षितएकएवपर्यवशेषितः॥३८॥६॥ अथहवावतवमहिमामृतरससमुद्रविप्रुषासकृदवलीढयास्वमनसिनिष्पंदमानानवरतसुखेनविस्मारितदृष्टश्रुतविषयसुखलेशाभासाःपरमभागवताएकांतिनोभगवति सर्वभूतप्रियसुहृदिसर्वात्मनिनितरांनिरंतरंनिर्वृतमनसः॥ कथमुहवाएतेमधुमथनपुनःस्वार्थकुशलाःस्वात्मप्रियसुहृदःसाधवस्त्वच्चरणांबुजानुसेवांविसृजंतिनयत्रपुनरयंसंसारपर्यावर्तः॥३९॥७॥त्रिभुवनात्मभवनत्रिविक्रमत्रिनयनत्रिलोकमनोहरानुभावतवैवविभूतयोदितिजदनुजादयश्चापितेषामनुपक्रमसमयोऽयमितिस्वात्ममाययासुरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिभिर्यथापराधंदंडंदंडधरदधर्थएवमेनमपिभगवन्जहित्वाष्ट्रमुतयदिमन्यसे॥४०॥८॥

स्यविप्रुषाबिंदुमात्रेणसकृदपिलीढयाआस्वादितयास्वमनसिनिष्पंदमानमतिशयेनस्रवद्यन्निरंतरंसुखंतेनविस्मारितादृष्टश्रुतविषयाःसुखलेशाभासायेषांते अतएवभगवतित्वयिनितरांनिरंतरंनिर्वृतंचमनोयेषांते यत्रयस्यामनुसेवायांसत्यां ॥ ३९ ॥ ७ ॥ प्रस्तुतंविज्ञापयंति त्रिभुवनेत्यादिनायावत्समाप्ति त्रिभुवनमात्मास्वरूपंभवनंचयस्य त्रिभुवनस्यात्माभवनंचेतिवा त्रयोविक्रमायस्य त्रीन्लोकान्नयतीतितथा त्रयाणांलोकानांमनोहरोऽनुभावोयस्य एवंचतुर्धासंबोध्याहुः तेषामनुपक्रमसमयः उद्यमकालोनभवतीतिमत्वाहेदंडधर पूर्वंयथादंडंदधर्थ धृतवानसि एवमेवत्वाष्ट्रमपिजहि यदिमन्यसेहंतुंयदीच्छसि ॥ ४० ॥ ८ ॥

प्रथमतावत् त्वदीयानामस्माकमंतस्तापंशमयितुमर्हसि तावकानामित्यत्रहेतुः हेपितः हेपितामह तवचरणनलिनयुगलध्यानेनैवानुबद्धोहृदयेनिगडःशृंखलायेषां स्वलिंगविवरणेननिजमूर्तिप्रकटनेनस्वीकृतानां केनअनुकंपयाऽनुरंजितंसानुरागंचतदनुविशदंरुचिरंचस्मितंतत्सहितेनावलोकेन तथाऽनुकंपयैवविगलितोमधुरोमुखरसः प्रियवाक्सैवामृतकलातयाच ॥ ४१ ॥ ९ ॥ किंचअस्मदभिप्रायस्त्वयाज्ञायतएव किमत्रास्माभिर्विज्ञापनीयमित्याहुः अथहेभगवन् तवास्माभिरिहक्रियान्वाऽर्थविशेषोविज्ञापनीयःस्यादित्यन्वयः यथाहिरण्यरेतसोऽग्नेस्तदंशभूतैर्विस्फुलिंगादिभिः प्रकाशोनक्रियते तथातवास्माभिः कार्यार्थप्रकाशनंनकार्यमित्यर्थः अत्रहेतुगर्भाणिवि

अस्माकंतावकनांतवनतानांततततामहतवचरणनलिनयुगलध्यानानुबद्धहृदयनिगडानांस्वलिंगविवरणेनात्मसात्कृतानामनुकंपाऽनुरंजितविशदरुचिरशिशिरस्मितावलोकेनविगलितमधुरमुखरसामृतकलयाचांतस्तापमनघार्हसिशमयितुं ॥ ४१ ॥ ९ ॥ अथहभगवंस्तवास्माभिरखिलजगदुत्पत्तिस्थितिलयनिमित्तायमानदिव्यमायाविनोदस्यसकलजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुबहिरपिचब्रह्मप्रत्यगात्मस्वरूपेणप्रधानरूपेणचयथादेशकालदेहावस्थानविशेषंतदुपादानोपलंभकतयाऽनुभवतःसर्वप्रत्ययसाक्षिणआकाशशरीरस्यसाक्षात्परब्रह्मणःपरमात्मनःकियानिहवाअर्थविशेषोविज्ञापनीयःस्यात्विस्फुलिंगादिभिरिवहिरण्यरेतसः ॥ ४२ ॥ १० ॥ अतएवस्वयंतदुपकल्पयास्माकंभगवतःपरमगुरोस्तवचरणशतपलाशच्छायांविविधवृजिनसंसारपरिश्रमोपशमनीमुपसृतानांवयंयत्कामेनोपसादिताः ॥ ४३ ॥ ११ ॥

शेषणानि अखिलजगतामुत्पत्त्यादिषुनिमित्तायमानयादिव्यमाययाविनोदोयस्य अतएवसर्वजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुब्रह्मस्वरूपेण प्रत्यगात्मांतर्यामीतद्रूपेणचबहिरपिप्रधानरूपेणदेशकालदेहावस्थानविशेषाननुलंघ्यानुभवतः कथंतेषामुपादानतयाउपलंभकतयाच उपादानस्योपलंभकतयेतिवा अतएवसर्वेषांप्रत्ययानांबुध्यादीनामपिसाक्षिणः साक्षित्वेहेतुः आकाशवत् अलिप्तंशरीरंस्वरूपंयस्य अलिप्तत्वेहेतुद्वयं साक्षात्परब्रह्मणोनिरुपाधेः परमात्मनः शुद्धसत्त्वमूर्तेश्च ॥ ४२ ॥ १० ॥ अतएवसर्वज्ञत्वादेववयंयत्कामेनयस्यकार्यस्यकामेनोपसादिताः प्रापितास्तदस्माकंकार्यंस्वयमेवोपकल्पय संपादयेति चरणमेवशतपलाशंकमलं तस्यछायांविविधैर्वृजिनैर्यः संसारपरिश्रमस्तस्योपशमकरीमुपसृतानांप्राप्तानां ॥ ४३ ॥ ११ ॥

पूर्वंमकेरुत्कर्षोक्तेस्तत्कामशंकामाभूदितिस्वकामंकथयंति अथोऽनंतरमेव ॥ ४४ ॥ शीघ्रंतद्दधायपुनःप्रणमंति हंसायशुद्धायहरये आर्तिहरायतेनमः शुद्धत्वेहेतवः दज्हनिलयायहृदयाकाशनिकेतायनिरीक्षकायबुध्यादिसाक्षिणे कृष्णायसदानंदरूपाय कृषिर्भूवाचकःशब्दोणश्वनिर्वृतिवाचकः॥तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतेइतिनिरुक्तेःआर्तिहरत्वेहेतवःमृष्टंरुचिकरंयशोयस्य निरुपक्रमाय आदिशून्याय सद्भिःसंगृह्यतइतितथातस्मै भवपांथः भवरूपेपथिवर्तमानः तस्यजनस्यनिजाश्रमाप्तौस्वशरणप्राप्तौसत्यांसंसारस्यांतेपरीष्टा सर्वतःपूजिता उत्तमगतिः फलंयस्तस्मै॥४५॥अभिनंदितःसंतोषितः॥४६॥मदीयमुपस्थानंस्तोत्रंतत्सहितयाविद्ययाज्ञानेन आत्मनऐश्व

अर्थोईशजहित्वार्ष्टंग्रसंतंभुवनत्रयम्॥ ग्रस्तानियेननःकृष्णतेजांस्यस्त्रायुधानिच॥ ४४ ॥ हंसायदह्रनिलयायनिरीक्षकायकृष्णायमृष्टयशसेनिरुपक्रमाय॥ सत्संग्रहायभवपांथनिजाश्रमाप्तावंतेपरीष्टगतयेहरये नमस्ते॥ ४५॥ श्रीशुकउवाच अथैवमीडितोराजन्सादरंत्रिदशैर्हरिः॥ स्वमुपस्थानमाकर्ण्यप्राह तानभिनंदितः॥ ४६ ॥ श्रीभगवानुवाच प्रीतोहंवःसुरश्रेष्ठामदुपस्थानविद्यया॥ आत्मैश्वर्यस्मृतिःपुंसांभक्तिश्चैवययामयि॥ ४७॥ किंदुरापंमयिप्रीतेतथाऽपिविबुधर्षभाः॥ मय्येकांतमतिर्नान्यन्मत्तोवांछतितत्त्ववित्॥ ४८ ॥ नवेदकृपणःश्रेयआत्मनोगुणवस्तुदृक्॥तस्यतानिच्छतोयच्छेद्यदिसोऽपितथाविधः॥ ४९॥ स्वयंनिःश्रेयसंविद्वान्नवक्त्यज्ञायकर्महि॥नरातिरोगिणोऽपथ्यंवांछतोहिभिषक्तमः॥५०॥ मघवन्यातभद्रंवोदध्यंचमृषिसत्तमम्॥ विद्याव्रततपःसारंगात्रंयाचतमाचिरम्॥ ५१ ॥

र्यमसंसारित्वं तस्यस्मृतिर्यया नहिविरोधउभयमित्याविनाकर्तृत्वभोक्तृत्वादेर्मायिकत्वोक्तेः भक्तिश्चययाभवति॥४७॥ अथहभगवन्नित्यादिना भक्तेःसर्वोत्कर्षोक्तेर्भक्तमभिनंदति किमिति ॥ ४८ ॥यदुक्तंदेवैः स्वयंतदुपकल्पयास्माकमित्यादि तत्संपादनंकृपालोर्ममानुचितमित्याशयेनाह नवेदेतिद्वाभ्याम् गुणेषुतत्त्वदर्शी तान्विषयान्तथाविधोऽज्ञएव ॥ ४९ ॥ कर्मनवक्तिप्रवृत्तिमार्गंनवक्तिहि अपथ्यंयथानरातिनददाति भिषक्तमःसद्वैद्यः॥ ५० ॥ एवंतत्त्वकथनेनानौचित्यंपरिहृत्य तदभिप्रायमनुसरन्नाह मघवन्निति विद्याव्रतैस्तपसाचसारंदृढंगात्रंशरीरं याचतयाचध्वम् ॥ ५१ ॥

तत्रतदीयंविद्याऽतिशयमाह सवाइतिद्वाभ्याम् एवंह्यत्रप्रसिद्धाकथा निशम्याथर्वणंदक्षंप्रवर्ग्यब्रह्मविद्ययोः॥दध्यंचंसमुपागम्यतमूचतुरथाश्विनौ॥भगवन्देहिनौविद्यामितिश्रुत्वासचाब्रवीत् कर्मण्यवस्थितोऽद्याहंपश्चाद्वक्ष्यामिगच्छतम् तयोर्निर्गतयोरेवशक्रआगत्यतंमुनिम्॥ उवाचभिषजोर्विद्यांमाऽवदीरश्विनोर्मुने॥यदिमद्वाक्यमुल्लंघ्यब्रवीषिसहसैवते॥शिरश्छिंद्यांनसंदेहइत्युक्त्वासययौहरिः॥ इंद्रेगतेतथाऽभ्येत्यनासत्यावूचतुर्द्विजम्॥तन्मुखादिंद्रगदितंश्रुत्वातावूचतुःपुनः॥ आवांतवशिरश्छित्वापूर्वमश्वस्यमस्तकम्॥संधास्यावस्ततोब्रूहितेनविद्यांचनौद्विज॥तस्मिन्निंद्रेणसंछिन्नेपुनःसंधायमस्तकम्॥निजंतेदक्षिणांदत्वागमिष्यावोयथातथम्॥एतच्छ्रुत्वातथोवाचदध्यङ्ङाथर्वणस्तयोः॥ प्रवर्ग्यंब्रह्मविद्यांचसत्कृतोसत्यशंकितइति ततश्चायमर्थः दध्यङ् निष्कलंशुद्धंनिर्विकारंब्रह्मअधिगतः ज्ञातवान् पाठांतरेतु निष्कृतंनितरांकृतंभवतितंप्रवर्ग्यंचाधिगतः ज्ञातवान् ततोऽश्विभ्यांप्रादात् इत्युत्तरस्यानुषंगः उपदिदेशेत्यर्थः कथंभूतंब्रह्म यद्वैअश्वशिरसाप्रोक्तत्वादश्वशि

सवाअधिगतोदध्यङ्ङश्विभ्यांब्रह्मनिष्कलम् ॥ यद्वाअश्वशिरोनामतयोरमरतांव्यधात् ॥ ५२ ॥ दध्यङ्ङाथर्वणस्त्वष्ट्रेवर्माभेद्यंमदात्मकम् ॥ विश्वरूपाययत्प्रादात्त्वष्टायत्त्वमधास्ततः ॥ ५३ ॥ युष्मभ्यंयाचितोऽश्विभ्यांधर्मज्ञोऽगानिदास्यति ॥ ततस्तैरायुधश्रेष्ठोविश्वकर्मविनिर्मितः ॥ ५४ ॥ येनवृत्रशिरोहर्तामत्तेजउपबृंहितः ॥ तस्मिन्विनिहतेयूयंतेजोऽस्त्रायुधसंपदः ॥ भूयःप्राप्स्यथभद्रंवोनहिंसंतिचमत्परान् ॥ ५५ ॥ इति श्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

रोनामप्रसिद्धम् तयोरमरतांजीवन्मुक्तत्वंव्यधात् तथाचश्रुतिःअश्वस्यशीर्ष्णाप्रयदीमुवाचेति ॥ ५२ ॥मदात्मकंवर्मश्रीनारायणकवचमधिगतईतिपूर्वस्यानुषंगः तत्रहेतुःयद्यस्मात् त्वष्ट्रेप्रादात्किंतत् यत् त्वष्टाविश्वरूपायपुत्रायप्रादात् कीदृशम् यत्त्वंततोविश्वरूपात् अधाःधृतवानसि तदेवंविद्ययासारंगात्रंयाचध्वमित्यर्थः ॥ ५३ ॥ ननुप्रेष्ठंदेहंकथंदास्यतितत्राह युष्मभ्यमंगानिअस्थीनियाचितःसन्दास्यति यतोधर्मज्ञः विशेषतोऽश्विभ्यांशिष्यप्रीत्यादास्यति अस्थीनीत्यनेनहेयत्वंदर्शितं तैरस्थिभिर्विश्वकर्मणाविनिर्मितआयुधश्रेष्ठोवज्रोभविष्यतीतिशेषः ॥ ५४ ॥ येनभवान् वृत्रशिरोहर्ताहरिष्यति ममतेजसाउपबृंहितःसन् तेजश्चअस्त्राणिचसंपदश्चभूयःप्राप्स्यथ महाकायस्त्रिभुवनग्रासीसएवास्मान्हन्यादितिशंकाकुलचित्तान्मत्याह मत्परांश्चकेऽपिनहिंसंतिअतोयुष्माकंभद्रमेवेति ॥ ५५ ॥ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

दशमेकेशवादिष्टदध्यङ्‌ङस्थिजवज्रधृक्॥इंद्रोऽयुध्यत[illegible]सासुरणसनिर्जरः ॥१ ॥ १ ॥ मोदमानएवतन्मुखाद्धर्मंश्रोतुकामः प्रत्याचक्षा णइवोवाच ॥ २ ॥ अपीतिद्वाभ्यां हेवृंदारकाः अपिकिंसंस्थायांमृत्यौयोऽभिद्रोहोदुःखंतंनजानीथ ॥ ३ ॥ आत्मादेहः वयंजानीमएवाकिंतुश्रीविष्णुरस्मन्मुखेनयाचतइतिचेत्तत्राह याचतेविष्णवेऽपिदातुंकउत्सहेत ॥ ४ ॥ पुण्यश्लोकैरीड्यानिकर्माणियेषां ॥ ५ ॥ याचकोयदिवेदतर्हिनयाचेत यदीश्वरः दानसमर्थश्चेत्तर्हिसोऽपिनेतिनाह अतोयथातवसंकटंस्वार्थपरानजानीमः एवंप्रत्याचक्षाणस्त्वमस्म

श्रीशुकउवाच इंद्रमेवंसमादिश्यभगवान्विश्वभावनः॥ पश्यतामनिमेषाणांतत्रैवांतर्दधेहरिः॥ १ ॥ तथाऽभियाचितोदेवैर्ऋषिराथर्वणोमहान् ॥ मोदमानउवाचेदंप्रहसन्निवभारत ॥ २ ॥ अपिवृंदारकायूयंनजानीथशरीरिणां॥ संस्थायांयस्त्वभिद्रोहोदुःसहश्चेतनापहः ॥ ३ ॥ जिजीविषूणांजीवानामात्माप्रेष्ठइहेप्सितः॥ कउत्सहेततंदातुंभिक्षमाणायविष्णवे॥ ४॥ देवाऊचुः किंनुतद्दुस्त्यजंब्रह्मन्पुंसांभूतानुकंपिनां॥भवद्विधानांमहतांपुण्यश्लोकेड्यकर्मणां॥ ५ ॥ ननुस्वार्थपरोलोकोनवेदपरसंकटं॥ यदिवेदनयाचेतनेतिनाह यदीश्वरः॥ ६॥ ऋषिरुवाच धर्मंवःश्रोतुकामेनयूयंमेप्रत्युदाहृताः॥ एषवःप्रियमात्मानंत्यजंतंसंत्यजाम्यहं॥ ७॥ योऽध्रुवेणात्मनानाथानधर्मंनयशःपुमान् ॥ ईहेतभूतदययासशोच्यःस्थावरैरपि ॥ ८॥ एतावानव्ययोधर्मःपुण्यश्लोकैरुपासितः ॥ योभूतशोकहर्षाभ्यामात्माशोचतिहृष्यति॥ ९ ॥ अहोदैन्यमहोकष्टंपारक्यैःक्षणभंगुरैः॥यन्नोपकुर्यादस्वार्थैर्मर्त्यःस्वज्ञातिविग्रहैः॥१०॥ श्रीशुकउवाच एवंकृतव्यवसितोदध्यङ्ङाथर्वणस्तनुम् ॥ परेभगवतिब्रह्मण्यात्मानंसन्नयन्जहौ॥ ११॥

त्संकटंनजानासीतिभावः ॥ ६ ॥ मेमयाप्रत्युदाहृताः प्रत्युक्ताः मांत्यजंतंत्यक्त्वायांतमात्मानंदेहं॥७॥ अध्रुवेणात्मनादेहेन हेनाथाः॥८॥ भूतानांशोकेनशोचतिहर्षेणहृष्यतियआत्मास्वयं तस्ययोधर्मः एतावानेवाव्ययइत्यर्थः ॥९ ॥ पारक्यैः श्वसृगालादिभक्ष्यैः अस्वार्थैः आत्मोपयोगशून्यैः स्वंवित्तं ज्ञातयःपुत्रादयः विग्रहोदेहः तैर्नोपकुर्यादितियत् ॥ १० ॥ कृतंव्यवसितंनिश्चयोयेनआत्मानंक्षेत्रज्ञंसन्नयन्नेकीकुर्वन् तनुंजहौ ॥ ११ ॥

यताक्षादयोयेन तत्त्वंपश्यतीतितथाध्वस्तानिबंधनानियस्य ॥ १२ ॥ अथेंद्रः अशोभतेत्युत्तरेणान्वयः मुनेःशुक्तिभिः अस्थिभिर्नि र्मितम् उत्सिक्तः ऊर्जितः मुनेःशक्तिभिरितिवापाठः ॥१३॥१४॥ असुरानीकानांयूथपैः पर्यस्तंपरिवृतम्॥१५॥ रणः संग्रामः प्रथमेचतुर्युगेत्रेतायुगस्यमुखेआरंभे॥१६॥१७॥नामृष्यन्नासहंत॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥ शतघ्नीचचतुर्हस्तालोहकंटकसंचिता भुशुंडीसर्वतो

यताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्त्वदृक्ध्वस्तबंधनः॥ आस्थितःपरमंयोगंनदेहंबुबुधेगतं॥ १२ ॥ अथेंद्रोवज्रमुद्यम्य निर्मितंविश्वकर्मणा॥ मुनेःशुक्तिभिरुत्सिक्तोभगवत्तेजसाऽन्वितः॥ १३ ॥ वृतोदेवगणैःसर्वैर्गजेंद्रोपर्यशोभत॥ स्तूयमानोमुनिगणैस्त्रैलोक्यंहर्षयन्निव ॥ १४ ॥ वृत्रमभ्यद्रवच्छेत्तुमसुरानीकयूथपैः॥ पर्यस्तमोजसाराजन्क्रुद्धोरुद्रइवांतकं ॥ १५ ॥ ततःसुराणामसुरैरणःपरमदारुणः॥ त्रेतामुखेनर्मदायामभवत्प्रथमे युगे॥ १६॥ रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरश्विभ्यांपितृवह्निभिः ॥ मरुद्भिरृभुभिःसाध्यैर्विश्वेदेवैर्मरुत्पतिम्॥ १७॥ दृष्ट्वावज्रधरंशक्रंरोचमानंस्वमायया॥नामृष्यन्नसुराराजन्मृधेवृत्रपुरःसराः॥ १८॥नमुचिःशंबरोऽनर्वाद्विमूर्धाऋषभोंबरः॥ हयग्रीवःशंकुशिराविप्रचित्तिरयोमुखः ॥ १९॥ पुलोमावृषपर्वाचप्रहेतिर्हेतिरुत्कलः॥ दैतेयादानवायक्षारक्षांसिचसहस्रशः ॥ २० ॥ सुमालिमालिप्रमुखाःकार्तस्वरपरिच्छदाः॥ प्रतिषिध्येंद्रसेनाग्र्यंमृत्योरपिदुरासदं ॥ २१ ॥ अभ्यर्दयन्नसंभ्रांताःसिंहनादेनदुर्मदाः ॥ गदाभिःपरिघैर्बाणैःप्रासमुद्गरतोमरैः॥ २२ ॥ शूलैःपरश्वधैःखड्गैःशतघ्नीभिर्भुशुंडिभिः॥ सर्वतोऽवाकिरञ्छस्त्रैरस्त्रैश्चविबुधर्षभान्॥ २३॥ नतेऽदृश्यंतसंछन्नाःशरजालैःसमंततः ॥ पुंखानुपुंखपतितैर्ज्योतींषीवनभोघनैः॥ २४ ॥ नतेशस्त्रास्त्रवर्षौघाह्यासेदुःसुरसैनिकान्॥ छिन्नाःसिद्धपथेदेवैर्लघुहस्तैःसहस्रधा॥ २५॥

लोहकंटकानुक्रमोन्नतेत्यभिधानं ॥२३॥पुंखोमूलदेशःएकस्यमूलदेशमनुतत्संलग्नोऽपरस्यपुंखोयथाभवतितथा नभस्थैर्घनैर्ज्योतींषीवेत्यनेनतेषांतदृश्यमि:सूचिता॥२४॥तामेवाह नतइति शस्त्राणामस्त्राणांचयानिवर्षाणितेषामोघाः नासेदुःनप्रापुः सिद्धपथेआकाशे॥२५॥

भीमाः अश्मनांच शस्त्राणांच ओघायेषां गिरिशृंगैर्द्रुमैरुपलैश्च ॥ २६ ॥ तानिंद्रसैनिकान् शस्त्राणामस्त्राणांचपूगैःसमूहैरक्षतान् क्षतशू न्यान्स्वस्तिमतः सुखिनः द्रुमादिभिश्चअविक्षतान्निशम्यदृष्ट्वा वृत्रोनाथोयेषांते तत्रसुः भीताः ॥ २७ ॥ कृताःकृताः पुनःपुनःकृताः कृष्णेऽनुकूलोयेषांतेषुदेवगणेषु रुशतीः रुशत्यः अकल्याण्यः रूक्षाः परुषावाचोयथामहत्सुक्षोभकर्त्र्योनभवंतितद्वत् ॥ २८ ॥ हतो युद्धेदर्पोयेषां आत्तःपरैर्गृहीतः सारोधैर्ययेषांते अतिप्रसिद्धाअपितेदैत्याएव तेइत्यस्यापौनरुक्त्यं आजिमुखेयुद्धारंभे पतिंविसृज्य पलायनायमनोदधुः यतोहरावभक्ताः ॥ २९ ॥ प्रधावतः पलायमानान्प्रेक्ष्य आदावेवतीव्रेणभयेनपलायितंभग्नंचतद्बलंसैन्यंतच्चप्रे

अश्मसीणास्त्रशस्त्रौघागिरिशृंगद्रुमोपलैः ॥ अभ्यवर्षन्सुरबलंचिच्छिदुस्तांश्चपूर्ववत् ॥ २६ ॥ तानक्षतान्स्व स्तिमतोनिशम्यशस्त्रास्त्रपूगैरथवृत्रनाथाः ॥ द्रुमैर्दृषद्भिर्विविधाद्रिशृंगैरविक्षतांस्तत्रसुरिंद्रसैनिकान् ॥ २७ ॥ सर्वेप्रयासाअभवन्विमोघाःकृताःकृतादेवगणेषुदैत्यैः ॥ कृष्णानुकूलेषुयथामहत्सुक्षुद्रैःप्रयुक्तारुशतीरूक्ष वाचः ॥ २८ ॥ तेस्वप्रयासंवितथंनिरीक्ष्यहरावभक्ताहतयुद्धदर्पाः ॥ पलायनायाजिमुखेविसृज्यपतिंमनस्ते दधुरात्तसाराः ॥ २९ ॥ वृत्रोऽसुरांस्ताननुगान्मनस्वीप्रधावतःप्रेक्ष्यबभाषएतत् ॥ पलायितंप्रेक्ष्यबलंचभग्नं भयेनतीव्रेणविहस्यवीरः ॥ ३० ॥ कालोपपन्नांरुचिरांमनस्विनामुवाचवाचंपुरुषप्रवीरः ॥ हेविप्रचित्तेनमु चेपुलोमन्मयानर्वन्शंबरमेशृणुध्वं ॥ ३१ ॥ जातस्यमृत्युर्ध्रुवएषसर्वतःप्रतिक्रियायस्यनचेहकॢप्ता ॥ लोको यशश्चाथततोयदिह्यमुंमृत्युंवरंकोनवृणीतयुक्तं ॥ ३२ ॥ द्वौसंमताविहमृत्यूदुरापौयद्ब्रह्मसंधारणयाजिता सुः ॥ कलेवरंयोगरतोविजह्याद्यदग्रणीर्वीरशयेऽनिवृत्तः ॥ ३३ ॥ इ० भा० ष० दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

क्ष्य एतद्वक्ष्यमाणंबभाषे ॥ ३० ॥ तदेवविशिनष्टि कालोपपन्नामवसरोचितां मनस्विनांरुचिरां हेमय हेअनर्वन् मेवाचंशृणुत ॥ ३१ ॥ ततोमृत्योरिहयशः लोकः स्वर्गश्चयदिस्यात् अथतर्हिअमुंमृत्युंयुक्तंसमीचीनंप्राप्तं ॥ ३२ ॥ ब्रह्मसंधारणयाकलेवरंजह्यादितियत् सएको मृत्युः वीरशयेरणभूमौअनिवृत्तःअपराङ्मुखःसन् जह्यादितियत् सएवैकः तौद्वाविहशास्त्रेसंमतौमृत्यू तथाचस्मृतिः द्वाविमौपुरुषौ लोकेसूर्यमंडलभेदिनौ ॥ परिव्राड्योगयुक्तश्चरणेचाभिमुखोहतइति ॥ ३३ ॥ इतिटीकायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशेतुवृत्रस्ययुध्यमानस्यवज्रिणा ॥ भक्तिज्ञानबलोदर्कोश्विन्नावाचोऽनुवर्णिताः ॥ १ ॥ शंसतः कथयतः पत्युर्वचः ॥ १ ॥ कालानुकूलैः कालानुवर्तिभिः काल्यमानां विद्राव्यमाणां ॥ २॥ अमर्षितः असहमानः तांस्त्रिदशान्निवार्यनिर्भर्त्स्यचेदंवक्ष्यमाणमुवाच ॥ ३ ॥ तदेवाह द्वाभ्यां मातुरुच्चरितैः पुरीषप्रायैः प्रथमांतपाठेदेवानांसंबोधनं पृष्ठतोहतैर्दैत्यैः किर्नाकिंचित् नयशोनापिधर्मः तदेवाह

श्रीशुकउवाच तएवंशंसतोधर्मंवचःपत्युरचेतसः ॥ नैवागृह्णन्भयत्रस्ताःपलायनपरानृप ॥ १ ॥ विशीर्यमाणांपृतनामासुरीमसुरर्षभः ॥ कालानुकूलैस्त्रिदशैःकाल्यमानामनाथवत् ॥ २ ॥ दृष्ट्वाऽतप्यतसंक्रुद्धइंद्रशत्रुरमर्षितः ॥ तान्निवार्यौजसाराजन्निर्भर्त्स्येदमुवाचह ॥ ३ ॥ किंवउच्चरितैर्मातुर्धावद्भिःपृष्ठतोहतैः ॥ नहिभीतवधःश्लाघ्योनस्वर्ग्यःशूरमानिनां ॥ ४ ॥ यदिवःप्रधनेश्रद्धासारंवाक्षुल्लकाहृदि ॥ अग्रेतिष्ठतमात्रंमेनचेत्ग्राम्यसुखेस्पृहा ॥ ५ ॥ एवंसुरगणान्क्रुद्धोभीषयन्वपुषारिपून् ॥ व्यनदत्सुमहाप्राणोयेनलोकाविचेतसः ॥ ६ ॥ तेनदेवगणाःसर्वेवृत्रविस्फोटनेनवै ॥ निपेतुर्मूर्च्छिताभूमौयथैवाशनिनाहताः ॥ ७ ॥ ममर्दपद्भ्यांसुरसैन्यमातुरंनिमीलिताक्षंरणरंगदुर्मदः ॥ गांकंपयन्नुद्यतशूलओजसानालंवनंयूथपतिर्यथोन्मदः ॥ ८ ॥ विलोक्यतंवज्रधरोऽत्यमर्षितःस्वशत्रवेऽभिद्रवतेमहागदां ॥ चिक्षेपतामापततींसुदुःसहांजग्राहवामेनकरेणलीलया ॥ ९ ॥ सइंद्रशत्रुःकुपितोभृशंतयामहेंद्रवाहंगदयोग्रविक्रमः ॥ जघानकुंभस्थलउन्नदन्मृधेतत्कर्मसर्वेसमपूजयन्नृप ॥ १० ॥ ऐरावतोवृत्रगदाऽभिमृष्टोविघूर्णितोऽद्रिःकुलिशाहतोयथा ॥ अपासरद्भिन्नमुखःसहेंद्रोवमन्नसृक्सप्तधनुर्भृशार्तः ॥ ११ ॥

नहीति ॥ ४ ॥ प्रधनेसंग्रामे सारंधैर्यंहृदिचेत्तर्हि हेक्षुल्लकाः क्षुद्राः मात्रं क्षणमात्रमग्रेतिष्ठत नचेदिहलोकभोगेस्पृहाऽस्ति ॥ ५ ॥ सुरगणान्रिपून् सुमहान् प्राणोबलंयस्य येनविचेतसोबभूवुः ॥ ६ ॥ वृत्रस्यविस्फोटनेननादेन ॥ ७ उद्यतंशूलंयेन नालंवनंनलानांवनं उद्रतोमदोयस्यसयूथपतिः गजोयथामर्दयति ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ सप्तधनुःप्रमाणदेशम् ॥ ११ ॥

सन्नोऽवसन्नोवाहोयस्यतस्मैनप्रायुंक्त अमृतस्पंदीअमृतस्रावीयः स्वकरः तेनाभिमर्शः स्पर्शः तेनवीतव्यथोगतदुःखः क्षतोवाहोयस्यें द्रस्यसतथाभूतोऽवतस्थे ॥१२॥ सवृत्रःहेनृपेंद्र आवहकाम्ययायुद्धेच्छयाऽवस्थितं भ्रातृहणंभ्रातरंविश्वरूपंतस्यहंतारं नृशंसंक्रूरंतदेवां हःपापंतस्यकर्मस्मरन्॥१३॥ योब्रह्महा ब्राह्मणंहतवान् विशेषतःस्वगुरुंममचभ्रातरं सभवानग्रतःसमवस्थितः एतद्दिष्ट्याभद्रंजातं दिष्ट्ये त्यव्ययं हेअसत्तम ममशूलेननिर्भिन्नंदृषत्तुल्यंहृत्हृदयंयस्य तेनत्वयानिमित्तभूतेन अद्यअचिरादेवभ्रातुरनृणोऽहंस्यांएतच्चदिष्ट्या ॥

नसन्नवाहायविषण्णचेतसेप्रायुंक्तभूयःसगदांमहात्मा ॥ इंद्रोऽमृतस्पंदिकराभिमर्शवीतव्यथःक्षतवाहोऽवतस्थे ॥१२॥ सतंनृपेंद्राहवकाम्ययारिपुंवज्रायुधंभ्रातृहणंविलोक्य ॥ स्मरंश्चतत्कर्मनृशंसमंहःशोकेनमोहेनहसन्जगाद ॥१३॥ वृत्रउवाच दिष्ट्याभवान्मेसमवस्थितोरिपुर्योब्रह्महागुरुहाभ्रातृहाच ॥ दिष्ट्याऽनृणोऽद्याहमसत्तमत्वयामच्छूलनिर्भिन्नदृषद्धृदाचिरात् ॥ १४ ॥ योनोऽग्रजस्यात्मविदोद्विजातेर्गुरोरपापस्यचदीक्षितस्य ॥ विश्रभ्यखड्गेनशिरांस्यवृश्चत्पशोरिवाऽकरुणःस्वर्गकामः ॥ १५ ॥ ह्रीश्रीदयाकीर्तिभिरुज्झितंत्वांस्वकर्मणापुरुषादैश्चगर्ह्यम् ॥ कृच्छ्रेणमच्छूलविभिन्नदेहमस्पृष्टवन्हिंसमदंतिगृध्राः ॥ १६ ॥ अन्येऽनुयेत्वेहनृशंसमज्ञायेह्युद्यतास्त्राःप्रहरंतिमह्यम् ॥ तैर्भूतनाथान्सगणान्निशातत्रिशूलनिर्भिन्नगलैर्यजामि ॥ १७॥ अथोहरेमेकुलिशेनवीरहर्ताप्रमथ्यैवशिरोयदीह ॥ तत्रानृणोभूतबलिंविधायमनस्विनांपादरजःप्रपत्स्ये ॥ १८ ॥

॥१४॥ स्वर्गकामोयोभवान् अवृश्चत् स्वर्गकामोयाज्ञिकःपशोरिवेतिवा ॥१५॥ तंत्वामस्पृष्टवन्हिमदग्धदेहंसमदंति वर्तमानसामीप्येवर्तमानवन्निर्देशः ॥१६॥ अन्येऽपिअज्ञाइहत्वात्वांनृशंसमनुमह्यमुद्यतास्त्राःसंतोयदिप्रहरंतितैर्भूतनाथान् भैरवादीन् यक्ष्यामि कथंभूतैः निशातंतीक्ष्णीकृतंयन्ममत्रिशूलंतेननिर्भिन्नोगलोयेषांतैः ॥ १७ ॥ अथोअथवा हरेभोइंद्र यदिभवानेवममशिरोहर्ताहरिष्यति तत्रतथासतिअनृणोविमुक्तकर्मबंधःसन् तेभ्योबलिंदेहेनविधायमनस्विनांपादरजःप्रपत्स्येधीराणांपदंप्राप्स्यामि ॥ १८॥

जीवितादपिमृत्युरेवममाभिमतइत्याशयेनाह सुरेशेति नहिनोषिनहिक्षिपसि गदेवविफलोयास्यतीतिसंशयंमाकार्षीः कृपणादर्थःप्रयोजनंयस्याःसायाज्ञायथानिष्फलातथानस्यात् ॥ १९ ॥ अमोघत्वेहेतुंवदन् तंप्रोत्साहयति नन्विति तेजितस्तीक्ष्णीकृतः शत्रुंमांजहि विष्णुनायंत्रितःप्रेरितः ॥ २० ॥ हननेनममपीडास्यादित्यपिमासंशयिष्ठाइत्याह अहमिति संकर्षणोमत्पतिर्यथाहंतथातदीयचरणारविंदे मनःसमाधायमुनेर्योगिनोगतिमहंयास्यामि तववज्रस्यरंहसालुलितःछिन्नोग्राम्यपाशोविषयभोगलक्षणोयस्य अपविद्धलोकःत्यक्तदेहः ॥ २१ ॥ तर्हिभगवान्संकर्षणः स्वभृत्यायमह्यमेवस्वर्गादिसंपदोदास्यतीत्यपिमासंशयिष्ठाइत्याह पुंसामिति स्वर्गेभूमौरसातलेचयाः

सुरेशकस्मान्नहिनोषिवज्रंपुरःस्थितेवैरिणिमय्यमोघं ॥ मासंशयिष्ठानगदेववज्रंस्यान्निष्फलंकृपणार्थेवयाज्ञा ॥ १९ ॥ नन्वेषवज्रस्तवशक्रतेजसाहरेर्दधीचेस्तपसाचतेजितः ॥ तेनैवशत्रुंजहिविष्णुयंत्रितोयतोहरिर्विजयःश्रीर्गुणास्ततः ॥ २० ॥ अहंसमाधायमनोयथाहसंकर्षणस्तच्चरणारविंदे ॥ त्वद्वज्ररंहोलुलितग्राम्यपाशोगतिंमुनेर्याम्यपविद्धलोकः ॥ २१ ॥ पुंसांकिलैकांतधियांस्वकानांयाःसंपदोदिविभूमौरसायां ॥ नरातियद्द्वेषउद्वेगआधिर्मदःकलिर्व्यसनंसंप्रयासः ॥ २२ ॥ त्रैवर्गिकायासविघातमस्मत्पतिर्विधत्तेपुरुषस्यशक्र ॥ ततोऽनुमेयोभगवत्प्रसादोयोदुर्लभोऽकिंचनगोचरोऽन्यैः ॥ २३ ॥ अहंहरेतवपादैकमूलदासानुदासोभविताऽस्मिभूयः ॥ मनःस्मरेतासुपतेर्गुणांस्तेगृणीतवाक्कर्मकरोतुकायः ॥ २४ ॥ ननाकपृष्ठंनचपारमेष्ठ्यंनसार्वभौमंनरसाऽधिपत्यं ॥ नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवासमंजसत्वाविरहय्यकांक्षे ॥ २५ ॥

संपदस्ताःकिलनिश्चितंनराति नददाति तत्रहेतुःयत्याभ्यः द्वेषादयोभवंति ॥ २२॥ तर्हिस्वभक्तस्यकिंविधत्तेतत्राह त्रैवर्गिकोधर्मार्थकामविषयोयआयासस्तस्यविघातंविधत्ते ततआयासोपरमादनुमेयः नत्वैश्वर्यादिना अतःसम्यक्भगवत्प्रसादाभावात् तवसंपदोभविष्यंतीतिभावः ॥ २३ ॥ एवमिंद्रायस्वाभिप्रायंनिवेद्यभगवंतंप्रार्थयते अहमिति तवपादावेवएकंमूलमाश्रयोयेषांतेषांदासानामनुदासः भूयोभविताऽस्मिभविष्यामिभवेयं असुपतेःप्राणनाथस्यतवगुणान्मममनःस्मरतु वागपितानेवकीर्तयतु कायस्तवैवकर्मकरोतु ॥ २४ ॥ ननुकिंदास्येनतुभ्यंमहाफलानिदास्यामितत्राह नाकपृष्ठंध्रुवपदंब्रह्मलोकादिकंच हेसमंजस निखिलसौभाग्यनिधे त्वात्वांविरहय्यपृथक्कृत्य नकांक्षेनेच्छामि ॥ २५ ॥

तर्हि किमिच्छसि तदाह अजातपक्षाःखगाःघूकादिभिःपीडितायथामातरं यथाचदाम्नाबद्धाः वालवत्साःस्तन्यं यथाचव्युषितंदूरदेश गतंप्रियंकामेनविषण्णाप्रिया तथामेमनस्तापत्रयपीडितंकर्मभिर्बद्धंचकामादिभिर्विषण्णंचत्वांदिदृक्षते द्रष्टुमिच्छतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ उत्त मश्लोकस्यतवजनेषुभक्तेष्वेवसख्यंभूयात् त्वन्मायायादेहादिष्वासक्तचित्तस्यभूयोऽपितेष्वासक्तिर्नभूयात् ॥ २७ ॥ इतिषष्ठस्कंधे

अजातपक्षाइवमातरंखगाः स्तन्यंयथावत्सतराःक्षुधार्ताः ॥ प्रियंप्रियेवव्युषितंविषण्णामनोऽरविंदाक्षदिदृक्षतेत्वां ॥ २६ ॥ ममोत्तमश्लोकजनेषुसख्यंसंसारचक्रेभ्रमतःस्वकर्मभिः ॥ त्वन्माययात्मात्मजदारगेहेष्वासक्तचित्तस्यननाथभूयात् ॥ २७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

ऋषिरुवाच एवंजिहासुर्नृपदेहमाजौमृत्युंवरंविजयान्मन्यमानः ॥ शूलंप्रगृह्याभ्यपतत्सुरेंद्रंयथामहापुरुषंकैटभोऽप्सु ॥ १ ॥ ततोयुगांताग्निकठोरजिह्वमाविध्यशूलंतरसासुरेंद्रः ॥ क्षिप्त्वामहेंद्रायविनद्यवीरोहतोऽसिपापेतिरुषाजगाद ॥ २ ॥ खआपतत्तद्विचलद्ग्रहोल्कवन्निरीक्ष्यदुःप्रेक्ष्यमजातविक्लवः ॥ वज्रेणवज्रीशतपर्वणाऽच्छिनद्भुजंचतस्योरगराजभोगं ॥ ३ ॥ छिन्नैकबाहुःपरिघेणवृत्रःसंरब्धआसाद्यगृहीतवज्रं ॥ हनौततडेंद्रमथामरेभंवज्रंचहस्तान्न्यपतन्मघोनः ॥ ४ ॥ वृत्रस्यकर्मातिमहाद्भुतंतत्सुरासुराश्चारणसिद्धसंघाः ॥ अपूजयंस्तत्पुरुहूतसंकटंनिरीक्ष्यहाहेतिविचुक्रुशुर्भृशं ॥ ५ ॥ इंद्रोनवज्रंजगृहेविलज्जितश्च्युतंस्वहस्तादरिसन्निधौपुनः ॥ तमाहवृत्रोहरआत्तवज्रोजहिस्वशत्रुंनविषादकालः ॥ ६ ॥ ॥

टीकायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ द्वादशेऽतिविषण्णेनस्वयमुत्साहितेनतु ॥ महेंद्रेणमहायुद्धेवृत्रस्यवधईर्यते ॥ १ ॥ महापुरुषंश्रीविष्णुं अप्सुप्रलयोदके ॥ १ ॥ युगांताग्निवत् कठोराजिह्वाशिखायस्यतत् आविध्य भ्रामयित्वा ॥ २ ॥ तत्खेआपतत् आगच्छत् विचलत्परिभ्रमत्ग्रहश्चउल्काचग्रहोल्कं तद्वत्दुष्प्रेक्ष्यं शतंपर्वाणियस्यतेनउरगराजोवासुकिः तस्यभोगोदेहस्तदाकारं ॥ ॥ ३ ॥ हनौ कपोलप्रांते अमरेभमैरावतंच ॥ ४ ॥ ५ ॥ पुनश्चतमाह वृत्रः हेहरेइंद्र ॥ ६ ॥

सदाजयोनैवांकितुकुत्रचिज्जयःएकत्रकुत्रचित्नैव यद्वाकुत्रचिदपियुयुत्सतांसदाजयोनैवांकितु एकत्रैवकदाचिदेवेत्यर्थः परोदेहआत्मा येषांपराधीनात्मनामितिवा आद्यमनादिं सनातनंनित्यं ॥ ७ ॥ पराधीनतामेवाह लोकाइतिसप्तभिः यस्यवशेस्थिताः स्वयंविवशाःसंतः श्वसंतिचेष्टंते द्विजाः पक्षिणः शिचाजालेन कालःकलयतीतिभगवान् इहजयादौकारणं ॥ ८ ॥ ओजआदिरूपंकालंतंहेतुमज्ञाय अविज्ञायजडंदेहमात्मानंदेहंहेतुंमन्यते ॥ ९ ॥ १० ॥ ननुस्वारंभकप्रधानपुरुषादितंत्राणीतियुक्तंतत्राह पुरुषइति व्यक्तंमहत्तत्वमात्मा

युयुत्सतांकुत्रचिदाततायिनांजयःसदैकत्रनवैपरात्मनां ॥ विनैकमुत्पत्तिलयस्थितीश्वरंसर्वज्ञमाद्यंपुरुषं सनातनम् ॥ ७ ॥ लोकाःसपालायस्येमेश्वसंतिविवशावशे ॥ द्विजाइवशिचाबद्धाःसकालइहकारणं ॥ ॥ ८ ॥ ओजःसहोबलंप्राणममृतंमृत्युमेवच ॥ तमज्ञायजनोहेतुमात्मानंमन्यतेजडं ॥ ९ ॥ यथादारुमयी नारीयथायंत्रमयोमृगः ॥ एवंभूतानिमघवन्नीशतंत्राणिविद्धिभोः ॥ १० ॥ पुरुषःप्रकृतिर्व्यक्तमात्माभूतेंद्रियाशयाः ॥ शक्नुवंत्यस्यसर्गादौनविनायदनुग्रहात् ॥ ११ ॥ अविद्वानेवमात्मानंमन्यतेऽनीशमीश्वरं ॥ भूतैःसृजतिभूतानिग्रसतेतानितैःस्वयं ॥ १२ ॥ आयुःश्रीःकीर्तिरैश्वर्यमाशिषःपुरुषस्ययाः ॥ भवंत्येवहितत्कालेयथाऽनिच्छोर्विपर्ययाः ॥ १३ ॥ तस्मादकीर्तियशसोर्जयापजययोरपि ॥ समःस्यात्सुखदुःखाभ्यां मृत्युजीवितयोस्तथा ॥ १४ ॥ सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः ॥ तत्रसाक्षिणमात्मानंयोवेदनसबध्यते ॥ १५ ॥ पश्यमांनिर्जितंशक्रवृक्णायुधभुजंमृधे ॥ घटमानंयथाशक्तितवप्राणजिहीर्षया ॥ १६ ॥

अहंकारः ॥ ११ ॥ ननुस्वकर्मद्वाराजीवएवस्रष्ट्यादिहेतुरितिमीमांसकामन्यंतेतत्राह एवमविद्वान् अनीशमेवात्मानंईश्वरंस्वतंत्रंमन्यते ननुपित्रादयःस्रष्टारोदृश्यंतेव्याघ्रादयस्तुहंतारस्तत्राह भूतैरिति स्वयमीश्वरः ॥ १२ ॥ ननुत्वयापराजितस्यममजयादिशंकैवनास्ति किमितिमांबलायुद्धेप्रवर्तयसि तत्राह आयुरिति तत्कालेजयादिकालेविपर्ययाःअकीर्त्यादयः ॥ १३ ॥ यस्मादेवंसर्वमीश्वराधीनंतस्मात्समःस्याद्धर्षविषादहीनोभवेत् ॥ १४ ॥ समदृष्टावुपायमाह सत्वमिति हर्षादिभिर्नबध्यते ॥ १५ ॥ हर्षविषादनिदर्शनंत्वैतवाहमेवगुरुरित्याव पश्येति वृक्णमायुधंभुजश्चयस्य ॥ १६ ॥

अनियतत्वंद्यूतकरूपेणोपसंहरति प्राणएवग्लहः पणोयस्मिन् इषवएवाक्षाःयस्य वाहनान्येवेतस्ततश्चाल्यमानानिआसनानिफलकानियस्मिन् ॥१७॥ गतालीकंनिष्कपटं ॥ १८ ॥ भक्तः सेवितवानसि ॥१९॥२०॥२१॥ तस्यतवखातकोदकैः गर्तादिजलोपमैः स्वर्गादिभिःकिम् ॥२२॥ युद्धानांसंग्रामाणांपतीमुख्यौ ॥२३॥ हेमारिष श्रेष्ठराजन् ॥२४॥२५॥ उत्कृत्तंमूलंययोस्ताभ्यां रक्तंस्रवतीतितथा

प्राणग्लहोऽयंसमरइष्वक्षोवाहनासनः ॥ अत्रनज्ञायतेऽमुष्यजयोमुष्यपराजयः ॥१७॥ श्रीशुकउवाच इंद्रोवृत्रवचःश्रुत्वागतालीकमपूजयत् ॥ गृहीतवज्रःप्रहसंस्तमाहगतविस्मयः ॥ १८ ॥ अहोदानवसिद्धोऽसि यस्यतेमतिरीदृशी ॥ भक्तःसर्वात्मनात्मानंसुहृदंजगदीश्वरं ॥ १९ ॥ भवानतार्षीन्मायांवैवैष्णवींजनमोहिनीम् ॥ यद्विहायासुरंभावंमहापुरुषतांगतः ॥ २० ॥ खल्विदंमहदाश्चर्यंयद्रजःप्रकृतेस्तव ॥ वासुदेवेभगवति सत्त्वात्मनिदृढामतिः ॥ २१ ॥ यस्यभक्तिर्भगवतिहरौनैश्रेयसेश्वरे ॥ विक्रीडतोऽमृतांभोधौकिंक्षुद्रैःखातकोदकैः ॥ श्रीशुकउवाच इतिब्रुवाणावन्योऽन्यंधर्मजिज्ञासयानृप ॥ युयुधातेमहावीर्याविंद्रवृत्रौयुधांपती ॥२३॥ आविध्यपरिघंवृत्रःकार्ष्णायसमरिंदमः ॥ इंद्रायप्राहिणोद्घोरंवामहस्तेनमारिष ॥ २४ ॥ सतुवृत्रस्यपरिघंकरंचकरभोपमं ॥ चिच्छेदयुगपद्देवोवज्रेणशतपर्वणा ॥ २५ ॥ दोर्भ्यामुत्कृत्तमूलाभ्यांबभौरक्तस्रवोऽसुरः ॥ छिन्नपक्षोयथागोत्रःखात्भ्रष्टोवज्रिणाहतः ॥ २६ ॥ कृत्वाऽधरांहनुंभूमौदैत्योदिव्युत्तरांहनुं ॥ नभोगंभीरवक्त्रेणलेलिहोल्बणजिव्हया ॥ २७ ॥ दंष्ट्राभिःकालकल्पाभिर्ग्रसन्निवजगत्त्रयं ॥ अतिमात्रमहाकायआक्षिपन्तरसागिरीन् ॥ २८ ॥ गिरिराट्पादचारीवपद्भ्यांनिर्जरयन्महीम् ॥ जग्रासससमासाद्यवज्रिणंसहवाहनं ॥ २९ ॥ महाप्राणोमहावीर्योमहासर्पइवद्विपं ॥ वृत्रग्रस्तंतमालक्ष्यसप्रजापतयःसुराः ॥ ३० ॥

गोत्रः पर्वतः ॥ २६ ॥ कृत्वाऽधरामित्यादेर्जग्रासेतितृतीयेनान्वयः नभोवद्गंभीरेणवक्त्रेणलेलिहःसर्पः तद्वत् उल्बणयाजिव्हया ॥ २७ ॥ कालकल्पाभिः ग्रसन्चालयन् ॥ २८ ॥ निर्जरयन्चूर्णयन् ॥ २९ ॥ महाप्राणोमहाबलः महावीर्योमहाप्रभावः ॥ ३० ॥

महापुरुषेणकवचरूपेणश्रीनारायणेनसन्नद्धोदंशितः योगबलेन मायाबलेनच ॥ ३१ ॥ बलभित् इंद्रः उच्चकर्त चिच्छेद ॥ ३२ ॥ तस्यकंधरंकंधरां आशुवेगः अतिवेगवान् ज्योतिषांसूर्यादीनां अयनेदक्षिणोत्तरगतिरूपेसंवत्सरेयोऽहर्गणः षष्ट्युत्तरशतत्रयात्मकः तावताऽहर्गणेन वार्त्रहत्ये वृत्रहत्यायोग्येकाले न्यपातयत् यद्वा स्वार्थेतद्धितः वृत्रहत्यायांवृत्रहननार्थंपरिवर्तमानइत्यर्थः ॥ ३३ ॥ वार्त्रघ्नलिंगैः वृत्रहंतुः वीर्यप्रकाशकैः वार्त्रहत्यायशवसेपृतनाषाढायचेत्याद्यैस्तमिंद्रमभिष्टुवानाः अभिष्टुवंतः वार्त्रहत्यायइंद्रएतत्सर्वमप

हाकष्टमितिनिर्विण्णाश्चुक्रुशुःसमहर्षयः ॥ निगीर्णोऽप्यसुरेंद्रेणनममारोदरंगतः ॥ महापुरुषसन्नद्धोयोगमायाबलेनच ॥ ३१ ॥ भित्वावज्रेणतत्कुक्षिंनिष्क्रम्यबलभिद्विभुः ॥ उच्चकर्तशिरःशत्रोर्गिरिशृंगमिवौजसा ॥ ३२ ॥ वज्रस्तुतत्कंधरमाशुवेगःकृंतन्समंतात्परिवर्तमानः ॥ न्यपातयत्तावदहर्गणेनयोज्योतिषामयनेवार्त्रहत्ये ॥ ३३ ॥ तदाचखेदुंदुभयोविनेदुर्गंधर्वसिद्धाःसमहर्षिसंघाः ॥ वार्त्रघ्नलिंगैस्तमभिष्टुवानामंत्रैर्मुदाकुसुमैरभ्यवर्षन् ॥ ३४ ॥ वृत्रस्यदेहान्निष्क्रांतमात्मज्योतिररिंदम ॥ पश्यतांसर्वलोकानामलोकंसमपद्यत ॥ ३५ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेवृत्रवधोनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच वृत्रेहतेत्रयोलोकाविनाशक्रेणभूरिद ॥ सपालाह्यभवन्सद्योविज्वरानिर्वृतेंद्रियाः ॥ १ ॥ देवर्षिपितृभूतानिदैत्यादेवानुगाःस्वयं ॥ प्रतिजग्मुःस्वधिष्ण्यानिब्रह्मेशेंद्रादयस्ततः ॥ २ ॥ राजोवाच इंद्रस्यानिर्वृतेर्हेतुंश्रोतुमिच्छामिभोमुने ॥ येनासन्सुखिनोदेवाहरेर्दुःखंकुतोऽभवत् ॥ ३ ॥

स्यदितिश्रुतेः प्रथमेगायत्रीत्रिष्टुभौइंद्रोवृत्रहादेवता वार्त्रहत्यायवृत्रोयेनशवसाबलेनहन्यते तद्वार्त्रहत्यंशवस्तस्मैवार्त्रहत्यायशवसे पृतनाषाढायच पृतनाःसंग्रामाःयेनशवसाअभिभूयंतेतत्पृतनासहंबलं तस्मैपृतनासहाय सहतिरभिभवार्थः हेइंद्रत्वामावर्तयामः सदा ॥ ३४ ॥ अलोकंलोकातीतंभगवंतं ॥ ३५ ॥ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ त्रयोदशेतुवृत्रस्यब्रह्महत्यामहाभयात् ॥ चिरंनष्टोऽवितःशक्रोविष्णुनेतिनिरूप्यते ॥ १ ॥ १ ॥ अनिर्वृतंशक्रमपृष्ट्वास्वयमेवप्रतिजग्मुः ॥ २ ॥ ३ ॥

अशांतस्यहरेरिंद्रस्यदुःखहेतुंवक्तुंप्रस्तावकथामाह वृत्रविक्रमेत्यादिना आर्थयन् प्रार्थयन् बृहद्वधात् ब्राह्मणवधाद्भीतःसन् ॥ ४ एनः पापंविभक्तंविभज्यगृहीतम् मार्ज्मि शोधयामि ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ वृषाकपिमिंद्रम् ॥ १० ॥ तयादेवादिभिः कारितया स्मेत्यवधारणे इंद्रएवतापमसहत् नान्यः अमुमिंद्रंनिर्वृतिर्नाविशत् ननुधैर्यादिगुणयुक्तस्यकुतोऽनिर्वृतिस्तत्राह ह्रीमंतंलज्जावृंतम् वा

श्रीशुकउवाच वृत्रविक्रमसंविग्नाःसर्वेदेवाःसहर्षिभिः ॥ तद्वधायार्थयन्निंद्रंनैच्छद्भीतोबृहद्वधात् ॥ ४ ॥ इंद्रउवाच स्त्रीभूजलद्रुमैरेनोविश्वरूपवधोद्भवम् ॥ विभक्तमनुगृह्णद्भिर्वृत्रहत्यांक्वमार्ज्म्यहम् ॥ ५ ॥ श्रीशुकउवाच ऋषयस्तदुपाकर्ण्यमहेंद्रमिदमब्रुवन् ॥ याजयिष्यामभद्रंतेहयमेधेनमास्मभैः ॥ ६ ॥ हयमेधेनपुरुषंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ इष्ट्वानारायणंदेवंमोक्ष्यसेऽपिजगद्वधात् ॥ ७ ॥ ब्रह्महापितृहागोघ्नोमातृहाचार्यहाऽघवान् ॥ श्वादःपुल्कसकोवाऽपिशुध्येरन्यस्यकीर्तनात् ॥ ८ ॥ तमश्वमेधेनमहामखेनश्रद्धान्वितोऽस्माभिरनुष्ठितेन ॥ हत्वाऽपिसब्रह्मचराचरंत्वंनलिप्यसेकिंखलनिग्रहेण ॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच एवंसंचोदितोविप्रैर्मरुत्वानहनद्रिपुम् ॥ ब्रह्महत्याहतेतस्मिन्नाससादवृषाकपिम् ॥ १० ॥ तयेंद्रःस्मासहत्तापंनिर्वृतिर्नामुमाविशत् ॥ ह्रीमंतंवाच्यतांप्राप्तंसुखयंत्यपिनोगुणाः ॥ ११ ॥ तांददर्शानुधावंतींचांडालीमिवरूपिणीम् ॥ जरयावेपमानांगींयक्ष्मग्रस्तामसृक्पटां ॥ १२ ॥ विकीर्यपलितान्केशान्तिष्ठतिष्ठेतिभाषिणीं ॥ मीनगंध्यसुगंधेनकुर्वतींमार्गदूषणं ॥ १३ ॥ नभोगतोदिशःसर्वाःसहस्राक्षोविशांपते ॥ प्रागुदीचींदिशंतूर्णंप्रविष्टोनृपमानसं ॥ १४ ॥ सआवसत्पुष्करनालतंतूनलब्धभोगोयदिहाग्निदूतः ॥ वर्षाणिसाहस्रमलक्षितोऽतःसंचिंतयन्ब्रह्मवधाद्विमोक्षं ॥ १५ ॥

च्यतां निंद्यताम् ॥ ११ ॥ यक्ष्मग्रस्तां क्षयरोगव्याप्ताम् ॥ १२ ॥ मीनस्येवगंधोयस्यसः मीनगंधिःसचासावसुश्चश्वासवायुस्तस्यगंधेन ॥ १३ ॥ प्रागुदीचींदिशंगतःसन्तूर्णं मानससरः ॥ १४॥ सइंद्रः सहस्रवर्षाणिपुष्करनालस्यतंतूनावसत् कथंभूतः नलब्धोभोगोयेनसः कुतः यत् यस्मात् इहजलेवसतः अग्निदूतश्चस्वयमग्नेश्चस्वदूतस्यहविर्भागान्नेतुर्जलेप्रवेशासंभवादलब्धभोगइत्यर्थः अलब्धभागइतिपाठांतरेनलब्धोयज्ञभागोयेनसः ॥ १५॥

त्रिणाकं नअकंदुःखंयस्मिन्निति नाकः पुण्यलोकः तृतीयंनाकंस्वर्गं ननुमनुष्यस्यकुतःस्वर्गराज्यंतत्राह विद्यादिभिः अनुभावः स्वर्गपालनसामर्थ्यंयस्यसः तर्हितस्मिन्सतिकथमिंद्रस्यपुनःस्वर्गप्राप्तिस्तत्राह सनहुषःसंपदैश्वर्याभ्यांयोमदस्तेनांधाबुद्धिर्यस्यसः इंद्रपत्न्याशच्या तिरश्चां गतिसर्पयोनिंनीतः उपायेनप्रापितः एवंह्याख्यायते नहुषःकिलकदाचिदिंद्राणीमुवाच इंद्रस्तावदहमतस्त्वंमांभजेतितयाचावेदितवृत्तांतोबृहस्पतिस्तामुवाच ब्राह्मणवाह्यशिबिकायामारुह्यागतंत्वांभजिष्यामीतिब्रूहि ततोऽसौब्रह्मशापात्पतिष्यतीतितयाचतथोक्तोनहुषोऽगस्त्यादीन्‌शिबिकांवाहयामास तदाशीघ्रंसर्पसर्पेत्यगस्त्यंपदापस्पर्श तेनकुपितेनसर्पोभवेतिशप्तोमहासर्पः अजगरः अभू

तावत्त्रिणाकंनहुषःशशासविद्यातपोयोगबलानुभावः ॥ ससंपदैश्वर्यमदांधबुद्धिर्नीतस्तिरश्चांगतिमिंद्रपत्न्या॥ १६॥ ततोगतोब्रह्मगिरोपहूतऋतंभरध्याननिवारिताघः ॥ पापस्तुदिग्देवतयाहतौजास्तंनाभ्यभूदवितंविष्णुपत्न्या॥ १७॥ तंचब्रह्मर्षयोऽभ्येत्यहयमेधेनभारत॥ यथावद्दीक्षयांचक्रुःपुरुषाराधनेनह॥१८॥ अथेज्यमानेपुरुषेसर्वदेवमयात्मनि॥ अश्वमेधेमहेंद्रेणविततेब्रह्मवादिभिः॥१९॥ सवैत्वाष्ट्रवधोभूयानपिपापचयोनृप॥ नीतस्तेनैवशून्यायनीहारइवभानुना॥ २०॥ सवाजिमेधेनयथोदितेनवितायमानेनमरीचिमिश्रैः॥ इष्ट्वाधियज्ञंपुरुषंपुराणमिंद्रोमहानासविधूतपापः॥ २१॥ इदंमहाख्यानमशेषपाप्मनांप्रक्षालनंतीर्थपदानुकीर्तनं॥ भक्त्युच्छ्रयंभक्तजनानुवर्णनंमहेंद्रमोक्षंविजयंमरुत्वतः॥ २२॥

दिति १६ ॥ ततः इंद्रः स्वर्गगतः प्राप्तःकथंभूतः ब्रह्मगिराब्राह्मणवाक्येनोपहूतःसन्‌ऋतंभरः सत्यपालकोहरिः तस्यध्यानेननिवारितमघंयेनप्राक् अपितुपापोब्रह्मवधस्तमिंद्रंनाभ्यभूत् तस्याभिभवंनाकरोत् कुतःदिग्देवतयाप्रागुदीच्यांदिशिस्थितयाश्रीरुद्रेण अवितंरक्षितंसंतम् ॥ १७ ॥ पुरुषस्यहरेराराधनंयस्मिंस्तेन ॥ १८ ॥ सर्ववेदमयात्मनीतिपाठः ब्रह्मादिभिर्विततेऽनुष्ठितेअश्वमेधेमहेंद्रेणेज्यमानेपुरुषेसति ॥ १९ ॥ तेनैवपुरुषेणैव शून्यायनीतः नाशितइत्यर्थः ॥ २० ॥ अधिकृतायज्ञायेनतम् ॥ २१ ॥ पाठादिविधातुमाख्यानंस्तौति इदमिति प्रक्षाल्यतेऽनेनेतिप्रक्षालनम् तीर्थपदस्यानुकीर्तनंयस्मिन् भक्तेरुच्छ्रयोयस्मिन् भक्तजनानामनुवर्णनंयस्मिन् महेंद्रस्य मोक्षोयस्मिन् मरुत्वतोविशेषेणजयोयस्मिन् ॥ २२ ॥

इंद्रियंतत्पाटवकरं इंद्रत्वंवर्धीतिवा आयुषमायुष्यं ॥ २३ ॥ इ० भा० म० षष्ठस्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥
चतुर्दशेतुसहसाकच्छ्रलब्धेसुतेमृते ॥ चित्रकेतोरतिस्नेहादतिशोकोनिरूप्यते ॥१॥ वृत्रस्यज्ञानभक्त्यादिश्रुत्वापृष्टःपरीक्षिता॥ हेतुमाहच
तुर्भिस्तत्प्राग्जन्मचरितोक्तिभिः॥२॥ रजश्चतमश्चस्वभावोयस्य ॥१॥२॥ भक्तेर्दुर्लभत्वंप्रपंचयतित्रिभिः पार्थिवैरजोभिःपरमाणुभिः समाः

पठेयुराख्यानमिदंसदाबुधाःशृण्वंत्यथोपर्वणिपर्वणींद्रियं ॥ धन्यंयशस्यंनिखिलाघमोचनंरिपुंजयंस्वस्त्ययनंतथाऽयुषं॥ २३॥ इ० भा० म० षष्ठस्कंधेइंद्रविजयोनामत्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥ ॥ ७॥
परीक्षिदुवाच रजस्तमःस्वभावस्यब्रह्मन्वृत्रस्यपाप्मनः॥ नारायणेभगवतिकथमासीद्दृढामतिः॥ १ ॥ देवानांशुद्धसत्त्वानामृषीणांचामलात्मनां॥ भक्तिर्मुकुंदचरणेनप्रायेणोपजायते ॥ २ ॥ रजोभिःसमसंख्याताःपार्थिवैरिहजंतवः॥ तेषांयेकेचनेहंतेश्रेयोवैमनुजादयः॥ ३ ॥ प्रायोमुमुक्षवस्तेषांकेचनैवद्विजोत्तमाः॥ मुमुक्षूणांसहस्रेषुकश्चिन्मुच्येतसिद्ध्यति ॥ ४ ॥ मुक्तानामपिसिद्धानांनारायणपरायणः॥ सुदुर्लभःप्रशांतात्माकोटिष्वपिमहामुने॥ ५॥ वृत्रस्तुसकथंपापःसर्वलोकोपतापनः॥ इत्थंदृढमतिःकृष्णआसीत्संग्रामउल्बणे॥ ६॥ अत्रनःसंशयोभूयान्श्रोतुंकौतूहलंप्रभो॥यःपौरुषेणसमरेसहस्राक्षमतोषयत् ॥ ७॥ सूतउवाच परीक्षितोऽथसंप्रश्नंभगवान्बादरायणिः॥ निशम्यश्रद्दधानस्यप्रतिनंद्यवचोऽब्रवीत्॥ ८॥ श्रीशुकउवाच शृणुष्वावहितोराजन्नितिहासमिमंयथा ॥ श्रुतंद्वैपायनमुखान्नारदाद्देवलादपि॥ ९॥ आसीद्राजा सार्वभौमःशूरसेनेषुवैनृप॥ चित्रकेतुरितिख्यातोयस्यासीत्कामधुङ्मही॥ १०॥

संख्याताः अनंताइत्यर्थः जंतवोजीवाः तेषांमध्येयेकेचनकतिपयेश्रेयोधर्ममीहंतेकुर्वंति ॥ ३ ॥ मुच्यतेगृहादिसंगाद्विमुच्यते सिध्यति तत्त्वंजानाति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ नचेंद्रभियाकृष्णंशरणंगतइत्याह यःपौरुषेणेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ यथा यथावत्शृणु ॥ ९ ॥ १० ॥

भार्यासहस्राणांदशसहस्राणिकोटिरित्यर्थः सांतानिकः स्वयंसंतानार्होऽपिपुत्रोत्पादनसमर्थोऽपि तासुसंततिंनलेभे सर्वास्तावंध्याएव दैवयोगेनमिलिताइतिभावः ॥ ११ ॥ तदेवाहवंध्यापतेरिति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ उपासीदत् तस्यसमीपमुपविवेश समाहितः संयतः ॥१५॥१६॥अपिकिं अनामयमारोग्यं स्वस्तिशुभं प्रकृत्यधीनमेवहिराज्यमितिसदृष्टांतमाह यथामहदाद्याभिः सप्तभिः प्रकृतिभिःपुमान् जीवोनित्यंगुप्तोभवति नतुतद्व्यतिरेकेणक्षणमपितिष्ठति तथाराजाऽपिसप्तप्रकृतिभिः स्वाम्यमात्यौजनपदादुर्गद्रविणसंचयाः ॥ दंडोमित्रं चतस्यैताःसप्तप्रकृतयोमताइत्युक्तलक्षणाभिर्नित्यंगुप्तःसन् ॥१७॥ आत्मानंप्रकृतिषु अद्धासाक्षान्निधाय तदनुवर्तिनंकृत्वा श्रेयोराज्य

तस्यभार्यासहस्राणांसहस्राणिदशाभवन् ॥ सांतानिकश्चापिनृपोनलेभेतासुसंततिम् ॥ ११ ॥ रूपौदार्यवयोजन्मविद्यैश्वर्यश्रियादिभिः ॥ संपन्नस्यगुणैःसर्वैश्चिंतावंध्यापतेरभूत् ॥ १२ ॥ नतस्यसंपदःसर्वामहिष्योवामलोचनाः ॥ सार्वभौमस्यभूश्चेयमभवन्प्रीतिहेतवः ॥ १३ ॥ तस्यैकदातुभवनमंगिराभगवानृषिः ॥ लोकाननुचरन्नेतानुपागच्छद्यदृच्छया ॥ १४ ॥ तंपूजयित्वाविधिवत्प्रत्युत्थानार्हणादिभिः ॥ कृतातिथ्यमुपासीदत्सुखासीनंसमाहितः ॥ १५ ॥ महर्षिस्तमुपासीनंप्रश्रयावनतंक्षितौ ॥ प्रतिपूज्यमहाराजसमाभाष्येदमब्रवीत् ॥ १६ ॥ अंगिराउवाच अपितेऽनामयंस्वस्तिप्रकृतीनांतथात्मनः ॥ यथाप्रकृतिभिर्गुप्तःपुमान्राजापिसप्तभिः ॥ १७ ॥ आत्मानंप्रकृतिष्वद्धानिधायश्रेयआप्नुयात् ॥ राज्ञातथाप्रकृतयोनरदेवाहिताधयः ॥ १८ ॥ अपिदाराःप्रजामात्याभृत्याःश्रेण्योथमंत्रिणः ॥ पौराजानपदाभूपाआत्मजावशवर्तिनः ॥ १९ ॥ यस्यात्माऽनुवशश्चेत्स्यात्सर्वेतद्वशगाइमे ॥ लोकाःसपालायच्छंतिसर्वेबलिमतंद्रिताः ॥ २० ॥

सुखं प्राप्नुयादित्यर्थः स्वामीगुरुः स्वयंवामंत्रसहायोमित्रं कर्मसहायोमात्यइतिभेदःप्रकृतीनांचसुखंराजाधीनमेवेत्याह हेनरदेवतथाप्रकृतयोऽपिराज्ञाआहिताधयः निहितनिक्षेपाः धनैःसमृद्धाभवंति पाठांतरे आसमंततोहताधयोनिरस्तमनोदुःखाभवंतीत्यर्थः ॥ १८ ॥ प्रजाश्चअमात्याश्चश्रेण्यश्चसमयविशेषेणसंघशोवर्तमानावणिक्प्रभृतयः पौराः पुरवासिनः जानपदास्तत्तद्देशाधिकारिणः ॥ १९ ॥ तवमनःस्ववशेवानवेत्यर्थात्पृच्छति यस्यात्मामनःअनुवशः अनुवर्ती अधीनःस्यात्तस्यवशगाइमेसर्वेभवंति किंच लोकाश्चतस्यबलियच्छंति ॥ २० ॥

आत्माभवान् आत्मनोनप्रीयतेनतुष्यति तत्किंपरतोवास्वतोवाअलब्धकामंत्वांलक्षये ॥ २१ ॥ विदुषासर्वज्ञेनापि ॥ २२॥ अलब्धका मत्वंकथयन् पुत्रंयाचतेभगवन्नितिचतुर्भिः ॥ २३ ॥ २४ ॥ अप्रजमपुत्रं क्षुत्तृड्भ्यामन्नपानकाममपरेस्रक्चंदनादयोयथानसुखयंति

आत्मनःप्रीयतेनात्मापरतःस्वतएववा ॥ लक्षयेलब्धकामंत्वांचिंतयाशबलंमुखं ॥ २१॥ एवंविकल्पितोराजन्विदुषामुनिनापिसः॥ प्रश्रयावनतोऽभ्याहप्रजाकामस्ततोमुनिं ॥ २२॥ चित्रकेतुरुवाच भगवन्किंनविदितंतपोज्ञानसमाधिभिः॥योगिनांध्वस्तपापानांबहिरंतःशरीरिषु ॥ २३ ॥ अथापिपृच्छतोब्रूयांब्रह्मन्नात्मनिचिंतितं॥भवतोविदुषश्चापिचोदितस्त्वदनुज्ञया॥ २४॥लोकपालैरपिप्रार्थ्याःसाम्राज्यैश्वर्यसंपदः॥ननंदयंत्यप्रजंमांक्षुत्तृट्कामभिवापरे॥ २५॥ ततःपाहिमहाभागपूर्वैःसहगतंतमः॥ यथातरेमदुस्तारंप्रजयातद्विधेहिनः॥२६॥ श्रीशुकउवाच इत्यर्थितःसभगवान्कृपालुर्ब्रह्मणःसुतः॥ श्रपयित्वाचरुंत्वाष्ट्रंत्वष्टारमयजद्विभुः॥२७॥ ज्येष्ठाश्रेष्ठाचयाराज्ञोमहिषीणांचभारत॥ नाम्नाकृतद्युतिस्तस्यैयज्ञोच्छिष्टमदाद्विजः॥ २८ ॥ अथाहनृपतिंराजन्भवितैकस्तवात्मजः॥ हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमितिब्रह्मसुतोययौ ॥ २९ ॥ सापितत्प्राशनादेवचित्रकेतोरधारयत् ॥ गर्भंकृतद्युतिर्देवीकृत्तिकाऽग्नेरिवात्मजं ॥ ३० ॥ तस्याअनुदिनंगर्भःशुक्लपक्षइवोडुपः॥ ववृधेशूरसेनेशतेजसाशनकैर्नृप॥ ३१॥अथकालउपावृत्तेकुमारःसमजायत॥जनयन्शूरसेनानांशृण्वतांपरमांमुदं॥ ३२ ॥ हृष्टोराजाकुमारस्यस्नातःशुचिरलंकृतः ॥ वाचयित्वाशिषोविप्रैःकारयामासजातकं॥ ॥३३॥ तेभ्योहिरण्यंरजतंवासांस्याभरणानिच ॥ ग्रामान्हयान्गजान्प्रादाद्धेनूनामर्बुदानिषट्॥ ३४॥

॥ २५ ॥ पूर्वैः पित्रादिभिः सहगतंप्राप्तं तमोनरकंप्रजयाययथातरेमतत्तथाविधेहि ॥ २६ ॥ २७॥ यज्ञोच्छिष्टंयज्ञशेषं ॥ २८ ॥ जन्मनाहर्षं मरणेनचशोकंप्रददातीतितथा इत्येवमुक्त्वाययौ ॥ २९ ॥ ३० ॥ शूरसेनानामीशस्यतेजसावीर्येण योगर्भःसववृधे ॥ ३१॥ ॥ ३२ ॥ जातकंजातकर्म ॥ ३३ ॥ अर्बुदंदशकोटयः वेदेतुकोटिरेवार्बुदं नियुतंचप्रयुतंचार्बुदंचेतिप्रयुतानंतरंनिर्देशात् ॥ ३४ ॥

धन्यंधनकरं आयुष्यमायुःकरं ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ मोहस्यसमुद्भवोयस्मिन् प्रजाकामहृपज्वरस्तापः ॥ ३७ ॥ दारइत्येकवचनमार्षं ॥ ॥ ३८ ॥ आनपत्येन अपुत्रत्वनिमित्तेन ॥ ३९ ॥ नगृहेसंमतांनबहुमतां यद्वा गृहिण्येवगृहंनभार्यैतिसंमतामित्यर्थः ॥ ४०॥ दास्यादा

ववर्षकाममन्येषांपर्जन्यइवदेहिनां ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंकुमारस्यमहामनाः ॥ ३५॥ कृच्छ्रलब्धेऽथराजर्षेस्तनयेऽनुदिनंपितुः॥ यथानिःस्वस्यकृच्छ्राप्तेधनेस्नेहोऽन्ववर्धत ॥ ३६ ॥ मातुस्त्वतितरांपुत्रेस्नेहोमोहसमुद्भवः॥ कृतद्युतेःसपत्नीनांप्रजाकामज्वरोऽभवत् ॥ ३७॥ चित्रकेतोरतिप्रीतिर्यथादारेप्रजावति ॥ नतथाऽन्येषुसंजज्ञेवालंलालयतोऽन्वहं ॥ ३८ ॥ ताःपर्यतप्यन्नात्मानंगर्हयंत्योऽभ्यसूयया ॥ आनपत्येनदुःखेनराज्ञोऽनादरणेनच॥ ३९॥ धिगप्रजांस्त्रियंपापांपत्युश्चागृहसंमतां ॥ सुप्रजाभिःसपत्नीभिर्दासीमिवतिरस्कृतां॥ ४० ॥ दासीनांकोनुसंतापःस्वामिनःपरिचर्यया॥ अभीक्ष्णंलब्धमानानांदास्यादासीवदुर्भगाः॥४१॥ एवंसंदह्यमानानांसपत्न्याःपुत्रसंपदा॥ राज्ञोऽसंमतवृत्तीनांविद्वेषोबलवानभूत्॥ ४२॥ विद्वेषनष्टमतयस्त्रियोदारुणचेतसः॥ गरंददुःकुमारायदुर्मर्षानृपतिंप्रति॥ ४३ ॥ कृतद्युतिरजानंतीसपत्नीनामघंमहत्॥ सुप्तएवेतिसंचिंत्यनिरीक्ष्यव्यचरद्गृहे ॥ ४४॥ शयानंसुचिरंवालमुपधार्यमनीषिणी॥ पुत्रमानयमेभद्रेइतिधात्रीमचोदयत्॥ ४५॥ साशयानमुपव्रज्यदृष्ट्वाचोत्तारलोचनं॥ प्राणेंद्रियात्मभिस्त्यक्तंहताऽस्मीत्यपतद्भुवि॥४६॥ तस्यास्तदाकर्ण्यभृशातुरंस्वरंघ्नंत्याःकराभ्यामुरउच्चकैरपि ॥ प्रविश्यराज्ञीत्वरयात्मजांतिकंददर्शबालंसहसाम्टतंसुतं॥ ४७॥ पपातभूमौपरिवृद्धयाशुचामुमोहविभ्रष्टशिरोरुहांबरा ॥ ४८॥

सीयथातथावयंदुर्भगाः ॥ ४१ ॥ नसंमतावृत्तिर्जीवनंयासां ॥ ४२ ॥ विद्वेषेणनष्टामतिर्यासांताः गरंविषं दुर्मर्षाः असहमानाः ॥ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ धात्रींस्तनदायिनीं ॥ ४५ ॥ उद्गतेतारकेकनीनिकेययोस्तेलोचनेयस्यतं ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ विभ्रष्टाः शिरोरुहाः अंबरंचयस्याःसा ॥ ४८ ॥

ताश्चसपत्न्योऽपि ॥ ४९ ॥ अलक्षितः अंतकः मृत्युहेतुर्यस्यतं अनुगताः प्रकृतयोऽमात्यादयोयस्यसोऽनुप्रकृतिः ॥ ५० ॥ बाष्पकलाभिःअश्रुबिंदुभिरुपरोधतः संवृतत्वेननिरुद्धः कंठोयस्य ॥ ५१ ॥ उरुशुचाऽर्पितंबहुशोकेनव्याप्तं एकमेवसंततिरूपं ॥ ५२ ॥ विगलंत्यः स्रजोयेभ्यस्तान्केशान् ॥ ५३ ॥ आत्मसृष्टेरप्रतिरूपमननुरूपंचेष्टसे तदेवाह नुअहोपरेवृद्धेजीवति अपरस्यबालस्ययामृतिस्तत् तदाहि वृद्धस्यसृष्टिसामर्थ्याभावे बालेचमृतेसतितवसृष्टिर्नष्टास्यादित्यर्थः ननुसांप्रतंस्वसृष्टेर्विपरीतोऽस्मीतिचेत्तत्राह विपर्ययः विपरीतोऽसिचे

ततोनृपांतःपुरवर्तिनोजनानराश्चनार्यश्चनिशम्यरोदनम् ॥ आगत्यतुल्यव्यसनाःसुदुःखितास्ताश्चव्यलीकं रुरुदुःकृतागसः ॥ ४९ ॥ श्रुत्वामृतंपुत्रमलक्षितांतकंविनष्टदृष्टिःप्रपतन्स्खलन्पथि ॥ स्नेहानुबंधैधितयाशुचाभृशंविमूर्छितोऽनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः ॥ ५० ॥ पपातबालस्यसपादमूलेमृतस्यविस्रस्तशिरोरुहांबरः ॥ दीर्घंश्वसन्बाष्पकलोपरोधतोनिरुद्धकंठोनशशाकभाषितुं ॥ ५१ ॥ पतिंनिरीक्ष्योरुशुचाऽर्पितंतदामृतंचबालंसुतमेकसंततिं ॥ जनस्यराज्ञीप्रकृतेश्चहृद्रुजंसतीदधानाविललापचित्रधा ॥ ५२ ॥ स्तनद्वयंकुंकुमगंधमंडितं निषिंचतीसांजनबाष्पबिंदुभिः ॥ विकीर्यकेशान्विगलत्स्रजःसुतंशुशोचचित्रंकुररीवसुस्वरं ॥ ५३ ॥ अहो विधातस्त्वमतीवबालिशोयस्त्वात्मसृष्ट्यप्रतिरूपमीहसे ॥ परेऽनुजीवत्यपरस्ययामृतिर्विपर्ययश्चेत्त्वमसिध्रुवःपरः ॥ ५४ ॥ नहिक्रमश्चेदिहमृत्युजन्मनोःशरीरिणामस्तुतदात्मकर्मभिः ॥ यःस्नेहपाशोनिजसर्गवृद्धये स्वयंकृतस्तेतमिमंविवृश्चसि ॥ ५५

त्तर्हि त्वंप्राणिनामतिदुःखकारित्वात् ध्रुवःनित्यः परःशत्रुरसि नतुकृपालुरित्यर्थः ॥ ५४ ॥ ननुजीवकर्मानुसारेणजन्मादिकुर्वतोममकोपराधस्तत्राह नहीति पुत्रेजीवत्येवपिताम्रियते पितरिजीवत्येवपुत्रोजायतइतिक्रमोनास्ति कर्माधीनत्वादितिचेत्तर्ह्यात्मकर्मभिरेवतज्जन्मादिकमस्तु किंत्वयाकृत्यं ननुमयाईश्वरेणविनाजडैःकर्मभिरिदंकथंसिध्येत् भवतुनामतथापिनिजसर्गवृद्धयेतेत्वयायःस्नेहपाशःकृतस्तमिमंस्वयमेवविवृश्चसिछिनत्सीत्यादिक्रोशति नह्येवंविधंदुःखंदृष्ट्वाकश्चिदपिपुत्रादिषुस्नेहंकरिष्यतीतिभावः ॥ ५५ ॥

अप्रजदुस्तरमप्रजानांदुस्तरं अकरुणेनसह ॥ ५६ ॥ अशनयाक्षुधा ॥ ५७ ॥ तनूजहेपुत्र नाहंप्रथमंत्वत्पार्श्वमागतासती तवमुग्धस्मितंवक्त्रंददृशेदृष्टवत्यस्मि इदानीमपिगिरोनश्रृणोमि तर्हिकिमपुनरन्वयंपुनरागमनंयथानभविष्यतितथागतोऽसि ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततःपंचदशेचित्रकेतोःशो

त्वंताततनार्हसिचमांकृपणामनाथांत्यक्तुंविचक्ष्वपितरंतवशोकतप्तम्॥ अंजस्तरेमभवताऽप्रजदुस्तरंयस्त्वांतंनयात्यकरुणेनयमेनदूरम्॥ ५६॥ उत्तिष्ठताततइमेशिशवोवयस्यास्त्वामाह्वयंतिनृपनंदनसंविहर्तुम्॥ सुप्तश्चिरंह्यशनयाचभवान्परीतोभुंक्ष्वस्तनंपिबशुचोहरनःस्वकानाम्॥५७॥ नाहंतनूजददृशेहतमंगलातेमुग्धस्मितंमुदितवीक्षणमाननाब्जम्॥ किंवागतोऽस्यपुनरन्वयमन्यलोकंनीतोऽघृणेननश्रृणोमिकलागिरस्ते॥५८॥ श्रीशुकउवाच विलपंत्यांमृतंपुत्रमितिचित्रविलापनैः॥ चित्रकेतुर्भृशंतप्तोमुक्तकंठोरुरोदसः॥५९॥ तयोर्विलपतोःसर्वेदंपत्योस्तदनुव्रताः॥रुरुदुःस्मनरानार्यःसर्वमासीदचेतनम्॥६०॥एवंकश्मलमापन्नंनष्टसंज्ञमनायकम्॥ज्ञात्वांऽगिरानाममुनिराजगामसनारदः॥६१॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः॥ १४॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच ऊचतुर्मृतकोपांतेपतितंमृतकोपमं॥शोकाभिभूतंराजानंबोधयंतौसदुक्तिभिः॥ १॥ कोऽयंस्यात्तवराजेंद्रभवान्यमनुशोचति॥त्वंचास्यकतमःसृष्टौपुरेदानीमतःपरं॥ २॥ यथाप्रयांतिसंयांतिस्रोतोवेगेनवालुकाः॥ संयुज्यंतेवियुज्यंतेतथाकालेनदेहिनः॥३॥

कापनोदनं॥ कृतंतत्त्वोपदेशेननारदेनांगिरोयुजा ॥ १ ॥ मृतकोपांतेशवसमीपे ॥ १ ॥ त्वंचास्यबंधूनांकतमः सृष्टौप्रजारूपायां अयंपुत्रःअहंचास्यपितेतिचेत्तत्राहतुः पुरेति येपूर्वजन्मनिपित्रादिरूपेणसंयुक्ताआसन्नतएवमरणेनवियुक्ताःसंतोवर्तमानजन्मनि कदाचित्तस्यैवान्यस्यवापुत्रादयोभवंति तेजन्मांतरेतस्यैवान्यस्यवाकलत्रादयः शत्रुमित्रादयोवाभवंति अतोनायंनियमइतिभावः ॥ २ ॥ तमेवाभिप्रायंप्रकटयति यथेति॥ स्रोतसःप्रवाहस्य वेगेनयः तिवियुज्यंते संयातिसंयुज्यंते तथाकालवेगेनदेहिनोजीवाअपि ॥ ३ ॥

तथाप्येतावंतंकालंममपुत्रोनाभूद्वार्धकेजातोमृतइतिदुःखमितिचेत्तत्राहतुः यथाधानासुबीजेषुधानाः बीजांतराणिभवंति कासुचित्क दाचिन्नभवंतिनोत्पद्यंतेनश्यंतिच नतुभवंत्येवतिष्ठंत्येवेतिवानियमः एवमेव भूतानिपुत्रादिरूपाणि भूतेपुपित्रादिषु अतोधानानांजन्यजन कत्वेऽपियथापितृपुत्रादिभावोनास्ति एवमत्रापीतिनशोकःकार्यइतिभावः ईशमायाप्रेरितानामेवभवनमभवनं नवस्तुतः॥४॥तस्यचस र्वसाधारणत्वान्नपुत्रएवशोचनीयइत्याहतुः वयंचेति तुल्यकालावर्तमानकालीनाः जन्मनः प्राक्मृत्योः पश्चाच्चयथानसंति एवमधु नाऽपिनसंति भोराजन् आद्यंतयोरसत्त्वात्स्वप्नवदित्यर्थः ॥ ५ ॥ असत्त्वेकथंप्रतीतिः कथंवाऽहमस्य जनकइत्याद्यभिमानस्तत्राहतुः भू

यथाधानासुवैधानाभवंतिनभवंतिच ॥ एवंभूतेषुभूतानिचोदितानीशमायया ॥ ४ ॥ वयंचत्वंचयेचेमेतु ल्यकालाश्चराचराः ॥ जन्ममृत्योर्यथापश्चात्प्राङ्नैवमधुनाऽपिभो ॥ ५ ॥ भूतैर्भूतानिभूतेशःसृजत्यवतिहंत्य जः ॥ आत्मसृष्टैरस्वतंत्रैरनपेक्षोऽपिबालवत् ॥ ६ ॥ देहेनदेहिनोराजन्देहाद्देहोऽभिजायते ॥ बीजादेवयथा बीजंदेह्यर्थइवशाश्वतः ॥ ७ ॥ देहदेहिविभागोऽयमविवेककृतःपुरा ॥ जातिव्यक्तिविभागोऽयंयथावस्तु निकल्पितः ॥ ८ ॥ श्रीशुकउवाच एवमाश्वासितोराजाचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः ॥ प्रमृज्यपाणिनाव क्त्रमाधिम्लानमभाषत ॥ ९ ॥ राजोवाच कौयुवांज्ञानसंपन्नौमहिष्ठौचमहीयसाम् ॥ अवधूतेनवे षेणगूढाविहसमागतौ ॥ १० ॥

तैरिति ईश्वरेणमाययासृष्टत्वात् प्रतीतिनिमित्तमात्रत्वेनैवभूतानामयमभिमानइतिभावः नन्वीश्वरस्यसृष्ट्यादिभिःसाध्यमस्तिचेत्तर्हि अपूर्णकामताप्राप्ता नास्तिचेत्कुतःप्रवृत्तिस्तत्राहतुः अनपेक्षोऽपिबालवल्लीलयाकरोतीति ॥ ६ ॥ अयंचजन्मादिव्यवहारोदेहानामेवन त्वात्मनइत्याहतुः देहिनः पितुर्देहेनदेहिनःपुत्रस्यदेहोमातुर्देहिनोदेहादभिजायते यथाबीजादेवबीजंजायते देहीतुशाश्वतएव अर्थोभू म्यादिर्यथातद्वत् ॥ ७ ॥ ननुनश्वरदेहप्रतियोगित्वात् देह्यपिनशाश्वतःस्यात्तत्राहतुः देहदेहिनोरयंपरस्परप्रतियोगिविभागः पुराअना दिरविवेककृतः अज्ञानकल्पितः जातिः सामान्यं व्यक्तिर्विशेषः तयोर्विभागोयथावस्तुनिसन्मात्रेकल्पितः परस्परापेक्षसिद्धत्वेनानिरू पणात् तद्वदिति ॥ ८ ॥ आधिम्लानंवक्त्रम् ॥ ९ ॥ १० ॥

उन्मत्तस्येवलिंगंयेषांते ॥ ११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ ममप्रभूरक्षकौ बोधेसमर्थाविति वा अतोवांयुवाभ्यांज्ञानदीपः प्रवर्त्यतां ॥१६॥ ॥१७॥ महापुरुषगोचरम् हरिभक्तंत्वां ॥ १८॥१९ ॥ तदेव यदापूर्वमागतोऽस्मि ॥ २० ॥ रायः अर्थाः ॥ २१ ॥ यदाचलाःअनित्याः

चरंतिह्यवनौकामंब्राह्मणाभगवत्प्रियाः॥ मादृशांग्राम्यबुद्धीनांबोधायोन्मत्तलिंगिनः॥ ११ ॥ कुमारोनारदऋभुरंगिरादेवलोऽसितः॥ अपांतरतमोव्यासोमार्कंडेयोथगौतमः ॥ १२ ॥ वसिष्ठोभगवान्रामःकपिलोबादरायणः॥ दुर्वासायाज्ञवल्क्यश्चजातूकर्ण्यस्तथाऽरुणिः ॥ १३ ॥ रोमशश्च्यवनोदत्तआसुरिःसपतंजलिः॥ ऋषिर्वेदशिरावोध्योमुनिःपंचशिरास्तथा ॥ १४॥ हिरण्यनाभःकौशल्यःश्रुतदेवऋतध्वजः॥ एतेपरेचसिद्धेशाश्चरंतिज्ञानहेतवः॥ १५॥ तस्माद्युवांग्राम्यपशोर्ममम्मूढधियःप्रभू॥ अंधेतमसिमग्नस्यज्ञानदीपउदीर्यतां॥ १६॥ अंगिराउवाच अहंतेपुत्रकामस्यपुत्रदोऽस्म्यंगिरान्नृप॥ एषब्रह्मसुतःसाक्षान्नारदोभगवानृषिः ॥ इत्थंत्वांपुत्रशोकेनमग्नंतमसिदुस्तरे ॥ अतदर्हमनुस्मृत्यमहापुरुषगोचरं॥ १८ ॥ अनुग्रहायभवतःप्राप्तावावामिहप्रभो॥ ब्रह्मण्योभगवद्भक्तोनावसीदितुमर्हति॥ १९॥ तदैवतेपरंज्ञानंददामिगृहमागतः॥ज्ञात्वाऽन्याभिनिवेशंतेपुत्रमेवददावहं॥ २० ॥ अधुनापुत्रिणांतापोभवतैवानुभूयते॥ एवंदारागृहारायोविविधैश्वर्यसंपदः॥२१॥शब्दादयश्चविषयाश्चलाराजविभूतयः॥ महीराज्यंबलंकोशाभृत्यामात्याःसुहृज्जनाः॥२२॥ सर्वेऽपिशूरसेनेमेशोकमोहभयार्तिदाः॥ गंधर्वनगरप्रख्याःस्वप्नमायामनोरथाः॥२३॥

किंच महीति ॥२२॥ हेशूरसेन इमेसर्वेऽपिशोकादिप्रदाः किंच आगमापायित्वेनगंधर्वनगरतुल्याः गंधर्वनगरंह्यकस्मादेवक्कचिदायाति अपयातिचेतिप्रसिद्धं तदेवमनित्यत्वंशोकादिहेतुत्वंचागमापायित्वंचोक्तं मिथ्यात्वमप्याह स्वप्नश्चमायाचमनोरथश्चयथातद्वत्॥२३॥

एतेमनोभवाः मनोमात्रविजृंभिताः अत्रहेतुः अर्थेनेतात्विकेस्वरूपेणाविनैवदृश्यमानाः तत् कुतः यस्मात् क्षणांतरेनदृश्यंते तात्विकत्वेहिक्षणांतरेबाधोनस्यात् अतोमनोमात्रविजृंभितत्वेनस्वमादिवन्मिथ्याभूताइत्यर्थः नन्वेतेपुण्यापुण्यकृताइतिनैमित्तिकाःप्राहुः तत्कुतोमनोभवत्वंतत्राहकर्मभिः कर्मवासनाभिः अर्थानुध्यायतः पुंसोमनसएवनिमित्तात्कर्माण्यभवन् पाठांतरेकर्मईप्सिततमम भिध्यायतइत्यर्थः कर्मणोऽपिमनोभवत्वात्तत्साध्याअर्थाअपिमनोभवाएवेतिभावः ॥२४॥ तदेवंममतास्पदानांदुःखादिहेतुत्वमुक्तं तत्रदेहसंबंधोमूलमित्याह अयंहीतिहीत्यवधारणे अयंद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः अधिभूताधिदैवाध्यात्मरूपोदेहएवदेहिनः देहोऽहमितिमन्यमानस्य देहिनोजीवस्यविविधान्क्लेशान्संतापांश्चकरोतीतितथा ॥ २५ ॥ स्वच्छेनाव्यग्रेण गतितत्त्वं ध्रुवोऽयमर्थइतिविश्रंभंविश्वासंभ्रणयं

दृश्यमानाविनाऽर्थेननदृश्यंतेमनोभवाः॥ कर्मभिर्ध्यायतोनानाकर्माणिमनसोऽभवन् ॥ २४ ॥ अयंहिदेहिनोदेहोद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः॥ देहिनोविविधक्लेशसंतापकृदुदाहृतः॥ २५॥ तस्मात्स्वच्छेनमनसाविमृश्य गतिमात्मनः॥ द्वैतेध्रुवार्थविश्रंभंत्यजोपशममाविश॥ २६॥ नारदउवाच एतांमंत्रोपनिषदंप्रतीच्छ प्रयतोमम ॥ यांधारयन्सप्तरात्राद्द्रष्टासंकर्षणंप्रभुं ॥ २७॥ यत्पादमूलमुपसृत्यनरेंद्रपूर्वेशर्वादयोभ्रममिमंद्वितयंविसृज्य॥ सद्यस्तदीयमतुलानधिकंमहित्वंप्रापुर्भवानपिपरंनचिरादुपैति॥ २८॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपंचदशोऽध्यायः॥ १५॥ ॥ ६॥ ॥ ६॥ ॥ ६॥ श्रीशुकउवाच अथदेवऋषीराजन्संपरेतंनृपात्मजं ॥ दर्शयित्वेतिहोवाचज्ञातीनामनुशोचतां ॥ १ ॥ नारदउवाच जीवात्मन्पश्यभद्रंतेमातरंपितरंचते॥ सुहृदोबांधवास्तप्तानशुचात्वत्कृतयाभृशं॥ २॥

वात्यज ततश्चउपशममाविश आश्रय॥२६॥ अंगिरसोपदिष्टंतत्त्वंपरमेश्वरप्रसादंविनानप्राप्यतइति तत्प्रसादायमंत्रविद्यांनारदउंपदिशति एतामिति उपनिषदंपरंश्रेयोऽस्यामित्युपनिषत् मंत्रएवोपनिषत् तांप्रतीच्छगृहाण द्रष्टाद्रक्ष्यतिभवान् ॥ २७ ॥ अतुलंचतदनधिकंचसमानाधिकशून्यं परंमहिमानंप्रापुःउपैतिउपैष्यति ॥ २८ ॥ इ०प०पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥६॥ षोडशेतत्सुतोत्स्यैवविशोकीकृत्यतंनृपं ॥ आदिदेशमहाविद्यांनारदःशेषतोपणीम् ॥ १ ॥ आदौतावत्तत्पुत्रमुखेनैवपितृपुत्रादिसंबंधोमिथ्येतिदर्शयितुंयोगबलेनतमेवज्ञातीनांदर्शयित्वाजीवात्मन्नित्याद्युवाच ॥ १ ॥ २ ॥

शेषमवशिष्टमायुरस्ति अपमृत्युनामृतत्वादित्यर्थः तदेवकलेवरंप्रविश्योत्थितोजीवउवाच यद्वा अंतरालेप्रेतशरीरे स्थित्वेतिज्ञेयं ॥ ३॥४॥
मयिमृतेपुत्रदृष्ट्याशोकश्चेत् शत्रुदृष्ट्याहर्षःकिंनक्रियतइत्याशयेनसंबंधस्यानियतत्वमाह बंधवोविवाहादिभिःसंबंधिनःज्ञातयःसपिंडाः
अरयोघातकाः मित्राणिरक्षकाः मध्यस्थाउभयव्यतिरिक्ताः साधारणाः विद्विषोद्रव्यादिनिमित्तेनद्वेषिणःउदासीनास्तद्व्यतिरिक्ताइतिभे
दः॥५॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणत्वेदृष्टांतः यथापण्यानिक्रयविक्रयाद्यर्हाणि कर्तृषुव्यवहर्तृषुपरिभ्रमंति एवंजीवोऽपियोनिषुजनकेषु ॥६॥
एकस्मिन्नपिजन्मनिसंबंधस्यानियतत्वंसदृष्टांतमाह द्वाभ्यां नित्यस्यजीवतोऽपिअर्थस्यपश्वादेः अनित्यः अनियतः विक्रयादिनासंबं
धनिवृत्तेः ॥ ७॥ एवंयोनिगतः पित्रादिसंबंधंप्राप्तोऽपिसजीवोनित्यः देहजन्मादिनातस्यजन्माद्यभावात् अतएववस्तुतोनिरहंकृतः अ

कलेवरंस्वमाविश्यशेषमायुःसुहृद्वृतः ॥ भुंक्ष्वभोगानपितृप्रत्तानधितिष्ठनृपासनं ॥ ३ ॥ जीवउवाच
कस्मिन्जन्मन्यमीमह्यंपितरोमातरोऽभवन् ॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणस्यदेवतिर्यङ्नृयोनिषु ॥ ४ ॥ बंधुज्ञात्य
रिमध्यस्थमित्रोदासीनविद्विषः ॥ सर्वएवहिसर्वेषांभवंतिक्रमशोमिथः ॥ ५ ॥ यथावस्तूनिपण्यानिहेमादी
नितततस्ततः ॥ पर्यटंतिनरेष्वेवंजीवोयोनिषुकर्तृषु ॥ ६ ॥ नित्यस्यार्थस्यसंबंधोह्यनित्योदृश्यतेनृषु ॥ यावद्य
स्यहिसंबंधोममत्वंतावदेवहि ॥ ७॥ एवंयोनिगतोजीवःसनित्योनिरहंकृतः ॥ यावद्यत्रोपलभ्येततावत्स्वत्वं
हितस्यतत् ॥८॥ एषनित्योऽव्ययःसूक्ष्मएषसर्वाश्रयःस्वदृक् ॥ आत्ममायागुणैर्विश्वमात्मानंसृजतेप्रभुः ॥ ९॥

हमस्यपुत्रइत्यभिमानशून्यः यत्रपित्रादौसंबंधिनियावदुपलभ्येत कर्मवशेनवर्तेत तावदेवतस्यपित्रादेः तत्तस्मिन्स्वत्वंनतुविक्रयादुत्तर
कालमपि अथैवंसंबंधः यदुक्तंकलेवरंसमाविश्येति तत्रतस्मिन्कलेवरेममेदानींस्वत्वंनिवृत्तमितिसदृष्टांतमाह नित्यस्यचिरकालाव
स्थायिनःसुवर्णादेः योनिगतोदेहंप्रविष्टःयत्रदेहेतस्यजीवस्यतत्तस्मिन्देहेस्वत्वं नतुमरणोत्तरकालमपीत्यर्थः शेषंसमानं ॥८॥ जीवस्यनि
त्यत्वंसाधयति एषनित्यःतत्रहेतुः अव्ययःअपक्षयशून्यः तत्कुतः सूक्ष्मः जन्मादिशून्यः तत्रकुतः सर्वाश्रयः जन्मादिमतोदेहादेराश्रयः
नतुदेहादिरूपः यतःस्वदृक् स्वप्रकाशः सर्वाश्रयत्वमुपपादयति आत्मनः मायायागुणैरात्मानमेवविश्वंविश्वात्मकंसृजति तदात्मानङ्स्वय
मकुरुतेतिश्रुतेः [illegible] कारणत्वात्सर्वाश्रयइत्यर्थः जीवस्यवस्तुतोब्रह्मत्वात् ब्रह्मणएवचिच्छक्तिविशिष्टस्येश्वरत्वेनस्रष्टृत्वाज्जीवः सृज
तीतिवाचोयुक्ति॥२ [illegible] स्वकर्मद्वारासृष्टिनिमित्तत्वेनस्रष्टृत्वंभोग्यस्यचसर्वभोक्ताश्रयत्वात्सर्वाश्रयत्वंचोक्तमितिद्रष्टव्यं[illegible]॥
[illegible]प्रसिद्धं [illegible]

यदुक्तंसुहृद्धृतइति [illegible] ॥नितिचतदप्याह नह्यस्येति तत्रहेतुः एकःसुहृदादिसंगरहितःतत्कृतः गुणदोषयोः [illegible] तयोःकर्तृणां मित्रादीनांयाः सर्वाधियः विचित्राबुद्धयः तासांद्रष्टासाक्षी ॥ १० ॥ यच्चोक्तंभुंक्ष्वभोगानित्यादितत्राप्याह नादत्तइति गुणंसुखं दोषं दुःखंक्रियाफलंचराज्यादिकम् उदासीनत्वेहेतुः परावरदृक्कारणस्यकार्यस्यचसाक्षी नतुभोक्ता यतःईश्वरःदेहादिपारतंत्र्यशून्यः अतए वंभूतस्यममचयुष्माकंचसंबंधाभावाच्छोकंमाकुरुतेतिवाक्यार्थः ॥११॥१२ ॥१३॥ द्विजभाषितमंगिरसाप्रोक्तंपुत्रादीनांदुःखहेतुत्वंस्मरं

नह्यस्यातिप्रियःकश्चिन्नाप्रियःस्वःपरोऽपिवा ॥ एकःसर्वधियांद्रष्टाकर्तॄणांगुणदोषयोः॥ १०॥ नादत्तआ त्माहिगुणंनदोषंनक्रियाफलम् ॥ उदासीनवदासीनःपरावरदृगीश्वरः॥ ११॥ श्रीशुकउवाच इत्युदी र्यगतोजीवोज्ञातयस्तस्यतेतदा॥विस्मितामुमुचुःशोकंछित्वात्मस्नेहशृंखलाम् ॥ १२॥ निर्हृत्यज्ञातयोदेहं तथाकृत्वोचिताःक्रियाः॥ तत्यजुर्दुस्त्यजंस्नेहंशोकमोहभयार्तिदं॥ १३ ॥ बालघ्न्योव्रीडितास्तत्रबालहत्याह तप्रभाः॥ बालहत्याव्रतंचेरुर्ब्राह्मणैर्यन्निरूपितं॥ यमुनायांमहाराजस्मरंत्योद्विजभाषितं॥ १४ ॥ सइत्थंप्र तिबद्धात्माचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः॥ गृहांधकूपान्निष्क्रांतःसरःपंकादिवद्विपः॥१५॥कालिंद्यांविधिवत्स्नात्वा कृतपुण्यजलक्रियः॥ मौनेनसंयतप्राणोब्रह्मपुत्राववंदत॥ १६॥ अथतस्मैप्रपन्नायभक्तायप्रयतात्मने॥भ गवान्नारदःप्रीतोविद्यामेतामुवाचह॥ १७॥ नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायधीमहि ॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धायन मःसंकर्षणायच ॥ १८ ॥ नमोविज्ञानमात्रायपरमानंदमूर्तये ॥ आत्मारामायशांतायनिवृत्तद्वैतदृष्टये ॥ १९ ॥ आत्मानंदानुभूत्यैवन्यस्तशक्त्यूर्मयेनमः॥ हृषीकेशायमहतेनमस्तेविश्वमूर्तये ॥ २० ॥

त्यः पुत्रकामनाशून्यानिर्मत्सराःसत्यइतिभावः ॥१४॥ निबिडपंकतुल्यंगृहंविहायनिष्क्रमणमतिधीरस्यतस्यैवयोग्यंनान्यस्येतिदृष्टांतमा ह सरसःपंकाद्विपोगजइव ॥१५॥ कृताः पुण्यजलक्रियाःपितृतर्पणाद्यायेन संयतप्राणोनियतेंद्रियः॥१६॥१७॥ नमोधीमहि ध्यायेम मनसानमस्यामइत्यर्थः ॥ १८ ॥ निवृत्ताद्वैतदृष्टिर्यस्मात् ॥ १९ ॥ न्यस्तानिरस्ताःशक्त्यूर्मयः मायानिमित्तारागद्वेषादयोयेन॥ २० ॥

मनसासहवचसिअप्राप्योपरतेसतियएकएवप्रकाशते वचसीतिसर्वेंद्रियोपलक्षणं सोऽस्मानव्यात्सदसत्परःकार्यकारणयोःकारणम् ॥ ॥ २१॥ तदेवाह यस्मिन्निति इदंकार्यकारणंतिष्ठति अप्येतिच यतश्चजायते मृण्मयेषुघटादिषुमृज्जातिर्मृन्मात्रमिवसर्वानुस्यूतंयत्तस्मै ॥ २२ ॥ ननुसर्वानुस्यूतंचेन्मृज्जातिवत्प्रतीयेत कथंमनोवचसोरप्राप्तिस्तत्राह यद्ब्रह्मव्योमवद्विततमपि असवः प्राणाः क्रियाशक्त्यान स्पृशंतिमनआदीनिचज्ञानशक्त्यानविदुः तद्ब्रह्मनतोऽस्मि ॥ २३ ॥ तेषांतदज्ञानेहेतुमाह देहेंद्रियादयोऽमी यदंशविद्धायच्चैतन्यांशेनाविष्टाःसंतः कर्मसुस्वस्वविषयेषुप्रचरंति जाग्रत्स्वप्नयोः अन्यदासुषुप्तिमूर्छादौनैवप्रचरंति यथाअप्रतप्तंलोहंनदहति अतोयथालोहम

वचस्युपरतेप्राप्ययएकोमनसासह॥ अनामरूपश्चिन्मात्रःसोऽव्यान्नःसदसत्परः ॥ २१ ॥ यस्मिन्निदंयतश्चेदंतिष्ठत्यप्येतिजायते॥ मृण्मयेष्विवमृज्जातिस्तस्मैतेब्रह्मणेनमः॥ २२॥ यंनस्पृशंतिनविदुर्मनोबुद्धींद्रियासवः॥ अंतर्बहिश्चविततंव्योमवत्तंनतोऽस्म्यहम् ॥ २३॥ देहेंद्रियप्राणमनोधियोऽमीयदंशविद्धाःप्रचरंतिकर्मसु॥ नैवान्यदालोहमिवाप्रतप्तंस्थानेषुतद्द्रष्टृपदेशमेति॥ २४॥ ओंनमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतयेसकलसात्वतपरिवृढनिकरकरकमलकुड्मलोपलालितचरणारविंदयुगलपरमपरमेष्ठिन्नमस्ते॥२५॥ श्रीशुकउवाच भक्तायैतांप्रपन्नायविद्यामादिश्यनारदः॥ ययावंगिरसासाकंधामस्वायंभुवंप्रभो॥ २६॥

ग्निशक्त्यैवदाहकंसदग्निविनानदहति एवंब्रह्मगतज्ञानक्रियाशक्तिभ्यांप्रवर्तमानादेहादयस्तन्नस्पृशंति नविदुश्चेतिभावः जीवस्तर्हिद्रष्टृत्वाज्जानातुनेत्याह स्थानेषुजाग्रदादिषुद्रष्टृपदेशंद्रष्टृसंज्ञांतदेवेतिप्राप्नोति नान्योजीवोनामास्ति नान्योऽतोस्तिद्रष्टेत्यादिश्रुतेः यद्वाद्रष्टृपदेशंद्रष्टृसंज्ञंजीवमपितदेवएति जानातिनतुजीवस्तज्जानातीत्यर्थः तदुक्तंहंसगुह्यस्तोत्रे देहोऽसवोऽक्षाइत्यादि ॥ २४ ॥ सकलायेसात्वतपरिवृढाः तेषांनिकरःसमूहस्तस्यकरकमलानांकुड्मलैर्मुकुलैरुपलालितंचरणारविंदयुगलंयस्यतस्यसंबोधनम् परमउत्कृष्ट परमेष्ठिन्सर्वेश्वर ॥ २५ ॥ पूर्वंसनारदोंऽगिराआजगामेत्यंगिराःप्रधानंउक्तःचित्रकेतोःपुत्रप्रदत्वेनतस्यपृथगुक्तत्वात् इहतुनारदोंऽगिरसासाकंययाविति नारदस्यप्राधान्यनिर्देशः तदुपदेशेनतस्यवैराग्योत्पत्तेः प्रभोहेसमर्थ ॥ २६ ॥

अथश्च

यथायथावद्धारयामास ॥ २७ ॥ विद्याधराधिप ...चर्वांतरफलंलेभे अप्रतिहतमस्खलितं ॥ २८ ॥ कतिपयैरहोभिः विद्ययाइद्धेनदी नेनमनसागतिर्यस्य ॥ २९ ॥ मृणालवत् गौरं शि...वाससंनीलांबरं स्फुरंतिकिरीटादीनियस्य काटत्रकाटसूत्र प्रसन्नानिवक्राणियस्य अरुणानिलोचनानियस्य...चतंच ॥ ३० ॥ दृष्ट्वाचतमादिपुरुषमभ्ययाच्छरणंगतः अनमन्ननाम कथंभूतः तस्यदर्शनेनध्वस्तंसमस्तंकिल्बिषंयस्य स्वच्छममलंचांतःकरणंयस्य प्रणयेनाश्रुयुक्तेलोचनेयस्य प्रहृष्टानिरोमाणियस्यसः ॥ ३१ ॥ तंप्रसमीडितुंस्तोतुंचिरंनैवाश

चित्रकेतुस्तुविद्यांतांयथानारदभाषिताम् ॥ धारयामाससप्ताहमब्भक्षःसुसमाहितः ॥ २७ ॥ ततश्चसतरात्रांतेविद्ययाधार्यमाणया ॥ विद्याधराधिपत्यंसलेभेऽप्रतिहतंनृप ॥ २८ ॥ ततःकतिपयाहोभिर्विद्ययेद्धमनोगतिः ॥ जगामदेवदेवस्यशेषस्यचरणांतिकं ॥ २९ ॥ मृणालगौरंशितिवाससंस्फुरत्किरीटकेयूरकटित्रकंकणं ॥ प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनंतंददर्शसिद्धेश्वरमंडलैःप्रभुं ॥ ३० ॥ तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषःस्वच्छामलांतःकरणोऽभ्ययान्मुनिः ॥ प्रवृद्धभक्त्याप्रणयाश्रुलोचनःप्रहृष्टरोमाऽनमदादिपूरुषं ॥ ३१ ॥ सउत्तमश्लोकपदाब्जविष्टरंप्रेमाश्रुलेशैरुपमेहयन्मुहुः ॥ प्रेमोपरुद्धाखिलवर्णनिर्गमोनैवाशकत्तंप्रसमीडितुंचिरं ॥ ३२ ॥ ततःसमाधायमनोमनीषयाबभाषएतत्प्रतिलब्धवागसौ ॥ नियम्यसर्वेंद्रियबाह्यवर्तनंजगद्गुरुंसात्वतशास्त्रविग्रहं ॥ ३३ ॥ चित्रकेतुरुवाच अजितजितःसममतिभिर्भवान्जितात्मभिर्भवता ॥ विजितास्तेऽपिचभजतामकामात्मनांयआत्मदोऽतिकरुणः ॥ ३४ ॥

नशशाक तत्रहेतुः उत्तमश्लोकस्यपादाब्जयोर्विष्टरमासनं उपमेहयन् अभिषिंचन् प्रेम्णाउपरुद्धः अखिलानांवर्णानांनिर्गमउच्चा...स्यसः ॥ ३२ ॥ मनीषयाबुध्या मनःसमाधायैतद्वक्ष्यमाणंबभाषे प्रतिलब्धावाग्येन सात्वतशास्त्रोक्तोविग्रहोयस्यतं ॥ ३३ ॥ अन्या...प्रेमजानंदनिभृतान्स्वामिसेवकान्॥ अभिनंदन्मुदास्तौतिदशभिःपंचभिर्विभुम् ॥हेअजितअन्यैरजितोऽपिभवान् साधुभिर्भक्तैर्जितः स्वाधीनएवकृतः यतोभवानतिकरुणः तेपिचनिष्कामाअपिभवताविजिताः योभवान् अकामात्मनामात्मानमेवददाति ॥ ३४ ॥

ननुभक्तैरेवजितइतिकथंस्पर्धमानैरपिसृष्ट्यादिकर्तृभिरन्यैरीश्वरैर्जयसंभवात्तत्राह तवेति जगतउदयादीनितवैवविभवः विभवनंमहिमा लीलेतियावत् आदिशब्देनप्रवेशनियमनादीनि विश्वसृजस्तुब्रह्मादयोनेश्वराः किंतु तेतवांशोयः पुरुषः तस्यांशाः तत्रएवंस्थितेऽपिपृथक्पृथगीश्वरावयमित्यभिमानेनवृथैवस्पर्धंते ॥ ३५ ॥ त्वमेवसृष्ट्यादिकर्तेत्येतदुपपादयति परमाणुःसूक्ष्ममूलकारणं परममहदंतिमंकार्यं तयोस्त्वमेवाद्यंतांतरवर्ति आदावंतेच अंतरेमध्येचवर्तितुंशीलंयस्यसः अतएवत्रयविधुरः आद्यंतमध्यशून्योध्रुवः तेचत्वयास्रज्यंतेनतुध्रुवाः कुतइत्यतआह सत्वानांसत्वेनप्रतीतानांकार्याणामादावंतेऽपिअंतरालेऽपिचतदेवध्रुवंसुवर्णादिवत् ॥ ३६ ॥ ध्रुवंध्रुवत्वेन कालतः परिच्छेदोनास्तीत्युक्तं देशतोऽप्यपरिच्छेदमाह क्षित्यादिभिरिति पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् दशगुणमुत्तरोत्तरैरधिकैरावृतः यत्रत्वयिअणुकल्पः

तवविभवःखलुभगवन्जगदुदयस्थितिलयादीनि ॥ विश्वसृजस्तेंऽशांशास्तत्रमृषास्पर्धंतेपृथगभिमत्या ॥ ३५ ॥ परमाणुपरममहतोस्त्वमाद्यंतांतरवर्तित्रयविधुरः ॥ आदावंतेऽपिचसत्वानांयद्ध्रुवंतदेवांतरालेऽपि ॥ ३६ ॥ क्षित्यादिभिरेषकिलावृतःसप्तभिर्दशगुणोत्तरैरंडकोशः ॥ यत्रपतत्यणुकल्पःसहांडकोटिकोटिभिस्तदनंतः॥ ३७ ॥ विषयतृषोनरपशवोयउपासतेविभूतीर्नपरंत्वां ॥ तेषामाशिषईशतदनुविनश्यंति यथाराजकुलं ॥ ३८ ॥ कामधियस्त्वयिरचितानपरमरोहंतियथाकरंभबीजानि ॥ ज्ञानात्मन्यगुणमयेगुणगणतोऽस्यद्वंद्वजालानि॥ ३९ ॥

पततिपरिभ्रमति तत्तस्मादनंतस्त्वम् ॥ ३७ ॥ यस्मादेवंपरमेश्वरस्त्वमेव अन्येदेवास्तवविभूतयः अतस्त्वांविहाय विषयकामनयाऽन्योपासकाअतिमंदाइत्याह विषयेषुतृट्तृष्णायेषांतेनराकाराःपशवः कुतः येविभूतीरिंद्राद्याउपासतेनतुपरंत्वाम् ततःकिंतत्राह तेषामितितदनुउपास्यनाशानंतरं यथाराजकुलमनुराजकुलनाशानंतरंयथातत्सेवकानामाशिषोनश्यंतितद्वत् अयंचपरमोऽवधिः मध्येऽपिनश्यंत्येव ॥ ३८ ॥ विषयकामेनापिकृतात्वत्सेवामोक्षफलैवेत्याह कामधियः विषयकामनाअपिहे परमत्वयिरचिताःकृताश्चेत् नरोहंति देहांतरोत्पत्तयेनभवंति करंभबीजानिभर्जितबीजानियथा यतोऽस्यजीवस्यगुणगणादेवद्वंद्वसमूहाभवंति अतःकामेनापिनिर्गुणस्यतवभजनाच्छनैर्नैर्गुण्यंभवतीत्यर्थः ॥ ३९ ॥

कल्पकामनयाऽपित्वदाराधनंस्वर्गमोक्षहेतुस्तदाकिंवक्तव्यंभगवद्धर्ममाहात्म्यमितिवक्तुंतत्संप्रदायप्रवर्तकत्वेनभगवंतंस्तौति जितमिति यदाभवान् भागवतंधर्मम् उदाहभगवन् त्वयाजितंसर्वोत्कर्षेणस्थितम् तत्रहेतुः येनिष्किंचनाःसनत्कुमारादयोमुनयस्तेयंभगवंतमप वर्गायसेवंतेतेनभवताजितम् यंधर्ममितिवा ॥ ४०॥ अनवद्यतामेवाह विषममतिःयत्रयस्मिन् भागवतेधर्मेनास्ति यदन्यत्रयथान्यस्मिन् काम्येधर्मे ननुसोपिवेदोक्तत्वादनवद्यएवतत्राह विषमधियाशत्रुमरणादिकामनयारचितोयःसत्वविशुद्धः रागद्वेषादिमत्त्वात् क्षयि ष्णुश्च नश्वरफलत्वात् अधर्मबहुलश्चहिंसादिबाहुल्यात् तदुक्तंशबरस्वामिभिः उभयमिहचोदनायांलक्ष्यतेअर्थोऽनर्थश्चेत्यादि ॥ ४१॥ एतत्प्रपंचयति कःक्षेमः कुशलंनकिंचित् निजपरयोःस्वस्यपरस्यच स्वपरद्रुहास्वस्मैपरस्मैचद्रुह्यतीतिस्वपरध्रुक् तेन यतःस्वद्रोहात् अ

जितमजिततदाभवतायदाहभागवतंधर्ममनवद्यम् ॥ निष्किंचनायेमुनयआत्मारामायमुपासतेऽपवर्गाय॥ ४० ॥ विषममतिर्नयत्रनृणांत्वमहमितिममतवेतिचयदन्यत्र ॥ विषमधियारचितोयःसत्वविशुद्धः क्षयिष्णुरधर्मबहुलः॥ ४१ ॥ कःक्षेमोनिजपरयोःकियानर्थःस्वपरद्रुहाधर्मेण॥ स्वद्रोहात्तवकोपःपरसंपीडयाचतथाऽधर्मः॥४२॥ नव्यभिचरतितवेक्षाययात्वभिहितोभागवतोधर्मः॥स्थिरचरसत्वकदंबेष्वपृथग्धियोयमुपासतेत्वार्याः॥४३॥ नहिभगवन्नघटितमिदंत्वद्दर्शनान्नृणामखिलपापक्षयः॥यन्नामसकृच्छ्रवणात्पुल्कसकोऽपिविमुच्यतेसंसारात्॥ ४४ ॥ अथभगवन्वयमधुनात्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः ॥ सुरर्षिणायदुदितंतावकेनकथमन्यथाभवति ॥ ४५ ॥

त्यंतकायक्लेशात् तवकोपःपीडासंभवति तदुक्तंगीतासु कर्षयंतःशरीरस्थंभूतग्राममचेतसः॥मांचैवांतःशरीरस्थंतान्विद्ध्यासुरनिश्चयानि ति तथापरसंपीडयाऽधर्मः चशब्दात्तवकोपश्च अतस्त्वयारागांधमपिकथंचिद्वेदमार्गेप्रवर्तयितुंकाम्यधर्मोऽभिहितोनतत्त्वदृष्ट्या ॥ ४२ ॥ भागवतधर्मेणनतुद्रोहइत्याह नेति नव्यभिचरतिनपरमार्थंजहाति तवईक्षादृष्टिः अव्यभिचारेहेतुः स्थिरेति स्थावरजंगमप्राणिसमूहेषु समबुद्धयोभागवतायंधर्मंसेवंते ॥ ४३ ॥ एवंभूतस्यभागवतधर्मप्रवर्तकस्यतवदर्शनात् सर्वपापक्षयोभवतीतिकिंचित्रमित्याह नहीति॥ ॥ ४४ ॥ अतोहंकृतार्थोस्मीत्याह अथेति अतोहेतोः तवालोकनेन परिमृष्टानिरस्ताः आशयेचित्तेमलायेषांते त्वद्दर्शनंचममनारदोप देशेनजातमित्याह सुरर्षिणेति ॥ ४५ ॥

यथाचाहंपूर्वमतिमूढआसं यथाचनारदेनानुगृहीतोऽस्मि तत्सर्वांतर्यामिणस्त्वमयाकिंप्रकाशनीयमित्याह विदितमिति विशेषेणज्ञाप्यं प्रकाशनीयंकियदिव नकिमपीत्यर्थः सवितुर्यथाखद्योतैःप्रकाशनीयंनास्तितद्वत् ॥ ४६ ॥ उक्तलक्षणंभगवंतंप्रणमति नमइति द्वाभ्याम् सकलस्यजगतःस्थित्यादीनामीशायसमर्थाय दुरवसिताअविज्ञाताआत्मगतिर्निजंतत्त्वंयस्यतस्मै केषांकुयोगिनाम्-कनभिदाभेददृष्ट्या ॥ ४७ ॥ श्वसंतिचेष्टंते चेकितानंपश्यंतमनु चित्तयःज्ञानेंद्रियाणि उच्चकंतिस्वारूढंपश्यंति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ मेऽनुशासनंमद्विषयउपदेशः तेनतयाचविद्ययाअस्माच्चदर्शनात्संसिद्धोऽसि ॥ ५० ॥ तद्बोधदार्ढ्यायस्वयमप्युपदिशति अहमित्यादिना सर्वभूतान्यहमेव

विदितमनंतसमस्तंतवजगदात्मनोजनैरिहाचरितम् ॥ विज्ञाप्यंपरमगुरोःकियदिवसवितुरिवखद्योतैः॥ ॥ ४६ ॥ नमस्तुभ्यंभगवतेसकलजगत्स्थितिलयोदयेशाय॥ दुरवसितात्मगतयेकुयोगिनांभिदापरमहंसाय ॥ ४७ ॥ यंवैश्वसंतमनुविश्वसृजःश्वसंतियंचेकितानमनुचित्तयउच्चकंति॥ भूमंडलंसर्षपायतियस्यमूर्ध्नितस्मैनमोभगवतेऽस्तुसहस्रमूर्ध्ने॥ ४८॥ श्रीशुकउवाच संस्तुतोभगवानेवमनंतस्तमभाषत॥ विद्याधरपतिंप्रीतश्चित्रकेतुंकुरूद्वह॥ ४९ ॥ श्रीभगवानुवाच यन्नारदांगिरोभ्यांतेव्याहृतंमेऽनुशासनं॥ संसिद्धोसितयाराजन्विद्ययादर्शनाच्चमे ॥ ५० ॥ अहंवैसर्वभूतानिभूतात्माभूतभावनः ॥ शब्दब्रह्मपरंब्रह्ममभोभेशाश्वतीतनू॥ ५१॥ लोकेविततमात्मानंलोकंचात्मनिसंततं॥उभयंचमयाव्याप्तंमयिचैवोभयंकृतं॥५२

भूतानामात्माभोक्ताप्यहमेव भोक्तृभोग्यात्मकंविश्वंमद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्यर्थः यतोऽहंभूतभावनः भूतानांप्रकाशकःकारणंच ननुशब्दब्रह्मप्रकाशकंपरंब्रह्मकारणंचप्रकाशकंच सत्यं तेउभेममैवरूपेइत्याह शब्दब्रह्मेति शाश्वती शाश्वत्यौ ॥ ५१ ॥ अतस्त्वमेवंपश्येत्याह लोके भोग्यप्रपंचे भोक्तृत्वेनविततमनुगतमात्मानंलोकंचात्मनिभोग्यत्वेनसंततंव्याप्तम् तदुभयंचमयाकारणात्मनाव्याप्तम् मयिचैवोभयंकृतं प्रकल्पि..त्स्मरेदितितृतीयेनान्वय येदित्यध्याहारोवा ॥ ५२ ॥

ननुजाग्रदाद्यवस्थाभेदेनभोक्तृभोग्यात्मकंविश्वंस्फुटंप्रतीयमानंकथंकल्पितंस्यादित्याशंक्य स्वप्नगतजाग्रदादिदृष्टांतेनसंभावयन्नाह य थेतिद्वाभ्यां यथास्वप्नेसुप्तोविश्वंगिरिवनादिरूपंदेशांतरस्थमात्मन्येवपश्यति स्वप्नमध्येसुप्तोनस्वप्नंचपश्यतीत्यर्थः तथास्वप्नएवोत्थितःसन् आत्मानमेकदेशस्थंशयनदेशेस्थितंमन्यते जाग्रदवस्थामनुभवति ॥ ५३ ॥ एवंप्रसिद्धान्यपिजागरादीनिजीवस्थानानिजीवोपाधेर्बुद्धे रवस्थाभूतानिआत्मनोमायामात्राणिइत्येवंविज्ञायतेषांद्रष्टारमतएवपरंतदवस्थारहितमात्मानंस्मरेत् ॥ ५४ ॥ ननुतेषांद्रष्टाऽहमितिकथ मुच्यते स्वापेदृश्याभावेनद्रष्टृत्वाभावात्तत्राह येनेति प्रसुप्तःपुरुषोजीवोयेनरूपेण तदास्वापकालेआत्मनःस्वापंनिर्गुणमतींद्रियंसुखंचवेद तमात्मानंब्रह्ममामवेहि तदास्वापसुखयोरसंवेदनेसुखमहमस्वाप्समितिस्मृतेरसंभवात् ॥ ५५ ॥ ननुस्वापसाक्षिणादृष्टंकथंजाग्रदवस्थः

यथासुप्तःपुरुषोविश्वंपश्यतिचात्मनि ॥ आत्मानमेकदेशस्थंमन्यतेस्वप्नउत्थितः ॥ ५३ ॥ एवंजागरणादीनिजीवस्थानानिचात्मनः ॥ मायामात्राणिविज्ञायतद्द्रष्टारंपरंस्मरेत् ॥ ५४ ॥ येनप्रसुप्तःपुरुषःस्वापंवेदात्मनस्तदा ॥ सुखंचनिर्गुणंब्रह्मतमात्मानमवेहिमां ॥ ५५ ॥ उभयंस्मरतःपुंसःप्रस्वापप्रतिबोधयोः ॥ अन्वेतिव्यतिरिच्येतत्ज्ञानंब्रह्मतत्परं ॥ ५६ ॥ यदेतद्विस्मृतंपुंसोमद्भावंभिन्नमात्मनः ॥ ततःसंसारएतस्यदेहाद्देहोमृतेर्मृतिः ॥ ५७ ॥ लब्ध्वेहमानुषींयोनिंज्ञानविज्ञानसंभवां ॥ आत्मानंयोनबुध्येतनक्वचित्क्षेममाप्नुयात् ॥ ५८ ॥ स्मृत्वेहायांपरिक्लेशंततःफलविपर्ययं ॥ अभयंचाप्यनीहायांसंकल्पाद्विरमेत्कविः ॥ ५९ ॥

स्मरेत् नह्यन्येनदृष्टमन्यःस्मरति तत्राह उभयंप्रस्वापंप्रतिबोधंचस्मरतःअनुसंदधतः तयोःप्रस्वापप्रतिबोधयोः प्रकाशकत्वेनयदन्वेति ताभ्यांव्यतिरिच्येतयत् एकैकापायेऽप्यनपायात् तत्ज्ञानंपरंब्रह्मतदेव नतुभिन्नमित्यर्थः अतोबाल्येदृष्टस्ययौवनेस्मृतिवदवस्थांतरत्वेऽपिस्वापानंदयोःस्मरणंघटतइतिभावः तदेवंभूतंब्रह्मात्मानमवेहीत्यनुषंगः ॥ ५६ ॥ विपक्षेदोषमाह यत्यदिएतन्मयिभावंमत्स्वरूपंब्रह्म विस्मृतं तदात्मनःसकाशाद्भिन्नंभवति ततएतस्यपुंसःसंसारोभवति संसारस्वरूपमाह देहाद्देहोजन्मानंतरंपुनर्जन्म मृतेरनंतरंमृतिश्चेति ॥ ५७ ॥ योन्यंतरेऽपिभोगादिसंपादनंशक्यं ज्ञानार्थत्वेनैवयतितव्यमित्याह लब्ध्वेति ज्ञानंशास्त्रोक्तं विज्ञानमपरोक्षं तयोःसंभवोयस्यांतां ॥ ५८ ॥ वैराग्यार्थमाह ईहायांप्रवृत्तिमार्गे ततईहानः अनीहायांनिवृत्तिमार्गेतुअभयंमोक्षोभवतीतिचस्मृत्वाफलसंकल्पाद्विरमेत् पाठांतरेनोभयंपरिक्लेशःफलविपर्ययश्चनास्तीत्येवंस्मृत्वा ॥ ५९

एतद्विवृणोति सुखायेतित्रिभिः दुःखस्यानिवृत्तिः सुखस्याप्राप्तिः ॥ ६० ॥ विज्ञाः उद्यमेप्रवीणावयमित्यभिमानवतां स्थानत्रयविलक्षणांतुरीयांबुध्वा ॥ ६१ ॥ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिरैहिकामुष्मिकैर्विषयैः स्वेनतेजसाविवेकबलेन ॥ ६२ ॥ नचातःपरःपुरुषार्थोऽस्तीत्याह एतावानिति योगैनैपुणंयस्यां साबुद्धिर्येषाम् परस्यात्मनएकंदर्शनमितियत् एतावानेव ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ इतिषष्ठटीकायां

सुखायदुःखमोक्षायकुर्वतोदंपतीक्रियाः॥ ततोनिवृत्तिरप्राप्तिर्दुःखस्यचसुखस्यच ॥ ६० ॥ एवंविपर्ययंबुध्वानृणांविज्ञाभिमानिनां ॥ आत्मनश्चगतिंसूक्ष्मांस्थानत्रयविलक्षणां ॥ ६१ ॥ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिर्निर्मुक्तःस्वेनतेजसा ॥ ज्ञानविज्ञानसंतुष्टोमद्भक्तःपुरुषोभवेत् ॥ ६२ ॥ एतावानेवमनुजैर्योगनैपुणबुद्धिभिः ॥ स्वार्थःसर्वात्मनाज्ञेयोयत्परात्मैकदर्शनं ॥ ६३ ॥ त्वमेतच्छ्रद्धयाराजन्नप्रमत्तोवचोमम ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नोधारयन्नाशुसिध्यसि ॥ ६४ ॥ श्रीशुकउवाच आश्वास्यभगवानित्थंचित्रकेतुंजगद्गुरुः ॥ पश्यतस्तस्यविश्वात्माततश्चांतर्दधेहरिः ॥ ६५ ॥ इ० भा० म० षष्ठस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥

श्रीशुकउवाच यतश्चांतर्हितोऽनंतस्तस्यैकृत्वादिशेनमः ॥ विद्याधरश्चित्रकेतुश्चचारगगनेचरः ॥ १ ॥ सलक्षंवर्षलक्षाणामव्याहतबलेंद्रियः ॥ स्तूयमानोमहायोगीमुनिभिःसिद्धचारणैः ॥ २ ॥ कुलाचलेंद्रद्रोणीषु नानासंकल्पसिद्धिषु ॥ रेमेविद्याधरस्त्रीभिर्गाययन्हरिमीश्वरं ॥ ३ ॥ एकदासविमानेनविष्णुदत्तेनभास्वता ॥ गिरिशंददृशेगच्छन्परीतंसिद्धचारणैः ॥ ४ ॥ आलिंग्यांकीकृतांदेवींबाहुनामुनिसंसदि ॥ उवाचदेव्याःशृण्वंत्याजहासोच्चैस्तदंतिके ॥ ५ ॥

षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ७ ॥ ततःसप्तदशेऽमोघमहार्द्धिप्राप्यखेचरन् ॥ विहस्यगिरिशंशापाद्रुमायाद्वृत्रतांगतः ॥ १ ॥ यतोयस्याम तस्यैदिशेनमः नमनंकृत्वा ॥ १ ॥ सचित्रकेतुः विद्याधरस्त्रीभिर्हरिंगायन्रेमइतिद्वयोरन्वयः अव्याहतंबलमिंद्रियपाटवंयस्य ॥ २ ॥ नानाविधाःसंकल्पैनैव सिद्धयोयासुताम् ॥ ३ ॥ अकस्मादद्भुतैश्वर्यगर्वात्प्राचीनकर्मतः ॥ आसुरींयोनिमापन्नोभवानीशापतःसतु ॥ तदाह एकदेत्यादिना ॥ ४ ॥ अंकीकृतामुत्संगेनैकीकृत्यदेवींबाहुनाआलिंग्यस्थितंउवाचजहासच तस्यांतिकेस्थितःसन् ॥ ५ ॥

धर्मंवक्तावदतिशरीरिणांमध्येमुख्यश्चभार्ययामिथुनीभूयचास्ते ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अगाधागंभीराधीर्यस्यसः ॥ ९ ॥ नतस्यवीर्यंप्रभावंविद्वान् अतद्वीर्यविदुषि [illegible]रतस्मिन् निर्जितात्माभिमानिनेजितेंद्रियोऽहमित्यभिमानवते इतिरुषाक्रोधेनाह ॥ १० ॥ विरुद्धंप्रकर्षेणकरोतीतिविप्रकृत् ॥ ११ ॥ अतिवर्तिनंशास्त्रमतिक्रम्यवर्तमानशीलं येनोनिषेधंति ननिवारयंति ॥ १२ ॥ एषांब्रह्मादीनामनुध्येयंपदाब्जयुग्मंयस्यतम् मंगलमंगलंपरमधर्ममूर्तिम् सूरीन्परिभूय अज्ञान्कृत्वाजगद्गुरुं यःप्रशास्तितत्तस्मात् ॥ १३॥ ननुहरिभक्तोऽयंनदंडार्हइति

चित्रकेतुरुवाच एषलोकगुरुःसाक्षाद्धर्मंवक्ताशरीरिणां ॥ आस्तेमुख्यःसभायांवैमिथुनीभूयभार्यया ॥ ६ ॥ जटाधरस्तीव्रतपाब्रह्मवादीसभापतिः ॥ अंकीकृत्यस्त्रियंचास्तेगतह्रीःप्राकृतोयथा ॥ ७॥ प्रायशःप्राकृताश्चापिस्त्रियंरहसिबिभ्रति ॥ अयंमहाव्रतधरोबिभर्तिसदसिस्त्रियं ॥ ८ ॥ भगवानपितच्छ्रुत्वाप्रहस्यागाधधीर्नृप ॥ तूष्णींबभूवसदसिसभ्याश्चतदनुव्रताः ॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच इत्यतद्वीर्यविदुषिब्रुवाणेबह्वशोभनं ॥ रुषाहदेवीधृष्टायनिर्जितात्माभिमानिने ॥ १० ॥ पार्वत्युवाच अयंकिमधुनालोकेशास्तादंडधरःप्रभुः ॥ अस्मद्विधानांदुष्टानांनिर्लज्जानांचविप्रकृत् ॥ ११ ॥ नवेदधर्मंकिलपद्मयोनिर्नब्रह्मपुत्राभृगुनारदाद्याः ॥ नवैकुमारःकपिलोमनुश्चयेनोनिषेधंत्यतिवर्तिनंहरं ॥ १२ ॥ एषामनुध्येयपदाब्जयुग्मंजगद्गुरुंमंगलमंगलंस्वयं ॥ यःक्षत्रबंधुःपरिभूयसूरीन्प्रशास्तिधृष्टस्तदयंहिदंड्यः ॥ १३ ॥ नायमर्हतिवैकुंठपादमूलोपसर्पणं ॥ संभावितमतिःस्तब्धःसाधुभिःपर्युपासितं ॥ १४ ॥ अतःपापीयसींयोनिमासुरींयाहिदुर्मते ॥ यथेहभूयोमहतांनकर्तापुत्रकिल्बिषम् ॥ १५ ॥ श्रीशुकउवाच एवंशप्तश्चित्रकेतुर्विमानादवरुह्यसः ॥ प्रसादयामाससतींमूर्ध्नानम्रेणभारत ॥ १६ ॥ चित्रकेतुरुवाच प्रतिगृह्णामितेशापमात्मनोऽजलिनांऽबिके ॥ देवैर्मर्त्याययत्प्रोक्तंपूर्वदिष्टंहितस्यतत् ॥ १७ ॥

चेत्तत्राह नायंसाधुभिः परिसेवितंवैकुंठस्य पादमूलोपसर्पणमर्हति यतःसंभाविताअहमधिकइतिकृतामतिर्येन अतएवस्तब्धोऽनम्रः ॥ १४ ॥ तदेवंस्वयंदड्यत्वंनिश्चित्यतंप्राह अतइति हेपुत्रयथाभूयोमहतांकिल्बिषमपराधंनकर्तानकरिष्यतितथायाहीत्यर्थः ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ पूर्वदिष्टंप्राचीनकर्मप्राप्तमेव ॥ १७ ॥

अयंचसंसारचक्रस्वभावएवनचित्रमित्याह संसारचक्रइति ॥ १८ ॥ अतएवात्रममचतवचनकोऽपिदोषइत्याह नैवेति ॥ १९ ॥ एवंतावत् सुखदुःखादिकमंगीकृत्योक्तमिदानींतदपिवस्तुतोनास्तीत्याहगुणानांमायामयानां प्रवाहेसंसारे॥२०॥ननुमायागुणानांचेदयंप्रवाहस्तर्हितेषांजडत्वाद्बंधमोक्षाद्यनुभवोनस्यात्तत्राह एकःपरमेश्वरोमाययानिमित्तभूतया भूतानिप्राणिनःसृजति एषांबंधादिकंचसृजति निष्कलः स्वयंबंधादिशून्यः ॥ २१ ॥ नन्वेवंभूतविषमसृष्टौतस्यकिंकारणंप्रियादिवैषम्याभावादित्याशंक्य यद्यपिप्रियादयोनसंति तथाऽपितत्तत्कर्मवशात्सर्वंघटतइत्याह नतस्येतिद्वाभ्यां प्रतीपः अप्रियः नज्ञातिर्बंधुश्चेत्यर्थः सर्वत्रसमस्य तत्कृतः निरंजनस्यनिःसं

संसारचक्रएतस्मिन्जंतुरज्ञानमोहितः॥भ्राम्यन्सुखंचदुःखंचभुंक्तेसर्वत्रसर्वदा॥१८॥ नैवात्मानपरश्चापिकर्तास्यात्सुखदुःखयोः॥ कर्तारंमन्यतेप्राज्ञआत्मानंपरमेवच॥ १९॥ गुणप्रवाहएतस्मिन्कःशापःकोन्वनुग्रहः ॥ यःस्वर्गोनरकःकोवाकिंसुखंदुःखमेववा॥ २०॥एकःसृजतिभूतानिभगवानात्ममायया॥एषांबंधंचमोक्षंचसुखंदुःखंचनिष्कलः॥ २१ ॥ नतस्यकश्चिद्दयितःप्रतीपोनज्ञातिबंधुर्नपरोनचस्वः॥ समस्यसर्वत्रनिरंजनस्यसुखेनरागःकुतएवरोषः॥ २२॥ तथापितच्छक्तिविसर्गएषांसुखायदुःखायहिताहिताय॥ बंधायमोक्षायचमृत्युजन्मनोःशरीरिणांसंसृतयेऽवकल्पते॥ २३ ॥ अथप्रसादयेनत्वांशापमोक्षायभामिनि॥ यन्मन्यसेअसाधूक्तंममतत्क्षम्यतांसति॥ २४ ॥ श्रीशुकउवाच इतिप्रसाद्यगिरिशौचित्रकेतुररिंदम॥ जगामस्वविमानेनपश्यतोःस्मयतोस्तयोः॥ २५॥ ततस्तुभगवान्रुद्रोरुद्राणीमिदमब्रवीत्॥ देवर्षिदैत्यसिद्धानांपार्षदानांचशृण्वतां॥ २६॥ श्रीरुद्रउवाच दृष्टवत्यसिसुश्रोणिहरेरद्भुतकर्मणः॥ माहात्म्यंभृत्यभृत्यानांनिस्पृहाणांमहात्मनां॥ २७॥

गस्य अतएवतन्निमित्तेसुखेरागोनास्ति रागानुबंधोरोषःकुतःस्यात् ॥ २२ ॥ यद्यप्येवंतथाऽपितस्यशक्त्यामाययायोविसर्गः पुण्यपापादिलक्षणंकर्म एषांशरीरिणांसुखाद्यर्थमवकल्पतेसमर्थोभवति यथोक्तंगीतासु भूतभावोद्भवकरोविसर्गःकर्मसंज्ञितइति ॥ २३ ॥ अथतस्मात्भामिनिहेकोपने त्वांकेवलंप्रसादयामि नतुशापमोक्षाय तर्हिकिंप्रसादनेनअतआह ममोक्तमुक्तिसाधुअपिअसाधुवन्मन्यसे तत् त्वयाक्षम्यतां ॥२४ ॥ गिरिशौभवानीशंकरौप्रसाद्य स्मयतोः विस्मयंकुर्वतोःसतोः ॥ २५॥ २६ ॥ २७॥

स्वर्गादावेवतुल्योऽर्थः प्रयोजनमितिद्रष्टुंशीलंयेषांतेतथा ॥ २८ ॥ तत्रतदुक्तमेवहेतुमाहद्वाभ्यां देहिनांसुखदुःखमित्यादिद्वंद्वानि ई श्वरस्यलीलयामाययाभवंति ॥ २९ ॥ तेषुचगुणदोषविकल्पइत्येवेत्यन्वयः इष्टानिष्टभेदइव यःस्फुरतिसआत्मन्यर्थभेदः पुंसःस्वमेय थाअविवेककृतोभवति स्रजिवत्सर्पमालादिभिर्यथातथैवकृतइत्यर्थः स्रग्वदितिवक्तव्येस्रजिवदित्यार्षम् पाठांतरेतुसुगमं॥ ३०॥अतोभा गवतानां निस्पृहत्वमुचितमेवेत्याह वासुदेवइति ज्ञानवैराग्ययोर्वीर्यंबलंयेषांतेषां व्यपाश्रयः विशिष्टबुध्याआश्रयणीयोऽर्थोनास्ति॥

नारायणपराःसर्वेनकुतश्चनबिभ्यति॥ स्वर्गापवर्गनरकेष्वपितुल्यार्थदर्शिनः॥ २८॥ देहिनांदेहसंयोगाद्वं द्वानीश्वरलीलया॥ सुखंदुःखंमृतिर्जन्मशापोऽनुग्रहएवच॥२९॥अविवेककृतःपुंसोह्यर्थभेदइवात्मनि॥ गुणदोषविकल्पश्चभिदेवस्रजिवत्कृतः ॥ ३० ॥ वासुदेवेभगवतिभक्तिमुद्वहतांनृणां ॥ ज्ञानवैराग्यवीर्या णांनेहकश्चिद्व्यपाश्रयः ॥ ३१ ॥ नाहंविरंच्योनकुमारनारदौनब्रह्मपुत्रामुनयःसुरेशाः॥ विदामयस्येहितमं शकांशकानतत्स्वरूपंपृथगीशमानिनः॥३२॥नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियःस्वःपरोऽपिवा ॥ आत्मत्वा त्सर्वभूतानांसर्वभूतप्रियोहरिः॥३३॥ तस्यचायंमहाभागश्चित्रकेतुःप्रियोऽनुगः॥सर्वत्रसमदृक्शांतोह्यहं चैवाच्युतप्रियः॥ ३४॥ तस्मान्नविस्मयःकार्यःपुरुषेषुमहात्मसु॥महापुरुषभक्तेषुशांतेषुसमदर्शिषु॥३५॥ श्रीशुकउवाच इतिश्रुत्वाभगवतःशिवस्योमाऽभिभाषितम्॥बभूवशांतधीराजन्देवीविगतविस्मया॥ ॥ ३६ ॥ इतिभागवतोदेव्याःप्रतिशप्तुमलंतमः ॥ मूर्ध्नासंजगृहेशापएतावत्साधुलक्षणं॥ ३७ ॥ जज्ञेत्वष्टुर्द क्षिणाग्नौदानवींयोनिमाश्रितः॥वृत्रइत्यभिविख्यातोज्ञानविज्ञानसंयुतः॥३८॥एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मां त्वंपरिपृच्छसि॥ वृत्रस्यासुरजातेश्चकारणंभगवन्मतेः॥ ३९ ॥

॥३१॥अस्यचहरिदासत्वेनतत्स्वभावत्वान्नैतच्चित्रमितिवक्तुंहरेर्माहात्म्यमाह नाहमितिद्वाभ्यां ईहितमभिप्रायंलीलांवा यदावयंनविद्म स्तदातस्यस्वरूपमंशकांशकाअपिसंतः पृथगीशमानिनोनविदुरेव ॥ ३२ ॥ अतएवहरिरपिसर्वेषांभूतानांप्रियः ॥ ३३ ॥ अहंचैवाच्यु तस्यप्रियः तस्मान्ममास्मिन्क्रोधोनाभूदितिभावः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ प्रतिशापंदातुमलंतमः समर्थतमोऽपि॥ ३७ ॥ ३८ ॥ असुर जातेः असुरभावेनोत्पत्तेः भगवतिमतेश्च ॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥ एतत् एतम् ॥ ४१ ॥ इतिषष्ठेटीकायांसप्तदशोध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ आदित्यानांचतुर्थस्यत्वष्टुर्वंशप्रसंगतः ॥प्रोक्तमिंद्रकृतंविश्वरूपवृत्रवधादिकम् ॥ १ ॥ अदितेःपंचमादीनांपुत्राणामन्वयोक्तिभिः॥अष्टादशेदितेर्गर्भेशक्रेणमरुतांभिदा ॥ २ ॥ त्वष्टुर्वंशमनुक्रम्यसप्रसंगंयथाक्रमम्॥आदित्यानामथान्येषांवंशानाहमुनीश्वरः ॥ ३ ॥ दक्षकन्यान्वयानुकथनेआदित्याः द्वादशपुत्राः प्रोक्ताः विवस्वानर्यमापूषात्वष्टाथसविताभगः॥धाताविधातावरुणोमित्रःशक्रउरुक्रमइति तत्रअष्टाध्यायांतमारभ्यविश्वरूपवृत्रचित्रकेतूपाख्यानैस्त्वष्टुर्वंशमनुवर्ण्य इदानींसवितुर्वंशमाह पृश्निस्त्विति सावित्रीमित्यादिषुप्रासूतेत्युत्तरस्यानुषंगः पशुंपशुयागम् महामखान्पंच

इतिहासमिमंपुण्यंचित्रकेतोर्महात्मनः॥ माहात्म्यंविष्णुभक्तानांश्रुत्वाबंधाद्विमुच्यते ॥ ४० ॥ यएतत्प्रातरुत्थायश्रद्धयावाग्यतःपठेत्॥ इतिहासंहरिंस्मृत्वासयातिपरमांगतिम्॥ ४१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेसप्तदशोध्यायः॥ १७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच पृश्निस्तुपत्नीसवितुःसावित्रींव्याहृतींत्रयीम्॥ अग्निहोत्रंपशुंसोमंचातुर्मास्यंमहामखान् ॥ १ ॥ सिद्धिर्भगस्यभार्याऽगमहिमानंविभुंप्रभुम् ॥ आशिषंचवरारोहांकन्यांप्रासूतसुव्रताम्॥ २ ॥ धातुःकुहूःसिनीवालीराकाचानुमतिस्तथा ॥ सायंदर्शमथप्रातःपूर्णमासमनुक्रमात्॥ अग्नीन्पुरीष्यानाधत्तक्रियायांसमनंतरः॥ ३॥चर्षणीवरुणस्यासीद्यस्यांजातोभृगुःपुनः॥ वाल्मीकिश्चमहायोगीवल्मीकादभवत्किल॥ ४ ॥ आगस्त्यश्चवसिष्ठश्चमित्रावरुणयोर्ऋषी॥ रेतःसिषिचतुःकुंभेउर्वश्याःसन्निधौद्रुतम्॥ ५॥ रेवत्यांमित्रउत्सर्गमरिष्टंपिप्पलंव्यधात्॥ ६॥

यज्ञान् ॥ १ ॥ २ ॥ धातुर्भार्याकुहूः सायंपुत्रंप्रासूत एवंसिनीवालीदर्शमित्यनुक्रमात् समनंतरोविधाताक्रियायांपुरीष्यानग्नीन् पंचचितान् पुरीष्यासोअग्नयइतिपंचवाएतेऽग्नयोयच्चित्तयइतिश्रुतेः ॥ ३ ॥ चर्षणीवरुणस्यभार्यासीत् पूर्वंब्रह्मणःपुत्रोभृगुर्यस्यांपुनर्जातः वाल्मीकिर्वरुणस्यैवपुत्रोऽभवत् एतौवरुणस्यासाधारणौपुत्रौ॥४ ॥ तथोत्सर्गादयोमित्रस्यासाधारणाः तयोरेवसाधारणौद्वौपुत्रौचाह अगस्त्यश्चवसिष्ठश्चऋषीमित्रावरुणयोरभवताम् यतउभावपिकुंभेरेतःसिषिचतुः सत्रेहजाताविषितानमोभिः कुंभेरेतःसिषिचतुःसमानमितिश्रुतेः द्रुतंस्कन्नं ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ पश्चादष्टमस्कंधे ॥ ९ ॥ अथेति कश्यपस्यादितेःपुत्राणांद्वादशादित्यानांसंततिमुक्त्वा दितेःपुत्रान्कथयामीत्यर्थः ॥१० ॥ हिरण्यकशिपुर्हिरण्याक्षश्चेतिप्रथमंद्वावेव तौचकीर्तितौतृतीयस्कंधे ॥ ११ ॥ १२ ॥ विप्रचित्तोदानवाद्भर्तुःसकाशात् राहुंपुत्रमपही त् ॥ १३ ॥ ततः संह्रादादसूत ॥ १४ ॥ योमेषरूपंवातापिपेचे तमिल्वलम् यंपेचेतंचवातापिंचासूतेत्यन्वयः ॥ १५ ॥ १६॥ततोबलेः

पौलोम्यामिंद्र आधत्तत्रीन्पुत्रानितिनःश्रुतम्॥जयंतमृषभंतातततीयंमीढुषंप्रभुः॥७॥उरुक्रमस्यदेवस्यमा यावामनरूपिणः॥कीर्तौपत्न्यांबृहत्श्लोकस्तस्यासन्सौभगादयः॥ ८ ॥तत्कर्मगुणवीर्याणिकश्यपस्यमहा त्मनः॥ पश्चाद्वक्ष्यामहेऽदित्यांयथैवावततारह॥ ९ ॥ अथकश्यपदायादान्दैतेयान्कीर्तयामिते ॥ यत्रभाग वतःश्रीमान्प्रह्लादोबलिरेवच॥ १० ॥ दितेर्द्वावेवदायादौदैत्यदानववंदितौ॥हिरण्यकशिपुर्नामहिरण्याक्ष श्चकीर्तितौ॥ ११ ॥ हिरण्यकशिपोर्भार्याकयाधुर्नामदानवी॥जंभस्यतनयादत्तासुषुवेचतुरःसुतान्॥ १२ ॥ संह्रादंप्रागनुह्रादंह्रादंप्रह्लादमेवच ॥ तत्स्वसासिंहिकानामराहुंविप्रचित्तोऽग्रहीत् ॥ १३ ॥ शिरोऽहरद्यस्य हरिश्चक्रेणपिबतोऽमृतम्॥ संह्रादस्यकृतिर्भार्याऽसूतपंचजनंततः॥ १४॥ह्रादस्यधमनिर्भार्याऽसूतवाता पिमिल्वलम् ॥ योऽगस्त्यायत्वतिथयेपेचेवातापिमिल्वलम् ॥ १५ ॥ अनुह्रादस्यसूर्म्यांभार्यायांबाष्कलोमहिष स्तथा ॥ विरोचनस्तुप्राह्लादिर्देव्यास्तस्याभवद्बलिः॥ १६॥बाणज्येष्ठंपुत्रशतमशनायांततोऽभवत्॥तस्यानु भावःसुश्लोक्यःपश्चादेवाभिधास्यते॥ १७॥बाणआराध्यगिरिशंलेभेतद्गणमुख्यतां॥यत्पार्श्वेभगवानास्ते ह्यद्यापिपुरपालकः॥१८॥ मरुतश्चदितेःपुत्राश्चत्वारिंशन्नवाधिकाः॥तआसन्नप्रजाःसर्वेनीताइंद्रेणसात्म तां॥ १९॥ राजोवाच कथंतआसुरंभावमपोह्यौत्पत्तिकंगुरो॥इंद्रेणप्रापिताःसात्म्यंकिंतत्साधुकृतंहितैः॥ २०॥

सकाशादभवत्तस्यबलेरनुभावः सुश्लोक्यः पुण्यकीर्त्यर्हः यद्वा अनुभाव्यतेसद्भिस्तूयतइत्यनुभावंःसुश्लोक्यंयशइतिशेषः ॥ १७ ॥त स्यगणेषुमुख्यतांप्राधान्यम् ॥ १८ ॥ सात्मतांसमानरूपताम् ॥ १९ ॥ सात्म्यंदेवत्वंप्रापिताः ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ आदृतंसादरम् अल्पंमिताक्षरम अर्थवत्तबहुर्थयुक्तम सत्रमयनमाश्रयोयस्य हेसत्रायणशौनक ॥ २२ ॥ पार्ष्णिग्राहेण पृष्ठतःसहायेन ॥ २३ ॥ भ्रातृहंतारमिंद्रंमारयित्वा सुखिनीस्यामितिचिंतयामासदितिः उल्बणंक्रूरम अक्लिन्नहृदयंकठिनचित्तम ॥ २४ ॥ ननुराजास्वदेहरक्षार्थमन्येषांघातंकरोत्येवकिमत्रचित्रं तत्राह क्रमीति ईशःप्रभुरित्यभिहितस्यापियस्यपूर्वेषांराज्ञांदेहस्यमरणानंतरंद्वित्रिदिनावस्थितस्यकृमयइतिश्वादिभिर्भक्षितस्यतुविष्ठेतिदग्धस्यभस्मेतिसंज्ञा आसीत्तत्कृते तस्यदेहस्यार्थेयोभूतेभ्योद्रुह्यति सकिंस्वार्थं

इमेश्रद्दधतेब्रह्मन्नृषयोहिमयासह ॥ परिज्ञानायभगवन्तन्नोव्याख्यातुमर्हसि ॥ २१ ॥ सूतउवाच त द्विष्णुरातस्यसबादरायणिर्वचोनिशम्याहृतमल्पमर्थवत् ॥ सभाजयन्संनिभृतेनचेतसाजगादसत्रायणसर्वदर्शनः ॥ २२ ॥ श्रीशुकउवाच हतपुत्रादितिःशक्रपार्ष्णिग्राहेणविष्णुना ॥ मन्युनाशोकदीप्तेनज्वलंती पर्यचिंतयत् ॥ २३ ॥ कदानुभ्रातृहंतारमिंद्रियारामपुल्बणं ॥ अक्लिन्नहृदयंपापंघातयित्वाशयेसुखं ॥ २४ ॥ कृमिविड्भस्मसंज्ञासीद्यस्येशाभिहितस्यच ॥ भूतध्रुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः ॥ २५ ॥ आशासानस्यतस्येदंध्रुवमुन्नद्धचेतसः ॥ मदशोषकइंद्रस्यभूयाद्येनसुतोहिमे ॥ २६ ॥ इतिभावेनसाभर्तुराचचारासकृत्प्रियम् ॥ शुश्रूषयाऽनुरागेणप्रश्रयेणदमेनच ॥ २७ ॥ भक्त्यापरमयाराजन्मनोज्ञैर्वल्गुभाषितैः ॥ मनोजग्राहभावज्ञासुस्मितापांगवीक्षणैः ॥ २८ ॥ एवंस्त्रियाजडीभूतोविद्वानपिविदग्धया ॥ बाढमित्याहविवशोनतच्चित्रंहियोषिति ॥ २९ ॥ विलोक्यैकांतभूतानिभूतान्यादौप्रजापतिः ॥ स्त्रियंचक्रेस्वदेहार्धंययापुंसांमतिर्हृता ॥ ३० ॥ एवंशुश्रूषितस्तातभगवान्कश्यपःस्त्रिया ॥ प्रहस्यपरमप्रीतोदितिमाहाभिनंद्यच ॥ ३१ ॥

वेदनवेद्वेत्त तत्रहेतुः यतोभूतद्रोहान्निरयोभवति ॥ २५ ॥ इदंदेहादिकंध्रुवंनित्यमाशासानस्यमन्यमानस्य अतउन्नद्धमुच्छृंखलंचेतोयस्य तस्येंद्रस्ययोमदस्तस्यशोषकःपुत्रोमेयेनहेतुनाभूयात्भवेत् ॥ २६ ॥ भर्तुःप्रियाचरणमेवेतिभावेनसाभर्तुःप्रियमसकृदाचचार ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ विवशः स्त्रीपरतंत्रःसन् बाढंतवमनोरथंपूरयिष्यामीतियदाहतन्नचित्रम् ॥ २९ ॥ तत्रहेतुमाह विलोक्येति एकांतभूतानि निःसंगानि मैथुनेनसृष्टिवृध्यर्थंस्वदेहार्धमेवस्त्रियंचक्रे ॥ ३० ॥ एवंस्त्रियाशुश्रूषितःसन् ॥ ३१ ॥

इहचकारात्परत्रच अगमःअप्राप्यः ॥ ३२ ॥ ननुपरमेश्वरेसुप्रीतेसर्वकामप्राप्तिरितिप्रसिद्धंतत्राह पतिरेवेति ॥ ३३ ॥ ननुमनसिस्थितः श्रीवासुदेवएवलक्ष्मीपतिःपरंदैवतमितिप्रसिद्धम् सत्यम् सएवस्वाधिकारेणरूपभेदैःपूज्यतइत्याह मानसइतिसार्धेन देवतालिंगैः मूर्तिभिरुपलक्षितः तान्येवाह नामइंद्रादि रूपंवज्रहस्तत्वादि ताभ्यांविविधंकल्पितैः॥३४॥ ३५ ॥ ३६ ॥ इंद्रहणंइंद्रहंतारम् अमृत्युंमृत्युशून्यम् येनइंद्रेणविष्णुनासहायेनघातितौ ॥ ३७॥३८॥ ३९॥स्वभावमनुवर्तमानायायोषितः कोऽतिक्रमोऽपराधः ॥४० ॥ स्वभावमेवाहद्वा

कश्यपउवाच वरंवरयवामोरुप्रीतस्तेहमनिंदिते॥ स्त्रियाभर्तरिसुप्रीतेकःकामइहचागमः ॥ ३२ ॥ पतिरेवहिनारीणांदैवतंपरमंस्मृतम् ॥ मानसःसर्वभूतानांवासुदेवःश्रियःपतिः ॥ ३३ ॥ सएवदेवतालिंगैर्नामरूपविकल्पितैः ॥इज्यतेभगवान्पुंभिःस्त्रीभिश्चपतिरूपधृक्॥ ३४ ॥ तस्मात्पतिव्रतानार्यःश्रेयस्कामाःसुमध्यमे ॥ यजंतेऽनन्यभावेनपतिमात्मानमीश्वरं॥ ३५॥ सोहंत्वयाऽर्चितोभद्रेईदृग्भावेनभक्तितः ॥ तत्तेसंपादयेकाममसतीनांसुदुर्लभं॥ ३६॥ दितिरुवाच वरदोयदिमेब्रह्मन्पुत्रमिंद्रहणंवृणे ॥ अमृत्युंमृतपुत्राऽहंयेनमेघातितौसुतौ॥ ३७॥ निशम्यतद्वचोविप्रोविमनाःपर्यतप्यत॥अहोअधर्मःसुमहानद्यमेसमुपस्थितः॥ ३८॥ अहोअद्येंद्रियारामोयोपिन्मय्येहमायया॥गृहीतचेताःकृपणःपतिष्येनरकेध्रुवं ॥ ३९ ॥ कोऽतिक्रमोऽनुवर्तंत्याःस्वभावमिहयोपितः॥ धिङ्मांवताबुधंस्वार्थेयदहंत्वजितेंद्रियः॥ ४० ॥शरत्पद्मोत्सवंवक्त्रंवचश्चश्रवणामृतं॥ हृदयंक्षुरधाराभंस्त्रीणांकोवेदचेष्टितं ॥ ४१ ॥ नहिकश्चित्प्रियःस्त्रीणामंजसास्वाशिपात्मनां॥ पतिंपुत्रंभ्रातरंवाघ्नंत्यर्थेघातयंतिच ॥ ४२ ॥ प्रतिश्रुतंददामीतिवचस्तन्नमृपाभवेत् ॥ वधंनार्हतिचेंद्रोऽपितत्रेदमुपकल्पते॥ ४३ ॥

भ्याम् शरत्पद्मस्येवोत्सवोविकाशोयस्मिन् श्रवणेश्रुतौतयोरमृतम् क्षुरधारोपमंचित्तम् ॥ ४१ ॥ स्वाशिपात्मनांस्वार्थकामनयात्मवल्लेष्ठत्वेनप्रतीयमानानाम् ॥ ४२ ॥ तत्रेदमुपकल्पतेयोग्यंभवति अयंभावः वैष्णवंव्रतंतावदुपदेक्ष्यामि तेनैवास्याःशुद्धचित्तायाःइंद्रप्रतिक्रोधोनिवर्तिष्यते पुत्रस्त्वमर्त्योभविष्यति दीर्घकालत्वेचव्रतस्यकथंचिद्गणेऽमर्षी[illegible]

॥ ४४ ॥ हेभद्रे अंजः यथावद्यदिधारयिष्यसि तर्हींद्रहाभविष्यति वैगुण्येतुदेवबांधवोभविष्यति वैष्णवत्वाद्व्रतस्यकथंचिद्वैगुण्येऽपिस त्रिसर्वथावैकल्याभावात् ॥ ४५ ॥ कार्याण्यावश्यकानिव्रतंयानिनघ्नंति आवश्यकानिनचनिषिद्धानिकिंत्वभ्यनुज्ञातानितानिसर्वाण्य पिब्रूहि ॥ ४६ ॥ तत्रैकर्त्रिंशन्निषेधानाह नहिंस्यादितिपंचभिः नशपेन्नाक्रोशेत् यदमंगलंकपालास्थ्यादिकंतन्नस्पृशेत् ॥ ४७ ॥ना

इतिसंचिन्त्यभगवान्मारीचःकुरुनंदन ॥ उवाचकिंचित्कुपितआत्मानंचविगर्हयन् ॥ ४४ ॥ कश्यपउवाच पुत्रस्तेभविताभद्रेइंद्रहादेवबांधवः ॥ संवत्सरंव्रतमिदंयद्यंजोधारयिष्यसि ॥ ४५ ॥ दितिरुवाच धारयिष्येव्रतंब्रह्मन्ब्रूहिकार्याणियानिमे ॥ यानिचेहनिषिद्धानिनव्रतंघ्नंतियानितु ॥ ४६ ॥ कश्यपउवाच नहिंस्याद्भूतजातानिनशपेन्नानृतंवदेत् ॥ नछिंद्यान्नखरोमाणिनस्पृशेद्यदमंगलं ॥ ४७ ॥ नाप्सुस्नायान्नकुप्येतनसंभाषेतदुर्जनैः ॥ नवसीताधौतवासःस्रजंचविधृतांक्वचित् ॥ ४८ ॥ नोच्छिष्टंचंडिकाऽन्नंचसामिषंवृषलाहृतं ॥ भुंजीतोदक्ययादृष्टंपिबेदंजलिनात्वपः ॥ ४९ ॥ नोच्छिष्टाऽस्पृष्टसलिलासंध्यायांमुक्तमूर्धजा ॥ अनर्चिताऽसंयतवागसंवीताबहिश्चरेत् ॥ ५० ॥ नाधौतपादाप्रयतानार्द्रपान्नोउदक्शिराः ॥ शयीतनापराङ्नान्यैर्ननग्नानचसंध्ययोः ॥ ५१ ॥ धौतवासाःशुचिर्नित्यंसर्वमंगलसंयुता ॥ पूजयेत्प्रातराशात्प्राग्गोविप्रान्श्रियमच्युतं ॥ ५२ ॥ स्त्रियोवीरवतीश्चार्चेत्स्रग्गंधबलिमंडनैः ॥ पतिंचार्च्योपतिष्ठेतध्यायेत्कोष्ठगतंचतं ॥ ५३ ॥ सांवत्सरंपुंसवनंव्रतमेतदविप्लुतं ॥ धारयिष्यसिचेत्तुभ्यंशक्रहाभवितासुतः ॥ ५४ ॥

प्सुप्रविश्यस्नायात् पूर्वविधृतांस्रजंपुनर्नधारयेत् ॥ ४८ ॥ भोजनेपंचनिषेधानाह नोच्छिष्टमिति चंडिकान्नंभद्रकाल्यैनिवेदितम् पिपीलिकादिदूषितंवा अंजलिनात्वपोनपिबेत् ॥ ४९ ॥गृहाद्बहिर्निर्गमेसप्तनिषेधानाह नोच्छिष्टेति अनर्चितामंडनहीना असंवीताअप्रावृता ॥ ५० ॥ शयनेऽष्टौनिषेधानाह नाधौतपादेति नापराक्पश्चिमशिराः ॥ ५१ ॥ कार्याण्याह धौतवासाइतिद्वाभ्याम् प्रातराशात् प्रथमभोजनात् ॥ ५२ ॥ वीरवतीर्जीवद्भर्तृकाः आर्च्यसंपूज्य कोष्ठगतंकुक्ष्यंतरगतम् ॥ ५३ ॥ पुंसवनंपुत्रोत्पत्तिकरं [illegible]

॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ हरिरिंद्रोव्रतस्यच्छिद्रंप्रेप्सुःप्राप्तुमिच्छुः जिह्मः कुटिलःसाधुवेषः मृगहालुब्धकोयथामृगवंचनायमृगवेषोभवति ॥ ५८ ॥ केनमेशिवंस्यादितिर्चितांप्राप्तः ॥ ५९ ॥ अस्पृष्टवारिश्वासावधौतांघ्रिश्च ॥ ६० ॥ निद्रयाऽपहृतंचेतोयस्याः ॥ ६१ ॥

वाढमित्यभिप्रेत्याथदितीराजन्महामनाः॥ काश्यपंगर्भमाधत्तव्रतंचांजोदधारसा॥ ५५ ॥ मातृष्वसुरभिप्रायमिंद्रआज्ञायमानद॥ शुश्रूषणेनाश्रमस्थांदितिंपर्यचरत्कविः॥ ५६ ॥ नित्यंवनात्सुमनसःफलमूलसमित्कुशान्॥ पत्रांकुरमृदोऽपश्चकालेकालउपाहरत्॥५७॥ एवंतस्याव्रतस्थायाव्रतच्छिद्रंहरिर्नृप॥ प्रेप्सुःपर्यचरज्जिह्मोमृगहेवमृगाकृतिः॥५८॥ नाध्यगच्छद्व्रतच्छिद्रंतत्परोऽथमहीपते॥ चिंतांतीव्रांगतःशक्रःकेनमेस्याच्छिवंत्विह॥ ५९ ॥ एकदासातुसंध्यायामुच्छिष्टाव्रतकर्शिता॥ अस्पृष्टवार्यधौतांघ्रिःसुष्वापविधिमोहिता॥६०॥लब्ध्वातदंतरंशक्रोनिद्राऽपहृतचेतसः॥ दितेःप्रविष्टउदरंयोगेशोयोगमायया॥६१॥ चकर्तसप्तधागर्भंवज्रेणकनकप्रभं॥ रुदंतंसप्तधैकैकंमारोदीरितितान्पुनः॥६२॥ तेतमूचुःपाट्यमानाःसर्वेप्रांजलयोनृप॥ नोजिघांससिकिंइंद्रभ्रातरोमरुतस्तव॥६३॥ माभैष्टभ्रातरोमह्यंयूयमित्याहकौशिकः॥ अनन्यभावान्पार्षदानात्मनोमरुतांगणान्॥ ६४ ॥ नममारदितेर्गर्भःश्रीनिवासानुकंपया॥ बहुधाकुलिशक्षुण्णोद्रौण्यस्त्रेणयथाभवान्॥ ६५ ॥ सकृदिष्ट्वादिपुरुषंपुरुषोयातिसाम्यतां॥ संवत्सरंकिंचिदूनंदित्यायद्धरिरर्चितः॥ ६६ ॥ सजूरिंद्रेणपंचाशद्देवास्तेमरुतोभवन्॥ व्यपोह्यमातृदोषंतेहरिणासोमपाःकृताः॥ ६७॥ दितिरुत्थायददृशेकुमाराननलप्रभान्॥ इंद्रेणसहितान्देवीपर्यतुष्यदनिंदिता॥ ६८॥ अथेंद्रमाहताताहमादित्यानांभयावहं॥ अपत्यमिच्छंत्यचरंव्रतमेतत्सुदुष्करं॥ ६९॥

मारोदीरित्युपलालयन्निवतान्पुनःसप्तधाचकर्त चिच्छेद ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ कौशिकःइंद्रः गणान्सप्त सप्तगणावैमरुतइतिश्रुतेः ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ सजूः सह ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

॥ ७० ॥ [illegible]निष्कपटमुक्ते सति इंद्रोऽपि निष्कपटमेवाह अंबेति लब्धमंतरं येन अर्थे एव बुद्धिर्यस्य ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ गुणस्पर्शी [illegible] बुधः को वृणीते यद्यस्मान्नरकेऽपि विषयभोगः स्यात् ॥ ७५ ॥ महीयसि महत्तमे मृतः सन्नुत्थितः ॥ ७६ ॥७७॥७८॥

[illegible]सकल्पितः पुत्रः सप्तसप्ताभवन्कथं ॥ यदि ते विदितं पुत्र सत्यं कथय मा मृषा ॥ ७० ॥ इंद्र उवाच अंब तेऽध्यवसितमुपधार्यागतोऽतिकम् ॥ लब्धांतरोऽच्छिदं गर्भमर्थबुद्धिर्न धर्मवित् ॥ ७१ ॥ कृत्तो मे सप्तधा गर्भ आसन्सप्त कुमारकाः ॥ तेऽपि चैकैकशो वृक्णाः सप्तधा नापि मम्रिरे ॥ ७२ ॥ ततस्तत्परमाश्चर्यं वीक्ष्याध्यवसितं मया ॥ महापुरुषपूजायाः सिद्धिः काप्यानुषंगिणी ॥ ७३ ॥ आराधनं भगवत ईहमाना निराशिषः ॥ ये तु नेच्छंत्यपि परं ते स्वार्थकुशलाः स्मृताः ॥ ७४ ॥ आराध्यात्मप्रदं देवं स्वात्मानं जगदीश्वरं ॥ को वृणीते गुणस्पर्शं बुधः स्यान्नरकेऽपि यत् ॥ ७५ ॥ तदिदं मम दौर्जन्यं बालिशस्य महीयसि ॥ क्षंतुमर्हसि मातस्त्वं दिष्ट्या गर्भो मृतोत्थितः ॥ ७६ ॥ श्रीशुक उवाच इंद्रस्तयाऽभ्यनुज्ञातः शुद्धभावेन तुष्टया ॥ मरुद्भिः सह तां नत्वा जगाम त्रिदिवं प्रभुः ॥ ७७ ॥ एवं ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ मंगलं मरुतां जन्म किं भूयः कथयामि ते ॥ ॥ ७८ ॥ इति श्रीभा० म० षष्ठस्कंधे अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ६ ॥ राजोवाच व्रतं पुंसवनं ब्रह्मन्भवता यदुदीरितं ॥ तस्य वेदितुमिच्छामि येन विष्णुः प्रसीदति ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच शुक्ले मार्गशिरे पक्षे योषिद्भर्तुरनुज्ञया ॥ आरभेत व्रतमिदं सार्वकामिकमादितः ॥ २ ॥ निशम्य मरुतां जन्म ब्राह्मणाननुमंत्र्य च ॥ स्नात्वा शुक्लदती शुक्ले वसीतालंकृतांबरे ॥ पूजयेत्प्रातराशात्प्राग्भगवंतं श्रिया सह ॥ ३ ॥

इति षष्ठस्कंधे टीकायां अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ६ ॥ ऊनविंशे तु यत्प्रोक्तं कश्यपेन दितेर्व्रतं ॥ तदेव विवृतं लोके हिताय हरितोषणं ॥ १ ॥ तस्य प्रकारमिति शेषः ॥ १ ॥ मार्गशिरे मासे शुक्लपक्षे आदितः प्रतिपदि ॥ २ ॥ अनुमंत्र्य पृष्ट्वा शुक्ला दंता यस्याः सा शुक्लदती धौतदंता अलंकृता सती पूजयेत् ॥ ३ ॥

आदौतावन्नमस्कारमंत्रानाहत्रिभिः तेतुभ्यमलंपर्याप्तमेवसर्वैर्नकिंचिदन्यैःकृत्यमस्ति अतःकेवलंतेतुभ्यंनमोऽस्तु पर्याप्तौहेतवः निरपेक्षाय हेपूर्णकाम महाविभूतिपतयेलक्ष्मीपतये सकलाःसिद्धयोऽणिमाद्यायस्मिन्नस्मै ॥ ४॥ भोईश यथायथावत् त्वंकृपादिभिःजुष्टः अन्यैश्चसत्यसंकल्पत्वादिभिःसर्वैर्गुणैः ततस्तस्मात् ॥ ५ ॥ महापुरुषस्यपरमेश्वरस्यैवलक्षणानिनिरपेक्षत्वादीनियस्यास्तस्याःसंबोधनम्

अलंतेनिरपेक्षायपूर्णकामनमोस्तुते॥ महाविभूतिपतयेनमःसकलसिद्धये॥ ४ ॥ यथात्वंकृपयाभूत्यातेजसामहिनौजसा॥ जुष्टईशगुणैःसर्वैस्ततोसिभगवान्प्रभुः॥५॥ विष्णुपत्निमहामायेमहापुरुषलक्षणे॥ प्रीयतांमेमहाभागेलोकमातर्नमोऽस्तुते॥६॥ ॐनमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतयेसहमहाविभूतिभिर्बलिमुपहराणीतिअनेनाहरहर्मंत्रेणविष्णोरावाहनार्घ्यपाद्योपस्पर्शनस्नानवासउपवीतविभूषणगंधपुष्पधूपदीपोपहाराद्युपचाराश्चसमाहिताउपाहरेत्हविःशेषंतुजुहुयादनलेद्वादशाहुतीः॥ ७॥ॐनमोभगवतेमहापुरुषायमहाविभूतिपतयेस्वाहेति॥ श्रियंविष्णुंचवरदावाशिषांप्रभवावुभौ॥ भक्त्यासंपूजयेन्नित्यंयदीच्छेत्सर्वसंपदः॥ ८ ॥ प्रणमेद्दंडवद्भूमौभक्तिप्रह्वेणचेतसा ॥ दशवारंजपेन्मंत्रंततस्तोत्रमुदीरयेत्॥ ९ ॥ युवांतुविश्वस्यविभूजगतःकारणंपरं॥ इयंहिप्रकृतिःसूक्ष्मामायाशक्तिर्दुरत्यया॥ १० ॥ तस्याअधीश्वरःसाक्षात्त्वमेवपुरुषःपरः॥त्वंसर्वयज्ञइज्येयंक्रियेयंफलभुग्भवान्॥११॥ गुणव्यक्तिरियंदेवीव्यंजकोगुणभुग्भवान्॥ त्वंहिसर्वशरीर्यात्माश्रीःशरीरेंद्रियाशया॥ नामरूपेभगवतीप्रत्ययस्त्वमपाश्रयः॥१२॥

॥ ६ ॥ पूजामंत्रमाह ओंनमइति हविःशेषमुपहारावशिष्टम् ॥ ७ ॥ होममंत्रस्योदाहरणंदर्शयति ओमिति प्रकर्षेणभवंत्याभ्यामितिप्रभवौ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ इज्यायज्ञाभिनिवर्तकः पुरुषव्यापारोभावनाख्यः क्रियालौकिकी ॥ ११ ॥ प्रत्ययोनामरूपयोःप्रकाशकः अपाश्रयःतयोराधारः॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ महापुरुषचेतसाईश्वरबुध्याउपनमेत् भजेत् पतिश्चस्वयंप्रेमशीलःसन् पत्न्याःकर्माणिविभृयात् तदनुकूलो भवेदित्यर्थः ॥ १६ ॥ यतोदंपत्योर्मध्येएकतरेणकृतमुभयोरपिभवति ॥ १७ ॥ नविहन्यात् नविच्छिद्यात् ॥ १८ ॥ १९ ॥ द्वादशमा

यथायुवांत्रिलोकस्यवरदौपरमेष्ठिनौ ॥ तथामउत्तमश्लोकसंतुसत्यांमहाशिषः॥ १३ ॥ इत्यभिष्टूयवरदंश्रीनिवासंश्रियासह॥ तन्निःसार्यापहरणंदत्वाचमनमर्चयेत्॥ १४ ॥ ततस्तुवीतस्तोत्रेणभक्तिप्रव्हेणचेतसा॥ यज्ञोच्छिष्टमवघ्रायपुनरभ्यर्चयेद्धरिम्॥ १५ ॥ पतिंचपरयाभक्त्यामहापुरुषचेतसा ॥ प्रियैस्तैस्तैरुपनमेत्प्रेमशीलःस्वयंपतिः ॥ विभृयात्सर्वकर्माणिपत्न्याउच्चावचानिच॥ १६॥कृतमेकतरेणापिदंपत्योरुभयोरपि॥ पत्न्यांकुर्यादनर्हायांपतिरेतत्समाहितः॥ १७ ॥ विष्णोर्व्रतमिदंबिभ्रन्नविहन्यात्कथंचन ॥ विप्रान्स्त्रियोवीरवतीःस्रग्गंधबलिमंडनैः॥ अर्चेदहरहर्भक्त्यादेवंनियममास्थितः॥ १८ ॥ उद्वास्यदेवंस्वेधाम्नितन्निवेदितमग्रतः॥ अद्यादात्मविशुध्यर्थंसर्वकामर्द्धयेतथा॥ १९ ॥ एतेनपूजाविधिनामासान्द्वादशहायनम्॥ नीत्वाऽथोपचरेत्साध्वीकार्तिकेचरमेऽहनि॥ २० ॥ श्वोभूतेऽपउपस्पृश्यकृष्णमभ्यर्च्यपूर्ववत्॥ पयःशृतेनजुहुयाच्चरुणासहसर्पिषा॥पाकयज्ञविधानेनद्वादशैवाहुतीःपतिः॥ २१ ॥आशिषःशिरसादायद्विजैःप्रीतैःसमीरिताः॥ प्रणम्यशिरसाभक्त्याभुंजीततदनुज्ञया ॥ २२ ॥ आचार्यमग्रतःकृत्वावाग्यतःसहबंधुभिः॥दद्यात्पत्न्यैचरोःशेषंसुप्रजास्त्वंसुसौभगम्॥ २३॥ ॥ ॥ ॥७॥ ॥ ॥

सानित्युक्तेकदाचित्तन्मध्येमलमासेसतितेनसहद्वादशसंख्यायांसत्यांशुद्धस्यैकस्यत्यागःस्यात् हायनमित्युक्तेतन्मध्यपतितस्यापिप्रसंगःस्यात् तदुभयंवारयितुमुभयमुक्तम् उपचरेत् उपवसेत् ॥२०॥ श्वोभूतेप्रभातेसति पयसिशृतेनपक्केनपाकयज्ञविधानेन पार्वणस्थालीपाकविधानेन ॥ २१ ॥२२ ॥सुप्रजास्त्वंसत्पुत्रकरमित्यर्थः वाग्यतः सन् शेषम् ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ अवीरा विधवा धनेश्वरीसत्यपियासुदुर्भगा सासुभगाभवति ॥ २५ ॥ य आमयावीरोगीसविरुजाविशिष्टय ारुजाविमुच्यते इंद्रियैः सहितंकल्पंदेहंचविंदेदितिशेषः पठन्योवर्तेत तस्यपितॄणांदेवतानांचानंततृप्तिर्भवतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ उपसंहरति राजन्निति मह

एतच्चरित्वाविधिवद्व्रतंविभोरभीप्सितार्थंलभतेपुमानिह ॥ स्त्रीत्वेतदास्थायलभेतसौभगंश्रियंप्रजांजीवपतिंयशोगृहं ॥ २४ ॥ कन्याचविंदेतसमग्रलक्षणंवरंत्ववीराहतकिल्बिषागतिम् ॥ मृतप्रजाजीवसुताधनेश्वरीसुदुर्भगासुभगारूपमग्र्यम् ॥ २५ ॥ विंदेद्विरूपाविरुजाविमुच्यतेयआमयावींद्रियकल्पदेहं ॥ एतत्पठन्नाभ्युदयेचकर्मण्यनंततृप्तिःपितृदेवतानां ॥ २६ ॥ तुष्टाःप्रयच्छंतिसमस्तकामान्होमावसानेहुतभुक्श्रीर्हरिश्च ॥ राजन्महन्मरुतांजन्मपुण्यंदितेर्व्रतंचाभिहितंमहत्ते ॥ २७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधे पुंसवनव्रतकथनंनामएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

त्पुण्यंजन्ममहद्व्रतंच ॥ २७ ॥ षष्ठस्कंधनिगूढार्थपदभावार्थदीपिका ॥ सद्भिरासेव्यतामेषायतिश्रीधरनिर्मिता ॥ १ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेश्रीधरस्वामिविरचितायामेकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कंधः समाप्तः ॥

॥ अथ श्रीमद्भागवते सप्तमस्कंधः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः स्वभक्तपक्षपातेनतद्विपक्षविदारणं॥नृसिंहमद्भुतंवंदेपरमानंदविग्रहं ॥ १॥ ऊतिःपंचदशाध्यायैःसप्तमेवर्ण्यतेऽधुना॥ऊ
तिश्ववासनाप्रोक्तातत्तत्कर्मानुसारिणी ॥ २ ॥ अशुभाचशुभाचेतिद्विधासाहेतुभेदतः॥अशुभामहतांकोपाच्छुभामहदनुग्रहात् ॥३॥ हरे
द्वारपयोर्यद्वद्विकुंठेवसतोरपि॥ चतुःसनरुषाविष्णुद्वेषाद्यशुभवासना ॥ ४॥ यथाचदैत्यगर्भेऽपिप्रल्हादस्यसतःस्थिरा॥नारदानुग्रहादासवि
ष्णौसद्भक्तिवासना ॥ ५ ॥ स्वभक्तंचसदाविष्णुर्द्विषंतमपिरक्षति॥तृतीयेऽथभवेद्वास्थावकरोदात्मसात्पुनः ॥ ६ ॥ अतोमनीषिणायत्नःका
र्योमहदनुग्रहे॥इत्येतदर्थमूतीनामत्रलक्षणमुच्यते ॥ ७ ॥ तत्रादौदशभिर्दैत्यतत्पुत्रमतिभेदतः॥महत्कोपानुकंपोत्थवासनाभेदउच्यते ॥८॥
सद्वासनाच्चयुज्येतकर्मभिःशुद्धचेतसः॥परैस्तुपंचभिस्तस्मात्क्रियतेधर्मनिर्णयः ॥ ९॥ तत्रतुप्रथमेऽध्यायेहिरण्यकशिपोःसुते॥विष्णुभक्तेवि

श्रीगणेशायनमः राजोवाच समःप्रियःसुहृद्ब्रह्मन्भूतानांभगवान्स्वयं ॥ इंद्रस्यार्थेकथंदैत्यानवधी
द्विषमोयथा॥ १ ॥ नह्यस्यार्थःसुरगणैःसाक्षान्निःश्रेयसात्मनः ॥ नैवासुरेभ्योविद्वेषोनोद्वेगश्चागुणस्यहि ॥
॥ २ ॥ इतिनःसुमहाभागनारायणगुणान्प्रति ॥ संशयःसुमहान्जातस्तद्भवांश्छेत्तुमर्हति ॥ ३ ॥ श्रीशुक
उवाच साधुपृष्टंमहाराजहरेश्चरितमद्भुतं ॥ यत्रभागवतमाहात्म्यंभगवद्भक्तिवर्धनं ॥ ४ ॥ गीयतेपरमंपु
ण्यमृषिभिर्नारदादिभिः ॥ नत्वाकृष्णायमुनयेकथयिष्येहरेःकथां ॥ ५ ॥

रोधस्तुविप्रशापजईर्यते ॥ १० ॥ यदुक्तं पूर्वस्कंधांते हतपुत्रादितिःशक्रपार्ष्णिग्राहेणविष्णुना॥मन्युनाशोकदीप्तेनज्वलंतीपर्यचिंतयदिति
तच्छ्रुत्वाविस्मितःपरीक्षित्पृच्छति समइतित्रिभिः नहिसमस्यसुहृदश्चवैषम्यंनामास्ति नचप्रियस्यप्रीतिकर्तृपुंवैषम्यंयुक्तमित्यर्थः ॥ १ ॥
किंच यस्ययैःप्रयोजनंसिद्ध्यति सतत्पक्षपातीभवति येभ्योबिभेतितान्द्वेषेणहंति ननुतदत्रास्तीत्याह नहीति निःश्रेयसंपरमानंदएवआ
त्मास्वरूपंयस्य असुरेभ्यश्चोद्वेगःभयंनास्ति अतोविद्वेषोपिनास्ति तत्रहेतुः अगुणस्येति गुणाधीनौप्रीतिद्वेषावित्यर्थः ॥ २ ॥ श्रीनारा
यणस्यगुणान् अनुग्रहनिग्रहादीन्प्रति मेमहान्संशयःतत्तंसंशयंछेत्तुमर्हति ॥ ३ ॥ यत्रभागवतस्य प्रल्हादस्यमाहात्म्यंगीयतइतिसंबंधः
॥ ४ ॥ कृष्णायव्यासाय कृष्णंमुनिंनत्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

यस्मात्प्रकृतेःपरः अतोनिर्गुणः अतएवअजःअव्यक्तः रागद्वेषादिनिमित्तभूतदेहेंद्रियादिरहितः सोऽपिस्वमायागुणंसत्त्वादिकमाविश्य अधिष्ठायबाध्यान्प्रति यद्वा देवासुराणांप्रतिपरस्परंयाबाध्यबाधकतातांगतःप्राप्तः तत्रहेतुर्जातइत्यर्थः ॥ ६ ॥ तत्रगुणानांस्वीयत्वेसति प्राकृतपुरुषवद्विषमःस्यात् तत्तुनास्तीत्याह सत्वमिति ननुस्वेच्छयागुणाधिष्ठानेनापिपक्षपातवैषम्यंस्यादेव न तस्यकालकृतत्वादित्याह नतेषामितिसार्धेन उल्लासोवृद्धिः ॥ ७ ॥ सत्त्वस्यजयकालेदेवादीनृर्षींश्चाभजत् तत्तद्देहंप्रविश्यवर्धयतीत्यर्थः रजसोजयकाले असुरान् तमसोजयकाले यक्षरक्षांसितस्यकालस्य अनुगुणःसन् ॥ ८ ॥ समस्यापिनिमित्तभेदेनवैषम्येदृष्टांतःज्योतिरादिव ज्योतिर्यथाकाष्ठादिषु जलंयथापात्रेषु आकाशोयथाघटादिषु अग्निर्यथाकाष्ठसंयोगात्ह्रस्वदीर्घादिरूपःस्यात्तथाभगवान्नानारूपआभाति ननुत

निर्गुणोऽप्यजोऽव्यक्तोभगवान्प्रकृतेःपरः ॥ स्वमायागुणमाविश्यबाध्यबाधकतांगतः ॥ ६ ॥ सत्त्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः ॥ नतेषांयुगपद्राजन्ह्रासउल्लासएववा ॥ ७ ॥ जयकालेतुसत्त्वस्यदेवर्षीन्रजसोऽसुरान् ॥ तमसोयक्षरक्षांसितत्कालानुगुणोऽभजत् ॥ ८ ॥ ज्योतिरादिरिवाभातिसंघातान्नविविच्यते ॥ विदंत्यात्मानमात्मस्थंमथित्वाकवयोऽततः ॥ ९ ॥ यदासिसृक्षुःपुरआत्मनःपरोरजःसृजत्येषपृथक्स्वमायया ॥ सत्त्वंविचित्रासुरिरंसुरीश्वरःशयिष्यमाणस्तमईरयत्यसौ ॥ १० ॥

र्हितद्वदेवविवेकेनकिंनप्रतीयते तत्राह संघातात् सुरादिदेहात् नविविच्यते नपृथक्प्रतीयते तर्हितान्भजतीतिकुतोज्ञायतेतत्राह विदंतीति आत्मानंजीवात्मानं कवयोनिपुणाः मथित्वाकार्यदर्शनलिंगेनविचार्यजानंति अंततःस्वभावकालकर्मादिवादनिषेधेनविदंतीतिपाठेलाभोपिज्ञानमेवात्रापिज्योतिरादिरिवेतिद्रष्टव्यं यथासूर्यकांतादौदाहदर्शनात् ज्योतिर्ज्ञायते यथाचगंधदर्शनाद्वायुरित्यादि ॥ ९ ॥ तदेवंमायागुणवशेनैतद्वैषम्यंनस्वाभाविकमित्युक्तं तर्हिगुणपारतंत्र्यादनीश्वरत्वमाशंक्याह यदा आत्मनोजीवस्यभोगायपुरःशरीराणि परमेश्वरः सिसृक्षुःभवति तदासाम्येनस्थितंरजःपृथक्सृजति विचित्रासुतासुपूर्षुरिरंसुःक्रीडितुमिच्छुःयदातदासत्त्वंपृथक्सृजति शयिष्यमाणःसंहरिष्यन्यदातदातमःपृथक्ईरयति आधिक्यतांनयतीत्यर्थः ॥ १० ॥

यदासिसृक्षुरित्यादिनिर्देशात्प्रतीतंकालपारतंत्र्यंवारयन् प्रधानपुरुषपारतंत्र्यमपिवारयति कालमिति हेनरदेव अजः अजन्मा प्रधानपुंभ्यांनिमित्तभूताभ्यांसत्यकृत् अमोघकर्ता ईशःतयोःसहकारित्वेनआश्रयभूतं चरंतंवर्तमानंकालंस्वयमेवसृजति स्वचेष्टारूपत्वात्कालस्यनतत्पारतंत्र्यमित्यर्थः तथाऽपिप्रस्तुतेकिमायातंतत्राह यएषकालःसत्त्वमेधयतिवर्धयति अतोहेतोः ईशिताऽपिसत्वप्रधानंसुरानीकंदेवसमूहमेधयतीव तत्प्रत्यनीकानसुरान् सुरप्रतिपक्षान् प्रमिणोति हिनस्तिचेत्यन्वयः उरुप्रभूतंश्रवःकीर्तिर्यस्यसः कालशक्तिक्षुभितगुण

कालंचरंतंसृजतीशआश्रयंप्रधानपुंभ्यांनरदेवसत्यकृत् ॥ यएषराजन्नपिकालईशितासत्त्वंसुरानीकमिवैधयत्यजः ॥ तत्प्रत्यनीकानसुरान्सुरप्रियोरजस्तमस्कान्प्रमिणोत्युरुश्रवाः ॥ ११ ॥ अत्रैवोदाहृतःपूर्वमितिहासःसुरर्षिणा ॥ प्रीत्यामहाक्रतौराजन्पृच्छतेऽजातशत्रवे ॥ १२ ॥ दृष्ट्वामहाद्भुतंराजाराजसूयेमहाक्रतौ ॥ वासुदेवेभगवतिसायुज्यंचेदिभूभुजः ॥ १३ ॥ तत्रासीनंसुरऋषिंराजापांडुसुतःक्रतौ ॥ पप्रच्छविस्मितमनामुनीनांशृण्वतामिदं ॥ १४ ॥ युधिष्ठिरउवाच अहोअत्यद्भुतंह्येतद्दुर्लभैकांतिनामपि ॥ वासुदेवेपरेतत्त्वेप्राप्तिश्चैद्यस्यविद्विषः ॥ १५ ॥ एतद्वेदितुमिच्छामःसर्वएववयंमुने ॥ भगवन्निंदयावेनोद्विजैस्तमसिपातितः ॥ १६ ॥ दमघोषसुतःपापआरभ्यकलभाषणात् ॥ संप्रत्यमर्षीगोविंदेदंतवक्रश्चदुर्मतिः ॥ १७ ॥ शपतोरसकृद्विष्णुंयद्ब्रह्मपरमव्ययं ॥ श्वित्रोनजातोजिह्वायांनांधंविविशतुस्तमः ॥ १८ ॥ कथंतस्मिन्भगवतिदुरवग्राहधामनि ॥ पश्यतांसर्वलोकानांलयमीयतुरंजसा ॥ १९ ॥

गतवैषम्यमिहसन्निधिमात्रेणतदधिष्ठातरिस्फुरतीतिप्रकरणार्थः ॥ ११ ॥ तदानींतयोःनसुरपक्षपातेनवधः किंतु ब्रह्मशापेनआसुरीयोनिप्राप्तयोः अनुग्रहार्थएवेतिवक्तुमितिहासमुपक्षिपति अत्रैवेतिअत्रद्वेषादिरहितस्यापिदैत्यवधेनारदेनइतिहासःप्रस्तावितः ॥ १२ ॥ चेदिभूभुजः शिशुपालस्य ॥ १३ ॥ १४ ॥ एकांतभक्तानामपिदुर्लभाप्राप्तिर्विद्विषोजातेत्येतदद्भुतंहि ॥ १५ ॥ तस्यतुवेनवन्नरकपातएवोचितइत्याह भगवन्निंदयेति तमसि नरके ॥ १६ ॥ दमघोषस्यसुतः शिशुपालः कलभाषणात्कोमलभाषणमारभ्य संप्रतिअधुनाऽपिअमर्षीक्रोधीमत्सरीच ॥ १७ ॥ श्वित्रः श्वेतकुष्ठं ॥ १८ ॥ दुरवग्राहं दुःप्रापं धामस्वरूपंयस्यतस्मिन् लयंसायुज्यमीयतुर्जग्मतुः अभूतस्यापिदंतवक्रलयस्यतज्जातकप्रामाण्येनसिद्धवन्निर्देशः ॥ १९ ॥

एतदद्भुततमंहि अतएतच्चति मेमनोभ्राम्यति भगवान्सर्वज्ञस्त्वमस्मत्कृपयाब्रूहि ॥२०॥ आभाष्यसंबोध्य सीदंतिनिषीदंतिअस्यामितिस तृसभातस्याःसदःशृण्वंत्याःकथाःप्राहेत्यन्वयः ॥२१॥ अहोभगवन्निंदकस्यनरकपातेनभाव्यमितिवदतस्तवकोऽभिप्रायः भगवत्पीडाक रत्वेनवातदभावेऽपिसुरापानादिवन्निषिद्धनिंदाचरणाद्वा तत्रतावद्देहाभिमानकृतनिंदादिनिमित्तत्वात्पीडादीनांभगवतश्चतदभावान् नपी डाशंकाऽस्तीत्याह निंदनइतिसार्द्धैस्त्रिभिःनिंदनंदोषकीर्त्तनं न्यक्कारस्तिरस्कारः निंदास्तुत्यादिज्ञानार्थंप्रधानपुरुषयोःअविवेकेनकलेवरं कल्पितंरचितं ॥२२॥ तदभिमानेनभूतानांयथाममाहमितिवैषम्यंतत्कृतंहिंसादिकंचभवतितथानयस्येत्युत्तरेणान्वयः दंडस्ताडनं पारुष्यं

एतद्भ्राम्यतिमेबुद्धिर्दीपार्चिरिववायुना ॥ ब्रूह्येतदद्भुततमंभगवांस्तत्रकारणं ॥ २० ॥ श्रीशुकउवाच रा ज्ञस्तद्वचआकर्ण्यनारदोभगवानृषिः ॥ तुष्टःप्राहतमाभाष्यशृण्वंत्यास्तत्सदःकथाः ॥ २१ ॥ नारदउवाच निंदनस्तवसत्कारन्यक्कारार्थंकलेवरं ॥ प्रधानपरयोराजन्नविवेकेनकल्पितं ॥ २२ ॥ हिंसातदभिमानेनदंड पारुष्ययोर्यथा ॥ वैषम्यमिहभूतानांममाहमितिपार्थिव ॥ २३ ॥ यन्निबद्धोऽभिमानोयंतद्वधात्प्राणिनांव धः ॥ तथानयस्यकैवल्यादभिमानोऽखिलात्मनः ॥ परस्यदमकर्तुर्हिहिंसाकेनास्यकल्प्यते ॥ २४ ॥ तस्माद्वै रानुबंधेननिर्वैरेणभयेनवा ॥ स्नेहात्कामेनवायुंज्यात्कथंचिन्नेक्षतेपृथक् ॥ २५ ॥ यथावैरानुबंधेनमर्त्यस्त न्मयतामियात् ॥ नतथाभक्तियोगेनइतिमेनिश्चितामतिः ॥ २६ ॥ कीटःपेशस्कृतारुद्धःकुड्यायांतमनुस्मर न् ॥ संरंभभययोगेनविंदतेतत्स्वरूपतां ॥ २७ ॥

निंदातयोर्हेतुभूतयोर्हिंसापीडाच भवति ॥ २३ ॥ यस्मिन्निबद्धोऽयमभिमानस्तस्यदेहस्यवधाद्वधश्चयथातथायस्याभिमानोनास्ति अतोऽस्यपरमेश्वरस्यहिंसाकेनहेतुना कल्प्यतेनकेनापीति अभिमानाभावेहेतुःकैवल्यात् अद्वितीयत्वेनाभिमंतव्याभावात् वैषम्याभावेहेतुःअखिलात्मनःसर्वात्मनइति तर्हि किमितिहंतिदैत्यानुतत्राह परस्येति दमकर्तुः हितार्थंदंडंकरोतीत्यर्थः ॥२४॥ यस्माद्भगवतोनिंदादिकृतंवैषम्यंनास्ति तस्माद्येनकेनाप्युपा येनध्यायतस्तेनैवध्यानेननिंदादिकृतपापस्यापिनाशात्सायुज्यंयुक्तमित्याशयेनाह तस्मादितिसप्तभिः निर्वैरेण नास्तिवैरंकेनापियस्मि न्तेनभक्तियोगेनेत्यर्थःयुंज्यान्मनइतिशेषः ॥२५॥ तस्मादेतैरप्युपायैर्भगवान्स्मर्तॄणांमोक्षंदिशत्येव तेष्वपिवैरानुबंधःश्रेष्ठइत्याह यथेति

वैरेणयाअनुचिंताचिंतनंतयैवपूतःपाप्मायेषांतेतंप्रापुरिति ॥२८॥ तानाह कामादिति तदघंकामादिनिमित्तंपापंहित्वा उक्तंच गोप्यःकामाद्भयात्कंसोद्वेषाच्चैद्यादयोनृपाः॥संबंधाद्वृष्णयःस्नेहाद्यूयंभक्त्यावयंविभोरिति ॥२९॥ तर्हिवेनःकिमितिनरकेपातितः तीव्रध्यानाभावात्पापमेवतस्यफलितमित्याह कतमोऽपीति पुरुषंश्रीहरिंप्रति पुरुषेपुरुषस्यकामासंभवात् द्वेषादिभिश्चितयतांपंचानांमध्येवेनोनैकतमोऽपीत्युक्तं ॥ ३० ॥ तदेवमितिहासप्रस्तावकथामुक्त्वा श्रीकृष्णेशिशुपालस्यवैरानुबंधेकोहेतुरित्यपेक्षायांतमेवेतिहासंवक्तुमाह मातृष्वस्रेयइति पदात्वैकुंठात्च्युतौ ॥ ३१ ॥ हरिदासौअभिमृशतिअभिभवतीतितथा कस्यशापःकीदृशोवा अश्रद्धेयःअनादरणीयइवाभा

एवंकृष्णेभगवतिमायामनुजईश्वरे॥वैरेणपूतपाप्मानस्तमीयुरनुचिंतया ॥ २८ ॥ कामाद्द्वेषाद्भयात्स्नेहाद्यथाभक्त्येश्वरेमनः॥ आवेश्यतदघंहित्वाबहवस्तद्गतिंगताः ॥ २९ ॥ कतमोऽपिनवेनःस्यात्पंचानांपुरुषंप्रति॥तस्मात्केनाप्युपायेनमनःकृष्णेनिवेशयेत् ॥ ३० ॥ मातृष्वस्रेयोवश्चैद्योदंतवक्त्रश्चपांडव॥पार्षदप्रवरौविष्णोर्विप्रशापात्पदाच्च्युतौ ॥ ३१ ॥ युधिष्ठिरउवाच कीदृशःकस्यवाशापोहरिदासाभिमर्शनः॥अश्रद्धेयइवाभातिहरेरेकांतिनांभवः॥ ३२ ॥ देहेंद्रियासुहीनानांवैकुंठपुरवासिनां ॥देहसंबंधसंबद्धमेतदाख्यातुमर्हसि॥३३॥ नारदउवाच एकदाब्रह्मणःपुत्राविष्णोर्लोकंयदृच्छया॥सनंदनादयोजग्मुश्चरंतोभुवनत्रयं॥ ३४ ॥ पंचषड्ढायनार्भाभाःपूर्वेषामपिपूर्वजाः॥ दिग्वाससःशिशून्मत्वाद्वास्थौतान्प्रत्यषेधतां॥३५॥ अशपन्कुपिताएवंयुवांवासंनचार्हथः ॥ रजस्तमोभ्यांरहितेपादमूलेमधुद्विषः ॥ पापिष्ठामासुरींयोनिंबालिशौयातमाश्वतः ॥ ३६ ॥ एवंशप्तौस्वभवनात्पतंतौतैःकृपालुभिः ॥ प्रोक्तौपुनर्जन्मभिर्वांत्रिभिर्लोकायकल्पनां॥ ३७ ॥

ति असंभवात् यतोहरेर्भक्तानांतथापिवैकुंठवासिनांभवोजन्मइतियत् ॥ ३२ ॥ असंभवमेवाह जन्महेतुभूतैःप्राकृतैर्देहेंद्रियासुभिर्हीनानां शुद्धसत्त्वमयदेहानामित्यर्थः प्राकृतदेहसंबंधेनसंबद्धं एतदाख्यानमाख्यातुमर्हसि॥३३॥ ३४ ॥ कथंभूताः पंचवाषड्वाहायनानिवर्षाणियेषांते अर्भाबालाःतद्वदाभायेषांते पूर्वेषांमरीच्यादीनामपिपूर्वजाःतेभ्यःप्रथमंजाताः दिग्वाससोदिगंबराः अतःशिशून्मत्वा ॥३५॥ वासमपिनार्हथः कुतःपुनस्तत्सेवामितिचकारार्थः हेबालिशौ अतोहेतोःआशुयातं॥३६॥ वांयुवयोस्त्रिभिर्जन्मभिः लोकायस्वस्थानप्राप्तये कल्पतां तावताअयंशापःसमाप्यतामितिपुनःप्रोक्तावित्यर्थः ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ धरोद्धारेनिमित्ते तत्प्रतिघातीहतः ॥ ३९ ॥ हिरण्यकशिपोर्वधेकारणंसूचयति हिरण्यकशिपुःपुत्रमिति ॥ ४० ॥ सर्वभूताना
मात्मभूतं कुतःसममनुस्यूतं ब्रह्मैवपश्यतीतितथातं अतःप्रशांतंद्वेषादिरहितं अतएवभगवत्तेजसास्पृष्टंव्याप्तं उद्यमैःशस्त्रास्त्रप्रहारादिभिः
॥ ४१ ॥ विश्रवसःसुतौ ॥ ४२ ॥ न्यहनत् हतवानित्यर्थः तर्हितदेवकथनीयमित्युत्सुकंप्रत्याह रामवीर्यमिति ॥ ४३ ॥ कृष्णचक्रेणह

जज्ञातेतौदितेःपुत्रौदैत्यदानववंदितौ॥ हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठोहिरण्याक्षोऽनुजस्ततः॥३८॥ हतोहिरण्यकशि
पुर्हरिणासिंहरूपिणा॥ हिरण्याक्षोधरोद्धारेबिभ्रतासौकरंवपुः ॥ ३९ ॥ हिरण्यकशिपुःपुत्रंप्रह्लादंकेशवप्रि
यं॥ जिघांसुरकरोन्नानायातनामृत्युहेतवे ॥ ४० ॥ सर्वभूतात्मभूतंतंप्रशांतंसमदर्शनं ॥ भगवत्तेजसास्पृ
ष्टंनाशक्नोद्धंतुमुद्यमैः॥ ४१ ॥ ततस्तौराक्षसौजातौकेशिन्यांविश्रवःसुतौ॥ रावणःकुंभकर्णश्चसर्वलोकोप
तापनौ॥ ४२ ॥ तत्रापिराघवोभूत्वान्यहनच्छापमुक्तये॥ रामवीर्यंश्रोष्यसित्वंमार्कंडेयमुखात्प्रभो॥ ४३॥
तावेवक्षत्रियौजातौमातृष्वस्रात्मजौतव॥ अधुनाशापनिर्मुक्तौकृष्णचक्रहतांहसौ ॥ ४४॥ वैरानुबंधतीव्रे
णध्यानेनाच्युतसात्मतां॥ नीतौपुनर्हरेःपार्श्वंजग्मतुर्विष्णुपार्षदौ॥ ४५॥ युधिष्ठिरउवाच विद्वेषोदयितेपु
त्रेकथमासीन्महात्मंनि॥ ब्रूहिमेभगवन्येनप्रह्लादस्याच्युतात्मता॥ ४६ ॥ इतिश्रीभा० महापुराणेसप्तम
स्कंधेप्रथमोध्यायः॥ १ ॥ ॥छ॥ नारदउवाच भ्रातर्येवंविनिहतेहरिणाक्रोडमूर्तिना ॥ हिरण्यकशिपू
राजन्पर्यतप्यद्रुषाशुचा ॥ १ ॥ आहचेदंरुषाघूर्णःसंदष्टदशनच्छदः॥ कोपोज्ज्वलद्भ्यांचक्षुर्भ्यांनिरीक्षन्धूम्र
मंबरं॥ २ ॥ करालदंष्ट्रोग्रदृष्ट्यादुःप्रेक्ष्यभ्रुकुटीमुखः॥ शूलमुद्यम्यसदसिदानवानिदमब्रवीत्॥ ३॥

तमंहोययोस्तौ तयोःपापमेवहतंनतुतावित्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ येनकारणेनप्रह्लादस्याच्युतात्मताअच्युतैकचित्तत्वं तदपिब्रूहीतिशेषः॥
॥ ४६ ॥ इतिसप्तमेटीकायांप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ द्वितीयेविष्णुरोषेणलोकंविप्लाव्यदानवैः॥ तद्धतभ्रातृपुत्रा
दीनितिहासैरसांत्वयत् ॥ १ ॥ भगवद्द्वेषएवतद्द्वेषेऽपिकारणमित्याशयेनाह भ्रातरित्यादिना एवंपक्षपातेनइंद्रस्यहितमिच्छता ॥ १ ॥ को
पेनउतअतिशयेनज्वलद्भ्यां कोपाग्निधमेनैवधम्रमंबरंनिरीक्षमाणः ॥ २ ॥करालदंष्ट्राभिर्यक्तयादृष्ट्या दुःप्रेक्ष्यंभ्रुकुटीयुक्तंमुखंयस्य ॥ ३ ॥

॥४॥५॥ समेनापिउपधावनैर्भजनैर्निमित्तभूतैः पार्ष्णिग्राहेणसता मेभ्राताहतः ॥६॥एवंत्यक्तःस्वभावः समत्वंयेनतस्य घृणेःशुद्धतेजोम यस्यापिमाययावनौकसः वराहरूपस्यसतः अस्थिरात्मनः अव्यवस्थितचित्तस्य कुतःयोयोभजति तंतंभजमानस्य अनुसरतः ॥ ७ ॥ तस्यकृष्णस्यरुधिरेणयावत्तर्पयिष्यामि तावद्यूयंभुवंयातेतितृतीयेनान्वयः ॥८॥ ननुदेवैस्तद्वधःकारितः अतस्तेकिंनहन्यंतेतत्राह तस्मि न्कूटेकूटेकपटे अहितेप्रतिपक्षे कूटमीहितंयस्येतिवा नष्टेअदृष्टेसति देवाः स्वयमवेशुष्यंतिनाशंयास्यंतिकुतः विष्णुरेवप्राणोयेषांते यथा कृत्तमूलेवृक्षे शाखाःस्वयंशुष्यंतितद्वत् ॥ ९ ॥ तपोयज्ञादियुक्तान् सूदयध्वं घातयत ॥ १० ॥ ननुतैःकिमपराद्धंतत्राह विष्णुरिति द्वि

भोभोदानवदैतेयाद्विमूर्द्धन्त्र्यक्षशंबर॥शतबाहोहयग्रीवनमुचेपाकइल्वल॥४॥विप्रचित्तेममवचःपुलोमन्शकुनादयः॥शृणुतानंतरंसर्वेक्रियतामाशुमाचिरं॥५॥सपत्नैर्घातितःक्षुद्रैर्भ्राताभेदयितःसुहृत्॥पार्ष्णिग्राहेणहरिणासमेनाप्युपधावनैः॥६॥तस्यत्यक्तस्वभावस्यघृणेर्मायावनौकसः॥भजंतंभजमानस्य बालस्येवास्थिरात्मनः॥७॥मच्छूलभिन्नग्रीवस्यभूरिणारुधिरेणवै॥रुधिरप्रियंतर्पयिष्येभ्रातरंमेगतव्यथः॥८॥तस्मिन्कूटेऽहितेनष्टेकृत्तमूलेवनस्पतौ॥विटपाइवशुष्यंतिविष्णुप्राणादिवौकसः॥९॥तावद्यात भुवंयूयंविप्रक्षत्रसनेधितां॥सूदयध्वंतपोयज्ञस्वाध्यायव्रतदानिनः॥१०॥विष्णुर्द्विजक्रियामूलोयज्ञोधर्ममयःपुमान्॥देवर्षिपितृभूतानांधर्मस्यचपरायणं॥११॥यत्रयत्रद्विजागावोवेदावर्णाश्रमाःक्रियाः॥ तंतंजनपदंयातसंदीपयतवृश्चत॥१२॥इतितेभर्तृनिर्देशमादायशिरसादृताः॥तथाप्रजानांकदनंविदधुःकदनप्रियाः॥१३॥पुरग्रामव्रजोद्यानक्षेत्रारामाश्रमाकरान्॥खेटखर्वटघोषांश्चददहुःपत्तनानिच॥१४॥

जानांक्रियाअनुष्ठानंमूलंयस्यसः यतोऽसौयज्ञःधर्ममयश्च देवादीनांपरायणं परमआश्रयः अतोयज्ञरूपस्यविष्णोर्मूलत्वान्मामनादृत्य तदाश्रयणाच्चतेवध्याइतिभावः ॥११॥ तस्मात्परमंमंत्रंशृणुतेत्याह यत्रयत्रेति संदीपयत दहत वृश्चत छेदंकुरुत यज्ञोपयोगिवृक्षानिति शेषः ॥ १२॥१३॥ पुरंहट्टादिमत् ग्रामस्तद्रहितः व्रजोगवांवासः उद्यानंकृत्रिमंवनं क्षेत्रंव्रीह्यादेः आरामोऽकृत्रिमंवनं आश्रमःऋषीणां स्थानं आकरोरत्नादीनां खेटःकृषीवलानांवासः खर्वटोगिरिद्रोण्याश्रयोग्रामः घोषआभीराणांवासः पत्तनं राजधानी ॥१४॥

खनित्रैःखननसाधनैः आजीव्यान् उपजीव्यान् जंब्वाम्रकपित्थादीन् शरणानिगृहान् ॥ १५॥ विप्रकृते उपद्रुते यज्ञभागानामभावा त् दिवंपरित्यज्यअलक्षिताःसंतः भुविचेरुः ॥१६॥ तदेवंप्रजानांकदनंदानवेषुकुर्वत्सुस्वयंस्वर्गराज्यादिसाधयितुंतपस्तप्तुकामःप्रथमंयत्कृ तवान् तदाह हिरण्यकशिपुरित्यादिना कटोदकं प्रेतायप्रदेयमुदकं आदिशब्दात्प्रेतश्राद्धादिकं ॥१७ ॥१८॥ तन्मातरंतेषांशकुनिशंबरा दीनांमातरं रुषा भानुंभानुसंज्ञां ॥१९॥ हेवधूरितिभ्रातुर्भार्यांसंबोधयति ॥२० ॥ भवतुनामतस्यश्लाघ्योवधः तथाऽप्यस्माकंतावद्दुंधुर्ग तएवेतिचेत्तत्राह भूतानामिति दैवेनप्राचीनकर्मणाएकत्रनीतानांसंयोजितानांपुनश्चस्वैःस्वैःकर्मभिरुन्नीतानांवियोजितानां॥२१॥एवं

केचित्खनित्रैर्बिभिदुःसेतुप्राकारगोपुरान्॥ आजीव्यांश्चिच्छिदुर्वृक्षान्केचित्परशुपाणयः॥प्रादहंश्छरणा न्यन्येप्रजानांज्वलितोल्मुकैः॥ १५ ॥एवंविप्रकृतेलोकेदैत्येंद्रानुचरैर्मुहुः ॥ दिवंदेवापरित्यज्यभुविचेरुरल क्षिताः॥ १६ ॥ हिरण्यकशिपुर्भ्रातुःसंपरेतस्यदुःखितः॥ कृत्वाकटोदकादीनिभ्रातृपुत्रानसांत्वयत्॥ १७॥ शकुनिंशंबरंधृष्टंभूतसंतापनंवृकं॥ कालनाभंमहानाभंहरिश्मश्रुमथोत्कचं ॥ १८॥ तन्मातरंरुषाभानुंदि तिंचजननींगिरा॥ श्लक्ष्णयादेशकालज्ञइदमाहजनेश्वर॥ १९॥ हिरण्यकशिपुरुवाच अंबांबहेवधूःपु त्रावीरस्माहंथशोचितुं॥ रिपोरभिमुखेश्लाघ्यःशूराणांवधईप्सितः ॥ २० ॥भूतानामिहसंवासःप्रपायामि वसुव्रते॥दैवेनैकत्रनीतानामुन्नीतानांस्वकर्मभिः ॥ २१ ॥ नित्यआत्माऽव्ययःशुद्धःसर्वगःसर्ववित्परः ॥ धत्तेऽसावात्मनोलिंगंमाययाविसृजन्गुणान्॥ २२ ॥ यथांऽभसाप्रचलतातरवोऽपिचलाइव ॥ चक्षुषाभ्रा म्यमाणेनदृश्यतेचलतीवभूः ॥ २३ ॥

लौकिकदृष्ट्याशोकंनिवार्यतत्त्वदृष्ट्यावारयति नित्यइति आत्मानित्यःमृत्यु शून्यःअव्ययः अपक्षयशून्यः शुद्धःनिर्मलःसर्वगःसर्ववित् सर्वज्ञश्च सर्वत्रहेतुःपरोदेहादिव्यतिरिक्तः अतोमृतइतिकृशइति मलिनइति वियुक्तइति अज्ञइतिचमत्वाशोकोनकार्यइत्यर्थः कथंतर्हितस्यसंसारस्तत्राह धत्तइति आत्मनोमाययास्वाविद्ययालिंगंमूर्तींर्धत्ते गुणा नुच्चावचान्देहान्सुखदुःखादीन्वाधत्ते विशेषेणसृजन्स्वीकुर्वन् लिंगशरीरोपाधिःसंसारइत्यर्थः ॥२२॥ एतत्सदृष्टांतंप्रपंचयति यथेतिच तर्भिः तरवःप्रतिबिंबिताः उपाधिधर्माउपहितेभवंतीतिदृष्टांतमुक्त्वा याद्दृकधर्मायाद्येभवंतीतिदृष्टांतमाह चक्षुषेति ॥ २३ ॥

अविकलः परिपूर्णएवतत्साम्यतां मनःसमतामित्यर्थः ॥ २४ ॥ लिंगभावनादेहाभिमानः एषआत्मनोविपर्यासःअन्यथाभावः तदेवाह प्रियैर्वियोगः अप्रियैर्योगश्चकर्मच संसृतिश्चनानागर्भेषुप्रवेशः ॥ २५ ॥ ततश्चसंभवउत्पत्तिः विवेकस्यास्मृतिःअननुसंधानं ॥ २६ ॥ अत्रापिशोकहेतुंविनावृथैवायंशोकइत्यस्मिन्नर्थे प्रेतस्यमृतस्यकस्यचिद्येबंधवस्तेषांचसंवादंशृणुत ॥ २७ ॥ उपासत तत्समीपेआवृत्त्य स्थिताइत्यर्थः ॥२८॥ विशीर्णंरत्नमयंकवचंयस्य विभ्रष्टानिआभरणानिस्रजश्चयस्य शरेणनिर्भिन्नंहृदयंयस्य असृजारक्तेनरुधिरेणावि

एवंगुणैर्भ्राम्यमाणेमनस्यविकलःपुमान्॥ यातितत्साम्यतांभद्रेह्यलिंगोलिंगवानिव ॥ २४ ॥ एषआत्मविपर्यासोह्यलिंगेलिंगभावना॥ एषप्रियाप्रियैर्योगोवियोगःकर्मसंसृतिः ॥ २५॥ संभवश्चविनाशश्चशोकश्चविविधःस्मृतः॥ अविवेकश्चचिंताचविवेकास्मृतिरेवच॥२६॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥ यमस्यप्रेतवंधूनांसंवादंतंनिबोधत॥ २७॥ उशीनरेष्वभूद्राजासुयज्ञइतिविश्रुतः ॥ सपत्नैर्निहतोयुद्धेज्ञातयस्तमुपासत॥ २८॥ विशीर्णरत्नकवचंविभ्रष्टाभरणस्रजं॥ शरनिर्भिन्नहृदयंशयानमसृगाविलं॥ २९॥ प्रकीर्णकेशंध्वस्ताक्षंरभसादष्टदच्छदं॥ रजःकुंठमुखांभोजंछिन्नायुधभुजंमृधे ॥ ३० ॥ उशीनरेंद्रंविधिनातथाकृतंपतिंमहिष्यःप्रसमीक्ष्यदुःखिताः॥हताःस्मनाथेतिकरैरुरोभृशंघ्नंत्योमुहुस्तत्पदयोरुपापतन्॥ ३१॥ रुदंत्यउच्चैर्दयितांघ्रिपंकजंसिंचंत्यअस्रैःकुचकुंकुमारुणैः॥ विस्रस्तकेशाभरणाःशुचंनृणांसृजंत्यआक्रंदनयाविलेपिरे॥ ३२॥ अहोविधात्राऽकरुणेननःप्रभोभवान्प्रणीतोदृगगोचरांदशां ॥ उशीनराणामसिवृत्तिदःपुराकृतोऽधुनायेनशुचांविवर्धनः॥ ३३॥

लंलिप्तं ॥२९॥ प्रकीर्णाःकेशायस्य ध्वस्तेअक्षिणीयस्य रभसासंरंभेण दष्टोदच्छदओष्ठोयेन रजसाकुंठमावृतंमुखांभोजंयस्य छिन्नमायुधंभुजश्चयस्य ॥३०॥ तस्यपादयोरुपसमीपे आसमंतात् अपतन् ॥ ३१॥३२॥ विलापमेवाह अहोइतिद्वाभ्यां अकरुणत्वमेवाहुः येनविधात्रादृशामगोचरांदशांभवान् प्रणीतःप्रमितः तेनविधात्रात्वमधुनाशुचांविवर्धनःकृतोऽसीत्यन्वयः ॥ ३३ ॥

हेमहीपते त्वयासुहृत्तमेनविनावयंकथंस्याम भवेम जीवेमइत्यर्थः अतःहेवीरयत्रत्वंयास्यसि तत्रतेअनुयानमनुगमनं तवपादयोःशुश्रूषांकुर्वतीनामस्माकंदिशदेहि आज्ञामितिशेषः ॥ ३४ ॥ निर्हारंदाहार्थनयनमनिच्छतीनां अस्तमस्ताचलंप्रति ॥ ३५ ॥ परिदेवितंरोदनं स्वपुर्यामेवस्थितोयमःआश्रुत्यश्रुत्वा ॥ ३६ ॥ तत्रस्वयमेवोपागतोयमः बालकोभूत्वातानाह अहोइत्यादिना अहोआश्चर्यं अस्मत्तो वयसाऽधिकानामपिलोकस्यविधिंजन्ममरणादिप्रकारंविपश्यतामपिविमोहः मोहमेवाह यत्रयस्मादव्यक्तादागतः तत्रैवगतमपार्थंशोचंति तदुक्तंगीतासु अव्यक्तादीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत॥अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवनेति किंच स्वयमपिसधर्माः मृतेनसहस

त्वयाकृतज्ञेनवयंमहीपतेकथंविनास्याममसुहृत्तमेनते ॥ तत्रानुयानंतववीरपादयोःशुश्रूषतीनांदिशयत्रयास्यसि ॥ ३४ ॥ एवंविपलतीनांवैपरिगृह्यमृतंपतिं ॥ अनिच्छतीनांनिर्हारमर्कोऽस्तंसंन्यवर्तत ॥ ३५ ॥ तत्रहप्रेतबंधूनामाश्रुत्यपरिदेवितं ॥ आहतान्बालकोभूत्वायमःस्वयमुपागतः ॥ ३६ ॥ यमउवाच अहोअमीषांवयसाऽधिकानांविपश्यतांलोकविधिंविमोहः ॥ यत्रागतस्तत्रगतंमनुष्यंस्वयंसधर्माअपिशोचंत्यपार्थं ॥ ३७ ॥ अहोवयंधन्यतमायदत्रत्यक्ताःपितृभ्यांनविचिंतयामः ॥ अभक्ष्यमाणाअबलावृकादिभिःसरक्षितारक्षतियोहिगर्भे ॥ ३८ ॥ यइच्छयेशःसृजतीदमव्ययोयएवरक्षत्यवलुंपतेचयः ॥ तस्याबलाःक्रीडनमाहुरीशितुश्चराचरंनिग्रहसंग्रहेप्रभुः ॥ ३९ ॥ पथिच्युतंतिष्ठतिदिष्टरक्षितंगृहेस्थितंतद्विहतंविनश्यति ॥ जीवत्यनाथोऽपितदीक्षितोवनेगृहेपिगुप्तोऽस्यहतोनजीवति ॥ ४० ॥

मानोमृत्युलक्षणोधर्मोयेषांतथाभूताअपिशोचंति॥३७॥अहोवयंयुष्मत्तोधन्यतमाः यतः अबलादुर्बलाबालाअपि वृकादिभिरभक्ष्यमाणावयंनविचिंतयामः तत्रहेतुः योगर्भेरक्षति सएवसर्वत्ररक्षिता॥३८॥ ननुतस्यरक्षणार्थैकिंप्रयोजनं नकिंचिदपि किंतु क्रीडैवकेवलमित्याह यइति यईशःइदंविश्वंलीलयासृजति अवलुंपते संहरतिच भोअबलाः तस्येशितुश्चराचरंक्रीडासाधनमाहुः अतःसएवनिग्रहेसंहारेसंग्रहेपालनेचप्रभुः ॥३९ ॥ प्रभुत्वमेवान्वयव्यतिरेकाभ्यांदर्शयति पथीति दिष्टेनदैवेन ईश्वरेणरक्षितंचेत् तेनईश्वरेणविहतमुपेक्षितं चेत् गृहेस्थितंयत्नतःपाल्यमानमपि अस्यहतःतेनोपेक्षितः ॥ ४०॥

तदेवमात्मनोजन्ममरणादिकमंगीकृत्येश्वराधीनत्वान्नशोकःकार्यइत्युक्तं इदानींतु देहानामेवजन्मादिनत्वात्मनइत्याह भूतानीतित्रिभिः
भूतानिदेहाःनिजयोनिः स्वकारणभूतंलिंगशरीरं तन्निमित्तैःकर्मभिर्भवंतिजायंते नभवंतिनश्यंतिच सर्वशः देवादिदेहाअपि तत्र[illegible]
प्रकृतौदेहेस्थितोऽप्यात्मा तस्याःप्रकृतेर्गुणैःदेहधर्मैर्जन्मभिर्ननिबध्यते नयुज्यते यतअन्यतमोदेहादत्यंतविलक्षणः ॥ ४१॥ नन्वहंकृशः
स्थूलइत्यादौवैलक्षण्यंनप्रतीयतेतत्राह इदमिति इदंशरीरंमोहजमविवेकादात्मत्वेनज्ञातं वस्तुतस्तु पृथगेवयतईयते दृश्यते भौतिकंचय
थागृहमित्यन्वयः अत्रैवंप्रयोगः द्रष्टुरभौतिकत्वाच्चपुरुषात् शरीरंभिन्नं दृश्यत्वात् भौतिकत्वाच्च यथात्यंताविवेकिनः आत्मत्वेनाभिम
तमपिगृहं ततःगृहात्गृहीयथापृथक् तद्वदिति भौतिकत्वानुमानंविवृण्वन् आत्मनोजन्माद्यभावमुपसंहरति यथा औदकैःपरमाणुभि
र्जातोबुद्बुदादिः यथाचपार्थिवैर्जातोघटादिः यथाचतैजसैर्जातःकुंडलादिर्विनश्यति तथातैरेवत्रिविधैःपरमाणुभिर्जातोजनोदेहएव

भूतानितैस्तैर्निजयोनिकर्मभिर्भवंतिकालेनभवंतिसर्वशः ॥ नतत्रहात्माप्रकृतावपिस्थितस्तस्यागुणैरन्य
तमोनिबध्यते ॥ ४१ ॥ इदंशरीरंपुरुषस्यमोहजंयथापृथग्भौतिकमीयतेगृहं ॥ यथौदकैःपार्थिवतैजसैर्जनः
कालेनजातोविकृतोविनश्यति ॥ ४२ ॥ यथानलोदारुषुभिन्नईयतेयथाऽनिलोदेहगतःपृथक्स्थितः ॥ य
थानभःसर्वगतंनसज्जतेतथापुमान्सर्वगुणाश्रयःपरः ॥ ४३ ॥ सुयज्ञोनन्वयंशेतेमूढायमनुशोचथ ॥ यःश्रो
तायोऽनुवक्तेहसनदृश्येतकर्हिचित् ॥ ४४ ॥ नश्रोतानानुवक्ताऽयंमुख्योऽप्यत्रमहानसुः ॥ यस्त्विहेंद्रियवाना
त्मासचान्यःप्राणदेहयोः ॥ ४५ ॥ विकृतःपरिणतःसन् विनश्यतिनत्वात्मेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ पृथगवस्थानाभावेऽपिभिन्नत्वेदृष्टांत
द्वयमाह यथेति यथाऽनलोदारुष्वेवस्थितोऽपिदाहकत्वेनप्रकाशकत्वेनभिन्नएवप्रतीयते तथाचदेहगतोऽप्यनिलोमुखनासिकादिषुपृथ
क्स्थितएवप्रतीयते तथादेहस्थत्वेऽप्यात्मनः तद्धर्मयोगाभावेदृष्टांतमाह यथानभोनसज्जतेक्वापिसंगंनप्राप्नोति तथापुमानपिसर्वेषांगुणा
नांदेहेंद्रियादीनामाश्रयः तेष्वाश्रितोवा परःपृथगेवेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ किंचहेमूढाःयमनुशोचथ सोऽयंयुष्मद्भर्त्तासुयज्ञःशेतेकिमितिशोचथ न
न्वेतावंतंकालमसौश्रृणोति अनंतरंप्रतिवक्तिचप्रत्युत्तरंददाति इदानींतस्यादर्शनान्मृतइतिशोचामइतिचेत् सतुशोच्योनभवति प्रागपित
स्यश्रोतुर्वक्तुरदर्शनादित्याह यःश्रोतेति ॥ ४४ ॥ ननुमुखनासिकासंचारीप्राणःश्रोतावक्ताचदृष्टएवइतिचेत् नासौश्रोतावक्तावा अचेतनत्वा
दित्याह नश्रोतेति महान्सर्वेंद्रियचेष्टाहेतुः अतएवमुख्यः प्राणोवैमुख्यइतिश्रुतेः कस्तर्हिश्रोतावक्ताचतत्राह यस्त्विहदेहेंद्रियैस्तत्तदर्थद्र
ष्टाआत्मा सतुप्राणदेहाभ्यामचेतनाभ्यामन्यएवसचेतनः ॥ ४५ ॥

ननुचेतनत्वेअन्यत्वेच तस्याहंकृशःस्थूलःकाणोबधिरइत्यादिदेहधर्मोपलब्धिःकुतस्तत्राह भूतेंद्रियमनोभिर्लिंग्यंतेलक्ष्यंतइतितथा तान् देहान्तेभ्योऽन्यएवभजति अहमितिमन्यते तर्हिकथंमोक्षस्तत्राह तच्चभजनंस्वेनतेजसाविवेकबलेनउत्सृजत्यपिहीत्यनुभवंप्रमाणयति ॥४६॥ ननुविवेकानंतरमपि आहारादिकर्मसुप्रवृत्तेःबंधःस्यादेवेत्यतआह यावदिति यावल्लिंगशरीरेणान्वितः तदभिमानवानात्माभवति तावदेवतत्कर्मनिबंधनंबंधहेतुर्भवति ततोविपर्ययः देहधर्मभाक्त्वं ततःक्लेशश्चानुवर्तते ननुलिंगाभिमानेनिवृत्तेऽपियतोयंमायायोगोविपर्ययादिः माययायुज्यतइतितथा नपरमार्थइत्यर्थः ॥४७॥ ननुसुखदुःखादीनांतत्साधनानांचसत्यत्वप्रतीतेः कुतोमायामयत्वं तथाचबहवो वादिनःसत्यत्वमेववदंतितत्राह वितथेति वितथोमिथ्याभूतोऽयमभिनिवेशः कोऽसौ गुणेषुतत्कार्येषुसुखदुःखादिषु अर्थःपरमार्थइतिदृ

भूतेंद्रियमनोलिंगान्देहानुच्चावचान्विभुः ॥ भजत्युत्सृजतिह्यन्यस्तच्चापिस्वेनतेजसा ॥४६॥ यावल्लिंगान्वितोह्यात्मातावत्कर्मनिबंधनं ॥ ततोविपर्ययःक्लेशोमायायोगोनुवर्त्तते ॥४७॥ वितथाऽभिनिवेशोयंयद्गुणेष्वर्थदृग्वचः ॥ यथामनोरथःस्वप्नःसर्वमैंद्रियकंमृषा ॥ ४८ ॥ अथनित्यमनित्यंवानेहशोचंतितद्विदः ॥ नान्यथाशक्यतेकर्तुंस्वभावःशोचतामिति ॥ ४९ ॥ लुब्धकोविपिनेकश्चित्पक्षिणांनिर्मितोऽतकः ॥ वितत्यजालंविदधेतत्रतत्रप्रलोभयन् ॥ ५० ॥ कुलिंगमिथुनंतत्रव्यचरत्समदृश्यत ॥ तयोःकुलिंगीसहसालुब्धकेनप्रलोभिता ॥ ५१ ॥ साऽसज्जतशिचस्तंत्यांमहिषीकालयंत्रिता ॥ कुलिंगस्तांतथापन्नांनिरीक्ष्यभृशदुःखितः ॥ स्नेहादकल्पःकृपणःकृपणांपर्यदेवयत् ॥५२॥

ग्वचश्चेतियत् सकुतइत्यतआह यथेति यथामनोरथःस्वप्नः ॥ ४८ ॥ उपसंहरति अथेति अथतस्मात् नित्यमात्मानमनित्यंदेहंवातद्विदः नित्यमनित्यंचजानंतः नशोचंति नन्वेवमुपदेष्टारोऽपिशोचंतोदृश्यंते तत्राह नान्यथेति ज्ञानदार्ढ्याभावात् स्वभावोननिवर्ततइत्यर्थः ॥ ४९ ॥ स्वयंसधर्माअपीतियदुक्तं तत्रेतिहासमाह लुब्धकइत्यादिना पक्षिणामंतकईश्वरेणनिर्मितःसन् यत्रयत्रतेतत्रतत्र तान्कणादिभिः प्रलोभयन् जालंविस्तार्यविशेषेणधृतवान् पाठांतरे तेषामामिषादिभिःप्रलोभनंकृतवानित्यर्थः ॥ ५० ॥ कुलिंगः कंदभक्षीपक्षिविशेषः कुलिंगयोर्मिथुनं ॥ ५१ ॥ शिचस्तंत्यांजालस्यसूत्रेऽसज्जत बंधंप्राप तामापन्नामापदंप्राप्तांदृष्ट्वा कुलिंगःपक्षी तांमोचयितुमकल्पःसन् पर्यदेवयत् वृक्षशाखामाश्रित्यविलापंचकार ॥ ५२ ॥

आकरुणयासर्वतोऽनुकंप्ययास्त्रियाकिंकरिष्यति ॥ ५३॥ आत्मनोदेहस्यार्धेन अनेनविधुरायुषा भार्याशून्यजीवितेन दुःखंयथाभवत्ये वंजीवतांकिमेप्रयोजनं अतोमामपिकामंनयत्वित्यन्वयः ॥ ५४ ॥ नजाताःपक्षायेषांतान् बालकान् कथंविभर्मिपुष्यामि मंदभाग्याः मेप्रजाःमातरंप्रतीक्षंते ॥ ५५ ॥ शाकुनिकःपक्षिहंता विलीनःसन् ॥ ५६॥ आत्मापायंस्वमृत्युमपश्यंत्यः ॥ ५७॥ अयथोत्थितंमिथ्यैवा

अहोअकरुणोदेवःस्त्रियाकरुणयाविभुः ॥ कृपणंमाऽनुशोचंत्यादीनयाकिंकरिष्यति ॥ ५३ ॥ कामंनयतुमां देवःकिमर्धेनात्मनोहिमे ॥ दीनेनजीवतादुःखमनेनविधुरायुषा ॥ ५४॥ कथंत्वजातपक्षांस्तान्मातृहीनान्बि भर्म्यहं ॥ मंदभाग्याःप्रतीक्षंतेनीडेमेमातरंप्रजाः ॥ ५५ ॥ एवंकुलिंगंविलपंतमारात्प्रियावियोगातुरमश्रुकं ठं ॥ सएवतंशाकुनिकःशरेणविव्याधकालप्रहितोविलीनः ॥ ५६ ॥ एवंयूयमपश्यंत्यआत्मापायमबुद्धयः ॥ नैनंप्राप्स्यथशोचंत्यःपतिंवर्षशतैरपि ॥ ५७॥ हिरण्यकशिपुरुवाच बालएवंप्रवदतिसर्वेविस्मितचेत सः ॥ ज्ञातयोमेनिरेसर्वमनित्यमयथोत्थितं ॥ ५८ ॥ यमएतदुपाख्यायतत्रैवांतरधीयत ॥ ज्ञातयोऽपिसुय ज्ञस्यचक्रुर्यत्सांपरायिकं ॥ ५९ ॥ ततःशोचतमायूयंपरंचात्मानमेवच ॥ कआत्माकःपरोवाऽत्रस्वीयःपार क्यएववा ॥ स्वपराभिनिवेशेनविनाज्ञानेनदेहिनां ॥ ६० ॥ नारदउवाच इतिदैत्यपतेर्वाक्यंदितिरा कर्ण्यसस्नुषा ॥ पुत्रशोकंक्षणात्त्यक्त्वातत्त्वेचित्तमधारयत् ॥ ६१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कं धेदितिशोकापनयनंनामद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ नारदउवाच हिर ण्यकशिपूराजन्नजेयमजरामरं ॥ आत्मानमप्रतिद्वंद्वमेकराजंव्यधित्सत ॥ १ ॥

विर्भूतं ॥ ५८ ॥ सांपरायिकंपरलोककृत्यं ॥ ५९ ॥ अशोचतइतिपाठेअडागमआर्षः स्वपरइत्यभिनिवेशएवाज्ञानंतेनविना ॥ ६० ॥ सस्नुषास्नुषयासहिता ॥ ६१ ॥ इतिसप्तमेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २॥ ॥छ ॥छ॥ तृतीयेतस्यतपसातप्तंवीक्ष्यजगद्विधिः ॥ आगत्य विस्मितस्तेनसंस्तुतश्चवरानदात् ॥ १ ॥ तदेवंसाधूनांकदनेदानवानादिश्यबंधूनांशोकंतत्त्वनिरूपणेनापनीययत्नकृतवान्तदाह हिरण्यक शिपुरित्यादिना अप्रतिद्वंद्वंप्रतिपक्षहीनमेकराजमेवराजानंव्यधित्सतकर्तुमैच्छत् ॥ १ ॥

ऊर्ध्वौबाहूयस्य नभसिदृष्टिर्यस्य पादांगुष्ठेनाश्रिताअवनिर्येन ॥ २ ॥ जटानांदीधितिभिः अंशुभिः रश्मिभिः प्रलयकर्ताअर्कइवरेजे पूर्वंयेअलक्षिताःसंतोभुविविचेरुस्तेदेवाः पुनःस्वानिस्थानानिभेजिरे ॥ ३ ॥ विष्वगीरितःसर्वतःप्रसृतःसन् त्रिलोकीमतपत् तापयामास ॥४॥ द्वीपैरद्रिभिश्चसहिताभूश्चचाल ॥५॥६॥ तवबलिहाराः करप्रदाःपूजाकारिणइतिवा अभितोभवतीत्यभिभूः हेअभिभो हेसर्वाधिपते पाठांतरेभोइतिसंबोधनं अभितोयावन्ननंक्ष्यंतीतिसंबंधः॥७॥ब्रह्मणस्तस्मिन्द्वेषमुत्पादयितुंतत्संकल्पमाहुः तस्येतिचतुर्भिःतथाऽप्यस्मा

सतेपेमंदरद्रोण्यांतपःपरमदारुणं॥ ऊर्ध्वबाहुर्नभोदृष्टिःपादांगुष्ठाश्रितावनिः॥ २ ॥ जटादीधितिभीरेजेसंवर्तार्कइवांशुभिः॥तस्मिंस्तपस्तप्यमानेदेवाःस्थानानिभेजिरे॥ ३ ॥ तस्यमूर्ध्नःसमुद्भूतःसधूमोग्निस्तपोमयः॥ तिर्यगूर्ध्वमधोलोकानतपद्विष्वगीरितः॥ ४ ॥ चुक्षुभुर्नद्युदन्वंतःसद्वीपाद्रिश्चचालभूः॥ निपेतुःसग्रहास्ताराजज्वलुश्चदिशोदश॥ ५ ॥ तेनतप्तादिवंत्यक्त्वाब्रह्मलोकंययुःसुराः ॥ धात्रेविज्ञापयामासुर्देवदेवजगत्पते॥ ६ ॥ दैत्येंद्रतपसातप्तादिविस्थातुंनशक्नुमः॥ तस्यवोपशमंभूमन्विधेहियदिमन्यसे ॥ लोकानयावन्नंक्ष्यंतिबलिहारास्तवाभिभो॥ ७॥ तस्यायंकिलसंकल्पश्चरतोदुश्चरंतपः॥ श्रूयतांकिंनविदितस्तवाथापिनिवेदितं॥ ८ ॥ सृष्ट्वाचराचरमिदंतपोयोगसमाधिना॥ अध्यास्तेसर्वधिष्ण्येभ्यःपरमेष्ठीनिजासनं॥ ९ ॥ तदहंवर्धमानेनतपोयोगसमाधिना॥ कालात्मनोश्चनित्यत्वात्साधयिष्येतथात्मनः॥ १० ॥ अन्यथेदंविधास्येऽहमयथापूर्वमोजसा॥ किमन्यैःकालनिर्धूतैःकल्पांतेवैष्णवादिभिः॥ ११ ॥

भिर्निवेदितंत्वयाश्रूयताम् ॥ ८ ॥ तपोयोगयोःसमाधिना निष्ठया सर्वधिष्ण्येभ्यःश्रेष्ठंनिजासनंसत्यलोकंयथाअध्यास्ते अधितिष्ठति॥ ॥ ९ ॥ तत्तथैवात्मनःसाधयिष्यामि ननुब्रह्मणाअतिदीर्घायुषातपस्तप्त्वातत्साधितमन्यःकुतस्तत्साधयेत्तत्राहुः कालात्मनोरिति यद्यप्यायुषोऽल्पत्वेनदेहोवारंवारंम्रियेत तथाऽपिकालस्यआत्मनश्चनित्यत्वाद्बहुभिर्जन्मभिस्तपस्तप्त्वातत्साधयिष्याम्येवेति ॥ १० ॥ वर्धमानेनेतियदुक्तंतदभिप्रायमाह अन्यथेति अन्यथासुरासुरादिव्यत्ययेन अयथापूर्वंपुण्यपापादिव्यत्ययेन इदंजगद्विधास्यामि अन्यैः वैष्णवादिभिः ध्रुवादिपदैःकिंप्रयोजनमतस्तदेवसाधयिष्यामि ॥ ११ ॥

इतित्वत्पदापहरणेतस्यनिर्बंधंशुश्रुम अतएवासौतपःपरममास्थितोवर्तते यदत्रयुक्तं तत्अनंतरमेवविधत्स्व ॥ १२ ॥ अन्यथातवस्थान भ्रंशेसतिसाधूनामनिष्टंस्यात्इतिशोचंतआहुः तवपारमेष्ठ्यमिदमासनं द्विजानांगवांच भवायउद्भवाय श्रेयसेसुखाय भूत्यैऐश्वर्याय क्षेमायलब्धपालनाय विजयायउत्कर्षाय ॥ १४ ॥ वल्मीकादिभिःप्रतिछन्नंप्रथमंनददर्श पश्चात्कथंचिद्विलक्ष्यतंप्राहेतिद्वयोरन्वयः

इतिशुश्रुमनिर्बंधंतपःपरममास्थितः ॥ विधत्स्वानंतरंयुक्तंस्वयंत्रिभुवनेश्वर ॥ १२ ॥ तवासनंद्विजगवांपारमेष्ठ्यंजगत्पते ॥ भवायश्रेयसेभूत्यैक्षेमायविजयायच ॥ १३ ॥ इतिविज्ञापितोदेवैर्भगवानात्मभूर्नृप ॥ परीतोभृगुदक्षाद्यैर्ययौदैत्येश्वराश्रमं ॥ १४ ॥ नददर्शप्रतिच्छन्नंवल्मीकतृणकीचकैः ॥ पिपीलिकाभिराचीर्णमेदस्त्वङ्मांसशोणितं ॥ १५ ॥ तपंतंतपसालोकान्यथाभ्रापिहितंरविं ॥ विलक्ष्यविस्मितःप्राहप्रसन्हंसवाहनः ॥ १६ ॥ ब्रह्मोवाच उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेतपःसिद्धोऽसिकाश्यप ॥ वरदोऽहमनुप्राप्तोव्रियतामीप्सितोवरः ॥ १७ ॥ अद्राक्षमहमेतत्तेहृत्सारंमहदद्भुतं ॥ दंशभक्षितदेहस्यप्राणाह्यस्थिषुशेरते ॥ १८ ॥ नैतत्पूर्वर्षयश्चक्रुर्नकरिष्यंतिचापरे ॥ निरंबुर्धारयेत्प्राणान्कोवैदिव्यसमाःशतं ॥ १९ ॥ व्यवसायेनतेऽनेनदुष्करेणमनस्विनां ॥ तपोनिष्ठेनभवताजितोऽहंदितिनंदन ॥ २० ॥ ततस्तआशिषःसर्वाददाम्यसुरपुंगव ॥ मर्त्यस्यतेअमर्त्यस्यदर्शनंनाफलंमम ॥ २१ ॥ नारदउवाच इत्युक्त्वादिभवोदेवोभक्षितांगंपिपीलिकैः ॥ कमंडलुजलेनौक्षद्दिव्येनामोघराधसा ॥ २२ ॥ सतत्कीचकवल्मीकात्सहओजोबलान्वितः ॥ सर्वावयवसंपन्नोवज्रसंहननोयुवा ॥ उत्थितस्तप्तहेमाभोविभावसुरिवैधसः ॥ २३ ॥

पिपीलिकादिभिःआचीर्णंसमंताद्भक्षितं मेदश्चत्वक्चमांसंचशोणितंचयस्य ॥ १५ ॥ अभ्रैरापिहितंछन्नंरविमिवविलक्ष्यविस्मितःप्राह ॥ ॥ १६ ॥ १७ ॥ हृत्सारंधैर्यं दंशैर्मक्षिकादिविशेषैर्भक्षितोदेहोयस्य ॥ १८ ॥ निरंबुःनिषिद्धमंबुयेनसः त्यक्तोदकइत्यर्थः ॥ १९ ॥ तेत्वयाअनेनव्यवसायेनैवतावज्जितोऽहं तपोनिष्ठेनभवतातुसुतरांजितः ॥ २० ॥ मर्त्यस्यतव अमर्त्यस्यममदर्शनमफलंनिष्फलंनभवति अतोवरंवृणीष्व ॥ २१ ॥ आदौभवतीतिआदिभवोब्रह्मा औक्षत् प्रोक्षितवान् ॥ २२ ॥ वज्रवत्संहननमंगदार्ढ्यंयस्य तप्तस्यहेम्नइवआभादेहकांतिर्यस्यसगिराअगृणादित्युत्तरेणान्वयः ॥ २३ ॥

तस्यदर्शनेनमहानुत्सवोयस्य ॥२४॥ हर्षेणाश्रूणिपुलकोद्गेदश्चयस्यसः ॥२५॥ अंधेननिबिडेन तत्रहेतुः कालस्टष्टेन प्रकृतिगुणरूपेणनतु ध्वांतेन तमसावृतमिदंजगत् यःअभिव्यनक्अभिव्यक्तमकरोत् ॥२६॥ यश्चत्रिगुणेनात्मनाइदंजगत् सृजति अवति पालयति लुंपतिसं हरतिच तस्मैरजःसत्वतमसां धाम्नेआश्रयायमहते परायपरमेश्वरायनमइतिद्वयोरन्वयः ॥२७॥ अत्रचस्वप्रकाशकत्वंजगत्प्रकाशकत्वं तत्कारणत्वंतत्सृष्ट्यादिकर्तृत्वंमहत्त्वंपरमेश्वरत्वंचेतिषड्विधत्वमुक्तं तदेवप्रपंचयन्नमस्करोति नमइतिचतुर्भिः बीजायकारणाय तत्रहेतुः आद्याय ज्ञानंज्ञप्तिः विज्ञानंविषयाकारं ज्ञानंमूर्तिर्यस्यतस्मै अनेनस्वप्रकाशकत्वंजगत्प्रकाशकत्वंचदर्शितं बीजायेतिनिमित्तत्वमुक्तं उपादानत्वमाह प्राणादयोयेविकारास्तैरूपैर्व्यक्तिकार्याकारमीयुषेप्राप्तवते ॥ २८॥ एवमात्मनात्रिवृताचेत्यनेनोक्तंकारणत्वंद्वेधादर्शि

सनिरीक्ष्यांबरेदेवंहंसवाहमवस्थितं ॥ ननामशिरसाभूमौतद्दर्शनमहोत्सवः ॥ २४ ॥ उत्थायप्रांजलिःप्रह्वई क्षमाणोदृशाविभुं ॥ हर्षाश्रुपुलकोद्भेदोगिरागद्गदयाऽगृणात् ॥ २५ ॥ हिरण्यकशिपुरुवाच कल्पांतेका लसृष्टेनयोंऽधेनतमसावृतं ॥ अभिव्यनक्जगदिदंस्वयंज्योतिःस्वरोचिषा ॥ २६ ॥ आत्मनात्रिवृताचेदंसृ जत्यवतिलुंपति ॥ रजःसत्त्वतमोधाम्नेपरायमहतेनमः ॥ २७ ॥ नमआद्यायबीजायज्ञानविज्ञानमूर्तये ॥ प्रा णेंद्रियमनोबुद्धिविकारैर्व्यक्तिमीयुषे ॥ २८ ॥ त्वमीशिषेजगतस्तस्थुषश्चप्राणेनमुख्येनपतिःप्रजानां ॥ चित्त स्यचित्तेर्मनइंद्रियाणांपतिर्महान्भूतगुणाशयेशः ॥ २९ ॥ त्वंसप्ततंतून्वितनोषितन्वात्रय्याचातुर्होत्रकवि द्यया च ॥ त्वमेकआत्मात्मवतामनादिरनंतपारःकविरंतरात्मा ॥ ३० ॥

तं महत्त्वमीश्वरत्वंचाह त्वमिति त्वमेवजगतोजंगमस्य तस्थुषःस्थावरस्यच ईशिषेनियंताभवसि केनमुख्येनप्राणेनसूत्रात्मरूपेण अत स्त्वंप्रजानांपतिः तासांचित्तस्यचित्तेश्चतत्परिणामभूतायाश्चेतनायाः मनसश्चतन्नियम्यानांइंद्रियाणांचपतिः अतस्त्वमेवमहान् भूताना माकाशादीनांतद्गुणानांशब्दादिविषयाणां आशयानांतद्वासनानामीशश्च एतेनैवस्रष्टृत्वंदर्शितं ॥ २९ ॥ इदानींयज्ञप्रवर्तकत्वेनांतर्यामि त्वेनजगत्पालकत्वमेवाह त्वमेवसप्ततंतून् अग्निष्टोमादियज्ञान् विस्तारयसि कथंत्रय्यातन्वावेदत्रयरूपेण कथंभूतया चत्वारोहोतारोयत्र तच्चातुर्होत्रकंकर्म तद्विषययाविद्यया आत्मवतांप्राणिनामात्मभूतस्त्वमेवांतरात्माच अंतर्यामी कुतः यतःकविः सर्वज्ञः तत्कुतः एकः अ खंडः तत्रहेतुः अनादिः अनंतपारश्चेति नास्त्यंतःपारश्चकालतोदेशतोयस्यसः ॥३०॥

कालरूपेणसंहर्तृत्वमाह त्वमेवेति लवाद्यैः कालावयवैः क्षिणोषि क्षपयसि तदेवंसृष्ट्यादिकर्तृत्वेऽपिनिर्विकारत्वमेवाह कूटस्थइति तत्रहेतवःआत्माज्ञानरूपःपरमेष्ठीपरमेश्वरः अजःजन्मशून्यः महान् अपरिच्छिन्नःकिंच जीवलोकएवकर्मवशाज्जन्मादिभिर्विक्रियते त्वंतुतस्यजीवः जीवनहेतुः यतस्तस्यात्मानियंता ॥ ३१ ॥ तत्कुतस्तत्राह त्वत्तइति त्वत्तोव्यतिरिक्तंयदिकिंचिद्भवेत्तर्हि तस्मात्तवजन्मादिविकारोनियम्यत्वादिकंचभवेत् तत्तुनास्तीत्याह त्वत्तःपरंकारणमपरंकार्यं तत्रच एजत् जंगममनेजत् स्थावरंचत्वद्व्यतिरिक्तंनास्ति ननुमद्बोधकशास्त्रंव्यतिरिक्तमस्तीतिचेत् न यतः विद्यावेदोपवेदादिविद्यास्थानानि कलाश्चतदंगानितवैवतनवः नतुत्वद्व्यतिरिक्ताः तत्कुतः यतः त्वंबृहत् ब्रह्मैवासि तदपिकुतःतत्राह हिरण्यरूपंब्रह्मांडंगर्भोयस्यसः त्रिपृष्ठः त्रिगुणात्मकस्यप्रधानस्यपृष्ठेपरतःस्थितः अक्षरात्परतः

त्वमेवकालोनिमिषोजनानामायुर्लवाद्यावयवैःक्षिणोषि॥कूटस्थआत्मापरमेष्ठ्यजोमहांस्त्वंजीवलोकस्यचजीवआत्मा॥ ३१ ॥ त्वत्तःपरंनापरमप्यनेजदेजच्चकिंचिद्व्यतिरिक्तमस्ति॥ विद्याकलास्तेतनवश्चसर्वाहिरण्यगर्भोऽसिबृहत्त्रिपृष्ठः॥ ३२ ॥ व्यक्तंविभोस्थूलमिदंशरीरंयेनेंद्रियप्राणमनोगुणांस्त्वं ॥ भुंक्षेस्थितोधामनिपारमेष्ठ्यअव्यक्तआत्मापुरुषःपुराणः॥३३॥ अनंताव्यक्तरूपेणयेनेदमखिलंततं॥चिदचिच्छक्तियुक्तायतस्मैभगवतेनमः ॥ ३४॥ यदिदास्यस्यभिमतान्वरान्मेवरदोत्तम ॥ भूतेभ्यस्त्वद्विसृष्टेभ्योमृत्युर्माभून्ममप्रभो॥ ३५॥ नांतर्बहिर्दिवानक्तमन्यस्मादपिचायुधैः॥नभूमौनांबरेमृत्युर्नरैरपिमृगैरपि॥ ३६॥

परइत्यादिश्रुतेः ॥ ३२ ॥ ननुब्रह्मांडशरीरस्यजीवस्यममकुतोब्रह्मत्वं कुतोवाब्रह्मांडगर्भत्वादितत्राह व्यक्तंकार्यमिदं तवशरीरंव्यक्तंसत्यमितिवा येनशरीरेण त्वमिंद्रियप्राणमनसांगुणान्विषयान्भुंक्षे किंच पारमेष्ठ्येपारमैश्वर्येधामनिस्वस्वरूपेस्थितएवभुंक्षे नतुअस्मदादिवत् स्वरूपतिरोधानेन अतस्त्वमव्यक्तआत्मानिरुपाधिब्रह्मैवपुराणपुरुषश्चेत्यर्थः॥ ३३ ॥ ननुब्रह्मत्वंपुराणपुरुषत्वंकथमेकस्यतत्राह अनंतइति हेअनंतयेनत्वयाअव्यक्तेनमनोवचनागोचरेणरूपेणइदंविश्वंततंव्याप्तं तस्मैतुभ्यंभगवतेअचिंत्यैश्वर्यायनमः भगवत्त्वेहेतुः चिदचिच्छक्तियुक्ताय चिच्छक्तिर्विद्या अचिच्छक्तिर्माया ताभ्यांयुक्तायेति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अन्यस्मात्त्वत्सृष्टव्यतिरिक्तादपि हेभगवन् आयुधैर्मृत्युर्माभूत् ॥ ३६ ॥

व्यसुभिः अप्राणैःअसुमद्भिः सप्राणैः यथाआत्मनस्तवास्तिमहिमा तथाअप्रतिद्वंद्वतादिकंदेहीतिशेषः ॥ ३७ ॥ तपसायोगेनचप्रभावोयेषांतेषांयत् अणिमाद्यैश्वर्यंनरिष्यति ननश्यतितत्त्वदेहीत्यर्थः ॥ ३८ ॥ इतिसप्तमेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
चतुर्थेतुवरांल्लब्ध्वाविजित्याखिललोकपान् ॥ विष्णुद्वेषेणतान्सर्वान्दैत्येंद्रःसमपीडयत् ॥ १ ॥ शतधृतिः ब्रह्मा ॥ १ ॥ मेमत्तःयदपियद्य

व्यसुभिर्वाऽसुमद्भिर्वासुरासुरमहोरगैः ॥ अप्रतिद्वंद्वतांयुद्धेऐकपत्यंचदेहिनां ॥ ३७ ॥ सर्वेषांलोकपालानांमहिमानंयथात्मनः ॥ तपोयोगप्रभावाणांयन्नरिष्यतिकर्हिचित् ॥ ३८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेहिरण्यकशिपोर्वरप्रदानंनामतृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ नारदउवाच एवंवृतः शतधृतिर्हिरण्यकशिपोरथ ॥ प्रादात्तत्तपसाप्रीतोवरांस्तस्यसुदुर्लभान् ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच तातेमेदुर्लभाःपुंसांयान्वृणीषेवरान्मम ॥ तथाऽपिवितराम्यंगवरान्यदपिदुर्लभान् ॥ २ ॥ ततोजगामभगवानमोघानुग्रहोविभुः ॥ पूजितोऽसुरवर्येणस्तूयमानःप्रजेश्वरैः ॥ ३ ॥ एवंलब्धवरोदैत्योबिभ्रद्धेममयंवपुः ॥ भगवत्यकरोद्द्वेषंभ्रातुर्वधमनुस्मरन् ॥ ४ ॥ सविजित्यदिशःसर्वालोकांश्चत्रीन्महासुरः ॥ देवासुरमनुष्येंद्रान्गंधर्वगरुडोरगान् ॥ ५ ॥ सिद्धचारणविद्याध्रानृषीन्पितृपतीन्मनून् ॥ यक्षरक्षःपिशाचेशान्प्रेतभूतपतीनथ ॥ ६ ॥ सर्वसत्वपतीन्जित्वावशमानीयविश्वजित् ॥ जहारलोकपालानांस्थानानिसहतेजसा ॥ ७ ॥ देवोद्यानश्रियाजुष्टमध्यास्तेस्मत्रिविष्टपं ॥ महेंद्रभवनंसाक्षान्निर्मितंविश्वकर्मणा ॥ त्रैलोक्यलक्ष्म्यायतनमध्युवासाखिलर्द्धिमत् ॥ ८ ॥ यत्रविद्रुमसोपानामहामारकताभुवः ॥ यत्रस्फाटिककुड्यानिवैदूर्यस्तंभपंक्तयः ॥ ९ ॥

पीमेदुर्लभाः ॥ २ ॥ अमोघोऽनुग्रहोयस्य प्रजेश्वरैर्मरीच्यादिभिः ॥ ३ ॥ यदर्थंतपस्तप्तंतदाह एवमित्यादि ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सर्वेषांसत्वानांप्राणिजातानांयेयेपतयस्तान् ॥ ७ ॥ त्रिविष्टपंस्वर्गमध्यास्तेस्म अधिष्ठितवान् महेंद्रभवनमध्युवास अधिवसतिस्म ॥ ८ ॥ अखिलसमृद्धियुक्तत्वमेवाह यत्रेतित्रिभिः ॥ ९ ॥

मुक्तादामानिपरिच्छदाःपरिकरायासाम् ॥ १० ॥ सुदतीःसुदत्यः ॥ ११ ॥ ऊर्जितमधिकंचंडंतीव्रंशासनंयस्य ॥ १२ ॥ अंगहेराजन् उरुगंधिनाउग्रगंधेन मधुनासुरयामत्तं अतएवविवृत्तेविघूर्णितेताम्रेअक्षिणीयस्यतं अशेषधिष्ण्यपाःसर्वलोकपालाः उपायनयुक्तैःपाणिभिरुपासतसेवंते त्रिभिर्ब्रह्मविष्णुरुद्रैर्विना पदमाश्रयभूतं ॥ १३ ॥ उपासनप्रकारमाहजगुरिति ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥तत्पत्योनद्यः ऊ

यत्रचित्रवितानानिपद्मरागासनानिच ॥ पयःफेननिभाःशय्यामुक्तादामपरिच्छदाः ॥ १० ॥ कूजद्भिर्नूपुरैर्देव्यःशब्दयंत्यइतस्ततः ॥ रत्नस्थलीषुपश्यंतिसुदतीःसुंदरंमुखं ॥ ११ ॥ तस्मिन्महेंद्रभवनेमहाबलोमहामनानिर्जितलोकएकराट् ॥ रेमेऽभिवंद्यांघ्रियुगःसुरादिभिःप्रतापितैरूर्जितचंडशासनः ॥ १२ ॥ तमंगमत्तंमधुनोरुगंधिनाविवृत्तताम्राक्षमशेषधिष्ण्यपाः ॥ उपासतोपायनपाणिभिर्विनात्रिभिस्तपोयोगबलौजसांपदं ॥ १३ ॥ जगुर्महेंद्रासनमोजसास्थितंविश्वावसुस्तुंबुरुरस्मदादयः ॥ गंधर्वसिद्धाऋषयोऽस्तुवन्मुहुर्विद्याधराअप्सरसश्चपांडव ॥ १४ ॥ सएववर्णाश्रमिभिःक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥ इज्यमानोहविर्भागानग्रहीत्स्वेनतेजसा ॥ १५ ॥ अकृष्टपच्यातस्यासीत्सप्तद्वीपवतीमही ॥ तथाकामदुघाद्यौस्तुनानाश्चर्यपदंनभः ॥ १६ ॥ रत्नाकराश्चरत्नौघांस्तत्पत्न्यश्चोहुरूर्मिभिः ॥ क्षारसीधुघृतक्षौद्रदधिक्षीरामृतोदकाः ॥ १७ ॥ शैलाद्रोणीभिराक्रीडंसर्वर्तुषुगुणान्द्रुमाः ॥ दधारलोकपालानामेकएवपृथग्गुणान् ॥ १८ ॥ सइत्थंनिर्जितककुबेकराड्विषयान्प्रियान् ॥ यथोपजोषंभुंजानोनातृप्यदजितेंद्रियः ॥ १९ ॥ एवमैश्वर्यमत्तस्यदृप्तस्योच्छास्त्रवर्त्तिनः ॥ कालोमहान्व्यतीयायब्रह्मशापमुपेयुषः ॥ २० ॥ तस्योग्रदंडसंविग्नाःसर्वेलोकाःसपालकाः ॥ अन्यत्रालब्धशरणाःशरणंययुरच्युतं ॥ २१ ॥

हुःवहंतिस्म घृतदुग्धादीन् रत्नाकरानेवाह क्षारेति ॥ १७ ॥
आक्रीडंक्रीडास्थानं द्रुमाःसर्वेषुऋतुषुगुणान् पुष्पफलादीन् सचलोकपालानां पृथग्विधान् गुणान् वर्षणदहनशोषणादीन् एकएवदधार ॥ १८ ॥ निर्जिताःककुभोयेन यथोपजोषं यथाप्रीति ॥ १९ ॥ महान्कालःएकसप्ततियुगनिर्किंचिदधिकानि ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ अरूपावक्तृरहिता ॥ २४ ॥ ममदर्शनंस्तवनंश्रवणंसर्वेषांश्रेयसामुपपत्तयेभवति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७॥ ननुदेवादि विद्वेषेऽपिअस्यविनाशोनास्ति ब्रह्मवरेणोर्जितत्वात्तत्राह निर्वैरायेति सर्वमहंसहेनमद्भक्तद्रोहमितिभावः ॥ २८ ॥ असुरंचहतंमेनिरे तदानींतद्वेषेप्रवृत्तत्वादितिभावः ॥ २९ ॥ तमेवद्वेषंवकुमादौसुतस्यमहत्त्वमाह तस्येति गुणैर्महानभूत् गुणानेवाह महदुपासकइत्यादि

तस्यैनमोस्तुकाष्ठायैयत्रात्माहरिरीश्वरः॥ यद्गत्वाननिवर्ततेशांताःसंन्यासिनोऽमलाः॥ २२॥ इतितेसंयतात्मानःसमाहितधियोऽमलाः ॥ उपतस्थुर्हृषीकेशंविनिद्रावायुभोजनाः॥ २३॥ तेषामाविरभूद्वाणीअरूपामेघनिःस्वना॥ सन्नादयंतीककुभःसाधूनामभयंकरी ॥ २४॥ माभैष्टविबुधश्रेष्ठाःसर्वेषांभद्रमस्तुवः॥ मद्दर्शनंहिभूतानांसर्वश्रेयोपपत्तये॥२५॥ ज्ञातमेतस्यदौरात्म्यंदैतेयापसदस्यच ॥ तस्यशांतिंकरिष्यामिकालंतावत्प्रतीक्षत॥ २६॥यदादेवेषुवेदेषुगोषुविप्रेषुसाधुषु॥ धर्मेमयिचविद्वेषःसवाआशुविनश्यति॥२७॥ निर्वैरायप्रशांतायस्वसुतायमहात्मने॥ प्रह्लादाययदाद्रुह्येद्धनिष्येऽपिवरोर्जितं ॥ २८ ॥

नारदउवाच

इत्युक्तालोकगुरुणातंप्रणम्यदिवौकसः॥ न्यवर्ततगतोद्वेगामेनिरेचासुरंहतं॥ २९॥तस्यदैत्यपतेःपुत्राश्चत्वारःपरमाद्भुताः॥ प्रह्लादोऽभून्महांस्तेषांगुणैर्महदुपासकः॥३०॥ ब्रह्मण्यःशीलसंपन्नःसत्यसंधोजितेंद्रियः॥ आत्मवत्सर्वभूतानामेकःप्रियसुहृत्तमः॥ ३१॥ दासवत्संनतार्यांघ्रिःपितृवद्दीनवत्सलः॥ भ्रातृवत्सदृशेस्निग्धोगुरुष्वीश्वरभावनः॥ विद्याऽर्थरूपजन्माढ्योमानस्तंभविवर्जितः॥ ३२॥ नोद्विग्नचित्तोव्यसनेषुनिस्पृहःश्रुतेषुदृष्टेषुगुणेष्ववस्तुदृक्॥ दांतेंद्रियप्राणशरीरधीःसदाप्रशांतकामोरहितासुरोऽसुरः॥ ३३॥

ना ॥ ३० ॥ सत्यासंधाप्रतिज्ञायस्य एकएवप्रियश्चसुहृत्तमश्च ॥ ३१ ॥ दासवत् सम्यक्नताआर्याणांअंघ्रयोयेन गुरुषुईश्वरइतिभावनायस्य ॥ ३२॥ व्यसनेषुप्राप्तेष्वपिनोद्विग्नचित्तः दृष्टश्रुतेषुगुणेषु विषयेषुइहामुत्रभोगेषुनिस्पृहः यतस्तेषुअवस्तुदृक् दांताइंद्रियादयो यस्य रहितःआसुरोभावोमत्सरादिर्यस्यसः असुरोऽपिसन् प्रशांतकामः ॥ ३३ ॥

१० ११ ॥

अधुनाऽपितेगुणानापिधीयंतेतिरोहितानभवंति ॥ ३४ ॥ साधुगाथासदसि देवासुरमनुष्याणांमध्येकःसाधुरितिप्रसंगवत्यांसभायां यं प्रल्हादं प्रतिमानंदृष्टांतं ॥ ३५ ॥ सूच्यतेमयाकेवलंद्योत्यते सुष्ठुकथ्यतइतिवा ॥ ३६ ॥ नैसर्गिकरतेर्लिंगान्याह न्यस्तक्रीडनकइतिष ड्भिः तन्मनस्कतयातदेकचित्तत्वेन ॥ ३७ ॥ एतानिआसनादीनि गोविंदेनपरिरंभितः आत्मनाएकीकृतः ॥ ३८ ॥ रुदति रोदिति रौति वैकुंठस्यचिंतयाशबलाव्यामिश्राक्षुभिताचेतनायस्य तस्यचिंतयाआल्हादोयस्य ॥ ३९ ॥ क्वचिदुत्कंठःमुक्तकंठःसन् अनुचकार तच्चे

यस्मान्महद्गुणाराजन्गृह्यंतेकविभिर्मुहुः॥ नतेऽधुनापिधीयंतेयथाभगवतीश्वरे॥३४॥यंसाधुगाथासदसि रिपवोऽपिसुरान्नृप॥ प्रतिमानंप्रकुर्वंतिकिमुतान्येभवादृशाः ॥३५॥ गुणैरलमसंख्येयैर्माहात्म्यंतस्यसूच्य ते॥ वासुदेवेभगवतियस्यनैसर्गिकीरतिः ॥३६॥ न्यस्तक्रीडनकोबालोजडवत्तन्मनस्कया ॥ कृष्णग्रहगृ हीतात्मानवेदजगदीदृशं॥३७॥ आसीनःपर्यटन्नश्नंश्छयानःप्रपिबन्ब्रुवन् ॥ नानुसंधत्तएतानिगोविंदप रिरंभितः॥३८॥ क्वचिद्रुदतिवैकुंठचिंताशबलचेतनः॥ क्वचिद्धसतितच्चिंताल्हादउद्गायतिक्वचित्॥३९॥ न दतिक्वचिदुत्कंठोविलज्जोनृत्यतिक्वचित्॥ क्वचित्तद्भावनायुक्तस्तन्मयोऽनुचकारह ॥४०॥ क्वचिदुत्पुलकस्तू ष्णीमास्तेसंस्पर्शनिर्वृतः॥ अस्पंदप्रणयानंदसलिलामीलितेक्षणः॥ ४१ ॥ सउत्तमश्लोकपदारविंदयोर्निषे वयाऽकिंचनसंगलब्धया॥ तन्वन्परांनिर्वृतिमात्मनोमुहुर्दुःसंगदीनान्यमनःशमंव्यधात् ॥ ४२ ॥ तस्मिन्म हाभागवतेमहाभागेमहात्मनि॥ हिरण्यकशिपूराजन्नकरोदघमात्मजे॥४३॥ युधिष्ठिरउवाच देवर्ष एतदिच्छामोवेदितुंतवसुव्रत॥ यदात्मजायशुद्धायपिताऽदात्साधवेत्यघं॥ ४४ ॥

ष्टादिकंस्वयंकृतवान् ॥ ४० ॥ संस्पर्शस्तद्भावापत्तिःतेननिर्वृतः अस्पंदःस्थिरोयःप्रणयस्तेन यआनंदःतेनयत्सलिलंतेनयुक्ते आमीलि ते ईषन्निमीलिते ईक्षणेयस्यसः ॥४१॥ आत्मनःपरांनिर्वृतितन्वन् दुःसंगेनदीनस्यान्यस्यापिमनः शमंशांतंव्यधात् ॥४२ ॥ अघंद्रोहम करोत् ॥४३॥प्रथमाध्यायांतेपृष्टमेवार्थमतिविस्मयेनपुनःपृच्छति देवर्षइति तवत्वत्तः तववाक्यमितिवा साधवेअघमदात् साधोर्द्रोहंकृ तवानितियत् एतद्वेदितुंज्ञातुमिच्छामः ॥ ४४ ॥

उपालभंते आक्षिपंति अघंतुनैवकुर्वंति अपरःशत्रुरिव ॥ ४५ ॥ अनुवशान् अनुकूलान् साधून् अरागरोषान् गुरुःपितैवदेवतायेषांता
नुद्दिश्यअघंनकुर्वंतिइतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः पुत्रायपुत्रमुद्दिश्यपितुर्द्वेषः पित्राकृतोद्वेषः पुत्रस्यमरणार्थंप्रयोजितः प्रवर्तितइतियत् ए
तत्कौतूहलंविधमअपाकुरु यद्वा ययस्मात्पुत्राययोद्वेषः सपितुर्मरणायप्रयोजितः अतएतत्कौतूहलंविधमइत्यर्थः ॥ ४६ ॥ इतिसप्तमेटी
कायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥छ॥ पंचमेगुरुतोऽधीतंत्यक्त्वाविष्णुस्तुतौरतं ॥ घातयन्द्विपसर्पाद्यैःसुतंदैत्योनचाशकत् ॥१॥ भगवद्भक्ति

पुत्रान्विप्रतिकूलान्स्वान्पितरःपुत्रवत्सलाः ॥ उपालभंतेशिक्षार्थंनैवाघमपरोयथा ॥ ४५ ॥ किमुतानुवशा
न्साधूंस्तादृशान्गुरुदेवतान् ॥ एतत्कौतूहलंब्रह्मन्नस्माकंविधमप्रभो ॥ पितुःपुत्राययद्द्वेषोमरणायप्रयोजि
तः ॥ ४६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रह्लादचरित्रेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥
नारदउवाच पौरोहित्यायभगवान्वृतःकाव्यःकिलासुरैः ॥ शंडामर्कौसुतौतस्यदैत्यराजगृहांतिके ॥ १ ॥
तौराज्ञाप्रापितंबालंप्रह्लादंनयकोविदं ॥ पाठयामासतुःपाठ्यानन्यांश्चासुरबालकान् ॥ २ ॥ यत्तत्रगुरुणा
प्रोक्तंशुश्रुवेऽनुपपाठच ॥ नसाधुमनसामेनेस्वपरासद्ग्रहाश्रयं ॥ ३ ॥ एकदाऽसुरराट्पुत्रमंकमारोप्यपांडव ॥
पप्रच्छकथ्यतांवत्समन्यतेसाधुयद्भवान् ॥ ४ ॥ प्रह्लादउवाच तत्साधुमन्येऽसुरवर्यदेहिनांसदासमु
द्विग्नधियामसद्ग्रहात् ॥ हित्वात्मपातंगृहमंधकूपंवनंगतोयद्धरिमाश्रयेत ॥ ५ ॥ नारदउवाच श्रुत्वापु
त्रगिरोदैत्यःपरपक्षसमाहिताः ॥ जहासबुद्धिर्बालानांभिद्यतेपरबुद्धिभिः ॥ ६ ॥

रेवविद्वेषेकारणमितिवक्तुमाह पौरोहित्यायेत्यादिना काव्यःशुक्रः तस्यसुतौ तत्रन्यवसतामितिशेषः पाठ्यान् दंडनीत्यादीन् पाठ्यान
सुरबालकानितिवाऽन्वयः ॥ २ ॥ अनुश्रवणानंतरं तथैवपपाठच किंतु तत्साधुनमेने तत्रहेतुः स्वःपरइत्यसद्ग्रहोमिथ्याभिनिवेशएवाश्र
योयस्यतत् ॥ ३ ॥ ४ ॥ हेअसुरवर्यअसद्ग्रहात् अहंममेतिमिथ्याऽभिनिवेशाद्धेतोःसम्यगुद्विग्नाविषण्णाधीर्येषांते वनंगतःसन् हरिमा
श्रयेतेतियत् तदेवाहंसाधुमन्ये कथंभूतंगृहं आत्मपातमात्मनःअधःपातनिमित्तं कुतः अंधकूपवत् मोहावहं ॥ ५ ॥ परपक्षेविष्णौस
माहिताः परिनिष्ठिताः हासेहेतुः बुद्धिरिति ॥ ६ ॥

विष्णुपक्षैर्भागवतैर्हेतुभूतैः ननुत्वद्गृहेकुतस्तेषांप्रवेशः सत्यं तथापिप्रतिच्छन्नैर्वेषांतरेणछन्नैः ॥ ७ ॥ दैत्यैर्गृहमानीतं ॥८॥ बालान्सर्वान तिअतिक्रम्य तुभ्यंतव ॥ ९ ॥ १० ॥ अहोमायामोहिताभवंतोमामाक्षिपंतीत्याशयेनतावदाह स्वःपरश्चेतिमिथ्याभिनिवेशोयदीयया माययैवकृतः नतुवास्तवः अतएवतदीययामाययाविमोहितबुद्धीनांभवतामेवदृष्टः नतुमम तस्मैअचिंत्यमायेश्वरायनमः ॥ ११ ॥ अहोकिमेतत्प्रलपसि तवबुद्धिभेदोयतोजातस्तंकथयेत्याक्षिप्तःसन् तत्प्रसादादेवेत्युत्तरमाह सइतित्रिभिः सभगवान् यदाअनुव्रतः अनुकू

सम्यग्विधार्यतांबालोगुरुगेहेद्विजातिभिः ॥ विष्णुपक्षैःप्रतिच्छन्नैर्नभिद्येतास्यधीर्यथा ॥ ७ ॥ गृहमानीतमाहूयप्रह्रादंदैत्ययाजकाः ॥ प्रशस्यश्लक्ष्णयावाचासमपृच्छंतसामभिः ॥ ८ ॥ वत्सप्रह्रादभद्रंतेसत्यंकथयमात्मृषा ॥ बालानतिकुतस्तुभ्यमेषबुद्धिविपर्ययः ॥ ९ ॥ बुद्धिभेदःपरकृतउताहोतेस्वतोऽभवत् ॥ भण्यतांश्रोतुकामानांगुरूणांकुलनंदन ॥ १० ॥ प्रह्रादउवाच स्वःपरश्चेत्यसद्ग्राहःपुंसांयन्माययाकृतः ॥ विमोहितधियांदृष्टस्तस्मैभगवतेनमः ॥ ११ ॥ सयदाऽनुव्रतःपुंसांपशुबुद्धिर्विभिद्यते ॥ अन्यएषतथाऽन्योहमितिभेदगतासती ॥ १२ ॥ सएषआत्मास्वपरेत्यबुद्धिभिर्दुरत्ययानुक्रमणोनिरूप्यते ॥ मुह्यंतियद्वर्त्मनिवेदवादिनोब्रह्मादयोह्येषभिनत्तिमेमतिं ॥ १३ ॥ यथाभ्राम्यत्ययोब्रह्मन्स्वयमाकर्षसन्निधौ ॥ तथामेभिद्यतेचेतश्चक्रपाणेर्यदृच्छया ॥ १४ ॥ एतावद्ब्राह्मणायोक्त्वाविरराममहामतिः ॥ तंनिर्भर्त्स्याथकुपितःसदीनोराजसेवकः ॥ १५ ॥

लोभवति तदापशूनामविवेकिनामिवबुद्धिर्भेदगता असतीमिथ्यासंसारविषयाविभिद्यते अभिन्नात्मनिष्ठा भवति ॥ १२ ॥ भेदस्यासत्त्वंदर्शयन्नाह सएषपरमात्मैवस्वःपरइतिच अविवेकिभिर्निरूप्यते युक्तंचैतत् यतः यस्यवर्त्मविजिज्ञासायां ब्रह्मादयोऽपिमुह्यंति तत्रहेतुः दुरत्ययंदुर्घटमनुक्रमणमनुचरितमनुवर्णनंवायस्य ॥ १३ ॥ ननुनिर्विकारस्यकथंमतिभेदकत्वंतत्राह यथेति यथाअयोलोहमाकर्षस्यायस्कांतस्यसमीपेस्वयमेवभ्रमति तथाचेतश्चक्रपाणेःसन्निधौ तवकुतोजातस्तत्सन्निधिस्तत्राह यदृच्छयेति कस्यतपोदानादेःफलमेतदितिनज्ञायतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ राजसेवकउवाचेतिशेषः ॥ १५ ॥

अरेवेत्रंकशाआनीयतां सामदानभेददंडानांमध्येचतुर्थःदमः दंडःअस्यदुर्बुद्धेःउदितःउक्तःशास्त्रेषु दुर्बुद्धित्वेहेतुः कुलांगारस्यकुलस्यांगारवन्नाशहेतोः॥ १६॥तत्कुतस्तत्राह दैतेयाएवचंदनद्रुमाः तेषांवनेअयंकंटकद्रुमतुल्योजातः तदेवाहयस्यदैतेयचंदनवनस्यमूलोन्मूलनेपरशुस्थानीयस्यविष्णोरयमर्भकएवनालायितः नालमिवाचरत् यथापरशोःछेदकत्वेबब्बूलादिद्रुमनिर्मितोदंडःसहकारी तंविनाछेदनासंभवात् तथाऽयंविष्णोर्दैत्यमूलोच्छेदेहेतुर्जातइत्यर्थः ॥ १७ ॥ इतितंप्रह्लादंभीषयन् धर्मार्थकामवर्गस्यप्रतिपादकंशास्त्रमध्यापया

आनीयतामरेवेत्रमस्माकमयशस्करः॥ कुलांगारस्यदुर्बुद्धेश्चतुर्थोऽस्योदितोदमः॥ १६ ॥ दैतेयचंदनवने जातोऽयंकंटकद्रुमः॥ यन्मूलोन्मूलपरशोर्विष्णोर्नालायितोऽर्भकः ॥ १७॥ इतितंविविधोपायैर्भीषयंस्तर्जनादिभिः॥ प्रह्लादंग्राहयामासत्रिवर्गस्योपपादनं॥ १८ ॥ ततएनंगुरुर्ज्ञात्वाज्ञातज्ञेयचतुष्टयं॥ दैत्येंद्रंदर्शयामासमातृमृष्टमलंकृतं॥१९॥ पादयोःपतितंबालंप्रतिनंद्याशिषाऽसुरः॥ परिष्वज्यचिरंदोर्भ्यांपरमामापनिर्वृतिं॥ २० ॥ आरोप्यांकमवघ्रायमूर्धन्यश्रुकलांबुभिः॥ आसिंचन्विकसद्वक्त्रमिदमाहयुधिष्ठिर॥ २१ ॥ हिरण्यकशिपुरुवाच प्रह्लादानूच्यतांतातस्वधीतंकिंचिदुत्तमं ॥ कालेनैतावतायुष्मन्यदशिक्षद्गुरोर्भवान् ॥२२॥ प्रह्लादउवाच श्रवणंकीर्तनंविष्णोःस्मरणंपादसेवनं॥अर्चनंवंदनंदास्यंसख्यमात्मनिवेदनं॥२३॥ इतिपुंसाऽर्पिताविष्णौभक्तिश्चेन्नवलक्षणा॥ क्रियतेभगवत्यद्धातन्मन्येऽधीतमुत्तमं॥२४॥निशम्यैतत्सुतवचो,हिरण्यकशिपुस्तदा॥ गुरुपुत्रमुवाचेदंरुषाप्रस्फुरिताधरः॥ २५॥

मास ॥१८॥ ज्ञातंज्ञेयमुपायानांचतुष्टयंसामदानादियेनतंदैत्येंद्रंप्रति मात्रामृष्टमुद्वर्त्यस्नापितमलंकृतंभूषणतिलकादिभिः ॥१९॥२० ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ पादसेवनंपरिचर्या अर्चनंपूजा दास्यंकर्मार्पणं सख्यंतद्विश्वासादि आत्मनिवेदनंस्वशरीरसमर्पणं यथाविक्रीतस्यगवाश्वादेर्भरणपालनादिचितानक्रियते तथादेहंतस्मैसमर्प्यतच्चितावर्जनमित्यर्थः ॥ २३ ॥ इतिनवलक्षणानियस्याःसा अद्धातेनचेद्भगवतिविष्णौभक्तिःक्रियतेसाचअर्पितैवसतीयदिक्रियेत नतुकृतासतीपश्चादर्प्यते तदुत्तममधीतंमन्ये नत्वस्माद्गुरोरधीतंशिक्षितंवातथाविधंकिंचिदस्तीतिभावः॥२४॥२५॥

नविद्यतेसारंयत्रतत् असारं नविद्यतेसारंयस्मादितिवास्तवोऽर्थः ॥ २६ ॥ मित्रत्वेनप्रवर्त्तमानस्यापितव विरोधाचरणंनासंभावितमित्या
ह संतिहीति दुष्टमैत्रंमित्रत्वंयेषांतेदुर्मैत्राः रोगइति ब्रह्महाक्षयरोगीस्यात्सुरापःश्यावदंतकः॥स्वर्णहारीतुकुनखीदुश्चर्मागुरुतल्पगइत्यादि
स्मृत्युक्तःपातकिनांरोगोयथोदेति तथातेषामघंविद्वेषादिकमुदेतीत्यर्थः ॥ २७ ॥ नमत्प्रणीतंमयापाठितं नोऽस्मभ्यं कत्कुत्सितंदोषंमा
स्मअदाः अडागमआर्षः मयिदोषारोपंमाकुथाइत्यर्थः इंद्रशत्रोइति नहिब्राह्मणेषुतवकोपउचितइतिभावः ॥ २८ ॥ गुरुमुखीयंगुरुवा
क्यजनिताहेअभद्र ॥ २९ ॥ आस्तामियंवार्ता भवादृशानांविषयासक्तानामत्रानधिकारादित्याशयेनाह मतिरिति परतःगुरोः स्वतोवा

ब्रह्मबंधोकिमेतत्तेविपक्षंश्रयतासता॥ असारंग्राहितोबालोमामनादृत्यदुर्मते ॥ २६ ॥ संतिह्यसाधवोलो
केदुर्मैत्राश्छद्मवेषिणः॥ तेषामुदेत्यघंकालेरोगःपातकिनामिव॥ २७॥ गुरुपुत्रउवाच नमत्प्रणीतंनपर
प्रणीतंसुतोवदत्येषतवेंद्रशत्रो॥ नैसर्गिकीयंमतिरस्यराजन्नियच्छमन्युंकद्दाःस्ममानः॥ २८॥ नारदउ
वाच गुरुणैवंप्रतिप्रोक्तोभूयआहासुरःसुतं॥ नचेद्गुरुमुखीयंतेकुतोऽभद्राऽसतीमतिः॥ २९॥ प्रह्लादउवा
च मतिर्नकृष्णेपरतःस्वतोवामिथोऽभिपद्येतगृहव्रतानां॥ अदांतगोभिर्विशतांतमिस्रंपुनःपुनश्चर्वितचर्व
णानां॥ ३०॥ नतेविदुःस्वार्थगतिंहिविष्णुंदुराशयायेबहिरर्थमानिनः॥ अंधायथांऽधैरुपनीयमानावागी
शतंत्यामुरुदाम्निबद्धाः॥ ३१ ॥

मिथोवाअन्योऽन्यतः नाभिपद्येत नसंपद्येत केषां गृहव्रतानांगृहएवव्रतंसंकल्पइतिकृत्यचिंतायेषां अतएवादां
तैरनुपरतैर्गोभिरिंद्रियैर्हेतुभूतैः तमिस्रंसंसारंविशतां तत्रचर्वितस्यैवचर्वणंयेषां ॥ ३० ॥ ननुश्रीकृष्णस्यपरमानंदस्वरूपत्वात्तेऽपितन्निष्ठाए
वकिंनस्युरितिचेत्तदज्ञानादित्याह नेति येदुराशयाः विषयवासितांतःकरणाः तेहिविष्णुंनविदुः तत्रहेतुः स्वस्मिन्नेवार्थःपुरुषार्थोयेषांते
षांगतिगम्यं ननुतेऽपिगुरूपदेशाद्विष्णुंज्ञास्यंतितत्राह बहिर्विषयेष्वर्थोयेषांतेबहिरर्थाः तानेवगुरुत्वेनमंतुंशीलंयेषांते अतःअंधैरुपनीयमा
नाअंधायथापंथानंनविदुः किंतुगर्तेपतंति तथातेऽपिईशस्यतंत्यांदीर्घरज्ज्वांवेदलक्षणायां उरूणिदामानिब्राह्मणादिनामानियस्यांतस्यां
काम्यैःकर्मभिर्बद्धाएवभवंतीत्यर्थः तदुक्तं विषयाविष्टचित्तानांविष्ण्वावेशःसुदूरतः॥वारुणीदिग्गतंवस्तुव्रजन्नैंद्रींकिमाप्नुयादिति ॥ ३१॥

ननुच एकोदेवःसर्वभूतेषुगूढःसर्वव्यापीसर्वभूतांतरात्मेत्यादिश्रुतिप्रतिपादितंविष्णुंकथंनविदुः कुतोवातेषांतमिस्त्रप्रवेशस्तत्राह नैषामिति निष्किंचनानांनिरस्तविषयाभिमानानांमहत्तमानां पादरजसाअभिषेकंयावन्नवृणीत तावत् श्रुतिवाक्यतोजातापिएषांमतिरुरुक्रमस्यांघ्रिनस्पृशति नप्राप्नोति असंभावनादिभिर्विहन्यतइत्यर्थः अनर्थस्यसंसारस्यापगमोयदर्थः यस्याअंघ्रिस्पर्शिन्याः मतेरर्थःप्रयोजनं महदनुग्रहाभावान्नतत्त्वनिश्चयोनापिमोक्षस्तेषामित्यर्थः ॥ ३२ ॥ निरस्यत चिक्षेप ॥ ३३ ॥ अमर्षोअसहनंतेनसहितयारुषाआविष्टो

नैषांमतिस्तावदुरुक्रमांघ्रिंस्पृशत्यनर्थापगमोयदर्थः॥ महीयसांपादरजोभिषेकंनिष्किंचनानांनवृणीतयावत्॥ ३२ ॥ इत्युक्तोपरतंपुत्रंहिरण्यकशिपूरुषा॥ अंधीकृतात्मास्वोत्संगान्निरस्यतमहीतले॥ ३३ ॥ आहामर्षरुषाविष्टःकषायीभूतलोचनः॥ वध्यतामाश्वयंवध्योनिःसारयतनैर्ऋताः॥ ३४ ॥ अयंमेभ्रातृहासोऽयंहित्वास्वान्सुहृदोऽधमः॥ पितृव्यहंतुर्यःपादौविष्णोर्दासवदर्चति ॥ ३५॥ विष्णोर्वासाध्वसौकिंनुकरिष्यत्यसमंजसः॥ सौहृदंदुस्त्यजंपित्रोरहाद्यःपंचहायनः॥ ३६ ॥ परोप्यपत्यंहितकृद्यथौषधंस्वदेहजोऽप्यामयवत्सुतोऽहितः॥ छिंद्यात्तदंगंयदुतात्मनोऽहितंशेषंसुखंजीवतियद्विवर्जनात्॥ ३७॥ सर्वैरुपायैर्हंतव्यःसंभोजशयनासनैः॥ सुहृल्लिंगधरःशत्रुर्मुनेर्दुष्टमिवेंद्रियं॥ ३८॥

व्याप्तः कषायीभूते आताम्रेलोचनेयस्य हेनैर्ऋताःराक्षसाः ॥३४॥ वध्यत्वेतुः यतोयंमेभ्रातृहा कुतः योविष्णोःपादौदासवदर्चति तत्पक्षपातीत्यर्थः अतःसएवायमित्यन्वयः ॥ ३५॥ अहोविष्णुरप्यविश्वसनीयंकिमितिस्वीकृतवानित्याह विष्णोर्वेति अहात् जहौ ॥ ३६ ॥ ननुतवायमपत्यंचकथंवध्यस्तत्राह परोप्यौषधमिवहितकृच्चेत्तदपत्यमेवज्ञेयः सुतःस्वदेहजोऽपिअहितश्चेत् आमयइव आस्तांममतास्पदस्यकथा अंगमपिचयत् करचरणादि तदप्यात्मनोऽहितंचेच्छिंद्यादेवेत्यर्थः ॥ ३७ ॥ अतःसर्वैरुपायैर्हंतव्यः संभोजोभोजनं भोजनादिषुविषादिप्रयोगैरित्यर्थः यथादुष्टमिंद्रियंमुनेःशत्रुः ॥ ३८ ॥

तिग्मास्तीक्ष्णादंष्ट्रायेषां करालान्यास्यानिभयंकराणिमुखानियेषांतेचतेच ताम्राणिश्मश्रूणिशिरोरुहाश्चयेषां ॥ ३९ ॥ ४० ॥ परे ईश्वरेयुक्तःसमाहितआत्मामनोयस्यतस्मिन् प्रह्लादेतेषांनैर्ऋतादीनांप्रहारानिष्फलाआसन्जाताः तत्रहेतवःब्रह्मणिनिर्विकारेअनिर्देश्ये अविषयेभगवतिनिरतिशयैश्वर्ये अखिलात्मनिशस्त्रादीनामपिनियंतरिएवंभूतेपरे अपुण्यस्यनिर्दैवस्यसत्क्रियाःमहोद्यमाइव ॥ ४१ ॥ ॥४२ ॥ दंदशूकैः सर्पैःअभिचाराः कृत्यादयः अवपातनानि गिरिशृंगादधःपातनानितैः मायाभिः शंबरनिर्मिताभिः अवटादिषुसन्निरोधैश्च ॥ ४३ ॥ पर्वताक्रमणैः पर्वतानांतदुपरिक्षेपैः बहुवचनैरभिचाराद्यावृत्तिंदर्शयति तद्धननंकर्तुंनाभ्यपद्यत नप्राप नाशक्नोदित्यर्थः

नैर्ऋतास्तेसमादिष्टाभर्त्रावैशूलपाणयः ॥ तिग्मदंष्ट्रकरालास्यास्ताम्रश्मश्रुशिरोरुहाः ॥ ३९ ॥ नदंतोभैरवान्नादांश्छिंधिभिंधीतिवादिनः ॥ आसीनंचाहनन्शूलैःप्रह्लादंसर्वमर्मसु ॥ ४० ॥ परेब्रह्मण्यनिर्देश्येभगवत्यखिलात्मनि॥युक्तात्मन्यफलाआसन्नपुण्यस्येवसत्क्रियाः॥४१॥प्रयासेऽपहतेतस्मिन्दैत्येंद्रःपरिशंकितः॥ चकारतद्वधोपायान्निर्बंधेनयुधिष्ठिर ॥ ४२॥ दिग्गजैर्दंदशूकैश्चअभिचारावपातनैः ॥ मायाभिःसन्निरोधैश्चगरदानैरभोजनैः ॥ ४३ ॥ हिमवाय्वग्निसलिलैःपर्वताक्रमणैरपि ॥ नशशाकयदाहंतुमपापमसुरःसुतं॥ चिंतांदीर्घतमांप्राप्तस्तत्कर्तुंनाभ्यपद्यत॥४४॥एषमेबहुसाधूक्तोवधोपायाश्चनिर्मिताः॥ तैस्तैर्द्रोहैरसद्धर्मैर्मुक्तःस्वेनैवतेजसा ॥ ४५ ॥ वर्तमानोऽविदूरेवैबालोप्यजडधीरयं ॥ नविस्मरतिमेऽनार्यंशुनःशेपइवप्रभुः ॥ ॥ ४६ ॥ अप्रमेयानुभावोयमकुतश्चिद्भयोऽमरः ॥ नूनमेतद्विरोधेनमृत्युर्मेभवितानवा ॥ ४७॥

॥ ४४ ॥ चिंतामेवाह एषइतित्रिभिः मेमयाअसाधुपरुषंयथाभवतितथोक्तः असद्धर्मैरपकारैः अभिचारैर्वा ॥ ४५ ॥ अविदूरेसमीपे वर्तमानोपिबालोप्ययमजडधीः निर्भयचित्तः मेऽनार्यमन्याय्यंशत्रुंवानविस्मरति अजीगर्तस्यमध्यमपुत्रःशुनःशेपोनामपितृभ्यांहरिश्चंद्रायविक्रीतःसन् यथातयोरपकारमविस्मरन् तद्विपक्षंविश्वामित्रमाश्रित्य गोत्रांतरमापन्नस्तद्वत् यद्वा स्वभावापरित्यागेदृष्टांतःशुनःशेपःपुच्छमिवेति ॥४६॥ अप्रमेयः अपरिमेयोऽनुभावोयस्य नकुतश्चिद्भयंयस्य नवाभविता अन्यथामृत्युर्नैवभविष्यतीत्यर्थः ॥ ४७॥

औशनसौ उशनसःपुत्रौनीतिज्ञौ विविक्तेएकांते ॥ ४८ ॥ भ्रुवोर्विजृंभणेनैवत्रस्ताः समस्ताधिष्ण्यपालोकपालायस्मिन् तस्यतवचिन्त्यक्ष्महेनपश्यामः पदमालंबनंनैवास्ति यद्वाशिशूनांवृत्तंगुणदोषयोः पदंविषयोनभवतीत्यर्थः॥४९॥तथापितुबंधनमस्योचितमित्याहतुः इमंत्विति यावद्गुरुःआगमिष्यति तावद्बध्वानिधेहि ततःकिमतऊचतुः यतः पुंसोबुद्धिश्चवयसा तथाआर्यसेवयासमीचीनाभवति॥५०॥ अनुज्ञायतथेत्यंगीकृत्य ॥ ५१ ॥ ततश्चतौप्रह्लादायधर्मादिकमूचतुः प्रश्रितश्चासाववनतश्चतस्मै ॥५२॥ यथायथावत् त्रिवर्गमुपशिक्षि

इतितंचिंतयाकिंचिन्म्लानश्रियमधोमुखं॥शंडामर्कावौशनसौविविक्तइतिहोचतुः॥ ४८ ॥ जितंत्वयैकेनजगत्त्रयंभ्रुवोर्विजृंभणत्रस्तसमस्तधिष्ण्यपं ॥ नतस्यचिंत्यंतवनाथचक्ष्महेनवैशिशूनांगुणदोषयोःपदं॥ ॥४९॥ इमंतुपाशैर्वरुणस्यबध्वानिधेहिभीतोनपलायतेयथा॥ बुद्धिश्चपुंसोवयसार्यसेवयायावद्गुरुर्भार्गव आगमिष्यति॥५०॥ तथेतिगुरुपुत्रोक्तमनुज्ञायेदमब्रवीत् ॥ धर्मोह्यस्योपदेष्टव्योराज्ञांयेगृहमेधिनां॥५१॥ धर्ममर्थंचकामंचनितरांचानुपूर्वशः॥ प्रह्लादायोचतूराजन्प्रश्रयाऽवनतायच ॥५२॥ यथात्रिवर्गंगुरुभिरात्मनेउपशिक्षितं ॥ नसाधुमेनेतच्छिक्षांद्वंद्वारामोपवर्णितां ॥ ५३ ॥ यदाचार्यःपरावृत्तोगृहमेधीयकर्मसु ॥ वयस्यैर्बालकैस्तत्रसोपहूतःकृतक्षणैः ॥ ५४ ॥ अथतान्श्लक्ष्णयावाचाप्रत्याहूयमहाबुधः ॥ उवाचविद्वांस्तन्निष्ठांकृपयाप्रहसन्निव ॥ ५५ ॥ तेतुतद्गौरवात्सर्वेत्यक्तक्रीडापरिच्छदाः ॥ बालानदूषितधियोद्वंद्वारामेरितेहितैः॥ ५६॥

तमपिनसाधुमेने तत्तांशिक्षांच कुतः द्वंद्वैःरागद्वेषादिभिर्विषयेष्वारम्भंयेषांतैरुपवर्णितां ॥ ५३॥ परावृत्तःअन्यत्रगतःसउपहूतः संधिःपादपूरणार्थं क्रीडार्थंकृतक्षणैःकृतोत्सवैः लब्धावसरैरितिवा ॥५४॥ तन्निष्ठांतेषांनिष्ठांजन्ममरणादिलक्षणांविद्वान् ॥ ५५ ॥ द्वंद्वारामाणामीरितैरीहितैश्च नदूषिताधीर्येषां यतोबालाः ॥५६॥

तस्मिन्नेवन्यस्तंहृदयमीक्षणंचयैः ॥ ५७ ॥ इतिसप्तमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ षष्ठेसुरौगृहव्यग्रान्प्र
ह्लादोदैत्यबालकान्॥अनुकंप्यपरंतत्त्वंनारदोक्तमुपादिशत् ॥ १ ॥निरर्थकक्रियालापैरायुर्व्ययमजानतां॥प्रह्लादःसदयंप्राहधर्मंभागवतंकृ
ती॥ २ ॥कौमारइत्यादिना, इहैवमानुषजन्मनिधर्मानाचरेत् यतःअर्थदमेतत् तत्रचकौमारएव यतःतदप्यध्रुवं नचैवंभूतंजन्मांतरं यतःदुर्ल
भं तत्रधर्मानेवाचरेत् नसुखार्थंप्रयासान् तत्रभागवतानेवनकाम्यान्॥ १ ॥इहभागवतानेवधर्मानाचरेदित्येतदुपपादयति यथाहीतिचतु
र्भिः इहपुरुषस्यविष्णोःपादोपसर्पणमेव यथाअनुरूपंयोग्यं [illegible] तात् एषआत्माआत्मत्वात्सुहृत्प्रियश्च ॥ २ ॥ ननुभोगोद्यमःकथंत्या

पर्युपासतराजेंद्रतन्न्यस्तहृदयेक्षणाः ॥ तानाहकरुणोमैत्रोमहाभागवतोऽसुरः ॥ ५७ ॥ इतिश्रीभागव
तेमहापुराणेसप्तमस्कंधेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ प्रह्लादउवाच कौमारआचरेत्प्राज्ञो
धर्मान्भागवतानिह ॥ दुर्लभंमानुषंजन्मतदप्यध्रुवमर्थदं ॥ १ ॥ यथाहिपुरुषस्येहविष्णोःपादोपसर्पणं ॥ य
देषःसर्वभूतानांप्रियआत्मेश्वरःसुहृत् ॥ २ ॥ सुखमैंद्रियकंदैत्यादेहयोगेनदेहिनां ॥ सर्वत्रलभ्यतेदैवाद्यथा
दुःखमयत्नतः ॥ ३ ॥ तत्प्रयासोनकर्तव्योयतआयुर्व्ययःपरं ॥ नतथाविंदतेक्षेमंमुकुंदचरणांबुजं ॥ ४ ॥ ततो
यतेतकुशलःक्षेमायभयमाश्रितः ॥शरीरंपौरुषंयावन्नविपद्येतपुष्कलं ॥ ५ ॥ पुंसोवर्षशतंह्यायुस्तदर्धंचा
जितात्मनः ॥ निष्फलंयदसौरात्र्यांशेतेंऽधंप्रापितस्तमः ॥६॥ मुग्धस्यबाल्येकौमारेक्रीडतोयातिविंशतिः॥
जरयाग्रस्तदेहस्ययात्यकल्पस्यविंशतिः ॥७॥ दुरापूरणकामेनमोहेनचबलीयसा ॥ शेषंगृहेषुसक्तस्यप्रमत्त
स्यापयातिहि ॥ ८ ॥

ज्यइतिचेत्तत्राह सुखमिति सर्वत्रपश्वादावपि दैवात्पूर्वाद
ष्टादेव ॥ ३ ॥ अतस्तदर्थंप्रयासोनकर्तव्यः यतःप्रयासात् परंकेवलमायुषोव्ययएव यतस्तथातेनप्रकारेणक्षेमंनप्राप्नोति ॥ ४ ॥ भयमा
श्रितः संसारंप्राप्तः पुरुषरूपंशरीरंयावत् पुष्कलमस्तिनविपद्येत अक्षमंनभवेत् ननश्येदितिवा तावत्शीघ्रंक्षेमाययतेत ॥ ५ ॥ आयुर्व्य
यक्रममाह पुंसइतित्रिभिः यत्यतःशेते ॥ ६ ॥ विंशतिवर्षाणिआयुर्याति ॥ ७ ॥ दुरापूरेण दुःखैःसमंतादापूर्यमाणेन ॥ ८ ॥

ननुयौवनेगृहासक्तोऽपिपश्चाद्विरक्तःसन् क्षेमंयास्यतीत्याशंक्य तदसंभवंदर्शयन् कौमारएवाचरेदित्येतदुपपादयति कोगृहेष्वितिसप्त भिः ॥९॥ यमर्थमसुभिःक्रीणाति प्राणहानिमंगीकृत्यापिसाधयतितस्करादिः तस्मिन्नर्थेतृष्णांकोनुविसृजेत् ॥१०॥ किंच कथमित्यादि प्रियायाःसंगादिकंस्मरन् कथंविरज्येतइतितृतीयेनान्वयः मंत्रान् हितशिक्षालापान् सुहृत्सुचसंगं तेषांस्नेहेनसितोबद्धः कलानिमधुराणि अक्षराणियेषांतेषांचसंगं तेष्वनुरक्तंचित्तंयस्य ॥११॥ ताःश्वशुरगृहेस्थिताःहृदय्याहृदयंगमाः मनोज्ञाउरवःपरिच्छदायेषुतान् गृहान्वृ त्तीर्जीविकाः कुल्याःकुलपरंपरागताः॥१२॥कोशस्कृत् कोशस्कारीकीटः सयथाआत्मनःहितंगृहंकुर्वाणोनिर्गमायद्वारमपि नावशेषय

कोगृहेषुपुमान्सक्तमात्मानमजितेंद्रियः॥ स्नेहपाशैर्दृढैर्बद्धमुत्सहेतविमोचितुं ॥ ९ ॥ कोन्वर्थतृष्णांविसृजे त्प्राणेभ्योऽपियईप्सितः॥ यंक्रीणात्यसुभिःप्रेष्ठैस्तस्करःसेवकोवणिक्॥ १० ॥ कथंप्रियायाअनुकंपिताया संगंरहस्यंरुचिरांश्चमंत्रान्॥ सुहृत्सुचस्नेहसितःशिशूनांकलाक्षराणामनुरक्तचित्तः॥ ११ ॥ पुत्रान्स्मरंस्ता दुहितॄर्हृदय्याभ्रातॄन्स्वसॄर्वापितरौचदीनौ ॥ गृहान्मनोज्ञोरुपरिच्छदांश्चवृत्तीश्चकुल्याःपशुभृत्यवर्गान् ॥ ॥ १२ ॥ त्यजेतकोशस्कृदिवेहमानःकर्माणिलोभादवितृप्तकामः ॥ औपस्थ्यजैह्व्यंबहुमन्यमानःकथंविर ज्येतदुरंतमोहः ॥ १३ ॥ कुटुंबपोषायवियन्निजायुर्नबुध्यतेऽर्थंविहतंप्रमत्तः ॥ सर्वत्रतापत्रयदुःखितात्मा निर्विद्यतेनस्वकुटुंबरामः॥ १४ ॥ वित्तेषुनित्याभिनिविष्टचेताविद्वांश्चदोषंपरवित्तहर्तुः ॥ प्रेत्येहचाथाप्य जितेंद्रियस्तदशांतकामोहरतेकुटुंबी॥ १५॥

ति तथाकर्माणीहमानः ननुअवितृप्तकामोऽपिदोषदर्शनेनविरक्तःसन्त्यजे त्तत्राह औपस्थ्यंशैश्न्यंजैह्व्यंचसुखंबहुमन्यमानः तदेवाधिकंमन्यमानः अतोदुरंतोमोहोयस्यसकथंविरज्येतविरक्तःस्यात्॥१३॥ दुरंत मोहत्वंदर्शयन्नाह कुटुंबपोषणायवियत्क्षीयमाणंनिजमायुः पुरुषार्थंचविहतंनबुध्यते अतएवतापत्रयेणदुःखितचित्तोऽपिननिर्विद्यते तत्रतापत्रयेदुःखबुद्धिंनकरोति यतःस्वकुटुंबेरामोरतिर्यस्य ॥ १४ ॥ प्रत्युतचौर्यंकरोतीत्याह वित्तेष्विति नित्यमभिनिविष्टंचेतोयस्यसः परवित्तहर्तुः प्रेत्यनरकलक्षणमिहचदंडादिरूपंदोषंजानपिविद्वान् जानन्नथाप्यशांताभिलाषः तत्परवित्तंहरत्येव ॥ १५ ॥

तदेवंकोगृहेषुपुमानित्यादिसप्तभिः श्लोकैरुपपादितं गृहादिषुप्रसक्तस्यवैराग्यासंभवमुपसंहरति विद्वानिति स्वलोकायआत्मपरामर्शा यनकल्पतेकिंतुविमूढोयथातथाविद्वानपितमः अभिनिवेशमेवप्रपद्यते तत्रहेतुःयइति स्वीयमिदंपारक्यमिदमितिविभिन्नोभावोभावनाय स्यसः ॥ १६ ॥ तस्मात्कौमारएवभागवतान्धर्मानाचरेदितिसहेतुकमुपसंहरति यतइति यतःकश्चिदपिस्वमात्मानंमोचितुंनसमर्थः ततो नारायणमुपेतशरणंयातेत्युत्तरेणान्वयः असामर्थ्येहेतुः अलंदीनोलंपटः अतःकामोदृशियासांतासांविहारेक्रीडायांनिमित्तेक्रीडामृगः विहारमितिपृथक्पाठे तासांविहारसाधनमात्मानंतासांक्रीडामृग॰ ॰ात्यन्वयः किंच यत्यासुनिगडः शृंखलातुल्योविसर्गः पुत्रपौत्रादि रूपोभवति ॥ १७ ॥ विदूरात्दूरतःसंगंपरिहृत्य यद्वा अविदूरात् शीघ्रंनारायणमुपेतेत्यन्वयः यस्मात्सएवापवर्गइषितःइष्टइति ॥ १८ ॥

विद्वानपीत्थंदनुजाःकुटुंबंपुष्णन्स्वलोकायनकल्पतेवै ॥ यःस्वीयपारक्यविभिन्नभावस्तमःप्रपद्येतयथाविमूढः ॥ १६ ॥ यतोनकश्चित्क्वचकुत्रचिद्दीनःस्वमात्मानमलंसमर्थः ॥ विमोचितुंकामदृशांविहारक्रीडामृगोयन्निगडोविसर्गः ॥ १७ ॥ ततोविदूरात्परिहृत्यदैत्यादैत्येषुसंगंविषयात्मकेषु ॥ उपेतनारायणमादिदेवं विमुक्तसंगैरिषितोऽपवर्गः ॥ १८ ॥ नह्यच्युतंप्रीणयतोबह्वायासोऽसुरात्मजाः ॥ आत्मत्वात्सर्वभूतानांसिद्धत्वादिहसर्वतः ॥ १९ ॥ परावरेषुभूतेषुब्रह्मांतस्थावरादिषु ॥ भौतिकेषुविकारेषुभूतेष्वथमहत्सुच ॥ २० ॥ गुणेषुगुणसाम्येचगुणव्यतिकरेतथा ॥ एकएवपरोह्यात्माभगवानीश्वरोऽव्ययः ॥ २१ ॥ प्रत्यगात्मस्वरूपेण दृश्यरूपेणचस्वयं ॥ व्याप्यव्यापकनिर्देश्योह्यनिर्देश्योऽविकल्पितः ॥ २२ ॥

बालानामस्माकंतद्भजनमशक्यमितिचेत्तत्राह नहीतिबह्वायासःअतिप्रयासः ॥ १९ ॥ आत्मत्वात्सर्वत्रप्रसिद्धत्वादितिचहेतुद्वयमुपपादय ति परावरेष्वितिचतुर्भिः ब्रह्माअंतोयेषां स्थावरआदिर्येषांतेषुभूतेषुजीवेषु भौतिकेषुअजीवेषुघटादिषुमहत्सुचभूतेष्वाकाशादिषु ॥ २० ॥ गुणसाम्येप्रधानेगुणव्यतिकरेमहत्तत्त्वादौच परःब्रह्मस्वरूपः ॥ २१ ॥ कथंतर्हिद्रष्टृदृश्यभोग्यादिभेदः माययेत्याह प्रत्यगात्माद्रष्टाभो क्ता तत्स्वरूपेणव्यापकतयानिर्देश्यः दृश्यंभोग्यंदेहादितद्रूपेणचव्याप्यतयानिर्देश्योमाययाईयतइत्युत्तरेणान्वयः वस्तुतस्तुस्वयमविक ल्पितोऽनिर्देश्योपिसन् यद्वा अनिर्देश्योपिएवंनिर्देश्यःसन् विकल्पितईयतइत्यन्वयः ॥ २२ ॥

यंतःकेवलोनुभवात्मकआनंदएवस्वरूपंयस्य ननुसएवचेत्सर्वत्रतर्हिसर्वज्ञत्वाद्युपलभ्येतततत्राह गुणात्मकःसर्गोयस्याःसागुणसर्गातयामा
ययाअंतर्हितमैश्वर्ययेनसः ॥२३॥ यस्मादेवंतस्मात्सर्वेषुभूतेषुयथोचितंदयांसौहृदंचकुरुत ययादयया उन्मुच्यसंत्यज्य ॥२४॥ ततःकि
मतआह तुष्टेचतत्रतस्मिन्किमलभ्यं तथाऽपिगुणपरिणामाद्दैवादेवस्वसिद्धाः अयत्नतःसिद्धायेधर्मादयःतैःकिं अगुणेनच मोक्षेणकांक्षि
तेनकिं तमुपगायतांनोऽस्माकमकांक्षितस्यापितस्यसिद्धेः यद्वामाभून्मोक्षःतस्यचरणयोःसारंजुषांसुधांसेवमानानांतेनापिकिमित्यर्थः॥
॥२५॥ ननुचधर्मार्थादेरपुरुषार्थत्वेकिमित्याचार्याभ्यांवेदोक्तत्वेनसत्यएवाभिहितस्तत्राह धर्मोऽर्थःकामश्चेतियस्त्रिवर्गःतदर्थंच यईक्षा

केवलानुभवानंदस्वरूपःपरमेश्वरः ॥ माययाऽन्तर्हितैश्वर्यईयतेगुणसर्गया ॥ २३ ॥ तस्मात्सर्वेषुभूतेषुदयां
कुरुतसौहृदं ॥ आसुरंभावमुन्मुच्यययातुष्यत्यधोक्षजः ॥ २४ ॥ तुष्टेचतत्रकिमलभ्यमनंतआद्येकिंतैर्गुण
व्यतिकरादिहयेस्वसिद्धाः ॥ धर्मादयःकिमगुणेनचकांक्षितेनसारंजुषांचरणयोरुपगायतांनः ॥ २५ ॥ ध
र्मार्थकामइतियोऽभिहितस्त्रिवर्गईक्षात्रयीनयदमौविविधाचवार्ता ॥ मन्येतदेतदखिलंनिगमस्यसत्यंस्वा
त्मार्पणंस्वसुहृदःपरमस्यपुंसः ॥ २६ ॥ ज्ञानंतदेतदमलंदुरवापमाहनारायणोनरसखःकिलनारदाय ॥ ए
कांतिनांभगवतस्तदकिंचनानांपादारविंदरजसाप्लुतदेहिनांस्यात् ॥ २७ ॥ श्रुतमेतन्मयापूर्वंज्ञानंविज्ञान
संयुतं ॥ धर्मंभागवतंशुद्धंनारदाद्देवदर्शनात् ॥ २८ ॥

द्याअभिहिताः ईक्षाआत्मविद्या त्रयीकर्मविद्या नयदमौतर्कोदंडनीतिश्च विविधाचवार्ताजीविका तदेतत्सर्वंनिगमस्यार्थजातं स्वसुहृदः
स्वांतर्यामिणःपरमस्यपुंसःस्वात्मार्पणंतत्साधनंचेत् तर्हिसर्वंसत्यंमन्ये पृत्यपरत्वात् अन्यथातदसत्यमेव यद्वा तदेतदखिलंनिगमस्यत्रैगुण्य
विषयस्यप्रतिपाद्यंमन्येसत्यंपुनःनिस्त्रैगुण्यलक्षणंपरमस्यपुंसः स्वात्मार्पणमेवेत्यर्थःतदुक्तंभगवता त्रैगुण्यविषयावेदानिस्त्रैगुण्योभवार्जुने
ति॥२६॥ तेषांपुनःविश्वासार्थंगुरुसंप्रदायमाह ज्ञानमिति ननुयत्रनारदःश्रोतातत्रकुतोमादृशानामधिकारइतिमाशंकिष्ठाइत्याह भगव
तः एकांतभक्तानांयत्पादरजस्तेनआप्लुतानांस्नातानांदेहिनांसर्वेषामपितज्ज्ञानंस्यात् नतूत्तमानामेवेतिनियमः॥२७॥ अतएवमयाऽपि
पूर्वंनारदाच्छ्रुतं विज्ञानसहितमनुभवपर्यंतंज्ञानंधर्मंचश्रुतं ॥२८॥

तत्रातिविस्मिताः पृच्छंति प्रह्लादेति हेप्रह्लादत्वंवयमेताभ्यांशंडामर्काभ्यामृतेअन्यंगुरुंनविद्मः एतदागमनात्पूर्वमेवाहंनारदपार्श्वंगतइतिचे
त्तत्राहुःबालानामपिअतिशिशूनामस्माकमेतावीश्वरौनियंतारौ अतस्तवान्यत्रगमनंनसंभवति॥२९॥ सएवात्रागतइत्यपिनसंभवतीत्या
हुः बालस्येति दुरन्वयःदुर्घटःविश्रंभकारणंविश्वासहेतुः ॥३०॥ इतिसप्तमेटीकायांषष्ठोऽध्यायः॥६॥ ॥७॥ सप्तमेमातृगर्भ

दैत्यपुत्राऊचुः प्रह्लादत्वंवयंचापिनर्तेऽन्यंविद्महेगुरुं॥ एताभ्यांगुरुपुत्राभ्यांबालानामपिहीश्वरौ॥२९॥
बालस्यांतःपुरस्थस्यमहत्संगोदुरन्वयः॥ छिंधिनःसंशयंसौम्यस्याच्चेद्विश्रंभकारणं॥३०॥ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रह्लादानुचरितेषष्ठोऽध्यायः॥६॥ ॥७॥ ॥७॥ नारदउवाच
एवंदैत्यसुतैःपृष्टोमहाभागवतोऽसुरः॥ उवाचस्मयमानांस्तान्स्मरन्मदनुभाषितं॥ १॥ प्रह्लादउवाच
पितरिप्रस्थितेऽस्माकंतपसेमंदराचलं॥ युद्धोद्यमंपरंचक्रुर्विबुधादानवान्प्रति॥ २॥ पिपीलिकैरहिरिवदि
ष्ट्यालोकोपतापनः॥ पापेनपापोऽभक्षीतिवादिनोवासवादयः॥३॥ तेषामतिबलोद्योगंनिशम्यासुरयूथ
पाः॥ वध्यमानाःसुरैर्भीतादुद्रुवुःसर्वतोदिशं॥ ४॥ कलत्रपुत्रमित्राप्तान्गृहान्पशुपरिच्छदान्॥ नावेक्षमा
णास्त्वरिताःसर्वेप्राणपरीप्सवः॥५॥ व्यलुंपन्राजशिबिरममराजयकांक्षिणः॥ इंद्रस्तुराजमहिषींमातरं
ममचाग्रहीत्॥ ६॥ नीयमानांभयोद्विग्नांरुदंतींकुररीमिव॥ यदृच्छयागतस्तत्रदेवर्षिर्ददृशेपथि॥ ७॥
प्राहमैनांसुरपतेनेतुमर्हस्यनागसं॥ मुंचमुंचमहाभागसतींपरपरिग्रहं॥८॥

स्थेस्वस्मिन्मदनुभाषितं॥प्रह्लादोवर्णयामासशिष्यप्रत्ययसिद्धये॥१॥ अश्राविनारदादेतन्मयागर्भइतीरितं॥तत्प्रस्तावकथामाहपद्यैःषोडश
भिःसुधीः॥२॥१॥ अस्माकंपितरिहिरण्यकशिपौ॥२॥ स्वकृतेनैवपापेनपापोऽसौअभक्षितइतिहर्षेणवदंतोयुद्धोद्यमंचक्रुः॥३॥४॥५॥
राज्ञःशिबिरमावासंव्यलुंपन् सर्वस्वापहारेणनाशितवंतः॥६॥७॥ अनागसंनिरपराधामेनांनेतुंमार्हसीतिप्राह॥८॥

अविषह्यंदुःसहमतःअनयाप्रसवपर्यंतमत्रास्यतां ततश्चअर्थस्यपदवींमार्गंगतःप्राप्तःसन् जातंपुत्रंहत्वामोक्ष्यामीत्यर्थः ॥ ९ ॥ साक्षात्स्वगुणैरेवमहान् नतुपित्रादिसंबंधात् त्वयाहेतुभूतेनसंस्थांमृत्युंनयास्यति तत्रहेतवोनिष्किल्बिषइत्यादयः ॥ १० ॥ अनंतस्यप्रियोयोऽहं सवाप्रियोयस्य तस्यममभक्त्या एनांप्रदक्षिणीकृत्य ॥ ११ ॥ इहोष्यतामित्याहेतिशेषः ॥ १२ ॥ अंतिसमीपे ॥ १३ ॥ अंतर्वत्नीगर्भिणी इच्छया भर्तुरागमनानंतरंप्रसूतये एवमपिस्वगर्भस्यक्षेमाय ॥ १४ ॥ तस्याःशोकशांत्यैधर्मस्यतत्त्वंभक्तिलक्षणं ज्ञानमात्मानात्मविवेकः तदुभयं

इंद्रउवाच आस्तेऽस्याजठरेवीर्यमविषह्यंसुरद्विषः ॥ आस्यतांयावत्प्रसवंमोक्ष्येऽर्थपदवींगतः ॥ ९ ॥ नारदउवाच अयंनिष्किल्बिषःसाक्षान्महाभागवतोमहान् ॥ त्वयानप्राप्स्यतेसंस्थामनंतानुचरोबली ॥ १० ॥ इत्युक्तस्तांविहायेंद्रोदेवर्षेर्मानयन्वचः ॥ अनंतप्रियभक्त्यैनांपरिक्रम्यदिवंययौ ॥ ११ ॥ ततोनोमातरमृषिःसमानीयनिजाश्रमं ॥ आश्वास्येहोष्यतांवत्सेयावत्तेभर्तुरागमः ॥ १२ ॥ तथेत्यवात्सीद्देवर्षेरंतिसाऽप्यकुतोभया ॥ यावद्दैत्यपतिर्घोरात्तपसोनन्यवर्तत ॥ १३ ॥ ऋषिंपर्यचरत्तत्रभक्त्यापरमयासती ॥ अंतर्वत्नीस्वगर्भस्यक्षेमायेच्छाप्रसूतये ॥ १४ ॥ ऋषिःकारुणिकस्तस्याःप्रादादुभयमीश्वरः ॥ धर्मस्यतत्त्वंज्ञानंचमामप्युद्दिश्यनिर्मलं ॥ १५ ॥ तत्तुकालस्यदीर्घत्वात्स्त्रीत्वान्मातुस्तिरोदधे ॥ ऋषिणाऽनुगृहीतंमांनाधुनाप्यजहात्स्मृतिः ॥ १६ ॥ भवतामपिभूयान्मेयदिश्रद्दधतेवचः ॥ वैशारदीधीःश्रद्धातःस्त्रीबालानांचमेयथा ॥ ॥ १७ ॥ जन्माद्याःषडिमेभावादृष्टादेहस्यनात्मनः ॥ फलानामिववृक्षस्यकालेनेश्वरमूर्तिना ॥ १८ ॥

प्रादादीश्वरःसमर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ भूयात् भवेत् वैशारदीस्वार्थेतद्धितः देहाद्यहंकारच्छेदनिपुणेत्यर्थः ॥ १७ ॥ काऽसौवैशारदीधीरित्यपेक्षायां नारदोक्तमेवदेहात्मविवेकप्रकारमाह जन्मेतिदशभिः जन्माद्याःजायतेअस्तिवर्धतेविपरिणमते अपक्षीयते नश्यतीत्येवंभूताः इमेषड्भावाविकाराः वृक्षेसत्येवयथाफलानांदृश्यंते तद्वदात्मनितथैवास्थितेदेहस्यदृष्टाइत्यर्थः ईश्वरीविकारसमर्थामूर्तिर्यस्यतेन ॥ १८ ॥

तदेवंदेहधर्मैस्तद्वैलक्षण्येनात्मनोदेहाद्भेदोदर्शितः इदानीमात्मधर्मैरेवभेदंस्फुटयंस्तदहंकारादिकंत्याजयति आत्मेति आत्मानित्यःअविनाशीवारेऽयमात्मेतिश्रुतेः अव्ययःअपक्षयशून्यः ऋचोअक्षरेपरमेव्योमन्नितिश्रुतेः शुद्धःनिरवद्यंनिरंजनमितिश्रुतेः एकःएकमेवाद्वितीयमितिश्रुतेः क्षेत्रज्ञःविज्ञातारमरेकेनविजानीयादितिश्रुतेः आश्रयः यस्मिन्द्यौःपृथिवीचांतरिक्षमितिश्रुतेः अविक्रियःनिष्कलंनिष्क्रियंशांतमितिश्रुतेःस्वदृक् आत्मज्योतिःसम्राडितिहोवाचइतिश्रुतेः हेतुःसइमांल्लोकानसृजतेतिश्रुतेः व्यापकः सत्यंज्ञानमनंतमितिश्रुतेः असंगीअसंगोह्ययंपुरुषइतिश्रुतेः अनावृतः पूर्णस्यपूर्णमादायपूर्णमेवावशिष्यतइतिश्रुतेः॥१९॥एतैर्द्वादशभिरात्मनोलक्षणैःपरैःश्रेष्ठैर्विवेकसमर्थैर्देहादिविद्वान् असद्भावंमिथ्याबुद्धिंत्यजेत् ॥२०॥ नन्वेवंविविक्तात्मज्ञानिनोऽप्यपरोक्षानुभवेनब्रह्मताप्राप्तिःकथंस्यात् यतोऽहंकारादिकंत्य

आत्मानित्योऽव्ययःशुद्धएकःक्षेत्रज्ञआश्रयः॥ अविक्रियःस्वदृग्घेतुर्व्यापकोऽसंग्यनावृतः॥ १९॥ एतैर्द्वादशभिर्विद्वानात्मनोलक्षणैःपरैः॥ अहंममेत्यसद्भावंदेहादौमोहजंत्यजेत्॥ २०॥ स्वर्णंयथाग्रावसुहेमकारःक्षेत्रेषुयोगैस्तदभिज्ञआप्नुयात्॥ क्षेत्रेषुदेहेषुतथात्मयोगैरध्यात्मविद्ब्रह्मगतिंलभेत॥ २१॥ अष्टौप्रकृतयःप्रोक्तास्त्रयएवहितद्गुणाः॥ विकाराःषोडशाचार्यैःपुमानेकःसमन्वयात्॥ २२॥ देहस्तुसर्वसंघातोजगत्तस्थुरितिद्विधा॥ अत्रैवमृग्यःपुरुषोनेतिनेतीत्यतत्यजन्॥ २३॥

जेदित्यपेक्षायांतत्प्राप्तिप्रकारंसदृष्टांतमाह स्वर्णाकरक्षेत्रेषुस्फुरत्स्वर्णकणेषुग्रावसुयोगैर्धमनाद्युपायैस्तदभिज्ञउपायाभिज्ञोहेमकारोयथास्वर्णंप्राप्नुयात् आत्मयोगैःआत्मप्राप्त्युपायैः ब्रह्मगतिंब्रह्मतां अध्यात्मवित् आत्माधिकृतकार्यकारणसंघातज्ञाता ॥२१॥ अध्यात्मविवेकमात्मप्राप्त्युपायमाह अष्टाविति त्रिभिः मूलप्रकृतिःमहदहंकारौपंचतन्मात्राणिचेत्यष्टौ त्रयःसत्वादयः तेचप्रकृतिगुणाएवनतुभिन्नाः एकादशेंद्रियाणिपंचमहाभूतानिचेतिषोडशपुमानात्माएकःप्रोक्तः कपिलादिभिराचार्यैः एकत्वेहेतुः एषुसाक्षित्वेनान्वयात् तदुक्तं मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याःप्रकृतिविकृतयःसप्त।षोडशकस्तुविकारोनप्रकृतिर्नविकृतिःपुरुषइति ॥ २२ ॥ जगत् जंगमं तस्थुःस्थावरं अत्रैवसर्वसंघातात्मकेदेहएवपुरुषोमृग्यः अन्वेष्टव्यः सुशकंचैतदित्याह नेतिनेतीत्यन्यापोहेक्रियमाणे स्वयमेव अतत्त्यजन् अनात्मवर्गात् पृथगुपलभ्यमानइत्यर्थः ॥ २३ ॥

मणिषुसूत्रमिवसर्वत्रानुस्यूतत्वेनान्वयःअतएवमणिभ्यःसूत्रस्यैवैकैकव्यतिरेकश्च तयोर्द्वैक्यं तेनयोविवेकःपूर्वोक्तोवा तेनउशताशुद्धे नात्मनामनसा सर्गस्थानसमाम्नायैः सृष्टिस्थितिसंहारैः यतोवाइमानिभूतानिजायंते इत्यादिश्रुत्युक्तसर्गाद्यनुसंधानेनेत्यर्थः विमृशद्भिः विचारयद्भिः असत्वरैः अव्यग्रैर्मृग्यतइतिपूर्वेणान्वयः ॥ २४ ॥ विमर्शप्रकारमाह बुद्धेरितिद्वाभ्यां अध्यक्षःसाक्षी ॥ २५ ॥ अतएभिर्बुद्धिभेदैः परिणामैःपर्यस्तैःपरितःक्षिप्तैः अनात्मधर्मत्वेननिरस्तैः बुद्धिधर्मत्वेहेतुःत्रिवर्णैः त्रिगुणात्मकैः क्रियोद्भवैःकर्मजन्यैःबुद्धेरेवत्रिगुणात्मकत्वात्कर्मकर्तृत्वाच्च तस्याएवैताअवस्थाः आत्मातुबुध्यन्वयात् तदवस्थावानिवाभातिनतत्त्वतइति आत्मनःस्वरूपंबुध्येज्ज्ञानीयादित्यर्थः अत्रदृष्टांतः कुसुमधर्मैर्गंधैस्तदाश्रयंवायुमिव ॥ २६॥ननुतर्हियथाकुसुमोपाधिकोऽपिवायोर्गंधोविवेकज्ञानेननिवर्तते एवमा

अन्वयंव्यतिरेकेणविवेकेनोशतात्मना॥ सर्गस्थानसमाम्नायैर्विमृशद्भिरसत्वरैः॥ २४॥ बुद्धेर्जागरणंस्वप्नः सुषुप्तिरितिवृत्तयः॥तायेनैवानुभूयंतेसोऽध्यक्षःपुरुषःपरः॥ २५॥ एभिस्त्रिवर्णैःपर्यस्तैर्बुद्धिभेदैःक्रियोद्भवैः॥ स्वरूपमात्मनोबुध्येद्गंधैर्वायुमिवान्वयात्॥ २६॥ एतद्द्वारोहिसंसारोगुणकर्मनिबंधनः॥ अज्ञानमूलोऽपार्थोऽपिपुंसःस्वप्नइवेष्यते॥ २७॥ तस्माद्भवद्भिःकर्तव्यंकर्मणांत्रिगुणात्मनां॥ बीजनिर्हरणंयोगःप्रवाहोपरमोधियः॥ २८॥ तत्रोपायसहस्राणामयंभगवतोदितः॥ यदीश्वरेभगवतियथायैरंजसारतिः॥ २९॥ गुरुशुश्रूषयाभक्त्यासर्वलब्ध्यार्पणेनच॥ संगेनसाधुभक्तानामीश्वराराधनेनच॥ ३०॥

त्मनःसंसारोननिवर्ततइत्याशंक्याह एतद्द्वारः बुद्धिद्वारकः तदवस्थाद्वारकोवासंसारः नस्वतःहियस्मात् बुद्धेर्येगुणाःकर्माणिचतैर्निबध्यत इतितथा सचाज्ञानमूलःअतःअपार्थोमिथ्याभूतोपिस्वप्नइवइष्य[illegible]योस्तुगंधद्रव्यसंबंधस्यावास्तवत्वाद्विषमोदृष्टांतः॥ २७॥ यस्मादेवं निवृत्तिर्घटते तस्माद्बीजमज्ञानंतस्यनिर्हरणंदहनं किंतत् योगःकथंभूतःधियःप्रवाहंजाग्रदादिरूपमुपरमयतीतितथा॥ २८ ॥ तदेवंज्ञान प्रकारमुक्त्वा तत्साधनंधर्मस्यतत्त्वंनारदोक्तमेवाह तत्रेतिपंचभिः यैर्धर्मैर्यथाऽनुष्ठितैर्वाभगवतिश्रीनारायणेरतिरितियत् अयमुपायोभगवतोक्तः तथाचगीतासूक्तं यत्करोषियदश्नासियज्जुहोषिददासियत्॥यत्तपस्यसिकौंतेयतत्कुरुष्वमदर्पणमिति भक्त्यामामभिजानातियावान्यश्चास्मितत्त्वतइत्यादि॥ २९ ॥ तत्रैवांतरंगान्धर्मानाह गुरोःशुश्रूषयाभक्त्याप्रेम्णा सर्वेषांलब्धानामर्पणेनच॥ ३०॥

तस्यलिंगानांमूर्तीनामीक्षणमर्हणादिर्येषांवंदनादीनांतैश्च ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ निर्जितः षण्णांकामक्रोधलोभमोहमदमत्सराणां इंद्रियाणां वावर्गोयैः ॥ ३३ ॥ भगवद्भक्तौलिंगान्याह निशम्येतित्रिभिः गुणान्भक्तवात्सल्यादीन् अतिहर्षेणउद्गताःपुलकाःअश्रूणिचतैर्गद्गदंयथाभवत्येवंप्रोत्कंठः मुक्तकंठोयथाभवतितथाउद्गायतिरौतिनृत्यति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥तस्यभावःचेष्टादिः तस्यभावोभावना तेनानुकृते आशयाकृतीमनःशरीरेयस्य निर्दग्धबीजमज्ञानमनुशयोवासनाचयस्यसः एवंभक्तिप्रयोगेणअधोक्षजंसम्यगेतिप्राप्नोति ॥ ३६ ॥ ततःकिम

श्रद्धयातत्कथायांचकीर्तनैर्गुणकर्मणां ॥ तत्पादांबुरुहध्यानात्तल्लिंगेक्षार्हणादिभिः ॥ ३१॥ हरिःसर्वेषुभूतेषुभगवानास्तईश्वरः॥इतिभूतानिमनसाकामैस्तैःसाधुमानयेत्॥ ३२ ॥ एवंनिर्जितषड्वर्गैःक्रियतेभक्तिरीश्वरे॥वासुदेवेभगवतिययासंलभतेरतिं॥ ३३ ॥ निशम्यकर्माणिगुणानतुल्यान्वीर्याणिलीलातनुभिःकृतानि॥यदाऽतिहर्षोत्पुलकाश्रुगद्गदंप्रोत्कंठउद्गायतिरौतिनृत्यति ॥ ३४ ॥ यदाग्रहग्रस्तइवक्वचिद्धसत्याक्रंदतेध्यायतिवंदतेजनं॥मुहुःश्वसन्वक्तिहरेजगत्पतेनारायणेत्यात्मगतिर्गतत्रपः ॥ ३५ ॥ तदापुमान्मुक्तसमस्तबंधनस्तद्भावभावानुकृताशयाकृतिः ॥ निर्दग्धबीजानुशयोमहीयसाभक्तिप्रयोगेणसमेत्यधोक्षजं ॥ ॥ ३६ ॥ अधोक्षजालंभमिहाशुभात्मनःशरीरिणःसंसृतिचक्रशातनं ॥ तद्ब्रह्मनिर्वाणसुखंविदुर्बुधास्ततोभजध्वंहृदयेहृदीश्वरं ॥ ३७ ॥ कोऽतिप्रयासोऽसुरबालकाहरेरुपासनेस्वहृदिछिद्रवत्सतः॥ स्वस्यात्मनःसख्युरशेषदेहिनांसामान्यतःकिंविषयोपपादनैः॥ ३८॥

तआह अधोक्षजस्यालंभंमनसास्पर्शं पाठांतरेतस्याश्रयणं अशुभात्मनःअशुभःरागादियुक्तआत्मामनोयस्य संसृतिचक्रशातनं तन्निवर्तकंबुधाविदुः तदेवब्रह्मनिर्वाणंलयोमोक्षः तदात्मकंसुखंविदुः हृदीश्वरमंतर्यामिणं ॥ ३७ ॥ भक्तिरशक्येतिनमंतव्यमित्याह कइति छिद्रवत् आकाशवत् हृदितिष्ठतः विषयाणामुपपादनैरर्जनैःकिं तत्रहेतुःसर्वदेहिनांसामान्यतःविषयनिष्ठत्वे सूकरादिसाधारण्यापत्तेरित्यर्थः नचैवमादौपौनरुक्त्यदोषः नारदोक्तानुवादरूपत्वादस्यप्रकरणस्य ॥ ३८ ॥

अनर्थकंविषयार्जनमित्याह रायःअर्थाः क्षणभंगुरमायुर्यस्य तस्यएतेकियत्प्रियंकुर्वंति तदुक्तमितिहासेषु धनंहिपुरुषोलोकेपुरुषंधनमेवंवा॥अवश्यमेकंत्यजतितस्मात्किंधनतृष्णयेति ॥ ३९ ॥ यन्नदुःखेनसंभिन्नंनचग्रस्तमनंतरं॥अभिलाषोपपन्नंचसुखंस्वर्गपदास्पदमित्येवंभूताः स्वर्गादिभोगाअपिनसेवार्हाइत्याह एवंहीति क्षयिष्णुत्वेहेतुःक्रतुभिःकृताइति तद्यथेहकर्मचितोलोकःक्षीयतएवमेवामुत्रपुण्यचितोलोकःक्षीयंतइतिश्रुतेः अतएवपुण्यतारतम्येन सातिशयाःनचनिर्मलाः स्पर्धादिमत्त्वात् नविद्यतेदृष्टश्रुतंचदूषणंयस्मिन् ॥४०॥ किंच यदध्यर्थ्यर्थयत्संकल्प्य अतःसंकल्पितात् विपर्यासंविपरीतंफलममोघमवश्यंप्राप्नोति ॥ ४१ ॥ तदेवदर्शयति सुखायेति ईहयाइच्छया

रायःकलत्रंपशवःसुतादयोगृहामहीकुंजरकोशभूतयः ॥ सर्वेऽर्थकामाःक्षणभंगुरायुषःकुर्वंतिमर्त्यस्यकियत्प्रियंचलाः ॥ ३९ ॥ एवंहिलोकाःक्रतुभिःकृताअमीक्षयिष्णवःसातिशयाननिर्मलाः॥ तस्माददृष्टश्रुतदूषणंपरंभक्त्यैकयेशंभजतात्मलब्धये॥ ४० ॥ यदध्यर्थ्येहकर्माणिविद्वन्मान्यसकृन्नरः ॥ करोत्यतोविपर्याससममोघंविंदतेफलं॥ ४१ ॥ सुखायदुःखमोक्षायसंकल्पइहकर्मिणः ॥ सदाप्नोतीहयादुःखमनीहायाःसुखावृतः॥ ४२ ॥ कामान्कामयतेकाम्यैर्यदर्थमिहपूरुषः॥ सवैदेहस्तुपारक्योभंगुरोयात्युपैतिच ॥ ४३ ॥ किमुव्यवहितापत्यदारागारधनादयः॥ राज्यंकोशगजामात्यभृत्याप्तामामतास्पदाः॥ ४४ ॥ किमेतैरात्मनस्तुच्छैःसहदेहेननश्वरैः॥ अनर्थैरर्थसंकाशैर्नित्यानंदमहोदधेः ॥ ४५ ॥ निरूप्यतामिहस्वार्थःकियान्देहभृतोऽसुराः॥ निषेकादिष्ववस्थासुक्लिश्यमानस्यकर्मभिः॥ ४६॥ कर्माण्यारभतेदेहीदेहेनात्मानुवर्तिना॥ कर्मभिस्तनुतेदेहमुभयंत्वविवेकतः॥ ४७॥

क्रिययावा यःपूर्वमनीहायाइतोः सुखेनावृतोव्याप्तआसीत् सईहयादुःखमाप्नोत्येव ॥४२ ॥ किंच कामान्भोगान् काम्यैर्विषयैःकर्मभिर्वा पारक्यःश्वादिभोग्यः नत्वात्मीयःभंगुरश्च ॥ ४३॥ किमुदेहात् व्यवहिताःअपत्यादयोममताविषयाःपारक्याइतिवक्तव्यं ॥४४॥ किंच स्वयंपुरुषार्थरूपस्य किमेतैरतितुच्छैरित्याह किमेतैरिति ॥ ४५ ॥ भोगावसराभावाच्चएतैःकउपयोगइत्याह निरूप्यतामिति प्राचीनकर्मभिःक्लिश्यमानस्य कर्मभिःकियानर्थइतिवान्वयः ॥ ४६॥ ननुकर्मसुसमाप्तेषुभोगावसरःस्यात्तत्राह कर्माणीति नचेदंकर्मतस्यफलंहि हादिकंचपरमार्थइत्याह उभयंकर्मचदेहंच अविवेकतःअज्ञानेनैवतनुते ॥ ४७ ॥

तस्य
वावर्गादयःयदपाश्रयाःयदधीनाः तंहरिंभजध्वं ॥ ४८ ॥ भूतानांप्राणिनांजीवसंज्ञितःअंतर्यामी ॥ ४९ ॥ असुराणामस्माकंतद्भजनेअन
वत्येवंभरइत्यपिनवाच्यमित्याह देवइतिपंचभिः ॥५०॥५१॥ अमलयानिष्कामया अन्यद्विडंबनंनटनमात्रं ॥५२॥५३॥ अच्युततामन्मृत
यम ॥५४॥ अध्यायद्वयोक्तमुपसंहरति एतावानिति तदीक्षणंगोविंददृष्ट्यासन्माननं ॥५५॥ इतिसप्तमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥७॥

तस्मादर्थांश्चकामांश्चधर्मांश्चयदपाश्रयाः॥ भजतानीहयात्मानमनीहंहरिमीश्वरं ॥ ४८ ॥ सर्वेषामपिभूता
नांहरिरात्मेश्वरःप्रियः॥ भूतैर्महद्भिःस्वकृतैःकृतानांजीवसंज्ञितः॥ ४९ ॥ देवोऽसुरोमनुष्योवायक्षोगंधर्वए
वच ॥ भजन्मुकुंदचरणंस्वस्तिमान्स्याद्यथावयं ॥ ५० ॥ नालंद्विजत्वंदेवत्वमृषित्वंवाऽसुरात्मजाः ॥ प्रीणना
यमुकुंदस्यनवृत्तंनबहुज्ञता ॥ ५१ ॥ नदानंनतपोनेज्यानशौचंनव्रतानिच ॥ प्रीयतेऽमलयाभक्त्याहरिरन्य
द्विडंबनं ॥ ५२ ॥ ततोहरौभगवतिभक्तिंकुरुतदानवाः ॥ आत्मौपम्येनसर्वत्रसर्वभूतात्मनीश्वरे ॥ ५३ ॥ दैते
यायक्षरक्षांसिस्त्रियःशूद्राव्रजौकसः ॥ खगामृगाःपापजीवाःसंतिह्यच्युततांगताः ॥ ५४ ॥ एतावानेवलो
केऽस्मिन्पुंसःस्वार्थःपरःस्मृतः ॥ एकांतभक्तिर्गोविंदेयत्सर्वत्रतदीक्षणं ॥ ५५ ॥ इतिश्रीभा० म० सप्तमस्कं
धेदैत्यपुत्रानुशासनंनामसप्तमोऽध्यायः ॥७॥ ॥७॥ नारदउवाच अथदैत्यसुताःसर्वेश्रुत्वातदनुव
र्णितं ॥ जगृहुर्निरवद्यत्वान्नैवगुर्वनुशिक्षितं ॥ १ ॥ अथाचार्यसुतस्तेषांबुद्धिमेकांतसंस्थितां ॥ आलक्ष्यभी
तस्त्वरितोराज्ञआवेदयद्यथा ॥ २ ॥ श्रुत्वातदप्रियंदैत्योदुःसहंतनयानयं ॥ कोपावेशचलद्गात्रःपुत्रंहंतुंमनो
दधे ॥ ३ ॥ क्षिप्त्वापरुषयावाचाप्रह्लादमतदर्हणं ॥ आहेक्षमाणःपापेनतिरश्चीनेनचक्षुषा ॥ ४ ॥

अष्टमेऽतिरुषासूनुंनिघ्नन्दैत्योहतःस्वयं॥आविर्भूयनृसिंहेनसचब्रह्मादिभिःस्तुतः॥१॥ अंतःकृपासुधापूर्णोबहिःक्रोधोनृकेसरी॥दैत्येंद्रमरि
भावेनभजंतंसमभावयत् ॥ २ ॥ १ ॥ एकांतसंस्थितांप्रत्यक्निष्ठां यथायथावत् ॥ २ ॥ सचहंतुंमनोदधे कथंभूतःकोपस्यावेशोनोद्रेके
ण चलद्गात्रंवपुर्यस्यसः ॥ ३ ॥ क्षिप्त्वातिरस्कृत्य पापेनसरोषेण तिरश्चीनेनवक्रेण ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ मंदात्मन् अल्पबुद्धे मदाज्ञाऽतिलंघिनंत्वामद्ययमालयंनेष्यामि॥६॥अभीतवत् किंबलंयस्यसःकिंबलःकस्यबलेनेत्यर्थः॥७॥८ ॥ वशंप्रणीताइत्यत्रहेतुः सईश्वरइति उरवःक्रमाःपादविक्षेपायस्य बहुपराक्रमइतिवा ओजआदिरूपः सत्वंधैर्यंबुद्धिर्वा ॥ ९ ॥ ननुमच्छ त्रुरसौकथंममापिसएवबलंस्यादतआह जहीति आत्मनःस्वस्यस्वभावंत्यज यतःअजितादात्मनोमनसःऋतेविना अन्येविद्विषोनसंति किंच तद्धितदेवहि साम्येनमनसोधारणमेवसमर्हणमाराधनं ॥१० ॥ ननुमयादिग्विजयेसर्वेरिपवोजिताःअतःसांप्रतंविद्विषोनसंति इति

प्रश्रयावनतंदांतंबद्धांजलिमवस्थितं ॥ सर्पःपदाहतइवश्वसन्प्रकृतिदारुणः ॥ ५ ॥ हेदुर्विनीतमंदात्मन्कुल भेदकराधम ॥ स्तब्धंमच्छासनोद्धृतंनेष्येत्वाऽद्ययमक्षयं ॥ ६ ॥ क्रुद्धस्ययस्यकंपंतेत्रयोलोकाःसहेश्वराः ॥ त स्यमेऽभीतवन्मूढशासनंकिंबलोऽत्यगाः ॥ ७ ॥ प्रह्लादउवाच नकेवलंमेभवतश्चराजन्सवैबलंबलि नांचापरेषां ॥ परेऽवरेऽमीस्थिरजंगमायेब्रह्मादयोयेनवशंप्रणीताः ॥ ८ ॥ सईश्वरःकालउरुक्रमोऽसावो जःसहःसत्वबलेंद्रियात्मा ॥ सएवविश्वंपरमःस्वशक्तिभिःसृजत्यवत्यत्तिगुणत्रयेशः ॥ ९ ॥ जह्यासुरंभाव मिमंत्वमात्मनःसमंमनोधत्स्वनसंतिविद्विषः ॥ ऋतेऽजितादात्मनउत्पथस्थितात्तद्धिह्यनंतस्यमहत्समर्हणं ॥ १० ॥ दस्यून्पुराषण्णविजित्यलुंपतोमन्यंतएकेस्वजितादिशोदश ॥ जितात्मनोज्ञस्यसमस्यदेहिनांसाधोः स्वमोहप्रभवाःकुतःपरे ॥ ११ ॥ हिरण्यकशिपुरुवाच व्यक्तंत्वंमर्तुकामोऽसियोतिमात्रंविकत्थसे ॥ मुमूर्षूणांहिमंदात्मन्ननुस्युर्विप्लुवागिरः ॥ १२ ॥ यस्त्वयामंदभाग्योक्तोमदन्योजगदीश्वरः ॥ क्वासौयदिसस र्वत्रकस्मात्स्तंभेनदृश्यते ॥ १३ ॥

चेत्सत्यंतत्राह दस्यूनिति हेराजन् एकेभवादृशामंदाः पुराआदौलुंपतः सर्वस्वंहरतः षडिंद्रियलक्षणांश्छत्रूनविजित्य अविजित्वा दशदि शःस्वयंजितामन्यंते साधोस्तुजितचित्तस्य देहिनांसमस्यज्ञस्यविदुषः स्वाज्ञानकल्पिताःपरेशत्रवः कुतःस्युः ॥ ११ ॥ व्यक्तंनिश्चितं वि प्लुवाःअनन्विताइत्यर्थः ॥ १२ ॥ हेमंदभाग्य मदन्योजगदीश्वरःयद्यस्तितर्हिअसौक्वास्ति प्रह्लादआह सर्वत्रास्ति हिरण्यकशिपुराह त र्हिकस्मात्स्तंभेनास्ति प्रह्लादस्तुतंस्तंभंनिरीक्षमाणोनमस्यन्नाह दृश्यतइति ॥ १३ ॥

हिरण्यकशिपुस्तुतत्रतमपश्यन्नाह सोऽहमिति विकत्थमानस्यविपरीतंब्रुवाणस्यतेशिरःकायाद्धरा॰ ॥ ॰पृथक्करोमि ॥ १४ ॥ प्रन्हादेनमू र्भिबद्धांजलिनानिरीक्ष्यमाणंस्तंभंमुष्टिनाताडितवान् ॥ १५ ॥ १६ ॥ तत्पदंध्वनेराश्रयंनददर्श येननादेनदैत्य॰॰॰वितत्रसुः ॥ १७ ॥भगवां स्तदास्तंभंविदार्यअदृश्यतदृश्योबभूव किमर्थं निजभृत्येनप्रन्हादेनयद्भाषितंस्तंभेदृश्यतइति तत्सत्यंविधातुंकर्त्तुं तथा॰॰अखिलेषुभूतेषुआ त्मनोव्याप्तिंचसत्यांकर्तुंस्तंभेअदृश्यत तत्किमर्थं भौतिकेषुचभावेषुभूतेष्वथमहत्सुच ॥भगवानास्तइतितेनैवभृत्येनभाषितं तत्सत्यंकर्त्तुंत थाअदृश्यत अत्यद्भुतंदैत्यघातकमतिघोररूपमुद्वहन्दधत् तत्किमर्थं निजभृत्यैःसनकादिभिः शापानंतरमनुतप्तैर्भाषितंयत् त्रिभिर्जन्मभिः शापमोक्षोभवत्विति तत्सत्यंकर्तुंभगवांस्तथाअदृश्यत तथाअत्यद्भुतंरूपंब्रह्मसृष्टावदृष्टमश्रुतंचरूपमुद्वहन् तच्चनमृगाकारंनचमनुष्याका

सोऽहंविकत्थमानस्यशिरःकायाद्धरामिते ॥ गोपायेतहरिस्त्वाद्ययस्तेशरणमीप्सितं ॥ १४ ॥ एवंदुरुक्तैर्मुहु रर्दयन्रुषासुतंमहाभागवतंमहासुरः ॥ खड्गंप्रगृह्योत्पतितोवरासनात्स्तंभंतताडातिबलःस्वमुष्टिना ॥ १५ ॥ तदैवतस्मिन्निनदोऽतिभीषणोबभूवयेनांडकटाहमस्फुटत् ॥ यंवैस्वधिष्ण्योपगतंत्वजादयःश्रुत्वास्वधामा प्ययमंगमेनिरे ॥ १६ ॥ सविक्रमन्पुत्रवधेप्सुरोजसानिशम्यनिर्ह्रादमपूर्वमद्भुतं ॥ अंतःसभायांनददर्शत त्पदंवितत्रसुर्येनसुरारियूथपाः ॥ १७ ॥ सत्यंविधातुंनिजभृत्यभाषितंव्याप्तिंचभूतेष्वखिलेषुचात्मनः ॥ अदृ श्यतात्यद्भुतरूपमुद्वहन्स्तंभेसभायांनमृगंनमानुषं ॥ १८ ॥

रमुद्वहन् सभायांमध्येअदृश्यत तत्किमर्थं निजभृत्येनहिरण्यकशिपुनाब्रह्माणंप्रतियद्भाषितं भूतेभ्यस्त्वद्विसृष्टेभ्योमृत्युर्माभून्ममप्रभो इति तथानांतर्नबहिरितिननरैर्नमृगैरपीति ब्रह्मणाचनिजभृत्येनतथास्त्वितियद्भाषितंतदुभयोर्वाक्यंसत्यंकर्तुं नहितद्ब्रह्मसृष्टंभूतंनचनरो वामृगोवानचसभागृहस्यांतः नचप्रांगणवद्बहिः एवंताभ्यांयद्भाषितंतत्सत्यंकर्तुं यच्चहिरण्यकशिपुनाभाषितं नूनमेतद्विरोधेनमृत्युर्मेभवि तेति यच्चनारदेननिजभृत्येनभाषितंमिंद्रंप्रति अयंमहान्त्वयासंस्थांमृत्युंनप्राप्स्यति अनंतानुचरःअकुतश्चिद्भयोऽमरइति अनेनस्वभक्त पक्षपातित्वंचयद्भाषितंतच्चसत्यंकर्त्तुंतथाअदृश्यत चकारान्निजभाषितंच किंतत् कौंतेयप्रतिजानीहिनमेभक्तःप्रणश्यतीति॥तथा तेषामहं समुद्धर्तामृत्युसंसारसागरादित्यादि तच्चसत्यंकर्तुमदृश्यतेतिद्रष्टव्यं अलमतिविस्तरेण ॥ १८ ॥

सदैत्यः एवमद्भुतंध्वनिंश्रुत्वातदाश्चर्यंसत्वंप्राणिविशेषंसर्वतोविलोकयन् स्तंभमध्यान्निर्गच्छंतंनृमृगेंद्रयोर्मिश्रंरूपंदृष्ट्वा अहोकिमेतदिति मीमांसितवानितिशेषः॥ १९ ॥ तस्यैवमलंभयानकंतन्नृसिंहरूपंमीमांसमानस्यायतःसन्नृसिंहरूपोहरिःसमुत्थितः भयानकत्वमेवदर्शयं स्तद्रूपमनुवर्णयतित्रिभिःप्रतप्तंचामीकरंसुवर्णंतद्वत्पिंगानिचंडानिलोचनानियस्मिन् सटाजटाःकेसराःकंठरोमाणि स्फुरद्भिःसटाकेसरैर्जृंभितंसाटोपमाननंयस्मिन् ॥ २० ॥ करालास्तुंगादंष्ट्रायस्मिन् करवालःखड्गःतद्वच्चंचलाक्षुरांतवत्तीक्ष्णाचजिह्वायस्मिन् भृकुटीयुक्तेनमुखेनोल्बणं स्तब्धावनयौशंकुवदूर्ध्वौकर्णौयस्मिन् गिरिकंदरवदद्भुतंव्यात्तंप्रसृतमास्यंनासेचयस्मिन् हनूकपोलप्रांतौतयोर्भेदेनविदारणेन

ससत्वमेनंपरितोविपश्यन्स्तंभस्यमध्यादनुनिर्जिहानं ॥ नायंमृगोनापिनरोविचित्रमहोकिमेतन्नृमृगेंद्ररूपं ॥ १९ ॥ मीमांसमानस्यसमुत्थितोऽग्रतोनृसिंहरूपस्तदलंभयानकं॥ प्रतप्तचामीकरचंडलोचनंस्फुरत्सटाकेसरजृंभिताननं॥ २० ॥ करालदंष्ट्रंकरवालचंचलक्षुरांतजिह्वंभ्रुकुटीमुखोल्बणं॥ स्तब्धोर्ध्वकर्णगिरिकंदराद्भुतव्यात्तास्यनासंहनुभेदभीषणं ॥ २१ ॥ दिविस्पृशत्कायमदीर्घपीवरग्रीवोरुवक्षस्थलमल्पमध्यं ॥ चंद्रांशुगौरैश्छुरितंतनूरुहैर्विष्वग्भुजानीकशतंनखायुधं ॥ २२ ॥ दुरासदंसर्वनिजेतरायुधप्रवेकविद्रावितदैत्यदानवं॥ प्रायेणमेऽयंहरिणोरुमायिनावधःस्मृतोऽनेनसमुद्यतेनकिं ॥ २३ ॥ एवंब्रुवंस्त्वभ्यपतद्गदायुधोनदन्नृसिंहंप्रतिदैत्यकुंजरः॥ अलक्षितोऽग्नौपतितःपतंगमोयथानृसिंहौजसिसोऽसुरस्तदा॥ २४॥

भीषणं कर्णांतमुखविस्तारमित्यर्थः ॥ २१॥ दिविस्पृक्कायोयस्मिन् अलुक्समासः अदीर्घाह्रस्वापीवराचस्थूलापीवायस्मिन् उरुविशालंवक्षस्थलंयस्मिन् तच्चतच्चअल्पंमध्यमुदरंयस्मिन् चंद्रांशुवद्गौरैः [illegible] रुहैर्लोमभिः छुरितंव्याप्तं विष्वंचःसर्वतःप्रसृताभुजास्तेषामनीकानिस्तोमाःतेषांशतानियस्मिन् नखान्येवायुधानियस्मिन्॥ २२ ॥ दुरासदंप्राप्तुमशक्यं सर्वाणिचनिजानिचक्रादीनिइतराणिवज्रादीनितएवायुधप्रवेकाः शस्त्रोत्तमास्तैर्द्रावितादैत्यदानवायेन तद्रूपंमीमांसमानस्यायतःसमुत्थितइतिपूर्वेणैवान्वयः तदाविर्भावप्रयोजनविमर्शपूर्वकंतेनसहदैत्यस्ययुद्धमाहसप्तभिःप्रायेणमहामायिनाहरिणा मेऽयमेवंभूतोवधः मृत्यहेतुःस्मृतःचिंतितः तथाऽप्यनेनसमुद्यतेनकिंनकिंचित्स्यादित्येवंब्रुवन् तमभ्यपतदित्यन्वयः ॥ २३ ॥ तदासोऽसुरोनृसिंहस्यौजसिदीप्तौपतितःसन् अलक्षितः अदृष्टोऽभूत् ॥ २४ ॥

सत्वधामनिसत्वप्रकाशेहरौएपतितस्यतमोमयस्यादर्शनंतत्रचित्रंनभवति तत्रहेतुः योहरिःपुरासष्टयादौप्रलयकालीनंतमःबुअहोअपिबत् ॥ २५ ॥ तस्मिन्विक्रमंतं ततस्ततःप्रहरंतं हस्तादुत्कलितःनिःसृतः ॥२६ ॥ तदाअमराःदेवाःसर्वेधिष्ण्यपाःअसाध्वमन्यंत हतान्योकांसि स्थानानियेषांते तद्धियाघनच्छदाःमेघांतरिताःसंतः यस्यहस्तात्स्वयंमुक्तः तंनृहरिस्ववीर्याच्छंकितंमन्यमानः खड्गचर्मणीप्रगृह्य पुनस्तमासज्जत अभ्यपद्यतेत्यन्वयः ॥ २७ ॥ श्येनस्येववेगोयस्यतं शतचंद्रवर्त्मभिःखड्गचर्ममार्गैः अच्छिद्रंयथाभवत्येवमुपर्यधश्चरंतं अट्टहासमेवाह स्वरंतीव्रं उत्स्वनेनमहाशब्देनोल्बणंभयंकरं तद्भयनेहरर्लीजसाचनिमीलितेअक्षिणीयस्य ॥ २८ ॥ ग्रहणेदृष्टांतः व्यालोयथा

नतद्विचित्रंखलुसत्वधामनिस्वतेजसायोनुपुरापिबत्तमः ॥ ततोऽभिपद्याभ्यहनन्महासुरोरुषानृसिंहंगदयोरुवेगया ॥ २५ ॥ तंविक्रमंतंसगदंगदाधरोमहोरगंतार्क्ष्यसुतोयथाऽग्रहीत् ॥ सतस्यहस्तोत्कलितस्तदाऽसुरोविक्रीडतोयद्वदहिर्गरुत्मतः ॥ २६ ॥ असाध्वमन्यंतहृतौकसोऽमराघनच्छदाभारतसर्वधिष्ण्यपाः ॥ तंमन्यमानोनिजवीर्यशंकितंयद्धस्तमुक्तोनृहरिंमहासुरः ॥ पुनस्तमासज्जतखड्गचर्मणीप्रगृह्यवेगेनजितश्रमोमृधे ॥ २७ ॥ तंश्येनवेगंशतचंद्रवर्त्मभिश्चरंतमच्छिद्रमुपर्यधोहरिः ॥ कृत्वाऽट्टहासंखरमुत्स्वनोल्बणंनिमीलिताक्षंजगृहेमहाजवः ॥ २८ ॥ विष्वक्स्फुरंतंग्रहणातुरंहरिर्व्यालोयथाऽखुंकुलिशाक्षतत्वचं ॥ द्वार्यूरआपात्यददारलीलयानखैर्यथाऽहिंगरुडोमहाविषं ॥ २९ ॥ संरंभदुःप्रेक्ष्यकराललोचनोव्यात्ताननांतंविलिहन्स्वजिह्वया ॥ असृग्लवाक्तारुणकेसराननोयथांऽत्रमालीद्विपहत्ययाहरिः ॥ ३० ॥ नखांकुरोत्पाटितहृत्सरोरुहंविसृज्यतस्यानुचरानुदायुधान् ॥ अहन्समंतान्नखशस्त्रपार्ष्णिभिर्दोर्दंडयूथोऽनुपथान्सहस्रशः ॥ ३१ ॥

आखुंमूषकं विदारणेदृष्टांतः अहिंगरुडइवेति विष्वक्सर्वतःस्फुरंतंनिःसरंतं ग्रहणेनातुरंविवशं इंद्रेणसहयुद्धेतत्प्रयुक्तेनकुलिशेननक्षतात्वगपियस्य द्वारिसभायांनांतर्नबहिःऊरेऊरौनिपात्यनभूमौनचांबरे नखैःव्यसुभिःअसुमद्भिर्वाएवंदिवानक्तपरिहारायसंध्यायामितिद्रष्टव्यं ॥२९ ॥ दैत्यवधमुक्त्वातद्भृत्यवधमाहद्वाभ्यां संरंभेणदुःप्रेक्ष्याणिकरालानिलोचनानियस्य असृजोरक्तस्यलवैर्बिंदुभिरक्ताःसिक्ताः अतएवअरुणाःकेसराआननंचयस्यसः कइवद्विपहत्ययागजवधेनहरिःसिंहोयथा एवंभूतस्तस्यानुचरान्अहन्नित्युत्तरेणान्वयः अंत्राणांमालाकंठेविद्यतेयस्य ॥ ३० ॥ नखांकुरैरुत्पाटितंहृत्सरोरुहंयस्यतं दोर्दंडानांयूथानिसमूहायस्यसः तंदैत्येंद्रमनुपंथायेषांतान् अन्यानपितत्पक्षपातिनइत्यर्थः ॥३१ ॥

दैत्यवधव्यग्रस्यनृहरेराटोपमाह द्वाभ्यां सटाभिरवधूताः प्रकंपिताजलदामेघाःपरापतन् व्यशीर्यंत अनेनयेमेघांतरितादेवास्तेस्पष्टंपश्यं
त्वितिआज्ञांदत्तवानित्यर्थः तस्यदृष्ट्याविमुष्टंरोचिर्येषांग्रहाणांतेतिरस्कृतप्रभाअभवन्नितिशेषः दिग्गिभादिग्गजाः ॥ ३२ ॥ तस्यसटाभिरु
त्क्षिप्तानिविमानानितैः संकुलाव्याप्तासतीप्रोत्सर्पत स्थानात्प्रकर्षेणोदसर्पत् चलिता॥ ३३॥स्वभृत्यैश्वर्यमाश्चर्यमिवमत्वाकौतूहलेनतस्या
सनेउपविष्टं भयात्कोपिनबभाज नासेवत नलक्षितोद्वैरथःप्रतियोद्धायेन ॥ ३४ ॥ लोकत्रयस्यमस्तकज्वरंशिरोव्यथेवदुःसहं प्रहर्ष
स्यवेगेनउत्कलितानिविकसितानिआननानियासांताःसुरस्त्रियः पुष्पवर्षैर्नृहरिंववृषुः ॥ ३५॥ नाकिनांदेवानांविमानावलिभिः नभस्तलं

सटाऽवधूताजलदाःपरापतन्ग्रहाश्चतदृष्टिविमुष्टरोचिषः ॥ अंभोधयःश्वासहताविचुक्षुभुर्निर्ह्रादभीतादि
गिभाविचुक्रुशुः॥ ३२॥ द्यौस्तत्सटोत्क्षिप्तविमानसंकुलाप्रोत्सर्पतक्ष्माचपदाऽतिपीडिता ॥शैलाःसमुत्पेतुरमु
ष्यरंहसातत्तेजसाखंककुभोनरेजिरे॥ ३३॥ततःसभायामुपविष्टमुत्तमेनृपासनेसंहततेजसंविभुं॥अलक्षितद्वै
रथमत्यमर्षणंप्रचंडवक्रंनबभाजकश्चन॥ ३४॥निशम्यलोकत्रयमस्तकज्वरंतमादिदैत्यंहरिणाहतंमृधे॥प्रह
र्षवेगोत्कलिताननामुहुःप्रसूनवर्षैर्ववृषुःसुरस्त्रियः ॥ ३५ ॥ तदाविमानावलिभिर्नभस्तलंदिदृक्षतांसंकुल
मासनाकिनां ॥ सुरानकादुंदुभयोऽथजघ्निरेगंधर्वमुख्याननृतुर्जगुःस्त्रियः ॥ ३६ ॥ तत्रोपव्रज्यविबुधाब्रह्मेंद्र
गिरिशादयः॥ ऋषयःपितरःसिद्धाविद्याधरमहोरगाः ॥ ३७ ॥ मनवःप्रजानांपतयोगंधर्वाप्सरचारणाः ॥य
क्षाःकिंपुरुषास्तातवैतालाःसिद्धकिन्नराः ॥ ३८ ॥ तेविष्णुपार्षदाःसर्वेसुनंदकुमुदादयः॥मूर्ध्निबद्धांजलिपुटा
आसीनंतीव्रतेजसं ॥ ईडिरेनरशार्दूलंनातिदूरचराःपृथक्॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच नतोऽस्म्यनंतायदुरंतशक्त
येविचित्रवीर्यायपवित्रकर्मणे ॥ विश्वस्यसर्गस्थितिसंयमान्गुणैःस्वलीलयासंदधतेऽव्ययात्मने ॥ ४० ॥

संकीर्णमास सुराणामानकाःपटहास्तैर्जघ्निरेवादिताः स्त्रियोऽप्सरसःननृतुःगंधर्वाजगुः॥ ३६॥ ३७॥ गंधर्वाप्सरसश्चारणाश्चेत्यर्थः ॥ ३८॥ न
रशार्दूलंपुरुषोत्तमं॥ ३९॥ ब्रह्मादयोनृसिंहस्यशंकयाकुलचेतसः॥ आरादेवास्तुवन्सप्तदशश्लोकैःपृथक्पृथक् ॥ हेअनंतअनंतंत्वांप्रसाद
यितुमनंतायनतोऽस्मि अनंतत्वेहेतुः दुरंताःअनंताःशक्तयोयस्य तत्कृतःविचित्राणिवीर्याणिप्रभावायस्य तत्किमर्थं पवित्राणिश्रवणमा
त्रेणशोधकानि कर्माणियस्य विचित्रवीर्यत्वमेवाह विश्वस्येति संदधते सम्यक्कुर्वते एवमपिअव्ययात्मने अप्रच्युतस्वरूपाय ॥ ४०॥

रुद्रस्तुतत्कोपकालाभिज्ञोनायंकोपावसरइतितंप्रार्थयते कोपइति सहस्रयुगांतस्तवकोपस्यकालः कोपायोग्यश्चायंकालइत्याह अ
ल्पकः अत्यल्पः असुरोहतः अतःकोपानिवृत्त्याप्रल्हादंमाहिंसीरित्याह तत्सुतमिति यद्वा अकालेप्ययंकोपोऽस्यभक्तस्यरक्षणार्थमितिचेत् त
र्हीदानींकोपंत्यक्त्वाइमंपाहीत्यर्थः ॥ ४१ ॥ इंद्रस्तुनास्माकंहविर्भागादिलाभःपुरुषार्थःकिंतुत्वत्परिचर्यैव भवतापुनरनेनसंरंभेणस्वका
र्यमेवसाधितंतस्यचसिद्धत्वादुपसंहरैनंक्रोधमित्याशयेनाह हेपरमनोऽस्मान्त्रायतारक्षताभवतास्वीयाएवभागादैत्यात्प्रत्याहृताः अंतर्या
मिणस्तवैवयज्ञेषुभोक्तृत्वात् अस्मदीयंहृदयकमलंत्वद्गृहमेव एतावत्पर्यंतंभयहेतुत्वेनास्मत्स्मृतिपथेनित्यंस्थितेनदैत्येनाक्रांतंव्याप्तंसत्
प्रत्यबोधि भयापाकरणेनविकाशंनीतं ननुतवत्रैलोक्यैश्वर्यसाधनार्थमयमुद्यमइतिचेत्तत्राह कालग्रस्तमिति तेत्वां हेनारसिंहनरस्यसिं

श्रीरुद्रउवाच कोपकालोयुगांतस्तेहतोऽयमसुरोऽल्पकः ॥ तत्सुतंपाह्युपसृतंभक्तंतेभक्तवत्सल ॥ ४१ ॥
इंद्रउवाच प्रत्यानीताःपरमभवतात्रायतानःस्वभागादैत्याक्रांतंहृदयकमलंत्वद्गृहंप्रत्यबोधि ॥ कालग्रस्तं
कियदिदमहोनाथशुश्रूषतांतेमुक्तिस्तेषांनहिबहुमतानारसिंहापरैःकिं ॥ ४२ ॥ ऋषयऊचुः त्वंनस्त
पःपरममात्थयदात्मतेजोयेनेदमादिपुरुषात्मगतंससर्ज ॥ तद्विप्रलुप्तममुनाऽद्यशरण्यपालरक्षागृहीतवपुषा
पुनरन्वमंस्थाः ॥ ४३ ॥ पितरऊचुः श्राद्धानिनोऽधिबुभुजेप्रसभंतनूजैर्दत्तानितीर्थसमयेऽपिबत्तिलां
बुसभ्यः ॥ तस्योदरान्नखविदीर्णवपाद्यआर्च्छत्तस्मैनमोनृहरयेऽखिलधर्मगोप्त्रे ॥ ४४ ॥

हस्यचाकाराभ्यामाविर्भूत अपरैःस्वर्गादिभिःकिं ॥ ४२ ॥ ऋषयस्तुतपःप्रवर्तनेनास्माकं महाननुग्रहःकृतइत्याहुः त्वंनोयदात्थपरमंध्यान
लक्षणंतपः परमत्वेहेतुःआत्मनस्तवतेजः प्रभावरूपं तदेवाहुः येनतपसाआत्मनिलीनमिदंविश्वंससर्जस्रष्टवानसि तत्अमुनादैत्येनविप्रलु
प्तंकुंठितंसत् हेशरण्यपाल अद्यरक्षाऽर्थंगृहीतेनानेनवपुषापुनरपितपःकुरुतेत्यनुज्ञातवानसि तस्मैतेनमइत्युत्तरश्लोकचतुर्थपादस्यानुषं
गः ॥ ४३ ॥ पितरस्तुश्राद्धोद्धरणेनपरमोपकारिणंश्रीनृसिंहंप्रणमंति श्राद्धानिश्रद्धायुक्तानिपिंडादीनिनोऽस्मभ्यंपुत्रैर्दत्तानिप्रसभंबलात् यः
स्वयमधिकृत्यबुभुजे किंच तीर्थस्नानसमयेदत्तंतिलोदकमप्यपिबत् तानिपिंडान्युदकानिचतस्योदराद्यआर्च्छत्आहृतवान् कथंभूतात्
नखैर्विदीर्णावपायस्यतस्मात् वपाविदारणस्यतद्गतपिंडोद्धरणमेवफलमितिभावः ॥ ४४ ॥

योगसिद्धांगतिमणिमादिसिद्धिं नानाअनेकेदर्पायस्यतं तस्मैतुभ्यंनतास्मोवयं ॥४५॥ तंत्वामुद्दिश्यविद्यामंतर्धानादिलक्षणामनुराद्धांसं
प्राप्तांयोबलवीर्यदृप्तःअस्मान्यषेधत् सभवतासंख्येयुद्धेहतःतंत्वांप्रणताःस्मः ॥ ४६॥ रत्नानिफणासुस्थितानितथास्त्रीरत्नानिचउत्तमाः
स्त्रियः आसांस्त्रीणामस्माकंच दत्तआनंदोयेनतत्संबोधनं ॥ ४७ ॥ नृसिंहेनावलोकिताःसंतोमूर्ध्निबद्धांजलयोमनवःप्रोचुः मनवोवयंध
र्मपालकाः परिभूताःसेतवोवर्णाश्रमधर्ममर्यादायेषांते अनुशाधि अनुशिक्षय ॥ ४८ ॥ प्रजापतयोपितदवलोकिताःप्रोचुः हेपरेशतेत्व

सिद्धाऊचुः योनोगतिंयोगसिद्धामसाधुरहारषीद्योगतपोबलेन ॥ नानादर्पंतन्नखैर्निर्ददारतस्मैतुभ्यंप्रण
ताःस्मोनृसिंह॥४५॥ विद्याधराऊचुः विद्यांपृथग्धारणयाऽनुराद्धांन्यषेधदज्ञोबलवीर्यदृप्तः॥सयेनसं
ख्येपशुवद्धतस्तंमायानृसिंहंप्रणताःस्मनित्यं॥४६॥ नागाऊचुः येनपापेनरत्नानिस्त्रीरत्नानिहृतानिनः॥
तद्वक्षःपाटनेनासांदत्तानंदनमोऽस्तुते॥४७॥ मनवऊचुः मनवोवयंतवनिदेशकारिणोदितिजेनदेवपरि
भूतसेतवः॥भवताखलःसउपसंहृतःप्रभोकरवामतेकिमनुशाधिकिंकरान् ॥४८॥ प्रजापतयऊचुः प्र
जेशावयंतेपरेशाभिसृष्टानयेनप्रजावैसृजामोनिषिद्धाः ॥ सएषत्वयाभिन्नवक्षानुशेतेजगन्मंगलंसत्वमू
र्तेऽवतारः॥४९॥ गंधर्वाऊचुः वयंविभोतेनटनाट्यगायकायेनात्मसाद्वीर्यबलौजसाकृताः॥सएषनी
तोभवतादशामिमांकिमुत्पथस्थःकुशलायकल्पते॥५०॥ चारणाऊचुः हरेतवांघ्रिपंकजंभवापवर्गमा
श्रिताः॥यदेषसाधुहृच्छयस्त्वयाऽसुरःसमापितः॥५१॥

याअभिसृष्टाःप्रजास्तस्यैप्रेरितावयंप्रजेशायेननिषिद्धाःसंतःप्रजानसृजामःसएषःभिन्नवक्षोयस्य नुनिश्चितंशेतेमृतःअतःपरंप्रजाःसृजा
मइतिहृष्यंतःप्राहुः हेसत्त्वमूर्तेतवायमवतारोजगतोमंगलंमंगलार्थं॥४९॥ गंधर्वाअपितदवलोकिताःप्रोचुः हेविभोवयंतेत्वदीयानटानर्त
काः नाट्येनृत्येगायकाश्चयेनस्वाधीनाः कृताः कथंभूतेन वीर्यंशौर्यं बलंशक्तिः ताभ्यामोजःप्रभावोयस्यतेन सएषभवताइमांदशांप्रति
नीतः उचितंचैतदित्याहुः किमिति ॥५०॥ भवापवर्गंसंसारनिवर्तकंतवचरणमाश्रिताः आश्रयणेहेतुः यद्यस्मात् साधूनांहृदिभयजनक
त्वेनशेतेतिष्ठतीतितथा सएषअसुरस्त्वयासमापितः अंतंनीतः ॥ ५१ ॥

मनोज्ञैः कर्मभिः अनुचरेषु मुख्यास्तेवयं दितिसुतेनशिबिकावाहकत्वंप्रापिताः पंचतांमृत्युं हेपंचविंश चतुर्विंशतितत्त्वनियामक ॥ ५२ ॥ किंपुरुषास्तुत्वांस्तोतुंकेवयंवराकाइत्याहुः वयमिति वयंकिंपुरुषाः तुच्छप्राणिनः त्वंतुमहान् अद्भुतप्रभावः पुरुषः नन्वयंमहान्दैत्योहतइ तिकिंनवर्ण्यतइत्याशंक्य कियदेतदित्याहुः अयमिति यदासाधुभिर्भगवद्भक्तैस्तिरस्कृतस्तदैवनष्टइति ॥ ५३ ॥ सत्रेषुयज्ञेषुतवअमलंच रित्रंगीत्वामहतींसपर्यांधनादिसंपत्ति सत्वयाहृतः एतद्दिष्ट्याभद्रंकृतं ॥ ५४ ॥ अमुनादितिजेनविष्टिनिर्मूल्यकर्मअनुनिरंतरंकारिताः

यक्षाऊचुः वयमनुचरमुख्याःकर्मभिस्तेमनोज्ञैस्तइहदितिसुतेनप्रापितावाहकत्वं॥ सतुजनपरितापंतत्कृतंजानतातेनरहरउपनीतःपंचतांपंचविंश॥५२॥ किंपुरुषाऊचः वयंकिंपुरुषास्त्वंतुमहापुरुषईश्वरः॥ अयंकुपुरुषोनष्टोधिक्कृतःसाधुभिर्यदा॥५३॥ वैतालिकाऊचुः सभासुसत्रेषुतवामलंयशोगीत्वासपर्यांमहतींलभामहे॥ यस्तांव्यनैषीद्भृशमेषदुर्जनोदिष्ट्याहतस्तेभगवन्यथामयः॥५४॥ किन्नराऊचुः वयमीशकिन्नरगणास्तवानुगादितिजेनविष्टिममुनाऽनुकारिताः॥ भवताहरेसवृजिनोऽवसादितोनरसिंहनाथविभवायनोभव॥५५॥ विष्णुपार्षदाऊचुः अद्यैतद्धरिनररूपमद्भुतंतेदृष्टंनःशरणदसर्वलोकशर्म॥ सोऽयंतेविधिकरईशविप्रशप्तस्तस्येदंनिधनमनुग्रहायविद्मः॥५६॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रह्लादानुचरितेदैत्यवधेनृसिंहस्तवोनामअष्टमोऽध्यायः॥८॥ ॥७॥ नारदउवाच एवंसुरादयःसर्वेब्रह्मरुद्रपुरःसराः॥ नोपैतुमशकन्मन्युसंरंभंसुदुरासदं॥१॥

अतःपरंनःविभवायसमृद्धयेभव ॥५५॥ नोऽस्माकंभक्तानांहेशरणदआश्रयप्रद सर्वेषांलोकानांशर्ममंगलमेतदद्भुतंरूपमद्यैवदृष्टं नतुपूर्वं विधिकरःकिंकरः ॥ ५६ ॥ इतिसप्तमेटीकायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥७॥ नवमेब्रह्मणाभीत्याचोदितोऽसुरबालकः॥ कोपंप्रशमयन्नस्तौन्नृसिंहमतिभीषणं ॥ १ ॥ उपोऽप्युपयएवागंस्यभक्तानांनृकेसरी॥ केसरीवस्वपोतानामन्येषामुग्रविग्रहः ॥ २ ॥ इत्याद्यागमोक्तांभक्तानुकंपितामाह एवमितिसप्तभिः एवंदूरतएवस्थितैः [illegible] मन्युना [illegible] आवेशोयस्यतं उपसमीपेगंतुंनाशंकुवन् ॥ १ ॥

श्रीर्लक्ष्मीः देवैः प्रेषिताऽपि महदद्भुतं दृष्ट्वा शंकिता सती तं नोपजगाम अद्भुतत्वे हेतुः अदृष्टेति ॥ २ ॥ उपेहि उपगच्छ ॥ ३ ॥ ४ ॥ कालएवा
हिस्तस्मात् वित्रस्ताधीर्येषां तेषां कृतमभयं येन तत्करांबुजं ॥ ५॥ तस्य श्रीनृसिंहस्य करस्पर्शेन धुतं निरस्तमखिलमशुभं यस्य सपदि तत्क्षण
मेव अभिव्यक्तमपरोक्षीभूतं परात्मदर्शनं ब्रह्मज्ञानं यस्य निर्वृतः सन् हृदि दधौ हृष्यंती रोमांचिता तनुर्यस्य क्लिन्नं प्रेमार्द्रं हृत् यस्य अश्रूणि लो
चनयोर्यस्य परमपुरुषार्थतया दधौ न साधनत्वेनेत्यर्थः ॥ ६ ॥ सुसमाधिमेवाह तस्मिन्नेवन्यस्तं हृदयमीक्षणं च येनेति ॥ ७ ॥ स्वस्मिन्निव
समस्तेषु तत्कृपाऽमृतदृष्टये ॥ प्रह्लादः स्तौति सत्पद्यैर्द्विचत्वारिंशता हरिं ॥ १ ॥ तत्र तवदात्मनो भगवत्स्तुतावनधिकारमिवाशंक्याधिकारं सं

साक्षाच्छ्रीः प्रेषिता देवैर्दृष्ट्वा तन्महदद्भुतं ॥ अदृष्टाश्रुतपूर्वत्वात्सा नोपेयाय शंकिता ॥ २ ॥ प्रह्लादं प्रेषयामास
ब्रह्माऽवस्थितमंतिके ॥ तात प्रशमयोपेहि स्वपित्रे कुपितं प्रभुं ॥ ३ ॥ तथेति शनकै राजन्महाभागवतोऽर्भकः ॥
उपेत्य भुवि कायेन ननाम विधृतांजलिः ॥ ४ ॥ स्वपादमूले पतितं तमर्भकं विलोक्य देवः कृपया परिप्लुतः ॥ उ
त्थाप्य तच्छीर्ष्ण्यदधात्करांबुजं कालाहिवित्रस्तधियां कृताभयं ॥ ५ ॥ स तत्करस्पर्शधुताखिलाशुभः सपद्य
भिव्यक्तपरात्मदर्शनः ॥ तत्पादपद्मं हृदि निर्वृतो दधौ हृष्यत्तनुः क्लिन्नहृदश्रुलोचनः ॥ ६ ॥ अस्तौषीद्धरिमेका
ग्रमनसा सुसमाहितः ॥ प्रेमगद्गदया वाचा तन्न्यस्तहृदयेक्षणः ॥ ७ ॥ प्रह्लाद उवाच ब्रह्मादयः सुरगणा मु
नयोऽथ सिद्धाः सत्त्वैकतानमतयो वचसां प्रवाहैः ॥ नाराधितुं पुरुगुणैरधुनापि पिप्रुः किं तोष्टुमर्हति स मे हरिरु
ग्रजातेः ॥ ८ ॥ मन्ये धनाभिजनरूपतपःश्रुतौजस्तेजःप्रभावबलपौरुषबुद्धियोगाः ॥ नाराधनाय हि भवंति
परस्य पुंसो भक्त्या तुतोष भगवान्गजयूथपाय ॥ ९ ॥

भावयन्नाह ब्रह्मादय इति पंचभिः मुनयो मननशीलाः सिद्धाः ज्ञानिनोपि कथंभूताः सत्व एवैकस्मिंस्तानो विस्तारो यस्याः सा मतिर्येषां त
थाविधा अपि वचसां प्रवाहैरपि तथा बहुभिर्वक्ष्यमाणैर्गुणैरपि यमाराधयितुं न पिप्रुः न पूर्णाः न शक्ता इत्यर्थः स हरिर्मे मम कथं तोषं प्राप्तुमर्ह
ति तत्र हेतुः उग्रजातेः उग्रा घोरा आसुरी जातिर्यस्य ॥ ८ ॥ एवं हरितोषणे स्वस्यायोग्यत्वमाशंक्य योग्यतां संभावयति मन्य इति द्वाभ्यां अभि
जनः सत्कुले जन्म रूपं सौंदर्यं श्रुतं पांडित्यं ओजः इंद्रियनैपुणं तेजः कांतिः प्रभावः प्रतापः पौरुषमुद्यमः बुद्धिः प्रज्ञा योगोऽष्टांगः एते धनाद
यो द्वादशापि गुणाः परमस्य पुंसः आराधनाय न भवंति हि यतः केवलया भक्त्यैव भगवाननु गजेंद्राय तुष्टोऽभवत् ॥ ९॥

एवंभक्त्यवकेवलयाधनादिद्वादशगुणवर्जितयाऽपिहरेस्तोषःसंभवतीत्युक्तं इदानींभक्तिविनानान्यत्किंचित्तत्तोषहेतुरित्याह विप्रादिति
पूर्वोक्ताधनादयोद्विषट् द्वादशगुणास्तैर्युक्ताद्विप्रादपि श्वपचंवरिष्ठंमन्ये स[illegible] सनत्सुजातोक्ताद्वादशज्ञानादयोगुणाद्रष्टव्याः तदुक्तं ज्ञानं
चसत्यंचदमःश्रुतंचह्यमात्सर्यंह्रीस्तितिक्षाऽनसूया॥यज्ञश्चदानंचधृतिःशमश्च[illegible]महाव्रताद्वादशब्राह्मणस्येति कथंभूताद्विप्राद् अरविंदनाभ
स्य पादारविंदाद्विमुखात् कथंभूतंश्वपचं तस्मिन्नरविंदनाभेर्पितामनआद[illegible]योयेनतं ईहितंकर्म वरिष्ठत्वेहेतुःसएवंभूतःश्वपचःसर्वंकुलंपु
नाति भूरिमानोगर्वोयस्यसतुविप्रःआत्मानमपिनपुनाति कुतःकुलं यतो[illegible]क्तिहीनस्य एतेगुणागर्वायैवभवंति नतुशुद्धये अतोहीनइति
भावः ॥१०॥ तर्हिकिंधनाद्यर्पणेनसंमानंप्राकृतइवभगवानपेक्षतेनेत्याह [illegible]नेवेति अयंप्रभुरीश्वरःअविदुषोऽल्पकाज्जनात् मानंपूजामात्म
नोऽर्थेनवृणीतेनेच्छति यतोनिजलाभेनैवपूर्णःतर्हिपूजांनेच्छत्येवतत्राह करुणःकृपालुः अतोवृणीतेच तत्रहेतुः यद्यदितियंयंमानं यद्वा

विप्राद्द्विषड्गुणयुतादरविंदनाभपादारविंदविमुखाच्छ्वपचंवरिष्ठं ॥ मन्येतदर्पितमनोवचनेहितार्थप्राणंपु
नातिसकुलंनतुभूरिमानः ॥ १० ॥ नैवात्मनःप्रभुरयंनिजलाभपूर्णोमानंजनादविदुषःकरुणोवृणीते ॥ य
द्यज्जनोभगवतेविदधीतमानंतच्चात्मनेप्रतिमुखस्ययथामुखश्रीः ॥ ११ ॥ तस्मादहंविगतविक्लवईश्वरस्य
सर्वात्मनामहिगृणामियथामनीषं॥नीचोऽजयागुणविसर्गमनुप्रविष्टःपूयेतयेनहिपुमाननुवर्णितेन॥१२॥
सर्वेह्यमीविधिकरास्तवसत्वधाम्नोब्रह्मादयोवयमिवेशनचोद्विजंतः ॥ क्षेमायभूतयउतात्मसुखायचास्य
विक्रीडितंभगवतोरुचिरावतारैः॥ १३॥

यद्यस्मात् यद्येनधनादिनाभगवतेमानंविदधीत तदेवात्मनेभवतिनान्यत् यथामुखेकृतैवतिलकादिश्री[illegible] शोभाप्रतिबिंबस्यभवति नतुसा
क्षात्तस्यैवकर्तुंशक्यतेतद्वत्॥११॥यस्मादेवंभगवान् भक्त्यैवतुष्यति तस्मादहंनीचोपिविगतविक्लवः गतशंकःसन् ईश्वरस्यमहिमहिमानं य
थासर्वप्रयत्नेनस्वमनीषानुसारेणानुवर्णयामि अजानतोपिस्तुतिकरणेहेतुमाह येनैव[illegible]महिम्नाअनवर्णितेन अविद्ययासंसारमनुप्रविष्टःपुमा
न् पूयेतशुध्येत् तत्महि अन्यस्यतथाशोधक[illegible]भावादित्यर्थः ॥१२॥ तदेवमात्मनःसर्वेषांलोकानांशर्ममंगलमितंदद्भुत[illegible]कोपोपसंहा
रंप्रार्थयते सर्वेहीतिद्वाभ्यां भोईश अमीउद्विजंतोबिभ्यंतःसर्वेब्रह्मादयः सत्वमूर्तेस्तवविधि नवमेब्रह्मणाभीत्याचोदितोऽसुरबालकः॥ कोपंप्रश
मसुराइववैरभावेनएतेभक्ताः किंतुश्रद्धयैव तवरुचिरैरवतारैर्विविधंक्रीडनमस्यविश्वस्य स्वपोतानामन्येषामुग्रविग्रहः ॥ २ ॥ इत्याद्यागमो
शोयस्यतं उपसमीपेगंतुंनाशंकुवन् ॥ १ ॥

तत्तस्मादेषा... रिहारायमन्युंयच्छउपसंहर यदर्थमयंमन्युःसचासुरःसाधूनांसंतोषार्थं अद्यअधुनैवहतः अतःपरंक्रोधेनकार्याभावा त्तंनियच्छ नन्वन्येषां वधेनसाधुःकिंनमोदेतत्राह वृश्चिकादेःपरोपद्रवकारिणोऽन्यतोजातयाहत्यावधेनतस्यैवतद्वद्दंजातमितिसाधुरपिमो देतैव तर्हिबहूनांसुखावहत्वात् अमुंक्रोधंनत्यजामीतिचेत्तत्राह लोकाश्चनिर्वृतिमिताःप्राप्ताःसंतःप्रतियंति क्रोधोपसंहारंप्रतीक्षंते तर्हि जनानांपुनर्भयाभावायमन्युंधारयामीतिचेत्तत्राह रूपमिति विभयायभयनिवृत्यै एतद्रूपस्मरणादेवभयनिवृत्तेर्नमन्युधारणेनकृत्यम स्तीत्यर्थः ॥१४॥ त्वंचेद्बिभेषितर्हित्यजामीतिचेत्तत्राह नाहमिति भोअजितते अस्माद्रूपात् अहंनबिभेमि कथंभूतात् आस्यंचजिह्वाच अर्कसदृशनेत्राणिच भ्रुकुटीनांरभसआटोपश्चउग्रादंष्ट्राश्च एतानिभयानकानियस्मिन्तस्मात् अंत्रमय्यःस्रजोयस्मिन्नदंत्रस्रक् तस्मात्

तद्यच्छमन्युमसुरश्चहतस्त्वयाऽद्यमोदेतसाधुरपिवृश्चिकसर्पहत्या ॥ लोकाश्चनिर्वृतिमिताःप्रतियंतिसर्वेरू पंनृसिंहविभयायजनाःस्मरंति॥ १४ ॥ नाहंबिभेम्यजितते ऽतिभयानकस्यजिह्वार्कनेत्रभ्रुकुटीरभसोग्रदं ष्ट्रान्॥ अंत्रस्रजःक्षतजकेसरशंकुकर्णान्निर्ह्रादभीतदिगिभादरिभिन्नखाग्रात्॥१५॥ त्रस्तोऽस्म्यहंकृपणव त्सलदुःसहोग्रसंसारचक्रकदनाद्ग्रसतांप्रणीतः॥बद्धःस्वकर्मभिरुशत्तमतेऽङ्घ्रिमूलंप्रीतोऽपवर्गशरणंह्वयसे कदानु॥१६॥ यस्मात्प्रियाप्रियवियोगसयोगजन्मशोकाग्निनासकलयोनिषुदह्यमानः॥ दुःखौषधंतदपि दुःखमतद्धियाऽहंभूमन्भ्रमामिवदमेतवदास्ययोगं॥ १७ ॥

क्षतजाक्ताः केसरायस्मिन् शंकुवदुन्नतौस्तब्धौकर्णौयस्मिन् तच्चतच्चतस्मात् निर्ह्रादेनभीतादिगिभायस्मात् अरीन्भिदंतीतिअरिभिं दि तानिनखाग्राणियस्मिन् एवंभूतादपितेरूपादहंनबिभेमि ॥१५॥ महद्भयंत्वन्यदस्तीत्याह त्रस्तोस्मीति दुःसहंयदुग्रंसंसारचक्रेकदनंदुः खंतस्मादहंत्रस्तोस्मि तत्रचग्रसतांहिंस्राणांमध्येस्वकर्मभिर्बद्धःसन्प्रणीतःनिक्षिप्तोस्मि हेकृपणवत्सलहेउशत्तम कदानुत्वंप्रीतःसन् अप वर्गभूतंशरणंतवांघ्रिकमलंप्रति ह्वयसेमामाह्वयसि ॥१६॥ दास्येसतिमत्प्रीतिरितिचेत्तर्हि नानायोनिषुक्लिश्यमानस्यममदास्यज्ञानाभावा त्त्वमेवतदुपदिशेतिप्रार्थयते यस्मात्प्रियैरप्रियैश्च यथासंख्यंवियोगसंयोगाभ्यांजन्मयस्य तेनशोकाग्निनासकलयोनिषुदह्यमानोस्मि दुःखस्यप्रतीकारःकार्यइतिचेत्तत्राह दुःखस्यौषधंप्रतीकारःतदपिदुःखमेव एवमपि अतद्धियादेहाद्यभिमानेनमुह्यामि अतःहेभूमन्वि भोमेतवदास्यरूपंयोगंनिस्तारोपायंवद॥१७॥

ननुदास्ययोगेनप्रवृत्तस्यापि तदंतरायभूतानांपूर्वोक्तनानादुःखानांकुतःप इद ारि रिहारस्तत्राह सोहंत्वद्दासःसन् भोनृसिंह तवलीलाकथाअनु गृणन्दुर्गाणिमहादुःखान्यंजसातितर्मितरामि नगणयिष्यामीत्यर्थः तत्रहे वम तुःगुणैरागादिभिर्विशेषेणप्रमुक्तःसन् तत्कुतः तेपदयुगमेवाल योयेषांभक्तानांतएवहंसाज्ञानिनःतैःसंगोयस्यममसोहं कथंभूतस्यकथार घोर तत्राह प्रियस्येत्यादि कुतोज्ञाताः विरंच्येनगीताःतत्संप्रदायप्रवृ त्ताःतथाचाथर्वणीश्रुतिःदेवाहवैप्रजापतिमब्रुवन् इत्यादि दास्येप्रवृत्तस्य आ भवदनुग्रहेणसत्संगः ततोवीतरागतयाभगवद्गुणानुवर्णनंततश्चन दुःखाभिभवःस्यादितिवाक्यार्थः॥१८॥ ननुदुःखैस्तप्तस्यतत्प्रतीकारोलो नव केप्रसिद्धएवकिमन्यद्दास्यादिनातत्राह बालस्येति भोनृसिंह त प्तस्यतत्प्रतिविधिःदुःखप्रतीकारः इहलोकेयोऽजसाइष्टःसत्वयोपेक्षितान रु तांतावदेवक्षणमात्रमेवनत्वात्यंतिकः तदेवाह बालस्यपितरौश रणंरक्षकाविहनभवतः ताभ्यांपाल्यमानस्यापितस्यदुःखदर्शनात् क्वचिद जीगर्तादिषुताभ्यामेवतद्वधदर्शनाच्च नचार्तस्यरोगिणःअगदमौ

सोहंप्रियस्यसुहृदःपरदेवतायालीलाकथास्तवनृसिंहविरिंच्यगीताः॥ अंजस्तितर्म्यनुगृणन्गुणविप्रमुक्तोदु र्गाणितेपदयुगालयहंससंगः॥१८॥ बालस्यनेहशरणंपितरौनृसिंहनार्तस्यचागदमुदन्वतिमज्जतोनौः॥तप्त स्यतत्प्रतिविधिर्यइहांजसेष्टस्तावद्विभोतनुभृतांत्वदुपेक्षितानां॥ १९ ॥ यस्मिन्यतोयर्हियेनचयस्ययस्माद्य स्मैयथायदुतयस्त्वपरःपरोवा॥भावःकरोतिविकरोतिपृथक्स्वभावःसंचोदितस्तदखिलंभवतःस्वरूपं॥२०

षधंशरणं कृतेप्यौषधेमृत्युदर्शनात् नचोदन्वतिसमुद्रेमज्जतःपुंसोनौःशरणंतया हमज्जनदर्शनात् अतस्त्वमेवशरणमित्यर्थः अथचैवंका क्वाव्याख्येयं तप्तस्यतत्प्रतिविधिर्यइहतावत्प्रसिद्धः सत्वदुपेक्षितानांकिमंजसे ख पि अपितुनेष्टएव यद्वायस्तावदिहप्रतिविधिःइष्टः सकिमंज सा नैवांजसेत्यादियोज्यं बालस्येत्यादिपूर्ववदेव॥१९॥ननुक्वचित्कृ चि कदाचित् कश्चित्रक्षकोपिदृश्यतएवेत्याशंक्य तत्रापि तत्तद्रूपेणत्वमेवरक्षकइत्युररीकृत्यतस्यैवसर्वात्मतामाहयस्मिन्नि र्वाचीन व :पित्रादिः परोब्रह्मादिर्वाभावःकर्तातत्तत्कारकैर्यद्यत्क रोति तत्सर्वंभवतएवस्वरूपंनतुपृथक् यस्मिन्नधिकरणे स्मिन्काले येनकरणेनयेनहेतुकर्त्रासंचोदितश्च यस्यसंबंधियस्मा दुपादानात्यस्मैसंप्रदानाय सिततमं यःकर्तेत्य ः यथायेनप्र कारेणेतिक्रियाविशेषणभूतानामव्ययानामर्थाः पृथ क्स्वभावःसत्वादिप्रकृतिः करोतिउत्पादयति विकरो स्पतीति ॥ २० ॥

तत्तावनधिकारपरिहृत्य दान कर्त्रा: व नियोगकर्तारीभक्तत्व

अतोऽन्यस्यरक्षकस्याभावात्संसारित्वाच्च नित्यमुक्तस्त्वमेवमांशरणागतंरक्षेतिप्रार्थयते मायेतिद्वाभ्यां त्वदंशस्यपुंसोऽनुमतेनईक्षणरूपे
णअनुग्रहेणमनः मनःप्रधानंलिंगंमायासृजति कथंभूताकालचोदिताःक्षोभितागुणाःयस्याःकथंभूतंमनः कर्ममयंकुर्वद्रूपं बलीयःदुर्जयं
छंदोमयंवेदोक्तकर्मप्रधानंच अजयाजीवस्याविद्यया तद्भोगार्थमर्पिताषोडशअराविकारायस्मिन् यदेवंभूतंसंसारचक्रात्मकंमनःतत्कोऽ
तितरेत् भोअजत्वदन्यःत्वत्तःपृथक्स्थितःत्वामभजन्नित्यर्थः ॥ २१ ॥ ननुममापिमायासंबंधात्कर्तृत्वाद्यविशेषाच्चत्वत्तःकोविशेषइत्या
ह सइति स्वधाम्नाचिच्छक्त्यानित्यंविजिताआत्मनोबुद्धेर्गुणायेनसहित्वं यतःकालःमायाप्रेरकः अतएववशीकृताविसृज्यानांकार्याणां

मायामनःसृजतिकर्ममयंबलीयःकालेननोदितगुणानुमतेनपुंसः ॥ छंदोमयंयदजयाऽर्पितषोडशारंसंसा
रचक्रमजकोऽतितरेत्त्वदन्यः ॥ २१ ॥ सत्वंनिहत्यविजितात्मगुणःस्वधाम्नाकालोवशीकृतविसृज्यविसर्गश
क्तिः ॥ चक्रेविसृष्टमजयेश्वरषोडशारेनिष्पीड्यमानमुपकर्षविभोप्रपन्नं ॥ २२ ॥ दृष्टामयादिविविभोऽखि
लधिष्ण्यपानामायुःश्रियोविभवइच्छतियान्जनोऽयं ॥ येऽस्मत्पितुःकुपितहासविजृंभितभ्रूविस्फूर्जितेन
लुलिताःसतुतेनिरस्तः ॥ २३ ॥ तस्मादमूस्तनुभृतामहमाशिषोज्ञआयुःश्रियंविभवमैंद्रियमाविरंच्यात् ॥ ने
च्छामितेविलुलितानुरुविक्रमेणकालात्मनोपनयमांनिजभृत्यपार्श्वं ॥ २४ ॥

विसर्गाणांसाधनानांचशक्तयोयेन अतइक्षुदंडवन्निष्पीड्यमानंमामुपकर्ष स्वसमीपंनय ॥ २२ ॥ ननुतावल्लोकपालानांभोगान्भुंक्ष्वपित्र्यं
वाराज्यमिदंदास्यामि किमितिसंसारादुद्विजसेतत्राह दृष्टाइतित्रिभिः श्रियःसंपदः विभवउद्भवः आयुरादयोदृष्टाइतिकाक्कातुच्छत्वमु
क्तं तदेवाह येअस्मत्पितुःकोपहासविकृतभ्रूभंगमात्रेणविध्वस्ताः सचत्वयानिरस्तः ॥ २३ ॥ यस्मादेवंतस्मात्आशिषःभोगान् ज्ञःत
त्परिपाकंविद्वान् अहंऐंद्रियंइंद्रियैर्भोग्यं ब्रह्मणोभोगमभिव्याप्यकिमपिनेच्छामि तेकालात्मनाउरुविक्रमेणविलुलितान्विध्वस्तान्नणि
मादीनपि ॥ २४ ॥

किंच वर्तमानकालेऽपिनभोगार्हाइत्याह कुत्रेति श्रुतिःश्रवणंतदेवसुखंयासुताःमृगतृष्णिकावन्मिथ्याभूताश्चाशिषःक अशेषाणांरुजां रोगाणांविरोहः उद्भवस्थानंकचेदंकलेवरं एवंचेत्सर्वोपिजनःकिंनविरज्यतेतत्राह यदपियद्यपि इतिएवंविद्वानयंजनः तथापिननिर्विद्यते विरक्तोनभवति कुतःकामएवानलःतं मधुतुल्यैःसुखलवैःदुःसाध्यैरपिशमयन् कामाग्निशमनव्यग्रस्यनिर्वेदावकाशोनास्तीत्यर्थः यद्वाअ चिन्त्यमिदंत्वन्मायाचेष्टितमितिभावः ॥ २५ ॥ तर्हित्वंकथंनिर्विण्णोऽसि अनर्हेपिमयिप्रवृत्तयात्वत्कृपयैवेत्याशयेनाह क्वेति रजसैवप्रभ वोजन्मयस्यसःसप्रम्यंतंवाकुलविशेषणं तमोऽधिकंयस्मिंस्तस्मिन् असुराणांकुलेजातोऽहंक्व क्वचतवानुकंपा तामेवाह ब्रह्मादीनांशिर सियोनैवार्पितःसपद्मवत्सकलसंतापहरःकरःप्रसादःपुरुषार्थरूपोमेशिरसिअर्पितइतियत् यत्ययाऽनुकंपयेतिवा ॥ २६ ॥ नचत्वयीदम तिचित्रमित्याह नैषेति एतेब्रह्मादयउत्तमाअयमसुरोनीचइत्येषापरावरमतिःजंतोःप्राकृतस्ययथा तथाभगवतोनैवस्यात् अत्रहेतुःजगत

कुत्राशिषःश्रुतिसुखामृगतृष्णिरूपाःक्वेदंकलेवरमशेषरुजांविरोहः॥ निर्विद्यतेनतुजनोयदपीतिविद्वान्का मानलंमधुलवैःशमयन्दुरापैः ॥ २५ ॥ क्वाहंरजःप्रभवईशतमोऽधिकेस्मिन्जातःसुरेतरकुलेक्वतवानुकं पा ॥ नब्रह्मणोनतुभवस्यनवैरमायायन्मेऽर्पितःशिरसिपद्मकरःप्रसादः॥२६॥ नैषापरावरमतिर्भवतोननु स्याज्जंतोर्यथात्मसुहृदोजगतस्तथापि॥ संसेवयासुरतरोरिवतेप्रसादःसेवानुरूपमुदयोनपरावरत्वं॥२७॥ एवंजनंनिपतितंप्रभवाहिकूपेकामाभिकाममनुयःप्रपतन्प्रसंगात् ॥ कृत्वात्मसात्सुरर्षिणाभगवन्गृहीतः सोऽहंकथंनुविसृजेत्तवभृत्यसेवां॥ २८॥

आत्मनःसुहृदश्च तर्हिसर्वत्रमत्प्रसादएवंरूपश्चकिंनस्यात्तत्राह संसेवयातवप्रसादोभवति तत्रचसेवानुरूपंतत्तदिच्छानुसारेणधर्मादीनामु दयोभवति एवंसत्यपिवैषम्याभावेदृष्टांतः सुरतरुर्यथासेवकस्यैवसंकल्पानुसारेणफलंददाति नचविषमस्तद्वत् नपरावरत्वमत्रकारणमि तिशेषः ॥ २७ ॥ एतच्चत्वद्भृत्यकृपयामयाप्राप्तमिति त्वद्भृत्यपार्श्वमेवमांनयेत्याशयेनाह एवमिति यथात्वयाऽनुकंपितोस्मि एवंनारदे नात्मसात्कृत्वापूर्वमनुगृहीतः सोऽहंकथंनुत्वद्भृत्यसेवांविसृजामि कथंभूतोनुगृहीतोऽस्मि प्रभवएवाहियुक्तःकूपस्तस्मिन्कामानभितः कामयमानंजनं निपतितमनुतत्प्रसंगात् प्रपतन्योऽहं तदेवंत्वद्भृत्यस्यनारदस्यानुग्रहेणत्वया अत्यंतमनुकंपितोस्मि अयमेवचममपरमोऽ नुग्रहःनपुनरिदमतितुच्छंमत्प्राणरक्षणादि ॥२८॥

नचेदंत्वयामदनुग्रहार्थंकृतंकिंतुअन्यार्थमित्याह भोअनंत यदेतन्मत्प्राणरक्षणंमांहंतुमुद्यतस्यमत्पितुर्वधश्चतदुभयं स्वभृत्यऋषिवाक्यमृ
तंसत्यंविधातुमहमितिमन्ये कुतः यद्यस्मात्असत् अयुक्तंविधित्सुःखड्गंप्रगृह्यावोचत् किंमदपरोमद्व्यतिरिक्तश्चेदीश्वरोऽस्तितर्हित्वामिदानी
मवतु तवकंशिरोऽहंहरामीति पाठांतरेऽप्ययमेवार्थः यद्यदाअवोचत् तदामत्प्राणरक्षणमितिवाऽन्वयः एतच्च सत्यंविधातुंनिजभृत्यभाषि
तमित्यत्रैवचबहुधाव्याख्यातं॥२९॥नचेदंपक्षपातेनरक्षणं दैत्यहननंचत्वयिस्वाभाविकं किंतुमायागुणोपाधिकं सर्वात्मकेत्वयिस्वतस्तद
योगादित्याह एकइति एतच्चजगत्त्वमेवैकः यद्यतः अमुष्यआदावंतेचपृथगवस्यसिविरामंकरोषि सन्मात्रतयाकारणत्वेनावधित्वेनच
वर्तसइत्यर्थः अतोमध्यतश्चत्वमेव कुतस्तर्हिभेदप्रतीतिस्तत्राह निजमाययागुणपरिणामात्मकमिदंजगत्सृष्ट्वातदनुप्रविष्टस्त्वं तैर्गुणैर्हेतुभू

मत्प्राणरक्षणमनंतपितुर्वधश्चमन्येस्वभृत्यऋषिवाक्यमृतंविधातुं ॥ खड्गंप्रगृह्ययदवोचदसद्विधित्सुस्त्वामी
श्वरोमदपरोऽवतुकंहरामि ॥ २९ ॥ एकस्त्वमेवजगदेतदमुष्ययत्त्वमाद्यंतयोःपृथगवस्यसिमध्यतश्च ॥ सृ
ष्ट्वागुणव्यतिकरंनिजमाययेदंनानेवतैरवसितस्तदनुप्रविष्टः ॥ ३० ॥ त्वंवाइदंसदसदीशभवांस्ततोऽन्यो
मायायदात्मपरबुद्धिरियंह्यपार्था॥यद्यस्यजन्मनिधनंस्थितिरीक्षणंचतद्वैतदेववसुकालवदष्टितर्वोः॥३१॥

तैर्नानेवरक्षकइवहंतेवचअवसितःप्रतीतः तदुक्तंस्कंधोपक्रमे निर्गुणोऽपिह्यजोऽव्यक्तोभगवान्प्रकृतेःपरः ॥ स्वमायागुणमाविश्यबाध्यबा
धकतांगतइत्यादिना ॥३०॥ ननुयद्येतज्जगदहमेवतर्हिजगतोवैषम्येणममवैषम्यमपिकिंनस्यादित्यतआह त्वंवैत्वमेवेदं सदसत्कार्यकार
णात्मकंजगत् नतुत्वत्तःपृथक् भवांस्तुततोऽन्यःआद्यंतयोःपृथगवस्थानात् यत्यस्मादेवमतोऽयमात्मीयःअयंपरइतियाबुद्धिः साअपा
र्थामायाएव कार्यकारणाभेदंदृष्टांतेनसाधयति यद्यतःयस्यजन्मईक्षणंप्रकाशश्चयस्मिन्निधनंचस्थितिश्च तद्वैतदेव अष्टिर्बीजंकारणंत
रुःकार्यं तयोर्यथावसुकालमात्रत्वं अयमर्थः कालशब्देननीलत्वासाधारणयोगात्पृथ्वी वसुशब्देनवसुमात्रंभूतसूक्ष्मं तत्रतरोर्यथापृथ्वी
मयबीजमात्रत्वं तस्यचयथाभूतसूक्ष्ममात्रत्वंएवंसर्वमपिकार्यकारणात्मकंजगत्परमकारणात्मकमेवेति तथाचपारमर्षंसूत्रं तदनन्यत्व
मारंभणशब्दादिभ्यइति श्रुतिश्च वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमिति ॥३१॥

तत्रतावदंतेपृथगवस्थानंदर्शयति न्यस्येदमिति इदंजगत् आत्मनैवात्मनिनिक्षिप्यस्वसुखमेवानुभवन्निष्क्रियःसन् प्रलयोदकमध्येशयनं करोषि तर्हिकिंजीवस्येवममापितमोवृत्तिरूपानिद्रास्ति नहिर्नहि योगएवतुबहिर्वृत्त्यभावसाम्यान्निद्रोच्यतइत्याह योगेनमीलितदृशौये नआत्मनास्वरूपप्रकाशेननिपीतानिद्रायेन यतस्तुर्येअवस्थात्रयातिरिक्तेस्वरूपेस्थितस्त्वंनतुसुप्तइवात्मनातमोयुंक्षेनयोजयसिनपश्यसि नजायत्स्वमयोरपिगुणान्विषयांश्चेत्यर्थः॥३२॥इदानींकारणत्वेनादावपिपृथगवस्थानंदर्शयन्मध्यतश्चत्वमेवेत्येतत्प्रपंचयतिचतुर्भिः यस्त्व मंभसिशेषेतस्यैवतेइदंजगद्वपुःस्वरूपं नान्यस्य यतस्त्वंमध्यतोऽपितस्य कथंभूतस्य निजयाकालशक्त्यासंचोदिताः प्रकृतेर्धर्माः सत्वाद योयेन स्वरूपत्वेहेतुः अनंतशयनात् शेषपर्यंकात् विरमत्समाधिर्यस्यतस्यतवनाभेःसकाशात् एकार्णवोदकेमहाब्जंलोकपद्ममभूत् क

न्यस्येदमात्मनिजगद्विलयांबुमध्येशेषेत्मनानिजसुखानुभवोनिरीहः॥ योगेनमीलितदृगात्मनिपीतनिद्रस्तुर्येस्थितोनतुतमोनगुणांश्चयुंक्षे॥३२॥तस्यैवतेवपुरिदंनिजकालशक्त्यासंचोदितप्रकृतिधर्मणआत्मगूढं॥ अंभस्यनंतशयनाद्विरमत्समाधेर्नाभेरभूत्स्वकणिकावटवन्महाब्जं॥ ३३ ॥ तत्संभवःकविरतोऽन्यदपश्यमानस्त्वांबीजमात्मनिततंस्वबहिर्विचिंत्य॥ नाविंददब्दशतमप्सुनिमज्जमानोजातेऽकुरेकथमुहोपलभेतबीजं ॥ ३४ ॥ सत्वात्मयोनिरतिविस्मितआस्थितोऽब्जंकालेनतीव्रतपसापरिशुद्धभावः ॥ त्वामात्मनीशभुविगंधमिवातिसूक्ष्मंभूतेंद्रियाशयमयेविततंददर्श॥ ३५॥

थंभूतं आत्मनित्वय्येवगूढंसत् स्वकणिकातः सूक्ष्माद्वटबीजान्महावटइव ॥ ३३ ॥ तदेवंकारणत्वेनानुगतःसन् मध्यतश्चत्वमेववर्तसइत्युक्तमेतदेवशुद्धसत्त्वस्यब्रह्मणोऽनुभवेनस्फुटयितुंतस्यप्राक्तनीमवस्थामाह तस्मिन्नब्जेसंभवोयस्यसः कविर्ब्रह्मा अतः पद्मादन्यदपश्यन् बीजमुपादानकारणभूतंत्वांस्वस्मिन्व्याप्तंसंतमपिनाविंदत् युक्तंचैतत् उहअहो अंकुरेजातेसतिबीजंतदनुगतंकारणंपृथक्कथंनामपुमान्पश्येत् ॥३४॥ भवदुपासनयातुस्वस्मिन्नेवदृष्टवानित्याह सत्विति परावृत्त्याब्जमास्थितःसन् तीव्रेणतपसाध्यानेन अनेनसन्मात्ररूपेणोपादनतयादर्शनमुक्तं ॥ ३५ ॥

ईश्वरत्वेनचदृष्ट्वाकृतार्थोऽभवदित्याह एवमनेनप्रकारेणसहस्रमपरिमितानियानिवदनादीनितैराढ्यंसमृद्धं मायामयंमायाप्रधानं सतांप्र
पंचेनोपलक्षितः सन्निवेशःपादादिरचनायस्यसः॥ ३६॥ तदाच भवांस्तस्यानुग्रहंकृतवानित्याह तस्माइति हयग्रीवमूर्तिबिभ्रत्सन् रजस्त
मोरूपौमधुकैटभाख्यौहत्वातस्मैश्रुतिगणान्समर्पितवान् तत्रहेतुःसत्वमिति॥ ३७॥ कस्त्वमेवेत्यादिभिरष्टभिःश्लोकैर्यदुक्तं पक्षपातेनरक्ष
णंतद्विपक्षवधश्चसत्वोपाधिकोनतुस्वतइतितदुपसंहरति इत्थमिति विभावयसिपालयसि हंसिघातयसि कलौतुतन्नकरोषि यतस्तदात्वं

एवंसहस्रवदनांघ्रिशिरःकरोरुनासास्यकर्णनयनाभरणायुधाढ्यं ॥ मायामयंसदुपलक्षितसन्निवेशंदृष्ट्वा
महापुरुषमापमुदंविरिंच्यः ॥ ३६ ॥ तस्मैभवान्हयशिरस्तनुवंचबिभ्रद्वेदद्रुहावतिबलौमधुकैटभाख्यौ ॥ ह
त्वाऽनयच्छ्रुतिगणांस्तुरजस्तमश्चसत्वंतवप्रियतमांतनुमामनंति ॥ ३७ ॥ इत्थंनृतिर्यगृषिदेवझषावतारैर्लो
कान्विभावयसिहंसिजगत्प्रतीपान् ॥ धर्मंमहापुरुषपासियुगानुवृत्तंछन्नःकलौयदभवस्त्रियुगोऽथसत्वं ॥
॥ ३८ ॥ नैतन्मनस्तवकथासुविकुंठनाथसंप्रीयतेदुरितदुष्टमसाधुतीव्रं ॥ कामातुरंहर्षशोकभयैषणार्तंतस्मि
न्कथंतवगतिंविमृशामिदीनः ॥ ३९ ॥ जिह्वैकतोऽच्युतविकर्षतिमाऽवितृप्ताशिश्नोऽन्यतस्त्वगुदरंश्रवणंकु
तश्चित् ॥ घ्राणोऽन्यतश्चपलदृक्क्वचकर्मशक्तिर्बह्व्यःसपत्न्यइवगेहपतिंलुनंति ॥ ४० ॥

छन्नोऽभवः अतः त्रिष्वपियुगेष्वाविर्भावात्सएवंभूतस्त्वंत्रियुगइतिप्रसिद्धः॥ ३८॥ तदेवंभगवतस्तत्त्वंनिरूप्यस्वस्यचतद्विचारायोग्यतांनि
वेदयन्प्रार्थयते नैतदितित्रिभिः असाधुबहिर्मुखं तीव्रंदुर्धरं हर्षशोकभयैरीषणात्रयेणचार्त्तंदुःखितमपित्वत्कथासुनसंप्रीयते तस्मिन्नेवंभूते
मनसिसतिकथंतवतत्त्वंविचारयामि॥ ३९॥ किंचजिह्वाअवितृप्तासतीमांअच्युतमामांयतोमधुरादिरसस्ततआकर्षति उदरंतुक्षुधासंतमंस
तृप्तएवयत्किंचिदाहारमात्रंप्रति चपलादृक्चक्षुःकर्मशक्तिःकर्मेंद्रियाणि लुनंतित्रोटयंति ॥ ४० ॥

नकेवलमहमेकएवएवंकष्टांदशामापन्नः किंतुमहाजनोऽप्येवमेवक्लिश्यति अतःसर्वंजनंपालयेतिप्रार्थयते एवमिति भवःसंसारएववैतर
णीयमद्वारनंदी तस्यामन्योऽन्यतोयानिजन्मादीनितेभ्योऽतिभीतंस्वेषांपरेषांचविपद्देणयथायथंवैरंमैत्रंचयस्य एवंमूढजनंपश्यन्त्वं हेपा
रचरतस्याःपारेस्थितनित्यमुक्त हंतेतिअहोकष्टमित्येवमनुकंप्यअद्यपिपृहि वैतरणीमुत्तार्यपालय ॥ ४१ ॥ एकेनमयाकथंसर्वोजनस्तार
णीयइतिचेत्तत्राह कोन्विति कोनुतेअत्रसर्वजनोत्तारणेप्रयासः नकोऽपि कुतः अस्यविश्वस्य भवसंभवलोपानामुत्पत्तिस्थितिसंहारा
णांहेतोः ततोऽपिकिमेतद्दुष्करमितिभावः उचितंचैतदित्याह मूढेष्विति त्वांचत्वदीयांश्चतारयिष्यामीमंदुरापहंमाकुथाइतिचेत्तत्राह तव
येप्रियजनाः भक्ताः ताननुसेवमानानांनोऽस्माकंतेनउत्तरणेनकिं कोऽतिप्रयासोसुरबालकाहरेः। कोऽन्वत्रतेऽखिलगुरोभगवन्प्रया
सः प्रह्लादइत्थमुपमंत्र्यमिथोनराणामीशेनसख्यमकरोदपनीयमायामिति ॥४२॥ वत्सप्रह्लादत्वांतावत्तारयिष्यामितावतैवकृतार्थःस्याः

एवंजनंनिपतितंभववैतरण्यामन्योऽन्यजन्ममरणाशनभीतभीतं॥ पश्यन्जनंस्वपरविग्रहवैरमैत्रंहंतेतिपा
रचरपिपृहिमूढमद्य॥ ४१ ॥ कोन्वत्रतेऽखिलगुरोभगवन्प्रयासउत्तारणेऽस्यभवसंभवलोपहेतोः ॥ मूढेषुवै
महदनुग्रहआर्त्तबंधोकिंतेनतेप्रियजनाननुसेवतांनः॥ ४२ ॥ नैवोद्विजेपरदुरत्ययवैतरण्यास्त्वद्वीर्यगायन
महामृतमग्नचित्तः॥ शोचेततोविमुखचेतसइंद्रियार्थमायासुखायभरमुद्वहतोविमूढान् ॥ ४३ ॥ प्रायेणदे
वमुनयःस्वविमुक्तिकामामौनंचरंतिविजनेनपरार्थनिष्ठाः ॥ नैतान्विहायकृपणान्विमुमुक्षएकोनान्यंत्वद
स्यशरणंभ्रमतोऽनुपश्ये॥ ४४॥ यन्मैथुनादिगृहमेधिसुखंहितुच्छंकंडूयनेनकरयोरिवदुःखदुःखं ॥ तृप्यंतिने
हकृपणाबहुदुःखभाजःकंडूतिवन्मनसिजंविषहेतधीरः॥४५॥ किमनेननिर्बंधेनेत्यतआह नैवेति हेपरसर्वोत्तम
त्वद्वीर्यगायनमेवमहामृतंतस्मिन्मग्नंचित्तंयस्यसोऽहंभववैतरण्याःनैवोद्विजे किंतुविमूढानूशोचामि तानेवाह ततोमहामृताद्विमुखंचेतोये
षां प्रत्युतइंद्रियार्थनिमित्तंयन्मायासुखंतदर्थंभरंकुटुंबादिभारमुद्वहतः ॥ ४३ ॥ त्वंतावन्मुक्तिंगृहाण तांस्तुतत्त्वज्ञामुनयःउपदेक्ष्यंतीतिचेत्त
त्राह प्रायेणेति नविमुमुक्षेविमुक्तिंनेच्छामि तर्ह्यन्यंकमपिप्रार्थयमामेवकिमितिनिर्बध्नासिइतिचेदतआह त्वत्तोऽन्यमस्यजनस्यशरणंनप
श्यामि॥ ४४॥ नन्वेतेस्त्रीसंभोगादिनासुखिनएवनकृपणास्तत्राह यदिति करयोःकंडूयनेनसंघर्षणेनेवदुःखमनु दुःखंयस्मिन् तर्हिदुःखत्वादे
वततोनिर्विद्यमुच्येरन् तत्राह कृपणाःकामुकाः बहुदुःखभाजोऽपिइहगृहमेधिसुखेनतृप्यंतिअलमितिनमन्यंते कंडूतिवत्कामस्यदुःसह
त्वात् ननुकेचित्कंडूतिमपिसहंतेकामंचेत्यत्राह त्वत्प्रसादात्तुकश्चिद्धीरएवमनसिजंकामंविषहेत नतुसर्वेअत्रापिकंडूतिवदितिदृष्टांतः॥ ४५

ननुमौनादिभिःमोक्षसाधनैःसुलभैवतेषामपिमुक्तिस्तत्राह मौनेति हेपुरुषअंतर्यामिन् येमौनादयोदशआपवर्ग्याःअपवर्गहेतवःप्रसिद्धाः रहःविविक्तवासः तेषुप्रायशःअजितेंद्रियाणांइंद्रियभोगाद्यर्थंविक्रीणतांवार्ताःजीवनोपायाभवंति दांभिकानांतुवार्त्ताअपिभवंतिवानवा दंभस्यअनियतफलत्वात् ॥ ४६ ॥ त्वज्ज्ञानंभक्तिविनासकामैर्मौनादिभिर्नभवत्येवेत्याह रूपेइतित्रिभिः बीजांकुराविवप्रवाहापन्नेइमे सदसतीकार्यकारणेएवतेरूपेउपलक्षणभूते वेदेनसृष्टेप्रकाशिते नचान्यत् स्वसमवेतंगौरत्वादिकमिवदेवदत्तादेः कुतः अरूपकस्यप्राकृत रूपादिरहितस्य अतःयुक्ताःसंयताएवभक्तियोगेनप्रत्यक्षंत्वामुभयत्रकार्येकारणेचानुगतंपश्यंति मथनेनदारुषुवन्हिमिवनान्यतःस्यात्त ज्ज्ञानमितिशेषः यद्वाएतदुभयमन्यतःप्रधानपरमाण्वादेर्नस्यात् सऐक्षतेत्यादिश्रुतेःअतस्त्वमेवकारणत्वात् सर्वत्रानुस्यूतइति ॥ ४७ ॥त

मौनव्रतश्रुततपोऽध्ययनस्वधर्मव्याख्यारहोजपसमाधयआपवर्ग्याः ॥ प्रायःपरंपुरुषतेत्वजितेंद्रियाणांवा र्ताभवंत्युतनवाऽत्रतुदांभिकानां ॥ ४६ ॥ रूपेइमेसदसतीतववेदसृष्टेबीजांकुराविवनचान्यदरूपकस्य ॥ यु क्ताःसमक्षमुभयत्रविचिन्वतेत्वांयोगेनवह्निमिवदारुषुनान्यतःस्यात् ॥ ४७ ॥ त्वंवायुरग्निरवनिर्वियदंबुमा त्राःप्राणेंद्रियाणिहृदयंचिदनुग्रहश्च ॥ सर्वंत्वमेवसगुणोविगुणश्चभूमन्नान्यत्त्वदस्त्यपिमनोवचसानिरु क्तं ॥ ४८ ॥ नैतेगुणानगुणिनोमहदादयोयेसर्वेमनःप्रभृतयःसहदेवमर्त्याः ॥ आद्यंतवंतउरुगायविदंति हित्वामेवंविमृश्यसुधियोविरमंतिशब्दात् ॥ ४९ ॥

देवाह त्वंवायुरिति हृदयंमनःचित्चित्तं अनुग्रहःअहंकारःदेवतावर्गोवा स गुणःस्थूलःविगुणःसूक्ष्मःमनश्चवचश्चमनोवचः तेननिरुक्तंप्रकाशितं किमपित्वत्तोऽन्यन्नास्ति ॥ ४८ ॥ अभक्तास्तुस्वस्मिन्ननुगतमपित्वां नजानंतीत्याह नैतइति नैतेगुणाद्यभिमानिनोदेवाःआद्यंतवंतःजडोपाधित्वात् अनाद्यंतंनिरुपाधित्वांनविदंति हियस्मात्सुधियोविद्वांसः एवंविचार्य शब्दादध्ययनादिव्यापारादुपरमंति त्वामेवसमाधिनोपासतइत्यर्थः तथाचश्रुतिः किमर्थावयमध्येष्यामहेकिमर्थावयंय क्ष्यामहइति नानुध्यायाद्बहूञ्शब्दान्वाचोविग्लापनंहितदिति स्मृतिश्च यदातेमोहकलिलंबुद्धिर्व्यतितरिष्यति ॥ तदागंतासिनिर्वेदंश्रोत व्यस्यश्रुतस्यचेत्यादि ॥ ४९ ॥

उपसंहरति तदिति हेअर्हत्तम नमःस्तुतिकर्मपूजाःप्रणिपातस्तुतिसर्वकर्मार्पणानि कर्मचपरिचर्या चरणयोःस्मृतिश्च कथायांश्रवणंचे त्येवंषडंगयासम्यक्सेवयाविना परमहंसानांगतौप्राप्येत्वयिजनःकथंभक्तिलभेत यस्मादेवंभक्तिविनानमोक्षःनचभक्तिःसंसेवयाविना अतःप्राक्प्रार्थितंत्वद्दास्ययोगमेवदेहीतिप्रकरणार्थः ॥ ५० ॥ एतावंतोवर्णितागुणायस्य यतमन्युः उपसंहृतकोपः ॥ ५१ ॥ कामान्पू य[illegible]तथा यद्वा पुरुषार्थप्रवाहोऽस्मीत्यर्थः ॥ ५२ ॥ अप्रीणतःअप्रीणयतः तमुमपूर्णकामत्वेनशोचितुं ॥५३॥ प्रीणंतितोषयंति ॥५४॥

तत्ते[illegible]र्हत्तमनमःस्तुतिकर्मपूजाःकर्मस्मृतिश्चरणयोःश्रवणंकथायां ॥ संसेवयात्वयिविनेतिषडंगयाकिंभ क्तिंजनःपरमहंसगतौलभेत ॥ ५० ॥ नारदउवाच एतावद्वर्णितगुणोभक्त्याभक्तेननिर्गुणः ॥ प्रह्लादंप्रण तंप्रीतोयतमन्युरभाषत ॥ ५१ ॥ श्रीभगवानुवाच प्रह्लादभद्रभद्रंतेप्रीतोऽहंतेसुरोत्तम ॥ वरंवृणीष्वाभि मतंकामपुरोऽस्म्यहंनृणां ॥ ५२ ॥ मामप्रीणतआयुष्मन्दर्शनंदुर्लभंहिमे ॥ दृष्ट्वामांनपुनर्जंतुरात्मानंतप्तुमर्ह ति ॥ ५३ ॥ प्रीणंतिह्यथमांधीराःसर्वभावेनसाधवः ॥श्रेयस्कामामहाभागाःसर्वासामाशिषांपतिं ॥ ५४॥ एवंप्रलोभ्यमानोऽपिवरैर्लोकप्रलोभनैः ॥ एकांतित्वाद्भगवतिनैच्छत्तानसुरोत्तमः ॥ ५५ ॥ इतिश्रीभा० म०सप्तमस्कंधेप्रह्लादचरितेभगवत्स्तवोनामनवमोऽध्यायः॥९॥ ॥ध॥ नारदउवाच भक्तियोगस्यतत्स [illegible]तरायतयाऽर्भकः ॥ मन्यमानोहृषीकेशंस्मयमानउवाचह ॥ १ ॥ प्रह्लादउवाच मामांप्रलोभयोत्प त्त्यासक्तंकामेषुतैर्वरैः ॥ तत्संगभीतोनिर्विण्णोमुमुक्षुस्त्वामुपाश्रितः ॥ २ ॥ भृत्यलक्षणजिज्ञासुर्भक्तंकामे ष्वचोदयत् ॥ भवान्संसारबीजेषुहृदयग्रंथिषुप्रभो ॥ नान्यथातेऽखिलगुरोघटेतकरुणात्मनः ॥ ३ ॥

एकांतित्वात् निरुपाधिभक्तत्वात् ॥५५॥ इतिसप्तमेटीकायांनवमोध्यायः ॥९॥ ॥ध॥ दशमेत्वनुगृह्यामुंभक्तमंतर्हितेहरौ ॥ प्रसंगाद्ध रिणारुद्रेकृतोऽनुग्रहईर्यते ॥ १ ॥ तत्सर्ववरजातं ॥ १ ॥ उत्पत्त्यास्वभावेनैवासक्तंमां तेषांकामानांसंगाद्भीतः ॥ २॥ ननुकिमहंभक्तंप्र लोभयामि नहि किंतुवरंवृणीष्वेतिवदतस्तवाभिप्रायोऽन्यएवेत्याह भृत्यलक्षणेति हृदयस्यग्रंथिवद्बंधकेषु अन्यथाअनर्थसाधनेप्रवर्त्तनं नघटेतेत्यर्थः ॥ ३ ॥

कथमेवंभृत्यलक्षणज्ञानंस्यात्तत्राह यइति तेत्वत्तःननुकामनयाऽपिसेव्यसेवकयोःस्वामिभृत्यभावःप्रसिद्धःसत्यं सोपाधिकोऽसौनतुता
त्त्विकइत्याह स्वामिन्यात्मनःआशिषोअपेक्षमाणोनैवभृत्यःभृत्यहेतुकमात्मनःस्वाम्यमिच्छन् योभृत्यायददातिसचनैवस्वामी ॥ ४ ॥
आवयोस्तुतात्त्विकोऽसावित्याह अहंत्विति अनपाश्रयोनिरभिसंधिःअन्यथाकामाद्यनभिसंधिविना अर्थःप्रयोजनंनास्ति॥५॥ननुतथा
ऽपिपरमोदारस्यममसंतोषार्थंकिमपिवृणीष्वेतिचेदतआह यदीति कामांकुराणामसंरोहमनुत्पत्तिंभवतःसकाशात् ॥ ६ ॥ ननुकामोत्प

यस्तआशिषआशास्तेनसभृत्यःसवैवणिक् ॥ आशासानोनवैभृत्यःस्वामिन्याशिषआत्मनः॥नस्वामीभृत्य
तःस्वाम्यमिच्छन्योरातिचाशिषः ॥ ४ ॥ अहंत्वकामस्त्वद्भक्तस्त्वंचस्वाम्यनपाश्रयः ॥ नान्यथेहावयोरर्थोरा
जसेवकयोरिव ॥ ५ ॥ यदिरासीशमेकामान्वरांस्त्वंवरदर्षभ ॥ कामानांहृद्यसंरोहंभवतस्तुवृणेवरं ॥ ६ ॥ इंद्रि
याणिमनःप्राणआत्माधर्मोधृतिर्मतिः ॥ ह्रीःश्रीस्तेजःस्मृतिःसत्यंयस्यनश्यंतिजन्मना ॥ ७ ॥ विमुंचतियदा
कामान्मानवोमनसिस्थितान् ॥ तर्ह्येवपुंडरीकाक्षभगवत्त्वायकल्पते ॥ ८ ॥ नमोभगवतेतुभ्यंपुरुषायमहा
त्मने ॥ हरयेऽद्भुतसिंहायब्रह्मणेपरमात्मने ॥ ९ ॥ नृसिंहउवाच नैकांतिनोमेमयिजात्विहाशिषआशासते
ऽमुत्रचयेभवद्विधाः ॥ अथाऽपिमन्वंतरमेतदत्रदैत्येश्वराणामनुभुंक्ष्वभोगान् ॥ १० ॥ कथामदीयाजुषमा
णःप्रियास्त्वमावेश्यमामात्मनिसंतमेकं ॥ सर्वेषुभूतेष्वधियज्ञमीशंयजस्वयोगेनचकर्महिन्वन् ॥ ११ ॥

त्तौसत्यांकोदोषस्तत्राह इंद्रियादीनियस्यजन्मनानश्यंतीति आत्मादेहः॥ ७ ॥कामाभावेगुणमाह विमुंचतीति भगवत्त्वायत्वत्समानैश्वर्या
य तथाचश्रुतिः यदासर्वेप्रमुच्यंतेकामायेस्यहृदिश्रिताः॥ अथमर्त्योऽमृतोभवत्यत्रब्रह्मसमश्नुतइति॥ ८ ॥निर्दोषान्कामान्दातुमिच्छंतंप्रत्या
ख्यास्यन्नमस्यतिनमइति॥ ९ ॥ सत्यमेकांतभक्तस्त्वंतथापिमदाज्ञाकरणीयेत्याह नेति मेएकांतिनःकदाचिदपिइहामुत्रचमय्याशिषोनवां
च्छंत्येव तथाप्येतन्मन्वंतरमात्रंभोगान्भुंक्ष्व॥ १० ॥ ननुतर्हिबंधःस्यादित्यतआह कथाइतिद्वाभ्यां सर्वेषुभूतेषुसंतमेकमीशंयज्ञाधिष्ठातारं
मामात्मन्यावेश्ययजस्व तर्ह्यनेनैवापिकर्मणाबंधःस्यान्नेत्याह योगेनमय्यर्पणेन कर्महिन्वन्त्यजन्यजस्व ॥ ११ ॥

किंचभोगेनसुखानुभवेनप्रारब्धंपुण्यंहित्वामुक्तबंधःसन्लोकानुग्रहार्थंकीर्तिंचविस्तार्यमांप्राप्स्यसि कुशलेनपुण्याचरणेन पापंहित्वेति विभीषामात्रं अन्यथातस्यराज्येऽप्रवृत्तेः नतुतस्यप्राचीनंपापमस्तितदधिगमउत्तरपूर्वाघयोरश्लेषविनाशौतद्व्यपदेशादितिन्यायात् तत्सुकृतदुष्कृतेविधुनुतइतिश्रुतेश्च नचेदंप्रारब्धपापाभिप्रायंतस्यभोगेनैववक्षयात् कुशलेनहित्वेतिवचनानुपपत्तेः नचासावविद्वानितिवाच्यं भग[illegible]कृतार्थत्वस्यानंतरंवक्ष्यमाणत्वात् अतएवयोगेनकर्मंहिन्वन्नितीदमपिलोकसंग्रहार्थेकर्मणिप्रवर्तितस्यानुद्वेगमात्रायेतिसर्वमनवद्यं ॥१२॥ किंचयइति त्वांचमांचइदंमच्चरित्रंचस्मरन् एतत्स्तोत्रंयःकीर्तयेत् सोऽपिकर्मबंधाद्विमुच्यतेकुतस्तवबंधशंकेत्यर्थः ॥१३॥ ईश्वराज्ञाप्राप्तकर्माधिकारःसन्पितुर्निष्कृतिंप्रार्थयते त्रिभिः वरंवरणीय

भोगेनपुण्यंकुशलेनपापंकलेवरंकालजवेनहित्वा ॥ कीर्तिंविशुद्धांसुरलोकगीतांवितायमामेष्यसिमुक्तबंधः ॥ १२ ॥ यएतत्कीर्तयेन्मह्यंत्वयागीतमिदंनरः ॥ त्वांचमांचस्मरन्लोकेकर्मबंधात्प्रमुच्यते ॥ १३॥ प्रह्लादउवाच वरंवरयएतत्तेवरदेशान्महेश्वर ॥ यदनिंदत्पितामेत्वामविद्वांस्तेजऐश्वरं ॥ १४ ॥ विद्धामर्षाशयःसाक्षात्सर्वलोकगुरुंप्रभुं ॥ भ्रातृहेतिमृषादृष्टिस्त्वद्भक्तेमयिचाघवान् ॥ १५ ॥ तस्मात्पितामेपूयेतदुरंतादुस्तराद्घात् ॥ पूतस्तेपांगसंदृष्टस्तदाकृपणवत्सल ॥ १६ ॥ श्रीभगवानुवाच त्रिःसप्तभिःपितापूतःपितृभिःसहतेऽनघ ॥ यत्साधोऽस्यगृहेजातोभवान्वैकुलपावनः ॥ १७ ॥ यत्रयत्रचमद्भक्ताःप्रशांताःसमदर्शिनः ॥ साधवःसमुदाचारास्तेपूयंत्यपिकीकटाः ॥ १८ ॥ सर्वात्मनानहिंसंतिभूतग्रामेषुकिंचन ॥ उच्चावचेषुदैत्येंद्र मद्भावेनगतस्पृहाः ॥ १९ ॥

मेतदपरंवृणे तेत्वत्तः ॥१४॥ विद्धोऽमर्षेणक्रोधेनआशयोयस्य ॥१५॥ तेअपांगेनसंदृष्टः अतःपूतएवतथाऽपिभोकृपणवत्सल कार्पण्येनप्रार्थयइत्यर्थः ॥१६॥ यद्यपिकश्यपोमरीचिर्ब्रह्माचेतितत्पितुस्त्रयएवपूर्वजाः तथाऽपित्रिःसप्तभिःसहेतिप्राक्कल्पगतपित्रभिप्रायेणोक्तं यद्यस्मात् ॥१७॥ सम्यगुत्तमआचारोयेषांतेकीकटाअपिदेशाः तत्तुल्यावंश्याश्च पूयंतेशुद्धाभवंति॥ १८ ॥ननुत्वद्भक्तानामयंमहिमेति नचित्रं अहंतुतादृशोनभवामीतिचेत्तत्राह सर्वात्मनेतिद्वाभ्यां मद्भावेनमद्भक्त्याविगतास्पृहायेषां ॥ १९ ॥

त्वामनुगतायेकेचित्पुरुषाः तेप्येवंलक्षणाः संतोमद्भक्ताभवंति अतःभवान्मेभक्तानांसर्वेषांप्रतिरूपधृक् उपमानास्पदं श्रेष्ठःखल्वित्यर्थः
॥ २० ॥ मदंगस्पर्शनेन सर्वशःपूतस्यतेपितुः पापशंकैवनास्ति केवलंपुत्रकृत्यानिप्रेतकार्याणिकुरु ॥ २१ ॥ ब्रह्मवादिभिः वेदवादिभिः

भवंतिपुरुषालोकेमद्भक्तास्त्वामनुव्रताः॥ भवान्मेखलुभक्तानांसर्वेषांप्रतिरूपधृक् ॥ २० ॥ कुरुत्वंप्रेतका
र्याणिपितुःपूतस्यसर्वशः॥ मदंगस्पर्शनेनांगलोकान्यास्यतिसुप्रजाः॥ २१ ॥ पित्र्यंचस्थानमातिष्ठयथो
क्तंब्रह्मवादिभिः॥ मय्यावेश्यमनस्तातकुरुकर्माणिमत्परः॥ २२॥ श्रीशुकउवाच प्रह्लादोऽपितथाचक्रे
पितुर्यत्सांपरायिकं॥ यथाहभगवान्राजन्नभिषिक्तोद्विजोत्तमैः ॥ २३ ॥ प्रसादसुमुखंदृष्ट्वाब्रह्मानरहरिंह
रिं॥ स्तुत्वावाग्भिःपवित्राभिःप्राहदेवादिभिर्वृतः॥ २४॥ ब्रह्मोवाच देवदेवाखिलाध्यक्षभूतभावनपूर्व
ज॥ दिष्ट्यातेनिहतःपापोलोकसंतापनोऽसुरः॥ २५॥योऽसौलब्धवरोमत्तोनवध्योममसृष्टिभिः॥ तपोयोग
बलोन्नद्धःसमस्तनिगमानहन्॥ २६॥दिष्ट्याऽस्यतनयःसाधुर्महाभागवतोऽर्भकः॥त्वयाविमोचितोमृत्योर्दि
ष्ट्यात्वांसमितोऽधुना॥ २७॥ एतद्वपुस्तेभगवन्ध्यायतःप्रयतात्मनः ॥ सर्वतोगोपृसंत्रासान्मृत्योरपिजिघां
सतः॥ २८॥ नृसिंहउवाच मैवंवरोऽसुराणांतेप्रदेयःपद्मसंभव ॥ वरःक्रूरनिसर्गाणामहीनाममृतंयथा
॥ २९॥ नारदउवाच इत्युक्त्वाभगवान्राजंस्तत्रैवांतर्दधेहरिः ॥ अदृश्यःसर्वभूतानांपूजितःपरमेष्ठिना॥
॥ ३० ॥ ततःसंपूज्यशिरसाववंदेपरमेष्ठिनं ॥ भवंप्रजापतीन्देवान्प्रह्लादोभगवत्कलाः ॥ ३१ ॥ ततःका
व्यादिभिःसार्धमुनिभिःकमलासनः॥ दैत्यानांदानवानांचप्रह्लादमकरोत्पतिं ॥ ३२ ॥ प्रतिनंद्यततोदेवाः
प्रयुज्यपरमाशिषः॥ स्वधामानिययूराजन्ब्रह्माद्याःप्रतिपूजिताः॥ ३३ ॥

उक्तमनतिक्रम्यमत्परःसन्कर्माणिकुरु ॥२२॥ २३ ॥ २४ ॥ २५॥ ममसृष्टिभिर्मयासृष्टैः भूतैः समस्तान्निगमान्धर्मानित्यर्थः अहन्हत
तवान् सत्वयाहतः एतद्दिष्ट्याभद्रं ॥ २६ ॥ एतद्दिष्ट्या समितः सम्यक्प्राप्तः ॥ २७॥ सर्वतः संत्रासात् गोपृरक्षकं ॥२८॥ एवंवरस्त्वया
नप्रदेयः क्रूरोनिसर्गः स्वभावोयेषां अमृतंक्षीरं ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

शिशुपालदंतवक्रयोर्द्विषतोः श्रीकृष्णसायुज्यंकथमितियत्पृष्टंतदेवतयोःपूर्वजन्मकथनादिभिरुपपादितमुपसंहरति एवमितिसप्तभिः दितेःपुत्रत्वंप्रापितौविप्रशापेनेत्युत्तरस्यानुषंगः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ तच्चित्तौश्रीरामंचिंतयंतौ ॥ ३६॥ करूषजोदंतवक्रः हरौसायुज्यंसमीयतुः ॥ ३७ ॥ कृष्णनिंदादिनापूर्वकृतंचयत् एनःपापंतत् ध्यानेनतदात्मानःसंतोजहुः तदात्मत्वेदृष्टांतः कीटः पेशस्कृतोध्यानेनयथातद्वा

एवंतौपार्षदौविष्णोःपुत्रत्वंप्रापितौदितेः॥ हृदिस्थितेनहरिणावैरभावेनतौहतौ ॥ ३४ ॥ पुनश्चविप्रशापेन राक्षसौतौबभूवतुः॥ कुंभकर्णदशग्रीवौहतौतौरामविक्रमैः ॥ ३५॥ शयानौयुधिनिर्भिन्नहृदयौरामसायकैः॥ तच्चित्तौजहतुर्देहंयथाप्राक्तनजन्मनि ॥ ३६ ॥ ताविहाथपुनर्जातौशिशुपालकरूषजौ ॥ हरौवैरानुबंधेनपश्यतस्तेसमीयतुः ॥ ३७ ॥ एनःपूर्वकृतंयत्तद्राजानःकृष्णवैरिणः ॥ जहुस्त्वंतेतदात्मानःकीटःपेशस्कृतोयथा॥ ३८ ॥ यथायथाभगवतोभक्त्यापरमयाऽभिदा ॥ नृपाश्चैद्यादयःसात्म्यंहरेस्तच्चिंतयाययुः ॥३९॥ आख्यातंसर्वमेतत्तेयन्मांत्वंपरिपृष्टवान् ॥ दमघोषसुतादीनांहरेःसात्म्यमपिद्विषां ॥ ४० ॥ एषाब्रह्मण्यदेवस्यकृष्णस्यचमहात्मनः॥ अवतारकथापुण्यावधोयत्रादिदैत्ययोः॥ ४१ ॥ प्रह्लादस्यानुचरितंमहाभागवतस्यच ॥ भक्तिर्ज्ञानंविरक्तिश्चयाथात्म्यंचास्यवैहरेः॥ ४२ ॥ सर्गस्थित्यप्ययेशस्यगुणकर्मानुवर्णनं ॥ परावरेषांस्थानानांकालेनव्यत्ययोमहान्॥४३॥ धर्मोभागवतानांचभगवान्येनगम्यते॥आख्यानेऽस्मिन्समाम्नातमाध्यात्मिकमशेषतः॥ ४४॥

त्याभवतीति ॥ ३८ ॥ अभिदाभेददर्शनशून्यया हरेः सात्म्यंसारूप्यं ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ प्रह्लादचरितार्थमुपसंहरति एषेतिचतुर्भिः अवतारः श्रीनृसिंहरूपस्तस्यकथा आख्यातेतिशेषः ॥ ४१ ॥ प्रह्लादस्यानुचरितमित्यादेःसमाम्नातमितितृतीयेनान्वयः अस्येत्यनेनोक्तंसर्गस्थित्यप्ययानामीशस्यहरेर्याथात्म्यंतत्त्वं ॥ ४२ ॥ अनेनकृतंहरेर्गुणकर्मानुवर्णनंचेत्यर्थः परावरेषांदेवदैत्यादीनांयानिस्थानानि व्यत्ययोविपर्यासः ॥ ४३ ॥ आध्यात्मिकमात्मानात्मविवेकादि ॥ ४४ ॥

एतच्छ्रवणादिफलमाह यइतिद्वाभ्यां एतच्छ्रुत्वायःकीर्तयेत् ॥ ४५॥ एततूएतांमृगेंद्रस्यलीलां तामेवाह दैत्येंद्रस्ययूथपानांचवधंयःशु
चिःसन् पठेत पुण्यमनुभावंप्रभावंमतिनिश्चयंवा लोकंवैकुंठं॥ ४६॥अहोप्रल्हादस्यभाग्यं येनदेवोदृष्टः वयंतुमंदभाग्याइतिविषीदंतंप्रत्या
ह यूयमितित्रिभिः येषांयुष्माकंगृहान्मुनयोऽभियंति सर्वतःसमायांति तत्कस्यहेतोः येषुगृहेषुनराकारंगूढंसत् श्रीकृष्णाख्यंपरंब्रह्मसा
क्षाद्वसतीति ॥ ४७ ॥ ननुकृष्णोऽस्माकंमातुलेयःकथंब्रह्मेत्युच्यतेतत्राह सवाइति सोऽयंब्रह्मैव कथंभूतः महद्भिर्विमृग्यंयत्कैवल्यनिर्वा
णसुखंनिरुपाधिःपरमानंदः तदनुभूतिरूपःवःयुष्माकंखलुप्रियःसुहृदित्यादिरूपोभवति विधिकृत्आज्ञानुवर्ती ॥४८ ॥ ननुपरंब्रह्मचेत्क

यएतत्पुण्यमाख्यानंविष्णोर्वीर्योपबृंहितं ॥ कीर्त्तयेच्छ्रद्धयाश्रुत्वाकर्मपाशाद्विमुच्यते ॥ ४५ ॥ एतद्यआदि
पुरुषस्यमृगेंद्रलीलांदैत्येंद्रयूथपवधंप्रयतःपठेत ॥ दैत्यात्मजस्यचसतांप्रवरस्यपुण्यंश्रुत्वाऽनुभावमकुतोभ
यमेतिलोकं ॥ ४६ ॥ यूयंनृलोकेबतभूरिभागालोकंपुनानामुनयोऽभियंति ॥ येषांगृहानावसतीतिसाक्षा
द्गूढंपरंब्रह्ममनुष्यलिंगं ॥ ४७॥ सवाअयंब्रह्ममहद्विमृग्यंकैवल्यनिर्वाणसुखानुभूतिः॥ प्रियःसुहृद्वःखलुमा
तुलेयआत्माऽर्हणीयोविधिकृद्गुरुश्च ॥ ४८ ॥ नयस्यसाक्षाद्भवपद्मजादिभीरूपंधियावस्तुतयोपवर्णितं ॥
मौनेनभक्त्योपशमेनपूजितःप्रसीदतामेषससात्वतांपतिः ॥ ४९॥ सएषभगवान्राजन्व्यतनोद्विहतंयशः॥
पुरारुद्रस्यदेवस्यमयेनानंतमायिना ॥ ५० ॥

थंद्यष्टसहस्रस्त्रीषुरतिः कथंवाधर्माद्याचरणंतस्येत्यतआह नयस्यरूपंतत्त्वंभवादिभिरपि धियास्वबुध्यावस्तुतयाइदमित्थमितिसाक्षान्नो
पवर्णितं सयुष्माकंस्वयमेवप्रसन्नः अस्माकंतुमौनादिसाधनैस्तत्प्रसादःप्रार्थनीयएवेत्याह मौनेनेति सएषः सात्त्वतांपतिःनःप्रसीदतु नहि
प्रल्हादस्यगृहेषुपरंब्रह्मवसति नचतद्दर्शनायमुनयस्तद्गृहानभियंति नचतस्यमातुलेयादिरूपेणवर्तते नचस्वयमेवप्रसन्नः अतोयूयमेवबत
तोपिअस्मत्तोपिभूरिभागाइतिभावः ॥ ४९॥ नन्वन्यैर्दुष्करंत्रिपुरभेदादिकंश्रीरुद्रःकृतवान् सएवंभूतईश्वरोऽप्यस्यतत्त्वंनजानातीति क
थमित्यपेक्षायांतस्याप्येतत्साहाय्यादेवासौप्रभावोनकेवलस्येतिवक्तुमाख्यानमुपक्षिपति सएषइति ॥ ५० ॥

राजायुधिष्ठिरउवाच जगदीशितुर्देवस्यकीर्तिः कस्मिन्कर्मणिमयोहतवान् ॥ ५१ ॥ अनेनश्रीकृष्णेनोपबृंहितैःसंवर्द्धितैः ॥५२॥ हैमीच रौप्याचायसीचेतितिस्रःपुरीनिर्माय तेभ्योददावितिशेषः दुर्लक्ष्यौअपायसंयोगौगमनागमनेयासां दुर्वितर्क्याःपरिच्छदायासु ॥ ५३ ॥ सेनान्यःसेनापतयःपूर्ववैरंस्मरंतः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ अस्त्रमभिमंत्रितंशरंपुरेषुव्यमुंचत ॥ ५६ ॥ ततःशरात् सूर्यमंडलात् मयूखसंदोहाःर

राजोवाच कस्मिन्कर्मणिदेवस्यमयोऽहन्जगदीशितुः॥यथाचोपचिताकीर्तिःकृष्णेनानेनकथ्यतां॥५१॥ नारदउवाच निर्जिताअसुरादेवैर्युध्यनेनोपबृंहितैः॥मायिनांपरमाचार्यमयंशरणमाययुः॥५२॥सनिर्मायपुरस्तिस्रोहैमीरौप्यायसीर्विभुः॥दुर्लक्ष्यापायसंयोगादुर्वितर्क्यपरिच्छदाः॥५३॥ताभिस्तेऽसुरसेनान्योलोकांस्त्रीन्सेश्वरान्नृप ॥स्मरंतोनाशयांचक्रुःपूर्ववैरमलक्षिताः ॥ ५४ ॥ ततस्तेसेश्वरालोकाउपासाद्येश्वरंविभो॥त्राहिनस्तावकान्देवविनष्टांस्त्रिपुरालयैः॥ ५५ ॥ अथानुगृह्यभगवान्माभैष्टेतिसुरान्विभुः॥शरंधनुषिसंधायपुरेष्वस्त्रंव्यमुंचत॥ ५६ ॥ ततोऽग्निवर्णाइषवउत्पेतुःसूर्यमंडलात्॥यथामयूखसंदोहानादृश्यंतपुरोयतः॥ ५७॥ तैःस्पृष्टाव्यसवःसर्वेनिपेतुःस्मपुरौकसः॥तानानीयमहायोगीमयःकूपरसेऽक्षिपत्॥ ५८॥ सिद्धामृतरसस्पृष्टावज्रसारामहौजसः॥उत्तस्थुर्मेघदलनावैद्युताइववह्नयः ॥ ५९॥ विलोक्यभग्नसंकल्पंविमनस्कंवृषध्वजं॥ तदाऽयंभगवान्विष्णुस्तत्रोपायमकल्पयत् ॥ ६० ॥ वत्सआसीत्तदाब्रह्मास्वयंविष्णुरयंहिगौः॥ प्रविश्यत्रिपुरंकालेरसकूपामृतंपपौ॥ तेऽसुराह्यपिपश्यंतोनन्यषेधन्विमोहिताः॥ ६१ ॥ तद्विज्ञायमहायोगीरसपालानिदंजगौ॥स्वयंविशोकःशोकार्तान्स्मरन्दैवगतिंचतां ॥ ६२ ॥ देवोऽसुरोनरोऽन्योवानेश्वरोऽस्तीहकश्चन ॥आत्मनोऽन्यस्यवादिष्टंदैवेनापोहितुंद्वयोः॥ ६३ ॥

श्मिसमूहाइव यतःयेभ्यः ॥ ५७ ॥ कूपरसेस्वयंनिर्मितकूपामृते ॥ ५८ ॥ वज्रसाराः वज्रवत्दृढांगाः महौजसोमहाबलाः मेघदलनाः मेघभेदिनोविद्युद्रूपावह्नयइव ॥ ५९ ॥ ६० ॥ कालेमध्याह्ने ॥ ६१ ॥६२॥ आत्मनोवाअन्यस्यवाद्वयोरपिवा दैवेनदिष्टमुपकल्पितमपोहितुंपरिहर्तुमिहकश्चिदपीश्वरःसमर्थोनास्ति ॥ ६३ ॥

असौश्रीकृष्णः प्रधानंसंग्रामस्तत्साधनं ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ अभिजितिमध्याह्ने ॥६६॥ विमानशतानिसंकुलानिसंकीर्णानियेषांतेदेवादयः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ आदितआरभ्यस्कंधार्थंनिगमयति एवंविधानीति नृलोकंनराकारमात्मनोविडंबमानस्य अनुकुर्वतः ॥ ६९॥ इतिसप्तमेटीकायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ एकादशेनृणांधर्माःसाधारण्येनवर्णिताः॥विशेषेणचवर्णानांमुख्यामुख्याश्रयोषितां ॥ १॥ तदेवंदश

अथासौशक्तिभिःस्वाभिःशंभोःप्राधानिकंव्यधात् ॥ धर्मज्ञानविरक्त्यृद्धितपोविद्याक्रियादिभिः ॥ ६४ ॥ रथंसूतंध्वजंवाहान्धनुर्वर्मशरादियत् ॥ सन्नद्धोरथमास्थायशरंधनुरुपाददे ॥ ६५ ॥ शरंधनुषिसंधायमुहूर्तेऽभिजितीश्वरः ॥ ददाहतेनदुर्भेद्याहरोऽथत्रिपुरोनृप ॥ ६६ ॥ दिविदुंदुभयोनेदुर्विमानशतसंकुलाः ॥ देवर्षिपितृसिद्धेशाजयेतिकुसुमोत्करैः ॥ अवाकिरन्जगुर्हृष्टाननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ६७ ॥ एवंदग्ध्वापुरस्तिस्रोभगवान्पुरहानृप ॥ ब्रह्मादिभिस्तूयमानःस्वधामप्रत्यपद्यत ॥ ६८ ॥ एवंविधान्यस्यहरेःस्वमाययाविडंबमानस्यनृलोकमात्मनः ॥ वीर्याणिगीतान्यृषिभिर्जगद्गुरोर्लोकान्पुनानान्यपरंवदामिकिं ॥ ६९ ॥ इतिश्रीभा० म० सप्तमस्कंधेयुधिष्ठिरनारदसंवादेत्रिपुरविजयोनामदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७॥ श्रीशुकउवाच श्रुत्वेहितंसाधुसभासभाजितंमहत्तमाग्रण्यउरुक्रमात्मनः ॥ युधिष्ठिरोदैत्यपतेर्मुदायुतःपप्रच्छभूयस्तनयंस्वयंभुवः ॥ १ ॥ युधिष्ठिरउवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिनृणांधर्मंसनातनं ॥ वर्णाश्रमाचारयुतंयत्पुमान्विंदतेपरं ॥ २ ॥ भवान्प्रजापतेःसाक्षादात्मजःपरमेष्ठिनः ॥ सुतानांसंमतोब्रह्मंस्तपोयोगसमाधिभिः ॥ ३ ॥ नारायणपराविप्राधर्मंगुह्यंपरंविदुः ॥ करुणाःसाधवःशांतास्त्वद्विधानतथाऽपरे ॥ ४ ॥

भिर्ज्ञानभक्तियोगावुदीरितौ॥अथपंचभिरध्यायैःकर्मयोगोऽनुवर्ण्यते ॥ २ ॥ दैत्यपतेः प्रल्हादस्य साधूनांसभासुसभाजितंसत्कृतमीहितं चरितंश्रुत्वापुनर्नारदंपप्रच्छ कथंभूतस्येहितं महत्तमानामग्रण्यः मुख्यस्य तत्रहेतुः उरुक्रमेआत्मामनोयस्य ॥ १॥ श्रवणेच्छायांहेतुःयत् यतोधर्मात् अनुष्ठितात् परंज्ञानंभक्तिंचविंदति ॥ २ ॥ ३ ॥ ननुस्मृतिकारैर्धर्मउक्तएवतत्राह नारायणपराइति ॥ ४ ॥

अजायश्रीनारायणाय तस्यैवमुखाच्छ्रुतं ॥ ५ ॥ तन्मुखादात्मनःश्रवणंसंभावयन् विशिनष्टि यइति ॥ ६ ॥ प्रथमतावद्धर्मेप्रमाणमाह धर्मेति धर्मस्यमूलंप्रमाणं स्मृतंचस्मृतिः तद्विदांवेदविदां येनचात्मामनःप्रसीददितुष्यतिच तथाचयाज्ञवल्क्यः श्रुतिःस्मृतिःसदाचारः स्वस्यचप्रियमात्मनः ॥ सम्यक्संकल्पजःकामोधर्ममूलमिदंस्मृतमिति मनुश्च वेदोऽखिलोधर्ममूलंस्मृतिशीलेचतद्विदां॥आचारश्चैवसाधूनामात्मनस्तुष्टिरेवचेति ॥ ७ ॥ तत्रतावन्नरमात्रसाधारणधर्ममाह सत्यमितिपंचभिः तपएकादश्युपवासादि ईक्षायुक्तायुक्तविवेकः श

नारदउवाच नत्वाभगवतेऽजायलोकानांधर्महेतवे ॥ वक्ष्येसनातनंधर्मंनारायणमुखाच्छ्रुतं ॥ ५ ॥ योऽवतीर्यात्मनोंशेनदाक्षायण्यांतुधर्मतः ॥ लोकानांस्वस्तयेऽध्यास्तेतपोबदरिकाश्रमे ॥ ६॥ धर्ममूलंहिभगवान् सर्ववेदमयोहरिः ॥ स्मृतंचतद्विदांराजन्येनचात्माप्रसीदति ॥ ७ ॥ सत्यंदयातपःशौचंतितिक्षेक्षाशमोदमः ॥ अहिंसाब्रह्मचर्यंचत्यागःस्वाध्यायआर्जवं ॥ ८ ॥ संतोषःसमदृक्सेवाग्राम्येहोपरमःशनैः ॥ नृणांविपर्ययेहेक्षामौनमात्मविमर्शनं ॥ ९ ॥ अन्नाद्यादेःसंविभागोभूतेभ्यश्चयथाऽर्हतः ॥ तेष्वात्मदेवताबुद्धिःसुतरांनृपपांडव ॥ १० ॥ श्रवणंकीर्तनंचास्यस्मरणंमहतांगतेः ॥ सेवेज्याऽवनतिर्दास्यंसख्यमात्मसमर्पणं॥ ११॥ नृणामयंपरोधर्मःसर्वेषांसमुदाहृतः ॥ त्रिंशल्लक्षणवान्राजन्सर्वात्मायेनतुष्यति ॥ १२ ॥

मोमनसःसंयमः दमोबाह्येंद्रियाणां त्यागोदानं स्वाध्यायोयथोचितजपः ॥८॥ संतोषोदैवलब्धेनालंबुद्धिः समदृशांमहतांसेवा ग्राम्येहोपरमः प्रवृत्तकर्मभ्योनिवृत्तिः विपर्ययेहेक्षा निष्फलक्रियाणामीक्षणं मौनंवृथालापनिवृत्तिः आत्मविमर्शनं देहादिव्यतिरिक्तात्मानुसंधानं ॥ ९ ॥ आत्मेतिदेवतेतिचबुद्धिः ॥ १० ॥ अस्यश्रीकृष्णस्यश्रवणादयोनव इज्याअर्चनं ॥ ११ ॥ एवंत्रिंशल्लक्षणवान् ॥१२॥

इदानींवर्णधर्मान्वक्तुंद्विजानांलक्षणमाह संस्कारामंत्रवंतोगर्भाधानादयोयस्मिन्नविच्छिन्नाःसद्विजः तर्हिशूद्रस्यापिसंस्काराविच्छेदेसतिद्विजत्वंस्यात्तत्राह अजोब्रह्मायमेवंभूतंसंस्कारयुक्तंजगादसद्विजः शूद्रंतुनमंत्रवत्संस्कारयुक्तंजगाद नचोपनयनवंतमतोनासौद्विजः तथाचस्मृतिः विवाहमात्रसंस्कारंशूद्रोऽपिलभतांसदा॥नकेनचित्समसृजच्छंदसातंप्रजापतिरिति श्रुतिश्च गायत्र्याब्राह्मणमसृजत् त्रिष्टुभाराजन्यं जगत्यावैश्यं नकेनचिच्छूद्रमिति अतोविवाहव्यतिरिक्तसंस्कारस्यानावश्यकत्वादुपनयनस्यतुसर्वथानिषेधान्नतस्यद्विजत्वमित्यर्थः सद्विजोवैदिकादयइतिपाठे वैदिकादयइतिगर्भाधानादयइत्यर्थः त्रैवर्णिकानामावश्यकान्धर्मानाह इज्येति जन्मनाविशुद्धेनकुलेनकर्मणाचआचारेणअवदातानांशुद्धानांदुष्कुलानांदुराचाराणांचनैतानिविहितानीत्यर्थः ब्रह्मचर्याद्याश्रमविहिताःक्रियाश्च शूद्रस्यतुवर्णधर्माएव आश्रमभेदकृतविशेषाभावात् ॥ १२ ॥ ब्राह्मणादीनांचतुर्णामपिवृत्तिरूपान्धर्मानाह विप्रस्येतिसार्द्धैस्त्रिभिः विप्र

संस्कारायत्राविच्छिन्नाःसद्विजोऽजोजगादयं॥इज्याऽध्ययनदानानिविहितानिद्विजन्मनां॥जन्मकर्मावदातानांक्रियाश्चाश्रमचोदिताः॥ १३ ॥विप्रस्याध्ययनादीनिषडन्यस्याप्रतिग्रहः॥राज्ञोवृत्तिःप्रजागोप्तुरविप्राद्वाकरादिभिः॥ १४॥वैश्यस्तुवार्तावृत्तिश्चनित्यंब्रह्मकुलानुगः॥शूद्रस्यद्विजशुश्रूषावृत्तिश्चस्वामिनोभवेत्॥ १५॥ वार्ताविचित्राशालीनयायावरशिलोंच्छनं॥विप्रवृत्तिश्चतुर्द्धेयंश्रेयसीचोत्तरोत्तरा॥ १६॥

स्यषट्कर्माणिविहितानीत्यनुषंगः तत्रत्वध्यापनंयाजनंप्रतिग्रहश्चजीविका यथाहमनुः षण्णांतुकर्मणामस्यत्रीणिकर्माणिजीविका याजनाध्यापनेचैवविशुद्धाच्चप्रतिग्रहइति अन्यस्यक्षत्रियस्यअप्रतिग्रहइति प्रतिग्रहातिरिक्तंयाजनमध्यापनंचापद्यनुजानाति वक्ष्यति चानंतरमेव ऋतेराजन्यमितिश्रूयतेच अश्वपतिकैकयप्रभृतीनांक्षत्रियाणामुपदेष्टृत्वादि प्रजापालनेऽधिकृतस्यक्षत्रियस्यवृत्त्यंतरमाह राज्ञइति आदिशब्देनदंडशुल्कादि ॥ १४ ॥ वार्ताकृषिवाणिज्यादिलक्षणावृत्तिर्यस्य शूद्रस्यद्विजानांशुश्रूषाविहिता स्वामिनोद्विजस्यतुशुश्रूषावृत्तिश्चभवेत् ॥ १५ ॥ विप्रस्यमुख्यवृत्तिः कल्पभेदेनयुगभेदेनवृत्त्यंतराण्याह वार्तेति वार्ताविचित्राकृष्यादिरूपा शालीनंधार्ष्ट्यविनैवप्राप्तमयाचितं यायावरंप्रत्यहंधान्ययाञ्चा शीलंशालिक्षेत्रादौस्वामित्यक्तकणिशोपादानं उंच्छनमापणादिपतितकणोपादानं शिलोंच्छनंद्वयमेकीकृत्यचतुर्द्धेत्युक्तं श्रेयसीउत्तमा ॥ १६ ॥

वृत्तिष्वेवव्यवस्थांदर्शयन्आपद्वृत्तीराह जघन्योनीचःउत्तमामध्यापनादिरूपाम्तेराजन्यं क्षत्रियस्तुप्रतिग्रहादन्यांभजेत् ॥ १७ ॥ चतुर्विधांपूर्वोक्तांविप्रवृत्तिर्गितरेषामपिदर्शयन्नाह ऋतामृताभ्यामिति ॥ १८ ॥ श्लोकांतरेणश्लोकंव्याचष्टेऋतमिति ॥ १९ ॥ तयोस्तद्वर्जनेहेतुमाह सर्ववेदमयइति ॥ २० ॥ वर्णानामभिव्यंजकरूपान्धर्मानाह शमइतिचतुर्भिः अच्युतात्मत्वंश्रीविष्णुपरत्वंसर्वेषां ॥ २१॥ शौर्यंयुद्धोत्साहः वीर्यंप्रभावः तेजःप्रागल्भ्यं त्यागोदानं आत्मनोमनसोजयः ॥ २२॥ २३ ॥ अमंत्रयज्ञःनमस्कारेणैवपंचयज्ञानुष्ठानं

जघन्योनोत्तमांवृत्तिमनापदिभजेन्नरः ॥ ऋतेराजन्यमापत्सुसर्वेषामपिसर्वशः ॥१७॥ ऋतामृताभ्यांजीवेतमृतेनप्रमृतेनवा ॥ सत्यानृताभ्यांजीवेतनश्ववृत्त्याकथंचन ॥१८॥ ऋतमुंछशिलंप्रोक्तममृतंयदयाचितं ॥ मृतंतुनित्ययाञ्चास्यात्प्रमृतंकर्षणंस्मृतं ॥ १९ ॥ सत्यानृतंतुवाणिज्यंश्ववृत्तिर्नीचसेवनं ॥ वर्जयेत्तांसदाविप्रोराजन्यश्चजुगुप्सितां ॥ सर्ववेदमयोविप्रःसर्वदेवमयोनृपः ॥ २० ॥ शमोदमस्तपःशौचंसंतोषःक्षांतिरार्जवं ॥ ज्ञानंदयाऽच्युतात्मत्वंसत्यंचब्रह्मलक्षणं ॥ २१ ॥ शौर्यंवीर्यंधृतिस्तेजस्त्यागआत्मजयःक्षमा ॥ ब्रह्मण्यताप्रसादश्चरक्षाचक्षत्रलक्षणं ॥ २२ ॥ देवगुर्वच्युतेभक्तिस्त्रिवर्गपरिपोषणं ॥ आस्तिक्यमुद्यमोनित्यंनैपुणंवैश्यलक्षणं ॥ २३ ॥ शूद्रस्यसंनतिःशौचंसेवास्वामिन्यमायया ॥ अमंत्रयज्ञोह्यस्तेयंसत्यंगोविप्ररक्षणं ॥ २४ ॥ स्त्रीणांचपतिदेवानांतच्छुश्रूषाऽनुकूलता ॥ तद्बंधुष्वनुवृत्तिश्चनित्यंतद्व्रतधारणं ॥ २५ ॥ संमार्जनोपलेपाभ्यांगृहमंडलवर्तनैः ॥ स्वयंचमंडितानित्यंपरिमृष्टपरिच्छदा ॥ २६ ॥

तथाचयाज्ञवल्क्यः नमस्कारेणमंत्रेणपंचयज्ञान्नहापयेत् ॥ आमान्नेनघृतेनैवपक्वान्नंतुविवर्जयेदिति ॥२४ ॥ स्त्रीधर्मानाह स्त्रीणामिति पंचभिः पतिरेवदेवोयासां तस्यपत्युरेवशुश्रूषापादसंवाहनादिभिः तदनुकूलताच हिताचरणं तस्ययद्व्रतंनियमस्तस्यधारणमाचरणं एतच्चतुष्टयंपतिव्रतानांलक्षणंधर्मश्च ॥ २५॥ किंचसंमार्जनोपलेपाभ्यामित्यादेःपतिंभजेदित्युत्तरेणान्वयः परिमृष्टाउद्वर्तनादिनानिर्मलीकृताः परिच्छदागृहोपकरणानियया ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ किंचसंतुष्टायथालाभेन तावन्मात्रभोगेऽप्यलोलुपा दक्षाअनलसा प्रियासत्याचवाग्यस्याः सर्वत्रापिअप्रमत्ताअवहिता अ
पतितंमहापातकशून्यं यथाहयाज्ञवल्क्यः आशुद्धेःसंप्रतीक्ष्योहिमहापातकदूषितइति ॥ २८ ॥ तत्परासतीभजते श्रीर्हरिमिवहर्यात्म
नापत्यासह ॥२९॥ प्रतिलोमजानुलोमजानांवृत्तिमाहवृत्तिरिति तत्तत्कुलकृताकुलपरंपराप्राप्ता परंपराप्राप्तमपिचौर्यहिंसादिकंचप्रति
षेधति अचौराणामपापानांचेति तत्तत्प्रदर्शनार्थंकांश्चित्प्रतिलोमजविशेषानाह अंत्यजेति रजकश्चर्मकारश्चनटोबुरुडएवच ॥ कैवर्त्तमे

कामैरुच्चावचैःसाध्वीप्रश्रयेणदमेनच ॥ वाक्यैःसत्यैःप्रियैःप्रेम्णाकालेकालेभजेत्पतिं ॥ २७ ॥ संतुष्टाऽलो
लुपादक्षाधर्मज्ञाप्रियसत्यवाक् ॥ अप्रमत्ताशुचिःस्निग्धापतिंत्वपतितंभजेत् ॥ २८॥ यापतिंहरिभावेनभजे
च्छ्रीरिवतत्परा ॥ हर्यात्मनाहरेर्लोकेपत्याश्रीरिवमोदते ॥ २९॥ वृत्तिःसंकरजातीनांतत्तत्कुलकृताभवेत् ॥ अ
चौराणामपापानामंत्यजांतेऽवसायिनां ॥ ३०॥ प्रायःस्वभावविहितोनृणांधर्मोयुगेयुगे ॥ वेददृग्भिःस्मृतो
राजन्प्रेत्यचेहचशर्मकृत् ॥ ३१॥ वृत्त्यास्वभावकृतयावर्तमानःस्वकर्मकृत् ॥ हित्वास्वभावजंकर्मशनैर्निर्गुण
तामियात् ॥ ३२॥ उप्यमानंबहुक्षेत्रंस्वयंनिर्वीर्यतामियात् ॥ नकल्पतेपुनःसूत्याउप्तंबीजंचनश्यति ॥ ३३ ॥

दभिल्लाश्चसप्तैतेचांत्यजाःस्मृताः ॥ अंतेवसायिनस्तुचांडालपुल्कसमातंगादयः तेषांपरंपराप्राप्तैववस्त्रनिर्णेजनादिवृत्तिरित्यर्थः ॥ ३० ॥
श्रेष्ठादपिपरधर्मान्नीचोऽपिस्वधर्मएवश्रेयानित्याह प्रायइति स्वभावेनसत्वादिप्रकृत्याविहितोधर्मः शर्मकृत् सुखहेतुःस्मृतः कैःवेदेएवदृ
क्चक्षुर्येषांतैः भगवताचोक्तं श्रेयान्स्वधर्मोविगुणःपरधर्मात्स्वनुष्ठितादिति ॥ ३१॥ ननुस्वाभाविकस्यकर्मणोबंधहेतुत्वात्कथंसुखहेतुत्वं
तत्राह वृत्त्येति ॥३२॥ ननुकाम्यानिकर्माणिकुर्वतस्तत्फलभोगपरस्यकथंनैर्गुण्यंस्यात् तदुक्तंप्रल्हादेन औपस्थ्यजैह्व्यंबहुमन्यमानःक
थंविरज्येतदुरंतमोहइत्यादि तत्राधिकारिभेदेनव्यवस्थांसदृष्टांतामाह उप्यमानमितिद्वाभ्यां पुनःसूत्यैसस्यप्रसवाय ॥ ३३ ॥

कामाआशेरतेवासनारूपेगयस्मिन्तत् अयंभावः उत्कटवासनाविष्टस्यसहसैवकामत्यागासंभवाद्वेदोक्तनियमेन बहुशःकामान्भुंजानस्यैवनित्यनैमित्तिकैर्विशुद्धचेतसस्तद्दोषदर्शनेनयथातिसौभरिप्रमुखानामिवशनैर्विरागोभवति यथासवीर्यंक्षेत्रंशनैर्निर्वीर्यंभवति यथाचप्रज्वलितोऽग्निर्नघृतबिंदुभिःशाम्यति किंतुमहतातुघृतपूरेणशाम्यत्येवतद्वत् प्रह्लादकृतस्तुतौ कौमारएवनिवृत्त्युपदेशोमंदवासनानामधिकारेण तदुक्तंतत्रैवबालानदूषितधियोद्वंद्वारामेरितेहितैरिति अतःसर्वमनवद्यं ॥ ३४ ॥ शमादिभिरेवब्राह्मणादिव्यवहारोमुख्यः न जातिमात्रादित्याह यस्येति यत् यदिअन्यत्रवर्णांतरेपिदृश्येततद्वर्णांतरंतेनैवलक्षणनिमित्तेनैवविनिर्दिशेत् नतज्जातिनिमित्तेनेत्यर्थः ॥

एवंकामाशयंचित्तंकामानामतिसेवया ॥ विरज्येतयथाराजन्नाग्निवत्कामबिंदुभिः ॥ ३४ ॥ यस्ययल्लक्षणंप्रोक्तंपुंसोवर्णाभिव्यंजकं ॥ यदन्यत्रापिदृश्येतततत्तेनैवविनिर्दिशेत् ॥ ३५ ॥ इतिश्रीभा० म० स० युधिष्ठिरनारदसंवादेसदाचारनिर्णयोनामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ नारदउवाच ब्रह्मचारीगुरुकुलेवसन्दांतोगुरोर्हितं ॥ आचरन्दासवन्नीचोगुरौसुदृढसौहृदः ॥ १ ॥ सायंप्रातरुपासीतगुर्वग्न्यर्कसुरोत्तमान् ॥ उभेसंध्येचयतवाग्जपन्ब्रह्मसमाहितः ॥ २ ॥ छंदांस्यधीयीतगुरोराहूतश्चेत्सुयंत्रितः ॥ उपक्रमेऽवसानेचचरणौशिरसानमेत् ॥ ३ ॥ मेखलाजिनवासांसिजटादंडकमंडलून् ॥ बिभृयादुपवीतंचदर्भपाणिर्यथोदितं ॥ ४ ॥ सायंप्रातश्चरेद्भैक्षंगुरवेतन्निवेदयेत् ॥ भुंजीतयद्यनुज्ञातोनोचेदुपवसेत्क्वचित् ॥ ५ ॥ सुशीलोमितभुग्दक्षःश्रद्दधानोजितेंद्रियः ॥ यावदर्थंव्यवहरेत्स्त्रीषुस्त्रीनिर्जितेषुच ॥ ६ ॥

॥ ३५ ॥ इतिसप्तमेटीकायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ द्वादशेवर्ण्यंतेधर्माब्रह्मचारिवनस्थयोः ॥ चतुर्णामाश्रमाणांचसाधारण्येनकश्चन ॥ १ ॥ वर्णादीनांधर्माउक्ताःइदानीमाश्रमधर्माउच्यंते तत्रास्मिन्द्वादशेऽध्यायेब्रह्मचारिवानप्रस्थयोरसाधारणाश्चतुर्णांसाधारणाश्चोच्यंते त्रयोदशेयतेर्धर्माः चतुर्दशेगृहस्थस्य पंचदशेसर्वधर्मसारसंग्रहः ब्रह्मचारीगुरुकुलेवसन्गुर्वादीनुपासीतेत्युत्तरेणान्वयः ॥ १ ॥ तानाह सायमिति ब्रह्मगायत्रींजपन्संध्यात्रयमुपासीत उभेसंध्येतुयतवाक् सायंप्रातःसंध्याकालनिमित्तंमौनंकुर्यादित्यर्थः ॥ २ ॥ उपक्रमेआदौअवसानेअंतेगुरोश्चरणौनमेत् ॥ ३ ॥ यथोदितमिति पालाशोदंडोब्राह्मणस्येत्यादिनियममनतिक्रम्य जटाधारणंतुकेशप्रसाधनाभावमात्रं ॥ ४ ॥ ५ ॥ यावदर्थंयथोपयोगमेवभिक्षाग्रहणपर्यंतं ॥ ६ ॥

बृहद्व्रतःब्रह्मचर्यवान् गृहस्थव्यतिरिक्तःसर्वोऽपिप्रमदागाथांवर्जयेत् तत्रहेतुःइंद्रियाणीति इंद्रियाणिबलवंतिसंयतस्यापिमनोहरंतीति ॥ ७ ॥ ८ ॥ नकारयेदित्यत्रहेतुः नन्विति रहःएकांते अन्यदाकेशप्रसाधनादिव्यतिरिक्तव्यापारे अनेकांतावसरेवा यावदर्थंतदुक्तंकुर्यात् ॥ ९ ॥ ननुमिथ्यात्वादतिकश्मलत्वाच्चस्वयंत्यक्तप्रायंस्त्र्यादिजह्यादितिकोऽयमतिनिर्बंधस्तत्राह कल्पयित्वेति आत्मनास्वरूपसाक्षात्कारेण इदंदेहेंद्रियादिआभासमात्रंकल्पयित्वानिश्चित्य यावदसौजीवईश्वरः स्वतंत्रोनभवेत् तावद्वैतमयंपुमानियंस्त्रीत्यादिभेदोनविरमेत् ततःकिमतआह ततोहिद्वैतात् विपर्ययः गुणाध्यासेनभोग्यताबुद्धिः अतोजह्यादेवेत्यर्थः॥ १०॥ एतत्सर्वंसुशीलइत्याद्युक्तं गृहस्थस्यविशे

वर्जयेत्प्रमदागाथामगृहस्थोबृहद्व्रतः॥ इंद्रियाणिप्रमाथीनिहरंतिप्रसभंमनः॥ ७॥ केशप्रसाधनोन्मर्दस्नपनाभ्यंजनादिकं॥ गुरुस्त्रीभिर्युवतिभिःकारयेन्नात्मनोयुवा॥ ८॥ नन्वग्निःप्रमदानामघृतकुंभमयःपुमान्॥ सुतामपिरहोजह्यादन्यदायावदर्थकृत्॥ ९॥ कल्पयित्वात्मनायावदाभासमिदमीश्वरः॥ द्वैतंतावन्नविरमेत्ततोह्यस्यविपर्ययः॥ १०॥ एतत्सर्वंगृहस्थस्यसमाम्नातंयतेरपि॥ गुरुवृत्तिर्विकल्पेनगृहस्थस्यर्तुगामिनः॥ ॥ ११॥ अंजनाभ्यंजनोन्मर्दस्त्र्यवलेखामिषंमधु॥ स्रग्गंधलेपालंकारांस्त्यजेयुर्येधृतव्रताः॥ १२॥ उषित्वैवंगुरुकुलेद्विजोऽधीत्यावबुध्यच॥ त्रयींसांगोपनिषदंयावदर्थंयथाबलं॥ १३॥ दत्वावरमनुज्ञातोगुरोःकामंयदीश्वरः॥ गृहंवनंवाप्रविशेत्प्रव्रजेत्तत्रवावसेत्॥ १४॥ अग्नौगुरावात्मनिचसर्वभूतेष्वधोक्षजं॥ भूतैःस्वधामभिःपश्येदप्रविष्टंप्रविष्टवत्॥ १५॥ एवंविधोब्रह्मचारीवानप्रस्थोयतिर्गृही॥ चरन्विदितविज्ञानःपरंब्रह्माधिगच्छति॥ १६॥

षमाह गुरुवृत्तिरिति ॥ ११ ॥ अंजनादीनामामिषांतानांद्वंद्वैक्यं अंजनंशरीरस्य अभ्यंजनंशिरसः स्त्रियश्चअवलेखांचोचित्रकर्मस्त्रीणांकुर्यादौलेखनंवातन्निरीक्षणंवा अत्राभ्यंगादिस्वरूपतोनिषिध्यते पूर्वंतुकथंचिदापदिप्राप्तमपिस्त्रीकर्तृकंनिषिद्धमितिभेदः ॥ १२ ॥ अंगैःशिक्षादिभिरुपनिषद्भिश्चसहितांवेदत्रयीमधीत्य अवबुध्यचतदर्थंसर्वविचार्य यावदर्थंस्वाधिकारानुसारेण ॥ १३ ॥ यदीश्वरः शक्तःतर्हिगुरोःकाममपेक्षितंवरंदत्वायथाऽधिकारंगृहस्थाद्याश्रमंस्वीकुर्यात् प्रव्रजेत्वातत्रैववावसेत् नैष्ठिकः स्यादित्यर्थः ॥ १४ ॥ स्वधामभिःस्वाश्रयैर्भूतैर्जीवैःसहतन्नियंतृतया ॥ १५ ॥ चरन्एवमाचरन् विदितंविज्ञानंविज्ञेयंयेनसः ॥ १६ ॥

ऋषिलोकंमहर्लोकं ॥ १७ ॥ अकृष्टमकृष्टपच्यमश्नीयात् अकालतःपाककालात्पूर्वमेवनिष्पन्नमित्यर्थः अर्कपक्कंफलादि अग्निपक्कम न्नादि आमंवाआहरेत् अश्नीयात् ॥ १८ ॥ वन्यैर्नीवारादिभिः चरुपुरोडाशान् कालनोदितान् नित्यान् पुराणंपूर्वसंचितं ॥ १९ ॥ हि मादीन्सहतइतितथा ॥ २० ॥ केशादीन् मलंचाप्रक्षालनेनधारयन् कमंडल्वादींश्चदधत् धारयेदित्यर्थः ॥ २१ ॥ कृच्छ्रतःतपःक्लेशात् यथाबुद्धिर्ननश्येत्तथाचरेत् ॥२२॥ द्वादशाब्दाद्यनंतरमपियदिधर्मानुष्ठानेशक्तस्तर्हिवनएववसेत् यदितुज्ञानाभ्यासेयोग्यस्तर्हिसंन्यसेदि त्युत्तराध्यायेवक्ष्यति तदुभयरहितस्यतुयत्कृत्यंतदाह यदाअकल्पः असमर्थः आन्वीक्षिक्यांज्ञानाभ्यासे ॥२३॥ अनशनादिकरिष्यतः

वानप्रस्थस्यवक्ष्यामिनियमान्मुनिसंमतान्॥ यानातिष्ठन्मुनिर्गच्छेदृषिलोकमिहांजसा ॥ १७ ॥ नकृष्टप च्यमश्नीयादकृष्टंचाप्यकालतः॥ अग्निपक्कमथामंवाअर्कपक्कमुताहरेत्॥ १८ ॥ वन्यैश्चरुपुरोडाशान्निर्वपे त्कालनोदितान्॥ लब्धेनवेनवेऽन्नाद्येपुराणंतुपरित्यजेत्॥ १९ ॥ अग्न्यर्थमेवशरणमुटजंवाऽद्रिकंदरां॥ श्र येतहिमवाय्वग्निवर्षार्कातपषाट्स्वयं॥२०॥ केशरोमनखश्मश्रुमलानिजटिलोदधत्॥ कमंडल्वजिनेदंडव ल्कलाग्निपरिच्छदान्॥ २१॥ चरेद्वनेद्वादशाब्दानष्टौवाचतुरोमुनिः॥ द्वावेकंवायथाबुद्धिर्नविपद्येतकृच्छ्रतः ॥२२॥ यदाऽकल्पःस्वक्रियायांव्याधिभिर्जरयाऽथवा॥आन्वीक्षिक्यांवाविद्यायांकुर्यादनशनादिकं॥२३॥ आत्मन्यग्नीन्समारोप्यसंन्यस्याहंममात्मतां॥ कारणेषुन्यसेत्सम्यक्संघातंतुयथार्हतः ॥ २४॥ खेखानिवा यौनिश्वासांस्तेजस्यूष्माणमात्मवान्॥ अप्स्वसृक्श्लेष्मपूयानिक्षितौशेषंयथोद्भवं ॥ २५॥ वाचमग्नौसव क्तव्यामिंद्रेशिल्पंकरावपि॥ पदानिगत्यावयसिरत्योपस्थंप्रजापतौ॥ २६॥

पूर्वकृत्यमाह आत्मनीत्यादियावत्समाप्ति यथाऽर्हतः यथायोग्यं स्वकारणेष्वाकाशादिषुसंघातंदेहंन्यसेत् प्रविलापयेत् ॥ २४ ॥ तदेव विभज्यदर्शयति खेआकाशेखानिदेहगतछिद्राणि आत्मवान्धीमान् शेषमस्थिमांसादिकठिनांशं ॥२५॥ एवंस्थूलशरीरस्यलयमुक्त्वा लिंगशरीररूपस्याध्यात्मादित्रयस्यलयमाह वाचमित्यादिना तत्रयद्यपियथोद्भवंलयस्ययुक्तत्वादध्यात्मादीनांस्वस्वकारणेषुराजसाहं कारादिषुलयोवाच्यः तथापीहतेषांलयभावनेयमद्वितीयात्मप्रतिपत्तिपरेति यथाकथंचिल्लयेभाव्येदेवतानांप्रवर्तकत्वेनप्राधान्यादिंद्रि यतद्विषययोर्देवतासुलयःकथ्यते वक्तव्यसहितांवाचमग्नौन्यसेत् एवंसर्वत्रपदानिपादौ वयसिविष्णौ ॥ २६ ॥

सनादेनशब्देनसहअध्यात्मनिवायौ अध्यात्मबिदितिपाठेवायाविति ज्ञातव्यं ॥२७॥ ज्योतिषिआदित्येरूपाणि रसगंधयोस्त्विंद्रियाग्राक र्षकत्वेनप्राधान्यविवक्षया देवतासहितस्यविषयेलयमाह प्रचेतसासहजिव्हांरसनमप्सुरसरूपासु घ्राणशब्देनाश्विनोरप्युपलक्षणंअश्वि भ्यांसहघ्राणंघ्रेयैर्गंधैरुपलक्षितायांक्षिताविल्यर्थः ॥ २८ ॥ परेकवौब्रह्मणिअध्यात्मनाअहंकारेण अध्यात्मतामितिपाठे कर्माण्यहंकारं चेत्यर्थः कथंभूतेरुद्रेयद्यस्मादहंममतापूर्विकाक्रियाभवतितस्मिन् सत्वेनचेतनया गुणैःगुणकार्यैःप्रागवशिष्टैर्देवैःसह यद्वा सत्वादिभिर्गु णैर्हेतुभूतैः वैकारिकंभोक्तृत्वादिविकारवंतंक्षेत्रज्ञंपरेनिर्विकारेब्रह्मणि ॥ २९ ॥ ननुविकारवतःकथंपरेअविकारेलयःस्यात् विकारहेतू

मृत्यौपायुंविसर्गंचयथास्थानंविनिर्दिशेत्॥ दिक्षुश्रोत्रंसनादेनस्पर्शमध्यात्मनित्वचं॥ २७ ॥ रूपाणिचक्षु षाराजन्ज्योतिष्यभिनिवेशयेत्॥ अप्सुप्रचेतसाजिह्वांघ्रेयैर्घ्राणंक्षितौन्यसेत् ॥ २८ ॥ मनोमनोरथैश्चंद्रेबु द्धिंबोध्यैःकवौपरे॥ कर्माण्यध्यात्मनारुद्रेयदहंममताक्रिया॥ सत्वेनचित्तंक्षेत्रज्ञेगुणैर्वैकारिकंपरे ॥ २९ ॥ अप्सुक्षितिमपोज्योतिष्यदोवायौनभस्यमुं॥ कूटस्थेतच्चमहतितदव्यक्तेऽक्षरेचतत्॥ ३० ॥ इत्यक्षरतयात्मा नंचिन्मात्रमवशेषितं॥ ज्ञात्वाऽद्वयोऽथविरमेद्दग्धयोनिरिवानलः॥ ३१ ॥ इतिश्रीभा० म० स० द्वादशोऽ ध्यायः॥ १२॥ ॥छ॥ नारदउवाच कल्पस्त्वेवंपरिव्रज्यदेहमात्रावशेषितः॥ ग्रामैकरात्रविधिनानि रपेक्षश्चरेन्महीं॥ १ ॥ बिभृयाद्यद्यसौवासःकौपीनाच्छादनंपरं ॥ त्यक्तंनदंडलिंगादेरन्यत्किंचिदनापदि ॥ ॥ २ ॥ एकएवचरेद्भिक्षुरात्मारामोऽनपाश्रयः॥ सर्वभूतसुहृच्छांतोनारायणपरायणः॥ ३॥

नांसर्वोपाधीनांलयद्वारेणेत्याह अप्स्विति अदोज्योतिः तच्चनभःकूटस्थेअहंतत्त्वेतच्चकूटस्थंमहतिमहत्तत्त्वेप्रधाने तच्चाव्यक्तमक्षरेपरमा त्मनि ॥ ३० ॥ इतिसर्वोपाधिलयाद्धेतोः अवशेषितंचिन्मात्रमात्मानंक्षेत्रज्ञं अक्षरतयाज्ञात्वाअद्वयःसन् विरमेत् दग्धकाष्ठोयथाऽनलः ॥ ३१ ॥ इतिसप्तमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥१२॥ ॥छ॥ त्रयोदशेयतेर्धर्मःसाधकस्योच्यतेमहान्॥ अवधूतेतिहासेनसिद्धावस्था चवर्ण्यते ॥ १॥ एवंध्यात्वा अकल्पःअनशनादिकंकुर्यात् आन्वीक्षिक्यांकल्पस्त्वेवंध्यात्वापरिव्रज्येतिसंबंधः कियदभ्रत्याज्यं देहव्यति रिक्तंसर्वमित्याह देहमात्रेति तस्यधर्मानाह ग्रामैकरात्रेतिनवभिः ॥ १ ॥ कौपीनंगुह्यमाच्छाद्यतेयावतातावन्मात्रंपरंकेवलं अन्यदिति वात्यक्तंप्रेषोच्चारणात्पूर्वमेव ॥ २ ॥ ३ ॥

सदसतःपरेकार्यकारणव्यतिरिक्ते॥ ४॥नन्वात्मानंपरंब्रह्मेतिकथंसामानाधिकरण्यनिर्देशः नहिबद्धमुक्तयोरैक्यंसंभवतितत्राह सुप्तेति सुषुप्तौहितमसावृतमात्मतत्त्वंजाग्रत्स्वप्नयोस्तुविक्षिप्तंप्रकाशते संधौतुनतमोनापिविक्षेपः अतस्तदाआत्मदृक् आत्मानंलक्षीकृत्यस्थितःसन् आत्मनोगतितत्त्वंपश्यन् अतएव बंधंमोक्षंचमायामात्रंपश्यन् आत्मानंपरंब्रह्मसर्वत्रपश्येदित्यन्वयः तदुक्तंयोगग्रंथे निद्रादौजागरस्यांतेयोभावउपजायते॥ तंभावंभावयन्नित्यंमुच्यतेनेतरोयतिरिति ॥ ५ ॥ अस्यदेहस्यप्रभवोऽप्ययश्चयस्मात्तंकालं ॥ ६ ॥ असच्छास्त्रेषु अनात्मपरेषुनाटकादिषु जीविकांनक्षत्रविद्यादिवृत्तिं वादवादान्जल्पवितंडनिष्ठान् कंचकमपिपक्षंनिर्बंधेननसंश्रयेत् ॥ ७ ॥ शिष्यान्नानुबध्नीतप्रलोभनादिनाबलान्नापादयेत् आरंभान् मठादिव्यापारान् नकुर्यादिति ॥ ८॥ परमहंसस्यविशेषमाह नयतेराश्रमोधर्मार्थः

पश्येदात्मन्यदोविश्वंपरेसदसतोऽव्यये॥ आत्मानंचपरंब्रह्मसर्वत्रसदसन्मये ॥ ४ ॥ सुप्तप्रबोधयोःसंधावात्मनोगतिमात्मदृक्॥ पश्यन्बंधंचमोक्षंचमायामात्रंनवस्तुतः ॥ ५ ॥ नाभिनंदेद्ध्रुवंमृत्युमध्रुवंवाऽस्यजीवितं॥ कालंपरंप्रतीक्षेतभूतानांप्रभवाप्ययं ॥ ६ ॥ नासच्छास्त्रेषुसज्जेतनोपजीवेतजीविकां॥ वादवादांस्त्यजेत्तर्कान्पक्षंकंचनसंश्रयेत्॥ ७॥ नशिष्याननुबध्नीतग्रंथान्नैवाभ्यसेद्बहून्॥ नव्याख्यामुपयुंजीतनारंभानारभेत्क्वचित् ॥ ८ ॥ नयतेराश्रमःप्रायोधर्महेतुर्महात्मनः॥ शांतस्यसमचित्तस्यबिभृयादुतवात्यजेत्॥ ९ ॥ अव्यक्तलिंगोव्यक्तार्थोमनीष्युन्मत्तबालवत्॥ कविर्मूकवदात्मानंसदृष्ट्यादर्शयेन्नृणां ॥ १० ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥ प्रह्लादस्यचसंवादंमुनेराजगरस्यच॥ ११ ॥

कथंभूतस्ययतेः महात्मनः तस्यलक्षणंशांतस्येत्यादि प्रायइत्यस्यायंभावः ज्ञानोत्पत्तिपर्यंतंबहूदकादिलिंगमाश्रित्य सत्वशुद्ध्यर्थंयमान्नियमांश्चाचरन्नेवज्ञानोत्पत्त्यैयतेत उत्पन्नेतुज्ञानेननियमैःकृत्यमस्ति यमाश्चस्वतएवस्युः अतस्तदालिंगादिभिःप्रयोजनाभावाल्लोकसंग्रहार्थंधारयेद्वात्यजेद्वेति ॥ ९ ॥ तस्यैवज्ञानदार्ढ्याभावेयोगभ्रंशपरिहारार्थमाह नबहिर्व्यक्तंलिंगंयस्य व्यक्तोऽर्थःप्रयोजनमात्मानुसंधानंयस्यसः मनीष्यप्युन्मत्तवत्बालवच्चकविरपि मूकवदात्मानंनृणांदृष्ट्यादर्शयेत् तेयथोन्मत्तादिरूपंमन्येरन्तथावर्त्तेत स्वदृष्ट्येतिपाठेबाह्यानुसंधानाभावेनेत्यर्थः ॥ १० ॥ परमहंसधर्ममेवेतिहासेनस्फुटयति अत्रापीतियावदध्यायसमाप्ति अजगरवृत्तस्यमुनेश्च अजगरंवृत्तंनामएकत्रस्थित्याप्रारब्धकर्मभोगः ॥ ११ ॥

धरोपस्थेभूपृष्ठे सह्याद्रेस्तटे रजोभिर्धूसरैः तनूदेशैर्देहावयवैर्निगूढममलंतेजोयस्यतं ॥ १२॥ १३ ॥ कर्मादिभिर्जनायंनविदुः तंपादयोः शिरसास्पृशन्नत्वा अप्राक्षीदित्युत्तरेणान्वयः ॥ १४ ॥ १५ ॥ उद्यमसहितइवभोगवानिवपीवानंस्थूलंदेहंधारयसि तत्रहेतुंवदेतितृतीये नान्वयः उद्यमंविनैवममभोगोऽस्तीतिचेत्तत्राह वित्तंचेति ॥ १६॥ नुइतिनिश्चये हइतिप्रसिद्धौ तवार्थोनास्तीतिप्रसिद्धमेवेत्यर्थः यतोऽर्थादेव यतोहेतोःपीवा क्षमंयोग्यंचेत् ॥ १७॥ किंच वित्तार्जनायसमर्थोप्ययंजनस्तदर्थमुद्यमंकरोति त्वंतुसमर्थोऽपिकिमितिनकरोषी

तंशयानंधरोपस्थेकावेर्यांसह्यसानुनि ॥ रजस्वलैस्तनूदेशैर्निगूढामलतेजसं ॥ १२ ॥ ददर्शलोकान्विचरँल्लोकतत्त्वविवित्सया ॥ वृतोमात्यैःकतिपयैःप्रह्लादोभगवत्प्रियः ॥ १३ ॥ कर्मणाकृतिभिर्वाचालिंगैर्वर्णाश्रमादिभिः ॥ ननिदंतिजनायंवैसोऽसावितिनवेतिच ॥ १४ ॥ तंनत्वाऽभ्यर्च्यविधिवत्पादयोःशिरसास्पृशन् ॥ विवित्सुरिदमप्राक्षीन्महाभागवतोऽसुरः ॥ १५ ॥ बिभर्षिकायंपीवानंसोद्यमोभोगवान्यथा ॥ वित्तंचैवोद्यमवतांभोगोवित्तवतामिह ॥ भोगिनांखलुदेहोयंपीवाभवतिनान्यथा ॥ १६ ॥ नतेशयानस्यनिरुद्यमस्यब्रह्मन्नुहार्थोयतएवभोगः ॥ अभोगिनोऽयंतवविप्रदेहःपीवायतस्तद्वदनःक्षमंचेत् ॥ १७॥ कविःकल्पोनिपुणदृक्चित्रप्रियकथःसमः ॥ लोकस्यकुर्वतःकर्मशेषेतद्वीक्षिताऽपिवा ॥ १८ ॥ नारदउवाच सइत्थंदैत्यपतिनापरिपृष्टोमहामुनिः ॥ स्मयमानस्तमभ्याहतद्वागमृतयंत्रितः ॥ १९ ॥ ब्राह्मणउवाच वेदेदमसुरश्रेष्ठभवान्नन्वार्यसंमतः ॥ ईहोपरमयोर्नॄणांपदान्यध्यात्मचक्षुषा ॥ २० ॥ यस्यनारायणोदेवोभगवान्हृद्गतःसदा ॥ भक्त्याकेवलयाऽज्ञानंधुनोतिध्वांतमर्कवत् ॥ २१ ॥

त्याह कविर्विद्वान् कल्पोदक्षः निपुणदृक्चतुरः चित्राःप्रियाःलोकरंजनाः कथाःयस्य तथाऽपिलोकस्यकर्मकुर्वतःसतः शेषे तद्वीक्षिताऽपितावत् सर्वंपश्यन्नपि पाठांतरेनद्वेक्षितत्कर्मनद्वेक्षि नोपिवानचस्तौपीत्यर्थः ॥ १८ ॥ तस्यवागेवामृतंतेनयंत्रितोवशीकृतःसन्प्राह ॥ १९ ॥ अध्यात्मचक्षुषाअंतर्दृष्ट्या भवान्वेदैव आर्याणांज्ञानिनांसंमतोननुभवान् इदमितियदुक्तंतदेवाह नॄणामीहोपरमयोः प्रवृत्तिनिवृत्त्योः पदानिस्थानानिफलानीत्यर्थः ॥ २० ॥ वेदेत्यत्रहेतुः यस्येति हृदिप्रविष्टःसन्नज्ञानंधुनोति अर्कोयथाबहिर्ध्वांतं ॥ २१ ॥

यथाश्रुतमित्यौद्धत्यपरिहारायोक्तं ॥ २२ ॥ लोकःकर्मसुप्रवर्तते त्वंतुनिवृत्तःसन् किंशेषेइतियदुक्तंतत्राह तृष्णयेतिचतुर्भिः भवप्रवाहकारिण्यायथोचितैरपिविषयैः पूरयितुमशक्ययातृष्णयाकर्मसुप्रवर्त्यमानोऽहंपूर्वंनानायोनिषुप्रवेशितः ॥ २३ ॥ तयैवतृष्णयाइमंलोकंमनुष्यदेहंयदृच्छयाप्रापितः कथंभूतंलोकं धर्मेणस्वर्गस्यद्वारंसाधनं अधर्मेणतिरश्चांश्वानसूकरादियोनेर्द्वारं मिश्राभ्यांताभ्यांपुण्यापुण्याभ्यांपुनरप्यस्यमनुष्यत्वस्यद्वारं सर्वतोनिवृत्त्याअपवर्गस्यद्वारमित्यर्थः ॥ २४ ॥ अत्रापिमनुष्यत्वेपि अन्यापनुत्तये दुःखनिवृत्त्यै विपर्ययंदृष्ट्वानिवृत्तोऽस्मि ॥ २५ ॥ ननुप्रवृत्त्याकदाचित्सुखंस्यान्निवृत्त्यातुकिंस्यादितिचेत्तत्राह सुखमस्यजीवस्यस्वरूपमेव तर्हिकि

अथापिब्रूमहेप्रश्नांस्तवराजन्यथाश्रुतं ॥ संभावनीयोहिभवानात्मनःशुद्धिमिच्छतां ॥ २२ ॥ तृष्णयाभववाहिन्यायोग्यैःकामैरपूरया ॥ कर्माणिकार्यमाणोऽहंनानायोनिषुयोजितः ॥ २३ ॥ यदृच्छयालोकमिमंप्रापितःकर्मभिर्भ्रमन् ॥ स्वर्गापवर्गयोर्द्वारंतिरश्चांपुनरस्यच ॥ २४ ॥ अत्रापिदंपतीनांचसुखायान्यापनुत्तये ॥ कर्माणिकुर्वतांदृष्ट्वानिवृत्तोऽस्मिविपर्ययं ॥ २५ ॥ सुखमस्यात्मनोरूपंसर्वेहोपरतिस्तनुः ॥ मनःसंस्पर्शजान्दृष्ट्वाभोगान्स्वप्स्यामिसंविशन् ॥ २६ ॥ इत्येतदात्मनःस्वार्थंसंतंविस्मृत्यवैपुमान् ॥ विचित्रामसतिद्वैतेघोरामाप्नोतिसंसृतिं ॥ २७ ॥ जलंतदुद्भवैश्छन्नंहित्वाऽज्ञोजलकाम्यया ॥ मृगतृष्णामुपाधावेद्यथाऽन्यत्रार्थदृक्स्वतः ॥ २८ ॥ देहादिभिर्दैवतंत्रैरात्मनःसुखमीहतः ॥ दुःखात्ययंचानीशस्यक्रियामोघाःकृताःकृताः ॥ २९ ॥

नप्रकाशतेतत्राह सर्वेति तनोतीतितनुः सर्वक्रियानिवृत्तौस्वतएवप्रकाशतइत्यर्थः भोगांश्चमनःसंस्पर्शजान् मनोरथमात्रजान् अशाश्वतान्दृष्ट्वास्वप्स्यामिनिरुद्यमोऽस्मीत्यर्थः तर्हिकदाचित्कथंभुंक्षेतत्राह संविशन् प्रारब्धभोगान्भुंजानइत्यर्थः ॥ २६ ॥ एवंचेत्कोऽपिसंसारंनप्राप्नुयात्तत्राह इत्येतदात्मनः सुखात्मकंरूपंस्वार्थं स्वस्मिन्नेवसंतंपुरुषार्थंविस्मृत्य असत्यपिद्वैते ॥ २७ ॥ एतदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति जलमिति तदुद्भवैः तृणशैवालादिभिः जलकाम्ययाजलेच्छया स्वतः आत्मस्वरूपादन्यत्रपुरुषार्थंपश्यन् ॥ २८ ॥ एवंस्वस्यनिरुद्यमत्वेकारणमुक्त्वाविपर्ययंदृष्ट्वेतियदुक्तंतद्विवृणोति देहादिभिरितिपंचभिः ईहतःइच्छतः अनीशस्यनिर्दैवस्य पुनःपुनःप्रारब्धाःक्रियामोघाविफलाएवभवंति ॥ २९ ॥

क्रियाणांसफलत्वेऽपिफलस्यानुपयोगमाह आध्यात्मिकादिभिरिति मर्त्यस्यमरिष्यतः कृच्छ्रेणदुःखेनोपनतैःप्राप्तैः ॥ ३० ॥ कृच्छ्रंवि नैवप्राप्तेप्यर्थेदुःखंतदवस्थमित्याह पश्यामीति ॥ ३१ ॥ भयंप्रपंचयति राजतइति स्वस्मात्मत्तएवकथंचित्त्यागभोगविस्मरणादिनानाशः स्यादिति ॥ ३२ ॥ प्राणवतामर्थवतांचभयंनित्यं अतोऽनर्थहेतुत्वात्प्राणेजीवनेअर्थेचस्पृहानकार्येत्याह शोकेति ॥ ३३ ॥ नन्वेवमनर्था ननुभवंतोऽपिनकेचिद्विरज्यंते नचयथालाभेनतुष्यंति त्वंतुकथंवैराग्यादिकंप्राप्तोऽसितत्राह मधुकारेति मधुमक्षिकाऽजगरौ ययोःशि

आध्यात्मिकादिभिर्दुःखैरविमुक्तस्यकर्हिचित् ॥ मर्त्यस्यकृच्छ्रोपनतैरर्थैःकामैःक्रियेतकिं ॥ ३० ॥ पश्यामिध निनांक्लेशंलुब्धानामजितात्मनां ॥ भयादलब्धनिद्राणांसर्वतोऽभिविशंकिनां ॥ ३१ ॥ राजतश्चौरतःशत्रोःस्व जनात्पशुपक्षितः ॥ अर्थिभ्यःकालतःस्वस्मान्नित्यंप्राणार्थवद्भयं ॥ ३२ ॥ शोकमोहभयक्रोधरागक्लैब्यश्र मादयः ॥ यन्मूलाःस्युर्नृणांजह्यात्स्पृहांप्राणार्थयोर्बुधः ॥ ३३ ॥ मधुकारमहासर्पौलोकेस्मिन्नोगुरूत्तमौ ॥ वै राग्यंपरितोषंचप्राप्तायच्छिक्षयावयं ॥ ३४ ॥ विरागःसर्वकामेभ्यःशिक्षितोमेमधुव्रतात् ॥ कृच्छ्राप्तंमधुव द्वित्तंहत्वाऽप्यन्योहरेत्पतिं ॥ ३५ ॥ अनीहःपरितुष्टात्मायदृच्छोपनतादहं ॥ नोचेच्छयेबह्वहानिमहाहिरिवस त्ववान् ॥ ३६ ॥ क्वचिदल्पंक्वचिद्भूरिभुंजेऽन्नंस्वाद्वस्वादुवा ॥ क्वचिद्भूरिगुणोपेतंगुणहीनमुतक्वचित् ॥ ३७ ॥ श्र द्धयोपाहृतंक्वापिकदाचिन्मानवर्जितं ॥ भुंजेभुक्त्वाऽथकस्मिंश्चिद्दिवानक्तंयदृच्छया ॥ ३८ ॥ क्षौमंदुकूलम जिनंचीरंवल्कलमेववा ॥ वसेऽन्यदपिसंप्राप्तंदिष्टभुक्तुष्टधीरहं ॥ ३९ ॥ क्वचिच्छयेधरोपस्थेतृणपर्णाश्म भस्मसु ॥ क्वचित्प्रासादपर्यंकेकशिपौवापरेच्छया ॥ ४० ॥ क्वचित्स्नातोऽनुलिप्तांगःसुवासाःस्रग्व्यलंकृ तः ॥ रथेभाश्वैश्चरेक्वापिदिग्वासाग्रहवद्विभो ॥ ४१ ॥

क्षयाद्वृत्तपर्यालोचनया ॥ ३४ ॥ मधुकराच्छिक्षितमाह विरागइति वित्तपतिंहत्वाऽन्योवित्तंहरेदित्येवं ॥ ३५ ॥ अजगराच्छिक्षितमाह अनीहइति सत्ववान् धैर्यवान् ॥ ३६ ॥ पीनत्वेहेतुंवदन् यदृच्छयाप्राप्तात्परितोषंप्रपंचयति क्वचिदल्पमितिषड्भिः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ चीरं जीर्णवस्त्रखंडं वसेपरिदधे दिष्टभुक्प्रारब्धकर्मफलभोगी ॥ ३९ ॥ प्रासादमध्येपर्यंके तत्रापिकशिपौतूलिकायां ॥ ४० ॥ चरेविचरामि क्वचिद्ग्रहवद्दिगंबरोविचरामि ॥ ४१ ॥

नचमानापमानकर्तृषुममवैषम्यमित्याह नाहमिति नाहंनिंदामि नचस्तौमि महात्मनिविष्णौ ॥ ४२ ॥ एवंभूतत्वेनस्थितावुपायमाह वि कल्पमितिद्वाभ्यां चित्तौभेदग्राहकमनोवृत्तौ अर्थरूपोविभ्रमोयस्मिन्मनसितन्मनोवैकारिकेअहंकारे तत् अहंकारमनुअनंतरंमहत्तत्त्व द्वारेणेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ सत्यमेवपश्यतीतितथा ॥ ४४ ॥ मंददृष्ट्यालोकशास्त्राभ्यांव्यपेतं ननुतत्त्वदृष्ट्या यतोभवान्भगवत्परः ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ इतिसप्तमेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३॥ ॥छ॥ चतुर्दशेगृहस्थस्यपरमोधर्मईर्यते॥देशकालादिभेदेनपुनःश्रेयोविशेष

नाहंनिंदेनचस्तौमिस्वभावविषमंजनं ॥ एतेषांश्रेयआशासेउतैकात्म्यंमहात्मनि ॥४२॥ विकल्पंजुहुयाच्चित्तौतांमनस्यर्थविभ्रमे ॥ मनोवैकारिकेहुत्वातन्मायायांजुहोत्यनु ॥ ४३ ॥ आत्मानुभूतौतांमायांजुहुयात्सत्यदृङ्मुनिः ॥ ततोनिरीहोविरमेत्स्वानुभूत्यात्मनिस्थितः ॥ ४४ ॥ स्वात्मवृत्तंमयेत्थंतेसुगुप्तमपिवर्णितं ॥ व्यपेतंलोकशास्त्राभ्यांभवान्हिभगवत्प्रियः ॥ ४५ ॥ नारदउवाच धर्मपारमहंस्यंवैमुनेःश्रुत्वाऽसुरेश्वरः ॥ पूजयित्वाततःप्रीतआमंत्र्यप्रययौगृहं ॥ ४६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेयुधिष्ठिरनारदसंवादेयतिधर्मेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ युधिष्ठिरउवाच गृहस्थएतापदवींविधिनायेनचांजसा ॥ यातिदेवऋषेब्रूहिमादृशोगृहमूढधीः ॥ १ ॥ नारदउवाच गृहेष्ववस्थितोराजन्क्रियाःकुर्वन्यथोचिताः ॥ वासुदेवार्पणंसाक्षादुपासीतमहामुनीन् ॥ २ ॥ शृण्वन्भगवतोऽभीक्ष्णमवतारकथाऽमृतं ॥ श्रद्दधानोयथाकालमुपशांतजनावृतः ॥ ३ ॥ सत्संगाच्छनकैःसंगमात्मजायात्मजादिषु ॥ विमुच्येन्मुच्यमानेषुस्वयंस्वप्नवदुत्थितः ॥ ४ ॥

कृत् ॥ १ ॥ गृहस्थमुल्लंघ्यमोक्षंप्रति अंतरंगत्वेनप्रथमंवनस्थयतिधर्मेष्वभिहितेषु तर्हिगृहस्थस्यमोक्षोनस्यादितिशंकितचित्तःपृच्छति गृहस्थइति ॥ १ ॥ तस्यमोक्षधर्मानाह गृहेष्वित्यादियावदध्यायसमाप्ति ... द्वासुदेवार्पणंयथाभवत्येवंकुर्वन्नुपासीत ॥ २ ॥ ३ ॥ स्वयमेवमुच्यमानेषु वियुज्यमानेषु यथास्वप्नादुत्थितःपुमान्स्वप्नदृष्टेषुपुत्रादिषुसंगंविमुंचतितद्वत् ॥ ४ ॥

नन्वेवंभूतस्यदुर्जनैरभिभूयमानस्यकुतोगृहोचिताःक्रियाःस्युस्तत्राह यावदर्थमिति अंतस्त्वनासक्तः बहिस्त्वासक्तइव नृलोकेजनमध्ये नरतांमनुष्यतांन्यसेत् पुरुषकारमाविष्कुर्यादित्यर्थः ॥ ५ ॥ आपद्धंतुकापिनकुर्यादित्याह ज्ञातयइति ॥ ६॥ नन्वेवंसर्वानुमोदनेविलक्षयप्रसंगात् कुतोवाजीवनंकुतोवाकर्मकरणंतत्राह दिव्यंवृष्ट्यादिभिर्जातंधान्यादि भौमंनिधानादि अंतरिक्षमकस्मादेवप्राप्तं एवंस्वतएव अच्युतनिर्मितंदैवलब्धंयत् एतत्पूर्वोक्तंकर्मादि ॥ ७ ॥ दैवाद्भूरिलाभेजातेपि तत्राभिमानोनकार्यइत्याह यावदिति भ्रियेतपूर्येत ॥ ८ ॥ अतएवान्यंकिमपिस्वगृहंक्षेत्रंवाप्रविश्यभुंजानंननिवारयेदित्याह मृगेति मर्कोमर्कटः सरीसृपूसर्पः मक्षिकाश्च तैःपुत्रैः एषांमृगादीनांकियदंतरं ॥ ९ ॥ अतिकृच्छ्रेणापाद्यनभजेत् किंतु यावद्दैवप्रापितंतावदेवभजेत् ॥ १० ॥ श्वानश्चअघाश्चपतिताः अंतेऽवसा

यावदर्थमुपासीनोदेहेगेहेचपंडितः ॥ विरक्तोरक्तवत्तत्रनृलोकेनरतांन्यसेत् ॥ ५ ॥ ज्ञातयःपितरौपुत्राभ्रातरःसुहृदोपरे ॥ यद्वदंतियदिच्छंतिचानुमोदेतनिर्ममः ॥ ६ ॥ दिव्यंभौमंचांतरिक्षंवित्तमच्युतनिर्मितं ॥ तत्सर्वमुपभुंजानएतत्कुर्यात्स्वतोबुधः ॥ ७ ॥ यावद्भ्रियेतजठरंतावत्स्वत्वंहिदेहिनां ॥ अधिकंयोभिमन्येतसस्तेनोदंडमर्हति ॥ ८ ॥ मृगोष्ट्रखरमर्काखुसरीसृप्खगमक्षिकाः ॥ आत्मनःपुत्रवत्पश्येत्तैरेषामंतरंकियत् ॥ ९ ॥ त्रिवर्गनातिकृच्छ्रेणभजेतगृहमेध्यपि ॥ यथादेशंयथाकालंयावद्दैवोपपादितं ॥ १० ॥ आश्वाघांतेवसायिभ्यः कामान्संविभजेद्यथा ॥ अप्येकामात्मनोदारांनृणांस्वत्वग्रहोयतः ॥ ११ ॥ जह्याद्यदर्थेस्वप्राणान्हन्याद्वापितरंगुरुं ॥ तस्यांस्वत्वंस्त्रियांजह्याद्यस्तेनह्यजितोजितः ॥ १२ ॥ कृमिविड्भस्मनिष्ठांतंक्वेदंतुच्छंकलेवरं ॥ क्वतदीयरतिर्भार्याक्वायमात्मानभश्छदिः ॥ १३ ॥

यिनश्चांडालादयःतानभिव्याप्य यथाऽर्हंकामान्संविभजेत् स्वभोज्याद्विभज्यदद्यात् यद्यप्येकैवात्मनोदाराभार्या तस्यामतिथिशुश्रूषणे नियुक्तायांस्वस्यशुश्रूषाहीयेत यस्यांचनृणांस्वत्वग्रहः ममैवेयमित्याग्रहः तामेकामपिसंविभजेत् अतिथिशुश्रूषणेनियुंजीतेत्यर्थः नत्वन्यथामंतव्यंयथाऽर्हंविभजेदित्युक्तत्वात् ॥ ११ ॥ एवंचेत्तेनेश्वरोवशाकृतःस्यादित्याह जह्यादिति यदर्थेयन्निमित्तं अन्यैरजितोऽपीश्वरस्तेनजितएव ॥ १२ ॥ ननुकथमेवंतस्यांस्वत्वाभिमानोहातुंशक्यः तत्त्वविचारेणेत्याह कृमिविट्भस्मसुनिष्ठापर्यवसानमंतेयस्य तदीयादेहार्थारतिर्यस्यांसा स्वमहिम्नानभोऽपिछादयतीतितथा ॥ १३ ॥

किंच सिद्धैः देवलब्धैः यज्ञावशिष्टार्थैः पंचयज्ञशेषैः अन्नादिभिः महतां निवृत्तानां परमहंसानां ॥ १४ ॥ एतद्विवृण्वन्नाह देवादीन्पंच यज्ञदेवताः आत्मानंच एवंपृथक्पुरुषमंतर्यामिणमेवयजेत ॥ १५ ॥ १६॥ नपुनरतिनिर्बंधोयथार्थकार्यइत्याह नहीति विप्रमुखेहुतैरन्नादिभिर्यथाइज्येत पूज्येत नतथाअग्निमुखतोहविषाइज्येत ॥ १७ ॥ ब्राह्मणेषुचदेवेषुपंचयज्ञदेवतासुचमर्त्यादिष्वन्येष्वपिनरेपुपश्वादिषुचक्षेत्रज्ञमंतर्यामिणं ब्राह्मणाननुमर्त्यादियजनेब्राह्मणयजनानंतरमन्येषुयजस्व पाठांतरेब्राह्मणाआननंयस्यतं॥ १८॥ प्रौष्ठपदेभाद्रपदे

सिद्धैर्यज्ञावशिष्टार्थैःकल्पयेद्वृत्तिमात्मनः॥ शेषेस्वत्वंत्यजन्प्राज्ञःपदवींमहतामियात् ॥ १४॥ देवानृषीन्नृभूतानिपितॄनात्मानमन्वहं॥ स्ववृत्त्यागतवित्तेनयजेतपुरुषंपृथक् ॥ १५ ॥ यर्ह्यात्मनोऽधिकाराद्याःसर्वाःस्युर्यज्ञसंपदः॥ वैतानिकेनविधिनाअग्निहोत्रादिनायजेत्॥ १६ ॥ नह्यग्निमुखतोऽयंवैभगवान्सर्वयज्ञभुक्॥ इज्यतेहविषाराजन्यथाविप्रमुखेहुतैः ॥ १७ ॥ तस्माद्ब्राह्मणदेवेषुमर्त्यादिषुयथार्हतः ॥ तैस्तैःकामैर्यजस्वैनंक्षेत्रज्ञंब्राह्मणाननु॥ १८॥ कुर्यादापरपक्षीयंमासिप्रौष्ठपदेद्विजः॥ श्राद्धंपित्रोर्यथावित्तंतद्बंधूनांचवित्तवान्॥ १९॥ अयनेविषुवेकुर्याद्व्यतीपातेदिनक्षये॥ चंद्रादित्योपरागेचद्वादशीश्रवणेषुच ॥ २० ॥ तृतीयायांशुक्लशुक्लेनवम्यामथकार्तिके॥ चतसृष्वप्यष्टकासुहेमंतेशिशिरेतथा॥ २१ ॥ माघेचसितसप्तम्यांमघाराकासमागमे॥ राकयाचानुमत्यावामासर्क्षाणियुतान्यपि ॥ २२ ॥ द्वादश्यामनुराधास्याच्छ्रवणस्तिस्रउत्तराः॥ तिसृष्वेकादशीवासुजन्मर्क्षश्रोणयोगयुक्॥ २३ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ शुक्लेमासिवैशाखे शुक्लेपक्षेअक्षय्यतृतीयायामित्यर्थः हेमंतेशिशिरेचमार्गशीर्षादिमासचतुष्टयेऽपियास्तिस्रोअष्टकास्तासु॥ २१॥ संपूर्णचंद्रापौर्णमासी राकान्यूनचंद्रासैवानुमतिः तथामासर्क्षाणितत्तन्मासनामप्रवृत्तिनिमित्तानि नक्षत्राणियुतानियदास्युः तदा तदुक्तंत्रिकांड्यां पुष्ययुक्तापौर्णमासीपौषीमासेतुयत्रसा ॥ नाम्नासपौषोमाघाद्याश्चैवमेकादशापरइति ॥ २२ ॥ अनुराधाश्रवणउत्तराफाल्गुनीउत्तराषाढाउत्तराभाद्रपदावाद्वादश्यांयदास्यात् आसुउत्तरासुत्रिषुएकादशीवायदास्यात् तदाचजन्मर्क्षश्रोणयोगयुक् जन्मनक्षत्रस्यश्रवणस्यवायोगेनयुक्तंदिनंयदातदा योगग्रहणंसंबंधबाहुल्यार्थं ॥ २३ ॥

नकेवलंश्राद्धस्यैवैतेकालाः किंतुधर्ममात्रस्येत्याह तएतइतिद्वाभ्यां तदेवआयुषः अमोघं साफल्यमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ संस्कार कालइति जायायाःपुंसवनादि अपत्यस्यजातकर्मादि आत्मनोयज्ञदीक्षादि प्रेतस्यसंस्थादहनादि मृताहश्चसांवत्सरिकं यदाअन्यस्मि न्नपिअभ्युदयार्थेकर्मणिश्रेयःकुर्यादित्यनुषंगः ॥ २६ ॥ २७॥ यत्रयस्मिन्नेतच्चराचरमस्ति तस्यभगवतोबिंबंरूपंसत्पात्रंयत्रलभ्यते सवैपुण्यतमोदेशः ॥ २८ ॥ २९ ॥ अर्हैरुत्तमैःआश्रितानि ॥ ३० ॥ ३१॥ सीतायारामस्यचाश्रमआदिर्येषां द्वयोःपृथक्पृथग्ग्रहणंवियोग

तएतेश्रेयसःकालानृणांश्रेयोविवर्धनाः ॥ कुर्यात्सर्वात्मनैतेषुश्रेयोऽमोघंतदायुषः ॥ २४ ॥ एषुस्नानंजपोहोमोव्रतंदेवद्विजार्चनं ॥ पितृभूतनृभूतेभ्योयद्दत्तंतद्ध्यनश्वरं ॥ २५ ॥ संस्कारकालोजायायाअपत्यस्यात्मनस्तथा ॥ प्रेतसंस्थामृताहश्चकर्मण्यभ्युदयेनृप ॥ २६ ॥ अथदेशान्प्रवक्ष्यामिधर्मादिश्रेयआवहान् ॥ सवैपुण्यतमोदेशःसत्पात्रंयत्रलभ्यते ॥ २७ ॥ बिंबंभगवतोयत्रसर्वमेतच्चराचरं ॥ यत्रहब्राह्मणकुलंतपोविद्यादयान्वितं ॥ २८ ॥ यत्रयत्रहरेरर्चासदेशःश्रेयसांपदं ॥ यत्रगंगादयोनद्यःपुराणेषुचविश्रुताः ॥ २९ ॥ सरांसिपुष्करादीनिक्षेत्राण्यर्हाश्रितान्युत ॥ कुरुक्षेत्रंगयशिरःप्रयागःपुलहाश्रमः ॥ ३० ॥ नैमिषंफाल्गुनंसेतुःप्रभासोऽथकुशस्थली ॥ वाराणसीमधुपुरीपंपाबिंदुसरस्तथा ॥ ३१ ॥ नारायणाश्रमोनंदासीतारामाश्रमादयः ॥ सर्वेकुलाचलाराजन्महेंद्रमलयादयः ॥ ३२ ॥ एतेपुण्यतमादेशाहरेरर्चाश्रिताश्चये ॥ एतान्देशान्निषेवेतश्रेयस्कामोह्यभीक्ष्णशः ॥ धर्मोह्यत्रेहितःपुंसांसहस्राधिफलोदयः ॥ ३३ ॥ हरिरेवैकउर्वीशयन्मयंवैचराचरं ॥ पात्रंत्वत्रनिरुक्तंवैकविभिःपात्रवित्तमैः ॥ ३४ ॥ देवर्ष्यर्हत्सुवैसत्सुतत्रब्रह्मात्मजादिषु ॥ राजन्यदग्रपूजायांमतःपात्रतयाच्युतः ॥ ३५ ॥

कालाभिप्रायेण ॥ ३२ ॥ अर्चाश्रिताश्चस्थिरप्रतिमाश्रिताः पूर्वंतुशालग्रामशिलाद्यर्चनंदेशउक्तइत्यपौनरुक्त्यं अत्रएषुदेशेषुईहितः कृतः सहस्रगुणमधिकस्यफलस्यउदयोयस्मात्सतथा ॥ ३३ ॥ अथपात्रमाह हरिरेवपात्रंनिरुक्तंनिर्णीतं ॥ ३४ ॥ तदेवाहदेवेषुचऋषिषुचअर्हत्सुच तपोयोगादिसिद्धेषु ब्रह्मात्मजादिषु सनकादिष्वपिसत्सु तत्रत्वदीयेराजसूयेयस्मादच्युतएवपात्रतयासंमतः ॥ ३५ ॥

संमतत्वेहेतुमाह जीवराशिभिर्व्याप्तोब्रह्मांडकोशएवयोंऽघ्रिपः सर्वजीवानात्मनश्चतर्पणं ॥३६॥ एतदेवपुरुषमाननिरुक्त्याद्रढयति पुरा
णीति नृतिर्यगादिरूपाणिपुराणिशरीराणि तेष्वंतर्यामिरूपेणप्रत्यगंशेनचयतःशेते अतःपुरुषइतिप्रसिद्धः ॥ ३७ ॥ तारतम्येनतिर्यगादि
भ्यःपुरुषेयस्मादाधिक्येनवर्तते तस्मात्पुरुषःपात्रं तत्रापियावानात्माज्ञानांशः यथायथाईयते तपआदियोगेनयत्रयत्रप्रतीयते तथा
तथाऽसौपात्रमित्यर्थः तथाचश्रुतिःपुरुषत्वेचाविस्तरामात्मेत्यादि ॥३८॥ तर्हिप्रतिमादौहरेःकिमितिवापूजांकुर्वंतितत्राह दृष्ट्वेतिद्वाभ्यांमि
थोऽवज्ञानमसन्मानस्तस्मिन्नात्माबुद्धिर्येषांतेषांभावंदृष्ट्वा क्रियायैपूजायर्थं ॥३९॥ हरिमुपासतेउपासिताऽपिअर्चापुरुषद्वेषिणामर्थदा

जीवराशिभिराकीर्णआंडकोशांघ्रिपोमहान् ॥ तन्मूलत्वादच्युतेज्यासर्वजीवात्मतर्पणं ॥ ३६ ॥ पुराण्यनेन
सृष्टानिनृतिर्यगृषिदेवताः ॥ शेतेजीवेनरूपेणपुरेषुपुरुषोह्यसौ ॥ ३७ ॥ तेष्वेषुभगवान्राजंस्तारतम्येनवर्तते ॥
तस्मात्पात्रंहिपुरुषोयावानात्मायथेयते ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वातेषांमिथोनृणामवज्ञानात्मतांनृप ॥ त्रेतादिषुहरेरर्चा
क्रियायैकविभिःकृता ॥ ३९ ॥ ततोऽर्चायांहरिंकेचित्संश्रद्धायविपर्यया ॥ उपासतउपास्तापिनार्थदापुरुष
द्विषां ॥ ४० ॥ पुरुषेष्वपिराजेंद्रसुपात्रंब्राह्मणंविदुः ॥ तपसाविद्ययातुष्ट्याधत्तेवेदंहरेस्तनुं ॥ ४१ ॥ नन्वस्यब्रा
ह्मणाराजन्कृष्णस्यजगदात्मनः ॥ पुनंतःपादरजसात्रिलोकींदैवतंमहत् ॥ ४२ ॥ इति० भा० म० स० सदा
चारनिर्णयेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ नारदउवाच कर्मनिष्ठाद्विजाःकेचित्तपोनिष्ठानृपापरे ॥ स्वा
ध्यायेऽन्येप्रवचनेयेकेचिज्ज्ञानयोगयोः ॥ १ ॥ ज्ञाननिष्ठायदेयानिकव्यान्यानंत्यमिच्छता ॥ दैवेचतदभा
वेस्यादितरेभ्योयथाऽर्हतः ॥ २ ॥

नभवति पुरुषेषुद्वेषंहित्वाऽर्चितासतीसापिमंदाधिकारिणांपुरुषार्थप्रदाभवत्ये
वेत्यर्थः ॥ ४० ॥ पुरुषेष्वेवजात्यातपआदिभिश्चपुनर्विशेषांतरमाह पुरुषेष्वपीति योधत्तेतंसुपात्रंविदुः ॥ ४१ ॥ एतदेवकैमुत्यन्यायेन
द्रढयति नन्वस्येति ॥ ४२ ॥ इतिसप्तमेटीकायांचतुर्दशोध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ततःपंचदशेसर्ववर्णाश्रमनिबंधनं ॥ सारतःसंग्रहेणाथव
र्ण्यतेमोक्षलक्षणं ॥ १ ॥ सर्वेषामपिमोक्षधर्माणांसारसंग्रहार्थमध्यायप्रारंभः तत्रश्राद्धगतान्विशेषानाह कर्मनिष्ठाइति स्वाध्यायादिषु
परिनिष्ठिताइतिशेषः ॥ १ ॥ कव्यानिपितॄनुद्दिश्यदेयानि दैवेचहव्यान्यपितस्मैदेयानि यथार्हतइतिसर्वत्रज्ञानादितारतम्येन ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ननुविस्तरःकुतःप्राप्तोयेननिषिध्यतेतत्राह स्वजनानामर्पणात् जामाताचेन्निमंत्र्यतेतद्भ्रात्रादयःकथंवर्ज्याइत्येवंप्राप्ताद्विस्तरा दित्यर्थः ॥ ४ ॥ मुन्यन्नमारण्यंव्रीह्यादि हरिदैवतंहरयेनिवेदितंसत् ॥ ५ ॥ पुरुषात्मकमीश्वरस्वरूपं ॥ ६ ॥ ७ ॥ दंडस्यन्यासः हिंसा यांस्त्यागोयः एतादृशोऽन्योनास्ति ॥८॥ अतएवोत्तमाधिकारिणोबाह्यानिकर्माणित्यजंतीत्याह एकइति अनीहानिष्कामाः ज्ञानदीपि तेआत्मस्फूर्तिमति आत्मसंयमनेजुह्वति मनोनियम्यतदंतरायतयात्यजंतीत्यर्थः तदुक्तंसर्वज्ञसूक्तैः प्रत्यक्स्फूर्तिरसत्स्फूर्तिस्तन्निष्ठावि घातकं ॥ संलक्ष्यसंत्यजेत्कर्मत्यजन्विघ्नहतोऽन्यथेति ॥९॥ मामामेषः ध्रुवंहन्यादिति कुतः अकरुणः तत्कुतः असुतृप्प्राणतर्पकःतत्कि

द्वौदैवेपितृकार्येत्रीनेकैकमुभयत्रवा॥ भोजयेत्सुसमृद्धोऽपिश्राद्धेकुर्यान्नविस्तरं ॥ ३ ॥ देशकालोचिताश्र द्धाद्रव्यपात्रार्हणानिच ॥ सम्यग्भवंतिनैतानिविस्तरात्स्वजनार्पणात् ॥ ४ ॥ देशेकालेचसंप्राप्तेमुन्यन्नंह रिदैवतं॥ श्रद्धयाविधिवत्पात्रेन्यस्तंकामधुगक्षयं ॥ ५ ॥ देवर्षिपितृभूतेभ्यआत्मनेस्वजनायच॥ अन्नंसं विभजन्पश्येत्सर्वंतत्पुरुषात्मकं॥ ६॥ नदद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्त्ववित् ॥मुन्यन्नैःस्यात्पराप्रीतिर्यथा नपशुहिंसया ॥ ७॥ नैतादृशःपरोधर्मोनृणांसद्धर्ममिच्छतां ॥ न्यासोदंडस्यभूतेषुमनोवाक्कायजस्ययः॥८॥ एकेकर्ममयान्यज्ञान्ज्ञानिनोयज्ञवित्तमाः॥ आत्मसंयमनेऽनीहाजुह्वतिज्ञानदीपिते ॥ ९ ॥ द्रव्ययज्ञैर्यक्ष्य माणंदृष्ट्वाभूतानिबिभ्यति॥ एषमाकरुणोहन्यादतज्ज्ञोह्यसुतृप्ध्रुवं॥१०॥तस्माद्दैवोपपन्नेनमुन्यन्नेनापि धर्मवित्॥ संतुष्टोऽहरहःकुर्यान्नित्यनैमित्तिकीःक्रियाः॥११॥विधर्मःपरधर्मश्चआभासउपमाछलः॥अधर्म शाखाःपंचेमाधर्मज्ञोऽधर्मवत्त्यजेत्॥१२॥ धर्मबाधोविधर्मःस्यात्परधर्मोऽन्यचोदितः॥ उपधर्मस्तुपाखंडो दंभोवाशब्दभिच्छलः॥ १३ ॥अतज्ज्ञःआत्मतत्त्वानभिज्ञः तथाचश्रुतिः नतंविदाथयइमाजजानान्यद्युष्माकमंतरंबभूव नी हारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपउक्थशासश्चरंतीति ॥ १० ॥ प्रस्तुतमनुवर्तयति तस्मादिति ॥ ११ ॥ अधर्मवत्साक्षान्निषिद्धवत् ॥ १२॥ क्रममनादृत्यपंचापिव्याचष्टे धर्मबाधः धर्मबुध्यापियस्मिन्क्रियमाणेस्वधर्मबाधः अन्यस्यचोदितोऽन्यस्यपरधर्मः उपमेतिव्याचष्टे ऽउपधर्मस्त्विति शब्दस्यभित्भेदः अन्यथाव्याख्यानंयस्मिन् यथादशावरान्भोजयेदित्युक्तेदशभ्योऽवरानिति शब्दभृदितिपाठेधर्मशब्द मात्रंबिभर्तीतितथा यथागांस्यादित्युक्तेमरिष्यंत्यागोर्दानं ॥ १३ ॥

स्वधर्मानुष्ठानानंतरंधर्मभूयस्त्वादपिपरधर्मोनानुष्ठेयः अनुपयोगादित्याह स्वभावविहितइति ॥१४॥ किंच अधनोधर्मार्थंधनंनेहेत ना ऽपेक्षेतधनार्थंभव्याप्रियेतेतिवा दैवोपपन्नेनैवस्वधर्मसिद्धेरुक्तत्वात् यात्रार्थमपिनेहेतइति एतत्प्रपंचयति अनीहेतिसार्द्धैःषड्भिः ॥ १५॥ ॥ १६ ॥ उपानहौपादयोर्यस्यसउपानत्पात्तस्य ॥ १७॥ गृहपालःश्वातद्वदाचरति ॥ १८ ॥ १९ ॥ क्षुधातृषाचजनःकामस्यांतंयाति अन्नोदकातिरिक्तकामांतराभावात् क्रोधस्यवांतंयाति एतस्यक्रोधस्ययत्फलंहिंसातस्योदयान्निष्पत्तेः दिशोजित्वाऽपिभुवोभुक्त्वाऽपि

यस्त्विच्छयाकृतःपुंभिराभासोह्याश्रमात्पृथक्॥ स्वभावविहितोधर्मःकस्यनेष्टःप्रशांतये॥ १४॥ धर्मार्थम पिनेहेतयात्राऽर्थंवाऽधनोधनं॥ अनीहानीहमानस्यमहाहेरिववृत्तिदा॥ १५॥ संतुष्टस्यनिरीहस्यस्वात्मारा मस्ययत्सुखं॥ कुतस्तत्कामलोभेनधावतोऽर्थेहयादिशः ॥ १६ ॥ सदासंतुष्टमनसःसर्वाःसुखमयादिशः॥ शर्कराकंटकादिभ्योयथोपानत्पदःशिवं॥१७॥ संतुष्टःकेनवाराजन्नवर्त्तेतापिवारिणा ॥ औपस्थ्यजैह्व्य कार्पण्याद्गृहपालायतेजनः॥ १८॥ असंतुष्टस्यविप्रस्यतेजोविद्यातपोयशः ॥ स्रवंतींद्रियलौल्येनज्ञानंचै वावकीर्यते॥ १९॥ कामस्यांतंचक्षुत्तृड्भ्यांक्रोधस्यैतत्फलोदयात् ॥ जनोयातिनलोभस्यजित्वाभुक्त्वादि शोभुवः॥२०॥ पंडितावहवोराजन्बहुज्ञाःसंशयच्छिदः॥ सदसस्पतयोऽप्येकेअसंतोषात्पतंत्यधः॥२१॥ असंकल्पाज्जयेत्कामंक्रोधंकामविवर्जनात्॥ अर्थानर्थेक्षयालोभंभयंतत्त्वावमर्शनात्॥ २२॥ आन्वीक्षि क्याशोकमोहौदंभंमहदुपासया॥ योगांतरायान्मौनेनहिंसांकायाद्यनीहया॥२३॥कृपयाभूतजंदुःखंदैवंज ह्यात्समाधिना॥ आत्मजंयोगवीर्येणनिद्रांसत्त्वनिषेवया॥ २४॥

लोभस्यनैवांतंयातीत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ इदानींकामादिजयोपायानाह असंकल्पादितिचतुर्भिः जयेदितियथाऽपेक्षमन्वेति अर्थेअ नर्थदर्शनेन तत्त्वावमर्शनात् अद्वैतानुसंधानेन ॥ २२ ॥ आन्वीक्षिक्याआत्मानात्मविवेकेन महतांसात्विकानांसेवयायोगस्यांतरायान् लोकवार्तादीन् ॥ २३ ॥ येभ्योभूतेभ्योभयंजायेततेष्वेवकृपयाहिताचरणेन दैवंदेवोपसर्गनिमित्तंतथामनःपीडादि तदुक्तंयाज्ञवल्क्ये न विमनाविफलारंभःसंसीदत्यनिमित्ततइति आत्मजंदेहजं योगवीर्येणप्राणायामादिबलेन सत्त्वनिषेवया सात्त्विकाहारादिना॥२४॥

॥२५॥ ननुकथंगुरौभक्त्यासर्वस्यजयःस्यात्तस्यापिमनुष्यत्वेनतदवस्थत्वात्तत्राह यस्येति मर्त्यासद्धीः मनुष्यइतिदुर्बुद्धिःतस्यशास्त्रश्रव
णंकुंजरस्नानवद्व्यर्थं॥२६॥ ननुगुरोरपिपुत्रादयस्तंनरमेवमन्यंतेअतआह एषगुरुःसाक्षाद्भगवानेवभवेत् लोकस्यनरोऽसावितिबुद्धिर्भ्रांति
रित्यर्थः यद्वानहितसुभ्रादेर्मनुष्यबुध्याप्रतीयमानोऽपिगुरुःभगवान्भवेत् यथैषःश्रीकृष्णइत्यर्थः ॥२७॥ एवंसर्वैरुपायैःकामादिवेगंजि
त्वा नियतेंद्रियोभूत्वाध्यानपरोभवेत् अन्यथातंप्रतिसर्वशास्त्रवैफल्यंस्यादित्याह षड्वर्गेति सर्वाअपिनियमचोदनाः इष्टापूर्तादिविषयाः
षडिंद्रियवर्गस्ययःसंयमः तस्मिन्नेवैकस्मिन्नंतोयासांतदेकपराइत्यर्थः नचतावतापिचरितार्थाइत्याह तदंताःसत्योऽपियदियोगान्धारं

रजस्तमश्वसत्त्वेनसत्त्वंचोपशमेनच ॥ एतत्सर्वंगुरौभक्त्यापुरुषोह्यंजसाजयेत् ॥ २५ ॥ यस्यसाक्षाद्भगव
तिज्ञानदीपप्रदेगुरौ ॥ मर्त्यासद्धीःश्रुतंतस्यसर्वंकुंजरशौचवत् ॥ २६ ॥ एषवैभगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्व
रः ॥ योगेश्वरैर्विमृग्यांघ्रिर्लोकोवैमन्यतेनरं ॥ २७ ॥ षड्वर्गसंयमैकांताःसर्वानियमचोदनाः ॥ तदंतायदि
नोयोगानावहेयुःश्रमावहाः ॥ २८ ॥ यथावार्तादयोह्यर्थायोगस्यार्थंनबिभ्रति ॥ अनर्थायभवेयुस्तेपूर्तमि
ष्टंतथाऽसतः ॥ २९ ॥ यश्चित्तविजयेयत्तःस्यान्निःसंगोऽपरिग्रहः ॥ एकोविविक्तशरणोभिक्षुर्भैक्षामिता
शनः ॥ ३० ॥ देशेशुचौसमेराजन्संस्थाप्यासनमात्मनः ॥ स्थिरंसमंसुखंतस्मिन्नासीतर्ज्वंगओमिति ॥
॥ ३१ ॥ प्राणापानौसन्निरुंध्यात्पूरकुंभकरेचकैः ॥ यावन्मनस्त्यजेत्कामान्स्वनासाग्रनिरीक्षणः ॥ ३२ ॥
यतोयतोनिःसरतिमनःकामहतंभ्रमत् ॥ ततस्ततउपाहृत्यहृदिरुंध्याच्छनैर्बुधः ॥ ३३ ॥ एवमभ्यसतश्चित्तं
कालेनाल्पीयसायतेः ॥ अनिशंतस्यनिर्वाणंयात्यनिंधनवन्हिवत् ॥ ३४ ॥

णाध्यानसमाधीन् नोआवहेयुः नसाधयेयुस्तर्हिकेवलंश्रमावहाएवेत्यर्थः ॥ २८॥ एतदेवदृष्टांतेनाह यथावार्तादयःकृष्यादयः अर्थाः
तत्फलानिचयोगस्यार्थंमोक्षंनसाधयंति प्रत्युतअनर्थायसंसारायैव असतोबहिर्मुखस्यइष्टापूर्तान्यपितथा ॥ २९ ॥ एवंयोगंयुंजतोऽ
पियस्यकुटुंबादिसंगेनचित्तंविक्षिप्येततस्यकृत्यमाह यश्चित्तस्यविजयेयत्तउद्युक्तः सभिक्षुःस्यात् संन्यसेत् तथाचस्मृतिः द्वंद्वाहतस्यगा
र्हस्थ्यंध्यानभंगादिकारणं॥ लक्षयित्वागृहीस्पष्टंसंन्यसेदविचारयन्निति भिक्षयाप्राप्तंमितमशनंयस्यसः ॥३०॥ ऋजुसममंगंयस्यसः सु
खंयथाभवत्येवमासीत ओमित्युच्चारयन्नितिशेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ एवमनिशमभ्यसतस्तस्ययतेश्चित्तंनिर्वाणंशांतियातीति॥३४॥

नचपुनर्विक्षिप्येतेत्याह कामादिभिरक्षुभितंयच्चित्तंतन्नोत्तिष्ठेत् यतः प्रशांताअखिलावृत्तयोयस्य कुतः ब्रह्मसुखेनस्पृष्टं ॥ ३५ ॥ यस्तु प्रव्रज्यांकृत्वाऽपिभोगमभिलिप्सुःस्यात् तंनिंदति यइति त्रयाणांधर्मादीनांवर्गः आसमंतादुप्यतेयस्मिन् तस्मात्गृहात् तान्धर्मादीन् वांताशी छर्दितभोजीनिर्लज्जश्चसः ॥ ३६ ॥ नचेदमघटितंदृष्टत्वादित्याह यैःपूर्वंस्वदेहःअनात्मादिरूपः स्मृतः चिंतितः तएवपुनरेतमात्मेतिमत्वाश्लाघयंतिस्तावयंतिहि ॥ ३७ ॥ यतिमुपलक्षणीकृत्यान्यानपिस्वधर्मत्यागिनोनिंदति गृहस्थस्येतिद्वाभ्यां ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ नन्वात्मतत्त्वज्ञस्यभिक्षोरिंद्रियलौल्येऽपिकोदोषस्तत्राह आत्मानंपरंब्रह्मचेज्जानीयात् ज्ञानेनधुतानिरस्ताआशयावासनायस्य तस्यज्ञानिनोलौल्यमेवनसंभवतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः आत्मानंचेद्विजानीयादयमस्मीतिपूरुषः॥किमिच्छन्कस्यकामायशरीरमनुसंज्वरेदिति॥४०॥

कामादिभिरनाविद्धंप्रशांताखिलवृत्तियत्॥ चित्तंब्रह्मसुखस्पृष्टंनैवोत्तिष्ठेतकर्हिचित्॥ ३५ ॥ यःप्रव्रज्यगृहात्पूर्वंत्रिवर्गावपनात्पुनः॥ यदिसेवेततान्भिक्षुःसवैवांताश्यपत्रपः॥ ३६॥ यैःस्वदेहःस्मृतोनात्मामर्त्योविट्कृमिभस्मसात्॥ तएनमात्मसात्कृत्वाश्लाघयंतिह्यसत्तमाः ॥ ३७ ॥ गृहस्थस्यक्रियात्यागोव्रतत्यागोवटोरपि॥ तपस्विनोग्रामसेवाभिक्षोरिंद्रियलौल्यता॥ ३८ ॥ आश्रमापसदाह्येतेखल्वाश्रमविडंबकाः॥ देवमायाविमूढांस्तानुपेक्षेतानुकंपया॥ ३९ ॥ आत्मानंचेद्विजानीयात्परंज्ञानधुताशयः॥ किमिच्छन्कस्यवाहेतोर्देहंपुष्णातिलंपटः॥ ४० ॥ आहुःशरीरंरथमिंद्रियाणिहयानभीषून्मनइंद्रियेशं॥ वर्त्मानिमात्राधिषणांचसूतंसत्त्वंबृहद्बंधुरमीशसृष्टं॥ ४१ ॥ अक्षंदशप्राणमधर्मधर्मौचक्रेऽभिमानंरथिनंचजीवं ॥ धनुर्हितस्यप्रणवंपठंतिशरंतुजीवंपरमेवलक्ष्यं॥ ४२ ॥

अज्ञस्यतुलौल्येननरकपातापत्तेरप्रमत्तेनसदातत्त्वज्ञानेयतितव्यमितीममर्थमात्मानंरथिनंविद्धिशरीरंरथमेवचेत्यादिश्रुत्युक्तरथरूपकद्वारेणाह आहुरितिषड्भिः इंद्रियेशंमनोऽभीषून् रश्मीनाहुः मात्राः शब्दादीन् वर्त्मानिगंतव्यदेशानाहुः सत्त्वंचित्तं बृहद्देहव्यापिबंधुरंबंधनं चित्तंविनाह्यनिबद्धमिवशरीरंभवति ईशसृष्टमिति बंधनकर्तात्वीशएवेत्यर्थः ॥ ४१ ॥ प्राणादयःपंच नागःकूर्मश्चकृकलोदेवदत्तोधनंजयइत्येवंदशविधंप्राणमक्षंअभिमानंसाहंकारंजीवं रथिनं शुद्धंजीवंशरं परं ब्रह्मलक्ष्यं यथाधनुषाशरोलक्ष्येनिपात्यते तथाप्रणवेनजीवोब्रह्मणिनिपात्यतइत्यर्थः ॥ ४२ ॥

रागादयोजेतव्याःशत्रवः ॥४३॥ तत्ररजोऽभिनिवेशःक्वचित् आरूढसमाधेःसत्त्वप्रकृतयोऽपिपरोपकारादिप्रवृत्तयःशत्रवः ॥४४॥नृका
यरूपंरथंआत्मवशःउपकल्प्यइंद्रियादिपरिकरोयस्मिन् ' तथाभूतंयावद्धत्तेतावदेव गरिष्ठानांगुरूणांचरणसेवयानिशितंज्ञानखड्गंबिभ्रत्
अच्युताश्रयःसन्निरस्तशत्रुरुपशांतःस्वानंदेनतुष्टोभूत्वाइदंरथादिकमुपेक्षेतइत्यर्थः ॥ ४५ ॥ अच्युताश्रयाभावेबाधकमाह नोचेदिति
असंतोबहिर्मुखायेइंद्रियवाजिनःसूतश्चते उत्पथंप्रवृत्तिमार्गंनीत्वाविषयाख्येषुदस्युषुनिक्षिपंति हयैःसूतेनचसहवर्तमानंतमोंऽधेतमसा

रागोद्वेषश्चलोभश्चशोकमोहौभयंमदः ॥ मानोऽवमानोऽसूयाचमायाहिंसाचमत्सरः ॥ ४३ ॥ रजःप्रमादः
क्षुन्निद्राशत्रवस्त्वेवमादयः ॥ रजस्तमःप्रकृतयःसत्त्वप्रकृतयःक्वचित् ॥ ४४ ॥ यावन्नृकायरथमात्मवशो
पकल्पंधत्तेगरिष्ठचरणार्चनयानिशातं ॥ ज्ञानासिमच्युतबलोदधदस्तशत्रुःस्वाराज्यतुष्टउपशांतइदंविज
ह्यात् ॥ ४५ ॥ नोचेत्प्रमत्तमसदिंद्रियवाजिसूतानीत्वोत्पथंविषयदस्युषुहिक्षिपंति ॥ तेदस्यवःसहयसूतम
मुंतमोंऽधेसंसारकूपउरुमृत्युभयेक्षिपंति ॥४६॥ प्रवृत्तंचनिवृत्तंचद्विविधंकर्मवैदिकं ॥ आवर्त्ततप्रवृत्तेननि
वृत्तेनाश्नुतेऽमृतं ॥ ४७॥ हिंस्रंद्रव्यमयंकाम्यमग्निहोत्राद्यशांतिदं ॥ दर्शश्चपूर्णमासश्चचातुर्मास्यंपशुःसुतः
॥ ४८ ॥ एतदिष्टंप्रवृत्ताख्यंहुतंप्रहुतमेवच ॥ पूर्तंसुरालयारामकूपाजीव्यादिलक्षणं ॥ ४९ ॥

व्याप्ते उरुमृत्युभयंयस्मिन् ॥४६॥ ननुवेदविहितेष्टापूर्तादिकारिणःपुंसःकथमेवमनर्थप्राप्तिःस्यात् इत्याशंक्यवेदोक्तकर्मणांद्वैविध्यंदर्श
यन्फलभेदमाह प्रवृत्तंचेतिदशभिः ॥ ४७ ॥ हिंस्रं श्येनादिकर्म अशांतिदमत्यासक्तियुक्तं आदिशब्दार्थविवरणं दर्शश्चेति पशुःपशुया
गःसुतः सोमयागः ॥ ४८ ॥ हुतंवैश्वदेवं प्रहुतंबलिहरणम् एतत्सर्वमिष्टमुच्यते एतदेवयदिकाम्यम् अशांतिदंचतर्हिप्रवृत्ताख्यमपी
त्यर्थः आजीव्यंप्रपादि ॥ ४९ ॥

प्रवृत्तेनकर्मणाआरोहावरोहाभ्यामावृत्तिप्रकारमाह द्रव्यस्यचरुपुरोडाशादेःसूक्ष्मोविपाकः परिणामोदेहांतरारंभकःयेनसंपरिष्वक्तोग च्छति यएवश्रुतौअपशब्देनोक्तः इतितुपंचम्यामाहुतावापःपुरुषवचसोभवंतीतिपाठांतरेद्रव्यशब्देनतेजोमात्राशब्दोक्तानींद्रियाणि सू क्ष्मविपाकशब्देनहृदयाग्रप्रद्योतः तथाचश्रुतिः सइमास्तेजोमात्राःसमभ्याददानोहृदयमेवान्वक्रामतीति तथातस्यहैतस्यहृदयाग्रंप्रद्यो ततेतेनैषआत्मानिष्क्रामतीतिधूमादिशब्दैस्तत्तदभिमानिन्योदेवताः तत्रापक्षयः कृष्णपक्षः सोमःसोमलोकः तत्रभुक्तभोगस्यावरोहण प्रकारमाह दर्शइत्यादि विपरीतलक्षणयाविशिष्टभोगक्षयशोकाग्निनादेहलयेनादर्शनमुच्यते एतदुक्तंभवति भूतसूक्ष्मयुक्तोधूमाद्याति वाहकदेवताभिःसोमलोकंप्रापितः तद्भोगावसानेविलीनदेहोवृष्टिद्वारेणौषधिवीरुधादिसाम्यापत्तिक्रमेणजायते एवंपुनर्भवहेतुःपितृया

द्रव्यसूक्ष्मविपाकश्चधूमोरात्रिरपक्षयः॥ अयनंदक्षिणंसोमोदर्शओषधिवीरुधः ॥ ५० ॥ अन्नंरेतइतिक्ष्मे शपितृयाणंपुनर्भवः॥ एकैकश्येनानुपूर्वंभूत्वाभूत्वेहजायते ॥ ५१ ॥ निषेकादिश्मशानांतैःसंस्कारैःसंस्कृतो द्विजः॥ इंद्रियेषुक्रियायज्ञान्ज्ञानदीपेषुजुह्वति॥ ५२ ॥ इंद्रियाणिमनस्यूर्मौवाचिवैकारिकंमनः ॥ वाचं वर्णसमाम्नायेतमोंकारेस्वरेन्यसेत् ॥ ५३ ॥

णं प्रवृत्तकर्ममार्गइति ॥ ५० ॥ क्ष्मेश हेभूपते पुनर्भवमेवाह एकैकश्येनप्रत्येकं क्रमेणभूत्वातत्तत्सान्निध्यंप्राप्येहभूमौजायते ॥ ५१ ॥ तत्राधिकारिणमाह निषेकादिति अन्यस्त्विष्टादिकार्यप्येवंजन्मनलभतइत्यर्थः निवृत्तकर्मनिष्ठस्योपासनादिविशेषमुपदिशन्नर्चिरादिमार्गेणब्रह्मलोकप्राप्तिमाह इंद्रियेष्वित्यादिना यद्वा द्रव्ययज्ञेषुहिंसायादुर्निवार त्वादितिमुख्यंनिवृत्तंकर्मैवदर्शयन्नाह ज्ञानेनदीप्यंतइतितथातेषु इंद्रियव्यापाराणामिष्टापूर्तादीनामिंद्रियतावन्मात्रतांभावयंतीत्यर्थः ए वमुत्तरत्रापि ॥ ५२ ॥ ऊर्मौ दर्शनादिसंकल्परूपेमनसि वैकारिकंविकारयुक्तंमनोवाचि विध्यादिलक्षणयावाचाहिमनःकर्तृत्वादिवि कारंभजति वर्णानांसमाम्नायेसमुदाये तद्विशेषत्वाद्वाचः स्वरेअकारादिस्वरत्रयात्मके ॥ ५३ ॥

ओंकारंबिंदौतंचनादे प्राणेसूत्रात्मनिमहति ब्रह्मणिअग्निरितितत्तदभिमानिन्योदेवताःप्राप्नोतीतिपूर्ववत् दिवाहः प्राह्णस्तस्यैवांतः राका शुक्लपक्षस्यांतः यद्वा प्राह्णोराकाइतिचपुराणमतं उत्तरंत्र्ययनं स्वराट्ब्रह्मा एवंब्रह्मलोकंगतस्यभोगावसानेमोक्षप्रकारमाह विश्वइति विश्वःस्थूलोपाधिः सःस्थूलंसूक्ष्मेविलाप्यसूक्ष्मोपाधिस्तैजसोभवति सूक्ष्मंकारणेविलाप्यकारणोपाधिःप्राज्ञोभवति कारणंचसर्वसाक्षित्वेनान्वयात् साक्षिस्वरूपेविलाप्यतुर्योभवति तेषांचव्यभिचारिणांसाक्ष्याणांलयेशुद्धआत्माभवतिमुच्यतइत्यर्थः ॥ ५४ ॥ यथेतरोभूत्वा निवर्ततेतथाननिवर्ततइत्यर्थः ॥ ५५ ॥ वेदननिर्मितेतेधूममभिसंभवंतीत्यादिनातेअर्चिरभिसंभवतीत्यादिनाचनिश्चयेनविविच्यज्ञापितेत्यर्थः॰जनस्थोऽपिदेहस्थोऽपिनमुह्यति ॥५६॥ तत्रहेतुमाह आदाविति जनानांदेहानामादौकारणत्वेन अंतेवाऽवधित्वेन यत्सयथावहि

ओंकारंबिंदौनादेतंतंतुप्राणेमहत्यमुं ॥ अग्निःसूर्योदिवाप्राह्णःशुक्लोराकोत्तरंस्वराट् ॥ विश्वश्चतैजसःप्राज्ञस्तुर्यआत्मासमन्वयात् ॥ ५४ ॥ देवयानमिदंप्राहुर्भूत्वाभूत्वाऽनुपूर्वशः ॥ आत्मयाज्युपशांतात्मात्यात्मस्थोननिवर्तते॥५५॥ यएतेपितृदेवानामयनेवेदनिर्मिते ॥ शास्त्रेणचक्षुषावेदजनस्थोऽपिनमुह्यति॥५६॥ आदावंतेजनानांसद्बहिरंतःपरावरं॥ ज्ञानंज्ञेयंवचोवाच्यंतमोज्योतिस्त्वयंस्वयं ॥ ५७ ॥ आबाधितोऽपित्याभास्रोयथावस्तुतयास्मृतः॥ दुर्घटत्वादैंद्रियकंतद्वदर्थविकल्पितं ॥ ५८ ॥ क्षित्यादीनामिहार्थानांछायानकतमापिहि ॥ नसंघातोविकारोऽपिनपृथक्नान्वितोमृषा ॥ ५९ ॥

भोग्यमंतर्भोक्तृपरमवरंचउच्चनीचं तमोऽप्रकाशः ज्योतिः प्रकाशः तत्तुसर्वमयंज्ञानीस्वयमेवनतस्माद्व्यतिरिक्तंवस्तुकिंचिदस्ति येनमुह्येदित्यर्थः॥५७॥ ननुतर्हिकथंपृथगर्थस्तस्यापिप्रतीयतेतत्राह आबाधितः तर्कविरोधेनसर्वतोबाधितोऽपिआभासः प्रतिबिंबादिःवस्तुतयास्मृतः तद्वदैंद्रियकंसर्वमर्थत्वेनविकल्पितं नतुपरमार्थतः दुर्घटत्वात् ॥५८॥तदेवाह क्षित्यादीनांपंचभूतानांछायाऐक्यबुद्ध्यालंबनरूपंदेहादिसंघातारंभपरिणामानांमध्येकतमापिनभवतिनतावत्तेषांसंघातः वृक्षाणामिववनं एकदेशाकर्षणेसर्वाकर्षणानुपपत्तेः नह्येकस्मिन्वृक्षआकृष्टेसर्वंवनमाकृष्यते नचविकारःआरब्धोअवयवी अपिशब्दान्नपरिणामोपि कुतःसकिंस्वावयवेभ्यः परिणतेभ्योवापृथक्तदन्वितोवा नतावदत्यंतंपृथक् तथाअप्रतीतेः नचान्वितःसकिंप्रत्यवयवंसर्वोऽपिअन्वेतिअंशेनवा आद्येअंगुलिमात्रेपिदेहबुद्धिःस्यात् द्वितीयेतस्याप्यंशांगीकारेसत्यनवस्थास्यात् अतोमृषैवेत्यर्थः ॥ ५९ ॥

एवंदेहादेर्मिथ्यात्वमुक्त्वा तद्धेतूनांक्षित्यादीनामपिमिथ्यात्वमाह धारयंतीति धातवोमहाभूतानि तन्मात्रैः सूक्ष्मैरवयवैर्विनानस्युःअव
यवित्वात्तेषामपि तर्ह्यवयवःसत्यइतिचेत्तत्राह उक्तप्रकारेणावयविन्यसति अवयवोऽप्यंततोऽसन्नेवस्यात् अवयविप्रतीत्यन्यथानुपप
त्तिविनातत्सद्भावेप्रमाणाभावादित्यर्थः तदुक्तंपंचमस्कंधे एवंनिरुक्तंक्षितिशब्दवृत्तमित्यादि ॥ ६० ॥ ननुअवयविनोऽभावेआगमापा
यिषुबाल्यादिषुसोऽयंदेवदत्तइतिप्रत्यभिज्ञाननंनस्यात् तदुक्तंभट्टैः आविर्भावतिरोभावधर्मकेष्वनपायियत्॥तद्धर्मीतितत्राह स्यादिति व
स्तुनःपरमात्मनोविकल्पेभेदेअसति यद्वावस्तुनोऽविकल्पेसतिपूर्वपूर्वारोपसादृश्यात् सएवेतिभ्रमःस्यात् सचतावदेवयावदविद्यानिवृत्तिः
ननुसर्वमिथ्यात्वेशास्त्रस्यविधिनिषेधकताकथंतत्राह स्वप्नमध्येजाग्रत्स्वापव्यवस्थायथेति ॥ ६१ ॥ इदानीमुक्तमेवाद्वैतंभावनात्रयोपदे

धातवोवयवित्वाच्चतन्मात्रावयवैर्विना॥ नस्युर्ह्यसत्यवयविन्यसन्नवयवोंऽततः ॥ ६० ॥ यत्सादृश्यभ्रम
स्तावद्विकल्पेसतिवस्तुनः॥ जाग्रत्स्वापौयथास्वप्नेतथाविधिनिषेधता ॥ ६१ ॥ भावाद्वैतंक्रियाद्वैतंद्रव्याद्वैतं
तथात्मनः ॥ वर्तयन्स्वानुभूत्येहत्रीन्स्वप्नान्धुनुतेमुनिः ॥ ६२ ॥ कार्यकारणवस्त्वैक्यमर्शनंपटतंतुवत् ॥ अव
स्तुत्वाद्विकल्पस्यभावाद्वैतंतदुच्यते ॥ ६३॥ यद्ब्रह्मणिपरेसाक्षात्सर्वकर्मसमर्पणं ॥ मनोवाक्तनुभिःपार्थक्रि
याद्वैतंतदुच्यते ॥ ६४ ॥ आत्मजायासुतादीनामन्येषांसर्वदेहिनां ॥ यत्स्वार्थकामयोरैक्यंद्रव्याद्वैतंतदुच्यते॥
॥ ६५ ॥ यद्यस्यवाऽनिषिद्धंस्याद्येनयत्रयतोनृप ॥ सतेनेहेतकर्माणिनरोनान्यैरनापदि ॥ ६६ ॥

शेनदृढीकरोति भावाद्वैतमितिचतुर्भिः वर्तयन्नालोचयन् स्वानुभूत्याआत्मतत्त्वानुभवेन त्रीन् जाग्रदादीन् त्रयआवसथास्त्रयःस्वप्नाइति
श्रुतेः यद्वा वस्तुभेदबुद्धिरेकःस्वप्नः ततस्तत्तदधिकारभेदेनकर्मभेदबुद्धिःद्वितीयः ततोमत्कर्मसाधितमेतत्फलंममैवभोग्यमितितृतीयः तान्
धुनुतेनिवर्तयति॥ ६२ ॥कार्यकारणयोर्वस्त्वैक्यस्यमर्शनमालोचनं तंतुरेवनपटइति॥ ६३ ॥मनोवाक्तनुभिः कृतानांकर्मणांसमर्पणंतैःसमर्प
णमितिवा उद्देश्यफलभेदोहिक्रियाभेदेहेतुः ईश्वरार्पणेचतदभावात् क्रियाणामद्वैतं ॥ ६४॥ आत्मनःस्वस्यजायादीनांचस्वार्थश्चकामश्च
तयोः देहादीनांपंचभूतात्मकत्वेनभोक्तुश्चपरमात्मत्वेनाभेदालोचनेनार्थकामयोर्यदैक्यदर्शनमित्यर्थः॥ ६५ ॥उक्तानाश्रमधर्मान्संक्षिप्या
ह यदिति, यत्द्रव्यं येनोपायेन यतःसकाशात् ॥ ६६ ॥

प्रस्तुतमुपसंहरति एतैरिति अस्यश्रीकृष्णस्यगतिं तद्भक्तिभाक्तस्यभक्तः ॥६७॥ एतत्सर्वसाधारणमुक्तं भक्तस्यतुभक्तिरेवसर्वपुरुषार्थहेतुरितिपांडवानेवलक्षीकृत्याह यथाहीति हेनृपदेव नृपैर्देवैश्चसहायैर्दुस्त्यजादितिवा आत्मनःश्रीकृष्णादेवप्रभोर्हेतोः अडभावआर्षः उत्कर्षेणातरतेत्यर्थः यथायथावत् तमेवभजतेतिशेषः यद्वा यथाआपद्गणादुत्तीर्णस्त्वं यथाचक्रतूनहार्षीत् तथाश्रीकृष्णादेवतारकात्

एतैरन्यैश्चवेदोक्तैर्वर्तमानःस्वकर्मभिः॥ गृहेऽप्यस्यगतिंयायाद्राजंस्तद्भक्तिभाङ्नरः॥६७॥ यथाहियूयंनृपदेवदुस्त्यजादापद्गणादुत्तरतात्मनःप्रभोः॥ यत्पादपंकेरुहसेवयाभवानहारषीन्निर्जितदिग्गजःक्रतून्॥६८॥ अहंपुराऽभवंकश्चिद्गंधर्वउपबर्हणः॥ नाम्नाऽतीतेमहाकल्पेगंधर्वाणांसुसंमतः॥ ६९ ॥ रूपपेशलमाधुर्यसौगंध्यप्रियदर्शनः॥ स्त्रीणांप्रियतमोनित्यंमत्तस्तुपुरुलंपटः॥ ७० ॥ एकदादेवसत्रेतुगंधर्वाप्सरसांगणाः॥ उपहूताविश्वसृग्भिर्हरिगाथोपगायने ॥ ७१ ॥ अहंचगायंस्तद्विद्वान्स्त्रीभिःपरिवृतोगतः॥ ज्ञात्वाविश्वसृजस्तन्मेहेलनंशेपुरोजसा॥ याहित्वंशूद्रतामाशुनष्टश्रीःकृतहेलनः॥ ७२ ॥ तावद्दास्यामहंजज्ञेतत्रापिब्रह्मवादिनां॥शुश्रूषयाऽनुषंगेणप्राप्तोऽहंब्रह्मपुत्रतां॥७३॥ धर्मस्तेगृहमेधीयोवर्णितःपापनाशनः॥ गृहस्थोयेनपदवीमंजसान्यासिनामियात्॥ ७४ ॥ यूयंनृलोकेबतभूरिभागालोकंपुनानामुनयोऽभियंति॥ येषांगृहानावसतीतिसाक्षाद्गूढंपरंब्रह्ममनुष्यलिंगं॥ ७५ ॥ सवाअयंब्रह्ममहद्विमृग्यंकैवल्यनिर्वाणसुखानुभूतिः॥ प्रियःसुहृद्वःखलुमातुलेयआत्मार्हणीयोविधिकृद्गुरुश्च॥ ७६ ॥

संसारादप्युत्तरतेत्यर्थः॥६८॥श्रीकृष्णसेवामहतामवज्ञयाभ्रश्यति तत्कृपयाचसिध्यतीतिदर्शयन्पूर्ववृत्तांतमाह अहमितिसार्द्धैःपंचभिः नाम्नाउपबर्हणः ॥६९॥ पेशलंसौकुमार्यं रूपादिभिःप्रियंदर्शनंयस्य ॥ ७०॥७१ ॥ तदाज्ञानविद्वान्उन्मत्तःसन्गायन्नेवगतः॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ त्वंतुकृतार्थएवेतिहर्षेणपुनःपूर्वश्लोकानेवपठति यूयमिति शेषंस्पष्टं ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

नयस्यसाक्षाद्भवपद्मजादिभीरूपंधियावस्तुतयोपवर्णितं॥मौनेनभक्त्योपशमेनपूजितःप्रसीदतामेषससात्वतांपतिः॥ ७७॥ श्रीशुकउवाच इतिदेवर्षिणाप्रोक्तंनिशम्यभरतर्षभः॥ पूजयामाससुप्रीतःकृष्णंचप्रेमविह्वलः॥ ७८ ॥ कृष्णपार्थावुपामंत्र्यपूजितःप्रययौमुनिः ॥ श्रुत्वाकृष्णंपरंब्रह्मपार्थःपरमविस्मितः॥ ७९ ॥ इतिदाक्षायणीनांतेपृथग्वंशाःप्रकीर्तिताः ॥ देवासुरमनुष्याद्यालोकायत्रचराचराः ॥ ८० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रह्लादानुचरितेयुधिष्ठिरनारदसंवादेसदाचारनिर्णयोनामपंचदशोध्यायः॥ १५॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कंधः समाप्तः ॥

॥ अथ श्रीमद्भागवते अष्टमस्कंधः प्रारभ्यते ॥

[illegible]यनमः गुणायंगुणताऽवाप्यैरणुनेकरुणानिधिं॥तमहंशरणंयामिपरमानंदमाधवं ॥१॥ त्रिगुणाष्टभिरध्यायैर्वैवस्वतसुतान्वय[illegible] [illegible]सत्कीर्तिप्रसंगायवितन्यते ॥२॥ एवमुक्तोऽष्टमस्कंधेसद्धर्मःसत्त्वशोधकः॥कर्तृपालकवक्त्रादिमन्वादीनांनिरूपणैः ॥३॥ सद्धर्म[illegible]शुद्धसत्त्वा[illegible]तरंगेशसत्कथा॥सूर्यसोमान्वयाख्यानैरधुनासंगतोच्यते ॥४॥ तत्रच त्रयोदशभिरध्यायैःसूर्यवंशोनुवर्ण्यते॥एकादशभिर

श्रीगणेशायनमः राजोवाच मन्वंतराणिसर्वाणित्वयोक्तानिश्रुतानिमे॥वीर्याण्यनंतवीर्यस्यहरेस्तत्रकृतानिच॥ १ ॥ योऽसौसत्यव्रतोनामराजर्षिर्द्रविडेश्वरः॥ज्ञानंयोऽतीतकल्पांतेलेभेपुरुषसेवया॥ २ ॥सवैविवस्वतःपुत्रोमनुरासीदितिश्रुतं॥त्वत्तस्तस्यसुताश्चोक्ताइक्ष्वाकुप्रमुखानृपाः॥ ३॥ तेषांवंशंपृथक्ब्रह्मन्वंश्यानुचरितानिच॥ कीर्तयस्वमहाभागनित्यंशुश्रूषतांहिनः ॥ ४ ॥ येभूतायेभविष्याश्चभवंत्यद्यतनाश्चये॥तेषांनःपुण्यकीर्तीनांसर्वेषांवदविक्रमान्॥५॥ सूतउवाच एवंपरीक्षितारा ज्ञासदसिब्रह्मवादिनां॥पृष्टःप्रोवाचभगवान्शुकःपरमधर्मवित्॥६॥ श्रीशुकउवाच श्रूयतांमानवोवंशःप्राचुर्येणपरंतप ॥नशक्यतेविस्तरतोवक्तुंवर्षशतैरपि॥ ७॥ परावरेषांभूतानामात्मायःपुरुषःपरः ॥ सएवासीदिदंविश्वंकल्पांतेऽन्यन्नकिंचन॥८॥ तस्यनाभेःसमभवत्पद्मकोशोहिरण्मयः॥तस्मिन्जज्ञेमहाराजस्वयंभूश्चतुराननः॥९॥ मरीचिर्मनसस्तस्यजज्ञेतस्यापिकश्यपः॥दाक्षायण्यांततोदित्यांविवस्वानभवत्सुतः॥ १० ॥ ततोमनुःश्राद्धदेवःसंज्ञायामासभारत॥श्रद्धायांजनयामासदशपुत्रान्सआत्मवान्॥ ११ ॥ इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टधृष्टकरूषकान्॥नरिष्यंतंपृषध्रंचनभगंचकविंविभुः॥ १२ ॥

ध्यायैःसोमवंशस्ततःपरैः ॥ ५ ॥ तत्रतुप्रथमेध्यायेवैवस्वतसुतान्वये॥सोमवंशप्रवेशोक्त्यैसुद्युम्नस्त्रीत्वमुच्यते ॥ ६॥ उक्तानुवादपूर्वकंवैवस्वतमनोर्वंशंपृच्छति मन्वंतराणीतिपंचभिः॥ १ ॥२॥ ॥३॥ ४॥ ५ ॥ ६ ॥७॥ अनुक्तवंशंवक्तुंपूर्वोक्तमेवतावद्वंशप्रवर्तकंश्रीआदिनारायणमारभ्यानुस्मारयति परावरेषामितिपंचभिः॥८॥ [illegible]॥ नभगंनेतिपाठेपिनभगएवनाभागः ॥१२॥

[illegible] स्यतिपुत्रपौत्रादि[illegible]भृतिसोमवंशसंचारंवक्तुं सप्रस्तावमिलोपाख्यानमाह अप्रजस्यमनोःपूर्वमित्यादिनाऽध्या
[illegible]र्थसमाप्ति ॥ १२ ॥ पूर्वमिक्ष्वाकुप्रभृतीनामुत्पत्तेःप्राक् दुहित्रर्थंममकन्यायथाभवेत् तथायजेतिहोतारंसम्यगयाचत पयएवभ[illegible]

अप्रजस्यमनोःपूर्ववसिष्ठोभगवान्किल ॥ मित्रावरुणयोरिष्टिंप्रजार्थमकरोत्प्रभुः ॥ १३ ॥ तत्रश्रद्धामनोः
पत्नीहोतारंसमयाचत ॥ दुहित्रर्थमुपागम्यप्रणिपत्यपयोव्रता ॥ १४ ॥ प्रेषितोऽध्वर्युणाहोतायत्तयासुसमा
हितः ॥ हविषिव्यचरत्तेनवषट्कारंगृणन्द्विजः ॥ १५ ॥ होतुस्तद्व्यभिचारेणकन्येलानामसाऽभवत् ॥ तांवि
लोक्यमनुःप्राहनातिहृष्टमनागुरुं ॥ १६ ॥ भगवन्किमिदंजातंकर्मवोब्रह्मवादिनां ॥ विपर्ययमहोकष्टंमैवं
स्याद्ब्रह्मविक्रिया ॥ १७ ॥ यूयंमंत्रविदोयुक्तास्तपसादग्धकिल्बिषाः ॥ कुतःसंकल्पवैषम्यमनृतंविबुधेष्वि
व ॥ १८ ॥ तन्निशम्यवचस्तस्यभगवान्प्रपितामहः ॥ होतुर्व्यतिक्रमंज्ञात्वाबभाषेरविनंदनं ॥ १९ ॥ एतत्सं
कल्पवैषम्यंहोतुस्तेव्यभिचारतः ॥ तथापिसाधयिष्येतेसुप्रजस्त्वंस्वतेजसा ॥ २० ॥ एवंव्यवसितोराजन्भग
वान्सुमहायशाः ॥ अस्तौषीदादिपुरुषमिलायाःपुंस्त्वकाम्यया ॥ २१ ॥ तस्मैकामवरंतुष्टोभगवान्हरिरीश्व
रः ॥ ददाविलाऽभवत्तेनसुद्युम्नःपुरुषर्षभः ॥ २२ ॥ सएकदामहाराजविचरन्मृगयांवने ॥ वृतःकतिपयामा
त्यैरश्वमारुह्यसैंधवं ॥ २३ ॥ प्रगृह्यरुचिरंचापंशरांश्चपरमाद्भुतान् ॥ दंशितोऽनुमृगंवीरोजगामदिशमुत्तरां
॥ २४ ॥ सकुमारोवनंमेरोरधस्तात्प्रविवेशह ॥ यत्रास्तेभगवान्रुद्रोरममाणःसहोमया ॥ २५ ॥ तस्मिन्प्रवि
ष्टएवासौसुद्युम्नःपरवीरहा ॥ अपश्यत्स्त्रियमात्मानमश्वंचवडवांनृप ॥ २६ ॥ तथातदनुगाःसर्वेआत्मलिंग
विपर्ययं ॥ दृष्ट्वाविमनसोऽभूवन्वीक्षमाणाःपरस्परं ॥ २७ ॥

[illegible]माहारोनियतोयस्याः ॥ १४ ॥ अध्वर्युणाहोतर्यजेतिप्रेषितोहोतातेनगृहीतेहविषिसतियत्तयाप्रार्थितंध्यायन्व्यचरत् अयजत् पाठांतरे
[illegible]वषट्कारंगृणन्वौषडित्युच्चारयन् ॥ १५ ॥ १६ ॥ ब्रह्मविक्रियामंत्राण्यथात्वं ॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रपितामहोवसिष्ठः ॥ १९ ॥
॥ २० ॥ [illegible] ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ विगततिमिरमाभासः प्रकाशश्चान्यस्ययासु तथाभूता दिशः कुर्वंतः ॥ २९ ॥ ३० ॥ प्रसंगं रत्यभिनिवेशं स्त्रीप्रसंगदर्शनकलुषितमनसः संतः तत्प्रसंगशून्यं नरनारायणाश्रमं ययुः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ प्रासंगिकमुक्त्वाप्रस्तुतमनुवर्णयति अनुचरीसंयुक्तेतिचवक्तव्ये भूतपूर्वगत्यापुं

राजोवाच कथमेवंगुणोदेशः केनवाभगवन्कृतः ॥ प्रश्नमेनंसमाचक्ष्वपरंकौतूहलंहिनः ॥ २८ ॥ श्रीशुकउवाच एकदागिरिशंद्रष्टुमृषयस्तत्रसुव्रताः ॥ दिशोवितिमिराभासाः कुर्वंतःसमुपागमन् ॥ २९ ॥ तान्विलोक्यांबिकादेवीविवासाव्रीडिताभृशं ॥ भर्तुरंकात्समुत्थायनीवीमाश्वथपर्यधात् ॥ ३० ॥ ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्यप्रसंगंरममाणयोः ॥ निवृत्ताःप्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमं ॥ ३१ ॥ तदिदंभगवानाहप्रियायाः प्रियकाम्यया ॥ स्थानंयःप्रविशेदेतत्सवैयोषिद्भवेदिति ॥ ३२ ॥ ततऊर्ध्वंवनंतद्वैपुरुषाववर्जयंतिहि ॥ साचानुचरसंयुक्ताविचचारवनाद्वनं ॥ ३३ ॥ अथतामाश्रमाभ्याशेचरंतींप्रमदोत्तमां ॥ स्त्रीभिःपरिवृतांवीक्ष्यचकमेभगवान्बुधः ॥ ३४ ॥ साऽपितंचमकेसुभ्रूःसोमराजसुतंपतिं ॥ सतस्यांजनयामासपुरूरवसमात्मजं ॥ ॥ ३५ ॥ एवंस्त्रीत्वमनुप्राप्तःसुद्युम्नोमानवोनृपः ॥ सस्मारस्वकुलाचार्यंवसिष्ठमितिशुश्रुम ॥ ३६ ॥ सतस्यतांदशांदृष्ट्वाकृपयाभृशपीडितः ॥ सुद्युम्नस्याशयन्पुंस्त्वमुपाधावतशंकरं ॥ ३७ ॥ तुष्टस्तस्मैसभगवानृषयेप्रियमावहन् ॥ स्वांचवाचमृतांकुर्वन्निदमाहविशांपते ॥ ३८ ॥ मासंपुमान्सभवितामासंस्त्रीनवगोत्रजः ॥ इत्थंव्यवस्थयाकामंसुद्युम्नोऽवतुमेदिनीं ॥ ३९ ॥ आचार्यानुग्रहात्कामंलब्ध्वापुंस्त्वंव्यवस्थया ॥ पालयामासजगतींनाभ्यनंदन्स्मतंप्रजाः ॥ ४० ॥ तस्योत्कलोगयोराजन्विमलश्चसुतास्त्रयः ॥ दक्षिणापथराजानोबभूवुर्धर्मवत्सलाः ॥ ४१ ॥ ततःपरिणतेकालेप्रतिष्ठानपतिःप्रभुः ॥ पुरूरवसउत्सृज्यगांपुत्रायगतोवनं ॥ ॥ ४२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेइलोपाख्यानेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

स्त्वनिर्देशः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ आशयनइच्छन् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ नाभ्यनंदन्स्त्रीत्वेलज्जयामासंमासंनिलीयावस्थानात् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥

सत्यजितःइंद्रस्यसखासन् ॥२६॥ उत्तमस्तृतीयोमनुस्तस्य भ्राता तामसश्चतुर्थो मनुरिति ॥२७॥ त्रिशिखईश्वरइंद्रः ॥२८॥ अन्यानपिविशिष्टपराक्रमान्देवानाह देवावैधृतयइति ॥२९॥ हरिरित्याहृतः व्याहृतः महात् ग्राहात् ॥ ३०॥ अमूमुचत् मोचयामास ॥ ३१ ॥ श्रवणेच्छायांहेतुःतत्कथासुतासुकथासु साकथैववासुमहत्पुण्यं पुण्यस्यविशेषणंधन्यमित्यादि ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इत्यष्टमेटीकायांप्रथमो

सोऽनृतव्रतदुःशीलानसतोयक्षराक्षसान् ॥ भूतद्रुहोभूतगणांस्त्ववधीत्सत्यजित्सखः ॥ २६ ॥ चतुर्थउत्तमभ्राता मनुनाम्नाचतामसः ॥ पृथुःख्यातिर्नरःकेतुरित्याद्यादशतत्सुताः ॥ २७॥ सत्यकाहरयोवीरादेवास्त्रिशिखईश्वरः ॥ ज्योतिर्धामादयःसप्तऋषयस्तामसेंऽतरे ॥ २८ ॥ देवावैधृतयोनामविधृतेस्तनयानृप ॥ नष्टाःकालेनयैर्वेदाविधृताःस्वेनतेजसा ॥ २९ ॥ तत्रापिजज्ञेभगवान्हरिण्यांहरिमेधसः ॥ हरिरित्याहृतोयेनगजेंद्रोमोचितोग्रहात् ॥ ३० ॥ राजोवाच बादरायणएतत्तेश्रोतुमिच्छामहेवयं ॥ हरिर्यथागजपतिंग्राहग्रस्तममूमुचत् ॥ ३१ ॥ तत्कथासुमहत्पुण्यंधन्यंस्वस्त्ययनंशुभं ॥ यत्रयत्रोत्तमश्लोकोभगवान्गीयतेहरिः ॥ ॥ ३२ ॥ सूतउवाच परीक्षितैवंसतुबादरायणिःप्रायोपविष्टेनकथासुचोदितः ॥ उवाचविप्राःप्रतिनंद्यपार्थिवंमुदामुनीनांसदसिस्मशृण्वतां ॥ ३३ ॥ इतिश्रीभा० म० अष्टमस्कंधेमन्वंतरानुचरितेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच आसीद्गिरिवरोराजंस्त्रिकूटइतिविश्रुतः ॥ क्षीरोदेनावृतःश्रीमान्योजनायुतमुच्छ्रितः ॥ १ ॥ तावताविस्तृतःपर्यक्त्रिभिःशृंगैःपयोनिधिं ॥ दिशःखंरोचयन्नास्तेरौप्यायसहिरण्मयैः ॥ २ ॥ अन्यैश्चककुभःसर्वारत्नधातुविचित्रितैः ॥ नानाद्रुमलतागुल्मैर्निर्घोषैर्निर्झरांभसां ॥ ३ ॥

ऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ तुर्येमन्वंतरेप्रोक्तंगजेंद्रस्यविमोक्षणं ॥ द्वितीयादित्रिभिस्तत्तुविस्तरेणोपवर्ण्यते ॥ १ ॥ द्वितीयेतुगजेंद्रस्यगजीभिःक्रीडतोजले ॥ दैवाद्ग्राहगृहीतस्यहरिस्मृतिरुदीर्यते ॥ २ ॥ आसीत् अस्ति ॥ १ ॥ तावतायोजनायुतेनपर्यक्परितः त्रिकूटसमाख्याबीजमाह त्रिभिःशृंगैःमुख्यैः ॥ २ ॥ अन्यैश्चशृंगैःनिर्झरांभसांनिर्घोषैश्चककुभःसर्वारोचयन्नास्तइतिपूर्वेणैवान्वयः कथंभूतैःशृंगैःरत्नैः धातुभिश्चविचित्रितैः नानाविधानांद्रुमलतानांगुल्मायेषुतैः ॥ ३ ॥

पयसऊर्मिभिः समंतादवनिज्यमानाअंघ्रयोमूलप्रांतायस्य हरिद्भिःपलाशवर्णैः ॥ ४ ॥ ५॥ किन्नरादीनांसंगीतसन्नादैर्नदंत्योगुहायस्मि न्प्रदेशेतमभिगर्जंति हरयःसिंहाःअमर्षया असहनेन॥६॥नानायेआरण्याःपशवः तेषांव्रातैः संकुलाभिर्द्रोणीभिः अलंकृतआस्ते किंच चित्राद्रुमायेषुतेषुसुरोद्यानेषुकलकंठामधुरस्वनाविहंगमायस्मिन्॥७॥ किंच स्वच्छोदकैःसरित्सरोभिर्युतः मणयइववालुकायेषुतैः पुलि नैश्वयुतः देवस्त्रीणांमज्जनेनयआमोदः तेनसौरभयुक्तान्यंबूनि अनिलाश्वतश्वयुतआस्ते॥८॥ तस्यद्रोण्यांवरुणस्योद्यानमास्ते गिरिवना

सचावनिज्यमानांघ्रिःसमंतात्पयऊर्मिभिः॥ करोतिश्यामलांभूमिंहरिन्मरकताश्मभिः ॥ ४ ॥ सिद्धचारण गंधर्वविद्याधरमहोरगैः॥ किन्नरैरप्सरोभिश्चक्रीडद्भिर्जुष्टकंदरः॥ ५॥ यत्रसंगीतसन्नादैर्नदद्गुहममर्षया॥ अभिगर्जंतिहरयःश्लाघिनःपरशंकया॥ ६ ॥ नानारण्यपशुव्रातसंकुलद्रोण्यलंकृतः॥ चित्रद्रुमसुरोद्यानक लकंठविहंगमः॥ ७॥ सरित्सरोभिरच्छोदैःपुलिनैर्मणिवालुकैः॥ देवस्त्रीमज्जनामोदसौरभांब्वनिलैर्युतः॥ ॥ ८ ॥ तस्यद्रोण्यांभगवतोवरुणस्यमहात्मनः॥ उद्यानमृतुमन्नामआक्रीडंसुरयोषितां ॥ सर्वतोऽलंकृतंदि व्यैर्नित्यंपुष्पफलद्रुमैः॥ ९ ॥ मंदारैःपारिजातैश्चपाटलाशोकचंपकैः ॥ चूतैःप्रियालैःपनसैराम्रैराम्रातकैरपि ॥ १० ॥ क्रमुकैर्नालिकेरैश्चखर्जूरैर्बीजपूरकैः ॥ मधुकैःसालतालैश्चतमालैरसनार्जुनैः॥ ११ ॥ अरिष्टोदुंबर प्लक्षैर्वटैःकिंशुकचंदनैः॥ पिचुमंदैःकोविदारैःसरलैःसुरदारुभिः ॥ १२ ॥ द्राक्षेक्षुरंभाजंबूभिर्बदर्यक्षाभया मलैः॥ बिल्वैःकपित्थैर्जंबीरैर्वृतोभल्लातकादिभिः॥ १३ ॥ तस्मिन्सरःसुविपुलंलसत्कांचनपंकजं॥ कुमुदो त्पलकल्हारशतपत्रश्रियोर्जितं॥ मत्तषट्पदनिर्घुष्टंशकुंतैश्चकलस्वनैः॥ १४ ॥ हंसकारंडवाकीर्णंचक्राह्वैः सारसैरपि॥ जलकुक्कुटकोयष्टिदात्यूहकुलकूजितं॥ १५॥

दिसर्वंध्येयमितिवक्ष्यति अतोगिरिमुपवर्ण्यवनंवर्णयति सर्वतोऽलंकृतमिति ॥९॥ पुनर्गिरिंवर्णयति मंदारैरितिचतुर्भिः मंदारादिभिर्वृतइ त्यन्वयः॥१०॥११॥१२॥१३॥ तस्मिन्गिरौसरआस्ते तद्वर्णयति सुविपुलमित्यादिसार्धैःपंचभिः लसंतिकांचनपंकजानियस्मिन् कुमु दादीनांश्रियाऊर्जितं कलःस्वनोयेषांतैःशकुंतैश्चनिर्घुष्टं॥१४॥ चक्राह्वैःसारसैरप्याकीर्णं जलकुक्कुटादीनांकुलैःकूजितं॥ १५॥

मत्स्यानांकच्छपानांचसंचारेणचलतांपद्मानांरजसायुक्तंपयोयस्मिन्तत् ॥ १६ ॥ १७ ॥ नित्यमृतवः फलपुष्पादिसंपत्तिहेतवोयेषांतै
रलंशोभितं ॥ १८॥ तत्रैवंसतिएकदातद्गिरिकाननाश्रयोवारणयूथपः करेणुभिश्चरन् तृषार्दितेनस्वयूथेनदृतः सरोवरस्याभ्याशंसमीपमग

मत्स्यकच्छपसंचारचलत्पद्मरजःपयः ॥ कदंबवेतसनलनीपवंजुलकैर्वृतं ॥ १६ ॥ कुंदैःकुरबकाशोकैःशिरी
षैःकुटजेंगुदैः ॥ कुब्जकैःस्वर्णयूथीभिर्नागपुन्नागजातिभिः ॥ १७ ॥ मल्लिकाशतपत्रैश्चमाधवीजालकादि
भिः ॥ शोभितंतीरजैश्चान्यैर्नित्यर्तुभिरलंद्रुमैः ॥ १८ ॥ तत्रैकदातद्गिरिकाननाश्रयःकरेणुभिर्वारणयूथपश्च
रन् ॥ सकंटकान्कीचकवेणुवेत्रवद्विशालगुल्मंप्ररुजन्वनस्पतीन् ॥ १९ ॥ यद्गंधमात्राद्धरयोगजेंद्राव्याघ्रा
दयोव्यालमृगाःसखड्गाः ॥ महोरगाश्चापिभयाद्द्रवंतिसगौरकृष्णाःशरभाश्चमर्यः ॥ २० ॥ वृकावराहामहि
षर्क्षशल्यागोपुच्छसालावृकमर्कटाश्च ॥ अन्यत्रक्षुद्राहरिणाःशशादयश्चरंत्यभीतायदनुग्रहेण ॥ २१ ॥ सघ
र्मतप्तःकरिभिःकरेणुभिर्वृतोमदच्युत्कलभैरनुद्रुतः ॥ गिरिंगरिम्णापरितःप्रकंपयन्निषेव्यमाणोऽलिकुलैर्म
दाशनैः ॥ २२ ॥ सरोऽनिलंपंकजरेणुरूषितंजिघ्रन्विदूरान्मदविह्वलेक्षणः ॥ वृतःस्वयूथेनतृषार्दितेनतत्सरो
वराभ्याशमथागमद्द्रुतं ॥ २३ ॥ विगाह्यतस्मिन्नमृतांबुनिर्मलंहेमारविंदोत्पलरेणुवासितं ॥ पपौनिकामंनि
जपुष्करोद्धृतमात्मानमद्भिःस्नपयन्गतक्लमः ॥ २४ ॥ स्वपुष्करेणोद्धृतशीकरांबुभिर्निपाययन्संस्नपयन्यथा
गृही ॥ घृणीकरेणूःकलभांश्चदुर्मदोनाचष्टकृच्छ्रंकृपणोऽजमायया ॥ २५ ॥ तंतत्रकश्चिन्नृपदैवचोदितोग्रा
होबलीयांश्चरणेरुषाऽग्रहीत् ॥ यदृच्छयैवंव्यसनंगतोगजोयथाबलंसोऽतिबलोविचक्रमे ॥ २६ ॥

मदितिपंचमेनान्वयः किंकुर्वन् कीचकवेणुवेत्रवंतंविशालंगुल्मलतादिसंदर्भंवनस्पतींश्चप्ररुजन्प्रभंजन् ॥ १९ ॥ कथंभूतःयस्यगंधमात्राद्ध
रयःसिंहाःगजेंद्रादयश्चभयाद्द्रवंतिपलायंते ॥ २० ॥ वृकादयःक्षुद्राः अल्पाःप्राणिनः अन्यत्रतद्दृष्टिपथंत्यक्त्वाचरंति ॥ २१ ॥ पुनःकीदृशःघर्म
तप्तःमदच्युन्मदस्रावी मदमश्नंतीतितथातैः ॥ २२ ॥ २३ ॥ निजेनपुष्करेणकराग्रेणोद्धृतं गतक्लमःसन् निकामंपपौ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

दीनधियःकरेणवः तंकेवलंविचुकुशुः ॥ २७ ॥ २८ ॥ मनउत्साहशक्तिः बलंशारीरं ओजःऐंद्रियंतेषां सकलंबलादि विपर्ययोविपरी तमधिकं जलौकसः ग्राहस्य ॥ २९ ॥ सइत्थंयदाप्राणस्यसंकटमाप यतोदेही ॥ ३० ॥ बुद्धिमेवाह नमामीति अहंनचप्रभवामि यतः ग्राहरूपेणकेवलंविधातुःपाशेनावृतः तथाऽपितंपरंपरमेश्वरं परेषांब्रह्मादीनामयनमाश्रयभूतं शरणंयामि ॥ ३१ ॥ कोऽसौयंशरणं

तथातुरंयूथपतिंकरेणवोविकृष्यमाणंतरसाबलीयसा ॥ विचुकुशुर्दीनधियोऽपरेगजाःपार्ष्णिग्रहास्तारयितुंनचाशकन् ॥ २७॥ नियुध्यतोरेवमिभेंद्रनक्रयोर्विकर्षतोरंतरतोबहिर्मिथः ॥ समाःसहस्रंव्यगमन्महीपते सप्राणयोश्चित्रममंसतामराः ॥ २८ ॥ ततोगजेंद्रस्यमनोबलौजसांकालेनदीर्घेणमहानभूद्व्ययः ॥ विकृष्यमाणस्यजलेवसीदतोविपर्ययोऽभूत्सकलंजलौकसः ॥ २९॥ इत्थंगजेंद्रःसयदापसंकटंप्राणस्यदेहीविवशोयदृच्छया ॥ अपारयन्नात्मविमोक्षणेचिरंदध्याविमांबुद्धिमथाभ्यपद्यत ॥ ३० ॥ नमामिमेज्ञातयआतुरंगजाःकुतःकरिण्यःप्रभवंतिमोचितुं ॥ ग्राहेणपाशेनविधातुरावृतोऽप्यहंचतंयामिपरंपरायणं ॥ ३१ ॥ यःकश्चनेशोबलिनोंऽतकोरगात्प्रचंडवेगादभिधावतोभृशं॥ भीतंप्रपन्नंपरिपातियद्भयान्मृत्युःप्रधावत्यरणंतमीमहि ॥ ३२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेमन्वंतरानुवर्णनेगजेंद्रोपाख्यानेद्वितीयोऽध्यायः ॥ ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच एवंव्यवसितोबुद्ध्यासमाधायमनोहृदि ॥ जजापपरमंजाप्यंप्राग्जन्मन्यनुशिक्षितं ॥ १ ॥

यासितत्राह यःकश्चनेति अंतकएवोरगस्तस्मात् तंशरणमीमहिव्रजेम यद्भयादित्यत्रश्रुतिः भीषाऽस्माद्वातःपवतेभीषोदेतिसूर्यः भीषाऽस्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्युर्धावतिपंचमइति ॥ ३२ ॥ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ तृतीयेतुगजेंद्रेणस्तुतोहरिरुपेत्यतं ॥ समुद्दधारेभंग्राहात्ग्राहंदेवलशापतः ॥ १ ॥ जाप्यंजप्यंस्तोत्रं प्राग्जन्मनिइंद्रद्युम्नसंज्ञे ॥ १ ॥

तस्मैनमोनमनं अभिधीमहिअभिध्यायेम केवलं माहगृहीतत्वेनकायप्रणतैरशक्यत्वात् स्वस्यतज्ज्ञानंसंभावयितुंविशिनष्टि यतश्चिद्रूपा त् एतद्देहादिचिदात्मकंचेतनंभवति तदुक्तं येनचेतयतेविश्वमिति तत्रहेतुः पुरुषायपूर्षुकारणत्वेनप्रविष्टाय ननुप्रकृतिपुरुषौकारणमिति प्रसिद्धंतत्राह आदिःप्रकृतिःबीजंपुरुषःतद्रूपाय प्रविष्टत्वेऽपिजीववत्पारतंत्र्यंवारयति परेशायेति ॥ २ ॥ परमैश्वर्यंविवृण्वन्नाहयावत्स मासि यस्मिन्नधिष्ठाने यतउपादानात् येनकर्त्रायश्चस्वयमेवेदंविश्वंभवति अस्मात्कार्यात्परस्मात्कारणाच्चयःपरस्तंस्वयंभुवंस्वतःसिद्धं प्रपद्येशरणंव्रजामि॥३॥विश्वहेतुत्वंस्वतःसिद्धत्वंचोक्तं इदानींविश्वप्रकाशकत्वंस्वप्रकाशकत्वंचवर्णयन्प्रार्थयते यःस्वात्मनीति विभातम भिव्यक्तंसत्क्वचित्प्रलयेतिरोहितंलीनंसत् तदुभयंकार्यंकारणंचसाक्षीसन्नीक्षते साक्षित्वेहेतुः अविद्धदृक् अलुप्तदृष्टिः आत्ममूलःस्वयंप्र

गजेंद्रउवाच नमोभगवतेतस्मैयतएतच्चिदात्मकं॥पुरुषायादिबीजायपरेशायाभिधीमहि ॥ २ ॥ यस्मि न्निदंयतश्चेदंयेनेदंयइदंस्वयं॥ योऽस्मात्परस्माच्चपरस्तंप्रपद्येस्वयंभुवं॥३॥ यःस्वात्मनीदंनिजमाययाऽर्पितं क्वचिद्विभातंक्वचतत्तिरोहितं॥ अविद्धदृक्साक्ष्युभयंतदीक्षतेसआत्ममूलोऽवतुमांपरात्परः ॥ ४ ॥ कालेनपं चत्वमितेषुकृत्स्नशोलोकेषुपालेषुचसर्वहेतुषु॥ तमस्तदासीद्गहनंगभीरंयस्तस्यपारेऽभिविराजतेविभुः॥ ५॥ नयस्यदेवाऋषयःपदंविदुर्जंतुःपुनःकोऽर्हतिगंतुमीरितुं ॥ यथानटस्याकृतिभिर्विचेष्टतोदुरत्ययानुक्रमणः समावतु॥ ६॥ दिदृक्षवोयस्यपदंसुमंगलंविमुक्तसंगामुनयःसुसाधवः॥ चरंत्यलोकव्रतमव्रणंवनेभूतात्म भूताःसुहृदःसमेगतिः॥ ७॥

काशःकुतःपरात्प्रकाशकाच्चक्षुरादेरपिपरःतस्यापिप्रकाशकइत्यर्थः चक्षुषश्चक्षुरित्यादिश्रुतेः ॥४॥ तिरोहितमीक्षतइत्येतत्प्रपंचपूर्वकंदुर्ज्ञे यत्वंवदन्प्रार्थयते कालेनेतिद्वाभ्यां पंचत्वमितेषुनाशंप्राप्तेषु गहनंदुरवगाहं गभीरमनंतं तस्यतमसः आदित्यवर्णंतमसःपरस्तादितिश्रुतेः ॥५॥ अतएवदेवादयोयस्यस्वरूपंनविदुःजंतुरर्वाचीनःकोऽपिगंतुंज्ञातुमीरितुंवक्तुंवा दुरत्ययंदुर्गममनुक्रमणंचरितंकथनंवायस्यसःमामां॥ ॥६॥ कथंतर्हितमेवविदित्वातिमृत्युमेतीत्यादिश्रुतिरित्याशंक्यतज्ज्ञानोपायंकथयन्नाह दिदृक्षवइति अलोकव्रतंब्रह्मचर्यादि अव्रणम च्छिद्रं भूतानामात्मभूताःभूतेष्वात्मदृष्टयःसंतःसमेगतिरस्तु ॥ ७ ॥

[illegible]नुक्रमणत्वप्रपचयन्प्रणमति नविद्यतइत्यादिना लोकानामप्ययःप्रलयः संभवोजन्मतयोर्द्वंद्वैक्यं तदर्थंयस्तानिजन्मादीनिस्वीकरोतितस्मैनमइत्युत्तरेणान्वयः॥८॥ब्रह्मणेअरूपाय अनंतशक्तयेउरुरूपाय अतआश्चर्याणिकर्माणियस्यतस्मैपरेशायनमः॥ ९॥आत्मप्रदीपायप्रकाशांतरस्याविषयाय कुतःसाक्षिणेप्रकाशाय परमात्मनेजीवनियंत्रे अतएवगिरांविदूरायअप्राप्याय चेतसांचित्तवृत्तीनां तथाचश्रुतिः यतोवाचोनिवर्तंतेअप्राप्यमनसासहेति॥ १०॥ एवमपिविपश्चितानिपुणेननैष्कर्म्येणसंन्यासेन सत्वेनशुद्धेन संन्यासयोगाद्यतयःशुद्धसत्वाइतिश्रुतेः प्रतिलभ्यायप्रत्यक्त्वेनप्राप्याय निर्वाणसुखं[illegible]मोक्षानंदानुभूतये॥ ११॥गुणधर्मिणे सत्वादिधर्मानुकारिणे ज्ञानघनायचेतिनिर्विशेषत्वेऽपिप्रधानवैलक्षण्यमुक्तं॥ १२॥साक्षिणइतिसर्वाध्य[illegible]निर्विकारत्वमुक्तं आत्मनांक्षेत्रज्ञानांमूलाय मूलस्यप्रधा

नविद्यतेयस्यचजन्मकर्मवाननामरूपेगुणदोषएववा ॥ तथाऽपिलोकाप्ययसंभवाययःस्वमाययातान्यनुकालमृच्छति ॥ ८ ॥ तस्मैनमःपरेशायब्रह्मणेऽनंतशक्तये ॥ अरूपायोरुरूपायनमआश्चर्यकर्मणे ॥ ९ ॥ नमआत्मप्रदीपायसाक्षिणेपरमात्मने ॥ नमोगिरांविदूरायमनसश्चेतसामपि ॥ १० ॥ सत्वेनप्रतिलभ्यायनैष्कर्म्येणविपश्चिता ॥ नमःकैवल्यना[illegible]निर्वाणसुखसंविदे ॥ ११ ॥ नमःशांतायघोरायमूढायगुणधर्मिणे॥ निर्विशेषायसाम्यायनमोज्ञानघनायच ॥ १२ ॥ क्षेत्रज्ञायनमस्तुभ्यंसर्वाध्यक्षायसाक्षिणे ॥ पुरुषायात्ममूलायमूलप्रकृतयेनमः ॥ १३ ॥ सर्वेंद्रियगुणद्रष्ट्रेसर्वप्रत्ययहेतवे ॥ असताछाययोक्तायसदाभासायतेनमः ॥ १४ ॥ नमोनंमस्तेऽखिलकारणायनिष्कारणायाद्भुतकारणाय ॥ सर्वागमाम्नायमहार्णवायनमोऽपवर्गायपरायणाय ॥ १५॥

नस्यापिप्रकृतयेउद्भवहेतवे तत्रहेतुःपुरुषायपूर्वमेवसते तथाचश्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्यपुरुषत्वमितिपूर्णायेतिवा॥ १३॥सर्वेंद्रियाणांयेगुणाःविषयास्तेषांद्रष्ट्रे सर्वेप्रत्ययाइंद्रियवृत्तयोहेतवोज्ञापकायस्यतस्मै तदेवाह असताअहंकारादिप्रपंचेन छाययाऽसद्रूपया उक्तायप्रतिबिंबेनबिंबमिवसूचिताय तत्रहेतुः सद्रूपोविषयेषुआभासोयस्यतस्मैतदुक्तंतृतीये यथाजलस्थआभासइत्यादिना पाठांतरेअसत्यस्यछायायाअध्यासेन अक्तायतुगेयतदवतो[illegible]नायेत्यर्थः॥ १४॥ अखिलकारणायसर्वकारणरूपायअतएवस्वयंनिष्कारणाय कारणत्वेपिमृदादिवद्विकारंवारयति अद्भुतकारणायेति एवंभूतत्वेप्रमाणमाह सर्वेआगमाःपंचरात्रादयः आम्नायाश्चवेदाः तेषांमहार्णवायस्रोतसामिवपर्यवसानस्थानाय अपवर्गायमोक्षरूपाय अतःपरायणायउत्तमानामाश्रयाय॥ १५॥

गुणाएवारणिस्तयाछन्नश्चिदूष्मपोज्ञानाग्निःतस्मै तेषांगुणानांक्षोभेकार्येविस्फू र्जितंवहिर्वृत्तिकंमानसंयस्य सोऽकामयतबहुस्यामितिश्रु
तेः नैष्कर्म्यमात्मतत्त्वंतस्यभावेनभावनया विवर्जिताआगमा विधिनिषेधलक्षणा येषु स्वयमेवप्रकाशोयस्यतस्मै ॥ १६ ॥ मादृक्प्रपन्न इति
श्वासौप्रपन्नःपशुः तस्यपाशोऽविद्या तस्यविशेषेणमोक्षणंयेन तत्रयोग्यतामाह मुक्ताय मोचनेहेतुः भूरिः करुणायस्य अतः तत्रार्थेअ
लयाय अनलसाय स्वांशेनअंतर्यामिरूपेण सर्वेषांतनुभृतांमनसिप्रतीताप्रख्यातायाप्रत्यक्दृक्‌तस्मै तथाचश्रुतिः यआत्मनितिष्ठन् आ
त्मानमंतरोयमयतीति भगवतेसर्वेषांतनुभृतांनियमनेसमर्थायतेषांमनःस्थितत्वेऽपिबृहते अपरिच्छिन्नाय ॥ १७ ॥ अंतस्थत्वेऽपिदेहादि

गुणारणिछन्नचिदूष्मपायतत्क्षोभविस्फूर्जितमानसाय ॥ नैष्कर्म्यभावेनविवर्जितागमस्वयंप्रकाशायनम
स्करोमि ॥ १६ ॥ मादृक्प्रपन्नपशुपाशविमोक्षणायमुक्तायभूरिकरुणायनमोऽलयाय ॥ स्वांशेनसर्वतनुभृ
न्मनसिप्रतीतप्रत्यग्दृशेभगवतेबृहतेनमस्ते ॥ १७ ॥ आत्मात्मजाप्तगृहवित्तजनेषुसक्तैर्दुष्प्रापणायगुणसंग
विवर्जिताय ॥ मुक्तात्मभिःस्वहृदयेपरिभाविताय ज्ञानात्मनेभगवतेनमईश्वराय ॥ १८ ॥ यंधर्मकामार्थवि
मुक्तिकामाभजंतइष्टांगतिमाप्नुवंति ॥ किंत्वाशिषोरात्यपिदेहमव्ययंकरोतुमेऽदभ्रदयोविमोक्षणं ॥ १९ ॥
एकांतिनोयस्यनकंचनार्थंवांछंतियेवैभगवत्प्रपन्नाः ॥ अत्यद्भुतंतच्चरितंसुमंगलंगायंतआनंदसमुद्रम
ग्नाः ॥ २० ॥ तमक्षरंब्रह्मपरंपरेशमव्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यं ॥ अतींद्रियंसूक्ष्ममिवातिदूरमनंतमाद्यंपरि
पूर्णमीडे ॥ २१ ॥

ष्वासक्तैर्दुष्प्रापणाय आप्तुमशक्याय तत्रहेतुः गुणसंगेनविवर्जिताय अ
तएवमुक्तात्मभिः देहादिष्वनासक्तैश्चिंतिताय तैःपरिभावितरूपमाह ज्ञानात्मनइत्यादि ॥ १८ ॥ इष्टांगतिंकामितधर्मादिफलंप्राप्नुवंत्येव
नतुतावदेव किंतुयास्तैरकामिताअन्याअप्याशिषोराति देहमव्ययंराति एवंयः अदभ्रदयःसमेविमोक्षणंकेवलंकरोतु नाधिकंप्रार्थये ॥
॥ १९ ॥ एतावदप्यहंभक्तिसुखानभिज्ञत्वेनवांछामि यस्यएकांतभक्तानकंचिदर्थंवांछंति तंपरमेश्वरमीडेस्तौमीत्युत्तरेणान्वयः तेषांनि
ष्कामत्वेहेतुः येवैभगवतः सर्वज्ञान्मुक्तान् प्रपन्नाःसेवितवंतः ॥ २० ॥ अत्यद्भुतसुमंगलत्वप्रदर्शनार्थमक्षरत्वादीनिविशेषणानि ॥ २१ ॥

परिपूर्णत्वंप्रदर्शयन्नाहत्रिभिःयस्येति फल्ग्व्याचस्वल्पयैवकलयाअंशेनकृताः सजयतादितितृतीयेनान्वयः ॥२२ ॥ कथंकृताइत्यपेक्षा
यांदृष्टांतौयथाऽर्चिषोऽग्नेरितिप्रवाहेदृष्टांतः सवितुर्गभस्तयइत्यानंत्ये निर्यांतिउद्गच्छंति संयांतिलीयंते गुणसंप्रवाहमेवाह बुद्धिर्मनइति
खानिकरणानिशरीरसर्गाःकार्यदेहप्रवाहाश्चयतोभवंतिसः॥ २३॥ अतएवदेवादीनांमध्येकोऽपिनभवति नजंतुःलिंगत्रयशून्यंप्राणिमा
त्रमपिकिंतुसर्वस्यनिषेधेअवधित्वेनअवशिष्यतइतिनिषेधशेषः मायया अशेषः अशेषात्मकः जयतात् मद्विमोक्षणायाविर्भवतु ॥२४॥न
चयाहाच्छरीरस्यमोक्षणेनाहंजीवितुमिच्छामि तत्रहेतुः अमुयाअंतर्वहिश्चाविवेकव्याप्तया गजजात्याकिंप्रयोजनं आत्मलोकस्यआत्म

यस्यब्रह्मादयोदेवावेदालोकाश्चराचराः॥ नामरूपविभेदेनफल्ग्व्याचकलयाकृताः॥ २२ ॥ यथाऽर्चिषोऽग्नेः
सवितुर्गभस्तयोनिर्यांतिसंयांत्यसकृत्स्वरोचिषः ॥ तथायतोऽयंगुणसंप्रवाहोबुद्धिर्मनःखानिशरीरसर्गाः॥
॥२३॥ सवैनदेवासुरमर्त्यतिर्यङ्नस्त्रीनषंढोनपुमान्नजंतुः॥नायंगुणःकर्मनसन्नचासन्निषेधशेषोजयताद
शेषः॥२४॥ जिजीविषेनाहमिहामुयाकिमंतर्बहिश्चावृतयेभयोन्या॥इच्छामिकालेननयस्यविप्लवस्तस्या
त्मलोकावरणस्यमोक्षं ॥ २५ ॥ सोऽहंविश्वसृजांविश्वमविश्वंविश्ववेदसं ॥ विश्वात्मानमजंब्रह्मप्रणतोऽ
स्मिपरंपदं॥ २६ ॥ योगरंधितकर्माणोहृदियोगविभाविते ॥ योगिनोयंप्रपश्यंतियोगेशंतंनतोऽस्म्यहं ॥
॥ २७ ॥ नमोनमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय॥ प्रपन्नपालायदुरंतशक्तयेकदिंद्रियाणा
मनवाप्यवर्त्मने॥ २८॥

प्रकाशस्ययदावरणमज्ञानं तस्यैवतुमोक्षमिच्छामि यस्यमोक्षस्यकालेननाशो
नास्ति यद्वा देहस्यवंधोदेहनाशेनश्येदेव किंतन्मोक्षप्रार्थनेन आत्मलोकावरणस्यतुकालेनविप्लवोनास्ति ज्ञानैकनिवर्त्यत्वात् अतस्तस्यै
वमोक्षमिच्छामीत्यर्थः ॥२५॥ सोऽहंमुमुक्षुःविश्वंविश्वरूपं अविश्वंविश्वव्यतिरिक्तंच विश्ववेदोधनमुपकरणंयस्यतं विश्वस्यात्मानंचके
वलंप्रणतोऽस्मिनतुतंजानामि ॥२६॥ योगंविनादुर्ज्ञेयत्वादित्याह योगेनभगवद्धर्मेणरंधितानिदग्धानिकर्माणियेषांतेयंप्रपश्यंति॥२७॥त
र्हिसर्वेऽपियोगमेवकिंनास्थितास्तत्राह नमइतिद्वाभ्यां असह्योवेगोरागादिलक्षणोयस्य तथाभूतंशक्तित्रयंयस्यतस्मै बहिश्चअखिलधि
यांसर्वेंद्रियाणांगुणाय शब्दादिरूपेणप्रतीयमानाय अतःकदिंद्रियाणांकुत्सितानींद्रियाणियेषांतेषामनवाप्यंवर्त्मयस्य ॥ २८ ॥

यच्छक्त्यायस्यमाययायाअहंधीःतयाहतमात्रतमयंजनोनवेद दुरत्ययंमाहात्म्यंयस्य तमितःआश्रितोऽस्मि ॥२९॥ उपवर्णितंनिर्विशेषं मूर्तिभेदंविनापरंतत्त्वंयेन तंविविधाचासौलिंगभिदामूर्तिभेदः तस्यामभिमानोयेषांते अतएतेयदानोपजग्मुः तत्रतदाअखिलामरमयः सर्वदेवमयमूर्तिः॥३०॥दिविजैःदेवैःसह छंदोमयेनेतिशेषेध्यायोक्तं ॥३१॥ खेदृष्ट्वा उपात्तमुद्यतंचक्रंयेन ॥ ३२ ॥ गरुडोऽपिमंदगतिरिति ततःसहसाऽवतीर्यअरिणाचक्रेणविपाटितंमुखंयस्य उच्छ्रियाणांदेवानां ॥३३॥ इत्यष्टमेतृतीयोऽध्यायः ॥३॥ ॥७॥ चतुर्थेतु

नायंवेदस्वमात्मानंयच्छक्त्याऽहंधियाहतं॥ तंदुरत्ययमाहात्म्यंभगवंतमितोऽस्म्यहं ॥ २९ ॥ श्रीशुकउवाच एवंगजेंद्रमुपवर्णितनिर्विशेषंब्रह्मादयोविविधलिंगभिदाऽभिमानाः ॥ नैतेयदोपसस्रपुर्निखिलात्मकत्वात्तत्राखिलामरमयोहरिराविरासीत्॥ ३० ॥ तंतद्वदार्तमुपलभ्यजगन्निवासःस्तोत्रंनिशम्यदिविजैःसहसंस्तुवद्भिः॥ छंदोमयेनगरुडेनसमुह्यमानश्चक्रायुधोऽभ्यगमदाशुयतोगजेंद्रः ॥ ३१ ॥ सोऽतःसरस्युरुबलेनगृहीतआर्तोदृष्ट्वागरुत्मतिहरिंखउपात्तचक्रं ॥ उत्क्षिप्यसांबुजकरंगिरमाहकृच्छ्रान्नारायणाखिलगुरोभगवन्नमस्ते ॥ ३२ ॥ तंवीक्ष्यपीडितमजःसहसावतीर्यसग्राहमाशुसरसःकृपयोज्जहार ॥ ग्राहाद्विपाटितमुखादरिणागजेंद्रंसंपश्यतांहरिरमूमुचदुच्छ्रियाणां ॥ ३३ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेगजेंद्रमोक्षणेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच तदादेवर्षिगंधर्वाब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ मुमुचुःकुसुमासारंशंसंतःकर्मतद्धरेः ॥ १ ॥ नेदुर्दुंदुभयोदिव्यागंधर्वानन्नृतुर्जगुः ॥ ऋषयश्चारणाःसिद्धास्तुष्टुवुःपुरुषोत्तमं ॥ २ ॥ योऽसौग्राहःसवैसद्यःपरमाश्चर्यरूपधृक् ॥ मुक्तोदेवलशापेनहूहूर्गंधर्वसत्तमः ॥ ३ ॥

तयोर्ग्राहःप्रापगंधर्वतांपुनः॥गजंस्वपार्षदंकृत्वाहरिर्निन्येनिजंपदं ॥१॥१॥२॥हूहूसंज्ञोगंधर्वसत्तमः असौदेवलस्यशापेनग्राहोजातःसवैतु ततःसद्योमुक्तःसन् उत्तमश्लोकमगायतेत्यन्वयः एवंहीतिहासोत्तमेकथा सरसिस्त्रीभिःक्रीडन्सौस्नातुंप्रविष्टंदेवलंपादेप्रगृह्यविचकर्ष स चप्रकुपितोग्राहोभवेतिशशाप तेनचप्रसादितःसन्नुवाच एवमेवगजेंद्रंगृह्णीष्व ततश्चगजेंद्रमुद्धरन्हरिस्त्वामपिमोचयिष्यतीति ॥ २ ॥

कथंभूतंयशसोधामआश्रयं अतःकीर्तन्याःकीर्तनीयाः गुणाःसतीकथाचयस्यतं ॥४॥ स्वंलोकंगंधर्वलोकं ॥५॥६॥७॥ कुलाचलेमलया द्रौवाश्रमोयस्य ॥८॥ तूर्ष्णीरहस्युपासीनंवीक्ष्य ॥९॥ शापमेवाह असाधुरित्यादि अकृताअशिक्षिताबुद्धिर्यस्य गजोयथास्तब्धमतिस्त

प्रणम्यशिरसाधीशमुत्तमश्लोकमव्ययं ॥ अगायतयशोधामकीर्तन्यगुणसत्कथं ॥ ४ ॥ सोऽनुकंपितईशेनपरिक्रम्यप्रणम्यतं ॥ लोकस्यपश्यतोलोकंस्वमगान्मुक्तकिल्विषः ॥ ५ ॥ गजेंद्रोभगवत्स्पर्शाद्विमुक्तोज्ञानबंधनात् ॥ प्राप्तोभगवतोरूपंपीतवासाश्चतुर्भुजः ॥ ६ ॥ सवैपूर्वमभूद्राजापांड्योद्रविडसत्तमः ॥ इंद्रद्युम्नइतिख्यातोविष्णुव्रतपरायणः ॥ ७ ॥ सएकदाराधनकालआत्मवान्गृहीतमौनव्रतईश्वरंहरिं ॥ जटाधरस्तापसआप्लुतोऽच्युतंसमर्चयामासकुलाचलाश्रमः ॥ ८ ॥ यदृच्छयातत्रमहायशामुनिःसमागमच्छिष्यगणैःपरिश्रितः ॥ तंवीक्ष्यतूष्णीमकृतार्हणादिकंरहस्युपासीनमृषिश्चुकोपह ॥ ९ ॥ तस्माइमंशापमदादसाधुरयंदुरात्माऽकृतबुद्धिरद्य ॥ विप्रावमंताविशतांतमोऽधंयथागजःस्तब्धमतिःसएव ॥ १० ॥ श्रीशुकउवाच एवंशप्त्वागतोगस्त्योभगवान्नृपसानुगः ॥ इंद्रद्युम्नोपिराजर्षिर्दिष्टंतदुपधारयन् ॥ ११ ॥ आपन्नःकौंजरींयोनिमात्मस्मृतिविनाशनीं ॥ हर्यर्चनानुभावेनयद्गजत्वेऽप्यनुस्मृतिः ॥ १२ ॥ एवंविमोक्ष्यगजयूथपमब्जनाभस्तेनापिपार्षदगतिंगमितेनयुक्तः ॥ गंधर्वसिद्धविबुधैरुपगीयमानकर्माद्भुतंस्वभवनंगरुडासनोऽगात् ॥ १३ ॥ एतन्महाराजतवेरितोमयाकृष्णानुभावोगजराजमोक्षणं ॥ स्वर्ग्यंयशस्यंकलिकल्मषापहंदुःस्वप्ननाशंकुरुवर्यशृण्वतां ॥ १४ ॥ यथानुकीर्तयंत्यतच्छ्रेयस्कामाद्विजातयः ॥ शुचयःप्रातरुत्थायदुःस्वप्नाद्युपशांतये ॥ १५ ॥

थैवायं अतःसएवगजएवभवतुइतिशेषः ॥१०॥ दिष्टंदैवप्रापितंतदुपधारयन्नालोचयन् ॥११॥ कौंजरींयोनिमापन्नःतर्हिपश्चात्कथंस्मृतिर्जातातत्राह हरेरर्चनस्यानुभावेनेति ॥१२॥ अद्भुतंस्वभवनमगात् ॥१३॥ एतत्गजराजमोक्षणंनामकृष्णानुभावस्तवेरितः कथंभूतंतत्राह स्वर्ग्यमित्यादि दुःस्वमंनाशयतीतितथा ॥१४॥ अतःश्रेयस्कामायेएतद्यथावदनुकीर्तयंति ॥१५॥

अनेनश्रेयोभवतीतिकुतोज्ञातंसाक्षाद्भगवद्वचनादेवेत्याह इदमाहेत्यादियावत्समाप्ति ॥ १६॥ प्रसंगादन्यस्यापिस्मरणेफलमुच्यते सर्वेषांद्वितीयांतानांस्मरंतीत्यष्टमनान्वयः ॥ १७॥१८॥१९॥२०॥२१ ॥ अव्यक्तंमायां अव्ययंधर्मंभक्तिलक्षणं सोमकश्यपयोरपिपत्नीर्दाक्षायणीः॥२२॥ सितवारणमैरावतं ॥२३॥ सुसमाहिताःएकाग्रचित्ताःममरूपाणिमद्विभूतीः ॥२४॥२५॥ जलजोत्तमंशंखवरं प्रध्मायवादयि

इदमाहहरिःप्रीतोगजेंद्रंकुरुसत्तम ॥ शृण्वतांसर्वभूतानांसर्वभूतमयोविभुः ॥ १६ ॥ श्रीभगवानुवाच येमांत्वांचसरश्चेदंगिरिकंदरकाननं ॥ वेत्रकीचकवेणूनांगुल्मानिसुरपादपान् ॥ १७ ॥ शृंगाणीमानिधिष्ण्यानिब्रह्मणोमेशिवस्यच ॥ क्षीरोदंमेप्रियंधामश्वेतद्वीपेचभास्वरं ॥ १८ ॥ श्रीवत्संकौस्तुभंमालांगदांकौमोदकींमम ॥ सुदर्शनंपांचजन्यंसुपर्णपतगेश्वरं ॥ १९ ॥ शेषंचमत्कलांसूक्ष्मांश्रियंदेवींममाश्रयां॥ब्रह्माणंनारदमृषिंभवंप्रह्लादमेवच ॥ २० ॥ मत्स्यकूर्मवराहाद्यैरवतारैःकृतानिमे ॥ कर्माण्यनंतपुण्यानिसूर्यंसोमंहुताशनं ॥ २१ ॥ प्रणवंसत्यमव्यक्तंगोविप्रान्धर्ममव्ययं ॥ दाक्षायणीर्धर्मपत्नीःसोमकश्यपयोरपि ॥ २२ ॥ गंगांसरस्वतींनंदांकालिंदींसितवारणं ॥ ध्रुवंब्रह्मऋषीन्सप्तपुण्यश्लोकांश्चमानवान् ॥ २३ ॥ उत्थायापररात्रेप्रयताःसुसमाहिताः ॥ स्मरंतिममरूपाणिमुच्यंतेह्येनसोऽखिलात् ॥ २४ ॥ येमांस्तुवंत्यनेनांगप्रतिबुध्यनिशात्यये ॥ तेषांप्राणात्ययेचाहंददामिविमलांमतिं ॥ २५ ॥ श्रीशुकउवाच इत्यादिश्यहृषीकेशः प्रध्मायजलजोत्तमं ॥ हर्षयन्विबुधानीकमारुरोहखगाधिपं ॥ २६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेगजेंद्रमोक्षणंनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच राजन्नुदितमेतत्तेहरेःकर्माघनाशनं ॥ गजेंद्रमोक्षणंपुण्यंरैवतंत्वंतरंशृणु ॥ १ ॥ पंचमोरैवतोनाममनुस्तामससोदरः ॥ बलिविंध्यादयस्तस्यसुताअर्जुनपूर्वकाः ॥ २ ॥

त्वा॥२६॥ इत्यष्टमेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः॥४॥ ॥७॥ अमृतारव्यानमष्टाभिरध्यायैरनुवर्ण्यते ॥ स्वभक्तपक्षपातेनयत्रयोपायितंप्रभोः॥१॥ पंचमेपंचमंचाथषष्ठंत्वाकथयन्मनुं॥विप्रशापाच्चनिःश्रीकैःकृतादेवैर्हरेःस्तुति ॥२॥१॥ तामसश्चतुर्थोमनुः तस्यसोदरःभ्राता॥२॥

॥३॥४॥५॥ तस्यवैकुंठसंज्ञस्यहरेरनुभावः सनकादिशापेनदैत्यतांप्राप्ताभ्यांस्वपार्षदाभ्यांवाराहादिरूपेणयुद्धादिलक्षणः गुणाश्चब्रह्मण्य तादयः परमोदयाश्चमहर्द्धयः कथिताःतृतीयस्कंधादिषु ॥ ६ ॥७॥ ८ ॥९॥ १० ॥ यतोहेतोः अंबुचरात्मनाकूर्मरूपेण ॥११॥ सुराणां

विभुरिंद्रःसुरगणाराजन्भूतरयादयः॥ हिरण्यरोमावेदशिराऊर्ध्वबाह्वादयोद्विजाः ॥ ३ ॥ पत्नीविकुंठाशु भ्रस्यवैकुंठैःसुरसत्तमैः॥ तयोःस्वकलयाजज्ञेवैकुंठोभगवान्स्वयं॥ ४॥ वैकुंठःकल्पितोयेनलोकोलोकनम स्कृतः॥ रमयाप्रार्थ्यमानेनदेव्यातत्प्रियकाम्यया॥ ५॥ तस्यानुभावःकथितोगुणाश्चपरमोदयाः॥ भौमान् रेणून्सविममेयोविष्णोर्वर्णयेद्गुणान्॥ ६॥ षष्ठश्चचक्षुषःपुत्रश्चाक्षुषोनामवैमनुः ॥ पुरःपुरुषसुद्युम्नप्रमुखा श्चाक्षुषात्मजाः॥ ७॥ इंद्रोमंत्रद्रुमस्तत्रदेवाआप्यादयोगणाः॥ मुनयस्तत्रवैराजन्हविष्मद्वीरकादयः॥८॥ तत्रापिदेवःसंभूत्यांवैराजस्याभवत्सुतः ॥ अजितोनामभगवानंशेनजगतःपतिः ॥ ९ ॥ पयोधिंयेननिर्म थ्यसुराणांसाधितासुधा॥ भ्रममाणोऽभसिधृतःकूर्मरूपेणमंदरः ॥ १० ॥ राजोवाच यथाभगव ताब्रह्मन्मथितःक्षीरसागरः॥ यदर्थंवायतश्चाद्रिंदधारांबुचरात्मना॥ ११ ॥ यथाऽमृतंसुरैःप्राप्तंकिंचान्यद भवत्ततः॥ एतद्भगवतःकर्मवदस्वपरमाद्भुतं ॥ १२ ॥ त्वयासंकथ्यमानेनमहिम्नासात्वतांपते:॥ नातितृप्य तिमेचित्तंसुचिरंतापतापितं ॥ १३ ॥ सूतउवाच संपृष्टोभगवानेवंद्वैपायनसुतोद्विजाः॥ अभिनं द्यहरेर्वीर्यमभ्याचष्टुंप्रचक्रमे॥ १४॥ श्रीशुकउवाच यदायुद्धेसुरैर्देवाबाध्यमानाःशितायुधैः ॥ ग तासवोनिपतितानोत्तिष्ठेरन्स्मभूयशः ॥ १५॥ यदादुर्वाससःशापात्सेंद्रालोकास्त्रयोनृप ॥ निःश्रीकाश्चा भवंस्तत्रनेशुरिज्यादयःक्रियाः ॥ १६ ॥

साधितासुधेत्युक्त्यायुद्धाद्यपिसूचितं अतःपृच्छति किंचान्यदिति॥१२॥१३॥१४॥ नोत्तिष्ठेरन्नपुनर्जीवंति स्मेत्यर्थः॥१५॥दुर्वाससाहिक दाचिन्मार्गेगच्छंतमिंद्रंदृष्ट्वास्वकंठस्थामालातस्मैदत्ता तेनचश्रीमदेनानादृत्यऐरावतस्यकुंभयोर्निक्षिप्ता सचगजोमत्तःपद्भ्यांतांमालांचूर्णी चकार ततःकुपितोदुर्वासास्तंशशाप त्रिभिर्लोकैःसहत्वंनिःश्रीकोभवेति तदेतदाह यदादुर्वाससःशापादिति इज्यादयः यागाद्याः॥१७॥

॥१७॥१८॥ असुरान् अयथादेववैलक्षण्येनबलपुष्ट्यादियुक्तान् विलोक्येत्यर्थः ॥ १९ ॥ हरिशरणंगताःसंतोयथापूर्वंसर्वंप्राप्स्यामइति हर्षेणोत्फुल्लंविकसितंवदनंयस्य ॥ २० ॥ मनुष्यादयोजरायुजांडजोद्भिज्जस्वेदजाः यस्यावतारःपुरुषःतस्यांशोब्रह्मातस्यकलाःमरीच्याद यः ताभिर्विसर्जिताः पुत्रपौत्रादिद्वाराजनिताः ॥ २१ ॥ ननुतर्हिसर्वेष्वसौसमःस्यात्किंतच्छरणाश्रयेणसत्यं यद्यप्येवंतथाऽप्यस्मत्पक्ष

निशम्यैतत्सुरगणामहेंद्रवरुणादयः ॥ नाध्यगच्छन्स्वयंमंत्रैर्मंत्रयंतोविनिश्चयं ॥ १७ ॥ ततोब्रह्मसभांजग्मुर्मेरोर्मूर्द्धनिसर्वशः ॥ सर्वंविज्ञापयांचक्रुःप्रणताःपरमेष्ठिने ॥ १८ ॥ सविलोक्येंद्रवाय्वादीन्निःसत्त्वान्विगतप्रभान् ॥ लोकानमंगलप्रायानसुरानयथाविभुः ॥ १९ ॥ समाहितेनमनसासंस्मरन्पुरुषंपरं ॥ उवाचोत्फुल्लवदनोदेवान्सभगवान्परः ॥ २० ॥ अहंभवोयूयमथोऽसुरादयोमनुष्यतिर्यग्द्रुमघर्मजातयः ॥ यस्यावतारांशकलाविसर्जिताव्रजामसर्वेशरणंतमव्ययं ॥ २१ ॥ नयस्यवध्योनचरक्षणीयोनोपेक्षणीयादरणीयपक्षः ॥ अथापिसर्गस्थितिसंयमार्थंधत्तेरजःसत्त्वतमांसिकाले ॥ २२ ॥ अयंचतस्यस्थितिपालनक्षणःसत्त्वंजुषाणस्यभवायदेहिनां ॥ तस्माद्व्रजामःशरणंजगद्गुरुंस्वानांसनोधास्यतिशंसुरप्रियः ॥ २३ ॥ श्रीशुकउवाच इत्याभाष्यसुरान्वेधाःसहदेवैररिंदम ॥ अजितस्यपदंसाक्षाज्जगामतमसःपरं ॥ २४ ॥ तत्रादृष्टस्वरूपायश्रुतपूर्वायवैविभो ॥ स्तुतिमब्रूतदैवीभिर्गीर्भिस्त्ववहितेंद्रियः ॥ २५ ॥

पातीभविष्यतीत्याशयेनाह नयस्येतिद्वाभ्यां स्थितिपालनस्यक्षणःकालःअतःसुरप्रियःसन् स्वीयानांनःशंसुखंकरिष्यति ॥२२॥ २३ ॥ यत्रक्षीराब्धौ हरेर्वासस्तदेवतमसः परंस्थानं यद्वा लोकालोकात्परतोयत्तमस्ततःपरं स्थानंजगाम ॥ २४ ॥ दैवीभिःलोकेअप्रसिद्धाभिःवैदिकीभिर्गीर्भिःस्तुतिमकरोत् ॥ २५ ॥

देववरंत्वांनमामहे देववरंत्वांनमामेतिवा वरत्वेहेतुःसत्यं कुतःअविक्रियं तत्कुतः अनंतं आद्यंचअनादिं आद्यंतवंतोहित्वत्ध्यादिविक्रिया सुक्ताभवंति किंच गुहाशयंसर्वांतरं कुतः निष्कलंनिरुपाधिकं तत्कुतःअप्रतर्क्यं तत्कुतः मनोऽग्रयानंमनसोपिजविष्ठं मनःप्राप्स्येस्थाने ततःप्रागेवविद्यमानत्वात् तथाचश्रुतिः अनेजदेकंमनसोजवीयोनैनद्देवाआप्नुवन्पूर्वमर्शत् तद्धावतोऽन्यानत्येतितिष्ठदितिवचसाअनिरु क्तं अविषयत्वात् यद्वाचाऽनभ्युदितंयेनवागभ्युद्यतःइतिश्रुतेः मनोवचसोरगोचरत्वादप्रतर्क्यं यथेष्टंवासर्वेषांहेतुहेतुमद्भावः॥२६॥ किंच प्राणादीनांविपश्चितंज्ञातारं आत्माअहंकारोदेहोवाननुतद्व्यतिरिक्तंज्ञेयमस्तीत्याह अर्थोविषयः इंद्रियाणितद्ग्राहकाणि तदुभयरूपेणाभा सतइतितथातं तथाऽप्यनिद्रंस्वमद्रष्टृवदज्ञानरहितं कुतःअव्रणं अदेहं अतएवअक्षरंखमिवव्यापिनंच सर्वत्रहेतुः यत्रयस्मिन् गृध्रपक्षौ जीवपक्षपातिनौ छायातपौअविद्याचतन्निवर्तकाविद्याचनास्तितं त्रियुगेष्वाविर्भवंतंशरणंव्रजाम ॥२७॥ तदेवमविक्रियत्वादिभिःसर्व

ब्रह्मोवाच अविक्रियंसत्यमनंतमाद्यंगुहाशयंनिष्कलमप्रतर्क्यं॥ मनोऽग्रयानंवचसाऽनिरुक्तंनमामहेदेव वरंवरेण्यं॥ २६॥ विपश्चितंप्राणमनोधियात्मनामर्थेंद्रियाभासमनिद्रमव्रणं॥ छायातपौयत्रनगृध्रपक्षौ तमक्षरंखंत्रियुगंव्रजामहे॥ २७॥ अजस्यचक्रंत्वजयेर्यमाणंमनोमयंपंचदशारमाशु॥ त्रिणाभिविद्युच्च लमष्टनेमियदक्षमाहुस्तमृतंप्रपद्ये॥ २८॥ यएकवर्णंतमसःपरंतदलोकमव्यक्तमनंतपारं॥ आसांचकारो पसुपर्णमेनमुपासतेयोगरथेनधीराः॥ २९॥

ज्ञत्वादिभिश्चसत्यत्वंवरेण्यत्वंचोक्तं संसारचक्राधारत्वेनापितदेवदर्शयन्नाह अजस्यजीवस्यचक्रं चक्रवदावर्तमानंदेहादि अजयामाय याप्रेर्यमाणं यत्यः अक्षोयस्य यदधिष्ठानमाहुस्तमृतंसत्यंप्रपद्ये कथंभूतंचक्रं मनोमयंमनःप्रधानं दशेंद्रियाणिपंचप्राणश्चेत्येवंपंचदश आरायस्य आशुशीघ्रगं त्रयोगुणानाभिरिवमध्येयस्य विद्युदिवचलं अष्टौप्रकृतयोनेमयइवावरणानियस्य ॥ २८ ॥ सर्वजीवनियंतृ त्वादिनाचवरिष्ठत्वमाह यइति यउपसुपर्णंजीवसमीपेतन्नियंतृत्वेन आसांचकार आस्तेस्म द्वासुपर्णासयुजासखायासमानंवृक्षंपरिष स्वजातइतिश्रुतेः यद्वा भक्तरक्षार्थंगरुडस्योपरिउपविष्टइत्यर्थः तर्हिदेहस्थत्वात् भक्तरक्षणादिक्रियावेशाज्जीवसाम्यंस्यात्तत्राह एक वर्णंज्ञानैकस्वरूपं तमसःप्रकृतेःपरं अलोकमदृश्यं अव्यक्तंनिर्विकल्पं अनंतपारं कालतोदेशतश्चापरिच्छिन्नं तत्ब्रह्मैवयःअप्रच्युतस्व रूपत्वात् नजीवसाम्यं तयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीतीतिविशेषश्रवणादित्यर्थः अतएवयंधीराःयोगेनरथेनप्राप्ति साधनेनोपासतेभजंते तंनमामेत्युत्तरेणान्वयः ॥ २९ ॥

मायानियंतृत्वेनापिजीवसाम्यंपरिहरन्वरिष्ठत्वमाह यस्यमायांकश्चित्कश्चिदपिनातितितर्ति नातिक्रामति कथंभूतां जनोययामुह्यति अर्थमात्मस्वरूपंनतुवेद निर्जितआत्माआत्मशक्तिर्मायाचतद्गुणाश्चयेनतं ॥ ३० ॥ अर्थंनवेदेतियदुक्तंतत्प्रपंचयन्नाह इमेवयंदेवाऋष यश्चप्रिययातन्वासत्त्वेनैवसृष्टाअपिवहिरंतश्च सत्ताप्रकाशाभ्यामाविःप्रकटमपि सूक्ष्मांगतिंनिरुपाधिस्वरूपंनविद्मः इतरप्रधानाः रज स्तमोमयाःकुतोविदुः तंनमामेतिपूर्वेणान्वयः ॥३१॥ इदानींवैराजरूपेणस्तुवन्प्रार्थयते पादौमहीतिद्वादशभिः यत्रमह्यांजरायुजादिभूत

नयस्यकश्चातितितर्तिमायांययाजनोमुह्यतिवेदनार्थं ॥ तंनिर्जितात्मात्मगुणंपरेशंनमामभूतेषुसमंचरंतं ॥ ३० ॥ इमेवयंयत्प्रिययैवतन्वासत्त्वेनसृष्टाबहिरंतराविः ॥ गतिंनसूक्ष्मामृषयश्चविद्महेकुतोऽसुराद्याइतर प्रधानाः॥ ३१ ॥ पादौमहीयंस्वकृतैवयस्यचतुर्विधोयत्रहिभूतसर्गः॥ सवैमहापूरुषआत्मतंत्रःप्रसीदतांब्र ह्ममहाविभूतिः ॥ ३२॥ अंभस्तुयद्रेतउदारवीर्यंसिद्ध्यंतिजीवंत्युतवर्धमानाः ॥ लोकात्रयोऽथाखिललोक पालाःप्रसीदतांब्रह्ममहाविभूतिः ॥ ३३ ॥ सोमंमनोयस्यसमामनंतिदिवौकसांवैबलमंधआयुः ॥ईशोन गानांप्रजनःप्रजानांप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥ ३४॥ अग्निर्मुखंयस्यतुजातवेदाजातःक्रियाकांडनिमि त्तजन्मा॥ अंतःसमुद्रेऽनुपचन्स्वधातून्प्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥ ३५॥

सर्गः सामहीयस्यपादौसनःप्रसीदतु आत्मतंत्रःपादादिमत्त्वेऽपिनतत्परतंत्रः कुतःब्रह्मअप्रच्यतरूपः तत्कुतः महतीविभूतिरैश्वर्यंयस्यसः ॥ ॥३२॥ उदारंवीर्यंशक्तिर्यस्यतदंभोयस्यरेतःसनःप्रसीदतु उदारवीर्यतामाह यतोऽभसोलोकादयःसिध्यंतिजायंते ॥ ३३॥ यःसोमोदेवा ना[illegible]धःअन्नं अतएवबलमायुश्चनगानांवृक्षाणां प्रकर्षेणजनयतिवर्धयतीतिप्रजनः तंयस्यमनःसमामनंति सनःप्रसीदतु ॥३४॥ अग्निर्य स्यतुमु[illegible]खंजातः कथंभूतःजातवेदोधनंयस्मात् क्रियाकांडंतत्संनिपाद्यंकर्मतन्निमित्तंजन्मयस्य अंतःसमुद्रेउदरमध्येस्वधातून् पाकार्हाने वान्नादीन्[illegible] अनुपचन् प्रसिद्धसमुद्रेऽपिवाडवरूपेणउदकान्येवानुपचन्नग्निः ॥३५॥

एषतरणिर्यस्यचक्षुरासीत् कथंभूतः देवयानं अर्चिरादिमार्गदेवतात्रयीमयः सैषात्रय्येवविद्यातपतीतिश्रुतेः ब्रह्मणोधिष्ण्यमुपासनास्था
नं यएषोंऽतरादित्योहिरण्मयःपुरुषइतिश्रुतेः मुक्तेर्द्वारंदेवयानत्वात् अमृतंचपुण्यलोकत्वात् मृत्युश्चकालात्मकत्वात् एवंभूतस्तरणिर्यस्य
चक्षुःसःप्रसीदतु ॥ ३६ ॥ एवंभूतोवायुश्चराचराणांसह आदिधर्मवान्प्राणःयंप्राणंवयंबुत्ध्याद्यधिष्ठातारोदेवाः संम्राजंभृत्याइवअन्वा
स्म अनुसृत्यस्थिताः एवंभूतोवायुर्यस्यप्राणादभूत्सः ॥३७॥ खानिदेहगतानिछिद्राणि प्राणःपंचवृत्तिः इंद्रियाणिच आत्मामनश्च अस

यच्चक्षुरासीत्तरणिर्देवयानंत्रयीमयोब्रह्मणएषधिष्ण्यं ॥ द्वारंचमुक्तेरमृतंचमृत्युःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः
॥ ३६ ॥ प्राणादभूद्यस्यचराचराणांप्राणःसहोबलमोजश्चवायुः ॥ अन्वास्मसंम्राजमिवानुगावयंप्रसीदतां
नःसमहाविभूतिः ॥ ३७ ॥ श्रोत्राद्दिशोयस्यहृदश्चखानिप्रजज्ञिरेखंपुरुषस्यनाभ्याः ॥ प्राणेंद्रियात्मासुश
रीरकेतंप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ॥ ३८ ॥ बलान्महेंद्रस्त्रिदशाःप्रसादान्मन्योर्गिरीशोधिषणाद्विरंचः ॥ खे
भ्यश्चछंदांस्यृषयोमेढ्रतःकःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ॥ ३९ ॥ श्रीर्वक्षसःपितरश्छाययासन्धर्मःस्तनादित
रःपृष्ठतोऽभूत् ॥ द्यौर्यस्यशीर्ष्णोऽप्सरसोविहारात्प्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ॥ ४० ॥ विप्रोमुखंब्रह्मचयस्य
गुह्यंराजन्यआसीद्भुजयोर्बलंच ॥ ऊर्वोर्विडोजोंऽघ्रिरवेदशूद्रौप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ॥ ४१ ॥ लोभोऽ
धरात्प्रीतिरुपर्यभूद्द्युतिर्नस्तःपशव्यःस्पर्शेनकामः ॥ भ्रुवोर्यमःपक्ष्मभवस्तुकालःप्रसीदतांनःसमहाविभू
तिः ॥ ४२ ॥ द्रव्यंवयःकर्मगुणान्विशेषंयद्योगमायाविहितान्वदंति ॥ यद्दुर्विभाव्यंप्रबुधापबाधंप्रसीदतांनः
समहाविभूतिः ॥ ४३ ॥

वोनागकूर्मादयःशरीरंचतेषांकिंतमाश्रयभूतंखंयस्यपुरुषस्यनाभ्याःप्रजज्ञेसः ॥ ३८ ॥ यस्यबलान्महेंद्रो
जज्ञे छंदांसिऋषयश्चखेभ्यःकः प्रजापतिः ॥३९॥ इतरः अधर्मः ॥४०॥ विट्वैश्यः ओजःनैपुणंतस्यवृत्तिः अंघ्रिःअंघ्रिजौइत्यर्थः अ
वेदशूद्रौ अवेदोवेदव्यतिरिक्ताशुश्रूषातद्वृत्तिमान्शूद्रश्च पाठांतरंसुगमं ॥४१॥ उपरिउत्तरोष्ठात् नस्तःनासिकातः द्युतिःकांतिः पशव्यःप
शूनांहितः कामःस्पर्शेनाभूत् ॥४२॥ द्रव्यंभूतानि वयःकालं विशेषंलौकिकप्रपंचं यद्यस्माद्दुर्विभाव्यं कुतःप्रबुधापबाधंविद्वद्भिरपोह्य
मानं पाठांतरेप्रबुधानांमायेत्यवबोधोयस्मिन्नित्यर्थः ॥ ४३ ॥

तदेवंसप्रपंचमुपवर्ण्यनिष्प्रपंचमनुवर्णयन् प्रणमति नमोस्त्विति वृत्तिभिर्दर्शनादिभिः नभस्वान्वायुः तस्येवऊतिः लीलायस्यतस्मै॥४४॥ सस्मितंमुखांबुजंदिदृक्षूणांनोऽस्मच्चक्षुरादिकरणगोचरंयथाभवत्येवंचात्मानंदर्शय ॥ ४५ ॥ भक्तेच्छानुवर्तित्वंचतवबहुशोदृष्टमेवेत्याह तैस्तैरिति यन्नोदुर्विषहमशक्यंकर्म तद्भगवान्स्वयमेवकरोतिहि ॥ ४६ ॥ नचबहिर्मुखानामिवत्वद्भक्तानामस्माकंत्वय्यर्पितानिपूर्वपुण्यानिविपरीतफलानिभवितुमर्हंतीत्याह क्लेशोभूरियेषु अल्पंसारंफलंयेषु यद्वा विफलान्येवसकामानांकर्माणि तवार्पितंतुनतथेति ॥४७॥

नमोऽस्तुतस्माउपशांतशक्तयेस्वाराज्यलाभप्रतिपूरितात्मने ॥ गुणेषुमायारचितेषुवृत्तिभिर्नसज्जमानाय नभस्वदूतये ॥ ४४ ॥ सत्वंनोदर्शयात्मानमस्मत्करणगोचरं ॥ प्रपन्नानांदिदृक्षूणांसस्मितंतेमुखांबुजं ॥ ॥ ४५ ॥ तैस्तैःस्वेच्छाधृतैरूपैःकालेकालेस्वयंविभो ॥ कर्मदुर्विषहंयन्नोभगवांस्तत्करोतिहि ॥ ४६ ॥ क्लेशभूर्यल्पसाराणिकर्माणिविफलानिच ॥ देहिनांविषयार्तानांनतथैवार्पितंत्वयि ॥ ४७ ॥ नावमःकर्मकल्पोऽपि विफलायेश्वरार्पितः ॥ कल्पतेपुरुषस्यैषसह्यात्मादयितोहितः ॥ ४८ ॥ यथाहिस्कंधशाखानांतरोर्मूलावसेचनं ॥ एवमाराधनंविष्णोःसर्वेषामात्मनश्चहि ॥ ४९ ॥ नमस्तुभ्यमनंतायदुर्वितर्क्यात्मकर्मणे ॥ निर्गुणाय गुणेशायसत्त्वस्थायचसांप्रतं ॥ ५० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनंनामपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच एवंस्तुतःसुरगणैर्भगवान्हरिरीश्वरः ॥ तेषामाविरभूद्राजन्सहस्रार्कोदयद्युतिः ॥ १ ॥

तत्रावैफल्यमुपपादयति अवमः अल्पोऽपिकर्मकल्पः कर्माभासोऽपिईश्वरार्पितश्चेद्विफलायासायनकल्पते हियस्मात्सएषईश्वरःपुरुषस्यात्मा अतएवदयितोहितश्च नह्यात्मनिदयितेचार्पितंनिष्फलंस्यात् ॥ ४८ ॥ अनंतफलत्वमाह यथाहिमूलावसेचनंस्कंधानांशाखानांच [illegible]॥ ४९ ॥ एवंसत्यपित्वदर्पितकर्मणांत्वद्भक्तानामस्माकंयन्निमित्तमिदंदुःखमितित्वमेववेत्सीत्याशयेनाह नमइति दुर्वितर्क्याण्यात्म[illegible]न्यावचेष्टितानियस्यतस्मै ॥ ५० ॥ इत्यष्टमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥ षष्ठेपुनस्तुतिर्विष्णावाविर्भूतेसुरैःकृता ॥ [illegible]ः ॥ [illegible]सुरैःसाकममृतार्थेमहोद्यमः ॥ १ ॥ सहस्रार्काणामुदयेद्युतिरिवद्युतिर्यस्य ॥ १ ॥

सापातहतानीक्षणानिचक्षूंषियेषां ॥२॥ तामाविर्भूतांतनुंविरंचोदृष्ट्वातुष्टावेतिपंचमेनान्वयः कंजगर्भवदरुणेईक्षणेयस्याः॥३॥ म
वदवदातेनपीतेनलसताकौशेयवाससायुक्तां प्रसन्नानिचारूणिसर्वाण्यंगानियस्याः शोभनंमुखंयस्याः सुंदरेभ्रुवौयस्याः ॥४॥ म
तामणयोयस्मिन्तेनकिरीटेनकर्णाभरणेकुंडलेताभ्यां निर्भातौयौकपोलौताभ्यांश्रीर्मुखांबुजेयस्याः॥५॥ कौस्तुभःआभरणंकंठेयस्याः
लक्ष्मींवक्षसिबिभ्रतीं ॥६॥ देवप्रवरोब्रह्मा सर्वांगैरवनिगतैः साष्टांगप्रणतैः अनाविराविरासेयंनाभूताऽभूदितिब्रुवन्॥ब्रह्माऽभिप्रैति नित्यत्व
विभुभगवत्तनोः ॥ ७ ॥ श्रीमूर्तैरयमाविर्भावएव नत्वस्मदादिवज्जन्मादितवास्तीत्याह नजाताजन्मादयोयस्यकुतःअगुणायअतःनिर्वा

तेनैवमहसासर्वेदेवाःप्रतिहतेक्षणाः॥ नापश्यन्खंदिशःक्षोणीमात्मानंचकुतोविभुं॥ २॥ विरंचोभगवान्दृ
ष्ट्वासहशर्वेणतांतनुं॥स्वच्छांमरकतश्यामांकंजगर्भारुणेक्षणां॥३॥ तप्तहेमावदातेनलसत्कौशेयवाससा॥
प्रसन्नचारुसर्वांगींसुमुखींसुंदरभ्रुवं॥ ४॥ महामणिकिरीटेनकेयूराभ्यांचभूषितां ॥ कर्णाभरणनिर्भातक
पोलश्रीमुखांबुजां॥५॥ कांचीकलापवलयहारनूपुरशोभितां॥ कौस्तुभाभरणांलक्ष्मींविभ्रतींवनमालिनीं
॥६॥ सुदर्शनादिभिःस्वास्त्रैर्मूर्तिमद्भिरुपासितां ॥ तुष्टावदेवप्रवरःसशर्वःपुरुषंपरं ॥ सर्वामरगणैःसाकंस
र्वांगैरवनिंगतैः॥ ७॥ ब्रह्मोवाच अजातजन्मस्थितिसंयमायागुणायनिर्वाणसुखार्णवाय ॥ अणो
रणिम्नेऽपरिगण्यधाम्नेमहानुभावायनमोनमस्ते॥ ८॥ रूपंतवैतत्पुरुषर्षभेज्यंश्रेयोर्थिभिर्वैदिकतांत्रिकेण ॥
योगेनधातःसहनस्त्रिलोकान्पश्याम्यमुष्मिन्नुहविश्वमूर्तौ॥ ९॥

णसुखस्यार्णवाय अपारमोक्षसुखरूपायेत्यर्थः तथापिअणोरप्यणिम्नेअतिसूक्ष्मायदुर्ज्ञेयत्वात् वस्तुतस्तुअपरिगण्यमियत्तातीतंधाममू
र्तिर्यस्यतस्मै नचैतदसंभावितं यतःमहानचिंत्योऽनुभावोयस्यतस्मै ॥ ८॥ तन्मूर्तेःसनातनत्वमपरिमेयत्वंचोपपादयति रूपमिति हेपुरुषर्ष
भ हेधातःएतत्तवरूपंवैदिकेनतांत्रिकेणचयोगेनोपायेनश्रेयोर्थिभिः सदाइज्यंपूज्यमतोनेदमिदानीमपूर्वंजातमितिभावः ननुयूयंदेवाःपू
ज्यत्वेनप्रसिद्धाःसत्यं सर्वेप्यत्रैवांतर्भूताइत्याह उअहो हस्फुटं अमुष्मिंस्त्वयिनोऽस्मांस्त्रीन्लोकांश्चसहपश्यामि तत्रहेतुः विश्वंमूर्तौ
यस्य अतस्तवैतद्रूपंपरिच्छिन्नमपिनभवतीत्यर्थः ॥ ९॥

विश्वमूर्तित्वमेवाह त्वयीति घटस्यमृत्तिकायथाआदिरंतश्चमध्यंच तथात्वमस्यजगतः तत्रहेतुःपरस्मात्प्रधानादपिपरः ॥१०॥ मृत्तिका दृष्टांतेनपरिणामंप्राप्तंवारयति त्वमिति स्वयास्वाधीनयाअतएवगुणानांव्यवायेपरिणामेऽप्यगुणमेत्वांयुक्ताःपश्यंति मनीषिणोविवेकिनःविपश्चितःशास्त्रज्ञाः ॥११॥ एतदेवसदृष्टांतमाह यथाऽग्निकाष्ठेमथनेन अमृतमाज्यंगोषुदोहनादिना भुविअन्नंव्रीह्यादिकर्षणादिना अंबुचखननेन उद्यमनेपुरुषकारेवाणिज्यादिनावृत्तिर्जीविकां यद्वा अंबुनःउद्यमनेघटीयंत्रादिनोद्धरणेयोगैरुपायैर्मनुष्याः अधियंति प्राप्नुवंति तथाकवयस्त्वांबुद्ध्यागुणेष्वधियंतिवदंतिच ॥१२॥ हेनाथसरोजनाभ अतिचिरादीप्सितमर्थंयोगैकप्राप्यंत्वांसम्यगुज्जिहानमा

त्वय्यग्रआसीत्त्वयिमध्यआसीत्त्वय्यंतआसीदिदमात्मतंत्रे॥ त्वमादिरंतोजगतोऽस्यमध्यंघटस्यमृत्स्नेवपुरः परस्मात्॥ १०॥ त्वंमाययात्माश्रययास्वयेदंनिर्मायविश्वंतदनुप्रविष्टः॥ पश्यंतियुक्तामनसामनीषिणोगुणव्यवायेऽप्यगुणंविपश्चितः॥ ११॥ यथाऽग्निमेधस्यमृतंचगोषुभुव्यन्नमंबूद्यमनेचवृत्तिं॥ योगैर्मनुष्या अधियंतिहित्वांगुणेषुबुद्ध्याकवयोवदंति॥ १२॥ तंत्वांवयंनाथसमुज्जिहानंसरोजनाभातिचिरेप्सितार्थं॥ दृष्ट्वागतानिर्वृतिमद्यसर्वेगजादवार्ताइवगांगमंभः॥ १३॥ सत्वंविधत्स्वाखिललोकपालावयंयदर्थास्तव पादमूलं॥ समागतास्तेबहिरंतरात्मन्किंचान्यविज्ञाप्यमशेषसाक्षिणः॥ १४॥ अहंगिरित्रश्चसुरादयोयेदक्षादयोऽग्नेरिवकेतवस्ते॥ किंवाविदामेशपृथग्विभाताविधत्स्वशंनोद्विजदेवमंत्रं॥ १५॥ श्रीशुकउवाच॥ एवंविरिंच्यादिभिरीडितस्तद्विज्ञायतेषांहृदयंयथैव॥ जगादजीमूतगभीरयागिराबद्धांजलीन्संवृतसर्वकारकान्॥ १६॥

विर्भवंतंप्रत्यक्षतोदृष्ट्वाऽद्यवयंनिर्वृतिंगताः दवार्तादावाग्निपीडिताः॥१३॥ यद्विधेयंतत्कथयेतिचेत्तत्राह अंतरात्मन् अशेषसाक्षिणस्तेबहिः किंवाऽन्यैर्विज्ञाप्यमस्ति ॥१४॥ यूयमेवकिंचित्कुरुतेतिचेत्तत्राह अहमिति अग्नेःकेतवोविस्फुलिंगाः तेत्वत्तोवयंपृथग्विभाताःसंतः आत्मनः शंश्रेयः किंवाविद्मः अतस्त्वमेवद्विजानांदेवानांचमंत्रंविधत्स्व इदंकुरुतेत्युपायमुपदिशे १५॥ हृदयंमंत्रउपदेष्टव्यइत्यभिप्रेतं यथैवतथैवविज्ञायजगाद संवृतानिनियमितानिसर्वाणिकारकाणींद्रियाणियैःतान् ॥१६॥

ईश्वरस्यापि तथैवाभिप्रेतमित्याह एकएवेश्वरःसमर्थोऽपि॥ १७॥ हेसुराःहेदेवाःअन्येचगंधर्वादयः॥ १८॥ वःआत्मनोयावद्भवोवृद्धिर्भवति ॥ १९॥ अर्थस्यप्रयोजनस्य पदवीं सिद्धिप्राप्तैः पश्चादहिमूषकवत् वध्यघातकभावेनवर्तितव्यमितिशेषः यद्वा पेटिकायांनिरुद्धोऽहिर्य थानिर्गमद्वारविधानार्थंप्रथमंमूषकेणसंधिविधत्ते पश्चात्तमेवकदाचित्भक्षयति तथाअर्थमार्गप्रवृत्तैःप्रथमंसंधेयाइत्यर्थः॥ २०॥ ततस्तैः

एकएवेश्वरस्तस्मिन्सुरकार्येसुरेश्वरः॥ विहर्तुकामस्तानाहसमुद्रोन्मथनादिभिः॥ १७॥ श्रीभगवानुवाच हंतब्रह्मन्नहोशंभोहेदेवाममभाषितं॥ शृणुतावहिताःसर्वेश्रेयोवःस्याद्यथासुराः ॥ १८ ॥ यातदानवदैतेयै स्तावत्संधिर्विधीयतां॥ कालेनानुगृहीतैस्तैर्यावद्वोभवआत्मनः ॥ १९ ॥ अरयोऽपिहिसंधेयाःसतिकार्यार्थ गौरवे॥ अहिमूषकवद्देवाअर्थस्यपदवींगतैः॥ २० ॥ अमृतोत्पादनेयत्नःक्रियतामविलंबितं॥ यस्यपीतस्य वैजंतुर्मृत्युग्रस्तोऽमरोभवेत् ॥ २१ ॥ क्षिप्त्वाक्षीरोदधौसर्वावीरुत्तृणलतौषधीः॥ मंथानंमंदरंकृत्वानेत्रंकृ त्वातुवासुकिं॥ २२॥ सहायेनमयादेवानिर्मंथध्वमतंद्रिताः॥ क्लेशभाजोभविष्यंतिदैत्यायूयंफलग्रहाः॥ ॥ २३॥ यूयंतदनुमोदध्वंयदिच्छंत्यसुराःसुराः॥ नसंरंभेणसिद्ध्यंतिसर्वेऽर्थाःसांत्वयायथा ॥ २४ ॥ नभेत व्यंकालकूटाद्विषाज्जलधिसंभवात्॥ लोभःकार्योनवोजातुरोषःकामस्तुवस्तुषु॥ २५॥ श्रीशुकउवाच इ तिदेवान्समादिश्यभगवान्पुरुषोत्तमः॥ तेषामंतर्दधेराजन्स्वच्छंदगतिरीश्वरः॥ २६॥ अथतस्मैभगवतेन मस्कृत्यपितामहः॥ भवश्चजग्मतुःस्वंस्वंधामोपेयुर्बलिंसुराः॥ २७॥

सहयत्कार्यंतदाह अमृतोत्पादनइति यस्यअमृतस्यपीतस्यसतःअमरोभवेत् मृत्युग्रस्तोऽपि॥ २१॥ नेत्रंरज्जुं ॥ २२॥ अतंद्रिताः संयत्ताः निर्मंथध्वमिति ननुतर्हितेऽप्यमृतपानेनामराःस्युस्तत्राह क्लेशभाजइति ॥ २३ ॥ बलिभिःसहकारिभिः साध्याअर्थास्तदनुसरणंविनान सिद्ध्यंतीतिकृत्वासामादिकमुपदिशति यूयमितिद्वाभ्यां हेसुराःसंरंभेणसंभ्रमेण सांत्वयासाममार्गेण यथासिद्ध्यंति ॥ २४॥ वस्तुषुमथ नादुत्पन्नेषु ॥ २५॥ २६॥ सुरास्तुबलिमुपेयुःउपजग्मुः ॥ २७ ॥

असंयत्तानपिदृष्ट्वा श्लोक्यःकीर्त्यर्हः॥२८॥ वैरोचनिंबलिं जितमशेषंत्रैलोक्यंयेनतं ॥२९॥ तत्सर्वममृतोन्मथनादि ॥३०॥ तत्रये अन्ये चासुराधिपाःपौलोमकालेयादयःशंबराद्यश्च ॓ पश्चारोचत ॥३१॥ संविदं समयं ॥३२॥ परिघाइवबाहवोयेषां ॥३३॥ ३४ ॥ ३५॥ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ विसर्जितःप्रस्थापित तत्रस्थितेवासुकेरागमनायोगादितिभावः ॥३९॥ इतिअष्टमस्कंधेटीकायांषष्ठोऽ

दृष्ट्वाऽरीनप्यसंयत्तान्जातक्षोभान्स्वनायकान्॥ न्यषेधद्दैत्यराट्श्लोक्यःसंधिविग्रहकालवित्॥ २८ ॥ ते वैरोचनिमासीनंगुप्तंचासुरयूथपैः॥ श्रियापरमयाजुष्टंजिताशेषमुपागमन्॥ २९ ॥ महेंद्रःश्लक्ष्णयावाचा सांत्वयित्वामहामतिः॥ अभ्यभाषततत्सर्वंशिक्षितंपुरुषोत्तमात्॥ ३० ॥ तदरोचतदैत्यस्यतत्रान्येयेऽसुरा धिपाः॥ शंबरोऽरिष्टनेमिश्चयेचत्रिपुरवासिनः॥ ३१ ॥ ततोदेवासुराःकृत्वासंविदंकृतसौहृदाः ॥ उद्यमंपरमंचक्रुरमृतार्थेपरंतप॥ ३२ ॥ ततस्तेमंदरगिरिमोजसोत्पाट्यदुर्मदाः ॥ नदंतउदधिंनिन्युःशक्ताःपरिघबाहवः॥ ३३ ॥ दूरभारोद्वहश्रांताःशक्रवैरोचनादयः ॥ अपारयंतस्तंवोढुंविवशाविजहुःपथि ॥ ३४ ॥ निपतन्सगिरिस्तत्रबहूनमरदानवान्॥ चूर्णयामासमहताभारेणकनकाचलः॥ ३५॥ तांस्तथाभग्नमनसोभग्नबाहूरुकंधरान्॥ विज्ञायभगवांस्तत्रबभूवगरुडध्वजः॥ ३६॥ गिरिपातविनिष्पिष्टान्विलोक्यामरदानवान्॥ ईक्षयाजीवयामासनिर्जरान्निर्व्रणान्यथा॥ ३७॥ गिरिंचारोप्यगरुडेहस्तेनैकेनलीलया॥ आरुह्यप्रययावब्धिंसुरासुरगणैर्वृतः॥ ३८ ॥ अवरोप्यगिरिंस्कंधात्सुपर्णःपततांवरः ॥ ययौजलांतउत्सृज्यहरिणासविसर्जितः॥ ३९ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनेमंदराचलानयनंनामषष्ठोऽध्यायः ॥६॥ ॥७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच तेनागराजमामंत्र्यफलभागेनवासुकिं॥ परिवीयगिरौतस्मिन्नेत्रमब्धिंमुदाऽन्विताः॥ १ ॥

ध्यायः ॥६॥ ॥७॥ ॥७॥ सप्तमेमथनोद्भूतविषभीत्याऽखिलैर्जनैः॥ स्तुतःसन्कृपयारुद्रःपपौविषमितीर्यते ॥१॥ फलभागेनतवाप्यमृतेभागोभविष्यतीतिआमंत्र्यसंमंत्र्यवासुकिंनेत्रंगिरौपरिवीयसंवेष्ट्य अब्धिंमथितुमारेभिरे वासुकेर्मुखंतीव्रंदैत्यान्पाहयितुमेवपूर्वंहरिःपुरस्तान्मुखेजगृहे ततोऽभवन्मुखंजगृहुः ॥१॥

॥२॥३॥४॥ कृतोधारणेस्थानविभागोयैः ॥५॥६॥ दैवेनहेतुनास्वपौरुषेनष्टेसति॥७॥विघ्नेशस्यविधितेनरचितंविघ्नं अवितथःसत्योऽभिसंधिःसंकल्पोयस्य ॥८॥लक्षयोजनःप्रस्तारःविस्तारोस्यास्तीतितथातेनपृष्ठेन॥९॥ तस्यगिरेः आवर्तनंभ्रमणमंगकंडूयनंमेने ॥१०॥आसुरेण

आरेभिरेसुसंयत्ताअमृतार्थंकुरूद्वह॥ हरिःपुरस्ताज्जगृहेपूर्वंदेवास्ततोऽभवन्॥२ ॥तन्नैच्छन्दैत्यपतयोमहापुरुषचेष्टितं ॥ नगृह्णीमोवयंपुच्छमहेरंगममंगलं ॥ ३ ॥ स्वाध्यायश्रुतसंपन्नाःप्रख्याताजन्मकर्मभिः ॥इतितूष्णींस्थितान्दैत्यान्विलोक्यपुरुषोत्तमः ॥ ४ ॥ स्मयमानोविसृज्याग्रंपुच्छंजग्राहसामरः॥ कृतस्थानविभागास्तएवंकश्यपनंदनाः ॥५॥ ममंथुःपरमायत्ताअमृतार्थंपयोनिधिं ॥ मथ्यमानेऽर्णवेसोद्रिरनाधारोह्यपोऽविशत्॥ ६ ॥ ध्रियमाणोऽपिबलिभिर्गौरवात्पांडुनंदन ॥ तेसुनिर्विण्णमनसःपरिम्लानमुखश्रियः॥ आसन्स्वपौरुषेनष्टेदैवेनातिबलीयसा ॥ ७ ॥ विलोक्यविघ्नेशविधिंतदेश्वरोदुरंतवीर्योऽवितथाभिसंधिः ॥ कृत्वावपुःकाच्छपमद्भुतंमहत्प्रविश्यतोयंगिरिमुज्जहार ॥८ ॥ तमुत्थितंवीक्ष्यकुलाचलंपुनःसमुत्थितानिर्मथितुंसुरासुराः॥ दधारपृष्ठेनसलक्षयोजनप्रस्तारिणाद्वीपइवापरोमहान् ॥ ९ ॥ सुरासुरेंद्रैर्भुजवीर्यवेपितंपरिभ्रमंतंगिरिमंगपृष्ठतः ॥ बिभ्रत्तदावर्तनमादिकच्छपोमेनेंऽगकंडूयनमप्रमेयः ॥ १० ॥ तथाऽसुरानाविशदासुरेणरूपेणतेषांबलवीर्यमीरयन्॥ उद्दीपयन्देवगणांश्चविष्णुर्दैवेननागेंद्रमबोधरूपतः ॥ ११ ॥ उपर्यगेंद्रंगिरिराडिवान्यआक्रम्यहस्तेनसहस्रबाहुः ॥ तस्थौदिविब्रह्मभवेंद्रमुख्यैरभिष्टुवद्भिःसुमनोऽभिवृष्टः ॥ ॥ १२ ॥ उपर्यधश्चात्मनिगोत्रनेत्रयोःपरेणतेप्राविशतासमेधिताः ॥ ममंथुरब्धिंतरसामदोत्कटामहाद्रिणाक्षोभितनक्रचक्रं ॥ १३ ॥ अहींद्रसाहस्रकठोरदृङ्मुखश्वासाग्निधूमाहतवर्चसोऽसुराः ॥ पौलोमकालेयबलील्वलादयोदवाग्निदग्धाःसरलाइवाभवन् ॥ १४ ॥

असुराकारेणदैवेन देवाकारेणरूपेणाविशत्॥११॥१२॥ आत्मनिदेवदैत्यमध्ये गोत्रेदार्ढ्यपेणनेत्रे अभेद्याबोधरूपेण परेणहरिणाक्षोभितंनक्राणांचक्रंसमूहोयस्मिन् ॥ १३॥ दृशश्चमुखानिचश्वासाश्च अहींद्रस्यसाहस्राःपरिमिताःकठोरायेदृगादयः तेभ्योनिर्गताभ्यामग्निधूमाभ्यामाहतंवर्चोयेषांते सरलाद्रुमावशेषाः॥१४॥

देवांस्तु भगवद्दृशाघनाः समभ्यवर्षन् समुद्रोर्मिभिः उपगूढावायवश्च शीतलाववुः वांतिस्म कथंभूतान् तस्याहींद्रस्य श्वासशिखाग्निभिर्हताप्रभायेषां धूम्राण्यंबरादीनियेषां ॥१५॥१६॥ धृतोऽद्रिर्येनसधृताद्रिः भगवान् परमपुरुषोऽनंतरमशोभतेत्यन्वयः कथंभूतः कनकपरिधिः पीतवासाः कर्णयोर्विद्योतमानाविद्युत्कुंडललक्षणायस्य तथामूर्ध्निभ्राजंतोविलुलिताः कचायस्यसतथा जैत्रैर्जिष्णुभिर्दंदशूकंसर्पं प्रतिगिरिः प्रतिद्वंद्वीपर्वतः ॥१७॥ हालहलमित्याह्वानामयस्य संभ्रांतामीनाउद्गतामकरादयश्चयस्मिन्तस्मात् तिम्यादिभिराकुलाच्चेति तद्वि

देवांश्चतच्छ्वासशिखाहतप्रभान्धूम्रांबरस्रग्वरकंचुकाननान् ॥ समभ्यवर्षन्भगवद्दृशाघनाववुःसमुद्रोर्म्युपगूढवायवः ॥१५॥ मथ्यमानेतथासिंधौदेवासुरवरूथपैः ॥ यदासुधानजायेतनिर्ममंथाजितःस्वयं ॥१६॥ मेघश्यामःकनकपरिधिःकर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्निभ्राजद्विलुलितकचःस्रग्धरोरक्तनेत्रः ॥ जैत्रैर्दोर्भिर्जगदभयदैर्दंदशूकंगृहीत्वामथ्नन्मथ्नाप्रतिगिरिरिवाशोभताथोद्धृताद्रिः ॥१७॥ निर्मथ्यमानादुदधेरभूद्विषंमहोल्बणंहालहलाख्यमप्रति ॥ संभ्रांतमीनोन्मकरादिकच्छपात्तिमिद्विपग्राहतिमिंगिलाकुलात् ॥१८॥ तदुग्रवेगंदिशिदिश्युपर्यधोविसर्पदुत्सर्पदसह्यवीर्यं ॥ भीताःप्रजादुद्रुवुरंगसेश्वराअरक्ष्यमाणाःशरणंसदाशिवं ॥ ॥१९॥ विलोक्यतंदेववरंत्रिलोक्याभवायदेव्याऽभिमतंमुनीनां ॥ आसीनमद्रावपवर्गहेतोस्तपोजुषाणंस्तुतिभिःप्रणेमुः ॥२०॥ प्रजापतयऊचुः देवदेवमहादेवभूतात्मन्भूतभावन ॥ त्राहिनःशरणापन्नांस्त्रैलोक्यदहनाद्विषात् ॥ २१ ॥ त्वमेकःसर्वजगतईश्वरोबंधमोक्षयोः ॥ तंत्वामर्चंतिकुशलाःप्रपन्नार्तिहरंगुरुं ॥ २२ ॥

षमप्रति अप्रतिमंप्रतिक्रियाशून्यमितिवा ॥१८॥ कुतः उग्रोवेगोयस्य तदेवाह दिशिदिशीति यद्वा उग्रावेगारोमांचस्वेदादयोयस्मात् अतएवासह्यंविलोक्यभीताः अन्येनकेनाप्यरक्ष्यमाणाः सदाशिवंशरणंदुद्रुवुःजग्मुः ॥ ॥१९॥ त्रिलोक्याउद्भवायदेव्यासह अद्रौकैलासेआसीनं तथापिमुनीनामभिमतंतेषामेवापवर्गायतपोजुषाणं ॥२०॥२१॥ निर्गुणंसगुणंचैवशिवंहरिपराक्रमैः॥ स्तुवंतस्तुप्रजेशानानामन्यंतांतरंतयोः ॥२२॥

नन्वेवंभूतो विष्णुरितिप्रसिद्धंतत्राहुः गुणमय्येति अस्यजगतोयदासर्गादीन्धत्से तदाहेभूमन् स्वदृक्स्वतःसिद्धज्ञानः त्वंब्रह्मादिसंज्ञांधत्से॥ ॥२३॥ तत्रहेतुःत्वंब्रह्मेति सदसतोभावान्देवतिर्यगादिरूपान्भावयतीतितथा सृज्यंतुत्वद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्याहुः आत्मैवत्वंनानाशक्तिभि र्जगद्रूपेणाभातः तस्मादीश्वरः॥२४॥स्वतःसिद्धज्ञानत्वमुपपादयंतःजगदात्मनाआभानप्रकारमाहुः त्वंशब्दस्यवेदस्ययोनिः अतःस्वतःसि द्धज्ञानः त्वंजगदादिर्महत्तत्त्वं आत्माचअहंकारः कथंभूतः प्राणेंद्रियद्रव्याणांकारणभूतागुणायस्य राजसादित्रिविधइत्यर्थः स्वभावा दयश्चत्वमेव क्रतुः संकल्पःसत्यमृतंचेतियोधर्मःसत्वं महदादिस्वरूपत्वेहेतुः त्रिवृत्त्रिगुणात्मकंयदक्षरंप्रधानंत्वयित्वदाश्रयंतदामनंति य

गुणमय्यास्वशक्त्याऽस्यसर्गस्थित्यप्ययान्विभो॥ धत्सेयदास्वदृक्भूमन्ब्रह्मविष्णुशिवाभिधां ॥ २३ ॥ त्वं ब्रह्मपरमंगुह्यंसदसद्भावभावनः॥ नानाशक्तिभिराभातस्त्वमात्माजगदीश्वरः॥ २४ ॥ त्वंशब्दयोनिर्जग दादिरात्माप्राणेंद्रियद्रव्यगुणःस्वभावः॥ कालःक्रतुःसत्यमृतंचधर्मस्त्वय्यक्षरंयत्त्रिवृदामनंति ॥ २५ ॥ अ ग्निर्मुखंतेऽखिलदेवतात्माक्षितिंविदुर्लोकभवांघ्रिपंकजं ॥ कालंगतिंतेऽखिलदेवतात्मनोदिशश्चकर्णौरस नेजलेशं॥ २६ ॥ नाभिर्नभस्तेश्वसनंनभस्वान्सूर्यश्चचक्षूंषिजलंस्मरेतः॥ परावरात्माश्रयणंतवात्मासोमो मनोद्यौर्भगवन्शिरस्ते॥ २७॥ कुक्षिःसमुद्रागिरयोऽस्थिसंघारोमाणिसर्वौषधिवीरुधस्ते ॥ छंदांसिसाक्षा त्तवसप्तधातवस्त्रयीमयात्मन्हृदयंसर्वधर्मः॥ २८ ॥ मुखानिपंचोपनिषदस्तवेशयैस्त्रिंशदष्टोत्तरमंत्रवर्गः॥ यत्तच्छिवाख्यंपरमार्थतत्त्वंदेवःस्वयंज्योतिरवस्थितिस्ते॥ २९ ॥ छायात्वधर्मोर्मिषुयैर्विसर्गोनेत्रत्रयंसत्व रजस्तमांसि॥ साक्षान्मनुःशास्त्रकृतस्तवेक्षाछंदोमयोदेवऋषिःपुराणः॥ ३० ॥

द्वा एवंभूतेत्वयित्रिवृदक्षरंप्रणवंप्रकाशकमाहुरित्यर्थः॥२५॥ अखिलदेवतात्माअग्निःसर्वादेवताइतिश्रुतेः सोग्निस्तेमुखं हेलोकभव क्षिती यांतेषुविदुरित्यस्यसंबंधः ॥२६॥ परेअवरेचयेआत्मानोजीवास्तेषामाश्रयस्तवात्माऽहंकारः ॥२७॥ त्रयीमयात्मन्वेदत्रयमूर्ते ॥२८ ॥ पं चोपनिषदः तत्पुरुषाघोरसद्योजातवामदेवेशानरूपामंत्रायैर्मुखैरष्टोत्तरात्रिंशन्मंत्राणांवर्गः तेषामेवमंत्राणांपदच्छेदेनाष्टोत्तरात्रिंशत्कला त्मकामंत्राइत्यर्थः अवस्थितिःउपरतावस्था॥२९॥अधर्मस्योर्मिषुदंभलोभादिषुयैरूर्मिभिर्विसर्गःसंहारःयद्वा यैःसत्वादिभिर्विविधःसर्गः तानिनेत्रत्रयं हेदेव छंदोमयःसतवेक्षाईक्षणं साक्षान्मनुरितिपाठेमनुरितिवेदः तदेवाह छंदोमयइति ॥३०॥

हेगिरित्र तेपरंज्योतिरखिलानांलोकपालादीनांगम्यंनभवति कुतःयत्ररजआदिनास्ति किंतत् ज्योतिःयन्निरस्तभेदंब्रह्म ॥ ३१॥ कामश्च अध्वरश्च दक्षयज्ञः त्रिपुरादयश्च येअनेकभूतद्रुहस्तान्क्षपयतः संहरतस्तेतत्कर्मस्तुतयेनभवति अत्यल्पमेतदित्यर्थः गरभक्षणस्याप्यवश्यं भावित्वेनसिद्धवन्निर्देशः स्तुतयेअलंनभवतीत्यत्रहेतुः यस्तुभवान्स्वनेत्रवह्निविस्फुलिंगस्यशिखया इदंजगद्भसितंभस्मसात्जातंनवेदना लोचयत्यपि ॥ ३२ ॥ तदेवंनित्यंपरानुग्रहव्यग्रंत्वांयेनिंदंतितेऽतिमूर्खाइत्याहुः येतुउमयासहचरंतंतस्यांनितरांरतंकामिनंकत्थंतेप्रलपं ति तथाश्मशानेचरंतमुग्रंक्रूरंपरुषंचाहिंस्रंकत्थंते कथंभूतं आत्मारामाश्चतेगुरवोविश्वहितोपदेष्टारस्तैर्हृदिचिंतितमंघ्रिद्वंद्वंयस्य तथाभूतम

नतेगिरित्राखिललोकपालविरिंचवैकुंठसुरेंद्रगम्यं ॥ ज्योतिःपरंयत्ररजस्तमश्चसत्त्वंनयद्ब्रह्मनिरस्तभेदं ॥ ॥ ३१ ॥ कामाध्वरत्रिपुरकालगराद्यनेकभूतद्रुहःक्षपयतःस्तुतयेनतत्ते ॥ यस्त्वंतकालइदमात्मकृतंस्वनेत्रव ह्निस्फुलिंगशिखयाभसितंनवेद ॥ ३२ ॥ येत्वात्मरामगुरुभिर्हृदिचिंतितांघ्रिद्वंद्वंचरंतमुमयातपसाभितप्तं॥ कत्थंतउग्रपरुषंनिरतंश्मशानेतेनूनमूतिमविदंस्तवहातलज्जाः ॥ ३३ ॥ तत्तस्यतेसदसतोःपरतःपरस्यनां जःस्वरूपगमनेप्रभवंतिभूम्नः ॥ ब्रह्मादयःकिमुतसंस्तवनेवयंतुतत्सर्गसर्गविषयाअपिशक्तिमात्रं ॥ ३४ ॥ ए तत्परंप्रपश्यामोनपरंतेमहेश्वर ॥ मृडनायहिलोकस्यव्यक्तिस्तेऽव्यक्तकर्मणः ॥ ३५॥ श्रीशुकउवाच तद्वी क्ष्यव्यसनंतासांकृपयाभृशपीडितः ॥ सर्वभूतसुहृद्देवइदमाहसतींप्रियां ॥ ३६ ॥

पितपसाऽभितप्तमपितेनूनंतवोतिमविदन्नितिकाकुः त्वल्लीलांनैवविदुरित्यर्थः अतोहातलज्जाःत्यक्तत्रपाः कथमात्मारामैःसेवितचरणयुग लस्यतेकामित्वंसंभवति कथंवातपसाअभितप्तस्यशांतस्योग्रत्वंपरुषत्वंवासंभवतीत्यविचार्यैवप्रलपंतीत्यर्थः ॥ ३३॥ आस्तांतावन्निंदका नांवार्ता महांतोपितवतत्त्वंनजानंतीत्याहुः तत्तस्मात्तवस्वरूपस्यगमनेज्ञानेब्रह्मादयोपिनसमर्थाः संस्तवनेतुकुतःशक्ताःस्युः तत्रवयंकथं प्रभवामः यतस्तेषांसर्गेऽत्यंतार्वाचीनाः तथापियदेतत्तवस्तवनमेतदात्मशक्तिपरिमितमात्रमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ तदेवाहुःएतत्परमिति नपरं रूपंतथाऽपित्वद्दर्शनादेवकृतार्थावयमित्याहुःमृडनायहीति ॥ ३५॥ ३६॥

मत्प्रभावमविचार्यविषपानेप्रवृत्तंमांकथंचिदियंप्रियावारयेदितिशंकयातामनुज्ञापयन्नाह अहोबतेतिसार्धैश्चतुर्भिः वैशसंदुःखं॥३७॥प्राणपरीप्सूनांप्राणरक्षणेप्सूनांमेमया प्रभोःसमर्थ स्यअर्थःकार्यं ॥ ३८ ॥ किंचबद्धवैरेषुभूतेषु परस्परंजिघांसत्सु ॥ ३९ ॥ कृपयतःकृपां कुर्वतःपुंसः ॥४०॥ मेमत्तःस्वस्तिःशोभनासत्ता सुखेनजीवितमस्त्वित्यर्थः ॥४१ ॥ जग्धुमत्तुं करतलीकृत्य करतलपरिमितमात्रंकृत्वा ॥

शिवउवाच अहोवतभवान्येतत्प्रजानांपश्यवैशसं॥ क्षीरोदमथनोद्भूतात्कालकूटादुपस्थितं ॥ ३७॥ आसांप्राणपरीप्सूनांविधेयमभयंहिमे ॥ एतावान्हिप्रभोरर्थोयद्दीनपरिपालनं ॥ ३८ ॥ प्राणैःस्वैःप्राणिनःपांतिसाधवःक्षणभंगुरैः॥ बद्धवैरेषुभूतेषुमोहितेष्वात्ममायया ॥ ३९ ॥ पुंसःकृपयतोभद्रेसर्वात्माप्रीयतेहरिः॥ प्रीतेहरौभगवतिप्रीयेऽहंसचराचरः॥ ४० ॥ तस्मादिदंगरंभुंजेप्रजानांस्वस्तिरस्तुमे ॥ एवमामंत्र्यभगवान्भवानींविश्वभावनः॥ ४१ ॥ तद्विषंजग्धुमारेभेप्रभावज्ञाऽन्वमोदत ॥ ततःकरतलीकृत्यव्यापिहालाहलंविषं॥ ४२ ॥ अभक्षयन्महादेवःकृपयाभूतभावनः॥ तस्यापिदर्शयामासस्ववीर्यंजलकल्मषः॥ ४३ ॥ यच्चकारगलेनीलंतच्चसाधोर्विभूषणं॥ तप्यंतेलोकतापेनसाधवःप्रायशोजनाः॥ परमाराधनंतद्धिपुरुषस्याखिलात्मनः॥ ४४॥ निशम्यकर्मतच्छंभोर्देवदेवस्यमीढुषः ॥ प्रजादाक्षायणीब्रह्मावैकुंठश्चशशंसिरे ॥ ४५ ॥ प्रस्कन्नंपिबतःपाणेर्यत्किंचिज्जगृहुःस्मतत्॥ वृश्चिकाहिविषौषध्योदंदशूकाश्चयेपरे॥ ४६॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनेसप्तमोऽध्यायः॥ ७॥ ॥९॥ ॥९॥ श्रीशुकउवाच पीतेगरेवृषांकेणप्रीतास्तेऽमरदानवाः॥ ममंथुस्तरसासिंधुंहविर्धानीततोऽभवत्॥ १ ॥

॥४२॥ जलकल्मषः जलदोषोविषं ॥४३॥ यस्मात्तंगलेनीलंचकार ॥४४॥४५॥ प्रस्कन्नंगलितं अपरेयेसविषाःतेऽपिजगृहुः अनेनविषस्यतीव्रतोक्ता ॥४६॥ इत्यष्टमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ अष्टमेमथ्यमानेऽब्धौलक्ष्म्याविर्भावितेऽसुरैः॥ धन्वंतरेर्हृतेसोमेमोहिन्युद्भववर्ण्यते ॥ १ ॥ हविर्धानीसुरभिः ॥१॥

देवयानस्यब्रह्मलोकमार्गप्रापकस्ययज्ञस्यसंबंधिनेहविषे ॥ २ ॥ ईश्वरशिक्षयाप्रागेवकृतया ॥ ३ ॥ भगवतोयःश्वेताद्रिःकैलासस्तस्यम हिमहिमानं दंतैःशिखरकल्पैःहरन्चंद्रवत्पांडुरइत्यनुषंगः ॥४॥५॥६॥ वल्गुभिर्गत्यादिभिः स्वर्गिणांरमण्यःरतिकर्त्र्यः ॥७॥ सुदामापर्वतः तत्रैकस्यांदिशिजातासौदामनी स्फटिकादिमयगिरिशृंगेष्वधिकंस्फुरंतीविद्युदिवकांत्या दिशोरंजयतीश्रीःसंपत्साक्षान्मूर्तिधारिणीसतीसै व भगवत्पराऽऽरमा आविरभूदित्यर्थः ॥ ८॥ तस्यारूपादिमहिम्नाआक्षिप्तंचेतोयेषां ॥९॥ भगवद्वक्षसिस्थितयाश्रियाविलोकितानांसुराणां

तामग्निहोत्रीमृषयोजगृहुर्ब्रह्मवादिनः॥ यज्ञस्यदेवयानस्यमेध्यायहविषेनृप ॥ २ ॥ ततउच्चैःश्रवानामहयो ऽभूच्चंद्रपांडुरः॥ तस्मिन्बलिःस्पृहांचक्रेनेंद्रईश्वरशिक्षया ॥ ३ ॥ ततऐरावतोनामवारणेंद्रोविनिर्गतः॥ दंतै श्चतुर्भिःश्वेताद्रेर्हरन्भगवतोमहिं ॥ ४ ॥ कौस्तुभाख्यमभूद्रत्नंपद्मरागोमहोदधेः॥ तस्मिन्हरिःस्पृहांचक्रेव क्षोऽलंकरणेमणौ ॥ ५ ॥ ततोऽभवत्पारिजातःसुरलोकविभूषणं ॥ पूरयत्यर्थिनोयोऽर्थैःशश्वद्भुवियथाभ वान्॥ ६ ॥ ततश्चाप्सरसोजातानिष्ककंठ्यःसुवाससः ॥ रमण्यःस्वर्गिणांवल्गुगतिलीलावलोकनैः॥ ७॥ ततश्चाविरभूत्साक्षाच्छ्रीरमाभगवत्परा॥ रंजयंतीदिशःकांत्याविद्युत्सौदामनीयथा ॥ ८ ॥ तस्यांचक्रुःस्पृहां सर्वेससुरासुरमानवाः॥ रूपौदार्यवयोवर्णमहिमाक्षिप्तचेतसः॥ ९॥ तस्याआसनमानिन्येमहेंद्रोमहदद्भुतं॥ मूर्तिमत्यःसरिच्छ्रेष्ठाहेमकुंभैर्जलंशुचि ॥ १० ॥ आभिषेचनिकाभूमिराहरत्सकलौषधीः ॥ गावःपंचपवि त्राणिवसंतोमधुमाधवौ ॥ ११ ॥ ऋषयःकल्पयांचक्रुरभिषेकंयथाविधि॥ जगुर्भद्राणिगंधर्वानट्यश्चनन्दृ तुर्जगुः॥ १२॥

यथापूर्वंसंपत्प्राप्तिमसुराणांचतद्विपर्ययंवक्तुमभिषेकादिमहोत्सवपूर्व कंब्रह्मादिपरिहारेणभगवत्प्राप्तिप्रकारमाह तस्याआसनमित्यादिना अथासीद्वारुणीत्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ॥ १०॥ आभिषेचनिकाः अभि षेकोचिताः पंचपवित्राणिपंचगव्यानि मधुमाधवौचैत्रवैशाखभवंफलपुष्पादि पाठांतरेऽपिद्वंद्वैक्येसएवार्थः मधुमासेभवंमध्वितिवा ॥ ११॥ अभिषेकमभिषेकोचितंविधिं नट्यःनटानांस्त्रियः ॥ १२॥

शंखवेणुवीणाश्चव्यनादयन् तुमुलोनिःस्वनोयेषांतान्मृदंगादीन् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ पदमाश्रयं ध्रुवंनित्यं अव्यभिचारिणोनित्याः संतोगुणायस्मिन्तंनान्वविदन क्वचित्कस्यचिद्दोषस्यसद्भावात् ॥ १९ ॥ तदेवाह नूनमितित्रिभिः मन्युनिर्जयोनास्तिदुर्वासःप्रभृतिषु गुरुशुक्रादिषुसंगवर्जितंज्ञानंनास्ति महत्त्वेऽपिब्रह्मसोमादौनकामनिर्जयः परतोव्यपाश्रयःपरापेक्षइंद्रादि सकि

मेघामृदंगपणवमुरजानकगोमुखान् ॥ व्यनादयन्शंखवेणुवीणास्तुमुलनिःस्वनान् ॥ १३ ॥ ततोऽभिषिषिचुर्देवींश्रियंपद्मकरांसतीं ॥ दिग्गिभाःपूर्णकलशैःसूक्तवाक्यैर्द्विजेरितैः ॥ १४ ॥ समुद्रःपीतकौशेयवाससीसमुपाहरत् ॥ वरुणःस्रजंवैजयंतींमधुनामत्तषट्पदां ॥ १५ ॥ भूषणानिविचित्राणिविश्वकर्माप्रजापतिः ॥ हारंसरस्वतीपद्ममजोनागाश्चकुंडले ॥ १६ ॥ ततःकृतस्वस्त्ययनोत्पलस्रजंनदद्द्विरेफांपरिगृह्यपाणिना ॥ चचालवक्त्रंसुकपोलकुंडलंसव्रीडहासंदधतीसुशोभनं ॥ १७ ॥ स्तनद्वयंचातिकृशोदरीसमंनिरंतरंचंदनकुंकुमोक्षितं ॥ ततस्ततोनूपुरवल्गुसिंजितैर्विसर्पतीहेमलतेवसाबभौ ॥ १८ ॥ विलोकयंतीनिरवद्यमात्मनःपदंध्रुवंचाव्यभिचारिसद्गुणं ॥ गंधर्वयक्षासुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेयादिषुनान्वविंदत ॥ १९ ॥ नूनंतपोयस्यनमन्युनिर्जयोज्ञानंक्वचित्तच्चनसंगवर्जितं ॥ कश्चिन्महांस्तस्यनकामनिर्जयःसईश्वरःकिंपरतोव्यपाश्रयः ॥ २० ॥ धर्मःक्वचित्तत्रनभूतसौहृदंत्यागःक्वचित्तत्रनमुक्तिकारणं ॥ वीर्यंनपुंसोऽस्त्यजवेगनिष्कृतंनहिद्वितीयोगुणसंगवर्जितः ॥ २१ ॥

मीश्वरः ॥ २० ॥ नभूतसौहृदंपरशुरामादिषु नमुक्तिकारणंत्यागःशिवप्रभृतिषु पुंसःकार्तवीर्यादेर्वीर्यमस्ति अजवेगनिष्कृतंकालवेगेनपरिहृतंतन्नभवति गुणसंगवर्जितःसनकादिः द्वितीयःमत्परोनहि समाधिनिष्ठत्वात् ॥ २१ ॥

चिरायुष्यपिमार्कंडेयादौशीलंमंगलंनास्तिइंद्रियदमनशीलत्वात् कचित्तदप्यस्तिहिरण्यकशिपुप्रभृतौ आयुषःस्थैर्यंनवेद्यंदुर्ज्ञातं भगव
द्वेषणाकस्मादेवमृत्युसंभवात् यत्रकुत्रचश्रीरुद्रेमार्कंडेयादिवत् इंद्रियदमनाद्यभावात् शीलंमंगलंचायुर्निश्चयश्चेत्युभयमस्ति नचान्यः
पूर्वोक्तःकश्चिद्दोषः तथाऽपिसोऽप्यमंगलःश्मशानवासाद्यमंगलचेष्टितः श्रीमुकुंदंलक्ष्मीकृत्याह कश्चेति कश्चित्सुमंगलःनिरवद्यश्चसतुमां
नहिकांक्षतेआत्मारामत्वात् ॥ २२ ॥ एवंविमृश्यरमानिरपेक्षमपिमुकुंदमेववरंवव्रे तत्किमव्यभिचारिभिःसद्भिःधर्मज्ञानादिभिर्गुणैर्निजै
काश्रयतयाच नैरपेक्ष्येणवरंसर्वोत्तमं तत्रहेतुः अगुणाश्रयंप्रकृतिगुणातीतं पाठांतरेप्ययमेवार्थः अतएवस्वस्यईप्सितं किंच सर्वैर्गुणैर
णिमादिभिरपेक्षितंदत्तं अयंभावः यद्यपिस्वयमात्मारामत्वेनान्यनिरपेक्षः तथाऽप्याश्रिताअणिमादिसिद्धीर्यथानोपेक्षते तद्वन्मामपिनो

क्वचिच्चिरायुर्नहिशीलमंगलंक्वचित्तदप्यस्तिनवेद्यमायुषः ॥ यत्रोभयंकुत्रचसोऽप्यमंगलःसुमंगलःकश्चन
कांक्षतेहिमां ॥ २२ ॥ एवंविमृश्याव्यभिचारिसद्गुणैर्वरंनिजैकाश्रयतयागुणाश्रयं ॥ वव्रेवरंसर्वगुणैरपेक्षि
तंरमामुकुंदंनिरपेक्षमीप्सितं ॥ २३ ॥ तस्यांसदेशउशतींनवकंजमालांमाद्यन्मधुव्रतवरूथगिरोपघुष्टां ॥
तस्थौनिधायनिकटेतदुरःस्वधामसव्रीडहासविकसन्नयनेनयाता ॥ २४ ॥ तस्याःश्रियस्त्रिजगतोजग
तोजनन्यावक्षोनिवासमकरोत्परमंविभूतेः ॥ श्रीःस्वाःप्रजाःसकरुणेननिरीक्षणेनयत्रस्थितैधयतसाधिप
तींस्त्रिलोकान् ॥ २५ ॥ शंखतूर्यमृदंगानांवादित्राणांपृथुःस्वनः ॥ देवानुगानांसस्त्रीणांनृत्यतांगायतामभूत्
॥ २६ ॥ ब्रह्मरुद्रांगिरोमुख्याःसर्वेविश्वसृजोविभुं ॥ ईडिरेऽवितथैर्मंत्रैस्तल्लिंगैःपुष्पवर्षिणः ॥ २७ ॥

पेक्षेत तावतैवतत्सेवयाऽहंकृतार्थास्यांकिमन्यैःप्राकृतैरिति तमेववृतवतीति ॥ २३ ॥ तदेवाह तस्यांसदेशेकमनीयांनवकंजमालांनिधा
य तदनुग्रहंप्रतीक्षमाणातूष्णींतस्यनिकटेतस्थौ कथंभूतांमालां माद्यंतोयेमधुव्रताः तेषांवरूथस्यगिरा उपघुष्टांनादितां कथंभूताश्रीः
सव्रीडहासेनविकसन्नयनंतेनतस्यउरः स्वधामयातासती वक्षःप्रतीक्षमाणातस्थावित्यर्थः ॥ २४ ॥ भगवानपित्रैलोक्याभिवृद्धयेस्ववक्ष
स्तस्याःस्थानंददावित्याह तस्याइति विशिष्टाभूतयोविभवायस्याः तथात्रिजगतोजनन्याःश्रियः परमंसुस्थिरमैधयत अवर्धयत् ॥ २५ ॥
॥ २६ तल्लिंगैःविष्णुप्रतिपादकैः अवितथैर्यथार्थैः २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ वारुणीवरुणदैवत्यंयदन्नंतन्मयीसुरा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ दीर्घौपीवरौदोर्दंडौयस्य कंबुग्रीव शंखनाभिरिव त्रिरेखासुवृत्ताग्रीवायस्य ॥ ३२ ॥ स्निग्धःकुंचितःकेशानामंतोयस्य ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ इज्यभाक्यज्ञभागभोक्ता अमृतेनआभृतंपरिपूर्णं ॥ ३५॥ ॥ ३६ ॥ मिथःदैत्यानांपरस्परंकलहोत्पादनेनयोगमाययाचमोहिन्यावोऽर्थंसाधयिष्यामिअतोमाखिद्यतेत्याहेतिशेषः ॥ ३७ ॥ तदे

श्रियाविलोकितादेवाःसप्रजापतयःप्रजाः॥ शीलादिगुणसंपन्नालेभिरेनिर्वृतिंपरां ॥ २८ ॥ निःसत्वालोलुपाराजन्निरुद्योगागतत्रपाः॥ यदाचोपेक्षितालक्ष्म्याबभूवुर्दैत्यदानवाः॥ २९ ॥ अथासीद्वारुणीदेवीकन्याकमललोचना॥ असुराजगृहुस्तांवैहरेरनुमतेनते॥ ३० ॥ अथोदधेर्मथ्यमानात्काश्यपैरमृतार्थिभिः॥ उदतिष्ठन्महाराजपुरुषःपरमाद्भुतः॥ ३१ ॥ दीर्घपीवरदोर्दंडःकंबुग्रीवोरुणेक्षणः॥ श्यामलस्तरुणःस्रग्वीसर्वाभरणभूषितः॥ ३२ ॥ पीतवासामहोरस्कःसुमृष्टमणिकुंडलः॥ स्निग्धकुंचितकेशांतःसुभगःसिंहविक्रमः॥ ३३ ॥ अमृतापूर्णकलशंबिभ्रद्वलयभूषितः॥ सवैभगवतःसाक्षाद्विष्णोरंशांशसंभवः॥ ३४॥ धन्वंतरिरितिख्यातआयुर्वेददृगिज्यभाक्॥ तमालोक्यासुराःसर्वेकलशंचामृताभृतं॥ ३५॥ लिप्संतःसर्ववस्तूनिकलशंतरसाऽहरन्॥ नीयमानेऽसुरैस्तस्मिन्कलशेऽमृतभाजने॥ ३६॥ विषण्णमनसोदेवाहरिंशरणमाययुः॥ इतितद्दैन्यमालोक्यभगवान्भृत्यकामकृत्॥ माखिद्यतमिथोऽर्थंवःसाधयिष्येस्वमायया॥३७॥ मिथःकलिरभूत्तेषांतदर्थेतर्षचेतसां॥ अहंपूर्वमहंपूर्वंनत्वंनत्वमितिप्रभो॥ ३८॥ देवाःस्वंभागमर्हंतियेतुल्यायासहेतवः॥ सत्रयागइवैतस्मिन्नेषधर्मःसनातनः॥ ३९॥ इतिस्वान्प्रत्यषेधन्वैदैतेयाजातमत्सराः॥ दुर्बलाःप्रबलान्राजन्गृहीतकलशान्मुहुः॥ ४० ॥ एतस्मिन्नंतरेविष्णुःसर्वोपायविदीश्वरः॥ योषिद्रूपमनिर्देश्यंदधारपरमाद्भुतं॥ ४१ ॥

वाह मिथइति तर्षःकामः तद्युक्तानिचेतांसियेषां इत्येवंसमबलानांकलिरभूत्॥ ॥ ३८ ॥ दुर्बलानांत्वाक्रोशप्रकारमाह देवाइतिद्वाभ्यां येदेवाः तुल्येनायासेनहेतवःसाधकाः तुल्यायासोहेतुश्च धनादिर्येषामितिवा सत्रयागेयथासर्वेषांसमंफलंतद्वत् तथाचश्रुतिः ऋद्धिकामाःसत्रमासीरन्नितियेयजमानास्तेऋत्विजइतिच ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

तद्रूपंवर्णयतिपंचभिः प्रेक्षणीयमुत्पलमिवश्यामं सर्वेष्ववयवेषुसुंदरं समानयोःकर्णयोराभरणेयस्मिन् सुकपोलंचतदुत्कृष्टनासिकंचआननंयस्मिन् ॥ ४२ ॥ नवयौवननिर्वृत्तयोःस्तनयोर्भारेणचकृशमुदरंयस्मिन् ॥ ४३ ॥ सुष्ठुग्रीवायस्मिन्कंठेआभरणंयस्मिन्तच्चतच्च शोभनाग्रीवायेनतत्कंठाभरणंयस्मिन्नितिवा सुभुजयोरंगदाभ्यांभूषितं ॥ ४४ ॥ विरजांबरेणसंवीतोनितंबएवद्वीपःविशालत्वात् तत्रशोभायस्याःतयाकांच्याप्रकर्षेणविलसत्वल्गुयथाभवत्येवंचलतोश्चरणयोर्नूपुरेयस्मिन् ॥ ४५॥ सव्रीडेनस्मितेनसहविक्षिप्ताकंपितायाभ्रूः तस्याविलासेनसहयान्यवलोकितानि तैर्दैत्ययूथपानांचेतस्सुमुहुःकाममुद्दीपयन् ॥ ४६ ॥ इत्यष्टमेटीकायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

प्रेक्षणीयोत्पलश्यामंसर्वावयवसुंदरं ॥ समानकर्णाभरणंसुकपोलोन्नसाननं ॥ ४२ ॥ नवयौवननिर्वृत्तस्तनभारकृशोदरं ॥ मुखामोदानुरक्तालिझंकारोद्विग्नलोचनं ॥ ४३ ॥ बिभ्रत्स्वकेशभारेणमालामुत्फुल्लमल्लिकां ॥ सुग्रीवकंठाभरणंसुभुजांगदभूषितं ॥ ४४ ॥ विरजांबरसंवीतनितंबद्वीपशोभया ॥ कांच्याप्रविलसद्वल्गुचलच्चरणनूपुरं ॥ ४५ ॥ सव्रीडस्मितविक्षिप्तभ्रूविलासावलोकनैः ॥ दैत्ययूथपचेतस्सुकाममुद्दीपयन्मुहुः ॥ ४६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच तेऽन्योन्यतोऽसुराःपात्रंहरंतस्त्यक्तसौहृदाः ॥ क्षिपंतोदस्युधर्माणआयांतींददृशुःस्त्रियं ॥ १ ॥ अहोरूपमहोधामअहोअस्यानवंवयः ॥ इतितेतामभिद्रुत्यपप्रच्छुर्जातहृच्छयाः ॥ २ ॥ कात्वंकंजपलाशाक्षिकुतोवाकिंचिकीर्षसि ॥ कस्यासिवदवामोरुमथ्नंतीवमनांसिनः ॥ ३ ॥ नवयंत्वाऽमरैर्दैत्यैःसिद्धगंधर्वचारणैः ॥ नास्पृष्टपूर्वांजानीमोलोकेशैश्चकुतोनृभिः ॥ ४ ॥ नूनंत्वंविधिनासुभ्रूःप्रेषिताऽसिशरीरिणां ॥ सर्वेंद्रियमनःप्रीतिंविधातुंसघृणेनकिं ॥ ५ ॥

॥छ॥ ॥छ॥ नवमेमोहितैर्दैत्यैरर्पितेऽमृतभाजने ॥ तद्वंचनेनदेवेभ्योऽमृतंदत्तंतयेर्यते ॥१॥१ ॥ अहोरूपंसौंदर्यं धामद्युतिः इतिवदंतः कात्वमित्यादिपप्रच्छुः ॥ २ मथ्नंतीवक्षोभयंतीव ॥ ३ ॥ कस्यासीत्ययुक्तमुक्तमस्माभिः यतस्त्वंनकेनचिद्युक्तपूर्वेत्याहुः नेतिद्वाभ्यां त्वामसरादिभिरस्पृष्टपूर्वांनजानीमइतिनअपितुजानीमएव ॥ ४ ॥ आस्तामिदं त्वद्दर्शनंत्वीश्वरेणैवसंपादितमित्याहुः नूनमिति सर्वेंद्रियाणांचमनसश्चप्रीतिंविधातुंसघृणेनप्रेषिताऽसि किंवायदृच्छयागतासिनैवंनूनंप्रेषितैवेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ भेदोविग्रहोयथानभवेत्तथा ॥ ७ ॥ ८ ॥ संगताःअनुसृताः ॥ ९ ॥ हेसुरद्विषः ॥ १० ॥ भावेनकेनाप्यभिप्रायेणगंभीरंयथाभव त्येवंजहसुः ॥ ११ ॥ ईषत्स्मितेनशोभायस्याःतयामयाकृतं साधुवाअसाधुयद्यभ्युपेतअंगीकुरुततर्हिविभजे ॥ १२ ॥ असुरपुंगवाःदैत्य श्रेष्ठाः प्रमाणमियत्तामजानतः ॥ १३ ॥ १४ ॥ यथोपजोषंयथाप्रीति अहतस्यलक्षणं अहतंयंत्रनिर्मुक्तमुक्तंवासःस्वयंभुवा॥शस्तंतन्मां

सात्वंनःस्पर्धमानानामेकवस्तुनिमानिनि ॥ ज्ञातीनांबद्धवैराणांशंविधत्स्वसुमध्यमे ॥ ६॥ वयंकश्यपदायादाभ्रातरःकृतपौरुषाः ॥ विभजस्वयथान्यायंनैवभेदोयथाभवेत् ॥ ७॥ इत्युपामंत्रितोदैत्यैर्मायायोषिद्वपुर्हरिः ॥ प्रहस्यरुचिरापांगैर्निरीक्षन्निदमब्रवीत् ॥ ८ ॥ श्रीभगवानुवाच कथंकश्यपदायादाःपुंश्चल्यांमयिसंगताः ॥ विश्वासंपंडितोजातुकामिनीषुनयातिहि ॥ ९ ॥ सालावृकाणांस्त्रीणांचस्वैरिणीनांसुरद्विषः ॥ सख्यान्याहुरनित्यानिनूत्नंनूत्नंविचिन्वतां ॥ १० ॥ श्रीशुकउवाच इतितेक्ष्वेलितैस्तस्याआश्वस्तमनसोऽसुराः ॥ जहसुर्भावगंभीरंददुश्चामृतभाजनं ॥ ११ ॥ ततोगृहीत्वाऽमृतभाजनंहरिर्बभाषईषत्स्मितशोभयागिरा ॥ यद्यभ्युपेतक्वचसाध्वसाधुवाकृतंमयावोविभजेसुधामिमां ॥ १२ ॥ इत्यभिव्याहृतंतस्याआकर्ण्यासुरपुंगवाः ॥ अप्रमाणविदस्तस्यास्तत्तथेत्यन्वमंसत ॥ १३ ॥ अथोपोष्यकृतस्नानाहुत्वाचहविषाऽनलं ॥ दत्वागोविप्रभूतेभ्यःकृतस्वस्त्ययनाद्विजैः ॥ १४ ॥ यथोपजोषंवासांसिपरिधायाहतानिते ॥ कुशेषुप्राविशन्सर्वेप्रागग्रेष्वभिभूषिताः ॥ १५ ॥ प्राङ्मुखेषूपविष्टेषुसुरेषुदितिजेषुच ॥ धूपामोदितशालायांजुष्टायांमाल्यदीपकैः ॥ १६ ॥ तस्यांनरेंद्रकरभोरुरुशद्दुकूलश्रोणीतटालसगतिर्मदविव्हलाक्षी ॥ साकूजतीकनकनूपुरसिंजितेनकुंभस्तनीकलशपाणिरथाविवेश ॥ १७ ॥

गलिकेषुतावन्मात्रेणसर्वदा॥प्रागग्रेषुकुशेषुविविशुः ॥ १५ ॥ धूपैरामोदितायांसुरभीकृतायांशालायां ॥ १६॥ अथतस्यांशालायां हेनरेंद्रसाकलशपाणिराविवेश कथंभूता मणिबंधादाकनिष्ठंकरस्यकरभोवहिः॥करभसदृशौसुवृत्तावूरूयस्याःसा उशत्कमनीयंदुकूलंयस्मिन् तेनश्रोणीतटेनविशालयाश्रोण्याअलसामंदागतिर्यस्याः पाठांतरेकरभसदृशयोरूर्वोः लसद्दुकूलंयस्याःसाचासौश्रोणीतटेनअलसगतिश्च मदेनविव्हलेअक्षिणीयस्याः ॥ १७ ॥

तांश्रियःसर्वासंवीक्ष्यदेवासुराःसंमुमुहुः कथंभूतां कनकमयेकुंडलेयस्याः साचासौचारवःकर्णादयोयस्याःसाचतां विगलितःस्रस्तःस्त
नपट्टिकायाअंतोयस्याः ॥ १८ ॥ एवंतान्मोहयित्वायत्कृतवान्तदाहत्रिभिः असुराणांसुरादानं सर्पाणांक्षीरदानमिवदुर्नयमन्याय्यंम
त्वा तांसुधांतेभ्योनव्यभजत् अयंभावः दैत्यैर्मदीयंसाध्वसाधुवासर्वमनुमतमेवातोमद्भक्तान्देवानेवसुधांपाययिष्यामि किंचतैर्यथान्यायं
विभजस्वेत्युक्तंनचैतेभ्योजात्यैवक्रूरेभ्योदानंन्याय्यं अतस्तेभ्यःसुधांनदद्यामिति ॥ १९ ॥ पंक्तीःपृथक्विविक्ताःकल्पयित्वाविधाय तासु

तांश्रीसखींकनककुंडलचारुकर्णनासाकपोलवदनांपरदेवताख्यां ॥ संवीक्ष्यसंमुमुहुरुत्स्मितवीक्षणेनदे
वासुराविगलितस्तनपट्टिकांतां ॥ १८ ॥ असुराणांसुधादानंसर्पाणामिवदुर्नयं ॥ मत्वाजातिनृशंसानांन
तांव्यभजदच्युतः ॥ १९ ॥ कल्पयित्वापृथक्पंक्तीरुभयेषांजगत्पतिः ॥ तांश्चोपवेशयामासस्वेषुस्वेषुचपंक्ति
षु ॥ २० ॥ दैत्यान्गृहीतकलशोवंचयन्नुपसंचरैः ॥ दूरस्थान्पाययामासजरामृत्युहरांसुधां ॥ २१ ॥ तेपालयं
तःसमयमसुराःस्वकृतंनृप ॥ तूष्णीमासन्कृतस्नेहाःस्त्रीविवादजुगुप्सया ॥ २२ ॥ तस्यांकृतातिप्रणयाःप्रण
यापायकातराः ॥ बहुमानेनचाबद्धानोचुःकिंचनविप्रियं ॥ २३ ॥ देवलिंगप्रतिच्छन्नःस्वर्भानुर्देवसंसदि ॥
प्रविष्टःसोममपिबच्चंद्रार्काभ्यांचसूचितः ॥ २४ ॥ चक्रेणक्षुरधारेणजहारपिबतःशिरः ॥ हरिस्तस्यकबंधस्तु
सुधयाऽप्लावितोऽपतत् ॥ २५ ॥ शिरस्त्वमरतांनीतमजोग्रहमचीकृपत् ॥ यस्तुपर्वणिचंद्रार्कावभिधावतिवै
रधीः ॥ २६ ॥ पीतप्रायेऽमृतेदेवैर्भगवान्लोकभावनः ॥ पश्यतामसुरेंद्राणांस्वरूपंजगृहेहरिः ॥ २७ ॥

पंक्तिषुस्वेषुस्वेषुतत्सजातीयेषु तांश्चअसुरानपिप्रतारणार्थमेवोपवेशयामास ॥ २० उपसंचरैःबहुमानप्रियवाक्यादिना तानतिक्रम्या
तिक्रम्यगमनैर्दूरस्थानपिदेवान् ॥ २१ ॥ तयाकृतःस्नेहोयेषु स्त्रियासहविवादस्यजुगुप्सया ॥ २२ ॥ कृतःअतिप्रणयःस्नेहोयैः प्रणयापाये
नकातराःभीताः एतेतावत्कृपणाःपूर्वंकिंचित्पिबंतु यूयंतुधीराःक्षणंप्रतीक्षध्वमित्यादिबहुमानेनआबद्धाःनियंत्रिताः समयपालनादिभिः
षड्भिरेतैःकारणैःअप्रियंकिंचिदपिनोचुः किंतुतूष्णीमासन् ॥ २३ ॥ देवपंक्तौचंद्रार्कयोर्मध्येप्रविष्टःसोमममृतमपिबत् ॥ २४ ॥ हरिस्तस्य
शिरोजहार अप्लावितःअसंस्पृष्टः ॥ २५ ॥ ग्रहंसूर्यादिवत्ग्रहत्वाधिकारिणं ॥ २६ ॥ २७ ॥

हरिभक्तानामेवोद्यमः फलतिनान्येषामित्येवमाख्यानतात्पर्यमाह एवमिति समादेशादयोयेषां हेतुर्मंदराद्रिः अर्थः समुद्रेक्षिप्तंवीरुधादि विविधः कल्पः फलंकेषांचिज्जातंकेषांचिन्नेतिवैचित्र्यंयेषांते फलवैषम्यवंतोबभूवुरित्यर्थः तदेवाह तत्रतेषुयस्यपादपंकजरजःश्रयणात् देवाअमृतफलमापुः सएवसेव्यइत्यर्थः यत्तदोर्नित्यसंबंधात् ॥ २८॥ एतदेवोपपादयति यदिति असुःप्राणः वसुधनं प्राणादिभिर्देहात्मजादिषुनृभिर्यत्युज्यते प्रयुज्यतेदेहाद्यर्थंयत्क्रियतइत्यर्थः तदसत्व्यर्थंभवति कुतः पृथक्त्वात् भेदाश्रयत्वात् शाखानिषेचनवत् तैरेवप्राणादिभिरीश्वरोद्देशेनयत्क्रियतेतत्तुसत्महाफलंभवति अपृथक्त्वात् ईश्वरस्यसर्वत्रानुगतत्वात् तत्रदृष्टांतः यत्तरोर्मूलनिषेचनंतद्यथासर्वस्यस्कंध

एवंसुरासुरगणाःसमदेशकालहेत्वर्थकर्ममतयोऽपिफलेविकल्पाः ॥ तत्रामृतंसुरगणाःफलमंजसापुर्यत्पादपंकजरजःश्रयणान्नदैत्याः ॥ २८ ॥ यद्युज्यतेऽसुवसुकर्ममनोवचोभिर्देहात्मजादिषुनृभिस्तदसत्पृथक्त्वात् ॥ तैरेवसद्भवतियत्क्रियतेऽपृथक्त्वात्सर्वस्यतद्भवतिमूलनिषेचनंयत् ॥ २९ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे अष्टमस्कंधेअमृतमंथनेनवमोध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच इतिदानवदैतेयानाविंदन्नमृतंनृप ॥ युक्ताःकर्मणियत्ताश्चवासुदेवपराङ्मुखाः ॥ १ ॥ साधयित्वाऽमृतंराजन्पाययित्वास्वकान्सुरान् ॥ पश्यतांसर्वभूतानांययौगरुडवाहनः ॥ २ ॥ सपत्नानांपरामृद्धिंदृष्ट्वातेदितिनंदनाः ॥ अमृष्यमाणाउत्पेतुर्देवान्प्रत्युद्यतायुधाः ॥ ३ ॥ ततःसुरगणाःसर्वेसुधयापीतयैधिताः ॥ प्रतिसंयुयुधुःशस्त्रैर्नारायणपदाश्रयाः ॥ ४ ॥ तत्रदैवासुरोनामरणःपरमदारुणः ॥ रोधस्युदन्वतोराजंस्तुमुलोरोमहर्षणः ॥ ॥ ५ ॥ तत्रान्योन्यंसपत्नास्तेसंरब्धमनसोरणे ॥ समासाद्यासिभिर्बाणैर्निजघ्नुर्विविधायुधैः ॥ ६ ॥

शाखादेरपिभवतीति यद्वाल्यब्लोपेपंचम्यौ पृथक्त्वंपर्यालोच्यभेददृष्ट्यादेहाद्युद्देशेनयत्क्रियतेतदसत् अपृथक्त्वंपर्यालोच्यईश्वरदृष्ट्यातैरेवतेष्वेवचयत्क्रियतेतत्सद्भवतीति शेषंसमानं ॥२९॥ इत्यष्टमेटीकायांनवमोऽध्यायः ॥९॥ ॥छ॥ दशमेमत्सराद्दैत्यैरारब्धेतुमृधेसुरैः ॥ दैत्यमायाविषण्णेषुदेवेष्वाविर्बभौहरिः ॥ १ ॥ तदेवममृतावाप्तिर्नाभक्तानामितीरितं ॥ भक्तमत्सरतःप्राणहानिःपुनरुदीर्यते ॥ २ ॥ १ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ४ ॥ रणःसंग्रामः उदन्वतःसमुद्रस्यरोधसितीरेबभूव ॥ ५ ॥ अन्योऽन्यंसमासाद्यनिजघ्नुः ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ चित्रध्वजपटादिभिश्चवीराणांमालाभिश्चराजिभिर्देवदानववीराणांध्वजिन्यौयादसांमालाभिः सागराविवरेजतुरितित्रयाणामन्वयः यादोभिरितिवा सितैरमलैरातपत्रैश्च बार्हैश्चामरैश्चव्यजनैः ॥ १३॥ वातेनोद्धूतैरुत्तरीयैःउष्णीषैश्च

शंखतूर्यमृदंगानांभेरीडमरिणांमहान्॥ हस्त्यश्वरथपत्तीनांनदतांनिःस्वनोऽभवत्॥ ७ ॥ रथिनोरथिभिस्त त्रपत्तिभिःसहपत्तयः॥ हयाहयैरिभाश्चेभैःसमसज्जंतसंयुगे ॥ ८ ॥ उष्ट्रैःकेचिदिभैःकेचिदपरेयुयुधुःखरैः॥ केचिद्गौरमृगैर्ऋक्षैर्द्वीपिभिर्हरिभिर्भटाः॥ ९ ॥ गृध्रैःकंकैर्बकैरन्येश्येनभासैस्तिमिंगिलैः ॥ शरभैर्महिषैःखड्गै र्गोवृषैर्गवयारुणैः॥ १० ॥ शिवाभिराखुभिःकेचित्कृकलासैःशशैर्नरैः॥ बस्तैरेकेकृष्णसारैर्हंसैरन्येचसूकरैः ॥ ११ ॥ अन्येजलस्थलखगैःसत्वैर्विकृतविग्रहैः॥ सेनयोरुभयोराजन्विविशुस्तेऽग्रतोऽग्रतः॥ १२ ॥ चि त्रध्वजपटैराजन्नातपत्रैःसितामलैः॥ महाधनैर्वज्रदंडैर्व्यजनैर्बार्हचामरैः ॥ १३ ॥ वातोद्धूतोत्तरोष्णीषैर र्चिर्भिर्वर्मभूषणैः॥ स्फुरद्भिर्विशदैःशस्त्रैःसुतरांसूर्यरश्मिभिः ॥ १४ ॥ देवदानववीराणांध्वजिन्यौपांडुनंद न॥ रेजतुर्वीरमालाभिर्यादसामिवसागरौ॥ १५ ॥ वैरोचनोबलिःसंख्येसोऽसुराणांचमूपतिः॥ यानंवैहा यसंनामकामगंमयनिर्मितं ॥ १६ ॥ सर्वसांग्रामिकोपेतंसर्वाश्चर्यमयंप्रभो॥ अप्रतर्क्यमनिर्देश्यंदृश्यमा नमदर्शनं॥ १७॥ आस्थितस्तद्विमानाग्र्यंसर्वानीकाधिपैर्वृतः॥ वालव्यजनछत्राग्र्यैरेजेचंद्रइवोदये॥ १८॥ तस्यासन्सर्वतोयानैर्यूथानांपतयोऽसुराः॥ नमुचिःशंबरोबाणोविप्रचित्तिरयोमुखः॥ १९॥ द्विमूर्धाकाल नाभोऽथप्रहेतिर्हेतिरिल्वलः॥ शकुनिर्भूतसंतापोवज्रदंष्ट्रोविरोचनः॥ २० ॥ हयग्रीवःशंकुशिराःकपिलोमे घदुंदुभिः ॥ तारकश्चक्रदृक्शुंभोनिशुंभोजंभउत्कलः॥ २१ ॥ अरिष्टोऽरिष्टनेमिश्चमयश्चत्रिपुराधिपः॥ अन्येपौलोमकालेयानिवातकवचादयः॥ २२॥

सूर्यरश्मिभिः सुतरांस्फुरद्भिः ॥ १४ ॥ १५ ॥ असुराणांयाचमूःतस्याःपतिःसबलिर्यानमास्थितः ॥ १६ ॥ १७ ॥ उदयेउदयगिरिशि खरेस्थितश्चंद्रइवविरेजइतित्रयाणामन्वयः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ स्रवंतिप्रस्रवणानियस्मिन्नितिमदधारासादृश्यं ॥ २५ ॥ नानावाहनादीनियेषांतेदेवाअसुराश्चमिथोयुयुधुः ॥ २६ ॥
॥२७॥ द्वंद्वान्येवाह युयोधेतिसप्तभिःअस्यतआस्यत्अयुत्ध्यतेत्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ सूर्योदेवएकएवशतेनबलिसुतैः बाणोज्येष्ठोयेषां

अलब्धभागाःसोमंस्यकेवलंक्लेशभागिनः ॥ सर्वएतेरणमुखेबहुशोनिर्जितामराः ॥ २३ ॥ सिंहनादान्वि
मुंचंतःशंखान्दध्मुर्महारवान् ॥ दृष्ट्वासपत्नानुत्सिक्तान्बलभित्कुपितोभृशं ॥ २४ ॥ ऐरावतंदिक्करिणमारूढः
शुशुभेस्वराट् ॥ यथास्रवत्प्रस्रवणमुदयाद्रिमहर्पतिः ॥ २५ ॥ तस्यासन्सर्वतोदेवानानावाहध्वजायुधाः ॥
लोकपालाःसहगणैर्वाय्वग्निवरुणादयः ॥ २६ ॥ तेऽन्योऽन्यमभिसंस्त्यक्षिपंतोमर्मभिर्मिथः ॥ आव्हयंतो
विशंतोऽग्रेयुयुधुर्द्वंद्वयोधिनः ॥ २७ ॥ युयोधबलिरिंद्रेणतारकेणगुहोऽस्यत ॥ वरुणोहेतिनाऽयुध्यन्मित्रोराज
न्प्रहेतिना ॥ २८ ॥ यमस्तुकालनाभेनविश्वकर्मामयेनवै ॥ शंबरोयुयुधेत्वष्ट्रासवित्रातुविरोचनः ॥ २९ ॥
अपराजितेननमुचिरश्विनौवृषपर्वणा ॥ सूर्योबलिसुतैर्देवोबाणज्येष्ठैःशतेनच ॥ ३० ॥ राहुणाचतथासो
मःपुलोम्नायुयुधेऽनिलः ॥ निशुंभशुंभयोर्देवीभद्रकालीतरस्विनी ॥ ३१ ॥ वृषाकपिस्तुजंभेनमहिषेणविभा
वसुः ॥ इल्वलःसहवातापिर्ब्रह्मपुत्रैररिंदम ॥ ३२ ॥ कामदेवेनदुर्मर्षउत्कलोमातृभिःसह ॥ बृहस्पतिश्चोशन
सानरकेणशनैश्चरः ॥ ३३ ॥ मरुतोनिवातकवचैःकालेयैर्वसवोऽमराः ॥ विश्वेदेवास्तुपौलोमैरुद्राःक्रोधव
शैःसह ॥ ३४ ॥ तएवमाजावसुराःसुरेंद्राद्वंद्वेनसंहत्यचयुध्यमानाः ॥ अन्योऽन्यमासाद्यनिजघ्नुरोजसाजि
गीषवस्तीक्ष्णशरासितोमरैः ॥ ३५ ॥ भुशुंडिभिश्चक्रगदर्ष्टिपट्टिशैःशक्त्युल्मुकैःप्रासपरश्वधैरपि ॥ निस्त्रिंशभ
ल्लैःपरिघैःसमुद्गरैःसभिंडिपालैश्चशिरांसिचिच्छिदुः ॥ ३६ ॥

तैः ॥ ३० ॥ निशुंभशुंभाभ्यांदेवी ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

आरोहंतीत्यारोहाः तैःसहिताः अन्येचवाहाः पूर्वंतुकेवलंगजादयउक्ताः कथंभूतानिकृत्ताबाह्वादयोयेषां छिन्नानिध्वजादीनियेषांते ॥ ३७ ॥ तेषांदेवादीनांपदाघातैरथांगैश्चचूर्णितादायोधनात् रणभूमेरुत्थितोरेणुर्दिशःखंद्युमणिंचसूर्यं छादयंस्तदैवखादेर्न्यवर्तत कथंभूतात् असृक्स्रुतिभिः रक्तक्षरणैः परिप्लुतात् यद्वा परिप्लवनाद्धेतोर्न्यवर्तत भावेक्तः रक्तधाराणांतत्पर्यंतमुच्छलनादित्यर्थः प्रथमांतपाठेरेणोर्विशेषणं ॥ ३८ ॥ शिरोभिर्महाभुजैश्च करभसदृशैरूरुभिश्च सारणभूः प्रकर्षेणआस्तृतासतीवभौ कथंभूतैःशिरोभिः उद्धूतानि

गजास्तुरंगाःसरथाःपदातयःसारोहवाहाविविधाविखंडिताः॥ निकृत्तबाहूरुशिरोधरांघ्रयश्छिन्नध्वजेष्वासतनुत्रभूषणाः॥ ३७॥ तेषांपदाघातरथांगचूर्णितादायोधनादुल्बणउत्थितस्तदा॥ रेणुर्दिशःखंद्युमणिंचछादयन्न्यवर्ततासृक्स्रुतिभिःपरिप्लुतात्॥ ३८॥ शिरोभिरुद्धूतकिरीटकुंडलैःसंरंभदृग्भिःपरिदष्टदच्छदैः॥ महाभुजैःसाभरणैःसहायुधैःसाप्रास्तृताभूःकरभोरुभिर्बभौ॥ ३९॥ कबंधास्तत्रचोत्पेतुःपश्यंतःस्वशिरोऽक्षिभिः॥ उद्यतायुधदोर्दंडैराधावंतोभटान्मृधे॥ ४०॥ बलिर्महेंद्रंदशभिस्त्रिभिरैरावतंशरैः॥ चतुर्भिश्चतुरोवाहानेकेनारोहमार्छयत्॥ ४१॥ सतानापततःशक्रस्तावद्भिःशीघ्रविक्रमः॥ चिच्छेदनिशितैर्भल्लैरसंप्राप्तान्हसन्निव॥ ४२॥ तस्यकर्मोत्तमंवीक्ष्यदुर्मर्षःशक्तिमाददे॥ तांज्वलंतींमहोल्काभांहस्तस्थामच्छिनद्धरिः॥ ४३॥ ततःशूलंततःप्रासंततस्तोमरमृष्टयः॥ यद्यच्छस्त्रंसमादद्यात्सर्वंतदच्छिनद्विभुः॥ ४४॥ ससर्जाथासुरींमायामंतर्धानगतोऽसुरः॥ ततःप्रादुरभूच्छैलःसुरानीकोपरिप्रभो॥ ४५॥ ततोनिपेतुस्तरवोदह्यमानादवाग्निना॥ शिलाःसटंकशिखराश्चूर्णयंत्योद्विषद्बलं॥ ४६॥

उत्पतितानिकिरीटानिकुंडलानिचयेभ्यः तैःसंरंभशक्ताःदृशोयेषुतैः परिदष्टादच्छदाओष्ठायेषुतैः ॥ ३९ ॥ पतितानियानिस्वशिरांसितत्रत्यैरक्षिभिःतैःपश्यंतइत्यर्थः उद्यतान्यायुधानियैःशेषांतरैर्युक्ताः ॥ ४० ॥ वाहान्ऐरावतपादरक्षकान् आरोहंगजयंतारमार्छयत्विव्याध ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ दुर्मर्षःअसहनोबलिः ॥ ४३ ॥ शंखादयो ४५ ॥ टंकवत्तीक्ष्णाग्रैःशिखरैःसहिताः ॥ ४६ ॥

॥ ४८ ॥ स्तनयित्नवश्च अंगारान्मुमुचुरित्यनुषंगः ॥ ४९ ॥ अधाक् आर्षः अधाक्षीदित्यर्थः ॥ ५० ॥ उद्धूतैस्तरंगैरावर्तैश्च भीषणः ॥ एवमन्यैश्च दैत्यैः सृज्यमानासु ॥ ५२ ॥ यत्रयदा तत्रतदा तैर्ध्यातः सन् ॥ ५३ ॥ अष्टौ आयुधयुक्ता बाहवो यस्य श्रीश्च कौस्तुभ अनर्घ्यं किरीटं च कुंडले च उल्लसंति श्रीकौस्तुभादीनि यस्मिन् ॥ ५४ ॥ असुराणां कूटकर्म मंत्रादिप्रयोगः तस्माज्जाताः महिना महिम्ना हरेः

महोरगाःसमुत्पेतुर्दंदशूकाःसवृश्चिकाः॥ सिंहव्याघ्रवराहाश्चमर्दयंतोमहागजान् ॥ ४७ ॥ यातुधान्यश्चश तशःशूलहस्ताविवाससः॥ छिंधिभिंधीतिवादिन्यस्तथारक्षोगणाःप्रभो॥ ४८ ॥ ततोमहाघनाव्योम्निगंभी रपरुषस्वनाः॥ अंगारान्मुमुचुर्वातैराहतास्तनयित्नवः॥ ४९ ॥ सृष्टोदैत्येनसुमहान्वह्निःश्वसनसारथिः॥ सां वर्तकइवात्युग्रोविबुधध्वजिनीमधाक्॥ ५० ॥ ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्रत्यदृश्यत ॥ प्रचंडवातैरुद्धूततरंगा वर्तभीषणः॥ ५१ ॥ एवंदैत्यैर्महामायैरलक्ष्यगतिभीषणैः॥ सृज्यमानासुमायासुविषेदुःसुरसैनिकाः॥ ५२ ॥ नतत्प्रतिविधिंयत्रविदुरिंद्रादयोनृप॥ ध्यातःप्रादुरभूत्तत्रभगवान्विश्वभावनः॥ ५३ ॥ ततःसुपर्णांसकृतां घ्रिपल्लवःपिशंगवासानवकंजलोचनः॥ अदृश्यताष्टायुधबाहुरुल्लसच्छ्रीकौस्तुभानर्घ्यकिरीटकुंडलः॥ ५४ ॥ तस्मिन्प्रविष्टेऽसुरकूटकर्मजामायाविनेशुर्महिनामहीयसः ॥ स्वप्नोयथाहिप्रतिबोधआगतेहरिस्मृतिःसर्व विपद्विमोक्षणं ॥ ५५ ॥ दृष्ट्वामृधेगरुडवाहमिभारिवाहआविध्यशूलमहिनोदथकालनेमिः॥ तल्लीलयाग रुडमूर्ध्निपतद्गृहीत्वातेनाहनन्नृपसवाहमरिंत्र्यधीशः॥ ५६ ॥ मालीसुमाल्यतिबलौयुधिपेततुर्यच्चक्रेणकृत्त शिरसावथमाल्यवांस्तं॥ आहत्यतिग्मगदयाऽहनदंडजेंद्रंतावच्छिरोऽच्छिनदरेर्नदतोऽरिणाद्यः॥ ५७ ॥ इ तिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेदशमोऽध्यायः॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

स्मृतिरेवसर्वासां विपदां मोक्षणरूपा किमुत हरेः प्रवेश इत्यर्थः ॥ ५५ ॥ इभारिवाहः सिंहवाहः अहिनोत् चिक्षेप लीलयैव तद्गृहीत्वा अहन त् हे नृप ॥ ५६ ॥ यस्य चक्रेण कृत्तशिरसौ पेततुस्तं तथाभूतमपि आहत्य संघट्य अंडजेंद्रं गरुडमहनत् तं हंतुं गदामुन्निन्य इत्यर्थः आद्यो हरिः ॥ ५७ ॥ इ० अ० टी० दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशेतुदेवेषुदैत्यघातिषुनारदः॥देवानवारयच्छुक्रोमृतानृदैत्यानजीवयत् ॥१॥१॥ उदयच्छत् उन्निन्ये॥२॥३॥ निबद्धान्यक्षीणियेषां तानूबालानृजित्वा नटःकपटवृत्तिर्यथातेषांधनंहरतितथाहेमूढमायेशानूअस्मानूजेतुमिच्छसि ॥४॥मत्प्रभावंशृण्वित्याह आरुरुक्षंति आरोढुमिच्छंतियेचउत्सिसृप्संतिउल्लंघयितुमिच्छंतिमोक्षमिछंतीत्यर्थः अधोविधुनोमिपातयामि ॥ ५ ॥६॥७॥ कालरशनं कालयंत्रितं अ

श्रीशुकउवाच अथोसुराःप्रत्युपलब्धचेतसःपरस्यपुंसःपरमानुकंपया॥ जघ्नुर्भृशंशक्रसमीरणादयस्तांस्तानृरणेयैरभिसंहताःपुरा॥ १ ॥ वैरोचनायसंरब्धोभगवान्पाकशासनः॥ उदयच्छद्यदावज्रंप्रजाहाहेतिचुक्रुशुः॥ २॥ वज्रपाणिस्तमाहेदंतिरस्कृत्यपुरःस्थितं॥ मनस्विनंसुसंपन्नंविचरंतंमहामृधे॥ ३ ॥ नटवन्मूढमायाभिर्मायेशान्नोजिगीषसि॥ जित्वाबालान्निबद्धाक्षान्नटोहरतितद्धनं ॥ ४ ॥ आरुरुक्षंतिमायाभिरुत्सिसृप्संतियेदिवं॥ तान्दस्यून्विधुनोम्यज्ञान्पूर्वस्माच्चपदादधः ॥ ५ ॥ सोऽहंदुर्मायिनस्तेऽद्यवज्रेणशतपर्वणा॥ शिरोहरिष्येमंदात्मन्घटस्वज्ञातिभिःसह॥ ६॥ बलिरुवाच संग्रामेवर्त्तमानानांकालचोदितकर्मणां॥ कीर्तिर्जयोऽजयोमृत्युःसर्वेषांस्युरनुक्रमात् ॥ ७ ॥ तमिमंकालरशनंजनाःपश्यंतिसूरयः॥ नहृष्यंतिनशोचंतितत्रयूयमपंडिताः॥ ८॥ नवयंमन्यमानानामात्मानंतत्रसाधनं॥ गिरोवःसाधुशोच्यानांगृह्णीमोमर्मताडनाः॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच इत्याक्षिप्यविभुंवीरोनाराचैर्वीरमर्दनः॥ आकर्णपूर्णैरहनदाक्षेपैराहतंपुनः॥ १० ॥ एवंनिराकृतोदेवोवैरिणातथ्यवादिना॥ नामृष्यत्तदधिक्षेपंतोत्राहतइवद्विपः ॥ ११ ॥ प्राहरत्कुलिशंतस्माअमोघंपरमर्दनः॥ सयानोन्यपतद्भूमौछिन्नपक्षइवाचलः ॥ १२॥ सखायंपतितंदृष्ट्वाजंभोबलिसखःसुहृत्॥ अभ्ययात्सौहृदंसख्युर्हतस्यापिसमाचरन्॥ १३॥

ष्यंति तत्रएवंविवेकेयूयमपंडिताः अनिपुणाः ॥८॥ तत्रकीर्तिजयादौ आत्मानंसाधनंमन्यमानानांवोगिरोनगृह्णीमः मर्मसुताडनं ॥ ९ ॥ विभुमिंद्रं वीरोबलिः ॥ १० ॥ तोत्रमंकुशःतेनाहतइव ॥ ११ ॥ सयानःविमानसहितः ॥ १२ ॥ १३ ॥

ससिंहवाहआसाद्यगदामुद्यम्यरंहसा ॥ जत्रावताडयच्छक्रंगजंचसुमहाबलः ॥ १४ ॥ गदाप्रहारव्यथितो भृशंविह्वलितोगजः ॥ जानुभ्यांधरणींस्पृष्ट्वाकश्मलंपरमंययौ ॥ १५ ॥ ततोरथोमातलिनाहरिभिर्दशशतैर्वृतः ॥ आनीतोद्विपमुत्सृज्यरथमारुरुहेविभुः ॥ १६ ॥ तस्यतत्पूजयन्कर्मयंतुर्दानवसत्तमः ॥ शूलेनज्वलतातंतुस्मयमानोऽहनन्मृधे ॥ १७ ॥ सेहेरुजंसुदुर्मर्षांसत्वमालंब्यमातलिः ॥ इंद्रोजंभस्यसंक्रुद्धोवज्रेणापाहरच्छिरः ॥ १८ ॥ जंभंश्रुत्वाहतंतस्यज्ञातयोनारदादृषेः ॥ नमुचिश्चबलःपाकस्तत्रापेतुस्त्वराऽन्विताः ॥ १९ ॥ वचोभिःपरुषैरिंद्रमर्दयंतोऽस्यमर्मसु ॥ शरैरवाकिरन्मेघाधाराभिरिवपर्वतं ॥ २० ॥ हरीन्दशशतान्याजौ हर्यश्वस्यबलःशरैः ॥ तावद्भिरर्दयामासयुगपल्लघुहस्तवान् ॥ २१ ॥ शताभ्यांमातलिंपाकोरथंसावयवंपृथक् ॥ सकृत्संधानमोक्षेणतदद्भुतमभूद्रणे ॥ २२ ॥ नमुचिःपंचदशभिःस्वर्णपुंखैर्महेषुभिः ॥ आहत्यव्यनदत्संख्येसतोयइवतोयदः ॥ २३ ॥ सर्वतःशरकूटेनशक्रंसरथसारथिं ॥ छादयामासुरसुराःप्रावृट्सूर्यमिवांबुदाः ॥ २४ ॥ अलक्षयंतस्तमतीवविह्वलाविचुक्रुशुर्देवगणाःसहानुगाः ॥ अनायकाःशत्रुबलेननिर्जितावणिक्पथाभिन्ननवोयथाऽर्णवे ॥ २५ ॥ ततस्तुराषाडिषुबद्धपंजराद्विनिर्गतःसाश्वरथध्वजाग्रणीः ॥ बभौदिशःखंपृथिवींचरोचयन्स्वतेजसासूर्यइवक्षपात्यये ॥ २६ ॥ निरीक्ष्यपृतनांदेवःपरैरभ्यर्दितांरणे ॥ उदयच्छद्रिपुंहंतुंवज्रंवज्रधरोरुषा ॥ २७ ॥ सतेनैवाष्टधारेणशिरसीबलपाकयोः ॥ ज्ञातीनांपश्यतांराजन्जहारजनयन्भयं ॥ २८ ॥

हर्यश्वस्यइंद्रस्य तावद्भिर्दशभिःशतैः ॥ २१ ॥ २२ ॥ आहत्यइंद्रंविध्वा ॥ २३ ॥ प्रावृट्कालीनंसूर्यं ॥ २४ ॥ वणिक्पथाःवणिजः भिन्ना नौर्येषांतेभिन्ननावइत्यर्थः ॥ २५ ॥ तुराषाडिंद्रःअश्वादिसहितोविनिर्गतः अग्रणीःसारथिः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

शोकामर्षाभ्यांयुक्तयारुषाक्रोधेनान्वितःइंद्रंहंतुंपरमोद्योगंचकार ॥ २९ ॥ घंटावत् घंटाभिर्युक्तं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अतिवीर्यंवृत्रमभिन
दिति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तथापतत्रैः पक्षैः ॥ ३४ ॥ सारमयंवीर्याधिकंत्वाष्ट्रंतपएववृत्रःसयेनवज्रेणमयाविपाटितः ॥३५॥ दंडलगुडतुल्यं

नमुचिस्तद्वधंदृष्ट्वाशोकामर्षरुषान्वितः॥ जिघांसुरिंद्रंनृपतेचकारपरमोद्यमं ॥ २९ ॥ अश्मसारमयंशूलंघं
टावद्धेमभूषणं ॥ प्रगृह्याभ्यद्रवत्क्रुद्धोहतोऽसीतिवितर्जयन् ॥प्राहिणोद्देवराजायनिनदन्मृगराडिव ॥३०॥
तदापतद्गगनतलेमहाजवंविचिच्छिदेहरिरिषुभिःसहस्रधा॥तमाहनन्नृपकुलिशेनकंधरेरुषाऽन्वितस्त्रिदशप
तिःशिरोऽहरत् ॥ ३१ ॥ नतस्यहित्वचमपिवज्रऊर्जितोबिभेदयःसुरपतिनौजसेरितः॥ तदद्भुतंपरमतिवीर्य
वृत्रभित्तिरस्कृतोनमुचिशिरोधरत्वचा ॥ ३२ ॥ तस्मादिंद्रोऽबिभेच्छत्रोर्वज्रःप्रतिहतोयतः ॥ किमिदंदैव
योगेनभूतंलोकविमोहनं ॥ ३३ ॥ येनमेपूर्वमद्रीणांपक्षच्छेदःप्रजात्यये ॥ कृतोनिविशतांभारैःपतत्रैःपत
तांभुवि ॥ ३४ ॥ तपःसारमयंत्वाष्ट्रंवृत्रोयेनविपाटितः॥ अन्येचापिबलोपेताःसर्वास्त्रैरक्षतत्वचः॥३५॥ सो
यंप्रतिहतोवज्रोमयामुक्तोऽसुरेऽल्पके॥ नाहंतदाददेदंडंब्रह्मतेजोऽप्यकारणं॥ ३६ ॥ इतिशक्रंविषीदंतमाह
वागशरीरिणी॥ नायंशुष्कैरथोनार्द्रैर्वधमर्हतिदानवः ॥ ३७ ॥ मयाऽस्मैयद्वरोदत्तोमृत्युर्नैवार्द्रशुष्कयोः ॥
अतोऽन्यश्चिंतनीयस्तेउपायोमघवन्रिपोः ॥ ३८ ॥ तांदैवींगिरमाकर्ण्यमघवान्सुसमाहितः ॥ ध्यायन्फे
नमथापश्यदुपायमुभयात्मकं॥ ३९ ॥ नशुष्केणनचार्द्रेणजहारनमुचेःशिरः ॥ तंतुष्टुवुर्मुनिगणामाल्यैश्चा
वाकिरन्विभुं॥ ४० ॥ गंधर्वमुख्यौजगतुर्विश्वावसुपरावसू ॥ देवदुंदुभयोनेदुर्नर्तक्योननृतुर्मुदा ॥ ४१ ॥
अन्येप्येवंप्रतिद्वंद्वान्वाय्वग्निवरुणादयः॥ सूदयामासुरस्त्रौघैर्मृगान्केसरिणोयथा॥ ४२॥

ज्रः दधीचेःसामर्थ्यं ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ आर्द्रशुष्काभ्यांमृत्युर्नैवइति ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ उभयात्मकत्वमेवाह नशुष्केणनचार्द्रेणफेनेन
त्रिः अपांफेनेननमुचेःशिरइंद्रोदवर्त्तयइति ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

बहुधावर्णयंतितत्त्वतस्तुकेपिनजानंतीत्याहद्वाभ्यां त्वांब्रह्मवेदांतिनोऽवयंतिमन्यंते त्वामेवधर्ममीमांसकामन्यंते प्रकृतिपुरुष
सर्गे पुमांसंसांख्याः विमलोत्कर्षणीज्ञानाक्रियायोगाप्रह्वीसत्याईशानाअनुग्रहाचेत्येवंनवशक्तियुतंपरंपांचरात्राः महापुरुषंपातंज
॥९॥ परायुःब्रह्मा सत्त्वसर्गाः सत्वगुणेनसृष्टाअपि येनत्वयाविरचितंविश्वमपिखलुतत्त्वतोनजानंतिकिंपुनस्त्वां हेईश अभद्रंराजसं
तामसंचवृत्तमुत्पत्तिश्चयेषांतेनजानंतीतिकिमुवक्तव्यं ॥ १० ॥ किंतुत्वंतत्सर्वंजानासीत्याह सत्वंसर्वमवरुंत्सेव्यामोषिजानासि किंतत्सर्वं

त्वांब्रह्मकेचिद्वयंत्युतधर्ममेकएकेपरंसदसतोःपुरुषंपरेशं ॥ अन्येऽवयंतिनवशक्तियुतंपरंत्वांकेचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतंत्रं ॥ ९ ॥ नाहंपरायुर्ऋषयोनमरीचिमुख्याजानंतियद्विरचितंखलुसत्त्वसर्गाः ॥ यन्मायामुषितचेतसईशदैत्यमर्त्यादयःकिमुतशश्वदभद्रवृत्ताः ॥ १० ॥ सत्वंसमीहितमदःस्थितिजन्मनाशंभूतेहितंचजगतोभवबंधमोक्षौ ॥ वायुर्यथाविशतिखंचचराचराख्यंसर्वंतदात्मकतयाऽवगमोऽवरुंत्से ॥ ११ ॥ अवतारामयादृष्टारममाणस्यतेगुणैः ॥ सोऽहंतद्द्रष्टुमिच्छामियत्तेयोषिद्वपुर्धृतं ॥ १२ ॥ येनसंमोहितादैत्याःपायिताश्चामृतंसुराः ॥ तद्दिदृक्षवआयाताःपरंकौतूहलंहिनः ॥ १३ ॥ श्रीशुकउवाच एवमभ्यर्थितोविष्णुर्भगवान्शूलपाणिना ॥ प्रहस्यभावगंभीरंगिरिशंप्रत्यभाषत ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच कौतूहलायदैत्यानांयोषिद्वेषोमयाकृतः ॥ पश्यतासुरकार्याणिगतेपीयूषभाजने ॥ १५ ॥ तत्तेऽहंदर्शयिष्यामिदिदृक्षोःसुरसत्तम ॥ कामिनांबहुमंतव्यंसंकल्पप्रभवोदयं ॥ १६ ॥

समीहितंस्वकृतमदःस्थितिजन्मनाशममुष्यजगतोजन्मादिभूतानामीहितंचजगतोभवबंधमोक्षौच व्यामौदृष्टांतःचराचराख्यंदेहजातंखं
चयथावायुराविशतितथा कथमवरुंत्से तदात्मकतयासर्वस्यात्मतयेत्यर्थः आत्मत्वेहेतुः अवगमःज्ञानरूपइति॥ ११॥ एवंस्तुत्वाप्रस्तुतंवि
ज्ञापयति अवताराइतिद्वाभ्यां ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४॥ सुरकार्याणियोषिद्वेषेणभविष्यंतीतिपश्यता अयंभावः अवश्यंतावदुन्मत्तान्दैत्यान्वं
चयित्वादेवेभ्योऽमृतंदेयं नचैवंवैषम्यंरूपांतरेणकर्तुमुचितं अतोवंचनमोहनादिसारंकामिनीरूपमयाधृतं ॥ १५ ॥ तद्रूपंदर्शयिष्यामिसं
कल्पप्रभवःकामःतस्योदयोयस्मात् ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ विचित्राणिपुष्पाणिअरुणाः पल्लवाश्चयेषांतेद्रुमायस्मिन् लसद्दुकूलेनपर्यस्तेपरिवर्तितेनितंबेमेखलायस्यास्तां ॥ १८ ॥ उत्प तत्पतत्कंदुकलीलावशेनयेआवर्तनोद्वर्तनेनमनोन्नमनेताभ्यांकंपितयोः स्तनयोः प्रकृष्टहाराणांचोरुभारैः प्रतिपदंमध्येप्रभज्यमानामिव चलत्पदमेवप्रवालवत्कोमलं ततस्ततोनयतीं ॥ १९ ॥ दिक्षुभ्रमतः कंदुकस्यचापलैश्चांचल्यैः भृशंप्रोद्विग्नतारे आयतेलोलेचंचलेलोच नेयस्याः स्वकर्णाभ्यांविभ्राजितेयेकुंडलेताभ्यामुल्लसंतौकपोलौ ताभ्यांनीलालकैश्चमंडितमाननंयस्याः॥ २० ॥ संनह्यंतींबध्नंतीं ज

श्रीशुकउवाच इतिब्रुवाणोभगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्भवआस्तेसहोमया ॥ १७ ॥ ततो ददर्शोपवनेवरस्त्रियंविचित्रपुष्पारुणपल्लवद्रुमे ॥ विक्रीडतींकंदुकलीलयालसद्दुकूलपर्यस्तनितंबमेखलां ॥ १८ ॥ आवर्तनोद्वर्तनकंपितस्तनप्रकृष्टहारोरुभरैःपदेपदे ॥ प्रभज्यमानामिवमध्यतश्चलत्पदप्रवालंनयतींत तस्ततः ॥ १९ ॥ दिक्षुभ्रमत्कंदुकचापलैर्भृशंप्रोद्विग्नतारायतलोललोचनां ॥ स्वकर्णविभ्राजितकुंडलोल्लसत्क पोलनीलालकमंडिताननां ॥ २० ॥ श्लथद्दुकूलंकवरींचविच्युतांसन्नह्यतींवामकरेणवल्गुना ॥ विनिघ्नती मन्यकरेणकंदुकंविमोहयंतींजगदात्ममायया ॥ २१ ॥ तांवीक्ष्यदेवइतिकुंदुकलीलयेषद्व्रीडास्फुटस्मितवि सृष्टकटाक्षमुष्टः ॥ स्त्रीप्रेक्षणप्रतिसमीक्षणविह्वलात्मानात्मानमंतिकउमांस्वगणांश्चवेद ॥ २२ ॥ तस्याःक राग्रात्सतुकंदुकोयदागतोविदूरंतमनुव्रजत्स्त्रियाः ॥ वासःससूत्रंलघुमारुतोऽहरद्भवस्यदेवस्यकिलानुपश्य तः ॥ २३ ॥ एवंतांरुचिरापांगींदर्शनीयांमनोरमां ॥ दृष्ट्वातस्यांमनश्चक्रेविषज्जंत्यांभवःकिल ॥ २४ ॥

गद्विमोहयंतीं ॥ २१ ॥ तांवीक्ष्यदेवःश्रीरुद्रः अ त्मानमंतिकेस्थितामुमांस्वगणांश्चनवेद कथंभूतः इतिएवंभूतयाकंदुकलीलया याई षद्व्रीडातयाअस्फुटंस्मितंतेनसहविसृष्टोयःकटाक्षः तेनमुष्टोवंचितः अतएवस्वयंयत्स्त्रियाःप्रेक्षणं तयाचप्रतिसमीक्षणंताभ्यांविह्वलः गमनोयस्यतं ॥ २२ ॥ कंदुकमनुव्रजंत्याः स्त्रियालघुसूक्ष्मंवासः ससूत्रंकांचीसहितं ॥ २३ ॥ विषज्जंत्यां कुंचितकटाक्षैरात्मानं

तयाऽपहृतविज्ञानस्तत्कृतस्मरविह्वलः ॥ भवान्याअपिपश्यंत्यागतह्रीस्तत्पदंययौ ॥ २५ ॥ सातंमायांतमा
लोक्यविवस्त्राव्रीडिताभृशं ॥ निलीयमानावृक्षेषुहसंतीनान्वतिष्ठत ॥ २६ ॥ तामन्वगच्छद्भगवान्भवःप्रमुषि
तेंद्रियः ॥ कामस्यचवशंनीतःकरेणुमिवयूथपः ॥ २७ ॥ सोऽनुव्रज्यातिवेगेनगृहीत्वाऽनिच्छतींस्त्रियं ॥ केश
बंधउपानीयबाहुभ्यांपरिषस्वजे ॥ २८ ॥ सोपगूढाभगवताकरिणाकरिणीयथा ॥ इतस्ततःप्रसर्पंतीविप्रकी
र्णशिरोरुहा ॥ २९ ॥ आत्मानंमोचयित्वांगसुरर्षभभुजांतरात् ॥ प्राद्रवत्सापृथुश्रोणीमायादेवविनिर्मिता
॥ ३० ॥ तस्यासौपदवींरुद्रोविष्णोरद्भुतकर्मणः ॥ प्रत्यपद्यतकामेनवैरिणेवविनिर्जितः ॥ ३१ ॥ तस्यानुधा
वतोरेतश्चस्कंदामोघरेतसः ॥ शुष्मिणोयूथपस्येववासितामनुधावतः ॥ ३२ ॥ यत्रयत्रापतन्मह्यांरेतस्तस्य
महात्मनः ॥ तानिरूप्यस्यहेम्नश्चक्षेत्राण्यासन्महीपते ॥ ३३ ॥ सरित्सरस्सुशैलेषुवनेषूपवनेषुच ॥ यत्रक्वचास
न्नृषयस्तत्रसन्निहितोहरः ॥ ३४ ॥ स्कन्नेरेतसिसोऽपश्यदात्मानंदेवमायया ॥ जडीकृतंनृपश्रेष्ठसंन्यवर्ततक
श्मलात् ॥ ३५ ॥ अथावगतमाहात्म्यआत्मनोजगदात्मनः ॥ अपरिज्ञेयवीर्यस्यनमेनेतदुहाहृतं ॥ ३६ ॥ तम
विक्लवमव्रीडमालक्ष्यमधुसूदनः ॥ उवाचपरमप्रीतोबिभ्रत्स्वांपौरुषींतनुं ॥ ३७ ॥ श्रीभगवानुवाच
दिष्ट्यात्वंविबुधश्रेष्ठस्वांनिष्ठामात्मनास्थितः ॥ यन्मेस्त्रीरूपयास्वैरंमोहितोऽप्यंगमायया ॥ ३८ ॥ कोनुमेऽति
तरेन्मायांविषक्तस्त्वदृतेपुमान् ॥ तांस्तान्विसृजतींभावान्दुस्तरामकृतात्मभिः ॥ ३९ ॥

रस्सुशैलादिषुचसन्निहितोबभूव ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ तदुहदेवमाययाजडीकरणं ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ स्वांनिष्ठांप्रकृतिं ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

कालेनसृष्ट्यादिनिमित्तेन मयाकालरूपेणभागशोरजआद्यंशेन समेतामदधीनासती ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२॥४३॥४४॥ अष्टाध्यायार्थ निगमनंइतीति ॥४५॥ एतत्कीर्त्तनादौफलमाह एतदिति॥४६॥ भगवताकृतंभक्तपक्षपातंस्मरन्नमस्करोति असतामविषयं भावोभजनं

सेयंगुणमयीमायानत्वामभिभविष्यति ॥ मयासमेताकालेनकालरूपेणभागशः ॥ ४० ॥ श्रीशुकउवाच एवंभगवताराजन्श्रीवत्सांकेनसत्कृतः ॥ आमंत्र्यतंपरिक्रम्यसगणःस्वालयंययौ ॥ ४१ ॥ आत्मांशभूतांतां मायांभवानींभगवान्भवः ॥ शंसतामृषिमुख्यानांप्रीत्याचष्टाथभारत ॥ ४२ ॥ अपिव्यपश्यस्त्वमजस्यमा यांपरस्यपुंसःपरदेवतायाः ॥ अहंकलानामृषभोविमुह्येययावशोऽन्येकिमुतास्वतंत्राः ॥४३ ॥ यंमामपृच्छ स्त्वमुपेत्ययोगात्समासहस्रांतउपारतंवै ॥ सएषसाक्षात्पुरुषःपुराणोनयत्रकालोविशतेनवेदः ॥ ४४ ॥ श्री शुकउवाच इतितेऽभिहितस्तातविक्रमःशार्ङ्गधन्वनः ॥ सिंधोर्निर्मथनेयेनधृतःपृष्ठेमहाचलः ॥ ४५ ॥ ए तन्मुहुःकीर्त्तयतोऽनुशृण्वतोनरिष्यतेजातुसमुद्यमःक्वचित् ॥ यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनंसमस्तसंसारपरि श्रमापहं ॥ ४६ ॥ असदविषयमंघ्रिंभावगम्यंप्रपन्नानमृतममरवर्यानाशयत्सिंधुमथ्यं ॥ कपटयुवतिवेषो मोहयन्यःसुरारीनृंतमहमुपसृतानांकामपूरंनतोऽस्मि ॥ ४७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेशं करमायामोहनंनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच मनुर्विवस्वतः पुत्रःश्राद्धदेवइतिश्रुतः ॥ सप्तमोवर्तमानोयस्तदपत्यानिमेशृणु ॥ १ ॥ इक्ष्वाकुर्नभगश्चैवधृष्टःशर्यातिरेव च ॥ नरिष्यंतोऽथनाभागःसप्तमोदिष्टउच्यते ॥ २ ॥ करूषश्चपृषध्रश्चदशमोवसुमान्स्मृतः ॥ मनोर्वैवस्वतस्यै तेदशपुत्राःपरंतप ॥ ३ ॥

तेनगम्यमंघ्रिंप्रपन्नान् शरणागतान् सिंधुमथ्यं सिंधोर्मथनेन ममृतंयः आशयत् अभोजयत् ॥ ४७ ॥ इत्यष्टमेटीकायांद्वादशः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ त्रयोदशेतुवर्ण्यंतेसप्तमादीन्य ॥ मन्वंतराणिसर्वाणिषड्विधानिपृथक्पृथक् ॥१॥ सप्तमादिमन्वंतराण्याह मनुरित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति ॥१॥२ ॥ ३ ॥

भा० दयोदेवाइत्यन्वयः ॥४॥५॥ भगवतोजन्मअवतारः तमेवाह आदित्यानांविविस्वानर्यमा पूषेत्यायुक्तानांमध्येअवरंजन्मयस्य ॥६॥ शक्त्याअवतारेणान्वितानि ॥७॥ अष्टमंमनुंवक्तुंकथामाह विवस्वतइतित्रिभिः॥८॥ एकेवडवांतृतीयामाहुः ममतुसंज्ञैववडवेति

आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवामरुद्गणाः ॥ अश्विनावृभवोराजन्निंद्रस्तेषांपुरंदरः ॥ ४ ॥ कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्वविश्वामित्रोऽथगौतमः ॥ जमदग्निर्भरद्वाजइतिसप्तर्षयःस्मृताः ॥ ५ ॥ अत्रापिभगवज्जन्मकश्यपाददितेरभूत् ॥ आदित्यानामवरजोविष्णुर्वामनरूपधृक् ॥ ६ ॥ संक्षेपतोमयोक्तानिसप्तमन्वंतराणिते ॥ भविष्याण्यथवक्ष्यामिविष्णोःशक्त्यान्वितानिच ॥ ७॥ विवस्वतश्चद्वेजायेविश्वकर्मसुतेउभे ॥ संज्ञाछायाचराजेंद्रयेप्रागभिहितेतव ॥८॥ तृतीयांवडवामेकेतासांसंज्ञासुतास्त्रयः ॥ यमोयमीश्राद्धदेवश्छायायाश्वसुतान्शृणु॥ ९॥सावर्णिस्तपतीकन्याभार्यासंवरणस्ययाः ॥ शनैश्वरस्तृतीयोऽभूदश्विनौवडवात्मजौ॥१०॥अष्टमेंऽतरआयातेसावर्णिर्भवितामनुः ॥ निर्मोकविरजस्काद्याःसावर्णितनयान्नृप ॥ ११ ॥ तत्रदेवाःसुतपसोविरजाअमृतप्रभाः ॥ तेषांविरोचनसुतोबलिरिंद्रोभविष्यति ॥ १२ ॥ दत्वेमांयाचमानायविष्णवेयःपदत्रयं ॥ राद्धमिंद्रपदंहित्वाततःसिद्धिमवाप्स्यति ॥ १३ ॥ योऽसौभगवताबद्धःप्रीतेनसुतलेपुनः ॥ निवेशितोऽधिकेस्वर्गादधुनास्तेस्वराडिव ॥१४॥ गालवोदीप्तिमान्रामोद्रोणपुत्रःकृपस्तथा॥ ऋष्यशृंगःपिताऽस्माकंभगवान्बादरायणः ॥ १५ ॥ इमेसप्तर्षयस्तत्रभविष्यंतिस्वयोगतः ॥ इदानीमासतेराजन्स्वेस्वेआश्रममंडले ॥ ॥ १६ ॥ देवगुह्यांसरस्वत्यांसार्वभौमइतिप्रभुः ॥ स्थानंपुरंदराद्धृत्वाबलयेदास्यतीश्वरः ॥ १७ ॥

मतं तदुक्तंषष्ठे सैवभूत्वाऽथवडवानासत्यौसुषुवेभुवीति यमश्चयमीचयमुनाश्राद्धदेवश्चेतित्रयःसुताः ॥ ९ ॥ १० ॥ सावर्णिपुत्राः॥११॥ ॥१२॥ पदत्रयंयाचमानायइमांसर्वांमहींसप्तमेमन्वंतरेदत्वा अष्टमेमन्वंतरेविष्णोःप्रसादेनच राद्धंलब्धमिंद्रपदंहित्वेत्यर्थः ॥ १३॥१४ ॥ रामःपरशुरामः द्रोणपुत्रोऽश्वत्थामा ॥ १५ ॥ इदानींतुस्वयोगतआसते ॥ १६ ॥१७॥

॥ १८ ॥ अद्भुतःइंद्रः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ हविष्मत्प्रमुखाइत्युक्तानामेवकेषांचिन्नामान्याह हविष्मानिति ॥ २२ ॥ विषूच्यांजातः

नवमोदक्षसावर्णिर्मनुर्वरुणसंभवः ॥ भूतकेतुर्दीप्तिकेतुरित्याद्यास्तत्सुतानृप ॥ १८॥ परामरीचिगर्भाद्यादे वाइंद्रोद्भुतःस्मृतः ॥ द्युतिमत्प्रमुखास्तत्रभविष्यंत्यृषयस्ततः ॥ १९ ॥ आयुष्मतोऽबुधारायामृषभोभगवत्क ला ॥ भवितायेनसंराद्धांत्रिलोकींभोक्ष्यतेऽद्भुतः ॥ २० ॥ दशमोब्रह्मसावर्णिरुपश्लोकसुतोमहान् ॥ तत्सु तांभूरिषेणाद्याहविष्मत्प्रमुखाद्विजाः ॥ २१ ॥ हविष्मान्सुकृतःसत्योजयोमूर्तिस्तदाद्विजाः ॥ सुवासनविरु द्धाद्यादेवाःशंभुःसुरेश्वरः ॥ २२॥ विष्वक्सेनोविषूच्यांतुशंभोःसख्यंकरिष्यति ॥ जातःस्वांशेनभगवान्गृहे विश्वसृजोविभुः ॥ २३ ॥ मनुर्वैधर्मसावर्णिरेकादशमआत्मवान् ॥ अनागतास्तत्सुताश्चसत्यधर्मादयोदश ॥ २४ ॥ विहंगमाःकामगमानिर्वाणरुचयःसुराः ॥ इंद्रश्चवैधृतिस्तेषामृषयश्चारुणादयः ॥ २५ ॥ आर्यक स्यसुतस्तत्रधर्मसेतुरितिस्मृतः ॥ वैधृतायांहरेरंशस्त्रिलोकींधारयिष्यति ॥ २६ ॥ भवितारुद्रसावर्णीराजन्द्वा दशमोमनुः ॥ देववानुपदेवश्चदेवश्रेष्ठादयःसुताः ॥ २७॥ ऋतधामाचतत्रेंद्रोदेवाश्चहरितादयः ॥ ऋषयश्च तपोमूर्तिस्तपस्व्याग्नीध्रकादयः ॥ २८ ॥ स्वधामाख्योहरेरंशःसाधयिष्यतितन्मनोः ॥ अंतरंसत्यसहसःसूनृ तायाःसुतोविभुः ॥ २९ ॥ मनुस्त्रयोदशोभाव्योदेवसावर्णिरात्मवान् ॥ चित्रसेनविचित्राद्यादेवसावर्णिदे हजाः ॥ ३० ॥ देवाःसुकर्मसुत्रामसंज्ञाइंद्रोदिवस्पतिः ॥ निर्मोकतत्त्वदर्शाद्याभविष्यंत्यृषयस्तदा ॥ ३१ ॥ दे वहोत्रस्यतनयउपहर्तादिवस्पतेः ॥ योगेश्वरोहरेरंशोबृहत्यांसंभविष्यति ॥ ३२ ॥ मनुर्वाइंद्रसावर्णिश्चतुर्द शमएष्यति ॥ उरुगंभीरबुद्ध्याद्याइंद्रसावर्णिवीर्यजाः ॥ ३३ ॥

२३ ॥ २४ ॥ एकादशमइत्यादिरार्षः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ तस्यमनोरंतरंसाधयिष्यति सत्यसहसः सूनृतायाश्चसुतः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ दिवस्पतेः इंद्रस्योपहर्ता संपादकः संभविष्यति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

कयातंतून् कर्मसंततीः वितायिता विस्तारयिष्यति ॥३५॥ युगसाहस्रेणपर्ययःपरिवर्तोयस्य युगसहस्रप्रमाणइत्यर्थः ॥३६॥ स्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥ ॥छ॥ चतुर्दशेतुसर्वेषांमन्वादीनांयथायथं ॥ पृथक्कर्माणिवर्ण्यंतेभगवद्वश नां ॥१॥१॥ पुरुषेणेश्वरेणयज्ञाद्यवतारैःशास्यंतेनियुज्यंतेइतितथा ॥२॥ तदेवाह यज्ञादयइति ॥३॥ ऋष्यादीनांकर्माण्याह चतुर्यु

पवित्राश्चाक्षुषादेवाःशुचिरिंद्रोभविष्यति॥ अग्निर्बाहुःशुचिःशुद्धोमागधाद्यास्तपस्विनः ॥ ३४ ॥ सत्राय णस्यतनयोबृहद्भानुस्तदाहरिः॥ वितानायांमहाराजक्रियातंतून्वितायिता ॥ ३५ ॥ राजंश्चतुर्दशैतानित्रि कालानुगतानिते॥ प्रोक्तान्येभिर्मितःकल्पोयुगसाहस्रपर्ययः॥३६॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कं धेमन्वंतरानुवर्णनंनामत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥छ॥ राजोवाच मन्वंतरेषुभगवन्यथामन्वादय स्त्विमे॥ यस्मिन्कर्मणियेयेननियुक्तास्तद्वदस्वमे ॥ १ ॥ ऋषिरुवाच मनवोमनुपुत्राश्चमुनयश्चमहीपते॥ इंद्राःसुरगणाश्चैवसर्वेपुरुषशासनाः॥ २ ॥ यज्ञादयोयाःकथिताःपौरुष्यस्तनवोनृप॥ मन्वादयोजगद्यात्रां नयंत्याभिःप्रचोदिताः ॥ ३ ॥ चतुर्युगांतेकालेनग्रस्तान्श्रुतिगणान्यथा ॥ तपसाऋषयोऽपश्यन्यतोधर्मःस नातनः॥ ४ ॥ ततोधर्मंचतुष्पादंमनवोहरिणोदिताः॥ युक्ताःसंचारयंत्यद्धास्वेस्वेकालेमहींनृपाः॥५॥ पाल यंतिप्रजापालायावदंतंविभागशः॥ यज्ञभागभुजोदेवायेचतत्रान्विताश्चतैः॥ ६ ॥ इंद्रोभगवतादत्तांत्रैलो क्यश्रियमूर्जितां॥ भुंजानःपातिलोकांस्त्रीन्कामंलोकेप्रवर्षति॥७॥ ज्ञानंचानुयुगंब्रूतेहरिःसिद्धस्वरूपधृक्॥ ऋषिरूपधरःकर्मयोगंयोगेशरूपधृक्॥ ८ ॥

गांतइतिचतुर्भिः यतःयेभ्यःश्रुतिगणेभ्यः ॥४॥ उदिताउक्ताः युक्ताःसंयताःसंतोमहींधर्मंसंचारयंति महांधर्मंप्रवर्तयंतीत्यर्थः ॥५॥ प्रजा पालामनुपुत्राःतंधर्मंपालयंति यावदंतं यावन्मन्वंतरावसानं विभागशःपुत्रपौत्रादिक्रमेण येचान्येद्यावापृथिव्यादयोयत्रकर्मणिभोक्तृ त्वेनान्विताः तैश्चसह ॥६॥७॥ प्रसंगाद्रूपांतरैरपिजगद्यात्राप्रवर्तनमाह ज्ञानमितिद्वाभ्यां सिद्धाःसनकादयः ऋषयोयाज्ञवल्क्यादयः योगेशादत्तात्रेयादयः तत्तद्रूपःसन् ज्ञानंकर्मचयोगंचब्रूते ॥ ८ ॥

प्रजेशामरीच्यादयस्तेनरूपेणसर्गंकरोतिइतिशेषः स्वराड्पुःराजमूर्तिःसर्वेषामभावायभवति पृथग्विधाःगुणाःशीतोष्णादयोयस्य ॥ ९ ॥
नामरूपात्मिकयामाययाविमोहितात्मभिर्जनैः नानादर्शनैःशास्त्रैःस्तूयमानोनिरूप्यमाणोऽपिनैवदृश्यतइत्यर्थः ॥ १० ॥ प्रासंगिकंनिरू
प्यप्रस्तुतमेवोपसंहरति एतत्कल्पविकल्पस्य अवांतरकल्पस्य ॥ ११ ॥ इत्यष्टमेटीकायांचतुर्दशोध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ बलि
पंचदशेविश्वजिताचार्यअयाजयत् ॥ ततोसौस्वर्गमजयद्भयाद्देवानिलिल्यिरे ॥ १ ॥ अत्रेर्यतेनवाध्याय्यावामंवामनचेष्टितं ॥ निपहृच्छल

सर्गंप्रजेशरूपेणदस्यून्हन्यात्स्वराड्वपुः ॥ कालरूपेणसर्वेषामभावायपृथग्गुणः ॥ ९ ॥ स्तूयमानोजनैरेभिर्मा
ययानामरूपया ॥ विमोहितात्मभिर्नानादर्शनैर्नचदृश्यते ॥ १० ॥ एतत्कल्पविकल्पस्यप्रमाणंपरिकीर्तितं ॥
यत्रमन्वंतराण्याहुश्चतुर्दशपुराविदः ॥ ११ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४
॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ राजोवाच बलेःपदत्रयंभूमेःकस्माद्धरिरयाचत ॥ भूत्वेश्वरःकृपणवल्लब्ध्वा
र्थोपिबबंधतं ॥ १ ॥ एतद्वेदितुमिच्छामोमहत्कौतूहलंहिनः ॥ यज्ञेश्वरस्यपूर्णस्यबंधनंचाप्यनागसः ॥ २ ॥
श्रीशुकउवाच पराजितश्रीरसुभिश्चहापितोहींद्रेणराजन्भृगुभिःसजीवितः ॥ सर्वात्मनातानभजद्भृगू
न्बलिःशिष्योमहात्माऽर्थनिवेदनेन ॥ ३ ॥ तंब्राह्मणाभृगवःप्रीयमाणाअयाजयन्विश्वजितात्रिणाकं ॥ जि
गीषमाणंविधिनाभिषिच्यमहाभिषेकेणमहानुभावाः ॥ ४ ॥ ततोरथःकांचनपट्टनद्धोहयाश्चहर्यश्वतुरंग
वर्णाः ॥ ध्वजश्चसिंहेनविराजमानोहुताशनादासहविर्भिरिष्टात् ॥ ५ ॥

तोयत्रबलेर्भूयाननुग्रहः ॥ २ ॥ ईश्वरःस्वयंकृपणवत्कस्माद्धेतोरयाचत लब्धार्थोभूत्वापितंकस्माद्बबंध ॥ १ ॥ २ ॥ तत्रतावद्बलेःत्रि
लोकीमपहर्तुंयाञ्चादिच्छलनंकृतवानितिवक्तुंब्राह्मणाराधनेनबलेरकांडएवस्वर्गविजयक्रममाह पराजितश्रीरित्यादिनायावदध्यायस
पि युद्धेपराजिताश्रीर्येनसः इंद्रेणअसुभिश्चत्याजितःसन् भृगून्भृगोर्वंश्यांश्शुक्रादीन् महात्माउदारचित्तः अर्थानांनिवेदनेनार्पणेन ॥
त्रिणाकंस्वर्गंजेतुमिच्छंतं विश्वजिता यागेन अयाजयन् महाभिषेकेणऐंद्रेणबह्वृचब्राह्मणप्रसिद्धेन ॥ ४ ॥ हर्यश्वस्यइंद्रस्य
ग्मिवर्वर्णोहरितोयेषां ॥ ५ ॥

तूणीइषुधी अरिक्तौ अक्षय्यशरौ पितामहः प्रह्लादः जलजंशंखं ॥ ६ ॥ विप्रैरर्चितः संपादितोयोधनार्थोयुद्धपरिकरोयस्य तै
धृतंस्वस्त्ययनंमंगलवाचनादियस्य आमंत्र्यपृष्ट्वा ॥ १७ ॥ अथारुह्यरराजेतिद्वयोरन्वयः सुस्रग्धरःशोभनमालाधरः ॥ ८ ॥ हेमां
ग्यांलसंतौबाहूयस्य धिष्ण्यस्थःभवनेप्रज्वलितः कुंडस्थआह्वनीयइवेतिवा ॥ ९ ॥ तुल्यमैश्वर्यंबलंचश्रीश्चयेषांतैर्दैत्ययूथपैर्वृतो
ययावितिद्वयोरन्वयः परिधीन्दिशः ॥ १० ॥ स्वृद्धामतिसमृद्धां ॥ ११ ॥ धिक्ग्राम्यसुखंतथाविधांपुरीमकस्मादेवपरित्यज्यइंद्रादयः

धनुश्चदिव्यंपुरटोपनद्धंतूणावरिक्तौकवचंचदिव्यं॥पितामहस्तस्यददौचमालामम्लानपुष्पांजलजंचशुक्रः ॥ ६ ॥ एवंसविप्रार्जितयोधनार्थस्तैःकल्पितस्वस्त्ययनोऽथविप्रान्॥ प्रदक्षिणीकृत्यकृतप्रणामःप्रह्लादमामंत्र्यनमश्चकार॥ ७॥ अथारुह्यरथंदिव्यंभृगुदत्तंमहारथः ॥ सुस्रग्धरोऽथसन्नह्यधन्वीखड्गीधृतेषुधिः ॥ ॥ ८ ॥ हेमांगदलसद्बाहुःस्फुरन्मकरकुंडलः॥ रराजरथमारूढोधिष्ण्यस्थइवहव्यवाट्॥ ९ ॥ तुल्यैश्वर्यबलश्रीभिःस्वयूथैर्दैत्ययूथपैः॥ पिबद्भिरिवखंदृग्भिर्दहद्भिःपरिधीनिव ॥ १० ॥ वृतोविकर्षन्महतीमासुरींध्वजिनींविभुः॥ ययाविंद्रपुरींस्वृद्धांकंपयन्निवरोदसी॥ ११ ॥ रम्यामुपवनोद्यानैःश्रीमद्भिर्नंदनादिभिः ॥ कूजद्विहंगमिथुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः॥ १२ ॥ प्रवालफलपुष्पोरुभारशाखामरद्रुमैः ॥ हंससारसचक्राह्वकारंडवकुलाकुलाः॥ नलिन्योयत्रक्रीडंतिप्रमदाःसुरसेविताः॥ १३ ॥ आकाशगंगयादेव्यावृतांपरिखभूतया ॥ प्राकारेणाग्निवर्णेनसाट्टालेनोन्नतेनच॥ १४ ॥

पलायिताइतिवैराग्यार्थमिंद्रपुरीमनुवर्णयति रम्यामितिसार्द्धैरेकादशभिः उपवनानिफलप्रधानानि निकटानिवाउद्यानानि पुष्पप्रधानानिदूरस्थानिवा तैरम्यां कुजंतिविहंगमिथुनानियेषु गायंतोमत्तामधुव्रतायेषु ॥ १२ ॥ प्रवालादीनामुरुर्भारोयासुताः शाखायेषांते अमरद्रुमायेषुतैः यत्रयासुसुरसेविताःप्रमदाःक्रीडंतिताः हंसादिकुलैराकुलाव्याप्तानलिन्यःसरांसि यत्रयेषुसंतितैरुपवनोद्यानैरम्यामितिपूर्वेणैवान्वयः ॥ १३ ॥ किंच परिखाभूतयाआकाशगंगयावृतां प्राकारेणसौवर्णेनचावृतां अट्टालाःप्राकारोपरिरचितानिउन्नतानि युद्धस्थानानि तत्सहितेन ॥ १४ ॥

रुक्मपट्टानिकपाटानियेषुतैर्द्वारैरवांतरैः स्फटिकमयैर्गोपुरैश्चपुरद्वारैर्जुष्टां विभक्ताःप्रपथाः राजमार्गायस्यां ॥१५॥ सभाउपवेशस्थानानि चत्वराण्यंगनानि रथ्याउपमार्गाः तैराढ्यांसंपन्नां न्यर्बुदंदशकोटयः तैर्गणनीयैरनंतैर्विमानैर्युतां वज्रविद्रुममय्योवेदयोयेषुतैः शृंगाटकैश्चतुष्पथैर्युतां ॥१६॥ नित्यंवयस्तारुण्यंरूपंचसौकुमार्ययासांताः रूपवन्नार्यः स्वलंकृताःस्त्रियः यत्रयस्यांभ्राजंते ॥१७॥ सुरस्त्रीणांकेभ्योविभ्रष्टानांनवसौगंधिकस्रजामामोदं ॥१८॥

रुक्मपट्टकपाटैश्चद्वारैःस्फटिकगोपुरैः ॥ जुष्टांविभक्तप्रपथांविश्वकर्मविनिर्मितां ॥ १५ ॥ सभाचत्वररथ्याढ्यांविमानैर्न्यर्बुदैर्युतां ॥ शृंगाटकैर्मणिमयैर्वज्रविद्रुमवेदिभिः ॥ १६ ॥ यत्रनित्यवयोरूपाःश्यामाविरजवाससः ॥ भ्राजंतेरूपवन्नार्योह्यर्चिर्भिरिववह्नयः ॥ १७ ॥ सुरस्त्रीकेशविभ्रष्टनवसौगंधिकस्रजां ॥ यत्रामोदमुपादायमार्गआवातिमारुतः ॥ १८ ॥ हेमजालाक्षनिर्गच्छद्धूमेनागुरुगंधिना ॥ पांडुरेणप्रतिच्छन्नमार्गेयांतिसुरप्रियाः ॥ १९ ॥ मुक्तावितानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकावलभीभिरावृतां ॥ शिखंडिपारावतभृंगनादितांवैमानिकस्त्रीकलगीतमंगलां ॥ २० ॥ मृदंगशंखानकदुंदुभिस्वनैःसतालवीणामुरजर्ष्टिवेणुभिः ॥ नृत्यैःसवाद्यैरुपदेवगीतकैर्मनोरमांस्वप्रभयाजितप्रभां ॥ २१ ॥ यांनव्रजंत्यधर्मिष्ठाःखलाभूतद्रुहःशठाः ॥ मानिनःकामिनोलुब्धाएभिर्हीनाव्रजंतियत् ॥ २२ ॥ तांदेवधानींसवरूथिनीपतिर्बहिःसमंताद्रुरुधेपृतन्यया ॥ आचार्यदत्तंजलजंमहास्वनंदध्मौप्रयुंजन्भयमिंद्रयोषितां ॥ २३ ॥ मघवांस्तदभिप्रेत्यबलेःपरममुद्यमं ॥ सर्वदेवगणोपेतोगुरुमेतदुवाचह ॥ २४ ॥

हेमगवाक्षेभ्योनिर्गच्छताधूमेन सुरप्रियाअप्सरसः ॥ १९ ॥ मुक्तामयैर्वितानैर्मणिहेमकेतुभिश्चध्वजैः नानापताकायुक्ताभिर्वलभीभिश्च विमानानांपुरोभागैःआवृतांव्याप्तां वैमानिकस्त्रीणांकलगीतैर्मंगलां ॥२०॥ उपदेवानांगंधर्वादीनांगीतकैश्चमनोरमां जिताप्रभासाक्षात्दीप्त्यधिष्ठात्रीदेवतायया तां अन्यैरजितप्रभामितिवा पाठांतरेजिताग्रहाःसूर्यादयोयया ॥२१॥ यद्यां ॥२२॥ पृतन्यया सेनया ॥२३॥२४॥

एवंतेजसाऊर्जितआसीत् ॥ २५ ॥ प्रतिव्योढुमपाकर्तुं ॥२६॥ यतःकारणादेतस्यओजआदि यतः ओजआदेः एतस्यसमु २७॥ उपभृतंसंचितं ॥२८॥२९॥ तत्रोचितंमंत्रमाह तस्माद्यूयंत्रिविष्टपमुत्सृज्य निलयमदर्शनंयात यतःकालात् ॥३०॥ केना

भगवन्नुद्यमोभूयान्बलेर्नःपूर्ववैरिणः ॥ अविषह्यमिमंमन्येकेनासीत्तेजसोर्जितः ॥ २५ ॥ नैनंकश्चित्कुतो वापिप्रतिव्योढुमधीश्वरः ॥ पिबन्निवमुखेनेदंलिहन्निवदिशोदश ॥ दहन्निवदिशोदृग्भिःसंवर्ताग्निरिवोत्थि तः ॥ २६ ॥ ब्रूहिकारणमेतस्यदुर्धर्षत्वस्यमद्रिपोः ॥ ओजःसहोबलंतेजोयतएतत्समुद्यमः ॥ २७ ॥ गुरुरु वाच जानामिमघवन्शत्रोरुन्नतेरस्यकारणं ॥ शिष्यायोपभृतंतेजोभृगुभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ २८ ॥ भवद्वि धोभवान्वाऽपिवर्जयित्वेश्वरंहरिं ॥ नास्यशक्तःपुरःस्थातुंकृतांतस्ययथाजनाः ॥ २९ ॥ तस्मान्निलयमुत्सृ ज्ययूयंसर्वेत्रिविष्टपं ॥ यातकालंप्रतीक्षंतोयतःशत्रोर्विपर्ययः ॥ ३० ॥ एषविप्रबलोदर्कःसंप्रत्यूर्जितविक्र मः ॥ एषामेवापमानेनसानुबंधोविनंक्ष्यति ॥ ३१ ॥ एवंसुमंत्रितार्थास्तेगुरुणार्थानुदर्शिना ॥ हित्वात्रिवि ष्टपंजग्मुर्गीर्वाणाःकामरूपिणः ॥ ३२ ॥ देवेष्वथनिलीनेषुबलिर्वैरोचनिःपुरीं ॥ देवधानीमधिष्ठायवशंनि न्येजगत्त्रयं ॥ ३३ ॥ तंविश्वजयिनंशिष्यंभृगवःशिष्यवत्सलाः ॥ शतेनहयमेधानामनुव्रतमयाजयन् ॥ ३४ ततस्तदनुभावेनभुवनत्रयविश्रुतां ॥ कीर्तिंदिक्षुवितन्वानःसरेजेउडुराडिव ॥ ३५ ॥ बुभुजेचश्रियंस्वृद्धां द्विजदेवोपलंभितां ॥ कृतकृत्यमिवात्मानंमन्यमानोमहामनाः ॥ ३६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअ ष्टमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

स्यविपर्ययःस्यादित्यतआह एषइति विप्राणांबलेनउदर्कमुत्तरोत्तरमधिकंफलंयस्यसः ॥ ३१ ॥ सुमंत्रितः अथःकार्यंयेषांते निलयंज ग्मुः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ एवंप्राप्तमिंद्रपदंस्थिरीकर्तुमयाजयन् अनुव्रतमनुवर्तिनं ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ द्विजदेवैर्ब्राह्मणैरुपलंभितांप्रापितां ॥ ॥ ३६ ॥ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

षोडशेपुत्रनाशेनशोचंत्याअदितेःपतिः॥ प्रार्थितःकश्यपःप्राहपयोव्रतमितीर्यते ॥१॥ इदानींश्रीवामनावतारप्रसंगमाह एवमित्यादियाव त्समाप्ति नष्टेषुअदृष्टेषुसत्सु ॥१॥२॥ सःकश्यपः पत्नीमिदमाह ॥३॥ दीनवदनत्वादिकमालक्ष्यबहुधाविकल्पयन्पृच्छति अप्यभद्रमिति सप्तभिः हेभद्रेमृत्योः छंदमिच्छामनुवर्ततइतितथा मृत्युवशवार्तिनोजनस्येत्यर्थः ॥४॥ हेगृहमेधिनि अपिवाकिंवागृहेषुधर्मादेः किंचिद कुशलमितिकाकाप्रश्नः यत्रयेषुगृहेषु अयोगिनामपिः योगस्वधर्मादिनायोगफलंभवति ॥५॥ किंवात्वयाअपूजिताएवाभ्येत्यगृहाद्या

श्रीशुकउवाच एवंपुत्रेषुनष्टेषुदेवमाताऽदितिस्तदा ॥ हृतेत्रिविष्टपेदैत्यैःपर्यतप्यदनाथवत् ॥ १ ॥ एकदा कश्यपस्तस्याआश्रमंभगवानगात् ॥ निरुत्सवंनिरानंदंसमाधेर्विरतश्चिरात् ॥ २ ॥ सपत्नींदीनवदनांकृता सनपरिग्रहः ॥ सभाजितोयथान्यायमिदमाहकुरूद्वह ॥ ३ ॥ अप्यभद्रंनविप्राणांभद्रेलोकेऽधुनागतं ॥ नध र्मस्यनलोकस्यमृत्योश्छंदानुवर्तिनः ॥ ४ ॥ अपिवाऽकुशलंकिंचित्गृहेषुगृहमेधिनि ॥ धर्मस्यार्थस्यकाम स्ययत्रयोगोह्ययोगिनां ॥ ५ ॥ अपिवाऽतिथयोऽभ्येत्यकुटुंबासक्तयात्वया ॥ गृहादपूजितायाताःप्रत्युत्था नेनवाक्वचित् ॥ ६ ॥ गृहेषुयेष्वतिथयोनार्चिताःसलिलैरपि ॥ यदिनिर्यांतितेनूनंफेरुराजगृहोपमाः ॥ ७ ॥ अप्यग्नयस्तुवेलायांनहुताहविषासति ॥ त्वयोद्विग्नधियाभद्रेप्रोषितेमयिकर्हिचित् ॥ ८ ॥ यत्पूजयाकामदु घान्यातिलोकान्गृहान्वितः ॥ ब्राह्मणोऽग्निश्चवैविष्णोःसर्वदेवात्मनोमुखं ॥ ९ ॥ अपिसर्वेकुशलिनस्तवपु त्रामनस्विनि ॥ लक्षयेऽस्वस्थमात्मानंभवत्यालक्षणैरहं ॥ १० ॥ अदितिरुवाच भद्रंद्विजगवांब्रह्मन्धर्म स्यास्यजनस्यच ॥ त्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रंगृहमेधिन्गृहाइमे ॥ ११ ॥ अग्नयोऽतिथयोभृत्याभिक्षवोयेचलिप्स वः ॥ सर्वंभगवतोब्रह्मन्ननुध्यानान्नरिष्यति ॥ १२ ॥

ताः॥६॥नार्चिताःसंतोयदिनिर्गच्छंति तेगृहाःफेरुराजःसृगालराजः तदी शब्देरतुल्याः ॥७॥ वेलायांहोमकालेकर्हिचिन्नहुताःकिं ॥८॥९॥ भवत्याआत्मानंमनः अस्वस्थमप्रकृतिस्थंलक्षणैः मुखम्लान्यादिभिः शेषांतरमि॥१०॥ अस्वास्थ्यकारणमन्यदस्तीतिवक्तुंत्वंपृष्टमभद्रादिकंनास्तीत्याह भद्रमितिद्वाभ्यां इमेगृहाःत्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रमुद्भवस्था शंखादयोऽपियथावद्वर्ततइत्यर्थः॥११॥ भगवतस्तवानुध्यानंयन्मयाक्रियतेतस्मात् अग्नयोऽतिथयइत्यादिसर्वं नरिष्यतिनहीयते॥ १२ ॥

ययितुमाह कोन्विति ॥ १३ ॥ संपाद्यंकाममाह तवैवेतिचतुर्भिः ॥ १४ ॥ सपत्नैर्दैत्यैर्हृताश्रीर्येषां हृतंस्थानंयेषामितिपुत्रा
णबहुवचनं ॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ कश्यपःप्रथमंतावत्पुत्रस्नेहंत्याजयितुं विस्मयव्याजेनैवतत्त्वमुपदिशति अहोइतिसार्धेन ॥

कोनुमेभगवन्कामोनसंपद्येतमानसः ॥ यस्याभवान्प्रजाध्यक्षएवंधर्मान्प्रभाषते ॥ १३ ॥ तवैवमारीचम
नःशरीरजाःप्रजाइमाःसत्त्वरजस्तमोजुषः ॥ समोभवांस्तास्वसुरादिषुप्रभोतथापिभक्तंभजतेमहेश्वरः ॥
॥१४॥ तस्मादीशभजंत्यामेश्रेयश्चिंतयसुव्रत ॥ हृतश्रियोहृतस्थानान्सपत्नैःपाहिनःप्रभो ॥ १५ ॥ परैर्वि
वासितासाऽहंमग्नाव्यसनसागरे॥ ऐश्वर्यंश्रीर्यशःस्थानंहृतानिप्रबलैर्मम ॥ १६॥ यथातानिपुनःसाधोप्रप
द्येरन्ममात्मजाः॥ तथाविधेहिकल्याणंधियाकल्याणकृत्तम ॥ १७॥ श्रीशुकउवाच एवमभ्यर्थितोऽदि
त्याकस्तामाहस्मयन्निव ॥ अहोमायाबलंविष्णोःस्नेहबद्धमिदंजगत्॥ १८ ॥ क्वदेहोभौतिकोऽनात्माक्वचा
त्माप्रकृतेःपरः॥ कस्यकेपतिपुत्राद्यामोहएवहिकारणं॥ १९॥ उपतिष्ठस्वपुरुषंभगवंतंजनार्दनं॥ सर्वभूतगु
हावासंवासुदेवंजगद्गुरुं॥ २० ॥ सविधास्यतितेकामान्हरिर्दीनानुकंपनः॥ अमोघाभगवद्भक्तिर्नेतरेतिम
तिर्मम ॥२१॥ अदितिरुवाच केनाहंविधिनाब्रह्मन्उपस्थास्येजगत्पतिं॥ यथामेसत्यसंकल्पोविदध्याच्च
मनोरथं॥ २२ ॥ आदिशत्वंद्विजश्रेष्ठविधिंतदुपधावनं॥ आशुतुष्यतिमेदेवःसीदंत्याःसहपुत्रकैः॥ २३॥
कश्यपउवाच एतन्मेभगवान्पृष्टःप्रजाकामस्यपद्मजः॥ यथाहतेप्रवक्ष्यामिव्रतंकेशवतोषणं ॥ २४ ॥ फा
ल्गुनस्यामलेपक्षेद्वादशाहंपयोव्रतः॥ अर्चयेदरविंदाक्षंभक्त्यापरमयान्वितः॥ २५॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ अत्रापरितुष्यंतींप्रत्याह उपतिष्ठस्वेतिद्वाभ्यां ॥ २० ॥ नन्वेवंभूतकामप्राप्तिहेतुर्देवांतरसेवाप्रसिद्धातत्राह अमोघेति ॥
॥ २१ ॥ यथाचमेमनोरथंविदध्यात् ॥ २२ ॥ यथाचमेआशुतुष्यति तथातत्सेवाप्रकारमादिश ॥२३॥ मेमयापृष्टः पद्मजोमेयद्व्रतमाह
एतत्तेतवप्रवक्ष्यामीत्यन्वयः ॥२४॥ अमलेशुक्ले ॥२५॥

तत्रादौपूर्वेद्युःकृत्यमाह सिनीवाल्यामित्यादिनाब्रह्मचार्यथतद्भ्याामित्यंतेनग्रंथेन यदिलभ्येततर्हिक्रोडविदीर्णया वन्यवराहोत्खातया आलिप्य ॥ २६ ॥ तत्रमंत्रःत्वंदेवीति हेदेवि त्वंरसायाः उद्धृतासि ॥ २७ ॥ निर्वर्तितआत्मनियमोनित्यनैमित्तिकोयेन ॥ २८ ॥ तत्रावाहनादौनवमंत्रानाह नमस्तुभ्यमिति पाद्यादौविशेषतस्तुद्वादशाक्षरंवक्ष्यति ॥ २९ ॥ चतुर्विंशतिगुणास्तत्त्वानिजानातीतितथातस्मैगुणसंख्यानस्यहेतवे सांख्यप्रवर्तकाय ॥ ३० ॥ एवंसामान्यतोनत्वा गुणावतारान्प्रणमतित्रिभिः तत्रादौमंत्रोक्तयज्ञरूपेण विष्णोःप्रणा

सिनीवाल्यांमृदालिप्यस्नायात्क्रोडविदीर्णया ॥ यदिलभ्येतवैस्रोतस्येतंमंत्रमुदीरयेत् ॥ २६ ॥ त्वंदेव्यादिवराहेणरसायाःस्थानमिच्छता ॥ उद्धृतासिनमस्तुभ्यंपाप्मानंमेप्रणाशय ॥ २७ ॥ निर्वर्तितात्मनियमोदेवमर्चेत्समाहितः ॥ अर्चायांस्थंडिलेसूर्येजलेवह्नौगुरावपि ॥ २८ ॥ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहीयसे ॥ सर्वभूतनिवासायवासुदेवायसाक्षिणे ॥ २९ ॥ नमोव्यक्तायसूक्ष्मायप्रधानपुरुषायच ॥ चतुर्विंशद्गुणज्ञायगुणसंख्यानहेतवे ॥ ३० ॥ नमोद्विशीर्ष्णेत्रिपदेचतुःश्रृंगायतंतवे ॥ सप्तहस्ताययज्ञायत्रयीविद्यात्मनेनमः ॥ ३१ ॥ नमःशिवायरुद्रायनमःशक्तिधरायच ॥ सर्वविद्याधिपतयेभूतानांपतयेनमः ॥ ३२ ॥ नमोहिरण्यगर्भायप्राणायजगदात्मने ॥ योगैश्वर्यशरीरायनमस्तेयोगहेतवे ॥ ३३ ॥ नमस्तेआदिदेवायसाक्षिभूतायतेनमः ॥ नारायणायऋषयेनरायहरयेनमः ॥ ३४ ॥ नमोमरकतश्यामवपुषेऽधिगतश्रिये ॥ केशवायनमस्तुभ्यंनमस्तेपीतवाससे ॥ ३५ ॥ त्वंसर्ववरदःपुंसांवरेण्यवरदर्षभ ॥ अतस्तेश्रेयसेधीराःपादरेणुमुपासते ॥ ३६ ॥ अन्ववर्ततयंदेवाःश्रीश्चतत्पादपद्मयोः ॥ स्पृहयंतइवामोदंभगवान्मेप्रसीदतां ॥ ३७ ॥

मोनमइति द्वेशीर्षेयस्य त्रयःपादायस्य तंतवेफलविस्तारकाय त्रय्यांविद्यायामात्मायस्येति त्रिधाबद्धइत्यस्यार्थउक्तः तथाचमंत्रः चत्वारिश्रृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोअस्य त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यांआविवेशेति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ प्राणायसूत्रात्मशेषांतरंगैश्वर्यंशरीरंयस्य ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अधिगताप्राप्ताश्रीर्येनतस्मै ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ तत्पादपद्मयोरामोदंस्पृहयंतइव देवाश्चश्रीश्चयमशंखादयोसमेप्रसीदतु ॥ ३७ ॥

यितुम् गबहुव नपुरस्कृतंसंमानितं ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ पयसिश्रृतं पक्वंपायसं मूलविद्ययाद्वादशाक्षरेणैव ॥ ४० ॥ ४१ ॥ पूर्वोक्ताभिरन्याभि तभिः ॥ ४२ ॥ तस्यशेषांनिर्माल्यं द्वौअवरौयेषांतान् असंभवेद्वावपिभोजयेदित्यर्थः ॥ ४३ ॥ सभाजितैस्तैरनुज्ञातःसन् शेषंवं

कोनग न

एतैर्मंत्रैर्हृषीकेशमावाहनपुरस्कृतं ॥ अर्चयेच्छ्रद्धयायुक्तःपाद्योपस्पर्शनादिभिः ॥ ३८ ॥ अर्चित्वागंधमाल्याद्यैःपयसास्नपयेद्विभुं ॥ वस्त्रोपवीताभरणपाद्योपस्पर्शनैस्ततः ॥ गंधधूपादिभिश्चार्चेद्द्वादशाक्षरविद्यया ॥ ३९ ॥ श्रृतंपयसिनैवेद्यंशाल्यन्नंविभवेसति ॥ ससर्पिःसगुडंदत्वाजुहुयान्मूलविद्यया ॥ ४० ॥ निवेदितंतद्भक्तायदद्याद्भुंजीतवास्वयं ॥ दत्वाचमनमर्चित्वातांबूलंचनिवेदयेत् ॥ ४१ ॥ जपेदष्टोत्तरशतंस्तुवीतस्तुतिभिःप्रभुं ॥ कृत्वाप्रदक्षिणंभूमौप्रणमेद्दंडवन्मुदा ॥ ४२ ॥ कृत्वाशिरसितच्छेषांदेवमुद्वासयेत्ततः ॥ द्व्यवरान् भोजयेद्विप्रान्पायसेनयथोचितं ॥ ४३ ॥ भुंजीततैरनुज्ञातःशेषंसेष्टःसभाजितैः ॥ ब्रह्मचार्यथतद्रात्र्यांश्वोभूतेप्रथमेहनि ॥ ४४ ॥ स्नातःशुचिर्यथोक्तेनविधिनासुसमाहितः ॥ पयसास्नापयित्वार्चेद्यावद्व्रतसमापनं ॥ ४५ ॥ पयोभक्षोव्रतमिदंचरेद्विष्णवर्चनादृतः ॥ पूर्ववज्जुहुयादग्निंब्राह्मणांश्चापिभोजयेत् ॥ ४६ ॥ एवंत्वहरहःकुर्याद्द्वादशाहंपयोव्रतः ॥ हरेराराधनंहोममर्हणंद्विजतर्पणं ॥ ४७ ॥ प्रतिपद्दिनमारभ्ययावच्छुक्लत्रयोदशी ॥ ब्रह्मचर्यमधःस्वप्नंस्नानंत्रिषवणंचरेत् ॥ ४८ ॥ वर्जयेदसदालापंभोगानुच्चावचांस्तथा ॥ अहिंस्रःसर्वभूतानांवासुदेवपरायणः ॥ ४९ ॥ त्रयोदश्यामथोविष्णोःस्नपनंपंचकैर्विभोः ॥ कारयेच्छास्त्रदृष्टेनविधिनाविधिकोविदैः ॥ ५० ॥ पूजांचमहतींकुर्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ चरुंनिरूप्यपयसिशिपिविष्टायविष्णवे ॥ ॥ ५१ ॥ श्रृतेनतेनपुरुषंयजेतसुसमाहितः ॥ नैवेद्यंचातिगुणवद्दद्यात्पुरुषतुष्टिदं ॥ ५२ ॥

धुभिःसहितःतस्यांरात्र्यांब्रह्मचारीसन् श्वोभूतेप्रभातेसति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ पयएवभक्षः आहारोयस्य ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ अधःस्वप्नं शयनं ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ पंचकैः पंचामृतैः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

आचार्यंज्ञानसंपन्नंवस्त्राभरणधेनुभिः ॥ तोषयेदृत्विजश्चैवतद्विद्ध्याराधनंहरेः ॥ ५३ ॥ भोजयेत्तान्गुणवता सदन्नेनशुचिस्मिते ॥ अन्यांश्चब्राह्मणान्शक्त्यायेचतत्रसमागताः ॥ ५४ ॥ दक्षिणांगुरवेदद्यादृत्विग्भ्यश्च यथाऽर्हतः ॥ अन्नाद्येनाश्वपाकांश्चप्रीणयेत्समुपागतान् ॥ ५५ ॥ भुक्तवत्सुचसर्वेषुदीनांधकृपणेषुच ॥ विष्णोस्तत्प्रीणनंविद्वान्भुंजीतसहबंधुभिः ॥ ५६ ॥ नृत्यवादित्रगीतैश्चस्तुतिभिःस्वस्तिवाचकैः ॥ कारयेत्तत्कथाभिश्चपूजांभगवतोऽन्वहं ॥ ५७ ॥ एतत्पयोव्रतंनामपुरुषाराधनंपरं ॥ पितामहेनाभिहितंमयातेसमुदाहृतं ॥ ५८ ॥ त्वंचानेनमहाभागेसम्यक्चीर्णेनकेशवं ॥ आत्मनाशुद्धभावेननियतात्माभजाव्ययं ॥ ५९ ॥ अयंवैसर्वयज्ञाख्यःसर्वव्रतमितिस्मृतं ॥ तपःसारमिदंभद्रेदानंचेश्वरतर्पणं ॥ ६० ॥ तएवनियमाःसाक्षात्तएवचयमोत्तमाः ॥ तपोदानंव्रतंयज्ञोयेनतुष्यत्यधोक्षजः ॥ ६१ ॥ तस्मादेतद्व्रतंभद्रेप्रयताश्रद्धयाचर ॥ भगवान्परितुष्टस्तेवरानाशुविधास्यति ॥ ६२ ॥ इतिश्रीभा० म० अष्टमस्कंधेअदितिपयोव्रतंनामषोडशोध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तासाऽदितीराजन्स्वभर्त्राकश्यपेनवै ॥ अन्वतिष्ठत्व्रतमिदंद्वादशाहमतंद्रिता ॥ १ ॥ चिंतयंत्येकयाबुद्ध्यामहापुरुषमीश्वरं ॥ प्रगृह्येंद्रियदुष्टाश्वान्मनसाबुद्धिसारथिः ॥ २ ॥ मनश्चैकाग्रयाबुद्ध्याभगवत्यखिलात्मनि ॥ वासुदेवेसमाधायचचारहपयोव्रतं ॥ ३ ॥ तस्मात्प्रादुरभूत्तातभगवानादिपूरुषः ॥ पीतवासाश्चतुर्बाहुःशंखचक्रगदाधरः ॥ ४ ॥ तंनेत्रगोचरंवीक्ष्यसहसोत्थायसादरं ॥ ननामभुविकायेनदंडवत्प्रीतिविह्वला ॥ ५ ॥

शब्दे १ ॥ ६९ ॥ इत्यष्टमेटीकायांषोडशोध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ततःसप्तदशेऽदित्याकृतेतस्मिन्व्रतेहरिः ॥ तत्कामपूरणा
शेषांतरे पुत्रोऽभूदितीर्यते ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥
शंखादयो

ईलत्वादेवसाबद्धांजलिःसतीस्थिताकेवलमीडितुंपुनर्नोत्सेहे नशशाक अपितुतूष्णींबभूव कथंभूताआनंदजलैराकुलेईक्षणेय
पुलकैराकुलाआकृतिर्देहोयस्याः तस्यदर्शनेनयोऽत्युत्सवः तेनगात्रेवेपथुःकंपोयस्याः ॥ ६ ॥ तुष्टावपिबतीवोद्वीक्षमाणाइतिचक्रि
भेदात् सेत्यस्यशब्दस्यद्विरुक्तिरदोषः॥ ७॥अयत्नतो विनिर्जित्यदैत्यानत्यूर्जितानपि॥भक्तान्रक्षितुमीशस्त्वमित्यस्तौददितिस्त्रिभिः॥यज्ञे
शेत्यादिदशभिःसंबोधनैस्तवाशक्यंकिमपिनास्तीतिवदंतीप्रार्थयते हेईश शंनःकृधिकुरु यतोदीनानांनाथोऽसित्वं तीर्थंश्रवःकीर्तिर्य

सोत्थायबद्धांजलिरीडितुंस्थितानोत्सेहआनंदजलाकुलेक्षणा ॥ बभूवतूष्णींपुलकाकुलाकृतिस्तद्दर्शनात्यु
त्सवगात्रवेपथुः॥ ६ ॥ प्रीत्याशनैर्गद्गदयागिराहरिंतुष्टावसादेव्यदितिःकुरूद्वह ॥ उद्वीक्षतीसापिबतीवचक्षु
षारमापतिंयज्ञपतिंजगत्पतिं॥ ७ ॥ अदितिरुवाच यज्ञेशयज्ञपुरुषाच्युततीर्थपादतीर्थश्रवःश्रवणमंग
लनामधेय॥आपन्नलोकवृजिनोपशमोदयाद्यशंनःकृधीशभगवन्नसिदीननाथः ॥ ८ ॥ विश्वायविश्वभ
वनस्थितिसंयमायस्वैरंगृहीतपुरुशक्तिगुणायभूम्ने ॥ स्वस्थायशश्वदुपबृंहितपूर्णबोधव्यापादितात्मतमसेह
रयेनमस्ते॥ ९ ॥ आयुःपरंवपुरभीष्टमतुल्यलक्ष्मीर्द्योभूरसाःसकलयोगगुणास्त्रिवर्गः ॥ ज्ञानंचकेवलमनंत
भवंतितुष्टात्त्वत्तोनृणांकिमुसपत्नजयादिराशीः ॥ १० ॥

स्य श्रवणमेवमंगलंयस्य तन्नामधेयंयस्य आपन्नानांशरणागतानांवृजिनोपशमायउदयोयस्य ॥८ ॥ भूम्नेमहतेनमः महत्त्वेहेतवः वि
श्वाय विश्वस्यभवनस्थितिसंयमार्थंस्वैरंगृहीताः पुरुशक्तेर्मायायाः गुणायेनतस्मै तथाऽपिस्वस्थाय अप्रच्युतस्वरूपाय कुतः शश्वदुप
बृंहितः नित्योर्जितोयःपूर्णबोधस्तेन व्यापादितंनित्यनिरस्तमात्मनितमोमायालक्षणंयेनतस्मै ॥ ९ ॥ अस्मदीयमनोरथपूरणमीषत्करमेव
तवेतिकैमुत्यन्यायेनाह आयुःपरंब्रह्मायुः पुनरपिद्यौश्चभूश्चरसातलंचद्योभूरसाः द्यौरितिपृथक्पाठे भूश्चरसाश्चबिलस्वर्गाइतिविग्रहः
रसेतिपाठे त्रीणिपदानि सकलायोगगुणाअणिमादयः ॥ १० ॥

क्षेत्रज्ञः अंतर्यामी ॥ ११ ॥ सपत्नैर्हृताश्रीर्येषां स्वधामतःच्यावितानांचपुत्राणां संबंधियत् तद्भवत्याश्चिरमाकांक्षितंमयाविज्ञातं॥ १२ ॥कांक्षितमेवाह तानितित्रिभिः प्रतिलब्धोजयश्चश्रीश्चयैस्तैःपुत्रैःसह उपासितुमेकत्रस्थातुमिच्छसि ॥ १३॥ १४ ॥ प्रत्याहृतयशश्चश्रीश्चयैस्तान् ॥ १५ ॥ अपारणीयाः अनतिक्रमणीयाः यद्यस्मात् अनुकूलईश्वरःकालोयेषांतैर्विप्रैर्गुप्तारक्षिताः अनुकूलैरीश्वरैः समर्थैर्विप्रै

श्रीशुकउवाच अदित्यैवंस्तुतोराजन्भगवान्पुष्करेक्षणः ॥ क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानामितिहोवाचभारत ॥ ॥ ११ ॥ श्रीभगवानुवाच देवमातर्भवत्यामेविज्ञातंचिरकांक्षितं ॥ यत्सपत्नैर्हृतश्रीणांच्यावितानांस्वधामतः ॥ १२ ॥ तान्विनिर्जित्यसमरेदुर्मदानसुरर्षभान् ॥ प्रतिलब्धजयश्रीभिःपुत्रैरिच्छस्युपासितुं॥ १३ ॥ इंद्रज्येष्ठैःस्वतनयैर्हतानांयुधिविद्विषां ॥ स्त्रियोरुदंतीरासाद्यद्रष्टुमिच्छसिदुःखिताः ॥ १४ ॥ आत्मजान्सुसमृद्धांस्त्वंप्रत्याहृतयशःश्रियः ॥ नाकपृष्ठमधिष्ठायक्रीडतोद्रष्टुमिच्छसि ॥ १५ ॥ प्रायोऽधुनातेऽसुरयूथनाथाअपारणीयाइतिदेविमेमतिः ॥ यत्तेनुकूलेश्वरविप्रगुप्तानविक्रमस्तत्रसुखंददाति ॥ १६ ॥ अथाप्युपायोममदेविचिंत्यःसंतोषितस्यव्रतचर्ययाते ॥ ममार्चनंनार्हतिगंतुमन्यथाश्रद्धानुरूपंफलहेतुकत्वात् ॥ १७ ॥ त्वयाऽर्चितश्चाहमपत्यगुप्तयेपयोव्रतेनानुगुणंसमीडितः ॥ स्वांशेनपुत्रत्वमुपेत्यतेसुतान्गोप्ताऽस्मिमारीचतपस्यधिष्ठितः ॥ १८ ॥ उपधावपतिंभद्रेप्रजापतिमकल्मषं ॥ मांचभावयतीपत्यावेवंरूपमवस्थितं ॥ १९ ॥ नैतत्परस्माआख्येयंपृष्टयाऽपिकथंचन ॥ सर्वसंपद्यतेदेविदेवगुह्यंसुसंवृतं ॥ २० ॥ श्रीशुकउवाच एतावदुक्त्वाभगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ अदितिर्दुर्लभंलब्ध्वाहरेर्जन्मात्मनिप्रभोः ॥ २१ ॥ उपाधावत्पतिंभक्त्यापरयाकृतकृत्यवत् ॥ सवैसमाधियोगेनकश्यपस्तदबुध्यत ॥ २२ ॥

शब्दइतिवा॥ १६ ॥ ममभयाचित्यएव तत्रहेतुःसंतोषितस्येत्यादि श्रद्धाऽनुरूपमिच्छानुसारेणफलहेतुत्वात् ॥ १७ ॥ मारीचस्यतपसिअधिशेषांतस्थितःसन् गोप्ताऽस्मिपालयिष्यामि ॥ १८ ॥ अतः पतिमुपधावभजस्व ॥ १९ ॥ देवानांगुह्यंरहस्यं सर्वंसुसंवृतंसुगुप्तंसत्संपद्यतेसिध्य शंस्वादयो प्रभोः हरेरात्मनिजन्मलब्ध्वा ॥ २१ ॥ २२ ॥

...क्षणंदृष्टिर्यस्यसः अनिलोयथासर्वत्रसमोऽपिदारुणिसंघर्षणचतद्दाहकमग्निमाधत्ते एवंस्वयंपुत्रेषुसमोऽपिदैत्यक्षपणंवीर्यमा...न्यं ॥ २३ ॥ धिष्ठितमधिष्ठायस्थितं समीडेतुष्टावेत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ अदितेरेवपूर्वस्मिन्जन्मनिपृश्निरितिनामतस्यामर्भाय ...काय वेदागर्भोयस्य यद्वा वेदानांगर्भायवेदेषुप्रकाशमानायेत्यर्थः त्रयोलोकानाभौयस्यसः त्रिनाभः तस्मै त्रयाणांलोकानांपृष्ठेउ ...परिस्थिताय शिपिशब्देनपशवोजीवास्तेष्वंतर्यामितयाप्रविष्टाय यज्ञोवैविष्णुःपशवःशिपिर्यज्ञएवपशुषुप्रतितिष्ठतीतिश्रुतेः यद्वा शिपयो रश्मयस्तैर्वेष्टितायेत्यर्थः तथापि विष्णवेव्यापिने ॥२६॥ अंतःपतितंतृणादियथागभीरंस्रोतआक्षिपति आकर्षति तथाकालाभवान्

प्रविष्टमात्मनिहरेरंशंह्यवितथेक्षणः ॥ सोऽदित्यांवीर्यमाधत्ततपसाचिरसंभृतं ॥ समाहितमनाराजन्दारुण्यग्निंयथाऽनिलः ॥२३॥ अदितेर्धिष्ठितंगर्भंभगवंतंसनातनं ॥ हिरण्यगर्भोविज्ञायसमीडेगुह्यनामभिः ॥ ॥२४॥ ब्रह्मोवाच जयोरुगायभगवन्नुरुक्रमनमोस्तुते ॥ नमोब्रह्मण्यदेवायत्रिगुणायनमोनमः ॥२५॥ नमस्तेपृश्निगर्भायवेदगर्भायवेधसे ॥ त्रिनाभायत्रिपृष्ठायशिपिविष्टायविष्णवे ॥२६॥ त्वमादिरंतोभुवनस्यमध्यमनंतशक्तिंपुरुषंयमाहुः ॥ कालोभवानाक्षिपतीशविश्वंस्रोतोयथांऽतःपतितंगभीरं ॥ २७॥ त्वंवैप्रजानांस्थिरजंगमानांप्रजापतीनामसिसंभविष्णुः ॥ दिवौकसांदेवदिवश्च्युतानांपरायणंनौरिवमज्जतोऽप्सु ॥ २८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

श्रीशुकउवाच इत्थंविरिंच्यस्तुतकर्मवीर्यःप्रादुर्बभूवामृतभूरदित्यां ॥ चतुर्भुजःशंखगदाब्जचक्रःपिशंगवासानलिनायतेक्षणः ॥ १ ॥

विश्वमाक्षिपति ॥२७॥ प्रजापतीनांचत्वमेवसंभविष्णुः उत्पादनशीलोऽसि अयंभावः नह्येवंभूतस्यतवजन्मादिसंभवः किंतुदेवानांप्रजापतीनांप्रजानांचपरमाश्रयत्वेनतत्कार्यसाधनायावतारोऽयमतस्तान् स्वर्गच्युतान्पुनःस्वर्गेस्थापयेति ॥२८॥ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ततस्त्वष्टादशेभूत्वावामनःसत्कृतोऽखिलैः ॥ यज्ञंगतस्ततस्तेनसस्तुत्योक्तोवरान्वृणु ॥ १ ॥ इत्थंविरिंच्येनस्तुतंकर्मदेवकार्यलक्षणंवीर्यंचप्रभावोयस्यसहरिरदित्यांप्रादुर्बभूवेतित्रयाणामन्वयः अमृतभूः मृत्युजन्मशून्यः शंखगदाब्जचक्राणिअस्यसंतीतितथा अर्शआदित्वेनमत्वर्थीयोऽच्प्रत्ययः अविसर्गपाठेसवासौपिशंगवासाश्च ॥ १ ॥

झषराजो मकरः तदाकारयोः कुंडलयोस्त्विषा उल्लसंती श्रीर्वदनांबुजे यस्य श्रीवत्सो वक्षसि यस्य वलयैरंगदैश्च सह उल्लसंति किरीटादीनि यस्य ॥२॥ श्रीमत्या वनमालया विराजितः वेश्मगतं तमः ॥३॥ अग्निजिह्वा देवाः नगाः पर्वताः ॥४॥ तत्प्रादुर्भावसमयमाह श्रोणायामिति भाद्रपद शुक्लद्वादशी श्रवणद्वादशीति प्रसिद्धा तस्यां तत्रापि श्रोणायां श्रवणस्थे चंद्रे इत्यर्थः तत्रापि श्रवणस्य प्रथमांशेऽभिजिति नक्षत्रे तच्च श्रुत्या दर्शितं अभिजिन्नाम नक्षत्रमुपरिष्टादषाढानामधस्ताच्छ्रोणाया इति एवंविशिष्टे मुहूर्ते प्रभुः प्रादुर्बभूवेत्यर्थः किंच नक्षत्राण्यश्विन्यादीनि तारा

श्यामावदातो झषराजकुंडलत्विषोल्लसच्छ्रीवदनांबुजः पुमान् ॥ श्रीवत्सवक्षा वलयांगदोल्लसत्किरीटकांचीगुणचारुनूपुरः ॥ २ ॥ मधुव्रतव्रातविघुष्टया स्वया विराजितः श्रीवनमालया हरिः ॥ प्रजापतेर्वेश्मतमः स्वरोचिषा विनाशयन्कंठनिविष्टकौस्तुभः ॥३॥ दिशः प्रसेदुः सलिलाशयास्तदा प्रजाः प्रहृष्टा ऋतवो गुणान्विताः ॥ द्यौरंतरिक्षं क्षितिरग्निजिह्वा गावो द्विजाः संजहृषुर्नगाश्च ॥४॥ श्रोणायां श्रवणद्वादश्यां मुहूर्तेऽभिजिति प्रभुः ॥ सर्वे नक्षत्रताराद्याश्चक्रुस्तज्जन्म दक्षिणं ॥५॥ द्वादश्यां सविताऽतिष्ठन्मध्यंदिनगतो नृप ॥ विजया नाम सा प्रोक्ता यस्यां जन्म विदुर्हरेः ॥ ६ ॥ शंखदुंदुभयो नेदुर्मृदंगपणवानकाः ॥ चित्रवादित्रतूर्याणां निर्घोषस्तुमुलोऽभवत् ॥ ७ ॥ प्रीताश्चाप्सरसोऽनृत्यन्गंधर्वप्रवरा जगुः ॥ तुष्टुवुर्मुनयो देवा मनवः पितरोऽग्नयः ॥ ८ ॥ सिद्धविद्याधरगणाः सकिंपुरुषकिन्नराः ॥ चारणा यक्षरक्षांसि सुपर्णा भुजगोत्तमाः ॥ ९ ॥ गायंतोऽतिप्रशंसंतो नृत्यंतो विबुधानुगाः ॥ अदित्या आश्रमपदं कुसुमैः समवाकिरन् ॥ १० ॥ दृष्ट्वाऽदितिस्तं निजगर्भसंभवं परं पुमांसं मुदमाप विस्मिता ॥ गृहीतदेहं निजयोगमायया प्रजापतिश्चाह जयेति विस्मितः ॥ ११ ॥

शब्देन तारा ग्रहाः गुरुशुक्रादयः ते आद्या येषां ते सूर्यादयोऽपि सर्वे तस्य जन्म दक्षिणमुदारं चक्रुः जन्ममुहूर्ते गुणा बहवो बभूवुरित्यर्थः ॥५॥ विशेषांतरमाह यस्यां द्वादश्यां हरेर्जन्म तत्तस्यामहन्येव विदुः तदा च मध्यंदिनगतः सविताऽतिष्ठत् सा च द्वादशी विजया नाम प्रोक्तेत्यन्वयः ॥६॥ शंखादयो ये तेऽनदन् तेषां च चित्रतूर्याणां निर्घोषोऽभवत् ॥७॥ देवा मनव इत्यादीनां कुसुमैः समवाकिरन्निति तृतीयेनान्वयः ॥८॥९॥१०॥११॥

विस्मयांतरमाह यत्तदिति यत्तद्वपुर्हरिरधारयत् प्रकटितवान् तेनवपुषामातापित्रोःसंपश्यतोरेववामनोबटुर्बभूव दिव्यगतिः अद्भुतचेष्टितः स्वयंकथंभूतः अव्यक्तचिद्रूपःकथमधारयत् भातिर्दीप्तिः विभूषणानिचआयुधानिच तैर्व्यक्तंयथाभवतितथा ॥ १२ ॥ कर्माणिजातकर्मादीनि ॥ १३ ॥ १४ ॥ वनस्पतिःवनानांपतिःसोमः ॥ १५ ॥ १६ ॥ पात्रिकांभिक्षापात्रीं ॥ १७ ॥ सएवंसंभावितोमारिषः

यत्तद्वपुर्भातिविभूषणायुधैरव्यक्तचिद्व्यक्तमधारयद्धरिः ॥ बभूवतेनैवसवामनोबटुःसंपश्यतोर्दिव्यगतिर्यथानटः ॥ १२ ॥ तंवटुंवामनंदृष्ट्वामोदमानामहर्षयः ॥ कर्माणिकारयामासुःपुरस्कृत्यप्रजापतिं ॥ १३ ॥ तस्योपनीयमानस्यसावित्रींसविताऽब्रवीत् ॥ बृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रंमेखलांकश्यपोऽददात् ॥ १४ ॥ ददौकृष्णाजिनंभूमिर्दंडंसोमोवनस्पतिः ॥ कौपीनाच्छादनंमाताद्यौश्छत्रंजगतःपतेः ॥ १५ ॥ कमंडलुंवेदगर्भःकुशान्सप्तर्षयोददुः ॥ अक्षमालांमहाराजसरस्वत्यव्ययात्मनः ॥ १६ ॥ तस्माइत्युपनीताययक्षराट्पात्रिकामदात् ॥ भिक्षांभगवतीसाक्षादुमाऽदादंबिकासती ॥ १७ ॥ सब्रह्मवर्चसेनैवंसभांसंभावितोबटुः ॥ ब्रह्मर्षिगणसंजुष्टामत्यरोचतमारिषः ॥ १८ ॥ समिद्धमाहितंवह्निंकृत्वापरिसमूहनं ॥ परिस्तीर्यसमभ्यर्च्यसमिद्भिरजुहोद्द्विजः ॥ १९ ॥ श्रुत्वाऽश्वमेधैर्यजमानमूर्जितंबलिंभृगूणामुपकल्पितैस्ततः ॥ जगामतत्राखिलसारसंभृतोभारेणगांसन्नमयन्पदेपदे ॥ २० ॥ तंनर्मदायास्तटउत्तरेबलेर्यऋत्विजस्तेभृगुकच्छसंज्ञके ॥ प्रवर्तयंतोभृगवःक्रतूत्तमंव्यचक्षतारादुदितंयथारविं ॥ २१ ॥ तेऋत्विजोयजमानःसदस्याहततत्विषोवामनतेजसानृप ॥ सूर्यःकिलायात्युतवाविभावसुःसनत्कुमारोऽथदिदृक्षयाक्रतोः ॥ २२ ॥

श्रेष्ठोबटुर्ब्रह्मवर्चसेनब्रह्मर्षिगणसंजुष्टांतां सभामतिक्रम्यारोचत ॥ १८ ॥ १९ ॥ यदर्थंबटुर्बभूवतदाह श्रुत्वेत्यादियावत्समाप्ति यजमानंयजंतंभृगूणांभृगुभिः उपकल्पितैःप्रवर्तितैः अखिलेनसारेणबलेनसंभृतःसंपूर्णः ॥ २० ॥ नर्मदायाउत्तरेतटेभृगुकच्छसंज्ञकेक्षेत्रे क्रतूत्तमंप्रवर्तयंतोबलेःऋत्विजोभृगवः तेतंव्यचक्षतअपश्यन् आरात्समीपएवोदितंरविमिवेतिऋत्विगादयःसूर्यःकिलेत्येवमादिव्यतर्कयन्नितिशेषः ॥ २१ ॥ २२ ॥

हयमेधवाटमश्वमेधमंडपंविवेश ॥ २३ ॥ उपवीताजिनमुपवीतवद्धृतमजिनमेवउत्तरमुत्तरीयंयस्यतं ॥ २४ ॥ संक्षिप्ताअभिभूताःसंतः ॥ २५ ॥ रूपस्यानुरूपाअवयवायस्यतं दृष्ट्वेतिशेषः ॥ २६ ॥ २७ ॥ चंद्रमौलिश्चेत्यन्वयः अप्यर्थेचकारः चंद्रमौलिरपिगंगारूपंयन्मू

इत्थंसशिष्येषुभृगुष्वनेकधावितर्क्यमाणोभगवान्सवामनः॥ सदंडछत्रंसजलंकमंडलुंविवेशबिभ्रद्धयमेधवाटं॥ २३ ॥ मौंज्यामेखलयावीतमुपवीताजिनोत्तरं॥ जटिलंवामनंविप्रंमायामाणवकंहरिं॥ २४ ॥ प्रविष्टंवीक्ष्यभृगवःसशिष्यास्तेसहाग्निभिः॥ प्रत्यगृह्णन्समुत्थायसंक्षिप्तास्तस्यतेजसा॥ २५॥ यजमानःप्रमुदितोदर्शनीयंमनोरमं॥ रूपानुरूपावयवंतस्माआसनमाहरत्॥ २६॥ स्वागतेनाभिनंद्याथपादौभगवतोबलिः॥ अवनिज्यार्चयामासमुक्तसंगंमनोरमं॥ २७ ॥ तत्पादशौचंजनकल्मषापहंसधर्मविन्मूर्ध्यदधात्सुमंगलं ॥ यद्देवदेवोगिरिशश्चंद्रमौलिर्दधारमूर्ध्नापरयाचभक्त्या॥ २८॥ बलिरुवाच स्वागतंतेनमस्तुभ्यंब्रह्मन्किंकरवामते॥ ब्रह्मर्षीणांतपःसाक्षान्मन्येत्वार्यवपुर्धरं ॥ २९ ॥ अद्यनःपितरस्तृप्ताअद्यनःपावितंकुलं॥ अद्यस्विष्टःक्रतुरयंयद्भवानागतोगृहान्॥ ३० ॥ अद्याग्नयोमेसुहुतायथाविधिद्विजात्मजत्वच्चरणावनेजनैः॥ हतांहसोवार्भिरियंचभूरहोतथापुनीतातनुभिःपदैस्तव ॥ ३१ ॥ यद्यद्वटोवांछसितत्प्रयच्छमेत्वामर्थिनंविप्रसुतानुतर्कये॥ गांकांचनंगुणवद्धाममृष्टंतथान्नपेयमुतवाविप्रकन्यां॥ ग्रामान्समृद्धान्तुरगान्गजान्वारथांस्तथाऽर्हत्तमसंप्रतीच्छ॥ ३२॥ इतिश्रीभा०म०अष्टमस्कंधेबलिवामनसंवादेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८॥

र्ध्नादधारेत्यर्थः॥ २८ ॥ हेआर्यत्वात्वां साक्षात्प्रत्यक्षंब्रह्मर्षीणांतपएवमन्ये कथंभूतंतपः वपुर्धरंमूर्तिधारि॥२९॥३०॥ त्वच्चरणावनेजनैर्वार्भिर्हृतमंहोयस्यतस्यमे पुनीतापवित्रीकृता ॥ ३१॥ मेमत्तःप्रतीच्छ गृहाण हेअर्हत्तमपूज्यतम॥३२॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे अष्टमस्कंधेटीकायांअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ऊर्मांवंशेतुहरिणायाचितेनपदत्रये॥प्रतिश्रुतेचबलिनाजानन्भृगुरवारयत् ॥ १ ॥ दातुःस्तुतिःस्वयंतुष्टिरित्यादिप्रस्तुतोचितं॥वक्तव्यमिति भिक्षूंस्तुशिक्षयन्नाहवामनः ॥ २ ॥ १ ॥ वचस्तवैतदितिषोडशभिः हेजनदेव सांपरायेपारलौकिकेधर्मे पितामहश्चप्रह्लादःप्रमाणं ॥२॥ निःसत्वस्यलक्षणंयोद्विजातयेयाचकायप्रत्याख्यातानददामीतिवक्ता कृपणस्यलक्षणंप्रथमंप्रतिश्रुत्ययोवानदातेति ॥ ३ ॥ तीर्थेदानाव

श्रीशुकउवाच इतिवैरोचनेर्वाक्यंधर्मयुक्तंससूनृतं। निशम्यभगवान्प्रीतःप्रतिनंद्येदमब्रवीत्॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच वचस्तवैतज्जनदेवसूनृतंकुलोचितंधर्मयुतंयशस्करं ॥ यस्यप्रमाणंभृगवःसांपरायेपितामहःकुलवृद्धःप्रशांतः॥ २ ॥ नह्येतस्मिन्कुलेकश्चिन्निःसत्वःकृपणःपुमान् ॥ प्रत्याख्याताप्रतिश्रुत्ययोवाऽदाताद्विजातये॥ ३ ॥ नसंतितीर्थेयुधिचार्थिनाऽर्थिताःपराङ्मुखायेत्वमनस्विनोनृपाः ॥ युष्मत्कुलेयद्यशसाऽमलेनप्रह्लादउद्भातियथोडुपःखे॥ ४ ॥ यतोजातोहिरण्याक्षश्चरन्नेकइमांमहीं ॥ प्रतिवीरंदिग्विजयेनाविंदतगदायुधः॥५॥यंविनिर्जित्यकृच्छ्रेणविष्णुःक्ष्मोद्धारआगतं॥नात्मानंजयिनंमेनेतद्वीर्यंभूर्यनुस्मरन्॥६॥ निशम्यतद्वधंभ्राताहिरण्यकशिपुःपुरा॥ हंतुंभ्रातृहणंक्रुद्धोजगामनिलयंहरेः॥ ७॥ तमायांतंसमालोक्यशूलपाणिंकृतांतवत्॥ चिंतयामासकालज्ञोविष्णुर्मायाविनांवरः ॥ ८ ॥ यतोयतोहंतत्रासौमृत्युःप्राणभृतामिव॥ अतोऽहमस्यहृदयंप्रवेक्ष्यामिपराग्दृशः ॥ ९ ॥ एवंसनिश्चित्यरिपोःशरीरमाधावतोनिर्विविशेऽसुरेंद्र॥ श्वासानिलांतर्हितसूक्ष्मदेहस्तत्प्राणरंध्रेणविविग्नचेताः॥१०॥ सतन्निकेतंपरिमृश्यशून्यमपश्यमानःकुपितोननाद॥ क्ष्मांद्यांदिशःखंविवरान्समुद्रान्विष्णुंविचिन्वन्नददर्शवीरः॥ ११ ॥

सरे यत्यस्मिन्युष्मत्कुले ॥ ४ ॥ यतःयस्मिन्जातः ॥ ५ ॥ क्ष्मोद्धारे भूम्याउद्धारेउद्धारणे ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ पराग्दृशःबहिर्दृष्टेः ॥ ९ ॥ अतोहृदयेस्थितंमांनज्ञास्यतीत्येवंनिश्चित्य श्वासानिलेंऽतर्हितः सूक्ष्मोदेहोयस्य विविग्नमतिकंपितंचेतोयस्य अनुकंपितचित्तइतिवास्तवोऽर्थः ॥ १० ॥ नददर्श अंतःप्रविष्टत्वात् ॥ ११ ॥

पुमान्यतःसकाशान्नावर्ततेतद्व्रह्मैवनूनंगतः नित्यमुक्तत्वात्इतिवास्तवोऽर्थः ॥ १२ ॥ कथंनामासौशूरशिरोमणिः जीवन्नेवकातरवद्वैर मुपेक्षितवानित्याशंक्याह वैरानुबंधएतावानामृत्योर्भवति देहिनांदेहेनिगूढाभिमानवतांशूराणां तथाअहंमानेनोपबृंहितोमन्युश्चभवत्ये व यतोऽज्ञानप्रभवःअज्ञाननिवृत्तेःप्राक्पौरुषत्यागोमांद्यमेवेत्यर्थः॥१३॥ तदेवंपूर्वजान्स्तुत्वातत्पितरंस्तौति पितेति द्विजवेषधारिणोमद्वै रिणोदेवाएतेनतुद्विजाइतितद्विद्वानपि सयाचितःसन् स्वीयमायुर्देवेभ्योददौ ॥१४॥१५॥ ममपदासंमितानीति त्रिविक्रमपदाभिप्रायेण

अंपश्यन्निति होवाचमयाऽन्विष्टमिदंजगत् ॥ भ्रातृहामेगतोनूनंयतोनावर्ततेपुमान् ॥ १२ ॥ वैरानुबंधएता वानामृत्योरिहदेहिनां ॥ अज्ञानप्रभवोमन्युरहंमानोपबृंहितः ॥ १३ ॥ पिताप्रह्लादपुत्रस्तेतद्विद्वान्द्विजवत्स लः ॥ स्वमायुर्द्विजलिंगेभ्योदेवेभ्योऽदात्सयाचितः ॥ १४ ॥ भवानाचरितान्धर्मानास्थितोगृहमेधिभिः ॥ ब्रा ह्मणैःपूर्वजैःशूरैरन्यैश्चोद्दामकीर्तिभिः ॥ १५ ॥ तस्मात्त्वतोमहीमीषद्वृणेऽहंवरदर्षभात् ॥ पदानित्रीणिदैत्येंद्र संमितानिपदाम ॥ १६ ॥ नान्यत्तेकामयेराजन्वदान्याज्जगदीश्वरात् ॥ नैनःप्राप्नोतिवैविद्वान्यावदर्थप रिग्रहः॥ १७॥ बलिरुवाच अहोब्राह्मणदायादवाचस्तेवृद्धसंमताः ॥ त्वंबालोबालिशमतिःस्वार्थंप्रत्यबु धोयथा ॥१८॥ मांवचोभिःसमाराध्यलोकानामेकमीश्वरं ॥ पदत्रयंवृणीतेयोऽबुद्धिमान्द्वीपदाशुषं॥१९॥ नपुमान्मामुपव्रज्यभूयोयाचितुमर्हति ॥ तस्माद्वृत्तिकरींभूमिंवटोकामंप्रतीच्छमे ॥ २० ॥

नचानृतवादः तत्रापिस्वपदत्वानपगमात् ॥१६॥ यावदर्थमेवपरिग्रहोयस्यसः ॥ १७ ॥ ईश्वरस्यापियाञ्चाप्रकारंचोक्त्वाबलेर्बंधनप्रश्नो त्तरत्वेनतस्यगर्वातिरेकेणाधिक्षेपप्रकारमाह अहोइतित्रिभिः तेवाचोवृद्धानांसंमताः त्वंतुबालोबालिशमतिश्च बालिशानामज्ञानामिवम तिर्यस्य अतएवस्वार्थंप्रतियथावदबुधः वस्तुतस्तुबालइवअबालिशमतिश्चेतिछेदः स्वार्थंप्रत्यबुधइतिच भक्तानामेवार्थंबुध्यसेनस्वार्थं परिपूर्णस्यतवंतद्व्यतिरेकेणस्वार्थाभावादित्यर्थः ॥१८॥ अबुधत्वमेवाह मामिति द्वीपस्यदाशुषं दातारं अबुद्धिमान्वस्तुतस्तुबुद्धिमान्इत्ये वच्छेदः ॥१९॥ काममंयथेच्छंसम्यक्पादप्रसारणेनेत्यर्थः अतएवतथाकरिष्यतीति ॥ २४ ॥

पुनरपिनिःस्पृहत्वमेवाविष्कुर्वन्नाह यावंतइतिसप्तभिः ॥ २१ ॥ नववर्षसमेतेनद्वीपेनापि सप्तानांद्वीपवराणामिच्छया ॥२२॥ तृष्णाया अंतंनगताः इत्यस्माभिःश्रुतं ॥२३॥ असंतुष्टस्तुप्राप्तैस्त्रिभिर्लोकैरपिनसुखंवर्तते ॥२४॥२५॥ आशुशुक्षणिःअग्निः ॥२६॥ सिद्धोऽहंकृता

श्रीभगवानुवाच . यावंतोविषयाःप्रेष्ठास्त्रिलोक्यामजितेंद्रियं ॥ नशक्नुवंतितेसर्वेप्रतिपूरयितुंनृप ॥ २१ ॥ त्रिभिःक्रमैरसंतुष्टोद्वीपेनापिनपूर्यते ॥ नववर्षसमेतेनसप्तद्वीपवरेच्छया ॥ २२ ॥ सप्तद्वीपाधिपतयोनृपावै न्यगयादयः ॥ अर्थकामैर्गतानांतंतृष्णायाइतिनःश्रुतं ॥ २३ ॥ यदृच्छयोपपन्नेनसंतुष्टोवर्ततेसुखं ॥ नासं तुष्टस्त्रिभिर्लोकैरजितात्मोपसादितैः ॥ २४ ॥ पुंसोऽयंसंसृतेर्हेतुरसंतोषोऽर्थकामयोः ॥ यदृच्छयोपपन्नेनसं तोषोमुक्तयेस्मृतः ॥ २५ ॥ यदृच्छालाभतुष्टस्यतेजोविप्रस्यवर्धते ॥ तत्प्रशाम्यत्यसंतोषादंभसेवाशुशुक्ष णिः ॥ २६ ॥ तस्मात्त्रीणिपदान्येववृणेत्वद्वरदर्षभात् ॥ एतावतैवसिद्धोऽहंवित्तंयावत्प्रयोजनं ॥ २७ ॥ श्री शुकउवाच इत्युक्तःसहसन्नाहवांछातःप्रतिगृह्यतां ॥ वामनायमहींदातुंजग्राहजलभाजनं ॥ २८ ॥ विष्ण वेक्ष्मांप्रदास्यंतमुशनाअसुरेश्वरं ॥ जानंश्चिकीर्षितंविष्णोःशिष्यंप्राहविदांवरः ॥ २९ ॥ शुक्राचार्यउवा च एषवैरोचनेसाक्षाद्भगवान्विष्णुरव्ययः ॥ कश्यपाददितेर्जातोदेवानांकार्यसाधकः ॥ ३० ॥ प्रतिश्रुतंत्व यैतस्मैयदनर्थमजानता ॥ नसाधुमन्येदैत्यानांमहानुपगतोऽनयः ॥ ३१ ॥ एषतेस्थानमैश्वर्यंश्रियंतेजोय शःश्रुतं ॥ दास्यत्याच्छिद्यशक्रायमायामाणवकोहरिः ॥ ३२ ॥ त्रिभिःक्रमैरिमाँल्लोकान्विश्वकायःक्रमिष्य ति ॥ सर्वस्वंविष्णवेदत्वामूढवर्तिष्यसेकथं ॥ ३३ ॥

र्थः एतावतैवसर्वस्वापहारसिद्धेरितिगूढोऽभिप्रायः तदेवाह वित्तंहियावत्प्रयोजनमेव अधिकस्यक्लेशावहत्वादित्यर्थः ॥२७॥२८॥२९॥ ॥ ३० ॥ अनयः अन्यायः ॥ ३१ ॥ अन्यायमेवाह एषइति ॥ ३२ ॥ ननुमयापदत्रयमेवप्रतिश्रुतंप्रतिज्ञातंनाधिकं तत्राह त्रिभिरिति क्रमतामितिचेत्तत्राह सर्वस्वमिति ॥ ३३ ॥

तथाऽपिप्रतिश्रुतंसंपादनीयमेवेतिचेत्तत्राह क्रमतइतिद्वाभ्यां एकेनपदापादन्यासेनभूमिंक्रममाणस्येत्यर्थः तार्तीयस्य तृतीयपादन्यासस्य ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ तथाऽपिसर्वस्वदानात्कीर्तिस्तावद्भविष्यतीतिचेत्तत्राह नतद्दानमिति तपःचित्तैकाग्र्यं कर्मपूर्त्तं ॥ ३६ ॥ ३७॥ ननुतर्हिप्रतिश्रुत्यनेतिकथमनृतंवाच्यंतत्राह साधःषड्भिः अत्रापिसत्यानृतव्यवस्थायांबह्वृचश्रुत्याहिप्रथममोमितिसत्यंनेत्यनृतमित्यादिनासत्यानृतयोर्लक्षणपूर्वकंस्तुतिनिंदाभ्यांसत्यंविहितमनृतंचनिषिद्धं अनंतरंचपराग्वाएतद्रिक्तमक्षरमित्यादिनासत्येदोषान् अनृतेचगुणानु

क्रमतोगांपदैकेनद्वितीयेनदिवंविभोः ॥ खंचकायेनमहतातार्तीयस्यकुतोगतिः ॥ ३४ ॥ निष्ठांतेनरकेमन्येत्यप्रदातुःप्रतिश्रुतं ॥ प्रतिश्रुतस्ययोऽनीशःप्रतिपादयितुंभवान्॥ ३५॥ नतद्दानंप्रशंसंतियेनवृत्तिर्विपद्यते॥ दानंयज्ञस्तपःकर्मलोकेवृत्तिमतोयतः ॥ ३६॥ धर्मायायशसेऽर्थायकामायस्वजनायच ॥ पंचधाविभजन्वित्तमिहामुत्रचमोदते ॥ ३७ ॥ अत्रापिबह्वृचैर्गीतंशृणुमेऽसुरसत्तम ॥ सत्यमोमितियत्प्रोक्तंयन्नेत्याहानृतंहितत्॥ ३८॥ सत्यंपुष्पफलंविद्यादात्मवृक्षस्यगीयते॥ वृक्षेऽजीवतितन्नस्यादनृतंमूलमात्मनः॥ ३९ ॥

क्त्वा तस्मात्कालेएवदद्यात्कालेनदद्यात्तत्सत्यानृतेमिथुनीकरोतीत्युपसंहारेण वृत्तिसंकटादिष्वनृतमप्यनुज्ञातं तमिमंश्रुत्यर्थंदर्शयन्नाह ओमित्यंगीकारेणयत्प्रोक्तंतत्सत्यंनेतियदाहतदेवानृतं॥ ३८॥ ननुसत्यमीषदनृतंविनानसिध्यतीत्याशयेनाह सत्यंपुष्पफलंविद्यान्जानीयात् आत्मवृक्षस्यदेहरूपस्यवृक्षस्यगीयतेश्रुत्योच्यतेर्थः पाठांतरंतुसुगमं यद्यपिश्रुत्यावाचःसत्यंपुष्पफलंचेतिउक्तंतथापिवाचोदेहनिर्वाहाधीनत्वादात्मवृक्षस्येतिप्रस्तुतानुसारेणोक्तं भवतुपुष्पफलस्थानीयंसत्यं ततःकिमतआह वृक्षेदेहेऽजीवतितत्पुष्पफलंनस्यात् सावस्यादितिपाठेश्रुत्युक्तायावाचःपरामर्शः देहश्चानृतेनरक्षणीयइत्याह अनृतंत्वात्मनोदेहस्यमूलं ॥ ३९॥

एतदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति तद्यथावृक्षउत्पाटितमूलः शुष्यति अचिरादेवोद्वर्ततेपततिच एवंनष्टमनृतंयस्यसआत्मादेहःशुष्येत् यद्यपिचश्रुत्याएवमेवानृतंवदन्नात्मानमाविर्मूलंकरोतीत्येवंनिंदयाअनृतंनिषिद्धं तथाप्युपसंहारानुसारेणतत्केवलानृतविषयमित्यभिप्रेत्यएवंव्याख्यातं दयेतत्वेतेनेतिचतयैवोक्तेः तथाचश्रुतिः ओमितिसत्यंनेत्यनृतंतदेतत्पुष्पंफलंवाचोयत्सत्यंसहेश्वरोयशस्वीकल्याणकीर्तिर्भवितापुष्पंहिफलंवाचः सत्यंवदत्यथैतन्मूलंवाचोयदनृतंतद्यथावृक्षआविर्मूलःशुष्यति सउद्वर्ततएवमेवानृतंवदन्नाविर्मूलमात्मानंकरोतिसशुष्यति सउद्वर्तते तस्मादनृतंनवदेद्दयेतत्वेतेनेति एतेनअनेनतुअनृतेन दयेतसंकटेष्वात्मानंरक्षेदितिश्रुत्यर्थः ॥४०॥ सर्वथासत्यवचनेदेहोननिर्वहेदितिस्फुटीकर्तुंसत्यस्यदोषान् अनृतस्यगुणानाह परागितिद्वाभ्यां यदोमित्यक्षरंतत् पराक्दूरेअर्थंगृहीत्वांऽचतीतिपराक्रिक्तमितिश्रुतिपदस्यव्याख्यानमपूर्णंवैइति तत्तस्मात्अर्थिनोयत्किंचिदोमितिब्रूयात् तेनरिच्येतन्यूनोभवेत् किंच भिक्षवेसर्वमोंकुर्वन्दास्यामीत्यंगी

तद्यथावृक्षउन्मूलःशुष्यत्युद्वर्ततेचिरात् ॥ एवंनष्टानृतःसद्यआत्माशुष्येन्नसंशयः ॥ ४० ॥ पराग्रिक्तमपूर्णंवाअक्षरंयत्तदोमिति ॥ यत्किंचिदोमितिब्रूयात्तेनरिच्येतवैपुमान् ॥ ४१ ॥ भिक्षवेसर्वमोंकुर्वन्नालंकामेनचात्मने ॥ अथैतत्पूर्णमभ्यात्मंयच्चनेत्यनृतंवचः ॥ ४२ ॥ सर्वंनेत्यनृतंब्रूयात्सदुष्कीर्तिःश्वसन्मृतः ॥ स्त्रीषुनर्मविवाहेचवृत्त्यर्थेप्राणसंकटे ॥ गोब्राह्मणार्थेहिंसायांनानृतंस्याज्जुगुप्सितं ॥ ४३ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवामनप्रादुर्भावेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

कुर्वन् आत्मनेकामेननालंपर्याप्तोनभवति तस्यभोगोनसिध्यतीत्यर्थः तथाचश्रुतिःपराग्वाएतद्रिक्तमक्षरंयदेतदोमितितद्यत्किंचोमित्याहात्रैवास्मैतद्रिच्यतेसयत्सर्वमोंकुर्याद्रिच्यादात्मानंसकामेभ्योनालंस्यादिति॥४१॥नेतियदनृतंवचः एतत्पूर्णं अर्थव्ययाभावात् अभ्यात्मंचेतिचकारान्वयः आत्मनोभिमुखमन्यस्यार्थमाकर्षतीत्यभ्यात्मं योहिनित्यंममकिंचिदपिनास्तिसीदामीतिब्रूते सहितेनानृतेनपरेषामर्थानाकर्षतीतिप्रसिद्धं ॥४२॥ ननुतर्हिइदमनृतमेवसर्वदासेव्यंस्यान्नेत्याह सर्वमिति तथाचश्रुतिः अथैतत्पूर्णमभ्यात्मंयन्नेतिसयत्सर्वंनेतिब्रूयात्पापिकाऽस्यकीर्तिर्जायेतसैनंतत्रैवहन्यादिति अतोवृत्तिसंकटादिष्वनृतंनदोषायेत्युपसंहरति स्त्रीषुप्रोत्साहनेनवशीकरणे नर्मणिपरिहासेविवाहेचवरादिस्तुतौगवांब्राह्मणानांचहितार्थेहिंसायांचकस्यचिद्याप्तायां तथाचयाज्ञवल्क्यः वर्णिनांहिवधोयत्रतत्रसाक्ष्यनृतंवदेदिति तथाचश्रुतिः तस्मात्कालएववदद्यात् कालेनदद्यात्तत्सत्यानृतेमिथुनीकरोतीति ॥४३॥ इत्यष्टमेएकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥ ॥छ॥

विशेषत्वनृतभीतोसौज्ञात्वाऽपिकपटंहरेः॥ददावेवततोविष्णुःसहसावर्धताद्भुतं॥१॥१॥भगवतात्वयाप्रोक्तंसत्यं कितत् योऽर्थकामादिकंनबाधेतसहिगृहमेधिनांधर्मइति॥२॥कथंप्रत्याचक्षेनिराकरोमि ॥३॥४॥ नन्वप्रत्याख्यानेदोषाउक्तास्तत्राह नाहमिति अधन्यात् दारिद्र्यात् मृत्योरपि॥५॥यद्यद्धनादिकंतत्सर्वंसंपरेतंपुरुषंहास्यतित्यक्ष्यत्येव तत्किमितिजीवतैवस्वयंनदेयमितिभावः तथाऽपितावद्वृत्तिसंकटपरिहारार्थमर्धंदीयतामितिचेत्तत्राह तस्येति विप्रश्चेत्तेनार्थेनदत्तेनापिनतुष्येत् तर्हितस्यार्थस्यत्यागेदानेकिंनिमित्तंनकिंचित् याचितादल्पस्यदानेविप्रस्यासंतोषेणदानंव्यर्थमेवस्यात् अतस्तद्याचितंसर्वंदेयंनकिंचिदितिभावः॥६॥ तर्हिनदेयमेवेतिचेत्तत्राह श्रेयइति दुस्त्यजैरसुभिर

श्रीशुकउवाच बलिरेवंगृहपतिःकुलाचार्येणभाषितः॥तूष्णींभूत्वाक्षणंराजन्नुवाचावहितोगुरुं॥१॥ बलिरुवाच सत्यंभगवताप्रोक्तंधर्मोऽयंगृहमेधिनां॥अर्थंकामंयशोवृत्तिंयोनबाधेतकर्हिचित्॥२॥सचाहंवित्तलोभेनप्रत्याचक्षेकथंद्विजं॥प्रतिश्रुत्यददामीतिप्राह्लादिःकितवोयथा॥३॥नह्यसत्यात्परोऽधर्मइतिहोवाचभूरियं॥सर्वंसोढुमलंमन्येऋतेऽलीकपरंनरं॥४॥ नाहंबिभेमिनिरयान्नाधन्यादसुखार्णवात्॥नस्थानच्यवनान्मृत्योर्यथाविप्रप्रलंभनात्॥५॥ यद्यद्धास्यतिलोकेऽस्मिन्संपरेतंधनादिकं॥तस्यत्यागेनिमित्तंकिंविप्रस्तुष्येन्नतेनचेत्॥६॥श्रेयःकुर्वंतिभूतानांसाधवोदुस्त्यजासुभिः॥दध्यङ्शिबिप्रभृतयःकोविकल्पोधरादिषु॥७॥यैरियंबुभुजेब्रह्मन्दैत्येंद्रैरनिवर्तिभिः॥ तेषांकालोऽग्रसील्लोकान्नयशोऽधिगतंभुवि॥८॥सुलभायुधिविप्रर्षेह्यनिवृत्तास्तनुत्यजः॥नतथातीर्थआयातेश्रद्धयायेधनत्यजः॥९॥मनस्विनःकारुणिकस्यशोभनंयदर्थिकामोपनयेनदुर्गतिः॥कुतःपुनर्ब्रह्मविदांभवादृशांततोवटोरस्यददामिवांछितं॥१०॥

पिकोविकल्पोविचारः॥७॥यैर्दैत्येंद्रैर्युद्धेअनिवर्तिभिरियंभूर्बुभुजेउपभुक्ता तेषामिहलोकान्परलोकांश्चभोगानितिवाकालोऽग्रसीत् संहृतवान् नतुभुवितैरधिगतंप्राप्तंयशोग्रसीत् अतःकीर्तिरेवसाध्यानान्यदितिभावः॥८॥देहत्यागादपिधनत्यागेकीर्तिर्भवतीत्याह सुलभाइति तनुंत्यजंतीतितनुत्यजः तीर्थेपात्रे अतोऽतिदुष्करोधनत्यागएवमयाकार्यइतिभावः॥९॥नर्हिनिर्धनत्वेनदैन्यंस्यादितिचेत्तत्राह मनस्विनइति यादृशतादृशानामप्यर्थिनांकामोपनयेनकामपूरणेनदुर्गतिर्दैन्यमितियत् तच्छोभनंभद्रमेव भवादृशानांतुकामोपनयेनदुर्गतिःशोभनमितिकिंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः॥ १० ॥

ननुनायंबटुः किंतुविष्णुस्त्ववशत्रुरित्युक्तं तर्हिसुतरामेवदास्यामीत्याह यजंतीति परःशत्रुर्वास्तु ॥११॥१२॥ यद्यदियशोनजिहासति तर्हि युद्धेऽयंमांहत्वा एनांभूमिंहरेत् शयीतवा सम्यक्ज्ञातःसन्ममचित्तेशयीतेतिवास्तवोर्थः ॥ १३ ॥ अश्रद्धितमजातश्रद्धं ॥ १४॥१५॥

यजंतियज्ञक्रतुभिर्यमादृताभवंतआम्नायविधानकोविदाः॥ सएवविष्णुर्वरदोऽस्तुवापरोदास्याम्यमुष्मैक्षितिमीप्सितांमुने॥ ११॥यदप्यसावधर्मेणमांबध्नीयादनागसं॥तथाप्येनंनहिंसिष्येभीतंब्रह्मतनुंरिपुं॥ १२॥ एषवाउत्तमश्लोकोनजिहासतियद्यशः॥हत्वामैनांहरेद्युद्धेशयीतनिहतोमया॥ १३॥ श्रीशुकउवाच एवमश्रद्धितंशिष्यमनादेशकरंगुरुः॥शशापदैवप्रहितःसत्यसंधंमनस्विनं॥ १४॥ दृढंपंडितमान्यज्ञःस्तब्धोऽस्यस्मदुपेक्षया॥ मच्छासनातिगोयस्त्वमचिराद्भ्रश्यसेश्रियः॥१५॥एवंशप्तःस्वगुरुणासत्यान्नचलितोमहान्॥ वामनायददावेनामर्चित्वोदकपूर्वकं॥ १६॥ विंध्यावलिस्तदागत्यपत्नीजालकमालिनी॥ आनिन्येकलशंहैममवनेजन्यपांभृतं॥ १७॥ यजमानःस्वयंतस्यश्रीमत्पादयुगंमुदा॥ अवनिज्यावहन्मूर्ध्नितदपोविश्वपावनीः॥ १८॥ तदाऽसुरेंद्रंदिविदेवतागणागंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः॥ तत्कर्मसर्वेपिगृणंतआर्जवंप्रसूनवर्षैर्ववृषुर्मुदाऽन्विताः॥ १९॥ नेदुर्मुहुर्दुंदुभयःसहस्रशोगंधर्वकिंपूरुषकिन्नराजगुः॥मनस्विनाऽनेनकृतंसुदुष्करंविद्वानदाद्यद्रिपवेजगत्त्रयं॥ २०॥ तद्वामनंरूपमवर्धताद्भुतंहरेरनंतस्यगुणत्रयात्मकं॥ भूःखंदिशोद्यौर्विवराःपयोधयस्तिर्यङ्नृदेवाऋषयोयदासत॥ २१॥ कायेबलिस्तस्यमहाविभूतेःसहर्त्विगाचार्यसदस्यएतत्॥ददर्शविश्वंत्रिगुणंगुणात्मकेभूतेंद्रियार्थाशयजीवयुक्तं॥ २२॥

॥ १६ ॥ जालकंमुक्ताभरणविशेषः तन्मालावती अवनेजनीनामपांकलशंभृतंपूर्णं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ अवर्धत वांछातःप्रतिगृह्णतामितिबलिनापूर्वमुक्तत्वात् गुणत्रयमात्मनियस्यतत् अतएवभूःखमित्यादयोयस्मिन् आसतस्थितवंतः॥२१॥ ऋत्विगादिसहितोबलिस्तस्यहरेःकाये एतद्विश्वंददर्श ॥ २२ ॥

तदेवप्रपंचयति रसामितिपादोनैःसप्तभिः मारुतंगणंवायुसंघं इंद्रस्यसेनेवसेनायस्यसः इंद्रपदेस्थितत्वात् अचष्ट ऐक्षत ॥२३॥ आत्मा स्वयंबलिर्मुख्योयेषांतान् ऋक्षमालां नक्षत्रपंक्तिं ॥ २४.॥ अंगहेराजन् समस्तान् रेफान्चशब्दान् ॥ २५ ॥ द्यौश्चद्यांच ॥ २६ ॥ रसेर

रसामचष्टांघ्रितलेऽथपादयोर्महींमहीध्रान्पुरुषस्यजंघयोः॥ पतत्रिणोजानुनिविश्वमूर्तेरूर्वोर्गणंमारुतमिंद्रसेनः ॥ २३ ॥ संध्यांविभोर्वाससिगुह्यऐक्षत्प्रजापतीन्जघनेआत्ममुख्यान्॥ नाभ्यांनभःकुक्षिषुसप्तसिंधूनुरुक्रमस्योरसिचर्क्षमालां॥ २४ ॥ हृद्यंगधर्मस्तनयोर्मुरारेर्ऋतंचसत्यंचमनस्यथेंदुं॥ श्रियंचवक्षस्यरविंदहस्तांकंठेचसामानिसमस्तरेफान्॥ २५॥ इंद्रप्रधानानमरान्भुजेषुतत्कर्णयोःककुभोद्यौश्चमूर्ध्नि ॥ केशेषुमेघान्श्वसनंनासिकायामक्ष्णोश्चसूर्यंवदनेचवह्निं॥ २६॥ वाण्यांचछंदांसिरसेजलेशंभ्रुवोर्निषेधंचविधिंचपक्ष्मसु॥ अहश्चरात्रिंचपरस्यपुंसोमन्युंललाटेऽधरएवलोभं॥ २७॥ स्पर्शेचकामंनृपरेतसोंऽभःपृष्ठेत्वधर्मंक्रमणेषुयज्ञं॥ छायासुमृत्युंहसितेचमायांतनूरुहेष्वोषधिजातयश्च॥ २८ ॥ नदीश्चनाडीषुशिलानखेषुबुद्धावजंदेवगणानृषींश्च॥ प्राणेषुगात्रेस्थिरजंगमानिसर्वाणिभूतानिददर्शवीरः॥ २९॥ सर्वात्मनीदंभुवनंनिरीक्ष्यसर्वेऽसुराःकश्मलमापुरंग॥ सुदर्शनंचक्रमसह्यतेजोधनुश्चशार्ङ्गंस्तनयित्नुघोषं॥ ३० ॥ कौमोदकीविष्णुगदातरस्विनीविद्याधरोऽसिःशतचंद्रयुक्तः ॥ तूणोत्तमावक्षयसायकौचसुनंदमुख्याउपतस्थुरीशं॥ ३१ ॥ स्फुरत्किरीटांगदमीनकुंडलःश्रीवत्सरत्नोत्तममेखलांबरैः ॥ मधुव्रतस्रग्वनमालयावृतोरराजराजन्भगवानुरुक्रमः॥ ३२॥

सने ॥२७॥ रेतसोरेतसि क्रमणेषु पादन्यासेषु ओषधिजातयः ओषधिजातीः ॥२८॥ प्राणेषु इंद्रियेषु ॥२९॥ सर्वात्मनीत्यादिवाक्यांतरं सुदर्शनमित्यादीनामीशमुपतस्थुरित्युत्तरेणान्वयः ॥ ३० ॥ विद्याधरसंज्ञोसिः ॥३१॥ मीनकुंडलेमकरकुंडले स्फुरंतिकिरीटादीनियस्यसः मधुव्रतामांस्रजोयस्यांतयावनमालया श्रीवत्सादिभिश्चावृतोभ्यात्मः ॥ ३२ ॥

उरुक्रमत्वमेवाह क्षितिमिति द्वितीयंपदंक्रमतोविक्षिपतस्त्रिविष्टपंतदीयंकिंचिन्मात्रंजातं तृतीयायतुनकिंचिदपि तत्रहेतुः उरुक्रमस्यांघ्रिः त्रिविष्टपादुपर्युपरिगच्छन् महर्जनाभ्यांतपसश्चपरंगतः सत्यलोकंगतइति ॥ ३३ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेटीकायांविंशोध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ एकविंशेपदापूर्तिमिषेणबलिबंधनं ॥ विष्णुनाकृतमुत्कर्षंतस्यप्रथयितुंजने ॥१॥ उरुक्रमस्यांघ्रिस्तपसःपरंगतइत्युक्तं ततःकिंवृत्तंतदाह सत्यंसत्यलोकंप्राप्तंतमंघ्रिंसमीक्ष्याब्जभवोऽभ्यगात् तथामरीचिमिश्राक्षयश्चेतिद्वयोरन्वयः कथंभूतोब्जभवः हरेरंघ्रेर्नखाएवेंदवस्तैर्हतास्वधाम्नोद्युतिर्यस्यसः स्वयंचतैरावृतः छन्नः हेनरदेव बृहद्व्रतायोगिनश्च ॥१॥ अंगानिशिक्षादीनि पुराणानितत्संहिताश्च योगएवसमीरस्तेनदीपितंज्ञानमेवाग्निस्तेनरंधितंदग्धंकर्मकल्मषंकर्ममलंयेषांतेचसर्वेतमंघ्रिंववंदिरे यस्यांघ्रेःस्मरणानुभावतः अकर्मकं कर्मभिरप्राप्यं ॥२॥ विष्णोरंघ्रये स्वयंयस्यनाभिपंकेरुहसंभवः तस्यविष्णोरंघ्रिंसमर्च्य ॥ ३ ॥ लोकत्रयंनिमार्ष्टि पवित्रयति ॥४॥

क्षितिंपदैकेनबलेर्विचक्रमेनभःशरीरेणदिशश्चबाहुभिः ॥ पदंद्वितीयंक्रमतस्त्रिविष्टपंनवैतृतीयायतदीयमण्वपि ॥ उरुक्रमस्यांघ्रिरुपर्युपर्यथोमहर्जनाभ्यांतपसःपरंगतः ॥ ३३ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेविश्वरूपदर्शनंनामविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच

सत्यंसमीक्ष्याब्जभवोनखेंदुभिर्हतस्वधामद्युतिरावृतोभ्यगात् ॥ मरीचिमिश्राऋषयोबृहद्व्रताःसनंदनाद्यानरदेवयोगिनः ॥ १ ॥ वेदोपवेदानियमान्वितायमास्तर्केतिहासांगपुराणसंहिताः ॥ येचापरेयोगसमीरदीपितज्ञानाग्निनारंधितकर्मकल्मषाः ॥ ववंदिरेयत्स्मरणानुभावतःस्वायंभुवंधामगताअकर्मकं ॥ २ ॥ अथांघ्रयेप्रोन्नमितायविष्णोरुपाहरत्पद्मभवोऽर्हणोदकं ॥ समर्च्यभक्त्याऽभ्यगृणाच्छुचिश्रवायन्नाभिपंकेरुहसंभवःस्वयं ॥ ३ ॥ धातुःकमंडलुजलंतदुरुक्रमस्यपादावनेजनपवित्रतयानरेंद्र ॥ स्वर्धुन्यभून्नभसिसापततीनिमार्ष्टिलोकत्रयंभगवतोविशदेवकीर्तिः ॥ ४ ॥

॥ ३९ ॥

संक्षिप्ताउपसंहृताआत्मविभूतिःस्वविस्तारोयेनतस्मै यथापूर्ववामनरूपेणस्थितायेत्यर्थः ॥५॥६॥७॥८ ॥ त्रिपदविषयाया व्याजयाज्ञा

ब्रह्मादयोलोकनाथाःस्वनाथायसमादृताः ॥ सानुगाबलिमाजन्हुःसंक्षिप्तात्मविभूतये ॥ ५ ॥ तोयैःसमर्हणैःस्रग्भिर्दिव्यगंधानुलेपनैः ॥ धूपैर्दीपैःसुरभिभिर्लाजाक्षतफलांकुरैः ॥ ६ ॥ स्तवनैर्जयशब्दैश्वतद्वीर्यमहिमांकितैः ॥ नृत्यवादित्रगीतैश्वशंखदुंदुभिनिःस्वनैः ॥ ७ ॥ जांबवानृक्षराजस्तुभेरीशब्दैर्मनोजवः ॥ विजयंदिक्षुसर्वासुमहोत्सवमघोषयत् ॥ ८ ॥ महींसर्वांहृतांदृष्ट्वात्रिपदव्याजयाञ्चया ॥ ऊचुःस्वभर्तुरसुरादीक्षितस्यात्यमर्षिताः ॥ ९ ॥ नवाअयंब्रह्मबंधुर्विष्णुर्मायाविनांवरः ॥ द्विजरूपप्रतिच्छन्नोदेवकार्यचिकीर्षति॥ ॥ १० ॥ अनेनयाचमानेनशत्रुनाबटुरूपिणा ॥ सर्वस्वंनोहृतंभर्तुर्न्यस्तदंडस्यबर्हिषि ॥ ११ ॥ सत्यव्रतस्यसततंदीक्षितस्यविशेषतः ॥ नानृतंभाषितुंशक्यंब्रह्मण्यस्यदयावतः ॥ १२ ॥ तस्मादस्यवधोधर्मोभर्तुःशुश्रूषणंचनः ॥ इत्यायुधानिजगृहुर्बलेरनुचराऽसुराः ॥ १३ ॥ तेसर्वेवामनंहंतुंशूलपट्टिशपाणयः ॥ अनिच्छतोबलेराजन्प्राद्रवन्जातमन्यवः ॥ १४ ॥ तानभिद्रवतोदृष्ट्वादितिजानीकपान्नृप ॥ प्रहस्यानुचराविष्णोःप्रत्यषेधन्नुदायुधाः ॥ १५ ॥ नंदःसुनंदोऽथजयोविजयःप्रबलोबलः ॥ कुमुदःकुमुदाक्षश्वविष्वक्सेनःपतत्रिराट् ॥ ॥ १६ ॥ जयंतःश्रुतदेवश्वपुष्पदंतोऽथसात्वतः ॥ सर्वेनागायुतप्राणाश्वमूंतेजघ्नुरासुरीं ॥ १७ ॥ हन्यमानान्स्वकान्दृष्ट्वापुरुषानुचरैर्बलिः ॥ वारयामाससंरब्धान्काव्यशापमनुस्मरन् ॥ १८ ॥ हेविप्रचित्तेहेराहोहेनेमेश्रूयतांवचः ॥ मायुध्यतनिवर्तध्वंननःकालोयमर्थकृत् ॥ १९ ॥ यःप्रभुःसर्वभूतानांसुखदुःखोपपत्तये ॥ तंनातिवर्तितुंदैत्याःपौरुषैरीश्वरःपुमान् ॥ २० ॥

कपटयाज्ञातया स्वभर्तुर्बलेर्महींहृतांदृष्ट्वाअमर्षिताःसंतःऊचुः ॥ ९ ॥ किमूचुस्तदाह नवैइतिसार्धैस्त्रिभिः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अनुचराश्वते असुराश्व ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ अर्थकृत् अनुकूलः ॥ १९ ॥ पौरुषैस्तंकालमतिवर्तितुंपुमानीश्वरः समर्थोनभवति ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ हरेरनुचरादेवाः दैवेनऋद्धैःसमृद्धैःभवद्भिः ॥ २३ ॥ अर्थत्वाय आनुकूल्याय ॥ २४ ॥ २५ ॥ विबुधक्षिपुराजतइति विराट् प्रभोश्चिकीर्षितंज्ञात्वा अयमर्थः अस्यसर्वस्वापहारेणममेत्यभिमानंसंत्यज्येदानींदेहस्वीकारेणाहंकारमपित्याजयित्वापरमानुग्रहंकर्तुमिच्छति नचानेनतुल्योऽन्यःकोपिसत्यसंधोधीरोवाऽस्तीति तद्यशःप्रख्यापनार्थं किंचित्पातयितुमपीच्छति इतिप्रभोरभिप्रायंज्ञा

योनोभवायप्रागासीदभवायदिवौकसां ॥ सएवभगवानद्यवर्ततेतद्विपर्ययं ॥ २१ ॥ बलेनसचिवैर्बुद्ध्यादुर्गैर्मंत्रौषधादिभिः ॥ सामादिभिरुपायैश्चकालंनात्येतिवैजनः ॥ २२ ॥ भवद्भिर्निर्जितात्येतेबहुशोनुचराहरेः ॥ दैवेनर्द्धैस्तएवाद्ययुधिजित्वानदंतिनः ॥ २३ ॥ एतान्वयंविजेष्यामोयदिदैवंप्रसीदति ॥ तस्मात्कालंप्रतीक्षध्वंयोनोऽर्थत्वायकल्पते ॥ २४ ॥ श्रीशुकउवाच पत्युर्निगदितंश्रुत्वादैत्यदानवयूथपाः ॥ रसांनिविविशूराजन्विष्णुपार्षदताडिताः ॥ २५ ॥ अथतार्क्ष्यसुतोज्ञात्वाविराट्प्रभुचिकीर्षितं ॥ बबंधवारुणैःपाशैर्बलिंसौत्येऽहनिक्रतौ ॥ २६ ॥ हाहाकारोमहानासीद्रोदस्योःसर्वतोदिशं ॥ गृह्यमाणेऽसुरपतौविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ २७ ॥ तंबद्धंवारुणैःपाशैर्भगवानाहवामनः ॥ नष्टश्रियंस्थिरप्रज्ञमुदारयशसंनृप ॥ २८ ॥ पदानित्रीणिदत्तानिभूमेर्मह्यंत्वयाऽसुर ॥ द्वाभ्यांक्रांतामहीसर्वातृतीयमुपकल्पय ॥ २९ ॥ यावत्तपत्यसौगोभिर्यावदिंदुःसहोडुभिः ॥ यावद्वर्षतिपर्जन्यस्तावतीभूरियंतव ॥ ३० ॥ पदैकेनमयाक्रांतोभूर्लोकःखंदिशस्तनोः ॥ स्वर्लोकस्तुद्वितीयेनपश्यतस्तेस्वमात्मना ॥ ३१ ॥ प्रतिश्रुतमदातुस्तेनिरयेवासइष्यते ॥ विशत्वंनिरयंतस्माद्गुरुणाचानुमोदितः ॥ ३२ ॥

त्वातंबबंधेति सौत्येऽहनि सोमाभिषवदिने ॥ २६ ॥ रोदस्योः द्यावापृथिव्योः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ असौसूर्यः ॥ ३० ॥ मयाआत्मनेत्यन्वयः व्यापिनेत्यर्थः खंचदिशश्च तनोःतन्वा तेस्वंत्वदीयंसर्वस्वं ॥ ३१ ॥ गुरुणाशुक्रेणानुमोदितःसन् ॥ ३२ ॥

एवमुक्तेपिनिरयपरिहारार्थं स्वर्गाद्भ्रंशपरिहारार्थंचमनोरथंकुर्वंतंप्रत्याह वृथेति यःप्रतिश्रुतस्यअदानेन याचकंविप्रलंभते तस्यमनोरथोवृथैव स्वर्गश्चतस्यदूरएव सचाधःपतत्येव ॥ ३३ ॥ त्वयाचाहंविप्रलब्धः तस्मात्अलीकफलंनिरयंभुंक्ष्वेत्यर्थः ॥३४॥ इत्यष्टमस्कंधेटीकायामेकविंशोऽध्यायः ॥२१॥ ॥छ॥ ॥छ॥ द्वाविंशेतुप्रसन्नःसन्प्रस्थाप्यसुतलंबलिं ॥ दत्वावरान्हरिर्न्यूनंमत्वा तद्द्वारपोऽभवत् ॥ १ ॥ समर्पिततनूवित्तनिर्मलाचलभक्तितः ॥ छलितोबलिनाचित्रंस्वमेवार्पयदच्युतः ॥२॥ विप्रकृतः अपकृतः भिद्यमानः सत्वाच्चाल्यमानः ॥ १ ॥ हेउत्तमश्लोकेतिकटाक्षः ममवचईरितंप्रतिश्रुतंननतावद्व्यलीकं त्वयाकपटेनवामनतयाभिक्षित्वारूपांतर

वृथामनोरथस्तस्यदूरेस्वर्गःपतत्यधः॥ प्रतिश्रुतस्यादानेनयोऽर्थिनंविप्रलंभते॥३३॥ विप्रलब्धोददामीति त्वयाऽहंचाढ्यमानिना॥ तद्व्यलीकफलंभुंक्ष्वनिरयंकतिचित्समाः॥ ३४॥ इतिश्रीभा०म०अष्टमस्कंधेबलिनिग्रहोनामएकविंशोऽध्यायः॥ २१॥ ॥छ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच एवंविप्रकृतोराजन्बलिर्भगवताऽसुरः॥ भिद्यमानोऽप्यभिन्नात्माप्रत्याहाविक्लवंवचः॥ १॥ बलिरुवाच यद्युत्तमश्लोकभवान्ममेरितंवचोव्यलीकंसुरवर्यमन्यते॥ करोम्यृतंतन्नभवेत्प्रलंभनंपदंतृतीयंकुरुशीर्ष्णिमेनिजं॥ २॥ बिभेमि नाहंनिरयात्पदच्युतोनपाशबंधाद्व्यसनाद्दुरत्ययात्॥ नैवार्थकृच्छ्राद्भवतोविनिग्रहादसाधुवादाद्भृशमुद्विजे यथा॥ ३॥ पुंसांश्लाघ्यतरंमन्येदंडमर्हत्तमार्पितं॥ यंनमातापिताभ्रातासुहृदश्चादिशंतिहि॥ ४॥

स्याविष्कृतत्वात् एवमपियदिभवान्व्यलीकंमन्यते तथाऽपिकृतमेवाहंकरोमि मदुक्तंविप्रलंभनंनभवतु मेशीर्ष्णिनिजंतृतीयंपदंकुरु नचद्वाभ्यांविश्वंक्रांतवतस्तव मेशिरःपादपर्याप्तंनभवतीतिमन्येथाः वित्तेनचेत्पदद्वयंजातंतर्हीदमधिकमेवस्यात् वित्तादपिवित्तवतोऽधिकत्वादितिभावः ॥२॥ ननुच आपदर्थेधनंरक्षेद्दारान्रक्षेद्धनैरपि॥आत्मानंसततंरक्षेद्दारैरपिधनैरपिइत्यादिवचनादात्मभयपरिहारायसर्वस्वंत्यज्यते त्वंतुकुतोभीतःसन् आत्मानमर्पयसिअतआह बिभेमीति असाधुवादात् अपकीर्तेः यथाहंभृशमुद्विजे निरयादिभ्योनतथाबिभेमि ॥३॥ ननुमहानिग्रहात्तवापकीर्तिर्जातैवनैवेत्याह पुंसामिति अर्हत्तमैरर्पितं यंदंडंमात्रादयोपिनहिआदिशंति नैवार्पयंति हितैषिणात्वयानिगृहीतोऽहंश्लाघ्यएवास्मीतिभावः ॥४॥

मन्वहंदेवानांहितैषीनासुराणांतत्राह त्वंनूनमिति पारोक्ष्यः शत्रुच्छलेनवर्तमानः॥५॥शत्रुत्वंपुनर्भक्तानिग्रहास्माननुग्रहीतुमेवेत्याह यस्मिन्निति उअहो हप्रसिद्धं॥६॥ अतोनात्रममलज्जानापिदुःखमित्याह तेनगुरुणाभवता॥७॥ किंच योऽयंदंडरूपोममानुग्रहः त्वयाकृतः स तुत्वद्भक्तपौत्रत्वेननत्वहमनुग्रहस्यपात्रमित्याशयेनाह पितामहइति भवदीयानांसंमतः यतः आविष्कृतः साधुवादोयस्य त्वमेवपरमः आश्रयोयस्यसः अतःभवतोपिपक्षेणविद्विषा हिरण्यकशिपुना विचित्रवैशसंहिंसांसंप्रापितोपि॥८॥देहादीनामसारतांनिश्चित्याकुतोभ

त्वंनूनमसुराणांनःपारोक्ष्यःपरमोगुरुः॥ योनोऽनेकमदांधानांविभ्रंशंचक्षुरादिशत्॥ ५ ॥ यस्मिन्वैरानुबंधेनरूढेनविबुधेतराः॥ बहवोलेभिरेसिद्धिंयामुहैकांतयोगिनः॥ ६ ॥ तेनाहंनिगृहीतोऽस्मिभवताभूरिकर्मणा॥ बद्धश्चवारुणैःपाशैर्नातिव्रीडेनचव्यथे॥ ७ ॥ पितामहोमेभवदीयसंमतःप्रह्लादआविष्कृतसाधुवादः॥ भवद्विपक्षेणविचित्रवैशसंसंप्रापितस्त्वत्परमःस्वपित्रा॥ ८ ॥ किमात्मनाऽनेनजहातियोऽततःकिंरिक्थहारैःस्वजनाख्यदस्युभिः॥ किंजाययासंसृतिहेतुभूतयामर्त्यस्यगेहैःकिमिहायुषोव्ययः॥ ९ ॥ इत्थंसनिश्चित्यपितामहोमहानगाधबोधोभवतःपादपद्मं॥ ध्रुवंप्रपेदेह्यकुतोभयंजनाद्भीतःस्वपक्षक्षपणस्यसत्तम॥ ॥ १० ॥ अथाहमप्यात्मरिपोस्तवांतिकंदैवेननीतःप्रसभंत्याजितश्रीः॥ इदंकृतांतांतिकवर्तिजीवितंययाऽध्रुवंस्तब्धमतिर्नबुध्यते॥ ११ ॥ श्रीशुकउवाच तस्येत्थंभाषमाणस्यप्रह्लादोभगवत्प्रियः॥ आजगामकुरुश्रेष्ठराकापतिरिवोत्थितः॥ १२ ॥ तमिंद्रसेनःस्वपितामहंश्रियाविराजमानंनलिनायतेक्षणं॥ प्रांशुंपिशंगांबरमंजनत्विषंप्रलंबबाहुंसुभगंसमैक्षत॥ १३ ॥

यंध्रुवंचभवतःपादपद्ममेवप्रपेदे अथतस्मादहमपिदैवेन तस्यैवभाग्येनतवांतिकंनीतइतिचतुर्णामन्वयः अंततः आयुषोंते रिक्थहारैःपुत्रैः सर्वस्वापहारिभिःइहगेहेषुकेवलमायुषोव्ययएव नतुसुखंकिंचित्॥९॥ सप्रसिद्धोमहान् स्वपक्षंदैत्यकुलंक्षपयतीतितथातस्यापि॥१०॥ प्रसभंबलात् त्याजिताश्रीर्यस्य ययाश्रियास्तब्धमतिःसन्पुमानिदंजीवितमध्रुवंनबुध्यते कथंभूतं कृतांतस्यांतिकवर्ति मृत्योःसन्निहितं॥११॥ राकापतिःपूर्णेंदुः॥१२॥ अंजनत्विषंश्यामं॥१३॥

स्वकृताहंकारादिरूपापराधस्मरणेन सव्रीडंनीचीनमधोमुखंयस्यसः ॥१४॥ शिरसानमन्नेवउपेत्यमूर्ध्नाननाम बलेस्तत्कृतमनुपहंदृष्ट्वापु लकैरश्रुभिश्चविह्वलः ॥ १५ ॥ त्वयैवेति नखैंद्रंपदमेतद्दीयंत्वयाऽपहृतंकिंतुस्वीयमेवपुनःस्वीकृतं तच्चशोभनमेवकृतं तत्रहेतुः मन्यइति यंयस्माच्छ्रीरेवयदात्ममोहनं तस्माद्विभ्रंशितः ॥१६ ॥ मोहनत्वमेवाह यथाश्रियाविद्वानपि यतः संयतोऽपिमुह्यति तत्तस्यांसत्यांकोऽ न्यःपुमानात्मनोगतिंतत्त्वंयथावद्विचष्टे पश्यति तस्मैमहाकारुणिकाय ॥१७॥ तस्यप्रह्लादस्यानुशृण्वतः उवाचेति किंचिद्वक्तुंप्रवृत्तइत्य र्थः ॥१८॥ तदैवविंध्यावलिरपिवक्तुंप्रवृत्ता तांचसंमानयन् हिरण्यगर्भःक्षणंतूष्णींस्थितः अतस्तस्याएववाक्यंप्रथममवतारयति बद्धंवी

तस्मैबलिर्वारुणपाशयंत्रितःसमर्हणंनोपजहारपूर्ववत् ॥ ननाममूर्ध्नाऽश्रुविलोललोचनःसव्रीडनीचीनमु खोबभूवह॥ १४ ॥सतत्रहासीनमुदीक्ष्यसत्पतिंसुनंदनंदाद्यनुगैरुपासितं ॥उपेत्यभूमौशिरसामहामनान नासमूर्ध्नापुलकाश्रुविह्वलः॥ १५॥ प्रह्लादउवाच त्वयैवदत्तंपदमैंद्रमूर्जितंहृतंतदेवाद्यतथैवशोभनं॥ मन्येमहानस्यकृतोह्यनुग्रहोविभ्रंशितोयाच्छ्रियआत्ममोहनात्॥ १६ ॥यथाहिविद्वानपिमुह्यतेयतस्तत्को विचष्टेगतिमात्मनोयथा॥तस्मैनमस्तेजगदीश्वरायनारायणायाखिललोकसाक्षिणे ॥ १७॥ श्रीशुकउ वाच तस्यानुशृण्वतोराजन्प्रह्लादस्यकृतांजलेः॥ हिरण्यगर्भोभगवानुवाचमधुसूदनं॥ १८॥ बद्धंवीक्ष्यप तिंसाध्वीतत्पत्नीभयविह्वला॥ प्रांजलिःप्रणतोपेंद्रंबभाषेऽवाङ्मुखीनृप॥१९॥ विंध्यावलिरुवाच क्रीडा र्थमात्मनइदंत्रिजगत्कृतंतेस्वाम्यंतुतत्रकुधियोऽपरईशकुर्युः ॥ कर्तुःप्रभोस्तवकिमस्यतआवहंतित्यक्तह्रि यस्त्वदवरोपितकर्तृवादाः॥ २०॥

क्ष्येति ॥१९॥ त्रिजगतः कर्तुःप्रभोः पालकस्य अस्यतः संहर्तुश्च ईश्वरस्यतवान्येकिमावहंति किंसमर्पयंति त्वयाऽवरोपितः कर्तृवादःकर्तारःस्वतंत्रावयमितिवादमात्रमपियेषांते अयंभावः लोकत्रयं मयाऽर्पितंत्वदीयपादायदेहंसमर्प्यप्रतिश्रुतमृतंकरोमीति देहादिषुस्वाम्याविष्कारेणब्रुवन्नयंकुबुद्धिर्निर्लज्जश्च यतस्त्वमेवसर्वस्यापिस्वामी अतोमंदबुद्धिमेनंकेवलंकृपयाविमुच्यपालयेति ॥ २० ॥

तदेवंप्रह्लादस्यविध्यावलेश्च परमार्थोक्त्याप्रसन्नोहरिः ब्रह्मातुलोकदृष्ट्यैवविज्ञापयति भूतभावनइतित्रिभिः ॥ २१ ॥ निग्रहानर्हत्वेहेतुः कृत्स्नेति सर्वस्वमेवाह आत्मेति ॥ २२ ॥ तदेवकैमुत्यन्यायेनाह यस्यतवपादयोः सलिलमात्रमपिप्रदाय सर्वोऽपिजंनः उत्तमांगतिंप्राप्नोति तस्मैतुभ्यमसौबलिः त्रिलोकींदाश्वान् दत्तवान् सआर्तिंकथंप्राप्नुयात् ॥ २३ ॥ तस्यविशः अर्थान् नन्वर्थापहारःकोयमनुग्रहः तत्राह यन्मदः.यैरर्थैर्मदोयस्यसः अतएवस्तब्धः अनम्रःसन् मदस्तंभहेतूनामर्थानामपहारएवानुग्रहइत्यर्थः ॥ २४ ॥ दुर्लभंपुरुषजन्म कथंचित् लब्धवतोजीवस्यजन्मादिनिमित्तोगर्वोमहाहानिकरस्तस्यचनाशोमदनुग्रहादेवेत्याह यदेतिद्वाभ्यां अनीशः परतंत्रः सन्निजैः कर्मभिर्नानायोनिषुकृमिकीटकादिषुसंसरन् ॥२५॥ तत्रपौरुष्यांगतौजन्मादिभिरपियस्ययदिस्तंभोनभवेत्तर्हिअयंमदनुग्रहएव॥२६॥ कथंतर्हिध्रुवादिभ्योऽर्थसंपदोददासीतिचेत्तत्राह मानएवस्तंभःअनम्रता तस्यनिमित्तभूतानां समंततः सर्वशः सर्वश्रेयःप्रतिकूलानांजन्मादीनांसत्वेऽपिजन्मादिभिरितिवा हंतेतिखेदे हेब्रह्मन् मत्परोनमुह्येत् अतोभक्तस्येच्छयासंपदोऽपिददामि अभक्तस्तुमुह्येदिति तदपहाररूपमेवतस्यानुग्रहंकरोमीतिभावः ॥ २७॥ अस्यचेदानींमत्परत्वादन्यैर्दुष्प्रापमपिदास्यामीतिवक्तुंतस्यमोहाभावमाह एषइतित्रिभिः ॥ २८ ॥ २९ ॥

ब्रह्मोवाच भूतभावनभूतेशदेवदेवजगन्मय ॥ मुंचैनंहृतसर्वस्वंनायमर्हतिनिग्रहं ॥ २१ ॥ कृत्स्नातेऽनेनदत्ताभूर्लोकाःकर्मार्जिताश्चये ॥ निवेदितंचसर्वस्वमात्माविक्लवयाधिया ॥ २२ ॥ यत्पादयोरशठधीःसलिलंप्रदायदूर्वांकुरैरपिविधायसतींसपर्यां ॥ अप्युत्तमांगतिमसौभजतेत्रिलोकींदाश्वानविक्लवमनाःकथमार्तिमृच्छेत् ॥ २३ ॥ श्रीभगवानुवाच ब्रह्मन्यमनुगृह्णामितद्विशोविधुनोम्यहं ॥ यन्मदःपुरुषःस्तब्धोलोकंमांचावमन्यते ॥ २४ ॥ यदाकदाचिज्जीवात्मासंसरन्निजकर्मभिः ॥ नानायोनिष्वनीशोऽयंपौरुषींगतिमाव्रजेत् ॥ २५ ॥ जन्मकर्मवयोरूपविद्यैश्वर्यधनादिभिः ॥ यद्यस्यनभवेत्स्तंभस्तत्रायंमदनुग्रहः ॥ ॥ २६ ॥ मानस्तंभनिमित्तानांजन्मादीनांसमंततः ॥ सर्वश्रेयःप्रतीपानांहंतमुह्येन्नमत्परः ॥ २७ ॥ एषदानवदैत्यानामग्रणीःकीर्तिवर्धनः ॥ अजैषीदजयांमायांसीदन्नपिनमुह्यति ॥ २८ ॥ क्षीणरिक्थश्च्युतःस्थानात्क्षिप्तोबद्धश्चशत्रुभिः ॥ ज्ञातिभिश्चपरित्यक्तोयातनामनुयापितः ॥ २९ ॥

नश्चेतस्मिन्कुलेकश्चिन्निःसत्त्वःकृपणःपुमान्इत्यादिना छलैरेवमयाधर्मउक्तः तथापि तंधर्ममयंनत्यजति अतः सत्यवाक् ॥ ३० ॥ मेम
या अहमेवाश्रयःपालकोयस्यसः ॥ ३१ ॥ स्थानंप्रापितइतियदुक्तंतदेवस्थानमाह तावत्सावर्णिमन्वंतरपर्यंतं सुतलमध्यास्तामधिवस
त्वित्यर्थः यत्रयस्मिन्वसतामाध्यादयोममेक्षयानसंभवंति ॥ ३२ ॥ एवंब्रह्माणंप्रत्युक्त्वा करुणापरवशः साक्षाद्बलिंप्रत्याह इंद्रसेनेतिचतु

गुरुणाभर्त्सितःशप्तोजहौसत्यंनसुव्रतः ॥ छलैरुक्तोमयाधर्मोनायंत्यजतिसत्यवाक् ॥ ३० ॥ एषमेप्रापितः
स्थानंदुष्प्रापममरैरपि ॥ सावर्णेरंतरस्यायंभवितेंद्रोमदाश्रयः ॥ ३१ ॥ तावत्सुतलमध्यास्तांविश्वकर्मविनि
र्मितं ॥ यन्नाधयोव्याधयश्चक्लमस्तंद्रापराभवः ॥ नोपसर्गानिवसतांसंभवंतिममेक्षया ॥ ३२ ॥ इंद्रसेनम
हाराजयाहिभोभद्रमस्तुते ॥ सुतलंस्वर्गिभिःप्रार्थ्यंज्ञातिभिःपरिवारितः ॥ ३३ ॥ नत्वामभिभविष्यंतिलोके
शाःकिमुतापरे ॥ त्वच्छासनातिगान्दैत्यान्चक्रंमेसूदयिष्यति ॥ ३४ ॥ रक्षिष्येसर्वतोऽहंत्वांसानुगंसपरिच्छ
दं ॥ सदासन्निहितंवीरतत्रमांद्रक्ष्यतेभवान् ॥ ३५ ॥ तत्रदानवदैत्यानांसंगात्तेभावआसुरः ॥ दृष्ट्वामदनुभा
ववैसद्यःकुंठोविनंक्ष्यति ॥ ३६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेबलिवामनसंवादोनामद्वाविं
शोध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तवंतंपुरुषंपुरातनंमहानुभावोऽखिलसाधु
संमतः ॥ बद्धांजलिर्बाष्पकलाकुलेक्षणोभक्त्युद्गलोगद्गदयागिराऽब्रवीत् ॥ १ ॥

र्भिः ॥ ३३ ॥ त्वच्छासनमतिगच्छंति अतिवर्ततइतितथातान् ॥ ३४ ॥ तथापिभगवद्वियोगात्तदनिच्छंतंप्रत्याह सदेति ॥ ३५ ॥ संगात्य
आसुरोभावः सविनंक्ष्यति ॥ ३६ ॥ इत्यष्टमेटीकायांद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ त्रयोविंशेबलौ
यातेसुतलंसपितामहे ॥ उपेंद्रेण दिवंगत्वापूर्ववन्मोदतेहरिः ॥ १ ॥ बाष्पस्यकलाभिर्बिंदुभिराकुलेईक्षणेयस्य भक्त्याउद्गलः उत्कंठः ॥ १ ॥

अहोत्वत्प्रणाममहिमा यदर्थंकृतःसमुद्यमएव प्रपन्नानांभक्तानांयोऽर्थः तस्यविधौअभक्तेऽपि तस्यसंपादनेसमाहितः अप्रमत्तःस्थितः कुतः यत्येनोद्यमेनलोकपालैरमरैःसत्त्वप्रधानैरपि अलब्धपूर्वस्त्वदनुग्रहः अपसदेनीचेराजसेमयिअर्पितः अयंभावः परमेश्वरायतुभ्यमहं वराकस्त्रिलोकींदत्तवानित्येतदास्तां प्रणामोपिनसम्यक्कृतः किंतुतदर्थमुद्यममात्रंकृतं तेनचकर्मतपोदानादिकोटिभिरप्यलभ्यस्त्वदनुग्रहःसंपादितः अहोत्वत्प्रणामप्रभावाश्चर्यमिति ॥२॥३॥ अशासत् उपेंद्रःसन्पालयामास ॥४॥५॥ दुर्गपालोऽसि रक्षिष्येसर्वतोऽहंत्वा

बलिरुवाच अहोप्रणामायकृतःसमुद्यमःप्रपन्नभक्तार्थविधौसमाहितः ॥ यल्लोकपालैस्त्वदनुग्रहोऽमरैरलब्धपूर्वोऽपसदेऽसुरेऽर्पितः ॥ २ ॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वाहरिमानम्यब्रह्माणंसभवंततः ॥ विवेशसुतलंप्रीतोबलिर्मुक्तःसहासुरैः ॥ ३ ॥ एवमिंद्रायभगवान्प्रत्यानीयत्रिविष्टपं ॥ पूरयित्वाऽदितेःकाममशासत्सकलंजगत् ॥ ४ ॥ लब्धप्रसादंनिर्मुक्तंपुत्रंवंशधरंबलिं ॥ निशाम्यभक्तिप्रवणःप्रह्लादइदमब्रवीत् ॥ ५ ॥ प्रह्लादउवाच नेमंविरंच्योलभतेप्रसादंनश्रीर्नशर्वःकिमुतापरेते ॥ यन्नोसुराणामसिदुर्गपालोविश्वाभिवंद्यैरपिवंदितांघ्रिः ॥ ६ ॥ यत्पादपद्ममकरंदनिषेवणेनब्रह्मादयःशरणदाश्नुवतेविभूतीः ॥ कस्माद्वयंकुसृतयःखलयोनयस्तेदाक्षिण्यदृष्टिपदवींभवतःप्रणीताः ॥ ७ ॥ चित्रंतवेहितमहोऽमितयोगमायालीलाविसृष्टभुवनस्यविशारदस्य ॥ सर्वात्मनःसमदृशोविषमःस्वभावोभक्तप्रियोयदसिकल्पतरुस्वभावः ॥ ८ ॥

मित्युक्तत्वात् ॥ ६ ॥ हेशरणद आश्रयप्रद येकुसृतयः दुर्वृत्ताःखलयोनयः उपजातयश्चतेवयं तस्यभवतोदाक्षिण्यदृष्टेः पदवींकस्माद्धेतोःप्रणीताः बहुमानेनचित्तानुवर्तनंदाक्षिण्यं तेनयादृष्टिस्तद्विषयतां प्रापिताः ॥७॥ भक्तप्रियत्वादितिचेत्तर्हि एवंतवेहितमहोचित्रंकिंतत् सर्वात्मनः समदृशश्चस्वभावोविषमइतियत् सर्वात्मत्वेचित्रचरितत्वेहेतुः अमिताअचिंत्यायोगमायातयालीलातया विसृष्टानिविरचितानिभुवनानियेनतस्य अहोइत्यत्रसंधिरार्षः समदृक्त्वेहेतुः विशारदस्यसर्वज्ञस्य अथवाभक्तप्रियत्वेऽपितववैषम्यंनास्त्येव यतःकल्पतरुस्वभावःसन्भक्तप्रियोऽसि नहिकल्पतरुराश्रितानामेवकामान्पूरयन्नपिविषमोभवतीत्यर्थः ॥८॥

॥९॥ मद्दर्शनेनयोमहाह्लादःतेनध्वस्तंकर्मबंधनमज्ञानंयस्य ॥१०॥११॥१२॥१३॥ कर्मवितन्वतः शिष्यस्य यत्छिद्रमंतरंन्यूनंजातंतत्संत नुविस्तारयसंधत्स्व यजमानंविनाकथंसंधातव्यमितिनवाच्यमित्याह यत्तदिति ब्रह्मदृष्टंब्राह्मणैर्दृष्टमेवसमंभवेत् किंपुनरनुष्ठितमित्यर्थः ॥१४॥ भवान्यस्यसर्वेणापिभावेन वस्तुमात्रेणपूजितः तस्यकर्मसुकुतोवैषम्यं कथंभूतः कर्मणामीश्वरः प्रवर्तकः यज्ञेशः यज्ञफलदः य

श्रीभगवानुवाच वत्सप्रह्लादभद्रंतेप्रयाहिसुतलालयं ॥ मोदमानःस्वपौत्रेणज्ञातीनांसुखमावह ॥ ९ ॥ नित्यंद्रष्टासिमांतत्रगदापाणिमवस्थितं ॥ मद्दर्शनमहाह्लादध्वस्तकर्मनिबंधनः ॥१०॥ श्रीशुकउवाच आज्ञांभगवतोराजन्प्रह्लादोबलिनासह ॥ बाढमित्यमलप्रज्ञोमूर्ध्न्याधायकृतांजलिः ॥ ११ ॥ परिक्रम्यादिपुरुषंसर्वासुरचमूपतिः ॥ प्रणतस्तदनुज्ञातःप्रविवेशमहाबिलं ॥ १२ ॥ अथाहोशनसंराजन्हरिर्नारायणोऽंतिके ॥ आसीनमृत्विजांमध्येसदसिब्रह्मवादिनां ॥ १३ ॥ ब्रह्मन्संतनुशिष्यस्यकर्मच्छिद्रंवितन्वतः ॥ यत्तत्कर्मसुवैषम्यंब्रह्मदृष्टंसमंभवेत् ॥ १४ ॥ शुक्रउवाच कुतस्तत्कर्मवैषम्यंयस्यकर्मेश्वरोभवान् ॥ यज्ञेशोयज्ञपुरुषःसर्वभावेनपूजितः ॥ १५ ॥ मंत्रतस्तंत्रतश्छिद्रंदेशकालार्हवस्तुतः ॥ सर्वंकरोतिनिश्छिद्रमनुसंकीर्तनंतव ॥ १६ ॥ तथाऽपिवदतोभूमन्करिष्याम्यनुशासनं ॥ एतच्छ्रेयःपरंपुंसांयत्तवाज्ञानुपालनं ॥ १७ ॥ श्रीशुकउवाच अभिनंद्यहरेराज्ञामुशनाभगवानिति ॥ यज्ञच्छिद्रंसमाधत्तबलेर्विप्रर्षिभिःसह ॥ १८ ॥ एवंबलेर्महींराजन्भिक्षित्वावामनोहरिः ॥ ददौभ्रात्रेमहेंद्रायत्रिदिवंयत्परैर्हृतं ॥ १९ ॥ प्रजापतिपतिर्ब्रह्मादेवर्षिपितृभूमिपैः ॥ दक्षभृग्वंगिरोमुख्यैःकुमारेणभवेनच ॥ २० ॥ कश्यपस्यादितेःप्रीत्यैसर्वभूतभवायच ॥ लोकानांलोकपालानामकरोद्वामनंपतिं ॥ २१ ॥

ज्ञमयश्चपुरुषः ॥१५॥ आस्तांतावत्पूजा यस्मान्मंत्रतः स्वरादिभ्रंशेन तंत्रतः व्युत्क्रमादिना देशतः कालतश्च अर्हतः पात्रतः वस्तुतश्चदक्षिणादिना यत्छिद्रंन्यूनं तत्सर्वंतवानुकीर्तनमात्रमेवनिच्छिद्रंकरोतीति ॥१६॥१७॥ हरेराज्ञांप्रतिनंद्य बलेर्यज्ञच्छिद्रंसमाधत्तसंदधे पाठांतरेसमाधायतदाज्ञांसंपादितवानितिशेषः ॥१८॥१९॥ देवाश्चऋषयश्चभूमिपाश्चमनवः तैःसहितः ॥२०॥२१॥

ननुलोकादीनांपतिरिंद्रोऽस्त्येवसत्यं तथाऽपिवेदादीनांकल्पं पालनेदक्षं ॥२२॥ वामनमुपेंद्रंकल्पयांचक्रे ॥२३॥ देवयानेनमार्गेण विमानेनेतिवा ॥२४॥२५॥२६॥२७॥ एतच्चरितमाख्यातमितिविशेषोक्त्याअन्यान्यपिसंतीत्युक्तं ॥ २८ ॥ तानितर्हिनिःशेषाणिवर्णनीयानीत्यपेक्षायामाह पारमिति उरुबहुविक्रमतोविष्णोर्महिम्नःपारंयोगृणानोभवतिसमर्त्यः पार्थिवानिरजांस्यपिविममे गणितवान् यथापा

वेदानांसर्वदेवानांधर्मस्ययशसःश्रियः॥ मंगलानांव्रतानांचकल्पंस्वर्गापवर्गयोः ॥ २२ ॥ उपेंद्रंकल्पयांचक्रेपतिंसर्वविभूतये॥ तदासर्वाणिभूतानिभृशंमुमुदिरेनृप ॥ २३ ॥ ततस्त्विंद्रःपुरस्कृत्यदेवयानेनवामनं॥ लोकपालैर्दिवंनिन्येब्रह्मणाचानुमोदितः॥ २४॥ प्राप्यत्रिभुवनंचेंद्रउपेंद्रभुजपालितः ॥ श्रियापरमयाजुष्टोमुमुदेगतसाध्वसः॥ २५॥ ब्रह्माशर्वःकुमारश्चभृग्वाद्यामुनयोनृप॥ पितरःसर्वभूतानिसिद्धावैमानिकाश्चये॥ २६ ॥ सुमहत्कर्मतद्विष्णोर्गायंतःपरमाद्भुतं ॥ धिष्ण्यानिस्वानितेजग्मुरदितिंचशशंसिरे ॥ २७ ॥ सर्वमेतन्मयाख्यातंभवतःकुलनंदन॥ उरुक्रमस्यचरितंश्रोतॄणामघमोचनं॥ २८ ॥ पारंमहिम्नउरुविक्रमतोगृणानोयःपार्थिवानिविममेसरजांसिमर्त्यः॥ किंजायमानउतजातउपैतिमर्त्यइत्याहमंत्रदृगृषिःपुरुषस्ययस्य॥ २९ ॥ यइदंदेवदेवस्यहरेरद्भुतकर्मणः॥ अवतारानुचरितंशृण्वन्यातिपरांगतिं॥ ३० ॥ क्रियमाणेकर्मणीदंदैवेपित्र्येऽथमानुषे॥ यत्रयत्रानुकीर्त्यंततत्तेषांसुकृतंविदुः ॥ ३१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवामनावतारचरितेत्रयोविंशतितमोध्यायः॥ २३ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

र्थिवपरमाणुगणनमशक्यं तथाविष्णोर्गुणगणनमप्यशक्यमित्यर्थः तथाचमंत्रः विष्णोर्नुकंवीर्याणीति एतदेवमंत्रांतरार्थंसूचयन्नाह यस्यपुरुषस्यपूर्णमहिम्नः पारं मंत्रदृगृषिः वसिष्ठइतिएवमाहकथंकिंजायमानोजातोवाउपैतिनकोऽपीतिवदन्ननंतत्वेनैवाहेत्यर्थः तथाचमंत्रः नतेविष्णोजायमानोनजातोदेवमहिम्नःपरमंतमापेति ॥२९॥ यइदंशृण्वन्भवतिसपरांगतियाति ॥३०॥ सुकृतंयथावत्कृतंविदुः ॥३१॥ इत्यष्टमेटीकायांत्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

चतुर्विशेप्रसंगेनमत्स्यरूपस्यशार्ङ्गिणः ॥ लीलोच्यतेयतःसत्यव्रतरक्षामहार्णवे ॥ १ ॥ तनुंतनुं विदर्श्यादौ निजैश्वर्यनिदर्शनात् ॥ मत्स्यंपृच्छ तिपृथ्वीशोलील्लयावामनोपमं ॥२॥ माययामत्स्यविडंबनंमत्स्यरूपानुकरणंयस्यांनिरूप्यते ॥ १ ॥ ननुकस्मादकस्मादेवमत्स्यावतारश्र वणेच्छा श्रीवामनसादृश्यादित्याह यदर्थमितिद्वाभ्यां दुर्मर्षं दुःसहं ॥ २ ॥ बलेरनुग्रहायजुगुप्सितमपियाचकरूपंधृतवानितियुक्तमुक्तं यदर्थंतुलोकजुगुप्सितंमात्स्यंरूपमधारयत् एतन्नोयथावद्वक्तुमर्हसीत्यर्थः ॥३॥४॥ सामान्येनावतारप्रयोजनमाह गोविप्रेति ॥५॥ जुगु

राजोवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिहरेरद्भुतकर्मणः ॥ अवतारकथामाद्यांमायामत्स्यविडंबनं ॥ १ ॥ यदर्थमदधाद्रूपंमात्स्यंलोकजुगुप्सितं ॥ तमःप्रकृतिदुर्मर्षंकर्मग्रस्तमिवेश्वरः ॥ २ ॥ एतन्नोभगवन्सर्वंयथावद्वक्तुमर्हसि ॥ उत्तमश्लोकचरितंसर्वलोकसुखावहं ॥ ३ ॥ सूतउवाच इत्युक्तोविष्णुरातेनभगवान्बादरायणिः ॥ उवाचचरितंविष्णोर्मत्स्यरूपेणयत्कृतं ॥ ४ ॥ श्रीशुकउवाच गोविप्रसुरसाधूनांछंदसामपिचेश्वरः ॥ रक्षामिच्छंस्तनूर्धत्तेधर्मस्यार्थस्यचैवहि ॥ ५ ॥ उच्चावचेषुभूतेषुचरन्वायुरिवेश्वरः ॥ नोच्चावचत्वंभजते निर्गुणत्वाद्धियोगुणैः ॥ ६ ॥ आसीदतीतकल्पांतेब्राह्मोनैमित्तिकोलयः ॥ समुद्रोपप्लुतास्तत्रलोकाभूरादयो नृप ॥ ७ ॥ कालेनागतनिद्रस्यधातुःशिशयिषोर्बली ॥ मुखतोनिःसृतान्वेदान्हयग्रीवोऽतिकेऽहरत् ॥ ८ ॥ ज्ञात्वातद्दानवेंद्रस्यहयग्रीवस्यचेष्टितं ॥ दधारशफरीरूपंभगवान्हरिरीश्वरः ॥ ९ ॥ तत्रराजऋषिःकश्चिन्नाम्नासत्यव्रतोमहान् ॥ नारायणपरोऽतप्यत्तपःससलिलाशनः ॥ १० ॥ योऽसावस्मिन्महाकल्पेतनयःसविवस्वतः ॥ श्राद्धदेवइतिख्यातोमनुत्वेहरिणाऽर्पितः ॥ ११ ॥

प्सितत्वंपरिहरति धियोगुणैः यान्युच्चावचानिरूपाणि तेषुनियंतृत्वेनचरन्नपीश्वरोनोच्चावचत्वंभजते निर्गुणत्वात् कुतःपुनःशुद्धसत्वमयैर्मत्स्याद्याकारैः उच्चावचत्वशंकेतिभावः ॥६॥ विशेषतोमत्स्यावतारप्रयोजनमाह आसीदितित्रिभिः ब्रह्मणोनिद्रायांभवोब्राह्मस्तेनैवनिमित्तेनजातोनैमित्तिकः समुद्रेउपप्लुतानिमग्नाः ॥७॥ अंतिकेनिःसृतान् ॥८॥ शफरीरूपंमात्स्यं ॥९॥ प्रयोजनांतरंलीलाप्रकारंचाह तत्रेराजऋषिरित्यादियावत्समाप्ति ॥१०॥ सएवश्राद्धदेवइतिख्यातः ॥११॥

एकदाकृतमालायांकुर्वतोजलतर्पणं ॥ तस्यांजल्युदकेकाचिच्छफर्येकाऽभ्यपद्यत ॥ १२ ॥ सत्यव्रतोंऽजलिगतांसहतोयेनभारत ॥ उत्ससर्जनदीतोयेशफरींद्रविडेश्वरः ॥ १३ ॥ तमाहसाऽतिकरुणंमहाकारुणिकंनृपं ॥ यादोभ्योज्ञातिघातिभ्योदीनांमांदीनवत्सल ॥ कथंविसृजसेराजन्भीतामस्मिन्सरिज्जले ॥ १४ ॥ तमात्मनोऽनुग्रहार्थंप्रीत्यामत्स्यवपुर्धरं ॥ अजानन्रक्षणार्थायशफर्याःसमनोदधे ॥ १५ ॥ तस्यादीनतरंवाक्यमाश्रुत्यसमहीपतिः ॥ कलशाप्सुनिधायैनांदयालुर्निन्यआश्रमं ॥ १६ ॥ सातुतत्रैकरात्रेणवर्धमानाकमंडलौ ॥ अलब्ध्वात्मावकाशंवाइदमाहमहीपतिं ॥ १७ ॥ नाहंकमंडलावस्मिन्कृच्छ्रंवस्तुमिहोत्सहे ॥ कल्पयौकःसुविपुलंयत्राहंनिवसेसुखं ॥ १८ ॥ सएनांततआदायन्यधादौदंचनोदके ॥ तत्रक्षिप्तामुहूर्तेनहस्तत्रयमवर्धत ॥ १९ ॥ नमएतदलंराजन्सुखंवस्तुमुदंचनं ॥ पृथुदेहिपदंमह्यंयत्त्वाऽहंशरणंगता ॥ २० ॥ ततआदायसाराज्ञाक्षिप्ताराजन्सरोवरे ॥ तदावृत्यात्मनातोयंमहामीनोऽन्ववर्धत ॥ २१ ॥ नैतन्मेस्वस्तयेराजनुदकंसलिलौकसः ॥ निधेहिरक्षायोगेनह्रदेमामविदासिनि ॥ २२ ॥ इत्युक्तःसोऽनयन्मत्स्यंतत्रतत्राविदासिनि ॥ जलाशयेसंमितंतंसमुद्रेप्राक्षिपज्झषं ॥ २३ ॥ क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिहमांमकरादयः ॥ अदंत्यतिबलावीरमांनेहोत्स्रष्टुमर्हसि ॥ २४ ॥ एवंविमोहितस्तेनवदतावल्गुभारतीं ॥ तमाहकोभवानस्मान्मत्स्यरूपेणमोहयन् ॥ २५ ॥ नैवंवीर्योजलचरोदृष्टोऽस्माभिःश्रुतोऽपिच ॥ योभवान्योजनशतमह्नाऽभिव्यानशेसरः ॥ २६ ॥

णिकस्थेजले ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ रक्षायोगेनरक्षायांयायोगेनउपायेन यथामहान्ह्रदप्राप्तेरर्वाक्जलंविनानशुष्येयंतेनोपायेननिधेहि अविदासिनिअनुपक्षये ॥ २२ ॥ संमितं तत्तज्जलाशयपरिमितं ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अभिव्यानशे अभितोव्याप्तवान् ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ मुख्यः सत्यः आत्माचगतिश्चआश्रयः ॥ २८ ॥ २९ ॥ हेअरविंदाक्ष पृथगात्मनांदेहाद्यभिमानिनांसतामितरेषांपदोपसर्पणंय थामृषाभवेत्तथासुहृत्प्रियात्मनस्तवपदोपसर्पणंमृषानभवेत् यद्यस्मान्नोभक्तानामद्भुतंवपुरदीदृशः दर्शितवानसि पाठांतरेपृथगात्मनोभे ददर्शिनःपुंसःअसतांपरिच्छिन्नानांपदोपसर्पणंयथामृषेत्यर्थः॥ ३० ॥एकांतजनाभक्ताःप्रियायस्य॥ ३१॥ अप्ययांभोधौप्रलयार्णवे त्रैलो

नूनंत्वंभगवान्साक्षात्हरिर्नारायणोऽव्ययः॥ अनुग्रहायभूतानांधत्सेरूपंजलौकसां॥ २७ ॥ नमस्तेपुरुषश्रे ष्ठस्थित्युत्पत्त्यप्ययेश्वर॥ भक्तानांनःप्रपन्नानांमुख्योह्यात्मगतिर्विभो॥ २८ ॥ सर्वेलीलावतारास्तेभूतानां भूतिहेतवः॥ ज्ञातुमिच्छाम्यदोरूपंयदर्थंभवताधृतं॥ २९ ॥ नतेऽरविंदाक्षपदोपसर्पणंमृषाभवेत्सर्वसुहृत्प्रि यात्मनः॥ यथेतरेषांपृथगात्मनांसतामदीदृशोयद्वपुरद्भुतंहिनः॥ ३० ॥ श्रीशुकउवाच इतिब्रुवाणंनृप तिंजगत्पतिःसत्यव्रतंमत्स्यवपुर्युगक्षये॥ विहर्तुकामःप्रलयार्णवेऽब्रवीच्चिकीर्षुरेकांतजनप्रियःप्रियं॥ ३१॥ श्रीभगवानुवाच सप्तमेऽद्यतनादूर्ध्वमहन्येतदरिंदम॥ निमंक्ष्यत्यप्ययांभोधौत्रैलोक्यंभूर्भुवादिकं॥ ३२॥ त्रिलोक्यांलीयमानायांसंवर्तांभसिवैतदा॥ उपस्थास्यतिनौःकाचिद्विशालात्वांमयेरिता ॥ ३३ ॥ त्वंताव दोषधीःसर्वाबीजान्युच्चावचानिच॥ सप्तर्षिभिःपरिवृतःसर्वसत्वोपबृंहितः ॥ ३४ ॥ आरुह्यबृहतींनावंवि चरिष्यस्यविक्लवः॥ एकार्णवेनिरालोकेऋषीणामेववर्चसा ॥ ३५ ॥ दोधूयमानांतांनावंसमीरेणबलीय सा॥ उपस्थितस्यमेशृंगेनिबध्नीहिमहाहिना॥ ३६॥ अहंत्वामृषिभिःसाकंसहनावमुदन्वति॥ विकर्षन्विच रिष्यामियावद्ब्राह्मीनिशाप्रभो॥ ३७॥ मदीयंमहिमानंचपरंब्रह्मेतिशब्दितं॥ वेत्स्यस्यनुगृहीतंमेसंप्रश्नैर्विवृ तंहृदि॥ ३८॥

क्यंभूर्भुवआदिकमित्यर्थः ॥ ३२॥ संवर्तांभसिप्रलयोदके त्वामुपस्थास्यति प्राप्स्यति ॥ ३३॥ ओषधीः आदायेतिशेषः ॥ ३४ ॥ ऋषीणामेवालोकेनविचरिष्यसि ॥ ३५ ॥ महाहिनावासुकिना ॥ ३६ ॥ ३७॥ मेमयाअनुगृहीतंप्रसादीकृतं हृदिअपरोक्षंवेत्स्यसि त्वयाकृतैःसंप्रश्नैः मेमयाविवृतंप्रकाशितंसंतं ॥ ३८॥

॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥वरत्रेणदोरकरूपेण ॥४५॥सागरंतारयिष्यंतंतरिष्यन्निवसागरं॥सत्यव्रतोगुरुत्वेनतुष्टावहरिमष्टभिः॥ अत्रेदंचिंत्यं किमयंमहाप्रलयोदैनंदिनोवाइति तत्रतावत् ब्राह्मोलयइतियोऽसावस्मिन्महाकल्पेइतिचोक्तेर्महाप्रलयइतिप्राप्तेनेतिब्रूमः महाप्रलयेपृथिव्यादीनामवशेषासंभवात् यावद्ब्राह्मीनिशेत्याद्युक्तिविरोधाच्च अतोदैनंदिनइतियुक्तं नचैतदपिसंगच्छते सांवर्तकैरनावृष्ट्यादिभिर्विना अकस्मादेवसप्तमेहनित्रैलोक्यंनिमंक्ष्यतीतिमत्स्योक्तेरनुपपत्तेः यच्चोक्तंप्रथमस्कंधे रूपंसजगृहेमात्स्यंचाक्षुषोंऽतरसंप्लवे॥नाव्यारोप्यमहीमय्यामपाद्वैवस्वतंमनुमिति तदपितदादुर्घटं नहिप्रलयद्वयेऽपिमहीमय्यांनाव्यारोहःसंभवति नचचाक्षुषमन्वंतरेप्रलयोऽस्ति तथाचसतिसप्तमोमनुर्वैवस्वतइत्यपिदुर्घटंस्यात् त्वंतावदोषधीःसर्वाइत्यादिनिर्देशोपिनसंगच्छते नहितदाओषध्यादीनांसत्वानांचावशेषः

इत्थमादिश्यराजानंहरिरंतरधीयत॥ सोऽन्ववैक्षततंकालंयंहृषीकेशआदिशत्॥ ३९ ॥ आस्तीर्यदर्भान्प्राक्कूलान्राजर्षिःप्रागुदङ्मुखः॥ निषसादहरेःपादौचिंतयन्मत्स्यरूपिणः॥ ४० ॥ ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्लावयन्महीं॥वर्धमानोमहामेघैर्वर्षद्भिःसमदृश्यत ॥ ४१ ॥ ध्यायन्भगवदादेशंददृशेनावमागतां ॥ तामारुरोह विप्रेंद्रैरादायौषधिवीरुधः ॥ ४२ ॥ तमूचुर्मुनयःप्रीताराजन्ध्यायस्वकेशवं ॥ सवैनःसंकटादस्मादविता शंविधास्यति ॥४३॥ सोऽनुध्यातस्ततोराज्ञाप्रादुरासीन्महार्णवे॥ एकशृंगधरोमत्स्योहैमोनियुतयोजनः ॥ ॥४४॥ निबध्यनावंतच्छृंगेयथोक्तोहरिणापुरा॥ वरत्रेणाहिनातुष्टस्तुष्टावमधुसूदनं॥४५॥ राजोवाच अनाद्यविद्योपहतात्मसंविदस्तन्मूलसंसारपरिश्रमातुराः॥ यदृच्छयेहोपसृतायमाप्नुयुर्विमुक्तिदोनःपरमोगुरुर्भवान्॥ ४६॥

संभवति तस्मादन्यथावर्ण्यते नैवायंवास्तवःकोपिप्रलयः किंतुसत्यव्रतस्यज्ञानोपदेशायाविर्भूतोभगवान् वैराग्यार्थमकस्मात्प्रलयमिवदर्शयामास यथाऽस्मिन्नेववैवस्वतमन्वंतरेमार्कंडेयायदर्शितवान् तदपेक्षयैवमहाकल्पेऽस्मिन्निति विशेषणंसंगच्छते तथाच ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःसमदृश्यतइतितस्यैवतथादर्शनमुक्तमित्येषादिक् प्रस्तुतंस्तोत्रंव्याख्यास्यामः तत्र नानायोनिषुसंसरतः स्वस्यभगवत्कृपयैवतत्प्राप्तिंदृष्ट्वा मुक्तयेतमेवप्रार्थयते अनादिर्याअविद्यातयाउपहता आवृताआत्मनःसंविद्येषां ते अतएवाविद्यामूलैः संसारपरिश्रमैः आतुराः इहसंसारे यदृच्छयायदनुग्रहादेवउपसृताः आश्रिताःसंतोयमाप्नुयुः प्राप्नुवंति सभवानेवसाक्षान्नोगुरुःसन् ग्रंथिंभिंद्यादित्युत्तरेणान्वयः ॥ ४६ ॥

ननुवैराग्यं विनाकुतोमुक्तिः तर्हितस्यत्वत्सेवैकफलत्वात्सेवामादिशेत्याशयेनाह जनइति अबुधोयंजनः असुखंयथाभवतितथाकर्म समीहते तांसुखेच्छां नोत्तदयरूपंग्रंथिसंभिद्यात् यतः सएवनःपरमोगुरुः ॥४७॥ ननुयज्ञदानादिभिः सत्वशुद्धिं विनाकथंग्रंथिभेदःस्यात्तत्राह यत्सेवयेति यस्यसेवयैवपुमानात्मनोमनसोमलंतमोविजह्यात् एषहीनमलः निजंवर्णंचस्वरूपंभजेत् सईशोनोगुरुः भूयात् यतः सएवगुरोरपिपरमोगुरुः मलहानेदृष्टांतः रुद्ररोदनंरुद्रस्यरोदनंरजतं यदरोदीत्तद्रुद्रस्यरुद्रत्वंयदवशीर्यततद्रजतंहिरण्यमभवदितिश्रुतेः तद्यथाऽग्नेःसंपर्कान्मलंजहातिस्वंवर्णंभजते नतुक्षालनादिभिः तथानयज्ञादिभिर्मलत्यागःकिंतुत्वत्सेवयैवतेषांतुसेवांगत्वमितिभावः ॥४८॥

जनोऽबुधोयंनिजकर्मबंधनःसुखेच्छयाकर्मसमीहतेऽसुखं॥ यत्सेवयातांविधुनोत्यसन्मतिंग्रंथिंसभिंद्याद्धृदयंसनोगुरुः ॥ ४७ ॥ यत्सेवयाऽग्नेरिवरुद्ररोदनंपुमान्विजह्यान्मलमात्मनस्तमः ॥भजेतवर्णंनिजमेषसोव्ययोभूयात्सईशःपरमोगुरुर्गुरुः॥ ४८॥ नयत्प्रसादायुतभागलेशमन्येचदेवागुरवोजनाःस्वयं॥ कर्तुंसमेताःप्रभवंतिपुंसस्तमीश्वरंत्वांशरणंप्रपद्ये ॥ ४९॥ अचक्षुरंधस्ययथाऽग्रणीःकृतस्तथाजनस्याविदुषोऽबुधोगुरुः॥ त्वमर्कदृक्सर्वदृशांसमीक्षणोवृतोगुरुर्नःस्वगतिंबुभुत्सतां॥ ५० ॥ जनोजनस्यादिशतेसतींमतिंययाप्रपद्येतदुरत्ययंतमः॥ त्वंत्वव्ययंज्ञानममोघमंजसाप्रपद्यतेयेनजनोनिजंपदं॥५१॥त्वंसर्वलोकस्यसुहृत्प्रियेश्वरोह्यात्मागुरुर्ज्ञानमभीष्टसिद्धिः॥ तथापिलोकोनभवंतमंधधीर्जानातिसंतंहृदिबद्धकामः॥५२॥

परमेश्वरत्वंपरमगुरुत्वंचप्रपंचयन्नाह नेति यत्प्रसादस्यायुतभागःतस्यलेशमात्रमपिअन्येदेवादयः सर्वेसमेताअपि स्वयंतन्निरपेक्षाःसंतः कर्तुंनप्रभवंति ॥४९॥ तदेवदृष्टांतेनस्पष्टयन्नाह अचक्षुरिति अविदुषोजनस्यअबुधोऽविद्वान्गुरुस्तथैव अर्कप्रकाशवत्स्वतएवदृक्ज्ञानं यस्यसः अर्कदृक् अतःसर्वदृशांसर्वेंद्रियाणांसमीक्षणःप्रकाशकः अतएवस्वगतिंबोद्धुमिच्छद्भिःनोऽस्माभिर्गुरुर्वृतोसि॥५०॥ किंच प्राकृतोगुरुरनर्थहेतुरित्याह जनइति आदिशतेउपदिशति असतींमतिमर्थकामादिमतिं तमःसंसारं ॥ ५१ ॥ ननुतर्हिसर्वोपिलोकोमामेवकिन्नोपसरति अज्ञानादित्याह त्वमिति प्रियश्चासौईश्वरश्च ॥५२॥

अहंतुत्वामेवशरणंयामीत्याह तंत्वामिति प्रतिबोधनायउपदेशाय अर्थदीपैः परमार्थप्रकाशकैः हृदये भवान् ग्रंथीन्अहंकारादीन् स्वमोकः स्वंरूपंविवृणुप्रकाशय ॥५३॥ नृपतिंप्रति ॥५४॥ पुराणसंहितांमत्स्यपुराणमशेषतः अब्रवीदित्यनुषंगः ॥ ५५॥५६ ॥अतीतः पूर्वोयःप्रलयः तस्यापायेअवसाने ॥ ५७ ॥ ज्ञानंशास्त्रीयंविज्ञानमनुभवः ॥ ५८ ॥५९॥ योयंहरेरवतारस्तंयः प्रकीर्तयेत् ॥६०॥ सत्यव्रतो

तंत्वामहंदेववरंवरेण्यंप्रपद्यईशंप्रतिबोधनाय॥ छिंध्यर्थदीपैर्भगवन्वचोभिर्ग्रंथीन्हृदय्यान्विवृणुस्वमोकः ॥५३॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तवंतंनृपतिंभगवानादिपूरुषः॥ मत्स्यरूपीमहांभोधौविहरंस्तत्त्वमब्रवीत्॥ ॥५४॥ पुराणसंहितांदिव्यांसांख्ययोगक्रियावतीं॥ सत्यव्रतस्यराजर्षेरात्मगुह्यमशेषतः॥५५॥ अश्रौषीदृषिभिःसाकमात्मतत्त्वमसंशयं॥ नाव्यासीनोभगवताप्रोक्तंब्रह्मसनातनं॥५६॥ अतीतप्रलयापायउत्थितायसवेधसे॥ हत्वाऽसुरंहयग्रीवंवेदान्प्रत्याहरद्धरिः॥५७॥ सतुसत्यव्रतोराजाज्ञानविज्ञानसंयुतः॥ विष्णोःप्रसादात्कल्पेऽस्मिन्नासीद्वैवस्वतोमनुः ॥ ५८ ॥ सत्यव्रतस्यराजर्षेर्मायामत्स्यस्यशार्ङ्गिणः ॥ संवादंमहदाख्यानंश्रुत्वामुच्येतकिल्बिषात्॥ ५९ ॥ अवतारोहरेर्योयंकीर्तयेदन्वहंनरः ॥ संकल्पास्तस्यसिध्यंतिसयातिपरमांगतिं॥ ६० ॥ प्रलयपयसिधातुःसुप्तशक्तेर्मुखेभ्यःश्रुतिगणमपनीतंप्रत्युपादत्तहत्वा॥ दितिजमकथयद्योब्रह्मसत्यव्रतानांतमहमखिलहेतुंजिह्ममीनंनतोऽस्मि॥ ६१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेमत्स्यावतारचरितानुवर्णनंनामचतुर्विंशोऽध्यायः॥२४॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥७॥ ॥७॥

नासत्यव्रतस्यऋषीणांच छत्रिणोगच्छंतीतिवर्ल्लिंगसमवायाद्बहुवचनं जिह्ममीनंमायामत्स्यं ॥६१॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायामष्टमस्कंधेश्रीधरस्वामिविरचितायांभावार्थदीपिकायांचतुर्विंशोऽध्यायः॥२४॥ श्रीगोपालोविजयते ॥७॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कंधः समाप्तः ॥

॥ अथ श्रीमद्भागवते नवमस्कंधः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः गुणायंगुणताऽवाप्यैवणुनेकरुणानिधिः॥तमहंशरणंयामिपरमानंदमाधवं ॥ १ ॥ त्रिगुणाष्टभिरध्यायैर्वैवस्वतसुतान्वयः॥ नवमेकृष्णसत्कीर्तिप्रसंगायवितन्यते ॥ २॥ एवमुक्तोऽष्टमस्कंधेसद्धर्मःसत्त्वशोधकः॥कर्तृपालकवक्त्रादिमन्वादीनांनिरूपणैः ॥ ३॥ सद्धर्म शुद्धसत्त्वानामंतरंगेशसत्कथा॥सूर्यसोमान्वयाख्यानैरधुनासंगतोच्यते ॥४ ॥ तत्रच त्रयोदशभिरध्यायैःसूर्यवंशोनुवर्ण्यते॥एकादशभिर

श्रीगणेशायनमः ॥ राजोवाच मन्वंतराणिसर्वाणित्वयोक्तानिश्रुतानिमे ॥ वीर्याण्यनंतवीर्यस्यहरेस्तत्रकृतानिच ॥ १ ॥ योऽसौसत्यव्रतोनामराजर्षिर्द्रविडेश्वरः ॥ ज्ञानंयोऽतीतकल्पांतेलेभेपुरुषसेवया ॥ २ ॥ सवैविवस्वतःपुत्रोमनुरासीदितिश्रुतं ॥ त्वत्तस्तस्यसुताश्चोक्ताइक्ष्वाकुप्रमुखान्नृपाः ॥ ३॥ तेषांवंशंपृथक्ब्रह्मन्वंश्यानुचरितानिच ॥ कीर्त्तयस्वमहाभागनित्यंशुश्रूषतांहिनः ॥ ४ ॥ येभूतायेभविष्याश्चभवंत्यद्यतनाश्चये ॥ तेषांनःपुण्यकीर्तीनांसर्वेषांवदविक्रमान् ॥ ५॥ सूतउवाच एवंपरीक्षिताराज्ञासदसिब्रह्मवादिनां॥ पृष्टःप्रोवाचभगवान्शुकःपरमधर्मवित् ॥ ६॥ श्रीशुकउवाच श्रूयतांमानवोवंशःप्राचुर्येणपरंतप ॥ नशक्यतेविस्तरतोवक्तुंवर्षशतैरपि ॥ ७॥ परावरेषांभूतानामात्मायःपुरुषःपरः ॥ सएवासीदिदंविश्वंकल्पांतेऽन्यन्नकिंचन॥८॥ तस्यनाभेःसमभवत्पद्मकोशोहिरण्मयः ॥ तस्मिन्जज्ञेमहाराजस्वयंभूश्चतुराननः॥९॥ मरीचिर्मनसस्तस्यजज्ञेतस्यापिकश्यपः ॥ दाक्षायण्यांततोदित्यांविवस्वानभवत्सुतः ॥ १० ॥ ततोमनुःश्राद्धदेवःसंज्ञायामासभारत ॥ श्रद्धायांजनयामासदशपुत्रान्सआत्मवान् ॥ ११ ॥ इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टधृष्टकरूषकान् ॥ नरिष्यंतंपृषध्रंचनभगंचकविंविभुः ॥ १२ ॥

ध्यायैःसोमवंशस्ततःपरैः ॥ ५ ॥ तत्रतुप्रथमेध्यायेवैवस्वतसुतान्वये॥सोमवंशप्रवेशोत्तयैसुद्युम्नस्त्रीत्वमुच्यते ॥ ६॥ उक्तानुवादपूर्वकंवैवस्वतमनोर्वंशंपृच्छति मन्वंतराणीतिपंचभिः॥ १ ॥२॥ ॥३॥ ४ ॥ ५॥ ६ ॥७॥ अनुक्तवंशंवक्तुंपूर्वोक्तमेवतावद्वंशप्रवर्त्तकंश्रीआदिनारायणमारभ्यानुस्मारयति परावरेषामितिपंचभिः॥८॥ ॥९॥१०॥११॥ नभागंचेतिपाठेपिनभगएवनाभागः ॥१२॥

सूर्यपौत्रस्य सुद्युम्नस्य स्त्रीत्वे सतिबुधात्पुरूरवःप्रभृतिसोमवंशसंचारं वक्तुं सप्रस्तावमिलोपाख्यानमाह अप्रजस्यमनोःपूर्वमित्यादिनायाव दध्यायसमाप्तिं ॥ १३ ॥ पूर्वमिक्ष्वाकुप्रभृतीनामुत्पत्तेःप्राक् दुहित्रर्थं ममकन्यायथाभवेत् तथायजेतिहोतारंसम्यगयाचत पयएवव्रत

अप्रजस्यमनोःपूर्वंवसिष्ठोभगवान्किल ॥ मित्रावरुणयोरिष्टिंप्रजार्थमकरोत्प्रभुः ॥ १३ ॥ तत्रश्रद्धामनोःपत्नीहोतारंसमयाचत ॥ दुहित्रर्थमुपागम्यप्रणिपत्यपयोव्रता ॥ १४ ॥ प्रेषितोऽध्वर्युणाहोतायत्तयासुसमाहितः ॥ हविषिव्यचरत्तेनवषट्कारंगृणन्द्विजः ॥ १५ ॥ होतुस्तद्व्यभिचारेणकन्येलानामसाऽभवत् ॥ तांविलोक्यमनुःप्राहनातिहृष्टमनागुरुं ॥ १६ ॥ भगवन्किमिदंजातंकर्मवोब्रह्मवादिनां ॥ विपर्ययमहोकष्टंमैवंस्याद्ब्रह्मविक्रिया ॥ १७ ॥ यूयंमंत्रविदोयुक्तास्तपसादग्धकिल्बिषाः ॥ कुतःसंकल्पवैषम्यमनृतंविबुधेष्विव ॥ १८ ॥ तन्निशम्यवचस्तस्यभगवान्प्रपितामहः ॥ होतुर्व्यतिक्रमंज्ञात्वाबभाषेरविनंदनं ॥ १९ ॥ एतत्संकल्पवैषम्यंहोतुस्तेव्यभिचारतः ॥ तथापिसाधयिष्येतेसुप्रजस्त्वंस्वतेजसा ॥ २० ॥ एवंव्यवसितोराजन्भगवान्सुमहायशाः ॥ अस्तौषीदादिपुरुषमिलायाःपुंस्त्वकाम्यया ॥ २१ ॥ तस्मैकामवरंतुष्टोभगवान्हरिरीश्वरः ॥ ददाविलाऽभवत्तेनसुद्युम्नःपुरुषर्षभः ॥ २२ ॥ सएकदामहाराजविचरन्मृगयांवने ॥ वृतःकतिपयामात्यैरश्वमारुह्यसैंधवं ॥ २३ ॥ प्रगृह्यरुचिरंचापंशरांश्चपरमाद्भुतान् ॥ दंशितोऽनुमृगंवीरोजगामदिशमुत्तरां ॥ २४ ॥ सकुमारोवनंमेरोरधस्तात्प्रविवेशह ॥ यत्रास्तेभगवान्रुद्रोरममाणःसहोमया ॥ २५ ॥ तस्मिन्प्रविष्टएवासौसुद्युम्नःपरवीरहा ॥ अपश्यत्स्त्रियमात्मानमश्वंचवडवांनृप ॥ २६ ॥ तथातदनुगाःसर्वेआत्मलिंगविपर्ययं ॥ दृष्ट्वाविमनसोऽभूवन्वीक्ष्यमाणाःपरस्परं ॥ २७ ॥

माहारोनियतोयस्याः ॥ १४ ॥ अध्वर्युणाहोतर्यजेतिप्रेषितोहोतातेनगृहीतेहविषिसतियत्तयाप्रार्थितंध्यायन्व्यचरत् अयजत् पाठांतरे तत्आध्यायत् वाचावषट्कारंगृणन्वौषडित्युच्चारयन् ॥ १५ ॥ १६ ॥ ब्रह्मविक्रियामंत्रान्यथात्वं ॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रपितामहोवसिष्ठः ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ विगततिमिरमाभासः प्रकाशश्चान्यस्ययासु तथाभूतादिशःकुर्वंतः ॥२९॥३० ॥ प्रसंगंरत्यभिनिवेशं स्त्रीप्रसंगदर्शनकलुषितमनसःसंतः तत्प्रसंगशून्यंनरनारायणाश्रमंययुः॥३१॥३२ ॥ प्रासंगिकमुक्त्वाप्रस्तुतमनुवर्णयति अनुचरीसंयुक्तेतिचवक्तव्ये भूतपूर्वगत्यापुं

राजोवाच कथमेवंगुणोदेशःकेनवाभगवन्कृतः॥ प्रश्नमेनंसमाचक्ष्वपरंकौतूहलंहिनः॥ २८ ॥ श्रीशुकउवाच एकदागिरिशंद्रष्टुमृषयस्तत्रसुव्रताः॥ दिशोवितिमिराभासाःकुर्वंतःसमुपागमन् ॥ २९ ॥ तान्विलोक्यांबिकादेवीविवासाव्रीडिताभृशं॥ भर्त्तुरंकात्समुत्थायनीवीमाश्वथपर्यधात्॥ ३० ॥ ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्यप्रसंगंरममाणयोः॥ निवृत्ताःप्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमं॥३१॥ तदिदंभगवानाहप्रियायाः प्रियकाम्यया॥ स्थानंयःप्रविशेदेतत्सवैयोपिद्भवेदिति॥ ३२ ॥ ततऊर्ध्वंवनंतद्वैपुरुषावर्जयंतिहि ॥ साचानुचरसंयुक्ताविचचारवनाद्वनं॥३३॥अथतामाश्रमाभ्याशेचरंतींप्रमदोत्तमां॥ स्त्रीभिःपरिवृतांवीक्ष्यचकमेभगवान्बुधः॥ ३४ ॥ साऽपितंचमकेसुभ्रूःसोमराजसुतंपतिं ॥ सतस्यांजनयामासपुरूरवसमात्मजं ॥ ॥ ३५॥ एवंस्त्रीत्वमनुप्राप्तःसुद्युम्नोमानवोनृपः॥ सस्मारस्वकुलाचार्यंवसिष्ठमितिशुश्रुम ॥ ३६ ॥ सतस्यतांदशांदृष्ट्वाकृपयाभृशपीडितः॥ सुद्युम्नस्याशयन्पुंस्त्वमुपाधावतशंकरं॥ ३७ ॥ तुष्टस्तस्मैसभगवान्कृषयेप्रियमावहन्॥ स्वांचवाचमृतांकुर्वन्निदमाहविशांपते॥३८॥ मासंपुमान्सभविताभासंस्त्रीतवगोत्रजः॥ इत्थंव्यवस्थयाकामंसुद्युम्नोऽवतुमेदिनीं ॥ ३९ ॥ आचार्यानुग्रहात्कामंलब्ध्वापुंस्त्वंव्यवस्थया॥ पालयामासजगतींनाभ्यनंदन्स्मतंप्रजाः ॥ ४० ॥ तस्योत्कलोगयोराजन्विमलश्चसुतास्त्रयः॥ दक्षिणापथराजानोबभूवुर्धर्मवत्सलाः॥ ४१ ॥ ततःपरिणतेकालेप्रतिष्ठानपतिःप्रभुः॥ पुरूरवसउत्सृज्यगांपुत्रायगतोवनं॥ ॥ ४२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेइलोपाख्यानेप्रथमोऽध्यायः॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

स्त्वनिर्देशः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ आशयन्इच्छन् ॥ ३७ ॥ ३८॥३९॥ नाभ्यनंदन्स्त्रीत्वेलज्जयामासंमासंनिलीयावस्थानात् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥

द्वितीयेमनुपुत्राणांद्वावपुत्रौविरागतः ॥ करूषकादिपंचानांवंशानाहलघुक्रमात् ॥१॥ वैवस्वतोमनुः श्राद्धदेवः ॥१॥ इक्ष्वाकुः पूर्वजो येषांतान्दशपुत्रान्लेभे ॥२॥ तत्रपृषध्रस्यवंशोनाभवदितिसहेतुकमाह पृषध्रस्त्वित्यादिना कविःकनीयानित्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन खड्ग

श्रीशुकउवाच एवंगतेथसुद्युम्नेमनुर्वैवस्वतःसुने ॥ पुत्रकामस्तपस्तेपेयमुनायांशतंसमाः ॥ १ ॥ ततोऽयजन्मनुर्देवमपत्यार्थंहरिंप्रभुं ॥ इक्ष्वाकुपूर्वजान्पुत्रान्लेभेस्वसदृशान्दश ॥ २ ॥ पृषध्रस्तुमनोःपुत्रोगोपालोगुरुणाकृतः ॥ पालयामासगायत्तोरात्र्यांवीरासनव्रतः ॥ ३ ॥ एकदाप्राविशद्गोष्ठंशार्दूलोनिशिवर्षति ॥ शयानागावउत्थायभीतास्तावभ्रमुर्व्रजे ॥ ४ ॥ एकांजग्राहबलवान्साचुक्रोशभयातुरा ॥ तस्यास्तत्क्रंदितंश्रुत्वापृषध्रोऽभिससारह ॥ ५ ॥ खड्गमादायतरसाप्रलीनोडुगणेनिशि ॥ अजानन्नहनद्बभ्रोःशिरःशार्दूलशंकया ॥ ॥ ६ ॥ व्याघ्रोऽपिवृक्णश्रवणोनिस्त्रिंशाग्राहतस्ततः ॥ निश्चक्रामभृशंभीतोरक्तंपथिसमुत्सृजन् ॥ ७ ॥ मन्यमानोहतंव्याघ्रंपृषध्रःपरवीरहा ॥ अद्राक्षीत्स्वहतांबभ्रुंव्युष्टायांनिशिदुःखितः ॥ ८ ॥ तंशशापकुलाचार्यःकृतागसमकामतः ॥ नक्षत्रबंधुःशूद्रस्त्वंकर्मणाभवितामुना ॥ ९ ॥ एवंशप्तस्तुगुरुणाप्रत्यगृह्णात्कृतांजलिः ॥ अधारयद्व्रतंवीरऊर्ध्वरेतामुनिप्रियं ॥ १० ॥ वासुदेवेभगवतिसर्वात्मनिपरेमले ॥ एकांतित्वंगतोभक्त्यासर्वभूतसुहृत्समः ॥ ११ ॥ विमुक्तसंगःशांतात्मासंयताक्षोऽपरिग्रहः ॥ यदृच्छयोपपन्नेनकल्पयन्वृत्तिमात्मनः ॥ ॥ १२ ॥ आत्मन्यात्मानमाधायज्ञानतृप्तःसमाहितः ॥ विचचारमहीमेतांजडांधबधिराकृतिः ॥ १३ ॥ एवंवृत्तोवनंगत्वादृष्ट्वादावाग्निमुत्थितं ॥ तेनोपयुक्तकरणोब्रह्मप्रापपरंमुनिः ॥ १४ ॥

पाणेःसतस्तिष्ठतोजागरणंवीरासनं तदेवव्रतंयस्य यत्तः अवहितःसन् गाःपालयामास ॥३॥ शार्दूलोव्याघ्रः ॥४॥५॥ प्रलीनाउडुगणायस्मिन्तस्मिन्समये बभ्रोः कपिलायाःगोः ॥६॥ गांकामतोनजघानेतिख्यापयितुंवृक्णश्रवणइत्याद्युक्तं ॥७॥ व्युष्टायांप्रभातायां ॥ ८ ॥ क्षत्रबंधुरपित्वंनभविताअपितुशूद्रोभवितेति ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ उपयुक्तकरणः दग्धदेहः ॥ १४ ॥

कवेरपिवंशोनाभवदित्याह कविरिति बंधुभिःसहराज्यंविसृज्य ॥ १५॥१६॥ ब्रह्मभूयंब्राह्मणत्वं नृगस्यवंशः पुत्रःसुमतिः ततोभूतज्योतिः ततोवसुः ॥१७॥ ओघवतःपिता तत्पुत्रोऽप्योघवानेवेत्यर्थः ॥१८॥ तदेवंत्रिभिःश्लोकैःकरूषधृष्टनृगाणांवंशाउक्ताः नरिष्यंतस्यवंशमाह चित्रसेनइतिसार्द्धैस्त्रिभिः ततइत्यादेर्यत्राधिक्यंस्यात् तत्रानंतर्येततइत्यादिपदंव्याख्येयं यत्रतुन्यूनत्वंतत्रपूर्वस्यपरस्यवानुषंगादि

कविःकनीयान्विषयेषुनिस्पृहोविसृज्यराज्यंसहबंधुभिर्वनं॥निवेश्यचित्तेपुरुषंस्वरोचिषंविवेशकैशोरवयाःपरंगतः॥१५॥करूषान्मानवादासन्कारूषाःक्षत्रजातयः॥उत्तरापथगोप्तारोब्रह्मण्याधर्मवत्सलाः॥१६॥धृष्टाद्धार्ष्टमभूत्क्षत्रंब्रह्मभूयंगतंक्षितौ॥नृगस्यवंशःसुमतिर्भूतज्योतिस्ततोवसुः॥१७॥वसोःप्रतीकस्तत्पुत्रओघवानोघवत्पिता॥कन्याचौघवतीनामसुदर्शनउवाहतां॥ १८ ॥ चित्रसेनोनरिष्यंताद्दक्षस्तस्यसुतोऽभवत्॥तस्यमीढ्वांस्ततःकूर्चइंद्रसेनस्तुतत्सुतः॥ १९ ॥ वीतिहोत्रस्त्विंद्रसेनात्तस्यसत्यश्रवाअभूत्॥उरुश्रवाःसुतस्तस्यदेवदत्तस्ततोऽभवत्॥ २०॥ ततोऽग्निवेश्योभगवानग्निःस्वयमभूत्सुतः॥कानीनइतिविख्यातोजातूकर्ण्योमहानृषिः ॥ २१ ॥ ततोब्रह्मकुलंजातमाग्निवेश्यायनंनृप॥नरिष्यंतान्वयःप्रोक्तोदिष्टवंशमतःशृणु॥ २२ ॥नाभागोदिष्टपुत्रोऽन्यःकर्मणावैश्यतांगतः॥भलंदनःसुतस्तस्यवत्सप्रीतिर्भलंदनात्॥२३॥वत्सप्रीतेःसुतःप्रांशुस्तत्सुतंप्रमतिंविदुः॥ खनित्रःप्रमतेस्तस्माच्चाक्षुषोऽथविविंशतिः॥ २४ ॥ विविंशतिसुतोरंभःखनिनेत्रोऽस्यधार्मिकः॥करंधमोमहाराजतस्यासीदात्मजोनृपः॥ २५ ॥तस्यावीक्षित्सुतोयस्यमरुत्तश्चक्रवर्त्यभूत्॥संवर्त्तोयाजयद्यंवैमहायोग्यंगिरःसुतः ॥ २६॥ मरुत्तस्ययथायज्ञोनतथाऽन्यस्यकश्चन॥सर्वंहिरण्मयंत्वासीद्यत्किंचिच्चास्यशोभनं॥ २७॥

तिव्याख्येयं ॥१९॥२०॥ अग्निवेश्यएवकानीनइतिजातूकर्ण्यइतिचविख्यातः ॥२१॥२२॥दिष्टस्यपुत्रोनाभागोवक्ष्यमाणनाभागादन्यइतिभ्रांतिव्युदासार्थमनुवादमात्रं ॥२३॥२४॥२५॥अंगिरसःसुतोमहायोगीसंवर्त्तोयमयाजयत् समरुत्तः ॥२६॥ अस्ययत्किंचित्पात्रादिकमस्ति तत्तुसर्वंहिरण्मयंशोभनमासीत् ॥ २७ ॥

अमायत् अहृष्यत् ॥२८॥२९॥३०॥ यतः यस्यां तृणबिंदोः पुत्रा अभवन् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तानेवाह विशालइति तस्य तृणबिंदोः सुताः ॥३३॥ सहदेवजः देवजेन सहितः पाठांतरे नामान्यत्वमात्रमर्थस्तु सएव ॥ ३४॥३५ ॥ वैशालभूपालाः विशालस्यान्वये जाताः ॥ ३६ ॥

अमाद्यदिंद्रःसोमेनदक्षिणाभिर्द्विजातयः ॥ मरुतःपरिवेष्टारोविश्वेदेवाःसभासदः ॥ २८ ॥ मरुत्तस्यदमःपुत्रस्तस्यासीद्राज्यवर्द्धनः ॥ सुधृतिस्तत्सुतोजज्ञेसौधृतेयोनरःसुतः ॥ २९ ॥ तत्सुतःकेवलस्तस्माद्बंधुमान्वेगवांस्ततः ॥ बंधुस्तस्याभवद्यस्यतृणबिंदुर्महीपतिः ॥ ३० ॥ तंभेजेऽलंबुषादेवीभजनीयगुणालयं ॥ वराप्सरायतःपुत्राःकन्याचेडविडाऽभवत् ॥ ३१ ॥ तस्यामुत्पादयामासविश्रवाधनदंसुतं ॥ प्रादायविद्यांपरमामृषिर्योगेश्वरात्पितुः ॥ ३२ ॥ विशालःशून्यबंधुश्चधूम्रकेतुश्चतत्सुताः ॥ विशालोवंशकृद्राजावैशालींनिर्ममेपुरीं ॥ ३३ ॥ हेमचंद्रःसुतस्तस्यधूम्राक्षस्तस्यचात्मजः ॥ तत्पुत्रात्संयमादासीत्कृशाश्वःसहदेवजः ॥ ३४ ॥ कृशाश्वात्सोमदत्तोभूद्योऽश्वमेधैरिडस्पतिं ॥ इष्ट्वापुरुषमापाग्र्यांगतिंयोगेश्वराश्रितः ॥ ३५ ॥ सौमदत्तिस्तुसुमतिस्तत्सुतोजनमेजयः ॥ एतेवैशालभूपालास्तृणबिंदोर्यशोधराः ॥ ३६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच शर्यातिर्मानवोराजाब्रह्मिष्ठःसबभूवह ॥ योवाआंगिरसांसत्रेद्वितीयमहऊचिवान् ॥ १ ॥ सुकन्यानामतस्यासीत्कन्याकमललोचना ॥ तयासार्द्धंवनंगतोह्यगमच्च्यवनाश्रमं ॥ २ ॥ सासखीभिःपरिवृताविचिन्वंत्यंघ्रिपान्वने ॥ वल्मीकरंध्रेददृशेखद्योतेइवज्योतिषी ॥ ३ ॥ तेदैवचोदिताबालाज्योतिषीकंटकेनवै ॥ अविध्यन्मुग्धभावेनसुस्रावासृक्ततोबहु ॥ ४ ॥

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॥७॥ तृतीयेमनुपुत्रस्यशर्यातेःकीर्त्यतेन्वयः ॥ यत्रसौकन्यमाख्यानंरैवतंचमहाऽद्भुतं ॥ १ ॥ ब्रह्मिष्ठः वेदार्थतत्त्वज्ञः तदेवाह योवाइति द्वितीयमहः द्वितीयेऽह्नि क्रियमाणं कर्म ऊचिवान् उवाच तस्य वंशमुत्तानबर्हिरानर्त्तइत्यादिना वक्ष्यति ॥ १ ॥ आदौ तावत्तत्कन्यावृत्तांतमाह सुकन्यानामेत्यादिना ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ भार्गवस्यच्यवनस्यअभद्रमपराधः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ मुग्धेयंममकन्याक्षंतव्यंत्वयेत्युच्यमानेकतिवर्षाण्यस्याविवाहःकृतोनवेत्या
दिवाक्यैःतदभिप्रायंज्ञात्वा तस्मैतांदुहितरंप्रादात् ॥ ९ ॥ १० ॥ हेईश्वरौसद्वैद्यौ युवांमह्यंवयस्तारुण्यंदत्तंसंपादयतं ॥ ११ ॥ असोमपोः
सोमपानरहितयोरपिवांयुवयोः सोमस्यग्रहंसोमपूर्णपात्रंग्रहीष्ये दास्यामीति युवांसोमेनयक्ष्यइत्यर्थः ऐंद्रंवायवंगृह्णातीत्यादिषुद्र

शकृन्मूत्रनिरोधोऽभूत्सैनिकानांचतत्क्षणात् ॥ राजर्षिस्तमुपालक्ष्यपुरुषान्विस्मितोऽब्रवीत् ॥ ५ ॥ अप्यभद्रं
नयुष्माभिर्भार्गवस्यविचेष्टितं ॥ व्यक्तंकेनापिनस्तस्यकृतमाश्रमदूषणं ॥ ६ ॥ सुकन्याप्राहपितरंभीताकिं
चित्कृतंमया ॥ द्वेज्योतिषीअजानंत्यानिर्भिन्नेकंटकेनवै ॥ ७ ॥ दुहितुस्तद्वचःश्रुत्वाशर्यातिर्जातसाध्वसः ॥
मुनिंप्रसादयामासवल्मीकांतर्गतंशनैः ॥ ८ ॥ तदभिप्रायमाज्ञायप्रादाद्दुहितरंमुनेः ॥ कृच्छ्रान्मुक्तस्तमामं
त्र्यपुरंप्रायात्समाहितः ॥ ९ ॥ सुकन्याच्यवनंप्राप्यपतिंपरमकोपनं ॥ प्रीणयामासचित्तज्ञाअप्रमत्तानुवृत्ति
भिः ॥ १० ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यनासत्यावाश्रमागतौ ॥ तौपूजयित्वाप्रोवाचवयोमेदत्तमीश्वरौ ॥ ११ ॥
ग्रहंग्रहीष्येसोमस्ययज्ञेवामप्यसोमपोः ॥ क्रियतांमेवयोरूपंप्रमदानांयदीप्सितं ॥ १२ ॥ बाढमित्यूचतुर्वि
प्रमभिनंद्यभिषक्तमौ ॥ निमज्जतांभवानास्मिन्ह्रदेसिद्धविनिर्मिते ॥ १३ ॥ इत्युक्ताजरयाग्रस्तदेहोधमनि
संततः ॥ ह्रदंप्रवेशितोऽश्विभ्यांवलीपलितविप्रियः ॥ १४ ॥ पुरुषास्त्रयउत्तस्थुरपीच्यावनिताप्रियाः ॥ पद्म
स्रजःकुंडलिनस्तुल्यरूपाःसुवाससः ॥ १५ ॥ तान्निरीक्ष्यवरारोहासरूपान्सूर्यवर्चसः ॥ अजानतीपतिंसाध्वी
अश्विनौशरणंययौ ॥ १६ ॥ दर्शयित्वापतिंतस्यैपातिव्रत्येनतोषितौ ॥ ऋषिमामंत्र्यययतुर्विमानेनत्रिविष्ट
पं ॥ १७ ॥ यक्ष्यमाणोऽथशर्यातिश्च्यवनस्याश्रमंगतः ॥ ददर्शदुहितुःपार्श्वेपुरुषंसूर्यवर्चसं ॥ १८ ॥

व्यदेवतासंबंधानुपपत्त्याग्रह्णातेर्यागपर्यवसायित्वात् ॥ १२ ॥ बाढमित्यभिनंद्यभवानस्मिन्निमज्जतामित्यूचतुः ॥ १३ ॥ ह्रदंप्रवेशितः
तावपितमपिवृद्धंगृहीत्वाप्रविष्टावित्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ अश्विनौशरणंययौ युवांपृथक्स्थित्वामत्पतिंदर्शयतमितिप्रार्थयामासेत्यर्थः
॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ प्रलंभितोवंचितः हेअसति असंमतमनभीष्टं ॥ २० ॥ हेसतांकुलप्रसूते तवमतिरन्यथातद्विपर्ययेणकथमवगताअवसन्नाअध्यवसितेतिवा तदेवाह कुलदूषणंत्विदमित्यादि ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ सद्यस्तत्क्षणमेवमन्युर्यस्यसइंद्रः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

राजादुहितरंप्राहकृतपादाभिवंदनां ॥ आशिषश्चाप्रयुंजानोनातिप्रीतमनाइव ॥ १९ ॥ चिकीर्षितंतेकिमिदं पतिस्त्वयाप्रलंभितोलोकनमस्कृतोमुनिः ॥ त्वंयज्जराग्रस्तमसत्यसंमतंविहायजारंभजसेऽमुमध्वगं ॥ २० ॥ कथंमतिस्तेऽवगताऽन्यथासतांकुलप्रसूतेकुलदूषणंत्विदं ॥ बिभर्षिजारंयदपत्रपाकुलंपितुश्चभर्त्तुश्चनयस्यधस्तमः ॥ २१ ॥ एवंब्रुवाणंपितरंस्मयमानाशुचिस्मिता ॥ उवाचतातजामातातवैषभृगुनंदनः ॥ २२ ॥ शशंसपित्रेतत्सर्वंवयोरूपाभिलंभनं ॥ विस्मितःपरमप्रीतस्तनयांपरिषस्वजे ॥ २३ ॥ सोमेनयाजयन्वीरंग्रहंसोमस्यचाग्रहीत् ॥ असोमपोरप्यश्विनोश्च्यवनःस्वेनतेजसा ॥ २४ ॥ हंतुंतमाददेवज्रंसद्योमन्युरमर्षितः ॥ सवज्रंस्तंभयामासभुजमिंद्रस्यभार्गवः ॥ २५ ॥ अन्वजानंस्ततःसर्वेग्रहंसोमस्यचाश्विनोः ॥ भिषजाविति यत्पूर्वंसोमाहुत्याबहिष्कृतौ ॥ २६ ॥ उत्तानबर्हिरानर्त्तोभूरिषेणइतित्रयः ॥ शर्यातेरभवन्पुत्राआनर्त्ताद्रेवतोऽभवत् ॥ २७ ॥ सोंतःसमुद्रेनगरींविनिर्मायकुशस्थलीं ॥ आस्थितोऽभुंक्तविषयानानर्त्तादीनरिंदम ॥ २८ ॥ तस्यपुत्रशतंजज्ञेककुद्मिज्येष्ठमुत्तमं ॥ ककुद्मीरेवतींकन्यांस्वामादायविभुंगतः ॥ २९ ॥ कन्यावरंपरिप्रष्टुंब्रह्मलोकमपावृतं ॥ आवर्त्तमानेगांधर्वेस्थितोऽलब्धक्षणक्षणं ॥ ३० ॥ तदंतआद्यमानम्यस्वाभिप्रायंन्यवेदयत् ॥ तच्छ्रुत्वाभगवान्ब्रह्माप्रहस्यतमुवाचह ॥ ३१ ॥ अहोराजन्निरुद्धास्तेकालेनहृदियेकृताः ॥ तत्पुत्रपौत्रनप्तृणांगोत्राणिचनशृण्महे ॥ ३२ ॥

विषयान्देशान् आनर्त्तादीन् अभुंक्त अपालयत् ॥ २८ ॥ ककुद्मीज्येष्ठोयस्मिन्तत् विभुंब्रह्माणं ॥ २९ ॥ नलब्धः क्षणोऽवसरोयेन ॥ ३० ॥ आद्यंब्रह्माणं ॥ ३१ ॥ तेत्वया हृदयेयेकृताः तेसर्वेकालेननिरुद्धाः संहृताः ॥ ३२ ॥

त्रिणवसप्तविंशतिचतुर्युगगणितैः विकल्पितोविभक्तः योदेवस्यांशोऽस्तितस्मैनररत्नायदेहि ॥ ३३ ॥ तदेवाह भुवइति॥ ३४॥३५॥ पुण्यजनत्रासात् यक्षभयात्पूर्वमेवचिरंपुरंतत् भ्रातृभिःत्यक्तं ॥ ३६ ॥ इतिनवमेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ॥३॥ ॥ ७॥ ॥ ७ ॥ चतुर्थेमनुपुत्रस्यनभगस्यकथोच्यते ॥ तत्सूनोश्चांबरीषस्यकृत्याप्रतिहतायतः ॥ १ ॥ नभगस्यवंशमाह नभगस्यापत्यंनाभागः नाभागादंबरीषोमहाभागवतोऽभूदितिवक्ष्यन् तद्धेतुत्वेनवंशप्रवर्त्तकस्यनाभागस्यनिष्कपटंचरितंतेनतुश्रीरुद्रप्रसादमाह यंततमित्यादिना ब्रह्मचारिणंबहुकालंगुरुकुलेवसंतंनैष्ठिकोऽसावितिमत्वाविभागसमयेतस्मैभागमप्रकल्प्यैवभ्रातरः सर्वंदायंविभज्यगृहीत्वा पश्चात्गुरुकुला

कालोभियातस्त्रिणवचतुर्युगविकल्पितः॥ तद्गच्छदेवदेवांशोबलदेवोमहाबलः॥ ३३ ॥ कन्यारत्नमिदंराजन्नररत्नायदेहिभो॥ भुवोभारावतारायभगवान्भूतभावनः॥ ३४ ॥ अवतीर्णोनिजांशेनपुण्यश्रवणकीर्त्तनः॥ इत्यादिष्टोऽभिवंद्याजंनृपःस्वपुरमागतः॥ ३५॥ त्यक्तंपुण्यजनत्रासाद्भ्रातृभिर्दिक्ष्ववस्थितैः॥ सुतांदत्वाऽनवद्यांगींबलायबलशालिने॥ बदर्याख्यंगतोराजातप्तुंनारायणाश्रमं॥ ३६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच नाभागोनभगापत्यंयंततंभ्रातरःकविं॥ यविष्ठंव्यभजन्दायंब्रह्मचारिणमागतं॥ १॥ भ्रातरोऽभांक्तकिंमह्यं भजामपितरंतव॥ त्वांमआर्यास्तताभांक्षुर्मापुत्रकतदादृथाः॥ २ ॥

दागतंयंभागार्थिनंकविंविद्वांसंयविष्ठंप्रतिततंतातंपितरंदायंव्यभजन्नित्यर्थः॥१॥ एतदेवप्रश्नोत्तराभ्यांदर्शयति तत्रनाभागः पृच्छति हेभ्रातरः मह्यंकिमभंक्तव्यभजंत कंभागंमदर्थंयूयंप्रकल्पितवंतः भ्रातरआहुः तदाविस्मृतमस्माभिरिदानींतुतवपितरंविभजाम त्वंपितरंगृहाणेत्यर्थः सचपितरंगत्वाह ततहेतातआर्याः श्रेष्ठाः मेममत्वामभांक्षुः भागंचक्रुः मदीयोभागस्त्वमित्यर्थः पाठांतरे हेतातकिमिदंममाभांक्षुः भजामपितरंतवेत्युक्तवंतः आर्यास्त्वांमह्यंकिमर्थंददुरित्यर्थः पिताआहहेपुत्रकतत्तैरुक्तंमादृथाः प्रतारणमात्रंतैःकृतं तस्मिन्नादरंमाकार्षीः नह्यहंदायइवभोगसाधनमित्यर्थः ॥ २ ॥

तथाऽपितैर्भागत्वेनदत्तोऽहं तवजीवनोपायमुपदेक्ष्यामीत्याह इमइतिसपादाभ्यांद्वाभ्यां अभिप्लवःषडहोभवति पृष्ठ्यःषडहोभवतीति विहितेषुषडहेष्वावर्त्यमानेषुषष्ठंषष्ठमहः कर्मोपेत्यप्राप्य तदनुष्ठानेकर्मणिसुमेधसोऽपितेसूक्तविशेषाज्ञानेनमुह्यंति कवेहेविद्वन्॥३॥तान्म हात्मनोऽपित्वमिदमित्थारौद्रमितिच येयज्ञेनदक्षिणयेतिच त्वंवैश्वदेवेद्वेसूक्तेशंसयपाठय ततःकर्मणिसमाप्तेसति तेस्वर्यंतःस्वर्गंगच्छंतः स्वसत्रेपरिशेषितमवशिष्टमात्मनोधनंतेतुभ्यंदास्यंति अथतस्मात्तान्गच्छेति तथेत्यादिशुकवाक्यं यथावत्कृतवान् सत्रपरिशेषितंसत्राव शिष्टंधनं॥४॥५॥पुरुषः श्रीरुद्रः दृश्यतइतिदर्शनंशरीरं कृष्णंदर्शनंयस्यसः वास्तुकंयज्ञभूमिगतंवसुधनंममेत्युवाच॥६॥तर्हिस्मतदैवममेद

इमेआंगिरसःसत्रमासतेद्यसुमेधसः॥ षष्ठंषष्ठमुपेत्याहःकवेमुह्यंतिकर्मणि॥ ३ ॥ तांस्त्वंशंसयसूक्तेद्वेवैश्व देवेमहात्मनः॥ तेस्वर्यंतोधनंसत्रपरिशेषितमात्मनः॥४॥ दास्यंत्यथततोगच्छतथासकृतवान्यथा॥तस्मैद त्वाययुःस्वर्गंतेसत्रपरिशेषितं ॥ ५ ॥ तंकश्चित्स्वीकरिष्यंतंपुरुषःकृष्णदर्शनः ॥ उवाचोत्तरतोभ्येत्यममेदं वास्तुकंवसु॥ ६ ॥ ममेदमृषिभिर्दत्तमितितर्हिस्ममानवः॥ स्यान्नौतेपितरिप्रश्नःपृष्टवान्पितरंतथा ॥ ७ ॥ यज्ञवास्तुगतंसर्वमुच्छिष्टमृषयःक्वचित्॥ चक्रुर्विभागंरुद्रायसदेवःसर्वमर्हति॥८॥ नाभागस्तंप्रणम्याहत वेशाकिलवास्तुकं॥ इत्याहमेपिताब्रह्मन्शिरसात्वांप्रसादये॥ ९ ॥ यत्तेपिताऽवदद्धर्मंत्वंतुसत्यंप्रभाषसे॥द दामितेमंत्रदृशेज्ञानंब्रह्मसनातनं॥ १० ॥ गृहाणद्रविणंदत्तंमत्सत्रेपरिशेषितं ॥ इत्युक्त्वांतर्हितोरुद्रोभगवा न्सत्यवत्सलः॥ ११ ॥यएतत्संस्मरेत्प्रातःसायंचसुसमाहितः॥ कविर्भवतिमंत्रज्ञोगतिंचैवतथात्मनः॥१२॥

मितिमानवोनाभागःउवाच पुनश्चरुद्रउवाच नौआवयोरस्मिन्विवादे तेपितरिप्रश्नःस्यादिति पृष्टवानितिशुकोक्तिः॥७॥ पृष्टस्यमनोर्वा क्यंयज्ञवास्तुगतमिति उच्छिष्टमुच्चरितं क्वचिदितिदक्षाध्वरे उच्छेषणभागोवैरुद्रइतिश्रुतेश्च किंच सदेवईश्वरः सर्वमप्यर्हतिकिंपुनर्यज्ञा वशिष्टमित्यर्थः॥८॥९॥ श्रीरुद्रआह यत्तेति ॥ १० ॥ इदमाख्यानंश्रुतिप्रसिद्धं तथाहिबह्वृचब्राह्मणं नाभानेदिष्ठंवैमानवंब्रह्मचर्यंवसंतं भ्रातरोनिरभजन् सोऽब्रवीदित्यादि॥ ११॥ अस्याख्यानस्यस्मरणेफलमाह यएतदिति आत्मनोगतिंचप्राप्नोतीतिशेषः॥१२॥

क्वचिदपिनश्यतेहतोब्रह्मशापोऽपिब्राह्मणेनदुर्वाससानिर्मितः कृत्यानलोऽपियंनास्पृशत् अतोऽसौमहाभागवतः अतएवकृतीपुण्यवान्॥
॥१३॥तस्यश्रोतुमिच्छामिचरितमितिशेषः ब्रह्मदंडः कृत्यानलः नप्राभून्नसमर्थोबभूव॥१४॥श्रियंसंपदंविभवमैश्वर्यं अतुलंनिरुपमं॥१५॥
पुंसामतिदुर्लभमपितत्सर्वंस्वप्नवत्संस्तुतंनिरूपितं अनुपादेयंमेने तत्रहेतुः विभवस्यनिर्वाणंनाशंविद्वान् यत् येनविभवेनतन्नाशेनवा पुमा
न् तमो विशतिमोहेनिमज्जति ॥ १६ ॥ नन्वेवंजानंतोऽपिविभवैषिणोदृश्यंते तत्राह वासुदेवइति भावंभक्तिप्राप्तः येनभावेनेदंविश्वंलो
ष्ठवदितितुच्छंस्मृतं॥१७॥ भक्तिमेवसर्वेंद्रियाणांभगवत्परत्वकथनेनप्रपंचयति सवाइतित्रिभिः श्रुतिंश्रोत्रं अच्युतस्यसत्कथानामुदयश्रव

नाभागादंबरीषोभून्महाभागवतःकृती॥नास्पृशद्ब्रह्मशापोपियंनप्रतिहतःक्वचित्॥१३॥ राजोवाच भ
गवन्श्रोतुमिच्छामिराजर्षेस्तस्यधीमतः॥नप्राभूद्यत्रनिर्मुक्तोब्रह्मदंडोदुरत्ययः॥१४॥ श्रीशुकउवाच
अंबरीषोमहाभागःसप्तद्वीपवतींमहीं॥ अव्ययांचश्रियंलब्ध्वाविभवंचातुलंभुवि॥१५॥मेनेऽतिदुर्लभंपुं
सांसर्वंतत्स्वप्नसंस्तुतं॥विद्वान्विभवनिर्वाणंतमोविशतियत्पुमान्॥१६॥ वासुदेवेभगवतितद्भक्तेषुचसा
धुषु॥प्राप्तोभावंपरंविश्वंयेनेदंलोष्ठवत्स्मृतं॥१७॥सवैमनःकृष्णपदारविंदयोर्वचांसिवैकुंठगुणानुवर्णने॥
करौहरेर्मंदिरमार्जनादिषुश्रुतिंचकाराच्युतसत्कथोदये॥१८॥मुकुंदलिंगालयदर्शनेदृशौतद्भृत्यगात्रस्पर्शें
गसंगं॥घ्राणंचतत्पादसरोजसौरभेश्रीमत्तुलस्यारसनांतदर्पिते॥१९॥पादौहरेःक्षेत्रपदानुसर्पणेशिरोहृषी
केशपदाभिवंदने॥कामंचदास्येनतुकामकाम्ययायथोत्तमश्लोकजनाश्रयारतिः॥२०॥एवंसदाकर्मकला
पमात्मनःपरेऽधियज्ञेभगवत्यधोऽक्षजे॥सर्वात्मभावंविदधन्महीमिमांतन्निष्ठविप्राभिहितःशशासह॥२१॥

णेचकारेत्यस्यसर्वत्रान्वयः॥१८॥मुकुंदस्यलिंगानामालयानिस्थानानितेषांदर्शनेदृशौनेत्रे श्रीमत्याः तुलस्याः तत्पादसरोजेनयत्सौरभंत
स्मिन् तदर्पितेतस्मैनिवेदितान्नादौ॥१९॥कामंस्रक्चंदनादिसेवां दास्येनिमित्तेतत्प्रसादस्वीकारायनतुकामकाम्ययाविषयेच्छया कथंच
कार उत्तमश्लोकजनाश्रयारतिर्यथाभवेत्तथा अनेनतद्भक्तेषुचपरंभावंप्राप्तइत्येतत्स्फुटीकृतं॥२०॥ सर्वत्रात्मेतिभावोभावनायस्मिन्तं
आत्मनःस्वस्यकर्मणांकलापंसमूहंभगवतिविदधत् समर्प्यन्तन्निष्ठैर्भागवतैः विप्रैः अभिहितः शिक्षितःसन् महींशशासपालयामास
अनेनाधिकृतोधर्मोपियथावद्दर्शितः ॥ २१ ॥

किंच यज्ञाधिष्ठातारमीश्वरमश्वमेधैरीजेआराधयामास महाविभूत्याउपचितान्यंगानिदक्षिणाश्चयेषुतैः वसिष्ठादिभिर्हेतुभूतैस्ततैः वि स्तृतैः धन्वनिंधन्वदेशेनिरुदकेसरस्वतीमभिस्रोतं तस्याःप्रतिलोममित्यर्थः ॥ २२ ॥ किंच यस्यक्रतुषुसदस्याद्योगीर्वाणेःसहभूषणा दिभिस्तुल्यरूपाः व्यदृश्यंत सइत्थमितिचतुर्थेनान्वयः नचदेवानांनिमेषाभावाद्वैलक्षण्यं यतः अनिमिषाश्चव्यदृश्यंत ननिमिषंतीतित था आश्चर्यदर्शनौत्सुक्येनतेषांनिमेषोपरमादितिभावः ॥ २३ ॥ यस्ययदीयैर्मनुजैरपिस्वर्गोनप्रार्थितः तस्यतुकावार्त्ता ॥ २४॥ आस्तां स्वर्गप्रार्थनशंकाऽपि यद्यतःमुकुंदंहृदिपश्यतस्तान्जनान्कामाविषयाः नसमर्द्धयंति नहर्षयंति कथंभूताः स्वाराज्येनस्वरूपसुखेनपरि

ईजेऽश्वमेधैरधियज्ञमीश्वरंमहाविभूत्योपचितांगदक्षिणैः॥ ततैर्वसिष्ठासितगौतमादिभिर्धन्वन्यभिस्रोतम सौसरस्वतीं॥ २२ ॥ यस्यक्रतुषुगीर्वाणैःसदस्याऋत्विजोजनाः॥ तुल्यरूपाश्चानिमिषाव्यदृश्यंतसुवाससः ॥ २३ ॥ स्वर्गोनप्रार्थितोयस्यमनुजैरमरप्रियः॥ शृण्वद्भिरुपगायद्भिरुत्तमश्लोकचेष्टितं ॥ २४ ॥ समर्द्धयं तितान्कामाःस्वाराज्यपरिभाविताः॥ दुर्लभानापिसिद्धानांमुकुंदंहृदिपश्यतः॥ २५॥ सइत्थंभक्तियोगेनत पोयुक्तेनपार्थिवः॥स्वधर्मेणहरिंप्रीणन्संगान्सर्वान्शनैर्जहौ॥ २६॥ गृहेषुदारेषुसुतेषुबंधुषुद्विपोत्तमस्यंदनवा जिपत्तिषु॥ अक्षय्यरत्नाभरणायुधादिष्वनंतकोशेष्वकरोदसन्मतिं ॥ २७॥ तस्माअदाद्धरिश्चक्रंप्रत्यनीकभ यावहं॥ एकांतभक्तिभावेनप्रीतोभृत्याभिरक्षणं॥ २८॥ आरिराधयिषुःकृष्णंमहिष्यातुल्यशीलया॥ युक्तःसां वत्सरंवीरोदधारद्वादशीव्रतं॥ २९॥ व्रतांतेकार्तिकेमासित्रिरात्रंसमुपोषितः॥ स्नातःकदाचित्कालिंद्यांहरिंमधु वनेऽर्चयत्॥ ३०॥ महाभिषेकविधिनासर्वोपस्करसंपदा॥ अभिषिच्यांबराकल्पैर्गंधमाल्यार्हणादिभिः॥ ३१॥

भाविताः अतिशायिताः अतएवसिद्धानामपिदुर्लभाः यानितिपाठेयान्मनुजान् स्वाराज्येत्यत्रापिद्वितीयांतपाठेमनुजानांविशेषणं य मितिपाठे यमंबरीषं पश्यतामितिपाठेसिद्धानांविशेषणं ॥ २५॥ एवंभगवदाराधनपरस्यकामाद्युपेक्षानैवचित्रमित्युपसंहरति सइत्थमि तिद्वाभ्यां ॥ २६ ॥ २७ ॥ नन्वेवंभूतोसौकथंप्रतिपक्षान्जयेत्तत्राह तस्माइति ॥ २८ ॥ तदेवंतस्यवैराग्यादिकंहरिभक्तिचोक्त्वाब्रह्मदं डोयत्रनप्राभूदितियदुक्तंतदेवद्वादशीव्रतनिष्ठांकथयन्नाह आरिराधयिषुरित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति ॥ २९ ॥ अर्चयत् अडागमा भा[illegible]जार्षः ॥ ३० ॥ ३१ ॥

ब्राह्मणांश्चपूजयामास सिद्धार्थान् आप्तकामान्पूजाऽनपेक्षानपि ॥ ३२ ॥ रूप्यांघ्रीणां पयःशीलादिसंपदोयासांतासां ॥ ३३ ॥ न्यर्बुदानिषट्वष्टिकोटीः ॥ ३४ ॥ तर्हितदैवदुर्वासाः अतिथिः साक्षात्प्रत्यक्षोऽभूत् ॥ ३५ ॥ आनर्च अर्चितवान् अभ्यवहारायभोजनाय ॥ ॥ ३६ ॥ आवश्यकंनैयमिकंमाध्याह्निकंकर्मकर्त्तुंगतः बृहत्ब्रह्म ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ धर्मसंकटमेवाह यद्यतः ब्राह्मणातिक्रमेदोषोअधर्मः द्वां

तद्गतांतरभावेनपूजयामासकेशवं ॥ ब्राह्मणांश्चमहाभागान्सिद्धार्थानपिभक्तितः ॥ ३२ ॥ गवांरुक्मविषाणीनांरूप्यांघ्रीणांसुवाससां ॥ पयःशीलवयोरूपवत्सोपस्करसंपदां ॥ ३३ ॥ प्राहिणोत्साधुविप्रेभ्योगृहेषुन्यर्बुदानिषट् ॥ भोजयित्वाद्विजानग्रेस्वाद्वन्नंगुणवत्तमं ॥ ३४ ॥ लब्धकामैरनुज्ञातःपारणायोपचक्रमे ॥ तस्यतर्ह्यतिथिःसाक्षाद्दुर्वासाभगवानभूत् ॥ ३५ ॥ तमानर्चातिथिंभूपःप्रत्युत्थानासनार्हणैः ॥ ययाचेऽभ्यवहारायपादमूलमुपागतः ॥ ३६ ॥ प्रतिनंद्यसतद्याञ्चांकर्त्तुमावश्यकंगतः ॥ निममज्जबृहद्ध्यायन्कालिंदीसलिलेशुभे ॥ ३७ ॥ मुहूर्त्तार्द्धावशिष्टायांद्वादश्यांपारणंप्रति ॥ चिंतयामासधर्मज्ञोद्विजैस्तद्धर्मसंकटे ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणातिक्रमेदोषोद्वादश्यांयदपारणे ॥ यत्कृत्वासाधुमेभूयादधर्मोवानमांस्पृशेत् ॥ ३९ ॥ अंभसाकेवलेनाथकरिष्येव्रतपारणं ॥ प्राहुरब्भक्षणंविप्राह्यशितंनाशितंचतत् ॥ ४० ॥ इत्यपःप्राश्यराजर्षिश्चिंतयन्मनसाऽच्युतं ॥ प्रत्याचष्टकुरुश्रेष्ठद्विजागमनमेवसः ॥ ४१ ॥ दुर्वासायमुनाकूलात्कृतावश्यकआगतः ॥ राज्ञाऽभिनंदितस्तस्यबुबुधेचेष्टितंधिया ॥ ४२ ॥ मन्युनाप्रचलद्गात्रोभ्रुकुटीकुटिलाननः ॥ बुभुक्षितश्चसुतरांकृतांजलिमभाषत ॥ ४३ ॥ अहोअस्यनृशंसस्यश्रियोन्मत्तस्यपश्यत ॥ धर्मव्यतिक्रमंविष्णोरभक्तस्येशमानिनः ॥ ॥ ४४ ॥ योमामतिथिमायातमातिथ्येननिमंत्र्यच ॥ अदत्वाभुक्तवांस्तस्यसद्यस्तेदर्शयेफलं ॥ ४५ ॥

दश्यामपारणेऽपिदोषः व्रतवैगुण्यं यत्कृत्वायस्मिन्कृते ॥ ३९ ॥ एवंद्विजैःसहविचार्यनिश्चिनोति अंभसेति व्रतस्यपारणंसमाप्ति ततअशितमाहुः अशितंनेतिचाहुः श्रुतिश्च अपोऽश्नातितन्नैवअशितंनैवानशितमिति ॥ ४० ॥ प्रत्याचष्टप्रत्यैक्षत ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रचलत्कंपमानंगात्रं यस्य भृकुटिभ्यांकुटिलमाननंयस्य ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥४६॥४७॥ क्रुद्धमहिपावकोदावाग्निरिव ॥४८॥ निष्फलमुद्वीक्ष्य ॥४९॥ अनुषक्तं पृष्ठतःसंसक्तं मेरोर्गुहांविविक्षुरधावत् ॥५०॥५१॥ अरणमेषमाणः शरणमिच्छन् अजिततेजसोहरेश्चक्रात् ॥ ५२ ॥ एतत्सर्वंयस्य भ्रूभंगमात्रेण तिरोभविष्यति कदाक्रीडायांअवसाने तद पिकदाद्विपरार्द्धसंज्ञेकाले ॥ ५३ ॥ अतोवयंसर्वेयस्यनियममाज्ञांप्रपन्नाःप्राप्ताःसंतोलोकहितंयथाभवति एवंतंनियमंमूर्ध्नर्पितंवहामः

एवंब्रुवाणउत्कृत्यजटांरोषविदीपितः॥ तयासनिर्ममेतस्मैकृत्यांकालानलोपमां ॥ ४६ ॥ तामापतंतींज्वलतींमसिहस्तांपदाभुवं ॥ वेपयंतींसमुद्वीक्ष्यनचचालपदान्नृपः॥४७॥प्राग्दिष्टंभृत्यरक्षायांपुरुषेणमहात्मना॥ ददाहकृत्यांतांचक्रंक्रुद्धाहिमिवपावकः॥४८॥तदभिद्रवदुद्वीक्ष्यस्वप्रयासंचनिष्फलं॥दुर्वासादुद्रुवेभीतोदिक्षुप्राणपरीप्सया॥ ४९ ॥तमन्वधावद्भगवद्रथांगंदावाग्निरुद्धूतशिखोयथाऽहिं ॥ तथाऽनुषक्तंसनिरीक्ष्य माणोगुहांविविक्षुःप्रससारमेरोः॥ ५० ॥ दिशोनभःक्ष्मांविवरान्समुद्रांल्लोकान्सपालान्त्रिदिवंगतःसः॥ यतोयतोधावतितत्रतत्रसुदर्शनंदुःप्रसहंददर्श ॥ ५१ ॥ अलब्धनाथःसयदाकुतश्चित्संत्रस्तचित्तोऽरणमेषमाणः॥देवंविरिंच्यंसमगाद्विधातस्त्राह्यात्मयोनेऽजिततेजसोमां ॥५२॥ ब्रह्मोवाच स्थानंमदीयंसह विश्वमेतत्क्रीडावसानेद्विपरार्द्धसंज्ञे ॥ भ्रूभंगमात्रेणहिसंदिधक्षोःकालात्मनोयस्यतिरोभविष्यति॥ ५३ ॥ अहंभवोदक्षभृगुप्रधानाःप्रजेशभूतेशसुरेशमुख्याः ॥ सर्वेवयंयन्नियमंप्रपन्नामूर्ध्न्यर्पितंलोकहितंवहामः ॥ ५४ ॥ प्रत्याख्यातोविरिंच्येनविष्णुचक्रोपतापितः ॥ दुर्वासाःशरणंयातःशर्वंकैलासवासिनं ॥ ५५ ॥ श्रीरुद्रउवाच वयंनतातप्रभवामभूम्नियस्मिन्परेऽन्येऽप्यजजीवकोशाः ॥ भवंतिकालेनभवंतिहीदृशाःसहस्रशोयत्रवयंभ्रमामः॥ ५६ ॥

अतस्तद्भक्तद्रोहिणंत्वांरक्षितुंनसमर्थोऽहमितिशेषः यत्तदोर्नित्यसंबंधात् ॥५४॥ ५५॥ श्रीरुद्रोऽपिप्रत्याचष्टे वयमितिचतुर्भिः भूम्निमहति महत्त्वमेवाह यस्मिन्परमेश्वरे अजाब्रह्माणः तएवजीवास्तेषांकोशाः उपाधिभूताब्रह्मांडविग्रहाईदृशादृश्यमानब्रह्मांडप्रमाणाअन्येऽपिभवंतिजायंतेनश्यंतिच यत्रयेषुब्रह्मांडेषुलोकेशाभिमानिनोवयंभ्रमामः ॥ ५६ ॥

ननुसर्वज्ञस्यतवभ्रमःकुतस्तत्राह अहमिति ॥५७॥ पारदर्शनाः सर्वज्ञाअपियस्यमायांनविद्मः ॥५८॥५९॥६०॥ हेसतामीप्सितमामाम वहिपाहि ॥ ६१ ॥ अपराधंनिवेदयन्प्रार्थयते अजानतेति अघंदुःखं अपचितिंनिष्कृतिंनपश्यामीतिचेत्तत्राह यस्यतवनाम्निकीर्तितेन

अहंसनत्कुमारश्चनारदोभगवानजः॥ कपिलोऽपांतरतमोदेवलोधर्मआसुरिः॥ ५७ ॥ मरीचिप्रमुखाश्चा न्येसिद्धेशाःपारदर्शनाः॥ विदामनवयंसर्वेयन्मायांमाययावृताः॥ ५८ ॥ तस्यविश्वेश्वरस्येदंशस्त्रंदुर्विषहं हिनः॥ तमेवशरणंयाहिहरिस्तेशंविधास्यति ॥५९॥ ततोनिराशोदुर्वासाःपदंभगवतोययौ ॥ वैकुंठाख्यंय दध्यास्तेश्रीनिवासःश्रियासह॥६०॥ संदह्यमानोऽजितशस्त्रवह्निनातत्पादमूलेपतितःसवेपथुः॥ आहाच्यु तानंतसदीप्सितप्रभोकृतागसंमाऽवहिविश्वभावन॥ ६१॥अजानतातेपरमानुभावंकृतंमयाऽघंभवतःप्रि याणां॥विधेहितस्यापचितिंविधातर्मुच्येतयन्नाम्न्युदितेनारकोपि॥ ६२॥ श्रीभगवानुवाच अहंभक्तपरा धीनोह्यस्वतंत्रइवद्विज॥साधुभिर्ग्रस्तहृदयोभक्तैर्भक्तजनप्रियः॥६३॥नाहमात्मानमाशासेमद्भक्तैःसाधुभि र्विना॥श्रियंचात्यंतिकींब्रह्मन्येषांगतिरहंपरा॥६४॥येदारागारपुत्राप्तान्प्राणान्वित्तमिमंपरं॥ हित्वामांशर णंयाताःकथंतांस्त्यक्तुमुत्सहे॥ ६५ ॥ मयिनिर्बद्धहृदयाःसाधवःसमदर्शनाः॥ वशेकुर्वंतिमांभक्त्यासत्स्रि यःसत्पतिंयथा॥६६॥ मत्सेवयाप्रतीतंचसालोक्यादिचतुष्टयं॥ नेच्छंतिसेवयापूर्णाःकुतोऽन्यत्कालविद्रुतं ॥ ६७ ॥ साधवोहृदयंमह्यंसाधूनांहृदयंत्वहं॥ मदन्यत्तेनजानंतिनाहंतेभ्योमनागपि ॥ ६८ ॥ उपायंकथ यिष्यामितवविप्रश्रृणुष्वतत्॥ अयंह्यात्माभिचारस्तेयतस्तंयातुवैभवान्॥ ६९ ॥ साधुषुप्रहितंतेजःप्रहर्तुः कुरुतेऽशिवं॥ तपोविद्याचविप्राणांनिःश्रेयसकरेउभे॥ तएवदुर्विनीतस्यकल्पेतेकर्तुरन्यथा ॥ ७० ॥

रकस्थोऽपिमुच्यतेतस्यतवकिमशक्यमितिभावः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ नआशासेनस्पृहयामि ॥ ६४ ॥ इमंपरंचलोकंहित्वा ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ प्रतीतंप्राप्तमपि ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ आत्मनस्तवैवअभिचारोहिंसायतोभूत् तमेवयातु ॥ ६९ ॥ अशिवमनर्थं तपोविद्यासंपन्नस्यममकथ मनर्थःसमजनीतिमास्मविस्मयंकार्षीरित्याह तपइति ॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ पंचमेविष्णुचक्रंतुप्रसाद्यप्राणसंक
टात् ॥ दुर्वासारक्षितस्तेनतथातद्वृत्तमीर्यते ॥१॥१॥ सउद्यमनमितिच्छेदः हुलोपःपादपूरणार्थः ॥ २ ॥ ज्योतिषांनक्षत्राणांपतिः सोम
स्त्वं मात्राणिइंद्रियाणिच त्वच्छक्त्यैवाग्न्यादयःस्वंस्वंकार्यंकुर्वंतीत्यर्थः ॥ ३ ॥ सहस्रमारायस्यहेसहस्रार स्वस्तिशरणंभूयाः इडस्पतेपृ
थ्वीपते ॥ ४ ॥ ब्राह्मणरक्षणंतवयुक्तमेवेत्याह त्वंधर्मइति नचतवेयमतिस्तुतिरित्याह पौरुषंपुरुषस्येश्वरस्यपरंतेजः सामर्थ्यंत्वं अयंभा

ब्रह्मंस्तद्गच्छभद्रंतेनाभागतनयंनृपं ॥ क्षमापयमहाभागंततःशांतिर्भविष्यति ॥ ७१ ॥ इतिश्रीभागवते
म० नवमस्कंधेअंबरीषचरितेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ श्रीशुकउवाच
एवंभगवतादिष्टोदुर्वासाश्चक्रतापितः ॥ अंबरीषमुपावृत्त्यतत्पादौदुःखितोग्रहीत् ॥ १ ॥ तस्यसोद्यमनंवी
क्ष्यपादस्पर्शविलज्जितः ॥ अस्तावीत्तद्धरेरस्त्रंकृपयापीडितोभृशं ॥ २ ॥ अंबरीषउवाच त्वमग्निर्भगवान्सू
र्यस्त्वंसोमोज्योतिषांपतिः ॥ त्वमापस्त्वंक्षितिर्व्योमवायुर्मात्रेंद्रियाणिच ॥ ३ ॥ सुदर्शननमस्तुभ्यंसहस्राराच्यु
तप्रिय ॥ सर्वास्त्रघातिन्विप्रायस्वस्तिभूयाइडस्पते ॥ ४ ॥ त्वंधर्मस्त्वमृतंसत्यंत्वंयज्ञोऽखिलयज्ञभुक् ॥ त्वंलोक
पालःसर्वात्मात्वंतेजःपौरुषंपरं ॥ ५ ॥ नमःसुनाभाखिलधर्मसेतवेह्यधर्मशीलासुरधूमकेतवे ॥ त्रैलोक्यगो
पायविशुद्धवर्चसेमनोजवायाद्भुतकर्मणेगृणे ॥ ६ ॥ त्वत्तेजसाधर्ममयेनसंहृतंतमःप्रकाशश्चधृतोमहात्म
नां ॥ दुरत्ययस्तेमहिमागिरांपतेत्वद्रूपमेतत्सदसत्परावरं ॥ ७ ॥

वः सऐक्षतेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धंभगवतः शोभनंदर्शनं सुदर्शनंततएवसर्वं
जातमतस्त्वमेवसर्वात्मेति ॥ ५ ॥ हेसुनाभ अद्भुतकर्माणंत्वांकःस्तोतुंसमर्थः अतस्तुभ्यंकेवलंनमोगृणइत्यन्वयः अद्भुतकर्मत्वमेवाह अखि
लानांधर्माणांसेतवेमर्यादारूपाय अतएवाधर्मशीलानामसुराणांधूमकेतवेदाहकाय त्रैलोक्यंगोपायतीतितथा विशुद्धमत्युज्ज्वलंवर्चस्ते
जोयस्यतस्मै ॥ ६ ॥ तदेवप्रपंचयति त्वत्तेजसेतिद्वाभ्यां सूर्यादीनांप्रकाशश्च त्वयैवरूप्यतेप्रकाश्यतइतित्वद्रूपं ॥ ७ ॥

हेअजित अनंजनेनश्रीहरिणायदाविसृष्टस्त्वंतदादैत्यदानवानांबलंप्रविष्टःसन्तेषांबाह्वादीन्भिदन्विराजसे पाठांतरेऊर्जितादैत्यदानवा यस्मिन्तद्बलं पूर्वपदेनसंधिरार्षः ॥८॥ किंच त्वयाभगवन्नियुक्तेनखलानामेवदंडःकार्यः साधवस्तुरक्षणीयाः अतोविप्रस्यरक्षणेनास्मानगुगृहाणेत्याह सत्वमिति हेजगत्त्राण सएवंभूतस्त्वंखलानामेवप्रहारार्थंनिरूपितोनियुक्तः अतोअस्मत्कुलस्यदैवहेतवेभाग्यलाभाय

यदाविसृष्टस्त्वमनंजनेनवैबलंप्रविष्टोऽजितदैत्यदानवं ॥ बाहूदरोर्वंघ्रिशिरोधराणिवृश्चणन्नजस्रंप्रधनेविराजसे ॥ ८ ॥ सत्वंजगत्त्राणखलप्रहाणयेनिरूपितःसर्वसहोगदाभृता ॥ विप्रस्यचास्मत्कुलदैवहेतवेविधेहिभद्रंतदनुग्रहोहिनः ॥ ९ ॥ यद्यस्तिदत्तमिष्टंवास्वधर्मोवास्वनुष्ठितः ॥ कुलंनोविप्रदैवंचेद्द्विजोभवतुविज्वरः ॥ ॥ १० ॥ यदिनोभगवान्प्रीतएकःसर्वगुणाश्रयः ॥ सर्वभूतात्मभावेनद्विजोभवतुविज्वरः ॥ ११ ॥ श्रीशुकउवाच इतिसंस्तुवतोराज्ञोविष्णुचक्रंसुदर्शनं ॥ अशाम्यत्सर्वतोविप्रंप्रदहद्राजयाञ्चया ॥ १२ ॥ समुक्तोऽस्त्राग्नितापेनदुर्वासाःस्वस्तिमांस्ततः ॥ प्रशशंसतमुर्वीशंयुंजानःपरमाशिषः ॥ १३ ॥ दुर्वासाउवाच अहोअनंतदासानांमहत्त्वंदृष्टमद्यमे ॥ कृतागसोऽपियद्राजन्मंगलानिसमीहसे ॥ १४ ॥ दुष्करःकोनुसाधूनांदुस्त्यजोवामहात्मनां ॥ यैःसंगृहीतोभगवान्सात्वतामृषभोहरिः ॥ १५ ॥ यन्नामश्रुतिमात्रेणपुमान्भवतिनिर्मलः ॥ तस्यतीर्थपदःकिंवादासानामवशिष्यते ॥ १६ ॥ राजन्ननुगृहीतोहंत्वयातिकरुणात्मना ॥ मदघंपृष्ठतःकृत्वाप्राणायन्मेऽभिरक्षिताः ॥ १७ ॥ राजातमकृताहारःप्रत्यागमनकांक्षया ॥ चरणावुपसंगृह्यप्रसाद्यसमभोजयत् ॥ १८ ॥ सोऽशित्वादृतमानीतमातिथ्यंसार्वकामिकं ॥ तृप्तात्मानृपतिंप्राहभुज्यतामितिसादरं ॥ १९ ॥ प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मितवभागवतस्यवै ॥ दर्शनस्पर्शनालापैरातिथ्येनात्ममेधसा ॥ २० ॥

विप्रस्यभद्रंविधेहितदेवनोऽनुग्रहः ॥ ९ ॥ सर्वसुकृतार्पणेनविप्ररक्षांप्रार्थयते यद्यस्तीतिद्वाभ्यां विप्रोदैवंदेवतायस्मिन्तत् ॥ १० ॥ ११ ॥ राज्ञस्तस्यैवयाञ्चया ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ राज्ञेत्यादिश्लोकद्वयंशुकोक्तिः प्रीतोऽस्मीतिश्लोकद्वयंपुनश्चविप्रोक्तिः ॥ १८ ॥ १९ ॥ आत्मनिमेधायेनतेनातिथ्येन ॥ २० ॥

भूरियंतमस्थोजनः कीर्तयिष्यति ॥२१॥२२॥ तस्यधैर्यातिशयमाह गतोमुनिर्यावतानागतोतावत्संवत्सरोऽतिक्रांतइति॥२३॥ द्विजस्योपयोगेनभोजनेन अतिपवित्रमाहरत् बुभुजे स्ववीर्यंचधैर्यादिलक्षणं परानुभावंभगवतःप्रभावंमेने॥२४॥ एवंविधाअनेकेगुणायस्यसः आविरिंच्यान्विरिंच्यपदसहितान्भोगान्निरयप्रायानपश्यदित्यर्थः ॥२५॥२६॥२७॥ इतिनवमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥५॥

कर्मावदातमेतत्तेगायंतिस्वःस्त्रियोमुहुः॥ कीर्त्तिंपरमपुण्यांचकीर्त्तयिष्यतिभूरियं ॥२१॥ श्रीशुकउवाच एवंसंकीर्त्यराजानंदुर्वासाःपरितोषितः॥ ययौविहायसामंत्र्यब्रह्मलोकमहैतुकं ॥२२॥ संवत्सरोऽत्यगात्तावद्यावतानागतोगतः॥ मुनिस्तद्दर्शनाकांक्षोराजाऽब्भक्षोबभूवह ॥२३॥ गतेचदुर्वाससिसोंऽबरीषोद्विजोपयोगातिपवित्रमाहरत्॥ ऋषेर्विमोक्षंव्यसनंचबुध्वामेनेस्ववीर्यंचपरानुभावं॥२४॥ एवंविधानेकगुणःसराजापरात्मनिब्रह्मणिवासुदेवे॥ क्रियाकलापैःसमुवाहभक्तिंययाविरिंच्यान्निरयांश्चकार॥२५॥ अथांबरीषस्तनयेषुराज्यंसमानशीलेषुविसृज्यधीरः॥ वनंविवेशात्मनिवासुदेवेमनोदधत्ध्वस्तगुणप्रवाहः ॥२६॥ इत्येतत्पुण्यमाख्यानमंबरीषस्यभूपतेः॥ संकीर्त्तयन्ननुध्यायन्भक्तोभगवतोभवेत्॥२७॥ इति श्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेअंबरीषचरितंनामपंचमोऽध्यायः ॥५॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच विरूपःकेतुमान्शंभुरंबरीषसुतास्त्रयः॥ विरूपात्पृषदश्वोऽभूत्तत्पुत्रस्तुरथीतरः ॥१॥ रथीतरस्याप्रजस्यभार्यायांतंतवेऽर्थितः॥ अंगिराजनयामासब्रह्मवर्चस्विनःसुतान्॥ २ ॥ एतेक्षेत्रेप्रसूतावैपुनस्त्वांगिरसाःस्मृताः॥ रथीतराणांप्रवराःक्षत्रोपेताद्विजातयः॥३॥

॥ ॥७॥ षष्ठारंभेंऽबरीषस्यवंशमुक्त्वाततःपरं॥ षष्ठाद्यष्टभिरध्यायैरिक्ष्वाकोर्वंशउच्यते॥१॥ तत्रषष्ठेशशादादिर्मांधात्रंतोनिरूप्यते॥ प्रसंगात्सौभरेराख्यामांधातृतनयापतेः ॥२॥१॥ तंतवेसंतानार्थं॥२॥ येअंगिरसाजनिताः एतेरथीतरस्यक्षेत्रेप्रसूतत्वेनरथीतरगोत्राःसंतः अंगिरसोवीर्येणप्रसूतत्वादांगिरसाश्च पुनरपिरथीतराणामन्येषांजातानांप्रवराः मुख्याःस्मृताः यतःक्षत्रोपेताः ब्राह्मणाइत्यर्थः ॥ ३ ॥

तद्वेवंमनोर्दशसुपुत्रेषुपृषध्रश्वकविश्वविरक्तत्वान्नवंशप्रवर्तकौ करूषादीनांचसमानांवंशास्तारतम्यक्रमेणोक्ताः इदानीमतिविततमिक्ष्वाकोर्वंशमाह क्षुवतस्त्वित्यादिनायावत्सोमवंशप्रस्तावः क्षुतंकुर्वतोमनोर्घ्राणतोजज्ञे श्रद्धायांजनयामासदशपुत्रानितिपूर्वोक्तंबाहुल्याभिप्रायेणेतिद्रष्टव्यं पुत्राणांशतेज्येष्ठाः ॥४॥ आर्यावर्त्तःपुण्यभूमिर्मध्यंविंध्यहिमालयोः ॥तस्मिन्पुरस्तात्समुद्रपर्यंतं मंडलविभागेनपंचविंशतिर्नृपाअभवन् हेनृप तथैवपश्चाच्चपंचविंशतिः मध्येतुज्येष्ठास्त्रयः अपरेतुअन्यतः दक्षिणोत्तरादिषु ॥५॥ विकुक्षिरेवशशादइति

क्षुवतस्तुमनोर्जज्ञेइक्ष्वाकुर्घ्राणतःसुतः॥ तस्यपुत्रशतज्येष्ठाविकुक्षिनिमिदंडकाः ॥ ४ ॥ तेषांपुरस्तादभवन्नार्यावर्त्तेनृपानृप॥ पंचविंशतिःपश्चाच्चत्रयोमध्येपरेऽन्यतः॥५॥ सएकदाऽष्टकाश्राद्धइक्ष्वाकुःसुतमादिशत्॥ मांसमानीयतांमेध्यंविकुक्षेगच्छमाचिरं॥६॥ तथेतिसवनंगत्वामृगान्हत्वाक्रियार्हणान्॥ श्रांतोबुभुक्षितोवीरःशशंचाददपस्मृतिः॥७॥ शेषंनिवेदयामासपित्रेतेनचतद्गुरुः ॥ चोदितःप्रोक्षणायाहदुष्टमेतंदकर्मकं॥८॥ज्ञात्वापुत्रस्यतत्कर्मगुरुणाऽभिहितंनृपः॥देशान्निःसारयामाससुतंत्यक्तविधिंरुषा॥ ९ ॥ सतुविप्रेणसंवादंजापकेनसमाचरन्॥ त्यक्त्वाकलेवरंयोगीसतेनावापयत्परं॥ १०॥ पितर्युपरतेऽभ्येत्यविकुक्षिःपृथिवीमिमां॥शासदीजेहरिंयज्ञैःशशादइतिविश्रुतः॥ ११॥ पुरंजयस्तस्यसुतइंद्रवाहइतीरितः॥ककुत्स्थइतिचाप्युक्तःशृणुनामानिकर्मभिः ॥ १२ ॥ कृतांतआसीत्समरोदेवानांसहदानवैः॥ पार्ष्णिग्राहोवृतोवीरोदेवैर्दैत्यपराजितैः॥ १३ ॥

विश्रुतइतिवक्ष्यति तत्रहेतुमाह सएकदेतिचतुर्भिः ॥ ६ ॥ क्रियाऽर्हणान् श्राद्धार्हान् अदन् अभक्षयत् ॥ ७ ॥ तद्गुरुर्वसिष्ठः प्रोक्षणाय श्राद्धोचितसंस्काराय ॥८ ॥ त्यक्तोविधिःसदाचारोयेनतं ॥ ९॥ सतुइक्ष्वाकुः जापकेनवसिष्ठेन राज्यभोगेनविरक्तोयोगीसन् तेनयोगेनकलेवरंत्यक्त्वासयत्परंतत्त्वंतदवाप ॥ १० ॥ शासत्पालयन्हरिमीजे ॥ ११ ॥ दैत्यपुरस्यजयात्पुरंजयः इंद्रोवाहोयस्येतींद्रवाहः ककुदिस्थितत्वात् ककुत्स्थइतिचशशादसुतस्यर्षिणिनामानितत्तत्कर्मनिमित्तानि ॥ १२ ॥ तान्येवव्याचक्षाणआह कृतांतइतिसप्तभिः कृतंविश्वमंतयतीतथा पार्ष्णिग्राहः सहायः ॥ १३ ॥

इंद्रोयदिममवाहनंस्यात् तर्हिदैत्यान्हनिष्यामीतितेनवाहनत्वेनवृतःसन्निंद्रोलज्जयातदनंगीकुर्वन् विष्णोर्वचनात्तस्यवाहनत्वायमहान् वृषोबभूवेत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ येऽभिमुखंययुः तान्यमंदर्शयितुं सदेहानेवभल्लैरनयदित्यर्थः ॥ १७ ॥ तच्चदृष्ट्वाअन्येदुद्रुवुःस्वमालयंपातालं ॥ १८ ॥ इतिएनैः कर्मभिः पुरंजयादिनामभिः आहूतः व्याहृतः पाठांतरे आहूतइत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ शावस्तिः

वचनाद्देवदेवस्यविष्णोर्विश्वात्मनःप्रभोः॥वाहनत्वेवृतस्तस्यबभूवेंद्रोमहावृषः॥१४॥ससंनद्धोधनुर्दिव्यमादायविशिखान्शितान्॥स्तूयमानःसमारुह्ययुयुत्सुःककुदिस्थितः॥ १५ ॥तेजसाऽप्यायितोविष्णोःपुरुषस्यपरात्मनः॥प्रतीच्यांदिशिदैत्यानांन्यरुणत्त्रिदशैःपुरं॥ १६॥ तैस्तस्यचाभूत्प्रधनंतुमुलंलोमहर्षणं॥ यमायभल्लैरनयद्दैत्यान्येऽभिययुर्मृधे॥ १७॥ तस्येषुपाताभिमुखंयुगांताग्निमिवोल्बणं॥ विसृज्यदुद्रुवुर्दैत्याहन्यमानाःस्वमालयं॥ १८॥ जित्वापुरंधनंसर्वंसश्रीकंवज्रपाणये ॥ प्रत्ययच्छत्सराजर्षिरितिनामभिराहूतः॥ १९॥ पुरंजयस्यपुत्रोभूदनेनास्तत्सुतःपृथुः॥ विश्वरंधिस्ततश्चंद्रोयुवनाश्वश्चतत्सुतः ॥ २०॥ शावस्तस्तत्सुतोयेनशावस्तीनिर्ममेपुरी॥ बृहदश्वस्तुशावस्तिस्ततःकुवलयाश्वकः॥ २१ ॥ यःप्रियार्थमुतंकस्यधुंधुनामासुरंबली॥सुतानामेकविंशत्यासहस्रैरहनद्वृतः॥ २२ ॥ धुंधुमारइतिख्यातस्तत्सुतास्तेचजज्वलुः ॥ धुंधोर्मुखाग्निनासर्वेत्रयएवावशेषिताः॥ २३॥ दृढाश्वःकपिलाश्वश्चभद्राश्वइतिभारत ॥ दृढाश्वपुत्रोहर्यश्वोनिकुंभस्तत्सुतःस्मृतः॥ २४॥ बर्हणाश्वोनिकुंभस्यकृशाश्वोऽथास्यसेनजित्॥ युवनाश्वोभवत्तस्यसोनपत्योवनंगतः॥ २५ ॥ ॥ भार्याशतेननिर्विण्णऋषयोस्यकृपालवः ॥ इष्टिंस्मवर्त्तयांचक्रुरैंद्रींतेसुसमाहिताः ॥ ॥२६॥ राजातद्यज्ञसदनंप्रविष्टोनिशितर्षितः॥ दृष्ट्वाशयानान्विप्रांस्तान्पपौमंत्रजलंस्वयं॥२७॥

शावस्तस्यपुत्रः कुवलयाश्वकएवधुंधुमारइतिख्यातः ॥ २१ ॥ तत्रकारणमाह यइति सुतानामेकविंशत्यासहस्रैर्वृतःसन्हतवान् ॥ ॥ २२ ॥ धुंधुमारइतिचेतिचकारस्यान्वयः ॥ २३ ॥ २४ ॥ अथतस्मान्निकुंभात्कृशाश्वः ॥ २५ ॥ भार्याणांशतेनसह अस्यपुत्रार्थमिंद्रदैवत्यामिष्टिंवर्त्तयामासुः स्नेहाश्चर्ये ॥ २६ ॥ तदेवाह राजेतिषड्भिः तर्षितः तृषितःसन् जलार्थंप्रविष्टः मंत्राभिमंत्रितंजलंपत्न्यैदेयंस्वयंपपौ ॥ २७ ॥

पुंसवनंपुत्रोत्पत्तिकारणं॥२८॥अहोदैवबलमेवमुख्यंबलंपुरुषबलंतुनकिंचिदितिवदंतः ईश्वरायनमस्कारंचक्रुः॥२९॥३०॥
स्यतीतिपास्यतीतिदुःखितैर्विप्रैः उक्तेसति तस्यामिष्ट्यामाराधितइंद्रोमांधातापाताहेवत्समारोदीरितिब्रुवन् देशिनींतर्जनीमदादि
२१॥तस्यपितायुवनाश्वोभिन्नकुक्षिरपिनममार किंतुकालांतरेतपसासिद्धिमन्वगात् ॥ २२॥ मांधातुर्महिमानमाह त्रसदस्युरितिष
अंगहेराजन् यस्मान्मांधातुर्दस्यवउद्विग्नाः कंपिताःसंतस्त्रसंति अतइंद्रोयस्यत्रसदस्युरितिनामविदधौ समांधाताअवनींमेकःशश

उत्थितास्तेनिशाम्याथव्युदकंकलशंप्रभो॥ पप्रच्छुःकस्यकर्मेदंपीतंपुंसवनंजलं॥२८॥ राज्ञापीतंविदित्वा थईश्वरप्रहितेनते॥ ईश्वरायनमश्चक्रुरहोदैवबलंबलं॥ २९॥ ततःकालउपावृत्तेकुक्षिंनिर्भिद्यदक्षिणं॥युवनाश्वस्यनतयश्चक्रवर्तीजजानह॥ ३०॥ कंधास्यतिकुमारोयंस्तन्येरोरूयतेभृशं॥मांधातावत्समारोदीरितींद्रोदेशिनीमदात्॥ ३१॥ नममारपितातस्यविप्रदेवप्रसादतः॥ युवनाश्वोऽथतत्रैवतपसासिद्धिमन्वगात् ॥ ३२॥ त्रसदस्युरितींद्रोऽगविदधेनामतस्यवै॥ यस्मात्त्रसंतिह्युद्विग्नादस्यवोरावणादयः॥ ३३॥ यौवनाश्वोऽथमांधाताचक्रवर्त्यवनींप्रभुः॥ सप्तद्वीपवतीमेकःशशासाच्युततेजसा॥ ३४॥ ईजेचयज्ञंक्रतुभिरात्मविद्भूरिदक्षिणैः॥ सर्वदेवमयंदेवंसर्वात्मकमतींद्रियं॥३५॥ द्रव्यंमंत्रोविधिर्यज्ञोयजमानस्तथर्त्विजः॥ धर्मोदेशश्चकालश्चसर्वमेतद्यदात्मकं॥ ३६॥ यावत्सूर्यउदेतिस्मयावच्चप्रतितिष्ठति॥ सर्वंतद्यौवनाश्वस्यमांधातुःक्षेत्रमुच्यते॥ ३७॥ शशबिंदोर्दुहितरिबिंदुमत्यामधान्नृपः॥ पुरुकुत्समंबरीषंमुचुकुंदंचयोगिनं॥ ॥ ३८॥ तेषांस्वसारःपंचाशत्सौभरिंवव्रिरेपतिं॥ यमुनांऽतर्जलेमग्नस्तप्यमानःपरंतपः॥ ३९॥ निर्वृतिंमीनराजस्यवीक्ष्यमैथुनधर्मिणः॥ जातस्पृहोनृपंविप्रःकन्यामेकामयाचत॥ ४०॥

सेत्युत्तरेणान्वयः॥३३॥अच्युतस्यतेजसा अप्रच्युततेजसेतिवा॥३४॥—
द्धेन ॥३५॥३६॥ प्रतितिष्ठति अस्तंगच्छति॥ ३७॥३८॥
ननुमहातापसस्यकुतोविवाहप्रसंगः कथंवा—

सोऽपिमांधातास्वयंवरेकामंगृह्यतामित्याह सविप्रः स्त्रीणामप्रियंमांविचिंत्यानेनाहंप्रत्युक्तोऽतआत्मानंतथासाधयिष्यामीतिव्यवसितः निश्चितवानितिद्वयोरन्वयः अप्रियत्वेहेतुः जरठोवृद्धः ॥४१॥ वलीभिर्युक्तः पलितश्च एजत्कः कंपमानशिराः तापसत्वादिनावाअसंमतोऽहमितिकृत्वातथेत्यस्यप्रपंचः सुरस्त्रीणामपीप्सितंकिंपुनर्मनुजेंद्राणां याःस्त्रियः तासामिति॥४२॥ततःकिंवृत्तंतदाह मुनिरितिद्वाभ्यां क्षत्त्राप्रतीहारेण पंचाशताऽपिराजकन्याभिः सएकएववरोवृतः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ तस्यगार्हस्थ्यंवर्णयति सइतिचतुर्भिः बह्वृचइतिमंत्रसाम

सोऽप्याहगृह्यतांब्रह्मन्कामंकन्यास्वयंवरे॥ सविचिंत्याप्रियंस्त्रीणांजरठोऽयमसंमतः॥४१॥ वलीपलितएजत्कइत्यहंप्रत्युदाहृतः॥ साधयिष्येतथात्मानंसुरस्त्रीणामपीप्सितं॥ किंपुनर्मनुजेंद्राणामितिव्यवसितःप्रभुः॥४२॥ मुनिःप्रवेशितःक्षत्त्राकन्यांऽतःपुरमृद्धिमत्॥ वृतश्चराजकन्याभिरेकःपंचाशतावरः॥४३॥तासांकलिरभूद्भूयांस्तदर्थेऽपोह्यसौहृदं॥ ममानुरूपोनायंवइतितद्गतचेतसां॥ ४४ ॥ सबह्वृचस्ताभिरपारणीयतपःश्रियाऽनर्घ्यपरिच्छदेषु॥ गृहेषुनानोपवनामलांभःसरस्सुसौगंधिककाननेषु॥ ४५॥ महार्हशय्यासनवस्त्रभूषणस्नानानुलेपाभ्यवहारमाल्यकैः॥ स्वलंकृतस्त्रीपुरुषेषुनित्यदारेमेऽनुगायद्द्विजभृंगवंदिषु॥ ४६॥ यद्गार्हस्थ्यंतुसंवीक्ष्यसप्तद्वीपवतीपतिः॥ विस्मितःस्तंभमजहात्सार्वभौमश्रियाऽन्वितः॥४७॥ एवंगृहेष्वभिरतोविषयान्विविधैःसुखैः॥ सेवमानोनचातुष्यदाज्यस्तोकैरिवानलः॥४८॥ सकदाचिदुपासीनआत्मापह्नवमात्मनः॥ ददर्शबह्वृचाचार्योमीनसंगसमुत्थितं॥४९॥

र्थमुक्तं ताभिःसहरेमइत्युत्तरेणान्वयः करेमे अपारणीयंदुरंतंयत्तपः तस्यश्रियासमृध्या अनर्घ्याःपरिच्छदायेषुतेषुगृहेषु तथानानाविधेषूपवनेषुच अमलान्यंभांसियेषांतेषुसरस्सुच कथंभूतेषुसौगंधिकानांकल्हाराणांचकाननानिसंतिमायेषु ॥ ४५॥ कथंभूतेषुगृहादिषु स्वलंकृताःस्त्रियःपुरुषाश्चयेषु अनुगायंतोद्विजाश्चपक्षिणः भृंगाश्चबंदिनश्चयेषु कथंभूतः महार्हशय्यादिभिरुपलक्षितःसन्॥ ४६ ॥ स्तंभंगर्वं ॥ ४७ ॥ आत्मनोपह्नवंतपोहानिंददर्श ॥ ४९ ॥

संश्वासौचरितव्रतश्चयोऽर्हतस्य ब्रह्मतपः ॥ ५०॥ मिथुनव्रतिनांदांपत्यधर्मवतांचेत्यदिप्रसंगः तर्हितद्वृत्तिपुईश्वरार्थधर्मपरेष्वेवकार्यइति शेषः ॥५१॥ संगाज्जातंदोषंप्रपंचयति एकइति पंचाशताभार्याभिः संबंधात्पंचाशत् आसमभूवमित्यर्थः ततश्चसुतैः पंचसहस्रसर्गआसं प्रत्येकंतासुपुत्रशतरूपेणोत्पत्तेः उभयकृत्यानिऐहिकपारत्रिकाणिकर्माणि तद्विषयाणांमनोरथानां अर्थभावः पुरुषार्थबुद्धिमान् ॥ न्यासोऽत्रसंगत्यागएव वानप्रस्थधर्मइत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ आध्यात्मिकींगतिंब्रह्मणिलयं ॥५५॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांषष्ठोऽध्यायः॥६॥ ॥७॥ मांधातुरन्वयःप्रोक्तःसप्तमेयत्रगीयते॥ पुरुकुत्सस्यचाख्यानंहरिश्चंद्रस्यचोत्तमं ॥१॥ पुत्रप्रवरः पुत्रश्रेष्ठः सपिताम

अहोइमंपश्यतमेविनाशंतपस्विनःसच्चरितव्रतस्य ॥ अंतर्जलेवारिचरप्रसंगात्प्रच्यावितंब्रह्मचिरंधृतंयत् ॥ ॥ ५० ॥ संगंत्यजेतमिथुनव्रतिनांमुमुक्षुःसर्वात्मनानविसृजेद्वहिरिंद्रियाणि ॥ एकश्चरन्रहसिचित्तमनंतईशेयुंजीततद्व्रतिपुसाधुपुचेत्प्रसंगः॥ ५१ ॥ एकस्तपस्व्यहमथांभसिमत्स्यसंगात्पंचाशदासमुतपंचसहस्रसर्गः॥ नांतंव्रजाम्युभयकृत्यमनोरथानांमायागुणैर्हृतमतिर्विषयेऽर्थभावः॥ ५२ ॥ एवंवसन्गृहेकालंविरक्तोन्यासमास्थितः॥ वनंजगामानुययुस्तत्पत्न्यःपतिदेवताः॥ ५३ ॥ तत्रतप्त्वातपस्तीक्ष्णमात्मकर्षणमात्मवान्॥ सहैवाग्निभिरात्मानंयुयोजपरमात्मनि॥ ५४ ॥ ताःस्वपत्युर्महाराजनिरीक्ष्याध्यात्मिकींगतिं॥ अन्वीयुस्तत्प्रभावेनअग्निंशांतमिवार्चिषः॥ ५५ ॥ इतिश्रीभा०म० नवमस्कंधेसौभर्याख्यानेषष्ठोऽध्यायः॥ ६॥

॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच मांधातुःपुत्रप्रवरोयोऽंवरीषःप्रकीर्तितः ॥ पितामहेनप्रवृतोयौवनाश्वश्चतत्सुतः ॥ १ ॥ हारीतस्तस्यपुत्रोऽभून्मांधातृप्रवराइमे॥ नर्मदाभ्रातृभिर्दत्तापुरुकुत्साययोरगैः॥ २ ॥

हेनयुवनाश्वेनप्रवृतः पुत्रत्वेनस्वीकृतः अतएवतस्यमांधातृप्रवर्ग्यत्वं तत्सुतः अंबरीषस्यसुतः ॥ १ ॥ इमेयौवनाश्वांबरीषहारितामांधातृगोत्रस्यप्रवराः अवांतरविशेषप्रवर्तकाःयद्वा यौवनाश्वविशेषणं पितामहेनमांधात्रासह आर्षेयवरणेप्रवृतः मांधाताप्रवरोयेषांतेइमेअंबरीषयौवनाश्वहारीताः यथाहाश्वलायनः हरितकुत्सपिंगदर्भभैमगवानामांगिरसांबरीषयौवनाश्वेतिमांधातारंहैकेब्रुवते अतीत्यांगिरसं मांधात्रांबरीषयौवनाश्वेतीति पुरुकुत्सस्यवंशंकथयिष्यन्नादौतावत्तस्यविवाहंप्रभावंचाह उरगैर्भ्रातृभिर्यादत्तानर्मदा तया ॥ २ ॥

वध्यान्वधार्हान् ॥३॥ सचपुरुकुत्सोनागाल्लब्धवरोभूत् वरमाह इदंनर्मदयारसातलानयनादिकंस्मरतांसर्पादभयमिति देहकृत्पिता त्रस
दस्योःसुतोनरण्यइत्यर्थः ॥४॥ त्रयःशंकवइवदुःखहेतवोदोषायस्यासौत्रिशंकुः तदुक्तंहरिवंशे पितुश्चापरितोषेणगुरोर्दोग्ध्रीवधेनच ॥अ
प्रोक्षितोपयोगाच्चत्रिविधस्तेव्यतिक्रमइति ॥ ५ ॥ परिणीयमानविप्रकन्याऽपहरणात् क्रुद्धस्यगुरोः पितुःशापात् कौशिकस्यविश्वामि
त्रस्यतेजसाप्रभावेन ॥६॥ तेनैवकौशिकेन पक्षिणोः आडीबकयोः विश्वामित्रोराजसूयदक्षिणाच्छलेनहरिश्चंद्रसर्वस्वमपहृत्ययातया

नर्मदयारसातलंनीतोभुजगेंद्रप्रयुक्तया ॥ गंधर्वानवधीत्तत्रवध्यान्वैविष्णुशक्तिधृक् ॥३॥ नागाल्लब्धवरःसर्पा
दभयंस्मरतामिदं ॥ त्रसद्दस्युःपौरुकुत्सोयोनरण्यस्यदेहकृत् ॥४॥ हर्यश्वस्तत्सुतस्तस्मादरुणोऽथनिबंधनः ॥
तस्यसत्यव्रतःपुत्रस्त्रिशंकुरितिविश्रुतः ॥ ५ ॥ प्राप्तश्चांडालतांशापाद्गुरोःकौशिकतेजसा ॥ सशरीरोगतःस्व
र्गमद्यापिदिविदृश्यते ॥६॥ पातितोवाक्शिरादेवैस्तेनैवस्तंभितोबलात् ॥ त्रैशंकवोहरिश्चंद्रोविश्वामित्रवसि
ष्ठयोः ॥ यन्निमित्तमभूद्युद्धंपक्षिणोर्बहुवार्षिकं ॥७॥ सोऽनपत्योविषण्णात्मानारदस्योपदेशतः ॥वरुणंशर
णंयातःपुत्रोमेजायतांप्रभो ॥ ८ ॥ यदिवीरोमहाराजतेनैवत्वांयजेइति ॥ तथेतिवरुणेनास्यपुत्रोजातस्तुरो
हितः ॥ ९ ॥ जातःसुतोह्यनेनांगमांयजस्वेतिसोऽब्रवीत् ॥ यदापशुर्निर्दशःस्यादथमेध्योभवेदिति ॥ १० ॥नि
र्दशेचसआगत्ययजस्वेत्याहसोऽब्रवीत् ॥ दंताःपशोर्यज्जायेरन्नथमेध्योभवेदिति ॥ ११ ॥ जातादंतायजस्वे
तिसप्रत्याहाथसोऽब्रवीत् ॥ यदापतंत्यस्यदंताअथमेध्योभवेदिति ॥ १२ ॥ पशोर्निपतितादंतायजस्वेत्याहसो
ऽब्रवीत् ॥ यदापशोःपुनर्दंताजायंतेऽथपशुःशुचिः ॥ १३ ॥

मास तच्छ्रुत्वाकुपितोवसिष्ठोऽपिविश्वामित्रंत्वमाडीभवेतिशशाप
सोऽपित्वंबकोभवेतिवसिष्ठंशशाप तयोश्चयुद्धमभूदितिप्रसिद्धं ॥७॥ हरिश्चंद्रोहवैधसऐक्ष्वाकोराजापुत्रआसेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धंहरिश्चंद्र
स्यचरितमाह सोऽनपत्यइत्यादियावत्समाप्ति कथंशरणंयातस्तदाह पुत्रोमेजायतां ॥८ ॥ यदिवीरःपुत्रोमेजायेत तर्हितेनैवपुरुषपशुना
त्वांयजेयजामीतिभाषया तथेत्युक्तवतावरुणेननिमित्तेनास्यरोहितोनामपुत्रोजातः ॥ ९॥ जातेपुत्रेसवरुणोजातःसुतोमामनेनयजस्वे
त्यब्रवीत् यदापशुर्निर्दशः निर्गतदशदिवसःस्यादित्यत्रसराजाऽब्रवीदित्यनुषंगः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

राजन्हेवरुराराजन्यः पशुः यदासान्नाहिकःकवचसंबद्धार्हःसंग्रामसमर्थः अथतदाशुचिः ॥ १४ ॥ इत्येवंतंतंकालंवंचयताराज्ञाउक्तः प्रार्थितदेवोवरुणः तंतंकालंप्रत्यैक्षतेत्यर्थः ॥ १५ ॥ चिकीर्षितमात्मनापशुनावरुणयजनं ॥ १६ ॥ ततश्चकुपितेनवरुणेनग्रस्तं अतएव जातमहदुदरंयस्यतंपितरंश्रुत्वा ॥ १७ ॥ समांवर्षं ॥ १८ ॥ द्वितीयेचवर्षेवृत्रहाअभ्येत्याभ्येत्यतथैवतंप्रत्यषेधान्किंचित्किंचिदाह ॥ १९ ॥ २० ॥

पुनर्जातायजस्वेतिसप्रत्याहाथसोऽब्रवीत् ॥ सान्नाहिकोयदाराजन्राजन्योथपशुःशुचिः ॥ १४ ॥ इतिपुत्रानुरागेणस्नेहयंत्रितचेतसा ॥ कालंवंचयतातंतमुक्तोदेवस्तमैक्षत ॥ १५ ॥ रोहितस्तदभिज्ञायपितुःकर्मचिकीर्षितं ॥ प्राणप्रेप्सुर्धनुःपाणिररण्यंप्रत्यपद्यत ॥ १६ ॥ पितरंवरुणग्रस्तंश्रुत्वाजातमहोदरं ॥ रोहितोग्राममेयायतमिंद्रःप्रत्यषेधत ॥ १७ ॥ भूमेःपर्यटनंपुण्यंतीर्थक्षेत्रनिषेवणैः ॥ रोहितायादिशच्छक्रःसोऽप्यरण्येवसत्समां ॥ १८ ॥ एवंद्वितीयेतृतीयेचतुर्थेपंचमेतथा ॥ अभ्येत्याभ्येत्यस्थविरोविप्रोभूत्वाहवृत्रहा ॥ १९ ॥ षष्ठंसंवत्सरंतत्रचरित्वारोहितःपुरीं ॥ उपव्रजन्नजीगर्तादक्रीणान्मध्यमंसुतं ॥ २० ॥ शुनःशेफंपशुंपित्रेप्रदायसमवंदत ॥ ततःपुरुषमेधेनहरिश्चंद्रोमहायशाः ॥ २१ ॥ मुक्तोदरोऽयजद्देवान्वरुणादीन्महत्कथः ॥ विश्वामित्रोऽभवत्तस्मिन्होताचाध्वर्युरात्मवान् ॥ २२ ॥ जमदग्निरभूद्ब्रह्मावसिष्ठोऽयास्यसामगः ॥ तस्मैतुष्टोददाविंद्रःशातकौंभमयंरथं ॥ २३ ॥ शुनःशेफस्यमाहात्म्यमुपरिष्टात्प्रचक्ष्यते ॥ सत्यसारांधृतिंदृष्ट्वासभार्यस्यचभूपतेः ॥ २४ ॥ विश्वामित्रोभृशंप्रीतोददावविहतांगतिं ॥ मनःपृथिव्यांतामद्भिस्तेजसापोऽनिलेनतत् ॥ २५ ॥

॥ २१ ॥ वरुणेनमुक्तमुदरंयस्य महत्सुकथायस्यसः ॥ २२ ॥ आत्मवान्जमदग्निरध्वर्युरभूत् अयास्योमुनिः सामगउद्गाताअभूदित्यर्थः ॥ २३ ॥ उपरिष्टात् विश्वामित्रसुताख्यानप्रसंगेन ॥ २४ ॥ अविहतांगतिंज्ञानं तामेवगतिमाह सार्द्धाभ्यां मनःपृथिव्यांधारयन् ज्ञानकलांध्यात्वा तयाअज्ञानंविनिर्दहन् तांचहित्वामुक्त्वा मुक्तबंधनः तस्थावित्यन्वयः मनोमूलोहिसंसारः मनश्चान्नमयमन्नमयंहिसौम्यमनइतिश्रुतेः अंतोऽन्नशब्दवाच्यायांपृथिव्यांमनोधारयन्एकीकुर्वन् तांपृथिवीमद्भिरेकीकुर्वन् अपस्तेजसातत्तेजोऽनिलेन ॥ २५ ॥

तंचखेआकाशेतच्चभूतादावहंकारेतंचभूतादिमहंकारंमहात्मनिमहत्तत्वे तस्मिन्विषयाकारंव्यावर्त्यज्ञानकलांज्ञानांशमात्मत्वेनध्यात्वा तयाध्यानवृत्तिरूपया आत्मावरकमज्ञानंविनिर्दहन् ॥ २६ ॥ निर्वाणसुखसंविदातांचहित्वामुक्तबंधःसन् अनिर्देश्येनाप्रतर्क्येणस्वेनस्वभावेन स्वस्वरूपेणतस्थौ ॥ २७ ॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अष्टमेरोहितस्योक्तोवंशोयत्राभव

खेवायुंधारयंस्तच्चभूतादौतंमहात्मनि ॥ तस्मिनज्ञानकलांध्यात्वातयाऽज्ञानंविनिर्दहन् ॥ २६ ॥ हित्वातांस्वनंभावेननिर्वाणसुखसंविदा ॥ अनिर्देश्याप्रतर्क्येणतस्थौविध्वस्तबंधनः ॥ २७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेहरिश्चंद्रोपाख्यानंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच हरितोरोहितसुतश्चंपस्तस्माद्विनिर्मिता ॥ चंपापुरीसुदेवोतोविजयोयस्यचात्मजः ॥ १ ॥ भरुकस्तत्सुतस्तस्माद्वृकस्तस्यापिवाहुकः ॥ सोऽरिभिर्हृतभूराजासभार्योवनमाविशत् ॥ २ ॥ वृद्धंतंपंचतांप्राप्तंमहिष्यनुमरिष्यती ॥ और्वेणजानतात्मानंप्रजावंतंनिवारिता ॥ ३ ॥ आज्ञायास्यैसपत्नीभिर्गरोदत्तोंऽधसासह ॥ सहतेनैवसंजातःसगराख्योमहायशाः ॥ ४ ॥ सगरश्चक्रवर्त्यासीत्सागरोयत्सुतैःकृतः ॥ यस्तालजंघान्यवनान्शकान्हैहयबर्बरान् ॥ ५ ॥ नावधीद्गुरुवाक्येनचक्रेविकृतवेषिणः ॥ मुंडान्श्मश्रुधरान्कांश्चिन्मुक्तकेशार्द्धमुंडितान् ॥ ६ ॥ अनंतर्वाससःकांश्चिदबहिर्वाससोपरान् ॥ सोऽश्वमेधैरयजतसर्ववेदसुरात्मकं ॥ ७ ॥ और्वोपदिष्टयोगेनहरिमात्मानमीश्वरं ॥ तस्योत्सृष्टंपशुंयज्ञेजहाराश्वंपुरंदरः ॥ ८ ॥ सुमत्यास्तनयादृप्ताःपितुरादेशकारिणः ॥ हयमन्वेपमाणास्तेसमंतान्न्यखनन्महीं ॥ ९ ॥

न्नृपः ॥ सगरःकपिलाक्षेपान्निर्दग्धायस्यसूनवः ॥ १ ॥ चंपस्तस्मादभूत् येनचंपापुरीनिर्मिता अतःचंपात् सुदेवः ॥ १ ॥ हृताभूर्यस्य ॥ २ ॥ और्वेणऋषिणा आत्मानंदेहं प्रजावंतंसगर्भं ॥ ३ ॥ गरोविषं तेनगरेणसहैवजातः ॥ ४ ॥ ५ ॥ गुरुवाक्येन और्ववचनेन कांश्चिदहत्वैवविकृतवेषिणश्चक्रे तदेवाह मुंडानितिमुक्तकेशान् अर्द्धमुंडितांश्च ॥ ६ ॥ ७ ॥ और्वेणोपदिष्टोयोगउपायस्तेन ॥ ८ ॥ यस्यद्वेभार्येसुमतिः केशिनीच तत्रसुमत्याःपुत्राणांप्रभावंमृत्युंचाह सुमत्याइतिषड्भिः ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ एषवाजिहरइतिब्रुवंतोअभिययुः षष्टिसहस्राणिपरिच्छेदकतयासंतियेषां उन्मिमेष लोचनोन्मीलनंचकार ॥ ११ ॥ १२ ॥ केचित्तुकपिलस्यकोपाग्निनादग्धाइतिवर्णयंतितन्निराकरोति नेति कुतइत्यतआह सत्त्वधामनिशुद्धसत्वमूर्त्तौ जगतःपवित्रःशुद्धिकरः आत्मायस्यतस्मिन्कथंविभाव्यतेसंभाव्यते असंभावनायांदृष्टांतः भुवोरजः खेकथंभाव्यतेइति ॥१३ ॥ किंच यस्ययेनईरिताप्रवर्तिता तस्यविपश्चितः सर्वज्ञस्यकथंपृथङ्मतिः अरिमित्रादिभेददृष्टिः ॥ १४ ॥ तदेवंसुमत्याःपुत्रेषुमृतेषु केशिन्याःपौत्रेणाश्वःसमानीतः पितृ

प्रागुदीच्यांदिशिहयंददृशुःकपिलांतिके॥ एषवाजिहरश्चौरआस्तेमीलितलोचनः ॥१०॥ हन्यतांहन्यतांपापइतिषष्टिसहस्रिणः॥ उदायुधाअभिययुरुन्मिमेषतदामुनिः॥ ११॥ स्वशरीराग्निनातावन्महेंद्रहृतचेतसः॥ महद्व्यतिक्रमहताभस्मसादभवन्क्षणात् ॥१२॥ नसाधुवादोमुनिकोपभर्जितानृपेंद्रपुत्राइतिसत्त्वधामनि॥ कथंतमोरोषमयंविभाव्यतेजगत्पवित्रात्मनिखेरजोभुवः॥१३॥यस्येरितासांख्यमयीदृढेहनौर्ययामुमुक्षुस्तरतेदुरत्ययं॥ भवार्णवंमृत्युपथंविपश्चितःपरात्मभूतस्यकथंपृथङ्मतिः॥ १४॥ योऽसमंजसइत्युक्तःसकेशिन्यानृपात्मजः॥ तस्यपुत्रोंऽशुमान्नामपितामहहितेरतः॥ १५॥ असमंजसआत्मानंदर्शयन्नसमंजसं॥ जातिस्मरःपुरासंगाद्योगीयोगाद्विचालितः ॥ १६॥ आचरन्गर्हितंलोकेज्ञातीनांकर्मविप्रियं॥ सरय्वांक्रीडतोबालान्प्रास्यदुद्वेजयन्जनं॥ १७॥ एवंवृत्तःपरित्यक्तःपित्रास्नेहमपोह्यवै॥ योगैश्वर्येणबालांस्तान्दर्शयित्वाततोययौ॥ १८॥ अयोध्यावासिनःसर्वेबालकान्पुनरागतान् ॥ दृष्ट्वाविसिस्मिरेराजन्राजाचाप्यन्वतप्यत॥ १९॥ अंशुमांश्चोदितोराज्ञातुरंगान्वेषणेययौ॥ पितृव्यखातानुपथंभस्मांतिददृशेहयं॥ २०॥

व्योद्धरणप्रयत्नःकृतइतिदर्शयितुमाह योसमंजसइतिउक्तः केवलमज्ञैः वस्तुतस्तुसमंजसएवसतुकेशिन्याःसुतः क्षेत्रजत्वमिवप्रतीतंवारयति तस्यैवनृपस्यात्मनःदेहाज्जातः ॥ १५ ॥ तस्यकथामाहचतुर्भिः असमंजसः पुरापूर्वजन्मनियोगीसन् संगाद्धेतोः योगाद्विचालितः ॥ १६॥ अतइदानींजातिस्मरःसन् संगपरिहारायजनमुद्वेजयन् लोकेगर्हितंज्ञातीनांचविप्रियंकर्माचरन् क्रीडतोबालान्सरय्वांप्रास्यत् प्राक्षिपदितिद्वयोरन्वयः ॥१७ ॥ एवंविधंवृत्तंकर्मयस्यसः ॥१८॥१९॥ पितृव्यखातमनुयःपंथाः तंययौ भस्मांतिभस्मसमीपे ॥२०॥

अजानंतोऽवजानंतोऽप्यनुकंप्यावयंत्विति॥तुष्टावषड्भिरीशानमंशुमानेवमाशयः ॥ २१ ॥ अजनः अजः ब्रह्माऽपित्वामद्यापिनपश्यति नचबुध्यतेकथंभूतं आत्मनःस्वस्मात्परंपरमेश्वरं कैर्हेतुभिः समाधियुक्तिभिः समाधिनाऽप्यपरोक्षंनपश्यति युक्तिभिःपरोऽक्षमपिसम्यङ्नबुध्यतेइत्यर्थः अपरेअर्वाचीनास्तुकुतस्त्वांपश्येयुःअर्वाचीनत्वेहेतुः तस्यब्रह्मणः मनश्चशरीरंचधीश्च सत्त्वतमोरजःकार्याणि ताभिर्ये विविधादेवतिर्यङ्नराणांसर्गाः तेषुस्रष्टाः तत्रापिवयमप्रकाशाः अज्ञाः कुतःपश्यामेत्यर्थः ॥ २२ ॥ अपरेतर्हिकिंपश्यंतितत्राह येदेहभाजस्तेस्वस्मिन्सम्यक्स्थितमपित्वांनविदुः किंतुगुणानेवविपश्यंति अथवानगुणान् अपितुतमएवपश्यंति यतस्त्रिगुणाबुद्धिरेवप्रधानंयेषा मतोबहिरेवप्रकाशोज्ञानंयेषां बुद्धिपरतंत्रतयाजाग्रत्स्वप्नयोर्विषयान्पश्यंति सुषुप्तौतमएवकेवलंनतुनिर्गुणंत्वां सर्वत्रहेतुः यत्यतः तस्यतवमाययेतिवा मोहितंचेतोयेषांते ॥ २३ ॥ तथाऽप्यहंविचारेणज्ञास्यामीतिचेत्तत्राह तंत्वामहंविमूढः कथंपरिभावयामिविचार

तत्रासीनंमुनिंवीक्ष्यकपिलाख्यमधोक्षजं॥अस्तौत्समाहितमनाःप्रांजलिःप्रणतोमहान्॥ २१ ॥ अंशुमानुवाच नपश्यतित्वांपरमात्मनोजनोनबुध्यतेऽद्यापिसमाधियुक्तिभिः॥ कुतोऽपरेतस्यमनःशरीरधीविसर्गसृष्टावयमप्रकाशाः॥ २२॥ येदेहभाजस्त्रिगुणप्रधानागुणान्विपश्यंत्युतवातमश्च ॥ यन्माययामोहितचेतसस्तेविदुःस्वसंस्थंनबहिःप्रकाशाः॥ २३ ॥ तंत्वामहंज्ञानघनंस्वभावप्रध्वस्तमायागुणभेदमोहैः॥ सनंदनाद्यैर्मुनिभिर्विभाव्यंकथंहिमूढःपरिभावयामि ॥ २४॥ प्रशांतमायागुणकर्मलिंगमनामरूपंसदसद्विमुक्तं॥ ज्ञानोपदेशायगृहीतदेहंनमामहेत्वांपुरुषंपुराणं॥ २५॥

यामि कथंभूतं ज्ञानघनंशुद्धज्ञानमूर्तिं स्वतएवप्रध्वस्तौमायागुणनिमित्तौभेदमोहौयेषांतैर्विभाव्यंविचिंत्यं अयंभावः ज्ञानघनत्वान्नतावत्ज्ञानविषयत्वं विचारविषयत्वेऽपिमायागुणैरभिभूतोऽहंनविचारेसमर्थइति ॥ २४ ॥ हेप्रशांततस्मात्त्वांपुरुषंपुराणंकेवलंनमामेत्यन्वयः पुराणपुरुषत्वेहेतुः मायायाः गुणाः कर्माणिच विश्वसृष्ट्यादीनिलिंगानिचब्रह्मादिरूपाणियस्यतं प्रशांतत्वेहेतुः सदसद्भ्यांकार्यकारणाभ्यां पुण्यपापाभ्यांवाविमुक्तं अतःअनामरूपंतत्तत्कृतनामरूपशून्यं किंतुज्ञानोपदेशायगृहीतः प्रकटितोदेहः शुद्धसत्त्वमूर्तिर्येनतं यद्वा हेप्रशांतमायेति हेअगुणेतिचसंबोध्य कर्मभिःसृष्ट्यादिकार्यैर्लिंगानियस्येतियोज्यं यद्वाप्रशांतामायागुणादयोयस्मिन् इत्येकमेवपदं ॥ २५ ॥

स्वभाग्यंश्लाघयतेत्वन्मायेतिद्वाभ्यां कामादिभिर्विभ्रांतानिचेतांसियेषांते इमेसर्वेगृहादिषुभ्रमंति ॥ २६ ॥ हेसर्वभूतात्मन् नःअस्माकंत्वत्कृपयैवघटितात्त्वद्दर्शनादतिदृढोऽपिमोहमयःपाशः छिन्नः कथंभूतः कामादीनामाशयः आश्रयः त्वत्प्रसादेनकृतार्थोस्मीत्यर्थः ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ अश्वंलब्ध्वाऽपिसाकांक्षंप्रत्याह इमेचेति ॥ २९ ॥ तंपरिक्रम्येतिशुकोक्तिः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इतिनवमेटीकायांअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

त्वन्मायारचितेलोकेवस्तुबुद्ध्यागृहादिषु ॥ भ्रमंतिकामलोभेर्ष्यामोहविभ्रांतचेतसः ॥ २६ ॥ अद्यनःसर्वभूतात्मन्कामकर्मेंद्रियाशयः ॥ मोहपाशोदृढश्छिन्नोभगवंस्तवदर्शनात् ॥ २७ ॥ श्रीशुकउवाच इत्थंगीतानुभावस्तंभगवान्कपिलोमुनिः ॥ अंशुमंतमुवाचेदमनुगृह्यधियानृप ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच अश्वोऽयंनीयतांवत्सपितामहपशुस्तव ॥ इमेचपितरोदग्धागंगांभोर्हंतिनेतरत् ॥ २९ ॥ तंपरिक्रम्यशिरसाप्रसाद्यहयमानयत् ॥ सगरस्तेनपशुनाक्रतुशेषंसमापयत् ॥ ३० ॥ राज्यमंशुमतिन्यस्यनिस्पृहोमुक्तबंधनः ॥ और्वोपदिष्टमार्गेणलेभेगतिमनुत्तमां ॥ ३१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेसगरोपाख्यानेअष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच अंशुमांश्चतपस्तेपेगंगानयनकाम्यया ॥ कालंमहांतंनाशक्नोत्ततःकालेनसंस्थितः ॥ १ ॥ दिलीपस्तत्सुतस्तद्वदशक्तःकालमेयिवान् ॥ भगीरथस्तस्यपुत्रस्तेपेससुमहत्तपः ॥ २ ॥ दर्शयामासतंदेवीप्रसन्नावरदाऽस्मिते ॥ इत्युक्तःस्वमभिप्रायंशशंसावनतोनृपः ॥ ३ ॥ कोऽपिधारयितावेगंपतंत्यामेमहीतले ॥ अन्यथाभूतलंभित्वानृपयास्येरसातलं ॥ ४ ॥ किंचाहंनभुवंयास्येनरामय्यामृजंत्यघं ॥ मृजामितदघंकुत्रराजंस्तत्रविचिंत्यतां ॥ ५ ॥

नवमेंशुमतोवंशःखट्वांगावधिवर्ण्यते ॥ गंगांभूतलमानिन्येयस्यपौत्रोभगीरथः ॥ १ ॥ यथासगरःपौत्रायराज्यंदत्वातपस्तेपे तथाअंशुमांश्चस्वपुत्रायराज्यंदत्वामहांतंकालंतपस्तेपे इतिचकारस्यार्थः नाशक्नोत् गंगामानेतुमितिशेषः संस्थितःमृतः ॥ १ ॥ कालंमृत्युमेयिवान् प्राप्तः ॥ २ ॥ तंप्रत्यात्मानंदर्शयामास तेवरदास्मीतिगंगयोक्तःसन् स्वमभिप्रायंपूर्वजोद्धरणंशशंसकथयामास ॥ ३ ॥ आहगंगा कोऽपि गगनात्पतंत्यामेवेगंधारयिताधारयिष्यति ॥ ४ ॥ किंच आमृजंतिक्षालयिष्यंति तत्रोपायोविचिंत्यतां ॥ ५ ॥

अघंभिनत्तीतिअघभित्हरिः आस्तेअतः अघंहरंतिहरिप्यंति ॥६॥ आत्माकथंभूतः यस्मिन्निदंविश्वमोतंग्रथितमूर्ध्वतंतुषु शाटीपटइव प्रोतंचतिर्यक्तंतुषुपटइव असौसर्वाधारस्त्वद्वेगंधारयिप्यतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ इत्येवंगंगामुक्त्वा तच्छ्रुत्वेतिपाठेश्रावयित्वेत्यर्थः ॥ ८ ॥ राज्ञाऽभिहितंतथेत्यंगीकृत्य हरेःपादेनपूतंजलंयस्याः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रसंगात्गंगामाहात्म्यमाहचतुर्भिः यत्यस्याः जलस्पर्शमात्रेण

भगीरथउवाच साधवोन्यासिनःशांताब्रह्मिष्ठालोकपावनाः॥ हरंत्यघंतेंगसंगात्तेष्वास्तेह्यघभिद्धरिः॥६॥ धारयिप्यतितेवेगंरुद्रस्त्वात्माशरीरिणां॥ यस्मिन्नोतमिदंप्रोतंविश्वंशाटीवतंतुषु॥७॥ इत्युक्त्वासनृपोदेवंतपसाऽतोषयच्छिवं॥ कालेनाल्पीयसाराजन्तस्येशःसमतुष्यत ॥ ८ ॥ तथेतिराज्ञाऽभिहितंसर्वलोकहितःशिवः॥ दधारावहितोगंगांपादपूतजलांहरेः॥९॥भगीरथःसराजर्षिर्निन्येभुवनपावनीं ॥ यत्रस्वपितृणांदेहाभस्मीभूताःस्मशेरते॥ १० ॥ रथेनवायुवेगेनप्रयांतमनुधावती॥ देशान्पुनंतीनिर्दग्धानासिंचत्सगरात्मजान्॥ ११ ॥ यज्जलस्पर्शमात्रेणब्रह्मदंडहताअपि॥ सगरात्मजादिवंजग्मुःकेवलंदेहभस्मभिः ॥ १२ ॥ भस्मीभूतांगसंगेनस्वर्याताःसगरात्मजाः॥ किंपुनःश्रद्धयादेवींयेसेवंतेधृतव्रताः ॥१३॥ नह्येतत्परमाश्चर्यंस्वर्धुन्यायदिहोदितं॥ अनंतचरणांभोजप्रसूतायाभवच्छिदः ॥ १४ ॥ संनिवेश्यमनोयस्मिन्श्रद्धयामुनयोऽमलाः॥ त्रैगुण्यंदुस्त्यजंहित्वासद्योयातास्तदात्मतां ॥ १५॥ श्रुतोभगीरथाज्जज्ञेतस्यनाभोऽपरोऽभवत् ॥ सिंधुद्वीपस्ततस्तस्मादयुतायुस्ततोऽभवत्॥१६॥ ऋतुपर्णोनलसखोयोऽश्वविद्यामयान्नलात्॥ दत्वाऽक्षहृदयंचास्मैसर्वकामस्तुतत्सुतः॥१७॥ततःसुदासस्तत्पुत्रोमदयंतीपतिर्नृपः॥ आहुर्मित्रसहंयंवैकल्माषांघ्रिमुतक्वचित्॥ वसिष्ठशापाद्रक्षोऽभूदनपत्यःस्वकर्मणा ॥ १८ ॥

तच्चकेवलंदेहभस्मभिरेवनसाक्षात् ब्रह्मणिस्वकृतेनदंडेनहताअपि ॥ १२ ॥ तांश्रद्धयायेसेवंतइति तत्प्रपंचयति भस्मीभूतेनांगेनयःसंगस्तेन ॥ १३ ॥ १४ ॥ अनंतस्यविशेषणंसंनिवेश्येति त्रैगुण्यंदेहसंबंधं ॥ १५ ॥ १६ ॥ नलस्यसखा अयात्प्राप्तः तत्सुतःऋतुपर्णस्यसुतः ॥१७॥ तत्पुत्रःसौदासः ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ मृगयांचरन्कंचिद्राक्षसंजघानतस्यभ्रातरंमुमोच॥ २० ॥ सभ्रातापलाय्यगंतः अधमनिष्टं सूदःपाचकः तद्रूपध
गृहेवर्त्तमानः॥ २१॥अभक्ष्यमंजसाविलोक्य एवंनरमांसव्यवहारेण॥२२॥वसिष्ठएवतंशापंद्वादशवार्षिकंचक्रे ॥२३॥ रुशतीः
अपः स्वपादयोर्जहौ नान्यत्र तत्रहेतुः दिशइति एवमनेनमित्रसहत्वमपिदर्शितं मित्रस्यकलत्रस्यवाचः सहनात्॥२४॥तदेवंराक्ष

राजोवाच किंनिमित्तोगुरोःशापःसौदासस्यमहात्मनः॥ एतद्वेदितुमिच्छामःकथ्यतांनरहोयदि॥१९॥
श्रीशुकउवाच सौदासोमृगयांकंचिच्चरन्रक्षोजघानह॥ मुमोचभ्रातरंसोऽथगतःप्रतिचिकीर्षया॥२०॥
संचिंतयन्नघंराज्ञःसूदरूपधरोगृहे॥ गुरवेभोक्तुकामायपक्त्वानिन्येनरामिषं॥ २१ ॥ परिवेक्ष्यमाणंभगवा
न्विलोक्याभक्ष्यमंजसा॥ राजानमशपत्क्रुद्धोरक्षोह्येवंभविष्यसि॥ २२॥ रक्षःकृतंतद्विदित्वाचक्रेद्वादशवा
र्षिकं॥ सोऽप्यपोंऽजलिनादायगुरुंशप्तुंसमुद्यतः॥ २३॥ वारितोमदयंत्यापोरुशतीःपादयोर्जहौ॥ दिशःख
मवनींसर्वंपश्यन्जीवमयंनृपः॥ २४॥राक्षसंभावमापन्नःपादेकल्माषतांगतः॥ व्यवायकालेददृशेवनौको
[illegible]तीद्विजौ॥ २५॥क्षुधार्त्तोजगृहेविप्रंतत्[illegible]हाकृतार्थवत्॥ नभवान्राक्षसःसाक्षादिक्ष्वाकूणांमहारथः॥
॥२६॥ मदयंत्याःपतिर्वीरनाधर्मंकर्त्तुमर्हसि॥ देहिमेऽपत्यकामायअकृतार्थंपतिंद्विजं॥२७॥ देहोऽयंमानु
षोराजन्पुरुषस्याखिलार्थदः ॥ तस्मादस्यवधोवीरसर्वार्थवधउच्यते ॥ २८ ॥ एषहिब्राह्मणोविद्वान्तपः
शीलगुणान्वितः॥ आरिराधयिषुर्ब्रह्ममहापुरुषसंज्ञितं॥ सर्वभूतात्मभावेनभूतेष्वंतर्हितंगुणैः॥२९॥ सोऽयं
ब्रह्मर्षिवर्यस्तेराजर्षिप्रवराद्विभो॥ कथमर्हतिधर्मज्ञवधंपितुरिवात्मजः॥ ३० ॥

सत्वेकल्माषांघ्रित्वेचकारणमुक्त्वा स्वकर्मणाऽनपत्यइतियदुक्तंतत्प्रपंचयति व्यवायकालइत्यादिनाकर्मणाअप्रजइत्यंतेन वनमोकोनि
वासोययोःतौवनौकसौचतौदंपतीच पृथक्पदत्वेसकारलोपआर्षः ॥२५॥ अकृतार्थवत् दीनवत् ॥२६॥ अकृतार्थमसमाप्तरतिं॥२७॥
॥ २८ ॥ सर्वभूतानामात्मेतिभावनया आराधयितुमिच्छुः यद्वा सर्वभूतात्मभावेनभूतेषुस्थितमपिगुणैरंतर्हितंब्रह्मेतिसंबंधः पाठांतरे अं
तर्हितः सोयमित्युत्तरेणान्वयः ॥ २९ ॥ ३० ॥

भ्रूणस्यश्रोत्रियस्यगर्भस्यसतइतिवा बभ्रोः गोः सतांमतोभवान् वधंकथंसाधुमन्यतइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ क्षणमपियेनविनानजीविष्यामि सोऽयंयदिभक्षःक्रियतेतर्हि मृतकंयथामृतप्रायांमांपूर्वंभक्षय ॥३२॥३३॥ दिधिषुंगर्भाधानकर्त्तारं ॥३४॥ आधानान्मैथुनात् हेअकृतप्रज्ञमृत्युर्मयादर्शितः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ तदेवंकर्मणाअप्रजः ॥ ३८ ॥ अबिभ्रतूदधारेत्यर्थः नव्यजायतनप्रासूत अतोवसिष्ठए

तस्यसाधोरपापस्यभ्रूणस्यब्रह्मवादिनः॥कथंवधंयथाबभ्रोर्मन्यतेसन्मतोभवान्॥३१॥यद्ययंक्रियतेभक्षस्तर्हिमांखादपूर्वतः॥नजीविष्येविनायेनक्षणंचमृतकंयथा॥३२॥एवंकरुणभाषिण्याविलपंत्याअनाथवत्॥व्याघ्रःपशुमिवाखादत्सौदासःशापमोहितः ॥३३॥ ब्राह्मणीवीक्ष्यदिधिषुंपुरुषादेनभक्षितं ॥ शोचंत्यात्मानमुर्वीशमशपत्कुपितासती॥ ३४॥ यस्मान्मेभक्षितःपापकामार्त्तायाःपतिस्त्वया ॥ तवापिमृत्युराधानादकृतप्रज्ञदर्शितः॥३५॥एवंमित्रसहंशप्त्वापतिलोकपरायणा॥तदस्थीनिसमिद्धेऽग्नौप्रास्यभर्त्तुर्गतिंगता॥३६॥ विशापोद्वादशाब्दांतेमैथुनायसमुद्यतः॥ विज्ञायब्राह्मणीशापंमहिष्यासनिवारितः॥३७॥ततऊर्ध्वंसतत्याजस्त्रीसुखंकर्मणाऽप्रजः॥ वसिष्ठस्तदनुज्ञातोमदयंत्यांप्रजामधात्॥३८॥सावैसप्तसमागर्भमबिभ्रन्नव्यजायत॥जघ्नेऽश्मनोदरंतस्याःसोऽश्मकस्तेनकथ्यते॥३९॥ अश्मकान्मूलकोजज्ञेयःस्त्रीभिःपरिरक्षितः॥ नारीकवचइत्युक्तोनिःक्षत्रेमूलकोऽभवत्॥४०॥ ततोदशरथस्तस्मात्पुत्रऐडविडस्ततः॥राजाविश्वसहोयस्यखट्वांगश्चक्रवर्त्यभूत्॥४१॥योदेवैरर्थितोदैत्यानवधीद्युधिदुर्जयः॥ मुहूर्त्तमायुर्ज्ञात्वैत्यस्वपुरंसंदधेमनः॥४२॥नमेब्रह्मकुलात्प्राणाःकुलदैवान्नचात्मजाः॥नश्रियोनमहीराज्यंनदाराश्चातिवल्लभाः॥४३॥

वतस्याउदरमश्मनाजघान सउत्पन्नः सुतोऽश्मकः ॥ ३९ ॥ स्त्रीभिःसंवेष्ट्य परशुरामात्परिरक्षितः अतोनारीकवचइतिउक्तः निःक्षत्रे सतिक्षत्रवंशस्यमूलमभवत् अतोमूलकइतिचोक्तः ॥ ४० ॥ ४१॥ प्रसन्नैर्देवैःवरंवृणीष्वेत्युक्ते खट्वांगेनोक्तंप्रथमंतावन्ममायुःकथ्यतामिति देवैश्चोक्तंमुहूर्तमात्रमिति तज्ज्ञात्वादेवैर्दत्तेन विमानेनशीघ्रंस्वपुरमेत्य मनःपरमेश्वरेसंदधे ॥ ४२ ॥ एतदेवस्वसाधुवृत्तानुस्मरणपूर्वकं तत्कृतेननिश्चयेनदर्शयति नेतिसप्तभिः कुलदैवात्ब्रह्मकुलात्सकाशान्मेप्राणादयोनातिवल्लभानातिप्रियाः ॥४३ ॥

॥ ४४ ॥ मय्येवममभूतभावनोहरिस्तस्मिन्नेवभावनायस्यसोहंतंकामंनवृणे ॥ ४५ ॥ तत्रहेतुः यइति विक्षिप्तानींद्रियाणिधीश्चयेषांतेदे वाअपि ॥ ४६ ॥ अथतस्मात्प्रकृत्यास्वभावेनात्मनिरूढंगुणेषुसंगं विश्वकर्तुर्भावेनहित्वातमेवाहंप्रपद्ये ॥ ४७ ॥ अन्यभावंदेहाद्यभिमा नरूपमज्ञानंहित्वा ॥ ४८ ॥ स्वभावमेवाह यत्तदिति शून्यवत्कल्पितं वागाद्यविषयत्वात् वासुदेवइतियंगृणंति ब्रह्मणएवभक्तानुग्रहार्थं

नबाल्येऽपिमतिर्मह्यमधर्मेरमतेक्वचित् ॥ नपश्याम्युत्तमश्लोकादन्यत्किंचनवस्त्वहं ॥ ४४ ॥ देवैःकामवरो दत्तोमह्यंत्रिभुवनेश्वरैः ॥ नवृणेतमहंकामंभूतभावनभावनः ॥ ४५ ॥ येविक्षिप्तेंद्रियधियोदेवास्तेस्वहृदि स्थितं ॥ नविंदंतिप्रियंशश्वदात्मानंकिमुतापरे ॥ ४६ ॥ अथेशमायारचितेषुसंगंगुणेषुगंधर्वपुरोपमेषु ॥ रू ढंप्रकृत्यात्मनिविश्वकर्तुर्भावेनहित्वातमहंप्रपद्ये ॥ ४७ ॥ इतिव्यवसितोबुद्ध्यानारायणगृहीतया ॥ हित्वाऽ न्यभावमज्ञानंततःस्वंभावमाश्रितः ॥ ४८ ॥ यत्तद्ब्रह्मपरंसूक्ष्ममशून्यंशून्यकल्पितं ॥ भगवान्वासुदेवेतियंगृ णंतिहिसात्वताः ॥ ४९ ॥ इतिश्रीभा० म० नवमस्कंधेसूर्यवंशानुवर्णनेनवमोध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥
श्रीशुकउवाच खट्वांगाद्दीर्घबाहुश्चरघुस्तस्मात्पृथुश्रवाः ॥ अजस्ततोमहाराजतस्माद्दशरथोऽभवत् ॥ १ ॥ तस्यापिभगवानेषसाक्षाद्ब्रह्ममयोहरिः ॥ अंशांशेनचतुर्द्धाऽगात्पुत्रत्वंप्रार्थितःसुरैः ॥ २ ॥ रामलक्ष्मणभरतश त्रुघ्नाइतिसंज्ञया ॥ तस्यानुचरितंराजन्नृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ श्रुतंहिवर्णितंभूरित्वयासीतापतेर्मुहुः ॥ ३ ॥

माविष्कृततनोर्वासुदेवत्वात् ॥ ४९ ॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांनवमोध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
दशमेप्राहखट्वांगवंशेश्रीरामसंभवं ॥ तच्चरित्रंचलंकेशंहत्वायोध्यागमावधि ॥ १ ॥ खट्वांगाच्चदीर्घबाहुः ॥ १ ॥ २ ॥ ऋषिभिर्वाल्मीकि मुख्यैर्भूरिवर्णितंत्वयामुहुःश्रुतं तथापिसंक्षेपतःकथ्यमानंश्रृणु ॥ ३ ॥

ग्रंथकोटिभिराकीर्णमद्भुतंरामविक्रमं ॥ अध्यायद्वयतोवक्ष्यन्नेकश्लोकेसमस्यति ॥ सकोशलेंद्रः श्रीरामः नोऽस्मान् अवतात् पातु कथं भूतः योगुर्वर्थेपितुः सत्यस्यपालनार्थंत्यक्तराज्यःसन् पद्मवदतिसुकुमाराभ्यांपद्भ्यां तदेवाह प्रियायाःपाणिनाऽपिस्पर्शेनास्तिक्षमाययोः ताभ्यांप्रतिवनंव्यचरत् हरींद्रोहनुमान्सुग्रीवोवा अनुजोलक्ष्मणस्ताभ्यांमृजिताअपनीतापथरुजामार्गश्रमोयस्य शूर्पणख्यावैरूप्यात्कर्णनासिकाछेदाद्धेतोः तयाप्रलोभितेनरावणेनापहारात् प्रियेणकलत्रेणविरहः तेनरुट्तयाआरोपितयोर्भ्रुवोर्विजृंभणेनैवत्रस्तोऽब्धिर्यस्मात् ततस्तद्विज्ञापनेनबद्धःसेतुर्येन ततःखलारावणादयएवदवोवनंतस्यदहनः ॥ ४ ॥ संक्षेपतोवर्णितंरामचरितमादितआरभ्यविस्तारेणाह

गुर्वर्थेत्यक्तराज्योव्यचरदनुवनंपद्मपद्भ्यांप्रियायाःपाणिस्पर्शाक्षमाभ्यांमृजितपथरुजोयोहरींद्रानुजाभ्यां॥ वैरूप्याच्छूर्पणख्याःप्रियविरहरुषारोपितभ्रूविजृंभत्रस्ताब्धिर्बद्धसेतुःखलदवदहनःकोशलेंद्रोऽवतान्नः ॥ ॥ ४ ॥ विश्वामित्राध्वरेयेनमारीचाद्यानिशाचराः ॥ पश्यतोलक्ष्मणस्यैवहतानैर्ऋतपुंगवाः ॥ ५ ॥ योलोकवीरसमितौधनुरैशमुग्रंसीतास्वयंवरगृहेत्रिशतोपनीतं ॥ आदायबालगजलीलइवेक्षुयष्टिंसज्जीकृतंनृपविकृष्यबभंजमध्ये ॥ ६ ॥ जित्वाऽनुरूपगुणशीलवयोऽगरूपांसीताऽभिधांश्रियमुरस्यभिलब्धमानां ॥ मार्गेव्रजन्भृगुपतेर्व्यनयत्स्वरूढंदर्पमहीमकृतयस्त्रिरराजबीजां ॥ ७ ॥

विश्वामित्राध्वरइत्यादिनायावदुत्तराध्यायसमाप्ति पश्यतएवलक्ष्मणस्य तमप्यनपेक्ष्यैवहताइत्यर्थः यच्छब्दानांसकोशलेंद्रोऽवतादित्यनेनैवान्वयः ॥ ५ ॥ लोकेयेवीरास्तेषांसमितौसमाजे ऐशंत्र्यंबकंधनुरिक्षुयष्टिमिवलीलयैवादायसज्जीकृतमारोपितंविकृष्यमध्येबभंज हेनृप उग्रंकठिनंगरिष्ठं तदाह वाहकानांत्रिभिःशतैरुपनीतं बालगजस्यलीलेवलीलायस्यसः ॥ ६ ॥ अनुरूपाणिस्वयोग्यानिगुणशीलादीनियस्यास्तांसीतासंज्ञां पूर्वमुरसि अभिलब्धोमानोययातांश्रियंजित्वा धनुर्भंगमहानादश्रवणक्षुभितस्यभृगुपतेर्दर्पंव्यनयदपनीतवान् कथंभूतस्य त्रिःसप्तकृत्वः राजबीजशून्यांमहींयोऽकरोत्तस्य ॥ ७ ॥

इदानींगुर्वर्थइतिश्लोकंविवृण्वन्नाह यइति कदाचित्कैकेय्यास्तुष्टेनराज्ञात्वदपेक्षितंदास्यामीतिप्रतिश्रुतं ततःश्रीरामस्ययुवराज्याभिषेक समयेतयाभरतस्यराज्यंरामस्यचवनेवासःप्रार्थितः तदासत्यपाशेनपरिवीतस्यपितुर्निदेशमाज्ञांशिरसाजगृहे ततोराज्यादिकंत्यक्त्वासभार्योवनंययौ दुस्त्यजस्यापिसहर्षत्यागेदृष्टांतः मुक्तसंगोयोगीअसून् प्राणानिवेति ॥ ८ ॥ रक्षसोरावणस्यस्वसुः शूर्पणखायाअशुद्धबुद्धेः सीतांजिघृक्षोः कामातुरायाइतिवा रूपंव्यकृतविकारमनयत् तस्याःखरत्रिशिरदूषणमुख्याबंधवोयेषुतांश्चतुर्दशसहस्रंजघान अपारणीयमलंघ्यमसह्यंकोदंडंपाणौयस्यसः ॥ ९ ॥ सीतायाःकथाश्रवणेनदीपितोहृच्छयोयस्य तेनसीतांहरिष्यतास्वस्माद्भीतेनस्वस्याश्रमाद

यःसत्यपाशपरिवीतपितुर्निदेशंस्त्रैणस्यचापिशिरसाजगृहेसभार्यः ॥ राज्यंश्रियंप्रणयिनःसुहृदोनिवासं त्यक्त्वाययौवनमसूनिवमुक्तसंगः ॥ ८ ॥ रक्षःस्वसुर्व्यकृतरूपमशुद्धबुद्धेस्तस्याःखरत्रिशिरदूषणमुख्यबंधून् ॥ जघ्नेचतुर्दशसहस्रमपारणीयकोदंडपाणिरटमानउवासकृच्छ्रं ॥ ९ ॥ सीताकथाश्रवणदीपितहृच्छयेनसृष्टंविलोक्यनृपतेदशकंधरेण ॥ जघ्नेऽद्भुतैणवपुषाश्रमतोऽपकृष्टोमारीचमाशुविशिखेनयथाकमुग्रः ॥ ॥ १० ॥ रक्षोधमेनवृकवद्विपिनेऽसमक्षंवैदेहराजदुहितर्यपयापितायां ॥ भ्रात्रावनेकृपणवत्प्रिययावियुक्तः स्त्रीसंगिनांगतिमितिप्रथयंश्चचार ॥ ११ ॥ दग्ध्वात्मकृत्यहतकृत्यमहन्कबंधंसख्यंविधायकपिभिर्दयितागतिंतैः ॥ बुध्वाऽथवालिनिहतेप्लवगेंद्रसैन्यैर्वेलामगात्समनुजोऽजभवार्चितांघ्रिः ॥ १२ ॥

पकर्षणार्थंसृष्टंमारीचंविलोक्यजघानकथंभूतं अद्भुतैणवपुषास्वर्णहरिणदेहेनोपलक्षितं अतएवप्रलोभेनाश्रमतस्तेनापकृष्टःसन् कंदक्षं यथाउग्रःश्रीरुद्रः ॥ १० ॥ ततश्चरक्षोधमेनरावणेनअसमक्षमपनीतायां प्रिययावियुक्तोभ्रात्रालक्ष्मणेनसहकृपणवद्वनेचचार किमभिप्रायःसन् इतिअनेनप्रकारेणस्त्रीसंगिनांदुःखोदर्कांगतिंप्रख्यापयन् ॥ ११ ॥ आत्मार्थेनकृत्येनकर्मणारावणेनसहयुद्धेनहतंकृत्यंशास्त्रीयंदहनादिकंयस्यतंजटायुषंपुत्रइवदग्ध्वाकबंधंस्वग्रहणायप्रसारितवाहुंराक्षसमहन् अथवालिनिहते तैःकपिभिर्दयितायागतिंबुध्वा अजभवाभ्यामर्चितावंघ्रीयस्यसमनुजोवेलांसमुद्रतीरमगात् ॥ १२ ॥

तत्रत्रिरात्रमुपवासेनप्रतीक्षितोऽपिसिंधुर्यदानोपस्थितः तदायस्यरोषविभ्रमेणक्रोधलीलया विवृत्तोयःकटाक्षः तस्यपातेनसंभ्रांतानक्रा मकरायस्मिन् भयेनगीर्णःग्रस्तः स्तंभितोघोषोयेनसः सिंधुःएतद्वक्ष्यमाणंबभाषे अर्हणमर्घादिकं रूपीमूर्तिमान् ॥ १३ ॥ भाषणमेवाह नत्वामितिद्वाभ्यां एतावत्पर्यंतंमुनिश्चितं त्वांनविदामनजानीमइत्यर्थः इदानींतुज्ञातोऽसीत्याह यदितिपृथक्पदंयस्येत्यर्थः यद्वशेभ्यः सत्वादिभ्यःसुरगणादयोभवंतिसभवानिति ॥ १४ ॥ कामंयथेच्छंजलमाक्रम्यप्रयाहि अवमेहंपुरीषप्रायं त्रैलोक्यंरावयतिआक्रंदयती तितथातंजहि हेवीरयद्यपितवजलंप्रतिबंधकंनभवतितथापीहसेतुंबध्नीहि तर्हिकिमर्थं तेयशसोविस्ताराय तदेवाह यंसेतुमपेत्यदुष्करं

यद्रोषविभ्रमविवृत्तकटाक्षपातसंभ्रांतनक्रमकरोभयगीर्णघोषः ॥ सिंधुःशिरस्यर्हणंपरिगृह्यरूपीपादारविं दमुपगम्यबभाषएतत् ॥ १३ ॥ नत्वावयंजडधियोनुविदामभूमन्कूटस्थमादिपुरुषंजगतामधीशं ॥ यत्सत्व तःसुरगणारजसःप्रजेशामन्योश्चभूतपतयःसभवान्गुणेशः ॥ १४ ॥ कामंप्रयाहिजहिविश्रवसोऽवमेहंत्रै लोक्यरावणमवाप्नुहिवीरपत्नीं ॥ बध्नीहिसेतुमिहतेयशसोवितत्यैगायंतिदिग्विजयिनोयमुपेत्यभूपाः ॥ १५ ॥ बध्वोदधौरघुपतिर्विविधाद्रिकूटैःसेतुंकपींद्रकरकंपितभूरुहांगैः ॥ सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखैरनीकैर्लंकांवि भीषणदृशाविशदग्रदग्धां ॥ १६ ॥ सावानरेंद्रबलरुद्धविहारकोष्ठश्रीद्वारगोपुरसदोवलभीविटंका ॥ निर्भ ज्यमानधिषणध्वजहेमकुंभश्टंगाटकागजकुलैर्ह्रदिनीवघूर्णा ॥ १७ ॥

कर्मावेक्ष्य त्वद्यशोगास्यंतिभूपास्तं ॥ १५ ॥ तद्वाक्यमभिनंद्ययत्कृतंतदाह बध्वेति विविधैरद्रीणांकूटैःश्टंगैः सेतुंबध्वा अग्रेसीतान्वेषणे हनुमतैवदग्धांलंकामाविशत् कथंभूतैःश्टंगैः कपींद्राणांकरैःकंपितानि भूरुहाणामंगानिशाखादीनियेषुतैः बिभीषणदृशाबुध्वा कैःसहा विशत् सुग्रीवादयःप्रमुखायेषांतैरनीकैः ततश्चसालंकाघूर्णाप्रचलिताबभूव कथंभूता वानरेंद्राणांवलैरुद्धाविहारादयोयस्यां निर्भज्य मानाधिषणादयोयस्यांसा तत्रविहारःक्रीडास्थानं कोष्ठंधान्यागारादि श्रीःकोशः द्वारंगृहादीनां गोपुरंपुरद्वारं सदःसभा वलभीप्रासा दादिपुरोभागच्छादिनी विटंकःकपोतपालिका धिषणंवेदिकादि श्टंगाटकंचतुष्पथं ॥ १७ ॥

रक्षःपतीरावणः पुत्रमिंद्रजितंप्रहस्तादींश्वसमहिनोत् प्रायुंक्त ॥ १८ ॥ असिशूलादिभिर्दुर्गमांतांयातुधानपृतनां सुग्रीवादिभिरन्वितः श्रीरामोऽभ्यगात् मरुत्सुतोहनुमान् ऋक्षोजांबवान् ॥ १९ ॥ तेरघुपतेः अनीकपाअंगदाद्याःसर्वे रावणस्यइभादिभिर्यद्वरूथंसैन्यं तत्द्वंद्वंयथाभवंतितथाभिपत्यसंगम्य द्रुमादिभिर्जघ्नुः कान्सीतायाअभिमर्शेनहतंमंगलंयस्यसरावणःईशोयेषांतान् ॥ २० ॥ स्वबलस्य नष्टिनाशमवेक्ष्यरुष्टःक्रुद्धःसन् यानकंपुष्पकंविमानंरथंवा आरुह्यश्रीराममभिससार अथतंस्वःस्यंदनेस्वर्गस्थे इंद्रस्यरथे मातलिनाइंद्र

रक्षःपतिस्तदवलोक्यनिकुंभकुंभधूम्राक्षदुर्मुखसुरांतनरांतकादीन् ॥ पुत्रंप्रहस्तमतिकायविकंपनादीन्सर्वानुगान्समहिनोदथकुंभकर्णं ॥ १८ ॥ तांयातुधानपृतनामसिशूलचापप्रासर्ष्टिशक्तिशरतोमरखड्गदुर्गां ॥ सुग्रीवलक्ष्मणमरुत्सुतगंधमादनीलांगदर्क्षपनसादिभिरन्वितोगात् ॥ १९ ॥ तेऽनीकपारघुपतेरभिपत्यसर्वे द्वंद्वंवरूथमिभपत्तिरथाश्वयोधैः ॥ जघ्नुर्द्रुमैर्गिरिगदेषुभिरंगदाद्याःसीताऽभिमर्शहतमंगलरावणेशान् ॥ २० ॥ रक्षःपतिःस्वबलनष्टिमवेक्ष्यरुष्टआरुह्ययानकमथाभिससारराम ॥ स्वःस्यंदनेद्युमतिमातलिनोपनीतेविभ्राजमानमहनन्निशितैःक्षुरप्रैः ॥ २१ ॥ रामस्तमाहपुरुषादपुरीषयन्नःकांतासमक्षमसताऽपहृताश्ववत्ते ॥ त्यक्तत्रपस्यफलमद्यजुगुप्सितस्ययच्छामिकालइवकर्तुरलंघ्यवीर्यः ॥ २२ ॥ एवंक्षिपन्धनुषिसंधितमुत्ससर्जबाणंसवज्रमिवतद्धृदयंबिभेद ॥ सोसृग्वमन्दशमुखैर्न्यपतद्विमानाद्धाहेतिजल्पतिजनेसुकृतीवरिक्तः ॥ ॥ २३ ॥ ततोनिष्क्रम्यलंकायायातुधान्यःसहस्रशः ॥ मंदोदर्यासमंतस्मिन्प्ररुदंत्यउपाद्रवन् ॥ २४ ॥ स्वान्स्वान्बंधून्परिष्वज्यलक्ष्मणेषुभिरर्दितान् ॥ रुरुदुःसुस्वरंदीनाघ्नंत्यआत्मानमात्मना ॥ २५ ॥

सारथिनोपनीते द्युमतिदीप्तियुक्ते विभ्राजमानमहनत् अहन् ॥ २१ ॥ हेपुरुषाद पुरीषराक्षस पुरीषप्राय यद्यस्मादपहृता श्ववत् श्वायथा असमक्षंगृहंप्रविश्यकिमपिहरतितद्वत् तस्मात्जुगुप्सितस्यकर्मणः कर्तुस्तेऽद्यकालइवालंघ्यवीर्योऽहंफलंयच्छामि अधर्मकर्त्तुःपुंसःकालोयथायच्छतीतिवा ॥ २२ ॥ रिक्तःक्षीणपुण्यः सुकृतीविमानादिव विमानात्पुष्पकान्न्यपतदितिवा ॥ २३ ॥ राक्षसस्त्रीणांविलापमाह ततइतिपंचभिः मंदंस्वल्पमुदरंयस्याःतयारावणभार्ययासह ॥ २४ ॥ २५ ॥

परैरर्दितापीडिता ॥ २६ ॥ २७ ॥ गृध्राणामन्नंभक्ष्यः नरकहेतवे नरकभोगाय ॥ २८ ॥ सांपरायिकमौर्ध्वदेहिकं ॥ २९ ॥ ३० ॥ आत्मनः स्वस्य संदर्शनेन यआल्हादस्तेन विकसन्मुखपंकजं यस्याः तां ॥ ३१ ॥ यानं पुष्पकं भ्रातृभ्यांलक्ष्मणसुग्रीवाभ्यां ॥ ३२ ॥ आयुश्च दत्वातेनापि सहैवययौ ॥ ३३ ॥ गोमूत्रपक्वयवान्नभोजनं भातरंभरतं ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ स्वशिबिरात् रामंविनाऽयोध्यामप्रविशन् स्व

हाहतास्मवयंनाथलोकरावणरावण ॥ कंयायाच्छरणंलंकात्वद्विहीनापरार्दिता ॥ २६ ॥ नैवंवेदमहाभाग भवान्कामवशंगतः ॥ तेजोऽनुभावंसीतायायेननीतोदशामिमां ॥ २७ ॥ कृतैषाविधवालंकावयंचकुलनंदन ॥ देहःकृतोन्नंगृध्राणामात्मानरकहेतवे ॥ २८ ॥ श्रीशुकउवाच स्वानांविभीषणश्चक्रेकोशलेंद्रानुमोदितः ॥ पितृमेधविधानेनयदुक्तंसांपरायिकं ॥ २९ ॥ ततोददर्शभगवानशोकवनिकाश्रमे ॥ क्षामांस्वविरहव्याधिंशिंशपामूलमास्थितां ॥ ३० ॥ रामःप्रियतमांभार्यांदीनांवीक्ष्यान्वकंपत ॥ आत्मसंदर्शनाल्हादविकसन्मुखपंकजां ॥ ३१ ॥ आरोप्यारुरुहेयानंभ्रातृभ्यांहनुमद्युतः ॥ विभीषणायभगवान्दत्वारक्षोगणेशतां ॥ ३२ ॥ लंकामायुश्चकल्पांतंययौचीर्णव्रतःपुरीं ॥ अवकीर्यमाणःकुसुमैर्लोकपालार्पितैःपथि ॥ ३३ ॥ उपगीयमानचरितःशतधृत्यादिभिर्मुदा ॥ गोमूत्रयावकंश्रुत्वाभ्रातरंवल्कलांबरं ॥ ३४ ॥ महाकारुणिकोऽतप्यज्जटिलंस्थंडिलेशयं ॥ भरतंप्राप्तमाकर्ण्यपौरामात्यपुरोहितैः ॥ पादुकेशिरसिन्यस्यरामंप्रत्युद्यतोऽग्रजं ॥ ३५ ॥ नंदिग्रामात्स्वशिबिराद्गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ ब्रह्मघोषेणचमुहुःपठद्भिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ ३६ ॥ स्वर्णकक्षपताकाभिर्हैमैश्चित्रध्वजैरथैः ॥ सदश्वैरुक्मसन्नाहैर्भटैःपुरटवर्मभिः ॥ ३७ ॥ श्रेणीभिर्वारमुख्याभिर्भृत्यैश्चैवपदानुगैः ॥ पारमेष्ठ्यान्युपादायपण्यान्युच्चावचानिच ॥ ३८ ॥

स्यवासंयत्रनिर्मितवान् तस्मात्सकाशात् गीतादिभिर्युक्तोरामंप्रत्युद्यतः अभिमुखंययौ ब्रह्मघोषेणमहताघोषेणपठद्भिः ॥ ३६ ॥ स्वर्णरसाक्ताःकक्षाःप्रांतायासांताभिः पताकाभिः हैमैरिति चत्वारिरथविशेषणानि ॥ ३७ ॥ पारमेष्ठ्यानि राजार्हाणिछत्रचामरादीनि ॥ ३८ ॥

प्रेम्णाप्रक्लिन्नंहृदयमीक्षणेचनेत्रेयस्य ॥ ३९ ॥ नेत्रजैर्जलैः स्नापयन्नाश्लिष्य येऽर्हसत्तमाः कुलवृद्धाः ॥ ४० ॥ तेभ्योपिनमनंचक्रे ॥ ४१ ॥ अयोध्याप्रवेशप्रकारमाह पादुकेइतिसार्द्धैस्त्रिभिः ॥ ४२ ॥ धनुश्चनिषंगौचताम् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ गुरुपत्नीः कैकेय्या

पादयोर्न्यपतत्प्रेम्णाप्रक्लिन्नहृदयेक्षणः ॥ पादुकेन्यस्यपुरतःप्रांजलिर्बाष्पलोचनः ॥ ३९ ॥ तमाश्लिष्यचिरंदोर्भ्यांस्नापयन्नेत्रजैर्जलैः ॥ रामोलक्ष्मणसीताभ्यांविप्रेभ्योयेऽर्हसत्तमाः ॥ ४० ॥ तेभ्यःस्वयंनमश्चक्रेप्रजाभिश्चनमस्कृतः ॥ धुन्वंतउत्तरासंगान्पतिंवीक्ष्यचिरागतं ॥ ४१ ॥ उत्तराःकोशलामाल्यैःकिरंतोननृतुर्मुदा ॥ पादुकेभरतोगृह्णंश्चामरव्यजनोत्तमे ॥ ४२ ॥ विभीषणःससुग्रीवःश्वेतछत्रंमरुत्सुतः ॥ धनुर्निषंगाञ्छत्रुघ्नःसीतातीर्थकमंडलुं ॥ ४३ ॥ अबिभ्रदंगदःखड्गंहैमंचर्मर्क्षराट्नृप ॥ पुष्पकस्थोऽन्वितःस्त्रीभिस्तूयमानश्चबंदिभिः ॥ ४४ ॥ विरेजेभगवान्राजन्ग्रहैश्चंद्रइवोदितः ॥ भ्रातृभिर्नंदितःसोऽपिसोत्सवांप्राविशत्पुरीं ॥ ४५ ॥ प्रविश्यराजभवनंगुरुपत्नीःस्वमातरं ॥ गुरून्वयस्यावरजान्पूजितःप्रत्यपूजयत् ॥ ४६ ॥ वैदेहीलक्ष्मणश्चैव यथावत्समुपेयतुः ॥ पुत्रान्स्वमातरस्तास्तुप्राणांस्तन्वइवोत्थिताः ॥ आरोप्यांकेऽभिषिंचंत्योबाष्पौघैर्विजहुःशुचः ॥ ४७ ॥ जटानिर्मुच्यविधिवत्कुलवृद्धैःसमंगुरुः ॥ अभ्यषिंचद्यथैवेंद्रंचतुःसिंधुजलादिभिः ॥ ४८ ॥ एवंकृतशिरःस्नानःसुवासाःस्रग्व्यलंकृतः ॥ स्वलंकृतैःसुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्ययाबभौ ॥ ४९ ॥ अग्रहीदासनंभ्रात्राप्रणिपत्यप्रसादितः ॥ प्रजाःस्वधर्मनिरतावर्णाश्रमगुणान्विताः ॥ ५० ॥ जुगोपपितृवद्रामोमेनिरेपितरंचतं ॥ त्रेतायांवर्त्तमानायांकालःकृतसमोऽभवत् ॥ ५१ ॥ रामेराजनिधर्मज्ञेसर्वभूतसुखावहे ॥ वनानिनद्योगिरयोवर्षाणिद्वीपसिंधवः ॥ ५२ ॥ सर्वेकामदुघाआसन्प्रजानांभरतर्षभ ॥ नाधिव्याधिजराग्लानिदुःखशोकभयक्लमाः ॥ ५३ ॥ मृत्युश्चानिच्छतांनासीद्रामेराजन्यधोऽक्षजे ॥ एकपत्नीव्रतधरोराजर्षिचरितःशुचिः ॥ ५४ ॥

याः वयस्यानवरजांश्च ॥ ४६ ॥ बाष्पौघैरभिषिचंत्यः शुचः शोकान्विजहुः शेषंस्पष्टं ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥ इतिनवमेटीकायांदशमोऽध्यायः ॥१०॥ ॥७॥ ततश्चैकादशेऽयोध्यामावसन्ननुजैःसह ॥ यज्ञादियच्चकारेशोरामस्तद नुवर्ण्यते ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ तदंतरातासांदिशांमध्येयावतीभूः तांब्राह्मणएवार्हतीतिमन्यमानः ॥ ३ ॥ अयंश्रीरामः तत्तदासौमंगल्यमा

स्वधर्मंगृहमेधीयंशिक्षयन्स्वयमाचरन् ॥ प्रेम्णाऽनुवृत्त्याशीलेनप्रश्रयावनतासती॥ धियाह्रियाचभावज्ञा भर्तुःसीताहरन्मनः॥ ५५॥ इतिश्रीभा०म०नवमस्कंधेश्रीरामचरितेदशमोऽध्यायः॥ १०॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच भगवानात्मनात्मानंराममउत्तमकल्पकैः ॥ सर्वदेवमयंदेवमीजआचार्यवान्मखैः॥ १ ॥ होत्रेऽददाद्दिशंप्राचींब्रह्मणेदक्षिणांप्रभुः॥ अध्वर्यवेप्रतीचींचउदीचींसामगायसः॥ २॥ आचार्यायददौशेषां यावतीभूस्तदंतरा॥ मन्यमानइदंकृत्स्नंब्राह्मणोऽर्हतिनिस्पृहः॥ ३ ॥ इत्ययंतदलंकारवासोभ्यामवशेषितः॥ तथाराज्ञ्यपिवैदेहीसौमंगल्यावशेषिता॥४॥ तेतुब्रह्मण्यदेवस्यवात्सल्यंवीक्ष्यसंस्तुतं॥ प्रीताःक्लिन्नधियस्तस्मैप्रत्यर्प्येदंबभाषिरे॥५॥ अप्रत्तंनस्त्वयाकिंनुभगवन्भुवनेश्वर ॥ यन्नोऽतर्हृदयंविश्यतमोहंसिस्वरोचिषा ॥ ६ ॥नमोब्रह्मण्यदेवायरामायाकुंठमेधसे॥ उत्तमश्लोकधुर्यायन्यस्तदंडार्पितांघ्रये ॥ ७ ॥ कदाचिल्लोकजिज्ञासुर्गूढोरात्र्यामलक्षितः॥ चरन्वाचोऽश्टणोद्रामोभार्यामुद्दिश्यकस्यचित्॥८॥ नाहंबिभर्मित्वांदुष्टामसतींपरवेश्मगां॥ स्त्रीलोभीबिभृयात्सीतांरामोनाहंभजेपुनः॥ ९ ॥इतिलोकाद्बहुमुखाद्दुराराध्यादसंविदः॥ पत्याभीतेनसात्यक्ताप्राप्ताप्राचेतसाश्रमं॥ १०॥ अंतर्वत्न्यागतेकालेयमौसासुषुवेसुतौ॥ कुशोलवइतिख्यातौतयोश्चक्रेक्रियामुनिः॥११॥ अंगदश्चित्रकेतुश्चलक्ष्मणस्यात्मजौस्मृतौ॥ तक्षःपुष्कलइत्यास्तांभरतस्यमहीपते॥१२॥सुबाहुःश्रुतसेनश्चशत्रुघ्नस्यबभूवतुः॥ गंधर्वान्कोटिशोजघ्नेभरतोविजयेदिशां॥१३॥

भरणादिकंतान्यन्मात्रमवशेषितंयस्याः तद्व्यतिरिक्तंहिरण्यादिसर्वंददावित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ अप्रत्तंकिमदत्तंसर्वंदत्तमित्यर्थः विश्यप्रविश्य ॥ ६ ॥ न्यस्तदंडैर्मुनिभिः अर्पितौचित्तेन्यस्तावंघ्रीयस्यतस्मैतेष्वर्पितावंघ्रीयेनेतिवा ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ असंविदः अज्ञात्. प्राचेतसो वाल्मीकिः तस्याश्रमंप्राप्ता ॥ १० ॥ अंतर्वत्नीगर्भिणीक्रियाः जातकर्माद्याः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ईश्वरोऽपिशुचोरोद्धुंनाशक्नोत् नचातिचित्रमेतत् स्त्रीपुंसोः प्रसंगः आसक्तिः त्रासमावहतीतितथा विभक्तेरलुगार्षः सर्वत्रैवभयावहइतिपाठांतरंसुगमं ॥ १७ ॥ किमुतेतिप्रासंगिकोक्तिः अग्निहोत्रमजुहोत् प्रभुः रामः ॥ १८ ॥ आत्मज्योतिर्निजंधाम ॥ १९ ॥ जलधिबंधनमस्त्रपूगैश्वरक्षसांवधइतीदंकविभिराश्चर्यमिववर्णितमपि यशःस्तुतिर्नभवतितत्रहेतुः अधिकसाम्याभ्यांविमुक्तंधामप्रभावोयस्यतस्य किंकपयःसहायाः अतःसुग्रीवाद्याश्रयणंयथालीलामात्रंतथैवेदमपि युक्तंचैतदित्याह सुराणांयाज्ञयाआत्ता

तदीयंधनमानीयसर्वंराज्ञेन्यवेदयत् ॥ शत्रुघ्नश्चमधोःपुत्रंलवणंनामराक्षसं ॥ १४ ॥ हत्वामधुवनेचक्रेमथुरांनामवैपुरीं ॥ मुनौनिक्षिप्यतनयौसीताभर्त्राविवासिता ॥ १५ ॥ ध्यायंतीरामचरणौविवरंप्रविवेशह ॥ तच्छ्रुत्वाभगवान्रामोरुंधन्नपिधियाशुचः ॥ १६ ॥ स्मरंस्तस्यागुणांस्तांस्तान्नाशक्नोद्रोद्धुमीश्वरः ॥ स्त्रीपुंप्रसंगएतादृक्सर्वत्रत्रासमावहः ॥ १७ ॥ अपीश्वराणांकिमुतग्राम्यस्यगृहचेतसः ॥ ततऊर्ध्वंब्रह्मचर्यंधारयन्नजुहोत्प्रभुः ॥ त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमखंडितं ॥ १८ ॥ स्मरतांहृदिविन्यस्यविद्धंदंडककंटकैः ॥ स्वपादपल्लवंरामआत्मज्योतिरगात्ततः ॥ १९ ॥ नेदंयशोरघुपतेःसुरयाञ्ञयात्तलीलातनोरधिकसाम्यविमुक्तधाम्नः ॥ रक्षोवधोजलधिबंधनमस्त्रपूगैःकिंतस्यशत्रुहननेकपयःसहायाः ॥ २० ॥ यस्यामलंनृपसदस्सुयशोऽधुनाऽपिगायंत्यघघ्नमृषयोदिगिभेंद्रपट्टं ॥ तन्नाकपालवसुपालकिरीटजुष्टपादांबुजंरघुपतिंशरणंप्रपद्ये ॥ २१ ॥ यैःसंस्पृष्टोऽभिदृष्टोवासंविष्टोऽनुगतोऽपिवा ॥ कोशलास्तेययुस्स्थानंयत्रगच्छंतियोगिनः ॥ २२ ॥ पुरुषोरामचरितंश्रवणैरुपधारयन् ॥ आनृशंस्यपरोराजन्कर्मबंधैर्विमुच्यते ॥ २३ ॥

स्वीकृतालीलार्थातनुर्येनतस्य ॥ २० ॥ एवंविधलीलाप्रयोजनंदर्शयन्प्रणमति यस्ययशः नृपाणांयुधिष्ठिरादीनांसदस्सु ऋषयोमार्कंडेयादयोगायंति दिगिभेंद्राणांपट्टवदाभरणरूपंतत्पर्यंतंव्याप्तमित्यर्थः नाकपालादेवाःवसुपालावसुधापालाश्च तेषांकिरीटैर्जुष्टंपादांबुजंयस्यतंरघुपतिं पाठांतरेतत्तस्यरघुपतेर्जुष्टंपादांबुजंप्रपद्यइत्यर्थः ॥ २१ ॥ सरामः संविष्टः उपवेशितः अनुगतोवायैःतेकोशलदेशवासिनःसर्वेऽपियत्रयोगिनोगच्छंतितत्स्थानंययुः ॥ २२ ॥ आनृशंस्यपरउपशमनिष्ठःसन्विमुच्यते ॥ २३ ॥

सरामः स्वयंकथमवर्तत भ्रातॄन्प्रतिवाकथमवर्तत कथंभूतान् आत्मनः आत्मांशभूतान् तस्मिन्वाईश्वरेतेभ्रात्रादयः अनुअनंतरंकथमव र्ततेतिप्रश्नत्रयं ॥ २४ ॥ तत्रश्रीरामस्यभ्रात्रादिषुप्रवृत्तिप्रकारमाह अथेति अनेनैवभ्रातॄणामपितदाज्ञाऽनुसारितयाप्रवृत्तिरुक्ता ॥२५॥ अथसिंहासनस्वीकारानंतरंपुरींवर्णयतित्रिभिः गंधोदकैर्मदबिंदुभिश्चआसिक्तामार्गायस्यां सुतरांमत्तामिव समृद्धां वाइतिवितर्के पाठां तरेवासितरांकामोन्मत्तांगामिवेत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ पौराणांतस्मिन्वृत्तिमाह तमुपेयुरिति वराहरूपेणत्वयोद्धृतामिमांपृथ्वीं

राजोवाच कथंसभगवान्रामोभ्रातॄन्वास्वयमात्मनः ॥ तस्मिन्वातेऽन्ववर्ततप्रजाःपौराश्चईश्वरे ॥ २४ ॥
श्रीशुकउवाच अथादिशद्दिग्विजयेभ्रातॄंस्त्रिभुवनेश्वरः ॥ आत्मानंदर्शयन्स्वानांपुरीमैक्षतसानुगः ॥ २५ ॥
आसिक्तमार्गांगंधोदैःकरिणांमदसीकरैः ॥ स्वामिनंप्राप्तमालोक्यमत्तांवासुतरामिव ॥ २६ ॥ प्रासादगोपु
रसभाचैत्यदेवगृहादिषु ॥ विन्यस्तहेमकलशैःपताकाभिश्चमंडितां ॥ २७ ॥ पूगैःसवृंतैरंभाभिःपट्टिकाभिः
सुवाससं ॥ आदर्शैरंशुकैःस्रग्भिःकृतकौतुकतोरणां ॥ २८ ॥ तमुपेयुस्तत्रतत्रपौराअर्हणपाणयः ॥ आशि
षोयुयुजुर्देवपाहीमांप्राक्त्वयोद्धृतां ॥ २९ ॥ ततःप्रजावीक्ष्यपतिंचिरागतंदिदृक्षयोत्सृष्टगृहाःस्त्रियोनराः ॥
आरुह्यहर्म्याण्यरविंदलोचनमतृप्तनेत्राःकुसुमैरवाकिरन् ॥ ३० ॥ अथप्रविष्टःस्वगृहंजुष्टंस्वैःपूर्वराजभिः ॥
अनंताखिलकोशाढ्यमनर्घ्योरुपरिच्छदं ॥ ३१ ॥ विद्रुमोदुंबरद्वारैर्वैदूर्यस्तंभपंक्तिभिः ॥ स्थलैर्मारकतैःस्वं
च्छैर्भ्राजत्स्फटिकभित्तिभिः ॥ ३२ ॥ चित्रस्रग्भिःपट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुकैः ॥ मुक्ताफलैश्चिदुल्लासैः
कांतकामोपपत्तिभिः ॥ ३३ ॥

पाहीति ॥ २९ ॥ प्रजानांतस्मिन्वृत्तिमाह ततःप्रजाइति ॥ ३० ॥ स्वयंकथमवर्ततेतितस्योत्तर माह अथेति यावत्समाप्ति स्वगृहंप्रविष्टःसन् तस्मिन्रेमइतिपंचमेनान्वयः गृहंवर्णयतिसार्द्धैस्त्रिभिः अनंताः येऽखिलानांरत्नादीनांकोशाः तैराढ्यं अनर्घ्याउरवः परिच्छदायस्मिन् ॥ ३१ ॥ विद्रुममयाउदुंबरादेहल्योयेषुतैर्द्वारैः स्वच्छैःस्थलैः तृतीयांतानांमंडितमितितृतीयेना न्वयः ॥३२॥ वाससांमणीनांचअंशुकैर्दीप्तिभिः चित्चैतन्यंतद्वदुल्लासैः उज्ज्वलैः यद्वा चिदितिकचित् वैदूर्यस्तंभादिषुयथाशोभमुज्ज्वलै र्मुक्ताफलैर्मंडितमित्यर्थः कांताःकमनीयाः कामोपपत्तयोभोगसाधनानिताभिः ॥ ३३ ॥

भूषणानांभूषणभूतैः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ नृणांमध्ये यद्वानृणांनृभिरभिध्यातमंघ्रिपल्लवंयस्येति ॥ ३६ ॥ इतिनवमेटीकायामेकादशोध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ द्वादशेरामपुत्रस्यकुशस्यान्वयउच्यते ॥ एवमिक्ष्वाकुपुत्रस्यशशादस्येरितोन्वयः ॥ १ ॥ कुशस्यरामपुत्रस्य अतिथिः तत्सुतस्तस्यसुतः ॥ १ ॥ अर्कसंभवः अर्कस्यांशात्संभूतः ॥ २ ॥ ततोविधृतेः हिरण्यनाभः

धूपदीपैःसुरभिभिर्मंडितंपुष्पमंडितैः ॥ स्त्रीपुंभिःसुरसंकाशैर्जुष्टंभूषणभूषणैः ॥ ३४ ॥ तस्मिन्सभगवान्रामःस्निग्धयाप्रिययेष्टया ॥ रेमेस्वाराम धीराणामृषभःसीतयाकिल ॥ ३५ ॥ बुभुजेचयथाकालंकामान्धर्ममपीडयन् ॥ वर्षपूगान्बहून्नृणामभिध्याताङ्घ्रिपल्लवः ॥ ३६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेश्रीरामोपाख्यानेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच कुशस्यचातिथिस्तस्मान्निषधस्तत्सुतोनभः ॥ पुंडरीकोऽथतत्पुत्रःक्षेमधन्वाऽभवत्ततः ॥ १ ॥ देवानीकस्ततोऽनीहःपारियात्रोथतत्सुतः ॥ ततोबलस्थलस्तस्माद्वज्रनाभोऽर्कसंभवः ॥ २ ॥ खगणस्तत्सुतस्तस्माद्विधृतिश्चाभवत्सुतः ॥ ततोहिरण्यनाभोभूद्योगाचार्यस्तुजैमिनेः ॥ ३ ॥ शिष्यःकौशल्यआध्यात्मंयाज्ञवल्क्योऽध्यगाद्यतः ॥ योगंमहोदयमृषिर्हृदयग्रंथिभेदकं ॥ ४ ॥ पुष्योहिरण्यनाभस्यध्रुवसंधिस्ततोऽभवत् ॥ सुदर्शनोग्निवर्णश्चशीघ्रस्तस्यमरुःसुतः ॥ ५ ॥ योऽसावास्तेयोगसिद्धःकलापग्राममाश्रितः ॥ कलेरंतेसूर्यवंशंनष्टंभावयितापुनः ॥ ६ ॥ तस्मात्प्रसुश्रुतस्तस्यसंधिस्तस्याप्यमर्षणः ॥ महस्वांस्तत्सुतस्तस्माद्विश्वसाह्वोऽन्वजायत ॥ ततःप्रसेनजित्तस्मात्तक्षकोभवितापुनः ॥ ७ ॥ ततोबृहद्बलोयस्तुपित्रातेसमरेहतः ॥ एतेहीक्ष्वाकुभूपालाअतीताःशृण्वनागतान् ॥ ८ ॥ बृहद्बलस्यभवितापुत्रोनामबृहद्रणः ॥ उरुक्रियस्ततस्तस्यवत्सवृद्धोभविष्यति ॥ ९ ॥

कथंभूतः जैमिनेःशिष्योयोगाचार्यः ॥ ३ ॥ तदाह यतःसकाशात् कौशल्योयाज्ञवल्क्यऋषिरध्यात्मंयोगमध्यगात् महांतउदयाःसिद्धयोयस्मिन् तंहृदयग्रंथेर्भेदकंच ॥ ४ ॥ ५ ॥ मरुंविशिनष्टियोऽसाविति पुनर्भावयिताभावयिष्यति ॥ ६ ॥ ७ ॥ पित्राअभिमन्युना ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ तत्तस्मादमित्रजित् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ निष्ठावंशस्यस्थितिस्तस्याअंतः तदेवाह इक्ष्वाकूणामिति ॥ १५ ॥ इतिन
वमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥१२॥ ॥छ॥ ॥छ॥ इक्ष्वाकोरेवपुत्रस्यनिमेर्वंशस्त्रयोदशे ॥ वर्ण्यतेजज्ञिरेयत्रब्रह्मज्ञाजनकादयः॥१॥
निमेरौरसःपुत्रोनाभूदितिदर्शयन्कथामाह निमिरित्येकादशभिः सत्रमारभ्यवसिष्ठमृत्विजमवृतववे ॥ १ ॥ तंशक्रस्यमखंनिर्वर्त्य प्रतिपा

प्रतिव्योमस्ततोभानुर्दिवाकोवाहिनीपतिः॥ सहदेवस्ततोवीरोबृहदश्वोऽथभानुमान्॥१०॥प्रतीकाश्वोभा
नुमतःसुप्रतीकोऽथतत्सुतः॥ भवितामरुदेवोऽथसुनक्षत्रोऽथपुष्करः॥११॥ तस्यांतरिक्षस्तत्पुत्रःसुतपास्त
दमित्रजित्॥बृहद्राजस्तुतस्यापिबर्हिस्तस्मात्कृतंजयः॥१२॥रणंजयस्तस्यसुतःसंजयोभवितानतः॥ तस्मा
च्छाक्योथशुद्धोदोलांगलस्तत्सुतःस्मृतः॥१३॥ ततःप्रसेनजित्तस्मात्क्षुद्रकोभवितानतः॥ रणकोभविता
तस्मात्सुरथस्तनयस्ततः॥१४॥ सुमित्रोनामनिष्ठांतएतेवार्हद्वलान्वयाः॥ इक्ष्वाकूणामयंवंशःसुमित्रांतोभ
विष्यति॥ यतस्तंप्राप्यराजानंसंस्थांप्राप्स्यतिवैकलौ॥१५॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेश्री
रामचंरितवर्णनंनामद्वादशोऽध्यायः॥१२॥ ॥छ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच निमिरिक्ष्वाकुतन
योवसिष्ठमवृतर्त्विजं॥ आरभ्यसत्रंसोऽप्याहशक्रेणप्राग्वृतोऽस्मिभोः॥१॥ तंनिर्वर्त्यागमिष्यामितावन्मां
प्रतिपालय॥तूष्णीमासीद्गृहपतिःसोपींद्रस्याकरोन्मखं ॥ २ ॥ निमिश्चलमिदंविद्वान्सत्रमारभतात्मवान्॥
ऋत्विग्भिरपरैस्तावन्नागमद्यावतागुरुः॥३॥ शिष्यव्यतिक्रमंवीक्ष्यनिर्वर्त्यगुरुरागतः॥ अशपत्पतताद्देहो
निमेःपंडितमानिनः॥४॥ निमिःप्रतिददौशापंगुरवेऽधर्मवर्तिने ॥ तवापिपतताद्देहोलोभाद्धर्ममजानतः
॥५॥ इत्युत्ससर्जस्वंदेहंनिमिरध्यात्मकोविदः॥ मित्रावरुणयोर्जज्ञेउर्वश्यांप्रपितामहः॥६॥

लयप्रतीक्षस्वेति गृहपतिर्निमिः ॥ २ ॥ इदंजीवितंचलमस्थिरंविद्वान् ॥ ३॥ इंद्रस्यमखंनिर्वर्त्यागतोगुरुः शिष्यस्यव्यतिक्रममन्यायंवी
क्ष्य निमेर्देहःपतत्वित्यशपत् ॥ ४ ॥ ५॥ उर्वशीदर्शमात्स्कन्नंरेतस्ताभ्यांकुंभेनिषिक्तंतस्मात्प्रपितामहोवसिष्ठोजज्ञे तदाह मित्रावरुणयो
रिति तथाचश्रुतिः कुंभेरेतःसिषिचतुःसमानमिति ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ यदिप्रसन्नाः प्रभवः समर्थाश्चेत्तर्हिजीवत्वित्यूचुः ॥ ८ ॥ यस्यदेहस्ययोगंनवांच्छंति अपितुमोक्षायैवभजंति ॥ ९॥१०॥ निमि विदेहएवसन्नुष्यतांवसतु कामंयथेच्छं एवंसतियुष्माभिःप्रार्थितंजीवितमस्यभविष्यति नचदेहबंधइतिभावः सचअध्यात्मसंस्थितोलो

गंधवस्तुषुतद्देहंनिधायमुनिसत्तमाः॥ समाप्तेसत्रयागेथदेवानूचुःसमागतान्॥ ७॥ राज्ञोजीवतुदेहोयंप्रसन्नाःप्रभवोयदि॥ तथेत्युक्तेनिमिःप्राहमाभून्मेदेहबंधनं ॥ ८॥ यस्ययोगंनवांच्छंतिवियोगभयकातराः ॥ भजंतिचरणांभोजंमुनयोहरिमेधसः ॥ ९॥ देहंनावरुरुत्सेहंदुःखशोकभयावहं॥ सर्वत्रास्ययतोमृत्युर्मत्स्यानामुदकेयथा॥ १०॥ देवाऊचुः विदेहउष्यतांकामंलोचनेषुशरीरिणां ॥ उन्मेषणनिमेषाभ्यांलक्षितोध्यात्मसंस्थितः॥ ११॥ अराजकभयंनॄणांमन्यमानामहर्षयः॥ देहंममंथुःस्मनिमेःकुमारःसमजायत॥ १२॥ जन्मनाजनकःसोभूद्वैदेहस्तुविदेहजः॥ मिथिलोमथनाज्जातोमिथिलायेननिर्मिता ॥ १३ ॥ तस्मादुदावसुस्तस्यपुत्रोभून्नंदिवर्द्धनः॥ ततःसुकेतुस्तस्यापिदेवरातोमहीपते ॥ १४॥ तस्माद्बृहद्रथस्तस्यमहावीर्यःसुधृत्पिता॥ सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वैहर्यश्वोथमरुस्ततः॥ १५॥ मरोःप्रदीपकस्तस्माज्जातःकृतिरथोयतः॥ देवमीढस्तस्यसुतोविश्रुतोऽथमहाधृतिः॥ १६॥ कृतिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाथतत्सुतः॥ स्वर्णरोमासुतस्तस्यन्ह्रस्वरोमाव्यजायत॥ १७॥ ततःसीरध्वजोजज्ञेयज्ञार्थंकर्षतोमहीं ॥ सीतासीराग्रतोजातातस्मात्सीरध्वजःस्मृतः ॥ १८॥ कुशध्वजस्तस्यपुत्रस्ततोधर्मध्वजोनृपः॥ धर्मध्वजस्यद्वौपुत्रौकृतध्वजमितध्वजौ॥ १९॥ कृतध्वजात्केशिध्वजःखांडिक्यस्तुमितध्वजात्॥ कृतध्वजसुतोराजन्आत्मविद्याविशारदः॥ २०॥

चनयोःस्थितःसन् उन्मेषणनिमेषाभ्यांतत्प्रवर्त्तकत्वेनलक्षितोवर्ततइतिशेषः ॥ ११ ॥ तदेवंमृतादपिनिमेर्देहाद्वंशप्रवृत्तिंदर्शयति अराजकभयमिति ॥ १२ ॥ तस्यान्वर्थानिर्माणिनामान्याह जन्मनाअसाधारणेनजनएवजनकः यद्वा स्वदेहद्वाराजनकत्वात् सनिमिर्जनकोऽभूदित्यर्थः मिथिलायेननिर्मिताइत्यनेनव्युत्पत्त्यंतरमर्थादुक्तं ॥१३॥१४॥ सुधृत्सुधृतिः तस्यपिता ॥१५॥१६॥ १७ ॥१८॥१९॥२०॥

तस्यकेशिध्वजस्यभानुमान् ॥ २१ ॥ २२ ॥ तस्मात्सुपार्श्वकः ॥ २३ ॥ अग्निसंभवः अग्नेरंशात्संभूतः ॥ २४ ॥ ययस्मात्सुभाषणः ॥ ॥ २५ ॥ २६ ॥ योगेश्वरायाज्ञवल्क्यादयस्तेषांप्रसादेन ॥ २७ ॥ इतिनवमेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ चतुर्दशादिभिःसोमवंशमाहसमाप्तितः॥यस्मिन्नैलादयोभूपाःकीर्त्यंतेपुण्यकीर्तयः ॥ १॥ चतुर्दशेगुरोःपत्न्यांतारायांसोमजा द्बुधात्॥जातश्चैलःषड्वर्श्यामायुर्मुख्यानजीजनत् ॥ २ ॥ १ ॥ २ ॥ दृग्भ्यः आनंदाश्रुभ्यः अतएवामृतमयः किलेत्याश्चर्ये पाठांतरेदृ

खांडिक्यःकर्मतत्त्वज्ञोभीतःकेशिध्वजस्ततः॥ भानुमांस्तस्यपुत्रोऽभूच्छतद्युम्नस्तुतत्सुतः ॥२१॥ शुचिस्तत्तन यस्तस्मात्सनद्वाजस्ततोऽभवत् ॥ ऊर्ध्वकेतुःसनद्वाजादजोऽथपुरुजित्सुतः॥ २२ ॥ अरिष्टनेमिस्तस्यापिश्रु तायुस्तत्सुपार्श्वकः ॥ ततश्चित्ररथोयस्यक्षेमधिर्मिथिलाधिपः ॥ २३ ॥ तस्मात्समरथस्तस्यसुतःसत्यरथ स्ततः॥ आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोऽग्निसंभवः॥२४॥वस्वनंतोऽथतत्पुत्रोयुयुधायत्सुभाषणः॥ श्रुतस्ततो जंयस्तस्माद्विजयोऽस्मादृतःसुतः॥ २५॥ शुनकस्तत्सुतोजज्ञेवीतहव्योधृतिस्ततः ॥ बहुलाश्वोधृतेस्तस्यकृ तिरस्यमहावशी॥ २६॥ एतेवैमिथिलाराजन्नात्मविद्याविशारदाः ॥ योगेश्वरप्रसादेनद्वंद्वैर्मुक्तागृहेष्वपि॥ ॥२७॥ इ०भा०म०न०निमिवंशानुवर्णनंनामत्रयोदशोऽध्यायः॥ १३ ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच अथा तःश्रूयतांराजन्वंशःसोमस्यपावनः॥ यस्मिन्नैलादयोभूपाःकीर्त्यंतेपुण्यकीर्त्तयः॥ १ ॥ सहस्रशिरसःपुंसो नाभिह्रदसरोरुहात्॥ जातस्यासीत्सुतोधातुरत्रिःपितृसमोगुणैः॥२॥तस्यदृग्भ्योऽभवत्पुत्रःसोमोऽमृतमयः किल॥ विप्रौषध्युडुगणानांब्रह्मणाकल्पितःपतिः॥ ३॥ सोऽयजद्राजसूयेनविजित्यभुवनत्रयं ॥ पत्नींबृह स्पतेर्दर्पात्तारांनामाहरद्बलात्॥ ४॥ यदासदेवगुरुणायाचितोऽभीक्ष्णशोमदात्॥ नात्यजत्तत्कृतेजज्ञेसुरदा नवविग्रहः॥ ५॥ शुक्रोबृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत्सासुरोडुपं॥ हरोगुरुसुतंस्नेहात्सर्वभूतगणावृतः॥ ६॥

शःनेत्रात् वक्ष्यमाणदर्पकारणमाह विप्रेति ॥ ३ ॥ सोमस्यपुत्रोबुधइतिद्वारेणाह पत्नीमितिसार्द्धैर्नवभिः ॥ ४ ॥ तत्कृतेतन्निमित्तं ॥५॥ सुराणांदानवानांचविग्रहेकारणमाह शुक्रइति असुरैःसहितः उडुपमग्रहीदित्यर्थः संधिरार्षः गुरोःसुतंबृहस्पतिमग्रहीत् अंगिरसःसकाशात्प्राप्तविद्योहरइतिप्रसिद्धिः ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ निवेदितोविज्ञापितः विश्वकृत्ब्रह्मा अवैत् अबुध्यत ॥ ८ ॥ बृहस्पतिराह त्यजत्यजेति परैराहितंगर्भं गर्भेत्यक्तेभस्मीकरिष्यतीतिबिभ्यतींप्रत्याह नाहमिति सांतानिकः संतानार्थी सांतानिकेइतिपाठेसत्पुत्रेइत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ रहः एकांते ॥

सर्वदेवगणोपेतोमहेंद्रोगुरुमन्वयात् ॥ सुरासुरविनाशोभूत्समरस्तारकामयः ॥७॥ निवेदितोऽथांगिरसा सोमंनिर्भर्त्स्यविश्वकृत् ॥ तारांस्वभर्त्रेप्रायच्छदंतर्वत्नीमवैत्पतिः ॥ ८ ॥ त्यजत्यजाशुदुःप्रज्ञेमत्क्षेत्रादाहितंपरैः ॥ नाहंत्वांभस्मसात्कुर्यांस्त्रियंसांतानिकःसति ॥ ९ ॥ तत्याजव्रीडितातारा कुमारंकनकप्रभं ॥ स्पृहामांगिरसश्चक्रेकुमारेसोमएवच ॥ १० ॥ ममायंनतवेत्युच्चैस्तस्मिन्विवदमानयोः ॥ पप्रच्छुर्ऋषयोदेवानैवोचेव्रीडितातुसा ॥ ११ ॥ कुमारोमातरंप्राहकुपितोऽलीकलज्जया ॥ किंनावोचस्यसद्वृत्तेआत्मावद्यंवदाशुमे ॥ १२ ॥ ब्रह्मातांरहआहूयसमप्राक्षीच्चसांत्वयन् ॥ सोमस्येत्याहशनकैःसोमस्तंतावदग्रहीत् ॥ १३ ॥ तस्यात्मयोनिरकृतबुधइत्यभिधांनृप ॥ बुद्ध्यागंभीरयायेनपुत्रेणापोडुराण्मुदं ॥ १४ ॥ ततःपुरूरवाजज्ञेइलायांयउदाहृतः ॥ तस्यरूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् ॥ १५ ॥ श्रुत्वोर्वशींद्रभवनेगीयमानान्सुरर्षिणा ॥ तदंतिकमुपेयायदेवीस्मरशरार्दिता ॥ १६ ॥ मित्रावरुणयोःशापादापन्नानरलोकतां ॥ निशम्यपुरुषश्रेष्ठंकंदर्पमिवरूपिणं ॥ १७ ॥ धृतिंविष्टभ्यललनाउपतस्थेतदंतिके ॥ सतांविलोक्यनृपतिर्हर्षेणोत्फुल्ललोचनः ॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचादेवींहृष्टतनूरुहः ॥ १८ ॥ राजोवाच स्वागतंतेवरारोहेआस्यतांकरवामकिं ॥ संरमस्वमयासाकंरतिर्नौशाश्वतीःसमाः ॥ १९ ॥ उर्वश्युवाच कस्यास्त्वयिनसज्जेतमनोदृष्टिश्चसुंदर ॥ यदंगांतरमासाद्यच्यवतेहरिरंसया ॥ २० ॥

॥ १३ ॥ पुरूरवसउर्वश्यामायुःप्रमुखाः षट्पुत्राजाताइतिवक्तुंकथामाह तस्येत्यादिनायावत्समाप्ति ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ननुदेवीकुतोमनुष्यस्यांतिकमुपागच्छेत्तत्राह मित्रावरुणयोःशापान्नरलोकतांमनुष्यभावमापन्नासती ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ नौआवयोरस्त्विति ॥ १९ ॥ यस्यतवांगांतरंचक्षुः असाद्य रिरंसयारंतुमिच्छया हरस्फुटं नच्यवते नापयाति यद्यस्मादितिवा ॥ २० ॥

शापावसानेभाषाभंगमिषेणजिगमिषोस्तस्याभाषाबंधमाह एतावितिद्वाभ्यां उरणकौमेषौनिक्षेपरूपौरक्षस्व श्लाघ्यः सएवस्त्रीणांवरः स्मृतः अतोविजातीयत्वंनदोषइतिभावः ॥ २१ ॥ हेवीरघृतंमेभक्ष्यंस्यात् अमृतंवा आज्यमितिश्रुतेः देवानांचामृताशित्वात् मैथुनादन्यत्रविवाससंत्वांनेक्षिष्येइतिप्रतिपेदे अंगीकृतवान् ॥ २२ ॥ तदेवाह अहोइति ॥ २३ ॥ २४ ॥ पद्मकिंजल्कस्यगंधइवगंधोयस्याः

एतावुरणकौराजन्न्यासौरक्षस्वमानद॥ संरंस्येभवतासाकंश्लाघ्यःस्त्रीणांवरःस्मृतः॥२१॥घृतंमेवीरभक्ष्यं स्यान्नेक्षेत्वाऽन्यत्रमैथुनात्॥ विवाससंतत्तथेतिप्रतिपेदेमहामनाः ॥ २२ ॥ अहोरूपमहोभावोनरलोकविमोहनं॥ कोनसेवेतमनुजोदेवींत्वांस्वयमागतां ॥ २३ ॥ तयासपुरुषश्रेष्ठोरमयंत्यायथाऽर्हतः॥ रेमेसुरविहारेषुकामंचैत्ररथादिषु॥२४॥रममाणस्तयादेव्यापद्मकिंजल्कगंधया॥ तन्मुखामोदमुषितोमुमुदेऽहर्गणान्बहून्॥ २५॥ अपश्यन्नुर्वशीमिंद्रोगंधर्वान्समनोदयत्॥ उर्वशीरहितंमह्यमास्थानंनातिशोभते॥ २६ ॥ तउपेत्यमहारात्रेतमसिप्रत्युपस्थिते॥ उर्वश्याउरणौजव्हुर्न्यस्तौराजनिजायया॥ २७॥ निशम्याक्रंदितंदेवीपुत्रयोर्नीयमानयोः॥ हताऽस्म्यहंकुनाथेननपुंसावीरमानिना ॥ २८ ॥ यद्विश्रंभादहंनष्टाहृतापत्याचदस्युभिः॥ यःशेतेनिशिसंत्रस्तोयथानारीदिवापुमान्॥ २९॥ इतिवाक्सायकैर्विद्धःप्रतोत्रैरिवकुंजरः॥ निशिनिस्त्रिंशमादायविवस्त्रोऽभ्यद्रवद्रुषा॥३०॥ तेविसृज्योरणौतत्रव्यद्योतंतस्मविद्युतः॥ आदायमेषावायांतंनग्नमैक्षतसापतिं॥३१॥ ऐलोऽपिशयनेजायामपश्यन्विमनाइव ॥ तच्चित्तोविव्हलःशोचन्बभ्रामोन्मत्तवन्महीं॥ ३२॥ सतांवीक्ष्यकुरुक्षेत्रेसरस्वत्यांचतत्सखीः॥ पंचप्रहृष्टवदनाःप्राहसूक्तंपुरूरवाः॥ ३३॥

तस्याःमुखामोदेनमुषितः प्रलोभितःसन् ॥ २५ ॥ २६ ॥ महारात्रेमध्यरात्रे महानिशाद्वेघटिकेरात्रौमध्यमयामयोरितिस्मृतेः ॥ २७ ॥ जिगमिषोस्तस्याः परुषोक्तिमाह हताऽस्मीतिसार्द्धेन नपुंसानपुंसकेन ॥ २८ ॥ यथानारीतथासंत्रस्तः शेते ॥ २९ ॥ ३०॥ विद्युतः विशिष्टद्युतिमंतः व्यद्योतंत दीप्तिमकुर्वंत यद्वातदैवतडितः प्रकाशंतइत्यर्थःनग्नमैक्षत अतोभाषाभंगान्निर्जगामेतिज्ञेयं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तस्याःसखीश्चपंचवीक्ष्य सूक्तंवचनंशोभनंहयेजायेत्यादि ॥ ३३ ॥

तदेवार्थतआह अहोइतिद्वाभ्यां अनिर्वृत्य मत्कृतांनिर्वृतिमप्राप्य पाठांतरेमांनिर्वृतिंगमयित्वामंत्रानन्नुक्केतिवा वचांसिकृणवावहै गोष्ठीःकरवावहै ॥ ३४ ॥ सुदेहोअतिकमनीयोऽयंममदेहः ॥ ३५ ॥ पुरूरवोमामृथाइत्यादितस्याःसूक्तं तदप्यर्थतआह मामृथाइतिचतुर्भिः मात्रियस्त्वंपुरुषोऽसि अतोधैर्यमावहेतिभावः इमेवृकाः प्रसिद्धाः इंद्रियाणिवा त्वाइतित्वां मास्मअद्युः भक्षयेयुः. इंद्रियवशोमाभवेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ प्रियेनिमित्तेसाहसंयासां ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ तंसांत्वयति संवत्सरांतइति ॥ ३९ ॥ अपराणीतिवचनादंवर्त्नीमुपालभ्यज्ञात्वा

अहोजायेतिष्ठतिष्ठघोरेनत्यक्तुमर्हसि ॥ मांत्वमद्याप्यनिर्वृत्यवचांसिकृणवावहै ॥ ३४ ॥ सुदेहोयंपतत्यत्रदेविदूरंहृतस्त्वया ॥ खादंत्येनंवृकागृध्रास्त्वत्प्रसादस्यनास्पदं ॥ ३५ ॥ उर्वश्युवाच मामृथाःपुरुषोसित्वंमास्मत्वाऽद्युर्वृकाइमे ॥ क्वापिसख्यंनवैस्त्रीणांवृकाणांहृदयंयथा ॥ ३६ ॥ स्त्रियोह्यकरुणाःक्रूरादुर्मर्षाःप्रियसाहसाः ॥ घ्नंत्यल्पार्थेऽपिविश्रब्धंपतिंभ्रातरमप्युत ॥ ३७ ॥ विधायालीकविश्रंभमज्ञेषुत्यक्तसौहृदाः ॥ नवंनवमभीप्संत्यःपुंश्चल्यःस्वैरवृत्तयः ॥ ३८ ॥ संवत्सरांतेहिभवानेकरात्रंमयेश्वर ॥ वत्स्यत्यपत्यानिचतेभविष्यंत्यपराणिभोः ॥ ३९ ॥ अंतर्वत्नीमुपालभ्यदेवींसप्रययौपुरं ॥ पुनस्तत्रगतोऽब्दांतेउर्वशींवीरमातरं ॥ ४० ॥ उपलभ्यमुदायुक्तःसमुवासतयानिशां ॥ अथैनमुर्वशीप्राहकृपणंविरहातुरं ॥ ४१ ॥ गंधर्वानुपधावेमान्तुभ्यंदास्यंतिमामिति ॥ तस्यसंस्तुवतस्तुष्टाअग्निस्थालींददुर्नृप ॥ उर्वशींमन्यमानस्तांसोऽबुध्यतचरन्वने ॥ ४२ ॥ स्थालींन्यस्यवनेगत्वागृहानाध्यायतोनिशि ॥ त्रेतायांसंप्रवृत्तायांमनसित्रय्यवर्त्तत ॥ ४३ ॥ स्थालीस्थानंगतोऽश्वत्थंशमीगर्भंविलक्ष्यसः ॥ तेनद्वेअरणीकृत्वाउर्वशीलोककाम्यया ॥ ४४ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ अनेनाग्निनाकर्मकृत्वा तद्वशादुर्वशींप्राप्स्यतीत्यभिप्रायेणाग्निस्थालींददुः सतुतांस्थालीमेवोर्वशींमन्यमानः तयासहितोवनेविचरन् नेयमुर्वशीकिंत्वग्निस्थालीत्यबुध्यत ॥ ४२ ॥ ततश्चतांस्थालींवनेस्थापयित्वागृहान्गत्वा निशिनित्यंतामेवाध्यायतस्तस्यमनसित्रेतायांत्रयीअवर्तत कर्मबोधकंवेदत्रयंप्रादुरभूत् ॥ ४३ ॥ ततःस्थालीस्थानंगतःसन् शम्यागर्भेजातमश्वत्थंविलक्ष्य अस्मिन्नसावग्निरस्तीतिविशेषेणलक्षयित्वा तेनाश्वत्थेनद्वेअरणीकृत्वाऽग्निममंथेतिशेषः शमीगर्भादग्निममंथेतिश्रुतिः ॥ ४४ ॥

मथनप्रकारमाह अधरारणिमुर्वशींध्यायन्नुत्तरारणिमात्मानंध्यायन् उभयोर्मध्येयत्काष्ठंतत्प्रजननंपुत्रंध्यायन् तथाचमंत्रः उर्वश्यस्या युरसिपुरूरवाइति ॥४५॥ तस्यतेनकृतान्निर्मथनाद्विभावसुरग्निर्जातः कथंभूतःजातवेदोधनंभोग्यंयस्मात् सचत्रय्याविद्ययाविहितेना धानसंस्कारेणत्रिवृत् आहवनीयादिरूपःसन् राज्ञापुरूरवसापुत्रत्वेकल्पितः पुण्यलोकप्रापकत्वात् ॥ ४६ ॥ तदाह तेनेति ॥ ४७ ॥ न न्वनादिर्वेदत्रयबोधितोब्राह्मणादीनामिंद्राद्यनेकदेवयजनेनस्वर्गप्राप्तिहेतुःकर्ममार्गःकथंसादिरिववर्ण्यते तत्राह एकएवेतिद्वाभ्यां पुरा कृतयुगे सर्ववाङ्मयः सर्वासांवाचांबीजभूतः प्रणवएकएववेदः देवश्चनारायणएकएव अग्निश्चैकएवलौकिकः वर्णश्चैकएवहंसोनाम

उर्वशींमंत्रतोध्यायन्नधरारणिमुत्तरां॥आत्मानमुभयोर्मध्येयत्तत्प्रजननंप्रभुः॥ ४५॥ तस्यनिर्मथनाज्जा तोजातवेदाविभावसुः॥ त्रय्यासविद्ययाराज्ञापुत्रत्वेकल्पितस्त्रिवृत्॥ ४६॥ तेनायजतयज्ञेशंभगवंतमधो ऽक्षजं॥ उर्वशीलोकमन्विच्छन्सर्वदेवमयंहरिं ॥ ४७॥ एकएवपुरावेदःप्रणवःसर्ववाङ्मयः ॥ देवोनाराय णोनान्यएकोऽग्निर्वर्णएवच ॥ ४८ ॥ पुरूरवसएवासीत्त्रयीत्रेतामुखेनृप ॥ अग्निनाप्रजयाराजालोकंगां धर्वमेयिवान्॥ ४९॥ इ०भा०म०न०ऐलोपाख्यानेचतुर्दशोध्यायः॥ १४॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच ऐलस्यचोर्वशीगर्भात्षडासन्नात्मजानृप॥ आयुःश्रुतायुःसत्यायुरयोऽथविजयोजयः॥ १ ॥ श्रुतायोर्वसु मान्पुत्रःसत्यायोश्चश्रुतंजयः॥ रयस्यसुतएकश्चजयस्यतनयोमितः॥ २॥ भीमस्तुविजयस्याथकांचनोहो त्रकस्ततः॥ तस्यजन्हुःसुतोगंगांगंडूषीकृत्ययोऽपिवत्॥ जन्होस्तुपूरुस्तत्पुत्रोबलाकश्चात्मजोऽजकः ॥ ३॥ ततःकुशःकुशस्यापिकुशांबुर्मूर्तयोवसुः॥ कुशनाभश्चचत्वारोगाधिरासीत्कुशांबुजः॥ ४॥

॥ ४८ ॥ वेदत्रयीतुपुरूरवसःसकाशादासीत् एयिवान् प्राप अयंभावः कृतयुगेसत्त्वप्रधानाः प्रायशःसर्वेऽपिध्याननिष्ठाः रजःप्रधाने तुत्रेतायुगे वेदादिविभागेनकर्ममार्गःप्रकटोबभूवेत्यर्थः ॥ ४९ ॥ इतिनवमेटीकायांचतुर्दशोध्यायः ॥ १४॥ ॥ ७ ॥ ततः पंच दशेगाधिरैलपुत्रान्वयेजनि ॥ यद्दौहित्रसुतोरामःकार्तवीर्यमहन्रुषा ॥ १ ॥ १ ॥ सुमहत्वायाल्पादिक्रमेण श्रुतायुःप्रभृतिषण्णांवंशा नाह श्रुतायोरित्यादिना एकसंज्ञः अमितः तत्संज्ञः ॥ २ ॥ जह्नोः पूरुः तस्यबलाकः तस्याजकः ॥ ३ ॥ गाधेःपुत्रोविश्वामित्रोब्रह्मर्षि रभूदितिउत्तराध्यायांतेवक्ष्यति गाधेरभून्महातेजाइत्यादिना ॥ ४ ॥

[illegible] परशुरामावतारचरितमाह तस्य सत्यवतीमित्यादिना विस[illegible] [illegible]ककं ॥ ५ ॥ दक्षिणवामयोरेकतः श्यामः कर्णो येषां सर्वस्मिंश्चांशे चंद्रस्येव वर्चो येषां [illegible] कुशिकाः कौशिका वयं ॥ ६ ॥ ७ ॥ उभयैः पत्न्यर्थं [illegible] मंत्रैः श्वश्र्वर्थं क्षात्रैरित्यर्थः ॥ ८ ॥ यावत्स्नातुं मुनिर्गतः तावन्[illegible] [illegible] श्रेष्ठं मत्वा तया मात्रा सत्यवती याचिता सती ब्राह्ममंत्राभिमंत्रितं स्वचरुं मात्रे अयच्छत् प्रादात् मातुश्च

तस्यसत्यवतींकन्यामृचीकोऽयाचतद्विजः ॥ वरंविसदृशंमत्वागाधिर्भार्गवमब्रवीत् ॥ ५ ॥ एकतःश्यामकर्णानांहयानांचंद्रवर्चसां ॥ सहस्रंदीयतांशुल्कंकन्यायाःकुशिकावयं ॥ ६ ॥ इत्युक्तस्तन्मतंज्ञात्वागतःसवरुणांतिकं ॥ आनीयदत्वातानश्वानुपयेमेवराननां ॥ ७ ॥ सऋषिःप्रार्थितःपत्न्याश्वश्र्वाचापत्यकाम्यया ॥ श्रपयित्वोभयैर्मंत्रैश्चरुंस्नातुंगतोमुनिः ॥ ८ ॥ तावत्सत्यवतीमात्रास्वचरुंयाचितासती ॥ श्रेष्ठंमत्वातयायच्छन्मात्रेमातुरदत्स्वयं ॥ ९ ॥ तद्विज्ञायमुनिःप्राहपत्नींकष्टमकार्षीः ॥ घोरोदंडधरःपुत्रोभ्रातातेब्रह्मवित्तमः ॥ १० ॥ प्रसादितःसत्यवत्यामैवंभूदितिभार्गवः ॥ अथतर्हिभवेत्पौत्रोजमदग्निस्ततोऽभवत् ॥ ११ ॥ साचाभूत्सुमहापुण्याकौशिकीलोकपावनी ॥ रेणोःसुतांरेणुकांवैजमदग्निरुवाहयां ॥ १२ ॥ तस्यांवैभार्गवऋषेःसुतावसुमदादयः ॥ यवीयान्जज्ञएतेषांरामइत्यभिविश्रुतः ॥ १३ ॥ यमाहुर्वासुदेवांशंहैहयानांकुलांतकं ॥ त्रिःसप्तकृत्वोयइमांचक्रेनिःक्षत्रियांमहीं ॥ १४ ॥ दुष्टंक्षत्रंभुवोभारमब्रह्मण्यमनीनशत् ॥ रजस्तमोवृतमहन्फल्गुन्यपिकृतेंऽहसि ॥ १५ ॥ राजोवाच किंतदंहोभगवतोराजन्यैरजितात्मभिः ॥ कृतंयेनकुलंनष्टंक्षत्रियाणामभीक्ष्णशः ॥ १६ ॥

चरुं क्षात्रमंत्राभिमंत्रितं स्वयमदत् आदत् ॥ ९ ॥ कष्टं जुगुप्सितं तदेवाह ते पुत्रो घोरो [illegible] भ्राता तु ब्रह्मवित्तमो भविष्यतीति ॥ १० ॥ एवं माभूदिति प्रसादितो भार्गव आह अथ तर्हि पौत्रो घोरो भविष्यति जमदग्निः पुत्रो [illegible] ॥ ११ ॥ [illegible] सत्यवती कौशिकी नद्यभूत् ॥ १२ ॥ भार्गवऋषेः जमदग्नेः सुताः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अनीनशत् [illegible] [illegible] ॥ १५ ॥ १६ ॥

कार्तवीर्यार्जुनेनकृतमपराधंवक्तुंतस्यदर्पहेतुमैश्वर्यादिकमाह हैहयानामितिषड्भिः परिकर्मभिः परिचर्याभिः दत्तंदत्तात्रेयमाराध्य॥ १७ अव्याहतमिंद्रियादिकंचलेभे ॥ १८ ॥ यत्रयस्मिन्नैश्वर्येअणिमादयोगुणाः ॥ १९ ॥ रेवांभसिनर्मदायां ॥ २० ॥ रावणोदिग्विजयेमाहिष्मत्याःसमीपेदेवपूजांकुर्वन्प्रवाहस्यावरोधात्प्रतिस्रोतसः सत्याः सरितोजलैर्विप्लावितंस्वशिबिरमालक्ष्यतस्यतद्वीर्यंनसेहे ॥ २१ ॥ त

श्रीशुकउवाच हैहयानामधिपतिरर्जुनःक्षत्रियर्षभः ॥ दत्तंनारायणस्यांशमाराध्यपरिकर्मभिः॥ १७॥ बाहून्दशशतंलेभेदुर्द्धर्षत्वमरातिषु॥ अव्याहतेंद्रियौजःश्रीस्तेजोवीर्ययशोबलं ॥ १८॥ योगेश्वरत्वमैश्वर्यंगुणायत्राणिमादयः॥ चचाराव्याहतगतिर्लोकेषुपवनोयथा॥ १९॥ स्त्रीरत्नैरावृतःक्रीडन्रेवांभसिमदोत्कटः ॥ वैजयंतींस्रजंबिभ्रद्रुरोधसरितंभुजैः ॥ २०॥ विप्लावितंस्वशिबिरंप्रतिस्रोतःसरिज्जलैः॥ नामृष्यत्तस्यतद्वीर्यंवीरमानीदशाननः॥ २१॥ गृहीतोलीलयास्त्रीणांसमक्षंकृतकिल्बिषः॥ माहिष्मत्यांसन्निरुद्धोमुक्तोयेनकपिर्यथा॥ २२॥ सएकदातुमृगयांविचरन्विपिनेवने॥ यदृच्छयाश्रमपदंजमदग्नेरुपाविशत्॥ २३॥ तस्मैसनरदेवायमुनिरर्हणमाहरत्॥ ससैन्यामात्यवाहायहविष्मत्यातपोधनः॥ २४॥ सवीरस्तत्रतद्दृष्ट्वाआत्मैश्वर्यातिशायनं॥ तन्नाद्रियताग्निहोत्र्यांसाभिलाषःसहैहयः॥ २५॥ हविर्धानीमृषेर्दर्पान्नरान्हर्तुमचोदयत्॥ तेचमाहिष्मतींनिन्युःसवत्सांक्रंदतींबलात्॥ २६॥ अथराजनिनिर्यातेरामआश्रमआगतः॥ श्रुत्वातत्तस्यदौरात्म्यंचुक्रोधाहिरिवाहतः॥ २७॥ घोरमादायपरशुंसतूणंचर्मकार्मुकं॥ अन्वधावतदुर्द्धर्षोमृगेंद्रइवयूथपं ॥ २८॥

तथ्वकृतकिल्बिषः क्रीडंतमभिभवितुंप्रवृत्तःसन्गृहीतः माहिष्मत्यांस्वपुर्यांकपिरिवसन्निरुद्धश्चपुनश्चावज्ञयायेनमुक्तः ॥ २२ ॥ इदानींतत्कृतमपराधंदर्शयन्नाह सएकदेत्यादिना ॥ २३ ॥ अर्हणमातिथ्यादि हविष्मत्याकामधेन्वा ॥ २४ ॥ तदर्हणंनाद्रियत तस्मिन्नातुष्यत् यतोऽग्निहोत्र्यांहोमधेनौ साभिलाषः सहैहयःहैहयैःसहवर्त्तमानः ॥२५॥ दर्पाद्धेतोः ऋषेर्हविर्धानीमग्निहोत्रधेनुं हर्त्तुं नरानचोदयत् प्रेरितवान्॥२६॥तद्दौरात्म्यंहविष्मत्याहरणं क्रोधयुक्तोऽहिरिवचुक्रोध ॥ २७॥ सतूणंकार्मुकंचर्मआदाय ॥ २८॥

ऐणेयंचर्मकृष्णाजिनमंबरंयस्य ॥ २९ ॥ ३० ॥ प्रहरन्परश्वधोयस्य मनश्वअनिलश्चतयोरिवौजोवीर्यंयस्य परेषांचक्रंसैन्यंसूदयतीति तथा छिन्नाभुजाऊरवःकंधराश्चयेषां हताःसूताःवाहनानिचयेषांतेवीरानिपेतुः ॥ ३१ ॥ विदक्णाःचर्मादयोयस्य ॥ ३२ ॥ पंचशते

त्तमापतंतंभृगुवर्यमोजसाधनुर्धरंबाणपरश्वधायुधं ॥ ऐणेयचर्माम्बरमर्कधामभिर्युतंजटाभिर्ददृशेपुरींविश न्॥ २९ ॥ अचोदयद्धस्तिरथाश्वपत्तिभिर्गदासिबाणर्ष्टिशतघ्निशक्तिभिः॥ अक्षौहिणीःसप्तदशातिभीषणास्ता रामएकोभगवानसूदयत् ॥ ३० ॥ यतोयतोऽसौप्रहरत्परश्वधोमनोऽनिलौजाःपरचक्रसूदनः ॥ ततस्ततश्छि न्नभुजोरुकंधरानिपेतुरुर्व्यांहतसूतवाहनाः॥ ३१ ॥ दृष्ट्वास्वसैन्यंरुधिरौघकर्दमेरणाजिरेरामकुठारसायकैः॥ विवृक्णचर्मध्वजचापविग्रहंनिपातितंहैहयआपतद्रुषा ॥ ३२ ॥ अथार्जुनःपंचशतेषुबाहुभिर्धनुःषुबाणा न्युगपत्ससंदधे ॥ रामायरामोऽस्त्रभृतःसमग्रणीस्तान्येकधन्वेषुभिराच्छिनत्समं ॥ ३३ ॥ पुनःस्वहस्तैरचलान्मृ धेऽघ्रिपानुत्क्षिप्यवेगादभिधावतोयुधि ॥ भुजान्कुठारेणकठोरनेमिनाचिच्छेदरामःप्रसभंत्वहेरिव ॥ ३४ ॥ कृत्तबाहोःशिरस्तस्यगिरेःश्रृंगमिवाहरत् ॥ हतेपितरितत्पुत्राअयुतंदुद्रुवुर्भयात् ॥ ३५ ॥ अग्निहोत्रीमुपावर्त्य सवत्सांपरवीरहा ॥ समुपेत्याश्रमंपित्रेपरिक्लिष्टांसमर्पयत् ॥ ३६ ॥ स्वकर्मतत्कृतंरामःपित्रेभ्रातृभ्यएवच ॥ वर्णयामासतच्छ्रुत्वाजमदग्निरभाषत ॥ ३७ ॥ रामराममहाबाहोभवान्पापमकारषीत् ॥ अवधीन्नरदेवंयत्स र्वदेवमयंवृथा ॥ ३८ ॥ वयंहिब्राह्मणास्तातक्षमयाऽर्हणतांगताः ॥ ययालोकगुरुर्देवःपारमेष्ठ्यमगात्पदं ॥ ॥ ३९ ॥ क्षमयारोचतेलक्ष्मीर्ब्राह्मीसौरीयथाप्रभा ॥ क्षमिणामाशुभगवांस्तुष्यतेहरिरीश्वरः ॥ ४० ॥

षुधनुःषुसोऽर्जुनोरामायसंदधे एकमेवधनुर्यस्यसः पाठांतरेएकएवबंधःसंधानंयेषांतैरिषुभिः तानिधनूंषिसमंसहतत्क्षणमेवाच्छिनत् ॥ ॥ ३३ ॥ मृधेसाधनभूतानचलानंघ्रिपांश्चोत्क्षिप्य अभिधावतः तस्यभुजान्चिच्छेद अहेःफणाइवेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ समर्पयत्सत्वा र्पयत् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अर्हणतांपूज्यतां ॥ ३९ ॥ सौरीसूर्यस्यप्रभेव ॥ ४० ॥

तीर्थसंसेवया चकाराद्यमनियमैश्च अच्युतेचेतनाचित्तंयस्यसः ॥ ४१ ॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांपंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ष॥
षोडशेऽथार्जुनसुतैर्जमदग्नौहतेमुहुः ॥ रामात्क्षत्रवधःप्रोक्तोविश्वामित्रस्यचान्वयः ॥१ ॥ १ ॥२॥ किंचिदीषत् चित्ररथेगंधर्वराजेस्पृहा
यस्याःसाकिंचिन्नसस्मारेतिवा ॥ ३ ॥ कलशंपुरोधाय अग्रेनिधाय ॥ ४ ॥ व्यभिचारंमानसंज्ञात्वा ॥ ५॥ आज्ञाऽतिलंघिमांभ्रातॄणां

राज्ञोमूर्धावसिक्तस्यवधोब्रह्मवधाद्गुरुः ॥ तीर्थसंसेवयाचांहोजह्यंगाच्युतचेतनः ॥ ४१ ॥ इतिश्रीभागवते
महापुराणेनवमस्कंधेपंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ष॥ श्रीशुकउवाच पित्रोपशिक्षितोरामस्तथे
तिकुरुनंदन ॥ संवत्सरंतीर्थयात्रांचरित्वाश्रममाव्रजत् ॥ १ ॥ कदाचिद्रेणुकायातागंगायांपद्ममालिनं ॥ गं
धर्वराजंक्रीडंतमप्सरोभिरपश्यत ॥ २ ॥ विलोकयंतीक्रीडंतमुदकार्थंनदींगता ॥ होमवेलांनसस्मारकिंचि
च्चित्ररथेस्पृहा ॥ ३ ॥ कालात्ययंतंविलोक्यमुनेःशापविशंकिता ॥ आगत्यकलशंतस्थौपुरोधायकृतांजलिः
॥ ४ ॥ व्यभिचारंमुनिर्ज्ञात्वापत्न्याःप्रकुपितोऽब्रवीत् ॥ घ्नतैनांपुत्रकाःपापामित्युक्तास्तेनचक्रिरे ॥ ५ ॥ रामः
संबोधितःपित्राभ्रातॄन्मात्रासहावधीत् ॥ प्रभावज्ञोमुनेःसम्यक्समाधेस्तपसश्चयः ॥ ६॥ वरेणच्छंदयामा
सप्रीतःसत्यवतीसुतः ॥ वव्रेहतानांरामोऽपिजीवितंचास्मृतिंवधे ॥ ७॥ उत्तस्थुस्तेकुशलिनोनिद्रापायइवां
जसा ॥ पितुर्विद्वांस्तपोवीर्यंरामश्चक्रेसुहृद्वधं ॥ ८ ॥ येऽर्जुनस्यसुताराजन्स्मरंतःस्वपितुर्वधं॥ रामवीर्यपरा
भूतालेभिरेशर्मनक्वचित् ॥ ९ ॥ एकदाश्रमतोरामेसभ्रातरिवनंगते ॥ वैरंसिसाधयिषवोलब्धछिद्राउपागम
न् ॥ १० ॥ दृष्ट्वाऽग्न्यगारआसीनमावेशितधियंमुनिं ॥ भगवत्युत्तमश्लोकेजघ्नुस्तेपापनिश्चयाः ॥ ११ ॥ या
च्यमानाःकृपणयाराममात्राऽतिदारुणाः ॥ प्रसह्यशिरउत्कृत्यनिन्युस्तेक्षत्रबंधवः ॥ १२ ॥

मातुश्चवधेसंचोदितःसन् मुनेर्यःसमाधिस्तपश्चतयोःप्रभावज्ञः यदिनहन्यांतर्हिमामपिशप्तुंसमर्थः यदितुहन्यांतर्हिमयिसंतुष्टःसन् तान्
पिजीवयितुंसमर्थइतिजानन्नित्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ नन्वतिनिंदितंतत्कथंकृतवांस्तत्राह पितुर्विद्वानिति ॥ ८ ॥ पूर्वोक्तएवाभिप्रायःसर्वक्ष
त्रियवधेकारणंवक्तुमाह येऽर्जुनस्यसुताइत्यादिना ॥ ९ ॥ १० ॥ भगवति आवेशिताधीर्येनतं ॥ ११ ॥ १२ ॥

दुःखावीमांवेगेनविमोहितः ॥ १५ ॥ १६ ॥ ब्रह्मघ्नैर्विहताश्रीर्यस्यास्तां हेराजन् सरामस्तेषांशीर्षभिःमाहिष्मत्यांमध्ये महांतंगिरिंचके ॥ १७ ॥ तेषांरक्तेनअब्रह्मण्यानांभयावहांघोरांनदींचक्रे तथाऽपिसर्वक्षत्रियवधेकिंकारणंतदाह हेतुंकृत्वेतिसार्द्धेन अ

रेणुकादुःखशोकार्त्ता निघ्नंत्यात्मानमात्मना ॥ रामरामेहिताततेतिविचुक्रोशोच्चकैःसती ॥ १३ ॥ तदुपश्रुत्यदूरस्थोहारामेत्यार्त्तवत्स्वनं ॥ त्वरयाश्रममासाद्यददर्शपितरंहतं ॥ १४ ॥ तद्दुःखरोषामर्षार्तिशोकवेगविमोहितः ॥ हातातसाधोधर्मिष्ठत्यक्त्वाऽस्मान्स्वर्गतोभवान् ॥ १५ ॥ विलप्यैवंपितुर्देहंनिधायभ्रातृषुस्वयं ॥ प्रगृह्यपरशुंरामःक्षत्रांतायमनोदधे ॥ १६ ॥ गत्वामाहिष्मतींरामोब्रह्मघ्नविहतश्रियं ॥ तेषांसशीर्षभीराजन्मध्येचक्रेमहागिरिं ॥ १७ ॥ तद्रक्तेननदींघोरामब्रह्मण्यभयावहां ॥ हेतुंकृत्वापितृवधंक्षत्रेऽमंगलकारिणि ॥ १८ ॥ त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवींकृत्वानिःक्षत्रियांप्रभुः ॥ स्यमंतपंचकेचक्रेशोणितोदान्ह्रदान्नव ॥ १९ ॥ पितुःकायेनसंधायशिरआदायबर्हिषि ॥ सर्वदेवमयंदेवमात्मानमयजन्मखैः ॥ २० ॥ ददौप्राचींदिशंहोत्रेब्रह्मणेदक्षिणांदिशं ॥ अध्वर्यवेप्रतीचींवैउद्गात्रेउत्तरांदिशं ॥ २१ ॥ अन्येभ्योऽवांतरदिशःकश्यपायचमध्यमां ॥ आर्यावर्तमुपद्रष्ट्रेसदस्येभ्यस्ततःपरं ॥ २२ ॥ ततश्चावभृथस्नानविधूताशेषकिल्बिषः ॥ सरस्वत्यांब्रह्मनद्यांरेजेव्यभ्रइवांशुमान् ॥ २३ ॥ स्वदेहंजमदग्निस्तुलब्ध्वासंज्ञानलक्षणं ॥ ऋषीणांमंडलेसोऽभूत्सप्तमोरामपूजितः ॥ २४ ॥ जामदग्न्योऽपिभगवान्रामःकमललोचनः ॥ आगामिन्यंतरेराजन्वर्तयिष्यतिवैबृहत् ॥ २५ ॥ आस्तेऽद्यापिमहेंद्राद्रौन्यस्तदंडःप्रशांतधीः ॥ उपगीयमानचरितःसिद्धगंधर्वचारणैः ॥ २६ ॥ एवंभृगुषुविश्वात्माभगवान्हरिरीश्वरः ॥ अवतीर्यपरंभारंभुवोऽहन्बहुशोनृपान् ॥ २७ ॥

मंगलकारिणि अन्यायवर्त्तिनिसति ॥ १८ ॥ त्रिःसप्तकृत्वोरेणुकयादुःखावेशादुरस्ताडनंकृतंततोरामस्तावत्कृत्वःक्षत्रमुत्सादितवानितिप्रसिद्धिः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ संज्ञानंस्मृतिः तदेवलक्षणंचिन्हंयस्यतंस्वदेहंलब्ध्वासऋषीणांमंडलेसप्तमऋषिरभूत् ॥ २४ ॥ बृहत्ब्रह्मवेदं वेदप्रवर्तकेषुसप्तर्षिष्वेकतमोभविष्यतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ भुवोभारमहन् भारमेवाह नृपानिति ॥ २७ ॥

तद्वंशवर्णनमनुप्रसक्तं सत्राप्यप्रस्तुतमाह गाधेरिति महातेजा विश्वामित्रः ॥ २८ ॥ ते सर्वे ... समवायन्यायेन प्राणभृत उपधानीति वत् मधुच्छंदस एवोच्यंते इत्यादि तथाच श्रुतिः तस्य ह विश्वामित्रस्यैकशतं पुत्रा आसुः पंचाशदेव ज्यायांसो मधुच्छंदसः पंचाशत्कनीयांस इत्यादि तत्र च विश्वामित्रपुत्रेषु भार्गवस्याजीगर्तस्य देवरातस्य ज्येष्ठत्वमवगम्यते तथा आश्वलायन बौधायनादिभिः कौशिकानां देवरातप्रवरत्वमुक्तं प्रवरश्च तस्मिन्नेव वंशे अवांतरभेदः नतु वंशांतरं तथाच स्मृतिः एक एव ऋषिर्यावत्प्रवरेष्वनुवर्तते। तावत्समानगोत्रत्वं विना भृग्वंगिरोगणादिति ॥ २९ ॥ तत्कुतो भृगुवंशभवस्य देवरातस्य कौशिकप्रवरत्वमित्याशंक्य तदुपपादयन्नाह पुत्रं कृत्वेत्यादि यावत्समाप्ति पूर्वमजी

गाधेरभून्महातेजाः समिद्ध इव पावकः ॥ तपसा क्षात्रमुत्सृज्य यो लेभे ब्रह्मवर्चसं ॥ २८ ॥ विश्वामित्रस्य चैवासन्पुत्रा एकशतं नृप ॥ मध्यमस्तु मधुच्छंदा मधुच्छंदस एव ते ॥ २९ ॥ पुत्रं कृत्वा शुनःशेपं देवरातं च भार्गवं ॥ आजीगर्तं सुतानाह ज्येष्ठ एव प्रकल्प्यतां ॥ ३० ॥ यो वै हरिश्चंद्रमखे विक्रीतः पुरुषः पशुः ॥ स्तुत्वा देवान्प्रजेशादीन्मुमुचे पाशबंधनात् ॥ ३१ ॥ यो रातो देवयजने देवैर्गाधिषु तापसः ॥ देवरात इति ख्यातः शुनःशेपः स भार्गवः ॥ ३२ ॥ ये मधुच्छंदसो ज्येष्ठाः कुशलं मेनिरे न तत् ॥ अशपत्तान्मुनिः क्रुद्धो म्लेच्छा भवत दुर्जनाः ॥ ३३ ॥ स होवाच मधुच्छंदाः सार्द्धं पंचाशता ततः ॥ यन्नो भवान्संजानीते तस्मिंस्तिष्ठामहे वयं ॥ ३४ ॥ ज्येष्ठं मंत्रदृशं चक्रुस्त्वामन्वंचो वयं स्म हि ॥ विश्वामित्रः सुतानाह वीरवंतो भविष्यथ ॥ ये मानं मेऽनुगृह्णंतो वीरवंतमकर्त मां ॥ ३५ ॥

गर्तसुतत्वेन मध्यमत्वेन पितृभ्यां ममतां विहाय विक्रीतत्वात् तस्य कृपया सुतानाह ज्येष्ठ एव प्रकल्प्यतामिति ॥ ३० ॥ एतदेव स्पष्टयितुं विशिनष्टि य इति द्वाभ्यां मुमुचे अमुच्यत ॥ ३१ ॥ भार्गवोऽपि गाधिषु गाधेर्वंशजेषु देवरात इति ख्यातः ॥ ३२ ॥ तत्तस्य ज्येष्ठत्वं कुशलं न मेनिरे मध्यमस्यानर्थावहत्वं दृष्ट्वा नांगीकृतवंतः मुनिः विश्वामित्रः ॥ ३३ ॥ पंचाशता कनिष्ठैः साकं स मध्यमो मधुच्छंदा उवाच नोऽस्माकं यत् ज्येष्ठत्वं कनिष्ठत्वं वा भवान्पिता संजानीते मन्यते तस्मिन्वयं तिष्ठामेति ॥ ३४ ॥ एवमुक्त्वा मंत्रदृशं ॥ कस्य नूनं कतमस्यामृतानामित्यादिमंत्राणां द्रष्टारं शुनःशेपं ज्येष्ठं चक्रुः तदाह वयं सर्वे त्वामन्वंचः स्म हि अनुगंतारः कनिष्ठाः स्म इत्यर्थः ततः प्रसन्नो विश्वामित्रस्तान्सुतानाह वीरवंतः पुत्रवंतो भविष्यथ ये यूयं मे मानं पूज्यत्वमनुगृह्णंतः अनुवर्तमानाः संतः मां वीरवंतं पुत्रवंतमकर्त कृतवंत इत्यर्थः ॥ ३५ ॥

[illegible]देवरातःवोयुष्मदीयः कौशिकएव यतः वीरः मत्पुत्रःतमेनमन्वित अनुगच्छत अन्येचाष्टकादयःतस्मसुताआसन् ॥ ३६॥ [illegible]रति एवमिति एकेशप्ताएकेऽनुगृहीताः अन्यस्तुपुत्रत्वेनस्वीकृतः इत्येवंकौशिकगोत्रंपृथग्विधंनानाप्रकारंजातं तच्चप्रवरांतर[illegible] [illegible]ह्रियस्मादेवंदेवरातज्येष्ठत्वेनतत्प्रकल्पितं॥ ३७॥इतिनवमस्कंधेटीकायांषोडशोऽध्यायः॥ १६॥ ॥छ॥ आयोःसप्तदशेत्वैलज्येष्ठपु

एषवःकुशिकावीरोदेवरातस्तमन्वित ॥ अन्येचाष्टकहारीतजयक्रतुमदादयः ॥ ३६॥ एवंकौशिकगोत्रंतुविश्वामित्रैःपृथग्विधं ॥ प्रवरांतरमापन्नंतद्धिचैवंप्रकल्पितं ॥ ३७॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६॥ ॥छ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच यःपुरूरवसःपुत्रआयुस्तस्याभवन्सुताः॥ नहुषःक्षत्रवृद्धश्चरजीरंभश्ववीर्यवान् ॥ १ ॥ अनेनाइतिराजेंद्रशृणुक्षत्रवृधोऽन्वयं ॥ क्षत्रवृद्धसुतस्यासन्सुहोत्रस्यात्मजास्त्रयः ॥२ ॥ काश्यःकुशोगृत्समदइतिगृत्समदादभूत् ॥ शुनकःशौनकोयस्यबह्वृचप्रवरोमुनिः ॥ ३ ॥ काश्यस्यकाशिस्तत्पुत्रोराष्ट्रोदीर्घतमःपिता ॥ धन्वंतरिर्दैर्घ्यतमआयुर्वेदप्रवर्तकः ॥ ४ ॥ यज्ञभुग्वासुदेवांशःस्मृतमात्रार्तिनाशनः ॥ तत्पुत्रःकेतुमानस्यजज्ञेभीमरथस्ततः ॥ ५ ॥ दिवोदासोद्युमांस्तस्मात्प्रतर्दनइतिस्मृतः ॥ सएवशत्रुजिद्वत्सऋतध्वजइतीरितः ॥ तथाकुवलयाश्वेतिप्रोक्तोऽलर्कादयस्ततः ॥ ६॥ षष्टिवर्षसहस्राणिषष्टिवर्षशतानिच ॥ नालर्कादपरोराजन्मेदिनींबुभुजेयुवा ॥ ७॥ अलर्कात्संततिस्तस्मात्सुनीथोऽथसुकेतनः ॥ धर्मकेतुःसुतस्तस्मात्सत्यकेतुरजायत ॥ ८ ॥

[illegible]स्यपंचमस्य सुतेपुक्षत्रवृद्धादिचतुर्णांवंशवर्णनं ॥ १ ॥ इदंश्रीकृष्णावतारप्रस्तावायवंशानुक्रमणमैलादिक्रमेणप्रक्रांतमिति तत्रवंशेक[illegible]स्यवंशोऽतिविततत्वादंतेनिरूप्यते अतःपुरूरवसःपुत्राणांपंचानांकनिष्ठानांवंशानुक्रमेदानींप्रथमस्यवंशमाह यइति एवंनु[illegible]कृतिस्वपिद्रष्टव्यं ॥ १ ॥ क्षत्रवृद्धः क्षत्रवृद्धस्य ॥ २ ॥ ३ ॥ दीर्घतमसःपिता ॥ ४॥ स्मृतमात्रएवार्तिरोगदुःखंनाशयती[illegible] ॥ [illegible] सुतःसकाशादलर्कादयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ अलर्कात्संततिः ॥ ८ ॥

॥ [illegible]र्धृष्टकेतुः तस्मात्सुकुमारस्तस्माद्वीतिहोत्रः तस्य भर्गः अतो भर्गात् भार्गभूमिः ॥ ९ ॥ काशयः काशेर्वंश्याः काशेः प्रपितामह [illegible]स्यान्वयं यातीति तथा ॥ १०॥ ततः अनेनसः शुद्धोजज्ञे ॥११॥ कृतकृत्यः सत्यतः आत्मवान् ज्ञानी अतः पुत्रोत्पादनं [illegible] निरर्थम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ तेषां मतिभ्रंशाय गुरुणा बृहस्पतिना अभिचारविधानेन अग्नौ हूयमाने सति ॥ १५ ॥ सिंहावलोकने

धृष्टकेतुःसुतस्तस्मात्सुकुमारःक्षितीश्वरः॥ वीतिहोत्रस्यभर्गोतोभार्गभूमिरभून्नृपः॥ ९ ॥ इतीमेकाशयोभूपाःक्षत्रवृद्धान्वयायिनः॥ रंभस्यरभसःपुत्रोगभीरश्चाक्रियस्ततः ॥ १० ॥ तस्यक्षेत्रेब्रह्मजज्ञेशृणुवंशमनेनसः॥ शुद्धस्ततःशुचिस्तस्मात्त्रिककुद्धर्मसारथिः॥ ११ ॥ ततःशांतरयोजज्ञेकृतकृत्यःसआत्मवान्॥ रजेःपंचशतान्यासन्पुत्राणाममितौजसां॥ १२ ॥ देवैरभ्यर्थितोदैत्यान्हत्वेंद्रायाददाद्दिवं॥ इंद्रस्तस्मैपुनर्दत्वागृहीत्वाचरणौरजेः॥ १३॥आत्मानमर्पयामासप्रह्लादाद्यरिशंकितः॥पितर्युपरतेपुत्रायाचमानायनोददुः॥ १४॥ त्रिविष्टपंमहेंद्रायजज्ञभागान्समाददुः॥ गुरुणाहूयमानेऽग्नौबलभित्तनयान्रजेः ॥ १५ ॥ अवधीद्भ्रंशितान्मार्गान्नकश्चिदवशेषितः॥ कुशात्प्रतिःक्षात्रवृद्धात्संजयस्तत्सुतोजयः॥ १६॥ ततःकृतःकृतस्यापिजज्ञेहर्यवनोनृपः॥ सहदेवस्ततोहीनोजयसेनस्तुतत्सुतः ॥ १७॥ संकृतिस्तस्यचजयःक्षत्रधर्मामहारथः॥क्षत्रवृद्धान्वयाभूपाःशृणुवंशंचनाहुषात्॥ १८॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेचंद्रवंशानुवर्णनेसप्तदशोध्यायः॥ १७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच यतिर्ययातिःसंयातिरायतिर्वियतिःकृतिः॥ षडिमेनहुषस्यासन्निंद्रियाणीवदेहिनां॥ १ ॥ राज्यंनैच्छद्यतिःपित्रादत्तंतत्परिणामवित्॥ यत्रप्रविष्टःपुरुषआत्मानंनावबुध्यते ॥ २ ॥ पितरिभ्रंशितेस्थानादिंद्राण्याधर्षणाद्द्विजैः॥ प्रापितेऽजगरत्वंवैययातिरभवन्नृपः॥ ३ ॥

[illegible] क्षात्रवृद्धात् क्षत्रवृद्धपौत्रात्कुशात्प्रतिःप्रतेः संजयः ॥१६॥१७॥१८॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांसप्तदशोध्यायः ॥ १७ ॥ ॥७॥ अष्टादशेययातेस्तुनाहुषस्यकथोच्यते॥यस्यपंचसुपुत्रेषुकनीयानग्रहीज्जरां ॥ १ ॥ १ ॥ तस्यराज्यस्यपरिणाममनर्थावहत्वंवेत्तीतितथा तत्रहेतुः यत्रेति ॥ २ ॥ स्थानात्स्वर्गात् द्विजैरगस्त्यादिभिः ॥ ३ ॥

यतिः प्रव्रजितो भ्रातृनादिशत् काव्यस्य शुक्रस्य वृषपर्वणश्च कन्याभ्यां कृतदारः सन् ॥ ४ ॥ ५ ॥ नात्र प्रतिलोमतादोषः ईश्वरघटनादिति दर्शयन्कथामाह एकदेत्यादिना भविष्यमाह तद्वचइत्यन्तेन गुरोः शुक्रस्य देवयान्या पुत्र्या च व्यचरदिति द्वयोरन्वयः ॥ ६ ॥ कलगीताः अलयो येषु तानि नलिनीपुलिनानि यस्मिन्पुरोद्याने अबला शर्मिष्ठा ॥७॥ सिंचंत्यः ॥८ ॥ ९॥ अजानती स्वीयं मत्वा गुरुपुत्र्या वासः समव्ययत्

यतस्त्वादिशद्दिक्षु भ्रातॄनभ्राता यवीयसः ॥ कृतदारो जुगोपोर्वीं काव्यस्य वृषपर्वणः ॥४॥ राजोवाच ब्रह्मर्षिर्भगवान्काव्यः क्षत्रबंधुश्च नाहुषः ॥ राजन्यविप्रयोः कस्माद्विवाहः प्रतिलोमकः ॥५॥ श्रीशुक उवाच एकदा दानवेंद्रस्य शर्मिष्ठा नाम कन्यका ॥ सखीसहस्रसंयुक्ता गुरुपुत्र्या च भामिनी ॥ ६ ॥ देवयान्या पुरोद्याने पुष्पितद्रुमसंकुले ॥ व्यचरत्कलगीतालिनलिनीपुलिनेऽबला ॥७॥ ता जलाशयमासाद्य कन्याः कमललोचनाः ॥ तीरे न्यस्य दुकूलानि विजह्रुः सिंचतीर्मिथः ॥८॥ वीक्ष्य व्रजंतं गिरिशं सह देव्या वृषस्थितं ॥ सरसोत्तीर्य वासांसि पर्यधुर्व्रीडिताः स्त्रियः ॥ ९ ॥ शर्मिष्ठाऽजानती वासो गुरुपुत्र्याः समव्ययत् ॥ स्वीयं मत्वा प्रकुपिता देवयानीदमब्रवीत् ॥ १० ॥ अहो निरीक्ष्यतामस्या दास्याः कर्म ह्यसांप्रतं ॥ अस्मद्धार्यं धृतवती शुनीव हविरध्वरे ॥ ११ ॥ यैरिदं तपसा सृष्टं मुखं पुंसः परस्य ये ॥ धार्यते यैरिह ज्योतिः शिवः पंथाः प्रदर्शितः ॥ १२ ॥ यान्वंदंत्युपतिष्ठंते लोकनाथाः सुरेश्वराः ॥ भगवानपि विश्वात्मा पावनः श्रीनिकेतनः ॥ १३ ॥ वयं तत्रापि भृगवः शिष्योऽस्या नः पिताऽसुरः ॥ अस्मद्धार्यं धृतवती शूद्रो वेदमिवासती ॥ १४ ॥ एवं शपंतीं शर्मिष्ठा गुरुपुत्रीमभाषत ॥ रुषा श्वसंत्युरंगीव धर्षिता दष्टदच्छदा ॥ १५ ॥ आत्मवृत्तमविज्ञाय कत्थसे बहु भिक्षुकि ॥ किं न प्रतीक्षसेऽस्माकं गृहान्बलिभुजो यथा ॥ १६ ॥ एवंविधैः सुपरुषैः क्षिप्त्वाचार्यसुतां सतीं ॥ शर्मिष्ठा प्राक्षिपत्कूपे वासश्चादाय मन्युना ॥ १७ ॥

परिधृतवती ॥ १० ॥ असांप्रतमन्याय्यं ॥ ११ ॥ अन्यायमेव ब्राह्मणोत्कर्षवर्णनेन व्यनक्ति यैरिति त्रिभिः ये ब्राह्मणाः परस्य पुंसो मुखं मुखत्वेन [illegible] इत्यर्थः ज्योतिर्ब्रह्म पंथा वेदमार्गः ॥ १२ ॥ १३ ॥ तदेवं ब्राह्मणमात्रमेव तावत्पूज्यं तत्रापि भृगवः अस्याः पिता नः शिष्यः एवं सत्यप्यस्मान्निर्धार्यं वासः इयमसती धृतवती ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ निषिद्धोयंप्रतिलोमसंबंधइतिचेत्तत्राह एषइति ॥ २१ ॥ ब्राह्मणमेवत्वंवृणीहि किमनेनापहेणेतिचेत्तत्राह न ब्राह्मणइति बृहस्पतेःसुतःकचःशुक्रात्मृतसंजीवनीविद्यामध्यगात् तदाचदेवयानीतंपतित्वचकमे सचगुरुपुत्रीममपूज्येतिनतामुद्वहत् ततश्चकुपितासतीतवेयंविद्यानिष्फलाभवत्विति शशाप सचतवब्राह्मणःपतिर्नभवेदितितांशशाप तदेतदाह यमहमशपं तस्यशापात् ॥ २२ ॥ अशास्त्रीयत्वादनभिप्रेतमपिदैवेनोपहृतंप्रापितंबुध्वातद्गतंतस्यांसकामंस्वंमनश्चबुध्वा नह्यधर्मेमदीयंमनःप्रविशेदिति तस्याव

तस्यांगतायांस्वगृहंययातिर्मृगयांचरन् ॥ प्राप्तोयदृच्छयाकूपेजलार्थीतांददर्शह ॥ १८ ॥ दत्वास्वमुत्तरंवासस्तस्यैराजाविवाससे ॥ गृहीत्वापाणिनापाणिमुज्जहारदयापरः ॥ १९ ॥ तंवीरमाहौशनसीप्रेमनिर्भरयागिरा ॥ राजंस्त्वयागृहीतोमेपाणिःपरपुरंजय ॥ २० ॥ हस्तग्राहोपरोमाभूद्गृहीतायास्त्वयाहिमे ॥ एषईशकृतोवीरसंबंधोनौनपौरुषः ॥ २१ ॥ यदिदंकूपलग्नायाभवतोदर्शनंमम ॥ नब्राह्मणोमेभविताहस्तग्राहोमहाभुज ॥ कचस्यबार्हस्पत्यस्यशापाद्यमशपंपुरा ॥ २२ ॥ ययातिरनभिप्रेतंदैवोपहृतमात्मनः ॥ मनस्तुतद्गतंबुध्वाप्रतिजग्राहतद्वचः ॥ २३ ॥ गतेराजनिसावीरेतत्रस्मरुदतीपितुः ॥ न्यवेदयत्ततःसर्वमुक्तंशर्मिष्ठयाकृतं ॥ २४ ॥ दुर्मनाभगवान्काव्यःपौरोहित्यंविगर्हयन् ॥ स्तुवन्वृत्तिंचकापोतींदुहित्रासययौपुरात् ॥ २५ ॥ वृषपर्वातमाज्ञायप्रत्यनीकविवक्षितं ॥ गुरुंप्रसादयन्मूर्ध्नापादयोःपतितःपथि ॥ २६ ॥ क्षणार्धमन्युर्भगवान्शिष्यंव्याचष्टभार्गवः ॥ कामोऽस्याःक्रियतांराजन्नैनांत्यक्तुमिहोत्सहे ॥ २७ ॥ तथेत्यवस्थितेप्राहदेवयानीमनोगतं ॥ पित्रादत्तायतोयास्येसानुगायातुमामनु ॥ २८ ॥ स्वानांतत्संकटंवीक्ष्यतदर्थस्यचगौरवं ॥ देवयानींपर्यचरत्स्त्रीसहस्रेणदासवत् ॥ २९ ॥ चःप्रतिजग्राह अंगीकृतवान् ॥ २३ ॥ शर्मिष्ठासंबंधोऽपिदैववशादेवाभवदितिदर्शयन्नाह गतेराजनीतिनवरि:उक्तंभिक्षुकीत्यादि कृतंकूपेप्रक्षेपादि ॥ २४ ॥ कापोतीमुंछवृत्तिं ॥ २५ ॥ प्रत्यनीकादेवास्तेविवक्षिताजयंप्रापणीयाइत्यभिप्रेतंयस्यतथाभूतंज्ञात्वाप्रत्यनीकानांविवक्षितमितिवा ॥ २६ ॥ २७ ॥ सानुगासखीसहिताशर्मिष्ठामामनुयात्विति ॥ २८ ॥ तत्तस्यानिर्गतात्शुक्रात्संकटंवीक्ष्य तत्तस्यावस्थितादर्थस्यप्रयोजनस्यगौरवंचवीक्ष्य ॥ २९ ॥

...भिपगच्छारित्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अपत्यार्थमृतुकालेप्रार्थनात्तस्याःकामपूरणंधर्ममवेक्ष्य शुक्रस्यवचश्चस्मरन् दिष्टेदैव प्रापितमेवतत्संगमभ्यपद्यत नतुकामतइत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ आसुर्याःशर्मिष्ठायाः भर्तुःसकाशात् ॥ ३४ ॥ उपमंत्रयन्प्रसादयन् ॥ ॥ ३५ ॥ विकृतंरूपंकरोतीतितथा ॥ ३६ ॥ तेदुहितरिकामैरद्याप्यतृप्तोऽस्मि कामानांभोगैरितिवा शुक्रआह तर्हियोऽभिधास्यति अ

नाहुषायसुतांदत्वासहशर्मिष्ठयोशना ॥ तमाहराजन्शर्मिष्ठामाऽधास्तल्पेनकर्हिचित् ॥ ३० ॥ विलोक्यौशनसींराजन्शर्मिष्ठासप्रजांक्वचित् ॥ तमेववव्रेरहसिसख्याःपतिमृतौसती ॥ ३१ ॥ राजपुत्र्यार्थितोऽपत्येधर्मंचावेक्ष्यधर्मवित् ॥ स्मरन्शुक्रवचःकालेदिष्टमेवाभ्यपद्यत ॥ ३२ ॥ यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत ॥ द्रुह्युंचानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ॥ ३३ ॥ गर्भसंभवमासुर्याभर्तुर्विज्ञायमानिनी ॥ देवयानीपितुर्गेहंययौक्रोधविमूर्च्छिता ॥ ३४ ॥ प्रियामनुगतःकामीवचोभिरुपमंत्रयन् ॥ नप्रसादयितुंशेकेपादसंवाहनादिभिः ॥ ॥ ३५ ॥ शुक्रस्तमाहकुपितःस्त्रीकामानृतपूरुष ॥ त्वांजराविशतांमंदविरूपकरणीनृणां ॥ ३६ ॥ ययातिरुवाच अतृप्तोऽस्म्यद्यकामानांब्रह्मन्दुहितरिस्मते ॥ व्यत्यस्यतांयथाकामंवयसायोभिधास्यति ॥ ३७ ॥ इतिलब्धव्यवस्थानःपुत्रंज्येष्ठमवोचत ॥ यदोतातप्रतीच्छेमांजरांदेहिनिजंवयः ॥ ३८ ॥ मातामहकृतांवत्सनतृप्तोविषयेष्वहं ॥ वयसाभवदीयेनरंस्येकतिपयाःसमाः ॥ ३९ ॥ यदुरुवाच नोत्सहेजरसास्थातुमंतराप्राप्तया तव ॥ अविदित्वासुखंग्राम्यंवैतृष्ण्यंनैतिपूरुषः ॥ ४० ॥ तुर्वसुश्चोदितःपित्राद्रुह्युश्चानुश्चभारत ॥ प्रत्याचख्युरधर्मज्ञाह्यनित्येनित्यबुद्धयः ॥ ४१ ॥ अपृच्छत्तनयंपूरुंवयसोनंगुणाधिकं ॥ नत्वमग्रजवद्वत्समांप्रत्याख्यातुमर्हसि ॥ ४२ ॥

भितोधारयिष्यति तस्यवयसाकामंव्यत्यस्यतां यथेच्छंजराव्यत्यययंयातुव्यत्ययंनीयतामिति यद्वा व्यत्यस्येति छेदः तांजरांव्यत्यस्यसंगमयेत्यर्थः ॥ ३७ ॥ इतिलब्धंव्यवस्थानं जरायाव्यवस्थितिर्येनसः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ यतोनधर्मज्ञाःअनित्येषयौवनेनित्यबुद्धयः ॥ ४१ ॥ त्वंजरांकिंग्रहीष्यसीत्यपृच्छत् प्रत्याख्यानंमाकुथाइत्याह नत्वमिति ॥ ४२ ॥

आत्मकृतः स्वदेहकर्तुः प्रत्युपकारंकर्तुंकोनुक्षमः तथापिपितुर्यच्चितितंतत्कुर्यात् सउत्तमः यस्तुप्रोक्तकारीसमध्यमः यस्त्वश्रद्धयाकुर्यात्सोऽधमः अकर्त्तापितुरुच्चरितंपुरीषप्रायः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ जुजुषे सेवितवान् ॥ ४५ ॥ यथोपजोषंयथाप्रीति जुजुषे ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ नानेवभाति यावदिंद्रियप्रवृत्तिः तदुपरमेनाभाति स्वप्नमायाभ्यांसहितोमनोरथएवेत्यर्थः ॥ ४९ ॥ ५०॥ मनःसुखंकामभोगं

पूरुरुवाच कोनुलोकेमनुष्येंद्रपितुरात्मकृतःपुमान्॥ प्रतिकर्तुंक्षमोयस्यप्रसादाद्विंदतेपरं॥४३॥ उत्तमश्चिंतितंकुर्यात्प्रोक्तकारीतुमध्यमः॥ अधमोऽश्रद्धयाकुर्यादकर्त्तोच्चरितंपितुः ॥ ४४ ॥ इतिप्रमुदितःपूरुःप्रत्यगृह्णाज्जरांपितुः ॥ सोऽपितद्वयसाकामान्यथावज्जुजुषेनृप ॥ ४५ ॥ सप्तद्वीपपतिःसम्यक्पितृवत्पालयन्प्रजाः॥ यथोपजोषंविषयान्जुजुंषेऽव्याहतेंद्रियः॥४६॥ देवयान्यप्यनुदिनंमनोवाग्देहवस्तुभिः॥प्रेयसःपरमांप्रीतिमुवाहप्रेयसीरहः॥४७॥अयजद्यज्ञपुरुषंक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः॥सर्वदेवमयंदेवंसर्ववेदमयंहरिं॥४८॥ यस्मिन्निदंविरचितंव्योम्नीवजलदावलिः॥ नानेवभातिनाभातिस्वप्नमायामनोरथः॥४९॥ तमेवहृदिविन्यस्यवासुदेवंगुहाशयं॥ नारायणमणीयांसंनिराशीरयजत्प्रभुं ॥५०॥ एवंवर्षसहस्राणिमनःषष्ठैर्मनःसुखं॥ विदधानोऽपिनातृप्यत्सार्वभौमःकदिंद्रियैः॥५१॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेऽष्टादशोध्यायः॥१८॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच सइत्थमाचरन्कामान्स्त्रैणोपन्हवमात्मनः॥बुध्वाप्रियायैनिर्विण्णोगाथामेतामगायत॥१॥शृणुभार्गव्यमूंगाथांमद्विधाचरितांभुवि॥ धीरायस्यानुशोचंतिवनेग्रामनिवासिनः॥ २॥

इंद्रियैः कुत्सितैः पराङ्मुखैरिंद्रियैः ॥ ५१ ॥ इतिनवमेटीकायामष्टादशोध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ऊनविंशेययातिःस्वंचेतृ.न[illegible]॥देवयानींसमाश्राव्यविरक्तोमुक्तिमाप्तवान् ॥ १ ॥ भुक्तभोगामजांहास्यन्नजवद्वृत्तमात्मनः ॥ विडंबयन्प्रियामाहनिर्वेदवितं[illegible]॥ २ ॥ कामानाचरन्नुपभुंजानःगाथामितिहासं ॥ १ ॥ मद्विधेनमत्सदृशेनाचरितामनुष्ठितां मद्विधस्याचरितंयस्यामिति [illegible]निवासिनःकामिनोमद्विधस्याचरितंवनेस्थिताधीराःशोचंतितस्यगाथांशृणु ॥ २ ॥

क्ष्याह वस्तइति प्रियामनुलक्ष्याह अजामिति वनेसंसारे प्रियंविषयं ॥ ३ ॥ रोधसीतटे विषाणाग्रेणमृदादिकमुद्धृत्यतीर्थ
मार्गंव्यधत्त ॥ ४ ॥ बह्व्यइतिशर्मिष्ठाप्रमुखाः कामयामासुः कांतंप्रतिकामिनोः कामवत्यः ॥ ५ ॥ पीवानंपुष्टं. श्मश्रुलंश्म
रतिसमर्थमित्यर्थः मीढ्वांसं रेतःसेक्तारं याभेकोविदमभिज्ञमतएवप्रेष्ठंनावबुध्यतनान्वबुध्यत ॥ ६ ॥ ७ ॥ स्वामिनमितिशुक्रा

बस्तएकोवनेकश्चिद्विचिन्वन्प्रियमात्मनः॥ददर्शकूपेपतितांस्वकर्मवशगामजां ॥ ३ ॥ तस्याउद्धरणोपायं बस्तःकामीविचिंतयन् ॥ व्यधत्ततीर्थमुद्धृत्यविषाणाग्रेणरोधसी ॥ ४ ॥ सोत्तीर्यकूपात्सुश्रोणीतमेवचकमे किल ॥ तयावृतंसमुद्वीक्ष्यबह्व्योजाःकांतकामिनीः॥५॥पीवानंश्मश्रुलंश्रेष्ठंमीढ्वांसंयाभकोविदं॥सएकोऽजवृषस्तासांबह्वीनांरतिवर्द्धनः॥रेमेकामग्रहग्रस्तआत्मानंनावबुध्यत ॥ ६ ॥ तमेवप्रेष्ठतमयारममाणमजान्यया ॥ विलोक्यकूपसंलग्नानामृष्यद्वस्तकर्मतत्॥७॥तंदुर्हृदंसुहृद्रूपंकामिनंक्षणसौहृदं॥इंद्रियाराममुत्सृज्यस्वामिनंदुःखितायया॥८॥सोऽपिचानुगतःस्त्रैणःकृपणस्तांप्रसादितुं॥कुर्वन्निडविडाकारंनाशक्नोत्पथिसंधितुं॥९॥तस्यास्तत्रद्विजःकश्चिदजास्वाम्यच्छिनद्रुषा॥लंबंतंवृषणंभूयःसंदधेऽर्थाययोगवित्॥१०॥संबद्धवृषणःसोऽपिह्यजयाकूपलब्धया॥कालंबहुतिथंभद्रेकामैर्नाद्यापितुष्यति॥ ११ ॥ तथाऽहंकृपणःसुभ्रुभवत्याःप्रेमयंत्रितः॥आत्मानंनाभिजानामिमोहितस्तवमायया॥ १२ ॥ यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवःस्त्रियः॥नदुह्यंतिमनःप्रीतिंपुंसःकामहतस्यते॥ १३ ॥ नजातुकामःकामानामुपभोगेनशाम्यति॥ हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्धते॥ १४ ॥

भिप्रायेणाह ॥ ८ ॥ इडविडाकारंबस्तजातिशब्दं संधितुंप्रसादयितुं ॥ ९ ॥ वृषणमच्छिनत् जरयासंभोगासमर्थमकरोत् अर्थायस्वपु
त्र्याःकामोपभोगाय योगविदुपायज्ञः जराव्यत्ययेनरतिशक्तिददावित्यर्थः ॥ १० ॥ कूपलब्धयासह कामैःसेव्यमानैर्नतुष्यति ॥ ११ ॥
॥ १२ ॥ ननुतर्हिपुनरपिबहवोविषयाःसेव्यंतां ततोमनसिप्रीतकामोपशांत्यामोहोनिवर्तेतेतिचेत्तत्राह यदितिद्वाभ्यां नदुह्यंतिनपूरयं
ति ॥ १३ ॥ हविषाघृतेनकृष्णवर्त्माऽग्निरिव ॥ १४ ॥

तर्हिकदाकेनोपायेनवा मनसःसंपूर्णाप्रीतिःस्यात् ययाकामोपशमःस्यादित्यतआह यदेतिषड्भिः अमंगलंभावं रागद्वेषादिवैषम्यं॥१५॥ दुःखानिनितरांबहतीतितथातां ॥ १६ ॥ स्त्रीसन्निधानंतुसर्वथात्याज्यमित्याह मात्रेति अविविक्तंसंकीर्णमासनंयस्यसः कर्षति आकर्षति ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ननुतृष्णात्यागस्यातिदुष्करत्वात्कथंब्रह्मणिमनसआधानंस्यात्तत्राह दृष्टमिति योनानुध्यायेत् नसंविशे

यदानकुरुतेभावंसर्वभूतेष्वमंगलं॥समदृष्टेस्तदापुंसःसर्वाःसुखमयादिशः॥१५॥ यादुस्त्यजादुर्मतिभिर्जीर्यतोयानजीर्यते॥तांतृष्णांदुःखनिवहांशर्मकामोद्रुतंत्यजेत्॥१६॥ मात्रास्वस्रादुहित्रावानाविविक्तासनोभवेत्॥वलवानिंद्रियग्रामोविद्वांसमपिकर्षति॥१७॥ पूर्णंवर्षसहस्रंमेविषयान्सेवतोऽसकृत्॥तथाऽपिचानुसवनंतृष्णातेषूपजायते॥१८॥तस्मादेतामहंत्यक्त्वाब्रह्मण्याधायमानसं॥ निर्द्वंद्वोनिरहंकारश्चरिष्यामिमृगैःसह॥१९॥दृष्टश्रुतमसद्बुध्वानानुध्यायेन्नसंविशेत्॥ संसृतिंचात्मनाशंचतत्रविद्वान्सआत्मदृक्॥२०॥इत्युक्त्वानाहुषोजायांतदीयंपूरवेवयः॥दत्वास्वांजरसंतस्मादाददेविगतस्पृहः॥२१॥ दिशिदक्षिणपूर्वस्यांद्रुह्युंदक्षिणतोयदुं॥प्रतीच्यांतुर्वसुंचक्रउदीच्यामनुमीश्वरं॥२२॥भूमंडलस्यसर्वस्यपूरुमर्हत्तमंविशां॥अभिषिच्याग्रजांस्तस्यवशेस्थाप्यवनंययौ॥२३॥आसेवितंवर्षपूगान्षड्वर्गंविषयेषुसः॥क्षणेनमुमुचेनीडंजातपक्षइवद्विजः॥२४॥सतत्रनिर्मुक्तसमस्तसंगआत्मानुभूत्याविधुतत्रिलिंगः॥ परेऽमलेब्रह्मणिवासुदेवेलेभेगतिंभागवतींप्रतीतः॥२५॥श्रुत्वागाथांदेवयानीमेनेप्रस्तोभमात्मनः॥स्त्रीपुंसोःस्नेहवैक्लव्यात्परिहासमिवेरितं॥२६॥ यासन्निवासंसुहृदांप्रपायामिवगच्छतां॥ विज्ञायेश्वरतंत्राणांमायाविरचितंप्रभोः॥२७॥सर्वत्रसंगमुत्सृज्यस्वप्नौपम्येनभार्गवी॥कृष्णेमनःसमावेश्यव्यधुनोल्लिंगमात्मनः॥२८॥

त्.नचोपभुंजीत तत्रदृष्टश्रुतयोरनुध्यानादौसआत्मदृक्भवति॥२०॥२१॥२२॥ तस्यपूरोर्वशेस्थापयित्वा॥२३॥विषयेषुशब्दादिषु आसेवितंषड्वर्गंषडिंद्रियसुखं मुमुचेतत्याज यद्वाविषयेषुआसेवितंसेवांकारितंषण्णामिंद्रियाणांवर्गंमुमुचेउपेक्षतेत्यर्थः॥२४॥विधुतंनिरस्तंत्रिगुणात्मकंलिंगंयेन प्रतीतः प्रख्यातः ॥ २५ ॥ प्रस्तोभमेवाह परिहासमिवेति यद्वा प्रस्तोभंनिवृत्तिमार्गेप्रोत्साहनंमेने ॥२६॥२७॥२८॥

कथसमावेश्यतदाह नमइति नमनादिभिः समावेश्येत्यर्थः शुकोवानमस्करोति ॥२९॥ इतिनवमेटीकायांएकोनविंशोध्यायः ॥१९॥ विशेपितप्रसादाम्रराजासनमहोन्नतेः ॥ पुरोर्वंशे हिदौष्यंतेर्भरतस्येर्यतेयशः ॥ १ ॥ १ ॥ २॥ तत्सुतः अहंयातेःसुतः ॥३॥ धर्मेयुश्चसत्ये युश्चव्रतेयुश्चधर्मसत्यव्रतेयवः ॥ ४ ॥ वनेयुश्चावमःस्मृतः एवंदशैतेऋतेयुप्रमुखास्तस्यरौद्राश्वस्यघृताच्यामप्सरसिपुत्राजाताःअप्सरसइं

नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे॥सर्वभूताधिवासायशांतायबृहतेनमः॥२९॥ इ०भा०म०न०एकोनविंशोऽध्यायः॥१९॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच पूरोर्वंशंप्रवक्ष्यामियत्रजातोऽसिभारत॥ यत्रराजर्षयोवंश्याब्रह्मवंश्याश्चजज्ञिरे॥१॥ जन्मेजयोह्यभूत्पूरोःप्रचिन्वांस्तत्सुतस्ततः॥ प्रवीरोऽथनमस्युर्वैतस्माच्चारुपदोऽभवत्॥२॥ तस्यसुद्युरभूत्पुत्रस्तस्माद्बहुगवस्ततः॥ संयातिस्तस्याहंयातीरौद्राश्वस्तत्सुतःस्मृतः॥३॥ ऋतेयुस्तस्यकुक्षेयुःस्थंडिलेयुःकृतेयुकः॥ जलेयुःसंततेयुश्चधर्मसत्यव्रतेयवः॥ ४॥ दशैतेप्सरसःपुत्रावनेयुश्चावमःस्मृतः॥ घृताच्यामिंद्रियाणीवमुख्यस्यजगदात्मनः॥५॥ ऋतेयोरंतिभारोभूत्त्रयस्तस्यात्मजानृप॥ सुमतिर्ध्रुवोऽप्रतिरथःकण्वोप्रतिरथात्मजः॥६॥तस्यमेधातिथिस्तस्मात्प्रस्कण्वाद्याद्विजातयः॥पुत्रोभूत्सुमतेरैभ्योदुष्यंतस्तत्सुतोमतः॥७॥ दुष्यंतोमृगयांयातःकण्वाश्रमपदंगतः॥ तत्रासीनांस्वप्रभयामंडयंतींरमामिव॥ विलोक्यसद्योमुमुहेदेवमायामिवस्त्रियं॥८॥ वभापेतांवरारोहांभटैःकतिपयैर्वृतः॥ तद्दर्शनप्रमुदितःसन्निवृत्तपरिश्रमः॥९॥ पप्रच्छकामसंतप्तःप्रहसन्श्लक्ष्णयागिरा॥कात्वंकमलपत्राक्षिकस्यासिहृदयंगमे॥१०॥ किंवाचिकीर्षितंत्वत्रभवत्यानिर्जनेवने॥ व्यक्तंराजन्यतनयांवेद्म्यहंत्वांसुमध्यमे॥ नहिचेतःपौरवाणामधर्मेरमतेक्वचित्॥११॥ तिषष्ठीसप्तम्यर्थे वशवर्तित्वेदृष्टांतः जगदात्मनः जगतआत्मभूतस्यमुख्यस्यप्राणस्येंद्रियाणीव ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ दुष्यंतस्यशकुंतलायांभरतःपुत्रोऽभवदितिकथाद्वारेणाह दुष्यंतोमृगयामितिपंचदशभिः तामाश्रमंमंडयंतींस्त्रियंविलोक्य मुमुहेअमुह्यत् ॥ ८ ॥ तस्यादर्शनेनप्रमुदितोऽनएव सन्निवृत्तःपरिश्रमोयस्य ॥ ९ ॥ १० ॥ पौरवाणांचेतोनह्यधर्मेरमते अतोमच्चेतसः त्वयिरमणादेवाहंत्वांराजन्यतनयांवेद्मि ॥ ११ ॥

विश्वामित्रस्यात्मजाऽहंमेनकायांजाता तयाचस्वर्गंगच्छंत्याऽत्रत्यक्ता अतोराजकन्यैवाहमित्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ किंकरवामेत्यादि वाक्यात्तदभिप्रायंज्ञात्वाह उपपन्नमिति ॥१४॥ गांधर्वविधिना मिथःसमयपूर्वकेण ॥१५॥१६॥१७॥ दुरत्ययंविक्रांतंविक्रमणंयस्य ॥१८॥१९॥ भस्त्राचर्मपात्रंतद्वत् माताआधारपात्रं पितुरेवतुपुत्रः तत्रहेतुः येनेति आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेः भरस्वपुषाण अनेनभरतनामनिरुक्तं ॥२०॥ किंच रेतोधाः रेतःसेक्ता वंशकृत्पुत्रोयमक्षयात्पितरंनयति तथाचश्रुतिः पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पितरंत्रायतेसुतः ॥

शकुंतलोवाच विश्वामित्रात्मजैवाहंत्यक्तामेनकयावने ॥ वेदैतद्भगवान्कण्वोवीरकिंकरवामते ॥ १२ ॥ आस्यतांह्यरविंदाक्षगृह्यतामर्हणंचनः ॥ भुज्यतांसंतिनीवाराउष्यतांयदिरोचते ॥ १३॥ दुष्यंतउवाच उपपन्नमिदंसुभ्रुजातायाःकुशिकान्वये ॥ स्वयंहिवृणुतेराज्ञांकन्यकाःसदृशंवरं ॥ १४ ॥ ओमित्युक्तेयथाधर्ममुपयेमेशकुंतलां ॥ गांधर्वविधिनाराजादेशकालविभागवित्॥ १५॥ अमोघवीर्योराजर्षिर्महिष्यांवीर्यमादधे ॥ श्वोभूतेस्वपुरंयातःकालेनासूतसासुतं ॥ १६॥ कण्वःकुमारस्यवनेचक्रेसमुदिताःक्रियाः ॥ बध्वामृगेंद्रांस्तरसाक्रीडतिस्मसबालकः॥ १७॥तंदुरत्ययविक्रांतमादायप्रमदोत्तमा ॥ हरेरंशांशसंभूतंभर्तुरंतिकमागमत्॥ १८॥यदानजगृहेराजाभार्यापुत्रावनिंदितौ॥शृण्वतांसर्वभूतानांखेवागाहाशरीरिणी॥ १९॥माताभस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसः ॥ भरस्वपुत्रंदुष्यंतमाऽवमंस्थाःशकुंतलां॥ २०॥ रेतोधाःपुत्रोनयतिनरदेवयमक्षयात् ॥ त्वंचास्यधातागर्भस्यसत्यमाहशकुंतला॥ २१॥ पितर्युपरतेसोऽपिचक्रवर्तीमहायशाः॥ महिमागीयतेतस्यहरेरंशभुवोभुवि॥ २२॥चक्रंदक्षिणहस्तेऽस्यपद्मकोशोऽस्यपादयोः॥ईजेमहाभिषेकेणसोऽभिषिक्तोऽधिराट्विभुः॥ २३॥

तस्मात्पुत्र[illegible] नाक्तःस्वयमेवस्वयंभुवेति पाठांतरे मातापित्रोः पुत्रंप्रतिविवादे यमक्षयात् धर्मनिर्णेतुर्यमस्यसभायाःसकाशात् रेतोधाः रेतःसेक्तापितैव धर्मंगांविजित्यपुत्रंनयतिनतुमातेत्यर्थः ततश्चभार्यापुत्रौस्वीकृतवानितिज्ञेयं॥ २१॥चक्रवर्तीबभूवेतिशेषः तस्यमहिमागीयते तदप्येतेश्लो[illegible]काअभिगीताइत्यादिबह्वृचश्रुत्या हरेरंशभुवःअंशाज्जातस्य ॥ २२ ॥ तत्रलिंगमाह चक्रमिति ॥ २३ ॥

गंगायामनुलोमं पंचपंचाशताबाजिभिरीजे पुरोधायपुरोहितंकृत्वा यमुनायामनुचयमुनायाश्वानुलोमं॥२४॥अष्टाधिकसप्ततिमेध्यान् अश्वानूबबंध किंकुर्वन् वसुधनंप्रकर्षेणददत् साचीगुणेप्रकृष्टगुणवतिदेशेऽग्निःचितोऽभूत् यस्मिन्नग्निचयनेदेशेवासहस्रंब्राह्मणाः भरतेन भूरिदानेनदत्ताः गाः बद्वशः प्रत्येकंबद्वंविभेजिरे विभज्यजगृहुः चतुरशीत्यधिकैःत्रयोदशसहस्रैरेकंबद्वंभवति तथाहि हिरण्येनपरीवृतान् कृष्णान्शुक्लदतोमृगान् मष्णारेभरतोददाच्छतंबद्वानिसप्तचेतिश्रुत्युक्तानिसमाधिकशतंबद्वानिश्रीशुकेनोत्तरश्लोकेचतुर्दशलक्षत्वेनसंगृहीतानि अदात्कर्मणिमष्णारेनियुतानिचतुर्दशेति एवंचतुर्दशलक्षाणांसप्ताधिकशतभागोबद्वमित्युक्तं इयंचबद्वसंख्याश्लोकेनसंगृह्य

पंचपंचाशतामेध्यैर्गंगायामनुवाजिभिः॥सामंतेयंपुरोधाययमुनायामनुप्रभुः॥२४॥अष्टसप्ततिमेध्याश्वान्बबंधप्रददद्वसु॥भरतस्यहिदौष्यंतेरग्निःसाचीगुणेचितः॥सहस्रंबद्वशोयस्मिन्ब्राह्मणागाविभेजिरे॥२५॥त्रयस्त्रिंशच्छतंह्यश्वान्बध्वाविस्मापयन्नृपान्॥दौष्यंतिरत्यगान्मायांदेवानांगुरुमाययौ॥२६॥मृगान्शुक्लदतःकृष्णान्हिरण्येनपरीवृतान्॥अदात्कर्मणिमष्णारेनियुतानिचतुर्दश॥२७॥भरतस्यमहत्कर्मनपूर्वेनापरेनृपाः॥नैवापुर्नैवप्राप्स्यंतिबाहुभ्यांत्रिदिवंयथा॥२८॥किरातहूणान्यवनानंध्रान्कंकान्खशांश्छकान्॥अब्रह्मण्यान्नृपांश्चाहन्म्लेच्छान्दिग्विजयेऽखिलान्॥२९॥जित्वापुराऽसुरादेवान्येरसौकांसिभेजिरे॥देवस्त्रियोरसांनीताःप्राणिभिःपुनराहरत्॥३०॥सर्वकामान्दुदुहतुःप्रजानांतस्यरोदसी॥समास्त्रिणवसाहस्रीर्दिक्षुचक्रमवर्तयत्॥३१॥

ते चतुर्दशानांलक्षाणांसप्ताधिकशतांशकः बद्वंचतुरशीत्यग्रसहस्राणित्रयोदश॥२५॥ देवानामपि मायांवैभवमत्यगात् अत्यशेत यतः गुरुंपूज्यंहरिमाययौप्राप्तः तदंशभवत्वात् मायवत्तरइतिपाठेन्हस्वंश्रुत्यनुसारेण मायावतांश्रेष्ठःहरिरेवासावित्यर्थः ॥२६ ॥ मृगान्श्रेष्ठगजान् भद्रमंद्रमृगादयोगजजातिभेदाः मष्णारेइत्यस्यश्रुतिपदस्यव्याख्यानंकर्मणीतिकस्मिंश्चित्कर्मविशेषे केचित्तुमष्णारेतीर्थइतिव्याचक्षते॥२७॥२८॥२९॥पुरादेवान्जित्वायेऽसुरारसौकांसि रसातलादिस्थानानिभेजिरे तैःप्राणिभिर्बलिभिर्देवस्त्रियोरसातलंनीताःसतीः पुनराहरत् आनिन्ये प्राणिभिरन्यैर्मनुष्यादिभिःसहनीताइतिवा पणिभिरितिपाठेपणयोऽसुरास्तैर्नीताःसतीः यद्वा पणयोदूतास्तैर्दूतान्प्रस्थाप्याहरदित्यर्थः॥३०॥त्रिणवसाहस्रीः समाः सप्तविंशतिसहस्रंवत्सरान् चक्रंसेनाआज्ञावा॥३१॥

तस्यवैराग्येणमोक्षप्रकारमाह सइति मृषेतिविचार्येतिशेषः ॥ ३२ ॥ नानुरूपाःमत्सदृशानभवंतीतिभर्त्राईरितेसति व्यभिचारशंकयाऽ स्मांस्त्यक्ष्यतीतिभयात्पुत्रान्जघ्नुः पुनःपुत्राणांदर्शनेवैसादृश्यानुसंधानेनत्यजेत् नान्यथेत्याशयेनहतवत्यः ॥ ३३ ॥ वितथेव्यर्थेसतितद र्थंपुत्रार्थंमरुत्सोमेनयागेनयजतस्तस्यप्रसन्नाःसंतोमरुतोभरद्वाजंनामपुत्रमुपाददुः समर्पयामासुः ॥ ३४ ॥ मरुतांभरद्वाजागमप्रकारं प्रदर्शयन्नाह अंतर्वत्न्यामितिचतुर्भिः अंतर्वत्न्यांगर्भिण्यांभ्रातुरुतथ्यस्यपत्न्यांममतायांचौर्येणमैथुनायकदाचित्प्रवृत्तोबृहस्पतिः तदाद्विती यगर्भस्यावकाशाभावादाक्रोशपूर्वकंगर्भस्थेनवारितः ततःक्रुद्धोबृहस्पतिरंधोभवेतितंगर्भंशप्त्वाबलाद्वीर्यंन्यषिचत् ततोबृहस्पतेःशापा

ससम्राट्लोकपालाख्यमैश्वर्यमधिराट्श्रियं॥ चक्रंचास्खलितंप्राणान्मृषेत्युपरराम ह॥ ३२ ॥ तस्यासन्नृप वैदर्भ्यःपत्न्यस्तिस्रःसुसंमताः॥ जघ्नुस्त्यागभयात्पुत्रान्नानुरूपाइतीरिते ॥३३॥ तस्यैवंवितथेवंशेतदर्थंयज तःसुतं॥ मरुत्सोमेनमरुतोभरद्वाजमुपाददुः॥३४॥ अंतर्वत्न्यांभ्रातृपत्न्यांमैथुनायबृहस्पतिः॥ प्रवृत्तोवारि तोगर्भंशप्त्वावीर्यमवासृजत्॥३५॥ तंत्यक्तुकामांममतांभर्तृत्यागविशंकितां॥नामनिर्वचनंतस्यश्लोकमे नंसुराजगुः॥ ३६॥ मूढेभरद्वाजमिमंभरद्वाजंबृहस्पते॥ यातौयदुक्त्वापितरौभरद्वाजस्ततस्त्वयं॥ ३७॥

त्गर्भस्थोदीर्घतमाअंधोबभूव तेनचतद्वीर्यंपार्ष्णिप्रहारेणयोनेर्बहिःनिःसारितंभूमौपतितंसद्यएवकुमारोऽभवत् ॥ ३५ ॥ तंचपरवीर्यजं भर्तुस्त्यागात् विशंकितांसतींत्यक्तुकामांममतांप्रतिसुराःएनंबृहस्पतेर्ममतायाश्चविवादरूपंश्लोकंजगुः किमर्थंजगुःअतआह तस्यनाम निरुच्यतेयेनतत् तन्नामनिर्वचनेनैवभर्तुस्त्यागशंकामपाकर्तुमित्यर्थः ॥ ३६ ॥ तत्रपुत्रंत्यक्तुकामांममतांबृहस्पतिराह हेमूढेइमंपुत्रंभर पुषाण भर्तुर्बिभेमीतिचेत्तत्राह द्वाजमेकस्यक्षेत्रेअन्यस्यबीजादित्येवंद्वाभ्यांजातमतस्तस्याप्ययंपुत्रइतिनतस्माद्भय मित्यर्थः एवमु क्तासतीतंप्रत्याह हेबृहस्पतेत्वमिमंभरयतः द्वाजंद्वाभ्यामावाभ्यामन्यायतोजातं अतोनाहमेकाकिनीभरामीत्यर्थः यद्यस्मादेवमुक्त्वापि तरौममताबृहस्पतीविवदमानौपुत्रंपरित्यज्ययातौततोहेतोरयंभरद्वाजइति पाठांतरेयस्यत्यागदुःखात्पितरौयातावित्यर्थः ॥ ३७ ॥

वितथंदरसंभवात् तमात्मजंवितथंनिरर्थकंमत्वाममताव्यसृजत् तत्याज पाठांतरे आदिजंप्रथमजंभर्तुर्वीर्याज्जातमेवमुख्यमात्मजं मत्वातेर्जातंतत्याजेत्यर्थः एवंतयात्यक्तंमरुतोऽबिभ्रन् अबिभरुः तदेबंमरुद्भिःप्राप्तोयंभरतस्यान्वयेवितथेसतिदत्तः ॥ ३८॥ इतिन ॥ एकविंशेतुदौष्यंतेःसुतस्यान्वयउच्यते ॥ रंतिदेवाजमीढादेर्यत्रकीर्तिःप्रतन्यते ॥ भरतस्यान्वयेवितथेसतिदत्तत्वाद्वितथसंज्ञोभरद्वाजः सचब्राह्मणोऽपिभरतस्यदत्तःपुत्रोजातइतितद्वंशोनुक्रम्यते वितथस्यसुतोम न्युः तस्माद्बृहत्क्षत्रजयमहावीर्यनरगर्गाः पंचपुत्राबभूवुः ॥ १ ॥ २ ॥ वियद्वित्तस्यवि यतोगगनादिवोद्यमंविनादैवादुपस्थितमेववित्तंभोग्यंयस्य यद्वावियद्व्ययंप्राप्नुवद्वित्तंभोग्यंयस्य तदेवाह बुभुक्षतोऽपिसतोलब्धंलब्धंद दतः तत्प्रपंचयति निष्किंचनस्येत्यादिसार्धैःपंचदशभिः ॥ ३ ॥ अपिवतोजलपानमप्यकुर्वतः घृतादित्रयाणांद्वंद्वैक्यं तोयंच ॥ ४ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ अथान्योवृषलोऽतिथिरागमत् विभक्तस्यकुटुंबार्थमन्नादिकंविभक्तवतः ॥ ७ ॥ सगणायश्वयूथसहिताय ॥ ८ ॥ ९ ॥

चोद्यमानासुरैरेवंमत्वावितथमात्मजं ॥ व्यसृजन्मरुतोबिभ्रन्दत्तोऽयंवितथेऽन्वये ॥ ३८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेविंशोध्यायः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच वितथस्यसुतोमन्युर्बृहत्क्षत्रोजयस्ततः ॥ महावीर्योनरोगर्गःसंकृतिस्तुनरात्मजः ॥ १ ॥ गुरुश्चरंतिदेवश्चसंकृतेःपांडुनंदन ॥ रंतिदेवस्यहियशइहामुत्रचगीयते ॥ २ ॥ वियद्वित्तस्यददतोलब्धंलब्धंबुभुक्षतः ॥ निष्किंचनस्यधीरस्यसकुटुंबस्यसीदतः ॥ ३ ॥ व्यतीयुरष्टचत्वारिंशदहान्यपिवतःकिल ॥ घृतपायससंयावंतोयंप्रातरुपस्थितं ॥ ४ ॥ कृच्छ्रप्राप्तकुटुंबस्यक्षुत्तृड्भ्यांजातवेपथोः ॥ अतिथिर्ब्राह्मणःकालेभोक्तुकामस्यचागमत् ॥ ५ ॥ तस्मैसंव्यभजत्सोऽन्नमादृत्यश्रद्धयान्वितः ॥ हरिंसर्वत्रसंपश्यन्सभुक्त्वाप्रययौद्विजः ॥ ६ ॥ अथान्योभोक्ष्यमाणस्यविभक्तस्यमहीपते ॥ विभक्तंव्यभजत्तस्मैवृषलायहरिंस्मरन् ॥ ७ ॥ यातेशूद्रेतमन्योगादतिथिःश्वभिरावृतः ॥ राजन्मेदीयतामन्नंसगणायबुभुक्षते ॥ सआदृत्यावशिष्टंयद्बहुमानपुरस्कृतं ॥ ८ ॥ तच्चदत्वानमश्चक्रेश्वभ्यःश्वपतयेविभुः ॥ ९ ॥

उच्छेषमुर्वरितमेकमेवतर्पयतीति ॥ १० ॥ ११ ॥ परदुःखासहिष्णुतयासर्वेषांदुःखंस्वयंभोक्तुमाशास्ते नेति अणिमाद्यष्टसमृद्धियुक्तां गतिमपिमोक्षमपिचाहंनकामये तर्हिकिंकामयसेतदाहं अखिलदेहभाजामार्तिदुःखंतत्तद्भोक्तृरूपेणांतःस्थितःसन्नहंप्रपद्ये प्राप्नुयामि त्येवंकामये येनतद्दुःखभोक्तामयाहेतुभूतेनतेसर्वेअदुःखाभवंति ॥ १२ ॥ ननुदुःखंकिमितिप्रार्थयसे परदुःखनिवृत्त्यैवममसर्वदुःखनिवृ त्तिरित्याह क्षुत्तृडिति कृपणस्यजंतोर्जीवनहेतोः जलस्यार्पणात् मेसर्वेक्षुत्तृडादयोनिवृत्ताः ॥ १३ ॥ इत्येवंसंभाष्य ॥ १४ ॥ त्रिभुवना

पानीयमात्रमुच्छेषंतच्चैकपरितर्पणं ॥ पास्यतःपुल्कसोऽभ्यागादपोदेह्यशुभस्यमे ॥ १० ॥ तस्यतांकरुणां वाचंनिशम्यविपुलश्रमां ॥ कृपयाभृशसंतप्तइदमाहामृतंवचः ॥ ११ ॥ नकामयेऽहंगतिमीश्वरात्परामष्टर्द्धि युक्तामपुनर्भवंवा ॥ आर्तिंप्रपद्येऽखिलदेहभाजामंतस्थितोयेनभवंत्यदुःखाः ॥ १२ ॥ क्षुत्तृट्श्रमोगात्रपरि श्रमश्चदैन्यंक्लमःशोकविषादमोहाः ॥ सर्वेनिवृत्ताःकृपणस्यजंतोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणान्मे ॥ १३ ॥ इ तिसंभाष्यपानीयंम्रियमाणःपिपासया ॥ पुल्कसायाददाद्धीरोनिसर्गकरुणोनृपः ॥ १४ ॥ तस्यत्रिभुवनाधी शाःफलदाःफलमिच्छतां ॥ आत्मानंदर्शयांचक्रुर्मायाविष्णुविनिर्मिताः ॥ १५ ॥ सवैतेभ्योनमस्कृत्यनिः संगोविगतस्पृहः ॥ वासुदेवेभगवतिभक्त्याचक्रेनमःपरं ॥ १६ ॥ ईश्वरालंबनंचित्तंकुर्वतोनन्यराधसः ॥ मा यागुणमयीराजन्स्वप्नवत्प्रत्यलीयत ॥ १७ ॥ तत्प्रसंगानुभावेनरंतिदेवानुवर्तिनः ॥ अभवन्योगिनःसर्वेनारा यणपरायणाः ॥ १८ ॥ गर्गाच्छिनिस्ततोगार्ग्यःक्षत्राद्ब्रह्मह्यवर्तत ॥ दुरितक्षयोमहावीर्यात्तस्यत्रय्यारुणिःक विः ॥ १९ ॥ पुष्करारुणिरित्यत्रयेब्राह्मणगतिंगताः ॥ बृहत्क्षत्रस्यपुत्रोऽभूद्धस्तीयद्धस्तिनापुरं ॥ २० ॥

धीशाः ब्रह्मादयः मायाः तदीयधैर्यपरीक्षाऽर्थं प्रथमंमायावृषलादिरूपेणप्रतीताःसंतइत्यर्थः ॥ १५ ॥ परंकेवलंवासुदेवेभक्त्यानमश्चक्रे नतान्किमपियाचितवान् ॥ १६ ॥ अनन्यराधसः ईश्वरातिरिक्तफलांतरानपेक्षस्य प्रत्यलीयत आत्मन्येवलीनाबभूव ॥ १७॥१८ ॥ सुतस्यवंशमुक्त्वातत्सुतस्यैवगर्गस्यवंशमाह गर्गादिति महावीर्यस्यवंशमाह दुरितक्षयः तस्यत्रय्यारुणिःकविः पुष्करारुणिश्चेतित्रः

नजि ॥ १९ ॥ कथंभूताः येअत्रक्षत्रवंशेब्राह्मणगतिंब्राह्मणरूपतांगतास्ते मन्युपुत्राणांपंचानांज्येष्ठस्यवंशमाह बृहत्क्षत्रस्येति ययं

भागवत भ कृतमित्यर्थः ॥ २० ॥

श्चयोहस्तिनःपुत्राः ॥ २१ ॥ अजमीढादेवान्यःपुत्रोबृहदिषुर्नामाभवत् ॥ २२ ॥ २३ ॥ पारस्यतनयोनीपः नीपस्यपुत्र ॥ सएवकृत्व्यांकृत्वीसंज्ञायांशुककन्यायांब्रह्मदत्तंजनयामास तदुक्तंहरिवंशादिषु पराशरकुलोत्पन्नःशुकोनाममहायशाः ॥ दरण्यांसंभूतोविधूमोऽग्निरिवोज्वलन्॥सतस्यांपितृकन्यायांवीरिण्यांजनयिष्यति॥कृष्णंगौरप्रभुंशंभुंतथाभूरिश्रुतंजयं॥कन्यांकीर्तींषष्ठींयोगिनींयोगमातरं॥ब्रह्मदत्तस्यजननींमहिषींमणुहस्यचेति ॥यद्यपिशुकउत्पत्त्यैवविमुक्तसंगोनिर्गतः तथापिविरहातुरंव्यास

अजमीढोद्विमीढश्चपुरुमीढश्चहस्तिनः॥ अजमीढस्यवंश्याःस्युःप्रियमेधादयोद्विजाः ॥ २१ ॥ अजमीढाद्बृहदिषुस्तस्यपुत्रोबृहद्धनुः॥ बृहत्कायस्ततस्तस्यपुत्रआसीज्जयद्रथः॥ २२॥ तत्सुतोविशदस्तस्यसेनजित्समजायत॥ रुचिराश्वोदृढहनुःकाश्योवत्सश्चतत्सुताः॥ २३॥ रुचिराश्वसुतःपारःपृथुसेनस्तदात्मजः॥ पारस्यतनयोनीपस्तस्यपुत्रशतंत्वभूत्॥ २४॥ सकृत्व्यांशुककन्यायांब्रह्मदत्तमजीजनत् ॥ सयोगीगविभार्यायांविष्वक्सेनमधात्सुतं ॥ २५ ॥ जैगीषव्योपदेशेनयोगतंत्रंचकारह ॥ उदक्स्वनस्ततस्तस्माद्भल्लादोबार्हदीषवाः॥ २६॥ यवीनरोद्विमीढस्यकृतिमांस्तत्सुतःस्मृतः॥ नाम्नासत्यधृतिर्यस्यदृढनेमिःसुपार्श्वकृत्॥ २७॥ सुपार्श्वात्सुमतिस्तस्यपुत्रःसन्नतिमांस्ततः॥ कृतीहिरण्यनाभाद्योयोगंप्राप्यजगौस्मषट्॥ २८॥ संहिताःप्राच्यसाम्नांवैनीपोह्युग्रायुधस्ततः॥ तस्यक्षेम्यःसुवीरोथसुवीरस्यरिपुंजयः॥ २९॥ ततोबहुरथोनामपुरुमीढोऽप्रजोऽभवत्॥ नलिन्यामजमीढस्यनीलःशांतिःसुतस्ततः ॥ ३० ॥ शांतेःसुशांतिस्तत्पुत्रःपुरुजोऽर्कस्ततोऽभवत्॥ भर्म्याश्वस्तनयस्तस्यपंचासन्मुद्गलादयः॥ ३१ ॥

मनुयांतंदृष्ट्वाछायाशुकंनिर्मायगतवान् तदभिप्रायेणैवगार्हस्थ्यादिव्यवहारइत्यविरोधः सब्रह्मदत्तोयोगीगविवाचिसरस्वत्यां ॥२५॥ स एवयोगतंत्रंचकार बार्हदीषवाः बृहदिषोर्वंश्याइमे दीर्घत्वमार्षं ॥ २६ ॥ सुपार्श्वकृत्सुपार्श्वस्यपिता ॥ २७ ॥ प्राच्यसाम्नांषट्संहिता जगौविभज्याध्यापितवान् ॥ २८ ॥ २९ ॥ अजमीढस्यवंश्याः प्रियमेधादयःकेचिद्ब्राह्मणाबभूवुः बृहदिषुप्रभृतयःक्षत्रियाश्चेतिवंशद्वयमुक्तं तस्यैववंशांतरमाह नलिन्यामितियावत्समाप्ति ॥ ३० ॥ ३१ ॥

मुद्गलःएकः यवीनरादयश्चत्वारइत्येवंपंच ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ भार्म्यात्भर्म्याश्वपुत्रात् मिथूनंचाभूत् तदेवाह दिवोदासःपुमान् अहल्या चकन्यकेति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ इतिनवमेटीकायामेकविंशतितमोध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ द्वाविंशेतुदिवोदासवं

यवीनरोबृहदिषुःकांपिल्यःसंजयःसुताः॥ भर्म्याश्वःप्राहपुत्रामेपंचानांरक्षणायहि ॥ ३२ ॥ विषयाणामलमिमेइतिपंचालसंज्ञिताः॥ मुद्गलाद्ब्रह्मनिर्वृत्तंगोत्रंमौद्गल्यसंज्ञितं ॥ ३३ ॥ मिथुनंमुद्गलाद्भार्म्याद्दिवोदासःपुमानभूत् ॥ अहल्याकन्यकायस्यांशतानंदस्तुगौतमात् ॥ ३४ ॥ तस्यसत्यधृतिःपुत्रोधनुर्वेदविशारदः॥ शरद्वांस्तत्सुतोयस्मादुर्वशीदर्शनात्किल ॥ ३५ ॥ शरस्तंबेऽपतद्रेतोमिथुनंतदभूच्छुभं॥ तद्दृष्ट्वाकृपयाऽगृह्णाच्छांतनुर्मृगयांचरन्॥ कृपःकुमारःकन्याचद्रोणपत्न्यभवत्कृपी॥ ३६॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेएकविंशोध्यायः॥ २१॥ ॥७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच मित्रेयुश्चदिवोदासाच्च्यवनस्तत्सुतोनृप ॥ सुदासःसहदेवोथसोमकोजंतुजन्मकृत् ॥ १ ॥ तस्यपुत्रशतंतेषांयवीयान्पृषतःसुतः॥ द्रुपदाद्द्रौपदीतस्यधृष्टद्युम्नादयःसुताः ॥ २ ॥ धृष्टद्युम्नाद्धृष्टकेतुर्भार्म्याःपंचालकाइमे ॥ योऽजमीढसुतोह्यन्यऋक्षःसंवरणस्ततः॥ ३ ॥ तपत्यांसूर्यकन्यायांकुरुक्षेत्रपतिःकुरुः॥ परीक्षित्सुधनुर्जन्हुर्निषधाश्वःकुरोःसुताः ॥ ४॥ सुहोत्रोऽभूत्सुधनुषश्च्यवनोऽथततःकृती॥ वसुस्तस्योपरिचरोबृहद्रथमुखास्ततः ॥ ५॥ कुशांबमत्स्यप्रत्यग्रचेदिपाद्याश्चचेदिपाः॥ बृहद्रथात्कुशाग्रोऽभूदृषभस्तस्यतत्सुतः ॥ ६ ॥ जज्ञेसत्यहितोऽपत्यंपुष्पवांस्तत्सुतोजन्हुः॥ अन्यस्यांचापिभार्यायांशकलेद्वेबृहद्रथात्॥ ७॥

[illegible]ऽथवर्णिताः॥ ऋक्षवंशेजरासंधपार्थदुर्योधनादयः ॥ १ ॥ १ ॥ तस्यसोमकस्यपुत्राणांशतंबभूव तेषांजंतुर्ज्येष्ठः . यवीयान्पृष[illegible] अजमीढस्यैववंशांतरमाह यइति ततः संवरणात्कुरुः ॥ ३ ॥ ४ ॥ तस्यकृतिनः उपरिचरोवसुः तस्यवसोः बृहद्रथोमुखमा[illegible] तानेवाह कुशांबेति तत्सुतः पुष्पवान्जज्ञे तस्यापत्यंसत्यहितइतियोज्यं ॥ ६ ॥ ७ ॥

। ॥८॥ यत्‌यस्मात्सोमापेः श्रुतश्रवाः कुरोः पुत्रः परीक्षिदनपत्यःजाह्नवः जह्नोःपुत्रः ॥९॥ अतोराधिकादयुतोऽभूदित्य ॥ ११ ॥ तस्यप्रतीपस्यदेवापिशंतनुबाह्लीकाः ॥१२॥ प्राक्‌पूर्वजन्मनिमहाभिषइतिसंज्ञायस्यसः ॥ १३॥ यदादेवोनववर्षत ुस्तत्रकारणंब्राह्मणान्पप्रच्छ ॥ १४ ॥ ब्राह्मणैश्चैवमुक्तः दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोऽग्रजेस्थिते॥परिवेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तु

।मात्राबहिरुत्सृष्टेजरयाचाभिसंधिते॥जीवजीवेतिक्रीडंत्याजरासंधोऽभवत्सुतः॥८॥ततश्चसहदेवोऽभूत्सोमापिर्यच्छ्रुतश्रवाः॥परीक्षिदनपत्योभूत्सुरथोनामजाह्नवः॥ ९ ॥ततोविदूरथस्तस्मात्सार्वभौमस्ततोऽभवत्॥जयसेनस्तत्तनयोराधिकोऽतोऽयुतोत्यभूत्॥ १० ॥ततश्चक्रोधनस्तस्माद्देवातिथिरमुष्यच॥ ऋष्यस्तस्यदिलीपोभूत्प्रतीपस्तस्यचात्मजः॥ ११ ॥ देवापिःशंतनुस्तस्यबाल्हीकइतिचात्मजाः॥ पितृराज्यंपरित्यज्यदेवापिस्तुवनंगतः॥ १२ ॥ अभवच्छंतनूराजाप्राङ्महाभिषसंज्ञितः॥ यंयंकराभ्यांस्पृशतिजीर्णयौवनमेतिसः॥१३॥शांतिमाप्नोतिचैवाग्र्यांकर्मणातेनशंतनुः॥ समाद्वादशतद्राज्येनववर्षयदाविभुः॥१४॥ शंतनुर्ब्राह्मणैरुक्तःपरिवेत्तात्वमग्रभुक्॥राज्यंदेह्यग्रजायाशुपुरराष्ट्रविवृद्धये ॥ १५ ॥ एवमुक्तोद्विजैर्ज्येष्ठंछंदयामाससोऽब्रवीत्॥ तन्मंत्रिप्रहितैर्विप्रैर्वेदाद्विभ्रंशितोगिरा॥१६॥ वेदवादातिवादान्वैतदादेवोववर्ष ह॥देवापिर्योगमास्थायकलापग्राममाश्रितः ॥ १७ ॥ सोमवंशेकलौनष्टेकृतादौस्थापयिष्यति॥ बाल्हीकात्सोमदत्तोभूद्भूरिर्भूरिश्रवास्ततः॥ १८ ॥शलश्चशंतनोरासीद्गंगायांभीष्मआत्मवान्॥ सर्वधर्मविदांश्रेष्ठोमहाभागवतःकविः॥ १९ ॥

पूर्वजइतिस्मृतेः योऽग्रभुक् भुवमग्रतोभुनक्ति अयंत्वादृशोऽपिपरिवेत्तैवभवति अतस्तद्दोषपरिहारायराज्यमग्रजायदेहि ततोवृष्टिर्भविष्यतीत्येवमुक्तः ॥ १५ ॥ शंतनुर्वनंगत्वाज्येष्ठंछंदयामास राज्ञःप्रजापालनादिःपरोधर्मःअतस्त्वंराज्यंस्वीकुर्वितिप्रार्थितवान् ततः पूर्वमेवतस्यमंत्रिणाअश्मरावसंज्ञेनदेवापिपाखंडीकृत्यराज्यानर्हंकर्तुंयेप्रहिताःविप्राः तैःपाखंडमताश्रययागिरा वेदात्भ्रंशितःसन् ॥ ॥ १६ ॥ वेदवादस्यातिवादान्निंदावचनानिसोऽब्रवीत् ततस्तस्यपातित्येनराज्यानर्हत्वेजातेशंतनोर्दोषाभावाद्देवोववर्षेत्यर्थः ॥ १७ ॥ ततः सोमदत्तात् भूरिःभूरिश्रवाः शलश्चेतित्रयः ॥ १८ ॥ १९ ॥

रामोजामदग्न्यः दासकन्यामितिउपरिचरस्यवसोर्वीर्येणमत्स्यगर्भादुत्पन्नादासैःकैवर्तैःपालिताअतोदासकन्येतिप्रसिद्धायांसत्यवत्यां ॥ २० ॥ नाम्नातत्समाननाम्नाचित्रांगदेनगंधर्वेणयुद्धेहतः यस्यांसत्यवत्यांशंतनुपरिग्रहात्पूर्वमेव ॥ २१ ॥ वेदागुप्तायेन यतोऽहंजातः इदंभागवतंचाध्यगामधिगतवानस्मि ॥ २२ ॥ २३ ॥ स्वयंवरात् भीष्मेणबलादुपानीते ॥ २४ ॥ मात्रासत्यवत्याउक्तइतिनिषेधाभाव

वीरयूथाग्रणीर्येनरामोऽपियुधितोषितः ॥ शंतनोर्दासकन्यायांजज्ञेचित्रांगदःसुतः ॥ २० ॥ विचित्रवीर्यश्चावरजोनाम्नाचित्रांगदोहतः ॥ यस्यांपराशरात्साक्षादवतीर्णोहरेःकला ॥ २१ ॥ वेदगुप्तोमुनिःकृष्णोयतोऽहमिदमध्यगां ॥ हित्वास्वशिष्यान्पैलादीन्भगवान्बादरायणः ॥ २२ ॥ मह्यंपुत्रायशांतायपरंगुह्यमिदंजगौ ॥ विचित्रवीर्योऽथोवाहकाशिराजसुतेबलात् ॥ २३ ॥ स्वयंवरादुपानीतेअंबिकांऽबालिकेउभे ॥ तयोरासक्तहृदयोगृहीतोयक्ष्मणामृतः ॥ २४ ॥ क्षेत्रेऽप्रजस्यवैभ्रातुर्मात्रोक्तोबादरायणः ॥ धृतराष्ट्रंचपांडुंचविदुरंचाप्यजीजनत् ॥ २५ ॥ गांधार्यांधृतराष्ट्रस्यजज्ञेपुत्रशतंनृप ॥ तत्रदुर्योधनोज्येष्ठोदुःशलाचापिकन्यका ॥ २६ ॥ शापान्मैथुनरुद्धस्यपांडोःकुंत्यांमहारथाः ॥ जाताधर्मानिलेंद्रेभ्योयुधिष्ठिरमुखास्त्रयः ॥ २७ ॥ नकुलःसहदेवश्चमाद्र्यांनासत्यदस्रयोः ॥ द्रौपद्यांपंचपंचभ्यःपुत्रास्तेपितरोऽभवन् ॥ २८ ॥ युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यःश्रुतसेनोवृकोदरात् ॥ अर्जुनाच्छ्रुतकीर्तिस्तुशतानीकस्तुनाकुलिः ॥ २९ ॥ सहदेवसुतोराजन्श्रुतकर्मातथापरे ॥ युधिष्ठिरात्तुपौरव्यांदेवकोऽथघटोत्कचः ॥ ३० ॥ भीमसेनाद्धिडिंबायांकाल्यांसर्वगतस्ततः ॥ सहदेवात्सुहोत्रंतुविजयासूतपार्वती ॥ ३१ ॥

युष्पतिरपत्यलिप्सुर्देवरात्गुरुप्रयुक्तादृतुमतीयादित्यादिवचनात् ॥ २५ ॥ दुःशलानामकन्याचजज्ञे ॥ २६ ॥ अरण्येमृगशापात् नजिरस्यप्रतिबद्धस्य ॥ २७ ॥ नासत्यदस्राभ्यामश्विनीकुमाराभ्यां पंचभ्योयुधिष्ठिरादिभ्यः पंचाभवन् ॥ २८ ॥ २९ ॥ तथा भागवतेभ ॥ ३० ॥ कालीचान्याभीमस्यभार्या तस्यांभीमसेनात्सर्वगतोनामपुत्रोऽभवदित्यर्थः ॥ ३१ ॥

त्यायांमणिपूरपतेः सुतायांपुत्रिकाधर्मेणदत्तायांबभ्रुवाहनमसूत अतस्तत्पुत्रःसन्नपिसःपुत्रिकासुतः मातामहसुतइत्य
॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ तुरसंज्ञंपुरोहितंकृत्वा ॥ ३७ ॥ भविष्यानाह तस्यपुत्रइतियावत्समाप्ति याज्ञवल्क्यात्क्रिया

रणुमत्यांनकुलोनिरमित्रंतथार्जुनः ॥ इरावंतमुलूप्यांवैसुतायांबभ्रुवाहनं ॥ मणिपूरपतेःसोऽपितत्पुत्रः पुत्रिकासुतः ॥ ३२ ॥ तवतातःसुभद्रायामभिमन्युरजायत ॥ सर्वातिरथजिद्वीरउत्तरायांततोभवान् ॥ ३३ ॥ परिक्षीणेषुकुरुषुद्रौणेर्ब्रह्मास्त्रतेजसा ॥ त्वंचकृष्णानुभावेनसजीवोमोचितोऽतकात् ॥ ३४ ॥ तवेमेतनयास्तातजनमेजयपूर्वकाः ॥ श्रुतसेनोभीमसेनउग्रसेनश्चवीर्यवान् ॥ ३५ ॥ जनमेजयस्त्वांविदित्वातक्षकान्निधनंगतं ॥ सर्पान्वैसर्पयागाग्नौसहोष्यतिरुषाऽन्वितः ॥ ३६ ॥ कावषेयंपुरोधायतुरंतुरगमेधयाट् ॥ समंतात्पृथिवींसर्वांजित्वायक्ष्यतिचाध्वरैः ॥ ३७ ॥ तस्यपुत्रःशतानीकोयाज्ञवल्क्यात्त्रयींपठन् ॥ अस्त्रज्ञानंक्रियाज्ञानंशौनकात्परमेष्यति ॥ ३८ ॥ सहस्रानीकस्तत्पुत्रस्ततश्चैवाश्वमेधकः ॥ असीमकृष्णस्तस्यापिनिमिचक्रस्तुतत्सुतः ॥ ३९ ॥ गजाह्वयेहृतेनद्याकौशांब्यःसाधुवत्स्यति ॥ उक्तस्ततश्चित्ररथस्तस्मात्कविरथःसुतः ॥ ४० ॥ तस्माच्चवृष्टिमांस्तस्यसुषेणोऽथमहीपतिः ॥ सुनीथस्तस्यभवितानृचक्षुर्यत्सुखीनलः ॥ ४१ ॥ परिप्लवःसुतस्तस्मान्मेधावीसुनयात्मजः ॥ नृपंजयस्ततोदूर्वस्तिमिस्तस्माज्जनिष्यति ॥ तिमेर्बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकःसुदासजः ॥ ४२ ॥ शतानीकाद्दुर्दमनस्तस्यापत्यंबहीनरः ॥ दंडपाणिर्निमिस्तस्यक्षेमकोभवितानृपः ॥ ४३ ॥ ब्रह्मक्षत्रस्यवैप्रोक्तोवंशोदेवर्षिसत्कृतः ॥ क्षेमकंप्राप्यराजानंसंस्थांप्राप्स्यतिवैकलौ ॥ ४४ ॥

ज्ञानंपरंचात्मानंशौनकात्प्राप्स्यति अस्त्रज्ञानंचकृपाचार्यादितिद्रष्टव्यं याज्ञवल्क्यात्त्रयीमधीत्यकृपादस्त्राण्यवाप्येतिवैष्णवोक्तेः क्वचित्तुअस्त्रज्ञानंकृपादित्येवपाठः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ यद्यस्मात्सुखीनलः पुत्रः ॥ ४१ ॥ तस्मात्परिप्लवात्सुनयः तस्यात्मजोमेधावी त्यर्थः तस्मात्सुदासः ततःशतानीकइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

बृहद्रथस्यजरासंधः तस्यसहदेवस्तस्यमार्जारिः यस्मान्मार्जारेः श्रुतश्रवाः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ सहस्रसंवत्सरमेतेभाव्याः भूपालाः
ततःपरंभाव्यान् द्वादशस्कंधेवक्ष्यति ॥ ४८ ॥ इतिनवमेटीकायांद्वाविंशोध्यायः ॥ २२ ॥ ॥९॥ ॥९॥ ॥९॥

अथमागधराजानोभवितारोवदामिते॥भवितासहदेवस्यमार्जारिर्यच्छ्रुतश्रवाः॥४५॥ ततोयुतायुस्तस्यापिनिरमित्रोऽथतत्सुतः॥ सुनक्षत्रःसुनक्षत्राद्बृहत्सेनोथकर्मजित् ॥ ४६ ॥ ततःसृतंजयाद्विप्रःशुचिस्तस्यभविष्यति॥क्षेमोऽथसुव्रतस्तस्माद्धर्मसूत्रःशमस्ततः॥४७॥ द्युमत्सेनोऽथसुमतिःसुबलोजनितातः॥ सुनीथःसत्यजिदथविश्वजिद्यद्रिपुंजयः॥ बार्हद्रथाश्चभूपालाभाव्याःसाहस्रवत्सरं॥ ४८॥ इतिश्रीभागवते महापुराणेनवमस्कंधेद्वाविंशोध्यायः॥२२॥ ॥९॥ श्रीशुकउवाच अनोःसभानरश्चक्षुःपरोऽक्षश्चसुतास्त्रयः॥ सभानरात्कालनरःसृंजयस्तत्सुतस्ततः॥ १॥ जनमेजयस्तस्यपुत्रोमहाशीलोमहामनाः॥ उशीनरस्तितिक्षुश्चमहामनसआत्मजौ॥ शिबिर्वनःशमिर्दक्षश्चत्वारोशीनरात्मजाः ॥ २ ॥ वृषादर्भःसुवीरश्चभद्रःकैकेयआत्मजाः॥ शिवेश्चत्वारएवासंस्तितिक्षोश्चरुशद्रथः॥३॥ ततोहेमोऽथसुतपाबलिःसुतपसोऽभवत्॥ अंगवंगकलिंगाद्याःसुह्मपुंड्रांध्रसंज्ञिताः॥ ४ ॥ जज्ञिरेदीर्घतमसोबलेःक्षेत्रेमहीक्षितः॥ चक्रुःस्वनाम्नाविषयान्षडिमान्प्राच्यकांश्चते॥ ५ ॥ खनपानोऽगतोजज्ञेतस्माद्दिविरथस्ततः॥ सुतोधर्मरथोयस्यजज्ञेचित्ररथोऽप्रजः॥ ६॥ रोमपादइतिख्यातस्तस्मैदशरथःसखा॥ शांतांस्वकन्यांप्रायच्छदृष्यशृंगउवाहतां॥ ७॥ देवेवर्षतियंरामाआनिन्युर्हरिणीसुतं॥ नाट्यसंगीतवादित्रैर्विभ्रमालिंगनार्हणैः॥ ८॥

शेत्वनोर्द्रुह्योस्तुर्वसोश्चान्वयःक्रमात्॥ यदोश्चवंशोऽनुक्रांतोयावज्ज्यामघसंभवः॥ १॥ देवंययातेःपुत्राणांपंचमस्यपूरोर्वंशोऽर्नोचतुर्थस्यवंशमनुक्रामति अनोरिति कर्णस्यजगतीपतेरित्यंतेन ॥ १ ॥ तस्यजनमेजयस्यमहाशीलः महामनाः चत्वारउशीनरात्मजाः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

ज्ञोनपत्यस्यनिरूप्येष्टिंमरुत्वतः ॥ प्रजामदाद्दशरथोयेनलेभेऽप्रजः प्रजाः ॥ ९ ॥ चतुरंगोरोमपादात्पृथुलाक्षस्तुतत्सुतः ॥ बृहद्रथोबृहत्कर्माबृहद्भानुश्चतत्सुताः ॥ १० ॥ आद्याद्बृहन्मनास्तस्माज्जयद्रथउदाहृतः ॥ विजयस्तस्यसंभूत्यांततोधृतिरजायत ॥ ११ ॥ ततोधृतव्रतस्तस्यसत्कर्माऽधिरथस्ततः ॥ योसौगंगातटेक्रीडन्मंजूषांऽतर्गतंशिशुं ॥ १२ ॥ कुंत्यापविद्धंकानीनमनपत्योऽकरोत्सुतं ॥ वृषसेनःसुतस्तस्यकर्णस्यजगतीपतेः ॥ १३ ॥ द्रुह्योश्चतनयोबभ्रुःसेतुस्तस्यात्मजस्ततः ॥ आरब्धस्तस्यगांधारस्तस्यधर्मसुतोधृतः ॥ १४ ॥ धृतस्यदुर्मनास्तस्मात्प्रचेताःप्राचेतसंशतं ॥ म्लेच्छाधिपतयोऽभूवन्नुदीचींदिशमाश्रिताः ॥ १५ ॥ तुर्वसोश्चसुतोवह्निर्वह्नेर्भर्गोऽथभानुमान् ॥ त्रिभानुस्तत्सुतोऽस्यापिकरंधमउदारधीः ॥ १६ ॥ मरुतस्तत्सुतोऽपुत्रःपुत्रंपौरवमन्वभूत् ॥ दुष्यंतःसपुनर्भेजेस्ववंशंराज्यकामुकः ॥ १७ ॥ ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्ययदोर्वंशंनरर्षभ ॥ वर्णयामिमहापुण्यंसर्वपापहरंनृणां ॥ १८ ॥ यदोर्वंशंनरःश्रुत्वासर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ यत्रावतीर्णोभगवान्परमात्मानराकृतिः ॥ १९ ॥ यदोःसहस्रजित्क्रोष्टानलोरिपुरितिश्रुताः ॥ चत्वारःसूनवस्तत्रशतजित्प्रथमात्मजः ॥ २० ॥ महाहयोवेणुहयोहैहयश्चेतितत्सुताः ॥ धर्मस्तुहैहयसुतोनेत्रःकुंतेःपिताततः ॥ २१ ॥ सोऽहंजिरभवत्कुंतेर्महिष्मान्भद्रसेनकः ॥ दुर्मदोभद्रसेनस्यधनकःकृतवीर्यसूः ॥ कृताग्निःकृतवर्माचकृतौजाधनकात्मजाः ॥ २२ ॥ अर्जुनःकृतवीर्यस्यसप्तद्वीपेश्वरोऽभवत् ॥ दत्तात्रेयाद्धरेरंशात्प्राप्तयोगमहागुणः ॥ २३ ॥ ननूनंकार्तवीर्यस्यगतिंयास्यंतिपार्थिवाः ॥ यज्ञदानतपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः ॥ २४ ॥

त्मजः ॥ २० ॥ २१ ॥ कुंतेः सोहंजिः सोहंजेर्महिष्मान् महिष्मतोभद्रसेनकः तस्यदुर्मदोधनकश्चेतिद्वौपुत्रौ कृतवीर्यस्यजनकः कृतवीर्यादयश्चत्वारोधनकस्यात्मजाइत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

अनष्टमविनाशंवित्तंयेनतथाविधंस्मरणंयस्यसः अक्षय्यंषड्वसुषड्इंद्रियविषयंबुभुजे ॥ २५ ॥ २६ ॥ और्वस्यतेजसासगरेणोपसंहतमि त्यर्थः ॥ २७ ॥ तेषांतालजंघपुत्राणांज्येष्ठः तस्यमधोः पुत्रशतंवृष्णिर्ज्येष्ठोयस्मिन् यतोमधोर्वृष्णेर्यदोश्चहेतोरिदंकुलं ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ चतुर्दशमहारत्नानितत्तज्जातिश्रेष्ठानियस्यसः तानिचमार्कंडेयपुराणेवर्णितानि गजवाजिरथस्त्रीषुनिधिमाल्यांबरद्रुमाः॥शक्ति

पंचाशीतिसहस्राणित्यव्याहतबलःसमाः॥ अनष्टवित्तस्मरणोबुभुजेऽक्षय्यषड्वसु ॥ २५ ॥ तस्यपुत्रसहस्रेषु पंचैवोर्वरितामृधे॥ जयध्वजःशूरसेनोवृषभोमधुरूर्जितः॥ २६॥ जयध्वजात्तालजंघस्तस्यपुत्रशतंत्वभूत्॥ क्षत्रंयत्तालजंघाख्यमौर्वतेजोपसंहृतं ॥ २७॥ तेषांज्येष्ठोवीतिहोत्रोवृष्णिःपुत्रोमधोःस्मृतः॥ तस्यपुत्रशतं त्वासीद्वृष्णिज्येष्ठंयतःकुलं॥ २८॥ माधवावृष्णयोराजन्यादवाश्चेतिसंज्ञिताः॥ यदुपुत्रस्यचक्रोष्टोःपुत्रोवृ जिनवांस्ततः॥ २९॥ श्वाहिस्ततोरुशेकुर्वैतस्यचित्ररथस्ततः॥ शशबिंदुर्महायोगीमहाभोजोमहानभूत्॥ ३०॥ चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यपराजितः॥ तस्यपत्नीसहस्राणांदशानांसुमहायशाः॥ ३१ ॥ दशलक्षसहस्राणि पुत्राणांतास्वजीजनत्॥ तेषांतुषट्प्रधानानांपृथुश्रवसआत्मजः॥ ३२॥ धर्मोनामोशनातस्यहयमेधशत स्ययाट्॥ तत्सुतोरुचकस्तस्यपंचासन्नात्मजाःशृणु॥ पुरुजिद्रुक्मरुक्मेषुपृथुज्यामघसंज्ञिताः॥ ३३॥ ज्या मघस्त्वप्रजोऽप्यन्यांभार्यांशैब्यापतिर्भयात्॥ नाविंदच्छत्रुभवनाद्भोज्यांकन्यामहारषीत्॥ ३४॥ रथस्थां तांनिरीक्ष्याहशैब्यापतिममर्षिता॥ केयंकुहकमत्स्थानंरथमारोपितेतिवै॥ ३५॥ स्नुषातवेत्यभिहितंस्मयं तीपतिमब्रवीत्॥ अहंवंध्याऽसपत्नीचस्नुषामेयुज्यतेकथं॥ ३६॥

पाशमणिच्छत्रविमानानिषट्चतुर्दशेति दशानांपत्नीसहस्राणांभार्यायुत फलक्षंलक्षमित्येवंतासुपुत्राणांदशलक्षसहस्राणिजनयामास पृथुयशाइत्यादयः पृथुश्रवाः षट्प्रधानाःश्रेष्ठायेषांतेषांमध्येपंच ासन् तान्शृणु तानेवाह पुरुजिदिति॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥भार्याभयादेवैकभार्यस्यवंध्यापतेर्ज्यामघस्यापुत्रस्यतद्वयमेवपुत्रप्रद न्याह ज्यामघस्त्विति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ यदिमेसपत्नीस्यात्तर्हिस्नुषेयंयुज्येतापि नत्वेतदस्तीत्याह असपत्नीचेति ॥ ३६ ॥

ज्ञोनप आह जनयिष्यसीति भार्याभयप्रकंपमानस्विन्नसवागस्यराज्ञःप्राणसकटमपि क्यानुकंपितास्तेनपूर्वंबहुकालमारा
लाक्षस्य देवाः पितरश्चतथेत्यन्वमोदंत॥३७॥ततश्चदेवताप्रसादेनजनयिष्यसीतिप्रतिवचनमुहूर्तगुणेनचनिवृत्तरजस्काऽपिशैब्यागर्भम
विजयश्चमहिमापराशरादिभिरुक्तः यथोक्तं भार्यावश्यास्तुयेकेचिद्भविष्यंत्यथवामृताः॥तेषांतुज्यामघःश्रेष्ठःशैब्यापतिरभून्नृपइति

जनयिष्यसियंराज्ञितस्येयमुपयुज्यते॥ अन्वमोदंतत्तद्विश्वेदेवाःपितरएवच॥३७॥ शैब्यागर्भमधात्कालेकुमारंसुषुवेशुभं॥ सविदर्भइतिप्रोक्तउपयेमेस्नुषांसतीं॥ ३८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेयदुवंशानुवर्णनेत्रयोविंशोध्यायः॥ २३ ॥ ॥५॥ श्रीशुकउवाच तस्यांविदर्भोजनयत्पुत्रौनाम्नाकुशक्रथौ॥तृतीयंरोमपादंचविदर्भकुलनंदनं॥ १ ॥रोमपादसुतोबभ्रुर्बभ्रोःकृतिरजायत॥ उशिकस्तत्सुतस्तस्माच्चेदिश्चैद्यादयोनृप॥ २ ॥क्रथस्यकुंतिःपुत्रोभूद्वृष्टिस्तस्याथनिर्वृतिः॥ ततोदशार्होनाम्नाऽभूत्तस्यव्योमःसुतस्ततः॥३॥ जीमूतोविकृतिस्तस्ययस्यभीमरथःसुतः॥ ततोनवरथःपुत्रोजातोदशरथस्ततः॥४॥ करंभिःशकुनेःपुत्रोदेवरातस्तदात्मजः॥ देवक्षत्रस्ततस्तस्यमधुःकुरुवशादनुः॥५॥ पुरुहोत्रस्त्वनोःपुत्रस्तस्यायुःसात्वतस्ततः॥ भजमानोभजिर्दिव्योवृष्णिर्देवावृधोंऽधकः॥६॥ सात्वतस्यसुताःसप्तमहाभोजश्चमारिष॥ भजमानस्यनिम्लोचिःकिंकिणोवृष्णिरेवच॥७॥ एकस्यामात्मजाःपत्न्यामन्यस्यांचत्रयःसुताः॥ शताजिच्चसहस्राजिदयुताजिदितिप्रभो॥ ८ ॥ बभ्रुर्देवावृधसुतस्तयोःश्लोकौपठंत्यमू॥ यथैवशृणुमोदूरात्संपश्यामस्तथांऽतिकात्॥ ९ ॥

॥ ३८ ॥ इतिनवमेटीकायांत्रयोविंशोध्यायः॥ २३ ॥ ॥५॥ ॥५॥

चतुर्विंशेविदर्भस्यपुत्रत्रयसमुद्भवाः॥वंशानानामुखाःप्रोक्तारामकृष्णोद्भवावधि ॥ १ ॥ चैद्यादयोदमघोषादयः ॥ २ ॥ ३ ॥ ततोदशरथाच्छकुनिः पुराणांतरादेवमादिविशेषोद्रष्टव्यः ॥ ४ ॥ ततःकुरुवशादनुः ॥ अनोःपुत्रःपुरुहोत्रः ॥ ६ ॥ महाभोजश्चेत्येवंसप्त मारिषहेआर्य ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

ततस्तदुपदेशेनयेपंचषष्ट्यादिसंख्याः पुरुषास्तेअमृतत्वंमोक्षंप्राप्ताः ॥१०॥११॥ तस्ययुधाजितः शिनिरनमित्रश्च ॥१२॥ तस्यसत्यकः ॥ १३ ॥ सत्यकस्यपुत्रोयुयुधानः तस्यजयस्तस्यकुणिः ततः कुणेर्युगंधरः अनमित्रस्यैवापरः वृष्णिर्नामपुत्रः ॥ १४ ॥ अक्रूरःप्रमुखो येषामित्यतद्गुणसंविज्ञानोबहुव्रीहिः ॥ १५ ॥ अतोऽक्रूरातिरिक्तान्द्वादशदर्शयति आसंगइति ॥ १६ ॥ १७ ॥ पृथुरेकः विदूरथाद्या

बभ्रुःश्रेष्ठोमनुष्याणांदेवैर्देवावृधःसमः ॥ पुरुषाःपंचषष्टिश्चषट्सहस्राणिचाष्टच ॥ १० ॥ येऽमृतत्वमनुप्राप्ताबभ्रोर्देवावृधादपि ॥ महाभोजोऽपिधर्मात्माभोजाआसंस्तदन्वये॥११॥ वृष्णेःसुमित्रःपुत्रोऽभूद्युधाजिच्चपरंतप ॥ शिनिस्तस्यानमित्रश्चनिघ्नोऽभूदनमित्रतः ॥ १२ ॥ सत्राजितः प्रसेनश्चनिघ्नस्याप्यासतुःसुतौ॥ अनमित्रसुतोयोऽन्यःशिनिस्तस्याथसत्यकः ॥ १३॥ युयुधानःसात्यकिर्वैजयस्तस्यकुणिस्ततः ॥ युगंधरोऽनमित्रस्यवृष्णिःपुत्रोऽपरस्ततः ॥ १४ ॥ श्वफल्कश्चित्ररथश्चगांदिन्यांचश्वफल्कतः ॥ अक्रूरप्रमुखाआसन्पुत्राद्वादशविश्रुताः ॥ १५॥ आसंगःसारमेयश्चमृदुरोमृदुविद्गिरिः ॥ धर्म[illegible]सत्रोपक्षोऽरिमर्दनः ॥ १६ ॥ शत्रुघ्नोगंधमादश्चप्रतिबाहुश्चद्वादश ॥ तेषांस्वसासुचीरा[illegible] ॥१७॥ देववानुपदेवश्चतथाचित्ररथात्मजाः ॥ पृथुर्विदूरथाद्याश्चबहवोवृष्णिनंदनाः ॥ [illegible]मानश्चशुचिःकंबलबर्हिषः ॥ कुकुरस्यसुतोवह्निर्विलोमातनयस्ततः॥१९॥कपोतरोमातस्यानु[illegible]तुंबुरुः ॥ अंधकोदुंदुभिस्तस्मादरिद्योतःपुनर्वसुः ॥ २० ॥ तस्याहुकश्चाहुकीचकन्याचैवाहुकात्म[illegible]वकश्चोग्रसेनश्चचत्वारोदेवकात्मजाः ॥ २१ ॥ देववानुपदेवश्चसुदेवोदेववर्धनः ॥ तेषांस्वसारःसप्तासन्धृतदेवादयोनृप॥२२॥

बहवः विपृथुधामाद्याइतिपाठे आद्यशब्देनविदूरथोऽप्युक्तः ततश्चशूरोविदूरथादासी[illegible]वक्ष्यमाणनिर्देशोपपत्तिः ॥ १८ ॥ चत्वारोऽधकस्यसुताइतिज्ञेयं तथाचपराशरः कुकुरोभजमानश्चशुचिःकंबलबर्हि[illegible]थाअंध[illegible]पुत्राइति ॥ १९॥ अनोरदुंदुभिरित्यपितद्वचनादेवज्ञेयं ॥ २० ॥ २१ ॥ धृतदेवाआदिर्यासांशांतिदेवादी[illegible] ॥

ध्यः उग्रसेनस्यसुताः॥ २ ३॥ २ ४॥ वसुदेवस्ययेअनुजादेवभागादयस्तेषांस्त्रियोभा ...क्यानुकंपितेत्यांचतुर्णांप्रथमस्यकुकु ...॥ २ ५ ॥ द्वितीयस्यभजमानस्यवंशमाह शूरोविदूरथादिति भजमानात्त्वविदूरथःपुत्रोऽभूत् विदूरथाच्चशूरइति पराश ...त् यद्वा पृथुर्विदूरथाद्याश्चेतिपूर्वोक्तचित्ररथात्मजात् विदूरथात् ॥ २ ६ ॥ देवमीढस्य...शूरोनामपुत्रः तस्य देवमीढोहृदीक ...तः यथाहपराशरः तस्यापिकृतवर्मशतधनुर्देवमीढुर्षाद्याःपुत्राबभूवुः देवमीढस्यशूरः ...मारिषानामपत्न्यभवत् ॥ २ ७ ॥

शांतिदेवोपदेवाचश्रीदेवादेवरक्षिता॥सहदेवादेवकीचवसुदेवउवाहताः॥ ... सुनामान्यग्रोधःकंकः शंकुःसुहूस्तथा॥राष्ट्रपालोऽथसृष्टिश्चतुष्टिमानौग्रसेनयः॥२४॥कंसाकंसवती ... शूराष्ट्रपालिका॥ उग्रसेनदुहितरोवसुदेवानुजस्त्रियः॥ २५॥शूरोविदूरथादासीद्भजमानः ... निस्तस्मात्स्वयंभो जोहृदीकस्तत्सुतोमतः॥ २६॥ देवबाहुःशतधनुःकृतवर्मेतितत्सुताः॥ दे... मारिषानामपत्न्य. भूत्॥ २७॥ तस्यांसजनयामासदशपुत्रानकल्मषान्॥वसुदेवंदेवभा... ॥ सृंजयंश्या मकंकंकंशमीकंवत्सकंवृकं॥देवदुंदुभयोनेदुरानकायस्यजन्मनि॥२९॥ ... सदंत्यानकदुंदु भिं॥पृथाचश्रुतदेवाचश्रुतकीर्तिःश्रुतश्रवाः॥३०॥राजाधिदेवीचैतेषांभगिन्यः ... कन्य...ः॥कुंतेःसख्युः पिताशूरोह्यपुत्रस्यपृथामदात्॥३१॥सापदुर्वासस...चि॥ ...विद्यांदेवहूतींप्रतोषिताम्॥तस्यावीर्यपरीक्षार्थमाजु हावरविंशुचिं॥३२॥तदैवोपागतंदेवंवीक्ष्यविस्मित...सा॥प्रत्ययार्थंप्रयुक्तामेयाहिदेवक्षमस्वमे॥३३॥ अमोघंदर्शनंदेविआधत्सेत्वयिचात्मजं॥योनिर्यथानदुष्येतकर्ताहंतेसुमध्यमे॥३४॥

तस्यांचासौदशपुत्रानजनयत् वसुदेवपूर्वानिति ॥ २८ ॥ आनकाश्चनेदुः ॥ २९ ॥ हरेःप्रादुर्भावस्यस्थानं ॥ ३० ॥ पृथायाःकन्यकाव स्थायांकर्णोत्पत्तिप्रकारमाह कुंतेरितिपंचभिः ॥ ३१ ॥ कदाचिद्गृहमागतंदुर्वाससंपृथापरिचर्यादिनातोषयामास ततश्चसातस्माद्देवहू तींदेवाव्हानहेतुंविद्यामवापतदाह सापेति ॥ ३२ ॥ देवमुपागतंवीक्ष्यसाप्राह प्रत्ययार्थंपरीक्षार्थंमयाविद्याप्रयुक्ता ननुत्वयाकिंचि त्कार्यमित्यभिसंधिना अतोयाहीत्येवमुक्तोरविरुवाच ॥ ३३ ॥ अमोघंदेवदर्शनमिति कन्याहमितिचेत्तत्राह यथायोनिर्नदुष्येततथा ऽहंकर्ता करिष्यामि ॥ ३४ ॥

॥ ३५॥३६॥३७॥३८॥ आवंत्यौविंदानुविंदौ ॥ ३९ ॥ तदेवंवसुदेवस्यभगिनीनांपतीन्पुत्रांश्चोक्त्वा तद्भ्रातॄणांनवानांपत्नीःपुत्रांश्चाह

इतितस्यांसआधायगर्भंसूर्योदिवंगतः॥ सद्यःकुमारःसंजज्ञेद्वितीयइवभास्करः॥३५॥तंसात्यजन्नदीतोये कृच्छ्राल्लोकस्यबिभ्यती॥ प्रपितामहस्तामुवाहपांडुर्वैसत्यविक्रमः॥३६॥श्रुतदेवांतुकारूषोवृद्धशर्मासमग्रहीत्॥ यस्यामभूद्दंतवक्त्रऋषिशप्तोदितेःसुतः॥३७॥कैकेयोधृष्टकेतुश्चश्रुतकीर्तिमविंदत॥ संतर्दनादयस्तस्यांपंचासन्कैकयाःसुताः॥३८॥राजाधिदेव्यामावंत्यौजयसेनोऽजनिष्टह॥ दमघोषश्चेदिराजःश्रुतश्रवसमग्रहीत्॥ ३९॥ शिशुपालःसुतस्तस्याःकथितस्तस्यसंभवः॥ देवभागस्यकंसायांचित्रकेतुबृहद्बलौ॥४०॥ कंसावत्यांदेवश्रवसःसुवीरइषुमांस्तथा॥ कंकायामानकाज्जातःसत्यजित्पुरुजित्तथा॥ ४१॥ सृंजयोराष्ट्रपाल्यांचवृषदुर्मर्षणादिकान्॥ हरिकेशहिरण्याक्षौशूरभूम्यांचश्यामकः॥ ४२॥ मिश्रकेश्यामप्सरसिवृकादीन्वत्सकस्तथा॥ तक्षपुष्करशालादीन्दुर्वाक्ष्यांवृकआदधे ॥ ४३॥ सुमि[illegible]र्मकातुसुदामिनी॥ कंकश्चकर्णिकायांवैऋतधामजयावपि॥ ४४॥ पौरवीरोहि[illegible]ला॥ देवकीप्र[illegible]यांकृतादीनुदपादयत्॥४६॥ सुभद्रोभद्रवाहश्चदुर्मदोभद्रएवच॥ पौरव्यास्तन[illegible]न॥४७॥ नंदोपनंदकृतकशूराद्यामदिरात्मजाः॥ कौशल्याकेशिनंत्वेकमसूतकु[illegible]नंदनं॥४८॥[illegible]यामन[illegible]जाताहस्तहेमुखाआसन्पत्न्यआनकदुंदुभेः ॥ ४५ ॥ बलंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलंध्रु[illegible]गंगदादयः॥इलायामुरुवल्कादीन्यदुमुख्यानजीजनत्॥४९॥विपृष्ठोधृतदेवा[illegible]कआन[illegible]दुंदुभेः॥ शांतिदेवात्मजाराजन्श्रमप्रतिश्रुतादयः॥५०॥ ...न्यक्त्वेनैवरूपेणजगामात ॥ [illegible]॥ ॥ ७ ॥ ॥ दशभिः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

५५ ॥ तदेवोपपादयति

यावि [illegible] ॥ ५७ ॥ किंच यस्यमायाचेष्ट [illegible] विनोदंविना जन्मनः

[illegible] वः अनुग्रहमेवाह हियस्मात्तदेवस्थित्यादयेइष्यते प्रलयेलीनोपाधजा [illegible] संभवाद्वा [illegible] कृतःकर्मादिपारतंत्र्येणजन्मा [illegible] दिनाधर्मादिसंपादनेनानु

[illegible] जानःकल्पवर्षाद्याउपदेवसुतादश ॥ वसुहंससुवंशाद्याःश्रीदेवायास्सुषट्सुत [illegible] ॥ देवरक्षितयालब्धा
नवचात्रगदादयः ॥ वसुदेवःसुतानष्टावादधेसहदेवया ॥ ५२ ॥ पुरुविश्रुतमुख्य [illegible] द्धर्मोवसूनिव ॥ व
सुदेवस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ॥ ५३ ॥ कीर्तिमंतंसुषेणंचभद्रसेनमुदा [illegible] मर्दनंभद्रंसंकर्ष
णमहीश्वरं ॥ ५४ ॥ अष्टमस्तुतयोरासीत्स्वयमेवहरिःकिल ॥ सुभद्राचमहा [illegible] महो ॥ ५५ ॥
यदायदेहधर्मस्यत्स्वयोवृद्धिश्चपाप्मनः ॥ तदातुभगवानीशआत्मानं [illegible] स्यजन्मनोहेतुः
कर्मणोवामहीपते ॥ आत्ममायांविनेशस्यपरस्यद्रष्टुरात्मनः ॥ ५७ ॥ यन्मा [illegible] स्थित्युत्पत्त्यप्यया
यहि ॥ अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभायचेष्यते ॥ ५८ ॥ अक्षौहिणीनांपतिभिरसुरैर्नृपलांछ [illegible] ॥ भुवआक्रम्य
माणायाअभारायकृतोद्यमः ॥ ५९ ॥ कर्माण्यपरिमेयाणिमनसाऽपिसुरेश्वरैः ॥ सहसंकर्षणश्चक्रेभगवान्म
धुसूदनः ॥ ६० ॥ कलौजनिष्यमाणानांदुःखशोकतमोनुदं ॥ अनुग्रहायभक्तानांसुपुण्यंव्यतनोद्यशः ॥ ६१ ॥
यस्मिन्सत्कर्णपीयूषेयशस्तीर्थवरेसकृत् ॥ श्रोत्रांजलिरुपस्पृश्यधुनुतेकर्मवासनां ॥ ६२ ॥

ग्रहः तथाआत्मलाभायमोक्षायचेष्यतेतत्रहेतुः तेनैवश्रूयमाणेनतस्यस्थित्यादेर्निवृत्तेः ॥ ५८ ॥ तस्यचेष्टितंभूमेरनुग्रहइत्याह अक्षौहि
णीनामितिद्वाभ्यां अभारायभारपरिहाराय ॥ ५९ ॥ सुरेश्वरैरपिमनसापिअपरिमेयाणि अवितर्क्याणि संकर्षणसहितश्चक्रे ॥ ६० ॥
संकल्पमात्रेणभूभारहरणसमर्थस्यापिकर्मक [illegible] यशोविस्तारद्वाराभक्तानुग्रहार्थमित्याह कलाविति द्वाभ्यां दुःखशोकतमांसिनुदतीति
तथातद्यशोव्यतनोत् ॥ ६१ ॥ यस्मिन्सतांकर्णपीयूषे यशोरूपेतीर्थवरेश्रोत्रमेवांजलिःपानसाधनंयस्य सपुरुषः सकृदपिउपस्पृश्यआच
मनमात्रंकृत्वा तत्सौंदर्याकृष्टचित्तः कर्मवासनांधुनुते ॥ ६२ ॥

तदेवाहद्वाभ्यां भोज॰ दभिः श्लाघनीयमीहि॰ तवरंगेरम्यया मूर्त्यात ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ तव्दर्शनार्थंमुखशोभामाह यस्याननंदृ॰ भिर्नेत्रैः नित्योनार्योन॰ श्वनततृपुः नतृप्ताः निमेषोन्मेष॰ व्यवधा॰ प्यसहमानास्तत्कर्तुर्निमेः कुपिताश्चबभूवुः कथंभूतमानंमक रकुंडलाभ्यां॰ भ्राजंतौकपोलौ॰ सुभगं सुवि॰ हासोयस्मिन् नित्यमुत्सवोयस्मिन् ॥ ६५ ॥ श्रीकृष्णस्यचरितंसमासतोव

भोजवृष्ण्यंध॰ धुशूरसेनदशार्हकैः ॥ श्लाघनीयेहितःशश्वत्कुरुसृंजयपांडुभिः ॥ ६३ ॥ स्निग्धस्मितेक्षितोदारैर्वाक्यैर्विक्रमलीलया ॥ नृलोकंरमयामास मूर्त्या सर्वांगरम्यया ॥ ६४ ॥ यस्याननंमकरकुंडलचारुकर्णभ्राजत्कपोलसुभगंसुविलासहासं॥ नित्योत्सवंनततृपुर्दृशिभिःपिबंत्यो॰ र्योनराश्चमुदि॰ ताः कुपितानिमेश्च ॥ ६५ ॥ जातोगतःपितृगृहाद्व्रजमेधितार्थोहत्वारिपून्सुतशतानिकृतोरु॰ [illegible] स्य॰ [illegible] भिः समीजेआत्मानमात्मनिगमंप्रथयन्जनेषु ॥ ६६ ॥ पृथ्व्याःसवैगुरुभरं॰ [illegible] कलिनायुधिभूपचम्वः ॥ दृष्ट्याविधूयविजयेजयमुद्विघोष्यप्रोच्योद्धवायचपरं॰ [illegible] इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहितायामष्टादशसाहस्र्यांनवमस्कंधेश्रीसूर्य॰ [illegible] यदुवंशानुकीर्तनंनामचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

र्णयति जातइतिद्वाभ्यां जातोनिजेनरूपेणपश्चात्पुरुषोमनुष्याकारःसन्व्रजंगतः व्रजवासि॰ मेधिता अर्थायेन तेषुदारेषुसुतानांशता न्युत्पाद्य आत्मनिगमंस्वकीयंवेदमार्गं ॥ ६६ ॥ अंतःसमुत्थेनकलिनानिमित्तेनगुरुभारंक्षप॰ न् दृष्ट्यैवभूपचमूर्विधूय विजयेजयमर्जुनजितमित्येवमुद्घोषंकृत्वा परंतत्त्वमुद्धवायोपदिश्य स्वधामसम्यक्त्वेनैवरूपेणजगामेति ॥ ६७ ॥ इतिश्रीधरस्वामिविरचितायांश्री भागवतभावार्थदीपिकायांनवमस्कंधेटीकायांचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कंधः सम।